LJUBLJANSKI
ZVON

3 1761 08166155 5

LJUBLJANSKI ZVON

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

AP
58
L5
leto 42

LIBRARY
JUL 22 1964
UNIVERSITY OF TORONTO

914570

LJUBLJANSKI ŽVON

Mesečnik za književnost in prosveto

Letnik XLII

Uredil Fran Albrecht

V Ljubljani
MCMXXII

Last in založba «Tiskovne zadruge», z. z o. z.

Natisnila Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani

KAZALO.

I. Pesmi.

Albrecht Fran:

Stran

Iz knjige ljubezni „Moj beli albatros“ . . . 83

Albreht Ivan:

Imel sem sen . . . 412

Domjanić M. Dragutin:

Zbogom . . . 550

Funtek A.:

Na jug . . . 543
Idila v mesečini . . . 544

Gangl E.:

Zemlja, zemlja! . . . 595

Gaspari Tone:

Pesmi splavarjev . . . 236

Glaser Janko:

Elegija . . . 371

Gradnik Alojz:

Solkan . . . 18
Tolminski punt . . . 154
Jeseni v Medani . . . 725

Gruden Igo:

Kdo sliši moj krik? . . . 218

† Kette Dragotin:

Čuj sanjo mi . . . 587

Kosovel Stano:

Stvarjenje . . . 287
Žalostna jesenska pesem . . . 404
Spomin na Marijo . . . 404
Trudna pesem . . . 621
Refren iz mladosti . . . 621

Kozak Ferdo:

Stran
Ljubezen 50
Pesem 470
Ljubavna pesem 471
Kakor v krajih, z zavesami zastrtih 471
Pred vrati 563

Li-Tai-Pe — Pretnar Mirko:

Beli jastreb 18

Fran Onič:

Jekleno znamenje 746

Pastúškin:

Pesmi. (Nova sfinga. — Bližajočim se srcem. — Poln solnca. — Blagi večeri) 352
O, da se mi je pomuditi! 659

Peterlin Rad.-Petruška:

Zgodnji obisk 479
Uspavanka 494

Pretnar Mirko:

Samoten 134
Cantus mysticus 413
Pismo 434
Pred hišo 625

Samec Janko:

Čakanje 412

Seliškar Tone:

Zimsko jutro 595

Vodnik Anton:

Sveti zidarji 101
Prisluškujoči rudokopi 114
Česa prosiš? 278
Spokorna 413

II. Proza.

Albreht Ivan:

Novela 231
Korenova zgodba 607

Bevk Francè:

Demon 86
Obisk 307

Grum Slavko: Stran
Solza 671

Jarc Miran:
Vaza s tuberozami 96
Poletje 687, 747

Jerajeva Vida:
Sappho 202

Kmetova Marija:
Preludij 100
Zima 170
Pogovor 362
Elegija 685

Kosem Zvonimir:
Avrelija 368
Vihar 562

Kostanjevec Josip:
Sprevod 544, 615

Kozak Juš:
Tehtnica 34, 72, 135, 200, 269, 332, 395

Lah Ivan:
Angelin Hidar . . . 145, 212, 278, 343, 405, 472, 535, 588, 648, 716

Mazi Vilko:
Iz zadnjega poglavja 494

Novačan A.:
Samosilnik 31

Pikel Alojz:
Junak 426

Šorli Ivo:
Vprašanje 221
Miška v pasti 489

Zorec Ivan:
V ljubezni 88
Beg Bukovac 296, 354, 414

III. Drama.

Bevk France:
V globini 678, 734

Fabjančič Milan: Stran
Pod kamnom 238

Golia Pavel:
Pri kralju Matjažu 19

Jarc Miran:
Izgon iz raja 453

Lipah Fran:
Cvetje bajam 171

Rostand E.-O. Župančič:
Roksanin poljub 521, 577

Župančič Oton:
Iz nenapisane komedije 1

IV. Članki, eseji, razprave.

Berg N.:
Junaki Dostojevskega in ruska revolucija 8, 65

Březina Otokar-Igo Gruden:
Cilji 449

Copeland F. S.:
O Župančičevih prevodih Shakespearja 161

Debeljak Anton:
Likovno pesništvo 290
Gustav Flaubert 358, 419

Erjavec Fran:
Iz Cankarjeve delavnice 726

Funtek A.:
O besedilu naših popularnih pesmi 641, 705

Glonar Joža:
† Nestor Memnonovič Petrovskij 226, 300

Jarc Miran:
„O, človek!“ 622

Kelemina J.:
Pogledi na sodobno pesništvo 129, 193

Mole Vojeslav:
Umetnost in narava 8, 65
Iz varšavskih zapiskov 672, 740

Stran

Murko M.:
Slovenski jezik v Jugoslaviji 385

Ozvald K.:
O nalogah univerze in inteligence 513

Tesnière Lucien:
Ob tristoletnici Molièrovega rojstva 257

Tratnik Fran:
Aforizmi o umetnosti 160

Veber Francè:
O umetniškem ustvarjanju 321

Vidmar Josip:
Bogoiskanje Leonida Andrejeva 480, 551, 596, 661

V. Književna poročila.

Barbusse-Debeljak: Ogenj. *(M. Jarc)* 501
Begović M.: Dunja v kovčegu. *(I. Zorec)* 247
Bevk France: Pesmi. *(M. Jarc)* 246
Cankar Ivan: Grešnik Lenart. *(J. Jurkovič)* 115
Cankarjev zbornik. *(Fran Albrecht)* 435
Daudet-Nedić: Sappho. *(M. Jarc)* 188
De la Fontaine-Hribar: Basni. *(A. Debeljak)* 311
Donadini U.: Kroz šibe. *(I. Zorec)* 377
Erjavec-Flerè: Erjavec Fr.: Izbrani spisi za mladino. *(J. Š-r.)* 756
Erjavec Fr.: Srbske narodne pripovedke. *(I. Zorec)* 757
Finžgar F.: Razvalina življenja. *(A. Funtek)* 180
Gangl E.: Sfinga. *(Ivan Zorec)* 564
Glonar: Prešeren Fr.: Antologija. *(Fr. Kidrič)* 758
Gogolj-Prijatelj: Revizor. *(Josip Vidmar)* 52
Golia Pavel: Pesmi o zlatolaskah. *(V. Molè)* 51
Hervieu-Marković: Novac. *(M. Jarc)* 251
Ilešič Fr.: Vežbenica hrvatskosrbskega jezika. *(R. Molè)* 375
Ivić Aleksa: O srpskom i hrvatskom imenu. *(A. Pirjevec)* 698
Kmetova Marija: Helena. *(Ivan Zorec)* 116
Knežević M. B.: Miozotis. *(Ivan Zorec)* 443
Kočevar Fr.: Mlinarjev Janez. *(M. Jarc)* 702
Koledar Goriške Matice. *(A. Pirjevec)* 439
Kosor Josip: Žena. *(France Koblar)* 55
Kostanjevec Josip: Krivec. *(Joso Jurkovič)* 54
Kraigher A.: Umetnikova trilogija. *(Fr. Albrecht)* 626

Stran

Krakov Stan.: Kroz buru. *(Iv. Zorec)* 440
Krleža Miroslav: Hrvatski Bog Mars. *(M. Fabjančič)* 314
Kunaver Pavel: Na planine! *(A. Gavazzi)* 58
Lah Ivan: Začetki Slov. Matice *(A. Pirjevec)* 372
Lah Ivan: Češka antologija. *(J. A. G.)* 568
Lermontov-Borštnik: Junak našega časa. *(J. Vidmar)* 694
Lubbock-Janković: Zadovoljstva u životu. *(J. K.)* 119
Lucerna Camilla: Aseneta. *(M. Pretnar)* 572
Machar-Zalar: Strup iz Judeje. *(M. Jarc)* 182
Mašić Branko: Deda-Joksim. *(Iv. Zorec)* 759
Milčinski Fr.: Drobiž. *(A. Funtek)* 372
Mole R.: Sienkiewiczevi romani. *(J. A. G.)* 696
Navinšek E.: Lepa maska. *(O. Š.)* 634
Nedelkovitch D.: La philosophie naturelle et relativiste de R. J. Boscovich. *(Lavo Čermelj)* 759
Novak Fran: Slovenska stenografija. *(R. Binter)* 631
Novi prevodi iz Shakespearja. *(J. Kelemina)* 565, 628
Ogrizović Milan: Vučina. *(Iv. Zorec)* 692
Ozvald K.: Logika. *(France Veber)* 119, 184
Pogonovski Jerzy: Twórczość Milana Begovića. *(J. A. G.)* 376
Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. I. *(J. A. G.)* 442
Prpić Tomislav: Madona Bistrica. *(Fr. Koblar)* 507
Remec Alojzij: Naši ljudje. *(M. Jarc)* 439
Ribičič-Vouk: Šest mladinskih iger. *(M. Jarc)* 692
Robida A.: Samoznaki slov. stenografije. *(R. Binter)* 701
Sič Albert: Narodni okraski na pirhih in kožuhih. *(J. A. G.)* 754
Skrbinšek M.: Diletantski oder. *(O. Š.)* 316
Srpske narodne pesmi. *(J. A. G.)* 504
Stražar A.: Praprečanove zgodbe. *(M. Jarc)* 572
Šilih Gustav: Nekoč je bilo jezero ... *(Fr. Erjavec)* 117
Štrekelj K.: Historična slovnica slov. jezika. *(J. A. G.)* 437
Tagore-Gradnik: Vrtnar. *(A. Debeljak)* 498
Tiskarska pisma. *(J. A. G.)* 505
Ušeničnik Aleš: Uvod v filozofijo. *(A. Šerko)* 629, 699
Veber France: Sistem filozofije. *(A. Šerko)* 242
Velimirović Nik.: Nove besede pod gorom. *(K. Ozvald)* 633
Vidrić Vladimir: Pesme. *(Miran Jarc)* 184
Waschtetova Ilka: Pravljice. *(A. Funtek)* 375
Wilde-Rehar: Lady Windermere. *(Sovrè)* 316
Zbašnik Francè: Pesmi. *(R. P. Petruška)* 310
Zbornik za pučku prosvjetu. *(K. Ozvald)* 762

VI. Kronika.

Stran
Drama. *(Juš Kozak)* 122, 379, 508
Drama. *(Fr. Albrecht)* 763
Opera. *(Niko Štritof)* 767
Časopis za slov. jezik, književnost in zgodovino 127
Čehi in Slovenci 382
Zborovanje čeških in južnoslovanskih akademij ter učenih društev v Zagrebu. *(Fr. Kidrič)* 58
Zbornik za umetnostno zgodovino. *(V. Molè)* 60
Potovanje Montesquieuja skozi Slovenijo l. 1728. *(P. V. Brežnik)* . 62
Prof. M. Murko o „početkih jedinstvenega književnega jezika Hrvatov in Srbov“. *(Fr. Kidrič)* 188
O dadaizmu. *(A. Debeljak)* 190, 254
Upodabljajoče umetnosti 1921. v Parizu. *(A. D.)* 251
Trije labodje. *(J. Kelemina)* 252
K novi ureditvi slov. Nar. opere. *(J. M.)* 317
Opazka k uvodu Dantejevega „Pakla“ Isa Kršnjavega. *(A. Res)* . 443
Pregled franc. leposlovja l. 1921. *(A. Debeljak)* 445, 509
Masaryk o nalogah univerz in inteligence 573
Mnenje o stališču duhovnikov do umetniških struj 573
Moderna ruska lirika. *(B. Borko)* 702
Narodu! 639
Nove knjige . 64, 128, 192, 256, 320, 383, 448, 512, 576, 640, 704, 768
Popravek 512

LJUBLJANSKI ZVON

Mesečnik za književnost in prosveto

XLII. letnik 1922 1. številka

Oton Župančič:

Iz nenapisane komedije.

*

Rávnik in sluga.

Rávnik:

Gospod, ki pride zdaj, je res gospod.
Pri njem ne glej na suknjo. Morda je
oguljena... ti tega ne opazi.
Pokloni se mu... No... kot da je tu.
Ne, to je prêveč; za spoznanje manj.
Ták zopet ni. — Tako, tako bo prav.
Kar te učim, to vse ti bo v življenju
koristilo... Ne preveč, ne premalo!
In vsakemu časti, kar mu je gre!
Povêdi ga v čakalnico in mene
takoj pokliči... Lida naj počedi.

*

(Tukaj je en prizor izpuščen.)

*

Rávnik in Mahàn.

Mahàn:

A da, tako? Sami originali?

Rávnik:

V vsej moji hiši sama prava pristnost!

Mahàn:

Ej — to Madonico pa že poznam:
so vse enake — vse originalne. —
To-le pokrajino pa kar obrni.

Rávnik:

Zakaj? Katero?

Mahàn:
Ta malinovec.

Rávnik:
Ti ne ugaja?

Mahàn:
Čez okvir se ti
zdaj zdaj scedi.

Rávnik:
Saj veš, z umetnostjo
je križ pri nas.

Mahàn:
O, vem, strašanski križ,
in nosi ga mecen na trudnih ramah.

Rávnik:
Razcapan pride, ves upognjen, bled,
ves plah...

Mahàn:
In išče, koga bi požrl...

Rávnik:
In izpod pazduhe potegne sliko.

Mahàn:
Saj ni tako hudo; sem mislil — nož.

Rávnik:
Kaj hočeš! Zmazek je, a on sestradan.

Mahàn:
In pred to klavernostjo blago srce: —
težko je res mecenu.

Rávnik:
Bogami,
tako se mora človek žrtvovati.

Mahàn:
Res, kakor vidim, prav velike žrtve.
A čuj, kaj ne bi šlo bolj dober kup,
pa bi ustregel sebi kakor njemu:
par kronic bi mu stisnil, na kosilo
bi ga povabil, na kozarec vina
in cigarete, pa mu priporočil,
naj s sliko skuša srečo kje drugje.

Rávnik:

No da, a vmes so tudi umotvori.

Mahàn:

Da, vmes — prav dobro... Toda, dragi moj,
odkrito in pošteno: kar tako
me nisi zdaj pozvál po petih letih,
da bi si ogledával tvoj muzej.
Kaj ne, vse to je bil samo uvod?
Zatorej k stvari.

Rávnik:

Sedi, prosim te.
Izvoli cigareto. Jaz bom stal.
Res je:
najprej sem hotel ti pokázati,
kaj zmore energija... energija
nekdanjega preprostega pastirčka...
Nikar me ne prekinjaj... energija
nekdanjega preprostega pastirčka.
Sedaj stojim tu sredi svojega.
Tako mi je, kot gledal bi svoj znoj
prekapan v dragoceno biserje.
To so noči prečute, to so dnevi
zatajevanja... pot, vedno navkreber,
preko zaprek... ho, da, vam iskri vranci
brez uzde so s kopiti grabili
daljavo pod se, prhajoč v obzorja
neslutena... jaz sem upregel svoje
pred težek voz...

Mahàn:

Za božjo voljo!

Rávnik:

Kaj je?

Mahàn:

A, nič, nič! Zanimiv si! Jahaj dalje.

Rávnik:

Ne, jaz sem vozil — vi ste jahali...

Mahàn:

In v elegantnem loku smo zleteli s sedla —
kaj ne, prijatelj?

Rávnik:

Tega nisem rekel.

Mahàn:

A jaz sem rekel, in celo verjamem,
čeprav sem rekel jaz... No, nadaljuj!
Veš, meni včasih žilica ne da.
Oprosti mi; poslej bom lipov bog.

Rávnik:

A res me več ne moti.

Mahàn:

Če ti pravim!

Rávnik:

Stvar je preresna. Zame kakor zate.

Mahàn:

Če je stvar resna, pa še mi bodimo.

Rávnik:

Vi ste dosegli slavo skokoma —
kot kraljevič deveti si utrga
z najvišje veje zlato jabolko.
Jaz — vidiš, meni to ni bilo dano.
O, mladih orlov nadletávanje
pod solncem!... Veš kako jih gleda krt?
Vi ste ustvarjali — kaj vem — iz zraka —
iz čustva, slutnje — kakor Bog: iz niča,
iz brezden kaosa meglenega.
Jaz mukoma sem znašal sklade knjig,
urejal sem, primerjal, zametaval
in zbiral spet... Poglej te rokopise:
v njih je izvleček vsega, kar ve svet,
odkar je z naglo roko troglodit
obrise mamuta ujel na steno
temačnega brloga svojega,
do dobe radija in elektronov.
Tu je moj trud in prid, tu moj žení...
Slava, po miznicah skrbno zložena
in po policah, čaka mi vstajenja,
potrpežljiva kakor sem jaz sam. —
Pustež sem bil vam ženijalnikom...

Ne, ne, le molči, to ni bil očitek.
Ločili smo se — to je bilo vse.

Mahàn:

No, če že govorimo — malo burno,
in toliko da nismo pokali.

Rávnik:

To bila je mladost in nagla kri...
Polž ste mi rekli, ne? In polž vam je
roge pokazal... Ni spomina vredno...
O, v meni vrela je mladost kot v vas...

Mahàn:

Samo premišljeno in po metodi...

Rávnik:

Pustimo té račune zastarele,
tako je daleč, da že ni več res.

Mahàn:

No — in?

Rávnik:

In — danes vidiš tukaj me na svojem.

Mahàn:

Kako to misliš?

Rávnik:

Kakor sem povedal.

Mahàn:

Oprosti.

Rávnik:

Ti oprosti.

Mahàn:

Kaj?

Rávnik:

Kaj?

Mahàn:

Nič —
edino kratek sprêhod mi dovoli.

Rávnik:

Saj nisva še pri stvari.

Mahàn:
Prav zato.

Rávnik:
Oditi hočeš?

Mahàn:
O, kar tu, po sobi.
Tako, da se pretegnem... Je že dobro.
Saj te poslušam.

Rávnik:
Ne, ne, rajši sedi.

Mahàn:
Ha, ta napoleonski trik poznam:
Sedi, da te prepričam! — Psiholog.
No, dobro — prepričuj me, že sedim.

Rávnik:
Zdaj je prišel moj čas... in vaš...
Kaj smo dosegli pravzaprav vsi skupaj?
To, da je duh pri nas zaničevan,
to, da tičimo vsakdo v svojem kotu
in gledamo, kako drve kolesa
brez nas, in mimo nas, in preko nas.
In komu smo pustili vájeti?
Sebičnežem, sleparjem, puhloglavcem,
kričačem in sejmarjem, ki vsevprek
vsak svojo robo narodu ponuja.
Je naš poklic res za pečkòm čepeti,
zreti to gonjo in klepati verze?
Mi, ki držali bi oba tečaja
lehko v rokàh, da bi sukali svet
po svoji volji...

Mahàn:
Čakaj no! Kdo mi?

Rávnik:
Mi — nepolitiki, ljudje duha,
ljudje kulture.

Mahàn:
Torej vrtoglavci,
ki ustvarjajo iz zraka in iz niča...
Poznam jih dobro kakor to-le dlan.

Dlani se svoje nisem naveličal,
a njih sem se; in dober svèt ti dam,
glasi se: Pusti, Anzelj, mrtle z miram!
In mene ž njimi. Kar se tebe tiče:
zalil si se — kar mecenari dalje...

Rávnik:

Počakaj — čuj — na koliko me ceniš?
Dohodke moje namreč.

Mahàn:

Je to stvar?

Rávnik:

Povem ti — toda ne... Nič na besedo.
Tu-le... poglej, na koliko sem cenjen.

Mahàn:

Saj ti verjamem, da imaš dovolj.

Rávnik:

Ne, na besedo nikdar ne verjemi.
Nikomur, niti meni na besedo.

Mahàn:

A to me ne zanima.

Rávnik:

Mora te.
Tu, glej; kaj praviš zdaj? Črno na belem.

Mahàn:

Velmožje — klanjam se.

Rávnik:

In jutri že
vložim stotisoč za namene naše.

Mahàn:

Kakšne namene naše? Kje pa so?
Namene? Jih imamo? Vraga, kdo
ima namene? Jaz ne, prav nobenih.
Zaklad je tu — zdaj išče se namen.
Razpiši no nagrado za namen!
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

Dr. Vojeslav Molè:

Umetnost in narava.

I.

Z besedami «umetnost in narava» ali «narava v umetnosti» je pravzaprav označen najvažnejši problem vse figurativne in dekorativne umetnosti. Kajti vse ustvarjanje upodabljajoče umetnosti sloni na vtisih, ki jih sprejema umetnik v naravi. Saj niti ne more biti drugače. Umetnik je človek kakor vsi drugi in priroda je postavila njegovemu spoznavanju iste meje, ki jih ne more prekoračiti, kakor vsem drugim ljudem. Filozofija kljub vsej metafiziki le ne more preko kategorij, ki so nam prirojene, — znanost je vezana na končne rezultate naših naravnih opazovanj, — kar pa je v religiji transcendentalnega, sloni na veri, ki bi bila sicer odveč, če bi razum mogel segati do nje. Vsaka trditev, vsaka teorija, izhajajoča iz elementov, katerih v realnosti ni, visi v zraku. Kar pa velja za človeški intelekt, velja tudi za človeško umetnost, čeravno umetnost ne bazira na razumu, ampak je t. zv. estetiško izražanje potenciranega čuvstvenega preživljanja.

Čuvstvenega preživljanja pa brez zunanjih vtisov tudi ni, ker koncem koncev temelji vsa naša duševnost na večnem problemu subjekta in objekta, na razmerju med jazom in svetom. Tudi umetnost. Tudi umetnost ne more niti noče izražati nič drugega kakor čuvstvene doživljaje, ki se porajajo iz tega razmerja subjekta do objekta. Ta objekt pa je narava v najširšem pomenu besede. Narava je ona neizčrpna zakladnica, iz katere zajema umetnik sestavine svojega dela, s katerim hoče izraziti svoja preživljanja. Zlasti upodabljajoči umetnik pa «ustvarja» s pomočjo oblik, posnetih po vidni in otipni naravi.

O tem ne more biti prav nobenega dvoma. In vendar — če opustimo teoretična razmotrivanja in si poiščemo par primerov iz nepreglednega števila umetnin, — ali nam ti primeri ne govorijo nekaj čisto drugega? Ali je mogoče spraviti pod eden in isti pojem staroegipčanski relief, sliko na zgodnji grški vazi, bizantinski mozaik, srednjeveško miniaturo, perzijsko svilnato preprogo, Rafaelove freske, Rembrandtove kvasoreze, Watteaujeve slike in Cézanneove kompozicije? Ali niso to pojavi, ki se medsebojno izključujejo? Saj je v vsakem iz teh primerov «narava» čisto drugačna, — staroegipčanski relief predstavlja za naše oči šablonsko shemo, ki je le konvencijonalna in je daleč od vsega tega, kar smo navajeni imenovati naravo, — grška vaza je na pr. človeško postavo izpremenila v dekorativen element, podrejen arhitektoniki vaze itd. Kaj je torej pravilno?

Znana je anekdota o tekmi med grškima slikarjema Zeuxisom in Parrhasiosom. Zeuxis je naslikal grozdje tako «naravno», da so ga priletele zobat ptice, — Parrhasios pa je naslikal nad svojo sliko zagrinjalo tako «naravno», da je premotil s tem celo Zeuxisa, ki ga je prosil, naj mu zagrinjalo odgrne. Ta povestica ni značilna samo za umetnostno pojmovanje grškega IV. stoletja pr. Kr. r., ampak za vso poznejšo antiko — in še več: zadene v živo vse ono ustvarjanje in njegovo presojanje, ki je stalo pod vplivom renesančne in klasične estetike. Ta estetika je videla v zgodovini človeštva ideal lepe umetnosti že dosežen: v grški umetnosti; njemu se je bližala in ga je tupatam dosegala umetnost renesanse in klasicizma. S tega stališča je presojala ta estetika vse zgodovinske in sodobne pojave na umetnostnem polju, in ker je videla v najvišjih fazah grške, oziroma renesančne umetnosti uresničen realizem, ga je zahtevala kot normativen cilj povsod; kjer ga pa ni našla, je videla primitivnost ali nesposobnost ali pa propadanje. Polastila se je tudi umetnostne zgodovine in jo razdelila na dobe procvitanja in propadanja; prve je videla tam, kjer se je umetnost kolikor mogoče približevala svojim naravnim vzorom, drugi pa so jej bili tisti časi, kjer je bilo te «narave» premalo ali pa preveč. Srednji vek je bil vrsta barbarskih stoletij; le polagoma so se ljudje naučili gledati v svet in so «napredovali» skozi mnoge «zablode» do «prave» umetnosti. Ravno tako kritično-grajajoče pa je presojala ta estetika «zablode» baroka, rokoko-a, romantike, moderne. Njena norma je v bistvu ta: treba je naslikati grozdje tako naravno, da bi ga priletele zobat ptice, in zagrinjalo, da bi se zmotil še celo Zeuxis in ga skušal odgrniti.

Toda to je samo en nazor o umetnosti in njenem razmerju do narave. Ravno v naših dneh slišimo in čitamo dan na dan o diametralno nasprotnih nazorih. Če jih izluščimo iz njihovega subjektivizma in vseh tendenčnih, agitatoričnih in demagoških primesi, nam ostaja njihovo jedro: zahteva po umetnosti, ki noče «posnemati» narave, ki se zavedoma od narave kolikor mogoče oddaljuje, ki hoče poglobiti svojo vsebino z oblikami, katere se kolikor mogoče malo naslanjajo na naravo. In kakor je klasični estetiki vse, kar se z njo ne strinja, propadanje, tako proglaša tudi ta novejša smer vse dosedanje, kar je bilo naturalistično, za staro šaro; iz vseh tvorov preteklosti je upravičeno le ono, kar je sorodno z najnovejšimi stremljenji. Seveda moramo pri tem ločiti dnevne boje, ki ne izbirajo svojih sredstev, od resnega stremljenja idejnih borcev, ki se ne prodajajo po ulicah. In tu vidimo, kako nam preteklost pomaga razumevati sedanjost in obratno. Pojavljajo se paralele med sedanjostjo in minulostjo. Naša generacija ni edina, ki gleda tako na umetnost in naravo, ampak ima svoje prednike že v davni zgodovini.

Toda ali si ti dve mnenji ne nasprotujeta? Katero je pravilno in katero je napačno? Obe sta pravilni, dokler ostaneta v svojih mejah, in obe sta napačni, kadar se medsebojno obsojata. — Ideja evolucije, ki je bila rešitev za vso moderno znanost in mišljenje, je bila rešilna tudi za spoznavanje umetnostnega ustvarjanja, postanka in razvoja umetnostnih oblik in njihovega pomena. Naravna posledica ideje evolucije pa je relativnost veljavnosti vsakega duševnega pojava. Kakor je na primer ptolemejsko naziranje o zemlji in kosmosu «pravilno», dokler niso odkriti drugi prirodni «zakoni», ki uveljavijo popolnoma drugačne nazore, — tako je tudi v umetnostnem ustvarjanju naturalizem lahko veljaven, dokler je človekovo razmerje do zunanjega sveta realistično; kakor hitro pa se to njegovo razmerje izpremeni, to se pravi: kakor hitro se izpremeni človekova psihična podlaga, postane tudi njegovo umetnostno izražanje drugačno, ker se je izpremenil tudi način njegovega čuvstvovanja.

Umetnost je vedno v najtesnejši zvezi s celotno duševno kulturo rase, naroda, časa in z umetnikovo individualnostjo, katero pa prvi trije elementi tudi omejujejo. In zato ni in ne more biti nobenih norm, veljavnih za vse umetnostno ustvarjanje v celoti. Kar velja na primer za italijansko renesanso XV. stoletja, odpove popolnoma pri kitajski umetnosti istega časa. Pri tem primeru si stojita nasproti dva sveta različnih ras, različne preteklosti, različne kulture — in kar je glavno: različnega osnovnega razumevanja, različnega izhodišča v umetnostnem ustvarjanju. In vendar sloni v obeh slučajih umetnost na vzorih iz narave. Toda medtem ko italijanski slikar na primer Botticelli «odtvarja» naravo kolikor mogoče realistično in skuša oddajati vsako posameznost kar najizrazitejše ter je končni vtis njegove slike kljub vsej plastičnosti linearno-ploskovit, — postopa kitajski slikar iz istega časa na primer Č'ou-Ying popolnoma drugače. Njegove pokrajine so skomponirane iz posameznih detajlov, posnetih po resničnosti, spojenih med seboj po dekorativnem principu, brez individualne tipike predmetov in celote, brez linearne perspektive v našem pomenu besede, brez optične enotnosti, ki je conditio sine qua non za pojem slike v zapadnem svetu, — in vendar je takšna kitajska slika ravnotako umetnina, kakor je umetnina slika Botticellija, in po svoji kakovosti morda še večja. Razlika tiči v osnovnem pojmovanju obeh ras. Kitajski pesnik Čao I-tao iz časa dinastije Sung pravi: «Umetnost ustvarja nekaj, kar je onstran oblik, četudi je njena naloga ohraniti oblike stvari...»[1]

Toda ni treba segati niti tako daleč. V umetnosti vsakega posameznega naroda vidimo tekom njenega zgodovinskega razvoja, kako se izpreminja obenem z razvojem narodne duševnosti tudi razmerje njegovega umetnostnega ustvarjanja do narave. Seveda pa pomen besede razvoj v umetnosti ni identičen s pomenom besede napredek, čeravno igrajo mnogokrat tehnične pridobitve na drugih poljih važno vlogo tudi v načinu umetnostnega oblikovanja. Če primerjamo na primer slike bizonov v španskih podzemeljskih jamah iz paleolitske dobe, ki jih je risal predzgodovinski človek-lovec, živeč v najprimitivnejših razmerah, s slikami na geometriških vazah, z deli neprimerno kulturnejšega, «naprednejšega» časa, ne moremo govoriti naravnost o napredku, ampak samo o razvoju...

Po vsem tem je torej jasno, da sicer vsaka umetnost takorekoč korenini v naravi, da zajema iz narave oblike, s pomočjo katerih se izraža, da pa je njeno razmerje do narave različno, da je vsakokrat v svojih temeljih pogojeno od celotne duševnosti danega miljeja, kakor seveda tudi od individualne duševnosti posameznega umetnika, v kolikor je ta pri svojem ustvarjanju svoboden. Možnost individualnih nijans je torej neskončna; v glavnem pa se vendarle dà določiti par oblik tega razmerja umetnosti do narave, ki so merodajne za celotno ustvarjanje upodabljajoče umetnosti tekom njenega dosedanjega zgodovinskega razvoja.

II.

V kratkem članku se seveda ne dà izčrpati vsa pestra snov iz ogromne zakladnice spomenikov upodabljajoče umetnosti in ni mogoče pojasniti vseh vprašanj, ki so z našim problemom v zvezi. Raziskavanje umetnostnega izražanja vsake dobe, ki hoče priti stvari do globin, mora biti v tesni zvezi z raziskavanjem vse njene duševnosti. Kajti sicer so nam posamezne umetnine samo izolirani pojavi, h katerim pristopamo s svojimi lastnimi nazori, v katere projiciramo svoje lastno umetnostno hotenje, — ne razumemo jih pa iz njihovega lastnega sveta, t. j. ne gledamo jih z očmi, s katerimi jih je gledal tisti umetnik, ki jih je ustvaril, in ljudje, katerim so bile namenjene. — Zato se moramo omejiti samo na par najizrazitejših primerov, pri katerih je izključen vsak dvom.

---

[1] O. Fischer, Chinesische Landschaftsmalerei. München 1921. — p. 132.

Predno pa preidemo k posameznim primerom, si moramo biti na jasnem, kaj pomenja v upodabljajoči umetnosti «narava». Rekli smo, da se umetnost izraža s pomočjo oblik, ki jih nudi narava. Narava je za umetnost torej vse, kar je vidno in otipno. Narava so za umetnika vsi tvori prirode, dela človeških rok in — predvsem — človek sam. Narava so gore, doline, reke, drevesa, bilke, živali, oblaki, atmosfera, solnčna svetloba, sence, barvnost, arhitekture, preproge, čaše, zavese itd., — skratka: vse, kar obdaja človeka in tvori zanj «zunanji svet». Narava so mu tudi vse vidne in otipne lastnosti teh predmetov, torej tudi njihova prostornost. Opozoriti pa moramo še na nekaj drugega, kar je prav za prav samo ob sebi umevno, na kar pa se jako mnogokrat pozabi, kadar se govori o umetnosti: Umetnost zajema svoje oblike iz narave, toda njeno razmerje do narave še ne tvori njenega bistva. Umetnina nima samo oblike, ampak tudi svojo vsebino. Kakor človeškega življenja ne absorbira v celoti borba za obstanek in ne izrablja človek vseh svojih sil samo v to, da se orientira v realnosti, ampak nosi v sebi tudi svet svojih «transcendentnih» misli, — tako se ta idejni svet zrcali na čuvstvenem polju tudi v upodabljajoči umetnosti in vpliva njegova vsebina tudi na «obliko», na razmerje umetnosti do narave. Zato je razumljivo, da mora biti vloga narave na primer v srednjeveški umetnosti čisto drugačna, kakor pa v renesansi. Saj je prva produkt umetnostnih teženj časa in nazorov, v katerih zunanji, minljivi svet ni igral nobene važne vloge, ampak je bilo vse hotenje in mišljenje koncentrirano na nematerijalnih idealih spiritualizma ter je zunanji svet šele polagoma, v poznem srednjem veku prišel do vloge simbolov v zemski «civitas Dei». V renesansi pa stopa celo to duhovno pojmovanje spet v ozadje, individualizem prihaja spet do veljave, zemsko življenje postaja spet pozitivno realno, umetnost pa spet odkriva zunanji svet, naravo in se vsa prepaja z realizmom.

Zato bi bila gotovo hvaležna naloga proučiti pod vidikom njihovega vsakokratnega razmerja do narave ikonografsko zgodovino vseh posameznih tipov, ki se pojavljajo tekom stoletij v zgodovini umetnosti. Tako bi nam na primer tip Kristusov tekom vse zgodovine odkril eno najzanimivejših vprašanj človeške duševnosti: Kako je predstavljala umetnost najrazličnejših dob in hotenj idejo božanstva v oblikah realne narave. — Naša naloga pa je drugačna in veliko krajša. Preidimo k primerom.[2]

Donatello je ustvaril leta 1457. za siensko katedralo eno svojih najzrelejših del, ki je nekakšna sinteza vsega njegovega delovanja in v katerem so združene vse najznačilnejše poteze načina njegovega ustvarjanja: svojega bronastega **Janeza Krstnika.** Svetnik stoji bos v puščavi, odet samo z ovčjim kožuhom, drži v spuščeni levici križ in odprt zvitek z napisom, desnico je dvignil z blagoslavljajočo gesto pred svojimi prsi. Lasje se spuščajo v gostih zvojih z glave na ramena, obraz je bradat, razoran od gub, oči so globoko vdrte in upadle, usta odprta. Telo je suho, koščeno, žile in kite so videti skozi kožo. Na prvi pogled je videti, da imamo pred sabo postavo človeka, vsled dolgih postov telesno onemoglega, izčrpanega, naravnost grdega, v katerem pa gori z nepremagljivo silo ogenj prepričanja; oči zro v nevidne daljave, ves izraz izdaja globino notranje fanatične ekstaze. Pred seboj imamo poosebljeni «Glas vpijočega v puščavi».

O idealizaciji ni nobenega govora. Z neusmiljeno resničnostjo sledi umetnik vsaki najmanjši potezi obličja in telesa, ne mami ga nobena «lepota» in izglajenost, vsepovsod so ostre zareze, ostri prelomi ploskev, na katerih se lomi svetloba in ustvarja naravnost pošastno vizijo asketa. Ali je imel umetnik pred sabo model, ki ga je kopiral? Morda, ni pa verjetno. In vendar je njegovo delo «naturalistično», živ posnetek realnega fizičnega pojava, sama čista narava — od nohtov in žil na nogah do las na glavi in do dlak kožuhovine —, kakršno bi videl ne samo on, ampak tudi vsak drug človek, ki bi imel takšen živ pojav asketa pred sabo. Umetnik ni narave prav nič olepšaval ali «popravljal»; pustil jo je takšno, kakršna je v resnici. Njegovo delo je sijajen primer «naturalizma».

Toda Donatellov kip nikakor ni odlitek po naravi. Njegovo razmerje do narave s tem še ni izčrpano; tudi še ni izčrpan pojem naturalizma s tem, da so posnete kipove oblike po naravi. Umetnik je bil naturalist tudi v tem, kako je izrazil duševni doživljaj, vsebino svojega svetnika. Tudi v tem je postopal objektivno, zato pa nič manj globoko, kakor postopa umetnik, ki se poslužuje v dosego poglobitve drugačnega, manj naturalističnega načina. Umetnik je torej lahko objektiven ne samo v zunanjih oblikah, ampak tudi vsebinsko, če izrazi v svojem delu duševnost, ki popolnoma odgovarja opazovanjem zunanjega sveta, narave. Trditev, da je vsak naturalizem brezdušno, fotografično kopiranje narave, v katerem ne igra umetnikova individualnost nobene vloge, je brez vse podlage. Najlepši dokaz so nešteti umotvori naturalistične umetnosti. Kakovost naturalistične umetnine pa je odvisna od umetnikove genijalnosti, ki je znal na ta način izraziti svoje čuvstveno preživljanje.

---

[2] «Ljubljanski zvon» žalibog ne prinaša ilustracij. Zato sem izbral primere, ki so lahko dostopni v priročnih knjigah.

Oglejmo si še drug primer: **Velasquezovo «Predajo Brede»**, ki je nastala okrog leta 1635. Slika predstavlja prizor, ko predaje poveljnik trdnjave ključe španskemu zmagovavcu. Na desni v globino slike obrnjen konj in za njim skupina vojakov španske armade — cela zbirka izrazitih glav —, za njimi vrsta visokih stoječih kopij, na levi v ospredju druga gruča vojakov, — v ozadju vojska, trdnjava, zastave, ogenj, dim, pokrajina, izginjajoča v dnevni solnčni megli, — središče slike, med obema skupinama vojakov, pa tvorita figuri španskega poveljnika in poveljnika oblegane trdnjave, ki drži v levici klobuk in prinaša v desnici s poklonom ključ trdnjave; španski vojskovodja je tudi snel pokrivalo in je položil premagancu v znak spoštovanja in priznanja svojo desnico na levo ramo. — Slika je očividno preračunjeno skomponirana. Perspektivično skrajšani konj na desni vodi v globino; vtis globine in mase povečujejo še kopja in zračna perspektiva v globoko pokrajino. Obe glavni figuri sta postavljeni v sredino in sta medsebojno spojeni s kretnjami rok in s pogledi; na njih obeh se koncentrirajo pogledi pričujočih, in da je to še bolj poudarjeno, sta dve figuri obrnili svoje oči iz slike v gledavca. In vendar je tudi ta slika «naturalistična». Umetnik je predstavil ves prizor tako, kakor se je **mogel** vršiti tudi v resničnosti. Obrazi figur učinkujejo kot izraziti portreti, na vsakem se zrcali izraz čuvstva, kakršno se je **moglo** zrcaliti tudi v resničnosti; in plemenita gesta španskega generala vzbuja ravnotakšen vtis resničnosti, kakor solnčen blesk, ki igra na konjevi koži, na oklepih, na oblekah in čevljih navzočih, in v katerem gine v daljavi pokrajina in se zliva na obzorju v eno z ozračjem.

Tudi tukaj ni nobene idealizacije v pravem pomenu besede. Vse posameznosti so vzete iz narave in sestavljene spet v organično, logično celoto, četudi je seveda ta naturalizem neskončno oddaljen od vsega, kar bi spominjalo na «fotografičnost» vsega upodobljenega prizora. — Ta prizor se je v resnici bržkone vršil drugače. Toda za Velasqueza, genijalnega umetnika, izbornega poznavavca človeške duše, je bil v dneh, ko je ustvarjal to sliko, mogoč samo ta način. In ta način: ta grupacija figur, te kretnje, ta psihični izraz na obličjih, ta igra svetlobe in senc, ta prostornost — in ne druga, je bila njegova osebna umetnostna nota in izraža njegovo naturalistično razmerje do narave.

Toda ali je naturalizem omejen samo na takšno izražanje? Oglejmo si «Boj Tritonov» iz znamenite vrste Mantegnovih bakrorezov. Kompozicija predstavlja tri Tritone, ki se borijo med sabo na vodi v bližini obrežnega trsja. V najglobljem ozadju je videti mesto z visokimi stolpi na gori, malo bližje na desni stoji proti mestu zroč kip Neptuna z delfinom v desni in triklinom v levi roki. V ospredju valovi in čez nje jezdijo Tritoni na čudnih pošastih. Triton na levi je obrnjen stran od ostalih dveh in se ne zmeni zanje, za njegovim hrbtom pa stoji na njegovi zverini stara naga ženska, kričeča postava z visečimi prsi in molí z levico ostalim dvem tablico z napisom «Invidia»; od teh dveh Tritonov je zamahnil srednji s šopom zvezanih rib proti desnemu, ki parira udarec s palico. Nenavadni sta že glavi teh dveh Tritonov: namesto las in brade imata na glavi hrastovo in akantovo listje. Še zanimivejše pa so živali. Levi Triton jezdi na zverini, ki ima glavo Nilovega konja in dolg ribji rep; noge so se mu izpremenile v ribje plavuti in podobne plavuti mu rastejo tudi iz bokov; vse telo pa ima pokrito z želvovino. Živali ostalih dveh Tritonov pa sta konja s plavutami ob strani in dolgim luskinastim ribjim repom.

To delo gotovo ni več čist naturalizem.[3] Takšnih pojavov, kakršna nam je tukaj narisal Mantegna, v resnični naravi ni. Umetnik je tukaj «izpremenil» naravo. In vendar, če se oziramo samo na posameznosti teh oblikovin, moramo pa vendarle priznati, da so vzete iz narave; realne so oblike ribjih plavuti, realna so konjska telesa, realne so želvovine in ribji repi. Razlika je samo ta, da jih v naravi nikoli ne srečavamo v takšni sestavi. Umetnik postopa torej tukaj popolnoma samovoljno; oblike pač jemlje iz narave, toda jih sestavlja tako, kakor so mu potrebne, da izrazi svojo umetnostno idejo. Umetnik gre tukaj preko narave in vendar ni v bistvu morda nič tako realno, tako blizu narave, kakor ravno ta način umetnostnega ustvarjanja.

Mantegnovo delo ni osamljeno. In četudi sloni na antičnih tradicijah, ki so oživele v renesansi XV. stoletja, in je bil ravno Mantegna eden njihovih najvnetejših privržencev v umetnosti, — saj je sam strastno zbiral antične umetnine in nosijo vsa njegova dela sledove tega njegovega študija —, je to svobodno razmerje do narave vkoreninjeno v človeku tako globoko, kakor njegovo mišljenje in verovanje. Večina vsega onega, kar je ustvarilo človeško mitološko mišljenje, je s takšnim pojmovanjem v tesni zvezi.

---

[3] M. Deri (Naturalismus, Idealismus, Expressionismus. 1920. p. 38) imenuje ta modus: naturalistična permutacija.

Kdor se je vozil v tihi mesečni noči po grškem morju, more najboljše razumeti, iz kakšnega čuvstvovanja so se rodila bajna morska bitja grške mitologije. Tako so se vozili tudi Grki in še prej njihovi predniki po istem morju v majhnih ladjah, primitivni v svojem mišljenju in znanju, otroci narave; in tudi oni so se v takšnih hipih morda še bolj nego mi zavedali osamljenosti svojega človeštva, neizmernosti skrivnosti, ki obdaja človeka v vsakem hipu, kjerkoli se nahaja, elementarnih sil, katerim je izročen, ki jih pa ne pozna. In v takšnem hipu je pljusknil kje val, pokazal se je delfin in je izginil, — zableščalo se je pred očmi in je spet ugasnilo — in delovala je fantazija. Ta neizčrpna fantazija človeka je ustvarila kombinacije, ki se jih je poslužila tudi upodabljajoča umetnost in jim šele vdahnila pravo življenje: Favne in Kentavre, Satire in Sfinge, Himere in asirske «čuvarje vrat», leteče boginje zmage (— poznejše krščanske angele —) in kitajske zmaje, indijska večglava in večroka božanstva, naše povodne može in morske deklice, — bitja, ki so bila živa od začetka človeštva in živijo v pravljicah in v umetnosti do današnjega dne.

Človek se torej niti tam ne more oprostiti naravnih oblik, kjer ustvarja bajna, neresnična bitja. Njegova upodabljajoča umetnost sega sicer preko narave in vendar kljub temu le tiči v njej, samo da sestavlja po svoje dele njenih organizmov v nove organične tvore, v nove kombinacije, ki jih v živi resničnosti ni.

Toda — ali gre umetnost vedno tako daleč? Ali ni zanjo drugih poti? Donatello je ustvaril kip proroka — asketa, monumentalen v svoji celoti, «veren» do skrajnosti v absolutnem naturalizmu. Velasquez je skomponiral historičen prizor in ne odstopa nikjer od realnosti pojavov. In v prvem in v drugem primeru preveva delo duh velike umetnosti, resničnost globokega, jasno in popolnoma izraženega čuvstvenega doživljaja. In veren je prirodnim oblikam tudi Mantegna, celo ko ustvarja optičnoestetiško iluzijo bitij, ki jih ni. — So pa časi in umetniki, ki zro popolnoma drugače na naravo. Tudi oni jo poznajo, ljubijo, izučavajo, naravnost obožujejo — in vendar se zrcali narava v njihovi umetnosti v čisto drugačnem odsevu.

Oglejmo si kip boginje **Demetre,** ki se zdaj hrani v Berlinu in je po svojem slogu gotovo v tesni zvezi s **Fidijevo** umetnostjo.

Boginja stoji pred nami popolnoma en face kakor mogočen, a hkratu elastičen, vitek steber. Iz množine gub njene obleke so vidni skoraj samo še prsti na nogah in (— razun zdaj odbitih rok —) vrat in obraz. Postava je mirna, nepremična, le desna noga se je rahlo upognila v kolenu in stopila nekoliko nazaj in v stran kakor k lahkemu koraku. Dolgi peplos se spušča v ravnih vertikalnih gubah do tal, gornja obleka pokriva oprsje, izpod nje pa se v pasu zbira v težkih gubah volneno spodnje oblačilo. Z glave se spušča na rame pokrivalo in tvori okvir za najčudovitejši del tega kipa: glavo in obraz. Ta obraz raste kakor mramornat cvet iz senc, ki jih tvori okvir-pokrivalo; obdajajo ga gosti lasje, razdeljeni na sredi temena in prelivajoči se v mehkih simetričnih strujah po obeh straneh do ušes. Glava je neznatno nagnjena na desno stran, lica so dolga, brada mehka in velika, ustnice valoveče in kipeče, nos raven, oči stojijo daleč narazen, in skoraj do njih segajo ob straneh valovi las. Po vsem obličju pa je razvit komaj viden radosten, dobroten smehljaj.

Pred nami je kip nesmrtne boginje, dobrega, človeku naklonjenega božanstva, kakršnega je mogla ustvariti samo največja umetnost dobe, za katero to božanstvo ni bilo samo dekorativen pojem, ampak ki je vanje verjela. Veličanstvenost je v tem kipu in vendar tudi dostopnost, večna mladost v obličju in vendar hkratu sila in moč. Veliko močno telo in skoraj dekliški obraz in vendar oboje zlito v neprimerno harmonijo. Oblika in vsebina sta popolnoma spojeni v celoto, ni razlike in tragike med resničnostjo in idealom.

Umetnik je imel vsekakor živo naravo pred očmi, ko je ustvarjal to delo. In vendar je narava, kakršno je podal tukaj umetnik, vse drugo, samo ne naturalistična. Kratek primer z Donatellovim kipom bi nam tukaj pokazal nepremosten prepad med pojmovanjem prvega in drugega umetnika. Pri Donatellu je vnešena v bron vsaka, še tako neznatna poteza, vse mu je važno in značilno, ničesar ni izgladil in olepšal. Iztrgal je iz kompleksa narave kos brutalne resničnosti in ga prelil v umetnost. Grški umetnik pa je postopal drugače. V kipu ni nikjer nobene ostrine, nikjer nobene slučajnosti. Vse je uglajeno, vse je podano le v toliko, v kolikor je neobhodno potrebno, v kolikor poudarja osnovno misel umetnine. Narava je **idealizirana.** Pred sabo nimamo individualnega posnetka — recimo portreta — po naravi, pred nami je tip — ideja, v kateri se gubijo vse individualne slučajnosti. Le grški idealizem Fidijevega časa je mogel ustvariti tudi v umetnosti tako absolutno idealistične tipe božanstva.

Tudi idealizem je jako obsežen pojem — tudi v upodabljajoči umetnosti. Njegove nijanse so brez števila, kakor vrste čuvstvovanja, ki dvigajo človeka iz vsakdanjosti v sfere idej. Bili so časi — v marsikakšnem poljudnem delu se še vedno pojavljajo takšni nekritični atavizmi —, ki so zrli na primer v antiki samo njeno solnčno stran neskaljenega miru. Popolnoma napačno. Zlasti po Nietzscheju ni več mogoče iti preko antičnih zarodkov pesimizma. Še celo drugače pa se nam kaže idealizem novejšega časa.

(Konec prihodnjič.)

Li-Tai-Pe-Mirko Pretnar:

Beli jastreb.

Nad ribnikom v jeseni neveselim,
nemirno kroži jastreb s perjem belim;
postal na bregu sem in roko dal k očem:
tihota vseokoli — v daljo gledam nem.

Alojz Gradnik:

Solkan.

V ozadju je procesija cipres,
na desni više Sveta Katarina,
na levi hrib Svetega Valentina
in Sveta gora se dviguje vmes.

Kaj so prinesli semkaj kos nebes?
Tam onkraj Sveti Maver toči vina,
pod njim razširja soška se dolina
in Soča teče tiho v temen jez.

Ko včasih nismo kaj imeli jesti,
hodili v mraku po solkanski cesti
študentje smo s slovenskimi dekleti.

Le upe grizli smo in ne trpljenja.
Zdaj róke nimajo več kaj prijeti
med ruševinami hiš in življenja.

Pavel Golia:

Pri kralju Matjažu.

Odlomek iz božične povesti «Peterčkove poslednje sanje».

Osebe: Peterček
Čarovnik Grča
Mamica
Kralj Matjaž
Kraljica Alenka
Kraljična Alenčica
Mesec
Poveljnik telesne straže
Prvi vojščak
Drugi vojščak
Tretji vojščak
Vratar
Glasnik
Vitezi, vojščaki, spremstvo itd.

Podzemeljska špilja. V ozadju dolga miza, za mizo kralj Matjaž z vitezi. Vsi v globokem spanju. Spredaj stoji telesna straža v dveh grupah, ena grupa na desni, druga na levi strani. Tudi vojščaki telesne straže spe globoko spanje.

1.

Mamica:
Gostoljubni bodite
Matjaževi hrami
in otroka sprejmite,
ki plaka po mami.
Čarobno obličje
vaših bajnih dvoran
naj poveča veličje
otrokovih sanj!
Matjaževi hrami,
naj pozabi med vami
svojo žalost moj sin,
ves ubog, ves bolan,
saj mati je zanj
le vir bolečin. (Odide na levo.)

2.

Desna grupa vojščakov:
Mi kralja Matjaža stražarji smo zvesti,
mi ga čuvamo skrbno v osrčju gore.

Leva grupa vojščakov:
Stoletja že spava tu v svoji bolesti,
z njim udani vojščaki in vitezi spe.

Desna grupa vojščakov:
Nekoč zasijala bo velika zora,
napočil človeštvu bo veliki dan.

Leva grupa vojščakov:

Široko takrat zazijala bo gora,
s svojo vojsko prihajal kralj Matjaž bo na plan.

Desna grupa vojščakov:

Prinesel bo narodom srečo in spravo,
prinesel bo ljudstvom dobroto in mir.

Leva grupa vojščakov:

Ves svet mu prepeval bo hvalo in slavo,
vsa zemlja slavila bo radosten pir.

Desna grupa vojščakov:

A v gosto temo so še časi zastrti,
oj, kje so še zarje Matjaževih dni!

Leva grupa vojščakov:

Nikdar ne zapade trohnobi in smrti,
kdor v pesmih in pravljicah ljudskih živi.

3.

Poveljnik telesne straže: Neka žena tava tu po dvoru. Kaj je niste videli? Tu=le mimo morala je priti.

Prvi vojščak: Prav nikogar nismo videli. Če pa bil je res kdo tu v dvorani kraljevi, ni bil človek, temveč duh.

Drugi vojščak: Duh je bil, poveljnik. Jaz sem sanjal čudne sanje. Zdi se mi, da bomo gosta še imeli danes v naši sredi.

Poveljnik: Čenče.

Prvi vojščak: Tudi jaz sem sanjal čudne sanje. Če jih premišljujem, čutim v srcu, da veliko bolj kot prejšnje dni pod križi in težavami trpi na zemlji rod človeški dandanašnji.

Poveljnik: Čenče.

Tretji vojščak: Jaz pa pravim, da se bliža dan, ko bo odrinil kralj Matjaž na plan.

Prvi vojščak: Tudi jaz sem tvojih misli. V sanjah videl sem zemljo krvavo, polja opustošena, njive poteptane, prazna mesta, prazna sela, krove razdejane. In vse polno bednih starcev, stark, vdov, sirot, skoro ves človeški rod, iznemogel od bolezni, izkažen od zmot in lačen — —

Poveljnik: Kdaj pa bil je še drugačen...

Prvi vojščak: In vdove, starci, starke in sirote, vsi sestradani, bolni in bedni, so korakali v procesiji nepregledni — —

Tretji vojščak: Kam?

Prvi vojščak: In po dolgi, dolgi, mukepolni poti so prišli na polje ravno in široko. In na polju ravnem in širokem ležal je kraj moža mož, vsi mrliči, vsi ubiti od svinčenega dežja, od predsmrtnih krčev zviti, komaj še ljudem podobni. In od severa do juga, in od vzhoda do zahoda, se je nesla neutolažna tuga. In na to podobo smrti in strahote sipalo je solnce rdeče žarke. In vdove, starci, starke in sirote so zagnale tak obupen plač, da se je od groze stresla vsa široka plan. Še jaz zaplakal sem sred sanj.

Tretji vojščak: Saj pravim vam, da bliža se naš dan.

Poveljnik: Pravice ni na svetu, to je res.

Prvi vojščak: Kaj pravica! Pravic je sto. Če svoje sanje premišljujem, vam povem, da srečnih dni prinesla ni in jih ne bo nikdar ljudem.

Poveljnik: Petsto let že služiš v naši vojski, pa ji še ne veš namena. Na svet pravico nesti, to prva je naloga njena.

Prvi vojščak: Pravic je sto, dobrota je le ena. In ta naj bo trpečim ljudstvom prinesena.

Drugi vojščak: Jaz mislim, da tako kot dan današnji še niso bili vredni in potrebni usmiljenja ljudje.

Poveljnik: Potrebni, to je eno. Vse kaj drugega je vredni.

Prvi vojščak: Jaz pravim, da je vreden vsak, ki je potreben.

Poveljnik: Dovolj teh čenč. Tu mimo morala je iti žena. Kako je k nam prišla, ne vem, saj straže so na vratih našega gradu. (Prvemu vojščaku:) Poglej v dvorano poleg.

4.

Mamica (stopi zopet skozi vrata. Vsi ostrme):

Kralj Matjaž, daj utehe, tolažbe trpinu,
in v pravljični bodi naklonjen dobroti
ubogemu, bolnemu mojemu sinu,
zapuščeni, nedolžni siroti.
Po tihi in tajnostni poti
ga peljejo sanje v tvoj grad,
vsaj za hip naj otroka zamoti
tvojih tajn, tvojih bajk blagodat. (Odide proti desni.)

Poveljnik: Stoj! (Prikazen koraka mimo poveljnika in vojščakov, gleda pred se in se ne ozre. Na desni strani izgine. Vojščaki zro začudeni za njo, tudi poveljnik je osupel. Nekaj trenotkov ne izpregovori nihče besede.)

Drugi vojščak: Duh. Duh matere — —

Prvi vojščak: V procesiji nepregledni med množico sem videl tudi ta obraz.

Drugi vojščak: Kaj sem dejal poprej? Še gosta bomo imeli danes v naši sredi.

Poveljnik: Težko, da bi se kralj prebudil danes.

Tretji vojščak: A jaz vam pravim: predno bo ta noč minila, bo s stolpa straža trikrat zatrobila v rog. In kralj Matjaž se bo prebudil.

Drugi vojščak: Še vedno se je nekaj nenavadnega zgodilo, če sem sanjal čudne sanje. Še zdaj skeli me v dnu srca gorje človeško, ko se spomnim nanje. Siroto videl sem, otroka. Ubog in zapuščen je taval brez tolažbe okrog in brez miru. Nato je nežna in drhteča roka trkala obupno na vrata našega gradu.

Poveljnik: Čenče. Jaz pravim, da se kralj ne bo prebudil. Zakaj bi straža trikrat v rog trobila in kralja trudnega budila! Tujca ne bo med nas. Nikomur ni na zemlji znano, kje naš grad leži in naše taborišče. Ne rečem, da mogoče človek ta in oni nas ne išče: A kdor nas išče, išče nas povsod drugod, le pod Gorjanci ne. Ta kraj jim je neznan. Odkar smo sem se preselili, ne bo nikoli več po naših tleh človeška stopala stopinja.

(Na stolpu zatrobi straža trikrat zapored v rog. Vsi ostrmijo, kralj Matjaž počasi dviga glavo in odpre oči. Prav tako vitezi krog mize. Vojščaki in poveljnik straže stoje v vojaški pozi in zro nepremično v kralja. Vstopi vratar.)

5.

Kralj Matjaž: Kdo me budi iz stoletnega spanja?

Vratar: Gorjanski čarodej se ti globoko klanja, kralj Matjaž. S seboj ima otroka. Prosi te ponižno, da ga sprejmeš. Tudi njih svetlost so, Mesec, princ lazurnih dalj, še z njim.

Kralj Matjaž: Otroka je pripeljal, praviš?

Vratar: Tako je, kralj Matjaž.

Kralj Matjaž: Vso dolgo noč stoletno se mi je sanjalo o bedni deci, o sirotah.

Vratar: Sirota je, čarovnik mi je pravil.

Kralj Matjaž: Potem sprejet naj bo s posebno slavo in častjo. Peljite me v moj hram, pripravite mi praznično obleko. Pred zbranim dvorom gosta bom sprejel s kraljico. A prišleci naj vstopijo. (Kralj v spremstvu vitezov na levo, vratar na desno.)

6.

Drugi vojščak: Kot sem dejal, tako se je zgodilo.

Prvi vojščak: Zdaj vidiš tudi ti, poveljnik, da je velik smisel v sanjah.

Poveljnik: Čenče.

7.

(Grča, Peterček, Mesec vstopijo. Dvorana se zalije v belo luč.)

Grča: Pozdravljeni, vojščaki slavne vojske nesmrtnega kralja.

Vsi (razen poveljnika, ki zaničljivo gleda prišleca): Pozdravljeni, častiti gostje!

Prvi vojščak: In tudi ta obraz sem videl med množico v procesiji nepregledni. Kako ti je ime, otrok?

Peterček: Peterček. Kje pa je kralj Matjaž?

Prvi vojščak: Takoj bo tu. Na prestol tamkaj sedel bo s kraljico ter te pozdravil prav prisrčno in prijazno. Povedali so mu, da si sirota. Sirote ljubi.

Peterček: Kaj res le spi in spi vse dni in vse noči?

Prvi vojščak: Res.

Tretji vojščak: On spi in čaka, da napoči čas njegov.

Prvi vojščak: Povej, kaj ne, da je divjala krvava vojna po nesrečni zemlji?

Peterček: Joj, kakšna vojna! Očeta so ubili, mamica mi je umrla.

Prvi vojščak: A vedno nate misli. Njen duh je plaval danes po dvoranah naših in prosil za te. Čim bolj jo ljubiš, bolj je v tvojem srcu.

8.

(Z leve zadoni rog. Glasnik naznani: «Kralj». Kralj in kraljica prideta s spremstvom v dvorano. Kralj sede na prestol, kraljica kraj njega.)

Kralj Matjaž: Pozdravljen, princ lazurnih dalj, pozdravljen čarodej gorjanski, posebno bodi pa pozdravljen ti, otrok! (Vsi se globoko priklonijo. Čarodej rine Peterčka v ospredje, bliže k prestolu.)

Peterček: Pozdravljen, kralj Matjaž, pozdravljena Alenčica, kraljična in nevesta tvoja (kralj in kraljica se spogledata in smehljata), pozdravljen ves tvoj dvor, vsi vitezi junaški in vojščaki tvoje slavne vojske!

Kralj Matjaž: Kaj me poznaš?

Peterček: Poznam. In pesem vem o tebi. Ta-le (pokaže s prstom) je pa kraljična in nevesta tvoja.

Kralj Matjaž: Odkod pa veš, da je kraljična in nevesta?
Peterček: Pesem pravi tako.
Kralj Matjaž: Pesem? (Kraljici:) Prijetno slišati, kaj, žena? (Peterčku:) Jo znaš na pamet?
Peterček: Znam.
Kralj Matjaž: No, pa jo nam povej!

Peterček:

Belca kralj Matjaž zajaše,
bridko sabljo si opaše,
poslovi se od neveste,
od Alenčice vesele,
pa pokliče svoje zveste.
In na brze kakor strele
konje posadi junake,
proti jutru z njimi dirja,
čez vode, gore, močvirja,
čez megle in čez oblake.

Eden ga za drugim praša,
kralj, povej, kam pot gre naša?
Toda kralj Matjaž ne čuje
ne besede, ne prašanja,
belca svojega priganja,
da ognjene strele bljuje,
da leti ko ptič po zraki.
V sled za njim drve junaki.

Sedmi dan ob uri rani
na široki in prostrani
kralj Matjaž poljani ustavi
četo in junakom pravi:
Preleteli smo ko ptice
zemljo starega trinoga,
tamkaj žlahta naša uboga
hude še trpi krivice.

Tu smo na svobodni grudi.
A naš rod, ki vzdiha v tlaki,
vreden je svobode tudi,
dragi bratje in junaki.
In zato vas v boj krvavi
kličem pod zastavo trojno.
Kdor udan ni brezpogojno,
lahko se nazaj odpravi.

Dokler solnce ne obsije
svobodne nam domačije,
smo do smrti ti udani,
vitezi reko mu zbrani.
In junaški boj so bili
v zvezi z bratskimi junaki
naši bratje in rojaki,
zemljo vso osvobodili.

Ko se četa je vrnila
s kraljem pod domače krove,
se velika polastila
žalost duše je njegove.
Mnogo je svobode, pravi,
a še več udov, sirot
v naši širni očetnjavi.
Pa je zopet šel odtod
solze plakajoč srebrne,
Bog ve, če še kdaj se vrne.

Kralj Matjaž: Tvoja pesem mi ugaja. Resničnega se marsikaj v njej sliši.

Alenka: Sem stopi, Peterček, to rožo vzemi za spomin, od kraljice Alenke.

Kralj Matjaž: Veš, v pesmi je pomota. Seveda gori ne vedo, kako se pletejo zadeve naše. Alenka je kraljica, moja žena, že davno moja žena poročena.

Alenka: Ampak Alenčico imamo tudi. To je naša hči.

Kralj Matjaž: Vesel in dobre volje sem postal. Nocoj je lep večer. Naj pride še Alenčica. V dvorani slavnostni pa naj gostija se pripravi.

Alenka: Kraljična s spremstvom in dekleti naj v dvorano pride. (Nekaj ljudi spremstva odide.) Ti, Peterček, pa pomni; s kraljično lahko govoriš, kar znaš in veš, le s sabo je povabiti ne smeš. Ko bi pa izpregovoril le besedico o tem, — poslušaj dobro, kaj ti zdaj povem — ko bi izpregovoril le besedico o tem, da zapusti očetovske naj dvore, zbesnijo v tistem hipu vsi duhovi ljubosumni naše gore in ves Matjažev grad svoj sen zasanja spet za sto in sto, morda za tisoč let. Če pa ostaneš tu pri nas, je prav mogoče, da nekoč nastopi čas, ko pojdeš z njo, s kraljično na zemljo.

Peterček: Tu pa ne smem ostati. Na svetonočni praznik sem po=

vabljen v gozd. Kaj ni že pozno, mojster Grča, ne bova zamudila?

Grča: Nič se ne boj, otrok, o pravem času pojdemo od tod.

Mesec: Le brez skrbi.

Peterček: Kaj ne da, kralj Matjaž, ko prideš ti na zemljo z brezštevilnimi vojskami, takrat bo šele vojna prava — —

Kralj Matjaž: Pač, vojna bo, a ne krvava. Ne ene kapljice ne bo prelila krvi nedolžne vsa oborožena moja sila. Zato se zbira moje vojske moč v tem skritem, nedostopnem kraju, da nekoč, do zadnjega očiščena, dodobrega prebrana, zaščito da božanstvenemu delu človeškega duha pred zlo nakano zlobne volje. Le ena bo postava razglašena, a razglašena bo povsodi, kjer se križajo človeške poti: Usmiljen bodi, ker svet bo prerojen in izveličan le v dobroti. (Vojščaki in poveljnik napeto poslušajo, vojaki prikimavajo kraljevim besedam, poveljnik se drži jezno.)

Peterček: In takrat bodo dobri vsi ljudje?

Kralj Matjaž (se zamisli, vsi zbrani strmé vanj, kot da težko pričakujejo njegovega odgovora): Tega pa danes še ne vem.

9.

Glasnik: Kraljična Alenčica.

Kralj Matjaž: Pozdravljena, prežlahtna hčerka moja.

Alenčica: Pozdravljen moj kraljevi oče, pozdravljena, kraljeva mati, pozdravljeni vsi zbrani. (Zapazi Peterčka.) Ah! Kako sem se prestrašila!

Alenka: Goste imamo, ljubo dete. Sem, kraj mene sedi. Vidiš, to je Peterček, ubog otrok z zemlje; saj princa že poznaš, in mojstra čarodeja tudi.

Alenčica: Pozdravljen, Peterček! (Mu poda roko.)

Peterček: A, ta-le je Alenčica. Kako je lepa. Še lepša od kraljice.

Alenčica: Vso dolgo noč stoletno se mi je sanjalo o bednem otroku. Prav Peterčku je bil podoben revček.

Alenka: Razveseli ga, Alenčica, razkaži mu ves grad in k jezeru ga pelji, kjer se labodi molče prevažajo in v temi se jim svetijo peroti.

Alenčica: Greš z mano, Peterček, razkažem ti naš grad.

Peterček (čarovniku): Lahko grem? Ne bomo zamudili?

Čarovnik: Pojdi. Kraljični reci: Prosim, prosim, zelo me bo, kraljična, veselilo.

Peterček: Prosim, prosim, zelo me bo, kraljična, veselilo.

Alenčica: Pa mi podaj roko.

Peterček (pomoli roko).

Alenčica: Ah, ne tako. Tako. (Mu pokaže gesto, kako ponudijo kavalirji dami roko. Otroka odideta, poveljnik gleda jezno za njima.)

10.

Kraljica: Otroka sta odšla. I midva, kralj Matjaž, podajva z gosti se in spremstvom v slavnostno dvorano.

Kralj Matjaž: Tako se naj zgodi, kot ti želiš, kraljica moja. (Da znamenje, spremstvo odhaja. Poveljniku): Poveljnik, naj veseli se danes ves moj tabor. In glej, da bo krepčilo bogato dano vsem vojščakom. In polkov tam za jezerom v votlini zadnji ne pozabi!

Poveljnik: Zgodilo se bo vse, kot ukazuješ, kralj.

Kraljica: Iz moje pa kleti naj slednjemu vojščaku vrč najboljšega natočijo.

Poveljnik: Zgodilo se bo vse, kot ukazala si kraljica.

Kralj: In straže menjaj v stolpu in pri vratih. Telesna straža, kajpada, ostane.

Poveljnik: Slušam.

Kraljica: Izvolita, premila gosta. Že dolgo, princ lazurnih dalj, pogrešala sem radost vašega obiska.

Mesec: Kraljica, tudi jaz — —

(Odidejo na levo, poveljnik na desno.)

11.

Prvi vojščak: Na ples pripravljajo se in na pir, a jaz potrt sem nekako že ves večer, odkar smo se zbudili.

Drugi vojščak: Tudi jaz.

Tretji vojščak: Ampak Alenkinega, bratci, se bomo le napili.

Prvi vojščak: Ne vem. Če svoje sanje premišljujem in prikazen, ki smo jo gledali poprej, se me loteva, kakor sem sicer brez straha, skorajda bojazen.

Drugi vojščak: Tudi mene, bratci, muči nekaj, kakor skrb, ki ji ne veš imena. Ne vem zakaj, vesel ne morem biti.

Tretji vojščak: Zvrhan vrč Alenkine starine, pa vsaka skrb in vsa bojazen mine.

Prvi vojščak: Povem vam, bratci, meni se dozdeva, da do pijače ne pridemo nocoj.

Tretji vojščak: Kaj nisi čul, kaj ukazala je kraljica?

Prvi vojščak: Natanko. Ampak to-le vam povem, v vseh petsto letih, kar jih tolčem v naši vojski, sem slišal danes prvič, da je kralj, sam kralj Matjaž dejal: Ne vem.

Tretji vojščak: Kaj to! I kralj i modrijan težko odgovor najde, če otrok sprašuje.

Drugi vojščak: «Tega pa danes še ne vem,» to so besede kraljeve, ki tudi mene plašijo.

Tretji vojščak: Jaz pravim vam, kot sem poprej dejal, naš dan se bliža. Ko vina prineso, zvedre se tudi vama glave.

Prvi vojščak: To vem, da moje nič ne razvedri nocoj. In za otroka se bojim. Poveljnik naš mu ni naklonjen, posebno ker je šla kraljična z njim.

Drugi vojščak: Poveljnik naš otroku je zaviden.

Tretji vojščak: In tak naj bo poveljnik.

Drugi vojščak: Pst! Prihaja.

12.

Poveljnik: Duh žene, ki ste zrli ga poprej, je grad zapustil. Da mi bolj strogo pazite odslej!

Tretji vojščak: Poveljnik, kaj pa vino, ki ga kraljica nam poklanja?

Poveljnik: Natakajo ga v kleti v vrče.

Prvi vojščak: Duh matere otrokove je grad zapustil, a v mojo dušo padla je še težja mora. Pred sabo vidim še bolj strašne sanje. Ne bo se, bratci, še odprla gora. Pred sabo vidim dolgo, dolgo noč. Brez kraja, bratci, bo pričakovanje.

Poveljnik: Kaj premišljuješ, če se pir slavi?

Prvi vojščak: Naj premišljujem jaz, saj poveljuješ ti.

13.

Kraljična: A tu, kjer si že bil, je kraljeva dvorana. Za to-le mizo spi moj oče svoj stoletni sen z najbližjim spremstvom, a tam stoji telesna straža.

Peterček: Povsodi je lepo, povsodi, najlepše pa pri jezeru, kjer nad vodo drhti otožni spev labodji.

Kraljična: A gori ni lepo na zemlji?

Peterček: Je in ni. Ljudje so često zlobni, da je težko živeti ž njimi. Ko bili so še starši živi mi, takrat lepo je bilo, da.

Kraljična: A zdaj ni več?

Peterček: Odkar je mamica umrla — —

Kraljična: Kaj? Mamica ti je umrla?

Peterček: Očeta pa na vojni so ubili.

Kraljična: Ubili?

Peterček: Tam jih pobijajo do smrti, dobre in hudobne, vse. Še tiste, ki otroke imajo in skrbijo zanje.

Kraljična (ogorčeno): Kako si drznejo!

Poveljnik: Kraljična, smem izpregovoriti par besedi s tabo?

Kraljična (odločno): Ne. Zdaj z gostom govorim. Počakaj, Peterček, tja na očetov prestol sedi! Takoj se vrnem in igračo najlepšo svojo ti prinesem za spomin, ubožček moj. (Odide.)

14.

Poveljnik: Slišiš, bratec, Alenčica ti je naklonjena.

Peterček: Tako je dobra! Ko bi ta šla z mano — — (začuje se šum kot oddaljeno grmenje).

Poveljnik: Če ji porečeš, pojde prav gotovo.

Peterček: Ne smem.

Poveljnik: Zakaj ne smeš?

Peterček: Kraljica je dejala — —

Poveljnik: Kaj pa, dejala je, ker se boji, da hčerke svoje ne izgubi. Poslušaj mene, kaj ti pravim! Povabi jo seboj in ona pojde, prav gotovo pojde. In srečen boš, in druge boš osrečil, ker če kraljično vzameš sabo, odpravi se na čelu s samim kraljem vsa naša vojska na zemljo.

Peterček: Kraljica je dejala — —

Poveljnik: Poslušaj mene, jaz ti dobro svetujem.

Prvi vojščak: Povem vam, da pogubil bo otroka.

15.

Kraljična: Tako, izvoli, ljubi Peterček. (Mu prinese igračo.)

Poveljnik (tiho): Poslušaj mene, ne zapravi prilike, ki ti ne bo nikdar več dana. Ovenčan s slavo, bogat in srečen pojdeš na zemljo — —

Kraljična: Res, drag si mi postal in mil, ubogi Peterček. Če mislim na slovo od tebe, mi pri srcu je težko.

Poveljnik: Govori!

Peterček: Kraljična, ko bi ti hotela — — (Šum, kot da grmi v daljavi.)

Kraljična: Kaj?

Peterček: Kraljična, ko bi ti hotela z mano (zagrmi bliže in silneje).

Kraljična: Kam?

Peterček: Na svet! Pridi! Pridi! Prinesi blagor bednim! (Votlo bobnenje po vseh prostorih Matjaževega gradu. Tema.)

Alenčica: Kaj si mi storil! (Plaka in ubeži.)

Peterček: Alenčica, Alenčica, kraljična!

16.

(Z leve prihitita Čarovnik in Mesec. Prostor se za hip razsvetli. Ko odide Mesec, zopet tema).

Čarovnik: Peterček, sedaj pa hitro (ga prime za roko in ga vleče za sabo. Vsi trije odidejo. Peterček plaka. Za Čarovnikom vstopi kralj Matjaž in najbližje spremstvo ter sedejo za mizo na svoje prejšnje prostore. Vsi so potrti in zaspani.).

Prvi vojščak: Gorje sem slutil, gorje se je zgodilo.

Drugi vojščak: In spet pred nami zeva dolga, dolga noč, ki je ne bo nikoli konca.

Tretji vojščak: A v kleti se suši po vrčih vince neizpito. (S stolpa zadoni zamolklo rog. Rdeča luč, kot v začetku.)

Kralj Matjaž: Rog naznanja, da so gosti zapustili naše dvore. Predragi vitezi, vojščaki moji zvesti in udani, ves moj grad — — (Kima z glavo vse niže in niže in zaspi. Prav tako spremstvo krog njega.)

Prvi vojščak: Kralj je zaspal, pa dajmo svojo pesem, bratci!

Desna grupa vojščakov:
Mi kralja Matjaža stražarji smo zvesti,
mi ga čuvamo skrbno v osrčju gore.

Leva grupa vojščakov:
Stoletja že spava tu v svoji bolesti,
ž njim udani vojščaki in vitezi spe.

Desna grupa vojščakov:
Nekoč zasijala bo velika zora,
napočil človeštvu bo veliki dan.

Leva grupa vojščakov:
Široko takrat zazijala bo gora,
s svojo vojsko prihajal kralj Matjaž bo na plan.

Desna grupa vojščakov:
Prinesel bo narodom srečo in spravo,
prinesel bo ljudstvom dobroto in mir.

Leva grupa vojščakov:
Ves svet mu prepeval bo hvalo in slavo,
vsa zemlja slavila bo radosten pir.

Desna grupa vojščakov:
A v gosto temo so še časi zastrti,
oj, kje so še zarje Matjaževih dni!

Leva grupa vojščakov:
Nikdar ne zapade trohnobi in smrti,
kdor v pesmih in pravljicah ljudskih živi.

Vsi:
Mi kralja Matjaža smo zvesti stražarji,
mi ga čuvamo skrbno v osrčju gore.
Oj, spijo še žarki Matjaževih zarij,
molčijo še pesmi visokega dne.
(Kimajo z glavo vse niže in niže in zaspe.)

Zastor.

A. Novačan:

Samosilnik.

I.

Nad starim sivim kraljestvom se je pokazala črna zvezda, oznanjevalka prekucij in sprememb, davno pričakovano usodno znamenje. Umrl je modri kralj, tri dni potem, ko se je preobjedel svežih smokev, ki so mu raznesla čreva. Osirotela dežela je zaječala v nemirih in homatijah, v ljutem metežu strank je ginevalo blagostanje in na stežaj so se odprla vrata vsem grozam in nesrečam. Iskal je gospoda suženjski rod in gonobil v strastni blazni borbi samega sebe. Zakaj tako je zapisano v globinah človeškega srca, da bo hrepenelo za gospodom in krotilcem svojim, dokler se samo ne očisti gospodovalnih želja in ne premaga te prve slabosti svoje.

V strahote tistih dni je pogledalo pozorno in lakomno oko največjega bojazljivca v deželi. Iz brloga krvoločnih misli in črnih naklepov se je vzdignil Samosilnik, je vrgel mrežo in sedel v temi tavajočemu ljudstvu za vrat. Mahoma so se polegli boji; kakor obrzdan konj je zatrepetala dežela pod roko novega gospoda in narod se mu je poklonil do tal.

Samosilnik se je zaprl v palačo iz rezanega kamna. Obdal je palačo z rablji in besnimi psi in je postavil pred njo deset komolcev visoke vislice.

Ukazal je in oznanil po vesoljni deželi:

«Kdor pa poreče, da je moj nos dolg, bo obešen!»

In zopet:

«Kdor pa poreče, da je moj nos kratek, bo tudi obešen!»

In tretje:

«Kdor pa poreče, da ni moj nos ne dolg ne kratek, obešen bo!»

In ker je bilo takih, ki so mislili, da je njegov nos dolg, in takih, ki so mislili, da je kratek, največ pa tistih, ki so dejali, da ni ne dolg ne kratek, so se zibale vislice od jutra do večera. Na kupe so ležali mrliči po holmu okoli palače strašnega Samosilnika.

II.

Deseti dan svojega gospodarstva je počival Samosilnik na odru, vznak in vse štiri od sebe, in se je dolgočasil v prebavi. Mračilo se je. Na hladnem kamnu visokih sten so plesale sence rabljev, ki so prižigali zunaj baklje, da nadaljujejo svoje peklensko delo tudi ponoči. V dvorani je vršel hrum hitrih korakov, zategli obupni kriki, liki ostri kamni so bili Samosilniku na ušesa. Slišal je zapomaganje cvilečih moških glasov.

Pogledal je na vislice.

Pod njimi je stal plešast starček, ves skljućen in krevljast, toliko da se je držal na nogah. Že so ga držali hlapci, že so ga vezali, že so mu ovijali na vrat prokleto konopljo. Toda starec ni prosil, ne stokal. Smejal se je prezirno in ko so ga dvignili kvišku, se je nasmejal na vse grlo.

Samosilnik se je začudil in ukazal, naj ga snamejo in pripeljejo k njemu.

Sneli so ga in pripeljali.

«Po čemu se smejiš, ko te obešajo?» je vprašal Samosilnik.

Starec je odgovoril:

«Smejem se Tebi, Samosilnik, ker ni tvoj nos ne dolg ne kratek in ker zavoljo tega ljudi obešaš!»

Samosilnik je odgovoril:

«Temni so moji zakoni in moj nos, ki sem ga dal deželi v trepet, je logika vsakega zakona. Ni dolg ne kratek, kadar je dolg in kadar je kratek.

Starec je odgovoril in v odgovoru vprašal:

«Ali uživa zakon samega sebe? Zakon postavlja sebi meje, ki jih poruši svoboda. Jaz v tebi, Samosilnik, ne vidim svrhe.»

Samosilnik se je nasmehnil in dejal:

«Moj nos je ideja! Za vsako idejo človeštvo krvavi, rado roma k vislicam, rado se da klati in mučiti. Človeštvo brez ideje je kakor lice brez nosa. Ta dežela je bila brez ideje, jaz sem ji idejo dal, moj nos je ideja.»

Starec je pobledel in klonil.

«O, groza!» — je dejal. «Ti se, Samosilnik, rogaš lepoti, iz tvoje gnile duše se razliva po deželi smrad, ti si, Samosilnik, spočel največji greh. In ker si popolno grd, si mogočen, da te premaga edino čistost in lepota.»

«Te pa ni!»

In Samosilnik je namignil svojim hlapcem.

Peljali so starca pod vislice in mu zadrgnili okrog vratu prokleto konopljo.

III.

Bila pa je v deželi uboga deklica, ki ni imela ne očeta ne matere. Pasla je v planini ovce in samoti tožila svojo nesrečo. Ko je zvedela, da Samosilnik obeša ljudi, očete in matere, je splezala na najvišji breg in pogledala v daljavo. Videla je palačo Samosilnika, palačo iz rezanega kamna, in vislice pod njo. Solnce je gledalo preko nje, palača je ležala v senci in nad njo so krožili črni vrani. Zamislila se je deklica bolno in rekla v svojem srcu: «Obeša jim starše, kam pojdejo ubogi, majhni nebogljeni? Pa čemu toliko gorja nedolžnim tisočem, ko se nad mojim srcem ne zvedrijo oblaki žalosti?»

Tedaj je ostavila svojo čredo in se je spustila v dolino. Šla je po deželi, šla od doma do doma in zbirala deco obešenih staršev. Vse je vodila sabo; take, ki so bili že veliki in so hodili sami, in take, ki še niso shodili. Take je ukazala, da nosijo večji na rokah, na hrbtu, ali pa, da jih peljejo v malih otročjih vozičkih. Tako je obhodila deklica vso deželo in tedaj se je vzdignila vojska otrok in se podala na pot k palači Samosilnika. Pot je bila dolga in težavna. Mnogi so opešali v prahu in žeji, toda deklica jih je zopet osrčila. Prepevala jim je pesmi o angelih, jabolkah, belih zvezdah, najbolj utrujene pa je zbrala okoli sebe in jim pravila povesti, ki si jih je izmislila sama, ko je pasla čredo v planini. Od časa do časa je skočila na bližnji grič, pogledala k palači Samosilnika in oznanila deci, da ni več daleč. Pokazala je z rokami, kako daleč je še, le še komolec dva, in otroci so vriskali in šli veseli dalje.

Za belega dne so bili veseli, ko pa se je zmračilo in je prišla noč, da sami niso vedeli kako, so se začeli otroci plašiti. Ali jih je strašilo drevo, ki je stalo samotno v polju, v svojem razrožnem vrhu sajasto, capasto, kakor pošast, ki zdaj odklopi svoje strašne, bogve kako žareče oči; ali pa jih je motil kak daljni glas, krik nočne ptice, tajno šumenje na desni in levi. Postajali so, polni groze, potem je v vrstah zajokal otrok, potem je zaklical drugi, da je lačen in tretji, da mu je mraz. Deklica je tolažila, prosila, sama jokala. V pomoč ji je bila edino zvezda, kadar se je utrnila in na čudo malih zarisala sijajno črto na nebesnem svodu.

Ko je opešala tudi deklica, je zaspala vojska otrok po holmu, ki je na njem stala palača Samosilnika.

IV.

Drugo jutro se je prebudil Samosilnik zelo slabe volje in je ukazal svojim hlapcem, da jih vse obesijo, kar se je čez noč zbralo prestopnikov. Ko pa se je naslonil na okno, da bi se naslajal ob mukah, je zapazil po holmu spečo vojsko otrok. Hitro je poslal slugo na oglede. Sluga se je vrnil prestrašen in je povedal, da je spodaj otrok ko listja in trave.

«Polovite jih in pobesite jih!» — je ukazal Samosilnik.

Vedno poslušni hlapci se niso zganili.

«Otrok ne moremo obešati!» so izjavili rablji.

«Odvežite tolpo ljutih psov in spustite jih na otroke!» je ukazal Samosilnik.

Tudi psov niso odvezali.

«Konec!» je pomislil Samosilnik in se je skril strahopetno v najtemnejši kot svoje palače.

Zunaj pa so njegovi hlapci in rablji padli na kolena pred vojsko otrok, ki je drla od vseh strani k palači. Prva je stopila pod vislice deklica in je ukazala, da jih podro. Ko so podrli vislice, je ukazala, da pokličejo Samosilnika.

Rablji in hlapci so ga privlekli iz najtemnejšega kota palače. Držal se je za glavo in skrival oči.

Deklica je vprašala:

«Ali si ti Samosilnik?»

Odgovoril je:

«Nisem. Dobrotnik dežele in prijatelj človeštva sem!»

In je še vedno skrival oči.

«Zakaj skrivaš oči?» — je vprašala deklica.

Rablji in hlapci so mu vzeli roke od oči. Pogledal je razprto na deklico, na čistega nedolžnega otroka, zatrepetal ko šiba na vodi in omahnil.

Položili so ga pred deklico, mrtev je bil. In ko so razdjali palačo do tal, so izkopali globoko jamo in zagrebli Samosilnika, se je vzdignil na drugem koncu dežele drug Samosilnik, ki vlada še dandanes.

Juš Kozak:

Tehtnica.

Med okamenelimi valovi zemlje je leglo k počitku mesto, v jasli položeno. Noč je zbrisala ceste, da ne dramijo utrujenih, ne vabijo romarjev s svojo belino, čudodelno zanje, kakor belo telo, vseh sladkosti polno. Le ura, visoki stražar, si mane zaspane oči in ugiba svoj čas iz nebeških svetilnikov, brlečih zemlji na njeni ponočni poti. Jezno se ozira tja proti gozdu, kjer sikajo žareči zublji in bruhajo svoj nemir v temo med nebom in zemljo. Vedno srditejša bije z železno pestjo po zvenečem bronu, kajti režeči zublji so že prestrašili lučke pod hribom, da boječe mežikajo skozi raztrgane zavese, prestrašeno prašujejo, kaj se godi pod visokim, črnim dimnikom, s katerim se še podnevi z grozo motrijo iz oči v oči. S sovraštvom se poskrije druga z drugo v drobovju podirajočih se bajtic; zublji pa se reže izzivajoče. Visoko nad gozdom visi razpeta v zvenečem vesoljstvu večna tehtnica, slepa za srca zemeljskih hiš. Uravnovešena od početka ne pozna dobre, ne krive mere in v njenem znamenju se preliva pekoča svetloba poletja v zimske mrakove, kadar kvasijo dozorela semena v naročju zemlje za žametasta polja spomladi. Ni radodarna grešniku, ne pravičniku, ampak razodene se človeku v uri, ko med vejami drevesa svojega življenja zaman išče sadov in trpinčijo dušo jalovi poganki. Tisti hip zasluti, zakaj jo je zarisala nevidna roka med ugasla in živeča solnca.

I.

«Ha, ha, ha! Briljantna misel!» se je v širokem naslonjaču krohotalo ogromno telo tovarnarja Žaklja. «Kdaj ste jo uganili? Ste mu naročili, da pride nocoj k meni?» In zopet se je razbohotil grohot po elegantno opremljeni sobi ter skozi okno plašil temo.

«Vsak hip pride. Že davi sem mu pripovedoval, da ste pripravljeni preizkusiti njegov izum.» Zadovoljnost gospodarjeva je podžigala ravnatelja Pribo. Njegov obraz je nihal mavričastemu lampijončku podoben pred obličjem gospoda Žaklja.

«Vragi, zdaj je prišla ura, ko vas stisnemo za vrat. O, kako boste gagali, ko pridete v našo cerkev. Vi ne veste, gospod Priba, še spanca mi ne dado te duše, kar po krvi mi gomazé. Streti jih moram in naj velja, kar hoče. Vi še ne poznate naših ljudi. Cucki so vsi po vrsti, le tistega se boje, ki je močan in mogočen. Le za hip naj se zvrnem, pa me puste vsi na cedilu. Kje naj vzamem potem denar, da razširim svojo stavbo, saj poznate moje načrte. Pasti morajo za vsako ceno in sam božji mezinec mi je pokazal našega inženirčka. — Prokleti Škrinjar! Njegova tovarna kar bruha blago. Dobro res ni, malo boljše kot naše, pa kaj! Če greste danes po cesti, vam ljudje z neko naslado drsajo po tleh, da razbijejo v enem dnevu, kar je za leto dni namenjeno. Take čase je treba izrabiti! No, in se ti uleže pod noge takle Škrinjar s pasjo srečo. Meni se mesec za mescem ponavljajo punti teh črnih hudičev, njemu pa garajo še ponoči. O, inženir nas reši!»

Priba je mencal in mencal, da bi prestregel vse jezove podirajoče besede. Tudi on bi rad zastavil besedo, jo zagnal v gospodarjev vrtinec ter mu razodel svojo pripravljenost utirati hruške na sovražnikovih glavah.

«Čuden človek, tale inženirček! Najboljši delavec, kar jih imamo. A, vraga, nevaren. Zmrzle vode, ki ne drže. Prepoči se led pod tvojimi nogami in brezdno te požre. Kadar ga srečam, se mi zdi, da sem trčil ob svojo smrt. Že lansko leto mi je predložil svoje načrte, pa tedaj smo še stali in vse je trepetalo, kaj porečemo mi. Kdo bi podpiral, če ni vredno. Letos pa, naj se le proslavi, mi bomo šteli, da bo veselje!»

«Briljantno, saj pravim, briljantno! Če bi vas ne imel, kdaj bi nas vzel že vse skupaj vrag! Naši tovariši mi niso povšeč. Preveč nezanesljivi, se ne znajo ogreti. Dokler nese, dirjajo za teboj, potem te pa oblajajo od vseh plati. Tudi vi, Priba, ste že kolebali, o dobro sem vas prevrtal z očmi. Za ušesa bi vas, malodušneža, ki ne ve, v čigavih rokah je moč. E, vratica imate zmeraj odprta, da smuknete poslednjo uro. Ampak povem vam, kdor se zveže z menoj, se je hudiču zapisal, z menoj vred ga bo vzel. Moj žig boste nosili na čelu, dokler živite in nikoli več se mu ne izmuznete. Jaz hočem vladati, razumete vladati, in kdor je pil iz tega bokala, ta ne najde sprave z ljudmi. In povem vam, če izdate mene in se pomešate mednje, vas starejo prej ali slej. Res, še eno napako imate, Priba, zaletite se semintja, vaša kri vam ne da miru. Jaz pa vam pravim, če ne boste zviti kot kača, jih ne opeharite, ciganov, in vaš jezik ne sme poznati nobene mere v sladkosti. Danes ni več odprtega boja, zalezujemo se kakor mačke; mišim nastaviš sira, pa ji skočiš za vrat, kadar ji že sline kapajo iz ust. Le ne bojte se in ne omahujte, moje kraljestvo nad tem mestom se ne zruši, nikdar in nikoli; če bo pa huda predla, jaz imam vratca odprta, zase in za vas edinega.»

Globoko se je sklonilo tolsto obličje, nalahno je roka trepljala po hrbtu. In Priba je razumel to pobožanje, planil je kvišku, ves zardel od zadovoljstva, obe roki sta viseli, da razodeneta, kako grozno rad bi se v prahu povaljal pred njim. Čutil je trdo napete vajeti, ki mu režejo v usta, toda udaril bo s kopiti po vseh, ležečih na tleh pred njima in tam na cilju bo glasnik gospodarjevih zakonov. Kakor v objemu sta tičala drug poleg drugega, toda za hrbtom se je zlobni posmeh režal Križanemu v bledo obličje, po nesreči zabredlemu v to sobo.

Neslišno so se odprla tapetna vrata. Bela, nalahno trepetajoča roka jih je zaslonila za seboj, se nemo iztegnila, položila popisan papir na mizo. Žakelj je hlastno zagrabil, mečkal v zbesnelih rokah, ker vsaka črka ga je zbadala z drobno šivanko. Priba je postrani ujel strupeni pogled gospe Line, s hvaležnostjo je blagoslavljal minuto, ko razodene gospodarju novega sovražnika, v svilo odetega, z rubini posutega. Še enkrat je pogledal, pa ne, saj se ni zmotil, ženski stoječi pred njima se širijo zenice, ničesar ne morejo več tajiti, v njih votlih teminah pljuskata gnev in bolest.

«Ali vidite, kaj so storili! Berite, berite vendar, neverjetno, cene padajo, mi pa gagamo.»

«Kaj, vraga!» Brezčutno in hladno je uprl Priba svoje oči v papir, sablji podoben, s katero bo zamahnil gospodar.

«Na vsak način nas hočejo streti. Saj vidite, kaj počno. Ko mi poginemo, navije satan iznova. O ne boš dihal, ti prokleti Škrinjar, pa naj ti sam bog pomaga. Mene ne boste strmoglavili! Majemo se, majemo, ampak osemsto rok se bo uprlo in železni zmaji ti zapojejo pesem za poslednjo uro. Vražja duša ... Si brala, kaj je storil?»

«Nisem!» Visoko vzravnana je stala sredi sobe, vsa bleda in drhteča. V prsih je vrelo sovraštvo, ki bi mleko zastrupilo, če bi nosila sina pod srcem in gorje bi mu bilo rojenemu. Nad očetom bi se spozabil, kogar bi rodilo njeno telo.

Žaklja je presunilo sovraštvo, sipajoče vanj svoje klene puščice in omalodušil se je pred hlapcem, dobro čuteč, da ga stare prva beseda, ki kane nanj. Kakor pred vsepodirnim sojem večne luči, ki je od vekov užgana v človeškem srcu, se je rušilo v prah njegovo dostojanstvo. Zaslutil je plamen edenski, ki ga je tisti hip oplazil za pokončanje paradiža in zvil se je pred njim kakor gad s prelomljeno hrbtenico. Lovil je besede, da prevpije molk, ki mu s fanfarami trobi usodo za greh, ker je s svojim rojstvom zdrobil njeno izveličanje.

«Gospod ravnatelj, morda bi za hip pogledali v pisarno. Inženir se gotovo oglasi tam spodaj. Pa vzemite spotoma tudi načrte z moje pisalne mize seboj!»

«Ta človek!» se je ozrl za njim, «je kakor govno. Kamor ga vržeš, tam obleži. Prime se čevljev in sobo zasvinjaš z njim. Toda pokoren in uslužen, takih hlapcev mi je treba.»

Niti struna ni odjeknila v njej.

«Lina, govoriva odkrito. Zakaj me sovražiš? Pokesal sem se grehov, a ti ne odpustiš. Komaj čakaš, da me raztržejo psi, ki lajajo vame od vseh plati. Opore bi rabil, odkrite, tople udane besede v tem strašnem boju!»

Obrnila se je k vratom.

«Kam greš?» je zarjul. Belo zapestje je zardelo od sramu, kri je zalila bledo obličje, planila je v stran, da se je opotekel zanjo.

«Pusti me!» so sikale ožgane ustnice.

«Lina, odpusti, Linica, taka kri je v meni, da se bojim pred samim seboj. Ti ne veš, kako me boli tvoje sovraštvo v teh trenutkih, ko nimam človeka ob strani. Saj vendar veš, da delam za naju, tvojega očeta delo se bo dvignilo do neba. V brokat in svilo te oblečem, pred teboj se bodo klanjali vsi ti strahopetci, ti pa boš hodila med njimi kraljica, milost delila, vriskale bodo tvoje oči, kadar sedem poleg tebe češčen in spoštovan, najmočnejši med vsemi!»

«Ne govori in pusti me, da grem. Povedala sem ti, da je med nama končano! Moj oče bi proklel tvoje delo; on je zidal na poštenosti, ti pa si zbesnel od pohlepa. Moj oče,» je strastno povdarila, «bi ti danes iztrgal vse iz rok, če bi vstal iz groba. Toda on ne ve, kaj je storil tisti, ki si ga je njegova hči izbrala za moža. Zdaj šele razumem, kaj je pomenila tvoja povest iz mladostnih dni pred jerbasem groše v, ki jih je skupil tvoj oče čez dan, pa jih je dal tebi na noč preštevati. Praviš, kako težko si se ločil od groša, ga ogledoval, če je iz čiste kovine, in si jih cele pesti tiščal k ustom v sveti grozi pred njimi. Za Miklavža so ti nastavili canjico srebrnih kron in tvoje otroške srce je že občutilo slast, kadar boš za ljudi barantal. Zdaj vem vse. Dobro vem, kaj si storil tisto noč, ko sem se preselila od tebe in zvrtala ključavnico, za katero še nimaš ključa. Vso noč ste preplesali tu spodaj in revicam si prvega odtegnil plačo za šampanjec. Marijo si poslal v hribe in babico za njo. Vedi, da bi proklela tisto uro, v kateri bi s teboj spočela.»

Zaripel v obraz, se je opotekel po sobi, se zgrudil v naslonjač ter jo uporno motril. V trenutku pa je posinel v strahu pred prepadom groze, ki mu jo je odgrinjala: «Lina, ne morem drugače. Prokletstvo krvi me žene. Že kot dete sem plakal nad samim seboj. Nazaj ne morem; o kako rad bi se povrnil v čase otroškega veselja, a zapestja mi gore od hrepenenja».

«Lažeš!» ga je prekinila, «pridobiti me hočeš, toda kar je končano, je končano. Ko pride poslednja ura, ti povem, da se ne ustraši roka. Moja duša te sovraži na veke! Poteptala te bom, kakor tu stojim živa pred teboj, ti nestvor in izpljunek človeštva. O jaz čutim v sebi sovraštvo vseh, kar jih je pogazila tvoja noga in maščujem se za vse, za očeta in za mater.» Poslednja beseda ji je odvzela vso moč. Da se ne zgrudi, je planila iz sobe in on je obstal pred njimi širokoodprtih oči: «Vrag!»

Ne, saj ni odšla. Še vedno stoji pred njim, njene oči bolj žareče od plamenov odkrivajo najbolj skrite predalčke njegove miznice, na dlani ji leži vse, vse, le čaka trenutka, da plane vanj. Zdrznil se je, kajti strune, razpete med človeškimi srci in daljnimi usodami, zaječe včasih v gluhi minuti in groza odpira očem za tajnimi zavesami skrite pošasti. Ti odmevi usode ne dihnejo niti besede, a vendar migljajo pred očmi vse črke, s katerimi bo pisana. Zgrudil se je v naslonjač, zamahnil z roko, da se otrese vseh neumnosti, pozabi nerodnosti, s katerimi je dražil njeno bitje. Preko vseh meja grizejo razodetja in razgaljenja pred svojim sočlovekom, v uri slabosti zagrešena. Opojne so bile noči, ko je okušal, kar je bilo drugim namenjeno. Tedaj že jo je žalil in ranil, ker njegovo izžeto srce ni romalo z njenim na božjo pot, molitve je hlinil pred najsvetejšim razodetjem, nalival strup s pripovestjo svojega življenja. Morda pride čas, je pomislil, ko se vode ustalé, tedaj skrham njeno ostrino. Pred njim je že vstajala druga prikazen, za katero se je od mladosti pehal, ga omamljala od dne v dan, da je kakor pijan begal za njo.

Zlat oltar stoji sredi sobe, z zlatimi svečniki obdan. Visoke stene prostorne cerkve ga oklepajo, v nedoglednih višavah se izgubljajoče. Sredi nje pa blešči kropilni kamen iz čistega srebra, z rubini, demanti okovan, žareča lava zlata se pretaka v njem. Visoko pod nebo brizgajo pršeče pene in padajo nazaj v loku čarobnih mavric. Tam poleg kropivnika stoji on in mimo njega romajo s sklonjenimi glavami. Kdor se mu približa, pomoči boječe svoj palec, se udano prekriža. Niti pomežikne mu ne, on, bog tega miljona, vrstečega se tako ponižno mimo kropivnika. Zapovrstjo prihajajo Škrinjar, Kolar in katerim še imena ne ve. Milosti ga prosijo, vsi vedo, njegove roke nategujejo vajeti njih usode. Pred oltarjem, na zlatem stojalu stoji njegova podoba, milost deli s pogledi na desno in levo vsem, ki šepetajo njegovo ime. Svečeniki njegovi razodevajo moč in slavo branjevčevega sina, sprejemajo karavane, darila prinašajoče. V bučanju orgel se dviga slava do neba, biča in šiba uporne, trepetajočim na kolenih daje vbogajme za poslednjo uro.

Zdrznil se je v naslonjaču, preko žarečega obličja so hušknile sence. Jasno vidi zapisano pred seboj, da se ruši stavba, ki jo gradi že od rojstva, kleše zanjo kamenje v sanjah. Med mrtve ga že prištevajo, v črno oblačijo njega, ki se je hotel nad njimi odeti v škrlat zmagoslavja. Sedi in gleda krilate angele s plamenečimi meči, kako rušijo njegovo cerkev, a on ima svinčene noge, da se ne premakne z mesta. Nepregledne množice se vsipajo iz oblakov in tam zadaj vihra ona, uboga ženska, za roko vodi štiristo sužnjev, besnečih, da požgo, kjer se je kamen smrti izognil.

«Norec!» si je zalučal v obraz in mačje oči so se zabliskale, da se je za pogledom potegnila krvava sraga, kakor za krvavečim zobom gada.

Ravnatelj in inženir sta potrkala.

«Sam, seveda sam, pričakujem!» Z obema rokama se je odpahnil, skočil naproti in inženir se je zgrozil pred pogledom, izproženim v samoti. Lahna utrujenost pa ga je že tisti hip zagrnila.

«No, gospod Brajda, o štrajku govore?» Pod roko se je ozrl nanj.

«Povsod nameravajo, se mi zdi!»

«Bolj neprijetnega časa bi si ne mogli izmisliti cigani, ki bi človeka do golega slekli, če bi se pustil, kajpa! Kaj menite?» Tiho je potrkal na zanesljivost; zaupal mu še nikoli ni. — Eden izmed tistih, ki me že po svojem rojstvu sovražijo — je pomislil, toda niti do oči se ni prikradlo, kar se je zganilo tam spodaj.

«Najbrže zelo nerodno za vas. Sicer pa, kaj vem jaz!»

«Vem, vem,» je zopet predel zase. «Ti kuješ in kuješ, vrag vedi, kaj si še izmisliš!»

«No, pa pustimo štrajk. Ni vredno besede. Gotovo vam je razložil že gospod ravnatelj, zakaj sem vas povabil. Lansko leto ni bilo mogoče. Žal mi je bilo, pa kaj, ni šlo, verjemite mi. Saj me razumete, vi ste duša naše tovarne, zvezani z našo usodo in gotovo vas bo, kakor mene, neprijetno dirnilo, da je Škrinjar zopet strmoglavil cene. Premišljal sem marsikaj, a svojemu slavnemu ravnatelju moram biti hvaležen za briljantno uro, ko me je domislil vašega lanskega predloga. Če bi vas bil za vraga tedaj poslušal! Kar je zamujenega, je šlo po vodi. Pa še vse popravimo. Poznate me, da nisem strahopetec in ne mislim graditi le za jutri. Moja poteza je široka, ne bo se ustrašila nobenih bremen, da dosežemo, kar obetate. Dvojno množino blaga, za katerega se vse trga, vržemo v svet, vsem cenam napovemo boj. Kadar izplavamo, tisti hip, gospod inženir, vas imenujem za nadinženirja Škrinjarjevih tovaren, ki pripadejo meni; vse bodo dihale le na vaše povelje!»

«Neizrečeno me veseli, gospod Žakelj, da prihaja trenutek, za katerega sem posvetil vse življenje. Ne tajim vam, da visim na svojem delu, mogoče bolj kot vi na svoji tovarni. Gotovo veste, zakaj gre. Vaš veliki stroj zvežem z malim, brez dela stoječim. Treba bo nekaj poprav, izpopolniti mali stroj in oba skupaj bosta ustvarjala dvakratno množino sedanjega blaga. Roke si pomanete od zadovoljstva. Kdaj lahko pričnem z delom?»

«Kadar želite, vse vam je na razpolago. Koliko zahtevate? — že dobro, že dobro! — Čakajte! — Tu-le je ček, jutri lahko najamete delavce! Izgovorjeno?»

«Vidite, gospod Brajda, vedno sem vas podžigal, pride čas, le potrpite. Naš gospodar ima bistre oči in kdo ve, kaj pomeni nocojšnji trenutek, za razvoj industrije mislim; tudi jaz vam bom stal ob strani z vsemi močmi, kjerkoli, kar sporočite,» je od zadovoljstva brbljal Priba.

«Nocoj večerjate z nami, gospod Brajda!»

«Hvala! Otrok je zbolel, domov moram. Rad bi tudi pripravil vse potrebno, dva dni bo še dela z načrti.»

Žakelj je pomislil, pogled dolgih sekund je poskušal prodreti v obisti koščenega človeka, mirnega, kakor da zatajujejo njegove kalne, temne oči, vselej polovico svojih misli. Brajda je nepremično prenašal poglede, s smehljajem svojih vzvalovanih ustnic je razodeval, da je opravil vse in skoro izzivajoče je odbijal ponudbe. Kakor bi čutil, kako draži njegov pogled gospodarja, ki premišlja ob vsakem srečanju, da smehljajoči človek ni ustvarjen za hlapca. Resnično, tudi topot so rojile gospodu Žaklju vedno iste misli: Odkod, za vraga, se je navadil tako smejati? Brez besed ponižuje, kadar ga nagovoriš. Beseda se mu lomi na jeziku, najhujše je človeku za ono, kar zamolči. Prihajaš prijazno, pozdraviš, pa ti vrag prestriže besedo in vrta vate — he, kaj nameravate, kakšno svinjarstvo vam spet ne da miru? — Kakor gol stojiš pred njim. Kdo je že dejal nekoč, da so smehljajoči otroci božji? Neumnosti, kar premišljam. Moja opora je prijazni gospod Priba, neumen in ponižen, a dobro zna udariti. Le potrpi, gospod Brajda, ko izpolniš, kar obetaš, se kmalu posloviva, če boš količkaj rogovilil.» In odel je svoje tajne misli v preprijazne besede.

«Tako žal mi je, gospod inženir, pokramljali bi nocoj.»

«Škoda.»

«Res, o Škrinjarju bi govorili, tem satanu.»

Brajda je sovražil pogovore s svojim gospodarjem. Predobro je poznal vse te gospode, ki se neprestano grizejo, da boljše brakirajo. Nič novega bi ne zvedel, ker je z odprtimi očmi meril na pogin tovarne, če bo šla še to pot. A pomagati je hotel vseeno.»

«Kako doma?»

«Hvala.»

«In otrok?» bolj tuje besede Žakelj ni mogel izgovoriti.

«Počasi okreva.»

«Prav čedno ženico imate!»

«Tudi ona vas obožuje.»

«Škoda, da ne ostanete nocoj. Esprit imate! vraga, človek kar pogreša take družbe.» Potiho pa je klel. «Toda na krst naših novih zmajev vas povabim. Takrat ne odrečete!»

Ko so se vrata zaprla za odhajajočim, sta se spogledala z ravnateljem.

«Vražje oster. Na tri plati nabrušen!»

«Kje bova večerjala, gospod Žakelj?»

»V mesto se peljeva. Naročite avtomobil, jaz uredim tačas par papirjev.»

Sam zase je vzel papir in računal. Številke so se ubirale v čudovite akorde za njegovo dušo in zasmejal se je zlobno in prezirljivo.

«Trikratna vrednost v zavarovalnini! Bravo! Ne bodo te štisnili, Žakelj. Vratica so odprta in tvoj oče mi jih je stesal.» Oči so zaplesale od veselja.

V skriti predalček so smuknili papirji, ko je vstopil ravnatelj, že oblečen za odhod. (Dalje prihodnjič.)

……

N. Berg:

Junaki Dostojevskega in ruska revolucija.

I.

Ruski sodobni inteligentni bravec je že zdavnaj nehal iskati v knjigi zabave, pozabljenja, ali pa celo lepote oblik; ko prime za knjigo, se obrne kot pravi publicist-filozof Rozanov na učitelja-pisatelja: «Pomagaj mi doumeti moje življenje, osvetli mi ga, nauči me.»

Ta formula izraža najbolj točno ne samo zahtev bravca, temveč brezdvomno izraža prav tako točno razmerje ruskega pisatelja napram njegovemu ustvarjanju. In v resnici, če se spomnimo osnovnih potez ustvarjanja največjih mojstrov ruske besede, Puškina, Tjutčeva, Tolstega, Dostojevskega, Čehova, Gorkega, nam postane jasno, da je svojstvo, ki je značilno za ustvarjanje teh velikih, idejna stran, ki je zapopadena v vseh njihovih delih. To, da je v vsem ruskem lepem slovstvu povsod vsebovana filozofska ideja in važna vloga, ki je ideji odmerjena, tvori njegovo bistvo in posebnost.

Sredi imenovanih zvezd prve veličine sozvezdja ruske literature pripada prvo mesto, kar se tiče bogastva filozofskih idej in njihove globine in njihove važnosti v življenju ruske sodobne družbe, Dostojevskemu.

Kaj povzroča ostro sodobno zanimanje za ideje, ki jih Dostojevski razvija? Na to vprašanje nam odgovarja zopet Rozanov. V polnem duševnem razvoju človeka, vsega naroda in vsega človeštva razlikuje Rozanov tri temeljne faze: neposredne prvobitne jasnosti, propada in preporoda. Očividno je, da vsak človek ali celo narod še davno ne dosega v svojem razvoju svoje končne faze. Toda vse, kar je obdarjeno z višjo zavestjo in doseže v svojem razvoju naravni konec, preide vse te tri faze. Faza neposredne jasnosti je prekrasno izražena v delih Puškina, Tolstega in Gončarova. Njihovi kisti rišejo divne slike, prožete duha pokoja in vere. Stran od njih stoji osamljen uporni genij Dostojevskega, umetnika neviht človeškega duha, njegovega padanja v brezdanje prepade greha in plamtečih sunkovitih stremljenj k višjemu idealu nravnega prosvetlenja.

V dnevih, ki so tako strašni za Rusijo, v katerih je stopil ruski narod v svoji celoti in ž njim njegova inteligenca iz faze neposredne jasnosti in preživlja velikanski potres duha, pogin prejšnjih idealov, globok propad in krčevito iskanje poti k novi luči, se misel nehote obrača na onega, ki je dojel globine človeškega duha, ki je izmeril «brezdno Sodome in brezdno Madone», in izmučena usta trpečega naroda šepetajo: «Pomagaj mi dojeti moje življenje, osvetli mi ga, nauči me.»

Padec in greh in stremljenje iz njihovih brezden k luči, to je faza razvoja junakov Dostojevskega, in to objasnuje dejstvo, da so njegovi romani polni slikanja zločinov, grozot razvrata, oskrunjevanj svetinj, velikanskih dvomov in grešnosti, in vsled vsega tega, globokega trpljenja.

Toda Dostojevskij veruje v izboljšujočo vlogo trpljenja; še več, po mnenju istega Rozanova ima že greh po svojem bistvu preporod za posledico. In ravno v najglobjem mraku se človeku odkrivajo največje resnice. Ti dve misli tvorita popolno zvezo in neposredno odvisnost med fazama padca in preporoda. In v delih Dostojevskega vidimo poleg slike najglobjega nravnega propada sliko prosvetlenja in preporoda duha do idealne višine.

Pravičnost zahteva, da konstatiramo, da je posvetil Dostojevskij večji del svoje stvarniške energije slikanju propada, toda taka je pač posebnost njegovega genija in volja brezobzirne usode. V koncu «Zločina in kazni» pravi Dostojevskij, da bi mogel tvoriti duhovni preporod do uboja propalega junaka predmet novega romana, toda tega romana ne piše. Čeprav je prvotno zamislil dovesti Nikolaja Stavrogina, junaka romana «Besi», preko velikega propada do duhovnega preporoda, spremeni Dostojevskij svoj prvotni načrt in privede svojega junaka do samomora. Proti koncu svojega življenja, ko doseže pisateljev talent velikansko popolnost, zamisli roman «Bratje Karamazovi», ki naj bi zajel vso širino ruskega duha in vtelesil v junaku Alekseju Karamazovu visoki kristjanski ideal. Roman je bil zamišljen v dveh delih; Dostojevskij je napisal prvi del, kjer je Aleksej Karamazov kot nesamostojen mladenič popolnoma podrejen idejam svojega duhovnega vodnika, očeta Zosime. V tem delu je Aleksej Karamazov komaj da naznačen in zanimanje zanj je v primeri z zanimanjem za druge centralne postave brezdvomno bledo. Prvi del bratov Karamazovih je izšel koncem 1880. leta, 28. januarja 1881. leta pa je Dostojevskij umrl. Tako da usoda ni hotela, da bi bil načrt genijalnega pisatelja — utelesiti v življenju postavo nosilca kristjanskega ideala, izvršen. In knjiga, ki jo pozna ves kulturni svet in ki je v resnici sv. pismo veliko ruskim inteligentom, je le prvi del zamišljenega «življenjepisa Alekseja Fjodoroviča Karamazova».

Veliki poznavalec ruskega naroda, Dostojevskij, je vkljub svoji veri vanj jasno videl njegove bolne strani, je pokazoval na skrite prisade na narodnem telesu in je pozival, naj se jih ozdravi. Sedaj, v dneh, ki so tako strašni za Rusijo, so se ti prisadi odprli in na bolnikovem telesu so nastale hude rane.

Ne lotimo se smele naloge, iskati pri Dostojevskem potov k ozdravljenju bolezni in bomo smatrali, da smo dosegli cilj, če se nam posreči pri njem najti le diagnozo bolezni in njenih vzrokov.

II.

Izjemna posebnost ruskega življenja je bila nenavadna oddeljenost inteligence od naroda. Istočasno ko je šla ruska inteligenca roko do roke z vodilno inteligenco zapadne Evrope, je ruski narod vegetiral v mraku nevednosti, v odtujenosti napram kulturnim blagrom.

Če iščemo preiskujoč Dostojevskega dela vzrokov nesreče, ki je zadela Rusijo, moramo premotriti medsebojno razmerje teh dveh slojev in še posebej razmerje inteligence napram ljudstvu, kakor ga razlaga on. Pri tem si dovolimo uporabiti metodo, ki nas mogoče obsodi na nepopolnost v preiskovanju, ki pa brez dvoma olajša našo nalogo: Zadržimo se pri preiskovanju enega samega po svoji umetniški izobrazitvi najbolj tipičnega in plastičnega predstavnika inteligence, za kakršnega smatramo Ivana Karamazova, enega izmed treh bratov iz romana istega imena.

Ivan Karamazov nosi v sebi najbolj tipične poteze ruske inteligence in prva med njimi je — nepremagljivo nagnjenje k razreševanju svetovnih in večnih vprašanj. Polet njegove misli se ne omejuje na osebne ali pa na narodne interese, temveč stremi k splošno človeškim — svetovnim in v sferi teh idej se giblje njegovo intelektualno življenje. Druga njegova karakteristična poteza, ki je brezdvomno ravno tako značilna za rusko inteligenco, je nenavadna principijalnost. Vsak svoj korak tehta s stališča svojih principov in je v vsem svojem delovanju podvržen svojim načelom. Tretja poteza — je popolna odtujenost od ljudstva: kakor večina ruske inteligence nima tudi on nobenega stika z ljudsko maso, niti istega jezika, kakor ljudstvo nima. Boji se stopiti ž njo v stik in se je izogiba.

V oblikovanju te postave je dosegel Dostojevskij resnično dovršenost. Ivan Karamazov nam ni jasen samo kot tip, temveč nam je v vseh svojih podrobnih črtah popolnoma realno narisan. Jasno vidimo ne samo njegov obraz, značaj in celo hojo v navadni vsakdanji okolici, temveč on ne izgubi niti v minutah največjih pretresljajev, ki jih preživlja, svoje plastike in mi čutimo obenem ž njim vso bol njegovih doživljajev, gorimo v izbruhih njegovih strasti in spoznavamo v njegovih utrinjajočih se mislih in ognjevitih zanikovanjih sledove svojih razmetanih in manj jarkih misli, in svojih plahih dvomov.

Ivan Karamazov sedi s svojim bratom Aljošo v krčmi. Brata se že dolgo nista videla. Sešla sta se v tej krčmi od raznih, mogoče nasprotnih strani. Oba sta mlada, toda oba sta že popolnoma izdelana tipa in tukaj se ta dva krvno sorodna, po duhu pa zelo različna človeka seznanjata. Ivan se predstavi svojemu bratu z nepričakovanim priznanjem. On pravi: «Nikdar nisem mogel razumeti, kako je mogoče ljubiti svojega bližnjega. Po mojem mnenju je to nemogoče, če pa je, tedaj le daljnega.» To priznanje je zanj nenavadno značilno: tekom vsega romana ne opazimo pri njem nobene prisrčnosti do kogarkoli. On je osamljen, zaprt, ponosen in hladen. Po prvih besedah svojega pogovora z Aljošo preide takoj na razlago svojega svetovnega nazora in predmet pogovora postane takoj Bog. Ivan pravi: «Predvsem nam je treba razrešiti večna vprašanja, to je naša naloga. Vsa mlada Rusija sedaj sploh ne počne drugega kot to, da razpravlja o vekovečnih vprašanjih.» Svoje razmerje napram verskim vprašanjem izrazi Ivan s sledečimi besedami: «Priznam Boga, priznam tudi njegovo neskončno modrost in cilj njegov, ki je nam že popolnoma neznan, toda tega božjega sveta ne priznam; čeprav vem, da obstoja.» Ves sledeč pogovor med bratoma je posvečen razvoju navedene misli. Ivan misli, da se bo ob svetovnem finalu, v momentu večne harmonije zgodilo nekaj tako dragocenega, kar bo izkupilo vso kri, ki jo je človek prelil, kar bo opravičilo vse, kar se je z ljudmi zgodilo, «toda jaz tega ne priznam in nočem priznati». Ljudje naj trpe, kajti ljubezni niso zaslužili, in njih trpljenje se lahko še opraviči, kajti njim je dano maščevanje, toda trpljenja otrôk Ivan ne more objasniti. On navaja celo vrsto pretresljivih primerov trpečih otrok: prvič dojenčke, ki so jih v vojni mučili Turki, potem ruske otroke, ki so jih pobili starši-sadisti, potem sinček tlačanke, ki so ga raztrgali grajščakovi psi. Ivan je zbral celo kolekcijo takih epizod in ta strašna zbirka povzroča, da postane njegovo dokazovanje neovrgljivo. Ne more razumeti smisla trpljenja otrok, «in če se je priračunalo», vzklikne, «trpljenje otrok za izpopolnitev tiste vsote trpljenja, ki je bila neobhodno potrebna za nakup resnice, tedaj trdim že vnaprej, da vsa resnica ni vredna te cene... Predrago so ocenili harmonijo. Taka vstopnina je preko naših sredstev. In zaradi tega bom kolikor mogoče hitro vrnil svojo vstopnico... Ne rečem, da ne priznam Boga, temveč mu le vstopnico s spoštovanjem vračam.»

«To je punt,» pravi Aljoša.

«Te besede ne bi maral,» odgovori Ivan. «Ali je v puntu mogoče živeti; jaz pa hočem živeti.»

Ivan strastno ljubi življenje, «oklenil se je te čaše in se prej ne odtrga od nje, dokler vse ne izpije», toda njegov uporni, iščoči duh žejno išče harmonije v ustroju sveta. Njegov plemeniti duh ne more priznati vidnega svetovnega redu. On se upira temu redu, toda... «v puntu ni mogoče živeti». V religiji, v ideji Boga Ivan ne najde odgovora na vznemirjajoča ga večna vprašanja in v njegovi duši kraljujeta kaos in tuga.

Toda mogoče najde ta predstavnik pokolenja končne dobe devetnajstega stoletja, ko so religijozna vprašanja jenjala vznemirjati umove napredne družbe in ko so ta vprašanja izpodrinila vprašanja «človeške religije», pomiritev svojega duha in predmet vere svojega srca? O gotovo, iščoči Ivan je tudi tukaj iskal harmonije; tudi v pozemskega Boga, v Boga človeškega bratstva in enakosti je prav tako željno hotel verovati in vprašanja človečanske religije, vprašanja o preureditvi družbe po principih svobode in demokracije, vprašanja o bogotvoritvi človeka kot takega do poveličanja vere vanj, v religijo, so vznemirjala razum Ivana Karamazova.

Odgovor na ta vprašanja je po mnenju profesorja Bulgakova «Legenda o velikem inkvizitorju».

Legenda tvori posebno poglavje v romanu in je po svoji umetniški dragocenosti in po globini misli eden izmed najlepših biserov svetovne literature.

Kristus je drugič prišel na zemljo. Pokazal se je ljudstvu na Sevilskem trgu; iz potez njegovega obraza sije ves tisti čar, ki mu ga pripisuje trpeče in svojega utešitelja čakajoče človeštvo. Kristus dela čudeže in ljudstvo gre v ekstazi navdušenja za njim, se stiska k njemu in koprni, da bi se dotaknilo roba njegove obleke. Ta trenutek gre preko trga veliki inkvizitor, glavar španskega duhovništva, devetdesetletni starček, ki je prejšnji dan sežgal ravno na tem trgu stotine heretikov. Inkvizitor veli straži, naj Krista prime — ukaz je izvršen in Krista odvedejo; ljudstvo molči. Inkvizitor zapre Krista v temnico in ponoči pride k njemu.

Ves ostali del legende sestoji iz ognjevitih monologov inkvizitorja, ki so naslovljeni na Krista in ki so prožeti z enim samim očitkom: kaj si nas prišel motit. Ideja inkvizitorjeva je zapopadena v tem, da so on in njemu podobni izbranci vzeli v roke cerkev in popravili Kristusov nauk in ga prilagodili slabotni, grešni, ničvredni in puntarski prirodi človeka. Inkvizitor očita Kristusu, da človeka ne pozna in pa še, da Kristus pri ustvarjanju svojega nauka, ki je osnovan na svobodni veri, ni ubogal navodil «Strašnega in Umnega Duha». S temi navodili misli inkvizitor evangeljsko sporočilo, ki pripoveduje o hudičevem izkušanju Kristusa.

«V treh vprašanjih velikega Duha je napovedana vsa bodoča zgodovina človeštva in nekako združena v eno celoto, in podane so tri slike, v katere se zoblikujejo vsa nerazrešna protislovja človeške prirode na vsem svetu,» pravi inkvizitor. Prvo vprašanje se je glasilo: Ali vidiš te kamne v puščavi, spremeni jih v kruh in vse človeštvo pojde za teboj. Toda Kristus je zavrgel kruh, ker ni hotel človeku vzeti svobode, kajti kje ostane tukaj svoboda, če je poslušanje kupljeno s kruhom. V drugem vprašanju je veliki Duh pozival Kristusa, naj pokaže čudo — naj se vrže s strehe templja «in če si sin božji, Te primejo angelji in Te poneso, da ne padeš in se ne ubiješ». Toda Kristus je premagal skušnjavo, ker «ni hotel zasužnjiti človeka s čudežem in ker je želel svobodne vere». Tudi tretjo skušnjavo hudičevo je Kristus premagal — da naj bi si podvrgel vse narode sveta. «Mi smo popravili Tvoje delo, pravi inkvizitor, «in smo ga osnovali na čudežu, skrivnosti in avtoriteti, in ljudje so se razveselili, da smo jih zopet povedli kakor čredo» . . . zakaj . . . «ni je za človeka mučnejše skrbi, kot najti tistega, komur naj izroči čimpreje tisti dar svobode, s katerim se to nesrečno bitje rodi. Mi jim damo tiho, krotko srečo slabotnih bitij, kakoršni so rojeni... Plahi postanejo in gledali bodo na nas in se stiskali k nam v strahu, kakor piščeta h koklji... In vsi bodo srečni, vsi milijoni bitij, razen sto tisoč tistih, ki jih bodo vladali, kajti le mi, ki hranimo tajno, bomo nesrečni. Tisoče milijonov bo srečnih otrok in sto tisoč trpečih, ki so vzeli nase prokletstvo poznanja dobrega in zla.»

Tako si predstavlja Ivan Karamazov človeško prirodo in jasno je, da njemu ni dano verovati, da bo na zemlji zavladala svoboda, enakost in bratstvo. Nedostajanje vere kakor v Boga tako v človeka, nedostajanje ideala — to je drama Ivana Karamazova. On, tipični ruski inteligent, seveda ne more napolniti srčne praznine z idealom osebnega blagostanja in mučno blodi iskajoč vsečloveško harmonijo.

Profesor Bulgakov povdarja nenavadno značilno stran Ivanovega duševnega razkroja: po naravi je Ivan človek globoko razvitega etičnega čustva, obenem pa privede njegova filozofija do zanikanja nravnosti. — Po mnenju Ivana Karamazova je nravnost utemeljena izključno na ideji Boga in če bi se uničilo pri vseh ljudeh to idejo, bi obenem ž njo izginila tudi nravnost; cilj življenja postane sreča na tem svetu in namesto pojma Boga se pojavi pojem »človekoboga»; ker pa se človeštvo nikdar ne uredi po tem principu ali pa zelo pozno, zato je vsakemu, ki že sedaj spozna to resnico, dovoljeno, da se uredi kakor se mu hoče, in da sme z lahkim srcem prestopiti meje prejšne nravnosti prejšnjega človeka sužnja, ki za ponosnega človeka-boga več ne eksistira. In v tem smislu mu je «vse dovoljeno». Na ta način je moral nravno strogi Ivan logično priti do ideje zanikanja nravnosti in «vse je dovoljeno». In če tvori zanj osebno ta ideja samo njegovo duševno dramo in vir mučnih duševnih protislovij, tedaj postane ta ideja, če jo vrže iz zaprte duševne sfere v svet, družabno nevarna, če pade na tla, ki nimajo dovolj odporne sile in ki si jo osvoje le v njeni končni obliki — «vse je dovoljeno».

V hiši Karamazovih živi lakaj Smerdjakov — nezakonski sin starega Karamazova. Tudi Smerdjakov je Karamazov in filozof, tudi on je človek velikih možnosti; toda njegova misel in njegove možnosti nosijo na sebi žig lakajstva, ki se zajeda v njegovo bistvo. Smerdjakov je po svoje ponosen in ošaben in silno samoljuben, obenem pa je tudi lakaj, je poslušen, pokoren in točen. Kot sin razvratnega starca Karamazova in beračice-idijotke združuje v sebi nagnjenje do filozofiranja in nizko-meščansko malenkostnost in prozaičnost. Meščanstvo Smerdjakova je dovedeno do skrajnosti, do popolne prozaičnosti, do studa napram najmanjšemu znaku romantike; v njem živi neprestano stremljenje razgaliti, poenostaviti, razpršiti vsak sled poetične meglice. Napram ženski se obnaša prezirljivo, kajti čustvo ljubezni mu je nepoznano. Verze smatra za bedastočo, ker «v verzih nihče ne govori»; Gogoljeve povesti vzbujajo v njem jezo, kajti «tam je sama neresnica napisana». Ta lakajski nihilizem uničuje v njem poslednji sled čustva lepote in na tem čustvu osnovane nravstvene tenkočutnosti. V tako dušo vrže Ivan Karamazov slučajno idejo «vse je dovoljeno». Smerdjakov, ki je sicer nesramen in ki vse prezira, kar se mu ne zdi dosti avtoritetno, je vedno pripravljen lakajsko podrediti svojo misel in voljo bitju, ki bi znalo vzbuditi v njem spoštovanje do sebe. Ivan Karamazov si s svojim skepticizmom, hladnostjo in preziranjem človeka popolnoma nehote podredi voljo Smerdjakova in postane zanj absolutna avtoriteta. Lakaj si skrbno zapomni vsako slučajno vrženo mu misel ali celo drobec misli svojega gospoda in je pripravljen iz njih ustvariti svojo religijo; in če je za nravnega Ivana «vse je dovoljeno» izvor težke duševne borbe, je za Smerdjakova, ki ne pozna nobene nravstvene tenkočutnosti, «vse je dovoljeno» življensko pravilo. Njegov slabi razum in mikroskopična vest sta udušena po glasu avtoritete in se sploh ne zoperstavljata usodni formuli. Prišedši do «vse je dovoljeno», Ivan globoko trpi, Smerdjakov pa mirno in pametno zamišlja zločin in ga pri prvi možnosti izvrši.

Ivan Karamazov ni imel stika z ljudstvom, bil mu je tuj in ni mogel razumeti, «kako je mogoče ljubiti bližnjega», ter se je zanimal za njegovo usodo le v celoti in še to ne za usodo svojega naroda, temveč vsega človeštva. Ko je udaril grom revolucije, je ostal Ivan kakor večji del ruske inteligence izoliran in nepotreben; toda njegovo «vse je dvoljeno» je ostalo v spominu, je prešlo v tujo last in je pomirilo vest mnogim Smerdjakovom ... Ko je Ivan Karamazov spoznal v Smerdjakovu morilca in je spoznal, da je ta ostudni in ubogi Smerdjakov delo njegovih, Ivanovih, rok, da je ta gnusna prikazen produkt in vtelešenje njegovih groznih idej, ko je od istega Smerdjakova zaslišal, da je resnični morilec, on, Ivan, a Smerdjakov da je le izvršitelj, tedaj njegov razum tega ne prenese in Ivan zblazni.

Ivanov greh je greh večjega dela ruske inteligence. Ruska inteligenca je imela malo stika z narodom, ni ga poznala, razširjala pa je ideje, ki so bile iznosene v zemlji odtujenih razmerah in ki so bile hranjene od neruskih razpoloženj; razširjala jih je v masi, ki ni imela dosti logičnih sil, da bi jih previdno sprejela, in ki je imela zelo veliko vzrokov, da je bila nezadovoljna s starimi bogovi. Izpodkopavala je stare bogove, ne da bi skrbela za nove in ne da bi imela silo ustvariti jih. Predramljen od groma revolucije se je ruski narod zbudil brez prejšne religije, ki je postala vsled prizadevanja inteligence, vlade in slabosti svoje prirode znatno zastarela, in revolucija je bila prisiljena črpati svojo ideologijo izključno iz ekonomije. V usodni minuti je ostal narod osamljen, brez prosvitljenih in narodnih voditeljev, z ogromnim zakladom srda, brez vere in brez Boga; toda ta praznina je za ruski narod neznosna, in sedaj išče narod sredi smrtne vznemirjenosti in krvavih grozot v težkih mukah in velikem obupu novo vero, novega Boga, ki bi mu pokazal «Svoja pota».

(Konec prihodnjič.)

Ferdo Kozak:

Ljubezen.

Kakor sneg sem na poljani — bel in tih.
Tempelj skrite bolečine.
Žgoča, svetla luč, brez senc, samosvoj svet.

Žeja me tvojih ust, očiščenih v posvečenju ene same
meni darovane strasti;
v dan blodi oko in išče potov v sebi, kam te povede
iz razkošja v razkošje.

O vem! Prideš in čakam te vsako uro. Prideš! Brez
bodočnosti, kakor kane hip, kakor se razcvete blesk
na vodni gladini; s priprtimi očmi, brez misli in
brez strahu — tako klone bilka v plamen.
Prideš!

Kajti, glej! Kakor sneg sem bel in tih, ognjeno
čist. Moja hrepenenja so vrgla blestenje svojih mrež
do najvišjih, belih sanj. Le tvoje roke pno si v njih
skrivnost kot dvoje tihih lilij.

Književna poročila.

Pavel Golia: Pesmi o zlatolaskah. V Ljubljani, 1921. Založila «Slovenska Matica». Izredno izdanje. 92 strani.

Angleški kritik in pesnik Matthews Arnold je dejal nekoč, da je človeška zavest podobna reki, v kateri se zrcalijo samo tisti bregovi, mimo katerih teče, drugi pa ne. Tako se zrcalijo tudi v pesnikovi duši samo doživljaji, ki so — preživljeni — postali sestaven del njegove individualnosti.

Čital sem par kritik o Golievih pesmih in se jim — po izkušnjah z veliko večino slovenske kritike — nisem prav nič čudil. Saj je samo ob sebi umevno, da so vse prezrle zgoraj navedeno, tako jasno osnovno resnico, ki je pač ne bi bilo treba šele posebej omenjati. Toda pri nas je že tako. Kadar izide nova zbirka pesmi in jo dobi recenzent v roke, je njena usoda že zapečatena — kajti recenzent ima že a priori ustvarjene neizpremenljive nazore o poeziji, o jeziku, ritmu, o dovoljenem in nedovoljenem itd., in če knjiga vsaj navidezno ne odgovarja gotovim trditvam, je slaba in se zavrže ali pa — kar se tudi prav pogostokrat dogaja — opravi recenzent s par vljudnimi frazami svojo dolžnost. In le redkokdaj se pripeti, da se kritik spomni, da to, kar ima pred seboj, niso samo lepe ali grde, zveneče ali neprijetne besede, ampak da je vse to izliv življenja, da ima vsaka stvar svoje vzroke in povode, da je pesem kos resničnosti, ki se je skristalizirala v verzih. Kakor vsakdo drugi, je tudi pesnik človek, in kar ima povedati, je človeško. Treba je samo vprašati, kaj je hotel povedati; v to svrho pa je treba stopiti na njegova lastna tla. In potem šele prihaja vprašanje, kako je to povedal in ali je dosegel to, kar je hotel.

Ni mi znano, kdaj so nastale vse te Golieve pesmi. Večina nosi izrazito ruski pečat. In ta znak je ključ k razumevanju zbirke. Pisal jo je mlad človek-vojak, ki ga je usoda vrgla v vrtinec ruskega velikomestnega življenja med svetovno vojno. Rusko življenje! Ko smo poznali Rusijo samo iz romanov, smo si jo predstavljali povečini pač precej naivno; edini Dostojevskij nam je dal slutiti, da je prava Rusija obenem bleščeča in strašno mračna. Ko pa smo jo sami spoznali, je bila njena resničnost samo še strašna, nerazrešna uganka. Uganka je bila za nas tudi njena erotika, erotika v literaturi in v življenju, erotika, ki tli v najnižjih globinah in se vendar obdaja z bleskom kozmične mistike. Ta tajinstveni blesk mistike je pač glavna razlika med poglavjem o «Damah s kamelijami» iz Pariza in o damah v Petrogradu, Moskvi, Odesi... In venec, utrgan na močvirnem vrtu teh erotičnih lilij, so predvsem tudi Golieve «Zlatolaske».

Ne spuščam se v razmotrivanja o tem, ali je mistika pri zlatolaskah vselej upravičena ali ne. Jaz sam za svojo osebo dvomim o odkritosrčnosti te sentimentalnosti, tudi če je ruska. Smatram jo za eno iz protiuslug, ki jih dela literatura življenju v zahvalo za dostavljanje obile snovi. Razumem pa jo, ker je v novejšem času tako ruska, kakor je ruska step ali trojka. Ali je torej čudno, da je segla tudi slovenskemu vojaku v srce, ko ga je potegnilo rusko življenje v svoj vrtinec? Seveda, kak slovenski kritik po poklicu bi dejal, zakaj nam ne poje o drugih stvareh? Zakaj ne prepeva rajši o slovanskem bratstvu, o vojaških pohodih, o revoluciji, skratka — o aktualnih predmetih? (Ne mislite, da takšnih zahtev ni čitati v naših modernih kritikah!) Toda, kako naj zrcali reka bregove, mimo katerih ne teče?

Golieva knjiga hoče govoriti predvsem o doživljajih, ki jim je ime «zlatolaske». In v pesmih je vse, kar so mu ti doživljaji dali sladkega in grenkega. Residuum vsega tega doživetja pa je — čisto naravno — samo grenak. Samo v grenkobo more izzveneti sleherno razkošje, ki ni nič drugega, kakor slastno uživanje. In tudi njegova globina ne more biti velika. Kakor hitro se ga dotakne hladna, trezna misel, kakor hitro se razvije v duši globlje čuvstvo, se slast razprši v to, kar je v resnici:

«Vesele, potnik, ni vesti,
veselja na tem svetu ni,
pijanost le je in strasti.»

(Potnik in Zlatolaska.)

Očitali so Golii blasfemičnost, ker piše z eno potezo besedi Zlatolaska in Bog. Tudi meni se zdita ta dva pojma tako inkongruentna, da jih v takšni zvezi nikakor ne morem priznati. Dostojevskij je sicer odkril tudi v Zlatolaskah božanstvenost, toda to je čisto nekaj drugega. Njegov končni problem je bil globoko etičen. Sama beseda Bog, ki vpliva v takšni zvezi samo kot dekoracija, pa razkošju samemu še ne daje globine. Zdi se mi pa, da pri tem krivda ne zadene toliko Golie samega. Tudi to je ruski vpliv, sicer ne vpliv klasičnega ruskega slovstva, ampak ruske epigonske literature, procvitajoče tam, kjer cveto tudi zlatolaske in odkoder ni več daleč do romanov gospe Vjerbicke.

Toda delal bi zbirki krivico, ko bi jo sodil samo po teh pesmih. V zbirki so pesmi, v katerih ni te neharmoničnosti in ki zvenijo s polnim akordom in so priproste in odkritosrčne kakor narodne pesmi, n. pr. «Vojščakova pesem», «Pisma», «Zapuščena», «Pismo s fronte».

Marsikaj zveni kakor nezaveden spomin na Župančiča; na par mestih se človek nehote spomni ruskega jezika. In zdi se mi, da so se takšne besede, kakor n. pr. eksprincesa, rodile kje v vojaškem miljeju. Oficirski stan pesnikov se je sploh včasi prav jasno zaznačil v posameznostih, v dikciji, pa tudi v celotnem pojmovanju in obravnavanju predmetov in doživljajev. Tupatam je par besed preveč; intuicija se ni dala disciplinirati. V celoti pa je ravno dikcija izrazita in močna in oster je pesnikov čut za ritmiko. Ravno s svojim smislom za ritem se Golia jako ugodno razlikuje od marsikoga od naših «najmlajših». Oblika v umetnosti ni postranska stvar, ampak je ravno tako bistvena kakor vsebina.

Zbirka je za naše slovstvo zanimiv dokument duševnega življenja tekom svetovne vojne. Krog njenih snovi je sicer ozek. Toda tega se je pesnik tudi zavedal in je knjigo naslovil: «Pesmi o zlatolaskah». Da, pesmi o zlatolaskah, — več tudi sam ni hotel. To je tudi kos življenja; in kar je tukaj podal dobrega, bo ostalo. O sebi lahko pove z Boileau-om:

«Ma pensée au grand jour partout s' offre et s' expose,
Et mon vers bien ou mal, dit toujours quelque chose.»

V. Molè.

Gogolj: Revizor. Komedija v petih dejanjih. Preložil Ivan Prijatelj. Gledališka knjižnica I. V Ljubljani 1921.

Revizor ni komedija, temveč je satira. Poznam drugo komedijo iz istega ruskega življenja in z isto vsebino — «Vrtoglavce» —, ki jih je pisal tujec, neprizadet človek, zato so lahko ostali komedija. Revizor pa je satira na rusko družabno življenje, ki po nekod prehaja v karikaturo. Oboje izvira iz tega, ker je Gogolj prizadet človek. Tisto, kar daje «komediji» njen poseben satiričen odtenek, je specifično rusko družabno čustvo, ki ga v vsch mogočih oblikah najdeš tolikokrat in v toliki meri v ruski literaturi. In to čustvo se ravno toliko razlikuje od evropskega čustva te vrste, kot se razlikuje rusko družabno življenje od sive kozmopolitičnosti evropske družbe.

Presaditi «Revizorja» kot satiro v evropsko družbo, je težka naloga. Presaditi ga v našo, še težja. Za «Revizorjem» slutiš okoren in neobsežen, strašno primitiven ruski državni aparat, ki je popolnoma drugačen, kot smo ga bili doslej vajeni mi. Potem rusko provincijalno življenje, ki je v bistvenem sicer slično našemu «provincijalnemu» življenju, ki pa ima vendar toliko čisto svojih barv in tonov. In to življenje v karikaturi je, ki tira ravno te, čisto svoje barve in tone v preveliko jarkost in v kričavost.

Gogolj ima za vse podrobnosti svoj točen in primeren izraz. Žargoni provincijalnega uradništva, provincijalnega ženskega sveta, policijskega «učastka», trgovin in štacun, vse je pri njem karakteristično in primerno spleteno v pisano celoto, ki je mi skoro da ne moremo reproducirati. Prevajalec stoji pred dilemo: ali prenesem vse, od konca do kraja v naše življenje; in tedaj nastane nekaj bledega, kot je bledo naše življenje te vrste; ali pa moram z bledim izrazilom, ki je nastalo iz naših bledih razmer, izraziti nekaj jarkega, sočnatega in krepkega, in s tem posiliti, kakor jezik, tako tudi predmet. Mogoča je še tretja pot — ustvariti nov, odgovarjajoč izraz. To pa je dano le malokomu.

Sedanji prevod «Revizorja» je druga možnost, to se pravi, prevod je silno neenakomeren. Ponekod je bled, suhoparen, literarno neelementaren, ponekod spet preglasen in preoster; mesta, kjer bi bil zadet popolnoma pravilni ton, so redka. Razen tega imaš občutek, da je jezik pri prevodih specifično ruskih rečenic neenoten. O Gogoljevi enotni stilizaciji ni sledu. S tem ni rečeno, da je v prevodu slovenščina nepravilna, temveč je rečeno to, da to še davno ni jezik slovenskega Gogolja, in da še davno ni jezik «Revizorjevega» prevoda, ki bi po svoji jezikovni kvaliteti odgovarjal n. pr. «Martinu Krpanu» in še nekaterim drugim klasičnim delom. Vsaj to, drugo, pa bi prevod «Revizorja» moral biti.

To je slovenska plat dela. Kar se tiče ruščine —: dr. Prijatelj marsičesa ne razume; marsikaj razume napol in iz tega kombinira, da bi izpolnil, kar manjka. To je po navadi usodepolno. Ponekod si tudi o situaciji ni popolnoma na jasnem, tudi na takih mestih nastajajo napake, včasih take, da bistveno spremene položaj. Iz sledečih pomotnih mest, od katerih navajam le najvažnejša, bodo vsi različni tipi napak jasno razvidni:

Na 7. str. v 6. vrsti bere poglavar pismo, ki ga je prejel od Čmyhova, ki ga opozarja na pretečo mu nevarnost. Čmyhov govori o poglavarjevih grehih in poglavar se vstavi in reče (po prevodu): «...no, tu dela svoje opazke...» Izgleda, kakor da poglavar skriva pred navzočimi svoje grehe, ki jih itak vsi poznajo. V originalu je ravno narobe. Glavar bere, pride do kočljivega mesta, se ustavi, se ozre po vseh navzočih in mahne z roko, češ: «Ah, tukaj so tako sami domači...» (lahko berem). — Na isti strani, v 15. vrsti, pravi Amos Fjodorovič: «Zastonj vas ne bo opozarjal». Ta opazka ima sledeč zmisel: Če vas opozarja, tedaj mora biti nekaj na stvari, namreč na vesti, da prihaja revizor. Kakor da kdo o tem dvomi! Opazka bi se pa v resnici morala nanašati na pomembnost revizorjevega prihoda. Kajti Amos Fjodorovič že filozofira in že pripravlja svojo razlago o vojski in Turkih in pravi: «Ta stvar pa ni kar tako». — Na 9. strani, v 17. vrsti: «...Še na pisalni mizi leži med akti vaš lovski bič». Nerazumljivo mi je, kako je moglo to nastati iz jasnega stavka: «...še nad samo omaro za akte visi vaš lovski bič». — Na 15. strani v prvi vrsti: «...da se Č. in V. tožita, jaz posredujem in pokam zajce...». V ruščini je rečeno enostavno: «...da se Č. in V. tožita, jaz pa sem v devetih nebesih in pokam zajce...». — Na 16. strani, 23. vrsti mora stati: «po sodček za francosko žganje», namesto «po sodček francoskega žganja». — Na 26. strani v 6. vrsti je v prevodu najbolj bravurno mesto Osipovega monologa, toda za kakšno ceno! Ključ tega mesta je druga vrsta na isti strani. «Ako se ti hoče družbe, greš k branjevcu; tam ti razlaga kavalir o taboriščih... Potem znori stara oficirska baba; včasih te pogleda mlada hišna s takim očescem... primojdunaj! Za vraga, kako se lahko naužiješ ljubezni!» Mesto je popolnoma uničeno. V originalu se glasi popolnoma brez prostaškega tona, ki kriči iz prevoda: «ako se ti hoče družbe, greš k branjevcu; tam ti razlaga kavalir o taboriščih... Včasih pride (v štacuno) kaka stara oficirka; včasih pride pogledat kakšna taka hišna...», sledeča fraza, ki jo je prof. Prijatelj prevedel: «za vraga, kako se lahko naužiješ ljubezni!», izraža Osipovo občudovanje in odobravanje «teligentnega» peterburškega življenja. — Na strani 45. v zadnji vrsti pravi Hlestakov po prevodu: «Morebiti boste mislili, da olepšujem». Stvar je drugačna, Hlestakov pade tukaj prvič iz uloge. Poleg tega si pa še vedno ni na jasnem o svoji situaciji. Zato pravi: «Morebiti si mislite, da (v službi) samo prepisujem?» To je v resnici njegova služba in zato tudi to vpraša. — Na strani 57. v 14. vrsti dr. Prijatelj zopet napačno oceni Hlestakova. Besede: «Kaj bi tisto, čisto preprosto», ki jih Hlestakov odvrne Ani Andrejevni na njeno ugibanje o njegovih peterburških večerih, karakterizirajo Hlestakova kot rafiniranega bahača, ki z malomarno gesto govori o neverjetnih čudežih. Toda Hlestakov ni tak. Hlestakov je preprost lažnjivec, ki je pijan od svoje lastne fantazije. Mesto mora biti takole: «O, ne vprašujte!» Glas je že povzdignjen, sedaj se lahko udere vsa reka naivnih laži, ki jih lastno uho strme posluša. Na str. 58. v 3. vrsti mora stati mesto: «Na poštnih pošiljkah me titulirajo: Vaša ekscelenca» — «celo na uradnih pošiljatvah me titulirajo: vaša ekscelenca». — Na strani 63. v poslednji vrsti: «Slišiš, Osip, kako pa se poda tvojemu gospodu uniforma?» Tako pravi prevod. Original pa: «Slišiš, Osip, ali hodi tvoj gospod tam v uniformi?» Poglavarja pa zanima vse drugo kot ženske in zato se nevoljno obregne vanji: «Zdaj mi je pa res dovolj vajinih čenč! Tu gre za važnejše stvari, **mene zanima življenje človeka**...» (tako v prevodu). Original: «Zdaj mi je pa res dovolj vajinih čenč! Tukaj gre za važnejše stvari, **tukaj gre človeku za vrat**...» — njemu samemu namreč. — Na strani 70. v 23. vrsti naj stoji mesto «meni se zdi» — «jaz vidim».

Iz teh mest je razvidno, da se je prevajalec premalo poglobil v svoje delo. Če bo dr. Prijatelj v prihodnji izdaji popravil vse nedostatke te vrste, bo postala knjiga dobra. Gogoljska pa očividno ne bo nikdar.

Vkljub vsemu temu se knjiga po resnosti dela in pijeteti do avtorja odlikuje od večine naših prevodov iz ruščine. Prevod sem primerjal z rusko izdajo Revizorja, ki je izšla v založbi «Slova» v Berlinu. *Josip Vidmar.*

Josip Kostanjevec: Krivec. Roman. V Mariboru, 1921. Založil pisatelj. Natisnila Zvezna tiskarna v Ljubljani.

Krivec, po zaslugi pisatelja dvakrat, je spravil v prezgodnji grob svojo ženo, zavrgel otroke in bi se bil nazadnje oženil z deklo Nežo, ki ga je seveda goljufala z drugim, če ga ne bi bila milostno zadela kap. Pravzaprav se ne bi bil poročil, kajti hlapec Janez je hotel rešiti v svoji usmiljenosti Krivčeve otroke in se žrtvovati. Zato je čakal s puško na Krivca, ko se je vračal zvečer pred poroko na koleslju — no, na Janezovo srečo je Krivca vsled prevelike pijače zadela kap. To je takole nekako glavno dejanje — postranskih je precej več — in ne manjka tudi sentimentalnosti in opolzkosti ter celo odurnosti, kakor n. pr. scena med Milko in ravnateljem, kar bo napotilo do branja tudi tisto publiko, ki sicer nima takih razvad.

Dejanje se vrši in završi v času vojne, in sicer se vrši tam ob italijanski fronti. Na eni strani Krivec in dekla Neža, oba obdarjena z vsemi slabostmi in nobeno čednostjo — na drugi hlapec Janez in Krivčevi otroci, same blage duše, ki govorijo vsi tako učeno in blagozvočno, da človek kar sliši, kako izgovarjajo l namesto v. Vmes vojna in govorjenje o nji, pijača in podobni rekviziti. Ker ne more biti nobene zveze med temi vragi in angeli, je logično tudi ni med posameznimi poglavji in v vsem romanu, ki ni zrastel, ampak je nakopičen in mrgoli od stavkov, kakor so n. pr. tile: «In v blaznem hrupu takšnih trenutkov pri mladi oče Luka navadno držal svojih rok ‚na klopi‘. Natakarica, ki je ob teh večerih stregla, je drugo jutro preštevala z grozo v očeh črne maroge na svojih bedrih in bokih...»

Kot reminiscenca na prošle čase in njih stil se glasi «pripis»:

«Prav, ko sem to napisal, sem dobil od Toneta list, v katerem me vabi na ženitovanje. Milka se bo omožila z nekim častnikom. Ne morem se odzvati povabilu, dolga je pot in zaposlen sem na vseh koncih in krajih. Zato jima želim v srcu in pismu obilo blagoslova! Hlapec Janez bo imel na ženitovanju prvo besedo. Če bo omenil v svoji hudomušnosti tudi nekdanjo skoro-gospodinjo Nežo, ne morem vedeti. Pravijo, da služi nekje na samoti in da je silno pobožna in vzgledna.» *Joso Jurkovič.*

Kosor Josip: Žena. Drama u tri čina. Zagreb 1920. **Nepobediva ladja.** Tragedija ljudske svijesti u pet činova. Zagreb 1921. — Tisak i naklada St. Kugli.

Poleg Vojnovića je Kosor šel najbolj daleč po Evropi. To «Požar strasti» tudi zasluži. Toda «Žena» in «Nepobediva ladja» te poti skoro gotovo ne bosta napravili. Če se je Kosor avtoritativno naslonil na Przybyszewskega, ne pomeni to sicer nič več in nič manj kot priznanje duševnega sorodstva; kot močna individualnost vendar zasluži, da ga skušamo razumeti kot pojav zase.

Zdi se, da Kosor čuti v sebi glasnika gole človeške strasti. Predmet njegovega ustvarjanja je človek-demon: nedognana, nerazumljiva natura. Ž njim se boriš, pa ga glej ali beri; teh podob ne moreš uvrstiti v svojo pamet, oblike neomejene, nebrzdane volje so, poosebljena strast, ki v svojem hotenju ne pogleda nikoli nazaj, da bi računala in poravnala, temveč ji je ozir na preteklost kvečjemu le nov naskok naprej: če se utrudi, pa se ne umiri in zopet vzplapola in divja, dokler ne zgori v vsi svoji razsežnosti. Beseda «požar strasti» pomeni Kosorju prepričanje; v vsakem delu jo srečaš samostojno ali med vrstami.

Sredstvo mu je simbolika. Ž njo zveže notranji in zunanji svet v monizem nature. To kaže jasno vsebina «Žene». Vse valovanje prvotne človeške strasti spremljajo elementi narave: šumenje morja, viharna noč, solnce in tišina. V viharni noči zdivja kvartopirčeva strast, da zaigra zadnjo lastnino — svojo ženo. Dobi jo nič manj propal prijatelj, ki jo je poželel že mnogo let. V istem času, ko mož igra za svojo ženo, oblega vilo, v kateri prebiva lepa Limunka, vse mesto, staro in mlado. Demon sexus praznuje orgije. Vsi ljubijo Limunko iz krvi, se ji klanjajo in jo ščitijo radi njene lepote., — edini le neznanec, mladi človek Idan je, ki v pripovesti o ženi pravi: «Na tebi je najlepše ono, što je nevidivo, a što samo duša čuti». (22). Množici je lepa žena meseni idol, njihovo pravo je njeno suženjstvo, saj je celo mati prodala svojo hčer. Proti življenju mesa pa se dviga življenje duše same, ki se oprošča telesa, dokler končno ne zmaga. Ko Limunka vidi apokaliptično razdivjanost pohote radi njenega telesa, sklene kot mati in sestra trijumf čistega človeka; razdrapati hoče svoje telo in se vreči v morje. Edini, ki plane k nji, je Idan. Ž njim hoče v življenje. Toda sredi morja postaneta oba žrtev drhali, ki ju ubije.

Vse dejanje tedaj ni nič drugega kakor pojmovanje žene v posamezniku in množici. Dasi je zasnova sama na prvi pogled neverjetna, učinkuje delo vendarle enotno in silno, ker simboli obdrže skladnost z razvijajočo se idejo. Logiko dogodkov je izpodrinila svobodna fantazija, ki vsaj asocijativno tudi pri najbolj ekscentričnem prizoru ohranja stik z izhodiščem. Ta fabula se ovija okoli svojih simbolov kakor delirij živcev okoli zdrave misli. Središče vsega je namreč abstraktna ideja: duša žene se otme iz mesenosti, toda lepota sama na sebi (tragična krivda!) mora v svetu propasti. Problemu te drame pridemo lažje do dna, če si mislimo vse dejanje pod skorjo vsakdanjega sveta. Odeja lepe laži v realnem videzu je neusmiljeno potegnjena z vseh dogodkov in vse, kar se v našem življenju samo spočne, pa ne dozori iz strahu pred zunanjostjo ali pa, kar se izvrši v drugačnem videzu, gledamo tu v svojem bistvu.

Ta transcendentalnost se je Kosorju v «Ženi» posrečila, nikakor pa ne v «Nepobedivi ladji», kajti tu izgube simboli in ideja celo sporednost in nelogika postane absurdna. V retorti zvarjena ideja, da je biti človek največja laž in da je edino brez vesti še mogoče živeti, je zdrobljena v same črepinje. Niti o celotni ideji ne moremo govoriti, le občutje demonske težnje, uničiti vse in se kot zla pošast razliti po vsemiru in v samem sebi in lastni sili, le to živi in valuje v tej drami. Da je snovnost tu naravnost odpovedala, vidimo že v simbolih, ki se protivijo vsaki pameti. Lukan, nadčlovek, tuj ženi in sinu in vsi okolici, gradi ladjo, s katero hoče kljubovati vsem naravnim silam. Sredi morja «u Plavoj špilji» se sestaja z lepo Biserko, hčerko Matićevo. Ko Matić vidi na morju sramoto svojega otroka, se usmrti. Ves otok dolži Lukana, da ga je on umoril. Že zvežejo orožniki Lukana, toda na otok uderejo gusarji in ga rešijo. Sedaj živi Lukan z morskimi roparji. Tajna moč njegove ladje dela čudeže. Poveljnik gusarjev časti v njem višje bitje — a on ni nikoli vesel. Vedno bolj spoznava, da je biti človek največje zlo. Ko se pokaže iz prašume velika opica Gorila, jo pozdravlja kot brata od vekov: «O kako bješe žalostan put od tebe do nas... Kako je tužno svjetlo i Bog, koga izumismo... O zašto nismo ostali kod tebe u prašumi...» (47.) Lukan postane zli duh, vihar, pred katerim se križajo ljudje. Maščuje se nad naturo in z dinamitom ruši cele otoke. Ko se pojavi čez leto dni v domačem kraju, ravno duhovnik poroča Biserko. Ko ona zasliši njegov glas, zbeži izpred oltarja in Lukan jo odnese v svojo ladjo. V «Plavi špilji» uživa Lukan svojo srečo. Biserka je v njegovem naročju. Toda ta biserka mu je tuja, slaba je — preganja je vest radi očetove smrti — on pa je vest premagal, je velik, neskončen, — veselje mu je izzivati Boga. Ko se prikažejo otočani, iščoč ubeglo Biserko, plane ona v morje, da bi ušla ljudem in svoji vesti. Lukan skoči za njo, da bi jo ljubil vsaj v dnu morja.

Borba človeka z naturo in spoznanjem je Kosorjeva fabula, nje živec osnovna strast spolnosti. Ta tvori izhodišče in središče vsega. Zunanji svet leži neobdelan, sirov, neverjeten okoli te spirale, ki v vedno večjih zavojih meri v neskončnost. Pod silo lastne in tuje strasti rastejo osebe. Zato Kosorjevi ljudje ne morejo biti subjekti realnega življenja, temveč poosobljeni nagoni in ideje. V obeh dramah ni več življenja, ki bi bilo rezultanta zunanjega sveta, sami fragmenti razbite duše, ki jo oživlja logika demonične nature, nam zijajo nasproti. Strto zrcalo, v njem koščki sveta. Notranjo resničnost svojih dram izkuša Kosor doseči s tem, da vzame kot edino razgledišče v svet trenotno razpoloženje svoje glavne osebe; vse drugo več ali manj zanemarja. Iz tega središča, ki je v vsakem slučaju drugo, je pogled na svet kot skoz prizmo, premaknjen, zlomljen. Vse plava v neverjetni megli, pleše v motnjavi in deliriju, saj je takih središč in prizem toliko, kolikor je oseb, ki zanimajo dramatika in stoje blizu njegove teze. Le tako si moremo razlagati fabule, ki se upirajo razumu in vsaki iluziji. Duševnost naj bi prešinila materijo. Ker tega ni mogoče doseči, vidimo zmes naturalizma in simbolike, v skrajnem slučaju celo deformacijo materije. Iz skoro realnega začetka v «Ženi» in «Ladji» se gubi svet v neverjetnost. Naša zemlja, naši ljudje postanejo tuji in naenkrat smo ali v pragumi z gorilo ali v fantastični dolini, kjer se praznujejo spolne orgije. Resnična ostane samo še abstraktna ideja v celoti in posamezne sentence, ki jih krešejo nemogoči dogodki. Tako se zdi, da je v vsem takem dramatičnem stvarjanju več težnje po abstrakciji in miselni skrivnosti kot volje po organični umetnini. Dramatiku gre le za miselnost in občutje. Vprašamo pa se, ali je taka drama sploh mogoča?

Duševnost obeh dram temelji na etiki čustva in vsemogočne proste volje, na etiki človeka-boga. Hotenje po neskončnosti, ki se razbije na poučnih predmetih, je vsekakor dramatično. Toda te osebe so preveč abstraktni simboli, da bi mogli učinkovati kot tragični subjekti. Fikcija je sama teorija; vse romantično ozadje čudnih dogodkov ne pomeni nujnosti — in smrt v romantičnem smislu sploh ni tragična. Zdi se, da pisatelj poudari fikcijo že v tem, da svoje osebnosti definira do golega, nato pa takoj spravi s poti. V obeh slučajih imamo smrt v morju — ravno tedaj, ko se prava drama začne. Toda poizkus s seciranjem živcev je pri kraju, gola duša v prvotni strasti ali prvi prevari stoji pred nami, zato nam ni treba ničesar več.

Zdi se, da je Kosor ravno v «Nepobedivi ladji» zgrešil tla umetniškega ustvarjanja. Že negacija vsega, kar je postavila pamet, kaže pretiranost, ki se pojavlja navadno le pri bojnih strujah. Pri njem vidimo skoro več poizkusa, da bi vse obstoječe razdrl ko novo ustvaril. «Sturma in Dranga» ter prve romantike slabše strani so to, malikovavstvo duha in prezir razuma, ki v zakonih mere, števila in teže drži vse, kar biva, skratka negacija organizma, to je z velikimi poudarki zapisano zlasti na «Ladji». Simboli temelje vendar na paralelizmu misli in objektov, morajo biti vsaj približno definirani. Svojih simbolov Kosor tudi miselno ni podprl. Rešitev v «Ženi» temelji na psihološki neverjetnosti, na negaciji spolnosti v ženski, ki se ji laska ves svet. V «Ladji» se vse dejanje upira verjetnosti, naravni in pravljični. Kaj je ladja, pravzaprav ne moremo ugeniti. Morda svobodna vest? Toda simbol je tako nedoločen, da je estetično mrtev. Ko bi bil Kosor udahnil življenje temu simbolu, na katerega vendar zida, bi nam bila dana vsaj miselna stopnja. Tako se on sam iz svojega dela ni vzpel na objektivno stopnjo. V razbolelem refleksivnem hotenju ni rešil, kar je hotel. Še sam se ni ločil iz kaosa čustvene in miselne zmede, on sam tega dela ni odrešen kot stvaritelj, umotvor tudi miselno ni dovršen.

Sedaj pa oder in iluzija! «Ženo» bi si bilo mogoče misliti za tenčico, kako je Zagreb prenesel «Nepobedivo ladjo», si težko mislim. Na srednjega človeka mora učinkovati blazno, za inteligenta, ki ga zanimajo problemi in teorije, je vendarle samo poizkus, ki nikoli ne nudi neposrednega užitka. In ekspresijonizem vendar hoče učinkovati neposredno! Dasi Lukanovo trpljenje bije ob žili vesoljstva, se nam zdi bolj daleč kot skrbi Shakespeareovih marijonet v «Komediji zmešnjav». Tragedija gre skozi nas, pa je ne čutimo kot bi jo morali.

Gotovo pa je, da Kosor strese in razgiblje, kar je dejal Przybyszewski. Pa ne v celoti — posamezne scene so to. V celoti sta obe imenovani drami bolj miselna, kot estetična stvaritev. V posameznostih je Kosor močen mislec, tudi zamišljeni sta obe deli drzno, toda če primerjamo v svetovni literaturi dela demonične vsebine, sta obe Kosorjevi drami vendarle papirni figuri, z lepo miselnostjo popisani. Kot da ekspresijonizem ne more dati velikega dela, kot da je njegova neposrednost tragična ironija! Beži pred jasno obliko — njegova duševnost pa se izgublja — v besedah. Sicer pa bi bila končna sodba: V «Požaru strasti» je Kosor v simbol in misel položil toliko teže, da se vse šibi. Tu se je izpisal in ubil. Obedve drugi drami sta varijacija prve in veliko hotenje onemogle sile. *France Koblar.*

Kunaver Pavel: Na planine! Ljubljana. Učiteljska tiskarna. 1921. 8⁰.

Knjiga je v resnici zelo dober vodnik za turiste; v nji podaja avtor izčrpna navodila v vsakem pogledu onim, ki si gor ne ogledujejo samo «od spodaj», ampak ki tudi gredo na nje. V poglavju o pomenu turistike v naravnost pesniškem jeziku opisuje vpliv turistike na človeško telo in duha; posebno zaradi tega kliče na glas: «Pošljite mladino v planine!» Posebe za mladino, za početnike turistike, so napisana poglavja, v katerih jih opozarja na vsako malenkost glede telesa, hrane, obleke, opreme itd. Tudi opozarja turiste na nevarnosti, ki pretijo v naravi, in vsled katerih lahko ponesrečijo (pok. Petrič).

Dasi smatramo planinstvo kot šport, bi bilo vendar potrebno, da bi bil pisatelj dal nekoliko migljajev, kako je treba gledati planine, oziroma vso ono visoko naravo z znanstvenega stališča. Pravim «migljajev» in ne mogoče obsežnih »navodil«, s katerimi bi prekoračili meje svoje knjižice. Brez dvoma pa bi bilo koristno, če bi bil vsaj v glavnih črtah označil kamenje, iz katerega je sestavljeno naše gorovje, koristno tudi za turista, če bi si ga označil na svoji karti ali prinesel v malih koščkih domu. Koliko bi turistu koristila busola, da bi zanjo določeval smer brazdenja in padanja geoloških plasti in si vse to zabeležil na karti in v svojih zapiskih! Trebalo bi turista opozoriti na floro, na mejo med gozdom in posameznim drevjem, na mejo snega, ledenike itd.

Knjigi so dodane mnoge ilustracije, ki so naravnost sijajne; izdelane so po fotografijah znanega ne amaterja, ampak umetnika J. Kunaverja (dve po fotografijah pokojnega B. Brinšeka). Vso hvalo tudi «Učiteljski tiskarni», ki je, kolikor je to danes mogoče, knjigo naravnost vzorno opremila. *A. Gavazzi.*

Kronika.

Zborovanje delegatov čeških in južnoslovanskih akademij ter učenih društev v Zagrebu. Od 28. do 31. oktobra so zborovali v Zagrebu pod okriljem Jugoslovenske akademije delegati češkoslovaških in južnoslovanskih akademij in učenih društev, da se dogovorijo o smernicah skupnega dela. Na zborovanje je bilo povabljeno tudi mlado «Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani». Povabilo našega «Znanstvenega društva» je pokrenil takratni tajnik Jugoslovenske akademije, g. univ. prof. dr. Juraj Majcen, ki je bil v počitnicah o priliki sestave zajedničke uredbe za filozofske fakultete vseh univerz naše kraljevine nekaj dni v Ljubljani ter zvedel, da se tako društvo v Ljubljani snuje (glej «Jugoslovansko Njivo» št. 32., str. 499.).

Zborovalo je trinajst oficijalnih delegatov: za Češko akademijo znanosti in umetnosti K. Kadlec in A. Mrazek, za Česko společnost nauk J. Bidlo, za Jugoslovensko akademijo v Zagrebu T. Maretić, J. Majcen, G. Janeček, G. Manojlović, ter tajnika Gj. Körbler in Kostrenčić, za Srpsko kr. akademijo nauka J. M. Žujović, A. Belić ter L. Stojanović, za «Znanstveno društvo» jaz. Udeleževali so se pa dela v sejah zelo marljivo tudi drugi člani Jugoslovenske akademije v Zagrebu.

V ospredju so bile tiste točke iz zajedničkega češkojužnoslovenskega programa, ki so jih že pred sestankom predložili Čehi: 1.) izdavanje skupne češko-južnoslovenske znanstvene prirodoslovne bibliografije v francoskem jeziku; 2.) skupno izdavanje slavističnega znanstvenega časopisa; 3.) prirejanje znanstvenih kongresov prirodoslovcev, slavistov in sploh filologov; 4.) skupna biološka postaja. — Točka 2.) pa je postala med tem brezpredmetna, ker se je že bilo ustanovilo v Pragi izven okrilja akademije slavistično glasilo «Slavija» pod uredništvom O. Hujerja in M. Murka. Pač pa so priglasili posamezni delegati vrsto stvari, ki bi po sodbi njihovi ali korporacije, ki jih je delegirala, naj postale del skupnega češko-južnoslovenskega znanstvenega programa; 5.) nadaljevanje Bernekerjevega etimološkega slovarja; 6.) izdanje cerkvenoslovanskega slovarja; 7.) nadaljevanje enciklopedije slovanske filologije, ki je vsled razmer na Ruskem prestala; 8.) izdanje realnega leksika k slovanskim starožitnostim in narodopisju; 9.) izdanje gradiva k zgodovini slovanske filologije; 10.) nadaljevanje petrograjskih izdaj spomenikov; 11.) sodelovanje v umetniškem pravcu; 12.) povest slovanske filozofije; 12.) dober češko-hrvatski in hrvatsko-češki slovar itd.

Takoj v začetku zborovanja se je ob splošnem odobravanju vseh navzočih naglasila potreba, da se razširi započeta medakademična akcija tudi na slične institucije drugih slovanskih narodov, čim nastopijo ugodne prilike. Zaključki v smeri bližnje realizacije skupnega češko-južnoslovenskega znanstvenega dela, ki jih predložijo delegati svojim korporacijam v osvojitev, so se dali formulirati seveda samo v okviru oficijalnega programa instrukcij in sestave delegatov; izjavlja se želja in gotovost, da se lotijo označene akademije in učena društva sporazumnega dela ob nalogah, ki bi se morale in mogle izvršiti zajednički; v principu se sprejme predlog o izdavanju skupne prirodoslovne bibliografije v kakem svetovnem jeziku; akademije in učena društva, ki so v zvezi slovanskih akademij, naj prirejajo stalne letne širje ali ožje sestanke predstavnikov raznih znanstvenih strok, napravijo za te sestanke pravilnik, odberejo enega ali dva člana, ki bodo tvorili medakademijski odbor za organizacijo teh sestankov, ter stopijo v zvezo s svojimi vladami glede gmotne pomoči; «vlada kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev se naprosi, da napravi na Jadranu čim prej biološko postajo, obenem pa vzame v oceno tudi predlog Čehoslovakov, da sodelujejo pri tem podjetju»; umetniški oddelki zainteresiranih institutov naj stopijo v ožje pregovore, kako bi se dalo doseči skupno delo zlasti v smeri proučevanja narodnih umetnin in prirejanja umetniških izložb; člani ene korporacije naj dobijo strokovne publikacije druge korporacije itd. Ostali predlogi pridejo v pretres na eventualnih sestankih predstavnikov dotičnih strok, vendar se je pri nekaterih naglasila že sedaj nujna potreba (5, 6).

Delegati Jugoslovenske akademije v Zagrebu, Srpske akademije v Beogradu ter Znanstvenega društva v Ljubljani so porabili priliko, da se pomenijo tudi o stvareh, ki se tičejo pred vsem njih samih. Tudi v toku teh razgovorov se je sprožil marsikak predlog, ki se mora prej ali slej tako ali drugače realizirati:

o geofiziškem institutu; o pospeševanju slovarja hrvatskega in srpskega jezika, ki ga izdaja Jugoslavenska akademija; o izenačenju srbo-hrvatske terminologije in terminoloških slovarjih; o južnoslovanskem topografskem slovarju, zlasti slovarju krajev, ki mejijo s tujimi narodi in kurzirajo tudi pod tujimi nazivi; o dobri južnoslovanski bibliografiji, ki bi bila tudi strokovna; o južnoslovanskem biografskem slovarju; o izenačenju srbohrvatske ortografije, atlasu naših dijalektov ter o sistematičnem proučavanju južnoslovanskih dijalektov; o medsebojnem zbližanju naših akademij in učenih društev; o slovarju srednjeveške latinščine, ki ga pripravlja belgijska akademija itd. Premnogi zdravi pobudi se je morala za sedaj z ozirom na gmotno stanje odreči možnost realizacije v taki obliki in v takem obsegu, kakor bi bilo želeti: razgovor o južnoslovanskem biografskem slovarju se je zaključil z opazko, da pridemo do cilja najbrž še najhitrejše, ako opravi svojo stvar najprej vsak sam in zase, pozneje se pa naj sklopi vse v celino; skrb za bibliografijo vse literarne produkcije ostane še tudi v bližnji bodočnosti naloga jedinic, ki so za svojo že doslej skrbele, pri čemer se računa zlasti tudi bibliografije strokovnih listov. Sklenilo se je, naj Jugoslavenska in Srpska kr. akademija prosita vlado kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev, da najde sredstva za ustanovitev in izpopolnitev geofizičnega instituta z zavodom za meteorologijo in geodinamiko ter centralnega geološkega instituta za izdelavo detaljne geološke karte kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Zaradi slovarja hrvatskega ali srbskega jezika zaprosi Jugoslavenska akademija v zajednici s Srpsko kr. akademijo ministrstvo prosvete, da odredi za izdanje tega prepotrebnega dela posebno podporo, da bi se moglo čimprej dovršiti. Sprejel se je predlog, naj sodelujejo pri končni redakciji srbohrvatskih terminoloških slovarjev, ko bode šlo za to, da se izbere iz obilice razpoložljivih izrazov najprikladnejši, tudi slovenski predstavitelji dotičnih strok. Poudarjala se je nujna potreba študij o slovenski akcentologiji. Sklenilo se je zaprositi vlado, da najde in da sredstva za proučavanje našega naroda, njegovega jezika, življenja in običajev. Odgovor na vabilo k sodelovanju pri slovarju srednjeveške latinščine se je prepustil bližnjemu sestanku arheologov v Zagrebu.

Porabil sem priliko, ki nam jih je nudil divni in gostoljubni Zagreb več, da povem preko točk, ki so se na zborovanju razpravljale, nekaj besed. Na koncu poročila, ki sem ga napisal na željo uredništva Ljubljanskega zvona, ponavljam tiste besede: «V imenu Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani Vas zahvaljujem za povabilo. Razveselilo nas je tem bolj, ker je naše društvo šele v povojih in še ne vidite njegovih znanstvenih del. Vaš poziv k sodelovanju nam priča, da je v Vaših srcih vera v opravičenost eksistence našega društva in solidnost njegovih načrtov. Nismo ustanovili društva, da dobimo Slovenci eno društvo več, ampak iz prepričanja, da se morejo gotove panoge, ki spadajo v jugoslovanski znanstveni program, na ta način lažje organizirati in znanstvene naloge lažje izvršiti. In mislimo, da smo ravnali v zmislu idej, ki jih je razvil dne 7. marca 1920. na svečanem zborovanju Srpske kraljevske akademije velečislani njen gospod predsednik.» *F. Kidrič.*

Zbornik za umetnostno zgodovino. (Archives d' Histoire de l'art.) Urejuje dr. Izidor Cankar. Leto I. Št. 1—2. Ljubljana 1921. Izdaja Umetnostno-zgodovinsko društvo v Ljubljani. 108 strani in 26 slik.

Med vsemi panogami znanosti (— in katera znanost je imela od nedavnega časa pri nas sploh lahko stališče? —) je bila pri nas morda največja pastorka umetnostna zgodovina in kot znanost prav za prav sploh ni prihajala v poštev. Imeli smo sicer in imamo precej jako marljivih zbiravcev spomeniškega materijala, toda njihove za zgodovinarja mnogokrat jako važne razprave so se gubile v raznih naših perijodičnih glasilih, ki so imela povečini čisto druge cilje pred seboj, ali pa so izhajala v tujini in v tujem jeziku. Vse drugo pa so bili t. zv. poljudni članki in podlistki, ki so mogli imeti samo ta uspeh, da so diskreditirali vsako resno poglobitev v umetnostno-zgodovinska vprašanja. O zgodovini umetnosti kot znanosti ni imela naša javnost nobene jasne predstave in je povečini tudi zdaj še nima, ker jo včasi še vedno zamenjujejo z estetiko, s t. zv. «teorijo umetnosti», z leposlovnim pisanjem o umetnosti itd.

V ta kaos je bil pred leti posegel z odločnim dejanjem zlasti ranjki, tragično preminuli profesor dr. A. Stegenšek. Na domačih tleh je hotel predvsem zbuditi zanimanje za naše lastne spomenike in se je lotil dela, ki tvori nekakšen temelj in vsaj začetek topografije umetnostnih spomenikov na naših tleh. Ustanovil pa je tudi glasilo «Ljubitelj krščanske umetnosti», ki naj bi bilo širilo zanimanje za to stvar in seznanjalo naš narod s tem, kar je izraz našega umetnostnega hotenja v preteklih dobah in kar je bilo zanimivega tudi v novejšem času na polju cerkvene umetnosti (seveda pa velezaslužni Stegenšek tudi ni ušel kritiki naših malih vseznavcev, toda to je nekaj tako eminentno slovenskega, da bi bilo čudno, ko bi tega ne bilo). Toda vojna in prezgodnja smrt sta preprečili nadaljevanje tega podjetja.

Stegenškovo glasilo pa je imelo le ozko začrtan krog: bilo je poljudno (v prejšnjih razmerah sicer ne bi bilo imelo uspeha) in posvečeno samo cerkveni umetnosti; namenjeno je bilo več ali manj cerkvenim krogom. Z ustanovitvijo nove države pa je postala potreba dela na tem polju tako nujna, da se ni smelo več odlašati. In tako se je 30. aprila 1921. l. ustanovilo «Umetnostno-zgodovinsko društvo v Ljubljani», čegar namen je: pospeševanje umetnostno-zgodovinskega študija, zlasti študija umetnostne zgodovine na Slovenskem, in razširjanje umevanja za umetnost in nje zgodovino. Svoj namen pa doseza društvo (kakor pravi 3. točka društvenih pravil,) s tem, da a) izdaja umetnostno-zgodovinski časopis; b) da prireja predavanja o umetnosti in nje zgodovini; c) da po možnosti gmotno podpira delo, namenjeno proučevanju umetnostne zgodovine.

O upravičenosti obstoja tega društva in njegovih namenov bi bil vsak dvom pač odveč. In razveseljivo je dejstvo, da je pokrajinska vlada to dobro razumela ter društvo takoj v začetku gmotno podprla. Agilnosti urednikovi in sotrudnikov pa se imamo zahvaliti, da imamo pred seboj že izdano 1. in 2. skupno «Zbornikovo» številko ter da izideta 3. in 4. številka že koncem januarja. «Hrbtenica» glasila bo od novega letnika dalje podrobna topografija umetnostnih spomenikov na Slovenskem, ki je neobhodno potrebna in glavni predpogoj vsega znanstvenega dela na polju zgodovine naše lastne umetnosti. A tudi članki, ki jih je prinesla prva dvojna številka, kažejo dovolj jasno, v kakšni smeri se giblje delovanje društva in njegovega glasila. Pred vsakim članko m je njegova vsebina na kratko podana v francoskem jeziku.

Na uvodnem mestu objavlja **dr. Fr. Stelè** obširno študijo **«Slikar Johannes concivis in Laybaco»**, ki jo ilustrira 26 deloma prav dobrih slik. Temeljita in v metodičnem oziru neoporečna razprava, pravi «šolski primer» metodične študije, je nekakšen uvod k vsemu bodočemu raziskovanju zgodovine gotiškega (— izraz «gotiški» se mi zdi pravilnejši kakor pa «gotski» —) slikarstva na slovenskih tleh. Iz množice dosedaj znanih spomenikov gotiškega slikarstva, ki so po večini provincijalnega rokodelskega značaja, je izbral dr. Stelè dve skupini datiranih spomenikov, v katerih vsaki je ohranjeno ime enega slikarja dotične skupine: prekmursko s slikarjem Johannesom Aquila de

Rakerspurga in Kranjsko s slikarjem na čelu, kateremu je posvečena razprava. Po končani kritični analizi teh dveh skupin bo mogoče razširiti proučavanje gotiškega slikarstva tudi na ostale spomenike. Rezultati, do katerih prihaja pisatelj na podlagi analize Johannesovih slik na Visokem in Muljavi ter po primerjanju s slikami Johannesovega očeta v Millstatu, so izredno zanimivi, a Johannes se giblje predvsem v okvirju umetnosti svojega očeta mojstra Friedricha iz Beljaka; na naših tleh je zastopnik smeri, ki obenem z njim tudi že izumira, epigon tiste velike umetnosti, ki se je bila v XIV. stoletju razširila iz Italije skozi Avignon na Francosko in dala novih oblik — zlasti plastičnosti in prostornosti — francoskemu gotiškemu idealizmu ter postala slednjič splošen srednjeevropski slikarski slog. Iz te smeri so se razvile slikarske šole v Burgundiji, Kölnu in v Pragi in njej je pripadal tudi še mojster Johannes. Morda je pa prinesel — kakor se zdi, sodeč po muljavskih slikah, — tudi že nekaj novega duha v to umetnost in bil predhodnik realizma, ki se je začel razvijati na Slovenskem proti koncu XV. stoletja. —

Mgr. **Viktor Steska** opozarja v ilustriranem članku **«O nekaterih ljubljanskih spomenikih»** na par manj znanih plastičnih spomenikov. Dr. Jos. Mal objavlja par **«Doneskov k zgodovini zvonarjev in zvonov po Kranjskem»**, — **K. Ozwald** priobčuje **«Donesek k estetskemu šolanju očesa»**. Vprašanja izredne važnosti za umetnostno zgodovino pa se dotika **dr. Izidor Cankar** v svojem članku: **«Umetnost v krščanskem slovstvu drugega stoletja»**. Vprašanje o postanku prakrščanske umetnosti in nje razvoju je osnovne važnosti in znano je, kako so tukaj mnenja deljena. Kako se je neki mogla razviti prakrščanska umetnost, če pa je bilo prvotno krščanstvo umetnosti nasprotno, če jo je naravnost sovražilo? Cankar preiskuje vire, ki mu edino morejo odgovoriti na to vprašanje: najstarejše krščansko slovstvo. Odgovor je zanimiv in pomeni veliko presenečenje, ker zrcali ves razvoj razmerja krščanskih (— a ne samo krščanskih —) intelektualcev prvih dveh stoletij do umetnosti. Toda končno sodbo o razpravi si moramo pridržati do tedaj, ko bo vsa objavljena.

Nadalje podaja **dr. Stelè** kot konservator obširen podroben pregled o **«Varstvu spomenikov»**, o glavnih akcijah spomeniškega urada od 1. januarja 1920. do 31. maja 1921. leta; **Iz. Cankar** poroča o **»Narodni galeriji»** in **«Umetnostno-zgodovinskem društvu»**. **M. Marold** objavlja umetnostno bibliografijo od 1. januarja do 15. maja 1921. leta. Ostalo pa še polnijo zanimive notice.

Takšna je torej vsebina prve številke našega prvega znanstvenega glasila, posvečenega umetnostni zgodovini. Glasilo pomeni vsekakor ogromen korak naprej v razvoju naše kulture.

Gotovo se primeroma malokje govori toliko o lastni kulturi, kolikor pri nas. Govori se namreč. Zanimivo pa je, ali se tokrat ne bo samo govorilo, ampak — ali bo «Zbornik» naletel na razumevanje in podporo svojega kulturnega delovanja... *Vojeslav Molè.*

Potovanje Montesquieuja skozi Slovenijo leta 1728.

Francoski pisatelj in član akademije Charles de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu je bil rojen 18. januarja 1689. na gradu de la Brède pri Bordeauxju in je umrl 10. februarja 1755. v starosti 65 let. Njegova najznamenitejša dela so: Lettres persanes, Esprit des Lois in Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence des Romains. Prepotoval je velik del Evrope, leta 1728. je šel na Dunaj, kjer se je sestal s princem Evgenijem, od tam je obiskal tudi Madjarsko. Z Dunaja je potoval čez Gradec, kjer se je nekaj časa ustavil, čez Celje, Ljubljano in Trst v Benetke in v Rim. Nato je šel v Švico, Nizozemsko in Anglijo.

Ohranjena so nam njegova pisma in beležke, ki si jih je delal na potu. Iz njih povzamem sledeče, ki se tičejo potovanja skozi Slovenijo.

Meseca junija 1728. piše z Dunaja gospej Lefranc de Brunré, soprogi kraljevega tajnika: «Prejel sem s pravim veseljem vaše pismo pri svojem povratku iz Madjarske, kamor sem napravil tritedensko potovanje in kjer sem mnogo govoril latinsko z Madjari in pil mnogo madjarskega vina. Sedaj grem v Gradec in od tam v Benetke.»

Montesquieu je odpotoval 9. julija 1728. z Dunaja v Gradec.

Iz Gradca piše julija meseca svojemu prijatelju Berwicku: «Krasno je bivati v Gradcu... Občudovanja vredne so ceste, ki jih je dal cesar zgraditi v tej deželi: to je delo Rimljanov. Človek potuje skozi gorovje kakor bi se vozil po kakšnem nasipu ob Loirei. Od tu do Trsta in od Karlovca (Carlstadt) do nekega drugega pristanišča ob Jadranskem morju, ki se imenuje Bakar (Boucharitz) je možno potovati z vozom, kjer se ni moglo prej niti jahati.»

V Gradcu, kjer je bil takrat začasno avstrijski dvor, je bival približno en mesec. Tu je mnogo občeval s predsednikom dvornega sveta, grofom Wurmbrandom, in zbiral podatke o zgodovini in upravi Štajerske.

O potovanju skozi Slovenijo piše sledeče (Voyages en Italie, I.):

«12. avgusta smo odpotovali iz Gradca. Z menoj je bil Chevalier Jacob, s katerim sem prišel v Benetke 16. istega meseca. Naše potovanje je bilo torej tako hitro, da ni bilo mogoče mnogo opazovati na potu, kajti od Benetk do Gradca je 100 francoskih milj in zemljevid g. de L'Islea, na katerem znaša ta razdalja samo 55 do 60 milj, ni čisto točen.

Dežela, ki smo jo videli od Štajerske do Kranjske (de la Styrie jusques à la Carniole) je dovolj neprijazna in gorata. Doline so ozke, skoraj vsa gorovja so pokrita z gozdom. Kranjska je še malo bolj neprijazna, kakor tudi grofija Goriška: kajti to so bolj skale kot gore. Dežela je kamenita kakor Limousin,[1] posebno kar je je bližje Italiji.

Zdi se, da pšenica tu ne uspeva dobro: mestoma se vidi samo rž in proso.

Ljubljana (Laubach) je mislim glavno mesto Kranjske in precej lepa prestolica za to pokrajino, čeravno je mnogo manjša nego Gradec (Gratz).

Od Celja (Ceilla), ki se nahaja v Celjski grofiji (comté de Ceilley), gre pot do vasi Vransko (Franz); od tu se potuje vzdolž meje Štajerske, a vedno v tej deželi, in pride na Kranjsko pri vasi imenovani Sv. Ožbalt (Saint-Oswald). Nato se nadaljuje pot vedno po Kranjski, gre se čez Savo in pride v Ljubljano (Laubach). Ljubljana leži ob mali reki, ki se izliva v Savo in po kateri se vozi z ladjo do Vrhnike (Iber-Laubach), ki je oddaljena tri milje. Vožnja po vodi je krasna in traja pet ur. Možno je pa tudi potovati po suhem, odkar je dal cesar s pota spraviti skale in gore.

Človek bi rekel, da je nemogoče, priti preko te dežele, ki je strašna po naravi, a če vidi pota, mostove in ceste, mora občudovati vladarja, ki je dal napraviti te zgradbe in imeti dobro mnenje o vladi, ki ima tako dobro upravo.

Žal mi je bilo, da sem se vozil v razdalji štirih do petih milj mimo Cerkniškega jezera (lac de Zernicz) in ga nisem mogel videti. Poglejte v zemljevid Kranjske, kaj je z njim.

---

[1] Pokrajina v srednji Franciji.

Iz Kranjske se pride v grofijo Goriško (comté de Goritz), kjer je Gorica (Gorizia), precej lepo mesto, njena prestolica, in Gradiška (Gradisca): dve precej lepi mesteci. Odtod se gre v Palmo, ki je v benečanski državi Frijulanski (dans l'état vénitien Frioul). Ko se stopi v Beneško državo, je pošta dvakrat dražja in za tujce tudi hrana. Na Štajerskem in Kranjskem se živi prav poceni, čeravno je dežela manj dobra in manj rodovitna kakor Benečija.»

[Viri: François Gebelin-André Morize: Correspondence de Montesquieu. Paris, Champion, 1914. — Voyages de Montesquieu, publiés par le baron Albert de Montesquieu, Bordeaux, Gounouilhou, 1904.] *Dr. Pavel V. Brežnik.*

Nove knjige.

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Drama. Gledališka revija. Maribor. 1921/1922. Izdaja Uprava Narodnega gledališča v Mariboru. Letnik I., štev. 1. Ureja Silv. Škerl. Izhaja vsakih 14 dni. Posamezna številka 2 ½ Din.

* **Dostojevski, F. M.** Mlada žena. Roman. Preveo Avguštin Ujević. Beograd. Izdanje S. B. Cvijanovića. 1922. 120 str. 8 Din (Moderna Biblioteka, 23).

Dvorniković, Vladimir. Filozofija u današnjoj Čehoslovačkoj. II. dio. Zagreb. U komisiji knjižare Z. i. V. Vasića. 1921. 14 str.

Erjavec, Fran. Izbrani spisi za mladino. Priredila Fr. Erjavec in P. Flerè. Z risbami okrasil Fr. Podrekar. Ljubljana. Učiteljska tiskarna. 1921. LXI + 486 str. Cena 28 Din. (Slovenski pesniki in pisatelji, V. zvezek.)

* **Glasnik, Prosvetni.** Službeni list ministarstva prosvete kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Leto XXXVIII. Urednik Svetislav Petrović. Mesečnik. Na leto 60 Din.

Ilešić, Fr. Vežbenica hrvatskosrbskega jezika za srednje in njim slične šole. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1921. 283 str.

Lah, Ivan. Noč na Hmeljniku. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1921. 54 str. Cena 4 Din. (Oder, zbirka gledaliških iger.)

* **Lorand, A.** Inteligencija ćoveka i njeno usavršavanje. Preveo dr. Kosta Kondić. Beograd-Sarajevo. Izdanje J. Dj. Djurdjevića. 1921. XIII + 407 str. 20 Din (Savremene knjige, 2).

* **Lubbock, John.** Zadovoljstva u životu. Preveo Dragomir M. Janković. Drugo izdanje. Beograd. Izdao S. B. Cvijanović. 1921. V + 196 str. 12 Din. (Moderna Biblioteka, 22).

Lubaczewski, Tadeusz. Poljska. Zagreb. U komisiji knjižare Z. i. V. Vasića. 1921. 78 str. Cena 6 Din.

Orel, Rihard. Slovenske narodne pesmi iz Benečije. Ljubljana. Glasbena Matica. 1921. 80 str.

Podržaj, Ivan. Slike z naše rivijere. Ljubljana. 1921. 48 str. 3 Din.

Veber, France. Sistem filozofije. Prva knjiga. O bistvu predmeta. Ljubljana. Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1921. XI + 384 str. Cena 120 K.

Zbornik, Cankarjev. Uredil dr. Joža Glonar. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1921. 179 str. Cena broš. 18 Din, vez. 21 Din, po pošti 2 Din več.

Urednikov «Imprimatur» 22. januarja 1922.

LJUBLJANSKI ŽVON
Mesečnik za književnost in prosveto

XLII. letnik 1922 2. številka

Dr. Vojeslav Molè: (Konec.)

Umetnost in narava.

Med najlepša dela Michelangela smemo prištevati njegovega «Spečega sužnja» v Louvru — eden izmed ostankov njegovega nedovršenega spomenika Julija II., dela, katero mu je zagrenilo polovico življenja, kakor se je sam izrazil: «io mi trovo aver perdutta la mia giovinezza legato a questa sepultura». V tem «Sužnju» in v njegovem pendantu je izrazil to, kar je najboljše označil neki francoski kipar z besedami: «la pudeur et la révolte de l'esclavage».[4] Mladi suženj stoji pred nami en face, oprt na desno nogo; leva noga se je upognila v kolenu in lahko dvignila. Rahlo na desno obrnjena prsa so zvezana, desnica se je upognila v komolcu in se prsti, kakor da počivajo, dotikajo prsi; levica pa se je visoko dvignila in se za temenom spet spušča za glavo, ki je nagnjena na desno.

Kip je ena najbolj harmoničnih kreacij Michelangela, — kakor da diha sam mir, onemoglo resignacijo, udanost v usodo, spanje, — morda smrt. Nikjer ni nobene najmanjše posamezne poteze, ki ne bi odgovarjala naravi. In vendar kip ni naturalističen. Vse je izenačeno, vse je izglajeno, odpadle so vse slučajnosti, vse je prenešeno v velikopoteznost, ki presega vse ono, kar nudi narava. Da, takšen tvor je v realnosti naravnost nemogoč. Sužnjeve oči so zaprte, zenice pod povekami pa niso obrnjene navzgor — kakor pri spečem človeku — ampak stoje v svojih običajnih oseh. V stoječi pozi pa se vse to ne dà niti misliti. V kipu tiči globoko notranje nasprotstvo, zavedna nedoslednost, notranje nesoglasje. Tudi ta umotvor se je rodil iz idealizma — kakor ona grška Demeter, toda idealizem Michelangelov je bil drugačne vrste, kakor pa idealizem grškega umetnika V. stoletja. V delu je skrita in hkratu izražena tragika cele renesanse in Michelangela samega: oči in želje so pač odkrile nebeškolepi svet, toda ta svet, «narava», je poganski, je omadeževan z grehom in zato polni dušo neutešno hrepenenje po drugem svetu, v nedosežne višine. Duša hrepeni in vendar ne more od telesa, od narave stran in omaguje v tej neprestani borbi; priklenjena je k telesu kakor ta suženj, kakor Platonova duša, kateri je telo sama ječa, iz katere jo osvobaja smrt, da se vrača v kraljestvo večnih idej.

---

[4] Carl Justi, Michelangelo. Beiträge zur Erklärung der Werke und des Menschen. Leipzig. 1900. p. 225.

Idealizem pa je šel še dalje. Ustvarjal je tipe, ki stoje onstran vsakdanjih slučajnosti, skušal pa je najti tudi večnoveljavne norme, katerim so podvržene vse oblike v naravi in po katerih se mora ravnati tudi umetnost. In zanimivo je pri tem, da je to iskanje v tesni zvezi z gibanjem, ki prihaja v svojih končnih rezultatih do popolnoma drugačnega naziranja in ustvarjanja, kakršno bi sicer pričakovali od čistega idealizma. To gibanje je v bistvu znanstveno raziskavanje naravnih pojavov in sega daleč v preteklost nazaj. V prvi za nas spoznavni obliki ga srečavamo že v Polikletovem proporcijskem kanonu človeškega telesa. Celi poznejši razvoj je ustvarjal takšne in podobne sisteme — tja do najnovejših časov. In če je imel srednjeveški umetnik na razpolago knjige s predpisi o tem, kako naj meša barve, kako naj sestavlja emajl i. t. d., so bili v teh knjigah obenem tudi predpisi o kompozicijah posameznih slik, o tem, kako se ima na primer narisati gorovje, drevje, človek, angelj, Bog. In še danes slikajo provincijalni ruski ikonopisci svoje svete ikone po pravilih, veljajočih že dolga stoletja, v katerih so natančno predpisane vse proporcije, vse linije, vse barve, vse poteze. In — da omenim samo dve imeni, — Lionardo in Dürer sta neumorno iskala teh večno veljavnih pravil prirode, ki se imajo zrcaliti tudi v umetnosti.

Lionardovo ime pa ne pomeni samo velik mejnik v razvoju upodabljajoče umetnosti. Lionardo je bil po obsežnosti in vsestranosti svojega duha tudi eden najvažnejših predhodnikov, oziroma začetnikov novodobne empirične znanosti (—četudi je njegov portret, kakršnega riše Merežkovskij v svojem znanem romanu, popolnoma neveren, ker nikakor ne odgovarja človeku XV. stoletja —). Rezultate svojega empirizma pa je prenesel tudi v umetnost ter nadaljeval v tem oziru delo svojih predhodnikov, predvsem velikih teoretikov zgodnje renesanse. Iz vsega tega bi sledilo, da je moral biti največji naturalist, saj je proglašal naravo za edino mater in učiteljico umetnosti (— antika je igrala pri njem le neznatno vlogo —). In vendar je med njegovo umetnostjo in na primer umetnostjo Donatellovo nepremosten prepad. Tudi

Lionardo se sicer uči izključno samo pri naravi, študira jo kot nihče pred njim, toda kot umetnik je nikakor ne kopira. Izbira in sestavlja, idealizira. Znano je, kako dolgo je iskal oblik, ki naj bi bile vredne izražati obraz Kristusov v njegovi **«Zadnji večerji»**. A celotna kompozicija te slike same? Do najmanjše posameznosti je preračunjena, sestavljena iz skupin, ki se dajo vtisniti v geometrične oblike. Obrazi apostolov so vsak posebej cela individualnost in vendar niso naturalistični; vsak posebej gre preko vsakdanjosti in ustvarja višjo, idealno realnost, — tako kakor je na primer Shakespearjev Shylock skozinskoz realna osebnost, obenem pa vendar tudi že več — tip, v katerem se izraža potencirana narava.

Tako si podajata naturalizem in idealizem roko in se medsebojno podpirata. Toda dejali smo, da je idealizem obsežen pojem. Vsi naši dosedanji primeri so obravnavali slučaje, v katerih je skušal umetnik vsakokrat (— seveda kljub vsej subjektivnosti, ki je že sama po sebi tesno spojena z umetnostnim ustvarjanjem, —) vendarle ustvariti gotove bodisi naturalistične, bodisi idealistične, toda kolikor toliko objektivne izrazne oblike in vrednote. Človek in človeštvo pa se včasi zavedno odreka objektivnosti in se hoče v vsem izživljati v svoji čuvstveni subjektivnosti. To so tiste dobe, v katerih veje globoko, nedoločeno hrepenenje skozi duše narodov, ko izgublja realnost svoj vsakdanji pomen in vladajo samo še čuvstva, — dobe romantike in živahne religijoznosti. Kaj je narava umetnosti takšnih gibanj?

Eden najzanimivejših pojavov te vrste je **El Greco** (Domenigo Theotocopuli, 1547—1614), Krečan — torej Bizantinec — po rojstvu, Benečan po umetnostni šoli, Španec po svojem delovanju in življenju. V njegovih delih se živo zrcalijo ti trije elementi in so vendar enotni v svoji spojini: bizantinska abstraktnost, beneška barvnost, španska mističnost. V marsičem je seveda v zvezi z italijanskimi manieristi in ni vse njegovo, kar je tako učinkovito v njegovih slikah, — toda na tem mestu nas zanima drugo vprašanje. Oglejmo si njegovo sliko: **«Kristus na Oljski gori»** iz prejšnje zbirke Nemes. Že prvi pogled nam pove, kakšna ogromna razlika vlada med njegovim in na primer Lionardovim razmerjem do narave. Kompozicija sama je pravzaprav skromno preprosta. V ospredju ležijo speči apostoli, za njimi drevo in odsekane veje, za to skupino se dviga grič in na njem kleči Kristus — en face — z glavo obrnjen na levo proti angelu, klečečemu pred njim na bleščečem oblaku, obdan od mističnega bleska, ki se zliva tudi po angelu in oblakih za njim, obkroža Kristusovo glavo, razsvetljuje površino griča in glave, roke in dele oblek spečih učencev. Za Kristusom raste iz teme mračna skala in zadaj je noč, za oblakom je skrit mesec, da je viden le neznaten odsev in v tem odsevu v globini na desni zidovi mesta in nekoliko bliže gruča približujočih se ljudi z gorečimi bakljami v rokah. — Kako drugače bi bil naslikal ta prizor Lionardo! Tukaj pa ni onega, kar bi bilo pri njem tako značilno: ni plastično preštudiranih posameznosti, spajajočih se v idealizirano celoto, ni stroge linearne perspektive. Detaljev skorajda ni, kjer pa so, so čezmerno poudarjeni. Tehnična sredstva, katerih se poslužuje slikar, so pač sredstva renesanse in zlasti baroka (— na primer prostorna grupacija in perspektivično skrajšanje ter kontrapost spečih figur —), toda naglašeni so predvsem drugi elementi. Realna narava stopa v ozadje in vendar jo čutimo še bolj, kakor če bi bila pred nami naslikana z vsemi svojimi podrobnostmi. Narava prehaja v tej sliki v simbol nečesa kozmičnega in postaja nematerijalna, ravno s tem pa šele omogočuje umetnostno realizacijo te vizije.

Tudi Greco idealizira naravo, a drugače kakor Michelangelo ali Lionardo. Mogoče je njegovo pojmovanje pristopnejše na drugi sliki, na njegovi znameniti **«Pokrajini»** z motivi iz Toleda. Umetnik ima živo, realno naravo v obliki pokrajine pred sabo in nam vendar ne nudi «vedute» v navadnem pomenu besede. Drevesa v ospredju se zvijajo in kipijo polna notranje sile kvišku, mesto na gori je pošastno živo s svojimi dvori in stolpi, kakor kače se vijejo poti čez most in med griči; fantastično-svetla luč obseva stavbe in kakor grozeča slutnja se dvigajo izza obzorja črni oblaki.

Idealizem dosega v Grecovih slikah moč notranjega izraza, ki je nepristopna naturalizmu in ž njim spojenemu idealizmu. Toda tudi Greco sloni na naravi. Njegove izrazne oblike pa izvirajo iz njegove duševnosti.

Z dosedanjimi opazovanji pa nikakor še ni izčrpano razmerje naturalistične in idealistične umetnosti do narave. Podali smo samo par splošnih opazk. Naturalizem in idealizem se razprostirata tudi še na druge bistvene činitelje. Že navedeni primeri bi nam mogli marsikaj pojasniti. Izberimo si med njimi samo tri imena. Michelangelu se kaže narava skozinskoz samo plastična; kar ni plastično izrazito, zanj ne spada v umetnost. Plastik ostaja tudi kot slikar, barvnost mu je samo zunanji pripomoček, ki povečuje plastično izrazitost. Plastično misli tudi Lionardo, veren svojim florentinskim tradicijam; in vendar gre dalje, analizira barvo in barvnost, ki mu je bistven del prirodnih pojavov. El Grecu pa je priroda že sestavljena iz samih barvnih vtisov, plastičnost je izražena v toliko, v kolikor jo vsebujejo v sebi že barvni in svetlobni efekti. In če vzporedimo s to umetnostjo impresionistično slikarstvo XIX. stoletja, je v njem ta smer s svojim znanstvenim elementom dovedena do zadnje mogoče logične doslednosti, ker razkraja naravo na same barvne in svetlobne pege, ki jih gledalčevo oko spet sámo sestavlja v enoten doživljaj.

III.

V življenju igra veliko vlogo zmožnost, ki je svojstvena samo človeškemu mišljenju: abstraktnost. In tudi čuvstvovanje in posredno z njim tudi upodabljajoča umetnost postajata pod gotovimi pogoji, v gotovih momentih, da, celo v celih dobah abstraktna. Zarodke te abstraktnosti smo videli že pri naturalizmu in idealizmu, vendar pa tam ta poteza še ne prevladuje in ni odločilna. Kakšne pa so možnosti takšne «abstraktne» umetnosti in kakšno je potem razmerje te umetnosti do narave?

Postanki umetnosti so ponekod tesno zvezani s postankom pisave in ravno ta poteza kaže jasno, kako je umetnost samo modus izražanja, posebna vrsta jezika, jezika čuvstvovanja. Vzhodnoazijsko slikarstvo je v svojih začetkih identično s pisavo in v najtesnejši zvezi s hieroglifsko pisavo je tudi **staroegipčansko reliefno slikarstvo.** Ilustrirani papirusovi zvitki, stene in zidovi svetišč in grobov — vse to se izpreminja v velike kamenite knjige, v katerih je popisano celokupno življenje egipčanskega človeštva. Vse te stotine slik in reliefov so samo zbirke epizod iz tega življenja, ki je bilo Egipčanu po njegovem svetovnem nazoru vse in katero je želel nadaljevati tudi po svoji smrti. Egipčanska umetnost si je ustvarila v svojem reliefnem slikarstvu epičen stil, v katerem je pripovedovala natančno in široko o pojavih življenja. Toda ta stil ni bil posnemanje narave, ni bil njeno kopiranje; pripovedoval je pač o njej in zajemal vse svoje elemente iz nje, sestavil pa je iz njih posebne simbole, ki so postali tradicijonalni in jasni in določeni enkrat za vselej. Zato bi bilo popolnoma napačno pripisovati t. zv. egipčansko perspektivo človeškega telesa primitivnosti in neznanju. O neznanju ni govora pri umetnosti, ki se je povzpela do največje monumentalnosti. Egipčanska silhueta človeškega telesa je njegova najenostavnejša in obenem popolna abstrakcija — simbol. In s samimi takšnimi simboli so pokrite ploskve egipčanskih sten in so pri tem ostale ploskve, saj ta umetnost ni imela namena vzbujati iluzijo resničnosti, ampak je hotela samo pripovedovati o njej. Ni perspektive, ni enotnosti prizorov, ni globine, ni prostornosti, ampak samo ploskev, pokrita s simboli; ti simboli pa so dobili svoje oblike po naravi.

Včasi pa postaja simbolično celokupno mišljenje in čuvstvovanje, na primer v starem krščanstvu, v zgodnjem srednjem veku na evropskem vzhodu in zahodu. Vsaka stvar ima svoj poseben, čisto določen «simboličen» pomen, vsaka poteza, vsaka kretnja, vsaka barva. Razvijajo se čisto določeni tipi, deloma historični, deloma simbolični, prizori, za katerimi tiči mnogoter pomen. Umetnost ustvarja na eni strani «Biblio pauperum», na drugi pa pretvarja abstraktne dogmatiške špekulacije v viden, vizijonaren izraz, jih umetnostno realizira.

In narava postaja v tej umetnosti, na primer v **zgodnjebizantinskih mozaikih,** tudi abstraktna. Prizornostna kompozicija se čedalje bolj rahlja, posameznosti, ki niso bistvene, izginjajo, ostaja samo še velikopotezna karakterizacija, enostavni osnovni principi, katerim je podvrženo vse, ostaja samo še monumentalnost reprezentativnosti. Ni več globine v slikah, ni več predmetnosti. So samo še simboli idej, vtisnjeni v ozko ravnino, v kateri stojijo sami, pred drugo, ki se razteza v neskončnost, — kakor sledi za mislijo, ki jih je rodila, samo še neskončna transcendentnost. Narava daje tej umetnosti samo še glavne poteze svojih oblik in ravno te realne poteze delajo svet te umetnosti kljub vsemu simbolizmu — realnim; in realno je tudi čuvstvovanje, ki jo poraja.

Takšen abstrakten simbolizem je svojstven predvsem velikemu delu dogmatiško-cerkvene umetnosti. Brez njega bi bil nerazumljiv razvoj na primer bizantinskih, zlasti ruskih svetih ikon. Prehaja pa ta abstraktnost mnogokrat v realen simbolizem, v katerem prihaja narava spet do svoje veljave kot realen simbol večnega — in takšnemu pojmovanju sledi tudi v umetnosti «odkritje» zunanjega sveta, na primer v gotiški skulpturi in slikarstvu. Mogoče je pa še nekaj drugega: narava se izpreminja samo še v okras, v dekorativen ornament (— na primer v irskih miniaturah —) in postaja vizija vidnega sveta kompozicija ploskovitih arabesk (— na primer v perzijskih preprogah —). Ornamentika in njeno razmerje do narave pa je poglavje zase in zato ga pustimo za danes ob strani.

IV.

Završili smo krog. Dotaknili smo se samo par posebno odločnih stališč, ki pojašnjujejo razmerje umetnosti do narave. Na celi črti — od najstrožjega naturalizma do skonstruirane ornamentike — je narava vir umetnostnih oblik. In vendar je vsaka umetnina drugačna in je možnost varijant razmerja umetnostnega ustvarjanja do narave neskončna. Te varijante prehajajo druga v drugo, med njimi ni čisto strogo določenih meja. Tudi v umetnosti je ravnotako, kakor v življenju, mehanistično razčlenjevanje samo pripomoček, ne tiči pa v stvari sami.

Je pa vendarle par glavnih osnovnih resonans, ki so odločilne za razmerje umetnosti do narave. In te resonanse so iste, ki odločujejo človekovo razmerje do zunanjega «objekta», do vsega tega, kar ga v življenju obdaja, in ki temeljijo v človekovem svetovnem nazoru.

S te točke postaja razumljiv tudi prelom, ki se je izvršil v moderni umetnosti. Dva sveta si stojita nasproti: včerajšnji realistični in današnji, ki išče novih izraznih oblik za svoje hotenje. Za to novo hotenje je značilna poteza njegovo zavedno intelektualno iskanje novih možnosti izražanja, ravnotako zavedno, kakor je bilo na primer v XV. stoletju uvajanje znanstveno dognane perspektive, ki je prešlo celi poznejši evropski umetnosti v meso in kri, čeravno je umetnostno izražanje mogoče tudi brez nje, za kar je najlepši dokaz primer vzhodnoazijske umetnosti. Kaj se izkristalizira iz vsega tega iskanja, bo pokazala bodočnost. Kako nejasno pa je še vedno to iskanje, dokazuje najbolj negotovost in dvojnost v ustvarjanju takšnega resnega borca za nove izrazne oblike, kakršen je **Pablo Picasso.** Velike besede, ki spremljajo z orkestrom najrazličnejših mnenj in struj to novo ustvarjanje, pa so po veliki večini samo naravni modni privesek malega, ki spremlja vse veliko v življenju. Umetnost sama gre vedno preko vseh — izmov svojo notranjo pot in pojde tudi zdaj. Resnica v umetnosti pa je globoka in onstran programov, — sicer bi bila umetnost odveč.

Meštrovićev «Kristus» je klasičen primer nove umetnosti. Njegov idealizem je izraz našega lastnega čuvstvenega preživljanja. In vendar — če ga vpostavimo kot zvok v neskončno skalo možnosti umetnostnega izražanja, mu odgovarja v polnem akordu zvok sorodnih preživljanj — zgodnje francoske gotike. — Razvoj umetnostnega izražanja je podoben valovanju; izhaja vedno iz morja čuvstvovanja pod vplivom vtisov zunanjega sveta in zrcali v svojih oblikah razmerje med človekom in naravo. —

Juš Kozak: (Nadaljevanje.)

Tehtnica.

2.

Pri vrtnih vratih je dohitela Brajdo služkinja: «Gospa vas prosijo, da se oglasite pri njih». In še enkrat je ponovila, ker od začudenja ni odgovoril. — «Oprostite me za trenutek, le domov še pogledam,» je jecljal, nevede ali bi stopil kar za njo, ali bi vendar storil, kakor se je namenil. Nepremično stoječega ob ograji je noga sama silila naprej, da se po poti pripravi in premisli od početka do konca, kaj bi pomenilo to nenavadno povabilo. Čim bolj se je pogrezal po mehki stezi v temo, tem bolj se je motal v mrežo ugank in že je bil ves tako ubog pred njimi, kakor muha, katero je zadrgnil križavec v svoje zanjke ter ji miglja neprestano pred očmi njegov mrtvaški križ. Nevidna roka je nosila pred njim knjigo spominov. Hlastno je listal po popisanih straneh, a še ostrejše so se upirale oči v nerazrezane plati.

Pred leti, ko je odhajal iz teh krajev, so ga omamljali skrivnostni popki njenega devištva. Mladenič si še ni upal slutiti ženske za zavesami sanj. V tujini je obledela slika postala le še spomin. V globokih nočeh, ko se skozi eno samo minuto pretoči vse življenje, se je vračal pozabljeni obraz, in zjutraj so oči dolgo iskale v galeriji spominov, odkod prihaja to čudežno, molčeče obličje. Ko se je povrnil nazaj, jo je srečal baš na dan svojega udinjanja pri tovarnarju Žaklju. Odsev njene visoke podobe, žareč kakor rubini v kristalni čaši, je razpršil žametaste obraze njegovih sanj. Dobrohotni obrazek s tistimi toplimi očmi se je prelil v zagonetko. Molčeči smehljaj njenih ustnic, tajni brat poročnega prstana, je vznemirjal sprašujoče oči, da so omotene ugibale, kaj oklepa zlati obroč.

Z ženo sta jo srečala v samotnem gozdičku belih brez in njegova družica se je zbala zanj, kakor mu je sama zaupala. In ta bojazen lastne žene je odprla njegove oči; iz dneva v dan je vedno bolj blestela na dlani resnica. Očividni razkol med možem in ženo je posrkal dehtečemu telesu poslednje radostne utripe; ponosni korak je razodeval temne strasti, ki bodo požgale s plamtečimi rokami, kogar se dotaknejo. Samoljubje, edini odmev deviških let, se z naslado in kljubovalno ogleduje v zrcalu, kako krvavi marmornato čelo pod trnjevo krono. Pod vzbočenimi oboki pa je

Milan slutil srce, ki ni prenehalo hoteti, kadar je samo s seboj med štirimi stenami in ki je pokorno le vrtincem njenega bitja. Duša te ženske je že šla čez mostiček, pod katerim se preliva smrt v življenje, dan v noč, pa se ne ustraši ničesar več. Tudi on je že strmel v noč in če bi se sklonil le za las, bi ga prižele nase koščene grudi, smehljajoče zarje pa bi zrle v široko odprte oči. O, žena njegova je dobro vedela, da se taki ljudje ne srečavajo zaman.

Na kolenih bi si izprosil miru in pokoja baš v teh dneh, a zdaj prihaja ona! Kaj se je tudi nje polotila ona čudna trzavica vse zemlje, ki se hoče razdrobiti v prah ter spuhteti v solnčni luči? Vse vre na globoko, nevidne roke so užgale v človeških srcih požar in razum ni več tolažba, ampak v milijone zanjk odeti zlobni kovar, s kraguljčki Pavlihe posejan. Kjer bi moral dušiti, neti žerjavico, z bleščečimi fatamorganami slepi bolno človeštvo in vse drvi za njim, kakor še malokdaj ob potresih zemlje.

«Zakaj prihaja izkušat nocoj?» je ponavljal in prihajajočega nemira se je prestrašilo srce. «Uboga ženska, ki ne čuti več svoje hrbtenice, kaj namerava z menoj? Ali ne čuti, da je med nama končano? Tiste dolge minute samotnih noči, na katerih lepi moja kri, so te vzele seboj v pozabljenje in če stopaš zdaj po poti med grobove, je pregorko moje srce, da ti sledi.»

Pa vse prepričanje ga ni utešilo. Naznanjalo se je nekaj, kakor prihajajo gorki vetrovi in že iz daljave teže ude ter stiskajo prsi. Pred vrati se je ustavil. Tolikokrat so ga upokojile zvezde s svojim mirnim sijajem, a nocoj so molčale. Prestopil je prag v svoj hram, da se pri ljudeh umiri, predno pojde k nji.

S prižgano svečo je pregnal starca-spanca, ki je že dolgo zibal v svojem naročju ženo in bolno dete. Jagodni smehljaj se je še v sanjah upiral v otroka in izpod svilenih zastorov so oči izpraševale bolno dete, kako mu je. Enakomerno dihanje je tolažilo mater, z veseljem je gledal Brajda, kako so vzcvetela prej tako bleda lička. Sklonjen je dihnil spečemu čelu poljub, iz sanj se je predramila ženina roka, se zganile ustnice: «Milan!» Ne skrbi, ne hude slutnje ni izrekla beseda, ki ga je iz življenja poklicala v sanje. Zato je ugasnil svečo ter se za trenutek potopil v tajinstveni mir.

«Že davno bi skrb vznemirila ženino obličje,» je premišljal, «če bi zanjo pretila nevarnost, da se posuši deblo, ki se ga je trta ovila. Zvezala naju je usoda in ta vez je tako silna, da še v sanjah blodi družica za drugom, kadar se s prokletstvom prahu bori, iz katerega je zgneten. Nad detetom trepeče vsak dan in vsako noč, njej pa krvavi srce in še v strahu se oči smehljajo, da preženo od duše črvička zlo misel. Mlinski kamen, vsak dan visiš nad človekom, da se mu obesiš na vrat. Gorje mu, kdor si ga mora navezati, a trikrat gorje, če oče pohujša otroka. V krivo rast se sprostre mati njegova in duša otročja bo v trnje zapletena prosila zaman usmiljenja in odpuščanje, kajti trdo, neizprosno je. Kakor kača se plazi greh, ogrize še nerojene sadove. Šele v poznih rodovih omeče izjokane oči večno usodo.»

Tiho je zapustil sobo. V par trenutkih molčanja sta premagala hudobnega duha, ki ga je izkušal. Ustavil se je pred razprostrtimi papirji na svoji mizi, z zadovoljnim nasmeškom pozdravil misel, ki bo že čez par dni ukovana v železje, katero oživi električno srce. Hitrejše je bilo srce stopajočemu nazaj, toda zdaj je čutil, kaj mu je zapovedano in od česar ga tudi ona ne odvrne.

Ko je potrkal na njena vrata, se mu je naenkrat zazdelo, da je odvalil kamen z groba.

V kotičku na veliki usnjati zofi ga je nestrpno pričakovala. Pred njo je čebljal na okrogli mizi samovarček, puhteč svoje bele oblačke veselo pod strop. Če bi ne bil tako ostro uprl pogleda v njeno podobo, želeč že iz prvega gledanja dognati zadnjo skrivnost, bi mu ušlo njeno vznemirjenje, zastrto v soparico samovarja. Videl je tudi, da prsti nervozno trepečejo, ko mu je molče podajala roko v pozdrav. Odložil je in sedel v globoki naslonjač, kamor ga je povabila sebi nasproti. Natočila je čaja in v teh minutah molčanja, jo je še enkrat objel z vsem pogledom; vsesati se je hotel v skrivnost, pred katero mu je še uro poprej utripalo srce.

Visoko, polno telo je mehko oveval rožasti kimono. Na njenih bledih licih, kjer so počivali tolikrat pogledi stoterih, se je naselila upornost in brezobzirnost. V komaj vidnih gubicah prosojnega čela ji je kljuvala utrujenost prečutih noči. Oči so begale po lastnem telesu, se poigravale s prsti prelestnih nog, nemirno počivajočih na satenastem podnožku.

Brajda je čutil, kako ga hoče prisiliti s trdovratnim molkom, da spregovori. Ko se je malodane zloben v svojem klubovanju zagledal v rdečo rožo v naročju, s katero se poigravajo njene roke, se mu je zdelo, da vedno bolj žare zapestja od vročice, ki pali ledeni marmor tega telesa. Tedaj se mu je zasmilila in težko se je premagoval, da ni vstal, jo prijel za roko, ji povedal par besedi, s katerimi bi jo odkril samo sebi: «Lina, zakaj se mučiš? Usoda je hotela, da se je združila v tebi ljubezen s prevaro. Kakor kača si grozna in lepa, ko snuješ zanjke in čakaš na žrtev, ki se bo obupno zvijala pod tvojimi belimi prsti. Vem, gospodovati si hotela, a zdaj drvi življenje mimo tebe; vse kar si drugim namenila, se je maščevalo in ti zlomilo hrbtenico.» Ni še izmislil do konca, ko se je zdrznil zopet v strahu, da ga prižme nase in bi v njenem objemu izgorel ves njegov mir; vzplamtela bi strast, zatajevana od bojazni pred vratolomnim poginom. Med trnjem, s katerim je posuto njeno dehteče telo, izkrvavi morda za vselej.

Tisti hip ga je prestregla, saj je že poskušal ubežati. Zleknila se je nalahno nazaj, dvignila glavo in objel ga je širokoodprti, od strasti plamteči pogled. V trenutku je požgal tajne misli in ugibanja, da ni ostalo drugega kot gola radovednost in napetost.

«Milan, glej, kam so me zaprli.» Ni se motil, nalahno so se smehljale ustnice. Ozrl se je po sobi, kamor ga je povabila. Trdi robovi modernega pohištva so ledeno sekali okolico in palma, stoječa v kotičku pri oknu, je venela v strahu pred praznino teh prostorov.

Povedal je, kakor je mislil: «Lina, ta kraj ni zate. Uklenjena si in v ječi živiš, vem, če je do danes nisi ogrela, je in ostane mrtva. Kje so prostori prejšnjih dni, tisti topli kotički, vsi zasenčeni od razkošja kramljajočih minut?»

«Zbežala sem iz njih. — Pij čaj, Milan!»

Sam si je natočil in opazil, da tudi njegove roke trepečejo. Da jih skrije pred njenimi vsevidnimi pogledi, si je nažgal cigareto.

«Kako živiš, Milan?»

«Vse si videla sama.»

«Res je! Tudi tvoje življenje je pusto in prazno.» S prisiljenim nasmehom je vpraševal samega sebe, kam ga vodi. — Kdaj le pride, kar hoče, — je ugibal.

«Utrujena sem. Tako utrujena, da ti ne morem povedati. Veš kaj, Milan, sedi semkaj na zofo, ložje bova govorila, saj nisem še kramljala s teboj, kar si tu. Ljudi, Brajda, se mi hoče.»

Ubogal je in bilo mu je, kakor bi se odvsepovsod vsuli strupeni, opojni cvetovi nanj.

«Zakaj si me poklicala?»

«Nestrpen si, Milan, včasih nisi bil tak. Govoriti, govoriti moram s teboj. Žive duše ni in moja draga palma vene pod mojimi prsti. Še tej roži je hudo pri meni in kadar ji otiram ovenele liste, čutim, kako trpi z menoj. Veš, zdajle sem se spomnila vseh tistih rož, ki mi jih je pošiljal zaljubljeni Milan in so me vsako jutro gledale tako smešno žalostno, kadar sem ušla naročju sanj. Prav kakor si bil ti sentimentalen one čase; še rože so se vrgle po tebi.» Neiskren, mrzel smeh jo je prekinil. «Lepo je bilo tiste čase. Ponoči sem prebirala tvoja pisma, s katerimi si sladkosnedko razvadil do zlobne nagajivosti. Pa si me zapustil baš tisti trenutek, ko te je hotela tvoja zlobna deklica, kateri bi rad obesil krog vratu rožni venec svojih pogledov, da bi jih prebirala v najtišjih urah, kakor si pisal, izmučenega, obnorelega od ljubezni pritisniti na svoje grudi, zasmejati se ti v žalostne oči in izsesati iz njih vse klaverne misli. Norček, bi ti zaklicala takrat, zakaj se ne spremeniš v čebelo, da izgorim od sladkosti tvojega srkanja? A čebela je zamudila, ko se je roža razcvela.»

«Roža opojno duhti, razkošno cvete.» Prav dobro je videl, da čuti, kako neiskrene so njegove besede.

«Ne, ne, roža vene. Kako bi ne? Saj si me mučil dovolj! O, Brajda, zlobno znaš mučiti človeka, če hočeš. Zakaj si se naselil pred mojimi očmi, da sem morala vsak dan gledati kodrolaščka tvojega, že davno v meni spočetega s teboj. Ves dan sem čakala, da pride tod mimo, kar nagledati se ga nisem mogla. Kolikrat sem se zbala pred samo seboj, ker nisem mogla verjeti, da to ni moj otrok, ki sem ga sanjala tisočkrat. Ti pa seveda, kakor bi ničesar ne videl, niti ne slutil, kaj trpi tvoja Lina, si si izmišljal od dne do dne nove muke.»

«Krivo sodiš, Lina.»

«Nič krivo. Čakal si, da zdrsnem pred teboj na kolena, pa te lepo prosim odpuščanja za vse tisto igračkanje. Ampak varal si se! Lina ne bo klečala pred nikomer, tudi pred teboj ne. Da sem te poklicala danes, ah tega sploh ne boš razumel nikoli. Ne zaradi prošnje ali usmiljenja, le povedati sem ti hotela, da si neumen, strahopeten, počasen, ko tavaš tukajle okoli, pa ne prideš v viharju, blazen od ljubezni, kakršnega sem te želela ter ne požgeš, kar je še ostalo od rože. — Moj bog, kaj govorim, sam ti se me usmili! Drugače ne morem! O, Milan, dobro sem gledala, tukajle za gardinami sem stala, in kadar si šel tod mimo, si se ozrl tako pritajeno, kakor kak ponižen študentek. Nisi me izbrisal iz srca, le ne laži mi zdaj v obraz, motila sem te na vseh tvojih potih.»

Tisti hip ga je zazeblo pred prevaro zlaganih besed in kačjega prilizovanja telesa, približujočih se mu kipečih valov.

— Satan, ne človek. Komaj se je premagoval, da ji tega ne izreče v obraz. — Prisilim jo, da pove, zakaj me je pozvala. — Mirno in hladno je odgovoril: «Lino sem izbrisal iz svojega srca, le ženo ravnateljevo še poznam!»

Krčevito je stisnila noge prav v gležnjih, kakor bi stopila na žerjavico. Roke so zmečkale rožo in dva lističa sta padla na kimono.

«Ljubezen ne boža s tako strastjo!» se je zasmejal sam zase in lovil njene poglede, ki so zmedeno begali pred njegovimi.

Trenutek neprijetne tišine ji je povrnil oblast nad seboj; temne zenice sredi smehljajočega se očesa so sikale hladen prezir; sklonila se je in mu zagnala rožo v obraz, ki jo je galantno pobral.

«Milan, pusti svojo zlobo. Odprte so bukve tvoje duše, kaj boš skrival? Ne muči uboge ženske. Ničesar te ne prosi, le dušo ti izprašuje, če ji je zvesta ostala. Ali si že živel kdaj v grobu? Glej, kako so vlažne stene moje grobnice, kamor so me živo pokopali. Tvoja duša pa gleda hladno, kako umiram. O jaz vem, Milan, kako strašna je moč neizpolnjenih hrepenenj in tudi ti jim nisi ušel. Zakaj tajiš? Dovolj ponižanja sem morala prestati, da sem te poklicala nocoj. Mar me boš resnično vzel šele tedaj, ko bom ležala v prahu pred teboj, oropana vsega dostojanstva? Nihče te ne sliši, Milan, izreci tisto besedo, po kateri me žeja, da mi pokajo suhe ustnice.»

«Lagal bi, Lina, če bi rekel, da!» Stisnila ga je za roko, da so se od njene vročice vnele njegove žile. — Moj bog, saj si blazna, ali kaj! — Skoro zasovražil jo je.

«O, grd si, grdo je tvoje maščevanje, Milan. Tvoja Lina ti ne verjame niti besedice. Vse je zlagano. Čakala bo, da se izpolni, o čemer se ni varala. Hodila bom, kakor doslej v tovarno, kjer stojiš med drvečim železjem, skromen in tih, pa se bom nevidno približala železu, za katerega si se oprijemal, da ga poljubim. Saj ne veš, kako poteši moje izsušeno grlo tisto mrzlo železo; izgorele bi mi ustnice v poljubu. In za gardinami bom stala, pogovarjala se s palmo venečo, ker obedve te pričakujeva. Veš li, zakaj palma vene? Kadarkoli si šel tod mimo z njo, pa sem ji povedala, kako me boli srce, vselej je nagnila en list; orumenel je, opešal od pričakovanja, da ga objame tvoj pogled in umrl. Vidva pa sta se smejala tam spodaj. Zakaj se le toliko smejete ljudje? Prenedolžen je smeh za vas proklete. Saj ne govori več iz duše, le krinka je še, s katero režete duše. O kako jo sovražim, tvojo ženo!»

«Glavo ti je strla, Lina!»

Komaj je izpregovoril, se je sunkoma odmaknila, grudi so vzkipele v sovraštvu, povešena spodnja ustnica je odkrila vrsto lesketajočih nabrušenih zob. Razpaljenemu gadu podobna je planila kvišku, z ramen, dvoje belih prežečih mačk, ji je zdrknil kimono: «Satan!»

«Satan!» je lovila sapo, «ali boš res izkušal do blaznosti ubogo žensko? Kaj ti ne zadošča, da sem se privlekla kakor izstradana žival? Torej do pasje udanosti me hočeš ponižati? Taka je torej blaga duša? Ni se še nažrla krvi, še globlje bi se rad zagrizel vame. O ne, ti hlapec, Lina ne prenese biča, ali še ne veš tega? Za gospodstvo je ustvarjena! Umazana duša, pasla si se nad mojimi belimi rokami, moje telo si hotel imeti, pa misliš, da moraš dušo pritirati v obup nad samo seboj. Kaj ne, potem se ti bo vrgla pod noge? O, ne, ti lopov, Lina je lepa, kakor boginja in bo izgorela daleč proč od vas, hlapcev!»

Onemogla se je zgrudila nazaj na zofo, z dlanmi si zakrila oči, v sencih pa je butala kri in od silnega napora se je lomil lok, nad grudi razpet.

«Lina, čemu vsa ta komedija? Zakaj hočeš gospodovati? Govori vendar odkrito! Zakaj blatiš, da bi utešila svoj srd? Kaj se je zgodilo, ubožica, da si se obrnila name in se ne bojiš zločina, ki ga storiš nad njo in njenim črvičkom, popolnoma nedolžnim nad svojim rojstvom? Govori odkrito, sicer zablodiš resnično in gorje ti, če se maščuje nad teboj, s čemer se igraš.«

Pred njim se je zlilo razpenjeno valovje v smaragdno gladino, kamor ne prodre človeško oko. In vendar je slutil, kako se v globini onemogle duše umika laž pred resnico, čeprav se še v strahu pred razgaljenjem bori s poslednjimi močmi. Da si ne odpočije od teh blaznih izbruhov in ne zasadi kremplјev iznova, je nadaljeval mirno in toplo.

«Izmučena si nocoj, Lina! Jutri boš rdela od sramu za vse, kar si govorila nocoj. Povej mi, čigava noga te je poteptala, da je tolik srd zastrupil tvoje dobro srce?»

— Morda odvrnem to strašno maščevanje od tistega, za katerega ga je nocoj skovala? — je pomislil in ni se ustrašil, če je njemu namenjeno. A ves čas mu je nekaj prigovarjalo, da ne.

«Nočem te več videti. Vstani in hodi, odkoder si prišel. Kako se kesam, da sem te poklicala, vsi ste enaki, le pasli bi se nad skrivnostmi uboge, strte ženske. Čakaj, vse ti povem, da izveš, kdo sem. Lagala sem, ko sem ti pripovedovala o sovraštvu do tvoje žene. Nič ni res — kaj mi je mar ona in tvoj otrok! Podla laž, lahko rečeš! Igrala sem se s teboj, kakor tista princesa s pritlikavčki. Pa si prebojeè, prestrahopeten za to. Sentimentalen možic! Zakaj bi se pa ne poigrala z vami ubogimi, ki hodite zvečer spat, se prebujate prespani, hitite zjutraj vsak na svoje delo, se pehate kakor mravlje. Če ste oženjeni, pridigate moralo, govorite o koristnih zadevah in ste spodobni na vse pretege; kot samci pa ste klaverni don Juani in mislite, da je ena noč že vse. O, vi ubogi črvički, ki ne veste, kje hodimo mi, ki nam ne daste pokoja ne noč ne dan; strasti iz osrčja zemlje bruhajoče so nas užgale, naše krvaveče ustnice ne požele kapljice vode, ker hočejo, hočejo izgoreti v nasladah smrti, pred katero trepetate vsi. Seveda, visoki so vaši pojmi o sebi, vi sol zemlje. S cekini bi ne preplačal minute vašega življenja. In če stopim med vas, sanjate o božanstvenih trenutkih ali pa prenašate svoje doživljaje med zvezde, od same slabosti in nezmožnosti, preživeti en sam utrip, kakor je v resnici. Kdaj dosežeš, ti ovseni razum, večno resnico, da je smrt edina in večna na svetu?»

Vstal je in nepremičen od groze strmel v tolmun njene bolesti. Še vedno je zakrivala oči in prosojno belino vratu je sunkoma dvigala kri.

«Pojdi,» je zapovedala.

Skomizgnil je z rameni in stopil k vratom.

«Milan!» skoro zarjula je. «Ne hodi, ne hodi. Ostani tu še trenutek. Nocoj moram govoriti!»

Popravila si je obleko in zamahnila z roko, naj počaka.

«Oh, kako me je onečastil,» mimo njega so strmele zevajoče oči, motreče strašno pošast.

«Kdo?»

«On!»

«Sama si si ga izbrala!»

«Ah, ne žali venomer! Saj ne veš ničesar. Odpusti, vse ti povem; iz samega sovraštva in maščevanja sem te hotela streti in zmleti pred seboj, da mi pomagaš. Jaz moram iz tega pekla. Milan, zaradi svoje žene mi pomagaj. Moj Bog, kaj so storili z menoj!»

Široko odprte rane se ni upal dotakniti ne z besedico, niti z najmanjšim pregibom.

«Nič več ne vem, kaj delam, kaj govorim. Zdaj lahko vidiš vso mojo zlobo, kako te je hotela nocoj prevarati, preslepiti, da bi verjel v ljubezen. O ne, to ubogo izmučeno srce ni zmožno roditi ene same blage misli, enega samega čistega hrepenenja. In vsega je kriv on! Koliko časa že bežim pred njim, kajti vse je že slutila duša v njegovem obrazu. Danes pa se mi je razodela resnica. Poslušaj, on je ljubil mojo mater in ta ubožica se mu je vrgla v naročje. Da prikrijeta svetu strašno sramoto, sta prodala mene. Koliko vere je pač imela moja mati, da ni slutila njegovih umazanih krempljev, ki so segali le po denarju. Morda je varal tudi njo. Črke, katere so oskrunile nedolžno čisti papir, razodevajo vse. Rečem ti, vse je plesalo pred mojimi očmi, ko sem brala takorekoč pogodbo, s katero zaslepljena mati prodaja svojo hčer. Temu goljufu ni bila sveta še nobena duša na svetu. O, ko bi vedel oče. On, svetnik dela, tabernakelj časti in poštenja, bi moral gledati, da se je polastil njegovega dolgoletnega zidanja človek, komur je barantanje za duše najslajša zabava. Koliko greha nosi ta človek na duši, tega si niti misliti ne moreš. Zdaj veš vse. Milan, kar je še ostalo življenja v tem telesu, vse bo posvečeno maščevanju nad njim, da ga stre za vse grehe, za vse ljudi, nad katerimi se je pregrešil. — Mlada in nespametna sem se dala preslepiti od bogastva, pa me je zadelo prav v srce. Tega moj ponos ne more prenesti. In ti boš nosil večno kletev na svoji vesti, ako živemu človeku razodeneš, česar bi ti nikdar ne priznala, da me nisi zmučil do dna. Pa prav si imel! Kako bi mogel verjeti temu blaznemu laganju, s katerim sem te poskušala pridobiti zase. Zdaj veš resnico, odpusti mi vse nocojšnje laži. Samo usmili se me.»

«Kaj naj storim zate?» Strašni krik nekdaj tako ponosne duše ga je oglušil. Ves zmeden je sedel pred njo, ki je skrivala svojo glavo v dlaneh. Tako majhen pred tem trpljenjem se je zdel in le on, Vseusmiljeni, bi lahko položil svojo roko na njeno glavo ter ozdravil zastrupljeno srce.

«Ne stori mu, kar si obljubil nocoj. Vse vem, prebrskala sem vse predale, celo prisluškovala sem pogovorom, kjer se je razodelo, da bo vsak hip poginil. In s tvojo pomočjo se dvigne, verjemi mi. Od vseh plati ga grizejo enako podle duše, toda večna pravica strmoglavlja enega za drugim. Pusti ga, pojdi drugam, potem vem, da je končano ž njim.»

«Lina, čudna je tvoja zahteva, kolesje narave želi ustaviti. Verjemi mi, vse bi storil zate, le tega ne, česar me prosiš. In povem ti, tudi žena bi klečala zaman pred menoj s takimi prošnjami, odrekel bi ji. Morda je res, da iz zgolj napuha pričakujem tistega dne, ko posije solnce med vrteča se kolesa in bom gledal podajajoče si železne roke. V dolgih nočeh sem krožil nad delom, presanjal marsikatero noč in že omahoval slaboten ter malodušen. Zdaj prihaja trenutek. Ali veš, kaj to pomeni, Lina? Kako si moreš misliti smreko, da bi sama povesila svoje veje, ki so se vsako minuto tako hrepeneče obračale za solncem; a glej, zdaj so lepe, da bi človek mislil, da jih je napuh sprostrl v čudovite pahljače, izpod katerih lije tema in smrt slabejšim družicam?

Če je ne podre vihar, ali se je polakomni človek, bi rastla v večnost. Le bolezen, v istem deblu spočeta, kjer se pretakajo sokovi iz zemlje, ji nažre življenje; tedaj se sklone in udano pričakuje konca.»

«Ne razumem!» je zašepetala.

«Takoj se to zgodi, Lina, le za hip pozabi svoje strupeno sovraštvo. Mogoče razjasni moja beseda tvoje obličje. Glej, nismo li podobni kamnu, kateri se utrga sredi sivih pečin, pa s takim veseljem strmoglavi v globino, da je njegovo vriskanje po zraku en sam krik radosti, od katerega odmevajo v stoletnem molčanju okamenele stene. Oj, če bi vedel ta kamen, da se v prah zdrobi tam spodaj, kaj meniš, da bi se utrgal in bi tebi zastajala sapa, če ga gledaš, kako se je vrgel v naročje globin? Ne, ne! Tam gori bi ostal in izpod kamnitega čela zrl v brezčasje. Zato ti rečem, le malo sem videl ljudi, ki se niso utrgali, ampak obstali, kjer so, kajti spoznanje njihovo je silnejše. Mi pa smo na potu in nas čaka razodetje v globinah. Glej, tega spoznanja pa si ne moreš izmisliti, ampak roditi se mora s teboj in šele takrat se ustaviš, predno si se utrgala. Kdor pa drvi naprej, temu je usoda pisana v globinah. Blagor jim, ki že ob rojstvu motre mirno v brezčasje.»

«Zdaj te popolnoma razumem, Milan! Neznani svetovi se mi odpirajo, nihče še ni govoril z menoj tako. Tudi jaz drvim in hvaležna sem ti, da me nisi poskušal ustavljati.»

«Vedno več je proda v globinah, vedno nižje so gore. In pride čas, ko bo vse ena sama velika ravan, sprostrta pred obličjem solnca.»

«In tedaj se nihče več ne utrga?»

«Nihče!»

«Veruješ, Milan?»

«Verujem!»

Nekaka omotica je sladko utrudila njene ude; nalahno zleknjena nazaj je zaprtih oči poslušala in spraševala.

«In tvoja žena, Milan?»

«V moje življenje se je njeno prelilo. Ona ne išče ter ne mori duše z razglabljanjem; udano sledi življenju, kakor toliko ljudi na svetu, ki so ustvarjeni le za druge. Žalost prikriva s smehljajočimi očmi, iz skrbi prede zlate niti ljubezni. Visoko nad nami drži kelih sreče.»

«Sreča? Kaj je sreča, Milan?»

«Biti vesela, da živiš! In tvoja volja živeti je ena sama brezmejna radost.»

«Tako enostavno?»

«Da!»

«Zdaj vem, zakaj si rekel, da mi je glavo strla!»

Vidno utrujena, je ležala pokojno, kakor bi pozabila vse, kar se ji je nocoj ponesrečilo. Žafran, ki je ves bled ponoči pognal iz zemlje, zardi v jutranjih zarjah. Tako nežna rdečica je plala zdaj na njenih licih. Na ustnicah je vzcvetel smehljaj rože, odpirajoče svoj kelih jutranji rosi.

«Ne stori, Lina! Štiristo ljudi bi se maščevalo nad tvojim rodom.»

Vstal je in ji podal roko. Molče mu je odzdravila; ko pa je ostala sama v sobi, je še dolgo strmel za njim smehljaj; vedno bolj blažen in udan; nič več se ni bal, da mu izda, kako ga je vzljubila.

«Morda edini, edini, ki ga ljubim,» je šepetala, a izmučeno telo se je branilo vzeti novo breme na svoje bele grudi, ki so s svojo mirno, enakomerno valujočo pesmijo uspavale nemirno srce.

Brajda še ni prestopil železnih vrat notranjega vrta, pa mu je zastal korak v ognjenih curkih gospodarjevega avtomobila, drvečega skozi dvorišče.

«Oho, gospod inženir! Bravo! Zdajle pa kar z menoj na konjak! Prileže se takole zjutraj, žile napne, da ne splahnejo pred dnem.»

Brajda se je opravičeval.

«Le nikari! Nekaj novega vam povem!» in že ga je stiskal pod pazduho. Pod okni soproge je nekoliko trenutkov postal, pa kakor bi ničesar ne opazil, zadovoljno zaprhal: «Lepo jutro! Čudovito jutro! In zdajle konjak, malo fine, hamburške slanine, dišečo cigareto in uživate življenje na mehkih blazinah do razkošja.»

«No, kako?» Surovo in izzivajoče ga je motril pred kredenco, pogledujoč ga od obeh plati: «Prosit!»

«Vso noč v pisarni, he, he! Uganil, kaj ne? Ho, ho, poznam vas dobro, kaj ne?» Porogljivo mežikajoče oči so menda vse uganile. «Torej prosit, na naše delo! Veste, kaj sem zvedel to noč v mestu? Škrinjar je že podpisal pogodbo na licitaciji državnega zakupa. Najnižje cene, pomislite. Vsem nam lahko zavije vrat; ugodnosti, ki so zvezane s to pogodbo, ga v par mesecih pomiljonijo, da, tudi visoki gospodje tam gori niso tako brez greha! Ampak mi še nismo brali zadnje maše, ne, Škrinjar! Če mu le vrag ni na repu prinesel zvez, ki jih ne zlomiš zlepa! Dajte, gospod

Brajda, še malo slanine! Takole, vidite, in sedaj na svidenje! Čakajte, prižgite si cigareto! Kdaj boste gotovi?»

«Če gre posreči, v dveh, treh tednih!»

Plosknil mu je v roko ter ga spremil do vrta.

Zavžite čašice konjaka so ga v resnici osvežile.

Izza gora so se že križali svetlo nabrušeni meči napovedujočega se solnca. Visoka smreka je izpustila iz objema svojo družico, v lahnem vetru se je sprostrla v lastno smer. Bilke, še rosne od poljubov, so vztrepetale ter sramežljivo pogledale pisane rože, odpirajoče svoje kelihe. Zemlja je obmolknila, najtišje šepetanje noči je ugasnilo in ko so prve razposajene tice švignile izpod krila dreves, da razodenejo solncu tajnost noči, so že planili izza modrih grebenov razpenjeni belci solnčnega voza ter teptali čez zemljo, da so pršele iskre pod njimi na vejah, poljih, gorah. Izdihnil je poslednji nemir. Trave, rože, ponosna drevesa so se zasmejala, ko jim je bleščeče solnce dražilo oči z žugajočimi žarki za njih skrivnosti. Tudi Brajda ga je smehljajoče pozdravil: «O, kdaj si vstalo danes zjutraj? Pol zemlje si že preromalo. Marsikateri lahkonogi Japonki si otrlo solze, potolažilo in razjasnilo skrbi polno obličje kleče te pričakujoče Arabke, preneslo si vročo molitev bdeče Turkinje v svetišče črnega kamna, daj, zasmej se tudi hčerki naše zemlje, preženi ji zle misli, požgi pajčevino sovraštva, s katero jo je omrežila nocojšnja noč. Poglej v njeno izbo in njen obraz se posmeje.»

Od solnca oblit je stopal proti domu in doživetje noči se je izločilo iz njega v dolgo senco, ki mu je zvesto sledila po travnikih.

(Dalje prihodnjič.)

Fran Albrecht:

Iz knjige ljubezni «Moj beli albatros.»

I.

Plazovi obupov in črnih strasti
so lili se mi čez dušo
v mrzli pomladi moje mladosti.
Ni še pognalo mi cvetje, ni še ugasnila noč.

Temnó sem gorel z nečistim plamenom
v arktičnem jutru, nad velemestom
se dim je valil nalik želvam ogromnim,
črnoognjeni dim moje duše.
Takrat sem Življenje proklel.

In s studom sem se obrizgal kot gobavec z grehom.
In vedel sem, da ni Boga,
in da je človek degenerirana žival,
grizoča z umetnimi zobmi.
Takrat nisem več živel življenja.

Živel sem Kaos!
Bil sem kamen, ležeč v jarku,
in plitka, kužna mlakuža krog njega
in strupena, tuberkulozna tema nad njim.
In bilo ni luči ne znotraj, ne zunaj,
ne slutnje luči. Bilà je temà.

In potem je zasijalo od mirijad bliskov,
ko je skočila zemlja s tira
in je zagrmelo v oceane vesoljstva
v divjem neurju.
Jaz pa sem padal na tla
nalik velemu listju z drevesa.

In skozi rdečo temo, ki je slepela oči,
je oživela Groza. Groza kreature.
Gledanje slepega. Življenje mumije.
Razum blaznega. Zdravje okuženega.
In v krčih bolestnega žara se zvijal je veli list.
Takrat sem pričel goreti.

Goreti s tihim, plahim, belim plamenom,
kakor golob, ki kroži nad streho gorečo.
Bil je moj dom. Moja mrtva ljubezen.
Tihi, plahi, beli moj plamen,
moj beli albatros!

Krila svoja razpel sem nad njim
in pričel sem leteti. Vonj zemlje domače
je nosil mi krila.

In bila temà je temnejša in rdeča in vse bolj grozeča
in stala je kakor birič na pragu vsakega doma
in trgala iz njega Življenje ter Smrti ga žrtvovala.
Jaz sem proklel jo, zločinsko temo, zaslutil sem váse:
Váse in v svojega brata. V skrivnost svetotajno
Življenja.

Takrat sem pokleknil na tla
in sklenil sem roke in molil:

Trpljenje je oče Življenju,
a mati mu je Ljubezen.
In kdor ni nikoli umrl,
ne bo nikoli živel.

Z molitvijo v srcu sem stopil na travnik,
ko noč je ugasnila, cvetje pognalo.
Na pragu hiše je stala žena
z roko na srcu in z rdečo rožo,
moj beli albatros!

II.

Razpniva krila, albatros,
razpniva, poletiva,
adijo, sreča kriva!
Že z vozom čaka Helios.

Midva, svobodni ptici,
voziva se nad svetom,
s širokim, smelim letom
utéciva temnici!

Proklet je, kdor na tleh čepi
golazen v črni prsti,
še pop ga ne prekrsti,
če bog mu kril ne podeli.

In gloda, grize, rije
in plah in sužnji gine,
a kadar solnce sine,
se v svojo luknjo skrije.

A kdor je solnca sin, gori
in vekomaj bo gorel.
V plamenu sinjem orel
preko svetov leti.

In nama oče Helios
je srca dal ognjena,
iz luči dva plamena
razpniva krila, albatros!

France Bevk:

Demon.

Potrkal sem pri znancu — prijatelja bi ga ne mogel imenovati — in ta mi je odprl. Ne poznate ga, videli pa ste ga že neštetokrat. Opis njegove visoke, mračne postave ne bi zadostoval, takih ljudi kot on, je mnogo. Človek, ki ga najdeš veselega in žalostnega ob enem, vedrega in mračnega, prijaznega in tujega.

V njegovi sobi je velik nered in vendar ve za vsak popirček, ki leži na tleh. Pet knjig leži odprtih na mizi, do srede prečitanih, šest rokopisov je do srede izgotovljenih in nedokončanih. Hodi po sobi sem in tja in snuje. Včeraj je trdil eno, jutri je iznašel drugo misel in že sedi, da jo vrže v življenje. Še ni napisana, je zanj zastarela in bi jo poteptal. Spet hodi po sobi iz kota v kot kot vjeta žival in išče izhoda.

Dal mi je stol. Na mizi so ležale popisane pole, on je hodil iz kota v kot.

«Ne morem delati,» je dejal mračno, skoro žalostno.

Res je bila zadnja stran popirja za polovico prečrtana, poteze pisave so bile šibke, besede popravljene, znak raztresenosti in duševne medlosti.

«Vsakih pet sekund sem pogledal skozi okno. Vsaki dve sekundi na sliko nad pultom.»

Pod oknom je šumelo življenje ulice, nad pultom je v temnem okvirju visela slika debelušne ženske, s tistim pogledom, ki ne razodeva ničesar drugega nego meso, kot pri večini žensk; eno ramo je imela golo.

«Ali ljubiš ženske?» me je vprašal, ko je videl, da visi moj pogled na sliki.

Nisem mu vedel odgovoriti. Bil sem v zadregi. On se je smehljal s smehom, ki je bil podoben tihemu zmagoslavju.

«Na to vprašanje je nemogoče odgovoriti. Razmišljal sem to že marsikatero noč, mislil sem, da leži odgovor na dlani; ko se je storil dan, je vpihnil mojo misel. Glej, onale ženska, ki me danes gotovo več ne pozna, ker ženska si ne zapomni nikogar, me je nekoč premotila v mraku in pri luči. Tisti hip sem mislil, da je šestnajstletna. Ko je padla krinka z obraza, sem spoznal, da jih ima štirideset in da je silno nagnusna in da je že prepozno. Nisem vedel, kaj naj storim od sramu.

Ta slučaj mi je prvi odprl oči v spoznanje in danes ne ovijam z glorijolo nikogar več. Med telesom in dušo se bije dvoboj — ko te neha gristi telo, te grize duša od sramu nad tvojim početjem. Zakaj vselej pade krinka po tistem sleparstvu, ki ga ne morem imenovati, ker zame nima imena.

Danes sem sklenil, da bom delal. Zakuril sem si peč, kupil si cigaret, skuhal si čaja. Ko sem prijel za pero, se je tik pred mene v mizo zapičila podoba, pol boginji pol prascu podobna. Ni ga človeka, ki bi mogel to opredeliti ali naslikati, ta podoba je sedla na moje možganske vozle, vzela nitke med svoje prste in me vodila. Moje misli so blodile kot pijane. Prijel sem se za čelo. Hotel sem jih obvladati z vso energijo... pa je zaplesala pred mojimi očmi čudna postava, kot na vrvi igralka iz cirkusa.

Pretrgal sem vse prikazni, izvirajoče iz krvi, in sem planil na ulico. Bežal sem po ulicah gori in doli, gori in doli, po dežju in blatu, dokler se nisem utrudil. Potem sem iskal prikazni z očmi, dokler se me ni v mraku oklenila roka:

‚Moj sramežljivi črnolasec!'

Z nesramno kretnjo je odgrnila zavese tistega vsakokratnega bednega spoznanja in padla je krinka. Medicejska Venera se je spremenila v gnusno čarovnico. Ubil bi jo bil...

Ne sovražim ženske, niti je ne ljubim. V mojem svetu, ki sem ga napolnil z lastno mislijo, nima prostora. In če bi jo davil, bi ne mislil, da davim njo, ampak tistega lastnega jaz-a, ki se noče pokoriti mojim zakonom.

To je blazno! Hodim gori in doli in gori moje telo, grem na ulico, da se telo umiri in poginejo pošastne prikazni — zdaj gori duša, polna tistega gnjusa in sovraštva, ki je samo vredno, da bi o njem razmišljeval vse življenje. To ni boj in greh na zunaj, proti svetu; to je boj in greh v meni, ki razjeda moje najlepše ure.

Če se boš enkrat tega zavedel, boš tolkel z glavo ob zid in ne boš mogel živeti. Ljubi ženske in ne segaj na dno vsega...»

Ko je to izgovoril, je pogledal na sliko debelušne ženske, zakrohotal se je in v hipu vtihnil; nato je zopet hodil po sobi iz kota v kot in gledal mračen in tih v rdeče pisan tapet, razpet od peči do okna v kotu.

«Morda bom delal po noči.. Ne segaj na dno vsega, ker je prazno...»

Ivan Zorec:

V ljubezni.

(Iz romana «Zmote in konec gospodične Pavle».)

Tisto leto je bila čudovita, lepa pomlad. — Po dolgi zimi, ki je predolgo in pretesno tiščala na trudno zemljo, je sveti junak Jurij kar naenkrat zmagal pošastno zimo in ji nagloma otel deviško pomlad. — In vsa priroda je zapela v radostnem zboru, ki se je nastanil v žametnomehko brsteči hosti, nad nežno zelenimi tratami, posejanimi z dehtečimi mladimi cvetkami, in nad klijočim, v stoterih bravnih razlikah se prelivajočim, dobro letino, zdravje in življenje obetajočim poljem.

Bilo je čudovito lepo in veselo, solnca in toplih sapic polno mlado leto.

Bilo je kakor po hudi, krvavi bitki široko, steptano polje, ki se v doseženem božjem miru, pognojeno s krvjo in prestanim mučeniškim trpljenjem zdravih junakov, naposled razcvete in vdano rodi.

Bilo je lepo kakor na lastni zemlji, prijazno kakor v hiši očetovi in milo in sladko kakor v srcu izgubljenega sina, ki truden in skesan pribeži iz daljne, trde tujine pred sveti, nepozabni prag še v sanjah gledanega rojstnega doma.

O, človek bi bil pokleknil sredi tiste prekrasne doline, bi potopil vse svoje strte nade, vse svoje bridkosti in skrbi, vso svojo razbolelo nebogljenost in vse svoje veliko gorje; bi potopil vse, vse v zahvalne zbore zelenečih host, v komaj slišno brnečo pesem, dihajočo in plovečo nad zelenimi, cvetočimi tratami in nad mladoletnim poljem, živečim v svetem blagoslovu; bi potopil vse svoje grenko in boleče domotožje in bi se razjokal sam nad seboj in od mile sreče tistega blagega trenotka.

Pavla ni slišala zahvalnic, ni videla lepote, dovzetne vsem pokojnim srcem. Ni videla. Vroča domišljija jo je gnala do usodnega razpotja. Tu je omahovala in gorela v boju s skušnjavami. Volja življenja ji je bila močna, premočna, pa tudi ponos osebnosti in zavest časti in vesti sta bila silna.

Samozavest in vest sta se boreče upirali ob vseh pregostih Jernejčičevih naskokih.

Vroča, enako močna mlada bojevnika sta obstajala in se merila. Rastoče in zoreče, zdravo mladoletje njunega prekipevajočega življenja jima je drhtelo v vseh živcih.

Bolj nego vse rane, bolijo v boju omagani, upehani živci.

Pavla je dosti prejokala v tistih lepih, solnčnih dnevih. Jokala se je, če se je zaklenila v svojo ozko sobico, jokala se je, če je sanjala po belih stezicah med vrtnimi gredicami, jokala se je, če je begala po mehkih potih med cvetočimi njivami, poljočimi v lahkem valovanju krotkih sapic, jokala se je —: vse kakor takrat ob prvih odlomkih svojega življenja, presajenega iz šumnega mesta v tisto tiho, prijazno dolino.

In tudi zdaj je šla do prijateljice Ivanke.

Ivanka pa je bila nevesta, oklicana nevesta vdovca Kozlevčarja. V dočakani sreči se je kar pomladila. Iz oči ji je gorela svatovska radost, po vsem obrazu ji je igralo blaženo in samozavestno zadovoljstvo, smeh in beseda sta ji bila kakor žvrgoleča pesem v mladi hosti, kakor slavnostni spev cvetočih trat in zorečih njiv.

«Saj sem ti pravila,» je trdo dejala srečna nevesta, «pravila, da se boj sebe same najbolj. Nisi me ubogala. Igrala si se, na dve strani si se igrala.»

Pavla je pobešala oči, v zadregi je mečkala robec, v grlu jo je dušilo.

«Kaj pa Jerin? Ubogi Jerin —,» jo je na kratko prijela Ivanka.

«Samo Jerin, samo Ivan bi mogel pomagati. Če ga ne bi imela tako rada, vse to ne bi bilo, kakor je.»

«Preveč vihre je v tebi in premalo potrpljenja. Zvesta bodi sebi in njemu! V tem je ves nauk.»

Tako jo je odpravila modra nevesta Ivanka, ki ji Pavlino vedenje ni bilo všeč.

Kakor okregana učenka je šla lepa Pavla domov. V srcu jo je pekel hud kes, ker je tudi sama začela spoznavati, da se je bila zaupala preveč.

Ali ob prvem Jernejčičevem posetu ji je mehka volja spet omahnila. Zmagovito se je smehljala njegovim snubitvam, rdela je ob njegovih vročih prošnjah in se našla tako rekoč še le v zadnjem trenotku.

«Ne!» je odrezala in se ni več smehljala in ni več rdela; spomnila se je Ivankinega nauka.

«Pa zdravi!» je zamolklo dejal Jernejčič in je šel.

Ko so v veži utihnili njegovi koraki, jo je zabolelo vihravo srce, da bi se bila skoraj zgrudila. Planila je k oknu in je strmela za doktorjem, po licu so ji vrele vroče solze.

Tiste solze so bile olajšujoče. Kakor bi bila z njimi oprala vse svoje nezveste misli, je vzdihnila, ko je za ovinkom poti izginil nevarni zalezovalec njene omahljive kreposti. —

Popoldne je prišla k njej Brigita. Zmerom vesela ženska se ni smejala; čisto resno in skoraj otožno jo je gledala.

«Tale doktor čudno rad in dostikrat hodi k vam,» je dejala; oči je umikala, ko je govorila.

«Hm.»

«Če bi jaz bila vi, bi ga zapodila.»

«Zakaj, no, zakaj?» je zardela učiteljica.

«Zakaj? Ker ni mož! Danes ga je Groznik ščipal zaradi vas, on pa se je dvoumno smehljal, da je malo manjkalo, pa bi bil dejal, češ, da njegova pota niso zaman.»

«Kdor molči, vsem odgovori.»

«Ali pa vsem pritrjuje.»

«Povejte, kaj drugega povejte,» se je vznemirila Pavla.

«Ne vem dosti. Groznik in Groznica sta prijatelja. Včeraj sta složno ozmerjala nadučitelja. Mož je postal siten. Vedel se je kakor jež v lisičini. Revež, kaj bo počel brez Groznice?»

«Bežite, bežite! To so bile same čenčarije.»

«Kakor hočete. Te ljubezni je torej konec. Zato pa bomo imeli v hiši poroko.»

«Srebrno?»

«Rožnato: Janez in Metka se vzameta. Fant je dobil po neki teti hišico in nekaj zemlje in zdaj jemlje Metko. Menda udarita že to jesen. Kdaj pa vidva?»

«Katera ‚vidva‘?»

«Vi pa Jerin, če ga ni že kdo izpodrinil.»

Pavla je v zadregi obrnila pogovor drugam.

Po tem obisku jo je prvič začelo skrbeti, ali ni prišla že v jezike. Jerinu je pisala vroče pismo.

Namesto odgovora je prišel Jerin sam. Zaradi neke nalezljive bolezni med otroki je oblast ustavila šolski pouk.

Povedala mu je vse in odkritosrčno.

Mladi profesor je nekoliko pobledel, potlej pa se je smehljal:

«Saj se ne čudim, da je tiščal za teboj,» je dejal, pijoč z željnimi očmi njeno razcvelo in zorečo lepoto.

Pavli se je zvalila težka mora s srca. Od ljubezni in hvaležnosti so se ji orosile velike jasne oči.

«Ali me imaš res še rad?»

«Moja ljubezen ne bi bila vredna nič, če ti ne bi zaupal.»

Rekel ji je preprosto in mirno.

To je Pavlo zabolelo; zakaj spomnila se je, da je bila nanj večkrat skoraj že pozabila.

«Vidiš, Pavlica moja, zmerom sem mislil na te,» ji je odkrival svoje blago srce. «In odločil sem, da boš v kratkem moja draga ženica — če še tako misliš,» ji je poredno pobožal zardelo lice, ki se je hotelo skriti na njegovih prsih.

«Oh—» je zaihtela; v tistem vzdihu je bila neskončna radost.

Ko je doktor Jernejčič zvedel, da je prišel Jerin, ga je brž obiskal. V Mali Studenec se je pripeljal prazničen, lep in dobre volje, kakor bi prišel vabit v svate.

Jerin je bil precej presenečen, vendar ni z nobenim trenom oči izdal, kar je vedel o Jernejčičevih obiskih pri Pavli.

Doktor je tako pogosto hodil v Mali Studenec, da se je z Jerinom prav sprijateljil. Oba gospoda sta večkrat obiskala Pavlo. Vsi trije so bili zadovoljni in srečni, posebno Pavla, ki se ji je dobro zdelo, da ima rada oba.

Ob tihi večerni uri so posedali v hladni vrtni senčnici v druščini nadučitelja, Groznika, Groznice in Brigite, kakor takrat, ko so se prvič videli.

«Kje je gospod Slabè?» se je domislil Groznik.

«Pred kratkim je bil v sodni praksi, pa je moral odnehati, ker je nevarno zbolel.»

«Zbolel?» se je začudil Jerin.

«Na orožnih vajah lani se je bil prehladil. Pljuča. Zdaj se zdravi doma na Gorenjskem.

«Škoda bi ga bilo,» je dejala Groznica.

Ali bolni Slabè jim je bil predaleč, da bi bili še dosti govorili o njem. Zabava jim je šla tudi brez njega.

Prvo in glavno besedo je imel Jernejčič. Doživel je čudovitih in veselih dogodkov in pripovedovati jih je znal živo in nazorno.

Pavla ga je pohvalila, da pripoveduje lepo in gladko.

Ko je govoril, je gledal le njo kakor bi pripovedoval samo njej. V pripovedovanja je vpletal zares lepe in pesniške opise, da ga je človek rad in lahko poslušal.

«Oženili bi se,» se je vtikala Groznica. Jezilo jo je, da jo zgovorni doktor še pogleda komaj, čeprav je venomer z obema rokama segala v lase, ker je vedela, da ob taki kretnji zakipi vsa njena košata obilnost. «Oženili bi se; pri vas ženi ne bi bilo dolgočasno,» je ponovila in obstala v svoji kretnji, kakor bi ga hotela opozoriti nanjo.

«Saj bi se, pa se ne morem,» se je po sili nasmehnil.

«Ali se vam je kje zapelo?» se je smejal Groznik.

Brigita ga je grdo pogledala in na dušek izpila velik napitni kozarec vina.

«Ne morem se, ker zmerom zamudim,» je skoraj jezno odgovoril odvetnik.

«Zato ni nikoli prekasno,» je ugovarjal nadučitelj in si počasi iztrkaval pipo.

«Tista, ki bi jo rad dobil, me ni marala, ker me je bil prehitel že nekdo drugi. Saj pravim: zamudil sem.»

«Kdaj je to bilo?» je hotela vedeti Groznica in se mu je zagledala v nekoliko zardeli obraz.

«Še v mestu, gospa,» se je nasmehnil; oči so mu hodile po obrazih, na Pavlinem se tokrat niso ustavile. «Takrat sem bil še zelo mlad; mlad in živ, neugnan in zdrav, da sam nisem vedel, kaj bi z močjo in mladostjo, ki sta mi pokali in vreli po žilah.»

«O, saj ste še zdaj prav mladi,» ga je zadrževala Groznica.

«Hvala!» se je naklonil, segel po kozarcu in žejno pil. Potlej je nadaljeval:

«Punčka je bila zelo lepa in zelo blagega srca. Zvadil sem se z njo, tudi v očeh sem ji videl, da me ima rada, ali ženina si ni dala izriniti iz srca. Tako sem moral odnehati jaz, večni zamudè, kakoršno sem.»

«Čisto pravilno,» je polglasno ušlo Pavli.

«Čisto napačno, gospodična,» se je razburil. «Napačno, ker je kljub vsemu nisem znal pridobiti. Midva bi bila morda srečna, — s tistim drugim ni bila.»

«Morda ste bili tega krivi sami?»

«Kriv sem bil, ker sem bil malodušen in obziren; kriv sem bil, ker nisem umrl, ko sem jo spoznal. Zakaj moja ljubezen je dušila njeno zakonsko ljubezen. V srcu ji je tlel žar mojih snubečih oči. Toliko sem bil kriv. Ali sem pa bil zares kriv, ne verjamem. Ali če sem bil kriv jaz, je bila kriva tudi ona sama. Zakaj mi ni takoj razločno odkimala?»

Pogled mu je spet šel od obraza do obraza, na Grozničnem je obstal.

«In tako ste obupali?» se je začudila.

«Kesneje se mi je sreča še enkrat nasmehnila, pa samo prav od daleč. Morda zato, ker je bila devica še mnogo, mnogo lepša. Njena lepota mi še gori v srcu in ne bo mi umrla do moje zadnje ure ne.»

Naenkrat je utihnil kakor bi se šele zdaj zavedel, da je preveč govoril in preveč povedal.

«To ni nič,» se je smejal Groznik in mu je natočil.

«Saj res: pijmo!» je vzkliknil doktor. «Pijem na zdravje in srečo nedosežne ljubezni!»

«Pijmo — to je beseda!» je vpila Brigita in se je smejala. «Kaj bi z ljubeznijo? Ob nji se človek samo užeja. Mi smo pa mi!»

Pavline oči so se skrivale, roke so ji urno mečkale žepni robec. Mislila je, da jo vsi gledajo. Najbolj se je bala Ivanovega pogleda.

Ali Ivanov pogled je bil čisto miren.

Tudi vsi drugi so spet verno poslušali Jernejčiča.

«Ljubezen je življenje, pravijo,» je modroval. «Jaz bi dejal, da je trpljenje. Vse sladkosti, ki jih ima ljubezen, ne odtehtajo, ne poplačajo muk, ki jih človek mora prestati zaradi nje. Človek človeka v ljubezni samo trpinči. Še Bog tepe tistega, katerega ima rad!»

«Dobra je ta!» se je smejala Brigita.

«Futuristi hočejo ljubezen odpraviti. Znanstveniki bodočnosti hočejo dobiti serum, ki bi množil človeški rod brez očeta in brez matere.»

«Hvala Bogu, da nisva prekasno privečala na svet. Kajne, učenik?» se je zasmejal Groznik.

Na smeh je šlo tudi vsem drugim.

«Tudi meni je prav, da sem že zdaj tu. Saj človek ne ve, kaj bi na primer jaz takrat zamudil. Ampak tudi taka ljubezen, kakršna je, zasluži, da trpimo zanjo. V ljubezenskem trpljenju je dosti sladkosti in neizmerno dosti lepote. Brez ljubavnega trpljenja ne bi imeli umetnosti, ki blaži in miri človeka, brez ljubezni in njenih prevar bi bilo življenje pusto. Kaj bi bilo življenje brez konfliktov? Nič, življenja nevredno mevžanje!»

«Vsega nisem razumela, mislim pa, da ni napačno, kar ste rekli,» je tiho rekla Brigita in resno gledala zdaj odvetnika, zdaj Pavlo, zdaj Jerina.

Groznikova in nadučitelj sta se tudi spogledala. Nadučitelj je vzdihnil in si natlačil pipo. Ko jo je prižigal, so se mu tresli prsti.

«Nekoč,» je nadaljeval odvetnik, «sem si bil iz nekega spisa prepisal ljubavno pismo, ki je bilo priloženo med dokaznimi prilogami.» — Iz žepa je potegnil beležnico in je bral:

«Preljubi moj Jože!

Moje srce te čaka vse trdne noči, tebe pa še in še ni. In prosim Boga, da ti pravo spoznanje da. Ker čakam zastonj tudi nocoj, mi teko iz oči solzice, same grenke vodice. Če me ti zapustiš, mi veliko žalost storiš.

Zdaj si moram solze iz oči izbrisati in ti potlej dalje pisati.

Na mojem vrtu štiri rože cveto.

Prva roža je bela: — da bi najina ljubezen cvetela. Druga roža je zelena: — da bi bila najina ljubezen poštena. Tretja roža je rdeča: — da bi bila najina ljubezen goreča. Četrta roža je pisan cvet: — ti si zame več ko ves svet!

In zdaj ne morem več pisati, ker si moram zmerom oči brisati.

Ob postelji bom pokleknila in bom goreče molila, da bi bil srečen in zdrav in zmerom tako kakor je prav; da ne bi pozabil mojega srca, ki te noč in dan rado ima. Pomagaj Bog in sveti Jožef in Devica Marija, da se moja ljubezen do tebe prevpije!

Jutri bo rožmarinovo jutro in bo nageljnov dan, nama obema od Boga poslan. Pa bo večer in bo dolga noč, pridi mi, dragi, za lahko noč na milo pomoč!»

Te preproste in vendar tako presrčno vdane in željne besede neznane device, ki je ljubila v strahu in hrepenenju, so vse skupaj skoro do solz ganile.

Še Brigita, ki se je takim čustvom zmerom le smejala, se je molče zagledala nekamo predse.

Groznica je dvakrat, trikrat trenila z vlažnimi vekami in globoko vzdihnila.

Nadučitelj je valil močne tobačje dime in gledal sitno veščo, naskakujočo svetilko na mizi.

Groznik je molče segel po prazni steklenici in je šel.

Ivan je začuden gledal razburjenega doktorja. Toliko občutja mu ni pripisoval.

Doktor je počasi spravljal beležnico in sevajočih oči čakal na Pavlin pogled. Zakaj samo njej se je spovedal, samo zanjo je govoril ves večer, samo zaradi svoje ljubezni je bral tisto pismo, — vse samo za Pavlo, ki jo je izgubljal.

Pavla je drhtela od razburjenja in strahu. Natanko je vedela, da veljajo vse Jernejčičeve odkrite in skrite besede le njej.

Strah jo je vrgel pokonci. Da jo boli glava, je rekla in je šla. Besede, ki jih je izgovorila, so bile komaj slišne.

Jerin jo je spremil, Jernejčič je žalostno gledal za njima. Jerin se je hitro vrnil in se je poslovil.

Tako se je razdirala druščina.

Samo Brigita in nadučitelj sta še posedela pri Grozniku, Jernejčič je pa kar po sili spremljal Jerina.

Luna je sijala, črički so peli, daljni fantovski vriski so vzdihovali v belo, prijetnohladno noč.

Gospoda sta molče in počasi šla po nekoliko napeti cesti.

Jernejčič je imel droban, neenakomeren korak; zakaj vino se ga je bilo malo prijelo.

Jerin je bil zamišljen; v razburjenosti si je prižigal cigareto. Jernejčičeva druščina mu ni bila kaj prijetna.

«Gospod profesor,» je Jernejčič nazadnje ogovoril molčečega tovariša, «nikar mi ne zamerite, ampak danes sem že toliko povedal, da bi tudi z vami rad govoril moško besedo.»

Jerin se je nehote ustavil in ga je mirno gledal.

«Gospod profesor, prosim, kakor mož z možem govoriva: Oprostite, ali imate gospodično Pavlo zares radi?»

«Vprašanje za vprašanje: Kaj to briga vas?»

«Odgovor za odgovor: Briga me, ker jo imam rad jaz!»

«Priznanje je moško in odkritosrčno. Povejte še to: Ali vas ima tudi ona rada?»

«Ljubosumje —. No prav: Ne morem trditi z gotovostjo; mislim pa, da bi me imela rada, če bi se umeknili vi.»

«Čudni ste, oprostite —,» se je oddihaval Jerin.

«Bolan sem in ne ozdravim brez nje; umrjem, če je ne dobim.»

«Gospod doktor, ali se zavedate, da ste zelo neokusni in drzni in da bi vas moral zadaviti za to predrznost?»

Jerin je skrčil pesti in se bodeče zagledal v zadihavajočega se odvetnika.

«Zavedam se samo tega, da je od te ure zdajle odvisna vsa moja sreča. — Kakor Boga vas prosim: Odnehajte, umeknite se!» je skoraj zaihtel nesrečni mož.

«Ali ste na sejmu in se pogajate za kravo?! Fej!» je siknil Jerin in je naglo odšel po cesti.

«Prosim, samo še trenotek!» je Jernejčič skočil za njim. «Do zdaj sem prosil, — znam tudi zahtevati!»

«Zahtevati —? S kakšno pravico?» je postal.

«S pravico ljubezni! Gospodično sem prej poznal kakor vi; prej sem jo začel rad imeti in bolj jo imam rad kakor vi, ker jo imam rajši ko svoj ponos, svoje življenje in vse na svetu!»

«Gospod doktor, zločin je tako mišljenje, zločin je vse vaše vedenje do moje neveste! Ali me hočete prisiliti, da Vas ubijem?»

«Ne bojim se. — Ljubezen in zločin, gospod profesor! Življenje je, sem prej rekel, in pride kakor vihar in ni ji mejá. Nihče se ji ne more upirati. Ali ste se ji mogli vi?»

«Če bi bili pred menoj, bi se ji bil upiral in sramoval bi se bil vsake misli na otimanje!»

Trdo in jezno je govoril in skoraj zbežal razžaljeni ženin, ker je spoznal, da se ni mogel več premagovati.

Jernejčič je obstal in se je skoraj na glas razjokal. Bil je zelo mehke narave. Počasi je šel nazaj. Bilo mu je kakor bi bil strašno tepen in osramočen vpričo vseh ljudi. V jezi in žalosti je prišel do Groznika.

Na vrtu je bila še Brigita in se je krepila, ker prej ni utegnila piti. Njene kvante je poslušal samo še Groznik, ki je rad imel vesele in zgovorne ljudi.

Miran Jarc:

Vaza s tuberozami.

Iz avtomobila, ki se je ustavil pred dvorcem v zatišju stoletnih platan, odkoder se je videlo po pokrajini daleč do valovitega obzorja, je izstopila v družbi veselih gospodov in gospa gospodična Relindis. — Njeno na barok spominjajoče svileno oblačilo kot tudi njen dom sta bila pravcati anahronizem v primeri z bencinastim brenčanjem motorja, ki se je pomešano z vzkliki družbe (nalikujočimi trkanju odličnih čaš) razprožalo po zamišljenem, stihe provençalskih pesnikov izdihajočem parku.

Že pri vhodu jih je pozdravila mlada gospa Evgenija, ki so ji v očeh odsevali romani njenih davnih prednikov, pretvarjajočih življenje v pesem in pesem v življenje. — Ko so gostje stopili v sprejemnico, kjer jih je pozdravil gospod, je gospa Evgenija v naglici šepnila svoji sestri Relindis, odhajajoči v zgornjo sobo: «Vilinji je tu! Peterček! Zgoraj te čaka». —

Relindis je sedela v svoji tihi spalnici.

Večerni vetri so vznemirjali rožnate zavese pri oknu in v dekliškem srcu: Dr. Vilinji... njen svak... njen davni prijatelj... nekoč šolarček Peterček, ki ji je znal pošiljati tako svojevrstno pisane razglednice... zdaj (tri gluha leta so ju že ločila!) ravnatelj velikega izvoznega podjetja in še neznani glasbenik. Popravila si je lase (in tudi misli), ki jih je topli veter razkodral in odšla proti modri sobi k svojemu nekdanjemu prijatelju in kraljeviču.

Pred napol odprtimi vrati je obstala.

Ležal je na zofi, prevzet od dehtenja tuberoz, ki se je razširjalo po vsej sobi iz odlične vaze na modro pogrnjeni mizici.

V tem hipu (nehote jo je omamila njegova obleka in ritmična zlekljenost las) je čudovito doumela bistvo njegovih klavirskih skladb, ki jih je nekoč iz tujine poslal: odišavljena halja, ki prekriva umirajoče telo, duhovno bohemstvo, združeno z oblikovnim dandystvom; morda tudi najodličnejša prispodoba za njen neizrazljivi čar.

«In zdaj ti povem vsebino andanta iz moje najnovejše skladbe: Invalid v etroplanu. Kesneje se razgovoriva ostalo.»

Sedela sta drug ob drugem in Vilinji je začel:

«Živel je otrok z egipčanskimi očmi, rossettijevskimi lasmi, wildejevskimi ustnicami in roke je imel krhke kot godalnega orkestra strune.

Črni možje so ga posadili v temnico in mu dali skladovnico knjig. Dete je rastlo ob njih in že fant je postal, ko je bila skladovnica še vedno neizčrpna. Ali fant je bil tu rad, posebno, ker je zunaj vedno deževalo. Ko pa so zapele mesečinske strune majskih noči, je zadišalo po svilnatem krilu in po žametnih laseh.

In fant je videl, da so knjige črvive in se napotil iz kletke, da poišče svilnato krilo in žametne lase.

In našel je svojo deklico. Ali odkupiti jo je moral s svojimi možgani.

Če je prej pletel iz možganov mrežo, da bi vanjo ujel zvezdne uganke in zagonetke vsemirskih noči, je zdaj pletel mrežo za svojo kraljico. Iz živčnih končičev je sestavil kup zlatnikov, s katerimi je deklico odkupil in jo, nevestico, popeljal s seboj. Potem sta živela ... i. t. d.»

Ko je končal, je prižgal cigareto in vprašal gospodično Relindis:

«Ali ni bil to junak?»

««Junak.»» —

«Pa si se nasmehnila.»

««Ker je vse izmišljeno.»»

«Zanimivo! Ha! Toda glavno je to, da vse ni izmišljeno!»

««Ne?»»

«Ta fant sem namreč — jaz.»

««— — Dolgo je, odkar sva se razstala ...»»

«Dolgo!»

(Zdaj pa se je on nasmejal.)

««In ona?»»

«Ona? — —

Namreč — še nisva poročena.»

««Ali smem biti družica?»» (V usodnem položaju, ki zahteva plaščev, postane še tako nežna deklica igralka.)

«Družica? — —

Zanimivo! Vedno bolj zanimivo!»

««— —»»

«Namreč: nemogoče.»

««Nemogoče?»»

«Nikakor ne. Res ne. Tudi v dobi etroplanov — ne.»

««O, vem, vem. Zdaj se me bojiš. Pred leti sem ti pripovedovala sanje: bil si v zlati palači in mene beračico si pognal čez prag. Takrat si se sanjam smejal.»» (Prav priproste, po kakem romanu prirejene sanje; njih početek pa je bil škrtajoče trpko molčanje.)

«Za družico te ne sprejmem. Nikakor ne. Dosedaj se kaj takega ni zgodilo!»

««Dosedaj se kaj takega ni zgodilo?!»»

«Seveda ne. Namreč...»

««— —»»

«— —» prijel jo je za roke in ji osredotočeno pogledal v obraz. «Relindis! Ti! Ti! Nevesta!» —

Ko je gospodična Relindis uravnala svoje duše strune spet vzporedno, se je odmaknila od čudno zabavnega Vilinjega, kateremu je mehka toplota njenega telesa raznežila duhovne roke, da niso mogle več voditi miselnega letala, ki ga je prevzela tekmovalka, z nasmehom:

««Še zanimiveje!»»

«Tako?»

««Ker tudi to ni mogoče.»»

«O...» (Ob tem vzkliku je postal gospod avijatik svetovnjaško opravljeno jokavo dete.)

««Namreč, jaz sem — poročena!»»

«— — poročena!»

««Že tri leta!»»

«Od takrat, ko sva se razstala?!»

««Da.»»

«Ti!...»

Ko je gospod doktor prižgal drugo cigareto, je bil že toliko miren, da je vprašal:

«In njegovo ime?»

A kot da ni čula, se je gospodična nasmehnila:

««Vidiš, zdaj ko si res podoben onemu nekdanjemu Peterčku... takrat si bil neroden in pred ljudmi si bežal... in govoril si samo velike besede... Ej, ti Peterček!»»

«In njegovo ime?»

««Ime mu je... Ugani!»»

In našteval je ime za imenom, ali deklica se je mirno smehljala.

««Ime mu je — — Peterček.»»

« — — — — Peterček! — — — Jaz...»

««Ti si — dr. Vilinji.»»

In ko je glasbenik pod vplivom zadnjih besed spet prevzel vodstvo miselnega letala in svoj obraz stiliziral v hladno premočrtnost kipnega parnasovskega stiha, je čisto mirno pristavil:

«No, ker se tako zabavava, potem tudi jaz še nekaj. Ni vse, kar sem govoril doslej — resnično!»

««Namreč?»»

«Kar sem preje govoril.»

««Kako?»»

«No, — tudi jaz sem že poročen!»

««Tako?»»

«Da!»

««In ona?»» (Zdaj sta oba začela parnasovsko pesniti.) —

Z ugašajočimi solnčnimi prameni so se igrali večerni dihi, pomešani z vonjem iz polj in travnikov, molčanjem pokrajine, utripanjem črvičkov... in v tem okvirju je Vilinji zagledal davni obraz Ankice — sedanje gospodične Relindis — preproste kmetiške Ankice s cvetkami...

««In ona?»» (Roki obeh sta se bližali in kipnost njunine pesmi se je počasi pretapljala v verlainsko godbeno občutje.)

«Ime ji je Ankica, cvetličarka.»

««— — —»» (Gospodična se je zagledala v potemnevajoče se obzorje.)

«Ti pa si visokorodna gospodična Relindis.» — —

«Zdaj sva prav lepo pesnila, zdaj pa se pogovoriva zemeljsko. Škoda, da je morala ta odlična soba poslušati Richard Straussovo programno godbo.»

««Čemu?»»

«Peterčka ni! — Toda jaz sem njegov sin.»

««Toda le sin!»»

«Tudi Ankice ni. Pač pa si ti njena hčerka. Glej, kako prijetna zavest: odločevati usodo svojih otrok!»

««Ha.»»

«Čuj. Narediva tako: ker se je pesem najinega združevanja razbila ob življenju kot kristalna čaša ob skali — ta prispodoba mi zelo ugaja —, naj vsaj najina otroka...»

««Pripoveduj raje kaj drugega!»»

«Kaj drugega?... Hm...»

Par minut za tem sta stala pri odprtem oknu. Z mrakom so dahnili v sobo spomini z daljnega obzorja. Peterček... Ankica — Dr. Vilinji... gospodična Relindis —

Ko pa se je doktor dotaknil njene roke, ga je spreletel hlad. Skoro zaničljivo ji je šepnil:

«Prijateljica!» in šel na sredo sobe.

Ona pa mu je (kot da se ni ničesar zgodilo) rekla:

««Zaigraj kako svojo skladbo. Tako lep večer je...»

«Tudi akord zadostuje. Akord: hipen, nedovršen. Val v tišini, zvezdni utrinek, pred njim in za njim tema, brezkrajnost. Njegov pljusk je nepozaben...»

««Pa udari akord!»»

«Čemu? Udaril sem ga že. Na tipkah najinih src. In zazvenel je rezko: Ta tihi pogovor med nama, ki sem nanj čakal tri leta, tri leta — ali ni bil najzamolklejši in najtežji akord? Spominja na jek strune, ki je počila... In zunaj je tako lep večer... glej, prve zvezde.»

««Lep večer... prve zvezde. — — Pojdiva doli med goste.»»

«Da, da, doli, doli!»

Marija Kmetova:

Preludij.

Polumračne sence po obokih se plazijo, blede svetlobe odsevi po stebrih lovijo se, podijo se modrih mrakóv smehljaji in rdeča lučka mežika v zlátu in boža tihoto in mir.

V mukah drhtečih se duše mótajo, lovijo se v temi za žarki, ki srce od daleč jih sluti. V slutnji trepeče upanje medlo in gleda v nebó, kjer je upanje Bog, ki rane blaži.

Vsa trnjeva življenja je našega pot, tak polna vsa duša je naša teh zmot, da v potu obraza v življenju se trudimo, da bojimo noči se, ki v nemiru drhti.

Od daleč, od blizu trpljenja prihajajo, od daleč, od blizu skrbi se zaganjajo, da solnce že zdavnaj blodnih duš ni svetloba in je trohnoba krog nas in v nas.

Anton Vodnik:

Sveti zidarji.

Vedno budni čuvarji zvezdnih templjev
na nedozidanih stolpih
vihtijo svoje svetilke,
da nas zbudijo iz ozkih noči
njihove ure,
ki nikoli ne gasnejo v nebeški večer ali noč,
nikoli trudne od svojega zlatega teka...

Belo vihtijo svoje svetilke:
Pomladni zidarji!
Vrnite rože svojim nevestam,
če vas omamlja njihovo vino
v spanje bolehno!
Razgrizite s svojih tilnikov in rok
črne okove njihovih las,
ki vas uspavajo s svojim dehtenjem!
Bodite na straži,
da ne zavdajo vam strupa v vročih solzàh,
s katerimi močijo ustnice vaše,
da pozabili okus bi po sinjih vetrovih pomladnih
in po oblakih belih...

Pomladni zidarji!
Na naše stolpove, da dozidamo tempelj zvezdá!
Da bodo kristalni zvonovi srcé vsega stvarstva!
Da bistri studenci njihovih pesmi
prepevali bodo pod vsakim oknom!...

Na sinjih stolpovih — ne glejte navzdol,
kot da bi pale iz rok vam svetilke!
Glejte na prvega angela,
ki štel bo udarce vaših kladiv,
mereč po kazalcih zlatih jih ur!

Pazite na svoje svetilke!
Bodite na straži,
da ne storijo v blodnosti lepe neveste vas težkih...
da ne omahnete v noč! —

N. Berg: (Konec.)

Junaki Dostojevskega in ruska revolucija.

III.

Dostojevskega roman «Besi» zasluži danes ogromno zanimanje, ne samo radi tega, ker je v njem narisan izbruh revolucije, to se pravi, ker je v majhnem merilu podana ilustracija ruskega revolucijonarnega pokreta (ideologija tega izbruha v romanu se je izkazala kot v marsičem, pred vsem pa v svoji negativni strani popolnoma današnji ideologiji odgovarjajoča), temveč pred vsem zato, ker je našel v njem popolno odraženje glavni vzrok ruske revolucije — spopad dveh razredov. Idejna os romana tvori medsebojno razmerje ali točneje spopad predstavnikov dveh sovražnih in silno mogočnih skupin: ruske gospode — silnega in vplivnega graščinskega plemstva — v osebi Nikolaja Stavrogina in pa ljudskega elementa, ki se je ravnokar osvobodil iz tlačanstva, v osebi sina tlačana, bivšega študenta Ivana Šatova. Po svojem tonu je ta izborni roman osamljen sredi del Dostojevskega. V nobenem drugem njegovem delu ne diha njegova beseda takega plamtečega srda, nikjer ne zvene njegovi očitki tako grozno, kakor ravno v tem romanu; in kritik Volinskij je imel popolnoma prav, ko je «Bese» nazval «knjigo velikega srda». Razmerje Dostojevskega napram krivcem bolezni njegove ljubljene Rusije, ki jih slika, ni več razmerje umetnika — to je karajoči, neizprosni sodnik, ki kliče prokletstvo na sovražno mu pleme. V početku svoje analize «Besov» se spominja Volinskij postave davnega preroka Jeremije, ki kliče v napadu nečloveškega sovraštva nebeški grom na pregrešno mesto Ninive. Kot tak Jeremija je nastopil Dostojevskij v svoji veliki ljubezni do ruskega naroda in v svojem velikem sovraštvu k njegovim sovražnikom, ki mučijo njegovo telo.

Poglejmo na roman: pred nami stoji kakor princ ponosen in kakor kača moder Nikolaj Stavrogin. Njegove kretnje so mehke, njegov glas je laskav, obraz lep in ni ga človeka, ki Stavrogina ne bi opazil. To je poslednji člen v verigi rodbine bogatih plemenitašev-grajščakov. Nikolaj Stavrogin pozna skrivnost pridobivanja človeških src: Ženske ga ali ljubijo do pozabe, ali pa ga sovražijo s sovraštvom, ki meji na ljubezen. Stavrogin skriva v sebi ogromne sile; v leni šali stresa ideje, ki jih poslušalec ne pozabi več. Toda Stavrogin ne ve, za kaj bi svoje sile vporabil. Radi tega se enkrat vlači za mejo in posluša nekaka predavanja, drugič gre v Peterburg in išče zabave v blesku aristokratskega kroga, potem se vrže na dno v umazano razvratnost, potem se vrne domov, v provinco, se dolgočasi in začenja naenkrat do zverstva krute šale. Muhe tega gospodiča se spreminjajo in so raznovrstne in nepričakovane. Preživel je marsikaj, vse, in pričenja se doba «študij prenasičenosti». Na nobeno mesto ni navezan, vsemu je tuj, pridobi si državljanstvo švicarskega kantona, potem odide na Škotsko, potem ga tirajo «študije prenasičenosti» v najbrezmernejše in najskrajnejše slovanofilstvo. To se zgodi ž njim ravno tedaj, ko ga njegova vijugasta in čudovita življenska pot privede v stike z mrkim, zaprtim, odkritosrčnim, k svoji zemlji krepko privezanim, bednim entuzijastom Šatovom. Stavrogin, ki je kakor v razvratu, tako tudi v dialektiki enako silen, originalen in izbran, vrže v odprto dušo Šatova vzvišeno idejo posebne, visoke kristjanske misije ruskega naroda, kateremu je usojeno odrešiti svet z imenom novega Boga. Vcepi mu misel, da ateist ne more biti Rus, da je cilj vsakega narodnega pokreta le iskanje Boga, svojega Boga, na vsak način lastnega, in da je Bog sintetična osebnost naroda, če ga vzameš od njegovega začetka pa do konca, in da še nikoli ni bilo naroda brez religije, to se pravi, brez pojmovanja o dobrem in zlu. Narod — to je božje telo. Stavrogin je zapustil Šatova, gospodič se je dolgočasil in je odšel k novim «študijam prenasičenosti», njegove velike sile zahtevajo udejstvitve in on jih znova trati za tajni razvrat, za zverske šale, za divje poniževanje drugega človeka in včasih za rafinirano dialektiko.

Šatov pa je ostal in Stavroginove besede so se mu pogreznile v srce. Prekrasna, draga mu ideja svete misije njegovega naroda mu žge možgane, raste in se širi, in apostel njegove vere mu je seveda drag in prekrasen. Šatov že veruje, da se bo drugi prihod dovršil ravno v Rusiji, da bo Kristus izbral njegovo rodno zemljo in da se pojavi na njej v slavi svoji poslednji dan. Šatov veruje, da če ima vsak narod svojega Boga, da je tedaj edini pravi Bog, Bog ruskega naroda. Ruski narod — je narod bogonosec. To je krona idej Šatova, ki jih je vrgel v njegovo dušo silni, prekrasni, modri Stavrogin.

Ta dva človeka sta se srečala znova. Poslednji predstavnik degenerirajoče se gospode, ki je na zunaj še vedno zdržan in lep, v notranjosti pa prazen, umazan in brezsilen od razvrata, z ugaslim pogledom in sežgano dušo, in Šatov, ki tako mnogo pričakuje od njega in ki ga tako silno ljubi. Dva človeka — gnjijoči gospod, škodljivi in zlobni, ugnetajoči in še vedno oblastni, in kmet, ki ga žeja po veri, ki je krepak, preprost in ki trdno stoji na rodni zemlji. Ta dva človeka stojita drug pred drugim. Prvi skriva v gospodskem smehljaju svojo sramotno slabost, drugi pa je silen v svojem gnevu, očitek zemlje za prizadejano ji oskrumbo. Ta dva človeka nimata več o čem govoriti, dobro razumeta drug drugega in besede so nepotrebne. Kmet je stopil s trdnim korakom k bledečemu gospodiču, se vstavil in ga z dolgo silno roko na vso moč udaril po licu. Gospodič se je opotekel, iz zob se mu je pocedila kri. Podli, nekako mokri zvok zaušnice se je razlegel preko cele Rusije, preko celega sveta in je jenjal biti skrivnost; Šatov je udaril gospoda zato, ker je zapustil rodna tla, s tem izgubil Boga in je z Bogom izgubil sposobnost razlikovanja dobrega in zlega.

«Rekli ste, da ne poznate razlike,» mu je kričal Šatov, — «v lepoti med kako sladostrastno zverinsko rečjo in kakršnimkoli junaštvom, pa naj bi bilo to magari žrtvovanje življenja za človeštvo. Na obeh tečajih ste našli istovrednost lepote, enakost naslade. Izgubili ste čut za razlikovanje dobrega in zlega, ker ste jenjali spoznavati svoj narod. Vi ste gospodič, vi ste poslednji gospodič».

Iz Skvorešnikov (posestvo Stavrogina) izhaja delovanje, ki vodi v katastrofe, in narod, na čegar pleča se vlegajo te katastrofe, čuti njihov izvor in ga sovraži. Ko je jel goreti Breg in je pričel plamen požirati ubožno premoženje bednih ljudi, se je okrenila misel razjarjenega ljudstva v Skvorešnike, iščoč v njih vzroka nesreče; ko pa so v neki hiši našli tri napol zgorela trupla, ki so nosila sledove uboja, in je ljudstvo zvedelo, da so ubiti ljudje, katerih se je bilo treba Stavroginu iznebiti, je razjarjenost prešla v ogorčenje. V tolpi so se jeli razlegati kriki: «Bratci, kaj pa je to? Kaj, naj to kar tako ostane?» Ta «kaj, naj to kar tako ostane» je izredno značilen. Ruski narod veruje v pravičnost in zločin izzove v njem protest zoper oskrunitev pravice. Narod kliče po maščevanju in misel, da ostanejo zločini brez maščevanja, vzbuja v njem gluho ogorčenost, ker bi bilo s tem čustvo narodne pravde užaljeno. Narod veruje v resnico in ve, da v neresnici ni mogoče živeti. In ko se je pred njim pojavila odurna neresnica, je postal ogorčen, narod ne veruje, da bi mogla neresnica ostati nemaščevana, in v ogorčenosti zahteva maščevanja, zakaj brez maščevanja ne bo pravičnosti. Težko mu je dopustiti, da zločinec ne bo kaznovan. «Kaj, naj to kar tako ostane?» vzklika v bolesti radi oskrunjene pravice in je pripravljen kaznovati z lastnimi rokami. To maščevanje množice, to sodišče linča, včasih zadene nedolžne, vendar pa ima globoke korenine v oskrunjenem čustvu narodne resnice. Iz romana nam je znano: ko se je Liza, ki je sama žrtev Stavrogina, približala množici, se je v nji začul krik: «ta je Stavroginska». In ta krik je postal za Lizo smrtna obsodba. Stik, ki ga ima s Stavroginom in pripadnost k njegovemu zločinskemu krogu, povzroča, da mora prenesti del krivde in na Lizo se izlije srd ogorčenega naroda. Lizina kri je bila množici potrebna kot maščevanje za vpostavitev pravičnosti. Znano nam je, da je množica pobila nedolžno Lizo, vemo pa ravno tako, da je mnogo, prav tako kot Liza nedolžnih ljudi v Rusiji s svojim življenjem plačalo za oskrumbe, ki so jih Stavrogini prizadejali narodni resnici. In tisti, ki jim je žal Lizinega pogina in pogina njej podobnih, naj ne obsojajo naroda za prenagljeno obsodbo, zakaj resnični krivci so samo Stavrogini, ki so dovedli narod do razjarjenosti, v kateri so možne take odločitve.

Tako so nam v «Besih» s tragično očividnostjo pokazane strašne rane na telesu Rusije, rane, ki so nastale pod vplivom globoko nenormalnih in odurnih odnošajev med rusko gospodo in nižjimi razredi. Roman je v večjem svojem delu posvečen opisovanju odurnosti teh odnošajev in jasno je, da zveni v njem poziv, naj jih spremene. Šatov, potom katerega govori avtor, pravi v koncu svojega znamenitega pogovora s Stavroginom sledeče:

— Izgubili ste čut za razlikovanje dobrega in zlega, ker ste jenjali spoznavati svoj narod. Čujte, pridobite si Boga s trudom; v tem je vse, ali pa izginite, kakor podla plesnoba.

— Boga, s trudom? S kakšnim trudom? — je vprašal Stavrogin.

— S kmetskim. Pojdite, pustite vaše bogastvo.

Znano nam je, da je naslikal Dostojevskij v romanu «Besi» revolucijonarni pokret svojega časa, naslikal ga je silno ostudnega, s tem, da je poudarjal pred vsem njegove negativne plati. Ta pokret je popolnoma brez tal in sloni pred vsem na ruski bolezni, ki tvori glavno temo romana in ki smo jo že poudarili. Za epigraf romana je Dostojevskij vzel besede iz evangelija:

«In besi so šli iz človeka v svinje; in glej, čreda se je zapodila iz strmine v jezero in potonila. Videč, kaj se godi, so pastirji zbežali in raznesli vest po mestu in po vaseh. In prebivalci so prihiteli, da vidijo, kaj se je zgodilo, in ko so prišli k Jezusu, so našli človeka, iz katerega so bili šli besi, sedečega pri nogah Jezusovih, oblečenega in zdrave pameti; in vsi so se prestrašili.»

Koncem romana razlaga Dostojevskij z besedami starega idealista evangeljske besede: «Vidite, to je natanko tako kakor naša Rusija. Hudobni duhovi, ki izidejo iz bolnika in gredo v svinje, so vse kuge, vsi miazmi, vsa nesnaga, vsi besi in besiči, kar so jih veki nakopičili v našem ljubem bolniku, v naši Rusiji! Toda velika volja in visoka misel jo obsenčita od zgoraj, kakor tistega brezumnega obsedenca, in vsi hudobni duhovi, vsa nesnaga, ves površni gnoj in gnus izide iž nje, sam proseč, naj se sme preseliti v svinje. In mogoče se je že! To smo mi, mi in oni... In jaz nemara prvi med vsemi; brezumni in zbesneli se vržemo s skale v morje in vsi potonemo, zakaj taka pot nam je zapisana, ki drugega nismo vredni. Toda bolnik ozdravi ter ‚sede k nogam Jezusovim‘, in vsi bodo s strmenjem gledali nanj.»

Na ozadju teh nenormalnih odnošajev med delom gospode in med narodom se razvijajo na ruskem telesu bolezni, ki nudijo ugodna tla za razvitje miazmov revolucije. Iz romana je jasno razvidno, da je Peter Vrhovenskij, poglavar revolucijonarnega pokreta, nerazdružno zvezan in da izvira iz Nikolaja Stavrogina, in da je razvoj revolucijonarnih idej mogoč le tedaj, če je dano nenormalno medsebojno razmerje med gospodo Stavroginskega tipa in narodom. Ideologijo revolucijonarnega pokreta razvija v romanu neki Šigaljov, napol blazen in napol neuk činovnik, ki je bral Fourier-ja in ga slabo razumel. Sploh je v romanu nenavadno značilno to, da se kadri revolucijonarnih činiteljev črpajo pred vsem iz oseb, ki tvorijo tako rekoč posredno skupino med gospodo in narodom. Člani te skupine so v največih slučajih izobraženi ali pa neizobraženi lakaji iste gospode; njih lastnosti so ranjeno samoljubje, velika zavist in majčkene strasti. Vzrejeni so spet od iste gospode, to se pravi, odtrgani so od naroda, kakor gospoda sama, gospoda jih ni sprejela vase in ti ljudje jo sovražijo kakor vsak samoljuben človek, ki prejema dobrote, sovraži svojega dobrotnika. Vse njihove ideje, brez izjeme, niso vzrasle na ruskih tleh, temveč so zanešene iz zapada. Evo, primer njihove ideologije:

«On ima dobre reči, vohunstvo ima,» pravi Peter Vrhovenskij o propovedi Šigaljova, «vsi člani nadzorujejo pri njem drug drugega, dolžnost ovadbe je skupna za vse. Vsak je lasten vsem, vsi vsakemu, vsi so sužnji in v suženjstvu enaki. V skrajnih slučajih obrekovanje in umor, toda glavno je enakost. Prva stvar je znižanje nivoja naobrazbe, talentov in ved. Visok nivo ved in talentov je dostopen le višjim zmožnostim! Višje zmožnosti so zmirom segale po oblasti in rodile despote. Višje zmožnosti so primorane roditi despote; prinašale so vselej več pohujšanja nego koristi; zato jih izganjajo ali obsojajo v smrt. Ciceronu odrežejo jezik, Koperniku iztaknejo oči, Shakespeareja kamenjajo; tu imate šigaljovščino! Sužnji morajo biti enaki: brez despotizma še ni bilo niti svobode niti enakosti; v čredi pa mora biti enakost, in to je šigaljovščina! Vam prihaja čudno? Jaz sem za šigaljovščino!... Gore zravnati je dobra misel, ne smešna. Jaz sem za Šigaljova! Omike ni treba, vede imamo dovolj! Tudi brez vede je gradiva dovolj za tisoč let, samo pokorščina se mora vdomačiti. Na svetu primanjkuje le enega — pokorščine. Želja po naobrazbi je že aristokratska želja. Kjer le malce zadiši po rodbini ali ljubezni, se takoj rodi želja po lastnini. Toda mi zadušimo željo: mi spustimo v svet pijanstvo, opravljivost in ovaduštvo, mi razširimo nezaslišano pohujšanje ter upihnemo slehernega veleuma v zibelki. Vse na enega imenovalca, popolna enakost povsod! Potrebno je le, kar je potrebno, to je poslej geslo zemeljske oble. Ampak treba je tudi krča; zanj se pobrinemo mi, vladarji. Sužnji morajo imeti vladarja. Neomejena pokorščina, popolna brezosebnost, toda vsakih trideset let spusti Šigaljov tudi krč, in vsi začno mahoma žreti drug drugega, do gotove meje seveda, samo da ni dolgčas na svetu. Dolgčas je aristokratski občutek; v šigaljovščini ne bo želja. Želja in trpljenje sta za nas, za sužnje je šigaljovščina.»

IV.

Preiskali smo odnošaje med gospodo in inteligenco ter ljudstvom, kakor jih razlaga Dostojevskij, in smo upravičeni, da jih smatramo za nenormalne in nevarne zaradi posledic, ki izvirajo iz njih; kajti kakor smo videli, je bila nenormalnost teh odnošajev če že ne edini, tedaj pa vsaj eden izmed najglavnejših vzrokov ruske nesreče; in za ozdravljenje ruske bolezni je treba pred vsem izboljšanja teh odnošajev po principih zbližanja in medsebojnega spoštovanja med inteligenco in narodom. Znano nam je, da je za časa revolucije mnogo ljudi, ki jih je revolucija užalila in oškodovala, nagrmadilo v svojih dušah težko razjarjenost in užaljenost na ves narod v njegovi celoti in da smatrajo za edino mogočo obliko ravnanja z narodom surovo nasiljevanje. Znano nam je, da nekatere skupine v svojih sanjah teror povzdigujejo do edine mogoče metode za notranjo upravo Rusije. O teh skupinah in njih ideologijah ne bomo razpravljali, kajti to ne spada v pričujoče delo, temveč v psihopatološko območje; toda mi lahko s popolno vero v svoje besede trdimo, da v prirodi ruskega naroda ni potez, ki bi onemogočile, da bi se mu ne mogli približati s polno vero, in jamstvo za to vero so postave ruskega naroda, ki jih je ustvaril isti genij Dostojevskega in njegova lastna ognjevita vera v resnico ruskega naroda, vera, s katero so prepojena vsa njegova genialna dela.

Znano nam je, da je bil osemindvajsetletni Dostojevskij, ki je tedaj komaj vstopil v literaturo, sojen zaradi političnega udejstvovanja in pregnan na katoržno delo, to se pravi, kakor se je sam izražal, bil je «prištet k zločincem» in zaprt v «mrtvi dom». Svoje bivanje v njem je Dostojevskij ocenil takole: «Mogoče je bilo Najvišjemu, zgoraj, potrebno privesti me v katorgo, da bi tam nekaj zvedel, to se pravi, da bi tam zvedel najvažnejše, brez česar ni mogoče živeti, kajti sicer snedo ljudje s svojim materijalnim razvojem drug drugega; in da bi jaz od tam prinesel to najvažnejše, ker je doslej to najvažnejše skrito le v narodu, čeprav je narod ostuden, tat, morilec, pijanec, tako da bi jaz to najvažnejše tam sprejel in oddal drugim, in da bi drugi (čeprav ne vsi, čeprav samo prav redki) vsaj za nekaj malega postali boljši, da bi sprejeli vsaj majhen del, da bi vsaj to spoznali, da streme v prepad, in tega je dosti, in tega je že veliko, in zaradi tega je bilo vredno iti v katorgo.»

Vse poznejše življenje Dostojevskega je prepojeno s to idejo «najvažnejšega». Kakor v njegovih romanih, tako zveni tudi v njegovi publicistiki (Dnevnik pisatelja), tako tudi v njegovi labodji pesmi — «Puškinskem govoru» ena sama osnovna ideja: Ruski narod je nosilec prave Kristove resnice in rešitev nas — inteligence — je samo v spojitvi z narodom in v tem, da si na ta način osvojimo njegovo narodno resnico. Dostojevskij veruje, da je za ruski narod kriterij dobrega postava Krista in da je s Kristovim duhom prepojena vsa narodna morala, narodna etika.

Dostojevskij veruje v človeka. V «Zapiskih iz mrtvega doma» nam je potom umetniških slik svojih nesrečnih tovarišev iz katorge, to se pravi, zavrženih zločincev, dokazal, da živi v vsakem izmed teh zločincev visok človeški duh, svetal in plemeniti duh, in če so Kristovo podobo mogli ohraniti ti morilci, parijci družbe, kako jarka in svetla mora biti tedaj ta podoba v zdravi masi ruskega naroda.

Vse življenje Dostojevskega je poteklo v službi tej ideji. Ko je vstopil na polje publicistike in pričel izdajati svojo prvo revijo «Vremja» leta 1861., piše Dostojevskij: «Prevrat, ki se bo moral izvršiti v naši domovini mirno in soglasno, je po svojem pomenu enak vsem najvažnejšim dogodkom v naši zgodovini. Ta prevrat je spojitev izobraženosti in njenih predstavnikov z narodnim elementom.» Vera Dostojevskega se ni izpolnila: izobražena družba se ni spojila z narodno maso in njihova medsebojna odtujenost je dovedla do današnje katastrofe. V svojih umetniških delih riše Dostojevskij celo vrsto vernih postav iz ruskega naroda, ki očarujejo s svojo lepoto. Na koncu svojega velikega življenja, skoraj na predvečer svoje smrti, na dan praznika ruske literature nam je Dostojevskij na Puškinskem slavlju v znamenitem govoru naravnost predal svojo oporoko: «Ponosni človek, bodi krotak, brezdelnik, trudi se!» V tem govoru je Dostojevskij prorokoval ruskemu narodu, da bo stremel za tem, da bi izravnal evropska protislovja, pokazal izhod iz evropske tuge in da bi v svoji ruski duši, vsečloveški in vsezedinjajoči, spojil v bratski ljubezni vse naše brate in končno mogoče izrekel poslednjo besedo velike in vseobčne harmonije, bratske, končne sloge vseh plemen po evangeljskem zakonu. Dostojevskij je govoril o bratstvu ljudi in o tem, da je mogoče delo za vsemirno, za vsečloveško, bratsko zedinjenje ruskemu srcu najbolj usojeno. Naj bo siromašna naša zemlja, toda —

«car nebeški jo prehodil z blagoslovom je kot suženj».

Dostojevskij je veroval, da je naš narod že zdavnaj prosvitljen, ker je sprejel Krista v svoje bistvo in njegov nauk, s Kristom pa je seveda že navzel tudi resnično prosveto, in del ruske inteligentne družbe, ki si ne najde mesta v Rusiji in popotuje v trpljenju, v iskanju miru tako na rodni, kakor na tuji zemlji, trpi in popotuje zaradi tega, ker se je odtrgal od rodnih tal, od rodnega naroda, od narodne sile, in njegovo odrešenje prinese samo izpolnjevanje oporoke: «Ponosni človek, bodi krotak, brezdelnik, trudi se!» Slišali smo že, kako je Šatov dejal Stavroginu, od tal odtrganemu ruskemu gospodiču: «Pridobite si Boga s trudom, ali pa izginite kakor podla plesnoba.» Tudi ponos je Dostojevskij bičal v svojih najboljših delih. Kajti ponos je sugeriral nesrečnemu Razkolnikovu delenje ljudi na «navadne» in «nenavadne»; in ponos mu je dal drznost ubiti. Poštena ruska duša Razkolnikova ni prenesla zločina; z razumom ni zapopadel bistva zločina, toda vse njegovo bistvo je trpelo vsled dejanja, je trpelo kruto, neznosno in ni razumelo, zakaj da trpi. Čisto dekle, Sonja Marmeladova, je z narodnim občutjem spoznala bistvo njegove bolečine, je spoznala to, česar ni mogel razumeti izobraženi Razkolnikov. «Pojdi, poljubi zemljo, ki si jo užalil,» mu je rekla. Pozivala ga je h krotkosti; in on je instinktivno začutil, da ima prav, in je šel po tej poti. Drug nesrečni ponosnež, Ivan Karamazov, je delil ljudi na milijone navadnih bitij in stotisoč upravljajočih jih. In je v svojem ponosu izgubil Boga, to se pravi najvišjo mero dobrega. Le v popolni zmagi nad svojim ponosom, v krotkosti, v popolnem spoju z manjšim bratom, nosilcem resnice in pravega Boga, je zapopadeno naše odrešenje. To sta ona enakost in bratstvo, ki ju je propovedoval Dostojevskij, in ki sta za nas edina pot iz globoke bolesti in trpljenja — iz izgube domovine. In dokler si ne iztrgamo iz srca ponosa, dokler se ne bomo jeli zavedati, da ima mužik Marej ravno toliko pravice do sreče in do pozemskih dobrot, kot mi, in da je Marej po svojem duhovnem razvoju višji od nas in da več ve kot mi, toliko časa nam ni vrnitve in ne utehe. Dostojevskij je ustvaril celo vrsto prekrasnih postav, ki jih je našel v ruskem narodu. Glavna lepota teh postav je njihova resnica, njihova nesporna očividna resnica, in če so bila naša opazovanja ruskega življenja nezadostna, da bi nam bilo mogoče verovati v lepoto njegovih podob, tedaj naj nas mogoče osebnosti, ki jih je ustvaril Dostojevskij, prisilijo razumeti vso lepoto duše ruskega naroda. — Pred nami stoji Dmitrij Karamazov, iz brona uliti ruski gigant. Ta surovi, vihravi neizobraženec nosi v duši večno sijanje lepote. V njem sta dva elementa, dvoje brezden, brezdno Sodome in brezdno Madone živita drug poleg drugega in v minutah skušnjav čustvo lepote vedno nadvlada zverino, nadvlada sladostrastno zajedalko, ki je pravtako kakor lepota nastanjena v njegovi duši. Ko je hotela ponosna lepotica Katarina Ivanovna rešiti svojo pogibajočo rodbino in se je žrtvovala in je prišla sama proti večeru v stanovanje neoženjenega Mitje po denar, se je v njem zbudil razvneti sladostrastnik, toda lepota dekliškega junaštva premaga v Mitji zverino, on zna občutiti lepoto, se zna naslajati ž njo, in ji v navdušenju občudovanja kljub svoji revščini da ves svoj denar in široko odpre vrata pred njo. In ko odhaja začudeno dekle mimo njega, se v izbruhu navdušenja nizko, do tal pokloni njenemu junaštvu. Dekle je odšlo; Mitja pa zgrabi sabljo in se hoče usmrtiti, kajti navdušenje je premočno in zahteva prav tako silnega in prav tako jarkega izhoda.

Pozneje, ko je dirjal Mitja ponoči v trojki k svoji ljubljeni Grušenki, da bi se poslednjič ozrl nanjo, ki je namenjena drugemu, ki je imel po Mitjevem mnenju več pravice do nje, je tičal v njegovem žepu revolver. Mitja je bil trdno odločen, da se bo pri prvem svitu zarje ubil, zakaj «treba se je izogniti drugemu, ne sme se ugnetati človeka, če pa si si pokvaril življenje, se kaznuj in odidi». Mitja je pravi Rus in hrani v duši pravo rusko potezo. — Celo v trenutkih najbolj vročih želja se zna ozreti sam nase in se strogo soditi. Mitja veruje v Boga naivno kakor otrok in v tej strašni minuti moli k Bogu: «O Gospod, sprejmi me v vsej moji brezbožnosti, toda ne sodi me. Prizanesi mi s svojo sodbo ... Ne sodi me, ker sem se sam obsodil; ne sodi me, ker Te ljubim, Gospod! Ostuden sem, toda ljubim Te; če me pošlješ v pekel, Te bom tudi tam ljubil, in bom kričal od tam, da Te ljubim na vekomaj ... Ampak pusti tudi meni ljubiti do konca ... Tukaj, sedaj ljubiti do konca, le pet ur do Tvojega gorečega žarka ... Zakaj, ljubim kraljico duše svoje. Ljubim in je ne morem ne ljubiti. Sam me vsega vidiš. Pridrvim, padem pred njo: Prav imaš, da si šla mimo mene ... Zbogom in pozabi svojo žrtev, ne vznemirjaj se nikdar.»

Pozneje, ko se je nad Mitjo zbrala strašna sumnja, da je ubil očeta, ko je nastopila noč trpljenja, ko so bila najboljša čustva oskrunjena, zasmehovana, ko so skrite tajne izzvale le ironičen posmeh, je Mitja spoznal, da je izgubljen. Telesno in nravno izmučen se je sklonil na skrinjo; neka usmiljena roka mu je potisnila pod glavo blazinico. Mitja je zaspal, prikazale so se mu pomembne sanje. Mitja se je zbudil razburjen in z radostnim smehljajem na obrazu. «Dobre sanje sem videl, gospoda,» je nekako čudno spregovoril, z nekakim novim, kakor z radostjo obsijanim obrazom. Sanjal je nekake čudne sanje, ki niso bile nekam prav nič primerne ne za čas ne za kraj. Tako je bilo, kakor da se vozi po stepi, tam kjer je pred davnim časom služil, še prej, in pelje ga po žlomarici mužik na telegi s parom konj. Samo, kakor da ga zebe, Mitjo, začetkom novembra je in sneg se vsiplje v velikih mokrih kosmih, ko pa pade na zemljo, takoj skopni. In mužik ga hitro vozi, imenitno maha z bičem, tako rdečo, dolgo brado ima, in ni, da bi bil starček, temveč ima tako kakih petdeset let, siv kmečki jopič ima na sebi. In tam, že ne več daleč, je vas, vidijo se črne — prečrne koče, a polovica koč je pogorela, sami obgoreli trami štrle. Pri vhodu v vas so se postavile ob cesti babe, mnogo bab, cela vrsta in vse imajo blede, izpite, nekake rjave obraze. Posebno ena, od kraja, tako koščena, visoko raščena, človeku se zdi, da ima štirideset let, mogoče jih ima pa komaj dvajset, obraz dolg, suh, na njenih rokah pa joče otrok, prsa ima najbrž tako izsušena, in niti kapljice mleka ni v njih. In otrok joče, joče in steguje ročice, gole, v peščice stisnjene, popolnoma nekako sivkasto plave so od mraza.

— Kaj pa jokajo? Kaj jokajo? — vpraša Mitja, ki drvi v hitrem diru mimo njih.

— Otroče, — mu odgovarja voznik, — otroče joče. — In Mitjo spravi v začudenje to, da je dejal po svoje, po kmečko: «otroče», ne pa otrok. In ugaja mu, da je mužik dejal otroče: kakor da je več usmiljenja v tej besedi.

— Ampak zakaj pa joka? — sili Mitja, kakor nespameten. — Zakaj ima gole roke, zakaj ga ne zavijejo?

— Prezeblo je otroče, premrznjena je oblekica, pa ne greje več.

— Ampak zakaj je tako? Zakaj? — sili še vedno nespametni Mitja.

— Reveži so, pogoreli so, kruha nimajo, za pomoč prosijo.

— Ne, ne, — še vedno nekako ne razume Mitja, — ti mi povej: zakaj da stoje pogorele matere, zakaj so ljudje revni, zakaj je otroče ubogo, zakaj je stepa gola, zakaj se ne objemajo, zakaj se ne poljubljajo, zakaj ne pojo radostnih pesem, zakaj so tako počrnele od črne bede, zakaj ne nadoje otročeta?

In čuti sam zase, da čeprav sprašuje brezumno in brez zmisla, toda da na vsak način mora tako vpraševati in da je ravno tako treba vprašati. In še čuti, da se v njegovem srcu dviga nekako ganutje, kakršnega še nikdar ni bilo v njem, da se mu hoče jokati, da hoče vsem napraviti nekaj takega, da bi otroče ne jokalo več, da bi ne plakala več tudi črna izsušena mati otročeta, da bi sploh od tega trenutka ne bilo več solz nikjer na svetu, in da bi to napravil takoj sedaj, takoj sedaj, brez odlašanja in brez ozira na karkoli, z vso Karamazovsko nevzdržnostjo.»

Vidimo, da sta v minutah velikanskih osebnih doživljajev kakor misel tako tudi čustvo Dmitrija Karamazova sposobna vzpeti se do poglobitve v vprašanja socijalne nepravičnosti in pozabiti svojo bol in svoj pogin ter se mučiti zaradi tujih mu razžaljenih in prikrajšanih. Ta sposobnost duhovnega prosvitljenja gre v Mitji še dalje in doseže resnično kristjansko višino:

Mitja je v ječi. Jutri bo sodba. Mitja je nedolžen, toda prav dobro razume, da ga bodo jutri obsodili, kajti okolščine postajajo usodno neugodne zanj; toda Mitja je miren in izpove Aljoši nenavadno priznanje. Govori mu: «Brat, ta dva poslednja meseca sem začutil v sebi novega človeka, vstal je v meni nov človek! Bil je zaprt v meni, toda nikdar bi se ne bil pojavil, če bi ne bilo tega groma. Strašno! In kaj je to meni, da bom moral v rudnikih dvajset let s kladivom rudo izkopavati, — prav nič se tega ne bojim, temveč nekaj drugega mi je sedaj strašno: da bi me ne zapustil ta človek, ki je vstal v meni! Tudi tam, v rudnikih, pod zemljo, poleg sebe najdeš lahko v ravno takem katoržniku in morilcu človeško srce, in lahko se zbližaš ž njim, kajti tudi tam je mogoče živeti in ljubiti in trpeti! V tem katoržniku lahko prerodiš in obudiš od mrtvih umrlo srce, lahko mu strežeš cela leta in rešiš končno iz brloga na svetlo že visoko dušo, trpinsko zavest, lahko ga prerodiš v angela, lahko obudiš od mrtvih junaka! Kajti njih je vendar mnogo, na stotine jih je, in vsi mi smo krivi zanje! Zakaj se mi je tedaj prikazalo v sanjah «otroče» v takem trenutku? Zakaj je otroče ubogo? «To mi je bilo prorokovano v tistem trenutku!» In za «otročeta» tudi pojdem. Kajti vsi so krivi za vse. Za vsa «otročeta», kajti so majhni otroci in veliki otroci. Vsi so «otročeta». In za vse tudi pojdem, kajti nekdo vendar mora iti za vse. Nisem ubil očeta, toda iti je treba. Sprejmem nase! Tukaj mi je vse to prišlo . . . tukaj, med temi oguljenimi stenami. Kajti mnogo jih je vendar, na stotine jih je, podzemskih, s kladivi v rokah. O, da, v verigah bomo uklenjeni in svobode ne bomo imeli, toda tedaj vstanemo v veliki bolesti naši znova v radost, brez katere človeku ni mogoče živeti, in Bog naj bo v nas, zakaj Bog daje radost, to je njegov veliki privilegij . . . Gospod, stôpi se človek v molitvi! Kako naj živim tam, pod zemljo, brez Boga?» Pozneje, ko je sodišče obsodilo Mitjo na dvajset let katorge, je brat njegov Ivan pred njim razvijal načrt za beg; Mitja se ni mogel odločiti za beg, ker ni hotel «bežati od svojega križa». V tem preprostem ruskem človeku tedaj vidimo popolno duhovno vstajenje. Mitja izpoveduje ideje, prepojene z visoko kristjansko modrostjo, prepojene z duhom neprotivljenja zlu in velike ljubezni napram človeku. V genialno verni postavi Mitje Karamazova nam je Dostojevskij izrazil vso svojo vero v ruskega človeka. In izpovedovanje te vere in nje propovedovanje sta bila življenska naloga velikega pisatelja.

Nesmrtna zasluga Dostojevskega je v tem, da nam je s silo svojega genialnega daru pokazal vso lepoto ruskega duha, in če nismo bili sposobni v življenju sredi ruskih ljudi občutiti te lepote in se uveriti o tem duhu, tedaj bodo mogoče postave, ki jih je ustvaril, zbudile v nas potrebna nam čustva in vero. Dostojevskij je dejal koncem svojega znamenitega Puškinskega govora: «Če bi Puškin živel delj časa, bi bilo mogoče med nami manj sporov in nesporazumljenj, kot jih vidimo sedaj. Toda Bog je določil drugače. Puškin je umrl v polnem razvoju svojih sil in je odnesel s seboj v grob neko veliko tajno. In mi sedaj brez njega razrešujemo to tajno.»

Končujemo svoje skromno delo in si dovoljujemo ponoviti besede velikega pisatelja: če bi bil živel Dostojevskij delj časa, bi bilo mogoče med ruskimi ljudmi manj sovraštva in gneva, kot ga vidimo sedaj, toda Bog je določil drugače. Dostojevskij je umrl, njegovo veliko srce je jenjalo utripati, svetilnik njegovega razuma je jenjal razsvetljevati pota našega življenja. Toda nam so ostale njegove knjige in v njih jasna oporoka: «Ponosni človek, bodi krotak; brezdelnik, trudi se; pridobite si Boga s trudom, ali pa izginite kakor podla plesnoba!»

Anton Vodnik:

Prisluškujoči rudokopi.

Molčé sedimo za vašimi mizami —
kot bi strah nas bilo, da smo rudokopi,
ki pod haljami svojimi skrivamo
kakor iz ljubosumnosti
kladiva in plamenice,
ki v nepremičnih oklepih tesnobe
iz vrča vaših besed,
krožečega
od brata do sestre, od sestre do brata —
pijemo grenko vino,
da v gugalnici blodne zasanjanosti
gledamo čudna znamenja.

Trpko
prisluškuje svetilka nad vašimi mizami.
O, ona ve, kako je ubogo nje malo carstvo
in da spreminja njen krotki soj
rdeče zastore v krvavi signal...
(A v srcu je ogenj, ki žge od zavisti,
da so palače, ki v njih angelji nosijo
kot plamenice vesoljne zvezde —)
O, ona ve, da stojijo pod okni berači
z odprtimi usti
in ližejo ranjene stene!...
(Njihova žeja rjoveča je zver.)
— — — — — — — — — — —

Molčé sedimo za vašimi mizami.

Književna poročila.

Ivan Cankar: Grešnik Lenart. Življenjepis otroka. 1921. Založil L. Schwentner v Ljubljani.

Ob triletnici Cankarjeve smrti se je pojavilo novo njegovo delo, ki razveseljuje in žalosti: razveseljuje kot umetnina in avtobiografija in žalosti, ker le preveč spominja, da pisatelja ni več.

Pod ostrim naslovom «Grešnik Lenart» nosi knjiga mehak podnaslov «Življenjepis otroka». Že antiteza v naslovu vzbuja slutnjo, ki se hitro potrdi, da delo ni enotno, da obstoja iz dveh ločenih plasti. In ti dve plasti ne ležita vzporedno, ampak se sekata.

Lenart Negoda, poznejši «grešnik», se je rodil v družini, kjer so otroci umirali za lakoto. Rojen je bil prezgodaj in so vsi rekli, da ne dočakata jutra ne mati ne otrok. No, oba sta dočakala še marsikatero jutro, kajti «morda je ustanovljeno, da ne sme biti izgubljena nobena kapljica trpljenja, ki jo je mogoče iztisniti iz človeških src, tistih prav drobnih, ki znajo najbolj trpeti». Ko je prestradal in presanjal najnežnejšo mladost, ga je peljala mati v mesto v šolo. Na tej poti je videl, ko se je bližal mestu, kako je pretepala predmestna svojat pod zaščito redarjev reveža, ki je ukradel hleb kruha. Ta dogodek je bil odločilen za vse Lenartovo življenje. «Vsak človek doživi uro, ki je trdno središče njegovega življenja. Od te same ure se cepijo žarki v preteklost in prihodnost, njena luč obseva, karkoli je bilo in kar še bo. Od svojega rojstva se je pripravljal nanjo sam in so ga pripravljali drugi.» V mestu so mu potem tako dolgo vračali klofute za ljubezen, dokler ni postal «grešnik», ker je ukradel bankovec. Trpljenje in ponižanje, ki ga je moral prenesti zavoljo tega, dokler se ni očistil pri Materi Božji na gori, je bilo neizrazno.

To je vsebina dela, podana na način, kakor če primeš metulja s prsti za krila.

Kompozicija dela je skoro vidna. Cankar je poskusil parkrat, da bi spisal avtobiografijo, vsakokrat je prenehal po nekaterih poglavjih. Zdaj se lahko sluti, zakaj. Kajti tudi ta knjiga je hotela biti v začetku «življenjepis otroka», torej avtobiografija lastne mladosti, šele pozneje se je spremenila v «grešnika Lenarta». V prvih poglavjih je imel pisatelj razdaljo do vsebine, gledal je nazaj na mladost sicer z ljubeznijo, a brez bolečine. Polagoma pa je začela postajati preteklost sedanjost, spomin bolečina. In takrat je videl pisatelj samo še eno: da je moral postati v tem miljeju grešnik tudi Lenart Negoda, ki je trosil samo ljubezen in prosil za njo. «Najhujša njih nesreča je, da stikajo po človeških srcih za ljubeznijo. Podobni so nespametnemu rudarju, ki koplje in koplje, išče v zemlji zlate rude; najprej z veselim upanjem, nato že z dvomom, naposled čisto brez vere, da bi ugledal kdaj le prašek rumenega bogastva.» Prevelik umetnik pa je bil Cankar, da bi bil končal tukaj, navzlic trpljenju je peljal grešnika še k očiščenju.

Dasi ni sicer nikjer naznačeno, kdaj je delo nastalo, ni dvoma, da leži med «Grešnikom Lenartom» in «Podobami iz sanj» dolg duševen proces. V «Podobah iz sanj» gleda pisatelj mirno na življenje, ve, da je vse moralo biti tako, kot je in nič drugače. V «Grešniku Lenartu» pa je pogledal nazaj, misleč, da je na koncu, pa je naenkrat s strahom opazil, da je na sredi. In prva poglavja, ki so pravi življenjepis otroka, so pisana s široko epiko in umerjenostjo in se lahko postavijo ob stran «Podobam iz sanj». Čim pa je začel ob spominih trpeti, je postal strasten in agresiven proti vsem, ki so bili vzrok trpljenja. To je razumljivo: kajti umetnost je eno, trpljenje pa je drugo. Vendar je občutil pisatelj, da je s tem raztrgal delo na dvoje, zato je zapisal nekako kot v opravičilo: «Kar je še nazadnje bilo, bom nahitro povedal; ker človek, čeprav piše življenjepis, vendar ni od usnja in železa.» Ta zadnja poglavja, Lenartovo očiščenje, so pisana sočutno, a zopet mirno in se v umetniškem oziru približujejo višini prvih poglavij.

Dasi delo, razumljivo, ni dozorelo in ni moglo dozoreti do tiste enotnosti in zaokroženosti kot «Podobe iz sanj», obsega poglavja, da človek dvakrat z žalostjo bere sklepne stavke: «Kje si? Odkod bi slišal zvok tvojega smeha, ihtenje tvoje bridkosti? Kamorkoli si se napotil, koderkoli hodiš, sejal si in seješ cekine ljubezni še na trdo cesto, na goli kamen, da bo vzklila sijajno drugim radost, tebi večno zasluženje!» *Joso Jurkovič.*

Marija Kmetova: Helena. Zvezna tiskarna. V Ljubljani, 1921. 134 str.

«Pomlad je bila. Iz vsake bilke je dihala, v Temenici je sanjala, iz vrbinih vej je poganjala, po njivah je blagoslavljala, iz solnca je lila vsa živa in topla... Videla sem... pisane in rožnate travnike, in sanjavi topoli so šumeli, trepetali in se svetlikali v solncu. In vrbe, kakor bi poslušale pravljice. Po holmih so čakale njive in so zelenele starine. Tako preprosto otožni so bili ti holmi; kakor grudi so ležali drug poleg drugega. In spet topol in breza in tepka in gaber in tam v ozadju gozdovi: baržunasti v poletju, svileni v spomladi in jeseni kakor lepota sama... Kakor bi sedel sam nebeški oče na nebesnem svodu in bi blagoslavljal to lepo zemljo...» To je naša Temeniška dolina. Tam je učiteljevala Helena, mlada in lepa, prečuvstvena in zamišljena učiteljica in se je iz obupa, ker se ji je izneveril njen mestni fant, kar nagloma omožila z bogatim kmečkim trgovcem. Ali to ji ni bilo v srečo. Zakonskih nebes, o katerih je sanjala, ni našla. Nezadovoljna in otopela je strmela v praznino. Vsa udobnost, vsa velika ljubezen preprostega in zelo gospodarstvenega moža ji nista mogla dati tistega nečesa nedopovednega in blaženega, po čemur je zmerom hrepenela. Šla je v Trst do prijateljice in tam se je zvadila z mladim profesorjem. Kaj zato, če je bil poročen! Ob njem je našla vso milijonsko srečo. Medtem si je pa tudi njen mož doma našel mlado, podjetno Rezo, ki ga je imela rada in mu rodila sina. Kmalu nato se je smrtno ponesrečil. Helena je pribežala na možev grob strta in skesana in je zapisala vso veliko dediščino po možu njegovemu nezakonskemu otroku; zase si je izgovorila samo upravo premoženja do njegove polnoletnosti. Tako je živela potem v tihi resignaciji in skoraj srečna in zadovoljna. V delu in skrbi za gospodarstvo je našla svoj mir.

«Zima je zdaj. — Sedim pri oknu in gledam: belo je polje, beli so griči; Temenica z ledom pokrita. Črne pike nad snegom, to so vrane; črne roke nad snegom, to so vrbe. — Bela je zemlja, belo je nebo. In včasih pride solnce kakor dremavica. — Meni pa je vseeno: bodi zima, bodi pomlad, bodi poletje ali jesen.»

Če gre ženska s tako zasanjano zaletavostjo v boj, ne pride nedotaknjena iz boja. Boj ji zadaja rane, ki jo bolj skelijo nego bi enake rane bolele robustnega, za boj ustvarjenega moškega. V samozatajevanju in v domačnosti ji je vsa prava sreča. Vsak korak, ki jo spelje od domačega oltarja, od družine in mirnega doma, ji je v pogubo. Tam, kjer jih ni, išče romantičnih junakov in se razočarana cmeri, če jih ne najde, a nori nespametno, če sreča medlo podobo svojih blodnih sanj.

Ženska usoda je zmerom bridka, zmerom težka, ker je življenje pregrdo in pregoljufivo in prekrivično. Posebno huda pa je usoda šolane ženske, pognane v svet, kjer jo življenje skoraj zmerom pehne s tira, odločenega ji po preprosti ženskosti in po vsiljeni življenski nalogi. Človek zmore svojo nalogo samo, če jo pozna in če ima nad vsa druga čuvstva razvit čut dolžnosti do sebe in do drugih. Iz tega mu potem rastejo in zrastejo pravice: sreča in mir in zadovoljnost. — Delovni in gospodarstveni njen mož Jože Bergant dokazuje to. Kako je blažen in srečen v svojem delu in v skrbeh za gospodarstvo in v uspehih! In kako nesrečna, nemirna in nezadovoljna je Helena, ki se obeša na zvezde in lovi za praznimi fantomi, namesto da bi zasukala rokave in poprijela na trdnih tleh tam, kjer bi mogla in morala! Pa ne. S svojim kislim obrazom, s svojo lenobnostjo in odljudnostjo si nakopava bridkost nad bridkostjo, draži in onesrečuje vse, ki bi jo imeli radi, in je za sam križ in same nadloge, kjer bi bila lahko zgolj ljubezen, zgolj sladka pesem!

Težko usodo take ženske nam je tu prav krepko pokazala naša najboljša pisateljica Marija Kmetova, ki je vzela za to povest ljudi iz Temeniške doline; ljudi, čuvstvene do bolesti, samosvoje do trmoglavosti, vdane do ponižnosti, zamišljene do sanjavosti, lahke ko lahkomiselna dolenjska zdravica in težke ko delo na revnih njivah v hribovitem svetu, a vendar lepe in dobre kakor ukajoči in pojoči čas ob veselih trgatvah v solnčnih vinogradih.

Dejanje povesti teče preprosto, prijetno in gladko, lepo zmiselno in brez ovinkov. Dikcija je prijetna, božajoča, včasih kipeča in vroča, od strani do strani bolj napeta.

Jezik je sočen in krepak, bogat, — vidi se, da ji ga je dala naša klasična Dolenjska. Le izraz «izgledali» mi ni všeč, tudi druga pritepenka «zoperstavljati se» ni dobra.

Mislim, da je «Helena», ki je prvotno izšla v Ljubljanskem zvonu kot povest «Brez tal», do zdaj najboljše delo plodovite, zelo ambicijozne in še dosti obetajoče, prav resne pisateljice Marije Kmetove. *Ivan Zorec.*

Gustav Šilih: Nekoč je bilo jezero... Dolinska bajka. V Ljubljani, 1921. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani. Str. 284.

Še pred leti je priobčil Šilih v nekdanjem «Domačem ognjišču» par prav dobrih pesniških poizkusov, a širšemu občinstvu se je predstavil sedaj prvič z obširnejšim delom. Sicer je namenjena knjiga predvsem mladini, a zasluži kljub temu, da izpregovorimo tudi na tem mestu o njej obširneje, ker kaže pisatelj brez dvoma talent in je knjiga gotovo plod resnega hotenja. Fabula je nekako naslednja: Ko so prišli od vzhoda Slovenci, je odkazal njihov vojvoda Vitogoj zadrugama Stojaničev in Žiličičev ozemlje v sedanji Saleški dolini na Štajerskem. Tam je stalo tedaj še jezero, bregovi so bili pa porastli z gostimi gozdovi. Na severnem bregu so si zgradili Stojaniči gradišče «Na skalah», na južnem bregu, v Podgorju, so se pa naselili Žiličiči, ki so oskrbovali tudi imenitno svetišče Velesa, zaščitnika zaleščanskih čred. Tu so se zbirale vsako leto zaleščanske zadruge na veliko Velesovo slavlje, samo Stojan Samostal se ni smel udeleževati tega vseobčega rajanja, ker je bil nezadružan. Njegova zadruga ga je namreč izločila, ker ni hotel izvršiti krvne osvete na prijatelju Domogoju, ki je nekoč po nesreči ubil njegovega brata Volkuna. Da si pribori zopet sprejem v zadrugo, sklene odstraniti ogromno skalo, ki je na zapadnem koncu zapirala jezerski odtok. S tem bi pridobil Zaleščanom velik kos plodnega polja, obenem pa pregnal strašne pozoje, ki so prebivali v jezeru in stalno ogrožali

Jezerčane. S tem sklepom se pojavi pred zbranimi starejšinami, ki ga radi sprejmejo, kajti baš par dni prej je jezero zopet zdivjalo in pozoj je požrl med drugimi tudi priljubljenega starejšino Ljutomira. Dali so mu na razpolago delavcev in v štirih tednih je bila skala odstranjena, jezero izpuščeno, pozoj pa ubit. Pijani veselja se vrnejo s Stojanom na ramah v gradišče, kjer ga izvolijo za župana. Sredi vseobčega rajanja se pa vrne nepričakovano domov tudi slavni vojskovodja Rastislav-Domogoj.

To je torej kratka vsebina povesti, oziroma bajke, kakor jo naziva pisatelj sam, kljub temu, da ji je dal mestoma prav določeno zgodovinsko lice (primerjaj n. pr. str. 155 do 157 in pa št. 195 v I. delu Kosovega «Gradiva»), ki nam priča, da je postavil pisatelj vse dejanje v dobo okrog l. 700 po Kr. r., torej v dobo, ko o kakem jezeru v Saleški dolini že davno ni bilo ne duha ne sluha. Taka nesoglasja, oziroma tako mešanje bajeslovja in zgodovine celi koncepciji gotovo ni v prid, ker ima za bajko prerealistično in prekonkretno zgodovinsko podlago, za zgodovinsko povest pa popolnoma krive zgodovinske premise. Ta neokretna zmes bajeslovja in zgodovine se vleče skozi vso knjigo in odtod potem tudi vsa neenotnost koncepcije in raztrganost dejanja. Sploh je vse dejanje — in to je pri zgodovinski povesti kakor tudi pri bajki glavno — mnogo prerevno, da bi moglo napeto izpolniti celih 284 strani dolgo povest. Vse sedanje dejanje — primerno preurejeno — bi moglo tvoriti kvečjemu nekako ozadje kakemu romanu, ki bi naj ga razvil pisatelj pred nami. Skromno snov skuša sicer pisatelj izpolniti z lepimi in blestečimi popisi, a teh ne prenese zgodovinska povest, še manj pa bajka, ki zahtevata, kakor že omenjeno, predvsem dejanja in hitro se razvijajočih, napetih dogodkov.

Šilihova bajka ima torej že v sami koncepciji prav velike tehnične hibe, še večje pa v podrobni izpeljavi. Kljub obširnim, mnogo preobširnim popisom ne izvemo nikjer niti najmanj o ustroju staroslovenskih zadrug, o javnem in zasebnem življenju zadružanov, o tedanjih socijalnih razmerah, o hrani, noši, domovih, gradiščih itd. Če je hotel vzbuditi pisatelj v mladih srcih, kakor posnemamo iz zadnjega poglavja, ljubezen in zanimanje za našo davno preteklost, bi moral to tudi kolikortoliko pokazati; iz povesti bi morala dihati tedanja doba, v njej bi se moral zrcaliti ves milje naših prednikov. Vsega tega v «bajki» pogrešamo, zato je to v svoji sedanji obliki samo papirnata zgradba in upravičeno lahko vprašamo, kdo je pri založništvu bral rokopis, da ni opozoril pisatelja na vse to že pred natisom. V tem oziru opažamo pri naših založništvih sploh precejšnjo anarhijo, ker menda ne čutijo potrebe, da bi nastavljala v to svrho strokovno res usposobljene recenzente.

Pogrešamo za enkrat pri pisatelju tudi še dar plastičnega in nazornega risanja dogodkov, kar zlasti močno občutimo pri popisavanju del pri odstranitvi jezerske skale, o katerih si kljub obširnosti ne moremo ustvariti jasne slike. Velika hiba je dalje tudi to, da med posameznimi poglavji (katerim je nadel pisatelj prav po nepotrebnem tudi posebne naslove) ponekod ni prav nobene zveze, drugod je pa ta vse preohlapna, vsled česar dobiva človek vtis, da se začenja bajka pravzaprav šele pri drugi tretjini knjige. Tudi risanje značajev je mnogo premedlo in nam stopi jasno pred oči kvečjemu glavni junak Stojan, vsi drugi so pa očrtani le v grobih obrisih, tako da opažamo tudi v tem pogledu občutno pisateljevo hibo, ki se ni zavedel, da potrebujeta povest in bajka največje pestrosti značajev, ki bi se morali treti med seboj vzporedno s stopnjevanjem dejanja.

Vsekakor pa je treba priznati pisatelju njegov lepi slog in izpiljen jezik. Prelepi so tudi oni odstavki, ki jih je napisal pisatelj v verzih in le čudimo se, da nastopa sedaj prvič pred širšim občinstvom s stihi, ki nam dokazujejo močan avtorjev lirični talent, ki se bo gotovo še zelo razvil. Neuspelost te prve knjige si moremo razlagati le odtod, da se je lotil pisatelj za enkrat še preobširnega koncepta, ki ga ni mogel obvladati. *Fran Erjavec.*

Sir John Lubbock: Zadovoljstva u životu. Preveo Dragomir M. Janković. Drugo, pregledano i dopunjeno izdanje po poslednjem engleskom. (Moderna biblioteka 22.) Izdao S. B. Cvijanović, Beograd 1922.

Sir John Lubbock (Lord Avebury), v svoji domovini poznan kot naravoslovec (Darwinijanec), filozof in socialni politik, nam v knjigi «The Pleasures of the Life» razvija nekako evdajmonistično filozofijo: čoveku je dužnost, da bude srećan. Vrelci zadovoljstva so vršenje dolžnosti, knjige, študij, ljubav, umetnost, prirodne lepote, vera (ime za razne srčne in umstvene potrebe). Tudi starost ima svojo pravico do sreče. «Ali šta nas čeka tamo? Može se reći, da o tom postoje dva glavna gledišta» (str. 190)... Pisatelj vodi svojo razpravo z nebrojnimi citati, ki deloma zakrivajo osnovne črte. Seznam knjig, ki bi jih moral imeti inteligent, vsebuje imena, ki so v naših geografskih širjavah še malo domača (str. 40). Ker nimam originala pri rokah, ne morem izreči sodbe o točnosti prevoda, ki se sicer povsem gladko čita. Knjiga, ki dela po svoji opremi čast založništvu, bo dobro služila učitelju kot najdišče primernih têm. *J. K.*

Ozvald K.: Logika. Uvod v znanstveno mišljenje. Ljubljana, 1920.

Ker imenuje avtor tudi mene svojega svetovavca (kar zaslužim le v toliko, da sem avtorjev že dovršeni rokopis pregledal in mu nato narekoval svoje premembe), izgleda, kakor da more v knjigi bravec najti tudi moje stališče. Tiskana knjiga pa mi je pokazala, da je avtor sicer v precejšnji meri uvaževal moje premembe, vendar — pač radi prekratkega časa — ne tako, da bi kazalo delo lice organično ustrojene miselne celote. Zato se mi zdi potrebno, da opozorim na ona, in sicer le najvažnejša mesta knjige, ki po mojem mnenju ne morejo prenesti sodobne kritike.

Da se mi ne bo treba po nepotrebnem ponavljati, se moram sklicevati osobito na dvoje svojih publikacij, namreč na «Uvod v filozofijo» in na «Sistem filozofije I»; odgovarjajoče kratice so: «Uvod» in «Sistem I».

Stran 5.: Kar naziva avtor tukaj **predmet** misli, je le **to,** o **čemer** nekaj mislim, ne pa **to, kar** pri tem o dotičnem predmetu mislim, n. pr. da **je** ali **ni,** da **je tak in tak** ali da **ni tak in tak,** namreč dotično **dejstvo** (glej «Uvod» in «Sistem I», register) ali «stvarni stan», ki ga pozneje (str. 27 ss.) avtor sam izrečno loči i od misli i od svojega predmeta v sedanjem smislu besede. Čeprav se mi zdi, da avtor le iz metodičnih ozirov ne govori že tukaj tudi o svojem stvarnem stanu, se mu je ta netočnost prelevila v napako takoj v naslednji točki.

Stran 6.: S svojim razlikovanjem med «mislijo» in «mišljenjem» zamenjava namreč avtor očividno misel z njenim neposrednim predmetom, t. j. gori omenjenim **dejstvom,** čeprav loči pozneje zadnje sam izrečno od odgovarjajoče misli (str. 28). O misli, ki jo doživim sam, seveda ne morem reči, da je kot moj doživljaj skupna drugim osebam, da je «večna», da je ista kot misel, ki jo je doživel prvi n. pr. Newton itd.: Vse to pa velja tembolj o odgovarjajočem **dejstvu** katerekoli misli kot **predmetu** (po avtorju: podlagi) te misli; ne misel (doživljaj), pač pa **dejstvo** n. pr. gravitacijskega zakona je čisto kaj drugega kot Newtonovo mišljenje tistih medsebojnosti, ki tvore jedro tega zakona, le to dejstvo se prav tako «kot noč in dan» razlikuje od mišljenja tistih, ki skušajo za Newtonom umeti to dejstvo, le to dejstvo velja v slučaju svoje istinitosti za vse čase, ali ga kdo misli (dojema) ali ne, le to dejstvo je v tem smislu «večno» (bolje: brezčasno!) itd. Avtor sam mora to brezpogojno priznati ali pa se svojim poznejšim izvajanjem o «stvarnem stanu» kratkomalo — odreči. Iz tega pa sledi, da pota do logike ne odpira razlikovanje med mišljenjem, mislijo in predmetom, temveč le razlikovanje med **mislijo** (= mišljenjem) in njenim **predmetom**, pri čemer je predmet misli, kakor že rečeno, vselej dvojen: to, **o** **čemer** nekaj mislim, in to, kar pri tem mislim, namreč odgovarjajoče dejstvo, ki spaja vse posamezne, po času, osebah in trenotnih okoliščinah še tako med seboj različne misli (doživljaje) **pod enotnim vidikom njih iste neposredne predmetne strani.**

Stran 7.: Prašanje po predmetu in nalogi logike je istovetno s prašanjem, kakšna znanost je logika: Vsaka znanost ima svoj predmet s to razliko, da imajo **specifično svoj** predmet le takozvane **teoretične** znanosti (n. pr. matematika, jezikoslovje, fizijologija itd.), dočim se takozvane **praktične** znanosti glede predmeta ujemajo z odgovarjajočimi teoretičnimi, a se od njih razlikujejo le po svojem **smotru.** Smoter teoretičnih znanosti je vedno jasnejše **spoznavanje njih lastnega predmeta,** smoter praktičnih (tehnika, medicina, pedagogika itd.) pa **praktični čini** ali pa **pospeševanje spoznavanja v okviru drugih** (teoretičnih) **znanosti.** O vsem tem govorim v «Uvodu», mnogo podrobnejše pa še v «Sistemu I.» (glej register: znanost, teoretične-praktične znanosti), kjer sem iz teh in drugih razlogov logiko imenoval teoretično-praktično znanost.

Temeljni pojmi Ozvaldove logike.

O pojmu (str. 10 do 22).

Stran 11.: Avtorju je pojem **«miselni odnošaj besede** do več, včasih do veliko podobnih predmetov ali pa do celega področja posameznih reči, ki jih jemlješ v misel, ko razumevaš besedo ali sestavljeni besedni izraz». Ta definicija ali nič ne pove ali pa je, strogo vzeta, napačna. Seveda vladajo n. pr. med **besedo** barva (skupina glasov) in med **predmetom** barva (n. pr. lastnost mize) razni odnošaji, n. pr. da **pomeni** ta beseda nekaj, namreč barvo (kot predmet) in tudi **izraža** nekaj, namreč predstavo barve (kot doživljaj). Nikakor pa ne gre, take in katerekoli druge **odnošaje** med besedo in predmetom istovetiti s **pojmom** samim dotičnega predmeta, kar sledi enostavno že iz dejstva, da more imeti **pojem** n. pr. barve tudi človek, ki mu je popolnoma neznana **beseda** barva. (Rojen gluhonemec!) Jezik je seveda eminentno sredstvo za pridobivanje pojmov, kar se pa ne sme zamenjati s prašanjem, kaj so pojmi sami. Pojmi sami niso le besede (v tem leži napačnost starega in modernega **nominalizma**) in tudi ne odnošaji besed do predmetov, **temveč oni naši doživljaji,** brez kojih doživljanja bi nam tudi besede, t. j. skupine raznih glasov, ne bile «besede», in torej tudi ne kazale omenjenih odnošajev bodisi do predmetov bodisi do odgovarjajočih doživljajev. S posebnim ozirom na moja izvajanja v «Uvodu» in «Sistemu I.» (glej register!) morem tudi reči: **Naši pojmi so naši doživljaji kot predočevavci več ali manj splošnih predmetov.**

Stran 13.: Skolastično razlikovanje med «existentia» (realno bivanje) in «essentia» (idejno bivanje), t. j. med bivanjem individualnih in vrstnih predmetov je po mojem mnenju protislovno: Ako realno biva individualni pes pred menoj, tedaj biva preko tega psa istotako realno tudi «pes» sploh, in sicer enostavno iz tega razloga, ker je v vsakem individualnem predmetu ipso facto vključen tudi že odgovarjajoči vrstni predmet; kdor pripisuje torej v danem slučaju realno bivanje nekemu individualnemu predmetu, mora pripisovati isto bivanje tudi odgovarjajočemu vrstnemu predmetu ali pa zaide v protislovje, ker trdi, da biva realno X, ne biva pa realno v tem X ipso facto vključeni Y. Rekurz n. pr. na zoologijo ne velja, ker razpravlja zoologija tudi o «organizmih sploh» le v toliko, v kolikor odgovarjajo tem organizmom realno bivajoči posamezni eksemplarji; v obratnem slučaju bi tudi zoologija spadala v — pesništvo. Avtor je tukaj očividno zamenjal staro napačno distinkcijo med «eksistenco» in «esenco» z modernim razlikovanjem med **bivanjem** (Existenz) in **obstojanjem** (Bestand), ki pa se prav nič ne tiče razlike med individualnimi in vrstnimi predmeti, ker se naslanja le na razliko med takozvanimi **realnimi** (miza, kamen, barva, misel, želja, jaz...) in **irealnimi** ali **idealnimi predmeti** (število, melodija, sličnost, trikotnik, vrednota...); podrobneje govorim o tem v «Uvodu» in «Sistemu I.» (glej register!).

Stran 14.: Istovetenje **bistva** predmeta z **vsebino** odgovarjajočega pojma je napačno i s stališča avtorja samega i z mojega. Če je pojem, kakor pravi avtor, odnošaj besede do predmeta, tedaj je pač jasno, da bistvo predmeta ne more biti vsebina pojmu: v kaki zvezi je bistvo n. pr. barve (predmeta) z vsebino odnošajev med besedo barva in predmetom barva? Če so pa pojmi, kakor sem rekel sam, doživljaji kot predočevavci predmetov, tedaj zopet ne gre, da bi smatrali bistvo predmeta za vsebino pojma: vsebina je namreč v tem slučaju posebna (predočevavna) komponenta doživljaja, torej tudi sama nekaj psihičnega, dočim je bistvo predmeta v naštetih slučajih nekaj nepsihičnega (n. pr. bistvo Triglava, kamna, dežja...). V istem smislu je zmotna avtorjeva pripomba, ki govori o razliki med bistvom in predmetom samim, češ da prižgana smotka gori in bo kmalu pokajena, bistvo smotke pa ne gori in ne dogori, ker stoji izven časa. (Op.[2]) Tukaj je avtor zamenjal eksistenco predmeta s predmetom samim: smotka je dogorela, se le pravi, da je iz teh in teh razlogov izgubila svojo eksistenco, iz česar sledi, da ni nikake razlike med predmetom smotka, t. j. med smotko samo in med bistvom smotke. Sicer si pa tukaj avtor sam nasprotuje, nadaljujoč v tekstu pravilno, da govori sicer tradicijska logika o nebistvenih znakih, «toda v istini je vsa takovost, kar je izkazuje ta ali oni predmet — bistvena». To pa se ravno pravi, **da je predmet in bistvo eno in isto.**

Stran 16.: Avtorjeva trditev, da je obseg pojma **«celokupnost vrstnih** (ne posameznih!) **predmetov, ki mu odgovarjajo»**, vede na podlagi njegovih lastnih primerov nujno do protislovja: Ako bi tvorilo obseg n. pr. pojmu «slovenska beseda» le «tistih 9 besednih tipov (= vrstnih predmetov), ki jim pravimo besedni razpoli (samostalnik, pridevnik... medmet)...», ne pa hkrati «tistih tisoč in tisoč besednih izrazov, ki jih izkazuje Pleteršnikov slovar, tedaj bi se mogle imenovati «slovenske besede» le besede kakor «samostalnik», «pridevnik»... «medmet», ne pa hkrati besede kakor «kamen», «lep»..., «oh!» itd., kar pa brezdvomno ne velja, da, kar vključuje naravnost notranje protislovje. Zanimivo je, da avtor tudi tukaj sam sebi nasprotuje, s tem namreč, da govori končno (stran 17.) vendar tudi o **individualnih pojmih**, «ki jim odgovarja samo **en** predmet», kakor n. pr. «naša hiša, ta hrib, 22. meridijan, kraljevina SHS.». Ako bi veljala njegova definicija pojmovega obsega, tedaj bi bili baš vsi individualni pojmi vnaprej izključeni, dočim morem jaz podati tole točno definicijo takih pojmov: Individualni pojmi so vsi oni pojmi, kojih vsebina se identično krije z njihovim obsegom.

Stran 20./21.: Avtorjev obris kontrarnega in kontradiktornega nasprotja je netočen, ker ne dopušča dovolj ostrega razlikovanja med tema dvema relacijama. Ako bi namreč za kontrarnost dveh predmetov zadoščalo, da sta krajnika nekega kontinua, tedaj bi kontrarno nasprotje tvorila n. pr. tudi bodisi sodbi bodisi dejstvi (po avtorju: stvarna stana): O **je** — O **ni**, O **je tak in tak** — O **ni tak in tak itd.** Tudi ti sodbi, oziroma dejstvi si moremo zamisliti kot krajnika odgovarjajočega kontinua, **namreč kontinua večje ali manjše verjetnosti, oziroma možnosti ene ali druge teh sodb, oziroma dejstev**: in vendar je na prvi pogled jasno, da tvorita ti sodbi oziroma dejstvi pravo **kontradiktorno** nasprotje. Zato je treba ostrejše določitve teh nasprotij. Prim. «Uvod» in «Sistem I» (register: kontrarno —, kontradiktorno razmerje).

(Konec prihodnjič.) *France Veber.*

Kronika.

Drama. Brez šuma in potrkavanja so odprli letos vrata v Gradišču. Sezone ne spremljajo zaenkrat štrajki, ne akademična razmotrivanja o najnovejših režijah, ki bi čez noč ustvarile čudežne homunkule, s katerimi bi naše gledališče zaslovelo med prvimi svetovnimi odri. Ostalo pa je spoznanje, kako podobno je delo na deskah tega odra Sisifovemu delu in da bo le najgloblja ljubezen mogla doseči uspeh. Njej na ljubo bo marsikdo še žrtvoval svojo osebnost, se uvrstil kamor spada. Instinktivno je pokazalo pravo pot razvoja igralsko osebje že lansko sezono s polaganjem temeljnih kamnov spomenikom Borštnika in Verovška. Nakazali so z njima kontinuiteto med zaključeno dobo in smerjo v bodočnost. Sedaj nimamo več Borštnikov in Verovškov, toda pred nami raste iz dneva v dan problem slovenskega gledališča. Ali je res iz trte izvita ideja, da si ustvari razkosani milijonček svoje gledališče, kjer se razodene njegovo poslanstvo na zemeljski krogli kakor v najglobljih stvaritvah njegovih genijev? In vse tisto, da se zgrne ljudstvo pred zastori, omamljeno od lepote, trepetajoče v svetišču? Znamenit ruski pisatelj je prorokoval bodočemu gledališču približanje kinematografom v boju za svoj obstanek pred publiko. Kaj ni govoril resnice za sedanje čase, ki sipajo žareče zlato na oltar zlatega teleta? In ti srce, tako voljno pokoriti se usodi in zatajiti samo sebe, ne boš opešalo v svoji veri? Trda je Kronosova pest: če se ne usmeriš pravočasno, bo hišica v Gradišču le še mavzolej nad teboj. Ne za presajanje, ampak ustvarjanje si posvečena in ostro je določena rast žlahtni mladiki. — Verjamem: od samih ovir bi se človek skoro razgledati ne mogel, toda zaman: problem stoji. Lahko se dokaže njegova nemožnost, a v nič se ne da zdrobiti.

Malokdo si more predstavljati, koliko truda leži v teh letošnjih predstavah. Priznati moramo, da ni bil posejan na kamenita tla. Skoro nevidni so poganjki, toda ljubeznipolno oko jih razbere. Vse je res, da s tem ansamblom, kakor je, ne doseže gledališče niti pol pota, a upanje na boljšo bodočnost je upravičeno že z ozirom na nekatere letošnje prirastke. Takim močem pa je v prvi vrsti potrebna tradicija, bodisi predstav ali osebnosti; brez nje se ne udomačijo in tudi občinstvo se bo težko ogrelo. Tisto malo tradicije od Verovška in Borštnika sem ne živi več med nami. že jo zastirajo ciprese. Z abecedo so pričeli in do zrelosti so še dolga leta trde šole. V arhivih ni gramatike, ne čitanke iz prejšnjih let, sedaj jih šele pišejo. Vsi so učitelji in vsi učenci. Če ne bo drug drugemu zaupal svojega bogastva ter ga vsakdo sprejemal s hvaležno roko, bo ves trud zaman. V njih samih se mora roditi in utrditi globoko prepričanje o njihovi smeri, kajti vse drugo zanašanje je kočljivo in problematično. Prepričan sem, da bi danes velik del publike, brez svoje lastne krivde, poskušal za rep privleči na oder Krpanovo kobilo, da jo dostojno proslavi. Verovšek in Borštnik, ki sta živela v tej pretečeni dobi, nista še ustvarila slovenskega gledališča, bila sta le dvoje močnih osebnosti in temvečja krivda pade na tisto dobo, ki ju je poniževala do krpanovanja, dočim bi lahko že tedaj vzgojila občinstvo za najboljše predstave. Ne zapirajmo oči in priznajmo, da že v teh letošnjih predstavah razbiramo temelje za zgradbo iznova.

Živ jezik se ustvarja na odru! Čeprav ga govorimo od rojstva, je vendarle resnica, da je bila naša pisana govorica na odru mrtev hieroglif. Kjer bi morala biti šola za izgovarjavo književne slovenščine, je niso niti govorili. Vsak krajan je obračal po svoje. Eden je piu, drugi pil, tretji piv. Za pisano besedo ni bilo postave v grlu in jeziku. Z odra se je prerekala ljubljanščina z žlahtno dolenjščino, vmes pa se je oglašala hrvaška in češka slovenščina. Židana ruta, ki se nam ni nikakor podala. Ne trdim, da smo letos že na cilju, a dosegli so vendar v besedi nekaj ubranosti, čeprav zahteva še mnogo neprisiljenosti. Izgovarjavi se že pridružuje točnost in barva samoglasnikov, iz besedi raste smisel stoletij in kadar nastopi srečen trenotek oblagodarjenega grla, tedaj zazvene verzi Shakespearjevi, šola našega odra, v zveneči marmor vklesani. Do celokupnosti pa je še daleč.

Kakor jezikovno, izražajo letošnje predstave skrbno pripravljenost v režiji in kar je ž njo v zvezi. Torej smo prišli do jedra. Režiser, pa naj pripada katerikoli šoli, je v prvi vrsti odgovoren za vprizoritev. Najprimitivnejšo zahtevo vsakega lajika mora izpolniti, namreč podati razumljivost drame, kar zveni sicer naivno, pa je včasih le težka naloga. Ne mislim, da zadostuje navadno razumevanje pisane besede, ampak prenašam ta pojem na pisateljevo vstvarjanje. Od tistega hipa, ko se je iz kaosa izobličala snov in je tvorec oduševil osebe, pa do trenutka, ko leži izgotovljeno delo na mizi, diha minuta večnosti. Vsem osebam dobre drame žari na čelu njen pečat; absolutnost njihovega bitja se mora gledavcu odkrivati v vsej njihovi mimiki, besedah, v vsakem dihu tega ustvarjenega sveta. Le če režiser prodre v labirint ustvarjanja pisateljevega, bo krožila notranja potreba, ki je poklicala v življenje te ljudi, kakor kri po žilah v vsej drami. Noben pomišljaj ne ostane neizigran. Kdor je gledal vprizoritve Čehova pri Hudožestvenikih ter primerjal potem predstavo s knjigo, bo razumel, česa se more poslužiti režišer, ki prekorači celo napisane in predpisane zakletve pisatelja, da poda vso njegovo osebnost v eni sami drami. Take predstave ustvarjajo potem tradicijo gledališča, vsaka nova moč najde v njih nešteto možnosti udejstvovanja. Kakor vse, ima tudi režija svoje kodekse. Priznavam, da dolgoletna praksa, gledanje, marsikaj izpopolni, toda do zadnjega ključa pride le režiser-osebnost. Predvsem je ta potrebna za lastna, domača dela, kjer mora režiser takorekoč šele vstvarjati način igranja, na katerem bo lepela domača prst. — Moderno gledališče boleha že dolgo na problemu kulis. Razvadilo je občinstvo, ga takorekoč oslepilo, čeprav ne pomenijo kulise nobene bistvene važnosti v razvoju gledališča. Nekdo mi je pripovedoval, da so tudi najmodernejši poizkusi, hoteči podajati do golega slečeno dušo, ki bi kar fosforescirala na odru, zapadli isti bolezni ter so opozorili oči vseh gledavcev predvsem na kulise, predstavljajoče slovo vsej tradiciji. Tak režiser pač ne bo mogel vzbuditi v gledavcu one domišljije, s katero uživa pisano besedo doma v tihi izbi. Scenerija je le okvir, ki nevidno oklepa sliko. Oči morajo na odru zreti v svetove, ki bi jih same nikdar ne zaslutile. Režiser pa se prepriča, da je tako do soustvarjanja razburil njih fantazijo. V tej smeri pa ni odgovoren le občinstvu, temveč tudi vsem igravcem pod svojo taktirko. Njim samim mora bogatiti razgled v carstvo pisateljevih sanj in pri vseh bo našel krepko sodelovanje. Zato lahko rečem, da so naši režiserji odgovorni v prvi vrsti za razvoj igralcev, posebno novih moči, izmed katerih veliko obeta Škerlj-Medvedova in Lipah.

Mati našega gledališča bo lastna drama. «Iz srca svoje so kali pognale» pesmi Prešernove in niso naša hostija zgolj zaradi jezika, temveč kot inkarnacija narodnega srca. Beseda grude, v drami spočeta, bo oplojala igravca-režiserja, da se bo prvič jasno zavedal, komu podaja in kako je treba. Kajti kadar se z odra razodene narodu njegovo najgloblje bitje, tedaj mu postane svetišče, kar je bilo prej le zabavišče. Ni čuda, da žive še danes komedije in tragedije napisane pred stoletji ter črpajo nova moderna gledališča še vedno iz odrov, kjer so ljudske množice sodoživljale kot svoje najvišje razodetje grške in Shakespearjeve tragedije in komedije, se potapljale v mistično grozo v koralih srednjeveških misterijev in je utripalo srce pred razodetjem ruske duše pri Hudožestvenikih. Morda je poleg teh odrov baš vsled pomanjkanja nacijonalne izrasti Reinhardtovo gledališče le veličasten poizkus. Vem, da se vsega tega ne ustvari čez noč, toda vsakdo je poklican in vsaka minuta čaka na izpolnjenje. — Članki, ki jih je dramaturg Župančič objavljal lansko sezono v Gledališkem listu, so prvi temelji slovenske dramaturgije, črpajoče iz globin našega bitja. Ves potek zadnjih gledaliških sezon je le dokaz, kako konsekventno, vsem neprilikam po robu, stopa po svoji poti. Marsikdo — se niti ne zaveda, da je z njegovim delom načet problem slovenskega gledališča pri svojem jedru.

Ne morem trditi, da dosegajo letošnje predstave isto umetniško višino kot lanska uprizoritev **«Kozarca vode»**, ki si je ostala tudi letos zvesta. **«Razvalina življenja»** je šla čez deske kakor preteklo sezono, **«Golgota»** se je v počitnicah osvežila, a **«Borba»**, ena najboljših lanskih predstav, je letos za spoznanje opešala. Tip gospoda Antonyja se mi je zdel lansko leto mnogo bolj posrečen in je v novi zasedbi pogrešal tiste sugestivne sile, ki jo izžareva ta iz jekla vliti starec na pragu dveh razdobij. Neenotnost glasu je bila predvsem kriva, da nam je razblinila iluzijo moža, ki je štirikrat bil z železno pestjo po delavskih hrbtih. Izmed ostalih je Vanklin pridobil, Enid izgubila.

Jírasku se je gledališče poklonilo ob njegovi sedemdesetletnici z dostojno vprizoritvijo njegove dramske študije **«Oče»** vzlic ne povsem pravilni zasedbi. Ubranost celotne uprizoritve je predvsem zasluga Rogozovega Kopeckega.

Dvoje karakterističnih modernih dram je otvorilo letošnjo sezono, Kosorjeva **«Požar strasti»** in Wildgansova **«Ljubezen»**. Že par let pred vojno se je razburkalo morje literature. Borza umetnostnih novinarjev notira neprestano nove struje, kakor kurze. Drug drugega hoče prehiteti za par stoletij in vendar ostaja z njim daleč zadaj. Vratolomno se hoče dvigniti sleherni nad nivo preteklosti, pretrgati vse tradicije, postaviti nekaj pred oči, česar še ni bilo. Doklej bo drvel ta vrtinec? Nič manj, ko do prvih osebnosti, kojih konture se že tupatam pojavljajo. In vendar ni ves ta boj nič drugega, kakor želja, iztrgati iz jeklenega objema gole zunanjosti, se dvigniti iz grobnice naturalizma do sanj romantičnega poeta, grandijoznosti problemov klasične dobe. Četrta dimenzija, iz posameznika rojena, stopa zopet na oder. Tudi na deskah je napovedan boj vsemu, kar diši količkaj po realizmu. Zanimivo je, da občinstvo samo beži pred svojo okolico, popolnoma udano materijalizmu. Svetovna revolucija je torej spremljevavka duševne.

Kosor je s svojo dramo nastopil že pred vojno. Laskavo je zanjo dejstvo, da se je do danes obdržala na odru. Ne motil bi se preveč, če trdim, da je ena najmočnejših njegovih dram. Strašen boj Boga (Ilarija) s Satanom (Guša) sega v svetove vizijonarnosti. Bog podleže in vsa živa bitja bodo izgorela v sijaju škrlatnega plašča hudičevega, ki se razgrne čez vso zemljo. Krvave oči človekove bodo zrle vstajenje kosti mrličev, ušesa ogluše v hrušču podirajočega se križa na Golgoti. Kakor na starih slikah, se pojavi mojster sam med temi ljudmi in se uči iz razorov domače zemlje, spoznava več, kakor je napisanega v vseh bukvah. Kajti laž stoji tam notri in to laž nosijo vsi na ustnicah, kadar se križajo pred bogom. Nihče ne uide strastem posesti, slehernega bo podjarmil satan. Le bosjaki, nemaniči imajo širokoodprto srce za svojega sočloveka. In Satan zmaguje. — Tema bi morala zagrniti njegovo zmago in človeški glas, ki se plakajoče oglasi po tem strašnem boju, so pri nas upravičeno črtali. Drama sama zahteva diskretnih igravcev, kajti zgodi se prav lahko, da učinkujejo osebe, že same po sebi stilizirane, neokusno, kar smo videli predvsem pri Gaberščiku. V ostalem so pripomogli vsi igravci po svojih močeh režiserju Rogozu, da je drama zadobila enotnost. Seveda bi bilo treba vaditi v prvem dejanju, gotovo najdelikatnejši sceni, bosjake vse drugače, da bi njih govori ne lili skozi rešeto. Tudi v zadnjem dejanju v sceni vizijonarnega govora se je mnogokaj izgubilo, kar bi gledavcu vse drugače izpolnilo predstavo. Mogoče bi režiser dosegel to z vestnejšim podčrtanjem in koncentriranjem scenerije. Čudno, da si Borštnikova ni bolje ogledala slavonskih kmetic, ki imajo poprečno zelo malo Strindbergovega duha v sebi. Ni bilo prav, da je Maro na ta način pobarvala. Krepka dramatična slika tretjega dejanja, poslednjega iz prvega pogovora med sinovoma obeh rodov, ki lezeta drug v drugega, kakor kača kači v goltanec, zahteva seveda finih prehodov, sugestivno uplivajočih na gledavca, krepkega ritma telesa, ne pa tega kar smo gledali v skoro epileptičnih sunkih hrbtenic.

Mehka lirična pesem je v primeri z Kosorjevim demonizmom Wildgansova «Ljubezen». Goli stavek realnosti prehaja v pesem, kadar sanja duša tudi najpriprostejšega človeka. Na stotine je namreč Müllerjev, poročenih, padajočih pod tem bremenom. «Ljubezen» ni drama osebnosti, temveč problema, ki ga doživlja človeštvo iz dneva v dan. Tragika tega problema zveni v spevu trpečih ljudi, ki plakajo, stegujejo roke v neznane svetove ljubezni, še ne razodete in vendar s krvavečim srcem pričakovane. Morda pride nekoč — morda nikoli? sprašuje dvoje bitij v globoki noči usodo. Ljubezen hodi kakor slutnja nevidna med stenami zemeljskih prebivavcev, ki žejno segajo za njo. Tam zunaj pa se navija in odvija čas, trd in gluh za trpljenje.

Uprizoritev bi zahtevala rafinirane enotnosti in šele tedaj bi bili verzi zlate nitke, uvezane v diskretno obleko. Enakomerno bi se moralo razvijati dejanje, kontrasti, s katerimi Wildgans tako fino operira, docela spojeni z notranjim življenjem med štirimi stenami. Z eno besedo: oder bi le ilustriral pesem. Topot pa se je naša fantazija preveč borila z neizigranimi stavki in verzi, da, celo potapljala v tisto vsakdanjost, iz katere nas pisatelj dviguje. Zgodilo se je celo, da slika ni nudila razumljivosti dogajanja in kako naj potem vpliva?

Rogozu ni šlo od rok, ne vem le, ali ne spada v tako kombinacijo, ali mu igra ni pogodi. Pogrešali smo notranjega ognja, ki ga vselej izžareva njegova oseba. Wintrova vkljub vsemu prizadevanju ni dvignila igre nad nivo poprečnosti. Svoje uloge ni živela, le spremljala jo je. Brezprimerno boljše kot nositeljica drame, so bile pogojene vse stranske osebe, če jih smem tako imenovati. Scenerija se je posebno v zadnjem dejanju tesno privila drami, ali je pa v ostalih dosegla svoj namen, je še prašanje. Da, Wildgans je bil trd oreh, zahteval bi silnega truda in globoke resnosti, šole v vseh ozirih.

Izmed klasičnih iger smo gledali dvoje komedij, silnih kontrastov. **«Zmešnjave»** se nizajo na zmešnjave tam nekje v Efezu. Skokoma drvi igra in nimaš časa, da bi razvozljal ljubosumni Adrijani njene zmote; kaj, tudi tebe je začaral mojster Ščip, peklenski copernik, in ti se smeješ zvezanemu trpinu, pa se ne ježiš nad ženo njegovo, zavratnico? Ni mogoče, ves čas prasketajo pršeče besede, da se celo igravci s težavo vzdržujejo smeha. Mrzle so stene samostana, svete, svete. Pa ti le besede opatice posvetno diše. Čudne nune. Ne utegneš razmišljati, boben zapoje, v smrt peljejo starca, Efežana, tako udano spravljenega s svetom. In že se razvozlja vsa štrena, dvoje parov dvojčkov se najde, troje parov svatuje, premeteni kupci z Mirando pod pazduho, polnimi mošnjami cekinov, s katerimi je obsipal tudi tebe Župančič ves večer. Kaj hočete še več? — Dečki, bistro! jim je nasvetoval v sijajnem pismu, s katerim je izročil delce občinstvu in igravcem. Res, potrudili so se, čvrsto od prvega do zadnjega, posebno tisti večer, ko se je V. Danilova zabubila v Mirando. Kdor je gledal «Sen», ne more tajiti napredka v režiji, igranju in govoru. Zdaj ve, preko razvoja ne gre.

Vedno mi roji po glavi, kako se je mogel Gogolj, on, ki so ga našli nekega jutra mrtvega, izgorelega v mističnih molitvah, tako zasmejati, da se še danes smeje vse mesto, kamor zaide **«Revizor»**. Njegova duša je ljubila razsežnost ruskih poljan, z blaznim hrepenenjem za razkošjem, odevajočim v bizarni plašč Tarasa Buljbo, se je zasmejal nad ljudmi, ubogimi stvori, po naturi goljufi, lažniki, ki sami sebi verjamejo, prevaranti, gizdalini, oženjenimi z dičnimi Anami, oblagodarjeni bogato z otroci — goskami Marjami. Ko pa se je ž njim vred smejala vsa Rusija, se je Gogolj zdrznil pred vrtincem, ki ga je sam zavrtel. Nad seboj se smejete! jim je zaklical v popravljeni izdaji z odra. A klic njegov ni dosegel ušes, nihče ni hotel videti sebe, vsakdo je škilil na soseda. In smejemo se še danes, o kako! Ta smeh gre iz veka v vek, on ga je le oblikoval. Uprizoriti ga, se pravi, Gogoljevo željo pogoditi.

Kdor bi ga hotel podati brez podčrtavanja, karikiranja karikatur samih po sebi, bi moral razpolagati s prvovrstnimi igravci, od katerih bi zajel vsakdo svoj tip iz obdajajoče ga okolice, izdelal z največjo minucijoznostjo vsako potezo, se tako osmešil pred zrcalom na znotraj, da bi vsak gibljaj izzival smešnost njegovega rojstva. Če bi se Putjata držal te poti, sem prepričan o popolnem neuspehu. Celota bi se razbila in občinstvo bi še manj vedelo, zakaj se smeje nad seboj. Zato je ubral drugo pot. Podčrtal je karikaturo, odvzel nekaterim bitjem njih resnično življensko noto. Morda za spoznanje predaleč. Tudi ni pomislil, da se naše igravsko osebje prerado udaja občinstvu. Ena poznejših predstav me je v tem potrdila. Zamojdel bi lahko izpustil vse vinjete, s katerimi je baje ruska predstava Revizorja uprizorjena. Morda bi ne bilo slabo, če bi sugestivnost neme scene, na katero je Gogolj polagal toliko važnosti, bolje kreiral. A nekaj je predstava pokazala, kar bi bilo sila važno za vse naše režiserje, namreč, kaj je izigrana, enotna igra. Trda roka Putjate ni popustila niti za hip, pa se nič ne boji, če se z odra razodeva dresura. Za cilj je potrebna v naših razmerah. Človek je gledal to pot toliko igre, da je strmel, odkod jemljejo drugače tako stilizirane, obsekane osebe. Ta šola bo vsakemu, ki je sodeloval v «Revizorju», marsikaj pripomogla v lastnem ustvarjanju, če ne bo v kopijo zajeta. — Toda «Revizor» pada. V eni poznejših predstav sem se čudil, kako je mogel Gradiš, ko je vendar prvič podal problematično osebo Hlestakova zadovoljivo, tako pozabiti svojo ulogo. Ne vem, kdo mu je nasvetoval že takoj spočetka večjo mero pijanosti v zanj tako važni sceni. Prvič je bilo dovolj in spodobno. Enako je postal njegov nastop v četrtem dejanju neokusen ter ne odgovarja liniji. — S Škerlj⸗Medvedovo je gledališče pridobilo krasno moč. Res so še prehodi nejasni, ali jih sploh ni, toda njen blagozvočni organ, zmožnost karakterizacije sta nam porok za prvovrstno igravko. Če bo Kralj tako napredoval, kakor se je izkazal topot v eni najtežjih scen, postane mož našega odra. Pozornost je vzbudil tudi Lipah, ki je neglede na malce pretirano igro, s katero se je moral vživeti v organizem, pokazal zelo dobro šolo. Kako se razvije Kuratov, glede jezika mislim, je težko reči, a oder obvlada. Tudi drugi tipi bodo ostali v spominu, predvsem Zemljanika, Hlopov in njegova žena. Postranske osebe, ki so bile pri nas toliko časa vselej mrtve točke, so našle v Gabriču in Gorjupovi dobre interprete. Poglavar Putjata pa je tesno zvezan z vso uprizoritvijo. V detajlih preveč raztegnjen v karikaturo, ni dosegel zaželjenega efekta v svojih strupenih besedah, ki jih bruha v občinstvo. Presegal je pač od Gogolja zahtevano postavo, kar seveda njegovih odličnih igravskih zmožnosti prav nič ne krati. *Juš Kozak.*

Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino. Urejajo in izdajajo: Fr. Kidrič, R. Nahtigal, Fr. Ramovš.

Zadnji snopič II. letnika tega znanstvenega časopisa nam je javil, da časopis, ki ga je takrat izdala Slovenska Matica, zaradi visokih tiskarskih stroškov ne bo več izhajal. To vest so z obžalovanjem beležili potem tudi češki in francoski slavistični listi. Vztrajnosti uredništva in naklonjenosti pokrajinske uprave moramo biti hvaležni, ko vidimo pred seboj prva dva snopiča III. letnika, ki prinašata sledečo jezikoslovno vsebino: R. Nahtigal: Instrumental sing. fem. ⸗ojǫ: ⸗oǫ: ⸗ǫ; P. Skok: Oglej i Celje; Fr. Ramovš: Slov. Celje; J. Kelemina: Slovarski doneski; A. Bajec: O prvotnem slovenskem naglasu ^ v rezijanskem narečju; Fr. Ramovš: Csl. destь — slov. desten; slov. res, nejoveren, jež, jezero, nisem, teden, virij ter o izvoru krajevnega imena Kobarid; R. Nahtigal: Prisuha — prešuštvo. — Časopis, ki si je v kratkem času pridobil dober glas in ki prinašajo o njem laskavo oceno srbska, češka, poljska, nemška in francoska jezikoslovna glasila, priporočamo najtopleje našemu razumništvu, predvsem srednješolskim zavodom in učiteljem ter učiteljstvu sploh. Naročnina za III. letnik znaša 20 dinarjev in jo je poslati na administracijo časopisa v Ljubljani, univerza.

Nove knjige.

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Barbusse, H. Ogenj. (Dnevnik desetnije.) Poslovenil Anton Debeljak. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1921. 337 str. 18 Din, po pošti 2 Din več.

Bevk, France. Pesmi. Gorica. 1921. 62 str.

Čehov, Anton. Tri sestre. Drama u četiri čina. Prevela Milica Bogdanović. Zagreb. Z. i. V. Vasić. 1921. 87 str. 8 Din.

Domović, Franjo. Iza zastora. Pjesme. Zagreb. 1921. 28 str.

Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda za navadno leto 1922. Ljubljana. Izdalo in založilo vodstvo. 1921. Vsebina: Koledar. Narodnemu delu. Vestnik Družbe sv. Cirila in Metoda. Inserati. 90 str. Cena 20 K.

Kraigher, Alojz. Umetnikova trilogija. Ivanu Cankarju v spomin. Ljubljana. Samozaložba. 134 str. 18 Din.

Labodje, Trije. Izhajajo šestkrat na leto. Ljubljana. 1922. Uredniki: A. Podbevšek, Jos. Vidmar, Mar. Kogoj. Na leto 75 Din.

Lucerna, Camilla. Aseneta. Po staroj predaji. Zagreb. Z. i. V. Vasić. 1922. 52 str. 10 Din.

* **Oman, Ch.** Kratka istorija Engleske. London. Izdali Williams i Norget. (V komisiji J. B. Cvijanovića.) 1920. X + 173 str. 15 Din.

* **Pešić, Petar.** Solunski front. Vojno-politička akcija. Beograd. Izdanje S. B. Cvijanovića. 1921. 56 str. 4 Din.

Prohaska, Dragutin. Fjodor Mihajlović Dostojevski. Zagreb. Moderna knjižnica. 1921. 382 str. Cena na navadnem papirju, broširano 80 K, na finem papirju, v originalni vezavi 150 K.

Ušeničnik, Aleš. Uvod v filozofijo. Spoznavno-kritični del. Zvezek I. Ljubljana. Katoliško Tiskovno Društvo. 1921. XII + 504 str. (Bogoslovna Akademija v Ljubljani, Knjiga I.)

Velimirović, Nik. Religija Njegoševa. Drugo izdanje. Beograd. Izdanje S. B. Cvijanovića. 1921. XIV + 188 str. 12 Din.

Vidrić, V. Pjesme. Zagreb. Z. i. V. Vasić. XV + 45 str. 6 Din, fino izdanje 10 Din.

Vodopivec, Vinko. Skladbe za moški in mešani zbor. Gorica. Založil skladatelj. 1921. 10 str.

Wilde, Oskar. Lady Windermere. Drama v štirih dejanjih. Prevel R. Rehar. Maribor. Mariborska tiskarna, d. d., 1921. 67 str. 20 K, po pošti 2 K več.

Zapiski, Novi. Mesečna revija. Izdajatelj in odgovorni urednik Alb. Prepeluh. Ljubljana. 1922. 24 str. Na leto 100 K.

Zbašnik, France. Pesmi. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1921. XVII + 92 str. Cena 8 Din.

Zbornik za umetnostno zgodovino. (Archives d'histoire de l'art.) Izdaja Umetnostno zgodovinsko društvo v Ljubljani. Urejuje dr. Izidor Cankar. Ljubljana. 1921. Na leto 100 K.

Zmaj-Gradnik. Pisani oblaki. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1922. 68 str. Cena 7 Din.

Urednikov «imprimatur» 14. februarja 1922.

LJUBLJANSKI ZVON
Mesečnik za književnost in prosveto
XLII. letnik 1922 3. številka

J. Kelemina:

Pogledi na sodobno pesništvo.

Posamične struje, ki si slede tekom časa, se uveljavijo šele v borbi proti svojim predhodnicam; zato je zgodovinska nehvaležnost Kajnov znak, ki ga nosi mladina vseh časov — ne brez koketne bolesti — na čelu. Nikdo vendar ne misli, da se je mogla razviti kedaj kakšna smer brez predpostav, da je planila kot Pallas Athene v vsej dozorelosti iz Zenove glave. Pridobitve prejšnjih dob preidejo v gotovi meri v novo smer (to ni graja!), tudi ona doba od včeraj, ki se ji mladina roga, si sme lastiti v zaslugo, da je bila njena rednica. Samo da je razvoj odvedel novi rod preko točke, ki so jo dosegli oni. Odkriti v kulturnih pojavih starejše podstave in samonikli novi prirastek, je naloga kritikova. V kolikor iz svojih izsledkov ne izvaja za vstvarjajočega nikakih norm, ga ne zadene Zolajev očitek, da proglaša modrost od včeraj za modrost današnjega dne. Nobene ovire pa ni, da se ne postavi kritik na čelo porajajoče se struje. Gotovi elementi vstvarjanja ostanejo kljub vsem spremembam okusa in naziranja nedotaknjeni.

Tipično reklo kritike je, da je treba pojmovati pesniško delo kake dobe v okviru celotnega umetniškega in vobče socijalnega življenja. Človeštvo se probuja polagoma iz psihoze velike vojne. Sestav nove družbe je delo revolucije; njen val je vrgel na površje nove plasti, ki so dokazale s svojimi uspehi nad odrevenelim buržujem pravico do obstoja. Točne in ciljnate kretnje pristojajo tej družbi brez tradicije bolje, nego slovesno umerjene geste — pridedovana last dolgih rodov. Revolucija je osvežila spomin na človeško vrednost. V brezimnih masah je odhajal narod na bojišče — slepo orodje temnih sil; vrača se s podvojeno in potrojeno zavestjo svojega dostojanstva. Napredovala je mehanizacija življenja. K surovemu materijalizmu, v katerem tičimo globoko, tvorijo mistične in verske potrebe posameznikov osupljiv kontrast. Razdelitev zemeljskih blagrov je vstvarila med imovitimi in neimovitimi silen prepad; med zadnje je pahnil tok časa tudi intelektualca — do včeraj pribornika meščanstva. Poslej se zgrinjajo, zavedajoč se svojega položaja, krog radikalnejših, da, tudi utopističnih zastav. S socijalnimi razmerami mora računati umetniška praksa. Vsled bede so se zmanjšale kulturne potrebe srednjih slojev; po zakonu prilagoditve mora iskati umetnik stike z novimi krogi in računati z njihovim okusom. Povsod vidimo kot učinek vojne dobe globoko nasprotstvo duhov: dočim si je prisvojila n. pr. mladina — tako upam v njeno čast — popolnoma in brez pridržka načela in pridobitve revolucije, zre gotov odlomek naroda brez umevanja v sedanjost in greni s svojimi jedkimi kritikami še ostalim veselje nad tem, kar je dobrega v novem času. Silni preokret na vseh poljih je očividno obsodil mnogega, ki se ne more vživeti v nove čase, v duševno smrt.

Izid vojne je vstvaril tako v zmagovalcih kot v premagancih posebno mentalnost: tam neznosno oholost, tukaj mračno obupnost, ki kaže proti utopističnim formulam le malo odpornosti.

V umetnosti se razodeva delo revolucije v tem, da je razdrla historične oblike, ki so zadoščale prejšnjim dobam. Vzporedno teko poskusi, najti nove oblike izražanja. Korenine novega pokreta pa segajo ne samo v vojni čas, temveč tudi v neposredno predhodno dobo, približno v leto 1910. Tako nam sporočajo voditelji pokreta v svojih spisih, v katerih že uživajo same sebe nekako zgodovinsko. Pod vojnim pritiskom so se vkočile vse nabrane tvorne in razdiralne sile; odslej jim je dana prosta pot. Med umetniki in avtorji nove dobe najdemo tudi take, ki so se udeleževali že bojev v predhodnih smereh in so se razvili z nekako nujnostjo na novo stopnjo. A zunanje usode nove šole za enkrat ne bomo zasledovali, naj zadostuje izbera njenih načelnih misli, kakor se najdejo v umotvorih in številnih programih. Najlepši programi sicer ne morejo priklicati resničnega umetnika. Poseči nam je pri našem delu nekoliko nazaj v dobo naturalizma, za čigar premagovalca se smatra novi vek.

Z nastopom realizma so prvikrat odkrili pesniki poezijo v resničnem življenju krog sebe, ko so jo dolgo zaman iskali širom zemlje. Na mah se je odprlo vstvarjanju neizmerno polje. Z železno mirnostjo operaterja in s sočutjem angela odkriva Tolstoj v Sebastopolskih povestih grozote vojne, kjer se Cankar v slični snovi ob vsaki pretresljivi peripetiji zajoče. Potem ta pogum izpovedi obtožbe: vse kar je visokega in nizkega kliče umetnik pred svoj sodni stol. Čustvovanje širokih mas in pesnikovo delo gresta vzporedno. On je bil glasnik socijalnih idej. Procvit realizma teče vzporedno z dobo rastočega industrijalizma in razvijajočega se tretjega stanu. Pripovedna umetnost je dosegla tedaj eno izmed višin razvoja, ko je spoznala kot svojo nalogo, ustvariti pragmatsko, to je vsestransko motivirano povest.

Pred pesnikovim očesom so ležali jasno tako vzroki kot učinki vsega dogajanja. Ob teh povodcih je prestavljal svoje figure. Konflikte je spletal in razpletal s točnostjo računarja. V svojih marmornih umotvorih so prikazovali pisatelji človeštvo, vključeno v sistem naravnih zakonitosti, in v popolni odvisnosti od njih. Vsa naloga pripovedovalca je bila, obdelati v tem tesnem okviru potek tega in onega slučaja, ki je na novo izpričeval neodoljivo moč narave. Tako se je boril realizem in njega robustnejši naslednik naturalizem za svobodo izraza, ko se je začel javljati proti njemu odpor. Ne samo na eni točki! Očitanja, ki so letela na strujo, so prevzeta skoro v celoti kot programne točke nove šole. Čim bolj se je vezal naturalizem z zahtevami tretjega stanu, ki je vzel vso strujo polagoma nekako v zakup, čim globlje se je pogrezal v socijalna vprašanja, tembolj so se mu odtujevali «višji» sloji, ki so čutili v socijalni tendenci ost, naperjeno proti njim. V filozofskih vprašanjih je odlikovala te umotvore nekaka kratkovidnost, v kateri so si domišljevali pisatelji, da smejo in morejo izreči zadnjo besedo tam, kjer je bilo še v resnici treba, udarjati temelje in trudapolno znašati gradivo za kasnejše spoznave. Koliko tendenčne poštenosti je izraženo v raznih socijalnih romanih — vendar se je polagoma ustalilo mnenje: naturalizem je v svoji omejenosti nesposoben za obravnavanje višjih vprašanj. Zastran oblike so bile zahteve naturalistov več kakor skromne. Preobilica materijala ni dovoljevala koncentracije in točne zgradbe.

Nobeden izmed očitkov se mi ne zdi tako tehtovit kot ta, da so imeli ti produkti premalo pesniškega duha. Čim bolj se je obkladala umetnost z zemeljsko težo, tem bolj je ta hiral. Svarilen simptom za umetnike bi moralo biti, da je odvrnilo od njih neizprosnih tvorb s sigurnim čustvom finejše organizirano občinstvo in se zateklo v naročje mehkejše umetnosti, kjer še žive vsa čudesa pravljice. Poleg naturalizma je tekla neprestano struja, ki se je razvila polagoma v neoromantiko. V njenih izdelkih je prišla do veljave dolgo zapostavljena fantazija. Proti samozadovoljni vestnosti, s katero so opisovali avtorji naravo, se je uveljavilo načelo o relativnosti spoznanja. Narava kot taka nam ni spoznatna, od nje dojmimo le to in na ta način, kar in kakor nam sporočajo čuti. To načelo je oropalo umetnika sigurnosti v gledanju narave in zrahljalo oblike umotvora. Nepozabno nam je še, kako smo morali v dobi impresijonizma iskati v šarenitih bojah, kako se je razodela narava umetnika, kolikšen del je od nje zaznal. V pripovedni umetnosti so izgubile osebe čez noč vse jasne konture, njih delovanje vsako določno smer. V neki nedoločni praznini plahutajo junaki sem in tje, sanjajo in umirajo. Lirika se je razlila v nejasno valovanje čustev, v katerem je bilo nemogoče doseči trdna tla. Po svoji idejni vsebini impresijonizem nikakor ni bil nasprotnik naturalizma. Kot tak je nastopal koj spočetka simbolizem, ki se seveda lahko brati z impresijonistično obliko. Nasproti resnični ali dozdevni plitvosti naturalizma se vračajo simbolni umetniki k reševanju višjih vprašanj in jih odevajo v obliko simbola. Pravzaprav je vsaka umetnost po sebi simbolna, ker so njena izrazna sredstva le znaki dejanskega stanja. Toda v teh izdelkih imamo višjo stopnjo simbola. Umetnik odkrije v predmetu, na katerega se nanaša, še eno lepoto: pomen, ki je pa brez substrata, dovzetnega čutom. Vse kar pove umetnik, si privzame masko globokoumnosti, vse pomeni nekaj več kot v doslovnem smislu. Ko pride spet v čisto veselje nad živo blestečo se barvo in priprostim zvokom in pomenom besede, tedaj se bo občinstvo zavedalo, kje tiči pomota te dobe. Simbolno pojmovanje predmeta prinese nedvomno obogatenje pesniških predstav — tudi narodna poezija pozna simbole v omejenem številu. Toda prvotna naloga pesništva je, vplivati s svojimi znaki na domišljijo in ne na razum. Sicer se pa umetniki tudi niso posluževali splošno znanih motivov, temveč so dajali prednost neznanim, in so si tako polagoma odtujili občinstvo. V izgubo je šla pri tej plašljivi maniri pogumna odkritosrčnost, ki je odlikovala naturalistično dobo.

Ako vzamete idejno jedro te dobe, se pokaže kot slaboten nasprotnik možatega naturalizma. Cela produkcija se dozdeva kot nevažna zadeva nekih artistov, ki se neprestano ukvarjajo s svojim dekadentnim jaz-om in uganjajo kult s svojimi namišljenimi bolečinami. Taka struja, ki ne more ne živeti ne umreti, ni zmožna uveljaviti se v svetu trdih realnosti in celo zavladati jim. Izmed mnogoštevilnih skupin te šole bodi omenjena nemška dvojica Stefan George in Hofmannsthal, ker se njuno pojmovanje nalog umetnosti krije že s stremljenji najnovejše dobe (Werfel, eden izmed vodilnih pesnikov, je izšel naravnost iz okolice Hugona Salusa, pripadnika formalne šole). To kar imajo povedati ti virtuozi v svojih brezhibnih pesnitvah, niso več «iznajdene povesti, temveč slike notranjega razpoloženja, namen produkcije ni zabava, temveč vtis».[1] Tu so jasni začetki nove duševne umetnosti, kakor jo zahteva ekspresijonizem. Manj merodajna je omenjena skupina za novo dobo s svojo formalno strogostjo. V nadomestilo stvarnih opisov, ki jih je začela krčiti že ta doba, dobimo bohotno obilico notranjih dogodkov. Dostikrat brez zveze z ogrodjem umotvora. Oscar Wilde naniza v svojih družabnih dramah blesteče paradokse in stavke iz feministične filozofije: ženska je slika, mož problem. Slično Šved Strindberg. Tako kot ta mojstra govore njuni učenci po vseh deželah ter dokazujejo, da je ženska filozofija v resnici zelo dober kup. Marsikdo bi lahko tu prispeval, če bi hotel. Vsej obravnavani dobi daje vsiljiv feminizem poseben značaj.

Tako je približno ozadje najnovejše dobe, kateri je nekdo nadel neznačilno ime ekspresijonizem, izrazna umetnost. Vsaka umetnost izraža z večjo ali z manjšo jakostjo. Ime nove smeri bi lahko zavedlo h krivim opredelitvam napram impresijonizmu. Da nimata ti dve smeri nič skupnega, kot se tuintam zatrjuje, ni verjetno. Da se razlikujeta v bistvenih točkah, se da dokazati. Pred vsem je impresijonizem izraz bolj za stilistično voljo pretečene dobe; ekspresijonizem pa hoče biti norma našega doživljanja, celotni izraz modernega naziranja sveta, ki daje značaj vsemu človeškemu delu, tudi umetniškemu vstvarjanju. Ves pokret moramo tedaj pojmovati v okviru gotovih filozofskih naukov. Kakor ni pričakovati, da bi se dalo razbrati iz raznih izjav trdno ogrodje kakega sistema, se dajo vendar razni izreki strniti v sliko nekake idealistične filozofije. Realni svet je izgubil (spet enkrat!) svojo tehtovitost; dijalektika ga je prepoznala kot tvorbo predstav, kot pojem. Nova doba ne priznava nadmoči narave: narava je ničla in postane šele po človeku, ki ji vdahne smisel, oblika in postava. Svet kot vizija je postal nekako prosojen. V slikarstvu izpričujejo ploskaste, neplastične slike v sivkasto vodenih barvah, kako je umetnik «premagal» naravo. Treba je iti daleč nazaj v asketične dobe človeštva, da najdete analogije. In slično se nam priporoča previdnost napram razumu in njegovim izsledkom; pravi organ spoznanja je marveč notranji čut, slutnja, intuicija. «Temo prinaša, kar smo dolgo častili kot nositelja nebeške jasnosti, tehtajočo pamet. Ona razkroji kozmos v možnosti, ki jim ne izvemo pogojev. Nazadnje razkroji nas same. Duh gradi... kozmična varnost počiva v čutu.»[2]

---

[1] Prim. Blätter für die Kunst. Auslese für die Jahre 1892—1898.

To realnost, ki jo je impresijonist raztolkel v ploskve, barve, reflekse, kretnje, trenutke, strne ekspresijonist v veličastno vizijo kozmosa, v katerem spozna objektivacijo vsemogočnega življenjskega čuta (nova beseda za staro stvar!). Delujočemu duhu gre prednost pred njega stvoritvijo: vnanjim svetom. Napram dosledni odvisnosti volje od vzrokov stavi ta doba suverenost hotenja. Ne obupuje nad svetom, temveč kliče svoje pristaše v boj, v delavno življenje.

Za svoja naziranja se sklicujejo učeniki na Schopenhauerja; vendar so dali njegovemu pesimizmu ublažujoče zaokroženje: zatrjevanje življenja! Po Nietzscheju, a brez njegovih bijoloških brutalnosti! Skoz celo naziranje veje topla sapa vsečloveške ljubezni, neskončnega usmiljenja, kakor ga pozna Dostojevskij. Ta je tudi prispeval svojo religijo, očiščeno intelekta, svojo mistiko. Važno je tudi omeniti vpliv modnega filozofa Bergsona (pomen intuicije!). — Kot zaslugo si štejejo voditelji pokreta, da so leta 1914., v dobi narodnega besnila (Lissauerjev Hassgesang!) molčali ali se celo kasneje po močeh upirali presezanju imperijalizma. V novi dobi oznanujejo v vseh deželah spravo med narodi, večni mir; v ozadje stopajo nacijonalni vzori. Da si je prisvojila tudi naša mladina ta načela, je tem značilnejše, ker je tvorila do zadnjih dni borba za narodno dušo jedro in vsebino našega življenja. Imamo dva moža, ki sta zametovala — z različnih stališč — dosledni nacijonalizem. Stritar, vdajajoč se nekemu tihemu, a zelo dekorativnemu kozmopolitstvu, Mahnič z dogmatskih vidikov (nacijonalizem = moderno poganstvo!). Obema je dalo, mislim, življenje priliko, spoznati, kje zeva v njunih sklepih vrzel.

(Konec prihodnjič.)

---

[2] W. Illing, Der Geistige. Novelle. Jugend 1921.

Mirko Pretnar:

Samoten.

Samoten se je iz lin
oglasil polnočni zvon;
štejem udarce in slišim,
kako se na krilih ujede
spušča čas preko dolin.

Juš Kozak: (Nadaljevanje.)

Tehtnica.

3.

V tišini bukove hoste sta se zleknila, sladko utrujena od popoldnevnega drvenja, pod sitim zelenjem, razvešenim na gosto po belih, marmornatih stebrih. Že po kosilu je vzel Brajda ozdravelega fanta seboj in naročil ženi, naj ju poišče zvečer pri studencu. V polumraku gozdnih globin sta vrtala vse popoldne v najskrivnejše kotičke, zdaj po zložnih potih, zdaj zopet nad globoko udrtimi tolmuni zemlje, vabečimi v hladno brezdno. Z belim lubjem opasani zeleni starci so ju spremljali svečano in tajinstveno, v vprašanjih in odgovorih so oživljale temine podmolov, iz vsake luknjice so na polževih rogovih lesketale tajne bajke podzemskih prebivalcev. Oživljajoči bršljan se je spreminjal v zelene kače, ki se zaklete v svoji grozi plazijo po belih, snežnih devojkah, izjedajo stare hraste, očete nemirnih brez. Za sled nazaj iz teh bajnih globin sta posipala spomine na zunaj, odkoder se je le redko zasmehljalo modro nebo. Svoje dopadajenje je našel gozd nad njima, sprejel ju je kakor dvoje dreves, od neugnanega veselja izdrtih iz zemlje, ki jadrata, dokler jima je milostljiv čas, se nosita okrog vseh družic in prijateljev, kamor sta v goste povabljena.

Pri studencu, kjer se merijo visoke breze s priletnimi bukvami v svoji vitkosti, ju je objel hlad, kakor bi stopila popoldne v mračno cerkev, kamor najde človek pot pod visokimi oboki starinskega stolpa. Izpod stolpa viseči zlati svečniki s svojimi kristalnimi bradicami plavajo nad ladjo liki kori angeljev, katerih molitev se izgublja v mrakovih tam daleč v globini, kamor se je pred svetom zateklo najsvetejše. Resni svetniki, device svetnice se pogovarjajo od stene do stene, podnevi mrtve in hladne, gore zdaj oči v asketični grozi. Brajda se je zgrudil, prevzet od svetosti trenutka, ki ga mu je gozd pričaral; vsaka njegova misel je kipela kvišku, da se izpove v gorečih besedah najsvetejši besedi, ves čas pričujoči in vendar skriti vsepovsod, kamor koprne veje teh molčečih bitij.

Poslednji tedni so divje razorali njegovo dušo; iz drobovja so izvrgli črno prst pred obličje solnca, vsa semena, nabrekla od dolgega spanja, so pognala cvetove, da je vse navskriž prerastla njiva s temno žoltimi rožami, ki jih je ženska roka sipala po brazdah, boječ se pred zgodnimi mrazovi, da ji ne vzamejo poslednjih utrinkov blesteče mladosti. Med njimi se skriva tajna skrb modrih hijacint, povešajočih svoje glavice k tlom, roke pa se prožijo v trpki bolesti k nebu. Strašno je zahrepenel, stopiti pod temni podmol, se zapreti v spovednico tega miru, ki je svetost in resnico sprejel vase, da našteje vse po vrsti pred njenimi očmi, kar mu dušo teži v teh dneh. In morda najde odvezo, morda odgovor, kam ga ženejo njegova dela, od dne do dne bolj jalova, in išče tolažbe za tisto poslednje razvozljanje svojega rojstva, zaradi katerega nekateri preklinjajo mater in očeta, drugi boga, pa ne najdejo nikdar miru, dokler jim smrt ne vrne življenja ter jih ne reši praznine neplodnih ur, preslabotnega razmaha rok.

«Oče, tisto povest mi povej, kako je čakal v cerkvi o polnoči junak zakleto kraljično.»

«Tisto bi rad slišal?» — Kaj je tudi fanta objela moja misel? — mu je šinilo v glavo, — da bi rad trepetal, kakor sem jaz svoje čase, ko mi je znoj oblival telo pred bajko, ki je dramila vso resničnost groznega napora, da odrešimo svojo zakleto usodo? —

«Daj, povej,» se je stiskal k njemu deček.

«Kaj je še ne poznaš? Ej ti, radovednež, — ne daš miru! — Saj veš, kako je bilo: prvo noč se je skril za okostnjak in razločno je slišal, kako drvi kraljična, v srno začarana, po temni, gluho odmevajoči cerkvi, peketa s kopiti, prha od jeze, da ne najde človeškega mesa. Bliski njenih oči so ga že prebadali, vroča sapa ga je žgala skozi kosti, ki jih je razmetavala s svojimi kopiti, da so obupno ječale sredi smrtne tišine. Vsak jek teh ostankov mrtvega človeka se je grozeče razrastel v strašen krik, čemu jih drami v njih pokoju. Junaku so se v ščetine zježili lasje, pred utripom svojega srca je padal, padal in ko so se poslednje kosti razpršile po cerkvi, je petelin zapel ter ga rešil. Še eno noč in ne vzdržim, je pomislil zjutraj, ko so ga nezavestnega prebudili na tleh. Ne odrešim je, le pogubim se. Ljudje pa so se čudili, da se je vrnil, odkoder se ni še nihče; a njegove ustnice so ostale neme za vse prošnje, naj jim razodene, kar je videl. Ves dan je presedel molče med njimi, ki so le rajali še, da utope svoj strah, kadar pride vrsta tudi nanje. Zvečer pa se je zopet ojunačil in se skril v rakev sredi cerkve. Kakor prvi večer, tako je vohala tudi to noč, a po udarcih kopit je spoznal, kako vsebolj besni to noč. Razmetala je okostnjak do poslednje kosti; mrtve roke in noge so pričele dirjati po cerkvi, preganjati njega, krivca, ker jim ne da počitka človeškega mesa željna kraljična. In zavohali so ga. Zaplesale so kosti krog krste, mrtvec, ki je počival poleg njega, se je zganil in ga izdal. Divji krik veselja se je razlegal, razbite deske so frčale pod njenimi udarci in skozi špranjo je videl nad seboj krvavo plamteče oči: «Moj bog», je še dihnil, a tisti hip je petelin zapel in kraljična se je vrnila v svojo grobnico. Ta dan je bežal od ljudi; v samotnem gozdu je trepetal pred nočjo. Nič več ni želel videti ljudi, kajti na smrt se je hotel pripraviti. Po večernem ave se je podal v cerkev in stopil za svetnika za altarjem. O polnoči je začarana kraljična vstala, tuleča od grozne bolesti, da ga ne najde, ki ji je namenjen. In z njo vred so drvele zopet kosti; ko pa je kraljična razbila krsto sredi cerkve, je vstal tudi mrtvec, njegov tovariš iz prejšnje noči, in zaplesal po kamnitem tlaku, potrkaval s koščenimi petami, vriskal od srda, da je skoro prevpil njeno renčanje. Dvakrat so že plesali mimo altarja in tudi marmornemu svetniku, ki se ga je junak oprijemal in trepetal, se je znojilo čelo. Na prižnico so besneli, toda tisti hip je petelin zapel. Predno je mogla skočiti kraljična v svojo grobnico, je stopil junak izza svetnika, zavalil pokrov ter zaprl vhod v jamo. In sredi teme so se prižgale vse luči, vsi mrtvi so vstali, zabučale so orglje, tabernakelj se je odprl in bog se je ozrl na oba, stopajoča po cerkvi roko v roki med petjem veličastnih pesmi po njegov blagoslov. Odrešil je svojo kraljično in ona mu je prinesla za doto Večno življenje.»

«Oče, ali še živi?»

«Seveda živi med nami,» se je smehljal, a v duši mu je bilo tesno, kakor da je šele danes razumel vso zgodbo, podedovano v rodbini od roda do roda.

«Milan, Milan!» je zdajci priplul glas iz globin tako nenadoma, da se je otrok v strahu privil k očetu.

«Ti si, žena? Glej, čudno zgodbo o zakleti kraljični si pripovedujeva. In zdaj si prišla, kakor ona. Kaj si ti najina kraljična?»

«Jaz? O, zame ne bi šel trikrat v cerkev!» mu je požugala. «Ljudje te iščejo doma, ti pa počivaš tu skrit pred vsem svetom.»

«Dobro mi je delo, verjemi.» Ničesar ni odgovorila, oprijela se ga je pod pazduho in sinje oči so zrle tako blago in mirno vanj, da je v tajni polmrak posijalo nebo.

«Kdo me je iskal?»

«Škrinjar je bil, kmalu spet pride póte.»

«On sam? Vraga! Žena, zdi se mi, da me vodiš v naročje besnečih valov tam zunaj. Slutim jih, kako prihajajo vedno silnejši, se zaganjajo vame; ne uidem jim. Nekaj se godi, nekaj prihaja.»

«Kaj bi prihajalo? Pride pa gre, s tem se tolažim jaz, Milan.»

«Ne, ne! So trenotki v življenju in verjemi mi, nikdar še nisem občutil tega jasneje, kot danes popoldne, ko mora človek, slišiš, mora, da odreši sebi namenjeno usodo. Če vzdržiš, jo najdeš, ali pa te strè, predno si jo videla.»

«Ah, ti ubogi sanjač, še vedno premišljaš o tisti otročji zgodbi.»

«Žena, resnico njeno sem danes doumel. Ko sva legla tam v travo, se je zdelo tudi meni, da sem šel v samoten gozd, stran od ljudi, kajti zdaj prihaja trenutek, poslednja noč. Vsi mrtvi in živi bodo plesali z menoj. Glej!» Ozrla sta se nazaj, v večerni zarji je gorel gozd; plamen se je vil iz tal, v kronah so pojemali poslednji zublji, od katerih je rdelo nebo. «Glej, noč pade nanj in ne vrnem se nazaj. Zapro se vrata v ta čudodelni hram, tam zunaj pade odločitev. Med tistimi zidovi plešejo mrtveci. Že davno pokopane človeške kosti so se sprijele, kajti približuje se čas, da gre zopet sin matere iskat odrešenja njih zakleti kraljični. In ta kraljična, žena moja, je strašna, predno se razodene in uda človeku; njeno spremstvo so mrtveci, ki se maščujejo za nepokoj in zdramitev. Verjemi, na stoletja enkrat hodi človek v cerkev, se odpre tabernakelj in sprejmejo ljudje razodetje. Laž in prevara je pravljica, da se dvignejo ljudje za tistim, ki jim speče vsakdanji kruh; za njim gredo, ki ga jim blagoslovi. In zdaj je čas, ko gredo. Čujem že njih korak. V meni samem odmeva. Prazna so dela zadnjih dni, pokoja mi niso dala. To ni bil blagoslov zame, ne za ljudi. Še enkrat se vzpnem, kajti skozi mene drvi val, ki žene danes milijone; vsi so pozabili stare molitve, stare zakone, katerim so že črke obledele. Smešno se ti bo zdelo, če ti rečem, da bijejo kladiva že na cerkvena vrata, ki se vsak hip odpro in oči vzro razodetje pred altarjem.»

Obmolknila sta, ker je čutila tudi ona, da so njegove besede resnica, saj je vse dni, odkar se je pričelo tisto, čemer ni poznala imena, tudi njej odpiralo oči v temnih nočeh, da so gledale po cele ure vse plašne prihajajočim viharjem naproti.

Sredi sinje modrine je vzcvetela žarka zvezda. Njen korak je obstal in s prosečo roko mu jo je pokazala: «Glej, večernica!»

Ves zamaknjen jo je objel krog pasu, v štirih očeh je blesketala zlata luč.

«Večernica je zazvonila, ali čuješ, pojdiva zdaj. Morda nama njena luč vrne pokoj.»

Tisti trenutek je stopil mimo obeh mlad, visokorasel fant, kakor bi stopil iz teme za njima v večerno luč, ki je s svilenimi haljami, zgrinjajočimi se od zapada, odevala temo.

«Janez, kam greš?»

«Na delo, gospod!»

«Čakaj, stopiva skupaj za trenutek. Žena, takoj bom doma!» Poslovil se je od nje in pozdravil z njim.

«Pa kaj me vikaš, Janez?»

«Drugi časi, drugačni odnošaji!»

«Seveda, ti misliš le na boj, ki ga vodiš z nami, ne toliko z menoj, kakor ž njim, mojim gospodarjem.» Ničesar mu ni odgovoril, ves čas se je molče plazil njegov pogled po zemlji.

«Janez, ali se spominjaš najinega pogovora, ko sem se povrnil domov?»

«Dobro! A ti si odnehal.»

«Jaz odnehal?»

«Mednje si stopil.»

«O, Janez, motiš se! Zdaj se šele zavedam, da mi le kruh režejo. Časi so težki, veruj, ali si pripravljen?»

«Pripravljen in vsi z menoj.» Dvignil je svoj pogled, v temne daljave je gledalo temno oko in ni še videl takih oči na teh tleh. Upala lica, dobrohotna, da bi se usmilila črva na zemlji, a neizprosna v svojih zahtevah. Ta fant, je pomislil Brajda, sovraži vbogajme od danes na jutri, ampak objel in zaklenil je v svojo dušo usmiljenje božje, ki je trdo in nerazumljivo. Smrt ga je že davno pogledala od blizu, vse njeno gorje je padlo v trenutku, ko je vzdržal pogled. Njegova pest bije in deli usmiljenje obenem. Dolgo časa sta se že poznala in vzel ga je k novim strojem, kajti njegove roke so občudovali vsi. Spočetka se je branil, da bi ne oškodoval svojih prijateljev.

«Kdaj pričnete?» je vprašal.

«Prihaja trenutek.»

«Da, Janez, nekaj strašnega prihaja. Mislil sem, da bo šlo mimo.»

«Mimo? Kako naj gre mimo, kaj nimamo več srca ne pesti?»

«Toda vaši ljudje.»

«Kaj, ljudje so, in iz testa še nisi ulil zvonov. Dovolj je, da je eden. Včasih se mi zdi ta boj tako zopern, da bi vrgel vse skupaj. E, tudi mi hodimo na Golgoto, kdo bi to slutil, kaj ne? Toda prihaja in ni mogoče nazaj. Povem ti, tako sem mislil: Kadar se zgodi na svetu strašna krivica, da si iz pohlepa moril nedolžne otroke, gre maščevanje čez vso zemljo, povsod bodo jedli velikonočno jagnje.»

«In potem?»

«Potem, nič potem, o tem razmišljaj ti, ki si učen in pameten, tvoja glava ne nosi naših skrbi. Le tista edina človeška, morda je to učenost, ali vrag vedi kaj, je tvoj delež. Mi pa smo, fant moj, ljudje mesa in krvi, mi živimo božje zakone, pa jih ne pridigamo na prižnici. Med nami in njimi ni sprave! Mi ali oni.»

«In nikdar vsi skupaj?»

«Nikdar in nikoli. Nisem se učil vaših zakonov, zato jih ne spoštujem. Če jih bom rabil zase, pošljemo koga ponje, le veruj, da jih razbere tudi naš človek iz božjih postav. Če morajo pasti stari, naj padejo, nam se ne bo tožilo po njih. Pravijo nam, od vekomaj so, vsi se povrnete nazaj. A kdo nam bo pod milim nebom branil, da ne poizkusimo vsega? Fant, če bi oni spoštovali človeka, bi se nas ne bali.»

Brajda je molčal. Skoro sram ga je bilo za marsikatero misel, da se jim ne sme delati krivice. Premogočni so v svojem ponosu, ne čutijo več udarcev šibe, zadel jih je bič, pod katerim so rjoveli od bolečin. To ni več zemlja slabičev, boječnežev, ne, ti ljudje so se pomerili s časom oči v oči in so umrli v svoji duši. Ne zanje, za bodočnost njih rodov jim odmeva korak. Nikomur več ne zaupajo, tudi celemu svetu ne, sami bodo odločali svojo usodo. — In zdrznil se je po tem premišljanju, lepota človeka poleg njega mu je odkrivala strast in moč njegove duše in zopet je vstal Brajdi pred očmi strašni ples mrtvih, ki se bodo borili na strani zaklete usode, da se razodene bodočim rodovom. Tisti hip se je pričela celiti druga rana, na široko odprta v zadnjih letih, in pričel je upati: ljudje, ljudje, zopet vam vstaja puntarski rod, ki se dviga zoper greh vaših in drugih teles. Vso to misel je hotel objeti, izživeti do konca, pronikniti vanjo, kakor voda, ki se mudi po tedne v globinah, pa ga je krčevit prijem sosedov predramil. Vsa roka je trepetala, gorela pod prsti, ga je žgala v zapestja.

«Ali si videl?»

«Kaj?»

«Nekdo je šel mimo naju. Še nikdar ga nisem videl, ne poznam ga in vendar vem, da je bil.»

«Kdo?» je široko odpiral Brajda oči, čuteč, kako se ga polašča strah ter mu znoj obliva čelo. Oči pred njim so v mrtvaškem sijaju blaznele in če se ne bi spomnil, da ga je nekoč tako pogledal vol, ki so ga gnali v klavnico, bi ne našel primere zanje.

— Mar se je že pričelo? — je pomislil, drgetajoč po vsem telesu; vse trše ga je oni prijemal. In okoli obeh se je sprostrla noč, iz katere so gorele oči, ki so bile gledale smrt.

«Da!» je dejal trdo Janez, kajti uganil je spočeto misel. Med dvema človekoma se včasih zgodi čudno razodetje, oči obeh se upro v Oni svet in tedaj ni meja med njima, v eno se zlijeta, kakor pred svojim rojstvom.

«Zbogom!» je zinil oni krepko ter se obrnil od spremljevalca, vsega omotenega v tej čudni uri. Kdovekaj ga je pognalo; za njim je stopil Brajda, se postavil predenj ter mu zaprl pot. Še enkrat sta se pogledala, nato si segla molče v roko in v temi je odmeval korak.

Tik pred svojo hišo je že stal, pa stopi oni nazaj, ga pogleda toplo in trdo: «Fant, tebe sem imel rad! Zbogom!» In tisti trenutek je vedel Brajda, da se s smrtjo tega človeka prične ono, kar prihaja.

«Kako si bled?» Žena je kar odstopila.

«Vrag vedi, kaj mi je. Morda malo prenapet.»

«V tvojih očeh so solze, mož. Kaj se je zgodilo?»

«Žena! Človeka sem ljubil vse svoje življenje zavoljo tistih lepih, ponosnih oči. Edine zveri, ki bi se morda nikoli ne sovražile, kajti veruj mi, ne zgodi se zlepa, da bi imel človek prijatelja na svetu. Preslaboten je človek. Toda, če se za vselej razsloviš s človekom, ki si ga ljubil in se ga ogibal, da ne skleneš prijateljstva z njim, kar bi mu vzelo vso njegovo ceno in bi ga zastrupilo, ti je tako hudo, kakor da ti je umrl lasten otrok.»

«Mož, nekaj se dogaja s teboj.»

«Beži, beži, ampak povej mi, ali meniš, da bo videl naprej, kadar pride ono.»

«Bo!» — Prijel jo je za roko, k oknu sta stopila. Črn baldahin, z zlatom tkan, je visel nad zemljo.

«Poglej žena, ali ni čudno, da je tam gori tako skrivnostno in veličastno življenje, kakor nobena uganka na zemlji. Za vse najdeš tam odgovor in vendar slutiš, da se čudovite stvari obetajo človeštvu, kadar se mu približa od zgoraj, česar še ni zrlo, ne slutilo človeško srce?»

«Milan, zato nas vabi noč k pokoju, da ne gledamo, česar nam ni dano videti. Le v solnčno nebo so uprte naše oči, kajti pekoča svetloba nas ne vabi v svoje brezdanje globine, v njej izgorimo.»

«Žena, ti bi izmirila hudobne angele z njihovim bogom.»

«Pa te zadnje čase nekam drugam vleče srce.» Skrila je glavo na njegovih prsih, da sliši utrip srca. Ni lagalo, dobro je čula, da vse drugače bije, kakor v urah, ko je ležala njegova edinica v naročju. Planila je od okna na zofo, tiho je zaplakalo srce, le nalahno so se dramila ramena. Brajda je obstal pri oknu in prvič je občutil, da je storil nekomu krivico. «Kdo je tisti?» ga je spreletelo. «Morda samemu sebi. Morda, morda?»

Potrkal je nekdo in ona je odhitela iz sobe.

Široka pleča med vrati so razodevala Škrinjarja. Mirno sta si sedla nasproti, pod širokim čelom so mežikale dobrohotne oči, le v kotičkih zenice je spala pretkana, lokava misel, ki je vselej računala že na prvi pogled. Oči, ki nikdar ne izgreše cene. Kar v suknji se je zavalil na ponudeni stol, z roko jo je pregrnil čez kolena in Brajda je občutil vso pomembnost širokega oprsja in tilnika, ki nosi nikdar počivajočo glavo.

«Nekaj bi vam rad povedal, gospod inženir,» malo je zahrkal, da se oddahne od neprestanega snovanja. Mile oči bi ga najraje objele že davno kot svojega brata. «Vaša reč mi ugaja. Skleniva pogodbo. Pridite k meni.»

«Kako, saj prodajate! Danes se izvrši, sem čul.»

«Ste čuli? No, malo drugačna je stvar. Prepustil sem mu svojo tovarno za prav čedno najemnino.» Roke so se nalahno božale. «Sam imam nekaj drugega v mislih, pa sem se vas spomnil.»

«Ta človek,» je premislil Brajda, «nosi vse na dlani. Nobenih krivulj ne pozna. Kar bi povedal, je že preveč. Asa ne vtika v žep, poleg njega leži. Le tega ne pove, česar še sam ne ve, kar mu raste pod roko.»

«Kaj mislite?»

«Ne morem, ostanem tu. Navezan sem.»

«Sem mislil, da bi bilo bolje za vas. Tukaj se bo nekdo zadavil. Pravočasno bi se rešili.»

«Hvala za usmiljenje!»

«Nič usmiljenja, le pameten račun. Vi pomagate meni, jaz vam, ker vas cenim. Sicer pa si le premislite. Ni sile».

«Hvala! Premislim mogoče.» Prokleto, če se ta človek zavali na koga, bo zmečkan pod njim, je dodal v mislih.

«Greste nocoj v tovarno?»

«Obljubil sem.»

«Tudi jaz, morda bi me spremili; pozno je že, gotovo so že vsi zbrani.»

«Tudi vi?»

«I seveda. Saj smo prijatelji zdaj. Prav lepo smo se pobotali. — Še večkrat vas obiščem.» Odkritosrčen smeh ni razodeval zle misli, le zgornja ustnica se ni vselej združila s spodnjo.

Skoro zgovoren je postal: «Koliko delate, odkar stoje novi stroji?»

«Popoldne osem, ponoči osem ur.»

«Hm, malo preveč za ta čas; preveč navijate.» Vstala sta. Med potjo ga je ustavil: «Slišite, zakaj ste zaprli tole pot ljudem, saj je starodavna bližnjica; to jih jezi.»

«Ne vem,» je skomizgnil Brajda. Kar niti njemu ni prišlo nikdar na misel, je spregledala ta ogromna kepa, ki je sopihala poleg njega, v kateri se je vse spreminjalo v račun.

Pri vhodu je zadrega vstopila pred njima, nekateri so celo povesili glavo. Dostojanstveno mirno je stopal pred njimi Škrinjar, z lahnim nasmeškom na desno in levo, marsikomu so se nasmehnile le oči izpod trepalnic, drugemu je zopet mrzla roka izpovedala zaničevanje in preziranje. Pozdravil se je z Žakljem zviška, kakor da je on priredil to večerjo.

Vsak njegov korak so spremljali Brajdini pogledi, ki je ostal pri vratih, da se razgleda. V čudnih haljah so stregla dekleta, mirno čakajoča vsaka na svojem mestu. Še natančnejši pogled je razodeval, da imajo nocoj vse nočno službo rajše tukaj, kot tam spodaj v tovarni. Z ostrim pogledom je premeril zbrane prijatelje. Veliko jih je stalo v krogu pri mizi, vsi so pazno sledili Žakljevim kretnjam, dirnjeni, da ga ne morejo vsak hip braniti s svojimi prsi, ki bi jih sprostrli pred njim kakor ščite. Za lizune so jih izdajale njih nemirne oči, jezik je iz oči v oči mrtvouden, za hrbtom pa oživi in se levi po kačje. Zadaj in spredaj bi moral imeti oči, da jim pregleda v drobovje. Kdor bi hotel zastrupiti mirno ozračje pokojnih ljudi, bi razposlal jato teh lubadarjev, pa bodo prevrtali, naglodali najponosnejše smreke, najtrdnejše hraste, bolezen se ne bo več ločila od kali, celi gozdi bodo padli pod odrešilnimi sekirami. Z gnusom v svojem srcu je gledal Brajda, kako zapovedujoče sabljá med njimi Priba, njih poglavar in zakonodavec. Plešasta glava se je zibala kakor stožec sladkorja z vso sladkostjo, s katero se mora premikati med njimi, da ga ne opikajo ostra žela. S strdjo jih krote, da sikajo tem jedkejši strup. — Nedaleč od njih so stali hlapci. Spodobni možje, od večnega dela le enkrat v letu v fraku in glacé. Pot jim še sedaj lije po skrbipolnih brazdah čela; povešeni brki se šopirijo nocoj kakor krajci za klobukom. Zanje je nastavljeno vedro in vol zaklan, da ne opešajo, kajti vse leto begajo nemirno in hlastno, prekoristno skrbe za človeško družbo, da neločljivo podvežejo temelje. Kakor beže enodnevne ličinke pred svojo smrtjo, tako se nosijo naduteži, pa bodisi, da razkazujejo na dlani ščemečo zunanjost, ali skrivajo svojo tajinstveno notranjost. Komaj ga je ujel tam med sodrgo, modrijana, polnega težkih misli, racajočega od stola do stola, že mu ga je zamenjal pogled s pršečim človekom visokega čela, sokoljih oči, oponašavca vsega dobrega in slabega na svetu. Baš se je milostno priklonil človeku, plešoči metli podobnemu, vselej skrbno oviti s pentljami, ter ga po očetovsko poučeval. Sunkoma sta se ločila, kakor bi zrcalo ne preneslo zrcala; smetarja, ki menita, da so le smeti njivam koristne.

«Oho, naš slavljenec!» je prekinil Žakljev glas njegovo opazovanje in oči vseh lizunov, smetarjev, nadutežev in hlapcev so tisti trenutek vzkliknile z gospodarjevim tudi svoj pozdrav. Na svojo levico ga je posadil, na desnici je že sedel Škrinjar v pogovoru z ostrim, mirnim človekom, o katerem je že slišal praviti, da je voditelj mogočne stranke. Tam daleč na drugem koncu pa je sedel čudni asket, do vrata zadrgnjen, s pomilovalnim prezirom motreč jed in pijačo, kakor bi izza mize štrlel ostro ošpičen svinčnik, ki z eno samo potezo v trenotku spremeni to pojedino v zadnjo večerjo. In Brajda se je nehote zdrznil, kajti čutil je, kako bo asket pokazal nanj z iztegnjenim kazalcem kot na Judeža, sedečega med apostoli in blagovestniki. Prav dobro je slišal ostro poudarjeno napako, ki jo je napravil njegov sosed, čebljajoč nekaj o narodu. «Narod v višjem pomenu besede,» mu je popravil asket s krepkim poudarkom, da bi se vsa miza ozrla nanj. Sonorni glas njegov je plaval nad mizo, vsi so povesili oči, pričakujoči plaho. Z radostjo v srcu je Brajda spoznal, da se ga vendar nekoliko boje, kakor bi jim že presedala njegova poražujoča mnogobesednost. Izpod čela je zarentačil Žakelj, parkrat zakašljal, da je pridirjal gospod lizun. «Dajte, vraga, opijte ga malo,» mu je šepnil na uho.

Škrinjar se je poslovil, in komaj je stopil skozi vrata, ga je oplazil smeh vse mize. «Smo ga, smo ga,» so se prekašali drug drugega ter popolnoma pozabili na asketa, ki je že čudovito gorel in mu je Elijev ogenj pršel okrog glave. Le Brajda je razločno videl, kako se dviga, pa zopet seda, da najde svoje ravnotežje. Tisti trenutek je zazvenel kozarec, asketove oči so se smehljale, kakor v prvi ljubezni, božjastno se je priklonil.

«Kaj neki hoče?» je tulil Žakelj na drugi konec. «O vinu bo govoril, apostol,» so se hahljali lizuni, vestno izpolnivši gospodarjev ukaz.

«Gospoda moja! Apostol sem, pravite, pa bodi. Nocoj ne za tisto ljudstvo, neuko in zaslepljeno, ki me ne pozna, da sem oprtal kamelino kožo ter odšel v puščavo, kamor bi morali oni za menoj, da vidijo, kóga bom krstil. Z besedami sem krščeval, ne z vodo. Zdaj pa sem se premislil in vam, prijatelji moji, prvim razodenem, poslanstvo našega naroda in poslanstvo moje. Govoriti hočem o vinu, tej žlahtni kaplji, s katero bo ozdravil Gospod vse žejne v tej dolini, kamor me je poslal za apostola. Niste še videli naših gričev, po katerih raste vinska trta, najžlahtnejša roža tega sveta. Stara poganka je ta rastlinica, le solnce je njen bog in tisti hip bi umrla, če bi je ne obsevala čarobna luč. In kakor je Gospod usmiljen, nam je poslal svojo hčerko, prežlahtno trtico, da nam v jeseni nalije svoje solze, ko jo preganja mrzla zima. V tistih dolgih večerih, ko hrepenimo za solncem, mi, otroci solnca, tolaži dobrohotno, se nas ovija, kakor mlada oštirka za toplo pečjo, dokler ne zmede naše govorice, da tisti hip pozabimo vse na svetu, le bratstva ne. Objamemo se tesno, «kar nas je sinóv sloveče matere», kakor pravi naš pesnik. Beseda ne žali ušes, v enem samem objemu se zibljemo, ostre in pikre besede, zbadajoče nas ves dan, so ena sama medica, ki se pretaka med nami. Če živimo po božji zapovedi, da bo brat naš vsak človek, tedaj, gospoda, ne posnemajmo Noetovih sinov, ki so zasramovali od solnca prevzetega očeta, ampak bodimo kakor on, ki je po dolgem spanju zopet vstal, vzel volovski rog v roke, ga nastavil, pil in molil: V tvojem imenu, v znamenju bratstva!»

Vse omizje se je dvignilo, krohot je pozdravljal govornika. Tovarnarja pa so tisti hip poklicali, češ da ga čaka že dolgo zunaj delavec iz tovarne.

Še vedno smehljajoč, se je vrnil v dvorano in prosil inženirja: «Stopite, gospod Brajda, pogledat, kaj se je zgodilo; Janeza je, pravijo, raztrgal veliki stroj!» (Dalje prihodnjič.)

Ivan Lah:

Angelin Hidar.

Starokorotanski roman.

1. Kralj Rišar.

Poslušajte, prijatelji, povest o Angelinu Hidarju, junaku korotanskem, beli vitez imenovanem, ki je prehodil zemljo od vzhoda do zahoda in je napolnil svet s svojo slavo. — V tistih časih se je zgodilo, da se je vračal kralj Rišar Levjesrčni iz svete dežele, kjer je prestal težke boje proti nevernikom. Svoje ime Levjesrčni pa je dobil odtod, ker je bilo hrabro njegovo srce in se je boril kakor lev, kadar se je vrgel nad sovražnike. Njegova slava je bila tako velika, da so jo opevali pevci po dvorih in ko se je boril na obzidju jeruzalemskega mesta, so padali kupi sovražnikov pod njegovo junaško roko. Toda v svojem ponosu se je sprl s cesarjem in papežem, in ko je po zmagi zavihrala na stolpu jeruzalemskega obzidja avstrijska zastava, jo je dal sneti in je nad njo razobesil svoj prapor v strah in trepet sovražnikom. Zato je nastal velik spor med junaki in krščanska vojska bi se bila na svetem mestu pred očmi nevernikov skoraj potolkla med seboj, da niso duhovni očetje pravočasno pomirili nasprotnikov. Toda kralj Rišar od tega dne naprej ni hotel več podpirati krščanske vojske, zbral je svoje viteze in se je odpravil domov. To je razjezilo cesarja, ki mu je prisegel maščevanje. Hotel ga je prestreči na njegovi poti in ga zapreti na trden grad, dokler se popolnoma ne spokori. Kajti sultan Saladin je kmalu spoznal slabost kristjanske vojske, zbral je zopet svoje čete in se je bližal svetemu mestu.

Ko se je torej kralj Rišar vračal domov, so prežali na njega povsod na suhem in na morju njegovi nasprotniki, da bi ga ujeli in izročili cesarju. On pa se je s svojimi spremljevalci izognil vsaki nevarnosti in je blodil dolgo časa po neznanih potih, po bregovih in lesovih, ob rekah in jezerih, dokler ni prišel na morski breg, kjer je bil varen pred svojimi zasledovalci. Tam je ukazal iztesati ladje iz hlodov in je plul navzgor ob morskem bregu, kamor so ga nesli ugodni vetrovi. Prestal je težke vihre in nevihte, ki so razbile nekaj njegovih ladij ob skalnatem bregu. Tako je priplul z ostankom svojega spremstva v mirno morje adrijansko, kjer jih je zanesel morski val na pobrežje ilirsko. Tu se je preoblekel kralj v obleko navadnega mornarja. Ko so pripluli do konca morja, je stopil kralj na suho in je govoril svojim spremljevalcem: «Mnogo trudov ste prestali z menoj, hrabri vitezi. Odšli ste z menoj kot zvesti križarji in ste dosegli v tuji deželi zmago nad neverniki. Sveto mesto ste iztrgali iz rok sovražnikov. Zaslužili ste, da bi se vrnili domov kot slavni zmagovalci, sedaj pa se vračate kot pomorski roparji, ki se skrivajo ob zapuščenih pobrežnih čereh in prežijo na svoj plen. Prehodili ste z menoj težko pot preko gor in vod, prebrodili smo morje in smo prišli na pobrežje ilirsko. Tu nismo več varni pred preganjalci. Kaj vam svetujem, moji vitezi? Prosta vam je pot: plujte naprej in vrnite se srečno domov, jaz pa bom z malim spremstvom lahko našel skrivališča na suhem in bom po drugi poti prišel v svojo domovino. Bog in sreča z vami, križarji moji.»

Tako je govoril kralj Rišar na ilirskem obrežju, ko se je poslovil od svojih vitezov. Poklonili so se vitezi, sedli so na ladje, razvili so jadra in so odpluli s svojimi četami preko morja.

Kralj pa si je z malim spremstvom odpočil ob morju, gledal je za odhajajočimi ladjami in jih je pozdravljal čez valove sinje Adrije. Potem je nadaljeval svojo pot čez hribe in doline, po gorah in lesovih in je prišel v lepo zemljo korotansko.

2. Blodni vitez.

Čudapolna je dežela korotanska: visoke gore jo obdajajo okrog in okrog, s snegom so pokriti njih grebeni in njih vrhovi segajo visoko med oblake. Po dolinah se vali široka reka Drava sredi šumečih goščav in lesov, gradovi se dvigajo iz njih, zidani na skalnati rob, samostani se skrivajo v zatišju zelenih lok in cerkve se dvigajo nad poljem, obdane od zidanih sten. Griči kipe kvišku kakor iz morja, obdani od drevja in vzpenjajo svoje vrhove proti grmadam gor. Pod njimi po ledinah se razlivajo modra jezera, tiho valujoča sredi zelenih bregov iz kraja v kraj, z radostno pesmijo šepetajoča dan in noč. Čudnolepa je dežela korotanska.

Ko je kralj Rišar s svojim spremstvom prehodil strme gorske vrhove in je dospel v dolino, kjer so se okrog in okrog razširjali košati lesovi, se je odpočil ob studencu, ki je napajal jaso ob gozdu in se je okrepčal s hladno studenčnico. Tudi njegovi spremljevalci so polegli v travo in so z roko zajemali vodo, razlito po mehki strugi, da se pripravijo za nadaljno pot. Sedeli so molče, kajti že dolgo niso jedli in glad se jim je oglašal v želodcih. Kralj Rišar je sedel zamišljen ob studencu, zakaj trudapolna je bila njegova pot in še daleč je bilo do njegovega kraljestva. Takrat se je začulo v gozdu pasje lajanje. Kralj Rišar se je vzdramil iz svojih težkih misli in je rekel:

«To so lovci, ki love po gozdu. Gotovo pridejo k nam — uteči jim ne moremo, ker so nas psi izsledili. Zato je treba, da se poskrijete v goščo, jaz pa bom sam izpregovoril ž njimi. Ako me povabijo na grad, pojdem ž njimi, vi pa glejte, da ne izdaste mojega imena.»

V tem trenotku je pridirjal visok jelen skozi gozd in se je ustavil prestrašen, ko je zagledal ljudi pred seboj. Kralj je vstal in je napel svoj lok. Puščica je zletela in se je zasadila jelenu med prsa. Jelen se je vzpel in je padel s krvjo oblit na zeleno travo. Takoj na to sta stopila dva lovca iz gozda. Ko sta zagledala nenavadno družbo, sta obstala in eden od njiju je vprašal:

«Kdo ste, tujci, ki ste zablodili v naše lesove, kajti obleka kaže, da niste navadnega stanu.»

«To je res» je odgovoril kralj Rišar, «tujci smo in smo zašli s poti, ko smo se hoteli odpočiti, kajti solnce je zašlo in izgrešili smo pravo smer. Naše ime razodenemo takoj, ko nam poveste, kje smo in kako se imenuje kraj, ki je tu blizu.»

Lovec je rekel:

«Vidi se vam, da prihajate od daleč, zato vam niso znana pota po naši deželi. Zašli ste v deželo korotansko in tu blizu je Črngrad, ki je naša last. Povejte nam, odkod prihajate.»

Kralj Rišar je rekel na to: «Predolga bi bila naša povest, da bi jo pripovedovali tu pri praznih želodcih in pri hladni vodi. Moje ime je vitez Angelar in tu je moja družina.»

Lovec je pogledal kralja Rišarja od glave do nog in je hotel vprašati po viteškem znamenju. Toda zagledal je jelena, ki se je v zadnjem vzdihu prevalil po tleh, in je rekel:

«Tvoj strel dokazuje, da imaš izurjeno roko v orožju. Še nihče iz nas ni zadel jelena tako naravnost v srce. Vabimo te s seboj na naš grad.»

V tem hipu se je začul po gozdu konjski topot. Veje so se razgrnile in med drevjem se je pojavil visok konj in na njem deklica čudovite krasote, belega obraza, modrih oči in zlatih las. Zadržala je mahoma konja in je gledala tujo družbo pred seboj. Kralj Rišar je ostrmel in ni mogel obrniti svojih oči od nje. Tudi deklica je gledala vanj. Tako so vsi molčali, dokler ni kralj Rišar povesil oči, kajti spomnil se je, da stoji pred njo v svoji priprosti obleki. Na to je vprašal z mirnim glasom:

«Kdo je ta deklica?»

«To je moja sestra,» je odgovoril prvi lovec, «lov ljubi in rada pohaja z nami po gozdih.»

Deklica je na konju radovedno gledala na ustreljenega jelena, ozrla se je še enkrat na tujca, ki je stal ob studencu, in je pognala konja proti gozdu.

Lovec je zatrobil in po vseh bregovih naokoli je odmeval mogočni glas v znamenje, da je lov končan. Nato se je lovec obrnil k tujemu vitezu in je rekel:

«Vitez Angelar, v imenu svojega očeta te vabim kot gosta na svoj grad.»

Kralj Rišar se je poklonil in rekel:

«Sprejemam povabilo zase in za svoje spremstvo.»

Odšli so po gozdu, kjer je bila odjahala deklica na konju po poti proti gradu. Tako je prišel kralj Rišar na Črngrad.

3. Gost.

Grad Črngrad je stal na strmi skali sredi temnih gozdov, obdan od trdega zidovja. Na njem je gospodaril stari grof Górat, ki je imel dva sina, Godvina in Valdemarja, in hčerko Juto. Z njimi je živel tudi nečak grof Geron, mlad in silen človek, temnega obraza in črnih oči; vzrastel je bil skupno z Godvinom in je bil njegov mladostni prijatelj.

Ko so zvečer sedeli pri večerji, je sedel stari grof poleg hčerke Jute, na vsako stran pa sta sedela Godvin in Valdemar. Poleg Godvina je sedel mračni Geron. Kralj Rišar je sedel s svojim spremstvom na nasprotni strani in je gledal pred seboj lepo deklico, ki je zardevala pod njegovimi pogledi.

Ko so gostje veselo jedli in pili, se je dvignil stari grof, in je rekel:

«Pozdravljam na našem gradu tujega gosta, ki je prišel k nam iz neznanih dežel. Gotovo nam pove svoje doživljaje, odkod ga vodi pot, kje je njegov dom in s kakimi deli je proslavil svoje ime.»

Vseh oči so se obrnile v kralja Rišarja, kaj bo odgovoril. In je začel svojo povest:

«Moja domovina je solnčna Provansa, kjer se pije najboljše vino in se pojo najslajše pesmi. V zgodnji mladosti sem čul našo domačo pesem in moje srce se je vnelo v ljubezni do nje. Od kraja do kraja sem potoval kot pevec, dokler nisem prišel na breg našega morja, kjer se je zbirala vojska za sveto deželo. Pridružil sem se krščanskim četam in smo pluli po valovih Sredozemskega morja, kjer nas je nevihta zanesla na otok Malto. Tam smo se vadili v junaških bojih in smo čakali ugodnih vetrov. Ko so naše ladje zopet razpele svoja jadra in smo odpluli na široko morje, nas je obdala množica Saracenov, ki so nas obkolili na svojih ladjah in so pretili, da nas vse odpeljejo s seboj v sužnjost. Naš boj je bil obupen, kajti v viharju smo izgubili svoje najboljše orožje in le težko smo se branili pušicam, ki so kakor morske mušice frčale preko naših glav. Pomoči se nismo mogli nadejati od nikoder, število Saracenov pa se je vedno bolj množilo. Pripravljali smo se na zadnji odločilni boj, ko se Saraceni polaste naših bark. Nekaj naših tovarišev je že popadalo v morje, drugi so se borili z zadnjimi silami. Tu smo zapazili v zarji zahajajočega solnca, da se nam bliža od zapada ogromno ladjevje. Naša srca so dobila novega poguma. Ko so Saraceni zapazili nevarnost, so hoteli hitro pospraviti svoj plen in odpluti na varno. Toda bilo je prepozno, kajti ogromno ladjevje se je bližalo z veliko hitrostjo. Ko smo mogli razločiti njihovo zastavo — smo videli, da se nam bliža na pomoč kralj Rišar s svojo vojsko . . .»

«Kralj Rišar!» so vzkliknili vsi, kakor da jih je zbodlo to ime do dna srca in jih je zmotilo v njih napetem poslušanju.

«Da, kralj Rišar Levjesrčni, kralj kornvelski. Njegov prapor je vihral v jasnem vetru, da ga je bilo mogoče od daleč spoznati. «Kralj Rišar!» smo vzkliknili vsi, ki smo mislili, da smo izgubljeni, da nas pokopljejo hladni valovi, ali pa nas odpeljejo v saracensko sužnost. Njegovo ime je odmevalo od ust do ust in tudi Saraceni so ga poznali, kajti zagnali so strašen krik in so z vso silo gnali svoje ladje v nasprotno stran. Toda veliko ladjevje se je razdvojilo in se nam je bližalo od dveh strani: uiti je bilo nemogoče. Tu smo videli, da so mnogi iz Saracenov iskali rešitve v hladnih morskih valovih. Drugi so hiteli na vse strani. Kralj Rišar je stal na visokem stolpu in je dajal ukaze — ladje so se urno gibale, pušice so se vsipale na saracenske brodove in predno smo se mogli otresti velikega strahu, so bili Saraceni razpršeni in potopljeni, mi pa smo se pridružili ladjevju kralja Rišarja in smo pluli proti sveti deželi, kjer smo po treh dneh stopili na kopno.»

«Videli ste torej kralja Rišarja,» je rekel grof Górat s temnim glasom.

«Videl sem ga in sem videl njegova junaštva» je odgovoril gost, «in moja pesem išče besedi, ki bi ž njimi opevala njegovo slavo.»

«Ali veste, vitez Angelar, da je kralj Rišar cesarjev sovražnik? Vsa pota smo zastražili in vse meje smo zavarovali, da ga dobimo v roke, kajti kralj Rišar je pobegnil iz svete dežele in je zapustil krščansko vojsko. Snel je z obzidja svetega mesta zmagoslavno zastavo cesarjevo in je razvil na najvišjem stolpu svoj prapor. Predrzen je bil v svoji ošabnosti in je pripravil nesrečo krščanski vojski.»

«V resnici nisem vedel tega,» je rekel gost, «kajti čudna pot me je vodila nazaj iz težkih bojev. Ko smo stopili na kopno, smo žejni in gladni poljubili zemljo, ki je postala sveta, ker je rodila zveličarja sveta. V težkih potih smo se priborili do mesta, kjer je ležala krščanska vojska onemogla in obupana, kajti neverniki so mesto krepko branili in po deželi so se zbirale nove čete, ki so pretile obkoliti oblegovalce. Tu se je zgodilo nekaj nepričakovanega. Kralj Rišar je zbral svoje čete in jih je postavil na skalnati višini, od koder se je videlo celo mesto jeruzalemsko, in jim je rekel: «Glejte, mesto trpljenja, iz katerega je prišlo vstajenje in odrešenje.» In je zbral okoli sebe svoje najboljše viteze. Noč je padala na mesto, ko so se pripravljale čete na napad. Kralj Rišar je sam stal v prvih vrstah. Odri in grmade so rastle iz tal in po njih so se zagnali vitezi proti obzidju. Vnel se je hud boj na obzidju in že so omahovale junaške čete, ko je stopil kralj Rišar na najvišji stolp in je sredi najstrašnejšega boja zaklical: «Mesto

Gospodovo je osvobojeno.» Kakor valovi razburjenega morja so se vrgle čete preko obzidja v boj. Neverniki so začeli bežati in krščanska vojska se je od vseh strani vsula v mesto.»

«Zakaj pa je potem cesar kralja Rišarja proklel?» je vprašal sin Godvin, ki je z začudenjem poslušal povest o junaškem boju.

«Tega ne vem,» je odgovoril gost, «kajti bil sem med prvimi, ki je imel veselo vest prinesti vsem, ki so doma pričakovali osvobojenja svetega mesta. Toda na poti nas je zadela težka nezgoda. Vihar je zanesel našo ladjo na severno ilirsko pobrežje, kjer so prežali na nas morski roparji. Le s težavo smo jim ušli in s tem smo zablodili v notranjost dežele, ki je bila nam popolnoma neznana. Ker smo izgubili vse, kar smo imeli s seboj, se nismo vračali več na morje, ampak smo skušali po suhem priti v svojo domovino, hoteč spotoma opevati po gradovih slavo junaških bojev za sveto mesto. Tako nas je pot zanesla v te kraje, kjer smo našli vašo gostoljubnost.»

Vsi so molčali nekaj časa. Potem je rekel grof Górat:

«Ako zna vitez Angelar peti pesmi, naj nam jih zapoje v radost in zabavo.»

Kralj Rišar pa je rekel:

«Utrujenemu gostu ni mogoče peti. Rad vam zapojem jutri in naslednje dni.»

Izpili so kozarce do dna in grof Górat je povabil goste, naj ostanejo na njegovem gradu, dokler jim drago. Tako se je kralj Rišar prikupil grofu s svojim pripovedovanjem in je ostal gost na gradu.

4. Lov.

Kralj Rišar je večkrat zahajal na lov z Godvinom in Geronom in Juta je jahala z njimi. Geronu tuji gost ni bil po volji, kajti v njegovem srcu je divjala ljubezen do lepe Jute, ki ga ni ljubila; zato se je bal, da bo tuji vitez pridobil njeno srce in jo zvabil za seboj. Pazil je ob vsaki priliki, da bi gost ne bil sam z Juto, kajti zdelo se mu je, da iščeta take priložnosti. Tuji gost pa se je izogibal Geronu, kajti v srcu se mu je zbudila zla slutnja in sumil je v njem svojega sovražnika.

Nekoč je odšla cela družba na lov na jelene in so zašli daleč v gozdove, kjer ni bilo nikakih poti. Tu se je zgodilo, da je Gerona zvabil ogromen merjasec, ki se je pripodil skozi gozd in je razvil lovsko strast v Geronovem srcu, da mu je sledil. Godvin mu je hitel na pomoč, Juta pa je zagledala jasnega sokola, ki se je lovil po zraku in se je igral s sokolico, ki se mu je skrivala po vejah. Vsa vesela je gledala lepi prizor in je sledila sokolu po gozdu, kralj Rišar pa je jezdil za njo z napetim lokom.

«Ne ustrelite ga,» je vskliknila Juta, ko je videla, da ji sledi mladi vitez in je pognala konja naprej. Sokol in sokolica sta se dvignila v višave, preletavala sta se nad vrhovi dreves, bližala sta se oblakom in sta se zopet spuščala v nižino, niti slutila nista, da jima preti nevarnost. Juta je na svojem konju hitela za njima in pot jo je zapeljala daleč v tujo pokrajino. Kralj Rišar ji je zvesto sledil. Naenkrat sta sokola izginila za gorski greben in Juta se je ozrla. Solnce se je že nižalo.

«Morava se vrniti,» je rekla Juta in je obrnila konja. Toda ko je zapazila, da sta sama s tujim vitezom sredi širnih gozdov, je boječe povesila obraz. Kralj Rišar pa se ji je približal in je rekel:

«Ne bojte se, gospodična, biti na samem z vitezom, ki je vaš gost. On vas obvaruje vsake nevarnosti.»

Ona pa je rekla:

«Ne bala bi se nikake nevarnosti, tudi če bi bila sama. Prejezdila sem vse gozdove naokrog. A vas se bojim.»

«Mene se bojite!» je rekel kralj Rišar, «mene, ki sem pripravljen biti vam vedno v zaščito.»

Juta je zadržala konja in je rekla:

«Ne bojim se vas kot sovražnika.»

Takrat je kralj Rišar razumel čudno besedo in je ves zatrepetal.

«Utrujena sem» je rekla Juta, «in želim si odpočiti.»

Kralj Rišar je skočil s konja in ji je podal roko. Pri tem se je zgodilo, da se je nje noga zapletla v streme in je omahnila. Kralj Rišar jo je vjel na svoje rame in predno sta vedela, kaj se je zgodilo, je čudna moč združila njiju roke, in kakor omamljena sta padla v travo.

«Od prvega trenutka, od prvega trenutka,» je šepetala deklica in je objemala svojega viteza okoli vratu. «Ljubim, tako neizmerno ljubim... V srcu mi pravi, da ste kralj Rišar.»

Kralj Rišar se je vznemeril in je rekel:

«Kdo ti je to povedal?»

Juta je odgovorila:

«Nihče mi ni povedal, srce je reklo. O, kako sladek je bil ta sen.»

«In ko bi prišel kralj Rišar, ali bi ga spoznala?» je vprašal vitez.

«Kako bi ga spoznala,» je odgovorila deklica. «Nihče ga ne pozna, a zdi se mi, da je ves kakor vi.»

«Ali veš, po čem se spozna kralj Rišar?» je vprašal vitez resno.

Juta ga je pogledala in ta pogled je bil poln vere in ljubezni. Stisnil jo je v svoje naročje in jo je poljubil na trepetajoče ustne. Oklepala se ga je z obema rokama in njene modre oči so bile rosne od solz, polnih ljubezni in bridkosti, kajti prvič je ljubilo njeno mlado srce. Mladi vitez pa ji je šepetal skrivnostne besede:

«Kralj Rišar nosi s seboj na vratu medaljon, v katerem je cvet s Kristusovega groba. Odtrgal ga je ob času, ko je stopil kot prvi zmagovalec pred božji grob! To je najlepši in najdragocenejši cvet, ki ga varuje vsake nevarnosti.»

In ko se je sklonil nad njo, je razgrnil svoj vrat in na njem se je zabliščal svetel medaljon, posejan z dragocenimi biseri. Posegla je z roko po njem in ga je poljubila:

«Kralj Rišar!» je vzkliknila in je zatrepetala od strahu in bojazni. Hotela je vstati in pobegniti, toda čudna sila jo je zadržala na mestu.

«Da, jaz sem,» je rekel kralj Rišar in je poljubil njeno roko.

Juta je gledala kakor omamljena. Njen sen je bil resničen, tujec, ki je bil gost pod njihovo streho, neznani vitez je bil kralj Rišar. Pred njo je klečal največji junak, ki so o njem prepevali pevci najslavnejše pesmi. Ni si mogla misliti toliko sreče. Zakrila si je oči in je zaihtela. Toda kralj Rišar jo je poljubil na solzna lica in je rekel:

«Ne plakaj, draga moja, zate sem vitez Angelar, ki te ljubi. V prvem hipu, ko sem te zagledal ob studencu, ko si prijahala kakor mlada zarja v moje temno življenje, ko so me tiho pozdravile tvoje zvezdne oči, takoj sem čutil, da je usoda združila najino pot. Zato sem ostal v tem kraju, da sem te videl, da sem čakal na ta trenutek, da pride, kar je usojeno. Juta, zvezda moja, ljubi me, kakor ljubim jaz tebe, kajti trudna je moja pot in daleč je moje kraljestvo.»

«Angelar, vitez moj,» je vzkliknila deklica in je onemela na njegovem srcu.

Večerne sence so legale čez gozd. Dolgo se nista mogla Juta in kralj Rišar prebuditi iz prve omamnosti sladke ljubezni. Da ju ne prehiti noč, sta sedla na konja in sta vštric z roko v roki odjahala domov. Dolga je bila pot, prekratka za srečo dveh mladih src.

(Dalje prihodnjič.)

Alojzij Gradnik:

Tolminski punt.

Na Kozlovem robu.

«Izpusti ga!» je plakala kmetica.
«Izpusti ga, saj ne dočaka zore!»
«Naj crkne le,» je rekel Della Torre.
«In ž njim še vsa zalega tvoja, psica!»

Kri ji udarila je v bleda lica
in ko da grad se zmajal je in gore
iskala z roko je nekje opore
in bruhnila potem: «Da bo pravica,

ti pošljem enkrat, kar je zdaj v zibéli
in je od tiste noči pred poroko,
ki sem jo tukaj morala prespati.

Sovražim ga. In vsi so ga prokleli.
Ko vrne se z gradu s krvavo roko —
šele takrat bom jaz njegova mati!»

Punt.

I.

Zvoni od Mengor, Volč, Svete Lucije,
Tolmin in Slap in Selo odgovarja,
in ko na krilih brzega viharja
zvonenje čez deželo se razlije.

«Kaj je?» gastaldo v Gradu v mizo bije
in zove hlapce, sbire in vratarja.
«Na Kozlov Rob! Na davkarja, sleparja!
Pijavke! Lump! Galjoti!» ljudstvo vpije.

«Dovolj si, sodrga, nam krvi pila,
dovolj si živim nam odrla kože!
Dan sodbe prišel je in dan plačila!»

In raste šum in ko rudeče rože
kresovi zacvetó vrh Bučenice,
Slemena, Ježe, Kuka in Senice.

II.

In zbira vojska se iz Volč, Tolmina,
iz Ladrov, Rutov, od beneške meje,
iz Kamna, Loma, Dolj, Temljin, Modreje,
iz Kneže, Roč, Smasti in Poljubina.

Kar jih imela moških je družina
je dala jih, kot daje deblo veje.
In ko jih Ivan Gradnik vse prešteje,
jim reče: «Da bo prosta domovina,

da se za vedno ječa nam odklene,
da tujec ne bo vladal naše hiše,
in skrunil sestre nam in hčere, žene,

da naša kri z grobóv očetov zbriše
sramoto suženjstva in vso krivico —
tovariši! Za mano! Na Gorico!»

Poslednje pismo Ivana Gradnika.

I.

V Gorici sem, na Gradu. V temni kleti
ležim v okovih na kamnitih tleh.
Naznanili so danes mi, da v treh —
treh kratkih dneh bom moral že umreti.

Ne joči se za mano, saj živeti
še stokrat večja muka je v teh dneh,
ko v tujcev zemljelačnih si očeh
le črv, ki ga je treba skoro streti.

O, lažje bi umrl, če bi ne bilo
spomina nâte, ki si luč edina
sijála v mojega življenja nóči.

Da ti to pišem, sem si vrezal žilo.
Zdaj vem: največja slast je bolečina,
ko srčna kri za drugega se tóči.

II.

Ne. Ne umrem, predraga. Če je res,
da v boli čutiš že, da nisi sama,
in da je senca ploda že med nama,
ki pada temna v lesk tvojih očes,

ne bom le v hipu plameneči kres
in ne izginem kakor v ognju slama:
iz semena, ki ga zakrije jama
priklilo sto zelenih bo dreves.

Ta moja vroča kri — še, še bo vrela
in ta moj duh — še bo podil krdela
trabantov, sbirov, davkarjev in slug.

Na Travniku, kjer strejo le posodo
te moje duše, bo čez njih usodo
pravično sodil še moj pozni vnuk.

III.

Pozdravi mi Tolmin in v molk bliščob
večernih gozde šumljajoče,
pozdravi mojih zvestih drúgov koče
in nje, ki niso voda in ne krop.

Pozdravi naših jagnjet beli trop
in Poljubina jablane cvetoče
in bele prode žuboreče Soče
in tihi vrt, kjer je očetov grob.

Vse, vse od mene srčno jih pozdravi!
A na golazen tujo, ki nas davi
in se hlineč še kaže sladko lice

in na vse tisto, kar se ji lizuni
in vrtorepi: na vse izdajice
in janičarje — pljuni, pljuni, pljuni!

IV.

In pojdi še do tistih znanih vrát
in reci: mati, na poslednji poti,
ki ga popelje h križu na Golgóti,
tvoj sin pozdravlja te poslednjikrát.

Življenje kakor grabežljivi tat
ga kradlo tvoji srčni je dobroti.
Smrt ti pripelje zopet ga naproti,
kjer se je zdramil v tebi, tja gre spat.

Ne bo ga glodal mrzle zemlje zob.
Ne, saj bo zopet le tvoj topli drob
njegovega pokoja globočina.

Saj vse umré le, da se spet rodi,
da za življenje novo se krvi
napije tvoje, mati-domovina!

Smrt Ivana Gradnika.

Hrup in gneča. Glava je pri glavi.
Solnce žge. Orožje se leskeče.
Mušketirji gledajo preteče.
Molk. Še enkrat sodba se objavi.

Ivan Gradnik stopi in pozdravi
zadnjikrat tovariše iz ječe
in s pogledom išče: sredi gneče
najde jo in vidi: jok jo davi.

In vzravna se ves in strašen reče:
«Rajši v smrt, kot pod teh tujcev pete!»
Klekne, moli in podobe svete

se dotakne z usti. Šepne: Amen!
Meč zažvižga. Krik. Ženska priteče
in kraj odra pade kakor kamen.

Obešeni.

Na štirih krajih in v štiri vetrove:
Brd, Krasa, Gor, Vipave, za strahove
visé obešene na črn drog
krvave glave, kosi rók in nog.

Čez dan gavran k njim vrane v goste zove,
ponoči govorijo ž njimi sove.
Strah žensk in moških so, psov in otrók.
Tako ni bil zapúščen križan Bog!

Takó gnijó na drogih mučeniki...
A daleč gori ob zeleni Soči
od solz so mokra tla že v vsaki koči,

in pest se stiska, strašna pada kletev.
O, dobro seme v zemljo to, krvniki,
vsejali ste! Zato bo dobra žetev.

Po puntu.

In rekel s prižnice je župnik stari:
«Kri tekla je na Travniku v Gorici.
Ne zdvajajte! Zaupajte Pravici!
Ko pride pravi čas, tedaj udari.

Tam vera je in vere so oltarji,
kjer se je kri prelila po krivici,
a v veri, kakor v tleči plamenici
kalijo že bodočnosti požari.

Zdaj ko okleščene ste v zimi veje,
a pride dan, ko izpod skorje vaše
privreli v listih bodo soki skriti.

Bog čuje vas in vaše solze šteje
in kadar bodo polne solzne čaše,
krvnikom vašim jih bo dajal piti.

Kje je vaš grob?

Kje je vaš grob in kje so pokopáni
ostanki tužni vaših udov strtih
od klešč in meča? So v cvetočih vrtih?
So skriti morda v tihem samostani?

So-li izkljuvali jih gladni vrani?
So v ruševinah naših hiš podrtih?
So v naših travnikov zelenih prtih?
So belim ribam v Soči bili dani?

O, saj ste davno zopet se vrnili!
Prečestokrat že srečal vas trpine
ob vznožju Krna sem in Matajura.

Ah, niste našli še mirú v gomili!
Odprle so se stare bolečine —
in zopet čakate, kdaj pride ura.

Štefan Golja očetu Simonu Golji.

O oče, strašno nam je tu živeti.
Tiščal je jarem prej nas, zdaj nas davi,
jok samo pesem v naši je dobrávi
in trni samo so po vrtih cveti.

Krvav bič žvižga in zvené verige,
po vseh vaseh pošilja grof trabante,
ki gonijo na Grad može in fante
in žgejo stara pisma nam in knjige.

Njih pljunci padajo po naših ustih,
pesti njih padajo nam po čeljustih,
a usta nema so in roka hroma.

Predvčerajšnjim so nas pognali z dóma —
in da sramota naša bo še veča:
dekleta naša ž njimi so noseča.

Simon Golja sinu Štefanu Golji.

Težkó je vam, težkó je tudi meni.
Težkó je kruh ob tuji mizi jesti,
težkó je biti znanec samo cesti
in sinu ne, in hčeri ne in ženi.

Samó doma beseda je v uteho,
samó doma je trdna črna gruda
in noga odpočije se od truda
in duša sámo pod domačo streho.

O sin, če bo moj prah prhnel v tujini,
ne zabi, sin, nikoli na očeta,
ne zabi, sin, nikdar, kaj je osveta!

Usoda naša je zdaj v vas mladini!
Bodite seme, če ste zdrobljen snop —
in če vaš dom še ne, bo prost vaš grob.

Tolmin.

I.

Ob nogah Krnu, Kuku in Škrbini
se lesketajo v solncu rjavi krovi;
na eno stran Tolminke so bregovi,
na drugi Soča teče po ravnini.

Kje so sezidani na desetini,
kje so Gradu in Dvora zdaj zidovi,
gastaldi, valpti, davkarji sirovi,
Manzani, Attemsi in Coronini?

Ostal je rod, ki je redil jih z žulji,
ostali Munihi so in Kobali,
Lahajnarji, Gradniki in Kragúlji.

O, puntarji so dobro, dobro znali:
kdor za svobodo in svoj rod umira,
gradóve vse in ječe vse podira.

II.

Ostali so in bodo še, ker sveta
od tisočérih gróbov je spomina
nam vsaka gora, reka in dolina
in vsaka misel dedov razodeta.

Ničesar nam ne bodo vzela leta,
ker nič ni trdnejše kot bòlečina
prestanega ponižanja, ki v sina
prelije grenko se s krvjo očeta.

Sin sprejme v srce tajno to bolest
in gre na grob očetov in mu reče:
«O oče, dal si bol mi, ki me peče,

a tudi srd nevgasni in to pest.
Ni tvoja pȓst, kjer krit samo od trav
tvoj prah leži — tvoj sin ti jo bo dal!»

Fran Tratnik:

Aforizmi o umetnosti.

I.

Kakor je moje življenje le priprava za neko življenje lepote in sreče, ki ga ne bom nikdar živel, tako je tudi moje delo le priprava za nek veliki umotvor, ki ga ne bom nikdar izvršil. —

II.

Umetnik mora z gladkih cest tradicijonalnosti na pot, ki vede k njemu samemu. Z izrazom svojega raziskovanja naj sledi občutjem srca in slutnjam duše. Kakor izraz, tako naj tudi svet in življenje, katerih obliko nosi njegova umetnost, ustvari in razvije v sebi. Njegovo delo naj vsebuje njegovo podobo in jo spopolnuje; skuša naj v njem rešiti svoj jaz, ker to je največ, kar bi mu bilo mogoče doseči...

III.

Da je prost v čustvenem razpoloženju, ki je stvarjajoča sila njegove umetnosti, ne raziskuje umetnik absolutnih pogojev življenja v naravi in tudi ne išče potov dognanih resnic. Rezultat njegovega spoznavanja je vera in prepričanje v notranjo silo življenja sploh. Slutnja ga vede v misterij tega življenja, ki ga občuti, ne pa razume in ki mu z vsakim utrinkom odkriva nove smeri njegovega večnega razvoja. Ko bi umetnik domislil, da je spoznal bistvene resnice zakonov narave, bi ta samoprevara povzročila konec njegove stvarjajoče fantazije, smrt njegovega hrepenenja. Njegovo hotenje je instinktivno, ne omejeno, odvisno od one sile, ki je zanj lepota in katera elementarno dviga, kakor solnce prah, njegovo dušo k sebi...

IV.

Želim si prijatelja, sebi sorodnega!

Zlasti takrat, ko so prsa polna skeleče trpkosti, ki jo povzroča boj med spoznavanjem in negotovostjo moči ter bolestnim hrepenenjem, ki trga, razkraja kot kislina rudo, mojo dušo.

Nocoj zvečer bi šel k njemu... Rad bi ga srečal na poti, ko bi tudi on mene iskal — —

V.

Neprijatelju, ki sledi hudobno tvojemu delu, se izogni.

Kaznovan bo, ko v tvoji umetnosti, kot zrcalu tvoje duše, prej ali slej ugleda spačeni svoj obraz...

F. S. Copeland:

O Župančičevih prevodih Shakespearja.*

Tesnosrčne puriste poznam, ki se zgražajo pred vsakim prevodom, zagovarjajoč načelo, da je vsak prevod sam po sebi literaren nestvor, v najboljšem primeru rokodelsko opravilo, — in imajo v ostalem zelo čudne pojme o tem, kakšen smoter pravzaprav ima prevod, kaj lahko napravi in mora napraviti in — to poslednje je hkrati najvažnejše —, kdo ima sploh pravico, nastopati kot prevajalec. Na kratko povedano: samo dvoje vrst prevodov poznam — prevode, ki odgovarjajo originalu in prevode, ki so izgrešili ta smoter; in ti poslednji bi pravzaprav sploh ne smeli veljati kot **prevodi**, marveč samo kot večalimanj vestno sestavljena besedišča. Resničen prevod pomeni, prenesti cvetlico človeškega duha, ki se je razcvetela na božjem vrtu človeškega jezika in človeškega temperamenta, na drug vrt, in sicer tako skrbno, da cvetom ne odpade njih puh, ne da bi se pri tem raztrgale nežne korenine, da se dragoceno zelišče na novih tleh lahko bohotno razraste in razcveta tam po načinu velikodušne rastlinske prirode, ne samo v okras, marveč tudi v obogatitev. Iz tega torej sledi, da mora biti prevajalec z avtorjem v tesnem duhovnem sorodstvu, — da, v izvestnih slučajih se lahko z mirno vestjo trdi, da mu mora biti duševno raven.

---

* **W. Shakespeare: Sen kresne noči.** Prevel Oton Župančič. Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani. 128 str. — **W. Shakespeare: Macbeth.** Prevel Oton Župančič. Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani. 151 str. — **W. Shakespeare: Beneški trgovec.** Poslovenil Oton Župančič. Druga, izpremenjena izdaja. Založila in izdala Nova založba v Ljubljani. 1921. Nova knjižnica 6. 154 str.

Sámo in najsi še tako temeljito poznavanje obeh jezikov, ki se tičeta prevoda, nikakor ne zadošča, kot si mnogi mislijo. Celo pri suhoparnih nadpisih, pri razpravah o tuberkulozi ali pri kakem elektrotehničnem problemu je izključeno, da bi mogel uspeti prevod s samim znanjem jezika kot takega, brez strokovnega znanja prevajalca.

In v koliko večji meri velja to tedaj, ako se tiče prevod najvišjih pridobitev človeškega duha, dela resničnega pesnika, **stvaritelja**, enega tistih, v kojih rokah se spreminja jezik v glino, iz katere oni potem spet i jezik i jezikovno vsebino na novo tvorijo in oblikujejo ter dajejo tako ljudstvu, ki govori ta jezik, novih razgledov in idealov na daljno pot? Naš stari izraz za pesnika je **maker** — stvarnik — in stvariteljskega duha more ukleniti v svoj krog samo tisti, v komer biva sličen duh.

Zategadelj je tudi posrečeno preveden umotvor dogodek dvojnega pomena, slično, kot govori Porcija o milosti:

> «It droppeth as the gentle rain from heaven
> Upon the place beneath: it is twice bless'd;
> It blesseth him that gives and him that takes...»
> (na zemljo rosi pod sabo z dvojnim blagoslovom
> zanj, ki deli, in zanj, ki jo sprejema.)

Lahko bi navedla več takih slučajev, v prvi vrsti velike prevode biblije, ki so zmirom igrali epohalno vlogo v literarni zgodovini. Nadalje bi lahko citirala še druge znane primere prevodov, ki so močno učinkovali na kulturno zgodovino narodovo, ki so mu donašali dotlej nepoznano cvetje s tujih vrtov človeškega duha. Pravkar sem se domislila Fitzgeraldovega Omarja Khayyám-a (pred kratkim izišli šolarsko «točni» prevod služi samo v to, da celo lajiku razbistri razloček med duševno sorodnim in duševno tujim prevodom), Williama Archerja prevodi Ibsena v angleščino in predvsem prevodi Shakespearja.

Med našimi pesniki se dviga Shakespeare nalik grebenu ogromnega vala. Pred njim se vse upira v smer proti njemu, za njim kipi vse stran od njega. O nikomer drugem ne velja bolj, da bi se samo soroden duh smel drzniti na prevajanje. Vse drugo bi lahko učinkovalo povsem poučno in zanimivo, ampak — Shakespeare bi to ne bil!

Slovenski pesnik Oton Župančič je svojemu narodu že priredil nekaj Shakespearjevih dram: Julija Cezarja, Beneškega trgovca, Sen kresne noči, Macbetha in že vprizorjeno, v tisku še ne izišlo Komedijo zmešnjav. — Pri svojem opravilu si je nadel najvišji smoter, edinole bodočnost lahko izpriča, ali ga je povsem dosegel. S tem pa bi že sploh bilo povedano, da se njegovo delo vseskozi odteguje onemu enostavnemu in očividnemu merilu, štetju verzov ali celo zlogov v verzu ter vsemu tistemu, kar bi še bilo umestno pri prevodu, čigar edina zasluga bi bila suženjska natančnost. Da so Župančičevi prevodi v ostalem verni tekstu in smislu, bi pač ne smelo ostati povsem neomenjeno; to je pri prevajalcu Župančičevega kova samoobsebi umevno. S skrajno potrpežljivostjo je zbral vse, kar je nakopičenega v raznih komentarjih, ter uspešno uporabil vse to. A direktni rezultat, ki bi pri manj nadarjenem prevajalcu že izpolnil končni smoter njegovega dela, tvori pri njem samo vestno podlago. Njegova velika in važna zasluga obstoji v tem, da je **kot pesnik** iz lastnega maternega jezika za duha Shakespearjevih pesnitev ustvaril telo, v katerem se angleški poet zrcali z redko vernostjo. Pot, ki jo je pri tem ubral, je edino pravilna — zanj. Pesnik je doumel pesnika in se oprl na to zavest. Pri tem tudi nikakor ne gre za kako «absolutno», takorekoč kvantitativno primerjanje, pač pa za kvalitativno. Župančič je eden resničnih «makerjev» svojega jezika in šel je na delo kot stvaritelj, da postavi velikemu angleškemu jezikotvorcu nov dom. To je že s čisto tehničnega stališča velik čin, ki ga more pravzaprav pošteno oceniti samo tisti, kdor je vseskozi primerjal tekst in si strokovno predočil vse neštevilne težkoče.

Kar se namreč Shakespearjeve angleščine tiče, je doletela tega poeta sreča, da je našel naš jezik ravno v dobi velike razviharjenosti. Vpliv renesanse nam je pravkar naplavil ogromen zaklad novih klasičnih besed, poslednja jezikovna obogatitev za dolgo dobo. Shakespeare je bil neomejeni gospodar starega in novega besednega zaklada svojega časa, — da, v mnogih ozirih je Shakespearjeva angleščina bogatejša nego naš današnji idijom.

Obratno pa tiči glavni čar slovenščine v njeni nepokvarjeni samoraslosti, njeni homogenosti, — v lastnostih torej, ki predstavljajo čisto nasprotje onemu, kar je pri Shakespearjevi angleščini posebno značilno. Ne glede na to pa vendar nudi slovenščina, kot gol glasovni materijal, pesniku mnogo prednosti za prevajanje iz angleščine. Predvsem nudijo mnogo analognega zvočna barvitost jezika samega, naglas in ritem. Krepke končne zloge, ki jih je v premnogih jezikih treba nadomeščati s troheji, slovenščina lahko obdrži brez jezikovnega nasilja in s tem je očuvana ena poglavitnih karakteristik Shakespearjevega verza.

Samo par citatov, ki naj ilustrirajo navedene trditve! — Vzemimo oni napeti prizor v Macbethu, kjer Macbeth, «mediumistični» gorjan, zagleda Banquovega duha, ki ostane neviden njegovi praktični soprogi in nič hudega slutečim gostom:

Macbeth:
Miza je polna.
Lenox:
Tu je še en prostor.
Macbeth:
Kje?
Lenox:
Tu, dobri knez. Kaj vam je, veličanstvo?
Macbeth:
Kdo izmed vas je storil to?
Lordi:
Gospod?
Macbeth:
Ne moreš reči, da sem jaz to storil:
ne stresaj proti meni las krvavih.
Rosse:
Gospoda, pojdimo; kralju je slabo.
Lady Macbethova:
Prijatelji častiti, ostanite.
Moj mož je često ták, in tak je bil
od mladih nog: kar sédite, vas prosim;
za hip ga je prijelo; ta trenotek
bo zopet dober. Če nanj pazite,
ga le razburjate, in mu je huje;
le jejte, nanj se ne ozirajte. — Si mož?

Macbeth:

Sem, in pogumen, ki se upa zreti,
kar plašilo bi vraga.

Lady Macbethova:

Prava reč!
To je podoba tvojega strahu:
meč, v zrak naslikani, ki da te vêdel
je k Duncanu. O, ti izbruhi burni,
(potvorbe prave groze,) se prilegli
bi ženski pravljici pri zimskem ognju,
ki jamči zanjo stara mamica.
Sramota res! Kaj delaš tak obraz?
Saj navsezadnje gledaš samo stol.

Macbeth:

Tja, prosim te, poglej! Glej, glej! Kaj praviš?
Kaj? Mar mi je! Če kimaš, še govôri. —
Če morajo mrtvašnice in grobi
mrliče vračati, naj rakev naša
bo trebuh jastrebov.

Macbeth:

The table 's full.

Lennox:

Here is a place reserv'd, sir.

Macbeth:

Where?

Lennox:

Here, my good lord. What is't that moves your highness?

Macbeth:

Which of you have done this?

Lords:

What, my good lord?

Macbeth:

Thou canst not say I did it: never shake
Thy gory locks at me.

Rosse:

Gentlemen, rise; his highness is not well.

Lady Macbeth:

Sit, worthy friends: — my lord is often thus,
And hath been so from youth: pray you, keep seat;
The fit is momentary; upon a thought
He will again be well: if much you note him,

You shall offend him, and extend his passion:
Feed, and regard him not. — Are you a man?

Macbeth:

Ay, and a bold one, that dare look on that
Which might appal the devil.

Lady Macbeth:

O proper stuff!
This is the very painting of your fear:
This is the air-drawn dagger, which, you said,
Led you to Duncan. O, these flaws and starts
(Impostors to true fear) would well become
A woman's story at a winter's fire,
Authoriz'd by her grandam. Shame itself!
Why do you make such faces? When all's done,
You look but on a stool.

Macbeth:

Pry thee, see there! behold! look! lo! how say you? —
Why, what care I? If thou canst nod, speak too.
If charnel-houses, and our graves, must send
Those that we bury back, our monuments
Shallt be the maws of kites.

Skrbno primerjanje kadence razodeva na tem tako posrečenem mestu, kako srečno je prevajalec vporabil svoj lastni jezikovni materijal. Z izredno dojmljivostjo učinkujejo v angleščini zmirom tudi besede v somnambulnem prizoru: The Thane of Fife had a wife; where is she now? —

Žal, da je tu moral prevajalec rimo prve besedne skupine izpustiti, toda v «Kje mu je zdaj?» je izgubo malone povsem izravnal. V teh besedah je izražena sploh vsa tragedija izgrešenega življenja, pogrešenega stremljenja, še bolj v ječečem zvoku besed, ki so pač tako nepopisno preproste, kot v besedah samih. V svojih budnih urah izrazi Lady Macbeth svoje spoznanje te tragedije sploh takole:

Naught's had, all's spent,
Where our desire is got without content.

Hladen razum, v hladnih, jasnih besedah izražen. Ravno zato nemara ti dve poldrugi vrstici v prevodu nista izpadli tako enakorodno:

Ničesar ne držiš, vse se podira,
če vživaš, kar dosegel si, brez mira:

nekoliko «žensko» — kar je na sploh kaj lahko glavna hiba **dobrega** prevoda.

Toda proti koncu naletiš na mesto, kjer ti poda slovenski prevod vzlic neenakosti obeh jezikov, izpremenjeni razdelitvi in kar je še takih zunanjosti, ne samo resničnega Shakespearja, marveč tudi pristnega Macbetha v vrsticah, ki — no, ki jih pač moraš **slišati:**

Macbeth:

Če se lažeš,
na prvem boš drevesu visel živ,
da glad te izsuši: če govoriš resnico,
lahko takisto narediš z menoj. —
Gotovost se mi maje; in že sumim,
da je dvoumje v vragovih besedah,
ki laže, kot govoril bi resnico:
«Ne boj se, dokler birmanski ti les
na Dunsinane ne pride;» — in sedaj
pomika les se proti Dunsinanu. —
Orožje dajte mi, orožje! Ven! —
Če tega zatrdilo mi ne laže,
ostati ne bežati mi ne kaže.
Utrudil sem se solnca; zdaj bi rad
da zruši stavba se sveta v prepad. —
Bij, plat zvoná! — Rjuj veter! Mori, srd!
Z oklepom na hrbtu me vrzi smrt!

Na splošno se Župančiču skoro brezizjemno najbolj posrečijo rimana mesta. To mu pride prav zlasti v **Snu kresne noči.** Ali je nemara ta eluzivna pesnitev, v kateri je vse: prastare ljudske pravljce, častivredna mitologija, ki je potom renesanse pravkar znova prišla do svoje časti, socijalna razmišljanja, majčkeno politike s Shakespearjevim brezdanjim poznavanjem ljudi in pristno angleškim humorjem, tako prečudovito načarano v mesečini kot se to dogaja sicer edinole v resničnih sanjah — je-li nemara ta pesnitev še posebno sorodna Župančičevemu osebnemu geniju? — V tem delu gre vsevprek ponajveč za ekvivalente, za oni način podajanja, ki samo v novem oblačilu dejansko izžareva stari učinek in ki spravlja iz uma tiste v začetku omenjene puriste, ker se liki zaslepljeni zaljubljenci v temi oklepajo «natančnosti», dočim pesnik nalik vilinskemu kralju ali razposajenemu škratu, jasneje zroč v mesečini pustolovščin, mahoma dospe do svojega cilja, jedva da človek ve, kako. Iz tega dela bi kot primer pač najrajša omenila tisto mesto, kjer ukaže Oberon Pucku (Spaku), naj poišče ono cvetlico-čaralico, ki naj Demetrijevo ljubezen zopet zaokrene k Heleni:

Oberon:

Takrat je lêtel (ti ga nisi videl)
med hladno luno in zemljó Kupido
v orožju ves: pomeril je v prelepo
vestalko, kraljujočo na zahodu,
ljubezni strelo z loka je pognàl,
kakor da naj stotisoč src predrè.
A glej, ost plameneča je njegova
vgasnila v čistih žarkih vlažne lune,
redovnica kraljevska pa je šla dalje
v dekliških sanjah, brez ljubezni ranc.
A pazil sem, kam pala je puščica;
na drobno cvetko na zapadni strani,
prebelo prej, škrlatno slej od rane,
in deklice zovó jo ljubica. —

V **Beneškem trgovcu** je nesporno Porzijin slavospev o milosti — v originalu žarišče drame — tudi v prevodu zelo lep. Treba je čitati in primerjati!

Porzia:

Narava milosti ni vezana:
kot krotki dež nebeški, na zemljó
rosi pod sabo z dvojnim blagoslovom:
zanj, ki delí, in zanj, ki jo sprejema.
V mogočnikih najbolj mogočna, diči
bolj nego krona kneza na prestolu:
oblast in moč posvetno kaže žezlo,
časti prilastek je in veličanstva,
in strah pred kralji v njem ima svoj sedež;
a milost več je nego žezla moč,
vladarju v srcu ona prestoluje
in je prilastek samega Boga;
in zemska oblast se najbolj bliža božji,
če milost blaži pravdo. Torej, žid,
čeprav ti gre za pravdo, si premisli,
da le po pravdi ne bi nas nobeden
zveličal se; vsi molimo za milost,
in ta molitev nas uči ravnati
po milosti . . .

Posebne važnosti je, da so Bassaniju dodeljene vrstice tudi v slovenščini obdržale svojo dražest. Ta Bassanio namreč ima en sam talent: biti ljubljen: — ne da bi gledalec brez predsodkov mogel kako povedati, zakaj. V življenju opažamo to vsak dan: v drami bi tak fenomen moral vendar biti motiviran. Bassanio je — vsaj po svojem rodu — gentleman, — upati je, da Porzia sčasoma napravi moža iž njega.

Jeli pač Shakespeare hotel to naznačiti v onih prelepih vrsticah, v katerih Bassanio, čim zazna za Antonijevo nesrečo, odkritosrčno in brez olepšavanja prizna Porziji svojo zadolženost Antoniju? V originalu so ti verzi nemara moje najlubše mesto v celem delu in zaslužijo pač tudi v prevodu, da jih citiram kot protiutež k bolj znanemu Porzijinemu govoru.

Bassanio:

Draga Porzia,
tu par je najnevšečnejših besed,
ki kdaj grdile so papir. Premilostna,
ko sem ljubezen svojo vam odkril,
povedal sem vam, da se — plemiču —
pretaka vse bogastvo mi po žilah:
bilo je res; in vendar, glejte, draga,
ko sem na nič se cenil, kakšen bil
sem še bahač. Ko sem povedal vam,
da nimam nič, bil bi vam moral reči,
da manj imam kot nič; zakaj, poglejte,
zavezal sem se drugu dragemu,
zavezal druga vragu ljutemu,
da bi si opomogel. Glejte list;
papir je kot telo prijateljevo,
beseda vsaka zevajoča rana,
ki bruha srčno kri. —

Komedija zmešnjav je pred kratkim prestala končnoveljavno preizkušnjo — preizkušnjo vprizoritve — in z odkritosrčnim veseljem je gledal človek, kako prijazno-svež vtis je napravila ta pristno Shakespearjeva komedija v svojem novem domu. —

Dromia Sirakužana navihano-strahotno opisovanje zaljubljene kuharice — ne daljše od temena do nog kot od boka do boka, — Adrijanina zakonska ljubosumnost, pokojno dostojanstvo opatice, zagovornik kurtizane, ki ji resnica ni nič kaj pri srcu, energična, ljubeznjiva Lucijana, — pri Shakespearju sploh ni nobenih «stranskih vlog», samo daljše ali krajše partije — vse se je videlo tako čudovito presajeno in kdor je hotel z resnično slastjo uživati, mu ni bilo več treba umeti angleško, marveč — slovensko. In to je bilo tudi na licu publike pisano z vso razločnostjo! — In s tem, menim, sem dokaj zadostno konstatirala, kako uspešno je pesnik rešil svojo nalogo. —

Angleži imamo prozaičen, a zelo izrazit pregovor: The proof of the pudding is in the eating. Preizkušnja sleherne umetnine je učinek, ki ga napravi. Drame se ne sme samo brati in v dobesednem smislu razumeti, marveč tudi slišati in občutiti. Pri Shakespearju, ki je zavoljo svojega velikega literarnega pomena, zavoljo važnih problemov, ki jih njegov tekst nudi jezikoslovcem in strokovnjakom, vsaj toliko zanimiv kot zavoljo svojega preprostega pesniškega čara, bi vse prelahko kdo spregledal, da so celo v njegovi lastni domovini tisoči in stotisoči, ki s slastjo uživajo njegove drame, ne da bi v najmanjši meri poznali njih tekst. Bolj nego vsak drug naš pesnik, je Shakespeare umel izbirati svoje besede tako, da se umevanje notranjega pomena že s polja hladnega razuma dviga na polje intuitivnih simpatij.

S tega poslednjega, najbolj notranjega stališča se mi vidijo prevodi Otona Župančiča presenetljivo posrečeni, kot se je to takoj dalo čutiti pri predstavi Komedije zmešnjav in pri čitanju Macbetha, Beneškega trgovca in Sna kresne noči.

Nehvaležno in tudi nepravično bi bilo, ako končam ta opazovanja, ne da bi omenila interesantne predgovore ter izdatne opombe J. Kelemine. Umevajočemu čitatelju nudijo skrajno dobrodošlo pomoč. Ako bi si smela dovoliti kritiko, bi predlagala, naj bi se v teh opombah prvotni angleški tekst še obilneje citiral. S prevodom pri roki in s pomočjo opomb bi čitatelj, ki angleškemu jeziku ni posebno vešč, gotovo s slastjo in zanimanjem zasledoval dotična mesta.

……

Marija Kmetova:

Zima.

Tako tih je beli sneg in tako majhen je svet. Še za misel je komaj prostora. Ogromna teža sedmih križev leži na meni. Vse izsušeno, izžeto je telo; odrevenele so kosti.

Težka je tvoja pot, Gospod. Tako izlahka se je bilo pričelo, pa je koj legel mrak na ozke stezice. Žarek ljubezni — kako je izginil, komaj da sem dehnila! Radóst matere — otroci — kako brž se je zavila v trpljenje. Kako se prepregla čez in čez s solzami prečutih, neskončnih noči, s skrbmi bodečimi, z dnevi težkega dela. Vse lepote so se zasužnjile v misli na kruh za šestero želodčkov in na bodočnost vseh teh, ki so izrasli iz mene. Redke so postale besede, pogled se je splašil, sključil hrbet, ki je čakal na udarce. In ko že vsi otroci so si pota izbrali, sem osamela — in prosjačim zdaj pri tem zdaj pri onem svojem otroku — in iščem oddiha. In vidim: starost povsod je odveč.

Zdaj spet sem na romanju.

V tem kraju mi nekoč zibel je tekla, zdaj tu je moj sin. In odkar sem bila odšla z mladostjo v svet, nisem bila še v kraju domačem. In sram me je; sram vpričo teh gričev, gozdičev, njiv in ljudi. Ker mlada sem bila takrat in moja lica so bila zardela. Zdaj v vsem tem kraju kakor v ogledalu se vidim. Vem, da se je iz rdečih lic izmotal obraz, ki v gubah in jarkih izgleda, kakor bi se bilo kamenje tajalo na njem. Sram me je.

In strah.

Ker vidim, ker vem, da zdaj ne bo nobene poti več.

Le ona zadnja bo še, ki bo vsa tvoja, Gospod.

Mrazi me.

Tako tih je beli sneg. Tako majhen, majhen je svet...

Še za misel je komaj prostora.

Fran Lipah:

Cvetje bajam.

(Eno dejanje.)

Šerif-aga;
Alí, njegov sin;
Džaverí, hči Šerif-age;
Hajdija, njena služkinja;
Džordže, vojak iz Macedonije.

Hiša Šerif-age v predmestju Berata v Albaniji. Za časa bojev pred svetovno vojno. Pomladni večer.

Albanska soba: sive preproge, temnordeč minder, levo okno na cesto, tri srednja na vrt in strehe sosednih hiš. V ozadju med cipresami minaret in še dalje stara trdnjava Kale. Na vrtu cveto bajame, ena se vzpenja tik pod levim oknom: vonj njenega cvetja polni sobo.

Na minderu kraj cvetja sedi Džaveri nepremična, žalostna, zamišljena.

Iz daljave molitev hodže:

«Ellahu ekber, ešhedu enlailaha illal...»

Džaveri: Pridi, prijatelj večer, pridi, pozabljenje narave, mir dela in spanje dneva! Moje misli so spoznale, da je dan delavec kruha, po poslu bežeč, večer pa je odpuščanje dneva, tako blažen je njegov tajni mir.

Čuje se drugi odlomek molitve:

«... ešhedu enne Muhamederesulullah haija lessela...»

Džaveri: Misel je priplavala od nekod in se ustavila pred vrati mojega srca. Odprla sem ji nastežaj, ker k meni je bila namenjena. Nisem čitala v knjigah, našla sem sama seboj: misel je glas božji, naše srce uho, ki ga čuje. — Nismo stvarniki, glasniki smo misli!

Čuje se tretji odlomek molitve:

«... haija lelfelah ellahu ekber lailahe illalal...»

Džaveri: Cvéti, bajama, žári, solnce moje spomladi, tvoj cvet je opojen, bleščeč je tvoj žar, saj moja sreča cvete s teboj! — Cvéti, bajama, jaz cvetem s teboj in pojem pesem pomladi, pesem spočetja skrivnostnega in mojo pesem objema vonj tvojega cvetja in poje slavo bogu! — Sto je cvetov, eno samo solnce žareče, sto pomladi in ena ljubezen!

(Molk.)

Od leve prihaja Hajdija, hoče na desno, ko pa opazi Džaveri, kako gleda nepremično skozi okno, zbeži nazaj na levo in ji prinese kavo, plazeč se tiho proti nji.

Hajdija: Evo me, solnce mojih oči! (Džaveri molči.) Sreblji kavo, sama sem jo kuhala! (Džaveri molči.) Roža našega vrta, čemu si vstala, komaj je hodža odpel popoldansko molitev. (Džaveri molči.) Tvoje spanje ponoči je nemirno, zato pa popoldan privošči telesu počitka, dasiravno je rekla nekoč ciganka moji materi: «Hajdija, nikar vode na tešče piti, boj se pretesnih pasov in podnevi ne več kot pol ure spati — pa boš zdrava ti in tvoji otroci!»

Džaveri molči; čuje se samo žvenketanje čašice v trepetajoči roki Hajdije, ki jo postavi pred Džaveri in hoče nazaj na levo.

Džaveri: Hajdija!

Hajdija: Gospodarica moja, hvala ti! Izpregovorila si. (Sede pred njo na preprogo.)

Džaveri (gleda nepremično skozi okno): Te dni se vrne!

Hajdija: Alah, ubij vojno!

Džaveri: Reklo mi je nocoj, da se vrne.

Hajdija: Vrnilo se bo solnce in našo cvetko napolnilo z rdečo barvo. Džaveri, ko je tvoja Adila nekoč v jutru zapazila, da je njeno zláto obledelo preko noči, mi je rekla: «Hajdija, nosi mi dete na solnce tja pod bajame, da se napije rdečice iz njihovega cvetja!»

Džaveri: Vrne se, še danes se vrne.

Hajdija: Tvoja novica je sladki med baklave, veš, draga, pa ima grenko primes: nocoj se vrne i tvoj oče!

Džaveri: Vem.

Hajdija: Ali je dal sedlati pet konj, da mu hiti naproti.

Džaveri: Kdaj odide Ali?

Hajdija: Vsak čas in mislim, da se pred nočjo ne vrne.

Džaveri: Do noči sem tedaj samo v tvojem varstvu, Hajdija?!

Hajdija: Da, rožica moja, jaz te bom čuvala.

Džaveri: Pripravi mi kopelj!

Hajdija: Voda se greje. In ogro, ono veliko, ne? In zelene dimije ali rdeče? Oh, svila onih rdečih je taka, da se solnce skriva pred njo! Kaka sreča, dihati v taki svili!

Džaveri: Zelene dimije danes! Pojdi, klepetulja!

Hajdija odide na levo. Džaveri skoči od okna, prisluškuje na leva in desna vrata in nato sede na prejšnje mesto.

Džaveri: Vse njegove besede še zvene v mojem ušesu. Ko je poln divjega ognja odhajal pred Skadar, mi je zadnjo noč pripovedoval samo o vojni. Njegova beseda je bila opojna pijača, pesem, vsa topla kot njegovo telo. In Hajdija blebeče, da je nevernik, ki ne posluša preroka!

Hajdija (od leve): Vse je pripravljeno!

Džaveri odhaja na levo. Od desne prihaja Ali, opravljen za pot. Prisluškuje na leva vrata, se vrne proti sredini sobe in govori proti desni, kjer so vrata ostala odprta.

Ali: In reci, da Paša napoji konje! Mladi kobili nikar sveže krme dajati! Beži! — Šabane, Šabane! Atija naj kuha! Za deset mož! Tri jagneta in onih šest gosi, ki smo jih odbrali. Atija naj pazi, goste imamo! Ta vešča sploh ni za rabo razen v kuhinji. Smetano, če domače ni dosti, bo dal sosed Jussufaga. Zvitek od sira naj bo dober, Šerif ga ljubi. Napravi naj dve pogači z orehi! Pastir naj gre po belo čebulo in mleko. In Džafira, ta strah nesrečni! Džafira bo prva, ki jo bom pognal. Nje imam dosti, če jo enkrat na dan vidim. Žuri se, Šabane, pred nočjo smo tu! In Džafira naj gre po cigane. Ne Džafira, Hamdi pojde ponje! Stari pevec Omer naj tudi pride! Pet gosli — Ramazan je! (Zapre vrata na desni, proti levim vratom):

Ali: Džaveri!

Džaveri (od leve): Čujem te, brat moj!

Ali: Jaz odhajam očetu naproti.

Džaveri: Razumem.

Ali: In Paša gre z menoj.

Džaveri: Razumem.

Ali: Sama ostaneš doma z ženskami.

Džaveri: Čujem, Ali!

Ali: Vrnemo se šele ponoči.

(Molk.)

Ali: Si me čula?

Džaveri: Čula, brat moj!

Ali: Ko se Šerif vrne, imamo goste. Vabil sem, kakor je naročil.

(Molk.)

Ali: Je Hajdija pri tebi?

Džaveri: Je, brat moj!

Ali: Hajdija!

Hajdija: Tu sem, gospodar naš!

Ali: Dobro!

Odide na desno. Od leve prihaja Džaveri, vsa preoblečena.

Džaveri: Hajdija! Duhana ne pozabi! In ono rožno olje!

Hajdija prihaja, gre proti desni in zaklene vrata. Obe gledata skozi okno. Čuje se konjski topot in lopot velikih vrat.

Hajdija: Odšel je, bog ž njim na potu!

Džaveri: Je vse pripravljeno?

Hajdija: Moj bog, pazi se, da te nihče ne vidi, gospodarica moja! Sveti Ramazan je!

Džaveri (kot da je ni čula): Ona žolta svila je tvoja, Hajdija. (Hajdija klikne in sede pred Džaveri.) In one rdeče dimije so tvoje, Hajdija. (Hajdija ji poljublja roke.) In ona mala srebrna ogra je tvoja, Hajdija. (Hajdija ji poljublja noge in se valja pred njo.) Samo da rabiš jezik, kadar je treba!

Džaveri gleda skozi levo okno na cesto. Zakriči in beži na desno in prisluškuje na vrata.

Džaveri: Hajdija, oni drugi ključ!

Hajdija: Tu ga imam, toda ti, dušica moja, ostaneš tu! Jaz sem stara in moje izkušnje so velike. Ostani tu! Umiri se, rožica moja! Sedi, sedi!

Džaveri: Rabi noge, ne jezika!

Hajdija beži na levo. Kraj odprtih vrat posluša Džaveri vsa v strahu. Hajdija stopa po stopnjicah, ključavnica škriplje, vrata se odpirajo in zapirajo, koraki se čujejo: težki so in počasni. Džaveri sede na minder in ga škropi z rožnim oljem.

Džordže vstopi. Vojak je: nosi puško, v pasu samokres in mal handžar, preko prsi dva pasa patron. Stopa trudno proti Džaveri, leže kraj nje, položi glavo v nje naročje. Poljubljata se, ne govorita. Čez nekaj časa.

Džordže: Džaveri! Moja! Moja!

Džaveri: Ponoči se vrneta oče in brat!

Džordže: Džaveri, umorjen sem od muke vojne in žejen samo tvoje ljubezni, ker sam sem samo polovica, vse drugo si ti.

Ti dolgi meseci so polni bridkosti in obupa, ki me žge v srcu in mori v duši.

Kje je čarovnik, ki bi izbrisal vso to sramoto in pogin iz našega spomina? Kar sem doživel, je ledena skorja okoli mojega srca. Da mi je vreči proč te misli, ki mi branijo živeti, sleči raševino spomina in si nadeti lahno haljo pozabljenja!

Glej, moja kri je še vsa topla, moja misel iskrena in moja mlada leta naj umrjejo brez ljubezni?!

Živeti, Džaveri, živeti!

Džaveri: Nikoli ne pojdeš od mene!

Džordže (pritegne njeno glavo k sebi): Džaveri, tvoje oči, samo tvoje oči! V njih luč gori, luč gori v mojega srca noč, v mojo tugo pretemno! Džaveri, Džaveri, tvoje oči! (Ji poljublja oči.)

Džaveri: Nikdar več ne greš od mene! Nikdar!

Džordže: Polna so mi ušesa vojnega hrupa. Po kateri cesti pojdem, da ne srečam sirote, po kateri livadi, ki še ni oškropljena s krvjo?

Čuj, hotel bi leči pod mirni krov očetove hiše, vonj goved in konj srkati vase, poslušati zvonenje ovna, ki se ponosno maje pred čedo...

Zvonovi pojo blaženo pesem nedelje, ki je povračilo šesterim delavcem dnevom, starci govore o bogu in zemlji,..

mladiči v nedeljski opravi divjajo na dirko na žrebcih in njih vroče zdravje se bije za moč in za prvenstvo.

Džaveri: Zakaj si šel v to morečo tujino?

Džordže: Tisti čas, Džaveri, je zašumelo po naši zemlji, v zraku je zabučalo in bojna pesem je odmevala v naših srcih. Pevci so peli narodu in junaki so se oborožili... In sivi oče mi je govoril:

«Rekel ti bom besedo, sin, toda urezala te bo v srce.
Tam, kjer se gore razstajajo in njih noge
poljublja ravnica, v njeni sredini molči
temnozeleno jezero —
enako prikritemu žolču zemlje,
enako zatajeni jezi naroda! —
mesto leži,
smeje se v beli dan,
grad Skadar na Bojani,

ki ga je narod zgradil, da priča svetu,
da nič pod solncem ni tako silnega
kot je osveta!
Grad Skadar na Bojani!
Mleko teče iz skale, belo mleko zakopane
matere in vsaka kaplja kriči pod nebo!!
Ker narod je hotel, da se uveri svet, da nič
pod solncem ni tako gotovega
kot je osveta!

Džaveri: In zdaj ta divji pokolj, da umira narod!

Džordže: Padla je sramota na našo zemljo in napolnila srca in duše. Tam gori v gorah je padlo junaštvo in polomili so se meči. Pa naj svet gleda, pa naj se svet nagleda! Bila je vojska junakov, Marku podobnih!

Junaštvo, prevarano v svojem hotenju, volja zlomljena sredi poleta! —

Džaveri: Nič več o tem, dragi! (Ga poljublja.) Vse moje misli dneva in noči so bile pri tebi.

Džordže: V tem trpljenju sem molil vsako noč v ljubezni:

Sveta je gora Tomorica, krasna, bajna, prelestna, v tolažbo tužni okolici vstvarjena; v jutru prva žari od solnca

in na večer njene stene zadnje pijo kri umirajočega dneva . . .

In tu ležiš ti, Berat, mesto mojih želja:
sedem brd, sedem oljčnih gajev,
med vsemi se je grad Mrnjavčevićev osokolil pod nebo,
Osum reka mu brani v ašikovanje h Gorici . . .
Senca smokev, resna zelenina ciprese,
pisanice bajam in srebrnih oljk,
oko je pijano lepote — — —
Spodaj pa se svetijo beli minareti,
vsak dan se poje slava bogu. —

Džaveri: V hanu pred mestom naju čakajo moji ljudje. Vse je pripravljeno.

Džordže: Ali si me videla, dušica?

Džaveri: Moje srce te je videlo, ljubček!

Džordže: Dolga bo pot, toda naju vodi živa ljubezen. Tam daleč so gore in planine, vinogradi in duhanova polja. Med stene gora je zasekano jezero, modro, zeleno in zrcalo neba visokega. In še tam naprej, kjer so polja najlepša in se črede ovac pasejo po rebrih, na selih pesem in kôlo, v gorah puške in srca junakov... Tam je tvoj dom in vsa moja ljubezen.

Hajdija (pribeži od leve): Alah, Alah! Beži, gospodar moj! Džaveri, Šerif se je vrnil! Sam vrag ga je prinesel! Alah! Komaj je solnce zatonilo, že je tu!

Džaveri govori tiho s Hajdijo, ki nato zbeži na levo in kliče Džordžu:

Hajdija: Za menoj, mladi gospodar!

Džordže: Džaveri, reci na glas, da morem verovati!

Džaveri: Pridem!

Džordže odide za Hajdijo na levo. Džaveri sede na minder. Hajdija se vrača, zapre leva vrata, zapira okna, sede kraj Džaveri. Z desne se čuje govorjenje. Pride z Alijem Šerif.

Šerif: Težka je pot in moje noge so preslabe, da bi jo zmogle brez svetega islama. Ta pa nam daje moči in kreposti. Brat moj v Stambulu te pozdravlja, Ali, in tebi, Džaveri, pošilja svile in preprog. Vsak dan molita za njegovo zdravje! (Poljubi Džaveri in potem Alija.)

Hajdija odhaja na levo. Vsi sedejo na minder.

Šerif: Ko sem prišel v stambulsko mesto, je duša moja, pijana sreče, obljubila bogu in se zaklela, da prej ne miruje, dokler ne diči mojega fesa žolta ahmedija in se ne vrnem z groba preroka kot hadžija. Ker, deca moja, čujte, to je moje spoznanje:

Sveta je vera, sveta beseda preroka,
zid železni — nanj smo sezidali življenje svoje;
svet je polumesec in koran,
luč, tolažba in naš najvišji zakon.
Sveta je vera očetov in običaj očetov;
čaša modrosti, iz katere pije ded in vnuk.
Sreča vseh sreč, poslušati glas preroka, ime
očeta zapustiti sinu, čast očeta zapustiti
sinu, glej, ker to je modrost življenja:
dozorelo seme svoje misli vsejati na mlado
sinovo njivo —
in to je večno življenje! (Poljubi Alija.)

Otroka, vajin stric mi je naročil sto želja in pozdravov. Komaj sem prah in znoj pota strpal s sebe, je predme postavil sofro in bil sem vesel slastnih jedi; napalil mi je čibuk in opojni duhan je obudil moje misli; za vsak findžan njegove kave bi popustil en dan svojega življenja.

Pa so moje misli naenkrat v Berat bežale: kje je moj Ali in plete li Džaveri pisano preprogo?

Hodil sem po cestah in se vozil ob morju, bil sem v vseh mošejah in véliki stambulski džamiji, videl sem od blizu lice sultana in njegovo vojsko.

Pa so moje misli naenkrat v Berat hitele: ali je zdrava moja Džaveri in kaj dela moj Ali?

Lepo je hoditi po svetu in gledati čuda ali najlepše je naše mesto in lastni dom največje čudo; lepa so pota in pisano življenje tujine, najlepša pa je pot v domačo hišo. (Si briše solze.)

Danes pa se slavi sveti Ramazan! Kdorkoli pride, bo moj dragi gost; vrata so mu na stežaj odprta! Do zore naj glasba svira, sladka baklava na sofri diši; plesali bomo ples in peli pesem očetov, veseli vsi in se klanjali bogu! (Namigne Aliju, ki mu razprostre malo molitveno prprogo ob levi steni. Šerif poklekne nanjo in se obrnjen proti vzhodu klanja po obredu. Ko je odmolil, še kleče):

Prva tvoja misel v jutru naj plava na iztok k solncu in naj se pokloni vstajenju in luči! Pozdravi ga, brata, pozdravi zrak nebeški, gore in trave in reke in ptice pod solncem, pozdravi vse, kar se giblje in živi poleg tebe, bodi vesel in živi ž njim svoj solnčni dan.

Ker to je modrost življenja:
biti del vesoljstva in dihati ž njim in to je sveto življenje!

Noč. Od desne se čuje glasba in prihajanje gostov. Ali odpre vrata in gre na desno. Luč se vliva z desne. Šerif ostane, zvije preprogo in jo da Džaveri.

Šerif: Edinica moja, bleda si in vsa nemirna; ali te je moj prihod tako razveselil ali pa te tajna žalost razjeda. Ali si bolna, cvetka moja?

Džaveri: Nisem, oče moj!

Šerif: Džaveri moja, nisi gledala nevernika in nisi govorila z nikomer?

Džaveri: Nisem, Šerif=aga!

Šerif: Čast ti, hčerka; jaz pa, starec, sem se tako zelo bal zate!

Jo poljubi in odhaja na desno. Od tam in od zunaj se čuje petje in glasba. Streli samokresov od daleč in blizu. Glava minaretov v ozadju žari v pisanih lučkah. Džaveri skoči na desno in zaklene vrata. Od leve vstopi Hajdija in gre prisluškovat k desnim vratom.

Hajdija: Gostje so tu, Šerif je ravnokar odmolil... Nosi se že druga jed... Zdaj je prišel Jussuf=aga in hodža...

Džaveri: Pojdi in mi prinesi ono veliko ogrinjalko!

Hajdija: Odšel je, hvala bogu! Vsa v strahu sem bila radi njega. (Odhaja na levo.)

Džaveri: Tam zunaj se slavi sveti Ramazan, prošla je žalost, novo veselje prihaja; narod ga je pijan, pesem sama poje ž njim; zemlja cvete in nebo ga je veselo. Džamiji se je razsvetlil minaret, tisoč luči gori, tisoč src žari. (Poklekne na minder in razprostre roke):

Sveto je mlado rojstvo krvi,
sveto novo rojstvo misli,
presveto rojstvo mlade ljubezni!

(Gleda skozi okno.)

Hajdija (prihaja in jo zavija v ogrinjalko): Tako, vidiš, da se ne prehladiš. (Prisluškuje na desni.) Moj bog, Ibrahim-effendi je prišel. Pomisli, taka čast! Nosi se že peta jed. Jaz ne morem in ne morem zdržati. Džaveri, dušica, šla bi samo malo do Atije v kuhinjo.

Džaveri: Idi, pa vrata zakleni za seboj!

Hajdija (ji poljublja roke): Kako si mi dobra! Takoj se vrnem, dušica moja, solnce mojih oči! (Zastre si lica in odhaja na desno, vrata zaklene za seboj. Džaveri skoči z mindera, se pokrije z ogrinjalko, se skloni preko okna in utrga cvetočo vejico bajame):

Džaveri: Ti greš z menoj, bajamica, ti moja mala prijateljica!
Ker jaz vem samo za eno besedo: ni
vera preroka, ni običaj očetov, ni
čast, ni dolžnost. Jaz vem samo
za eno besedo in ta je: ljubezen!

Zbeži na levo in zaklene vrata za seboj. Skozi odprto okno se čuje nočno molitev z minareta:

«... Ešhedu enne Muhamederesulullah ...»

Od desne glasba ciganov, monotone albanske melodije, ples, neartikulirani vzkliki. Na desna vrata nekaj loputne, nato močan sunek, ki odpre vrata. Krik. Ali privleče zastrto Hajdijo in jo pahne na sredo sobe.

Ali: Nesreča stara, da te sram ni hoditi med svet, ko te je tu treba! Kdo neki bo gledal za teboj?! (Ji trga zagrinjalo raz obraz.) Ti hodiš lahko brez skrbi odkrita! ... Džaveri! ... Džaveri! (Gre na levo, toda vrata so zaklenjena. Trka, vpije.) Džaveri! Džaveri! Alah! Alah! (Beži na desno in se vrne s puško. Za njim Šerif z lučjo. Šerif trči po sobi, pade končno onemogel na minder in se bije po čelu.)

Šerif: Izdala vero in preroka! Džaveri! ... Izdala očeta in brata! Alah!

Ali (kraj okna): Evo je, evo je na cesti! In Macedonec ž njo!

Šerif (kot mrtev leži na minderu, mirno): Streljaj, sinko moj!

Ali (ustreli skozi okno): Padel je, Šerif-aga!

Šerif: Še streljaj, zláto moje! Oj!

Ali (ustreli): Padla je, Šerif-aga!

Šerif (tiho): Mrtva? Oba? Oj, oj! (Skoči kvišku in gleda skozi okno.)

Ali (si zastira oči): Oj, oči moje! Dvigata se na konje, že bežita mimo bajam! Oj!

Šerif (se smeje kot otrok): Moja Džaveri!... Moja Džaveri!...

Ali (sede kraj njega in ga objema): Moj Šerif-aga — — Na konje! Na konje! (Beži na desno.)

Šerif (pretrgoma, za njim): Sinko... samo ti!... Alah!

Monotono petje, vesela glasba ciganov.

Konec.

Književna poročila.

F. Finžgar: Razvalina življenja. Založila «Slovenska Matica» v Ljubljani. 1921.

Kakor vsem dosedanjim dramam tega pisatelja je tudi tej ljudski igri snov zajeta iz kmetiškega življenja. Dejanje je postavil Finžgar v samotno hribovsko selo, kjer kuha in toči Urh Kante tako dobro žganje, da menda že v vsej okolici ni več treznega moškega človeka razen Urhovega soseda Martina. Ta je trden gospodar, ki se je že otresel mladoletne lahkomiselnosti. V prejšnjih letih pa menda tudi ni bil zaklet sovražnik alkoholne pijače, ker se je v pijanosti spečal z Urhovo rejenko Tono ter imel otroka z njo. A zato ji je založil tisočak ter se tako izlepa iznebil dekleta, za katere očeta ne ve živ človek. Tona je namreč pametna ženska, ki vé, da se pričenja nevesta pri doti in da se možak, kakršen je Martin, ne bo obešal na «brisačo», kakršna je ona. Ali popolnoma si vendar ne more izdreti Martina iz srca; skrivoma še tli nekaj kakor ljubezen v njej. Martin pa se je zagledal v Urhovo hčer Lenčko in bi jo rad v zakon. Dekle ne mara zanj, ker je že v besedi s Ferjanom, precej zanikarnim gospodarjem, ki rajši hodi s puško po gozdu, češ, za koga naj bi se pa mučil, ko je pri njem tak dolgčas v hiši, da ga poleti zebe v njej. Ko bi se vzela z Lenčko, pa bi se videlo, kdo je najboljši gospodar. Toda oče Urh izreče trdo besedo zoper tak zakon in Lenčka mora vzeti Martina. — Zakon ni srečen; celo tako žalosten je, da se Lenčka vda pijači, žganju — «ko je oče že vso okolico zastrupil z žganjem», pravi, «pa naj bo zastrupljena še hči». Prejšnji red gine iz hiše; zanikarnost se naseli na Martinovem domu. Lenčka nima prijazne besede za Martina; rada pa se smeje Ferjanu, kadar se vidita; njen smeh se razlega po vsem hribu, da ljudje prisluškujejo, češ, kaj ima, da je tako razposajena. Martinu je ta smeh kakor žerjavica na dušo. Naposled se tudi on vda pijači, zanemarja gospodarstvo, trži z lesom in s konji, izostaja z doma, v srcu pa mu raste čimdalje hujše sovraštvo do Ferjana. Oče Urh kupi Ferjanove dolgove, da bi pognal Ferjana po svetu; Ferjan hoče z ostankom izkupička za posestvo v Ameriko, ko bi šla Lenčka z njim. Ker pa neče, pojde za lovca; lovil bo, streljal srne in lisice ter žvižgal okrog hiš, da bo dražil Urha in Martina. — Martina zvečer ni doma; Ferjan hoče priti trkat na Lenčkino okno. Ona, da ne in ne — samo svoje poštenje še ima, prav nič drugega. Ali potem pospravi vse po sobi, uredi posteljo, se pogleda v zrcalce, si popravi lase in čaka Ferjana. Nenadoma pa se vrne Martin — klicat ga je šla Tona, češ, da breje krave Pisane ne bo mogoče rešiti. Rezke, zlovoljne besede lete med zakoncema; zdajci se zasliši trkanje. Ferjan je. Martin zagrabi sekiro s peči, a potem se sesede. Naposled počasi vstane — spat hoče iti v hlev; tam bo odslej njegova postelja. Lenčka mu zagrozi, da pojde od hiše, ako ji naredi to sramoto. Kam? K Ferjanu, ki je boljši od Martina. Martin skoči razdražen proti njej. «Samo živa ne pojdeš!» Blazno ljubosumen jo podere na posteljo ter jo zadavi.

Taka je vsebina te ljudske igre. Ekspozicija je jasna, zapletek naraven, konec tragičen, kakor pač mora biti. Finžgar deluje s skromnimi pomočki, ne umetniči, biti hoče vseskozi realen; gledališki tehniki je dobro vešč, teatralnih efektov ne mara. Teatralno je v vsej drami samo eno mesto: Ko v zadnjem dejanju Ferjan poljubi Lenčko in odide, da bi prišel pozneje, vzklikne Lenčka: «Ne — ne — ne», ostane pred vrati, nato stopi proti vratom v kamro in zakliče na pragu: «Magdalena! Magdalena!» Na čitatelja učinkuje ta vzklik, kakor bi Lenčka samo sebe primerjala svetopisemski grešnici Magdaleni; seveda pa spozna takoj potem, da je poklicala Lenčka ... deklo Magdaleno, češ, kako je s Pisano, ali dobi nocoj telička ali ne ... Morda tiči v drami nekaj antialkoholne tendence; vsekakor pa je vse ozračje prepojeno z alkoholom: pijanka je Lenčka, pijanec je po njeni krivdi Martin, pijanec je kmet Sirk, ki sploh nikoli ne nastopi trezen. Ali stvar je pač taka, da bi človek za silo še prizanesel možakom, Lenčki pa ne more prizanesti. Zakaj pijana ženska, taka, ki si kar zaporedoma toči kozarčke z žganjem, da jo zanaša, kakor zanaša Lenčko v drugem dejanju, je zoprna do skrajnosti. Finžgarju je moralo biti vendarle do tega, da bi ostala njegova junakinja simpatična, kakor jo prikazuje v prvem dejanju; tako pa že odbija sredi igre in človek bi skoro dejal, da je ni kdo vé kaj škoda. Lenčka bi morala giniti in mreti za Ferjanom; celo grešiti bi smela v mislih ali pa tudi očito — vse, samo poteze pijanstva ne bi smela imeti na sebi. Finžgar pozna kmetiške ljudi; zategadelj je brez dvojbe postavil z Lenčko živ tip izmučene, obupane žene na oder; navzlic temu pa Lenčka ni taka, da bi z umetniškega stališča ustrezala estetskim načelom. — Tisto, da se je zaradi žalosti zgodila nesreča in da ni upati poroda, se tako, kakor je povedano, ne vidi prav verjetno.

Martin je tik do konca narisan točno. Umevno je, da se vdaja pijači in nesnažnim poslom, ko gleda, kako mu propada dom; umevno je, da sovraži Ferjana, da ga bolj ne more — ali neumevno je, zakaj naposled umori ravno Lenčko. Zato, da ne bi šla k Ferjanu? Ko bi zamahnil s sekiro po tekmecu, bi bil efekt isti in vrhutega naravnejši, docela podprt z Martinovim sovraštvom do Ferjana. Blazno sovraštvo do Lenčke pa se pojavi nepričakovano, ko vendar ni prej nikjer razvidno, da bi sovražil svojo ženo — skratka, ko nima Ferjan do poslednjega trenutka nič othellskega na sebi.

Oče Urh ni izveden popolnoma dosledno. Mož kuha žganje, dasi je hud na pijance; preskrbeti — samo preskrbeti — hoče hčer, kakor mu veleva «dolžnost in ljubezen»; odklanja postopača Ferjana, ga požene na boben — vse to je pri taki grči utemeljeno; ni pa utemeljena sleparska in umazana manipulacija s Ferjanovim travnikom in končno tudi ni utemeljeno, da krčevito zajoka ob mrtvi hčeri, ko bi pričakoval človek vse drugačnega nastopa, vsaj potem, ko bi se morala vsa njegova brezupnost z elementarno silo obrniti zoper Martina. Tako pa samo dvigne glavo, buli v prizor, ko se Martin grudi ob umorjeni Lenčki, in zagrgra: Morilec! To se ne sklada z njegovo brezobzirno, svojeglavo strogostjo, s katero je ves čas nastopal v igri.

Imenitno pa je označena Tona. Dekle trpi, ker ne more pozabiti Martina, ker se živ krst ne meni zanjo; zato je zadirčna in odsečna. Ali vendar je nekaj tako junaškega v njej, da bi rada ustvarila sporazumno življenje med Lenčko in Martinom — njemu na ljubo, ki jo je onečastil, ki mu je pa vendarle odpustila. V Toni se razvija globok proces, ljuta borba med nizkotnimi instinkti in prirojenimi boljšimi elementi. Zato tudi učinkuje njeno razmerje proti Lenčki povsem simpatično, dasi se je izogiblje, kolikor se je more, in dasi prihaja k njej samo, kadar že mora. To njeno bitnost je označil Finžgar markantno in plastično, da je ne bi bil mogel bolje.

«Razvalina življenja» ima navzlic naštetim nedostatkom krepko življensko moč v sebi. Dejanje se stopnjuje, kakor je treba; prizori se prelivajo brez sile drug v drugega. Posebna vrlina pa tiči v jeziku, ki je klen, pristno naroden. Izrečno omeniti je treba izreke, kakršni so n. pr.: «Vse ženske ste take. Uma nič, brez pameti tišči svojo pot kot sledivni kužek. Če pride na sled, ki je zanjo, potem ji je vseeno, kam. Za sledom, ali v pekel ali v nebesa, ali hudiču na roge ali angelu na repetnice — vseeno.» Ali pa: «Ti, otrok, misliš, da je sreča eno veliko medeno srce. Če ga še tako po málem ugrizuješ, enkrat ga bo le konec.» «Boljši so drobljanci v ljubezni kot hlebi v jezi.» — «Dekle, vse to so samo lepo pisane bukve. Življenje pa niso bukve.» — Imena vredni so «rekovni pijanci»; pristno po domače je rečeno: «Na videz se narašča in se brani»; «Koga pa dobiš, da ni en kraj mahnjen»; «Na hvali, da ni nocoj teh pijancev»; «Le nikar se mi ne izvijaj»; «Bogvekaj vam nisem zasedela teh par ur»; «Vidiš, zavoljo tega sem bil razpotegnil ušesa in sem poizvedoval»; «Vpričo Boga se bodo ljudje skomolcevali»; «Zakaj pa si imel deske na očeh?» «Pa ti jo prikopljem za uho». — Manj prikupen pa je tisti «tàk», ki ga ima menda naša moderna na vesti, kakor n. pr. v stavkih: «Tak pokliči ga», «Tak pojdi no zakurit», «Tak nehaj no». — Dovršni glagoli nimajo namenilnika, ampak v takih primerih nam služi nedoločnik, torej: «pojdi no zakuriti», «gre pogledati h kotlu» (ali pa: «gre gledat h kotlu»), «nese steklenko skriti v posteljo», «skoči odpreti» (ali pa: «skoči odpirat»). Istotako velelnik v nikalnem stavku ne trpi dovršnih glagolov; torej ne: «Ne reci mi tega», ampak: «Ne pravi mi tega»; ne: «Pa ga ne preženite», ampak: «Pa ga ne preganjajte»; ne: «Nikar mi vsega ne obgodrnjaj», ampak: «Nikar mi vsega ne obgodrnjavaj»; ne: «Ne pokaži mu vsega», ampak: «Ne kaži mu vsega». — Nekatere druge hibe so manjšega pomena in zatorej lahko odpustne.

A. Funtek.

J. S. Machar: Strup iz Judeje 1905.-1906. Z dovoljenjem avtorja poslovenil V. M. Zalar. V Ljubljani MCMXXI. Češka knjiž. št. 3. Založila «Umetniška propaganda» v Ljubljani.

Medstrankarski boji so neredko dokaj uspešno gnojilo, ki pospešuje bohotno vzklitje strupenega bodičevja, ki ga bo pa umni vrtnar takoj iztrebil s koreninami vred.

Betežen starec joka po dobrih prošlih časih, ki jih ne bo nikoli več.

Te dve sliki sem imel v mislih, ko sem odložil ponovno prečitano knjigo «Jed z Judey».

Naslovna stran je nad vse značilna: na križu stoji napis Strup, v ozadju pa sije veliko solnce, ki naj označuje antiko. In potem sledi uvertura v celo zbirko, v zbirko pesmi: odlomek iz nekega Macharjevega predavanja na zborovanju Svobodne misli v Pragi. V tej uverturi bleste pripovedovanja o razbojniških papežih, o cerkvenih legendah oziroma bajkah in filozofiranju kot ga čuješ po krčmah in ki se izkristalizira v sledeči vrhunec:

«Ali je v resnici nekje oni Nekdo nad milijoni in milijoni ogromnih svetov in njih solnci, nad milijoni in milijoni njih stvari, njih ljudi, živali, golazni, dreves, cvetlic in kamenov —? Ali je v resnici kak Nekdo?

Danes, ko vemo in čutimo, da človeško življenje v tej ogromni sinfoniji življenja in umiranja vsega nima niti za las več pomena nego življenje katerekoli teh živali, cvetlic in dreves, ko to človeško življenje ni nič drugega nego rezultat brutalnega «Kdor je močnejši —», ki ga izvaja človek ne samo proti ostalim stvarem, temveč tudi proti človeku, družba proti družbi, ideja proti ideji, narod proti narodu, v tem vsesplošnem boju, ki je pravzaprav življenje, v tem izginjanju vsega, da se more poroditi novo življenje, ali ni v vsem tem pojem boga, kakor si ga človeški duh sploh more predstavljati, že žaljenje in ponižanje tega boga? Saj če se da samo čutiti, se ne da misliti in izgovoriti. In molitev —? Prositi ga, zahvaljevati ga, obračati se k njemu —?

Kaka brezpomembnost, človeška nadutost, kako poniževanje nekoga, ki se niti doumeti ne da ...

... vzemite mu (ljudstvu) brez strahu vražarstvo, praznoverje, malikovalstvo, dajte mu za to nekoliko resnice, kolikor jo človeštvo ima, in nekoliko umetnosti, ki jo potrebuje, in videli boste, da človek boga prav nič ne bo pogrešal ...»

In zatem slede številke: koliko dohodkov ima ta in ta škof, nadškof, kardinal, in nekaj o čistoti papežev in o farovških kuharicah .. in to je — krščanstvo! Bistvo krščanstva pa tiči po Macharju v «cerkvenih obredih, v krasnih nenavadnih ornatih, samo v tem vznemirjanju duše, v tem slavnostnem nenavadnem razpoloženju in — «Jezus iz lesa mu (ljudstvu) je resničen Bog, sv. Janez na mostu resničen sv. Janez ...»

Ta uvertura je sijajna zmes pijanega sovraštva, besne onemoglosti, prostaštva, pokrnelega filozofiranja, potvarjanja in nerazumevanja zgodovine, posebno pa nerazumevanja — hoté ali nehote — **krščanstva.**

Slede bojevite in nebojevite pesmi. Bojevite (slične uvodu) so podobne že omenjenemu strupenemu bodičevju in spominjajo na Aškerca v zadnjih letih njegovega «ustvarjanja», dasi jih odlikuje dovršena oblika; nebojevite in solzave pa so podobne stokanju betežnega starca: ah, uboga antika, kaj so s teboj napravili, in so dober primer sentimentalnosti. Čudim se le, da je prevajalec, ki mu moram priznati, da je oskrbel dovršen in sijajen prevod, kakršnih je pri nas malo, — da je prevajalec prespal vso povojno dobo, kar sem primoran sumničiti, ker nas je nagradil s knjigo, ki je Slovenci prav nič nismo potrebni, ker smo — vsaj upam — menda vendar že odrasli **tretješolskemu svobodnjaštvu,** ki se niti za las ne razlikuje od tega tu.

Priznam pa, da naletimo tu pa tam na prav lepe pesmi, n. pr. «Sole occidente», «Carmen autumnale», «Ovidijeva molitev», «Pri ‚Bikovi glavi'», ki so dokaz pesniške sile, ki je vendar ni moglo docela ubiti celo umetniškemu ustvarjanju tako nevarno aprijoristično in materijalistično umovanje. — Veliko bolj pa bi bil prevajatelju hvaležen, če bi nam poslovenil umotvore antike same (grške in latinske pesnike!). Pa tudi češka literatura nima samo Macharja, ki ga imamo že z «Rimom» dovolj; zakaj nismo mesto «Strupa» dobili kako zbirko Březine! *Miran Jarc.*

Vladimir Vidrić: Pjesme. Knjižara Z. i. V. Vasića. Zagreb.

V glavnem bi se dalo vse še tako različne umetnike razdeliti v dva tabora; v enem so **romantiki**, ki izkričavajo v svet svoj Jaz neposredno, v drugem pa **parnasovci**, ki se zavijajo v dragocene plašče, kot da se sramujejo razgaliti svoje srce, a jim neizprosne in izkušene roke kritikov odmotajo še tako varljive in prikrite podobe, za katerimi drhti njihova duša.

Med poslednje spada tudi pokojni hrvatski pesnik **artist** Vidrić (kot ga označuje Dučić v spretno pisanem uvodu v to zbirko), ki ima dokaj sličnosti s francoskimi somišljeniki.

Njegove pesmi, v katerih oživlja stare dobe, spominjajo na Heredijo in Leconte de Lisle-a; pritajene sličice, nalikujoče marmornatim kipcem in vazam, so izklesane v slogu Gautierjevih kamej; gracijoznost, ki veje iz melanholično navdahnjenih pokrajin, najdeš tudi pri prerafaelitih; sploh je v slikovitost prevedena muzika bistvo Vidrićeve poezije.

Petinštirideset strani broječa knjižica je prav okusno izdana in opremljena; njena vsebina je kot zelen otoček sredi poblaznelega morja dadaizma, zenitizma in sličnih struj, ki skušajo tudi v umetnost uvesti verižništvo. *Miran Jarc.*

Ozvald K.: Logika. Uvod v znanstveno mišljenje. Ljubljana. 1920. (Konec.)

O sodbi (str. 25. do 64.).

Stran 25. do 27.: Kakor se vidi, meri avtorjev obris sodbe le na one misli, ki sem jih bil v «Uvodu» in «Sistemu I.» označil kot **pristne misli** ali **trditve**, ne vpošteva pa hkrati Meinongovih in mojih **nepristnih misli** ali **dopustitev**. To se mi zdi v toliko netočno, v kolikor govori avtor v naslednjem tudi o «stvarnem stanu» kot «podlagi» sodbe: stvarni stan ali, kakor ga nazivam sam, **dejstvo** je pa predmet i pristnim i nepristnim mislim, tako da je baš za razumevanje predmetne strukture i misli i dejstev potrebna še druga karakteristika misli, nego le ona, ki se tiče **trditev** (misli s prepričanjem) v mojem ožjem pomenu besede. Tako karakteristiko misli sem podal v **«Uvodu»**, še točnejše pa v «Sistemu I.» (glej register: misel, dopustitev, trditev, dejstvo, predočevalno razmerje, predočevanje i. dr.). Pripomnim še, da se z dvema točkama tega odstavka tudi sicer ne moremo strinjati. Avtor govori prvič tudi o neki sodbi, ki «nastopa kot trditev (in ne kot spoznavajoče prepričanje), zlasti tedaj, ko je nikdo ne jemlje pravkar v misel; tako n. pr. glavni stavki v knjigah, ki stoje v tej ali oni omari». Napram temu je reči, da stavki v knjigah, stoječih v tej ali oni omari, sploh niso niti «stavki», temveč le skupine n. pr. gotovih barv, črt, pik. itd., kaj še le sodbe. «Stavki» postanejo te skupine šele v hipu, kadar in v kolikor doživlja te skupine zaznavajoč («čitajoč») subjekt asocijativnim potom tudi odgovarjajoče sodbe, splošno misli, iz česar dovolj jasno sledi, da ne gre govoriti o sodbah kot stavkih, nahajajočih se v knjigah, stoječih v tej ali oni omari (!). Drugič pa trdi avtor, da tvori ogrodje sleherni sodbi «**troje** pojmov: subjektni (S), predikatni (P) in pa posel zatrjevanja, oziroma zanikanja opravljajoči (—) pojem, po vzorcu S—P». To velja namreč izključno le za **takovostne** (A **je** [ni] b), **nikoli pa za nahajalne** (po avtorju: bivalne) sodbe, splošno misli (A **je** [ni]). To sem bil izkazal v «Uvodu», podrobneje pa še v «Sistemu I.» (glej register: nahajavna —, takovostna misel; n. in t. dejstvo), tu bom govoril o tem pa še dalje spodaj.

Stran 29. zgoraj: Avtorjevo razlikovanje med **nahajalnim** («bivalnim») in **takovostnim dejstvom** («stvarnim stanom») ne zadene jedra te razlike: Te in te lastnosti ima namreč vsako nahajalno kakor takovostno dejstvo, tako da torej ne gre, da bi na avtorjev način delili omenjene stvarne stane v «take, ki so (= bivajo) ali **bivalne** (eksistencijalne), in pa one, ki imajo te in te lastnosti, ali **takovostne**». Semkaj spada tudi njegova definicija na str. 31., češ da je takovostni stvarni stan oni, o katerem «upravičeno trdiš, da je tak in tak». Tak in tak je, t. j. te in te lastnosti ima vsak pojav, torej tudi katerikoli stvarni stan. Glede točne in prave razlike med nahajalnim in takovostnim dejstvom primerjaj «Uvod» in «Sistem I.» (register).

Stran 29. spodaj: Avtorjev dokaz, ki je bil v navadi še pri raznih logikih prejšnjega stoletja, da so i takovostne i nahajalne sodbe, oziroma dejstva dvočlenskega značaja, češ da je pri prvih izraz «je» (n. pr. v sodbi: Središče je trg) le vezilo, pri zadnjih (n. pr. v sodbi Središče **je**) pa pravi glagol, tako da velja tudi za te zadnje obrazec: S—P, je danes že davno premagan: Avtor je zamenjal tukaj jezikovno-gramatično s psihološko-predmetno analizo stavka. V jezikovno-gramatičnem oziru je seveda razlikovati «je» kot vezilo (copula) in «je» kot glagol; psihologa-logika pa ne zanima **ta** razlika, temveč le prašanje, kaj dotični «je» kot vezilo, kaj pa kot glagol **pomeni.** V tem pogledu je baš reči, da pomeni «je» kot vezilo gori omenjeno **takovostno nahajanje** (zelen biti = viridis esse = Grünsein = zelenost, v istem smislu dalje sivost, rumenost itd.), dočim pomeni «je» kot glagol le tudi že omenjeno **enostavno nahajanje,** n. pr. eksistenco. S tem pa je ipso facto že rečeno, da visi ali sloni pomen vezila «je» vedno na **dveh nedejstvenih** (nestvarnostanskih) **členih,** namreč na subjektnem (n. pr. Miza, Središče...) **in predikatnem** (zelena, trg...), dočim sloni pomen glagola «je» le na odgovarjajočem subjektnem členu (n. pr. Miza, Središče...).

Stran 33. zgoraj: Do nikalnih sodb ne pridemo le preko odgovarjajočih afirmativnih misli, kar sem izkazal že v «Uvodu» (prim. str. 216. ss.); primerjaj tudi izvajanja o afirmativnih in nikalnih mislih v «Sistmu I.».

Stran 34. do 38.: Pri svojem obrisu problema resnice avtor ne razlikuje dovolj jasno med **resničnostjo** in **istinitostjo** na eni strani in med **verovnostjo** in **možnostjo** na drugi. Kakor je povsem pravilno in hvalevredno, da — sledeč Meinongu — ne gradi resnice ne na razsojajočem jazu, ne le na vjemanju z drugimi sodbami itd., temveč nazadnje le na odgovarjajočem **dejstvu** («stvarnem stanu»), je vendar potrebno še razlikovanje med **ono lastnostjo nekega dejstva,** iz katere izvira resničnost odgovarjajoče sodbe, **in med to resničnostjo samo: ta lastnost dejstva je baš njegova istinitost, ki ji odgovarja resničnost sodbe kot lastnost te sodbe, da ima baš istinito dejstvo za svoj predmet** (po avtorju: za svojo podlago). Zanimivo je, da je ista konsekvenca neizogibna tudi za avtorja samega, na podlagi njegove nadaljne in od Meinonga povzete interpretacije **verovnosti** sodbe in **možnosti** stvarnega stanu namreč (str. 38. zgoraj): če ima verovnost isto razmerje do možnosti kakor resničnost do istinitosti in če je gorenja meja za verovnost baš resničnost, za možnost pa istinitost, tedaj spada za avtorja samega kakor verovnost tako tudi resničnost na stran sodbe, istinitost pa kakor možnost na stran dejstva. Mimogrede bodi še rečeno, da sta tudi njegovi definiciji resničnosti oziroma možnosti stvarnega stanu (str. 35. in 38. zgoraj) ali — strogo vzeti — napačni ali pa vsaj zelo nesrečno izraženi: Da se ima (nima) tako in tako, to je, da je tak in tak, to lahko o **vsakem** (tudi «neresničnem», bolje: neistinitem) stvarnem stanu upravičeno sodiš (O neistinitem n. pr. vsaj to, da je sploh stvarni stan ali dejstvo, da je neistinit itd.); iz tega pa sledi, da je mesto avtorjeve definicije («resničen je stvarni stan, ki z upravičeno gotovostjo o njem sodiš, da se ima (nima) tako in tako») postaviti, če vpoštevam še zgornja izvajanja o resničnosti in istinitosti, to-le definicijo: **Istinito je dejstvo, ki ga z upravičeno gotovostjo sodiš** (v smislu moje terminologije: **trdiš ali pristno misliš**); njegovi definiciji možnosti («Možen je torej tisti stvarni stan, ki z upravičeno verovnostjo o njem domnevaš, da je, oziroma da je tak in tak») postavim iz istih razlogov nasproti to-le definicijo: **Možno je dejstvo, ki ga upravičeno domnevaš.** Kolike gore problemov pa leže tudi še za tema definicijama, vidi vsakdo, ki primerja s tem moja izvajanja v «Sistemu I.» (glej § 44. z vsemi njegovimi psihološkimi in spoznavnoteoretičnimi premisami!).

Stran 42., sreda: Kavzalni zakon, «da **enakim vzrokom slede enaki učinki** (causa aequat effectum)», ima pravzaprav dve plati, izmed katerih se glasi prva: **Kvalitativno enakim vzrokom slede kvalitativno enaki učinki,** druga pa: **Kvantitativno enakim vzrokom slede kvantitativno enaki učinki,** kar sem podrobnejše razvil v «Uvodu» (Glej register: kavzalni zakoni). Ta distinkcija je tem važnejša, ker se le na njeni podlagi more **in mora** govoriti tudi o **duševni kavzalnosti.** Na **mehansko** področje je omejena namreč le druga, kvantitativna stran omenjenega kavzalnega načela in sicer ne zato, ker ni duševne kavzalnosti, temveč le zato, ker duševnost sploh ni **kvantitativnega** značaja v strogem, recimo matematičnem smislu besede, kar sem podrobno razložil tudi v «Uvodu» (str. 137.—147.). I za mehansko i **za duševno področje** pa velja omenjena prva, kvalitativna stran kavzalnega načela, kar ne sledi samo iz najsplošnejšega kavzalnega aksijoma, da je vsako **realno,** — torej tudi duševno dogajanje — kavzalnonujno dogajanje (sicer bi bilo «slučajno»!), temveč posebe še iz obstoja **psihologije,** ki odkriva v vedno večji meri duševne kavzalne zakone, kar bi bilo v naprej izključeno, če bi duševnost ne bila podvržena vsaj kvalitativni strani omenjenega kavzalnega načela. Avtorjev posebni nasprotni argument, češ da sledi tvoje doživljanje «kot nujen, ‚motiviran‘ učinek iz nedeljive celote tvojega jaza in se izvrši vse po samosvojem bistvu tvojega individualnega jaza», tako da torej, ker se tvoj in sleherni jaz kot «celokupnost (ne vsota)» vseh dosedanjih doživljajev neprestano izpreminja, **«in psihicis ni enakih vzrokov»** je totalno pogrešen. «Jaz» je namreč v istem razmerju do svojih doživljajev kakor **kajstvo** do svojih **aktov,** torej na primer kakor tudi «kamen» na cesti do svojega premikanja itd.; kakor je kamen na cesti le neobhodni nositelj na primer svojega premikanja, kakor sploh katerihkoli svojih lastnosti in se torej **sam** ne sme pojmovati ne kot vsota in ne kot «celokupnost» teh lastnosti, tako je tudi **jaz** le neobhodni nositelj svojih doživljajev, ki se **sam** ne sme istovetiti ne z vsoto ne z avtorjevo celokupnostjo teh svojih doživljajev, kar sem podrobno razvil in utemeljil že v «Uvodu» (str. 57.—87.). Iz tega pa sledi, da baš glede razmerja med **kajstvom** in njegovimi **akti** (splošno: lastnostmi) ni nikake razlike med mehansko-fizikalnim in duševno-psihološkim področjem in torej v smislu avtorjeve argumentacije same tudi ne glede veljavnosti omenjenega kavzalnega načela, ki se — le mimogrede rečeno — sploh ne tiče razmerja aktov do odgovarjajočega kajstva, **temveč le aktov do aktov!**

Stran 43. (Zavisnost): Kar naziva tukaj avtor **zavisnost** ali **funkcijo,** ni nikakšna **posebna** relacija med dejstvi, temveč le **najsplošnejši** izraz za **implikativna razmerja** med dejstvi sploh. Tudi avtorjeva definicija zavisnosti, «da **vselej, ko se premeni eden izmed obeh členov relacije, se obenem premeni i**

drugi», vsebuje le najsplošnejše jedro i že omenjenega **kavzalnega** i od avtorja pozneje (str. 46.) orisanega **razložnega** ali **posledičnega** razmerja: tudi tukaj se s premembo enega obeh členov (vzrok ali razlog) premeni na zakonit način i drugi (učinek ali posledica). Primerjaj «Sistem I.» (register: vzrok — razlog).

Stran 44. in 45: Avtorjev obris **smoternosti** ali **finalnosti** je prepovršen, da bi mogel ovreči še dandanes razširjeno naziranje, da je «smoternost» le «antropomorfski» izraz za to, kar je v svojem jedru pravzaprav le **kavzalno** razmerje. Da temu ni tako, to je, da je smoternost res prava, samosvoja relacija, ki se ne sme zamenjati s kavzalno, sem skušal dokazati v «Sistemu I.» (glej register: sredstvo-smoter, finalno razmerje).

Stran 52., spodaj: Avtorjeva definicija **načela protislovja** je zato netočna, ker ima avtor v mislih očividno le **istinita dejstva** (stvarne stane), a ne vpošteva takozvanih **samomožnih dejstev**, čeprav je poprej (str. 38.) sam pravilno izvajal, da je istinitost le gorenja meja možnosti. O samomožnih dejstvih pa ne velja avtorjevo načelo protislovja, kar kaže že okoliščina, da more **dvema** sicer **nasprotnima** dejstvoma pripadati **ista,** namreč polovična možnost. Ista napaka se nadaljuje tudi pri avtorjevem obrisu **načela ali — ali** (principium exclusi tertii) na str. 54. Tudi to načelo velja le za popolnoma določene ali individualne, to je take predmete, ki jim n. pr. katerekoli lastnosti le ali **istinito** pripadajo ali **istinito** ne pripadajo, torej n. pr. za to določeno in pravkar pred menoj nahajajočo se mizo; ne velja pa to načelo za vse **splošne** predmete. Prim. «Sistem I.» § 16. in mojo kritiko Mahničevega načela «aut — aut» v «Njivi», 1921. (v drugi razpravi o A. Mahniču).

Stran 58., zgoraj: Glede najvažnejših težkoč, ki jih vsebuje tukaj kljub dodani pripombi pač prešibko orisani problem razvidnosti, primerjaj moj poskus rešitve tega problema v «Sistemu I.» (§ 44.).

Stran 63., spodaj: Avtorjeva postavka, «da se **apriori resnične sodbe ne dajo dalje utemeljevati»**, velja le za **prvine** aprijornega spoznavanja kakor a = a, rdeče ni zeleno, 1 × 1 = 1, celota je večja kot del, prostor ima razsežnost, facta infecta fieri non possunt itd., **nikakor pa ne za kompleksna aprijorna spoznavanja,** kakor jih kopičijo baš vse aprijorne vede (matematika, predmetna teorija, logika itd.). Tudi tukaj avtor sam sebi nasprotuje, ker govori dalje zgoraj (str. 58.) sam o neposredni in posredni razvidnosti in navaja tudi primere za aprijorno posredno razvidnost. Iz vsega tega sledi, da baš glede tega prašanja ni nikake razlike med aposterijornimi in aprijornimi spoznavanji, ker nahajamo tukaj kakor tam neposredno spoznavne prvine (pravkar deži, kamen leži tu na cesti, živim itd.; a = a, 1 × 1 = 1 itd.) na eni strani in le posredno (to je potom utemeljitve) uvidevne komplekse na drugi (telesa padajo na tla, toplota razteza kovino, človek je marljiv itd. — vsi kompleksni zakoni matematike, množinske in predmetne teorije sploh, logike itd.). O bistvu aprijornega in aposterijornega spoznavanja sem pa govoril tekom **uvodnih misli** «Sistema I.» (glej register: a priori — a posteriori, spoznavanje aprijorno in aposterijorno); kjer razvijam iz svojega stališča podrobno tudi to, kar obravnava avtor na str. 60.—63.

O sklepu. (str. 64. — 79.)

Stran 73., sreda: Občna sodba «Človek je umrljiv» bi torej le tedaj mogla **utemeljiti** konkluzijo, da je Caius umrljiv, če bi bila v resnici **«kajstveno-občna»** sodba v avtorjevem smislu besede; v tem slučaju bi pa ta sodba morala biti (tudi po avtorju samem! prim. str. 63. zgoraj) hkrati **aprijorna** sodba, kar pa evidentno ni: Da je človek umrljiv, je seveda jasno, a tega ne vemo a priori, temveč le na podlagi vseh dosedanjih posameznih smrtnih slučajev, torej na empirično-induktiven način. Sodba «Človek je umrljiv» je in ostane torej le **«izkustveno-občna»** sodba in zato nikakor ne gre, da bi reševali njen pomen za silogistično utemeljevanje z rekurzom na kak aprijorni značaj njene veljavnosti. Iz tega pa še daleko ne sledi, da bi se take in podobne izkustveno-občne sodbe torej ne mogle z dobrim smislom vporabljati kot premise odgovarjajočih konkluzij; če bi bilo temu tako, tedaj bi sploh noben naravoslovni zakon ne imel **prave spoznavne** sklepne vrednosti: znano pa je, da se poslužujejo naravoslovci takih zakonov (= izkustveno-občnih sodb, oziroma dejstev) v neštetih slučajih tudi za pridobivanje **novih in pravih** posameznih «spoznatkov». *France Veber.*

Alfons Daudet: Sappho. S francuskog preveo Milan S. Nedić. Drugo, pregledano izdanje. 1921. Izdanje S. B. Cvijanovića u Beogradu.

Med francoskimi naturalisti je gotovo najtoplejši in najprikupnejši A. Daudet, ki mu je mlada leta obsijalo južno solnce, puščajoč sledove žarkih zlatih žarkov tudi na njegovih delih. Toda dasiravno ni ostal le pri svojih slikovitih in srčno pisanih «Pismih iz mojega mlina» in po vzgledu svojih tovarišev naturalistov napisal vrsto romanov, ki jim je vsebina zajeta iz šumnega in hrupnega meščanskega življenja Lyona in Pariza, je vendar vtisnil vsem svojim delom sočnost in svežost, ki mu je bila lastna kot temperamentnemu južnemu Francozu in ki ga je močno razlikovala od zdravniško hladnega Zole. Zelo uspelo in razširjeno delo je tudi njegov roman «Sappho», živa slika trgajočega se življenja, prikazana z ognjevito silo in redko odličnostjo.

Tu nas Daudet seznani z življenjem umetnikov in veseljakov bogatašev, odgrinjajoč nam tragedije, ki se odigravajo po ateljejih in salonih. Jedro romana tvori bolna ljubezen med mladim in zdravim Jan d'Armandijem in nesrečnim dekletom Fani Legrandovo (Sappho!) in se konča z razsulom Janovega življenja.

Že pred leti smo dobili tudi mi to delo v sijajnem Župančičevem prevodu, zdaj pa je podjetno Cvijanovićevo založništvo izdalo ta roman že v drugič v srbohrvaščini in se čita prav gladko ter ga ne moti kopica iz vseh jezikov nabranih besednih skovank, kakršne najdemo pogosto v sličnih izdajah.

Miran Jarc.

Kronika.

Prof. M. Murko o «početkih jedinstvenega književnega jezika Hrvatov in Srbov». Pod označenim naslovom je napisal Murko za Baudouinov zbornik: Prace lingwisticzne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay dla uczczenia jego działalności naukowej 1868—1921, Kraków 1921, članek (str. 116—124), ki zasluži, da se z glavno njegovo vsebino seznanijo tudi taki južnoslovanski krogi, ki sicer ne bodo segli po Baudouinovem zborniku.

Murko predočuje v kratkih potezah zavedne starejše poskuse od 16. stoletja naprej, da se proklamira za južne Slovane «do Carigrada», specijalno torej za Hrvate in Srbe, enoten književni jezik, podaja kratke sezname starejše tiskane dalmatinsko-čakavske (od 1495. l.) in dubrovniške «lepe» literature (od 1549. l.) ter se mudi zlasti pri tistih pisateljih, počenši s Kašićem (1604), ki jim bosensko narečje ni bilo rodno, a so ga kljub temu rabili in s tem pripravljali pot njegovi končni zmagi. Na koncu članka more Murko po pravici konstatirati, da «je ostala Kašićeva tradicija živa do zagrebškega ilirizma, ki je od l. 1830. skušal zediniti vse Jugoslovene ter je res pripravil tla za književno jedinstvo Hrvatov in Srbov, ki pa je postalo mogoče šele po velikih reformah Vuka Karadžića pri Srbih». Tukaj naj navedem še besede, s katerimi Murko svoj članek začenja: «Med največje uspehe kulturnega napredka južnih Slovanov v 19. stoletju spada jedinstvo književnega jezika Hrvatov in Srbov, ki so ga proglasili glavni srbski in hrvatski učenjaki in pisatelji in ž njimi Slovenec Miklošič l. 1850. na Dunaju».

Problem, ki si ga je Murko stavil, tiči v odgovoru na vprašanje: zakaj ni postal skupni srbohrvatski jezik niti dalmatinsko-čakavski niti dubrovniško-jekavski, ampak sta se porinili obe starejši literarni narečji vkljub nasprotnim naporom na stran ter nadomestili z bosenskim, oziroma hercegovskim. Murko ocenjuje vlogo pojma «lepote» in pa «čistote» jezika ter vlogo nove filologije pri tem vprašanju, zadovoljiv in po mojih mislih tudi pravilen odgovor pa dobi v ideologiji jezuitov: «Pametno so določili voditelji naše družbe, da se priučijo oni, ki naj vzgajajo kak narod, tistemu domačemu narečju, ki je najbolj razširjeno». To praktično načelo kozmopolitskih jezuitov je izdal Kašić, ki se je na tej osnovi poprijel bosenskega narečja, že 1604. l. v svoji gramatiki, a Murkova zasluga je, da se bo moralo odslej v naši literarni in kulturni zgodovini primerno vpoštevati.

Trditve, da hrvatski protestanti, ki jim je služil tiskani hrvaški lekcijonar kot eden izmed glavnih virov, «tega niso priznali» (118), jaz ne bi kar tako povzel po Polovićevi razpravi v Trubarjevem zborniku. Saj Trubar navaja v predgovoru k Novemu testamentu I. 1557. l. med viri tudi «hrvaški misal», ki se je natisnil malo prej v Benetkah z latinskimi črkami. To more biti le Bernardinov lekcijonar iz 1544. l.

Kjer se omenjajo poskusi enotnega literarnega jezika za južne Slovane, bi se moral po mojih mislih omeniti tudi poskus Petra Pavla Vergerija. Vergerijev spis: «Dialogi quatuor de libro, quem Stanislaus Hosyjusz, Germano Polonus, episcopus varmiensis proximo superiore anno (= 1558), contra Brentium et Vergerium Coloniae edidit» iz 1559. l. je imela naša literarna in kulturna zgodovina že sicer doslej malce v evidenci, toda samo po izvlečkih, ki jih je objavil 1799. l. Schnurrer v svojem znamenitem «Bücherdrucku» (23). V ljubljanski studijski biblioteki pa sem našel Vergerijev original sam (12.801—7). Tam se nahaja precej več nego je posnel Schnurrer. Trubarjevemu pismu z dne 2. januarja 1560. verjamem, da ni Verger do takrat «niti prevedel iz biblije ali kake druge knjige v hrvaški jezik ničesar, in sicer zato ne, ker slovanski ali hrvaški ne ume dobro niti govoriti, še manj prevajati». Praktično torej ni znal Verger dobro nobenega slovanskega jezika. Na drugi strani je pa poznal hrvaške glagoljaše in vedel, kod vse se rabi slovanski jezik v cerkvi: «Verger je imel najprej v Iliriji, namreč v Modrušu, potem pa v svoji domovini (t. j. Kopru) škofijo... Od Vergerija sem namreč večkrat slišal, da se čita maša v obeh škofijah, Modruški in Koprski, ponekod v latinskem, ponekod v slovanskem jeziku, pa ne samo tam, ampak tudi po Kranjskem, Hrvaškem in drugod (Dialogus III, 62 b). Dalje je čital Žige Herbersteina knjigo Commentari rerum moscovitarum (61 b) ter bil prilično poučen o razprostranjenosti Slovanov. Iz ideologije človeka, ki nobenega slovanskega jezika ni dobro poznal, je čisto umljivo, da so se mu zdeli vsi ti slovanski jeziki le narečja enega skupnega jezika, Slovani kot skupina, pri kateri se dá glede literarnega jezika postopati po primeru «Germanije, Italije, Francoske, Španije»: «(slovanski) prevodi bi se morali prilagoditi tistemu dijalektu, ki je bolj razširjen, da bi mogel en prevod zadostiti obenem mnogim» (62 a), «da bi ga mogli razumeti tudi drugi slovanski narodi, vsaj glavni (praecipui), in sicer v prvem redu Dalmatinci» (63 a). In zdi se mu, da bi to «ne bilo težko doseči» (62 a). Že Vergerij pozna torej moment široke razprostranjenosti, ki so ga poznejc jezuiti za Hrvate in Srbe nevedé tako blagonosno poudarili, sicer pa meri na neki umeten jezik, ki bi naj segal preko hrvaškosrbskih mej in čigar podlaga bi imela biti menda cerkvena slovenščina. Torej ne določen živ dijalekt! In za tega gre: favoriziranje živega narodnega jezika mesto tujega ali mrtvega ali umetnega pomeni literarni napredek!

Kje korenini vpoštevanje živega jezika od strani jezuitov? Zame ni nobenega dvoma, da jim ga je vsilila praksa reformacije. Praksa, pravim, ne teorija a la Vergerijeva! Kako so mislili nekateri pristaši rimske cerkve o rabi živega, zlasti slovanskega narodnega jezika v cerkvi tudi še med reformacijo, zato nam je klasična priča že omenjeni škof Hosyjusz, Vergerijev sodobnik in protivnik. Njegove knjige proti Vergeriju in Brenzu sicer nimam pri roki, toda Vergerij je ponatisnil iz nje v III. svojem dijalogu vse, kar nas tukaj zanima. Hosyjusz izhaja sploh iz stališča, da so «prinesli prevodi svetih knjig v narodne jezike cerkvi božji mnogo škode» (Vergerij 62 a). O razprostranitvi Slovanov je tudi Hosyjusz precej dobro poučen; znani so mu Čehi, Moravljani, Kašubi, Kusi, Moskoviti, «Svetii», Dalmatinci, Bošnjaki, Hrvati, «Rascijani» in Srbi, a ravno ta obilica ga moti: «Ako hočemo prirediti tako mnogo in tako različnih prevodov svetega pisma, da bi zadovoljili vse te narode, se bode moglo komaj vse v redu poskrbeti, kdo pa naj skrbi za to, da se ne vrine v prevode nobena pomota, če bo imelo vsako pleme (gens) v svojem narečju svete molitve in branje?» (61 b). Temu škofu so se zdeli še tudi 1558. l. celo prevodi najvsakdanjejših molitev v narodne jezike nepotrebni: «Očenaš imamo preveden v narodni jezik (= poljski), toda koliko jih boš našel, ki bi razumeli v njem vsaj vsako tretjo besedo, vsaj po črki? Iz nevedne množice komaj vsakega stotega, da o zmislu sploh molčim» (61 a). *Fr. Kidrič.*

O dadaizmu. Njegovi najbolj zagrizeni zagovorniki so kali pametno krenili na pot uglajenega klasicizma. Ta ali oni pristaš pa seveda poreče, da struja še nikdar in nikoli ni tolikanj procvitala, češ, z naglim pokopavanjem se najlepše dokazuje, kako zelo je «dada» v napotje miroljubnim literatom, slikarjem in glasbenikom. Umetnost, ki je bila dosihdob sinekura, je po dadaini zaslugi postala baje pekel.

Početkom decembra l. 1921. so novine razglasile, da pripravljajo dadaisti sedemnajst razstav v Parizu, od teh priredi prvo ameriški slikar Nan Ray, štirinajst na Španskem, dvanajst v Londonu, sedemindvajset na Nemškem, devet v Italiji, tri v Jugoslaviji, sedem na Švedskem in devetindvajset v Združenih državah. Kakor piše Vaudéremovo glasilo «Miroir des Lettres», je doseglo dadaino gibanje vrhunec l. 1920. V naslednjem letu pa je nedoraslemu Pegazu jela pojemati sapa. Škoda. Zakaj dadaisti ne skrivijo lasu nikomur, le nekoliko pestrosti zanašajo menda v slovstveno enoličnost. «Nekateri kažejo resnične književniške darove», trdi omenjeni dramatik v svojem Slovstvenem Ogledalu, «saj jim ne manjka hudomušnosti, in celotna skupina zastopa dokaj krepka gesla, kakor so pač vsa zanikujoča gesla.»

Njih nauk? Ravnopravnost idej učijo, enakost vtisov, misli, čustev, dojmov, zaznav. «Kaj je krasno? kaj je grdo? kaj je veliko, močno, šibko? Kaj je Carpentier, Renan, Foch? Ne znam. Kaj sem jaz? Ne znam. Ne znam. Ne znam.» Tako je izrazil svoja načela eden prvoboriteljev. Vas-li mika čitati vzorec dadaistovske umetnosti? Evo vam dvoje kitic od Andreja Bretona in Filipa Soupaulta:

«Težje in težje postaja prijemati mojo glavo radi trnov. Pojdite, dragi prijatelj, proti ribjemu trgu. V očeh zlatice sem opazil kolesce, ki se je sukalo liki kolesje v uri. Velel sem poslati žival gospodu Richepinu, da bi mu dal misliti.»

«Sedaj se niham na padanju listja in pri spanju držim glavo v perju kakor v ponvi. Vse me pušča brezbrižnega, počevši s čudnimi signali, na katerih se je izkazalo ljubosumje prahu.»

Fernandu Vaudéremu se stvarca še ni zdela ravno nevšečna. Človek se ziblje v prerivanju in suvanju besed. Smehljamo se njih muhastim zvezam. Še na misel vam ne hodi, da bi pojmili. V ostalem pa cela reč vpliva pomirljivo.

Ko pa je iskal drugih vzrokov svoji blagohotnosti, je zasledil, da ga veže prijateljstvo s pravima ustanoviteljema dadaine smeri. V veliko presenečenje izvemo, da sta to Faivre Abel in Sem.

Moja trditev ni šala, razlaga Vaudérem, ampak resno izkustvo. Rečena gospoda se v samoti že več let udajata nekakšni blaznosti, ki ju tira v besedno bruhanje, pri katerem izrazi vro, vrvrajo, se zadevajo in prepletajo v neverjetni zmedi. Popada ju govorniška pijanost, nujna potreba, da si olajšata duha, oziroma živce z izpuščanjem brezveznih rečenic. A ne sledu ne tiru o mazaški burki, ne duha ne sluha o ateljejskem ali ponarejenem dadaizmu. Pri njiju je to celoviti dadaizem; dada brez izbire in ovire. Ko sem se hotel v njem izkazati tudi jaz, mi je izpodletelo zbog preobilne skladnje in logike. Moji prvenci nebogljenci so vsebovali še vedno kolikor toliko smisla, moji stavki so premogli osebek, dopovedek, prilastek. Na Faivrov in Semov nasvet sem se odrekel vajam, za katere mi je nedostajalo poklica.

Z uslužno naklonjenostjo, vendar i z opreznostjo, sta vzela prizadeta moža svoje očetovstvo na znanje. Nemudoma sta sporočila sijajnemu novičarju Pariške Revije: «Ti kratki popadki zavedne ter urejene prismojenosti so za naju zgolj igra, odpočitek, a nikakor književniški sistem. Ampak vi, sta dostavila, vi sami ste bili večji dadaist, nego se vam ljubi priznati. Dokaz to-le vaše pisemce:

Chantilly, 15. septembra 1913.

Pavel je v Saumuru. Z dvigalom št. 8 podi nonobstante. Človek bi se smatral za popolne niče.

Večerni vlak bo samo napol spal. Ubožen je ter izgublja svoje perje. Pavel mu ponuja škatlo ihtenja z resami. To je diskretno kakor starček v solati.

Če sva midva očeta, sklepata Faivre in Sem, ste pa vi blagi striček dadaizmu.»

Vaudérem se brani, češ, podpis na gorenjem lističu je bodisi nečitljiv ali pa spretno potvorjen, ako nista naša humorista sama izgotovila te listine za slovstveno zgodovino.

Prosluli G. Ribemont-Dessaignes je objavil 20. decembra 1921. v Journal du Peuple, svobodni tribuni za vse svobodnike, svojo umetniško veroizpoved Le Dadapolite, češ, «dada» ni zgolj artistična šola, temveč njegovo delovanje se razteza na vse panoge človeškega nehanja. Brca v mravljišče, to je dada v družbi: vse vrvi ter izkuša skriti jajčeca in imovino.

Družba beži tuleč, z eno roko na trebuhu, z drugo v žepu. Beži ter odnaša svoje Gioconde in palme vsakojakih svojih generalov. Spotoma mežika, prenehava rjuti, pobira pljunke, meneč, da so cukrčki.

Prekucuhi se pa jezé. Sicer oni so tudi za rušenje podedovanih naprav, nikakor pa ne za odpravo vrednot. In čim so prekucnili družabni red, ga čez noč obrnili, kakor n. pr. bi zasukali električnega petelina, so naslednje jutro že ustanovili novo hierarhijo vrednot, izrecnejšo in tršo mimo nekdanje.

Dada ne veruje nič bolj v nravstveno nego=li v umetnostno ali znanstveno vrednoto. Novi red mu ne vzbuja večjega spoštovanja nego prejšnji. Ne verjame v resnico. Nikakor ne more prav razbrati te strahovite slepote, ki vselej eno stvar nadomesti z drugo. Dada je popolno zanikanje. Primerjati ga ni mogoče niti z nihilizmom, ki pozna le telesno uničenje. Tukaj tiči brez dvoma vzrok revolucijonarske mržnje do novega svetovnega nazora. Komunizem meni, da gremo predaleč; a mi ne vidimo prav jasno, v čem je on revolucijonaren. In vendar, goli pogled na buržujsko omiko nas meče prekucuhom v naročaj; dajte, razbijajte, pokončajte vse.

(Konec prihodnjič.) *A. Debeljak.*

Nove knjige.

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Čapek, K. Rossum's Universal Robots. Kolektivna drama v treh dejanjih s predigro. Poslovenil Osip Šest. Ljubljana. Zvezna tiskarna. 1921. 77 str.

Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino. Urejajo in izdajajo: Fr. Kidrič, R. Nahtigal, Fr. Ramovš. III. letnik. 1. in 2. snopič. Ljubljana. 1921. 72 str. Na leto 80 K.

Golia, Pavel. Večerna pesmarica. Ljubljana. Slovenska Matica. 1921. 90 str.

Heller, Frank. Blagajna velikega vojvode. Roman. Iz švedščine preložil F. J=o. Ljubljana. Založilo «Jutro». 1921. 164 str., 10 Din, po pošti 75 p več. (Knjižnica «Jutra», zv. 2.)

Mérimée, Prosper. Karmen. Poslovenil Vladimir Levstik, Ljubljana. Zvezna tiskarna. 1921. 95 str. Broširano 7 Din 50 p. (Narodna knjižnica, snopič 32—33.)

Misel, socialna. I. letnik. Mesečnik. Urejata A. Gosar in F. Terseglav. Ljubljana. Januar 1922. 40 str. Na leto 25 Din.

Santé, vers la. Revue mensuelle. Vol. III. No. 1. Genève. Ligue des Sociétés de la Croix=Rouge. Janvier 1922. 48 str. Na leto 3 frs. suisses.

Strindberg, August. Otac. Gospodjica Julija. Zagreb. Pozorišna biblioteka. Knjiga IV. 1921. 94 str. 28 K.

* **Strindberg, Avgust.** Gospodjica Julija. Naturalistička tragedija. (Sa predgovorom od samog pisca.) Preveo Djuro Banjac. Beograd. S. B. Cvijanović. 1922. 94 str. 5 Din.

Stritar, Josip. Sódnikovi. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1921. 173 str. 7 Din, po pošti 75 p več. (Prosveti in zabavi, 4.)

Věstník, národopisný českoslovanský. Ročnik XV. Č. 1. Izhaja četrtletno. Rediguje J. Polívka. Praga. Společnost národopisného musea. 1921. 107 str. 20 Kč.

Urednikov «Imprimatur» 17. marca 1922.

LJUBLJANSKI ZVON

Mesečnik za književnost in prosveto

XLII. letnik 1922 4. številka

J. Kelemina: (Konec.)

Pogledi na sodobno pesništvo.

Nova struja si ni zastavila kot cilj nič manjšega kot prerojenje in obnovo celotnega življenja, tudi umetnosti, poezije. Reforma v umetnosti pomeni v pravem smislu povratek k najprimernejšim in obenem najprirodnejšim izraznim sredstvom; ker propad umetnosti obstoji v tem, da se je oddaljila od svoje normalne lege, v kateri skuša doseči svoj maksimalni uspeh z najmanjšimi in najelementarnejšimi sredstvi. Odkriti znova pot k naravi, je smisel pokreta. Pri iskanju teh sredstev se bo srečala teorija prav lahko s sličnimi stremljenji prejšnjih dob. V programih romantike stoje poleg najmodernejših, dotlej nečuvenih zahtev, stari in priznani nauki predhodnega časa. Krivo je le, obujati stare struje kot celoto k novemu življenju in pri tem prezreti razliko, ki jo je ustvaril med dvema dobama čas. (Sicer pa nova doba ne misli na obnovo romantičnih idealov, v koje ne veruje sama in za koje bi jedva našla vernikov.)

Umetniško čustvovati se pravi, doživljati vsebino takozvane realnosti na svojevrsten način, ki je prirejen realnemu in verskemu doživljanju iste vsebine. V koliko je pesniški ingenij posamičnika v resnici tvoren, ga usposablja, da sporoči svoje dožitke — s pomočjo gotovih znakov — tudi drugim. Razlika med tvornim in netvornim (samo čutečim) umetnikom je za novo dobo bistvene važnosti, ker hoče zajeziti nadprodukcijo, ki je delo nerazvitih, embrijonalnih talentov. Tudi v stilizaciji znakov po artističnih potrebah se razodeva delovanje umetniškega duha. Umetnost je potemtakem izražanje duševnih dožitkov v oni neposrednosti, točnosti, skratka: resničnosti, ki jo dovoljujejo umetnikova sredstva. Rekli smo že, da le-teh ne gre prenapenjati. Malo prej so trdili: umetnost je posnemanje (oblikovanje) narave. Ta formula je zato nepovoljna, ker povzdigne to, kar je v nekaterih panogah umetniške prakse sredstvo, za bistvo stvari.

Ekspresijonistični kipar n. pr., ki hoče interpretirati spričo kakega predmeta svoje duševno stanje, ne more storiti drugega, kot da oblikuje telesa, ljudi in živali. A glavno pri tem je vedno izražanje njegove duševnosti. Dalje lahko gre v omejitvi čutnega elementa slikarstvo. Kot odstrašujoč vzgled omenja Grautoff, ki novi struji ni naklonjen (Die neue Kunst, Berlin 1921), slike Rusa Kandinskega: «proste kompozicije barv in črt, ki niso vezane na stvarnost, ki nočejo več prikazati vidnega, čutnega, temveč duševni vtis pokrajine. Slike podajajo samo barvasto parafrazo čustev, ki so navdajala umetnika spričo kake pokrajine». Seveda nastane vprašanje, v koliki meri je dosegel slikar, ki zavrže vsak čutni substrat, ki slika pokrajino brez pokrajine, umetniški cilj, povedati nam svoja zadevna čustva. Ako je nazadnje bil primoran, razkriti nam ga s kakim emblemom ali celo napisom(!), je tako delo pač malo več vredno kot svojeglava kaprica. Sicer pa obdrže drugi slikarji stvarne podlage, toda si ohranijo napram njej popolno svobodo. Tudi v tem slučaju ne kopira slikar narave, temveč piše svoj dožitek na platno. Od svojega predmeta prevzame linije, barve, oblike, ki jih more rabiti za svoje namene. Seveda je sprejelo tudi pesništvo omenjeno načelo: «svet je; nesmiselno, ga ponavljati» (K. Edschmid, pisatelj in dogmatik nove šole). Znak in izrazilo za vse duševne dogodke je govorjena ali pisana beseda. To je vsekakor eno izmed najgibčnejših izrazil, ki jih imamo: ž njo lahko izražamo neposredno ne samo dožitke, temveč tudi dispozicije ali prirojene zmožnosti, kjer je upodabljajoča umetnost prisiljena, poseči k — simbolnemu kipu.[3] Vendar je učinek besede kot izrazila medlejši nego učinek slike in kipa. Pravilno dojetemu pomenu besede bi se naj pridružila (nazorna) predstava. A ravno ta učinek prerad izostane, tudi če pesnik rabi kak opis ali ponavzočevanje (t. j. pretvoritev kakega stanja v čine). Pesniške umotvore preradi zgolj umevamo in jih ne doživljamo. Najneznatnejša beseda lahko doseže v smislu stavka isti živahni učinek kot opisi stanja ali kretnje.

Povzemimo iz tega razmišljanja, da zahteva nova šola, da naj umetnik sporoča predvsem svoje duševne dogodke, pa naj že obvlada svojo nalogo kakorkoli more; vnanjemu svetu pa naj posveča toliko pozornosti, kolikor je za umevanje njegovih namenov potrebno. Vsa ta averzija proti «kopiranju» sveta, ki loči novo umetnost tako točno od naturalizma, ima, kot je jasno, svoj izvor v idealističnem pojmovanju sveta, kakor si ga je ekspresijonizem prikrojil. Samo psihičnim procesom vseh vrst (občutkom, zaznavam, predstavam...) pristoja neposredna izvestnost, samo ti tvorijo neposredno dosegljivo istinitost. Glede teh procesov smatramo, da so subjektivni odgovori na vnanje dražljaje. Povzročiteljev teh dražljajev ne poznamo, ne moremo doseči. O vnanjem svetu vemo to, kar nam sporočajo čuti. Iz teh stavljenih mej nam ni mogoče priti. Vprašanje po resnični kakovosti, oziroma eksistenci vnanjega sveta je lahko tako za navadnega zemljana kot ustvarjajočega umetnika zadnja skrb. Jasno je nadalje, da so vsi naši znaki za psihične procese le-tem disparatni; tudi kipi, slike so le poskusi, ponazoriti umetnikove predstave in zaznave; torej se ne more reči v strogem pomenu besede, da jih umetnik ponavlja. Važno pri vsem je, da je opozorila ponovna analiza umetniškega dela v okviru duševnih dogodkov spet na zgolj idejni značaj vsega ustvarjanja, da je razrešila umetnost nehvaležne naloge, stopiti v nemogočo tekmo z istinitostjo, s tem da ustvarja po njej svoje paslike in se lovi za videzom.

---

[3] Spričo poskusa nekega slikarja, naslikati kraj in čas (apriorni kategoriji spoznanja po Kantu), je izrekel Schiller:

Raum und Zeit hat man wirklich gemalt; es steht zu erwarten,
dass man mit ähnlichem Glück nächstens die Tugend uns tanzt.

Spet je nastopila doba, ko mičejo umetnike taki poskusi.

Pri struji, ki stavlja duševni dogodek tako v ospredje, se ni čuditi, da gleda v Dostojevskem svojega vzornika. Vendar je prepričana, da je možen tudi v analizi duševnosti napredek, raffinement, vzporedno s poglobitvijo dušeslovnega študija. Pesnik poseže z drzno roko k samemu izvoru psihičnega dogajanja ter ga razgali pred vami: slop živcev —. Njih procese presadi v človeški jezik. Tu so nedoločni občutki, ki se dado v svoji bežnosti jedva jasno dojeti in se ustalijo v zavesti kot slike spomina, se zgrnejo v zaznave, pojme, vžgo v čustva, nabreknejo v stremljenje, ki mu sledi s temno nujnostjo čin. Pri zasledovanju enotnega dušnega dogodka, ki ga je veda razklala v toliko in toliko pramenov, ni prostora za neskončno opisovanje in premozgovanje. Ta subtilni posel se protivi vsakemu gostobesedju. Pesnik ne govori o strasti, sovraštvu — strast, sovraštvo govori, deluje. Njegove osebe delujejo kot zlobne ali plemenite, toda pesnik jih ne komentira. V središču zanimanja stoji človek s svojim čustvenim in nagonskim življenjem, ki se uveljavlja na tako čudovit način kot merodajna sila. Nova doba se je otresla vendar Nietzschejevega vpliva, ki je našel v sleherniku rojenega zločinca. To enostranost je nova doba opustila, dasi prevladuje v njenih stvoritvah pod vplivom časa dokaj mračna nota. Ona išče človeka, plemenitega ali ne. Pri izberi svojega predmeta vpošteva neko bistveno točko, ki je prišla tekom časa v pozabo.

Ni vsak predmet enako vreden, da ga pesnik obdela, temveč tedaj in v toliko, ako se očituje v njem na odličen način proces življenja in umiranja v naravi. Nekoč so si umetniki preradi iskali v raritetnem kabinetu narave takozvane originale, to je individuje, odičene z nenavadnimi, apartnimi potezami. Jasno je, da ne pomenijo taka abstruzna stvorstva ničesar napram množicam poprečnikov, da dokazujejo le šegavo muhavost plodovite narave. Nova doba zametuje take predmete, kot jih je i zgodnja antika. V ljudskih epopejah se razlikujejo ostro junaki, ki jih je oblikoval stari rod od novejših pritiklin. Oni so heroji, po kretnjah in govoru, ti pa skurilne tvorbe... Predmeti naj bodo vseobči, elementarni, kot luč in zrak, življenje in smrt.

Nekoč je umetnost podčrtavala ločujoče, momentane, na en slučaj navezane znake: danes predvsem skupne, trajajoče, nečasovne. Oni umetniki so hoteli biti zanimivi (romantika!), novi hočejo izraziti celokupno naziranje. Izhodišče ustvarjanja tvori posamična predstava, ki ji odgovarja v naravi posamični predmet (model). Prirojeni talent sili ustvarjajočega, gledati svoj predmet na gotov način in vanj vnesti svoje predstave. Napram podatkom, ki mu jih sporočajo čuti, si obdrži popolno prostost, tako da vpošteva od predmeta le one znake, ki predstavljajo njega osnovne poteze. Individuju nakaže prostor v vrsti, v splošnosti. Raznolične pojave življenja podvzame pod višjo enoto življenjskega procesa. Dušne dogodke svojih oseb globoko zasidra v splošni zavesti, tako da vsakdo prepozna v njih del svojega najosebnejšega izkustva. Pesnikove figure postanejo spet, kot nekoč, «prosopa» (lica), nositelji vloge. Zanima nas na njih predvsem, kaj pomenijo kot duševne potence, nato šele njih vnanji odnošaji.

S tem smo si priborili pot do razumevanja nadaljne zahteve, ki jo stavi teorija: umotvor naj stopi iz časovne in krajevne omejenosti, naj bo «kozmičen», neminljiv. To zahtevo bo razumel brez vsega, kdor je voljen priznati pojmom, idejam atribut večne navzočnosti. Pesnik, ki je podčrtal v predmetu osnovne, vsemu rodu skupne znake, in prezrl ločujoče slučajnosti, je odprl svoji tvorbi nedogledno perspektivo v ono smer, kjer iščemo ideje... «Povišal je svojo tvorbo iz individuja v tip, iz slučajnosti v nujnost, iz časovnih mej v blesk nečasovne stvarniške sile, ki je — Bog.» (Illing, Der Geistige, Jugend 1921.) In slično pri dogajanjih (spremembah): pesnik ne prikazuje več posamičnega akta ali hipa, temveč vzdrži svojo snov v strogo prehodnem stanju, kot niz nenehno se vršečih sprememb. Zagrabiti ta ali oni trenutek v svrho posnemanja, je svojevoljna abstrakcija, ki onemogoča pregled čez celoto. Umiranje kakega individuja je del vseobčega, neprekidnega procesa, ki ne pozna nobenih umetnih zarez. Pesnik ne slika umirajočega človeka, v njegovem delu se izraža neskončno umiranje... Slična stremljenja nahajamo v sodobnem kiparstvu. S čisto zarezo je ločil Lessing sukcesorno (pripovedno) umetnost od simultanske (obrazovalne). Danes ni več hip, ki si ga izbere umetnik, temveč to, kar je v predmetu trajnega, nečasovnega, z drugimi besedami, v neprestanem gibanju in ekstenziji se nahajajočega. Pesnik, ki je tako osvobodil svoj predmet časovnih in krajevnih mej, je ustvaril mythos, ono pesniško tvorbo, v katero so zavijali stari rodovi svoja najglobllja spoznanja.

V teh in takih zahtevah so pa skrite za naivno pesniško delovanje obilne čeri. Umetnik, ki uničuje individualno življenje predmeta, s tem da mu okrne one znake, ki se ne pokoravajo shemi, zaide lahko v konstrukcije in jalove simbole (A. Hildebrand, Über das Generelle und Individuelle in der Kunst. Die Kunst für Alle, 1921). Isto velja o dopolnjevanju vrzeli, ki jih je pustila narava. Poskusi, zajeti celoto svetovnega dogajanja v kakšno pesniško tvorbo — ostanejo neobhodno samo prazna atituda. Tendenca je v umetninah najmanj umetniški činitelj. Pri ustvarjanju takih umotvorov, kot jih želi nova doba, bo imelo samoopazovanje in preračunjeno izrabljanje sredstev svoj precejšen delež. V mnogih ozirih se srečuje nova struja z romantiko.

Sedaj še o formalnih znakih novodobnih umetnin. Načelo o relativnosti spoznanja, prisvojeno si od impresijonistov, pomeni v svojih skrajnih posledkih razkrušenje stabilne oblike; vplivalo je nedvomno tudi na novo umetnost. Pri ustvarjanju nove oblike so pa bili odločujoči tudi drugi razlogi. Narava pride v poštev le kot nositeljica ideje; pesnik jo vpošteva le z ozirom na njene odjeke v notranjosti, v zavesti. Pisateljem naturalizma je prizadevalo mnogo truda podrobno opisovanje vnanjosti. Nobena posamičnost ni smela ostati čitatelju prihranjena: ne bradavica na licu, ne barva pentlje okrog vratu. To naj bi bil milieu, zarejališče konflikta. V resnici pa je vsa ta preobilica stvarnih podatkov daleko presezala dejanske potrebe umotvora, je dušila poezijo in bila kolikor toliko nezanimiva. Žarek pesnikove strasti bo osvetlil poslej le nekatere viške dejanja; izpopolnitev ostalega naj bo prepuščena ustvarjajočemu delu uživalca. V plastikah Emy Roederjeve (Junge Kunst, 18. Leipzig, 1921) stopi obličje te ali one osebe s tako silo izraza pred gledalca, da pozabi, da ima pred sabo zgolj obraz, dočim je ostali del glave vobče izginil. Pendant k temu so **brezimni** junaki novele, ki jih je treščila usoda v tmine socijalne bede, a ki jih žene večno hrepenenje nazaj v kraljestvo luči. — Žrtvujoč posamičnosti, ustvari pisatelj v ostalem sparno napetost položaja, iz koje udarja katastrofa. Onih par črt, s kojimi prikaže svoj predmet, si je priboril v težkem boju s seboj. Skopost izraza je šibolet ekspresijonistov. Neoviranemu razmahu duševnega življenja so stavljene v praksi gotove meje. Pesnik hoče biti razumljiv. Med monomanom, ki govori na znotraj tisoč jezikov, a na zunaj le jeclja in vsled tega daleč zavrača vsak stik s čitateljem in naturalističnim gostobesednikom, je mogoče najti dosti odtenkov. V imenu nove šole same je povedano, da hoče izražati, in sicer z emfazo. Neprestana duševna napetost postane čitateljevi dojemljivosti opasna; naj skrbi torej avtor za odmorne točke. — Nobena struja pa ne odpusti svojim pristašem znanja tehničnih sredstev stroke in nadalje dovršenosti izdelka. O teh samoumevnih stvareh ni da bi govoril. Le da si občinstvo ne sme domišljevati, da bo predpisovalo umetniku, kako naj uporablja zmožnost in znanje. Seveda se tudi redno dogaja, da uporabijo razni začetniki vseobči klic po primitivnosti izraza kot priliko, da prikrijejo svoje neznanje elementarnih zahtev in tudi svojo nezmožnost.

Dosledno si skuša novo pesništvo ustvariti svoja izrazila, potem ko so se stara obrusila in obrabila. Pesnik govori občinstvu, globoko zakopanemu v materijalne zadeve; narodu, ki je na podlagi svoje vzgoje dostikrat jedva sposoben, priznati umetnost kot enakovrstno nujnost življenja. Občinstvu, ki je med vojno odvrglo marsikak ideal. Pisatelj uporablja težka ali ob enem primitivna sredstva. Prednašajoč jih z vsem zanosom, ki ga je zmožen, bo izsilil tudi pri topih, pridobitvenih dušah vero v nekaj višjega. Ker pa še nova sredstva niso dovolj preizkušena na svoj timbre, na svojo jakost in dalekosežnost, zaide v pesniške izdelke včasi tudi nekaka kričava nota, tolikanj odvratna uglajenim akademskim ušesom. A ta neprilika je neizogibna pri vsakem novem čvrstem pokretu. «Mokrocvetoče rožce poezije» so bile nekoč morda smela tvorba, a so danes (brez pesnikove krivde) obledela fraza.

Idejnemu ogrodju umotvora je pritisnila nova doba istotako svoj cachet. Konstruktivna ideja v drami je bila izza antike vera v nedoumno, toda pravično usodo, «ki človeka povzdigne, ko ga zdrobi». Ta misel je dajala pesniškemu umotvoru zaokroženost, dovršenost. S premaganjem teleološkega naziranja, odkoder izvira ta ideja, je morala stopiti tudi ona v ozadje. Naturalistična drama se je izogiblje. Tukaj vlada zgolj mehanska zakonitost; pojem ciljnosti je izginil. Pesniki se ne ustrašijo tudi tragike, ki je navezana na brezupni kolaps. Najnovejša drama ne stoji predaleč od tega stališča. Načelo o nespoznatnosti svetskega dogajanja, ki si ga je prisvojil ekspresijonizem od prejšnjih struj, je dovedlo povrh k novemu pojmovanju pesniške oblike. Življenje poteka po gotovih zakonitostih in človek naših dni ne poizveduje nič manj resno za njimi kot prej. Le da si ne domišljuje, da je spoznal smotrenost vsemu in za vse ali pa tudi, da je proniknil zgolj v zakonitost. Neizvestno kot naše poznanje vseobče ciljnosti, je poznanje motivov in vzrokov za posamične pokrete. Vse poteka pregloboko za naše poglede; to kar dojmemo od vsega dogajanja, so neurejeni fragmenti. Življenje ni zaokrožen umotvor, to uči vsakogar izkušnja. Tudi pesniški umotvor se odpove vsestranski motivaciji in zaokroženosti ter podaja svojo snov kot peščico fragmentov. Ne prizadeva si krčevito, zaliti ali zabrisati pred kritičnim očesom spojne črte posamičnih členov. To ni zametovanje umetniške linije vobče, to je nov sporazum med sedanjim naziranjem sveta in njega izražanjem v umetnosti.

Priznati moram, da se nanaša ta pregled idejnega jedra samo na eden del novih umotvorov. V tolažbo čitatelja, ki se mu je ob teh vrstah storilo inako za dobrim, preizkušenim principom metafizike («pesniško pravico»), treba izpopolniti sliko. Sklicujem se na to, kar sem že omenil o mistično-verskih potrebah te dobe. Kot protiutež proti fatalizmu, redečemu se iz znanstvenih izsledkov in izkušenj vsakdanjosti, ki sega z ledeno roko po usodi posameznika, vstaja slutnja naše prostosti, odrešenja, ki je beg iz zemeljske omejenosti v naročje absolutnega. To so misli, še manj, domislice, kakor jih srečujete širom nove literature.

Sicer pa: kam vede struja, ki zametuje razum in se opira na intuicijo, struja, ki zanika naravo? Zgodovinar (tudi literarni) je «zaobrnjen prorok»; zadostuje mu lahko, če je opisal potek že dovršenega; posegajoč v bodočnost, si lahko nakoplje očitek, da plete svoje misli z možnostmi, ki leže v brazdah časa.

Juš Kozak: (Nadaljevanje.)

Tehtnica.

4.

Ušibila so se mu kolena, kakor trepetlika so drhtele roke. Zaman je skušal tajiti nemir, ohraniti si hladno kri, razklenjene čeljusti se niso več strnile v besede. Tla pod njim je razmajal potres in omahnil je iz sobe. Postaren delavec, otepajoč krog sebe s brlečo leščerbo je z največjim naporom dohajal preskakujočega po dvoje, troje stopnjic. Šele spodaj pod hišo se je Brajda v trenutku predramil iz omotice, ter stresel starca za roko: «Kam greva, stari?» «Slišali ste, gospod.» Grozna zavest, da stopa k smrtni uri svojega prijatelja, mu je pretresla vse možgane.

«Torej ni bila napetost, temveč gola resnica, kar se je pripetilo iz gozda domov,» — se je zmedeno oglašalo v njem, — «ti, starec, človek je čutil in videl prihajati poslednjo uro.» — Delavec je skomignil neverno z glavo, pogledujoč od strani inženirja: «Bo že tako!» Potem je prisluhnil, vlekel vso pot na ušesa, kajti, vrag vedi, komu je namenjeno nerazumljivo godrnjanje, morda žubori samo zase.

«Izgubili so ga. Zdaj se vname. Nič več ni nad njimi blage in vešče roke. — Mogoče pa je vse skupaj laž? —»

Zaman je tenkoslušil starec, ves prevzet in presenečen od teh besed. «Za vraga, kaj sta imela med seboj? Eden tistih tam gori, pa ga je tako zmedlo?» Ko je še stal v veži, ni čul nobenih nepotrebnih vprašanj, iz tega tukaj pa vro cele litanije. Skoro nerodno mu je postalo, pa kaj, njegova leščerba mora tavajočemu in omahujočemu kazati pot, vse drugo ga ne briga. V utrujenih možganih se je leno utrnilo še par misli, ki jih je polglasno zaključil: «Po njem je, po njem!» Kepe prsti ne padajo tako zamolklo na krsto kot te svinčene besede. Potrkale so na srce Brajdino, ki se je ob njih zamolklih udarcih pričelo prebujati, zabito že dalj časa v rakvi.

— Koliko časa se že nista ogovorila z onim fantom, tem edinim mladostnim prijateljem! Kakor dvoje tovornih živali sta nosila drug mimo drugega svoja bremena; prazna in nepotrebna je beseda o stvareh, ki ne morejo ogreti tovariša. On sam je drvel slepo proti svojemu cilju, pred čigar praznino je danes povesil roke. V živo življenje so nekoč grebli njuni prsti, potem pa so rastli pod njegovimi mrtvi stroji. Mar ni bila samo častihlepnost, ki je gospodovala nad njim? Svoj čas je presanjal odprtih oči, le iz svojega dela je skušal izsesati uteho.

Postal je kakor oreh brez jedra. Zamujene ure življenja bobne in bude, a le v otlem odmevajo. Med ljudi ga je poslala mati; nič več kot nemirno nihalo je nihal med njimi. Za družino ni živel, odletel je iz njenega kolobarja. Tovarnarju je služil zaradi sebe, dokler se med obema ni raztegnil nepremostljivi prepad. Niti enkrat ni v sencih udarila žila za ljudi, med katerimi se je rodil. Izhlapela je voda v vrču in ko ga je pretresel strah pred praznino, se je hotel izpovedati sredi gozda, da bi slišali njegovo prošnjo za usmiljenje in odrešenje na Oni svet. Sedanji čas, na čigar valovih se krčevito bori za svojo usodo, zahteva velikega srda ali mogočne ljubezni, edine utehe za preizkušnjo ubogih ljudi. Nocoj pri Janezovem slovesu ga je slepila edinole prevara o svetosti in miru lastne duše, same prazne marnje: le v težkih bojih z življenjem, z ljubeznijo in sovraštvom, vzkali tista svetost, ki vodi človeka tja v daljnje temine, pred katerimi v strahu utripa srce. Mrtvo železje, kamor je zgnetal samega sebe, ostane gluho za prošnje človeka.

Tišina zevajoče tovarne je pretrgala nit drvečim mislim. Toliko hujše je grmel ta molk iz ogromnega trebuha, ker je bil vajen, da je ga vsako pot pozdravilo vrvenje in šumenje. Živa duša se ni zganila pred vrati.

Poleg velikega stroja je gruča povešala svoje upadle obraze. V zelenkastem siju bledih žarnic so ostro začrtane poteze izražale nemo grozo. Brajdi, vstopivšemu v njih krog, se je kolobar tiho razmaknil.

Nad telesom se je sklanjal zdravnik.

«Kako, gospod doktor?»

«Vprašanje trenutka. Leva ključnica zlomljena, najbrže žile presekane.»

«Se zaveda?»

«To je tisto strašno. Le za hip omedli.»

Brajda je presunjen dvignil oči. Molče strmi veliko, s krvjo oškropljeno kolo na svojo žrtev. V lesketajočem železju prše iskre, podobne potnim kapljicam oznojenega mogotca. Kakor je nekoč vzljubil svoj stvor, tako ga je ta hip besno zasovražil; vse mu je žrtvoval, samega sebe, najboljšega človeka, in še ni dovolj, pogoltno upira tudi vanj oči.

«O... o-briši-te ga,» je zajecljal umirajoči z glasom šepetajočega vetra.

Stari delavci, katerih okaljena obličja ne pretrese zlepa groza, so zaprli oči. Mlad fant, najbrže Janezov prijatelj, je pristopil solznih oči: «Obrisati ga je mislil, pa ga je zgrabil». Besedo mu je zadrgnila zanjka v grlu.

«Domov ... otro ...,» mukoma se je skušal dvigniti. Široko odprte oči so sijale stekleno in prosile pomoči okoli stoječe. Zdelo se je, da je spoznal Brajdo. Lahno dvignjena desnica je omahnila nazaj.

«Janez!» Poklekni vši k njemu, ga je pozdravil za ponujeno mu roko. Med tem je zdravnik molče poslal po nosilnico, mrmrajoč sam zase: «Je vseeno».

Na tleh so lesketale trudne oči v svojem poslednjem žaru, pričakujoč vsak trenutek, da jih zamegli mrena noči.

«Mil ... an!» V žive poglede vsesane, so ugašale punčice, že preslabotne za pogovor. Grozničavo uprte v neprodirno temo, mater obeh bratov, pričetka in konca, komaj pričakujejo, da jih zatisne Milost.

«Milan ... otro ... ke ... moje ... skrbi ...» Onemogle so ustnice, pišoče v srce testament, ki so ga dolžne življenju.

Na prinesene nosilnice polože človeka. V silnih bolečinah se oprime krčevito desnica žareče Brajdine roke, ki dobro čuti, da še ni odločeno z njim, kajti s poslednjimi kapljami pretakajoče se krvi bije s smrtjo uporen boj.

«Videl ... otroo ...» Mehkejša srca zaplačejo, starci izginejo v kotu, da ne vidijo poslednjega. Poleg nosilnice stopa mladi fant, zdravnik in Brajda, še vedno roko v roki z umirajočim.

Zdravnik mu posveti večkrat s slabo brlečo leščerbo v obraz, potiplje čelo in žilo. Sveži vonj zemlje, tako opojno sopeče v poletnih nočeh, miri dušo poslavljajočega se moža. Nocoj diše še slajše, se zdi Brajdi, in razori se ponujajo kakor sladka postelj utrujenemu. Mežikajoči milijoni pojo bilje v brezmejnih višinah. Sredi tišine, ki jo dramijo le skrbne stopinje po mehkih tleh, ko pokopujeta nebo in zemlja, mu vstaja pred očmi slika za sliko, pobožno slovo od umirajočega.

Bosonoga, raztrgana, na plamenečih licih umazan pòt, tako brodita po gozdovih in lokah. Janez stoji na hribu kot kralj, oko mu počiva na razbojniški četi, pripeljani pred sodbo. Pravično jim meri kazen in usmiljenje, oči se resno zavedajo dostojanstva.

«Angeli božji,» dihajo ustnice svoje poslednje besede.

«Strašen boj,» pošepeče zdravnik.

Prihaja kot študent iz mesta. V toplih nočeh modrujeta po cestah; razigrana je duša kot krivci za klobukom. Anka ima rdeče ustnice in žive oči. Janez pa je fant od fare, vsako noč zapoje prvi na vasi. Anka hodi zadnja k vodnjaku. Pod belim zidom, o, prejasen spomin, mu nastavi pleča. Par razigranih tednov in zasmejejo se navidez otožne oči: «Ti, fanta bom imel!» Zavriskala je mladostna objestnost.

«Usmili se nas!» zastoka umirajoči.

«Ti moj fant,» na jok gre Brajdi, «kje je ugasnil tisti glas moža, ko sva si poslednjič odprla srce? Da bo moj fant gospodar sveta, grem v boj, taka je moja natura, ne pozna hinavskih meja. Vse sem premislil, kar si učil, pa je to edina in poslednja pot. V tej gnilobi se zadušimo, naše srce pa bije presilno.»

«Pri ... za ... nesi ... nam!» šepeta počasi, kakor umira. Brajdina roka, vlivajoča mu poslednje življenje, ne more več ogreti desnice, v kateri je zastala kri.

«Mrtev!» Nosilnica se ustavi za hip. Možje se odkrijejo, fant zaplače. «Prizaneseno mu je.»

«Toda ne onim!»

«Gospod inženir, vam jih je izročil, stopite vi ž njimi, jaz sem odveč.»

Nevede stiska Brajda ugaslo roko. Poleg umrlega trepeta živo srce od strahu pred teminami, razpetimi med nebom in zemljo. V njih ni odjeknila smrt, niti se ni utrnila zvezda, kakor bi ne bilo še končano trpljenje. Kdo pozna smrt? V zvezdah je ni zapisane, venomer zvené tam bilje vsem živim in mrtvim, in ko pokopujejo, se zdi, da se je zlil konec v začetek. Pred to stezo umira srce človeško od groze, ker ne more čutiti pokoja.

«Pokličite, gospod inženir,» ga vzdramijo; pod zidom napol porušene bajte se ustavijo.

«Kdo trka?» se prebudi iz sanj ženski glas. «Janez?»

«Ne, jaz, inženir Brajda.»

Zašumi in pod oknom se dobro razloči prestrašenost, ki je užgala v notranjščini nemirno plapolajočo svetilko. Zasveti se špranja na vratih in pozni prihajač hitro vstopi ter zapre vrata pred očmi preplašene ženske.

«Nekaj bi vam rad povedal.» A glas mu zveni tako žalostno, tako okleva, da širi ženska svoje zenice, preganjana od slutenj, se opoteče v sobo, omahuje, lovi za stole in mizo.

«Pa ne, za boga, Janez?» Divji krik je prebudil otroka. Fant se dvigne izpod odeje, od gorkote potni obrazek upira svoje temne oči v tujega gospoda. Punčka zaplače še v sanjah, išče z ročicami matere, katere se je oklepala vso noč.

«Da, Janez!»

«Mrtev? Križ božji, križ božji, otroci, otroci!» se vrže na postelj, ne vedoča kaj počne. Otroka, oba v srajčkah, pokrijeta ubogo glavo, vsi trije se tresejo od ihtenja.

«Čakajte, gospod inženir, k njemu pojdem!» Brez uma se je lovila po sobi, zdaj k omari, zdaj se je zagnala v naročje otrok, se prijela Brajde, stiskala njegove roke in prosila: «Čakajte, gospod, kako sem nerodna! Obvezo vzamem. Jezus, ali ste ga obvezali? Hudo teče kri? Je dobro zavezan, da ne izkrvavi? Še blagoslovljeno vodo vzamem seboj!»

Med plakajočima otroškima srcema se je lovila za poslednjo bilko, s krvavečimi prsti je, potapljajoča se, rinila led od sebe, ki ji mora vsak hip stisniti v svoje okove dušo in možgane.

Brajda je stal sredi sobe, molče se je okrenil, ko so prinesli iz temne veže Janeza. Njih srce jim je iz osramočenosti in groze pred tujo bolestjo narekovalo hitro slovo. Tedaj se je zgodilo, da ni poznala ljubezen več besede, ne krika.

Z razprostrtimi rokami se je zgrudila žena nad ledenim truplom in le jok otrok, ki so prilezli iz postelje, je obupno tožil sredi tišine.

Tiho so vstopile ženske iz tovarne druga za drugo, da pomagajo nesrečnici. Brajda, sklenivši, povrniti se še tisto noč, je odšel nazaj v tovarno.

5.

Proti žareče razsvetljenemu poslopju je peljala pot navzdol. Iz griča je skozi odprta vrata še vedno proseče segal v temo otroški plač.

V Brajdinem srcu pa je divjal vihar srda, vedno strastnejše je naraščal in butal v sencih. Jasno je čutil zdaj, da so vsi valovi naperjeni v razsvetljena okna, kjer rajajo ljudje, brezplodnih, kamenitih src.

Besnost rjove v duši človeški, kadar se zdravje razpali nad gnilobo in boleznijo. V preozkih možganih ni zanjo dokaza; podobna je viharju, gonečemu črne oblake tik nad zemljo, da lomijo s svojo težo hraste in breze, in katero deblo ni zdravo do korenin, se zvali, da ga ne spoznaš več na tleh.

Že dolgo časa jih je mrzil, kadarkoli je gledal, kako vadljajo za človeške duše. Nocoj pa se gleda napuh in grabežljivost, barantanje za ljudi v zrcalu smrti človekove. Vsa golota njih pregreh in krivic leži pred njim na dlaneh.

Brajda čuti, da se človek še nikdar ni do golega slekel s tisto brezobzirno nesramnostjo kakor v teh mršavih letih, o katerih gredo od ust do ust strahotne pripovedke, ki pretresajo mozeg. Med ozvezdjem sovraštva in ljubezni so vzplamtele, povrnivše se z daljnih potov zvezde-upornice in zvezde gospodstva. Na obzorju gore skrivnostne luči, žareči kolobarji krog pasa zemlje. Solnce ugaša in luna niha s krvavim obročem nad zemljo. Skrivnostne so zgodbe, kjer se bere, da v teh urah groze in strahu tavajo ljudje brez nebeške luči, vsi goli, in se celo živali besneje sovražijo, o čemer se lahko prepričaš v ulnjaku med troti in čebelami, na gorah med ujedami in tihimi gnezdarji. Plešaste zakone obračajo liki stare obleke, toda pogumna srca nimajo strpljenja, dokler ne razpadejo razvaline posvetnih gospodarstev in človeških src. Niso krparji, temveč zidarji. Kadar vrtnarji človeških njiv na pomlad režejo mastno zemljo, tedaj leži pod solncem vse polno presekanih črvov, plazečih se v zemlji. Le hijene in strahopetci, ki niso pretaknili še vseh kotičkov grobišča, se boje za razvaline. Pred njimi ječi zemlja, s tesnobo pričakuje, da pride gospodar ter zasuje razpoke zemlje s podrtijo in postavi nova domovja. Vse tako je že bral na starinskem papirju.

«In enega teh gospodarjev bodo položili v zemljo,» je pomislil Brajda; «morda sine tisti dan, ko doraste njegov sin. Kaj ni preveč ljubil kolesja, da se je pod njim ustavila pot?» Srd je iznova bruhnil v razsvetljeno hišo. «Tam notri ni gospodarjev sveta. Pravi gospodar še ni nastavljal pijavk lastnim ljudem in ni hrepenel po gospodstvu nad človeškimi dušami. Kriv je težkega greha, kdor kupuje zakone, nedolžniku v uteho, kakor pijane vlačuge ter krošnjari s prisilnimi jopiči med zdravimi in ruši, podira, iz strahu pred mladostjo. Kriv je upora in smrti nevednih, ker je njih duše plačeval po grošu. Zato, Žakelj moj, potegniva rapirje, da se izpolni testament.»

Tako je utrujen, da bi najrajši pokleknil na zemljo, položil na rušo glavo in zaspal. Komaj se sklone glava na prsi, že odskoči ves vrtoglav pred spačenimi obrazi, ki se preutrujenim očem prikazujejo.

Gnus se mu plazi po žilah, odpirajočemu vrata v dvorano. Že med vrati bi se okrenil, toda Žakelj ga je ugledal izza mize. Odložil je servijeto po drugi večerji, s kozarcem v roki mu stopa naproti.

«Za boga, kaj je z vami, bledite ko platno. Je zadeva resna?»

«Mrtev je.»

«Hudiča! Neroda! Kaj ste ukrenili?» —

«Odnesli so ga domov, delo sem ustavil. Zdravnik je bil pričujoč, tajnik je uredil protokol.»

«Prav tako! Ženi izplačamo vso mesečno plačo. Nerodno zanjo. Morda bi tudi ona kaj malega v tovarni?»

«Ne, ona ne bo mogla, gospod Žakelj, ima dvoje otrok, njih varih sem jaz, da me razumete! S samo plačo ne pojde. Izplačati boste morali pokojnino.»

«Vi varih, za boga svetega, pa ne da bi bili v sorodu s tem človekom?» V obličje je posinel od besa, da se mu drzne nocoj ugovarjati.

«Da, varih sem, in brez pokojnine ne pojde. Razumete,» z vročičnimi očmi ga je meril od nog do glave in v Žaklјevi glavi je bil jasen račun: «Fant je nezanesljiv, kakor sem vedel. Že prav, da si pokazal roge. Poženem te kot psa!», v obličje pa se je slinil, pretvarjajoč se v najdobrohotnejšega človeka, cedečega se od usmiljenosti.

«Gospod inženir, prav tako, vse uredimo. Zdaj pa korajžo in pozabljenje, naš dirindaj gre naprej. Dekleta pridejo, nov ples obetajo.»

Brajda je ves v omotici stopil k mizi in pil kozarec za kozarcem. Ob vsakem požirku je čutil izžgano grlo, ki hlepé vsrkava tekočino. Kri je oživela po žilah in dramila možgane k zavesti. Grizlo ga je, da vzbesni, toda sklenil je, da počaka trenutka, ko ne bo zmagoslavje opajalo vseh misli in hotenja. Molče je prisluškoval vsaki izrečeni besedi. Večina je že zapustila svojega gostitelja, pridržal je le par najodkritejših prijateljev. — Ti so torej zbrani za tajni posvet, — je pomislil in si jih je dobro ogledal.

«Kaj zdaj, gospod Žakelj?»

«Stranko osnujemo.»

«To je beseda, kdaj bi že morali misliti na to.»

«E, ni to tako lahko, kakor si mislite. Ljudje rasto iz zemlje. Malokdaj se zgodi, da zemlja zahteva novine in tega trenutka je treba pričakati. Starina jim donaša dobiček.»

«Zakaj bi jim ga ne dali tudi mi?»

Zakrohotal se je Žakelj, očividno dobro razpoložen: «Daj, kaj boš dal, kje boš vzel? Strmoglaviti Škrinjarja, to je vse.»

«Iz starih korenin pognal bo cvet.»

«Za vraga, če so pa korenine preslabe?»

«Cepimo, cepimo. Nov program! Zberemo vse nezadovoljneže, dovolj jih bega po naši zemlji, s temi cepimo starino, asket pa, kam je izginil?»

«Že davno je odšel!»

»No, ta nam navrže nekaj etičnih in estetičnih ornamentov, prepotrebni so dandanes! Čemu ga redimo? Otrobi so njegovi melki.»

«Pravzaprav, če si priznamo, mu še nismo privoščili jajca od melka.»

«Ti ostaneš nepoboljšljiv gostosevec.»

«Vidite, stranko moramo imeti; pot je do zmage, brez nje se ne uveljavimo. Armada je prvo, potem udari! — Saj res, gospod Brajda, pozabil sem vam povedati, da prevzame Škrinjarjevo tovarno gospod Priba. Ne morem vas pogrešati pri sebi.»

«Že dobro tako!» Niti ganila ga ni klofuta, očividno namenjena mu čez ves obraz. V njem se je pričela oglašati ogoljufana zemlja.

Pojavil se je človek pri mizi, ostri vonj mila je spominjal na brivnico. Šepetal je Žaklju v uho, čez ramo škileč na goste. «Bravo! Spustite zavese! Vina! Šampanjca! Vse na čast stranke, Škrinjarjevega poraza, na čast naše moči!» Dekleta so nanosile baterije.

«Petelini so napeti! Izproži!» Kakor zavreto mleko je brizgnilo šumeče vino v golido, kropivnemu kamnu podobno, stoječo sredi mize. Iz pipic ob strani je curljala peneča se tekočina in drug za drugim se je hitro vrstil, dokler je niso izpraznili.

«Izproži!» je zopet vpil Žakelj in srdito pogledoval še vedno sedečega Brajdo.

Gosli so spremljale približajoča se dekleta, v maske preoblečena.

Z Aronovo brado našemljeno je stopalo pred vsemi visokorastlo dekle, oblečeno v levita. Iz srebrne kadilnice se je širil omamljivi vonj kadila, pomešanega z opojnimi dišavami. Debeluška, v belih tančicah, prozornih kakor bi bilo njeno telo s pajčevinami omreženo, je pokleknila na mizo, oponašajoča stoječe tele. Krog nje se je razvil kolobar deklet, preoblečenih v resne može in razuzdane žene. V pijanih poljubih so se vila telesa, omahovala v pretvorjenih ekstazah, divje, razvratno plešoča...

«Je moral mojster bit'... Kaj? Ples zlatega teleta naštudirati! In ta fini simbol... naša debeluška, sladka kakor rujni cekinček!» se je krohotal Žakelj in tleskal z mastnimi dlanmi: «Zumba, zumba!»

Brajdi je zašumelo v ušesih in planil je skozi vrata, nihče ga ni opazil. Na stopnicah se mu je zvrtelo in komaj se je obdržal za naslon. Tisti hip je pristopila visoka ženska v črni halji; spoznal je njen glas. «Milan, nikamor ne smeš!» Kakor otroka ga je vodila v svojo sobo. Sedla sta na zofo in položila mu je roko krog vratu.

Objel ga je vonj rožnega parfuma, ki se ne usiljuje človeku, temveč mu razodeva le opojnost ljubezni, s katero omami ljubeča ženska moža, da čim preje pozabi, od kod prihaja. Razburjeni živci so se prepustili valovom sredi izpremenjene sobe, kjer leže malomarno razmetane obleke po stolih. Ostrina pohištva se je prelila v mehke, očem tako domače oblike. Vsak kotiček hrani svoje tajnosti, rdi in bledi kot obličje gospodarice. Palma se košati v sitem zelenju, listi, nabrekli od življenja, ne dihajo več jesenske žalosti.

«Čudno žalost si prinesel seboj.» Dvoje tlečih ogorkov se mu smehlja. «Vso noč sem oprezala po prstih, kdaj zapustiš brezdno in se dvigneš sem gori. Ti moj grdi fant, kar domov je hotel. Komaj sem ga prestregla. Ampak povej mi, ti mračni mož, kje si romal zadnje čase, da te niso izkopala moja pisma? Kajnè, črke so bile premrtve? — Glej, kako sem te ubogala, pokopana sta srd in sovraštvo, tvoj mir je prevzel mojo dušo, naj počne kar hoče. Tvoja Lina je obnorela! Punčke se love tako po dobravah in šumah, se uče vesti v baržun in zlato monograme svojega ljubčka. Tvoje besede šušljajo z vetrovi, vonj tvojih las je nad rožami razpet in od tebe si, veš kaj, želim? ... No, povej mi ... ha, há.» Šepnila je besedo v uho, ga stisnila k sebi, da so ga dušile goreče grudi.

«Tako sem se že bala, da bi ti res prepustil Škrinjarjevo tovarno?»

«Odločeno je, da ostanem!»

«O, imenitno, reci, da zaradi mene!»

«Ne morem!»

«Ti si nehvaležen, veš kaj. Prav nič se ti ne poda, ti mrzli fant! Kakor prejšnje čase, boš ubogal,» mu je požugala.

«Ne bom, Lina. Pusti šale, tudi tako ne ostanem tu.»

«Sta se sprla?»

«Popolnoma.»

«No, glej ga, kakšne kaprice! Tako ubogljivo dekle ima, vsem njegovim domislekom pokorno, pa se spre in sili proč.»

«Sram me je, da sem se boril z njim vred proti Škrinjarju. Nehote sem mu pomagal. Toda zdaj prihaja obračun med obema. Star je že mož, a tega ne izpusti iz rok. Reci kar hočeš, okrutnež je, lakomen in ne vem še kaj, toda njegov pohlep je pognal iz zemlje. Ne pozna sentimentalne humanitarnosti današnjih dni, v boju se bije edinole z orožjem. Prestar je mož za današnje dni, preorjejo ga, toda bodočnost ga zopet pokliče v življenje. Žal mi je, da sem se zadnjič vmešal, lepši boj bi bil z njim kakor z ljudmi tu spodaj.»

«Joj, fantič moj modruje, ljubiti ne zna!» Že se je je polaščal strah.

«Danes mi ni mar modrovanja, gre za odločitev! Nocoj je umrl človek, ki stopi na Škrinjarjevo mesto. Poznala in občudovala si Janeza, spretno ravnajočega pri mojem stroju. Nocoj ga je požrl. Toda, Lina, ta človek ni poznal modrovanja, ne sentimentalnosti, njegove misli so bile pogon zemlje. Mi se izgubljamo v modrovanju, se cepimo v razglabljanju, tiste oči pa so zrle le v višine, kamor se mora dvigniti njegova stavba. Če je bruhnil vate njegov pogled, si razbrala vladarja v njem. Na mesto, kjer je stal, vidim prihajati koristolovce, goljufe, rušilce.»

«Lepo, pa modrujva. — V enem samem človeku se združi vsa moč?»

«Vse drugo je prazna laž. Le iz majolike natakaš v kozarce. Strašnim bojem gremo naproti, z močjo pomladanskih viharjev prihajajo, a mi še nismo preorali zemlje?»

«In kje jo preorješ?»

«Tu spodaj. Tako stoji v testamentu...»

«Kakšen testament? Kaj bledeš? Brezumen si nocoj! In najina ljubezen?» Z nejevoljno šobo se je odmaknila, toplejša in strastnejša v ljubezni. Široka reka ljubezni drvi svoje vode, vse poplavljajoče, v globine morja.

«Tebi na ljubo sem pozabila maščevanje in zdaj, ko je otopela klina mojega noža, me pehaš, odkoder si me potegnil? Dvoje tako silnih strasti ne prenese ženska duša. Slabe so te šale, če me misliš zlomiti.»

«Ostani kjer si. Kar sem storil zaradi tebe, ti ne očitam, toda zdaj se lotim sam.»

«Ne boš se in ne boš! Svoje ljubezni ne izpustim iz rok. Najina ljubezen je več, kakor ves ta boj požrešnih pijavk.»

«Se motiš, ženska!»

«Milan, čuj me, ne želim njegovega konca. Tebe mi je pripeljal in ti si rešil mojo dušo sramu. Če pade on, izgubim tebe. Ti niso dovolj ti travniki in tiste ponosne gore, kamor greva, da se nad solnčnimi prepadi objameva? Midva, ki se strmoglavljava v globine. To kamrico razbiješ, kjer živi ženska, razpenjajoča nebo nad teboj? Kajne, da so vse skupaj le prazne besede? Oplašiti si hotel vroče srce, da ga preizkusiš v ljubezni.»

«Kraljično pojdem odrešit, v cerkev stopim!»

Vzkipela je, planila izza mize, njeno telo se je nosilo po sobi v mogočnih valovih in vila je bele roke nad seboj, lomeče se ob pečinah, kakor bele pršeče pene. S poslednjim naporom svoje blazne ljubezni se mu je utopljenka ovijala krog vratu.

«Ničesar ne storiš! Pri meni ostaneš,» so sikale stisnjene ustnice.

«Pojdem!» Zdrsnila je na tla in predno se je zavedla, je že zginil opotekaje se skozi vrata.

Planila je k oknu in ga odprla na stežaj: «Milan, vrni se, vrni se! Ti, temna noč, zakrij me, požgite zvezde to blazno srce. Ah, saj se vrne...»

«Zumba, zumba!» je tulil pijani glas, plešoč nad vulkani. Hitro je zaprla okno, v trenutku se je upokojilo razburjeno obličje in poteze so se zlile v napeto pričakovanje.

Tudi Brajda je čul divjanje plesa, a nocojšnja noč mu je izčrpala sile. Že dvakrat je obstal pred hišo, kakor bi ne našel poti domov. Zaman se je oziral po napovedi zarij, gostosevci so že žarko goreli nad njim. Ves je plamenel. Odpel si je suknjič in srajco, z razgaljenimi prsi proseč hladno noč pokoja in miru. V sencih je kljuvalo, postajal je od bolečin v glavi, pred očmi je rastla tema, globokejša od noči. Na samotno drevo naslonjen je lovil sapo, dobro čuteč, da je zelo bolan. Z meglenimi pogledi je iskal človeka, kakor na palico bi se oprl nanj. Toda, kaj ni šel baš ta hip mimo njega? Še ozrl se je. In ni le razločil obraza? «Kdo me je pogledal?» je razmišljal, oprezno se ozirajoč na vse strani.

«Jaz.» Razločen glas mu prihaja na ušesa.

«Kdo?»

«Jaz. Janez!»

«Hm, ti? Aha... že vem, kaj si opravil doma?»

«Vse sem opravil. Lepo sem se poslovil.»

«Kam zdaj, Janez?»

«Na Oni svet, v trumi naprej!»

«Na Oni svet?» je strmel Brajda v bledo obličje. Nobene mrzlice ne čuti več. Noge so krepke.

«Počakaj, spremim te!» Čez travnike sta zavila. Oni vedno nekoliko spredaj. Nič ne opazi, da se spodtikata ob ruševine, pogrezata do kolen v jame sredi njiv.

«Janez, si videl, kdo je v trumi?»

«Vse sem videl. Brezbrežne množice mož in žena, med njimi žlahtni otroci. Tam so od početka zemlje pa do danes. Po vrsti. V silnih kolobarjih krožijo krog zemlje. V koščenih obrazih sem bral nepokoj. Med njimi molčeči tisoči iz Faraonove dežele, prav spredaj, na čelu njih, tihi možje, še živi zakopani v piramide, da jim strežejo tudi po smrti. Odvijajo se pojoče armade, zapeljane v ledene poljane, s krvavimi brazdami na čelu; svoje oči upirajo ostro na zemljo, kje ugledajo svoje žene in dekleta. Lepo je gledati milijone otrok, z rdečimi križi na hrbtu, z blagoslovljenim orožjem v rokah. Še zdaj pojo svete pesmi. Za njimi krevljajo starci, stokajo oskrunjene žene in dekleta. Uvrščajo se uporniki iz brlogov podzemskih, temnih jetnišnic, vstajajo postreljani v predmestnih ulicah. Nedaleč pred mano gredo milijoni, vsi blatni so vstali iz ozkih jarkov, neznanih grobov. In vso našo zemljo sem videl v kolobarju. Od Gubčevih krdel do današnjih dni roma tudi ona na Sodnji dan.»

«Koga si še videl?»

«Tebe in tvoje otroke. Svoje in najine očete. Spoznal sem jih, trikrat rojene, in kali v materinem telesu. Ne veš, koliko jih je iz naših dobrav in lok, s kraških tal, izpod gorenjskih planin in dolenjskih gričev, s štajerskih poljan. Med njimi gre žena, ž njo štirinajst kodrolasih sinov. Nihče ne najde miru.»

«Si videl Žaklja med njimi?»

«Ne, on si je sodil že sam, nam pa bo sodil bog, kajti glas gre od prvih nazaj do nas poslednjih.»

«In kje bo ta Sodnji dan?»

Janez je obmolknil, njegovo obličje so izbrisale prihajajoče luči od vzhoda in Brajda je sredi zemlje, s čelom med prstjo stegoval za njimi svoje tresoče se roke.

Visoka pesem dneva je pela nad zemljo, ko se je prebudil sredi njiv. Umazan, raztrgan je planil kvišku in dirjal domov. Glava je od bolečin klonila na prsa. Prestopivši prag sobe, je zaprosil vode, nato se sesedel na postelj. Šele proti večeru je žena, sedeča pri bolnikovi postelji, začutila, da je zaspal. Njeno bledo obličje je vztrepetalo vsak trenotek, da ga ne prebudi šum otrok, igrajočih se v kuhinji. Popoldne je vzela v svoje okrilje tudi Janezove, kajti bedna žena je prenehala prejšnjo noč misliti.

(Dalje prihodnjič.)

Ivan Lah:

(Nadaljevanje.)

Angelin Hidar.

Starokorotanski roman.

5. Noč.

Po večerji kralj Rišar ni mogel spati. Naslonil se je na okno in se je zagledal v globoko noč nad seboj. Visoko so plapolale zvezde na nebu, mirno in pokojno od obzorja do obzorja. Tam daleč na zapadu pod onimi zvezdami leži otok, ki je njegova domovina in kraljestvo. Tam ga pričakuje narod, da se vrne domov ovenčan s slavno zmago, o kateri so peli pevci po dvorih. On pa je ostal tu sredi širokih korotanskih gozdov, na starem samotnem gradu, obdan od sovražnikov in čudna usoda je zadržala njegovo pot. Mislil je na Juto, na to lepo deklico, ki je kot bajna prikazen prišla v njegovo življenje in ga je vsega obvladala.

«Ali naj pobegnem pred njo, ali naj jo vzamem s seboj?» je premišljal kralj Rišar, «a kam naj bežim sam pred seboj in kam naj bežim pred njo, ko so vse meje zavarovane in vsa pota zastražena? In kam bi bežal z njo begunec, ki mu nobena hiša ne da počitka in nobena streha pristrešja? In kako bi bežala z njim ona, ki ni vajena težkih poti in ji ni bilo treba hoditi po trdih cestah! Ali ni bolje, da se rešim sam domov in pridem ponjo z vsem kraljevskim spremstvom in sijajem?»

Tako je mislil kralj Rišar in njegovo srce je bilo polno nemira in hrepenenja, da ni mogel ostati v sobi, ampak je odšel navzdol po stopnicah in je prišel na vrt.

Tu je obstal ob debelem starem drevesu in se je ozrl v okna, kjer je prebivala Juta. Zagledal je na oknu nje belo postavo, z razpuščenimi zlatimi lasmi, s sklenjenimi rokami. Zapazila je njegovo temno senco in se je sklonila čez okno. Dvignil je roke in v njegovem srcu je vstala najkrasnejša pesem ljubezni, ki ji ni našel več besedi in jo je pel samo še v mislih visokoletečih pod okriljem zvezd, kakor so se budile iz globine srca, razburjenega kakor viharno morje, ko je plul po njem s svojo vojsko v sveto deželo. Prijel se je za prsa in je začutil na njih svoj medaljon. Ves je vztrepetal pri misli na svoje veliko poslanstvo in na svojo sedanjo bedo. Toda tu se mu je zdelo, da mu je ta deklica plačilo za prestani trud; da mu jo je darovala usoda za njegovo preganjanje in da jo je dolžan sprejeti kot dobro znamenje v boju proti svojim sovražnikom.

Ko je tako premišljal, se je zganilo drevje za njim in pred njim je stala Juta. Prijela ga je za roko in ga je tiho odpeljala s seboj. Šla sta po ozki strmi stezi navzdol, prišla v gosto senco dreves, obšla par skalnih robov in stopila v tiho dolinico, obdano od stoletnih debel, vso z mahom porastlo in polno dišečega cvetja.

«Tu sva sama, moj vitez,» je rekla Juta, «tu sem ne prihaja nihče in skriven prehod vodi od tod pod grajskim obzidjem v grad. Tu se lahko najdeva vsak večer, kadar bodo vsi pospali, ker bi drugače med dnem ne smela s teboj govoriti. O, kako sem hrepenela, videti te v tej noči in biti s teboj. Moje srce je razpaljeno od ljubezni in hrepeni po hladilu, ki ga moreš dati ti edini.»

«Kaj naj storiva?» je vprašal kralj Rišar ves omamljen od njenih sladkih besedi in od toplega diha njenih ust. «Vzel bi te na rame in odnesel s seboj — toda meni samemu je zaprta pot.»

V tem trenutku je začutil v sebi tako silo, da jo je vzel v svoje naročje in je sedel z njo kakor z otrokom v mehki mah. Ostala sta tako molče, kakor da je izginil okoli ves sovražni svet in da sta sama visoko na zeleni jasi, obdana od šumečih gozdov, tik pod nebeškimi zvezdami. In oglasil se je slavec in je začel peti svojo sladko pesem, ki se je izgubljala v neskončno noč in se je igrala po temnem ozračju nad tihoto lesov kakor sanje, koprneče iz ljubečih src v jasne višave. Slavec je pel dolgo, dolgo, neprestano, vedno lepše, vedno slajše, in vse bolj omamno; zvezde so migljale mirno in noč je bežala v neskončnost, kakor da nosi s seboj dvoje mladih srečnih ljudi, ležečih v tesnem objemu na zelenem mahu, sanjajočih o radosti in ljubezni in potujočih z njo kakor na čarobnem vozu v daljno kraljestvo sanj. Tako sta spala naša dva ljubljenca na zeleni trati vso dolgo noč, ki se jima je zdela kratka kakor en sam trenutek poln blaženosti in rajskega veselja; njiju roke so se same objemale, ustna so se sama poljubljala, srca so sama sanjala o neizmerni sreči, dodeljeni iz nebes. Ko sta se prebudila, sta gledala zvezde, ki so gorele tik nad njima, kakor da tvorijo z nebom živ baldahin nad preprosto posteljo prirode.

«Ali slišiš slavca, Juta? Poje nama pesem ljubezni.»

«Slišim, dragi, slišim, — to je pesem najinih src.»

«Ali čutiš, Juta, noč naju vozi s seboj kakor po zračnih višavah v dežele sanj?»

«Čutim, dragi, čutim, to je najino kraljestvo in midva sva na poti vanje.»

«Ali vidiš, Juta, zvezde se priklanjajo kot da se bližajo in vise nad najino posteljo?»

«Vidim dragi, vidim, to je kraljevska postelja in nad njo je z zvezdami obsijani baldahin.»

Zvezde so ugašale v ranem jutru, noč je izginila v daljavah, slavec je prenehal s pesmijo, ker se je prebudil ves jutranji ptičji zbor. Takrat sta se prebudila naša ljubljenca iz svojih sanj.

«Kje sva bila, Juta, tako daleč v lepi neznani deželi?»

«Pri tebi sva bila, dragi, v tvoji lepi deželi, v kraljestvu sreče in radosti.»

Poljubila sta se z utrujenimi ustnicami in sta si z roso poživila zasanjane oči. Poslovila sta se od svojega prvega tako sladkega ležišča in sta odšla po skrivnem prehodu skozi temen obok med skalami pod grajskim obzidjem v grad.

Nihče ni izvedel o tem ne ta večer ne pozneje, ko sta vsako noč hodila po skrivnem potu poslušat slavčevo petje na zeleno trato sredi lesa, kjer sta v sladkih objemih presanjala vse lepe noči. Tam sta tudi omagala pod sladkostjo ljubezni in sta vžila njen sad, omamljena od prelesti noči, od slavčeve pesmi in od lastnih sanj.

6. Spoznanje.

Toda črna duša Geronova je zasledovala kakor temna senca kralja Rišarja in mu je zaprisegla maščevanje, kajti Geron je spoznal, da se je zgodila velika izprememba in je iskal prilike, da pokaže svetu, kar je skrivaj sumil v svojem srcu.

Zgodilo se je takrat, da je grof Górat slavil svoj god in je povabil na svoje godovanje znance in prijatelje od blizu in daleč, da se ž njimi poraduje v veseli družbi. In prišli so gostje s svojim spremstvom, s hčerami in sinovi in so sedli k bogati gostiji. Sredi gostov je sedel grof Górat in ko so si prišleci odpočili, je pozval viteza Angelarja, da jim zapoje pesem provansalsko. Vitez Angelar je vstal in zapel pesem iz solnčne Provanse in vsi gostje so molčali in molče strmeli, kajti vitez Angelar je pel romanco o ubežnem kralju in lepi Rozamundi. Pesem je pripovedovala zgodbo, kako je ubežni kralj jahal sam skozi noč in je prišel pred jasen grad, kjer je našel pribežališče pri starem grofu, ki se je usmilil utrujenega junaka. Stari grof pa je imel hčerko, ki je slovela po svoji krasoti in mnogo snubcev od vseh strani je prosilo za njeno roko. Toda ona ni ljubila nikogar: ko pa je prišel na grad neznani tujec, je vzplamtela ljubezen v njenem mladem srcu in je prišla po noči skrivaj na vrt, kjer so cvetele pomladanske rože in je tam našla tujca, ki je sanjal o svoji domovini. Tu se je razodela ljubezen obeh mladih ljudi in je cvetela kakor roža med rožami, dokler niso prišli sovražniki, ki so obdali grad z vojsko. In začel se je strašen boj, v katerem je padla vsa grajska posadka, ubežni kralj pa je v zadnjem trenutku pobegnil z Rozamundo skozi podzemeljski rov, zasedel z njo konja in je odhitel z njo v temno noč. Ko so sovražniki vdrli v grad, so našli tam samo starega grofa, ki je umiral v bolesti in zapuščenosti.»

Vitez Angelar še ni dokončal svoje pesmi, ko je temni Geron skočil na noge in rekel s trdim glasom:

«Vitez Angelar, kje ste slišali to pesem?»

Vitez Angelar je odgovoril:

«Ta pesem je doma v moji domovini, v solnčni Provansi in se poje gostom v radost in zabavo.»

Tu je temni Geron povzdignil svoj glas in je rekel:

«A jaz pravim, da ste peli pesem o samem sebi.»

«Kako bi pel pesem o sebi, ko nisem kralj,» je rekel vitez Angelar. Vsi so se vznemirili. Juta je boječe povesila oči, stari grof se je tresel od razburjenja.

«A jaz pravim, da ste iz družbe kralja Rišarja, ki ga iščemo po vsej deželi,» je rekel Geron in je prijel za meč.

«Kdor išče z mečem resnice, jo lahko z mečem dobi,» je rekel vitez Angelar.

«Na turnirju naj se odloči!» so kričali vsi.

Nato je vsa družba vstala in odšla na vrt, kjer je bilo vse pripravljeno za viteške igre. Nastopili so vitezi na krepkih konjih in se borili z meči in ščiti, da so tako merili svoje sile, sebi v vajo in gledalcem v zabavo. Nazadnje sta nastopila vitez Angelar in Geron. Vsi gostje so obmolknili, ko sta zasedla svoje konje in sta se od daleč bližala drug drugemu. Ko sta si prvič zdirjala naproti, sta s ščiti zadela drug ob drugega, ko sta si drugič zdirjala naproti, sta visoko prekrižala svoje meče, ko pa sta se tretjič zagnala drug proti drugemu, je vitez Angelar zadel Gerona v glavo, toda on je udaril viteza Angelarja v prsa, da se je razklal oklep in so se mu razgalila prsa.

«Kralj Rišar!» je zarjovel Geron, ko je padel s konja, kajti na prsih je zagledal srebrni medaljon, ki se je zasvetil na solncu v svojih biserih. Vsi so planili na noge. Vitez Angelar je bil tako omamljen od udarca, da je za trenutek omahnil in ko so mu njegovi spremljevalci prihiteli na pomoč — je bilo prepozno — kajti medaljon na prsih se je svetil v vsem svojem blesku. Hlapci so pobrali Gerona, ki je z ranjeno glavo ležal na tleh. Takrat je pristopil Godvin k vitezu Angelarju, stopil mu je na prsa in je rekel:

«Kralj Rišar, nasprotnik cesarjev, sedaj si naš jetnik.»

Kralj Rišar se je bil onesvestil, zato je le nerazločno slišal te besede. Njegova ustna pa so šepetala le eno besedo:

«Juta!»

Juta je vstala in se je približala kralju Rišarju; zdajci pa so jo prijele koščene roke starega očeta. V njegovih očeh je žarel divji ogenj, njegova glava se je tresla, sivi lasje so se vsipali po obrazu.

«Proč, proč!» je zakričal in pahnil Juto med prestrašene gledalce, ki so stali okoli. Nato se je zgrudil od razburjenja na tla, da so ga morali odnesti v grad.

Gostje so se poslavljali in odhajali. Kralja Rišarja so odpravili hlapci v ječo, Juta pa je odšla v svojo sobo in je plakala.

7. Jetnik.

Kralj Rišar je ležal v ječi z okovi na rokah in nogah in se ni mogel ganiti, kajti bil je utrujen in oslabljen. Tla pod njim so bila kamenita in vlažna, ječa je bila vsekana v skalo pod gradom in ena sama ozka odprtina je dopuščala. da je prihajal zrak v podzemski prostor. Ko je kralj Rišar prvo noč pogledal skozi to odprtino, je videl, da je stena okoli njega široka in debela in da ni od tod nobenega izhoda in nobene rešitve. Na kamnu ob steni je stal vrč z vodo in skodelica, v kateri so mu podajali vsak dan kos kruha. Dvakrat na dan je prihajal star hlapec z leščerbo v roki in je položil na kamen vrč z vodo in skodelico s kruhom. Govoril ni in ko da je bil nem, je spet tiho odhajal. V ječi je bila tema, kakor v najtemnejši noči, tako da ni bilo videti niti človeka, ki je ležal v okovih na tleh. Edino kadar je zasijal zunaj solnčen jasen dan, se je videla na steni proti odprtini bela lisa. Tam je stal kralj Rišar in je gledal ven, da bi videl božji svet in če mogoče njo, Juto svojo ljubljeno. Toda videl ni ničesar, kajti zunaj je bil bršljan obrastel obzidje in je zapiral malo odprtino, da ni bilo mogoče videti v daljavo: sicer pa se je zdelo, da leži ječa nizko in da vodi njena odprtina v grajski jarek, ki je ležal globoko pod gradom. Kje bi mogel tu videti božji svet, kje bi mogel tu videti Juto svojo ljubljeno? In vendar ni izginilo upanje iz njegovega srca. Spomnil se je svojega dostojanstva, spomnil se je težkih bojev in z nadčloveško močjo je vdarjal z okovi svojih rok ob trdo skalo, dokler mu niso otrpnili gležnji, ranjeni ob železnih zarjavelih okovih in trdih kamenitih robovih. Plazil se je po tleh in je tipal po kotih, ali ne vodi kje v svet kaka posebna, doslej še neznana in odkrita pot. Pretipal je vse stene okrog in okrog in je zasledil v kotu kamen, ki se je gibal. Novo upanje je vstalo v njegovem srcu. Zamajal je kamen z vso silo in kamen se je zganil, toda izpod njega je zapuhtel oster mrtvaški duh, ki je pričal, da je pod njim grob. «In vendar je tu nemara izhod — preko mrličev bi šel, da bi prišel do življenja in do nje.» Tako je mislil kralj Rišar in je skušal svoje sile nad kamnom, dokler ga ni odvalil; pod njim pa je resnično bil grob in v njem polstrohnele človeške kosti.

Tako mu tedaj ni preostalo drugega, kot zadnje upanje na Juto. «Ako je ne sumničijo, me lahko reši. Toda kaj pomaga rešitev, ki vodi v novo ječo?» Tako je preudarjal in ko se je prijel za prsa, je začutil na njih svoj medaljon. Stisnil ga je obupano ter vzdihnil: «Vsaj ti, o čudodelno znamenje, utrgano na božjem grobu, ki sem ga šel osvobodit s svojimi četami, vsaj ti, o blaženi cvet, ki si zrastel na kraju trpljenja, vsaj ti, edini dokaz moje pravice, me ne zapusti v težki uri . . .» In kakor da je Bog uslišal njegovo molitev. Ležečega na tleh je zazibalo sladko spanje in v sanjah je videl vso svojo slavo in mogočnost. Videl je, kako plove s svojimi vitezi v sveto deželo, kako je pristal na pusti breg, odkoder so križarji nastopili svojo zmagovito pot; videl je boj na obzidju jeruzalemskega mesta, napad svojih čet, zmago nad neverniki in svojo zastavo vrh stolpa; videl je sveti grob, cvet na njem in beg paganov pred krščansko vojsko; videl je temne obraze svojih nasprotnikov, odhod iz vojske in beg preko morja. In ko je stopil po težkem viharju na skalnati breg, so se pokazali iz daljave visoki, košati gozdovi korotanski. In nad njimi je vstala kakor zarja na jutranjem nebu deklica z zlatimi lasmi in modrimi očmi: Juta!

Železje na vratih je zarožljalo in vrata so se počasi odprla. Resnično, pred njim je stala Juta in je iztezala svoje roke proti njemu, kajti zaradi temote ga ni mogla videti. On pa se je vzbudil iz svojih sanj in ni vedel, ali je še sen ali resnica, da jo vidi pred seboj.

«Moj Rišar,» je šepetala Juta in jok je zalival njen glas.

«Juta,» je vzkliknil kralj Rišar in je dvignil proti nji svoje težke okovane roke. «Ali si ti v resnici, ali prihajaš samo v sanjah k meni?»

«V resnici sem to jaz — glej tu je moja roka!» In se ga je dotaknila z roko in se je vsa prestrašila, kajti roka njegova je bila vsa oskrunjena od ran. On pa je dvignil svojo glavo in je poljubil njeno roko. In je začutila, da so njegove ustnice blede in mrzle od trpljenja. Sklonila se je nad njim, da bi objela njegovo lepo glavo in je začutila, da je vlaga omazala njegovo obleko in telo. Tedaj se je zgrudila uboga Juta v svoji bolesti in je vzkliknila:

«O ti, ki si vreden, da sediš na kraljevem prestolu, kam te je vrgla zloba in zavist človeška!»

Kralj Rišar pa je nežno objel njene noge in je rekel:

«In tudi v tem trpljenju sem srečen, da slišim tvoj glas in da te čutim pri sebi.»

Tu je pristopil stari čuvaj in je začel jemati okove z Rišarjevih rok in nog. Juta pa je namočila svoj robec v vodi in je z njim otirala težke rane, ki so jih bili zadali železni okovi.

«Kam pojdem s teboj, Juta?» je vpraševal kralj Rišar ves presenečen.

«Danes ponoči morava odtod,» je rekla Juta. «Moj brat je odšel k stricu v Breže, da te izroči cesarju. Geron leži onemogel in oče je bolan. Zato sem preprosila starega slugo, da me je pustil k tebi. Vrata bodo zvečer samo na videz zaprta. Na levo vodi hodnik, ki naju popelje v noč. Sluga ti prinese obleke in hrane. Ko bo vse trdno spalo, pridem pote, moj dragi.»

Odšla je, kakor je bila prišla in vrata so zarožljala. Čez nekaj časa se je vrnil sluga z obleko in hrano. Kralj Rišar je gledal v temo, kakor da ne veruje lastnim očem. Potem se je začel pripravljati na težko pot. Kam vodi ta beg sredi sovražnikov?

(Dalje prihodnjič.)

……

Igo Gruden:

Kdo sliši moj krik?

Po vzburkanem morju od vetra zvihranih daljin
kot nagnjeno jadro napotil se je moj spomin
do tvojih pristanov, o domovina . . .
Glej, šele sedaj, ko so tvoja mi vrata zaprta
in tvoja obrežja od žalosti moje zastrta,
mordà razumela boš sina
v vodovju tujine blodečega,
do svojih najskrivnejših vseh korenín
bolest svoje zemlje nosečega.

O mrzli sijaj teh rastočih, v nebó vzpenjajočih se mest!
o mrzla križišča od mnôžic zajêzenih cest!
in mrzla molitev zvonôv ż opoldanskih zvonikov!
in mrzla krasota palač, ornamentov in kipov!
in mrzlo vrvenje, hotenje, mrzlični napor
teh mnôžic zasoplih,
ki skozi temačni predor
iz stoletij v stoletja
hitijo omotične v daljna zavetja
pokrájin vonjivih in toplih:
ah, mrzel ves svet
v domotožju zdaj mojem zajet
kot daljni odsev, ki goré iz višine vsemira
ga vržejo v tiho sanjavost globine jezera.

Kdo sliši moj krik? Ne morda samó vodopad
odmevanja praznega votlo bobni
v brezzvezdni prepad
od vetra zvihrane noči?

O bratje vi moji v pokrájinah rodnih preganjani
in vsi vi pognani od ljubljenih rodnih bregôv,
pogledi zdaj moji vas iščejo v daljo zasanjani
kot luči ob uri viharni prižgane
na oknih zamišljenih naših domôv;
o sestre ve moje nad črno brezupnostjo sklonjene,
pri vas moje misli so tihe in vdane
kot sanje spokornikov sredi svetišča
ob mramorna, bela stebrišča
pobožno naslonjene...
Rad dvignil monštranco bi svojega speva
nad vami
in narodi vsemi
s trpečimi temi
rokámi,
da bi zagorela
in žarke onstranskih pokrájin razpela
v zenitu razbičane zemlje
kot solnce, ki sredi poldneva
ves svet pod svoj plašč žuboreči zajemlje.

Saj ni več ljubavi, ne bratstva in ni več človečnosti:
porušeni mosti so od naroda k narodu,

polomljene lestve, ki misel vodile so k večnosti...
Prokletstvo in gnev sta zaplójena v zarodu
stremljenj in hotenj zasovraženih mas —
in slavni, ta véliki čas
omahne, izdahne, v pozabnost izgine
v namišljenem blesku
kot voda, ki usahne v razpaljenem pesku,
osamljena sredi poletne vročine.

Objame-li kdaj odrešenje in spas
vse one, ki zrasejo v gnevu iz nas?
Po solnčni, brezkončni puščavi
enkràt se privleče, priplazi
preganjanih duš karavana brezmejna,
izmučena, trudna in žejna
besed o človečnosti, bratstvu, ljubavi —
o bratje in sestre, prorokov neuslišanih glas
takràt zelenel bo kot palma v oazi...

Kdo sliši moj krik? Ne morda samó vodopad
odmevanja praznega votlo bobni
v brezzvezdni prepad
temnó grgrajoče noči?

Po vzburkanem morju od vetra zvihranih daljin
kot nagnjeno jadro napotil se je moj spomin
do tvojih pristanov, o domovina...
Glej, šele sedaj, ko so tvoja mi vrata zaprta
in tvoja obrežja od žalosti moje zastrta,
mordà razumela boš sina
v vodovju tujine blodečega,
do svojih najskrivnejših vseh korenin
bolest svoje zemlje nosečega...

……

Vida Jerajeva:

Sappho.

Prve njene pesmi so ostale svete in neizgovorjene.

Nerazodeto je ostalo čustvo njenega napol še otroškega srca, ki jo je družilo z dihanjem voda in trav.

Pritajen je ostal vzklik njene radosti. Njen pogled je strmel čez jezera za zibajočimi se labodi, čez morja za potapljajočimi se utvami, čez ceste za vihrajočo grivo razigranih, skozi veter in dež bežečih konj. Z nežno slastjo je božala njena roka perje golobic in dlako mladih leopardov. Igrala se je z zapestnicami ukročenih kač in poljubovala njih mrzlo lepoto.

Tiho je hrepenela z vrhovi gora in tiho slutila s prepadi skal.

Molčali so psalmi njene duše, zamaknjene v baldahine listja in zvezdnega azurja, v bajke vzcvitajočih in umirajočih vrtov.

Prve njene pesmi so ostale svete in neizgovorjene.

Nekoč pa je izvedela svojo usodo. Oko ji je obstalo na licu moža. Ponos njegovega čela, smelost njegovih oči, sila njegovih ramen in prsi, zmagovitost njegovih kretenj so ji povedale, da je žena.

Udano je čakala, da jo pokliče njegov pogled. Poklekovala je pred njim, zasanjana v noč, sužnja in beračica.

Hodila je pred njim v solncu z majesteto kraljic in s tesno stisnjenimi ustnicami ukazovala, naj se dotakne s poljubom jermena njenih sandal.

Bežala je pred njim z lepim sramom na licih v samoto zamišljenih svetišč, nuna z lučjo večne ljubezni v rokah, vzdihujoč po njegovi bližini.

Na prosečih dlaneh je dvigala k bogovom nedolžno mladost in jih rotila, naj ji jo zamenjajo z njegovo.

Orakel je izrekel črno obsodbo. Razgalila je bele grudi in s tankim bodalcem ranila utrujene žile, da pomiri koprnenje krvi.

Mokre od rdečih življenjskih kapelj in solz, so se rodile njene pesmi v beli dan.

Šla je v množice ljudi, v bakhantski pijanosti je segla v strune zlate lire in vezala je v girlande besed krasoto ženske duše.

Postala je živ akord njegovega imena.

Za krohot in za aplavz je razprodajala svoje srce.

Pesmi so bile izgovorjene. Ona sama se je žrtvovala neusmiljenim bogovom sredi praznega svetišča.

Dr. Ivo Šorli:

Vprašanje.

I.

Velecenjena gospa!

Dovolj sem se borila sama s seboj, predno sem se odločila; zato bom zdaj zahtevala od svoje roke, da napiše brez oklevanja, kar ji bom rekla.

Ako povem, da sem žena slikarja Jana, vem, da se boste zdrznili. Toda ne ustrašite se! Ne samo, da ne nameravam niti besedice očitka: čeprav mi je vse znano, kaj je bilo med vama, vam smem tudi tem manj kaj očitati, ker prihajam k Vam le kot prošnica...

Bilo je v neki čudni uri približno pred tremi leti, torej v drugem letu najinega zakona, ko mi je vse povedal on sam. In ker ve o stvari tudi Vaš gospod soprog, je mogoče, da Vam pišem, kar Vam pišem, ker drugače bi seveda molčala.

Kako me je zadelo tisto njegovo nesrečno odkritje, si pač niti misliti ne morete. Jaz, ki sem odbila toliko sijajnih ponudb, dà, napravila svojemu srcu često celo silo, samo iz blaznega strahu, da ne postanem žrtev svoje — dote, jaz sem morala spoznati, da sem postala žrtev v drugem, še bolj tragičnem smislu: obliž za veliko življenjsko rano človeku, ki ste mu baje prav Vi svetovali ta medikament in izbrali baš mene, ker da mu moja «plemenita narava» jamči «vsaj toliko sreče v zakonu, kolikor mu je je po ti katastrofi pričakovati še mogoče»... K vsemu temu še to, kar sem kdaj slišala o Vas, vse to vzhičenje vseh moških — in ne najslabših! — ki so Vas poznali; ta zavest, da morate biti res ženska, ki je več ne pozabi, kdor ji je enkrat zapadel! In zanj je moralo veljati to tem bolj, ker se vezi med vama niso razvezale same...

Zazdelo se mi je, da mi je zdaj vse jasno: zakaj je včasih cele minute strmel izgubljen pred se; zakaj je paleta često cele ure mrtva čakala v njegovi roki, kdaj se človek zbudi; kako se me je včasih oklenil, kakor da se boji zdrkniti v prepad...

Pozneje sem morala žalibog — ah, sedaj smo že tako daleč, da žalibog moram rabiti ta izraz — pozneje sem morala žalibog spoznati, da sem se motila... In če ste res to, za kar slovite, potem to, kar bom zdaj rekla, ne more žaliti Vaše občutljivosti, ki je je tako le prepogostoma sama ničemurnost. Da, še več: če bi ga videli zdaj, kakršen je: sklonjenega, upadlega, z zbeganimi in motnimi očmi, s posinelimi ustnicami, skoraj rumenimi lici, redkimi, toliko prerano posivelimi lasmi, komaj še senca nekdanjega ponosnega moža, ne bi si mogli niti želeti, da je žrtev svojega — hrepenenja po Vas...

V resnici tudi vsa tista njegova izgubljenost in zbeganost ni bila nič drugega, nego začetki te grozne bolezni, ki je zdaj tu in ki jo zdravniki v svojem strašnem jeziku imenujejo—«melanholija»... In dasi njegov glavni zdravnik, obenem njegov prvi prijatelj, dr. Stremen, ki pozna med drugim tudi to — Vaše — poglavje iz življenja ubogega Stanka sicer dvomi, da bi uspeh tega mojega današnjega tako mučnega pisma mnogo koristil, si ne morem pomagati, da si ne bi rekla: «Brezdvomno, sanatorij in tamkajšnje strokovnjaško zdravljenje bo storilo svoje; toda par prijaznih besed gospoda Grudna — Vašega soproga — bi storilo lahko celo čudeže . . .»

Morda ste že čuli ali čitali, da se ta nesrečna bolezen javlja celo navadno v tem, da si začne bolnik očitati kako bolj ali manj važno dejanje iz svoje preteklosti. Zgodi se, da se leta in leta muči radi tega, ker je nekoč kot otrok miško ubil. Naš siromak si je na svojo nesrečo izbral bolj konkreten prestopek: to, da je varal svojega prijatelja, Vašega moža . . . Stokrat in stokrat na dan ponovi to — doslej res še samo v najožjem krogu, a kdo ve, če nekega dne ne pred vsakim, ki mu pride blizu . . .

In zdaj se Vam bo pač že zdelo, česa sem Vas prišla prosit. «Na svojo nesrečo si je izbral ta prestopek,» sem rekla gori — lahko, da pa tudi na svojo srečo. Zakaj ubita miška ne bi mogla več odpustiti — človek more, ako hoče . . .

Sama zase bi seveda ne prosila. Morda niti ne zanj — vsaj Vas ne. Toda če pogledam otroka, se mi zalijejo oči: očeta bi mu rada rešila.

Mislim, da boste po vsem tem tudi razumeli, zakaj ne pišem naravnost Vašemu gospodu soprogu, svojemu staremu in — dovolite — ljubemu znancu, nego Vam neznanki: materinska roka trka na Vaše materinsko srce in upam, da se ni prevarila . . .

In tako se Vam že vnaprej vdano zahvaljuje:

Milka Janova.

II.

Velecenjeni gospod!

Čim sem včeraj oddala tisto svoje pismo na Vašo gospo, se skoraj razumeti nisem mogla, zakaj sem storila tako. Niti na um mi ne pride, da bi jo sumničila, ali Vam pokaže pismo ali ne; toda to si pravim: prošnja je že skoraj blazna, in niti zameriti mu ne morem, ako poreče: meni ni pisala, torej tudi odgovoriti ni treba. In potem bi čez toliko časa vseeno morala pisati še enkrat. Toda čas beži, in bolezen grabi vsako uro globje v te nesrečne možgane. In ko sem povedala včeraj zdravniku, kaj sem storila, je vendar potrdil, da bi od te strani prišla lahko rešitev — pri ti bolezni je vse mogoče.

Toda ne — niti to ni bilo. Zakaj, ako se niste popolnoma izpremenili — in to se niste, ker se možje Vaše vrste ne izpreminjajo

— dà, ker ste gotovo še vedno isti; ne bi me bili pustili brez odgovora, i da je pismo dospelo preko druge roke do Vas. Nego samo bolj pošteno se mi zdi — posebno zdaj, ko tudi Vaša gospa soproga ne more reči, da se godi kaj za njenim hrbtom — da stopim naravnost pred Vas, oči v oči...

Te Vaše oči! Človek je pogledal vanje in je videl takoj do njih globin. In tisti Vaš nasmeh, ki je najprej kakor tajil, da ni tako, kakor pravijo oči, a potem takoj dobrodušno potrdil: «Je, je tako...» O, če ste še isti, kar sedete, vzamete kos papirja in napišete: pozabljeno, odpuščeno!—Vi, ki Vas to stane tako malo... Da me razumete: stane tako malo, ker ste eden izmed redkih, ki mu je slajše dajati, nego držati...

Pa to seveda niso pokloni. Samo tako ljubo mi je, da spet lahko govorim z Vami, ko z Vami tako lahko govorim... Da, kako mi je? Ali res prosim? Ali nisem prišla samo malo počebrnat, obnovit ljubo staro znanstvo? S kako pravico me niti ni sram? Kako da si moram šele po sili dopovedati, da je že nekaj nadčloveškega, kar zahtevam od Vas? Da iz Vaših rok sprejmem zdravilo za onega, ki je z zahrbtno roko...

Ne, stvar je gabna! Zato dajte brzo sem, ker je potrebno, da ne govorimo več o tem! In zdi se mi, da ste maščevani: poglejte, zdaj me je vendar oblila rdečica... In kajne: tako rdečico na licu njegove žene sprejmete za odpustni dar?..

O, zdaj šele občutim vso sramoto! Da bi smela roko, ki že daje, spet odriniti, čeprav bi jo hotela poljubiti prej...

Vaša vdana

Milka — Sitarjeva.

III.

... Milka Sitarjeva mi je pisala! V časopisih sem čital pred leti, da se je poročila z mojim nekdanjim najljubšim prijateljem Stankom Janom, in včasih je potem kdo povedal, da živi v tistem preljubem našem belem mestu tam za gorami, srečna in vesela in vsak dan lepša... To je tista Milka Sitarjeva, ki ji je človek samo v oči pogledal, pa je videl vse sladkosti življenja... vse tiste sladkosti življenja, ki so — za druge ljudi... Pa ker je bil človek še mlad in dober in neumen, se jih je samo veselil, teh njenih oči, in je čisto mogoče, da je bil njegov nasmeh samo dobrodušen, morda celo srečen... To je Milka Sitarjeva s tistim čudovitim srebrnim smehom — meni samemu se ga je bilo nasulo toliko vse tja dol do globin srca, da mi še zdaj zazveni, če izreče kdo njeno ime...

Samo takrat, ko sem osupel obstal sam in praznih rok sredi življenja, pa sem se najprej spomnil nje, ni hotelo zapeti nič več ...

Toda nič komedij, gospa: to je tista Milka Sitarjeva, ki sem ob njej vedel že takrat čisto natanko, kaj pomeni, da se samo pogledava, pa že vse veva, kaj pravi glava in misli srce, natanko vedel, da je to tisto dekle, s katerim bi mogel to življenje — prečutiti. Zakaj čeprav bi govorila veliko in lepih besed, pod njimi bi bilo vedno tisto, kar je v lepi pesmi pod lepimi besedami: pesem sama ... A čeprav sem vedel in razumel vse to, in čeprav z idealizmom nisem krošnjaril, sem se bil prestrašil njenega — bogastva ... In to je navzlic vsemu tudi edina ženska, ki sem jo vsaj sredi svojih najčrnejših misli in vsaj za hipe občutil kot «izgubljeno srečo» ... Zakaj drugače sem človek, ki svojih zagrešenj življenju ne priznava rad; in če sem spoznal, da sem bil posegel namesto po zlati, po srebrni ali še slabši čaši, sem si jo rajši pozlatil ...

Ljubo pa mi je, da sem mogel to enkrat povedati, z neko pravico in — brez greha ...

Toda naposled stoji pravzaprav gospa Janova in ne več Milka Sitarjeva pred menoj in zahteva — moje zadnje orožje iz rok ... Seveda gospa Janova, ki je bila prej Milka Sitarjeva ...

Gospa Milka: napraviva kompromis! Ne vem, kam nameravate s svojim bolnikom, toda kaj hočete boljšega, nego je sanatorij na griču tik našega mesta? Vrhu vsega še morje, ki ga ima večina ljudi vendar tako rada. Malo drag je sicer ta sanatorij, toda to pri Vas, kakor se pravi, ne igra vloge. Priskrbel sem si takoj prospekt, ki ga Vam pošiljam pod ·/. — Telegrafirajte — v dveh dneh ste lahko tu, vse bo pripravljeno!

Moja žena, ki ji sicer ne pokažem tega pisma, a sem ji povedal svoj predlog, je — ljubosumna ... Tako, da ji je usoda bolnikova očitno postranska stvar. Koliko se iz tega lahko razvije prezanimivih situacij! In prav radi tega ne morete mojega predloga smatrati za kako «diskretno vprašanje», ali je «pošteno zbližanje mogoče» ... Midva sva vendar dovolj močna — Vi in jaz — da obdrživa vajeti v rokah, (... če hočeva seveda ...) — naj se zdaj drugi malo zvijajo! ... In vsi smo pravzaprav še tako mladi — čemu bi se branili darov, ki nam jih življenje še ponuja? ...

Naposled bi bil nekak pismeni reverz iz mojih rok: «Pozabljeno — odpuščeno!» tudi nekako banalen. Sam pojdem na hribček, ko in seveda ako bo dečko že gori, in mu porečem: «Kaj se grizeš, čuk! Kdaj sem že jaz pozabil! In kaj je bilo naposled na stvari: saj sta sama in vedno oba zatrjevala, da nič slabega. No torej!»

Verjemite, gospa, še če je bilo, ga preverim, da ni bilo, kakor so tistega, ki so mu vrhan voz sena odpeljali iz želodca.

Pričakujem torej z vso gotovostjo najprej Vaše brzojavke in potem Vas same!

Vedno pa Vam je in v vsaki stvari prevdano na razpolago

Vaš stari Vlado G.

Dr. Joža Glonar:

† Nestor Memnonovič Petrovskij.

(Poglavje iz ruskoslovenskih stikov.)

Leta 1903., 28. julija se je v spominsko knjigo ljubljanske licejke vpisal «Nestor Petrovskij, priv. docent iz Kazani». Pred njim so se vpisali A. Metlinskij, A. Trojanskij, E. Fortunatov (1862), N. Popov, O. Bodjanskij (1864), A. Duvernois (1866), A. Hilferding (1867), V. Lamanskij (1868), V. Stasov, V. Kačanovskij (1880), P. Bezsonov (1881), I. Palmov (1883), P. Syrku (1900), B. M. Ljapunov (1901), G. Iljinskij (1903), za njim pa P. Zabolotskij (1905), A. Iacimirskij (1908) in S. Kulbakin (1912). To je dolga, toda ne popolna vrsta učenih Rusov, ki so jih znanstveni interesi in državne «komandirovke» gnale na zapad v teku zadnjih sto let in ki so se pri tem bliže seznanili z nami in našim svetom. Na vsakem izmed njih lahko opažamo prikazen, ki ji doslej ni ušel noben inteligentnejši tujec, ki se je bliže seznanil s slovenstvom in njegovimi težnjami: čim globlje se je seznanil ž njim, tem gorkeje ga je vzljubil. Na nobenem se to dejstvo ne pozna tako jasno, in redki so, ki so med Rusi toliko storili za spoznavanje slovenstva, ko ravno Petrovskij. Lani, 6. febr. (st. št.) je umrl kot profesor slavistike na kazanski univerzi, še ne petdeset let star. Njegovo življenjsko delo je končano; spodobi se — ne, naša dolžnost je! — da se ga spomnimo.[1]

Življenjski poklic in smer znanstvenega delovanja Petrovskega izhaja popolnoma naravno iz miljéja, v katerem se je narodil in vzrastel. Njegov oče Memnon Petrovič je bil znamenit slavist, učenec V. I. Grigoroviča in po njegovem odhodu v Odeso sam naslednik njegov na profesorski stolici za slavistiko na vseučilišču v Kazani. Potoval je mnogo po zapadu, bival dalje časa v Pragi, prestavil na rusko Havličkove «Tirolske elegije», Jagićevo zgodovino srbohrvaške književnosti in mnogo pisal o novejši bolgarski literaturi in narodni poeziji južnih Slovanov. Znana je njegova antologija ruskih prevodov iz slovanskih pesnikov. Žena ga je na potovanjih navadno spremljala in si tako daleč osvojila češčino, da je prevedla Božene Němcove «Babico». Slavistiko je mladi Petrovskij študiral najprej pri V. I. Grigoroviču (1815—1876), znamenitem ruskem slavistu, ki je v letih 1844—1847 potoval po slovanskih krajih in bil prvi slavist, ki je prišel v Turčijo. On je dal slavističnim študijam Petrovskega odločilno barvo in smer. Ko je Grigorovič odšel v Odeso na novoustanovljeno univerzo, je Petrovskij nadaljeval študije pri svojem očetu, kateremu je po njegovi smrti sledil na vseučiliški stolici.

---

[1] Podatke o njegovem življenju in znanstvenem delovanju med vojno sem posnel iz rusko pisanega nekrologa M. Popruženka, ki ga je prinesel «Slavjanski kalendar za 1922. godina. Izdava Slavjanskoto družestvo v Blgarija», na str. 63. do 66.

Petrovskij je bil brez dvoma eden najodličnejših mlajših ruskih slavistov; imel je fin umetniški okus, oster kritičen pogled in solidno znanstveno metodo. Bolj ko petrefakti slovanske preteklosti ga je zanimalo gibanje kulturnih sil med slovanstvom v preteklosti in sedanjosti. Na Kopitarju, o katerem je napisal debelo knjigo, ga niso toliko zanimali znanstveni rezultati Kopitarjevega raziskovanja slovanske preteklosti, kolikor dejstvo, da je Kopitar ž njimi ustvarjal zanesljive temelje za slovanski preporod. Da je lahko okvir svojega dela raztegnil tako široko, k temu ga je usposobila njegova razsežna učenost, podrobno znanje gradiva in pa redka spretnost, s katero je znal gradivo oživljati in prodreti v njega bistvo. Kake so po njegovem naloge slavistike, te pri slovanskih narodih izrazito **nacijonalne** znanosti, izhaja posredno iz uvoda njegove ocene Jagićeve «Zgodovine slovanske filologije», v katerem govori Petrovskij principijelno o Jagićevi definiciji obsega slavistike. «Težko bo kdo zanikaval, da vežejo razmah slavistike v prvi polovici XIX. stoletja tesne vezi s kulturnim in političnim preporodom slovanskih plemen, da je bila ob enem njega fakt in faktor; skoro vsa slovanska literatura, znanstvena kakor lepa, je v vseh mogočih varijantah govorila o narodnosti in svojo narodno individualnost so morali dokazovati z raziskovanjem svojega jezika, slovstva in zgodovine. Pobuda za take študije je izhajala iz političnih razlogov, ki so jih študije same s svoje strani zopet podpirale na ta način, da so jim dajale argumente. Vsled tega je bila slavistika v prvi polovici XIX. stoletja — ko se je ustanavljala — samo del onega obširnega procesa, ki ga imenujemo slovanski preporod. Danes govorimo o romantičnem zanosu slavistov iz početka preteklega stoletja s prezirljivim nasmehom, ker jih ocenjujemo s stališča čiste znanosti in pri tem deloma pozabljamo razmere, v katerih so živeli, in ne vpoštevamo dejstva, da je bila v onih časih tudi še tako prazna, naravnost slaba — z našega stališča — zgodovinska ali narodopisna razprava ravno tako rodoljubna zasluga, kakor katerasibodi slaba pesem z rodoljubno — in ne samo rodoljubno — vsebino, kakor vsaka naivna povest; vse so bile važne zaradi tega, ker so učile občinstvo čitati v njegovem jeziku in o njegovem narodu. S tega stališča moramo ocenjevati slavistiko v času preporoda, ki je v mnogočem tako zelo naivna in v vsem tako zelo zaslužna.» To je čas, ko se je pri nas izraz «slavist» istovetil s poznejšo besedo «rodoljub». Na ta položaj slavistike v njenih prvih desetletjih se je Jagić, pravi Petrovskij, premalo oziral. Kakor tukaj, tako kaže Petrovskij drugod še bolj jasno, da znanost zanj ni «čista», kaka olimpijska majesteta, ampak da mu je ne samo izraz in pojav kulturnega življenja, ampak tudi njega mogočno gibalo. Beseda «kabinetni» ali «cehovski» učenjak je pri njem le redko na rahlo prikrit očitek.

Enaki glasovi zvenijo tudi iz drugih njegovih ocen. O zborniku «Die osteuropäischen Literaturen und die slavischen Sprachen», ki je izšel v seriji «Die Kultur der Gegenwart», pravi, da je v njem najbolj posrečen Murkov spis o literaturah in duševnem življenju južnih Slovanov. Pač pa se obrača proti paralelnemu in sinhronističnemu obravnavanju njihovih literatur, ki ga Murko skuša podpreti z dokazi, dasi sam obravnava n. pr. novo bolgarsko književnost posebe. Petrovskij pravi, da v splošnih pregledih literatur ni mogoče obravnavati samo z ozirom na eno svetovno idejo, ki se kedaj kaže v kaki literaturi. Lahko je sicer vodilni motiv literarnega stremljenja, toda ob njem se oglašajo tudi drugi glasovi, ki zvene iz preteklosti ali pa kažejo v bodočnost, kjer se bodo šele prav razvili. Zdi se mu, da bi za sliko razvoja duševnega življenja, kolikor se je kazalo v literaturi južnih Slovanov, bilo boljše, če bi se te literature obravnavale v sledečem redu: 1.) bolgarska, 2.) srbska, 3.) hrvaška, 4.) slovenska. Niti skupno obravnavanje srbske in hrvaške literature se mu ne zdi praktično. Vidi se na vsem tem, da ga motijo zahteve, ki so pravilne za **monografično** obdelavo, in da ne vidi vsled tega, da je za **sintetično** slikanje treba «rdeče niti» in velikih vodilnih idej. Najbolj pa pogreša v knjigi opis duševnega življenja Slovakov: «ta bi izobraženstvu Evrope nazorno pokazal, kaj se godi prav v sredi kulturnega sveta, pod eno najliberalnejših ustav. Vzdihi slovaškega naroda iz teženj njegovih jetnikov ne prihajajo do ušes njegovih sosedov; pri pregledu **«Današnje kulture»**, ki je natisnjen izven mej Magyarországa, je bilo popolnoma mogoče na primeren način opisati položaj Slovakov in prisiliti izobraženstvo Evrope, da se seznani z **današnjim divjaštvom.** Ne preostane nam drugega ko želja, da se vsaj v drugi izdaji ta vrzel izpolni.» — Slične misli je razvijal v oceni knjige Zabolotskega o ruskem vplivu v literaturi srbskega preporoda, ki je izšla kot prvi zvezek «Skic ruskega vpliva v slovanskih literaturah novih časov» (1908). Tam pravi: «Tema, ki jo je načel Zablotskij v svojem delu, je neizmerno zanimiva ne samo za strokovnjake, ampak tudi za širše občinstvo, vsaj za oni njegov del, ki mu za izobrazbo ne zadošča samo današnja dekadentsko-pornografska literatura. Če se taki narodi, kakršni so Francozi in Nemci, zanimajo za Tolstega, Turgenjeva, Dostojevskega, jih študirajo, posnemajo, potem je popolnoma naravno, da pričakujemo isto od narodov z mlajšo kulturo, namreč slovanskih.» Sicer je že P. Kulakovskij — znana je njegova knjiga o ilirizmu — zamislil na sploh delo, ki bi v celoti obravnavalo ruski vpliv pri južnih Slovanih, toda do tega ni prišel, da bi ga izvršil, zato pa je Zabolotskij zamislil grandijozen načrt, po katerem je nameraval opisati ruski vpliv pri vseh Slovanih v času njih narodnega preporoda. Tako delo bi ne bilo važno samo za pojasnitev razvoja posameznih slovanskih literatur, ampak tudi za karakteristiko ruske. Taka raziskava je važna tudi baš sedaj — v času preporoda Rusije — ker za narodno samozavest in za napredek Rusije nikakor ni brez pomena, če se pokaže, v kaki meri je bila Rusija udeležena pri splošnem kulturnem napredku sveta.

V oceni češke gramatike, ki jo je za Ruse napisal Sirotinin (1910), piše: «Pritožbe, ki se iz ozkega kroga ruskih slavistov pogosto čujejo, da namreč ruska izobražena javnost ne kaže nikakega zanimanja za slovanstvo, so popolnoma upravičene, toda nekoliko enostranske, ker krivda za to dejstvo ne pada samo na javnost: peščica ljudi, ki bi se hotela seznaniti s slovanstvom, bi na vsak način zadela na resno oviro, pomanjkanje ruskih knjig, ki bi dajale verno sliko sočasnega življenja južnih in zapadnih Slovanov, njih zgodovine, realij, jezika in kulture. Leta 1889. je A. N. Pypin pravilno omenil: «... naša slavistika je od svojih početkov pa do danes bila skoro izključno ali filologija, ali arheologija. Dovolj je, če pregledamo ... dolge vrste del naših slavistov ... pa bomo videli, da govorijo v ogromni večini o čisti filologiji, zgodovini in slovstvu po večini starejših stoletij, kakor da nas pri slovanstvu pred vsem zanima njegova starost. Slovanstva novejših dob se skoro niti ne dotaknejo učene preiskave, s katerimi se tako vestno pečajo razni specijalisti... Zaman iščeš knjigo, ki bi povedala kaj n. pr. o Češki v drugi polovici XIX. stoletja, o današnjem položaju Srbije itd.» Odkar so bile te vrstice napisane, so se razmere nekoliko poboljšale, dasi samo v eni smeri; kdor hoče študirati slovanske jezike, ima sedaj že nekaj bolj ali manj zadovoljivih pomočkov na razpolago. To so pred vsem besednjaki, ki jih je izdalo slovansko dobrodelno društvo in ki imajo tudi nekaj slovnice. Pravega pomočka za študij kakega slovanskega jezika pa Rusi dotlej niso imeli in zato je treba knjigo Sirotinina toplo pozdraviti. Zato želi temu popularizatorju slovanstva med Čehi mnogo uspeha. Kako se je Sirotinin sam učil slovanskih jezikov, pripoveduje Petrovskij z besedami iz uvoda njegove knjige. Po končanih slavističnih študijah na univerzi je vzel v roke hrvaško prevedeno «Pot na mesec» Julesa Vernea in: «Prebral sem eno stran, dve — pa nisem niti besede razumel. Že sem hotel knjigo odložiti, ko pogledam: v sredi med samimi tujimi besedami se sveti dvoje, troje svetlih točk. Prečitam še enkrat, in še enkrat, in svetle točke se širijo, po petem ali šestem čitanju mi je bilo vse razumljivo.» K temu pristavlja Petrovskij: «Očividno pouk v slavistiki na naših šolah ni ravno na najvišji stopnji, če absolviran slavist na koncu svojih študij na celi strani hrvaškega teksta ne najde ne ene znane besede vkljub temu, da je baš knjižna štokavščina oni jezik, ki se ga Rus nauči lažje ko kateregakoli drugega slovanskega.»

V svojem znanstvenem delu, v številnih ocenah in originalih, večkrat zelo obsežnih raziskavah, je dajal praktične zglede, kako si predstavlja delovanje ruskega slavista. Pred vsem je značilno zanj, da ima nenavadno malo spisov, ki bi govorili o specifično ruskih predmetih, n. pr. samo članek o metriki ruskih bylin in recenzijo knjige Varnekeja o ruskem gledališču v XVII. in XVIII. stoletju. Enako je zanj značilno, da je prevedel na rusko opis ruske narodne godbe španskega jezuita Arteage iz l. 1895., delo Buryja in Zlatarskega o stari bolgarski kronologiji, Flajšhansovo češko pisano knjigo o Husu in da je zbral in na novo izdal sijajne prevode svojega očeta iz slovanskih pesnikov, ki jih je opremil z dragocenimi opombami.

Zato pa ga mnogo bolj zanimajo osebe, ki v svojem delovanju oklepajo več slovanskih plemen. Zato piše prispevke «K zgodovini legend o sv. Cirilu in Metodu», «k zgodovini razodetja sv. Metodija Patarskega v zapadnoslovanskih literaturah», ali pa h «kronologiji pridig Grigorija Camblaka», ki na koncu XIV. in v začetku XV. stoletja s svojim literarnim delovanjem spaja južne in vzhodne Slovane. Zato s takim veseljem poroča o priobčenih korespondencah velikih slavistov in njih znancev (Dobrovskega, Čelakovskega, Grimma), o publikaciji Šafaříkove avtobijografije in o novem poskusu slavistične bibliografije pri Rusih. Zato mu je korespondenca grofa N. P. Rumjanceva dobrodošel povod, da govori o začetkih ruske slavistike. Z veseljem poroča o dveh obširnih ruskih publikacijah, Florinskega in Niederla, iz katerih se rusko občinstvo lahko pouči o današnjih slovanskih narodih.

(Konec prihodnjič.)

Ivan Albreht:

Novela.

Kadar me je povabil prijatelj profesor Dolinar na čaj, sem bil vselej iskreno vesel in sem se redno drage volje odzival njegovemu vabilu. Družba, ki se je shajala pri njem, je bila vedra in prijazna, dovolj izbrana in taka, da ni bilo človeku dolgčas, obenem pa brez tiste narejene umerjenosti, ki sili k marijonetstvu. Profesor Dolinar sam je bil še mlad, prijeten mož precej široke naobrazbe in prijaznega značaja, ki vsaj izven šolskega poslopja ni kazal nobene onih zoprnih potez, ki navadno spremljajo njegov stan. V svojo privatno zabavo se je mnogo pečal s telepatijo, hipnotizmom, špiritizmom in podobnimi nepojasnjenimi znanostmi, o katerih je težko reči odločilno besedo. Pri vsej njegovi nehlinjeni odkritosti pa človek vendar ni mogel nikoli reči, kam izrazito meri njegovo naziranje. Enako je bilo nemogoče z gotovostjo ločiti v njegovem mnenju pristnost od okraskov. Ta okoliščina je odevala ves njegov značaj z neko posebno kopreno nejasnosti in zagonetnosti, ki pa nikakor ni odbijala, ampak vsled ostalih simpatičnih potez v značaju naravnost vabila. Zlasti ženski svet je cenil profesorja Dolinarja in je vedno iskal njegove družbe. Sicer je gotovo in jasno, da je k temu v obili meri pripomogel njegov lepi stas, pravilni obraz in pod močnimi črnimi obrvmi zagonetno zroče črne oči, vendar sem prepričan, da so imele v splošnem še več veljave preje navedene lastnosti. Bodisi že kakorkoli: gospa Dolinarjeva je imela svojega moža tako rada, kakor malokatera svojega. Bila je pri njem kakor magnetna igla pri kompasu in v skoro nerazumljivi udanosti je čutila vsak njegov drhtljaj, vsak še tako skriven gibljaj njegove duše. Gotovo tega ni doumela, ker po razumu svojemu možu ni bila enakorasla. Tudi obraz njen in stas ni bil ne lep in ne grd; nekaj tistega je bilo v obojem, čemur pravimo, da je vsakdanje, toda v krogu družine je zadobila ta vsakdanjost nekšen topel sijaj. Malenkostne, skoro brezpomembne pozornosti, ki jih je izkazovala možu ali pa tudi gostom, je znala izvesti s tako prisrčnostjo, da je vsakogar že v prvem srečanju z neminljivo vezjo priklenila nase. Zato je bil dom profesorja Dolinarja dom nekaljenega miru in zadovoljnosti.

Tisto popoldne sem bil torej zopet pri profesorju Dolinarju in čas nam je potekal nenavadno brzo. Razgovarjali smo se o možnosti samostojnega, zavestnega življenja duše po smrti telesa — in mnenja so se križala v stoteri smeri. Ženske so v splošnem zagovarjale nazor o posmrtnem življenju in so ga mestoma z ognjevito strastjo branile zoper pomisleke moških, ki so hoteli samo v družbi s telesom dovršiti svoj višek, ko je povzel besedo slikar Borin, globok in resničen umetnik, in je začel trditi, da si on sploh ne more misliti življenja brez posmrtnosti. Sicer je razvijal svojo teorijo nejasno in samo kakor v slutnjah, vendar pa s takim nadihom ekstaze, da je potegnil ves krog za seboj. Damam so sijale oči in z lic jim je izginila vsa kri. Uprav pile in srkale so njegove besede vase in nekatere so kazale znake tiste plahe otopelosti v izrazu obraza, kakršni se pogostoma pojavijo pri ljudeh pred hipnotičnim spanjem. Slikar sam je strmel nekam v daljavo in vrhu čela, kjer pričenjajo lasje, so mu silile znojne kapljice iz kože.

Profesor Dolinar je ves čas pazno sledil razgovoru, ne da bi se bil sam količkaj vmešaval v debato. Od časa do časa mu je obkrožil ustna smehljaj, včasih so mu vzplamtele oči, sicer pa je bil mož miren in čisto kakor človek, ki opazuje kako stvar vestno, a brez posebnega zanimanja. Žena je spremljala soproga z njej lastno prilagodljivostjo.

Ko je slikar končal, je pripomnil profesor:

Ker smo že na tem polju, naj še jaz povem malenkost iz svojega življenja. Opomniti pa moram takoj, da ni moj namen, nositi kakorkoli luč v to težavno vprašanje. Povedati hočem samo nekaj, kar bi v drugačnih okoliščinah in pod drugimi pogoji lahko pomenilo nekaj nezaslišanega. Sicer pa ne maram delati posebnih uvodov.

Dame so se zganile in nekaj nervoznega je napolnilo ovzdušje. Slikar si je pogladil lase, nažgal cigareto in je, nenadoma postavljen na realna tla, dejal nekam brezbarvno:

«Čujmo!»

Vse ostalo je molčalo, profesor Dolinar pa je povzel:

— To je bilo v jeseni osemnajstega leta. Takrat sem bil živčno silno razdrapan in tako uničen, da sem bil prisiljen prositi za dopust. Začetkom septembra sem odšel z družino iz mesta v neko polplaninsko vas, ki slove čez leto kot skromno, a prijetno letovišče, in sem se naselil tam s trdnim sklepom, da hočem živeti v popolnem miru in izrabiti čas dopusta samo v okrepitev zdravja. Toda komaj sem bival tam kakih dobrih štirinajst dni, sem se že seznanil z neko tamošnjo družino. Bila je to udova s tremi otroci, izmed katerih je slovela najstarejša hči po svoji lepoti in še po raznih prikupljivih lastnostih daleč tam okrog. Sicer pa podrobnosti ne spadajo sem. S tisto družino, oziroma z najstarejšo hčerko Martino smo se seznanili čisto slučajno. Naša mala se je igrala zunaj nekje, pa je padla in si je pošteno razbila nos. Martina jo je dvignila in jo je prinesla k nam. Izza tistega dne smo bili znanci. Morda ne bi bilo imelo to nobenih posebnih posledic in bi se bila vez med nami prekinila, predno se je prav začela, da ni Martina imela dveh sposobnosti: igrala je spretno klavir in znala je preskrbeti tobak. Danes je to poslednje seveda smešno, v tistih dneh pa je bilo, zlasti na deželi, velikega pomena. Kajti jaz sem v zdravju in bolezni neločljiv prijatelj tobaka in sem precej neprijetno občutil pomanjkanje te rastline. Poleg tega se je izkazalo, da ima dekle skrbno vzgojo in je jako družabno bitje. Tako je bila Martina v onem času naša stalna in edina družabnica. Zlasti z mojo ženo sta si postali prav iskreni prijateljici.

Proti koncu septembra je nenadoma obolela. Izprva ni nihče mislil nič zlega, toda že čez teden dni je bolezen prevzela bolnico tako, da smo se vsi bali nevarnosti, le Martina sama je bila brez skrbi in se je smejala, kadar je ugledala preplašene obraze kraj postelje. Govorila je zelo mnogo, delala je bujne načrte za življenje in je bila sploh vedra in mestoma celo razposajena, samo sušila se je kakor list v jeseni in termometer je kazal včasih pri njej do štirideset stopinj toplote.

Morda je zapazil profesor Dolinar na kakem obrazu nejevoljo ali mogoče celo neprijetno razočaranje, mogoče je pa tudi, da je hotel le bolj zbrati svoje misli, ko se je prekinil.

— Stvar vam utegne morda biti nekoliko dolgočasna, gospoda, ker ste najbrže pričakovali čisto kaj drugega, vendar sem moral seči tako daleč, ker je bilo vse bistveno potrebno. Ako dovolite, takoj nadaljujem?

Seveda smo vsi brez izjeme prosili, naj govori. Preprostost dogodka, v kolikor ga nam je bil odkril, in morda tudi lahkotnost njegovega pripovedovanja sta vzbujali radovednost v nas.

— Prihajali so zdravniki, prihajali in odhajali in so bili vsi istega mnenja, da za Martino ni pomoči. Bolnica pa je sanjala, sanjala z odprtimi očmi in ni hotela ničesar slišati o zdravniški znanosti. Venomer je prosila ženo in mene, naj jo po možnosti obiskujeva, naj bova pri njej in res sva bila dannadan vsaj po enkrat tam.

Vtistem času je bil človek še izza vojne vajen sleherne grozote in zla, vendar me je hiranje tega mladega dekleta nekam čudno presunilo. Ni še štela celih dvaindvajset let in njen obraz je bil kakor razkošen cvet, dokler je bila zdrava. Zdaj pa se je vse začelo nekam krčiti in tanjšati, oči so bile daleč pod čelom in nos je štrlel stisnjen in dolg, kakor da ni določen temu obrazu.

Zunaj je že zdavnaj minila jesen, zima se je že razbohotila, Martina pa je bila še vedno v postelji in zmirom drobnejša. Kadar se je naveličala enega zdravnika, je zahtevala drugega, pomoči pa le ni bilo.

Čim bolj je pešala, tem bolj je postajala iskrena in zaupna napram nama. Celo tako daleč je prišlo, da je prijokala mati njena k nam, ako sva kak dan izostala.

Ko je bilo že vsem jasno, da je Martinina bolezen nagla sušica, ki bo dovolila mlademu življenju komaj še par tednov obstanka, si je zaželela bolnica zimski plašč, muf in boo, kakršno je nosila moja žena. Mati je ustregla želji in Martina je bila otroško vesela. «Vsa bi bila rada kakor vi,» je pravila včasih. «Ne veste, kako sem vam hvaležna. Do smrti vam ne pozabim prijaznosti, ki mi jo izkazujete, in še po smrti ne.» Takrat je bilo prvič, da je v bolezni omenila smrt.

Kadar se zdravi oklene zdravega, je to nekaj naravnega, nekaj takega, o čemer človek mnogo ne premišljuje. Kadar pa se bolnik, ki mu dih smrti preveva bitje, oklene zdravega človeka, ima ta vedno občutek, da ga objemajo sence iz neznanih krajev in nepojmljivega sveta. Takšno je bilo tedaj razmerje med nami in Martino, — vsaj jaz sem ga občutil tako.

Malo dni pred božičem ji je že vzelo glas. Kratko, silno pospešeno dihanje in temnovijoličaste lise na licih so pričale o bližini konca. Odslej nisem mogel več prenašati pogleda na to mukepolno ugašanje mladega življenja in sem izostal. Tudi ženi sem rekel, naj izostane; kajti koncem koncev je jetika vendarle družica, ki je ni nihče vesel.

Mati Martinina je menda slutila moje misli in nas dolgo ni prihajala klicat. Imeli smo mir vse božične praznike in še tja nekam do srede prosinca. Takrat pa se je zgodilo nekaj čisto nepričakovanega. Žena moja je sedela z otrokoma v sobi. Bilo je tako pod večer ob solnčnem zatonu. Stanovali smo v pritličju. Jaz sem stal zunaj pred oknom in sem občudoval prelivanje barv, ko je dahnila zarja na nebo. Tedaj je nenadoma krepko udarilo po oknu, in ker ni bilo zunaj nikogar, sem šel v sobo misleč, da me kliče žena. Ali ko vstopim, me začudena vpraša, čemu sem trkal na okno. Otroka nista slišala ničesar... Gledala sva drug drugega, preizkuševala okno, razumeti pa le nisva mogla, kako naj bi bil nastal ropot.

Ko se je popolnoma znočilo, je prišla nenadoma Martinina mati k nam, objokana in vsa zasopla, in je za božjo voljo prosila, naj brez odlašanja greva k Martini. Pravila je, da je bolnica pod večer začela blesti in se v tistih vizijah razgovarjati z nama. Kadar se je za trenotek zavedla in spoznala, da naju ni tam, je klicala in prosila domače, naj gre kdo po naju.

Ob tej vesti sva se takoj odpravila in sva šla z materjo. Martina je napol sede ležala vznak in na očeh je bilo videti samo progo nitkasto preprežene beločnice. Mati je stopila k postelji in je rahlo vprašala: «Ali jih poznaš, Martina?» Tedaj je bolnica zbrala vse sile, da je pogledala, in se je nasmehnila ter dahnila skoro neslišno: «Da ste le prišli!» Okrog polnoči je že ni bilo več.

Dame so se zdrznile, slikar pa je pripomnil:

«Vidite! Čisto po moje. Tu je jasna zveza med takozvanim ‚živim‘ in ‚mrtvim‘!»

Profesor Dolinar je skomignil z rameni:

— Kakor rečeno, nisem nameraval pojasnjevati. Hotel sem le povedati malenkost iz svojega življenja, in ker sem že tako daleč, naj jo povem prav do konca.

Nekaj dni po Martinini smrti sem moral po opravkih v mesto. Dnevi so bili tedaj mrzli, a mraz suh in v nekšnem oziru prijeten in krepilen, zato tudi nisem maral jemati voznika, ko sem hotel zjutraj k prvemu vlaku na dobro uro oddaljeno postajo, ampak sem jo mahnil raje peš. Nekako ob štirih sem odšel z doma. Pokrajina je počivala pod visokim snegom, ki ga je toliko osvetljevala mesečina, da je bilo lahko ločiti in spoznati konture posameznih predmetov. Odhajal sem zelo svež in čil, v nekakem slavnostnem razpoloženju zimskega jutra. Pot je peljala izmed hiš navzdol na prosto ravno polje. Bil sem morda že sto korakov zunaj vasi, ko se mi je nenadoma zazdelo, da nekdo hiti za menoj, in po naglosti korakov sem sodil takoj, da mora biti ženska. Ker ljudje, zlasti ženske, tamkaj v zimskem času najraje ostajajo doma, se mi je zdelo čudno, kdo naj bi bil. Zato sem postal in sem se ozrl. In čisto zoper svoje hotenje in kljub vsemu upiranju, sem bil nenadoma ves neznaten in majhen, ko sem res ugledal žensko, ki je hitela, na vso moč hitela za menoj. Sunkoma in ne da bi bil vedel kako, sem se domislil Martine. Stal sem kakor pribit, nisem mogel naprej in nisem mogel nazaj, — ženska pa se mi je bližala s tako naglico, kakor da gre za pol sveta. V svesti, da zrem Martino pred seboj, sem ne vem po kakšnem nagonu zatisnil oči in sklonil glavo. Obhajalo me je tesno, neka dotlej neznana muka, a koraki so se bližali vedno jasneje, dokler nisem razločil izmed hreščanja snega mehkega šušljanja ženske obleke. S silnim naporom sem dvignil glavo in odprl oči. Pred menoj je stala istinito — moja žena in mi je vsa razgreta pojasnila:

«Cigarete si pozabil doma, pa sem stekla za teboj. Kaj bi počel na potu brez tobaka?»

……

Tone Gaspari:

Pesmi splavarjev.

1. Odhod.

Sv. Marka sam na bron udarja:
«Hoo, splavarji, Sava pada, pada,
vali več ne svedrajo uporno,
v ozke struge so prelili se pokorno
in hitijo s cesto od zapada
tja, kjer zgodnje, zlatokrile
bliske ustvarja vztočna zarja...»

Žile so splavarjev se krvi napile,
vesla so zavzdihnila... In splavi
so zleteli kakor čiger jata bela —
z vodo so prekrižali splavarji čela:
«Daleč doli solnčijo se srbska sela,
sv. Marka, tebi bodo pesmi tam zvonile,
če nas srečno speljeѕ po hrvaški Savi.»

2. Slovo.

Ob kolenih Savinja
kakor žolč še rohni
črez tolmune —

tri dni in tri noči
moj dom bo splav,
ki me pelje v Romune.

Zahod je še teman,
ali na severu
se obzor že umíva —
moja ljubica,
ki poje sopran,
se rada z židano ruto pokriva.

V nedeljo pri maši
bo na kelihu
in na koru pri nas solnce zapelo —
v Romuniji bo sejm,
in pri prvi čaši
se bo moje srce za ljubico razbolelo.

3. Vožnja.

O, koliko je čeri!
Pa stisnemo pesti
in mišice skočijo
in vesla počijo
ob valove —
splav se zaziblje,
se vzpne,
se razgiblje
in pade — blusk! —
voda po dilah
spet v štiri strani
odbeži —
še enkrat
v mišicah in žilah zagori —
in splav mirno
po gladki Savi zdrči...
Daleč za nami
nas mrko zrejo čeri. —

4. Misli ob vrnitvi.

Kot leteči zmaj
vlak hiti, beži...
v Savi vsepovsod
tvoj obraz blešči...

ti boš kmetica moja,
jaz tvoj splavar,
ti boš rodila jih v zlati pšenici,
jaz jih bom v Savi krstil,
ti boš dojila jih v vinski gorici,
jaz jih bom v šumi učil
vezati splav...
to rod ne bo sanjav:
kot polje, Sava, vinograd in gozd
tako bo zdrav! —

……

Milan Fabjančič:

Pod Kamnom.

(Tragedije zadnje dejanje.)

Osebe: Invalid (na berglah in z zavezanim očesom; 29 let).
Njegova žena (27 let).
Otrok v zibelki.
Čas: Zimski večer.

Podstrešna soba z oknom v ozadju in vrati na levi; sredi sobe gola miza z dvema stoloma in prižgano lučjo; ob steni odprta prazna omara; v kotu gašperček. Žena sedi za mizo, krpa invalidove hlače; pri postelji, po kateri je nametano nekaj obleke, cunj in kuhinjske posode, nizka kmečka zibel. Žena je nekoliko trenotkov sama. Zunaj se začuje štorkljanje z berglami po stopnicah. Invalid vstopi, žena se ne ozre. Oblečen je v zakrpano vojaško obleko, na glavi ima pokvečen klobuk; vinjen.

Invalid (postoji in gleda ženo): Bog daj dober večer! (Ni odgovora.) Nič za to, četudi ne odzdraviš; saj se poznava! (Pride k mizi, se vsede in položi bergle na mizo.) No, vidiš, to je pa moja tretja in četrta noga. Štiri noge imam kakor konj in vendar hodim pokoncu. (Iz malhe, ki je ne odloži, privleče steklenico žganja in jo postavi na mizo.) Tole sem pa danes priberačil in toliko sem že spil; dobra bera je bila, kaj?!

Žena (vzroji): Ti si kupil žganja, krava pijana...

Invalid (se pikro zasmeja): Kajpak, sem vedel, da ti bom ustregel! Na, pij!

Žena: Žri sam!

Invalid: Ne bodi tako huda, saj nisem mnogo pil; malo sem bil s prijatelji... Tako v temi šivaš, saj nič ne vidiš, revica! Bom pa jaz postregel, takole... (privije luč). Kako je sedaj svetlo!

Žena: (potegne jezno luč k sebi in jo odvije).

Invalid: Kaj me tako pisano gledaš? Ne morem strpeti tvojih oči, ki mi vedno nekaj očitajo. Kaj imaš očitati? Ali si huda? Najlepša si, kadar si huda, jezna, kadar si taka, da bi me najrajša strla z rokami in poteptala z nogami. Res, takrat si najlepša... Kako me vsi invalidi zavidajo, ker imam ženo, mlado in iskro ženo! Ti si srečen, ker imaš ženo in otroka, pravijo. Reveži, saj se še vlačugam studijo! — Povej, ali te je kaj sram, ali te kaj peče, da imaš tako pokveko, ki hodi po štirih, za moža? Zakaj pa molčiš? Ha, vidim, da sem rekel resnico. Ne dopusti, da te razjeda bolečina; bodi vesela in smej se! — Pazi, dušica, da se ne zbodeš v prst; kri bi pritekla, rdeča kapljica tvoje srčne krvi; kako bi jo bilo vendar škoda! (Potegne požirek iz steklenice.) Naše krvi, ki smo jo prelivali na litre, na škafe, da bi lahko tekla v potokih, ni bilo škoda; ta kri ni bila vredna niti svojega imena...

Žena: Kaj mi te tvoje pridige pomagajo!

Invalid: Da, da... Niti svojega imena... Ti ne veš, kako bi bolelo, če bi se zbodla.

Žena: Tak molči, ne muči! Kruha daj...

Invalid: Jaz sem dal vse, kar sem imel. Preostalo je le nekaj, kar ni podobno niti človeku niti živali... Pa saj imam tebe, dušica, da mi strežeš, da delaš zame, da mi sladiš to napol pijano življenje! Ali se še spominjaš tistega fanta, ki je preplesal cele noči in se je pretepal zaradi tebe? Takrat si se ti smejala, sedaj se pa smejem jaz...

Žena: (razdražena komaj kroti naval besnosti): Tak molči, krava pijana! Kaj kričiš? Nakričal bi se bil na ulici, v gostilni; doma daj mir, mir, mir! Zaradi njega (pokaže na zibel) ne kriči, da se ne zbudi...

Invalid (se malo umiri): Ali spi? Da bi za večno zaspal! Ali ga je bilo treba? — Žena, ali je on moj; ali ni morebiti kdo drug njegov oče? Saj nič ne rečem, nič ne rečem; ne zameri!

Žena (z bolno zlobnostjo): Ne, ne! Drug je njegov oče...

Invalid (zakriči): Lažeš! Jaz sem njegov oče, samo jaz, ki tukaj sedim...

Žena (ga ustavi): Da, da, tvoj je, samo tvoj... Ne kriči, ne kriči, da ga ne zbudiš; lačen je...

Invalid (zadušeno skozi zobe): Imaš prav, imaš prav! Saj kričim že vsepovsod: po ulicah, po trgih in gostilnah. Toda nihče me ne sliši, noče slišati... Jaz kričim: Ljudje božji, ženo imam doma, ženo in otroka, majhnega in nežnega, kakor lipov list spomladi. Njihova ušesa pa so gluha, zabita z železnimi zamaški, njihove ustne, ki so srebale in srebljejo našo kri, so neme kakor skale; te oči, te njihove oči nas ne vidijo, stran se obračajo, ker se jim studimo. Mi invalidi pa smo postali nesramni in zlobni: srajce odpenjamo in kažemo očitno svoje rane, svoje odrezane roke, noge zanalašč, ker nočejo videti, pa morajo gledati in se stresati od studa... Pa vse zastonj! Mimo tebe šumi svila, dehte krila, zvene nakiti, se valijo tolsti trebuhi, nesramni smeh in zadržane psovke. (Potegne par požirkov.) Policija pa nas preganja... Zakaj molčiš, zakaj ne govoriš? Vsaj ti nikari, vsaj ti imej malo tistega Kristusovega usmiljenja, ki ga nikjer ne najdeš, vsaj tvoje oči naj bodo prijazne, naj ne žgo, naj mi ne parajo srca, naj me ne zasmehujejo, vsaj tvoja usta naj me ne preklinjajo. Nisem jaz kriv, nisem jaz kriv! Tu me imaš, tu pred seboj me imaš, bij me s temi berglami, pretepaj me, razbij mi glavo, to prokleto butasto glavo...

Žena (se ves čas stresa kakor mrzlična, skoči pokonci in se vrže ihteč na posteljo).

Invalid: Ne jokaj, žena, za sveta nebesa, ne jokaj! Nisem jaz kriv, nisem jaz kriv! Jaz ti dan svobodo, pojdi, kamor hočeš, z otrokom pojdi! Naj bom jaz sam, naj jaz sam poginem... Postani vlačuga, če je treba; poznam može, ki prodajajo svoje žene. Jaz te ne prodajam, svobodo ti dajem, si slišala, svobodo ti dajem...

Žena (stoka v blazino).

Invalid: Ne cvili, ne stokaj zaradi tega, zaradi ničesar ni treba tuliti; saj je vseeno, saj je popolnoma vseeno... Tistega, kar bi človek rad napravil, ne smeš, kar pa smeš, ne izda nič.

Žena: Ko bi bilo samo to, ko bi bilo samo to! Ti še ne veš, ti nič ne veš...

Invalid: Ali je še kaj, da bi ne mogel vedeti? Ali imaš kaj na jeziku...?

Žena (se stresa in stoka v blazino): Oo, oo, joj, joj...

Invalid (se upre z rokami ob mizo, kakor bi se hotel dvigniti): Ali je kladivo, ali je nož? Vedeti hočem, vedeti, pa naj bo, kar že hoče...

Žena (v blazino): Stanovanje so nam odpovedali...

Invalid (hlastno): Kaj, kako? Nisem slišal dobro...

Žena (krikne): Na cesto moramo...

Invalid (omahne na stol): Tako... To je, to je nož; to je smrt...

(Par trenotkov molk.)

Invalid (trezno): Ali je to res, ali je resnica, kar si rekla?

Žena: Res je...

Invalid (odločno): Potem bodi vsemu temu konec, bodi konec!

Žena (se vsede na postelj): Zjutraj, ko sem šla...

Invalid: Ne govori, ne govori! Sedaj vem vse... Berača nočejo v hiši, berač naj gre na cesto. Jaz pa ne pojdem, ne pojdem, nesti me bodo morali, nas vse tri bodo morali nesti. To hočem jaz, jaz, jaz... Naj le prestopi kdo prag, z berglo mu razbijem glavo, na drobne kosce ga razsekam; ti ne veš, kakšno moč čutim v rokah, kakšna kri mi žge po žilah... To je plačilo, plačilo za našo kri, za naše muke! Jaz pa vam povem, da me ne boste več, mene ne, mene ne... Zadosti je! (Ženi, ki sedi na postelji in brez besed buli predse.) Nisem jaz ona krvoločna zver, ki te goni od sebe, ki te davi in mrcvari, ki trga nas vse. Jaz nisem kriv, jaz nisem kriv niti ene same solze, niti ene same kletve, niti ene same grožnje. Nas vse tri so ubili drugi... Prisedi tu k meni, da ti povem, kakšna misel mi vrta po glavi... Vseeno; pa tam ostani, če se ti ne ljubi! Poslušaj, kam buliš? Ali hočeš, da ne bomo več stradali, prezebali, da ne bomo več gledali in prenašali te vnebovpijoče krivice in sramote? O, da sem tak, kakršen sem bil, jaz bi te ne vprašal, jaz bi naredil svoje... Dvakrat si že poskusila, poskusi še danes...

(Otrok v zibelki se prebudi, prične kričati in vpije nepretrgoma na vsa usta.)

Invalid (se zgrabi za glavo in se raztrgano smeje): Ali ga slišiš, ali slišiš, kako prepeva? Mleka hoče, mleka terja od mene, od zločinskega očeta, od neusmiljene matere! Tak daj mu vendar, mati, mleka, mleka, kruha mu daj! In če nimaš mleka, vreži se v prsa in daj mu piti krvi, svoje krvi! Ali nimaš srca, mati?

Žena (skoči s postelje, zgrabi steklenico z žganjem, vzame iz zibelke otročjo steklenico in nalije vanjo žganja).

Invalid (prestrašeno zavpije): Kaj delaš, kaj misliš, žena? Ne to, ne to! Jaz ne pustim, jaz, njegov oče, ne pustim...

Žena (postavi steklenico zopet na mizo in se vrne k zibelki): Na mleka, pij, da te ne bo zeblo; le pij, le pij ...

Invalid (ki je z grozo gledal njeno početje, zgrabi za bergle in se napravi proti ženi kriče): Kaj delaš, zverina, jaz ne pustim, jaz sem njegov oče ... Nimaš pravice (zgrabi z desnico ženo za roko), nimaš pravice, zverina!

Žena (se naglo obrne in sune moža, da se zvrne): Na, tu imaš pravico ...

(Žena zgrabi otroka v naročje, stopi k mizi in napravi dva krepka požirka, se naglo obrne in zdirja skozi vrata po stopnicah.)

Invalid (kriči za njo): Jaz ne pustim, zverina; ljudje, držite jo, držite jo ... Jaz ne pustim ...

(Molk in tišina.)

Invalid: Šla je v tretjič; sedaj se ne vrne več ... Hladna je voda, zeblo jo bo ... (zamolklo zaplaka v dlani). Naj ti Bog odpusti! (Po nekaj trenotkih pobere bergle in se mukoma spravi po koncu.) Sedaj je tudi zate bíla ura ... (se vsede na mizo in vrže bergle na tla, se nasloni v obe dlani na mizo). Sedaj je tudi zate bíla ura ... (Sloneč na mizi premolči nekaj hipov in nerazločno zapoje): «S'noč pa dav' je slan'ca padla na zelene travnike, je vso trav'co pomorila, vse te žlahtne rožice.» (Se zasmeje, vzame steklenico in jo izpije. Luč ugasne. Tema. Zasliši se, kako pade telo na tla, kako hrope in pogrkava in koplje z rokami krog sebe. Tišina.) (Zastor pade.)

Književna poročila.

Dr. Francè Veber: Sistem filozofije. Prva knjiga. O bistvu predmeta. Založila in izdala Ig. pl. Kleinmayr & F. Bamberg v Ljubljani, 1921.

V neprimerno kratkem času nam je začel podajati Veber v svojem «Uvodu» obljubljeni veliki tekst. Izšla je prva knjiga nič manj globoko zamišljenega kakor obširno zasnovanega «sistema filozofije». Dasi odklanjam s svojega stališča Vebrovo «predmetno teorijo», sem vendar iskreno prepričan, da bo vsak filozofično naobražen inteligent, ki je vestno in brez predsodkov prečital to Vebrovo delo, priznal, da nam je podal Veber s svojo knjigo naravnost monumentalno delo, ki se more zbog svoje grandijozne sistematičnosti in množine temeljitih analiz najtežjih problemov filozofije, kosati z najboljšimi deli svetovne filozofske literature. Naj stoji čitatelj Vebrove knjige na kojemkoli filozofskem stališču, — zaključenosti, globoke temeljitosti in izrednega bogastva idej ji resno nihče ne bo mogel odrekati. Vrednost Vebrovega globoko zamišljenega dela ne temelji na «predmetni teoriji» kot taki, ampak na idejah, ki jih je razvil avtor na podlagi te teorije in preko katerih tudi oni ne bo mogel, ki se s teorijo sámo ne strinja. To poudarjam izrečno, da se ne bo sledečih kratkih kritičnih pripomb k predmetni teoriji napačno razumelo.

V pojmovanje predmeta nas uvaja Veber takole:

«Če vprašam koga, kaj je predmet, mi bo skoraj gotovo naštel najrazličnejše predmetnosti kakor konj, morje, roža, kamen, človek itd., a pri tem pozabil, da vselej, ko izreče o nečem, da je predmet, doživi — neki doživljaj, z ozirom na katerega je ravno ta nekaj — predmet in brez katerega bi tudi — vsaj izrečno — tega nekaj nikdar ni mogel spraviti v vrsto predmetnosti. Če govorim o konju, morju, roži, kamenu, človeku..., mi je vselej treba doživljajev, ki merijo na konja, morje, rožo itd. kot na svoje predmete, torej v našem slučaju predstavo konja, predstavo morja, predstavo rože itd. In če govorim o Pitagorovem zakonu, o Evklidovih aksijomih, o Linnéjevi razvrstitvi rastlin itd., vselej moram doživeti misli, ki merijo na ta zakon, te aksijome, to razvrstitev itd.» Splošno rečeno: «vsaka predstava je predstava nečesa, vsaka misel misel nečesa ali misel o nečem, vsako veselje veselje nad nečim, vsako stremljenje, stremljenje po nečem in ta ‚nečesa', ‚o nečem', ‚nad nečim', ‚po nečem', je kot tak ‚predmet' predstave, misli, veselja, stremljenja in zahteva, da se v vrsti predmetov sploh more izrečno naštevati, ob enem svoje predstave, misli itd.».

Jasno je, da mora biti v smislu teh izvajanj razmerje med doživljaji in odnosnimi predmeti logično aprijorno, od faktičnega bivanja (nahajanja) predmetov na eni in faktičnega doživljanja odnosnih doživljajev na drugi strani neodvisno. Brez ozira na to, da-li si kdo «kaj» (n. pr. zlato goro) faktično predstavlja, in brez ozira na to, da ta «nekaj» (zlata gora) faktično ne eksistira, je in ostane že po svoji naravi vsaka predstava, predstava «nečesa» in ta «nekaj» predmet te predstave. Isto velja v miselskem doživljaju in odnosnem predmetu. Egalno ali kdo doživi misel, da je gora zlata in ne glede na to, da je dejstvo zlatosti gore neistinito, je in ostane to dejstvo predmet misli: gora je zlata. Notranji smisel tega razmerja pa nam pojasnjuje Veber takole:

«Če se vprašam, v čem je nazadnje razmerje doživljaja k njegovemu ‚neposrednemu' predmetu, moram na prvi pogled in posredno le reči: le s tem, da ta doživljaj n. pr. predstavo kake barve — doživim, moram ta predmet, n. pr. to barvo — ‚v misel vzeti', to barvo ‚duševno prijeti', ta predmet ‚dojeti'; ta doživljaj je vsled tega razmerja k svojemu neposrednemu predmetu nazadnje moje edino sredstvo za ‚dojemanje' tega predmeta, samo ta doživljaj mi nazadnje ta predmet ‚predočuje'».

Razmerje med doživljajem in odnosnim predmetom je torej v bistvu «predočevalno razmerje», ki izključuje vsako empirično odvisnost med svojimi členi. Predmet predstave ne more biti ne vzrok in ne učinek predstave in obratno. Kako naj n. pr. zlata gora kot predmet predstave zlate gore to predstavo povzročuje, ko vendar kot predmet faktično ne eksistira. Da pa vkljub temu ta predmet (zlata gora) ni identičen z vsebino predstave (zlate gore), sledi že iz tega, da o predmetu zlata gora lahko rečem, da je n. pr. strma, toliko metrov visoka, toliko metrov široka, da pa vsega tega o svoji predstavi ne morem reči. Mislim na knjigo, ki leži pred menoj, da leži pred menoj; leži pa tudi misel na to knjigo pred menoj? Doživljaji (psihični pojavi) izključujejo že po svoji naravi vse fizične lastnosti odnosnih predmetov.

Tako utemeljuje Veber svoje dualistično filozofsko naziranje. Fundamentalna napaka tega utemeljevanja leži v tem, da istoveti avtor logično z ontološkim bivanjem, da zamenjava predmet kot pojem s predmetom kot pojavom.

Pojem predmeta sledi neposredno iz pojma doživljaja (vsak doživljaj je nujno doživljaj nečesa), zato razmerje doživljaja k predmetu tega doživljaja ni, kakor smatra to Veber, brezčasno ontološko, ampak aprijorno-logično. Iz dejstva, da je vsaka predstava, predstava «nečesa», vsaka misel, misel «o nečem», še ne sledi, da se ta «nekaj» tudi objektivno-transcendentno, neodvisno od predstave oziroma misli nahaja. Morebitni ugovor s strani Vebra, da on tega nikjer ne trdi, nasprotno, da z ozirom na nebivajoče in nemožne predmete, kakor so n. pr. zlata gora, predmet okrogli kvadrat, — izrečno poudarja, da je predmet neodvisen od svojega obstanka, ne zadovoljuje, ker govori Veber tudi o predmetih, ki faktično, to je objektivno realno bivajo. Nebivajoči in nemožni predmeti so pa ravno dokaz za logični značaj predmeta, ki mu ostane v vsakem slučaju in ki torej nikakor ne dopušča govoriti tudi o takozvanih realnih izvenpsihičnih in nemožnih predmetih. Miza, ki jo vidim in ki «faktično» eksistira, ni predmet moje predstave v smislu definicije predmeta, torej v istem smislu predmet, kakor je predmet okrogli kvadrat, ki ne biva in ne obstaja.

Da se izogne tej težkoči, mora Veber tudi nebivajočim in nemožnim predmetom priznati neko nahajanje, ker mu preti sicer nevarnost, da se razblini njegov predmet, ki je v smislu svoje definicije empirično neodvisen od odnosnega doživljaja in od njega bistveno različen, v prazen nič.. Tako nahajanje, ki ni ne bivanje (eksistiranje) in ne obstajanje (persistiranje) imenuje Veber «samovanje».

Ker je pa predočevalno razmerje vedno neko razmerje med predmetom na eni in doživljajem na drugi strani, in sicer aprijorno, od bivanja ali nebivanja, obstajanja ali neobstajanja (v principu od vsakega objektivnega nahajanja sploh) neodvisno razmerje, samuje predmet le v toliko, v kolikor je predočevan. Samovati je predočevan biti. Smisel trditve, da predočuje kak doživljaj nujno neki predmet, je potemtakem ta, da predočuje doživljaj «nekaj», kar se nahaja le v toliko, v kolikor ga doživljaj predočuje. Z drugimi besedami povedano: predmet se nahaja le kot vsebina pojma predmet. S pojmom samovanja nismo prišli niti koraka naprej: o kakem objektivnem, to se pravi od predočevanja (doživetja v doživljaju) neodvisnem nahajanju predmeta nismo s tem še ničesar izrekli. In baš zato gre. Gre za dokaz, da nam naši doživljaji predočujejo nekaj, kar se nahaja neodvisno od teh doživljajev v smislu objektivno-transcendentnega nahajanja, inače tudi o faktično bivajoči mizi, ki si jo predstavljam, ne morem reči, da se radi tega, ker mi jo moja predstava predočuje faktično, to se pravi neodvisno od tega predočevanja, nahaja. Tudi o faktično eksistentni mizi morem s stališča predmetne teorije le reči, da samuje kot predmet moje predstave. O njeni faktični eksistenci mi ne izpove fakt predočevalnega razmerja ničesar. Na podlagi česa pa razlikuje Veber potemtakem med faktično bivajočimi in nebivajočimi predmeti? Zakaj eksistira miza, ki jo vidim, ne pa zlata gora, ki si jo (nepristno) predstavljam? Razlika med pristnimi in nepristnimi predstavami temelji vendar le na od predmetne strani neodvisnem predstavinem «deju». Na morebitni ugovor, da mi predočujejo le pristne predstave objektivno bivajoče predmete, odgovarjam, da je potemtakem predstavin «dej» vendarle odvisen od predmeta, inače bi si mogel pristno predstavljati tudi nebivajoče in nemožne predmete. Razlika med pristnimi in nepristnimi predstavami je torej bistveno in neprimerno globlja od one v Vebrovem smislu. In baš v tem, da je Veber to dejstvo prezrl, leži fundamentalna napaka njegovega sistema. Izgovor, da je bivanje ali nebivanje predmeta dejstvo, ki mi ga predočuje dotična misel in ne dotična predstava, je prazen, ker vse, kar sem dejal o predmetih predstav, velja tudi o predmetih (dejstvih) trditev. Tudi «dejstva» kot predmeti misli se nahajajo le v smislu samovanja, o njih «objektivno» istinitosti mi ne izpove predočevalno razmerje ničesar.

Če vidim mizo pred seboj, — tako argumentira Veber, — doživim predstavo te mize, če slišim kako melodijo, doživim predstavo te melodije, skratka predstavo «nečesa», kar ni ta predstava sama, ampak njen predmet. Tej trditvi moram oporekati. Samoopazovanje, ki je tudi Vebru zadnji in edini vir spoznanja duševnosti sploh, mi nikakor ne očituje, da doživim, če vidim mizo, predstavo te mize. V momentu, ko stoji miza pred menoj, ne najdem v svoji duševnosti absolutno ničesar, kar bi odgovarjalo kaki predstavi te mize. Jaz vidim na mizi posebnosti, njeno obliko, velikost, barvo itd., vidim, da je različna od stola, ki stoji poleg nje, konstatiram eventualno v svojih mislih to razliko, občutim notranje ugodje nad ličnostjo mize in doživim željo, da bi bila v moji posesti, predstave te mize pa ne najdem v sebi nikjer. Če pazim pri tem na svoje telo, se pač zavem telesnih občutkov, ki spremljajo akt gledanja, jaz se n. pr. zavem, da gibljem z očmi, konstatiram, da izgine miza, če povesim trepalnice, da se mi nudi v drugačni perspektivi, če izpremenim svoje stališče napram njej, pa vse to se tiče mize pred menoj, ne pa njene predstave, ki je s tem, da mizo vidim, absolutno ne doživim. Reči moram, da ne razumem, kako more Veber trditi, da doživi predstavo mize, če mizo vidi in da mu ta predstava, ki ni ne zelena, ne težka in ne trda, predočuje zelen, trd in težak predmet. Odkod ima Veber vse to? Iz samoopazovanja vendar ne! Moje samoopazovanje vsaj mi ne očituje nikakega predočevanja, nikake predstave kot predočevalca in nikakega predmeta kot predočevanca. Kar doživim v momentu, ko vidim mizo, ni njena predstava, ampak miza sama v vsej svoji razsežnosti, v svoji obliki, barvi itd. Ugovor, da je gledanje mize predstava te mize, ne more držati, ker so občutki gledanja neodvisni od tega kar gledam; predstava mize slednjič tudi ni «videnje» te mize, ker je videnje identično z doživetjem. Jaz «vidim» mizo, jaz «slišim» melodijo se pravi: Jaz «doživim» mizo, jaz «doživim» melodijo. Če gledam mizo, doživim gledanje mize (akt doživetja) in mizo samo (vsebino doživetja). Predstavo mize doživim šele, če mislim (n. pr. na cesti) na mizo, in sicer jo doživim z doživljajem predstavljanja, dočim doživim mizo samo z doživljajem gledanja. Doživljaj predstave mize je bistveno različen od doživljaja mize same, in sicer ne samo po «deju», temveč tudi po «vsebini». Vsebina doživljaja mize je miza, ki je n. pr. 1 m visoka, ½ m široka, zelene barve itd. Vsebina doživljaja predstave mize je pa «predstava mize», ki ni ne visoka in ne široka, ki mi pa «predočuje» široko in visoko mizo. V tem smislu je vsaka predstava predstava nečesa. Ta «nekaj» je pa vsebina predstave ne pa njen predmet v smislu predmetne teorije. Pač, — me bo prekinil tu Veber, — predstava mi predstavlja nekaj, kar ni ta predstava, nekaj kar je visoko, široko, zeleno itd., kar se o predstavi ne dá reči, ergo mora biti ta nekaj predmet te predstave. Gotovo, niti predstava niti njena vsebina nista zeleni; zelena je miza, ki mi jo predstava predstavlja. Ta miza, ki si jo v predstavi predstavljam, pa ni predmet v Vebrovem smislu, ampak psihična reprodukcija vsebine nekega prejšnjega doživljaja. O tej vsebini pa morem in moram reči, da je taka, kakor jo doživljam, torej zelena, če jo doživljam kot zeleno. O predočevalnem razmerju zamorem govoriti torej kvečjem med doživljaji in reprodukcijo vsebine teh doživljajev v domišljiji. Če moram že razločevati med pristnimi in nepristnimi doživljaji, smem govoriti le o domišljijskih doživljajih kot nepristnih. To velja tudi o naših čustvih in stremljenjih. Žalost, ki jo doživim pri gledanju kake drame v gledališču, je ravno tako pristna, kakor ona, ki jo doživim doma v rodbini. Nepristna žalost je žalost v spominu, v domišljiji.

Če bi predočevali doživljaji predmete v smislu Vebrovega predočevanja, bi moralo biti možno doživeti nepristen doživljaj (n. pr. predstavo), tudi če nisem nikdar doživel dotičnega doživljaja pristno, saj je predočevalno razmerje v obeh primerih (pri pristnih kakor pri nepristnih predstavah) isto: brezčasno-aprijorno, vseskozi neempirično. Izkušnja pa uči, da česar nisem nikdar pristno doživel, tega mi tudi nobena nepristna predstava predočevati ne more. Iz tega pa sledi, da je pristni doživljaj neprimerno različen od nepristnega, različen ne samo po deju, ampak tudi po bistvu vsebine.

S tem izsledkom je pa izpodkopan temelj predmetni teoriji.

Dr. Alfr. Šerko.

France Bevk: Pesmi. Opremil Fran Kralj. Gorica 1921. Tiskala tiskarna «Tiskovnega društva» v Kranju.

Ko sem vzel pričujočo zbirko v roke, sem se spomnil Doma in Sveta iz let 1914—1918, ko se je pod okriljem dr. Iz. Cankarja pojavila nova pesniška struja in se s krepkim nastopom kmalu uveljavila. Proizvodi teh pesnikov so očitovali sočnost, klenost in lapidarnost oblike in podčrtavanje miselnosti, kar je napravilo vtis svežosti in pomlajenosti.

Toda to hotenje po lapidarnosti izraza je postalo slednjič več ali manj iskano, poudarjanje miselnosti pa se je često uveljavilo na škodo resničnemu doživetju in vsa pesem je bila le metafora za vsiljeno misel.

Tej nevarnosti se je precej izognil Bevk, ki je zdaj izbral svoje pesmi v lično knjižico, kateri pa se vidi, da so mu pri sestavljanju kumovali različni prenatančni mentorji.

Zbirka je razdeljena v pet nejasno občrtanih oddelkov, skozi katere se vleče kot rdeča nit povest iskajočih se src.

Uvodna — vsaj tak vtis ima čitatelj — «Pipico kadim» brez dvoma ne spada v to zbirko, ker docela nasprotuje pesnikovemu življenskemu naziranju, ki sta mu dekadentstvo in prenasičenost tuja, in preveč spominja na trudno gesto zehajočih kavarniških poetov.

A vse drugačen vtis napravi naslednja pesem «V polju», ki je sicer ne odlikuje kako povsem novo in močno doživetje, a nas vendar ogreje in vzbudi nameravano občutje. Tej sorodne so na primer tudi «Med rožami», «Pred viharjem», «Mak»..., ki se mi zde posebno značilne za Bevkovo mehkočutno naravo, ki je bolj vzprejemljiva kot pa idejno oblikujoča, kar potrjujejo mnogotere lične impresije, izmed katerih opozarjam posebno na uspeli «Vas na križu» in «Metež».

Doba velike vojne, ki je še tako vase zapredenega lirika priklicala iz zasanjanih pokrajin, je tudi Bevku narekovala nekaj pesmi, ki kajpada ne grme v železnih ritmih in tudi ne valujejo v dinamiki veletokov, dasi je pesnik že preje poskušal ubrati socijalni ton (Tolminska pomlad), a je zapustil le reminiscence na Župančičevo Dumo, ki jih ni prost tudi v «Jutru v Brdih». Groza pogašenega evropskega požara pa se pri njem izraža v odličnih kakor dahnjenih interieurjih, v katerih je zgoščena zadržana bol in tiha trpkost, kakršne je pri nas ustvaril samo še Gradnik v «Padajočih zvezdah».

Tu mislim predvsem na «Pomladno pesem», «Na maršu», «Motiv» (pri katerem motijo narejeni verzi in «polne bučelic šumele» in nerodni «rada te imela»), «Vojna nevesta» in «V noči».

Vzporedno s temi bi uvrstil njegove erotične pesmi, katerim daje poseben čar neka izrazita formalna umirjenost, ki pa je le fino prosojno ogrinjalo, razprostrto nad škrlatnimi zublji trgajočega se srca. Ta tišina čudovito veje iz «Bolesti», «Najine žalosti» in «Verza». V «Prvem hipu ljubezni» in «Prebujenju» pa je doživetje tako silno in poglobljeno, da je v teh par stihih utesnjen zarodek cele drame.

Višek čustvene jakosti in narodni pesmi sorodne priprostosti forme pa očitujeta «Zapuščena» in «Roža Marija», ki sta vredni, da prideta v kak zbornik slovenske moderne lirike; posebno zanimiva je zadnja, v kateri je najprikladneje dobila izraza pesnikova čisto slovenska pasivnost, v katero se zateče pred viharji zunanjega sveta in je obenem molitev pesnika katolika.

Brez škode bi pa lahko izostale — kot že omenjeno — «Pipico kadim», «Otrok posluša», «Maj», «Skrivnostno pismo», «Pismo», «Jutro» in «Zimska silhueta», katere bi mnogo bolj upravičeno nadomestil z nekaterimi, po raznih letnikih Doma in Sveta priobčenimi, seveda nekoliko predelanimi pesmimi, n. pr. «Bela smrt I», «Jesen», «Park», «Koča na samoti», «Osivela mladost», «Blodnje», «Sirota», «Dež», «Njen god», «V vrtu» in «V zapuščenosti».

Lično opremljeni knjigi so pridejane F. Kraljeve slike. Toda tu naj pripomnim, da vsake — pa najsi še tako samostojno zamišljene ilustracije — prav občutno motijo. V tej knjigi pa še tembolj, ker vidimo združene umetnine dveh tako različnih oznanjevalcev življenja kot sta F. Kralj in Bevk.

Dočim sta za Bevkove pesmi značilni neka topla barvitost in nihajoče občutje, pa vidi F. Kralj povsod le linijo, ostro začrtano misel, in je mnogo bližji Lovrenčiču, dočim bi našel Bevk sorodnejšega interpreta v Jakacu.

Tako je n. pr. ilustracija k «Med rožami» ponesrečena, ker je popolnoma nasprotna občutju, ki veje iz imenovane pesmi.

Vesel pa sem bil slike na «Zapuščeno»; prapreprostost te pesmi je dobila v Kraljevih primitivističnih linijah skladno odmevajoč izraz. *Miran Jarc.*

M. Begović: Dunja v kovčegu. St. Kugli. Zagreb 1921. 220 str.

Desetletna Rodjena tam nekje v dalmatinskem Zagorju se je zaljubila v triindvajsetletnega dijaka Dušana. Dušan pa je šel na visoke šole. Ob slovesu je poljubil Rodjeno na nedolžna usta, poljubil napol v šali, napol v zdravem nagonu krepkega mladeniča, slutečega v otroku več kakor otroka. «Moja, moja, moja Rodjena!» je drhtel in jo poljubljal. In ona «je samo prebacila glavu preko njegove ruke, zatvorila oči, otprla usne in pustila, da je cjeliva.» Nazadnje ji je dejal: «Rodjena, hočeš li zaboraviti svoga Dušana?» Tako je vzel s seboj vso njeno ljubezen, ves njen mir.

Sedem let ga je čakala, verovala vanj, skrivala, branila in hranila zanj svoje srce, polno opojnih sanj, in svoje devištvo, polno čudnega koprnenja in nemira. Nikogar ni marala, vsem se je umikala, z vsemi mislimi je bila le pri Dušanu in je bila zanj kakor dišeča kutina (dunja) med perilom v kovčegu.

Dušan v tujini ni mislil nanjo, marveč je po mili volji lahkomiselno osipal dekliško cvetje, kjerkoli je hodil, na Dunaju pa se je resno zagledal v koncertno pevko Kristino in se zares zaročil ž njo.

Kot došolan arhitekt in mož tridesetih let je prišel čez sedem let domov.

Z Rodjeno sta začela plesti romantično ljubezen, tajno in bojazno, sladkih bolesti in vročega nepočakanja polno.

Rodjena je živela do zdaj v neki omotici, v neki notranji zagledanosti in razmišljenosti, — zdaj pa je zakoprnela z vso svojo silno čuvstvenostjo.

Tihi, romantični milje domačih krajev in prijetna bližina dorastle in razcvele Rodjene in velik vpliv njegove osebnosti na ženske, — vse to je Dušana pomladilo in dražilo, da se je, ker ni bil izžet in nadut blaziranec, kljub svoji zaroki s Kristino, strastno zaljubil v svojo mlado ljubezen.

Rodjena je zvedela, da ima Dušan nevesto. Naj jo ima! Zato ga ni imela nič manj rada. Rada ga bo imela, ali mu bo kdaj žena ona ali pa katera druga, ali jo ima on rad ali pa ne: rada ga bo imela, ker ga ima brezpogojno rada.

Ljubezen jima je postala tako silna in vroča, da mu je Rodjena hotela biti tudi ljubica. Samo slučaj je preprečil tako zvezo.

Po Dušana je namreč nenadoma prišla resolutna Dunajčanka Kristina. Šel je ž njo skoraj skrivaj in kot srečna zakonca z mnogimi zdravimi otroki sta živela v Zagrebu.

Sorodniki so bili prisilili Rodjeno, da je vzela nekega bančnega uradnika na Reki.

Žena mu je bila, a rada ga ni imela; pokorna mu je bila in kot žena voljna in vdana, a ljubica mu ni bila; hladna in molčeča se je otresala njegovih nežnih ljubeznivosti, ker je še zmerom spomin na Dušana dušil njeno zakonsko ljubezen. Samo otroka, edinega otroka, je ljubila z vso ljubeznijo.

Otroče pa ji je obolelo. Vsa nesrečna in v velikih skrbeh mu je stregla in ga negovala. Ko je bilo otroku nekoč posebno hudo, je stekla kar sama v lekarno po zdravila. Na cesti se je nenadoma sešla z — Dušanom, ki je prišel po opravkih iz Zagreba v Opatijo in na Reko.

In Rodjena je pustila svojega umirajočega otroka in je letela za Dušanom v Opatijo, da je bilo izpolnjeno koprnenje njenega starega, še neutešenega nagona.

Sredi noči se je Dušanu iztrgala iz naročja in je iztreznjena v blaznem strahu in grizoči skrbi hitela k bolnemu otroku, premišljujoča vso pot, kako se naj izgovori pred možem.

Doma je našla otroka že mrtvega, moža obupanega in razžaljenega.

«Gdje si bila?» je hotel vedeti.

Brez olepšav je neusmiljeno vrgla predenj vso resnico in je planila k mrtvemu otroku.

«Mirko (njen mož) je... stajao... nepomičan, tvrd — opterećen orjaškom boli — kao kameni stup, na kome vise ogromni, glomazni svodovi... Samo je gledao u nju bezumnim, praznim pogledom... Nakon nekog vremena predje polako rukom preko čela... Zatim naglo pokrije laktom oči i — izleti na polje.»

To je vsebina lepo in prijetno pisanega romana, ki bi ga lahko imenoval dramo v obliki povesti, tako napeto, plastično in zanimivo teče dejanje.

Dejanja je največ notranjega, v duši Rodjene in Dušana, okvir pa mu je realistična narodopisna pestrost.

Vsa povest je ženska in za ženske, povest o razmerju ženske do moškega.

Tri ženske so glavne junakinje in trije moški so glavni junaki: Rodjena, Kristina in Dušanova mati ter Dušan, njegov oče in Mirko.

Dušanova mati je ljubeča mati, pridna žena in skrbna, umna gospodinja, ki podpira vse štiri hišne vogale. Svojim otrokom je še več ko mati: dekla jim je; svojemu možu je več ko žena: sužnja mu je, da skrbi in dela zanj, za vse in trpi telesne in duševne muke.

Rodjena je sanjarka, skoraj histerična vihravka brez moči, brez notranje, moralne opore; ženska, ki nima obzirov ne do sebe, ne do drugih, obsojena sebi v trpljenje, drugim v nesrečo. Tragika njene usode se začenja že tačas, ko jo začno objemati in slepiti sanjarije in ko ji svojci dajejo potuho, ker mislijo, da je zaradi svojih muh res kaj posebnega. Če bi ji bili dali naloge, dela, zavest dolžnosti, ali pa če bi jo bili hitro omožili, bi se bila sama v sebi razvijala v treznejšo smer. Ženska z nagoni kake Rodjene ne sme imeti priložnosti za prazne sanjarije.

Kristina je resolutna Dunajčanka, izobražena ženska, ki ve, kaj hoče. Iz prave, globoke ljubezni do Dušana premaga vse ovire in se nauči celo njegovega jezika.

Značaji vseh treh žensk so risani zelo prikupno. Človek z vsemi tremi globoko sočuvstvuje.

Dušanov oče je lenuh in sladkosneden požeruh, vešč poznavalec dobrih pijač in lokalen politik. Za otroke se ne briga dosti, ženo, ki živi kakor svetnica in dela in trpi kakor živina, trpinči z ljubosumjem, zapravlja, kar mu pridobi žena, in se malenkostno prepira s sosedi.

Mirko, Rodjenin mož, je šleva, ki klečeplazi za ženo, berači za njeno ljubezen in si je ne zna pridobiti z odločnim moštvom. Njegov konec ga je vreden popolnoma.

Dušan sam je lahkomiseln metulj, frfra od cveta do cveta, trga lilije in rože, nima ne volje, ne trdega značaja, v njem ni pravega moštva, ne moškega ponosa. Poštenost in vest in srečo in vse, kar je še imela Rodjena, je uničil iz same objestnosti, iz gole, plitve, niti globoko ne občutene strasti.

Značaji teh treh mož so zelo realistični, všečni, vzgledni nam pa niso.

Artur Grado je knjigi napisal dolg uvod, da bi za Dušana in njegovega očeta, ki je bil po svojih prednikih turškega pokolenja, dokazal vpliv nekake dedičnosti. Ves učeno pisani uvod me ni o tem kaj posebno prepričal, tudi kot komentar povesti mi ni služil.

Jedro povesti je, kakor sem že rekel, v problemu razmerja med žensko in moškim.

V ljubezni, ki je v ženski čustveno in bitno globlja kakor v moškem, najde ženska samo sebe. Kri jo žene in podi za njenim nagonom preko vseh ovir. Ženska ljubezen mora imeti svojega malika, da pokleka predenj in mu daruje na žrtvenik vse in brez premisleka. Danes je njen malik operni pevec ali cirkuški rokoborec, jutri spovednik ali propovednik, potlej profesor ali slaven mož. Ljubi ušivega cigana, gnusnega malopridneža, ljubi razupitega biriča, največjega zločinca, — ljubi pač tistega, ki je zbudil njeno pozornost in razburil njen nagon. Ljubi ...

Rodjena je pustila bolnega otroka, dobrega moža in je šla za tistim, ki ji je bil prižgal misel ljubezni in ji bil razburil nagon.

Vsaka ljubezen ima svoje najprvotnejše korenine v seksusu, — ženska ljubezen jih ima samo in edino v seksusu.

Ženska, ki te je ljubila, te ni pozabila nikoli več; njeno srce te ni več spustilo. Če si jo ranil ali zametaval ljubezen, ti ne odpusti še na sodni dan.

Ne bom sodil in obsojal prečustvene Rodjene in nihče nima pravice, da bi metal kamenje vanjo.

Feministke čenčarijo o nekih enakih pravicah in o enaki morali, o morali, ki je enaka in ista za moškega in za žensko. In svetohlinci in potuhnjenci in ustrahovani zakonski «možje» pa še podpirajo histerične in prismojene feministke!

Ampak v resnici obstoja samo eno žensko vprašanje, in to se glasi: Ali me ljubiš?

Ženska ima samo en poklic, ki je tako velik, da presega vse druge poklice, in to je poklic materinstva. V tem poklicu je blaženost, je svetost. Kdor se dotika te svetinje in jo oskruni, je najgrši zločinec.

Krivičnost današnje socijalne družbe do žensk je največja in najhujša v tem, da ženska ni subjekt, ampak mora biti objekt, in da ji pretirana in lažnjiva morala jemlje pravi poklic in jo sili iz hiše v javnost.

Rešitev ženskega vprašanja je poglavitno v tem, da se ženski zagotovi dom, samo dom in ji omogoči udejstvitev ljubezni in materinstva brez omejevanja in opredeljevanja po ne vem kakih socijalnih in moralnih določbah.

V zakonu postane ženska šele ženska in prosta. Prvi korak čez domači prag pa je zelo lahko vzrok, da zlorabi svojo prostost. Zakaj slaba je, nečimurna in objestna, svet pa je grd in zapeljiv in poln grešnosti.

Mohamed je vedel, zakaj je dal svojim vernikom — harem.

Morala mora biti dvojna. Gorje bi ga nam bilo, če bi bilo drugače.

Nezvestoba moža je igrača, zgolj zunanjost in mimogrede. Nezvestoba žene je zločin, ki ugonobi srečo in čast vse družine. Nezvest mož, če je res mož in ne lahkomiselna šleva, ne pozabi dolžnosti, ki jih ima kot oče do svojih otrok. Nezvesta žena pusti po sledi svojega zločina svojo žensko čast, poštenje, ljubezen do otrok in vse in drvi v — pogubo.

Vsak zdrav, normalno razvit mož je bil, je in bo, dokler ne degenerira v Bog ve kaj, mnogožen, vsaj po svoji naravi je mnogožen, pa naj že potlej živi tako ali tako.

Kdor trdi kaj drugega, je ali pokveka ali pa — hinavec.

Ženska bi ne smela biti mnogomoštvena, po svoji naravi, zaradi svojega glavnega poklica, zaradi materinstva ni mnogomoštvena.

Pri nekaterih afriških plemenih vlada iz gotovih ozirov mnogomoštvo. Otroci po takih materah imajo materino rodbinsko ime.

Dunjo u kovčegu bero menda ženske prav rade. Ni čudno. Knjiga je pisana jako lepo, zelo diskretno in prizanesljivo, a živo in čustveno. Res, prava ženska knjiga.

Če bodo ženske znale najti v knjigi temeljni nauk, bo prav; drugače bo komaj prav.

Knjiga je taka, da bi lahko postala pravi ženski «brevir», ki bi ga pa človek mirno dal v roke samo zrelim ženskam.

Nauk, skrit nauk v knjigi pa je: Vsak človek ima dolžnosti, največja sladkost v življenju je zavest izpolnjene dolžnosti. Zato se ne obešaj s svojimi sanjami na zvezde, hodi lepo po zemlji, ki nam je pekel samo, če si ga sami zakurimo.

In: Največja zmaga je, premagovati in premagati samega sebe in svoje nagone. V človeku je več zlega kakor dobrega. V boju med dobrim in hudim zmaga dobro, če dobi za zaveznico zavest dolžnosti.

Dalje: Vsak naj nosi svoj križ, ki si ga je največ sam iztesal, potrpežljivo, če ga ne sme, ne more ali ne zna odložiti. Pod križem padajo samo slabiči in sanjači, ker ne gledajo pod noge.

In konec nauka je tak, da je tista rečenica o šibkem ženskem spolu dostikrat laž. Narobe: ženski spol je mnogo močnejši kakor moški.

In slednjič: Tudi moški, klavrna krona stvarstva, nosijo svoj križ. Tešejo jim ga šlevavost, lahkovernost in strast in jim je tem težji in hujši, ker morajo dostikrat imeti ženske kakor je Rodjena za žene in za matere svojih otrok.

Dunjo v kovčegu sem bral z velikim veseljem. Človek malokdaj dobi tako zanimivo knjigo v roke. *Ivan Zorec.*

Paul Hervieu: Novac. Roman. Prevela s francuskog Jelisaveta Marković. Izdanje S. B. Cvijanovića. Beograd 1921.

Med francoskimi romanopisci do predvojne dobe so posebno znana imena France, Bourget, Loti, Barrès, Rod, Prévost, med katerimi je treba omeniti tudi **Paula Hervieu-ja**, neizprosnega izsledovalca in opazovalca življenja v aristokratskih krogih, ki bi postal nedvomno prvi romanopisec, če se ne bi bil okrenil k drami.

Pričujoča knjiga je izboren prevod leta 1895. izišlega romana «L'armature», ki vsebuje močno učinkujoče in psihološko poglobljene prizore, v katerih je pisatelj pokazal pogubno vsemoč denarja in bolj kot kedaj je ravno radi tega to delo prikladno za sedanje čase in prevod prav upravičen. «Ljubezen» in denar — dvoje osi, okrog katerih se suče današnje razpenjeno življenje. — V prvem poglavju naletimo na zanimiv prizor, ko razglabljata dva odličnika na slavnosti pri baronu Safru o vsem nesmiselnem dejanju in nehanju visokih krogov. Renève: «... edin obči temelj družabnih odnošajev, edina vez za vso to množico, ki se steka s tolikih strani in končno edini element, ki tvori družino, družbo, da celo zakonitost vsega vesoljstva — je ljubezen!» «Ne,» mu odvrne Tarsul, «temveč denar!» — Denar veže in podpira kot železni deli (l'armature) družino in družbo, uravnava nje čustvovanje in mišljenje in jo usmerja v določen razvoj in tudi razpad, ki je tu prikazan z vso Francozom lastno dojemljivostjo, jasnostjo in premočrtnostjo. *Miran Jarc.*

Kronika.

Upodabljajoče umetnosti 1921. v **Parizu.** Kako izraziti svoje vtise, ko si videl v enem letu nad stotisoč slik? Uprizorile so se presenetljive retrospektive, pomladni in jesenski salon, vsakih 14 dni zasebne razstave, slednji teden se je pojavila nova galerija. Vršil se je shod za zgodovino umetnosti, ki je razpravljal o svem in svačem, celo o eskimoskem kiparstvu. Nastajale so nove struje, novi programi; čeprav je že preveč perogrizov, so še slikarji mazali časnike z raznimi napovedbami in prorokovanji.

Umrlo je malo umetnikov kot Méthey, veliki plastik. Institut je izgubil zgodovinskega slikarja J. P. Laurensa. Oni dan je izginil s površja Bail, ki se je odlikoval v bakrenih izdelkih.

Nizozemci 17. stoletja so se pokazali v Jeu de Paume. Ugajali so pred vsem Vermeer in Fabritius. Rembrandt je slabo prošel. Ruysdaël, najodličnejši pokrajinar poleg Clauda Lorraina, ni ostal neopažen.

Kubizem umira. Vendar so si ti gospodje od četrte dimenzije v spremstvu Picassove fanfare prilastili črnogledega, gospodovalnega avtorja velike Odaliske, Ingresa, ki je stopil iz Olimpa na Lapauzov in Beaumontov poziv. In ženski svet je omedleval pred podobo obilne gospe Moitessierove in zavojite gospe d'Haussonvillove. Nastal je hrušč in trušč, ki bi bil kmalu dosegel Hernanijevo bitko 1830., in prenekateri nedorasli kistovec je ob tej priliki raztrobil, da je nesmrtni romantik Delacroix le Tintoretovo nadomestilo. Da pokažejo svoj obstanek, so tedanji louvreski konservatorji zopet otvorili Salle des Etats in prisostvoval si zmagovitemu poveličanju Courbeta in Delacroixa.

Poslednjo retrospektivo je organiziral Pavillon de Marsan: čustveni, iskreči Fragonard je prišel do veljave. Ta ali oni je ugotovil, da je «Frago» pravzaprav iznajditelj impresijonizma.

Preidimo k živim. Mnogo jih je. Preveč. Slika se preveč in slabo. «Naj bo že kakršna hoče estetika, šola, smer», je dejal ugleden interviewanec, «skoro vsepovsod opažamo šušmarstvo in sabotažo.» Včasih so poznali tehniko, danes pa prekipeva doktrina in formula, posla ti pa ne znajo ljudje. Neo-akademizem uči, kako se v dvanajstih lekcijah skrpuca platno.

Navzlic temu, pravi Louis Vauxcelles, je talentov na prebitek in naši mladi šoli se ni bati tuje konkurence: petrograjski «Mir iskustva», belgijski mistični in novobreugheljanski «Ymagiers» ali ekspresionizem osrednjih držav je ne zatemné. Cézanne, Renoir, Pissarro, ki so nastopili tudi v neki posmrtni razstavi, so sicer izginili, toda ponašamo se z umetniki, kakor: Bonnard, Matisse, Derain, Vlaminck, Friesz, Laprade, Dunoyer de Segonzac, Luc. Albert Moreau, Dufrène, André Favory, Robert Lotiron in Gabriel Fournier! Vsi ti koloristi so razstavili zdaj tu zdaj tam, razen njih pa še: Dufy, Zarraga, Claret, Van Dongen, ki je portretiral Anatola Francea in igralko gdčno. Cecilijo Sorelovo; ker ji je naredil prevelik nos, ga je tožila, propadla pred sodnijo in razmesarila svojo sliko; potem Jean Marchand, in najmlajši: Riou, Portal, Clairin. Videl si lahko Degasove voščenke in Marinotovo steklarijo. Pablo Picasso je vzhitil snobe in zmedel odkrite ljudi, ki niso vedeli, kam bi s spodnjimi ekstremitetami njegovih gorostasnih žen. Na vpogled so vam nadalje: Barthold Yougkind, Besnardovi bakrorezi, Corneau. Francija je domovina pravih umetnic: Morisotova, Bracquemondova, Claudelova, Hervieujeva, Charmyjeva.

Pomladanski paviljon obsega dobrodušne «Artistes Français» in prisiljeno, čemerno odličnost v «Nationale». Sobni slikarji in pohištvarji, pričakujoč mednarodne razstave l. 1924, so pričali v Marsanovem paviljonu in «Jesenskem salonu», da se je izobličil sodoben slog; imenujmo prvovrstnike: Sue, Mare, Ruhlmann, Dufrène, Gallerey, Choreau itd. Ta Salon d'Automne je srečno spravil na dan Daumierove kamenopise. Za nameček se je tamkaj gnetlo vse pisano «izmov».

Pikturalno leto se je zaključilo v «Rotondi» med dimom pip in okusom po grenčici curaçao. Za našo dobo so značilne take izložbe po kavarnah. O eni takih, o «Kameleonu», izpregovorim o drugi priložnosti. *A. D.*

Trije labodje. Letnik I. (1922.), št. 1.

Izdelki kake nove umetniške smeri so dostikrat hvaležnejši predmet zgodovinskega proučevanja kot estetskega uživanja. Tudi ako so to jačje sile, ki si utirajo nova pota, so neizogibni pogrešeni poskusi. Atribut talenta ni samo, da si išče izraza, ampak tudi samostojnega izraza. Rajši kot da ga tlači zavest, da stoji v senci prejšnje dobe, vzame umetnik nase grajo vseh izmirjencev in ustvari s pogumno potezo novo razdobje. Nad očitke onih, ki mu ne morejo slediti, ga dvigne notranja ironija, s katero se smehlja nad svojimi vstvaritvami in občinstvom. V pričujočem zvezku se predstavljajo našemu občinstvu zastopniki najnovejše struje, ki jo smemo z ozirom na najznamenitejši znak imenovati duhovno umetnost. Jos. Vidmar ji je dal formulo: «smoter umetnosti je izločevanje in nadvladovanje materialnih komponent, ki se nahajajo v umetnosti» (Pomen umetnosti in država, 22), F. Kralj je pa z naslovno sliko simbolno označil celo smer: duh je, ki vidi in sliši, drugo je slepo in gluho! S to sliko ni zagrešil več ne manj kot kak vaški umetnik, ki pribije tu in tam na oltar božje oko ali uho, ki vse vidi in sliši. Pesniki te šole stoje na završetku dolge razvojne črte, ki kaže naraščajočo tendenco, poznotranjiti poezijo. Vprašanje zase je, zakaj so ti umetniki tolikanj protivni vsaki snovnosti in ali je dosledna oproščenost od snovnosti v resnici napredek umetnosti. Sicer pa program še ni umetniški čin; umetnine morajo biti dostopne občemu umevanju ne glede na posebne pogoje ali teorije, pod katerimi so nastale; glavno je tudi pri slabih programih, da ga more umetnik uresničiti.

Ako vzamete lirike, ki so v zvezku zastopani, se nekoliko sami oškodujejo za učinek z vseobčo nejasnostjo. V strahu namreč, da bi se dozdevali premalo moderni, redoma opuščajo, razodeti nam precizneje povod za to in drugo inspiracijo. In vendar je poznavanje dotičnega dogodka ključ za razumevanje vsake čuvstvene lirike, ki zapade, nerazumevana, sicer neizbežno usodi vse makulature. In strah pred dotikom s stvarnostjo (opisom), izvira očividno iz pretenkovestne razlage novega evangelija, ki odkazuje umetniku kot glavno (ne edino) nalogo izražanje njegovega notranjega življenja v kakršnikoli obliki. Abstraktni ekspresijonizem, ki si domišljuje, da mu je mogoče prezreti vsako stvarnost, je najradikalnejša, a neosnovana dedukcija iz nove teorije, ki hoče zagraditi lagodno razkladanje stvarnega stanja. Tudi v nekem drugem oziru je pripeljal razvoj naše avtorje prekmalu do najskrajnejših posledic — v brezupen solipsizem. Značilno je, da je večina teh pesniških proizvodov podana kot «jazova povest»: od Strupene kače (Hranila sem rjavo kačo) pa do Plesalca v ječi (Zdelo se mi je, da že spet sedim na siromašnem stolu)... Kakšna enoličnost, kako pogubna svobodnemu razmahu vseh zmožnosti. Ti avtorji so v resnici (s Podbevškom) «plesalci v ječi», ki se sučejo v svoji zvezdarni... Zunaj pa pripeka žarko solnce in kipi življenje, ki ga pisatelji nočejo vpoštevati. Ta samozadovoljna zakrknjenost je zagata, s katere ni nobenega mostu k raznolikim načinom umetniškega delovanja. Neposredno dostopno nam je kajpak le naše duševno življenje, a v tujega se lahko zamislimo; preznane stvari to! Značilna je čustvena lega teh proizvodov: nekaka ekstatska razdraženost, ki pozna samo eno jakostno stopnjo: furioso! Od te svečane blaznosti je do banalnosti često samo en korak: «V svoji neugnani strasti pohujšuje mladino s slabim vzgledom».

Dobršen del trivijalnosti v izrazu («vsakih 5 minut mislim življenje človeka») moramo sicer pripisati teoretski zahtevi po desiluziji, ki jo je nova struja nepremišljeno prevzela od romantike. Umetniški produkt se rodi kot kompromis med hotenjem in zmožnostjo, med energijo vstvarjanja in protivnimi silami, med umetniško idejo in izbranim materialom. Umetnik je gospodar tega svojega stvora in ga lahko uniči, da dokaže neskončno superijornost duha. Samo da se more izraziti romantična ironija še na drug način kot s praktikami, ki jih je dober okus zavrgel kot neumetniške. Pesnik mora pokazati neusmiljenost napram umotvoru — tudi, da ve o pravem času črtati. Ti proizvodi se naravnost potapljajo v gostobesedju, iz katerega prepogosto štrle elementarni slovniški pogreški. Da zaključim: pri Tauferjevi in Oniču se kaže nadarjenost, pri drugih bi pa še rad videl bolj prepričevalnih dokazov za njih pesniško misijo.

Lirika sicer prevladuje; tudi v pripovednih spisih imajo opraviti avtorji s svojim srcem, več kot je prav. Kazno je, da se Slovenci ne moremo predramiti iz nekega večnega paroksizma, ki nam narekuje neprestane lirske vzdihe in nas dela nesposobne za trezno opazovanje narave, ki je predpogoj epskega in dramatskega vstvarjanja. O drami v tem zvezku ni sledu, dočim je pripovedno pesništvo zastopano z nekaterimi poskusi v novem slogu. Meliharjevi črtici imata nesrečno vnanjo obliko, nekako sesekljano pesniško prozo. Pripovedno jedro je, kot pri C. Vidmarjevih skicah, jedva označeno. Po obsegu največji je Podbevškov Plesalec v ječi. Kakšno je razmerje med pesnikom in snovjo v novi povesti? Pesnik ne obrača naše pozornosti na vnanje dejanje, temveč na njega psihološko pripravo, na igro motivov, ki dejanje pripravljajo. Meliharjev črnovojnik se brani vojaške službe. Avtor slika zelo gostobesedno njega duševne boje in omeni končno, da se mož nekako onesposobi za službo... Snov, ki si jo izbere pesnik, ni v vseh delih enako sposobna za pesniško obravnavanje; iz nje se more iskresati le gotovo število umetniških doživtkov. Poskus, vsiliti celotni masi pesniški obraz, je pogrešen. Toda prevzeti se mora vendar tudi to gradivo v umotvor kot podlago umevanja; in je zgolj tehnično vprašanje, kako to neplodno maso porazdeliti. Pripovedno pesništvo je n. pr. razvilo mešane oblike: nevezana beseda kot izrazilo za prosto pripovedovanje; ob svečanih mestih se dvigne govorica sama po sebi v verze. Tej elementarni rabi se približuje Podbevšek s tem, da označi hypotheso povesti (snov) z drobnim, duševne opise z navadnim tiskom. Originalno, toda neumetniško! Podbevšek je tudi najdosledneje izvedel razbitje umetniškega okvirja; enotnosti notranjega dožitka pri njem ne odgovarja paralelna enotnost vnanjega dogodka. Opazovanja vojaka-jetnika (?) so vez, ki spaja disparatne elemente Plesalca v ječi (dve samostojni dogodbici + psihološko razglabljanje). O nazornem gledanju in oblikovanju tu ni govora. Ne vem, ali imamo v teh in takih eksperimentih korenike za novo poglobljeno pripovedno umetnost. O muzikalnih in slikarskih prispevkih naj se izrazijo bolj poklicani sodniki; omenim samo, da so ti doneski izraz povsem resnega umetnostnega hotenja, izraz novodobne stilistične volje.

Zaenkrat služi ta mladina svojemu bogu po temnih potih. Hvalevreden je pogum, s kojim se je odpovedala tradiciji, ki teži in preti iz vseh spomenikov preteklosti, in se podala na pot odkrivanja immaterialnih vrednot, nečislanih v današnjem veku. Značilen je odpor, ki se je dvignil proti novi struji v krogih izmirjencev, ki slutijo, da bi mogel povzročiti novi pokret njih omiljenim tradicijam somrak malikov. Zgodovinska pogojenost je činitelj, s katerim se mora na vsak način računati, ni pa treba biti njegov ujetnik.

O mnogostranskih stremljenjih novega pokreta, ki se ne omeji na umetniške programe, temveč hoče obseči celotno življenje, nam razkriva ta zvezek le nepopolno sliko. Res je sicer, da je dala umetnost novi smeri najprej in najvidnejši izraz. Izdajatelji lista se namenoma niso spuščali v teorije, temveč so hoteli v praksi dokazati. čigavega duha so. To je sicer pravilno za umetnost: v začetku je bilo dejanje, teorija naj sledi kasneje! Toda poezija tvori le odlomek javnega življenja; v borbah, ki pretresajo družbo, tudi pesnik ne bo mogel ostati neudeležen opazovalec. Mladina, ki hoče nekoč zavladati nad svetom, si mora priboriti samostojne nazore o verskih, socijalnih in drugih problemih; vse to se mora zaokrožiti v svetovno naziranje. V člankih, kot je Vidmarjev O umetnosti in državi, bi se dali razbistriti pojmi. Tam razpravlja avtor na povoljen način o nalogah umetnosti v državi («vzdrževati nad človeštvom podobo njegovega idealnega duševnega stanja») in izreka nezadovoljnost nad sedanjimi državami, ker ne vrše svojega idejnega poklica (nravstveno dvigniti narod po zapovedih umetnosti). Vsled tega «je ves predmet umetnosti organiziran v protest proti državi. Tako je bilo na Ruskem, kjer je bila država najodkritosrčnejša» itd. To naziranje je nujno potrebno korekture. Kritika umetnikova ne sme biti negacija države, marveč razkrivanje in žigosanje nedostatkov v upravi in družbi. Očividno se je avtor v svojem članku premalo točno izrazil. *J. Kelemina.*

O dadaizmu. (Konec.) Mehanik, Nietzsche, general, človekoljub, obsojenec, izobraženec, duhoven, kupec, Einstein, vlačuga, minister, rojen bebec, celo sodnik, imajo taisto vrednost. To se pravi, da se posebne cene, katere prisojate njim ali njihovim činom, ne dado nikakor meriti z nobeno enoto in da jih ne morete vpoštevati. Če jamete razdirati še te, se bo počelo kraljestvo prevrata na zemlji.»

Kdor je zasledoval postanek in razvoj futurizma, opaža zlahka, kako je bil ognjevit, iztočno slikovit, bohoten in bujen nalik tropičnemu pragozdu. V primeri z Marinettijevo vzneseno dikcijo, velikolepno grandilokvenco prvih njegovih spisov, se nam vidi dada borna pustinja in oskubena goličava. Njegovo življenje se ni zdelo ne gorko ne globoko. Ni čuda, da ga je obsodil na smrt, a tudi na preporod, «prvak pripovednikov», Han Ryner, bivši vseučiliški profesor, ki je, nevajen spon in verig, odložil svoj posel in se posvetil docela pisateljevanju. Torej kako sodi Ryner o dadi?

...Bedasti ščegetač, ki je želel izprožiti gromki smeh, a je izzval samo zdehanje. Preveč gobezdačev in kričačev se je šopirilo v početju, krog njega pa se štulilo vse črno nezmožnežev in klavernih pavlih. Sicer pa se žužki najraje zaganjajo na vse, kar zaudarja po novini. Se je mar romantizem ubranil vsem blaznikom? naturalizem vsem bolnim, oziroma preračunljivim pornografom? parnas vsem glupim govorčinom? simbolizem vsem dozdevnim godbenikom brez besed?

Toda ne udelavajmo kakor vsi nazadnjaki: ne razumem. Tako so govorili prvi protivniki romantizma. Njih sinovi, zakrknjeni romantiki, so si mašili ušesa pred vnikljivimi glasbami simbolizma, so porogljivo poslušali dekadentne šole in si šteli v čast, ako niso doumeli umetnine.

Res je, šaljivci in nečastni prekucuhi dostikrat izkoriščajo nove knjižne pojave, tako da poštenjaki nehote priznavajo svoje neumevanje. Pred dado se nam je že naključilo, da smo izjavili: ne razumem! A slednjikrat smo pričeli vnovič iskati. Z Renato Dunaujevo smo trdili: «Hvastavščina in očita potegavščina ne dokazuje ničesar zoper idejo rodiljo krasoslovne koncepcije».

Ampak nastaja vprašanje, kaj je bila misel vodilja za dado.

Odgovor je težak. No saj pa tudi l. 1828. ni bilo lahko povedati, v čem je bistvo romantike, l. 1885. pa, kaj tvori jedro simbolizmu. Kritik Emil Deschamps, misleč, da s svojimi opredelbami ponavlja in zagovarja bobneče, blesteče, brizgajoče trditve v Cromwellovem predgovoru, jim kar ugovarja. Je-li Gustav Kahn simboliziral na isti način kot Viélé-Griffin, ali Edvard Dujardin podobno de Régnieru?

Jasno se dá opredeliti stoprav pojav, ki traja dovolj dolgo in rodi plodove. Novo literarno drevo, za sedaj ovito v megle ter izpostavljeno viharjem, ostane v našem spominu, manj oblika nego vonj in slast. Po sadovih jih boste spoznali in ločili od sosedov. Dada ne pušča nobene mojstrovine za svojim prvim nastopom. Da bi bil naslednji njegov avatar srečnejši!

Resnično, resnično vam povem, dada se bo zopet vtelesil na slovstvenem terišču. Menite-li, da ni bila romantika prerojeni feniks? Na Sorboni vam pripoveduje letos profesor Régnier o srednjeveških avtorjih, ki se zdi, da jim je pred sto leti Viktor Hugo naravnost izmaknil način in načela, n. pr. Méré. Hugojevci so se potapljali v srednjeveške barve in boje z isto pijanostjo kakor plejada v knjige in skupine starega veka; mlajši ali manjši sateliti so nehote posnemali slikovita veseljaštva tistih, katere Teofil Gautier naziva čudake (les grotesques). Malherbovstvo ni nič drugega ko Parnas, ki reže izrastke in kliče razum na pomoč. George Sand odgovarja s svojo cvetno, strastno domišljijo preko dveh stoletij mehkobnim sanjarijam Honoréja d'Urfé; Zolin in Maupassantov naturalizem opetuje Sorelovo, Scarronovo, Furetièrovo realistično reakcijo.

Dvojna plat sintetiziranja se utegne izluščiti iz dadainih zahtev in napovedi. Klementu Pausaersu gre za to, da ponazori «bedasto-burkaste strani življenja, katero nam je bilo usojeno živeti tako tragikomično v vojni». Na ta račun bi bil najbolji dadaist Clemenceau, ki se je izrazil o priliki: «V popolni mešanici brodimo». Pred dado so že nekateri očitovali življensko šaloigro, to pa duhovito, kadar jim je bilo ime Rabelais, Cervantes, Swift ali Voltaire.

Gospa Renée Dunau sega globlje, ko razodeva v dadi uporabo psihanalitične vede na umetnost. Oni dadaisti, ki niso bili šupli širokousteži ali puhli pustolovci, so skušali povedati, kaj se dogaja v trdih temàh podzavestnega carstva. Lovili so asocijacije predlogičnih idej, ki so plavale v sanjariji ali v snu. Dušeslovcem so dobavljali dragocene podatke. So pa bili zares umetniki? Ne, saj vas niso umeli vesti tja, kamor so bili zabredli sami, niso znali razkriti nam v nas samih, v vaših sorodnih emocijah, kar so bili zasledili v lastni notrini.

Kadar se dada vnovič obudi, nam bodo nekateri pesniki naznačili v somraku, koliko nespameti je v naši pameti, koliko razuma je v naših nagonih in naših blaznostih. Tačas, upajmo, ne bodo nad mero poudarjali svoje pohtevice po rovanju in rušenju, ki je vrhovno prožela duhove, tako je celo klasično naobraženi Nizozemec A. T'Stertevens zagazil v to maniro in manijo ter v svojem zadnjem romanu «Plešoči Bog» (Le Dieu qui danse, 1921) propoveduje to abadonsko smer, anti češ, ali niso dovolj lepe cerkve, sezidane s kamenjem podrtih palač in poganskih hramov?

Za enkrat se najbolj spominjamo dadaistove definicije, ki pravi: da = ne; čitatelj pa je po vsej priliki že pogodil daljšo enačbo: dada = ne! ne!

A. Debeljak.

Nove knjige.

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Dostojevskij, F. M. Igrač. Roman. Zagreb. Narodna knjižnica, 57.—60. 1922. 150 str. 28 K.

* **Gjurić, Miloš.** Filosofija panhumanizma. Jedan pokušaj nove jugoslovenske sintagme. Beograd. Rajković i Ćuković. 1922. 109 str.

* **Grčić, Jovan.** Portreti s pisama. (Vsebina I. zv.: Jaša Ignjatović. Vojislav J. Ilić. Lj. P. Nenadović. P. Adamov. Matavulj. M. P. Šapčanin.) Zagreb. Z. i V. Vasić. 1921. VI + 176 str. 10 Din.

Hamsun, Knut. Nitkov. Iz skitničnog života. Zagreb. Narodna knjižnica, 46.—48. 1922. 56 str. 12 K.

Krleža, Miroslav. Hrvatski Bog Mars. Zagreb. Narodna knjižnica. (Vanredno izdanje.) 1922. 117 str. 28 K.

* **Miličić, Sibe.** Knjiga večnosti. Filigrani. Beograd. Izdavačka knjižarnica Geze Kona. 1922. 79 str.

Ogrizović, Milan. Vučina. Drama u tri čina. Zagreb. St. Kugli. 1921. 104 str.

Prpić, Tomislav. Madona Bistrica. Regijonalističko-tradicijonalistički misterij. Zagreb. Vlastita naklada autorova. 1921. 48 str. Cena 5 Din.

Pripovedke, staroindijske. (Jātaka.) Priredil Jos. Suchy. Slikal F. Plachy. Ljubljana. Založila «Svoboda». 1921. 36 str. 32 K, z boljšim omotom 36 K.

Urednikov «Imprimatur» 30. marca 1922.

LJUBLJANSKI ZVON
Mesečnik za književnost in prosveto

XLII. letnik 1922 5. številka

Lucien Tesnière:

Ob tristoletnici Molièrovega rojstva.

Slavnosti, katerim je dal povod spomin na velikega komika, te same po sebi privedó na vprašanje, zakaj povzroča Molièrova obletnica tako veličastne in tako vesoljne slovesnosti, dočim se praznuje spomin na marsikaterega drugega pisatelja daleko manj sijajno. Če odgovorim, da zato, ker je Molière velik mož, nisem pojasnil zadeve, saj moj odgovor je močno podoben Sganarellovemu, ki razklada Gerontu: Ako je vaša hči nema, prihaja to odtod, ker je prišla ob uporabo govorice. Temu očitku se ognem samo s tem, da poskusim točneje ugotoviti, zakaj in v čem zasluži Molière pridevek «veliki mož».

Na tisoče načinov lahko načrtaš Molièrovo sliko, vendar po mojem mnenju ne bo nobena tako podobna kakor tista, pri kateri si vzameš kot izhodišče bistvo njegove komike, te sposobnosti, spravljati ljudi v smeh, katero je imel v tolikšni stopnji. Kdo še ni čul govoriti o Molièrovem smehu? Da ga opredelim, hočem izkoristiti eno Molièrovih navodil, ki nas vabi, naj jemljemo življenje z dobre strani, t. j. raje v smehu nego v solzah. Razpravljati nameravam, kaj je pravzaprav Molièrov smeh in kakšne misli nam utegne vzbuditi.

Malo je v dušeslovju definicij, ki bi jih bilo težje opredeliti kot ono o smehu. Vsi vemo, kaj je smeh, in radi se od srca nahahljamo, kadar nanese; čim pa je treba stvar natančno obrazložiti, smo v hudi stiski, in najboljši dušeslovci niso doslej prišli preko vodenih formul, v katerih skoro ne moremo spoznati pravira veselosti. Gospod **Bergson**, za katerega gojim sicer največje občudovanje, nas resno in slovesno uči: bistvo smeha je **interferenca vrst**.[1] Jaz zase bi odkritosrčno pomiloval komičnega pisatelja začetnika, ki ne bi vedel iz lastne izkušnje, kaj je smeh, a bi bil prisiljen buditi smeh v občinstvu na podlagi tega obrazca s tem, da bi postavil v svojih veseloigrah vrste in jih potem izprepletel. Ni-li dosti bolj pametno, kratko in malo priznati, da sodi smeh med mnogotere pojave, katerim poznamo učinke, ne moremo pa jim določiti vzrokov?

---

[1] Glej Ljub. zvon 1920, Vebrovo razpravo: **Bergsonova teorija smešnega.** (Op. prev.)

Tako je ravnal vsaj Molière, kateri si ni nikoli kdovekaj belil las z metafiziko smeha in se je zadovoljil s tem, da nas pripravlja v neukročen krohot, v globok smeh, ki se obrača na vse človeške **zmožnosti hkratu.**

Molièrov smeh je namreč **popoln smeh,** ker so njegove prvine vzete naravnost iz življenja, ki je sámo tudi nekaj mnogotnega, ter je zategadelj toli pester in pisan, da nimamo dovolj obsežne formule, ki naj bi raztolmačila njegovo nenavadno različnost. Molièrov smeh je najprej skoro fizični smeh, ki mu splošno pravimo **grohot,** kadar ga izzove vnanja smešnost, n. pr. **beseda, kretnja** ali **položaj,** in ki se pojavlja vsakikrat, kadar se Molière ne povzpne nad burko in spletkarsko veseloigro. Kadar pa se spusti v **komedijo šeg in navad,** je prav tako sposoben, pripravljati nas k bistveno bolj vzvišenemu smehu, ki ima svoj izvir v smešnih plateh običajev njegove dobe. Na še višji stopnji je Molière mojster smešljivosti, ki poteka iz večnih **značajev** in s katero se poji takozvana karakterna šaloigra. Molièrov smeh izvira potemtakem obenem iz godčevske glume, iz nravne komedije ter iz komedije značajev.

Ali pa je s tem rečeno, da bi morali pripraviti vnaprej za proučevanje Molièrovih del **troje** strogo ločenih **predalčkov,** premotriti vsako šaloigro posebej, ji prilepiti prikladen napis in jo uvrstiti v dotično pregrado? Pogostem in upravičeno so se uprli proti tej samovoljni razvrstitvi Molièrovih šaloiger, češ, nobena ne spada izključno v enega izmed treh vzorcev. Gola resnica je, da je Molière v slednji svoji komediji izrabil zdaj zaporedno, zdaj sočasno trojni vir, ki mu ga je nudila njegova umetnost in ki ga hočemo zaporedoma pretresti.

Če je odmeril v svojih šaloigrah precejšen prostor lahkemu smehu, katerega vzbujajo smešne kvante nekaterih njegovih oseb, je Molière samo nadaljeval tradicijo, ki se je bila ustalila na francoski pozornici v dobi, ko je začel sam nastopati. Komedija namreč še ni bila dosegla one popolnosti, do katere je bil **Corneille** ravnokar pripravil tragedijo. Na odru se je šopirila kot edina vesela umetnost: godčevska šala. Odondod je izšel Molière ter ponesel komedijo do najvišjih vrhuncev umetnosti. Celo v svojih najbolj vznesenih komedijah ni zatajil načina, katerega se je bil naučil, če verujemo izročilu, pri slovečem laškem pavlihi **Scaramucci.** Ta zvestoba napram Scaramuccijevemu postopanju se dobršno razlaga iz življenjskih okoliščin Molièrovih, ki je umel biti učenec, preden je postal mojster, in se je znal predvsem prilagoditi velikemu nauku, ki mu ga je dajalo življenje.

Ivanu Krstniku Poquelinu ni bilo ob rojstvu sojeno, da bo postal velik umetnik, kakršen je bil; njegov oče, tapetnik kraljeve hiše, ga je bil namenil za svojega naslednika, saj vrlemu, preprostemu komorniku se še sanjalo ni o nesmrtni sinovi slavi.

15. januarja 1622. se je Molière rodil v stari zgradbi ulice Saint-Honoré. Njegova vzgoja je bila primerna za bodočega opnárja. Toda roditelji so računali brez deda Poquelina, ki je posebno rad vodil svojega vnuka k zabavnim predstavam. Tako je dobil deček silno veselje do gledališča in učenja. Zaman se je oče upiral: slednjič ga je le poslal k jezuitom, kjer je ostal pet let.

Ko je bil goden, je Molière na kol obesil kraljevo tapetništvo in se je kljub očetovim očitkom odločno spustil v komedijo. Prvič je nastopil v Parizu, pridruživši se glumski družini, **Béjartovim,** in ustanovil **l' Illustre Théâtre.** To gledališče je bilo vse prej ko slavno in je moralo v kratkem propasti. Videč, da ni zrel za Pariz in da se mu bo težko naenkrat opomoči od poloma, je Molière sklenil zapustiti prestolico in potovati po deželi.[2]

Tu se pričenja za Molièra dolga, temna doba, o kateri se je vzlic raziskavam moglo ugotoviti le malo neomajnih podatkov. Vrnivši se v Pariz, je igral pred kraljem Ludovikom XIV., ki je v priznanje izrednega talenta podelil Molièru naslov: načelnik Gospodove čete (Gospod = kraljev brat) z dovoljenjem, da sme uporabljati gledališče Petit Bourbon izmenoma s četo italijanskih igralcev. Poslej mu ni presehnila kraljeva naklonjenost, in ko so čez dve leti jeli podirati Petit Bourbon, katerega so nadomestila sloveča louvreska stebrišča, mu je dal kralj solnce dvorano v Palais-Royalu in letno plačo 6000 frankov, ki jo je Molière kot globok poznavalec človeškega srca delil s svojimi tovariši, da si ne bi nakopal njih sovraštva. Za tem so njegovi igralci postali **kraljeva četa.**

Sledečih 15 let je bil Molière kakor dotlej obenem igralec, gledališki ravnatelj in dramski pisatelj. Njegovo življenje nudi najlepši zgled delavnosti, saj ga je smrt presenetila, ravno ko je igral svojega Namišljenega bolnika: mahoma je začel bruhati kri, prenesli so ga na dom, kjer je čez par ur izdihnil dušo, star 51 let (17. februarja 1673.).

---

[2] K temu koraku ga je prisililo tudi pobožnjaško Društvo Svetotajstva, o katerem trdi Mercure de France 1. I. 1922., da je po načrtu preganjalo vlačuge in glumače. O tem 13letnem pregnanstvu pravi Faillon: «Molière je čakal v pokrajini na smrt saint-sulpiškega župnika, da se je mogel vrniti v Pariz» (Vie de M. Olier). (Op. prev.)

Sredi svoje glumske čete, med preprostim ljudstvom po provincijalnih mestih, v nizkih družabnih slojih je naš avtor zajemal živi vir svojemu smehu. Tu se je navadil **besedne komike,** kakršno srečujemo vsevdilj pri njem, čeprav so nekateri kritiki trdili, da najdeš besedno šalo zgolj izjemoma v Molièrovih spisih.

Samo nekaj primerov. Harpagon je tako skop, da ne pravi nikdar: «Dam (= voščim, želim) vam dober dan», ampak vedno: «Posodim vam dober dan». In prosluli doktor Purgon preti svojemu bolniku Arganu, če se noče ravnati po predpisih, da bo pal «iz bradipepsije v dispepsijo, iz dispepsije v apepsijo, iz apepsije v lienterijo, iz lienterije v disenterijo, iz disenterije v hidropizijo, in iz hidropizije v neživnost». Ne pozabimo končno na krohotno domislico v baletu, ki zaključuje komedijo namišljenega bolnika, visoki zbor zdravnikov, lekarnarjev in strežnikov, ki nosijo brizglje-klistirke, hrustajo tako popačeno latinščino, da bi se Ciceron v grobu obrnil.

Dignus, dignus est entrare
In nostro docto corpore.

In ko predsednik izpraševalne komisije izroči Arganu zdravniško diplomo, mu podeli: Virtutem et puissanciam Medicandi, Purgandi, Seignandi, Perçandi, Taillandi, Coupandi Et occidendi Impune per totam terram.

Kdor bi po vsem tem trdil, da Molière ni izkoriščal besedne smešnosti, bi po mojem prevdarku zagrešil grdo netočnost.

Ravnotako se je Molière navadil pri svojem dolgotrajnem proučevanju komičnega posla, pripravljati občinstvo k smehu s pametno porabo gibov in kretenj. Kajti priznati je treba, da tudi komika kretanja zavzema dokaj prostora v njegovem gledališču. Ne pozabimo pa, da je bil Molière sam čuda spreten in sposoben, vzbujati veselost med gledalci, in mnogo sočasnih svedokov soglasno priča, da se je umel sijajno kremžiti, zvijati in zvirati. Seveda se je naučil te okretnosti z bistrim opazovanjem vsakdanjosti. Iz taistega živega vrelca je črpal Molière smeh, ki ga rodi komičnost položajev. To komiko srečate pri njem slednji trenutek. V **Smešnih precijozah** sta sladkavi Magda in Katinka nedostojno pokazali vrata velikašema Du Croisyju in La Grangeu; ta dva pa jo kruto napleteta gizdavkama: pošljeta k njima svoja hlapca

Mascarilla in Jodeleta, ki nastopata kot plemiča in uspeta bolje od svojih gospodarjev... V **Skopuhu** je Harpagon zateleban v Marijano, potemtakem sinov tekmec... V **Učenih ženah** se Trissotin in Vadius odkraja obsipata s pohvalo, slednjič pa si brusita v obraz zagovednost in mazaštvo.

Naposled naletimo pri Molièru pogostoma na šaljivost, ki se izcimi iz nameravane ponovitve kakega izraza. «Brez dote!» ponavlja v vsakem hipu lakomec, ko zavoha za svojo hčer ženitev, ki ga ne bo stala počenega groša, in ta «brez dote» je nespremenljiv ugovor vsem razlogom, ki mu jih oponašajo. Molière se je jako zavedal komičnega učinka, ki ga napravi opetovanje določenih besed, in je celo prav dobro vedel, da doseže smešni učinek svoj višek, kadar je formula vselej natanko podobna. S tega stališča je zanimivo, primerjati sloveči galejski prizor v **Skapinovih zvijačah** z nastopom v Cyranovem **Ukanjenem pikolovcu,** po katerem je posnet. Cyrano de Bergerac izpreminja obrazec, a pri Molièru se glasi vsikdar: «Ampak kaj je vraga vtikal nos v to galejo?»

Ako je Molière znal tolikanj izrabiti žilo, iz katere vre hihit in hohot v izvestnem družabnem sloju, se je to zgodilo zaradi tega, ker je sam živel v tej družbi, ne da bi jo bil preziral. Nasprotno: kakor Malherbe, tako je tudi on iskal svojih jezičnih učiteljev med težaki, ceneč ljudsko govorico zbog njene živosti in žilavosti. Čim je dokončal igro, mu je bila bajè prva skrb, iti jo čitat dekli, stari Laforêtovki, kateri se pač ne more očitati krasnorečje. Kadar je njegova krščenica jela zehati, je Molière razparal mesto in ga pričenjal znova. Če pa je kazala zanimanje, mu je bil spis dober in ga je lahko izročil narodovi sodbi.

Molière bi bil lahko marsikomu vzor, kako se ne smeš preveč oddaljiti od ljudstva, če hočeš ostati v resnici, in kako ne gre zametavati dolgotrajnega praktičnega učenstva, ki stoprav sezorí prvovrstne mojstre.

Da se je Jean Baptiste Poquelin omejil na omenjene oblike smeha, bi bil kajpada največji šaljivec one dobe, ne bi pa bil Molière. Najbolj pohvalno ni pri njem, da je umel porabiti burkasti smeh, ampak da ga je znal ohraniti celo v delih, kjer proučevanje šeg ali proučevanje značaja budi dobro voljo.

Molière je bil namreč globok motrilec svojedobnih običajev in mi ne bi mogli dodobra dojeti njegove velike izvirnosti, ko bi si odmislili dobo, v kateri se je pojavil, in družbo, v kateri je živel. Samo če vpoštevamo vse te činitelje, utegnemo povsem pravično oceniti bistrovidnost, s katero je Molière znal ločiti med napravami, ki so bile vredne obstanka in so res obstale, in med več ali manj abotnimi modami, katere je ošvrkal v svojih komedijah in z osmešenjem pripomogel do njih razpada.

Tri družbene skupine, ki se je Molière najosorneje obregal obnje, so: precijoze, t. j. bedasto prevzetne in v slovstvo zaljubljene ženske, zdravniki ter ošabni, zabogateli meščani.

Že v **Smešnih precijozah** je Molière razgalil napake sladkobnih napihnjenk, pozneje pa še enkrat navalil nanje v **Učenih ženskah.** Danes ne bi razumeli Molièrovega ravnanja, če se ne bi zamislili v tedanji čas. Precijoznost je bolezen okusa, ki se hotoma sili, se preneveda ter umetniči v vedenju kakor v govorici, v duhu kakor v čustvovanju. Precijoznost v obnašanju je ena oblika posvetne spogledljivosti, namaziljene in namokane uglajenosti. Stari Gorgibus se po vsej pravici srdi nad zlorabo v ličenju in lišpanju, ki ga stane krvavih denarjev:

«Te preklicane fuflje bi me menda rade ugonobile s svojo mažo. Kamor se ozrem, ne vidim drugega ko beljak, deviško mleko in vsake bere kramo, ki ji še imena ne vem. Odkar smo tu, so potrošile slanine za najmanj dvanajst prašičev, in štirje hlapci bi živeli vse dni ob ovnovih nogah, kar jih one porabijo.»

Precijoznost v kretanju se nujno druži s spakovanjem v govorici, in jezik precijoz je prav tako pretirano prečiščen in prevejan. Iz strahu pred navadno, vsakdanjo besedo se branijo, rabiti pravi izraz, reči bobu bob in popu pop: zaradi tega segajo venomer po parafrazah, po bedastem opisovanju. Sveča? Kako prostaška beseda! To pristoja kvečjemu slugi, odličniki pa porekó bolj izbrano: nadomestek solnca. Takisto postane kupica vode notranja kopel in zobje bodo ustno pohištvo. Kdor se češe, si razlabirintuje lase.

Čustvena precijoznost je popolnoma obsežena v proslulem **zemljevidu nežnosti,** kjer se jezero brezbrižnosti in morje sovraštva mejašita s trgom Nežnim ob Hvaležnosti in z mestom Uslužicami.

Precijoznost duhá pa obstoja v smešnem nagnenju do alegoričnih prispodob, ki so zopet privedle do pravcatega izrazoslovja, močno priljubljenega v Franciji početkom 17. veka.

Pred tem položajem se je nahajal Molière; hoteč ga pobijati, je napisal Smešne krasnoslovke in Učenjakarice. Sicer pa ne moreš oponašati Molièru, da bi si bil kaj izmislil, in glasoviti «Sonet na kraljičino Uranijo» v Učenih ženskah je vzet doslovno iz «Zaljubljenih spisov v vezani in nevezani besedi» gospoda Cotina. Če je Trissotin abbé Cotin, je ravno tako jasno, da ni

Vadius nihče drugi ko slovničar Ménage. Pogosto so opotikali Molièru, da je izročil javnemu zasmehu sonet enega svojih nesrečnih sobratov v književnosti. Ta kritika meri mimo cilja. Res da je sonet na princeso Uranijo o njeni mrzlici docela brezpomemben, a v tem se ne razlikuje od velike množice drugih sonetov, skovanih v isti dobi. Kar pa je hotel Molière osobito prerešetati, to je trapasti način, kako učene ženske sodijo ta sonet. V njem je odstavek, ki je kratkomalo za nič. V mislih imam razvpiti «Reci karkoli» (Quoi qu'on die), ki nima trohice smisla in je le za lase privlečen stik. Molièrov prizor je komičen ravno zaradi tega, ker nesrečne učenjakinje občudujejo baš ono puhlo in prazno mašilo.

Ah, kako je ta «reci karkoli» čudovit!
Ta «reci karkoli» pove več, nego se zdi,
in pri njem si mislim milijon besedí.

Po vsem tem se nam ne bo videlo neobično, če prosi Philaminte beležnika, ki sestavlja za njegovo hčer ženitno pogodbo, naj šteje doto v minah in talentih ter označi datum po rimski šegi z idami in kalendami.

Ampak, utegne ugovarjati kdo, kadar Mascarille napoveduje, da preliva v madrigale vso rimsko zgodovino, presega Molière meje verjetnosti. Pa vendar jih ne, saj je leta 1676. Benserade obelodanil prevod Ovidovih metamorfoz v rondelih. In Magdalenka iz Smešnih precijoz pada po 13 letih v iste napake, kakor Učene žene, ki se zamikajo ob Mascarillovi iznenadnici (impromptu), ki pričenja z medmetoma: Oh, oh! in ko sama vzklikne:

«Raje bi bila napravila ta ‚Oh, oh' nego epsko pesnitev.»

Košate besede dobričine Chrysala, ki trdi, da razume ženska zadosti, kadar njen duh «loči telovnik od hlač», so dale nekaterim povod, da dolžijo Molièra antifeminizma. Na to ni težko odgovarjati. Najprej je bil Molière slabo oženjen z igralko Armando Béjartovo, čije vihravost mu je povzročala okrutne muke, in samo prirodno bi bilo, ko bi bil pisatelj obsodil v svojem delu izvestne ženske značaje. Predvsem pa nam je poudariti, da se je žensko gibanje razvilo stoprav v XIX. stoletju in da ne gre šteti mu v zlo, ker ni poznal feminizma dvesto let naprej. To pa tem bolj, ker je Molière med svojimi vrstniki najmanj protiven šibkemu spolu, saj meni taisti dobričina Chrysale: Strinjam se s tem, da bodi ženska v vsem poučena.

Kar oponaša Philamintu in kar obsoja Molière, to je zlasti pretiravanje te smeri, kakor bomo videli v kratkem.

Ako preidemo v svet zdravnikov, opazimo tudi tu, da je ta družba kar izzivala kritiko. Lečnikom je imel Molière povedati marsikako grenko v brk, osobito njih odpor proti napredku. Ko je sloveči angleški zdravnik W. Harvey odkril krvni obtok, je nastal vik in krik med vrači, ki so napovedali dosmrtni boj obtokarjem: To preudarjeno upiranje prosveti napada Molière, ko prisega medicinski kandidat, da bo pri vseh vprašanjih starega mnenja, bilo dobro, bilo slabo (in omnibus consultationibus ancieni aviso aut bono aut mauvaiso).

Zategadelj pa, ko gospod Diafoirus ali Driskovič hvali svojega sina, končuje, rekoč: «Kar mi ugaja na njem in v čemer sledi mojemu zgledu, je to, da se slepo oklepa nazorov naših prednikov in da ni nikoli maral razumeti in poslušati razlogov in poskusov takozvanih odkritij našega stoletja o krvnem obtoku ter drugih naziranj iste bire.»

Molière je pač moral imeti izredno bistrega duha, da se je znal pridružiti dobri stranki v sporu, ki ni spadal v njegovo stroko.

Razen zdravnikov pa je presojal mišljenje vse dobe, mišljenje, ki hoče po vsej sili izhajati **a priori** ter iz umišljenih gesel izvajati resničnost, namesto da bi izhajalo iz empiričnega, preizkusnega opazovanja dejstev ter induktivnim pótem sklepalo na splošne ideje. Prehod od prve oblike umovanja na drugo spada med pridobitve XIX. veka in znamenito je, da jo je Molière zaslutil 200 let poprej.

Mladi Diafoirus sodi pač med one duhove, ki hočejo vse izkopati iz lastne notrine in bi se smatrali za onečaščene, ko bi se ponižali do beleženja eksperimentalnih podatkov:

«Že dve leti, odkar hlače trga po klopeh,» pravi stari Diafoirus, «ga ni kandidata, ki bi bil napravil več hrupa v borbah naše šole. Vse se ga boji, in ni ga čina, kamor ne bi šel razpravljat do skrajnosti za nasprotno trditev. Trden je v prepiru, krepak ko Turek v svojih načelih, ne popusti nikdar za las od svojega prepričanja in zasleduje kako modrovanje do zadnjih kotičkov logike.»

Če si je naposled Molière privoščil obogatele, nadute in nečimerne meščane, si jih je lahko, saj jih je bilo na prebitek ob njegovem času, in spretni komedijograf je umel pokazati smešne učinke žlahtnega meščana, ko n. pr. ta zaverovanec klikne: «Moja hči bo grofica, vsem ljudem na kljubu, če me pa razjezite, jo povojvodim.»

V celoti Molièrovih prigovorov zoper tedanje običaje, pa naj se že spravi nad zdravnike, nad učene babe ali nad meščanske plemiče, leži skupna podlaga. Graja jih vse, češ da hočejo izven narave. Po njegovi misli zdravniki nimajo prav, ker bi radi popravljali prirodo, namesto da se učijo pri nji. Enako je narava namenila ženskam, da postanejo raje soproge in matere, nego da bi se vadile zlagati madrigale in čitati latinski. Slednjič pa tudi ljubi meščan, ki se želi požlahtniti, skuša zaman ostaviti svojo naravo. Tu pa naletimo pri Molièru na velik prirodni nauk: po tem spoznamo v njem učenca in sledbenika modrijana Gassendija. —

Nazadnje moramo Molièru v čast podčrtati, kako je znal pokazati dovolj značajne moči, da se je obdržal sredi spletek in kovarstev, ki so se porajala zavoljo njegovih kritik. Sicer so ga v boju podpirali ugledni prijatelji, kakor Boileau, Racine in de La Fontaine; razen tega ne pozabimo na mogočno pokroviteljstvo Ludovika XIV., ki ga je vedno ščitil. Navzlic temu pa je moral prenašati silovite naskoke svojih sodobnikov: neustrašnost, s katero je kljuboval vihram, nam kaže, kako se brani in zagovarja preverjenje, ki ga smatramo za utemeljeno.

Kar bo Molièru večno v čast, je to, da je znal poleg burk in poleg smešnosti nravi naslikati dovršene človeške tipe ter izvabiti višji smeh iz globokih in nemenljivih napak človeške narave. Zlasti v štirih igrah nam je podal vzor pravcate komedije značajev: Don Juan, Skopuh, Tartuf in Mizantrop.

Don Juan je človečanski primer mladega, blestečega, petičnega in zapeljivega sina, ki pa je brezbožen razuzdanec in samopašnež.

Harpagon pa je najbolj dovršena utelesitev lakomnosti. Dobro izkoriščene poteze v njegovem značaju nas drezajo k smehu. Ta stiskač priporoča svoji sobarici, naj preveč ne drgne pohištva, da se ne bi obrabilo, in ponuja «veliko» kupico čiste vode svojemu sinu, ki mu je slabo. Poslušajmo, kako daje navodila kuharju pred ženitbo: «Osem ali deset nas bo, napravite pa kar za osem. Kadar je hrane za osmero ljudi, je ni premalo za deset.» In kaka tenkovestnost pri sestavi jedilnika: «Treba bo takih stvari, katerih se ne pojé bogvekaj in ki najpreje nasitijo, kake dobre, hudo mastne bravine v obari, kake pečenine z mesom in pošteno obložene s kostanji.»

Tartuf je vzornik lažne pobožnosti in licemerstva. Pod videzom pretirane svetohlimbe skriva hinavec globoko hudobijo in zna vam ubrati svoja načela s svojim vedenjem na tak način, ki glasno in jasno govorí o njegovem značaju:

Ljubezen, ki na večne stvari nas veže,
stremljenja po časnih ne izpodreže.

In imenitno nam opredeli to, kar bi se lahko nazivalo prožna vest:

Nekatere slasti nam brani nebó,
a z njimi se pobotati težko ne bo.
Kakor nanese različna potreba,
zrahljati svoji vésti spone je treba.
In če v dejanju kaj zla nabere se,
vse s čistostjo namena opere se.

Na tej poti zabrede Tartuf tako daleč, da ne loči več točno hudo od dobrega:

Zlo nastane samó, če pride na dan,
in grešiti na tihem, se ne pravi grešiti.

Kar zadene Alcesta, je to nekak hipohonder ali turobnež, ki sovraži ljudi z neozdravno mržnjo. Ni pa mu dovolj, da slabo misli o svojem bližnjiku, še v obraz jim pripoveduje svoje mnenje z robato odkritostjo, ki mu povsod nakopava neprijateljev. Tu kaže malce poudariti, kako je razumeti Alcestov značaj, odkar je veliki zaletel J. J. Rousseau zamotal vprašanje. Jean-Jacques, ki je imel po naravi duha tako na nepravem mestu, kakor ga je imel Molière po naravi na pravem, ni razumel Mizantropa, oziroma ga je umel narobe. Kot prijatelj prirode in sovražnik človeka nalik Alcestu očita Molièru, da je čednost osmešil. Ako pa pričnemo previdno devati v red vse ideje, ki jih je zbrodil Rousseau, opazimo, da ta kritika ne zadene. Molière nikakor ne presoja Alcestove čednosti, temuč pretiravanje te čednosti:

Med svetom je treba dostopne kreposti.
Grajo zaslužiš lehko vsled prevelike modrosti.
Popolni razum ogiba skrajnih se mej,
veli, da še v pameti mero imej.

Ta štirivrstičnica nam izlušči jedro Molièrove istinite misli: ker se je mnogo učil pri življenju, je zajel v njem velik nauk umerjenosti, in kar osobito prerešetava, to je presiljenost. Vsaka vrlina, če se prenapenja, postane po njegovem hiba, ali ako hočete, napake stopajo paroma, po dve in dve v opreki, krepost pa se nahaja v pravi sredini. Zategadelj izroča zasmehovanju vse poštene duhove, ki gredo do skrajnosti s svojimi značaji in postajajo po tem neznosni za svojo okolico. In zares, težko da je Molière ošibal grehoto, kateri ne bi mogel najti protiuteži. Brez dvoma se nam gabi Harpagonova skopost, a Don Juanovo razsipnost obsojamo prav tako. In ako je Molière pravilno ožigosal Alcestovo surovo odkritost, se spomnimo, da tudi ni bil nežen za Tartufovo svetopetništvo. Lakomec očividno preveč tišči v svoje koristi, toda prav takisto je napačno, ravnati z njimi tako lahkomiselno kot Alcest, kadar vzklikne, izgubivši svojo pravdo:

Dva tisoč frankov morda me stala bo,
pa za dva tisoč mi pravo dala bo,
da nad krivico človeško bruham
in za ljudi nesmrtno jezo kuham.

Končno še zadnja opreka: Don Juanova brezbožnost je prav tako odurna kakor Tartufova kriva pobožnost.

Vsi značaji, ki nam jih predstavlja Molière, kažejo pretiravanje kake lastnosti; ravno s tem pa pisatelj lahko dosega komične učinke ter vzbuja smeh v nas. Po njegovi sodbi naj ima komedija tako visoko vzgojno vrednost kakor najlepša propoved in smeh, ki vre iz značaja, naj poraja v nas stud pred napako. Kot globok dušeslovec je Molière smatral ne brez vzroka, da treba jemati ljudi, kakršni so; če pa hočeš izpopolniti človeško naravo, moraš izhajati raje iz te narave same nego iz načel posnete, dogovorjene morale. Ve, da se človek predvsem boji biti smešen, in zato skuša osmešiti hibo: kdor se bo ogibal smešnosti, se bo ognil hibi. Potemtakem se nikomur bolj ne prilega nego njemu slavno Santeulovo geslo: Castigat ridendo mores, z nasmehom popravlja nravi.

Ako bi rad ljudem pristudil njih sebičnost, se zaveda, kako malo bi vplival na njih značaj s tem-le vodilom: Samopridnost je grd pogrešek. Zatorej dene rajši rodbinskemu očetu tak-le stavek v usta: «Nravita hči se mora z največjim veseljem omožiti s tem, ki koristi zdravju njenega očeta.»

To nas nehoté dreza k smehu in v svoji notranjosti si pravimo: Jaz se že nikoli ne izpostavim sličnemu posmehu. In dosežen je globok nravstveni učinek, ki ga je nameraval Molière.

Ta moralni privid, ki se izloča iz Molièrovega smeha, daje temu smehu okus trpkosti, katero včasi pozneje vzbuja in ki jo je pozneje tako dobro občutil Alfred de Musset, govoreč o

Tej možati veselosti, tako tožni in brezdanji,
da moral bi jokati, ko baš si se smejal.

Pa ravno zaradi tega globoko človečanskega in vznositega prikaza je bil Molière več ko zgolj glumač in snovaček zvijač in spletek. Ker je znal izkopati smeh iz globine psihološko večnih značajev, je še sam zaslužil nesmrtnost. Njegovo delo se ne obrača samo na nekatere ljudske tipe, obrača se na celokupno človeštvo. Zato pa pri njem hvala kakor graja ne poznata mej. Ako ga je napadel W. Schlegel, je samo ponovil prigovore, katere so naperili vanj Bossuet, Bourdaloue, Fénelon, La Bruyère in J. J. Rousseau. Toda spričo teh imen ne pozabimo omeniti poleg legije njegovih francoskih občudovalcev njegovih dveh prekorenskih zagovornikov, Goetheja in Nietzscheja, katerima lahko še pristavimo za Anglijo ime igralca Kemblea.

Kemble? mi porečete, kdo je ta Kemble? To je velik angleški glumec, katerega so vzprejeli leta 1800. v Parizu igralci Francoskega Gledišča in o katerem se pripoveduje sledeča zgodbica: Napravili so sijajno gostijo na čast angleškemu gledišćniku in pomenek se je kajpada sukal o teatru. Ker so francoski tovariši hvalili Corneillea, jim je Kemble odgovoril približno to-le: «Brez dvoma, gospôda, Corneille je lep ženij, ampak on ni bil self-made man. Dobil je bil izvrstno vzgojo in pred njim je bil prišel Malherbe, da mu je krčil pota s čiščenjem jezika. Naš Shakespeare ga torej daleko nadkriljuje, zakaj bil je sin siromašnega trgovca, v napol barbarskem veku, pa se je vendar sam po sebi dvignil do take višine, da ga ni še nihče nikoli dorastel.» Francoski sobesedniki toliko da se niso priznali za poražene, kar poskusi eden njih, Michot, rešiti položaj, omenivši Molièra. Kemble pa se ni dal geniti kar tako, temuč je odvrnil s pristno britansko lenokrvnostjo: «Brez dvoma, Molière, ampak Molière ni bil Francoz.» — «Kako,» so vzklikali, «ne Francoz, ali je bil morda Anglež?» — «Ne,» odgovori Kemble, «tudi Anglež ni bil, bil je človek.» In ker so bili francoski igralci precej zmedeni, je Kemble pristavil: «Predstavljam si, da je Bog v svoji dobroti, hoteč dati človeštvu zabavo komedije, še ustvaril Molièra in ga spustil na zemljo, češ: ‚Človek, pojdi slikat, razveseljevat in, če mogoče, poboljševat svoje vrstnike.‘ Molière je pač moral nekam pasti. Tokraj ali onkraj morske ožine. Mi nismo imeli sreče tisti dan, zdrknil je na napačno plat. A nič ne de! Jaz trdim, da je ravno tako naš kakor vaš. Je-li samo vas slikal? Ali zabava samo vas? Ne, slikal je vse ljudi, vsi se naslajajo ob njegovih spisih in vsi so ponosni na njegovega duha. Predalčki carstev in stoletij se izbrišejo pred njim: Ta ali ona dežela, ta ali ona doba nimajo pravice, lastiti si ga. On sodi v človeštvo, on sodi v večnost!»[3] *(Iz francoskega rokopisa poslovenil A. Debeljak.)*

---

[3] Članek je okrajšano besedilo govora, ki ga je imel avtor 15. prosinca pod pokroviteljstvom Franc. Instituta v veliki dvorani ljubljanskega vseučilišča.

Juš Kozak: (Nadaljevanje.)

Tehtnica.

6.

Pozno popoldne se je pripeljal Priba. Na dvorišču se je njegov prožni korak ponašal z zavestjo moči in oblasti; čim bližje je prihajal k Žakljevim vratom, tem nemirnejše so mu begale majhne oči. Trepetajoč so prsti pritisnili na kljuko. — Na široki pisalni mizi so ležali popisani papirji; cel šop se jih je razsul po tleh. Veter bi jih ne mogel srditejše razpihati. Roka pa, ki se je trudila urediti uporne številke, je obnemogla počivala na mizi.

Tam zunaj je na sivih pečinah vzplamtela žerjavica. Čez dan jo je slepilo solnce, a hladni večerni veter je zanetil krvavi žar, da je odseval na nebu in na Žakljevem obličju, utrujenem od kljubovanja.

«Torej vse resnica, kar si sporočil?» Priba se je zavalil v naslanjač.

«Majemo se, morda celo pogrezamo! Vsaka ura prinaša kaj novega. Razdražili smo sršenovo gnezdo. Stari Škrinjar že steguje svoje strupeno želo.»

«Naša stranka ga je najbrže razkačila. Nevarna zadeva zanj!»

«Stranka, prokleto čudna stranka, ki je ni in ne bo. Lepi denarci so odplavali z njo. Naše lastne ljudi je stari gad samo z zamahom roke prisilil, da so umolknili. V rokah jih je imel, kaj hočeš. Zdaj pa se strupena semena upora, ki smo jih sejali, maščujejo nad nami. Vraga, z lepimi ljudmi smo se spečali.»

«Govori točneje: ti, ne mi!» se je poskušal zasmejati Priba.

«Jaz, seveda jaz, toda z menoj vred vas vzame hudič!»

«No, kaj nameravaš?»

«Nameravam? Nič! Odgovarjati je treba na udarce, treskajoče od vseh plati. Počakam ugodnejšega trenutka, da se vržem zopet nanj. Vohati, edino vohati, kdaj napoči prilika.»

«Kako z denarjem?»

«Ga ni. Zadolžen do vratu. Iskal sem posojila, vsi so odrekli, ne zaupajo. Za to je že Škrinjar poskrbel. Rabil bi ga danes, jutri, pa ga izkoplji iz zemlje. In zdaj prihaja ta štrajk!»

«Štrajk?»

«Seveda, zato sem te vendar pozval. Še nocoj se zgrabiš z njimi. Sam ne morem, veš ne poznam ljudi, s katerimi si se ti ves čas pečal. Pred nastopom nočne službe hočejo zvedeti za odgovor.»

«Ti popustiš seveda!»

«Ni govora! Kje naj vzamem? Sicer pa ne poznaš njihovih pogojev, tako nesramnih, da te bo zasrbela dlan in bi najrajši udaril prvo živinče pred seboj. Skrajšanje delovnega časa, povišanje plače in vrag vedi, kaj še vse. Spodaj v pisarni leže pogoji, pozneje si jih ogledaš. Ni govora, da se umaknem.»

«Veš, nategoval si pošteno, to je resnica. Kje dobiš denarja, če se ti upro ti rokomavharji?»

«Upro? Hudiča, si iz testa, ka-li? Streti jih moramo. Pognati na cesto, če se ne podvržejo. Vidiš, tega trenutka je komaj pričakoval Škrinjar. Odkril je našo slabo stran in zamahnil. Strašno bije pest stare grče. Kako je lansko leto mlatil po Kolarju! Močnejšega je zrušil v prah. Čez nas pa pade ta mastna pest, da se nam ukrivi hrbtenica. Ob prvem udarcu se opotečemo kakor pijani. Sicer je res, ugodno priliko je izrabil. Borzne špekulacije so zlato spremenile v govno; zadolženi smo, štrajk se obeta. O, gospod bo imel lepo žetev!»

«Si trdno prepričan, da udari?»

«Kakor amen v očenašu. Odpoved posojila je njegovo delo. Za danes je napovedal svoj obisk, kjer razloži ostalo. Vsak hip ga pričakujem, Prosim te, preglej delavske zahteve, namaži si jezik s kolofonijo, nauči se ga pretvarjati iz loka v bič. Razumeš?»

«Dobro! Kaj počne Brajda?»

«Ne zmeni se zame! Mesec dni je ležal, zdaj prihaja v tovarno. Mož prebada s svojimi šivankami. Njegove niti tko zanjke, še nevarnejše od Škrinjarjevih pesti. Zdaj veš vse!»

Na dvorišču je zabrnel avtomobil. Žakelj je vstal, spremil Pribo do vrat, prekoračil sobo, kjer se je med vrati pojavila težka postava Škrinjarjeva. Malomarno je segel v ponudeno mu roko, uprl svoj pogled v pojemajoči ogenj na gorah, škileč čez ramo na soseda, kateremu je kopica besedi zastala v grlu.

«Prišel sem, da urediva zadevo glede moje tovarne!»

«Plačam najemnino!»

«Premisli mirno in ne rini glave skozi zid! Poravnaj se, kajti veruj, da si se zadušil!»

«O, kaj še!» Odgovor pa je bil skoro otroško boječ.

«Pravim, zadušil si se. Midva sva s Kolarjem bot, podprli smo ga. Njegov denar je naš denar, v solidnem delu njegovih rok smo naložili plodonosno premoženje.»

Žakljevo lice je posinelo. Pognalo ga je kviškù: «Tako torej! Odkdaj pa ta izprememba? Saj si komaj vstal od večerje na njegov račun?»

«Čas zahteva. Vprašam te enostavno: stopi v našo službo, delaj za nas, če ne...»

«Čas? Lopovstvo! Človeško ime ste mu vzeli, zdaj vam je dober.»

«Lepo mirno, Žakelj! Njegov denar leži v naši banki, stroji teko, zdaj se odloči!»

«Sem se že!»

«Ne budali! Z njim ne vzdržiš. Lepe zveze ima in dobro, poceni blago!»

«Razumem!» Duh, ki je izpregledal v trenutku vse posledice, je za hip opešal.

«Delaj za nas, Žakelj!» so previdno tipale besede.

«Nikdar in nikoli!»

«Potem prodam! Ne zanesem se nate. Škoda denarja. Zadolžen si, posojilo so ti pametni ljudje odpovedali in štrajk preti. Mislim, da že danes!» Žakelj ni našel odgovora, niti sopsti ni mogel, le palec desne roke je pregibal.

«Hudič si, Škrinjar!» je vzbuknil s težavo.

«Lepo počasi, ljubček! Zdaj vidiš, s kom se bodeš! Vsemu si sam kriv. Imenitnega inženirja imaš, stranko, denar, in tako. Ti pa si zapravljal, se bratil s sodrgo, uganjal nečedne kupčije, goljufal ljudi, vrednost blaga v cenah postoterjal, kdo naj ti zaupa?»

«Tožim te za odškodnino, če prodaš tovarno!»

«Aha, pa nisi nemara celo pogodbe ponaredil? V moji stoji razločno zapisano, da jo dajem v najem do prodaje. Seveda sem mislil tedaj na te, a tako?»

«Goljuf!»

«Ni me ranilo, ti me ne ogoljufaš!» Mirno je vstal in stopil k vratom.

«Boš?»

«Ne!» Potne srage so orosile čelo.

Škrinjar je skomignil z rameni; na dvorišču se je poslovil avtomobil.

Ko je vstopil Priba, ga usta niso mogla pozdraviti. Dolge minute molčanja so presajale misli med obema. Zunaj je izgorevala žerjavica v vijoletni luči.

«Na nož gre. Tovarno proda Kolarju, s katerim se je zvezal proti nam. Če izbruhne štrajk, smo izgubljeni.»

«Popusti!»

«Sam si bral; kje naj vzamem denarja? Podvojiti moram delo, ne pa zmanjšati.»

«Napovej konkurz!»

Žakelj je dvignil oči. Slast besede je razgrela srce, da je zahlepelo po samoti. Izprožil je roko, krepko povdaril prošnjo, naj se ne uda zvečer delavcem, temveč jih stre in zmami. Pozneje naj se zopet oglasi.

Monotono škripanje peska pod nogami delavcev, zapuščajočih tovarno, ga je upokojilo. Iz daljav je pričaral pogled mogočne slike. Izmuzne se težkim pestem, če napove konkurz. In kakšen bo ta konkurz? Izbuljene oči Škrinjarjeve bodo strmele vanj, odhajajočega na novo delo. O gotovo ga zaslepi požar njegovega konkurza. Gadu bodo odsekali rep, toda on se ves krvav požene zopet kvišku in vseka iz zasede. Roke spuste precep in smrtna agonija izvrši sama svoje delo. Ranjena žival pa se povleče v svojo luknjo, da si opomore in se izleči. V miru in pokoju ji zopet nabrekne zob od strupa, namenjenega njenim preganjalcem. Opojno tolažbo mu vlivajo te misli in pest se zopet krči: «Ne, Žakelj se ne uda. Ne drhali, ne tebi, Škrinjar!» Pod trdo skorjo se oglasi lačna vest. Pričarane slike prično ugašati, telo in duša se zgrozita nad njimi, nista še pripravljena. Srd orje globoke brazde. Oko iskri v nenasitni jezi, da se mu je uprla drhal v trenutku zmage. Če bi se mu posrečilo ukrotiti golazen, zevajočo od vseh plati, bi z lahkoto tekmoval s Kolarjem, edino oporo Škrinjarjevo. Dedščina bo potem zapisana njemu: «Ne, Žaklja ne uničite!»

Mehko je potrkala roka na vrata. Presenečen se ozre, kajti že dolgo se ni oglasil v njegovi sobi tako proseč klic, le trde pesti in hinavski prsti so tipali doslej po vratih. Prvi hip, ko je ugledal pred seboj Lino, je menil, da se je zmotila. Rdečico na licu je senčil široki klobuk, toda korak je razodeval, s kako težavo je prestopila prag. Vse pripravljene besede je posušila zadrega in vročične oči so iskale pokoja zunaj, v tišini večera. Ogovoril jo je. Zakaj prihaja; se je li premislila in odpustila? Samo glavo je sklonila na vsako vprašanje, da je ne izdado besede. Njemu pa je trenutek narekoval spravo.

«Lina, danes zabijajo pokrov nad nami.» Prisiljeno se je nasmehnil.

«Štrajk napovedujejo. Kaj pa je hotel Škrinjar?»

«Tovarno proda. Ne zaupa nam več. Če stremo štrajk, smo rešeni!»

«In naša last, naša tovarna?»

«Ruši se!»

«Naša?» On ni razločil posebnega povdarka bolestno poslušajoče duše.

«Da, da! Vidiš, tako je!»

Z ledenim preziranjem resnice je vprašala: «Imaš čas? Na sprehod bi se peljala.»

Nekoliko se je obotavljal, izgovarjal, da ga pričakuje Priba, toda njena prošnja je postajala drzna. Obljubil je in ukazal napreči. Le za par trenutkov skoči v pisarno.

Sredi svoje sobe je krčevito sklenila roki: «Moj bog, vse bo zapravil, tudi moj del, za katerega me je ogoljufal.» Nič več ni poznala same sebe, odkar je ljubila. Kako je še pred kratkim časom gorela v eni sami misli, da ga uniči in se maščuje nad njim! Stud in gnus ga ji je naznanjal skozi zaprta vrata. Zdaj pa je iznova oživela ljubezen do svoje posesti, kjer je v pesku razbirala očetove korake, presanjala ure prve razposajenosti, našla človeka, ki mu je danes udana do blaznosti. Da bi se morala zdaj iztrgati iz naročja domačije, si še misliti ni mogla. Boječe se je ozirala v bodočnost, kdaj nevešča in zločinska roka oskruni belo obleko neveste, v kateri hodi ona k maši svoje ljubezni, ki jo je oblekla vsa zemlja pod strmimi gorami. Kakor velik, gnojni tur se ji je zazdel mož, v čigar objem jo je vrgla zločesta usoda. Iz mračnih kotičkov, kjer je kovala obupne načrte, je stopila v solnčni hram, ki mu je sinji obod nebo in zemlja tla. Njeno srce pa bije sredi veličastnega prostora. V solnčnem jutru se nosita orel ljubezni in kragulj srda. Krvoločna ptica plove nizko nad zemljo, žive rane seče v njem srce, tako udano smehljajoči se zemlji in belemu očetovemu domu. Orel je še vselej zgrešil svoj cilj, kadar je krožil nad kraguljem, da ga prežene za vselej. Vrača se nazaj v svoje višave, kjer poje s svojimi krili in telesom pred obličjem neba pesem ljubezni.

Prevdarna in računajoča žena je izgubila ravnotežje. Viharji pomladi se igrajo z njo kakor z razkosanimi oblaki visoko nad polji, nosijo jo temnim ciljem naproti.

«Ostanite doma!» je velela hlapcu na dvorišču, «vozila bom sama!» Začuden jo je pogledal Žakelj, s kakšno naslado je zgrabila vajeti togotnih, spočitih konj. Nemirno sta strigla z ušesi, njih vroča sapa je v bisernih meglicah lila iz nozdrvi in z gobci sta se trgala, kakor dva razposajena tigra. S kočijo bi predrla železna vrata, tako sta švignila z dvorišča in hlapcu so trepetale roke od brige in naglice.

Smehljajoče jih je opazovala, kako iščeta ceste, vozita tik ob jarku. Ona sama se še ni zavedla, kam bi zavila.

Trenutek premišljanja je vzbudil njen ponos, da ne zdrči naravnost v smer, kjer prebiva on. Med travniki, tako se je naposled odločila, je v širokem loku usmerila uporni glavi konj, čudovito pokornih nežnim rokam. Do razkošja se je opajala, ker dir se je spremenil v brizgajoče curke krvi.

«Pazi na levega!» je previdno zašepetal Žakelj, zapirajoč si usta pred vetrom. «Nevarno striže!»

Kako bi pazila, saj je komaj pričakovala, da se dvigne voz in se v viharju požene nad livadami in gozdovi! Ni ji mar, krotiti razposajenega belca, čigar kopita vriskajo po beli cesti, glasno oznanjajoči njemu tam, v belem domu, njeno bolest in ljubezen. Slepa in gluha za vse, je sunkoma nategnila vajeti, da se je vzpela divja žival, potegnivši v drznem skoku tovariša za seboj. Ponosne glave so uprle svoje oči v nebo in iz širokih, tresočih se nosnic je bruhala gola samopašnost. Razgibalo jo je čustvo, ko da ne sedi več na vozu, temveč da jaše na belih, usločenih hrbtih, prelita z njima v eno samo bitje. Par streljajev pred mirnim, ponižnim domom, z zelenim vrtom obdanim, se jima je zmedel korak, povesila sta glave proti hiši, dobro čuteča po vajetih, da se roke odločujejo. Ponos je podlegel ljubezni, peketala so kopita in Žakelj jo je osuplo pogledal, zakaj je ustavila.

«Stopi in povabi Brajdo na večerjo!»

«Nocoj?»

«Nocoj!» je zaukazala nerodno se motajočemu z voza, skočila lahkonoga h konjem in jima delila sladkor iz roke. Vroča sapa je božala zardele dlani, konja sta se ji poljubljajoča roke dobrikala z glavami.

«Vidva sta mi dva prava, otročička moja!» Nežno je drhteča dlan otirala potne, lesketajoče se vratove. Skoro otožna sta upirala vanjo svoje razumne oči, kakor bi čutila, da jima je ljubezen dodeljena samo za hip, ker je izgrešila svoj cilj.

«Pride!» se je oglasil Žakelj za hrbtom.

«Kaj počne?»

«Z otroci se igra!» Prav nič ni opazil, da njene oči sprašujejo zavese na oknih.

«Pod gore se peljeva!» je pristavila glasneje kot navadno. Tik pred hišo je obračala, živahno se pomenkujoč z živalicami.

Parkrat je poskušal Žakelj z vprašanji napojiti svojo radovednost, toda vselej jih je prezrla.

Radost, združena z nemirnim pričakovanjem, ni poznala nobenih meja več. Kakor je preje negotova in, boreča se ves čas s seboj, s slastjo sledila nemirnim konjem, tako se je zdaj izpremenil njen pogled v vršečo pšico, naperjeno v ledena pobočja sivih pečin. Šelesteli so visoki topoli, polzaprte oči so megleno opazovale, kako drve mimo nje nazaj proti belemu domu. Jadrno vihrajo velikani in ona jim zleknjena v mehkem naslonjalu naroča pozdrave. Vsak listič sprejme poljub na pot. Izpod kopit pa poje: pride, pride! Klici opešajo in kakor bi se kosala, ponavljata venomer: reši te, reši te, Lina!

Žakelj je poskušal pripovedovati, a hladni veter, padajoč z visokih grebenov, mu sili v grlo. Na nebu so zažarele zvezde in daleč je kot krona ostrega grebena sijala večernica na zemljo. Najrajša bi spustila roke in razigrana belca bi jo popeljala tja gori do žareče plamenice. Čutila je mrakove in kako nemirno iščeta cesto. Prebujena iz sanj, je z grenkobo v duši obrnila, pognala proti domu. Zdaj jo je nemir popolnoma obvladal.

Drevesa so že romala nazaj, a nobenega pozdrava ji niso prinašala. Žalostno so ji padle vajeti v naročje. Sunek in Žakljev krik jo je pretresel. Roka ji je iztrgala vajeti, pred seboj je zagledala še na mestu vzpenjajočega se drhtečega belca. Tik pred Brajdinim domom sta se splašila in zavozila v plitki jarek poleg ceste.

«Slabo znamenje!» je zašepetalo razburjeno srce; utrujena od zločestih slutenj je prepustila vajeti njemu in zavita v plašč ni videla ne zvezd, ne konj pred seboj.

7.

Brajda je razločil pod oknom peket konj in vedel je, da je še časa dovolj. Po bolezni še ni prestopil vrat tovarne, posedal je med otroci in se igral ž njimi.

Njih mehki, vedno radovedni pogledi so tudi iz njega napravili otroka in preganjali prihajajoče trenutke boja, pred katerim je duša še trepetala. Tako dobro mu je delo, poslušati zlate besede mladih srčec, prekipevajočih od same radosti življenja, ko se še smeh in solze ne razločijo med seboj. Za te dušice je morje življenja lesketajoča se gladina, ki ziblje na svojih bleščečih valovih brezskrbno, zasanjano barčico. V njih smehu, porojenem brez povoda in brez smotra, si pere človek svojo dušo grehov in zablod.

Toda kadar sta se Janezova dva zagledala sredi igre nevedé in nehoté v daljnje svetove, so ga presunili žalostni, izgubljeni pogledi in mu priklicali v spomin tisto noč.

«Sta že v procesiji,» je razmišljal. «Kdor se zagleda v daljave, je že uvrščen. V njih dušah je vzcvetela temna, žametasta mačeha, iskreče veselje ne zastre črnih globin. Ljubezni iščejo oči s črnimi mačehami v svojih globinah. Prvo predpodobo božje ljubezni, materino in očetovo, sta že izgubila na kratki poti življenja, kdove kdaj jima zasije druga. O, še onkraj groba jo iščejo.»

Fant je vprašal popoldne, molče zapustivši igro: «Gospod, kdaj pride najina mamica?»

«Mamica? Ko ozdravi, bolna je!» In z grenkobo je zatajil pred fantom misel, da ni povratka, kogar je ogoljufala ljubezen in mu ostane le spomin še za vse življenje edini spremljevalec. «Kaj porečeta, kadar zvesta? Iz procesije ni rešitve».

Tako se je zatopil, da ni slišal tolažbe svojega edinca: «Miklavž jo je vzel, drugo leto vama jo prinese.» Šele zadnje besede so ga zdramile. Ostrmel je nad otrokovo krutostjo.

Vstal je in sedel k oknu. Zopet ga je opajala rešnja misel. Usmiliti se procesije in zaklicati z glasom vpijočega v puščavi. Boj, na čigar bandero je prisegel, že gori in on sam nestrpno pričakuje, da mu desnica zgori v plamenih. V tem mesecu samote je sklenil, zoperstaviti umirajočemu rodu krivičnih gospodarjev prihajajoče iz drameče se vrste. Le kolo zavrti v smer, po kateri hlepi njegova zemlja že stoletja. Okrog nje, tihega in globokega ribnika, se zbirajo milijoni znanih in neznanih ljudstev.

«Morda odrešim svojo kraljično,» je govoril duh in šel ji je naproti z gorečim srcem, v katerem vre lava, kakor v večnem ognjeniku. Ljubezen in žalost sta izgoreli v silnejšem ognju, v plamenih punta.

Žena je že dolgo slutila vstajajoči vihar. Spominjala se je večera, trenutka pred gozdom, in še danes jo spreleti, kadar zagleda pred seboj razbeljene poglede. «Kaj stori ta nemirni človek?» je premišljala v dolgih večerih, šivajoča pri postelji spečega deteta. Vrstili so se spomini prvih dni ljubezni. Razposajen in vesel fant je bil. Malo boječ včasih. Toda obetal je že tisti čas, da se ne umiri kri, če zavre v njem. Ona je hrepenela po mirnem življenju in zbala se je prvič, ko ga niso utešili stroji. Tisti časi so bili zanjo le še trenutki pokoja. «Da ni prišla ta ženska,» se je srdila v njej užaljenost, «bi ga mogoče nihče ne potegnil v vrtinec. Izvabila ga je iz hiše in družine na cesto potepuhov. Saj je ne ljubi, toda pomladni vihar je zdramil speča semena. Nemirna in razbrzdana kri, ki ne pozna ljubezni, ampak uživanje, odpira pred njim globine, da ga vabijo s svojo opojno omotico». Tako je premišljala in ugibala in delo njenih rok je ostalo živ spomin na te noči. Toda oko ni počivalo, sledilo mu je vsepovsod, pa če bi moralo oslepeti iz ljubezni.

Vstopivšo v sobo jo je speklo njegovo prisluškujoče premišljevanje. Skrbipolni pogledi so ga pozdravili, ko je sedela pred njim.

«Žakljeva kočija je stala pred hišo!»

«Da, póme je prišel!»

«Pojdeš v tovarno?»

«Pojdem. Nocoj izvem, kaj se pripravlja. Ves izpremenjen se mi je zdel.»

«Torej zopet tja...» je povesila glavo. On pa se je sklonil in jo pobožal po laseh. Skoro bi zavriskala v opojnem občutku, čuteč njegovo žarečo dlan na temenu.

«Naš trenutek prihaja.»

«Milan, zakaj se toli ženeš? Ali ni morda krivično tvoje sovraštvo?»

«E, dušica, to ni več sovraštvo, kar gori tu notri. Boj, oster in trd, se vname med nama. Ta človek še ni spoštoval človeškega čustva. Samopašna zver je stegnila svoje kremplje nad ljudstvom. Dolgo so krvaveli, dokler se vendarle niso ojunačili. Saj si sama videla, kako umazane strasti je skušal razpaliti v ljudeh, da bi lažje zavladal nad njimi.»

«In misliš, da bo bolje, če pade?»

«Bog mi je priča, žena, da mislim tako. Če zdaj molčimo, strmoglavimo bodoče rodove v prepad. Ko dobojujemo boj ž njim, pričnemo s Škrinjarjem. Ta je grčava korenina, a najprej je treba zatreti bolezen!»

«Nekoč si delal in se žrtvoval zanj.»

«Slep sem bil in se pehal, imaš prav. Nisem videl, da se pod njegovimi prsti pretvarja vsako dobro delo v deseteroglavo pošast. Če služiš njemu, si sokriv greha.»

«In kaj storiš?»

«Hm! Kar stori in zahteva ljudstvo. Nocoj se odloči in potem nastavi čašo pod slapom časa. V par urah vstane ogoljufani trpin in se rodi iz njega puntar, da razčisti ozračje, kjer bo zopet lahko dihal polnih prsi. A danes ne more niti trpeti več.»

«Tudi Škrinjarja sem videla popoldne.»

«Da, da. On sam je kriv, da je vstal Žakelj nad nami. Pomagal nam bo, ker hoče zatreti lastno bolezen, a povem ti, da je njegova krivda težka in bo padel pred prihajajočimi.»

«Ali že greš?»

«Grem! V par urah zavrti čas svoje kolo in stre nekoga.»

V temno noč so ga spremljale njene solzne oči. Zunaj v kuhinji je poklicala otroke in da najde tolažbo od zlih slutenj izmučeno srce, jih je zbrala krog sebe: «Otroci, molite za očeta!»

(Dalje prihodnjič.)

Anton Vodnik:

Česa prosiš?

Česa prosiš,
dežjà pomladnega, šumeča svilenina?
Odprl sem ti okna na stežaj,
da sobo si zalila mi kot senčnat gaj.

Česa prosiš?
dežjà pomladnega, šumeča svilenina?
Odprl sem srcé ti na stežaj...
O, deklica ti v daljnem vetru —
kako je tih in dober najin maj...

Ivan Lah: (Nadaljevanje.)

Angelin Hidar.

Starokorotanski roman.

7. Beg.

Ko je ležala temna noč okroginokrog, so se tiho zganile priprte dveri in v ječo je stopila Juta, iskaje z roko po temoti roko svojega viteza. Kralj Rišar se je oprijel njene dlani in ji sledil. — Plazila sta se tiho, globoko sklonjena, po nizkem podzemskem hodniku, ki je vodil mimo ječ in rovov semtertja in sta končno dospela v večji predor, kjer je bilo po zraku čutiti, da se bližata izhodu, kajti v podzemskih hodnikih je ležala vlaga in gniloba in zdelo se je, da se plazijo po tleh kače in divja golazen. Vodeča se za roko sta stopala naprej, oprijemaje se trdih sten, ki so jima bile edini vodnik. Ko sta nekoliko postala, sta začutila svež veter, ki je pihljal od zunaj in jima oznanjal bližnje odrešenje. Stopila sta v širok prehod, skozi katerega sta se vračala vsako noč domov, ko ju je jutranja zarja zbudila iz sladkega spanja in sta morala zapustiti svojo posteljo na skriti zeleni trati.

Sedaj sta stopala po njem v neznano bodočnost, kot begunca, ki bežita iz ječe, da se rešita v divjih gozdih, ako najdeta tam varno skrivališče. Prijetno dehteč gozdni zrak jima je dahnil naproti, še nekaj korakov in bila sta na prostem, v gosti šumi, ki je zakrivala dohod v hodnik. Zunaj je bila temna noč: oblaki so se podili pod nebom, vetrovi so šumeli preko gozdov in le tuintam se je pokazala zvezda izza zakritih temnih višav. Ko sta začutila, da sta rešena grajskih zidov, sta se objela in Juta se je utrujena odpočila na prsih svojega viteza. On pa je vedel, da sedaj šele pride pravi beg. Zbral je svoje sile, privil je krepko k sebi svojo rešiteljico in je rekel:

«Juta! Težka in grozna je bila pot, ki sva jo prešla, kajti v globočinah pod Črngradom gnijo trupla njih, ki se niso mogli rešiti na božji svet. Šla sva mimo grobov, ki jim ni nihče napisal imena. Grozni so ti kraji trpljenja, smrti in prokletstva. A zdaj prihaja najin svet, svet ljubezni, radosti in sreče! Jaz te popeljem tja preko vseh nevarnosti, ki nama preté. Kajti ta najin svet je poln sovražnikov in gorje, če jima prideva v roke. Zaupajva v Boga, da bo vodil najino pot, ker po krivici sva zasledovana.»

Prijel jo je za roko in odšla sta po znani stezi proti trati, ki je bila njuno nočno ležišče. Obstala sta tam in sta se poslovila od kraja prve sreče, ljubezni in spoznanja. Slavec je molčal v viharju gozdov, in široke veje so obupno pripogibale svoje vrhove do golih tal; pa vendar se jima je zdelo, da so tla postlana z biseri, da leži cvetje okroginokrog in da je pesem gozda pesem njune ljubezni. Čutila sta se kakor izgnanca iz raja in sprejela sta vso kazen z udanim srcem, ker sta verovala v svojo srečo. Omamna radost ju je obšla na tem mestu in Juta je vzdihnila s trepetajočim glasom:

«Utrujena sem, vitez moj, pusti me, da si tu odpočijem, zakaj rešena sva iz največje nevarnosti.»

On pa je rekel:

«Ne daj se omamiti, o Juta, od sladkih spominov, ki te vabijo na ta kraj, kajti premagala bi naju slast trenutka in tihe sanje bi naju zazibale v spanje. Med tem pa bi se zbrali zasledovalci in konec bi bilo najine svobode in sreče. Zato pojdiva naprej, kamor naju povede noč, da bova zjutraj daleč od tega gradu.»

Prijel jo je z močno roko in jo je odvedel s seboj po ozki stezi med drevjem, ki je vodila v gozdne globine. Kadar so se razgrnile veje nad njima, se je kralj Rišar oziral po zvezdah, da bi po njih uravnal smer svoje poti, kajti lahko se zgodi popotniku v temi, da hodi nazaj, namesto naprej. Ker pa ni bilo zvezd, se je ravnal po vetru, in ker je pihal veter s severa, je stopal v smeri proti njemu, zvesto vodeč Juto z roko za seboj. Gozd je bil mogočen in star, divja debela drevesa so se objemala z vejami, tako da so jima zapirala pot. Dolgo sta morala hoditi okoli njih, predno sta prišla zopet na stezo, vso prepreženo z grmovjem in robidami. Nazadnje sta prišla do šumljajočega potočka, ki se je razlival med mahom in koreninami in je polnil vso okolico s svojim nemirnim žuborenjem. Kralj Rišar je vzel Juto v naročje in je prebrodil vodico. Zdelo se ji je, da je zdaj prvič začutila njegovo moč, kajti bila je utrujena in oslabljena in zdela se je sami sebi kakor otrok, ki išče naročja svoje matere. Zaupala je v silo svojega viteza, zato je sklenila, da hoče biti tudi ona silna in da bo premagala vse napore, ki jo čakajo na tej težki poti. Ko jo je spet položil na zemljo, je rekla Juta:

«O, ko bi me nosil moj vitez tako vse življenje!»

In njena usta je preletel sladek nasmeh.

«Kje bi bilo slajše breme,» je rekel Rišar, «ako bi imel vitez svobodno pot, da bi te nesel tako čez vse morje na svoj otok.»

Tako sta si kramljaje vedrila beg, da sta pozabila na žalostne misli. Pot ju je vodila po mehkih, spolzkih močvirnih tleh. Bičevje jima je zapiralo stezo.

«Tu blizu bo reka ali jezero,» je rekel kralj Rišar, «zato se morava ogniti in nadaljevati pot ob gozdu.»

In zopet sta stopala dalje ob divjih goščah, ki so jima z vejami in trnjem trgale obleko. Pot se je začela dvigati in kralj Rišar jo je z veseljem pozdravil, kajti gora jima je mogla dati varnejše zavetje nego dolina. Lezla sta po skalah in pečinah navzgor in Rišar je čutil, da pojemljejo sile njegovi prijateljici. Na vzhodni strani se je že svital dan, po gozdih so se oglašali ptiči, oblaki so se razhajali. Kralj Rišar se je vzpenjal po strmini, da bi našel primeren prostor, kjer bi si odpočila. Okoli in okoli je bilo polno skalnih sten, zato je upal, da najde v njih votlino, kjer bi se počila čez dan, da bi mogla ponoči nadaljevati svojo pot. Tu je onemogla Juta; zgrudila se je na tla in je pogledala svojega viteza s smehljajočim obrazom in s solznimi očmi ter je rekla:

«Ne morem več naprej, moj dragi, daj, da si tu odpočijem in ostanem s teboj.»

«Lepše prebivališče ti pripravim,» jo je tolažil Rišar in je pokleknil poleg nje. Videl je, da so bile nje sile izčrpane, kajti zaspala je mirno na mestu, kjer je bila obležala.

Rišar pa je preiskal vso okolico in je videl, da bo kraj primeren za njuno prebivanje in da se mu tu ni bati preganjalcev, kajti daleč od tu so se kazali gozdi, ki je stal za njimi Črngrad. Našel je skrito votlino v skali, nanesel je tja listja, suhe trave in rese, okrasil je stene s cvetočimi vejami rožnih grmov in je šel po Juto. Prenesel jo je v naročju in je legel poleg nje in oba sta zaspala v trdnem spanju.

8. Zavetje.

Ko sta se prebudila, je sijalo solnce na večernem nebu in je svetilo naravnost v votlino. Spala sta ves dan in nista čutila solnčne luči nad seboj. Trpljenje zadnjih dnij, neprespane noči in težka nočna pot skozi temne lesove ju je utrudila tako, da sta počivala v sladkem objemu in nista čutila ne svetlobe, ne petja ptičev, ki so prepevali po drevju, ne trdega zglavja, ki jima je služilo za blazino. Prvi se je predramil kralj Rišar, in ko si je omel zaspane oči in je pogledal kraj okoli sebe, se je zavedal, da se nahajata šele v začetku svojega dolgega pota. Pogledal je na Juto, ki je mirno spala poleg njega, sklonil se je nad njo in jo je vzbudil s tihim poljubom. Odprla je oči in ga je pogledala, kakor da jo je vzdramil iz nadzemskih sanj. Razprostrla je roke in ga je objela in vprašala:

«Kje sva, moj vitez?»

«V svojem gradu na skalnih gozdnih višavah,» je odgovoril kralj Rišar.

«In kje je naše spremstvo?»

«Ptice pojo okoli naju.»

«In kje so najine dvorane, z lučmi razsvetljene?»

«Solnce sveti na nebu podnevi in zvezde ponoči.»

Juta je bila sanjala, da počiva v kraljevskem gradu, obdana od služabnikov, v mehki postelji, v čarobno razsvetljeni dvorani. — Ko pa se je dvignila in je zagledala gozdni svet okoli sebe, se je spomnila, da sta na begu in solze so zalile njene lepe oči. Toda solnčna gorkota ju je bila v spanju okrepčala, posušila se je mokra obleka in oba sta se čutila spočita in oživljena. A že se jima je oglašal glad. Zato je Rišar vstal in je rekel:

«Bila sva v veliki nevarnosti, kajti ustavila sva se preblizu tvojega domačega kraja, in če bi bili šli za nama, bi bili naju gotovo psi zasledili. Le božji pomoči se imava zahvaliti, ako sva se nevarnosti srečno izognila. Še danes ponoči bi morala nadaljevati pot, da prideva preko gorskega grebena v drugo dolino, od koder bi potem podnevi potovala po gozdih naprej proti zapadu. Kdor beži pred zasledovalci, si ne postelje dvakrat na istem mestu. Zato grem, da si ogledam kraj, ti pa pripravi suhih drv, kajti vrnil se bom z divjačino.»

Kralj Rišar se je vzpel ob skalovju navzgor in je videl, da sta zašla v noči na gorski greben, ki je bil okroginokrog obrasel z gozdovi, v dolini pa je šumela reka. Iskal je poti in stezâ, pa jih ni našel. Kraj je bil pust in zapuščen. Toda tu ostati ni bilo mogoče, ker bi jima ob vélikih lovih psi gotovo prišli na sled. Zato je sklenil, da odpotujeta še to noč naprej po grebenu, ker je kazala reka v dolini pot proti zapadu. — Zdajci je zagledal jato divjih golobov. Ustrelil je s pšico mednje in je izstrelil dva, ki sta se s frfotanjem spustila na zemljo. Pobral ju je in se vrnil k Juti. Solnce je zapadalo za gore, ko je stopil pred votlino, Juta je sedela na skali in ga mirno čakala. Napravil je ogenj, Juta je oskubla goloba in predno je padel mrak, sta večerjala, in Juti je bilo tako dobro in veselo pri srcu, da je vzkliknila:

«Ostaniva tu, moj vitez, glej, krasno je v tem samotnem kraju: ti boš hodil na lov in jaz bom gospodinjila, votlino si urediva za dom in polagoma si postaviva tu svoje stalno bivališče. Ali ne bo podobno kraljevemu? In potlej pridejo tvoji ljudje, ki te rešijo in osvobode.»

Tako je govorila Juta, ker strah jo je bilo težke strme poti.

Kralj Rišar pa je rekel:

«Rad bi ti ustvaril tu z lastno roko kraljevski grad, o kraljica moja, toda sovražniki so preblizu in zasledili bi naju prej, predno bi prišli moji rešitelji. Že danes sem se vračal domov s težko mislijo, da te ne najdem več tu, ker bi med tem lahko sovražniki dospeli do najinega zavetja. Zato morava naprej ob prvi jutranji zori, da prideva daleč od teh krajev; tam bova našla zavetišče, ako bi ne mogla nadaljevati svoje poti.»

Tako sta govorila. Mrak je legal na gozde in doline, megle so plavale nad rekami in na jugu so se ponosno svetili vrhovi korotanskih gor. Od vzhoda je vstajal mesec in nad zemljo se je razlivala tiha božja noč. Vse je molčalo daleč naokrog, edino skrivnostno šumenje gozdov je polnilo vso deželo pod njima. Sedela sta pred svojo votlino dolgo, drug poleg drugega, z roko v roki in sta si pripovedovala lepe povesti o bajnih deželah. Potem pa sta legla na svojo priprosto posteljo in sta sladko zaspala.

Ob prvi zarji sta nadajevala svojo pot. Hodila sta skozi les ob gorskem grebenu proti reki. Jasen dan jima je kazal pot. Hodila sta ves dan do večera, ko so začele prve sence legati na gozd. Poiskala sta si v gozdu ležišče sredi košatih dreves, ki so bila zraščena nalik leseni izbi. Tu sta prenočila in sta drugi dan zopet potovala naprej, dokler nista tretji dan dospela do male reke in sta krenila ob nji navzgor, ker je nista mogla prebresti. Ob reki je vodila ozka skalna steza, ki je kazala, da tod hodijo pastirji s svojimi čredami. Ker pa sta se morala izogibati človeških bivališč, sta se spustila v strugo in sta ob vodi stopala navzgor, od kamna do kamna, iskaje plitvega mesta, kjer bi prešla na drugo stran. Toda reka je bila globoka in deroča, zato ju je zapeljala pot visoko v gore, kjer se je reka zbirala iz več potokov. Tam sta zapazila srno, ki se je z dvema mladičema napajala ob vodi in je mirno gledala, ko sta se ji bližala. Bila je ranjena na nogi, in ko je hotela pobegniti, je onemoglo povesila glavo.

«Tu so lovci blizu,« je rekel kralj Rišar in je obstal, ali ne bo zaslišal odkod pasjega lajanja. Toda vse je bilo tiho, gozd je pošumeval in le padanje vod čez gorsko kamenje je motilo neprestano enakomerno šumenje.

Juta se je zelo razveselila, ko je zagledala srno z mladiči, bližala se ji je in jo prijela za glavo. Mladiča sta se boječe pritisnila k svoji materi in Juta je rekla:

«Tudi ve ste preganjane kakor midva. Pojdite z nami, ubožice, poiščemo si skupen hram in bomo skupaj domovali...» In srna, kakor da je razumela njene besede, je dvignila svojo glavo in jo je pogledala z razumnimi solznimi očmi. Kralj Rišar se je bal, da bi jih srna izdala, ako bi odkod prišli lovski psi, toda žal mu je bilo ranjene živali, zato je prenesel srno in mladiče čez potok in so skupaj nadaljevali svojo pot. Srna jima je sledila, kakor da je hotela ostati v njuni družbi in mladiča sta veselo poskakovala okoli nje. Po dolgi hoji ob potoku so prišli na vzvišen griček, kjer se je lepo videlo naokoli po gorah. Tik pod gričkom je bila skalna votlina, primerna za zavetišče utrujenim potnikom.

«Tu ostanemo,» je rekla Juta, «kajti moje moči odpovedujejo.»

In srna, kakor da je soglašala s temi besedami, se je vzpela po stezi navzgor in je obležala pred votlino.

«Glej, to je znamenje, da je tu naš dom,» je rekla Juta in je sedla na kamen poleg poti. Tudi kralj Rišar je bil utrujen. Zato je obsedel in je rekel:

«Sprejmiva dom, ki ga nama je odkazal Gospod po tej dobri srni.»

Ko si je odpočil, je šel na delo in je začel pripravljati ležišče v votlini. Srna pa je legla pred votlino na travo in mladiča sta legla poleg nje. Juta je nabrala jagod in si je z njimi potolažila glad, potem pa je sedla poleg srne in se je z njo razgovarjala kakor s sestrico, tako da je pozabila na svojo utrujenost.

Vse je kazalo, da je ta kraj globoko skrit v gorah in da sem ne zahaja nihče razen pastirjev, ako iščejo izgubljeno čredo. Tik pred votlino je žuborel potoček, prostor je bil zarasel z gostimi smrekami, nad votlino pa so se grmadile visoke skale, ki so prikrivale tiho zatišje.

Juta je skrbela za srno, krmila jo je s travo in z zelišči in se je igrala z mladičema, ki sta se je popolnoma privadila. Kralj Rišar pa je hodil na lov in je prinašal vsak dan nove hrane. Nič ni motilo njihovega tihega življenja.

9. Ločitev.

Toda kralj Rišar je čutil, da ne bo smel dolgo ostati v tihem zavetju, kajti njegova pot je bila še dolga in daleč je bila njegova domovina. Zato je bilo žalostno njegovo srce, ko je videl Juto srečno in zadovoljno v tihi samoti, kakor da živita v svojem kraljestvu. Dan je bil dnevu enak. Rišar je lepo uredil vso votlino, da je bila udobna in okrašena kakor bivališče dveh srečnih ljudi: z lesom je ogradil svoj raj; po skalah okroginokrog so rastle rože, po drevju so prepevale ptice in po tratici pred votlino sta skakljali mladi srni. Da bi bil kraj še bolj zavarovan od povsod, je izkopal kralj Rišar jarek tik ob ograji in je napeljal po njem vodo, tako da je vodil le ozek most iz gozda k votlini; most pa je bil zagrajen z debelimi bruni, vdelanimi med živo drevje, tako da je bil videti ves kraj kakor mala trdnjava in najti ga je bilo mogoče le, če bi bil kdo prebredel vso goščo, ki ga je obdajala spodaj ob potoku. Zato kralj Rišar ni puščal nobenih stez za seboj, kadar je hodil na lov, ampak si je iskal posebnih potov, ki so se izgubljale v gošči ... Tako je zabrisal vsako sled za seboj. Toda skrb za življenje ga je silila, da je hodil lovit zmirom bolj daleč in včasih je hodil po ves dan po neskončnih gozdih, predno je našel primeren plen. Pri tem si je pogosto želel, da bi srečal vsaj pastirja in bi se pogovoril z njim, da bi izvedel, ali so blizu sovražniki, ali ga iščejo in povprašujejo po njem. Tako je snoval nove načrte za nadaljno pot, ko se je zgodilo, česar se je najbolj bal. —

Veliko razburjenje se je polastilo vseh dvorov v deželi korotanski, ko se je raznesla vest, da je prebival kralj Rišar v Črngradu kot vitez Angelar, da je živel tam kot gost in da ga je spoznal šele divji Geron, ko se je bil ž njim v dvoboju. Od gradu do gradu je šla govorica o tem in vsi so zavarovali svoje ozemlje še bolj nego prej, kajti zdaj so vedeli, da mora biti ubežni kralj Rišar v deželi korotanski. Graščak v Brežah pa je poslal slà do cesarja, da sporoči veliko novico o kralju Rišarju in cesar je takoj poslal stražnike in vojščake, da zastražijo deželo in preiščejo vsa njena kota.

Nekoč je govoril kralj Rišar Juti:

«Lepo je najino prebivališče in tiha sreča prebiva z nama. Toda čas beži in treba bo odhiteti naprej, da prideva preko cesarskih mej, predno pade zima na zemljo. Glej dnevi se krajšajo in gozdi rumene: odpočila sva si dovolj; sovražniki so se medtem pomirili in lahko nama bo priti v kraje, kjer naju sprejmo moji prijatelji.»

Juta pa je boječe dvignila oči in je rekla:

«Sam veš, vitez moj, da se bliža moj čas, ko bo Bog blagoslovil najino ljubezen; kam naj grem s teboj v tem času?»

Kralj Rišar se je zamislil nad temi besedami in je rekel:

«A kako naj beživa potem z otrokom v naročju?»

«Za vse bo Bog skrbel,» je rekla Juta. «Glej, tako lep je naš dom tu na višavi, daleč od hudobnih ljudi, zavarovan pred svetom, srečen v svoji samoti. Kam naj beživa v svet, ki nima za naju zavetja?»

Toda kralj Rišar je slutil svojo nesrečo in je hotel oditi naprej, proti domu. Nekoč ga je zanesla pot za plenom globoko v dolino, tako da je videl v daljavi gradove in koče pod gozdi. Utrujen je legel pod hrast in si je hotel odpočiti, predno se vrne nazaj v svoj skriti raj. Tu so naenkrat planili psi iz šume in so ga obdali z glasnim lajanjem. Za njimi so prihiteli hlapci z orožjem in žvižgi so odmevali po vsem gozdu naokrog. Kralj Rišar je obstal ob hrastu in je krepko prijel svoj lok; toda hlapci so ga zadržali, in ko se jih je skušal obraniti, so ga privezali z vrvjo k hrastu; medtem je pridrvel lovec na konju iz lesa in se je postavil pred jetnika: posegel je na njegova prsa, razgrnil mu je ovratnik in vzkliknil kakor brez uma:

«Kralj Rišar!»

Na vratu se je svetil dragoceni medaljon.

«Grof Breziški te vabi na svoj grad, kralj Rišar,» je rekel jezdec. «Tam so boljše ječe nego na Črngradu. Tam tudi nimamo tako lepih žensk. Od nas pojdeva k cesarju, ki je tvoj dober znanec. Hej, hlapci, zvesto spremljajte mojega gosta . . .»

Jezdec je odjahal naprej, hlapci pa so obstopili kralja Rišarja in ga odvedli s seboj.

Kraj Rišar je videl, da ni rešitve. Njegova usta so tiho šepetala eno samo besedo: «Juta»...

10. Juta.

Juta pa je sedela pozno zvečer pred svojim gorskim domom in je pričakovala svojega viteza. Čudno se ji je zdelo, da se je tako dolgo zamudil na lovu, kajti navadno se je vrnil pred večerom, da je pripravil divjačino za drugi dan. Toda mislila je, da ga je pot zanesla predaleč ali pa da je našel velik plen, ki ga mudi na potu. Solnce je z zadnjimi žarki obsipalo daljne gorske vrhove, po dolinah so se zbirale megle, mrakovi so se dvigali izpod gor. Juta je stopila k ograji in je poslušala, ali se ne slišijo kake stopinje v gozdu. Srce ji je začelo nemirno utripati, čuden strah ji je stiskal prsi in strašna misel jo je obhajala... Srna je zapazila nemir svoje gospodinje in se je pritisnila k nji. Juta jo je pogledala in nje oči so se zasolzile, ko je rekla:

«Nemara si bova kmalu enaki — zapuščeni — sami...»

Čakala je ob ograji ves večer, ko se je bližal mrak skozi gozd, ko so se ptiči odpravljali spat in so tuji večerni glasovi odmevali v temotni tišini. Ko je padla veja s trhlega drevesa, je od radosti vzkliknilo njeno srce in je poslušala napeto, dokler ni spoznala, da se je varala. Zazdelo se ji je zdajpazdaj, da sliši znane korake bliže, vedno bliže, toda le srce je bilo tako nemirno, da je odmevalo v večerni tihoti. Zaslišal se je šum skozi gozd, hotela je zaklicati njegovo ime — pa je vse utihnilo in izginilo v noči. Tako je stala ves večer, ko so zvezde gorele že visoko na nebu. V svojem nemiru je planila iz ograje proti gozdu in ga zaklicala po imenu — toda le gozdovi so odgovarjali od brega do brega na njen obupni glas. In prestrašila se je, ko se je spomnila, da bi z njegovim imenom lahko privabila njegove sovražnike. Črna noč je ležala nad gorami in dolinami, ona pa je stala še vedno ob robu svojega raja in je poslušala s trepetajočim srcem vsak šum v daljnih temàh. Zdelo se ji je, da bi ga spoznala, ko bi ga slišala hoditi v podnožju gore. Da, in zdelo se ji je, da ga sliši, da gre po cesti, a ne sam, ne sam, ampak obdan od težkih, trdih korakov...

Tako je preslonela vso noč do ranega jutra, ko je omagana od skrbi in bolesti padla na svojo posteljo in jo je objel sladak sen, da se je vrnil s solnčnim vzhodom, on, kralj Rišar, vitez njen ljubljeni... (Dalje prihodnjič.)

Stano Kosovel:

Stvarjenje.

I.

Zemlja je mrtva, vode stoje,
v brezmerju ležijo globoke temè,
in skozi nje
ne temen krik, ne preplašen vihar
ne gre;
mednje
ne zgubí perutnic se udar,
ko mirni lèt nad njimi vrši;
vse tiho, vse temno: eonov ni, vekov, ne dni...
Zemlja stoji, voda stoji, tema stoji...

Visoko, visoko Bog leti;
oddaleč hrumi, oddaleč grmi,
zamolklo in kakor strašen požar
nad mrtvim brezmerjem vstane vihar,
svoj jadrni voz vedno nižje podi,
nad mrtvim brezmerjem obtiči;
in kakor da žitje zaplalo je v snòv
iz polnih, zdravih pljuč,
ukaz se glasi izmed bliska gromòv:

Bodi luč
in nebo,
naj se vode zbero,
celina od njih naj se oddeli, —
požene zemlja naj kalí,
in hrani, kar leta nad njo, kar plava v
vodàh, kar hodi po nji...

V tihem začudenju so se odprle oči
v svetlo predjutro z vprašanjem: Od kdaj?
In zazvenelo je od vseh strani:
Od vekomaj...

Intermezzo: Kratka legenda.

Kaj je bil nékdaj ta lepi svet,
kaj je bil nékdaj ta lepi cvet?
Ali oba sta od vekomaj,
ali od včeraj, ali od zdaj?

Svet je bil pust kakor gola plan,
cvet odpovsod je bil s témo obdan,
mrtva sta tamkaj ležala oba,
dokler sta bila brez duhà.

Toda kot vsemu doteče čas,
prišel i svetu je božji ukaz:
Vzdrami se! — In svet se je zavrtel,
in na svetu je nežno i cvet zadehtel.

II.

Vse je živo, vse brsti,
v drevju ptičev nebroj žgoli,
skale so polne prozornih vod,
nad čermí kroži siva perot,
čez travnik se vije srebrn pas,
na polju raste poln klas.

A glej, nikogar ni, da bi plel,
a glej, nikogar ni, da bi žel,
koder je božji glas oral,
koder je božji čas sejal;
rastlin in živali je več ko dni,
a vendar nobeni imena ni.

In dolgo se misel ne rodi . . .
A ko se rodi, še jasna ni;
globoko nekje se nekaj mojstrí,
in teše,
in kleše,
in hoče vèn,
kot da je ptič, za luč rojèn.
In naenkrât odprè se pot,
od sebe zgane se perot,
pred njo vihar beži, beži,
rjovenja poln je črni les,
temà pokrije vid počez
in glina kakor list drhti:

Pokonci! Bodi prvi mož,
in žena bodi cvet vseh rož!

Ves svet je tvoj —
zagospoduj!
In meni le svoj duh daruj!

In godba gre med prvi par,
in par ugane sladki čar,
in takrat vstane šesti dan
od božje volje v svet poslan.

III.

Končano je, končano je,
v enoto stvarstvo zbrano je!
Na grom besed
v svetovju je zavladal red...

Solnce sije,
dèž rosi,
zemlja pije
in rodi,
ogenj greje —
veter veje
in hladi,
zvezde kažejo pot v temì...

Tiho, prav tiho se noč dani;
v jutranji rosi še slavec svoj spev gostoli,
tiho se zemlja iz snà budi;
in v čudu planejo kvišku oči —
v oblakih gori,
vse stvarstvo drhti,
in ena beseda, slajša ko med
pade na svet:

Svet! ...

In od zemlje kipi
v blagoslov
kot odgovor zvonov:

Svet, svet, svet si ti,
o Gospod —
Bog Sabaot!...

A. Debeljak:

Likovno pesništvo.

Izumitelj figurativne poezije je po vsej priliki Simmias z otoka Roda, ki je v IV. stoletju pred Kristom zložil pesnitve **Perotnice, Jajce** in **Sekiro.** Dosiades je zapustil dvoje **Oltarjev.** Theokritu se pripisuje **Siringa** ali Panova piščal. Pri Latincih je koval stihe v obliki raznih predmetov Publius Optatianus Porphyrius v IV. veku po Kristu; po njem so se ohranili **Žrtvenik, Siringa, Orgle.** — Francoska književnost premore dovolj zastopnikov figurativnega pesništva. Imenujmo v prvi vrsti prekipevajočega Rabelaisa. V XLV. poglavju **Pantagruela** prosi Panurge, ko pritiska uho na božanstveno

Steklenico

O steklenica,
ki polna same
si skrivnosti,
stiskam te na lica,
saj leka zame
hraniš dosti.
Reci besedo sladkosti,
ki hlepi mi srce po njej.
Gospodar Indiji vsej,
Bakhos, istinito resnico, glej,
zaklenil je v tvojo divno tekočino.
Daleč od tebe bivajo, božansko vino,
laží pregnane in prevarljive nevere.
Noetovo barčico zaprimo veseli,
saj on nas prvi je naučil prave mere.
Daj, prosim, lepo besedo mi vêli,
ki naj me reši brig in bridkosti.
Noben tvoj kanec konca naj ne vzame,
ne kaplja belica, ne kaplja rdečica.

K temu približnemu prevodu dostavljam, da pomeni Noetova ladja (l'aire de Noach ali Noé) v srednjem veku ogromno zelenko ali slatinar. Nekatere izdaje Rabelaisovega romana kažejo malo drugačno tiskarsko razporedbo: besedilo je predočeno v orisani pletenki po kiticah štirivrstičnicah in uvodni stihi se ponavljajo na sklepu.

Manj znan je stihotvorec Panard. Tudi on je ustvaril svojo steklenico in slične lične like. Ker imamo že steklenico, si izposodimo pri njem samo

Kozarec.

Vesoljni svet in cela zemlja naša
nič lepšega nima, nego je čaša.
Nežne ljubavi zala zibka ti,
praprot, iz tebe dobôdo
presrečno posodo,
kjer često sok iskrí,
se peni šumeče
in čiste sreče
blažen smeh,
radost budi
v ljudeh.
Kakšno milino
lije v notrino!
Koj,
koj,
koj
mi ga dajte,
nalivajte;
koj,
koj,
koj.
Nalivajte
kozarec urno moj:
Glej, na teh predragih valéh
plava veselje, plava smeh.

V suhoparnih časih, ko je pesništvo veljalo za **premagano težkočo**, je bohotelo podobno igračkanje. Pozneje je izgubilo za daljšo dobo vsako ceno. Sredi prošlega stoletja pa se je zopet oprijel takega umetničenja Gagne, ki je napisal **l' Unitéide, le Calvaire des Rois** (1867), **le Congrès sauveur,** i. t. d. Te vrtoglave elukubracije so mu prinesle enodnevno slavo. Na čelu čudnih del, za katera se bodo trgali bodoči knjigoljubci, so upodobljeni v verzih različne dolgosti, tukaj križ, tamkaj stožec. Evo vam vršička njegove piramide:

Gloire
Victoire
Au Congrès
Du saint Progrès!
Gloire au roi du monde!
Gloire aux peuples forts,
Que l' amour qui féconde
Réunit en saints accords!

In tako dalje. Vsak naslednji granes je za zlog daljši. Glej o tem Vapereau: Dictionnaire universel des Littératures, Paris 1884.

S tem slogom se more primerjati naslednja pesnitev, katero je zložil G. Desdevises du Dezert o priliki zrakoplovskih svečanosti v Clermontu ter jo igralec Alexandre iz Comédie-Française z ogromnim učinkom prednašal v auvergneskem Aéro-Clubu. Samo da te kitice, priobčene v dnevniku Moniteur du Puy de Dôme 20. julija 1921. (Clermont-Ferrand), ne predočujejo predmeta v eni sami legi, marveč ponazorjujejo njegovo manjšanje, oziroma večanje pri premikanju. Glasi se pa približno takole

Na čast avijonu.

Odkar se človek je rodil na beli svet,
zavidal ptiča za širok razmah kreljuti,
pa bil na tla je prikovan po teži kruti
in na pečino moral se je vsak sesuti,
ki smelo je naperil k nebu svoj polet.

Venomer premaganec o slavi dragi
sanjaril je, zrl v sneh čistih, pisanih
sredi višnjevih prepadov zvezdnatih
Faeroëre bele, snival o angelih,
o Hermeju, Jzidi, Pegazu, Zmagi!...

A neki večer!... Annonayski okraj
naše delavne Francije hčerko,
veselo, mogočno montgolfjerko,
nališpano svojo krasnoperko
je gledal nakvišku pluti v mehki máj.

Sto let!... In letalo se odtrže,
letalo težje ko zrak, zares,
železo, platno, jeklo in les...
Zabuči, zabliska do nebes!...
Vrši, drhti vse brže in brže!...

Nad sive strehe vstaja stroj
in nad hraste velike;
neodvisne zvonike,
vrhove nebotike
ostavlja v dalji pod seboj...

Naglo po mlečni poti
brez bojazni, nalik
orlu hiti navpik,
blesti se ko svetlik,
solncu proži peroti.

Čedalje bolj napred
polzí, zbledeva
v bleščobi dneva,
ki ga obseva
tako bel kakor led.

Izpreminja
se v sijaj,
ki zdaj — zdaj
v daljni kraj
se razblinja.

Potem
le pika
mežika,
se umika
očem!...

Primarúha!
Vidim prav?
Ta drobnjav
iz višav
je-li muha?

O, ne, zares!
Glej — repetnica,
to naša ptica,
to lastavica
šumí z nebes!...

Golobka naša
izpred azurnih vrat
poganjek čisto zlat
za našo blagodat
sedaj prinaša.

To silen je kragulj:
iz sinjine skrajne,
iz višine bajne
skriva v kremplju tajne
nam etrove dragulj.

Samoživ je, ptič čarobni,
strelec usode srdit,
smrti sejalec prikrit,
mrk vžigalec zlatih žit,
pokončevalec zlokobni.

To Alcijon je sred vodá,
nagiblje se ter obotavlja,
v peni ziblje se ter ustavlja
pa viharno pesen ponavlja
v razburkanem osrčju morjá.

Avijon je, človekov sin najmlaji,
sprelep in drzen, diven od močí;
v tem hipu zrl bogovom je v očí;
dar prinaša ljudem iz modre noči:
mar oljko, jabolko je vtrgal v raji?

Pripní si v bok, o plemenitih upov brod,
— ne ceví morilnih, niti strele bojne —
temveč klasje s polj in cvetke pestrobojne,
vse, kar zemlji vir lepote je pokojne,
da Sloga, sveti Mir zavlada vsepovsod.

Omembe vreden bi bil še sodobni pesnik, ki se v svojih umotvorih sočutno sklanja nad trpeče človeštvo, zaskrbljen radi njegovega prepočasnega napredovanja proti popolnejši pravici in blaženosti. Če je Alfred Varella v svojem svetovnem naziranju skrajni socialist, ovaja pa tudi v oblikovanju svojih idej stremljenje po prvotni, nežni preproščini. V kratkem obelodani — če že ni tega storil — prvo zbirko **Du haut des mansardes** (V podstrešnicah), od koder hočem ponašiti **Obe pobočji,** «obupen krik pred življenjem vseh ljudi in pred svojim lastnim žitjem», kakor ga označuje Paul Husson v svojem mesečniku **Montparnasse** 1. oktobra 1921. Seveda ni prelahko slediti primitivistovemu izražanju, ker piše po staroveškem palimpsestovskem načinu skoro brez ločil. Oblika zopet že na zunaj poočituje pot navzgor v zrelo možatost, a nato propadanje:

globok
mi veletok
še mlad in zavzet
za par belih deklet
ki nagec njih me vznaša
in pesem njih samopaša
vse žganíce pri meni domá
jaz pa sem bog preustrojitelj svetá
sreča samoraslica sedaj mi vzhaja
vérujem in opajam se, sanjarim do kraja
oh! štirideset let — vrhunec — ubog sem siromak
potem pa drugo pobočje, ki drži mi v mrki mrak
za mano Lelj in Lada, Paljenke in Snovi
moja zima je prišla, zima s snegovi
oblečen kakor redovník
pojdem niz to reber tam
Pravica mi sodnik
v mrtvaški prt odet
pa v lice ded
v duši zdrav
sam

Bolj v risarstvo nego v slovstvo pa sodi poem kaligram danes dostikrat imenovanega Apollinaire-a, prevejanega in malce perverznega literata, ki se v svojih delih rad obotavlja pri svetoskrunstvih ali nečistih dogodbicah. Guillaume Apollinaire je bil od konca pristaš unanimizma, pozneje pa je objavil **Futuristično antitradicijo** in nedavno je še urejeval obzornik **les Marges.** V omenjenem kaligramu opisuje v lanski julijski številki **Montparnassa** istoimensko pariško četrt, umetniško shajališče in okolico. Verzi ali njih skupine upodabljajo drevje, posodo, stavbe, možice. Poglejmo si nekaj takih «granesov»!

S D T
tr revo Ajinstveni grad brez oken
Rokoborec aš katero je ne i Vi in
ni koč usadil n nostjo
Ki gre v boj s V b bodoč
s I r ljem prezirom
v K e s tugo
o T z Apolli poetov
j O v in
i R r nai slikarjev
m H a 000
i U t re 100.
spo že G ki se nahaja na Montparnassu in kjer živi
mi lja O
ni mi
in ne
z broj

Ko je bil v renesančni dobi italijanski učenjak Julij Cezar Scaliger osvežil pesništvo za oči, t. j. latinska carmina figurata in grška technopaignia, je za njim tudi nemška poetika 17. stoletja povzela svoje Bilderreime, zlasti v prigodnicah. V to poglavje spadata osobito Harsdörffer in Schottel. Besedil pa nisem vzmogel pri nas nobenih, kakor tudi ne Haeberlinove izdaje **Carmina figurata graeca** (Hannover, 1887.).

Kaj pa v našem svetišču modric? Temu ali onemu je še v spominu prva in poslednja številka rajnega **Svetokreta,** ki je skušala vzbuditi pozornost z neobičajno razporedbo črk. Istotako bi se našel sled podobnih teženj v **Zenitu:** vzemite si n. pr. lansko tretjo številko, kjer Dialog vsebuje ozke vrstice, govoreč o vitkem obelisku na pariškem trgu Place de la Concorde, a potlej se nekoliko razširijo, ko nanese beseda na zajetnejši Eiffelov stolp.

Pred dobrim desetletjem je občeval v naših krogih na Dunaju figurativen stihotvorec Milan Dolinar, ki pa se ni uveljavil. Ker ga danes ni več med nami, — za svetovnega pokolja so ga požrle ribe v Tihem oceanu — želim ohraniti njegov spomin z enim njegovih tehnopegnijev. Boljšega primera za enkrat nimam pri roki, zato se zadovoljite samo s sledečim rombom:

Zunaj
brije burja
in oblaki se podijo,
sipajoči sneg na širna polja.
Jaz pa pišem verze smrti in razkošja,
pijem fini, vroči čaj iz pisanega porcelana
in pri meni je vabljiva, v črni žamet skrita kurtizana,
ki šepeče zapeljive verze mi o tajnem hrepenenju svoje duše;
z mano sreba fini vroči čaj iz pisanega porcelana
in se divi zlatim arabeskam na rjavih čašah,
z mano piše verze smrti in razkošja.
Sneg pa naletava na poljane,
temno brije burja
in razbija
v noč.

Ali kaže vnaprej, nepreklicno obsojati takšne poskuse samo zastran okorelega okvira, kamor se silijo vtisi in doživetja? Kdor pritrdi vprašanju, je obenem zavrgel številne zamotane staroprovensalske pesniške oblike kakor tudi moderni akrostihirani venec sonetnih vencev, kakor ga utegne čitati na **Vrhu Razglednika.**

Ivan Zorec:

Beg Bukovac.

Beg Ali Bukovac, še prav mlad in krepak, črnkast mož, je slonel v visoki lini svoje silne bele kule, prežeče s kamenitega gorskega slemena v široko, ravno dolino, slonel in pazno prisluškoval pastirjem, njih pesmim in krikom, ki so se lovili s hriba na hrib. Po vsem hercegovskem pašaluku je slovel kot blag in pravičen gospodar svojih podložnih vasi. Ali danes je temnelo njegovo lice, iz oči mu je gorelo.

«Zakaj se ne oglasi?» se je vznejevoljeval.

Solnce je že skoraj spolzelo v zaton. Zlati dež večernega žarenja je obsipal vso strmo in široko planino, a bele pečine golih bregov so zagorele v krvavem svitu.

Dva krokarja sta se naglo peljala v nizke, krevljaste in grčaste hrastiče med skalovjem; nad njima se je v velikih krogih leno vozil velikanski jastreb, preden ga je vzel nazobčan greben sivih skal.

Na umazane, revne vasice, ponižno čepeče v topih kotih široke doline in plaho se stiskajoče, je zmerom temnejše gledal prvi somrak.

S strmih bregov se je izprožilo otožno mukanje bušaste govedi in je vrelo z jokajočim meketanjem poniglave drobnice v dolino.

«Kaj je? Zakaj se ne oglasi kakor zmerom?» so se mu v nejevolji ukresale bulječe, črne oči; košate obrvi so se mu nekoliko stisnile in naježile.

Sklonil se je iz line, pogledal na desno v krševite strmine, poslušal na levo po valovito ubranem gorskem slemenu in odločno vstal. Naglo si je pogladil močne, ob ustnih kotih viseče brke, vteknil za široki usnjati pas silni handžar, snel s stene lepo okovano puško in hitel na dvorišče.

Ob vodnjaku v senčnem kotu štirikotnega dvorišča je stala njegova mati in se polglasno pogovarjala z rdečekljunimi golobi, ki so jo domače obletavali, kakor bi jo še prosili zobanja, preden bi se poskrili v podstrešne golobnjake.

Sredi dvorišča je na vseh štirih čepé ležal velik kocinast pes in hrustaje drobil veliko ovčjo kost, ki mu je bila ostala opoldne.

«Ali moj, kam ti je junaška pot, ko nisi še večerjal?» se je začudila mati.

«Ko se vrnem, mi pripraviš večerjo,» je malomarno rekel beg Ali in si vrgel puško na ramo.

Pes je spustil kost in veselo skočil h gospodarju.

«Dobro, Čuvaj, z menoj pojdeš,» se je nasmehnil in z nogo nalahko odrinil prilizujočega se psa.

«Sinko, sokole lepi —,» je stopila za plečatim sinom mati. «Pojdi, pokaži se Zulejki, da te vidi.»

«Po večerji, mati,» je hitro odgovoril sin in počasi šel proti izhodu; gredoč in samo kar tako, skoraj nehoté, je pogledal v gosto zamreženo okno na levi strani.

Za omrežjem se je zganila senca; in ko je prišel do izhoda, je po strmih kamenitih stopnicah pritekla visoka, vitka Zulejka, njegova mlada žena.

«O lepi, dobri moj sokole,» je veselo drobila, «glej, pripravila sem ti kave in čibuk in sem čakala na sladko srečo tvojega obiska ... O —!»

Še preden je mogel kaj reči, je privzdignila zastor izpred obraza in ga vrgla nazaj po glavi. Belo in rdeče lice ji je zažarelo, črešnjeva usta so se ji razpočila v sladak nasmešek in okrogle roke so mu padle na rame in se ga oklenile okoli vratu.

Beg Ali jo je mirno pogledal in je molčal. V očeh lepe žene je drhtela tiha prošnja. Mož se je komaj vidno nasmehnil in rahlo stisnil k sebi mehko, vroče telo koprneče žene.

Ko se je je doteknila njegova težka roka, je Zulejka vdano in radostno zavrisknila, ali mož jo je takoj odrinil in ji suho rekel:

«Vrnem se... po večerji mi daš, kar imaš.»

Dà, tako je rekel, pokimal psu, a po Zulejki se ni več ozrl, ko je počasi odšel.

Ob izhodu je pred vrati leno čepel hlapec Selim, čez kolena mu je ležala dolga, težka puška, izza pasa so grozili noži, veliki in majhni.

«Poslušaj, kaj ti ukazujem!» je govoril beg Ali, oči so mu hodile po strmih bregovih v zadnjem večernem žarenju krvavečih planin.

«Poslušam, gospodar svetli!» je živo rekel Selim in se naglo s plosko roko doteknil visokega čela.

«Še nocoj moram govoriti s kmetom Ristom Živanovićem.»

«Razumem! Govoril boš, mogočni beg!» je uslužno rekel Selim za begom, ki se je že napotil po slemenu.

Za molčečim gospodarjem, prisluškujočim na vse strani in zmerom urneje stopajočim, je tiho, kakor priučeno drobil pes; samo če je postal gospodar, se je ustavil, vzdignil gobec, vohal in poslušal.

«Išči, Čuvaj, išči!» mu je kmalu rekel beg.

In mrcina je planila po skalinah. Vrhu neke pečine je žival postala in glasno zalajala, živahno mahajoč s košatim repom.

Za njim je splezal tudi beg Ali in se zagledal v smer pasjega laježa.

Za pečinami, ne daleč od tam, v mali dolinici se je stiskala čreda ovac, med skalami je tekala pastirica in kričala in vabila, kakor se pač kliče in vabi zašla ali pogrešana drobnica.

«Kaj je, lepa Vukósava? Ali ne poženeš domov?» je malomarno vprašal beg Ali, ko se je počasi približal.

Vukósava, majhna okroglouda, morda petnajst- ali šestnajstletna pastirica, je postala in pobesila oči. V obraz je zardela, ali na ustnicah se je tresel krotek, komaj viden smehljaj.

«Izgubilo se mi je jagnje!» je naenkrat zaihtela in ga pogledala z velikimi očmi.

«Išči pa najdeš!»

«Iščem že vse popoldne, pa ne najdem.»

«Torej zato se nisi oglasila, ko sem čakal, da bi slišal tvojo pesem?» Obraz mu je potemnel.

Pastirica ga je naglo pogledala in je še bolj zardela.

«Oprosti, gospodar —,» je tiho dejala.

«Hočem, da poješ, čeprav izgubiš vso drobnico!»

«Gospodar, bojim se očeta in tebe, ko mi je prešlo jagnje.»

«Reci očetu, da sem jagnje vzel jaz in da mu ga vračunam ob desetini.»

Vukósavi je radostno zažarelo lice.

«O, gospodar silni in dobri, hvala ti!» je drhtavo rekla in se sklonila nad njegovo roko.

«Dobro, draga, dobro...» je umikal roko. «Samo zapomni si, da si mi všeč, kadar slišim tvojo pesem.»

«Velika je tvoja dobrota, gospodar,» je ponižno rekla.

«Ker je tvoja lepota velika in mila mojemu srcu...»

«Ne muči me, gospodar...,» je skoraj šepetala in se napol obrnila od bega, opirajočega se z eno roko na dolgo puško ob nogi, z drugo pa božajočega lepo okovani ročaj dolgega noža za pasom; obrnila se je od njega, ker jo je pekel in razburjal paleč ogenj iz njegovih oči in ker se ni mogla ubraniti srečnemu smehljaju.

«Da, mila si mojemu srcu; saj to že dolgo veš.»

Deklica je še bolj zardela.

«Ali ti si... ti si... Turek —» se ji je spesnilo.

Beg se je nasmehnil in jo je mirno opazoval.

Mehkozaokroženo lice, nekoliko podolgovato, z ravnim, močnim nosom se ji je v živi rdečici nižalo na okrogle, kipeče, v ganotju ali razburjenju dvigajoče se prsi. Velike, sevajoče oči so se umeknile pod dolge mehke trepalnice. Izpod rdeče čepice sta ji težko padali dolgi kiti dol do ledij. Nemirne roke so mečkale debel volnen predpasnik, obrobljen s kosmatimi raznobarvnimi resicami.

In kakor bi se bil česa domislil šele zdaj, ji je mehko rekel, a ji obenem skoraj ukazal:

«Zaradi moje ljubezni poj, zmerom poj, poj; ali pa te vzamem kar v kulo, da mi prepevaš v srce!»

«Ubogala bom.»

Pes, ki je mirno ležal ob begovih nogah, je naenkrat dvignil gobec in je zarenčal.

Beg se je ozrl in je videl, da se je nekdo zameknil za skalni greben v višini.

Tudi Vukósava je šla z očmi za njim in je še bolj zardela.

«Kdo je to?» je zahropel beg, žile na vratu so se mu napele.

«Vaso Radović iz Prevjesa.»

«Kako ga poznaš? Kaj dela tu?» je trdo vpraševal in stiskal zobe.

«Poznam ga, k nam hodi na dom. Semkaj je prišel, da bi govoril z menoj, pa ni mogel, ker sem iskala jagnje.»

«Kaj ti hoče?»

Vukósava je umikala oči in molčala.

«Mene hoče . . .,» je počasi povedala.

«Tebe —? In jaz, mislita, nimam besede pri tem?»

«Imaš, gospodar, ali jaz je ne potrebujem.»

«Kaj je to?» je preteče siknil.

«To, da mu nočem biti žena. Tudi oče mi pravi, da je Vaso slabič in bi me ne mogel varovati in braniti. Ni junak . . . kaj bi z ženo? Tako pravi oče.»

«Dobro ti pravi!»

«A ravno včeraj je dejal njegov oče, da se pride poklonit in te prosit dovoljenja za najino poroko.»

«In ti — ali ga hočeš?»

«Ni . . . junak —!»

«Ni! In ničigar žena ne boš! Jaz, samo jaz sam sem junak zate! Moja boš!»

«Gospodar —!» je povzdignila oči in roke.

«Mila si mojemu srcu, povedal sem ti in že dolgo veš, da je resnica. Zapisana ti je na licu in v očeh, ne moreš je utajiti.»

«Gospodar moj —,» je dejala vsa rdeča; oči so se ji spet nižale, v drobnem smehljaju so se ji iz rdečih ust zabliskali beli, močni zobje.

«Dà, rada me imaš,» je rekel prav nežno in spustil puško na tla.

(Dalje prihodnjič.)

Dr. Joža Glonar: (Konec.)

† Nestor Memnonovič Petrovskij.

(Poglavje iz ruskoslovenskih stikov.)

Mnogo večje pa je njegovo delovanje na polju južne slavistike, kjer se vrste med njegovimi deli obširne in s popolnim obvladovanjem predmeta pisane ocene z voluminoznimi izvirnimi deli. Prvo tako njegovo delo je temeljita, 315 strani velike osmerke obsegajoča monografija o Petru Hektoroviću, ki je izšla leta 1901. v Kazani. V uvodu te knjige pravi, da so Srbi in Hrvati sicer en narod, ki govori en jezik (res da z dijalektičnimi razlikami), toda edinstva njih literature ni mogoče priznati, v njej je, kakor v vsem, različen zgodovinski razvoj med

Srbi in Hrvati začrtal ostro mejo. Srbi so bili pod vplivom Bizanca, Hrvati pa so dobivali svoje ideale na zapadu, posebno dalmatinski pisatelji v italijanski renesansi. Zato je ravno tako krivo imenovati Gundulića srbskega pisatelja, kakor n. pr. Obradovića hrvaškega, dasi se tako govorjenje — žalibog! — večkrat čuje. Bolj konkretno in jasno je razvil enako misel v recenziji Pavla Popovića «Pregleda srpske književnosti». O tretjem delu knjige «Dubrovačka literatura», ki je po Popoviću «zelo važen del srbske literature», pravi Petrovskij: «Če bi avtor namesto ‚dubrovniška' rekel ‚dalmatinska', bi mi videli v tem samo znani pojav srbskega šovinističnega razmerja do Hrvatov, dasi je ves trud, prišteti **dalmatinske** pisatelje XV. do XVIII. stoletja vrsti srbskih pisateljev, brezploden in bo tudi brezploden ostal; najsi bo pokolenje raznih Držićev, Menčetićev, Gundulićev, Palmotićev i. t. d. že kakoršnokoli, vsi ti niso svojih idealov črpali iz bizantinskega vzhoda, ampak iz rimskega zapada, se imenovali Slovane ali Hrvate in se niso nikdar čutili Srbe; kdor stoji na stališču razvoja, ne more vezati srbske literature v začetku XV. in koncu XVIII. stoletja s pomočjo dalmatinske literature, ki jo Popović imenuje ‚srednjo'. Pisatelj ‚Pregleda' je res nekoliko zmanjšal napako mnogih svojih prednikov; v **srbsko** književnost je vzel samo dubrovniško literaturo in je pustil duševno življenje ostalih dalmatinskih krajev nedotaknjeno. Iz kakih razlogov, ne vem; samo slutiti se da, da je bilo v tem slučaju narečje pisateljev odločilen kriterij (štokavščina v Dubrovniku, drugje pa čakavščina). Bodi temu kakor že koli; slike, ki jo podaja ‚Pregled', ne moremo sprejeti kot dovolj utemeljene; najvažnejši dalmatinski pisatelji so bili res rojeni v Dubrovniku, ‚kroni hrvaških mest', toda razlagati **dubrovniško** književnost in se pri tem niti ne dotakniti delovanja Spličana Marulića, Hvaranov Lucića in Hektorovića, Zadrana Barakovića, se pravi raztrgati živ organizem in proučevati njegovo fizijologijo na kosu, odtrganem od telesa.»

«O genealogiji Držića» je prinesel iz njegovega peresa članek «Rad» zagrebške akademije v 148. knjigi. Njegova «Serbica» prinašajo drobne prispevke k zgodovini na koncu XVIII. in v začetku devetnajstega stoletja (o Solariću, A. Pulju, prvem srbskem žurnalistu, o Žefaroviću in P. Nenadoviću). Skerlićevo «Srbsko književnost v XVIII. stoletju» je z veseljem pozdravil. Res da prinaša malo novega, toda ta knjiga gre v vrsto onih, ki znanosti sicer ravno ne obogatijo, toda zbujajo zanimanje za obdelano tvarino ne samo v krogu znanstvenikov, ampak tudi v širšem občinstvu. Obširno je ocenil državno izdajo Vukove korespondence in z zadovoljstvom konštatiral, da je v njej toliko novega gradiva za ocenitev Vuka in da potrjuje njegov sklep, ki ga je zapisal v knjigi o Kopitarju: «Karadžićeva reforma (srbskega književnega jezika) se sme po pravici imenovati Kopitarjeva reforma»; to mu dokazuje prvič v tej korespondenci priobčeni materijal.

Njegova «Slovenica», priobčena v «Žurnalu» ruskega ministrstva prosvete l. 1906., so obširno poročilo o slovenističnih publikacijah takratne dobe. V njem želi podati kratek — ne popolen — pregled knjig in razprav o slovenskem jeziku in književnosti v zadnjem času; ker je v ruskem tisku tako malo poročil o znanstvenem gibanju pri zapadnih Slovanih, upa, da lahko tudi površen referat nekaj koristi. Najprej poroča o knjigi Lukjanenka o kajkavščini, ki obravnava kajkavščino poleg čisto lingvistične strani tudi z literarnozgodovinskega stališča, kjer pa ima manj sreče. Lukjanenku je kajkavščina poleg štokavščine in čakavščine tretje srbohrvaško narečje, ki je v severnem delu svojega ozemlja sicer privzelo mnogo slovenskih potez, toda svoj značaj vendar ohranilo in v neki meri vplivalo celo na slovenščino.

Nato poroča o Prijateljevem članku «Slovenci in njih literatura», ki so ga prinesla «Slavjanskija izvěstija» (in ki je lani v razširjeni obliki izšel v srbskem prevodu kot posebna knjiga). Obžaluje, da je to zaslužno delo izšlo v listu, ki ga rusko občinstvo ne dobi v roke in da je v njem toliko tiskovnih napak, ki jih seveda ni zakrivil avtor. Antologijo prevodov iz slovenskih pesnikov, ki jo je leta 1904. izdal N. Novič, pozdravlja s posebnim veseljem, ker se med širšim občinstvom s takimi publikacijami prej zbudi zanimanje za slovanstvo, ko pa s še tako učenimi razpravami, ki navadno ne prodro ozkega kroga učenega ceha. Take antologije je v ruščini težavno sestavljati, ker je dobrih ruskih prevodov iz slovanskih poetov malo in ker so po večini slučajni. Novič si je sicer lahko pomagal s Korševimi prevodi, toda zakaj ni ponatisnil tudi njegovega sijajnega prevoda Prešernovega sonetnega venca! Enako pogreša tudi «Zadovoljnega Kranjca» in «Staro pravdo».

V poročilu o Aškerčevem «Primožu Trubarju» in polemiki s Tominškom, ki mu je sledila, očita Aškercu, da je vkljub vsej očividni težnji, da bi ostal na zgodovinskih tleh, iz Trubarja naredil «romantika čiste vode». O Murkovem nekrologu «Milivoj Šrepel» pravi: «Če bi ruski takozvani izobraženci sploh kaj vedeli o slovanstvu, bi moralo biti Šreplovo ime eno najbolj znanih med našimi čitatelji; ta učenjak, profesor klasične filologije na zagrebški univerzi, je bil goreč občudovatelj, navdušen cenitelj in marljiv popularizator ruskega slovstva med Hrvati! Toda njegovo smrt so ruski listi komaj opazili. Zato bi se naj Murkov spis prestavil in priobčil n. pr. v spisih ruske akademije, kar bi bil vsaj slab znak priznanja, ki ga dolgujemo Šreplu. Njegovi «Ruski pripovjedači» pa se precej močno naslanjajo na knjigo de Voguéja o ruskem romanu. Popolnoma umljivo je, da je Kopitarjevega bijografa zanimala Volčičeva bijografija jurista Tomaža Dolinarja, ki je nekoliko vplival tudi na Kopitarja.

Ob Trstenjakovi brošuri «Slovenci v šomodski županiji na Ogrskem» razlaga založniške razmere pri Slovencih, ki so bile krive, da je moralo tako delo iziti najprej v podlistku političnega dnevnika. Zelo obširno ocenjuje Simoničevo «Slovensko bibliografijo». Njegovi popravki in dostavki kažejo, da mu je bila naša literatura, posebno starejša, znana tudi iz avtopsije in da je očividno tudi on ne brez uspeha bukiniral pri Giontiniju in «za vodo». Potem poroča o Štrekljevi izdaji slovenskih narodnih pesmi, ki jo imenuje «prekrasno knjigo», o Matičinem «Zborniku» (s kritičnimi opombami) in o Šlebingerjevi izdaji četrtega zvezka Devovih «Pisanic». Iz naše prešernologije omenja Ozvaldovo brošuro «Prešernova ‚Nova pisarija' in Horacijeve ‚Epistulae'» in pravi o nje metodi: «Taka metoda, ki daje prekrasne rezultate pri raziskovanju kakega starega zgodovinarja, se žalibog aplicira tudi na dela pesnikov novejšega časa, tukaj pa daje včasih naravnost karikature rezultatov, nad kakršnimi je pri nas nedavno tožil P. A. Efremov. Samo na koncu svoje brošure (str. 13) je Ozvald točno obsodil samega sebe, ko je vprašal: «Čemu iskati po **mrtvi knjigi** to, kar je videl na svoje oči vsaki dan **živo**, žalibog še preveč živo?» Avtor bi bil mnogo bolje storil, če bi nam bil v poeziji Prešernovih časov pokazal pojave, proti katerim se je obračal pesnik analizirane satire; šele potem bi bilo mogoče soditi tudi o tem, koliko je bil Prešeren v svojih izrazih odvisen od Horacija. Prvi zvezek Grafenauerjeve zgodovine novejšega slovenskega slovstva pozdravlja: «Kdor se peča z zgodovino slovenske literature, neprestano čuti pomanjkanje splošnega dela, v katerem bi bila razložena v vsem obsegu». Vendar pa se mu zdi načrt nedostaten in knjiga sama precej neproporcijonirana: pravzaprav je bolj kompilativno delo o Prešernu z uvodom, ki govori o njegovih prednikih. Dolgo, obširno in temeljito poročilo o prvih dveh letnikih mariborskega «Časopisa za zgodovino in narodopisje» sklepa ta vseskozi z znanjem in ljubeznijo pisana «Slovenica».

V Petrovskem je našel svojega bijografa naš Kopitar. L. 1906. je v Kazani izdal o njem obsežno knjigo, v katere uvodu pravi: «Herojični časi slovanske filologije so že davno minili; epigoni nje polubogov lahko samo še z občudovanjem gledajo na junaške čine Dobrovskega, Kopitarja in Šafaříka in v preučevanju njih delovanja iščejo tolažbe, ki jim pomaga pozabiti vsiljujoče se čustvo zavisti do njih dela. Duševno vstajenje slovanstva je končano; da lahko zavzamemo pravo stališče do današnjega življenja posameznih vej našega plemena, moramo na vsak način preštudirati oni proces, ki je znan pod naslovom «slovanskega preporoda», v vseh njegovih podrobnostih in pojasniti enako zunanje vplive na slovanski svet kakor delovanje njegovih notranjih činiteljev. Med temi imajo centralen, vseslovanski pomen osebnosti prej imenovanih velikih mojstrov dobe preporoda, ki so ravnali delovanje manj vidnih delavcev. Dobrovsky, patrijarh slavistike, ima že dva bijografa, I. A. Snegireva in B. Brandla; pred nedavnim je bil pojasnjen tudi njegov specijalni pomen v češkem slovstvu. Delovanje Šafaříka, opisano v ne ravno avtoritativni knjigi B. Brandla, so mnogi ocenjevali l. 1895., ob stoletnici rojstva velikega učenjaka. Uloga Kopitarja, tega zveznega člena med Dobrovskym in Šafaříkom, v zgodovini slovenskega preporoda pa je še popolnoma nepojasnjena. Kmalu po njegovi smrti je v tisku izšel biblijografski pregled njegovih spisov, delo ne ravno neznanega literata Legis-Glückseliga, obljubljeno nadaljevanje tega dela pa takrat ni izšlo; mogoče je bila to bijografija Kopitarja, ki jo je šele pol stoletja kesneje priobčil Jagić. Netočnosti prvega teh dveh člankov in nezanesljivost mnogih podatkov v zvezi s tendencijozno panegirično barvo drugega delajo iz obeh malo zanesljiva pomočka za spoznavanje Kopitarjeve osebnosti; velika panegiričnost je tudi slabost kratkega življenjepisa dunajskega slavista v znanem Wurzbachovem leksikonu. Edina knjiga, v kateri bi človek pričakoval vsaj nekoliko popolno osvetlitev osebnosti Kopitarja, je «Kopitarjeva spomenica», ki jo je Slovenska Matica izdala ob stoletnici njegovega rojstva; tukaj pa najdemo samo par podrobnosti, ki so dobrodošle za življenjepis, toda nikake celotne ocene del velikega učenjaka. Prašanje pomena Kopitarjevega delovanja tudi ni nikakor napredovalo v kratkem opisu njegovega življenja in dela, ki ga je prinesel Marnov «Jezičnik» (XVIII.). Par bijografskih podrobnosti se dobi v članku Djordja Rajkovića (Srpska zora, 1879), ki pa tudi ne more podati popolne ocene dunajskega slavista, ker ni ravno obsežen in ker ocenjuje Kopitarjevo delo samo s srbskega stališča. Tako lahko smelo rečemo, da je vse, kar se je doslej pisalo o njem panegiričnega ali odklanjajočega, brez pravega temelja, brez živega razmerja do njegovega delovanja. Pravilno oceno njegovega pomena so onemogočala razna dejstva, med katerimi je igral nemalo vlogo skrajno nestrpni in naduti osebni značaj dunajskega slavista, ki se je v začetku njegovega delovanja kazal in pozneje silno razvil. Ko je dosegel evropsko slavo z raziskovanji slovanske preteklosti, je umrl Kopitar, duševno popolnoma osamljen, v času, ko je slavistika imela že mnogo učenjakov, ki bi bili lahko ocenili njegovo delo. V tridesetih in štiridesetih letih XIX. stoletja je bila središče slavističnih študij Praga, kjer Kopitar kot zagrizen sovražnik učenih rodoljubov, ki so tako vneto branili od njega osumljene «novejše spomenike stare češčine», ni bil prav nič priljubljen. V znanstvu avtoritativni besedi Pražanov so se obešale vse mogoče apokrifne bajke in govorice o sodobnikih, med drugimi tudi o Kopitarju; zato ni čudno, da n. pr. ruski učenjaki, ki so bili v zvezah s praškimi, niso ljubili «dunajskega Mefistofela», ki ga niti od blizu niso poznali. Grehi Kopitarja nad njegovimi tovariši — posebno zadnja leta — se res ne dadó oprostiti, toda stojezična govorica, posebno praška, je včasih proti njemu presegla vse meje; strašna ironija usode se sliši v sumu, da je dunajski slavist sam napisal ruske glose v Hezihiju, v sumu, ki je nastal med praškimi učenjaki (spomnimo se samo na Mater verborum!). Negativne sodbe o Kopitarju so nastale pod vplivom njegovega delovanja v zadnjih letih življenja, ki je zaslonilo njegove zasluge iz prejšnjih let. Z druge strani pa so pretirane pohvale prihajale včasih od ljudi, ki ali niso mogli popolnoma oceniti delovanja učenega slavista, kakor n. pr. Čop, ali pa so gledali slavistiko skozi Kopitarjeva očala, kakor Jakob Grimm in Miklošič... Delovanje teh polubogov slavistike je bilo tako, da je enemu preiskovavcu današnje dobe nemogoče kritično obseči vse delovanje katerega že koli izmed njih; pokazati celotno sliko Dobrovskega, Kopitarja, Šafařika bo mogoče šele s skupnim naporom epigonov; vsak izmed njih lahko postavi nekoliko kažipotov v nadi, da bodo lahko kazali smer življenjepiscu tega ali onega izmed navedenih učenjakov.»

Petrovskij je opazil, da se da življenje Kopitarja razdeliti na dve dobi; v prvi je Kopitar učen publicist in popularizator slovanstva v vseh njegovih pojavih, v drugi pa je strog učenjak, popolnoma zatopljen v bolj specijalna znanstvena prašanja. Mejo med obema dobama tvori konec l. 1817. in začetek l. 1818. Takrat so začeli izhajati dunajski «Jahrbücher der Literatur», iz katerih je skušal Kopitar narediti centralno slavistično glasilo, zaključen je bil v rokopisu «Srbski slovar» in pojavil se je «Kraljedvorski rokopis»; istega leta je bil osnovan «Muzej kraljestva češkega», ki je Prago naredil za središče slavističnih študij. Knjiga Petrovskega obsega samo to prvo dobo in ima sledečih pet obširnih poglavij: I. življenjepisni podatki (str. 1—83), II. Kopitarjeva slovnica (str. 84—236), III. žurnalistično delovanje pred dobo «Jahrbücher der Literatur» (str. 237—494), IV. Kopitarjevo razmerje do srbohrvaške literature (str. 495—734) in V. pomen prvih let literarnoznanstvenega delovanja Kopitarja (str. 735—751). Drugi del, ki bi obsegal dobo od l. 1818.—1844. in ki bi bil moral biti mnogo obsežnejši ko že tako obsežni prvi, ni izšel. Pač pa je izšlo še dvoje monografij o Kopitarju. L. 1911. je izdal Petrovskij razpravo «Kopitar in ‚Institutiones' Dobrovskega», v kateri raziskuje, kolik je Kopitarjev delež pri tem delu. L. 1912. pa je izšla 76 strani velike osmerke obsegajoča podrobna in kritična biblijografija Kopitarjevih spisov, s katero je Petrovskij neizmerno olajšal delo svojemu bodočemu nasledniku in ki jo je lahko sestavil samo on.

Vojna je nasilno pretrgala ruske stike z ostalim slovanskim svetom. To se vidi na delu Petrovskega, ki je sedaj začel pisati zgodovino svojega učitelja Grigoroviča. Zanimanje zanj je imel že od svojega očeta, ki je o tem znamenitem možu tudi mnogo pisal. Ob stoletnici Grigoročevega rojstva (1915) sta s Popruženkom sklenila izdati njegova zbrana dela. Najprej sta sestavila podroben biblijografski pregled njegovih spisov, ki ga je natisnila petrograjska akademija. L. 1917. je Petrovskij izdal knjigo o potovanju Grigoroviča po evropski Turčiji, v kateri je dodobra osvetlil pomen tega učenjaka za tedanjo dobo in za poznejšo smer ruske slavistike. Istega leta je v Kazani izdal celo knjigo oficijalnih poročil, ki jih je Grigorovič pisal iz raznih krajev na svojem potovanju. Načrt izdaje del Grigoroviča, sklenjen s Popruženkom, pa ni uspel. Popruženko je sicer izdal svoj del, Grigorovičeve spise za časa njegove profesure v Odesi, Petrovskij svojega dela ni več mogel izvršiti. «... ne vyderžal tjažkich uslovij žizni i sošel v mogilu» — pravi kratko o njem njegov bijograf. Ž njim je legel v grob eden najagilnejših ruskih učenjakov, ki so med Rusi skušali ustvarjati nove temelje «slavjanstvu», ki bi bilo osnovano na pravem poznanju današnjih slovanskih narodov. Krog delavcev se je vedno bolj širil — toda prišel je nenaden konec. Kedaj se bo to delo nadaljevalo in ali se sploh bo, je danes težko reči, prej bi bila upravičena bojazen, da bo ruska inteligenca v teh prašanjih zopet zapadla starim fantastičnim ideologijam.

Francè Bevk:

Obisk.

Gospa Fani je prebrala vizitko, pozvonila in vstopila. Dežnik je dala služkinji, plašč tudi. Bila je zasopla, bleda, roka je nalahno trepetala. Na pragu salona se je prikazala gospa Gini in z nasmeškom na obrazu se je začudila, da jo je po tolikem času zopet obiskala, da je vsak dan mislila nanjo, da je že sama mislila na obisk, a ji obilno delo ne pusti tega. Naj stopi v salon, kjer ni hladno, da se ne prehladi, ker je razgreta.

Gospa Fani ni govorila mnogo. Mahala je z robcem in sopihala. Mimogrede je poljubila Gini in stopila v salon, v tisti muzej različnih čarov in odpustkov, porcelanastih in drugih, ki so bili razvrščeni po omari in po stojalčkih in so spominjali na duh romantičnih povesti, načičkanih z vsemi mogočimi malenkostmi in drobnarijami.

Fani je sedla v fotelj, nagnila se, ko da se hoče odpočiti. Gini pa je spregovorila.

«Prav, da si me obiskala. Toliko dela imam, toliko opravil.» Svetlolaso glavo je nagnila na naslonjalo. Gini je nalila kozarček konjaka in je ponudila piškotov v dragocenem podstavku iz kitajskega porcelana, ki je bil sveta hišna relikvija.

«Hočeš cigaret?»

«Ne, me boli glava.» Vstala je in stopila do okna.

«Ali, draga, pri oknu je prepih, ali naj zaprem?

«Ne, ni treba.» Povedala je v eni sapi, da ji hlad koristi, da sploh malo spi in da ji ni mnogo do življenja, dalje, čemu je toliko ljudi nesrečnih in če bi ne bilo radi moža, ki jo neizrečeno ljubi ...

«Kaj ti je, dragica? Bolna si.»

Grenek nasmeh je imela Fani na svojih ustnicah. Za hip je pogledala na ulico. Pusta ulica je bila to, odstranjena od sredine mesta; redek človek je šel po nji, na vogalu je čakal nekdo na sestanek.

Nato je vzdihnila. Počasi je okrenila glavo, njen pogled se je obesil na obraz njene prijateljice in tam obstal.

«Ali se ti zdi, Gini, da je življenje dolgočasno?»

Gini je bila sladka. «Take misli poraja bolezen. Meni se ne zdi dolgočasno ... Obilo dela imam ...»

Fani je razburjeno vstajala in zopet sedala. «Delo — telesno delo — kdo govori o njem? To inteligentnega človeka ne more nasititi. Duševne hrane ni, ne razvedrila. Dušo mora neprestano nekaj gibati, jeza, sovraštvo, ljubezen, karkoli, ali razumeš? Ta mir, mir — posebno ob takih dneh — to je grozno! Mož je v službi — revček — kako me ljubi in jaz gledam skozi okno, poslušam, če je naš stanovalec doma... Pardon, samo malo vprašanje.»

«Prosim.»

«Ali nisi dobila novega stanovalca te dni?»

«Sem. Kako veš?»

«Dragica, vse se izve. Vaš del mesta je vas, celo mesto je vasica. Vsak otrok, ki se ima roditi, gre že pred svojim rojstvom stokrat skozi zobe... Kako se piše?»

«Zvonar Mirko.»

«Torej, vendarle res...»

Fani je pobledela, nagnila se na stolu in upirala svoje oči strmo v Gini. Ta jo je gledala začudena.

«Kje ima sobo?»

«Tu zraven.»

Ko je Fani še izvedela, da ga ni doma in ne more slišati ničesar in da čez dan sploh redko prihaja domov, je zgrabila ruto in jo krčevito stiskala v rokah.

«Tako je. Pri nas je stanoval. Tak obraz, da bi mislila, da imam svetega Alojzija pred seboj, da ne pozna ženske. Na njegovi mizi niti ene fotografije, v njegovem predalu niti enega pisma, razen od mame. Hinavec je nosil fotografijo in pisma s seboj. Pa čemu je skrival? Nekega popoldneva je pripeljal svojo kmečko nevesto v sobo. Govorila sta celo uro in se smejala. Ona je celo skušala zapeti v moji hiši, poleg moje sobe. In on je vedel, da je tam moja soba. On, ki ni spregovoril drugega, nego dober dan in zbogom, ki ni pogledal ženski v obraz, ki je hodil s kokošmi spat, ki je pogledal na tlak, če me je zagledal pri oknu.»

Fani je govorila naglo. Njen pogled se je zapičil v prijateljico.

«Drugi dan sem mu hotela povedati. Šel je mimo mene kot kip. Pisala sem mu pismo, da tega ne trpim, da naj odide, če hoče. Nič ni rekel, čez štirinajst dni mi je sam odpovedal — pismeno. Kaj praviš k temu?»

Gini je bila v zadregi. Nalila je Fani nov kozarček konjaka, ta ga je izpila v dušku.

«Ne vem,» je dejala Gini. «Ali ti ni plačal?»

«Kdo vpraša po plačilu! Vsaj lepo besedo bi bil dal. Pa se je izognil, poiskal si je stanovanje, da bi lahko... saj veš. Ali ima fotografijo na mizi?»

«Ne. Ne brigam se. V sobi pospravlja dekla.»

«In morda vodi zaročenko v sobo?»

«Ne.»

Fani je obmolknila. Od zunaj so se odprla vrata, nekje je zahreščal ključ, iz sosednje sobe se je začul ženski glas.

Gini in Fani sta se spogledali. Fani se je spačil obraz, Gini jo je razumela.

«To je prvič, verjemi mi, nisem lagala.»

Fani pa se je sklonila. Ni poslušala, kaj pravi Gini, lovila je glasove iz sobe.

«Slišiš, hinavca, pobožnega; zdaj on govori. Kak glas ima, sladek, priliznjen, na cesti ne pogleda človeka. Ona se smeje, čuješ... Posvetnjaška in prihuljenka. Fej, take ženske, ki se obesijo vsakemu kar na cesti. Slišiš, oba se smejeta — oba govorita hkratu — kako neolikano!... Gini! Jutri mu odpoveš stanovanje.»

Gini je pogledala prijateljico. Ta je zrla ostro, uporno, skoro jo je fascinirala. Vendar je ohranila mirnost in s počasnim glasom dejala, z očmi pa je odkrivala potezo za potezo na Fani, do dna ji ni mogla.

«Ne sodim tako. Proti meni je vljuden, to se pravi, vsak teden komaj en pozdrav, nemira ne dela, v privatne zadeve se ne vtikam...»

«Privatna zadeva, če blati tvojo hišo, da vlači tuje ženske v sobo!?»

Fani je skoraj zakričala, v sobi je vse vtihnilo. Ko je Fani umolknila iz strahu pred lastnim glasom, ki je vrgel haljo z njenega telesa, da jo je Gini spregledala do dna, je zaznala molk v sobi.

Trepetala je. Pogledala je Gini v oči in videla, da je prepozno, da ne more zapreti vrat v svojo tajnost. Siknila je vsa razdražena, polglasno in zgrabila krčevito namizni prt in ga potegnila k sebi: «Čuješ — ne govorita več. Ti trpiš, da molčita v svoji sobi, da...»

Sedla je in težko sopla. Gini ji je nalila vode. V sobi je zopet začel lahek plah pogovor pod vtisom zakričanega stavka. Grenak truden nasmeh je plaval Fani čez ustnice. Popila je molče pol kozarca vode in se dvignila.

«Oprosti, bolna sem. Moj mož, ki me neizrečeno ljubi, se mi smili.» Komaj slišno so ji šle te besede iz ust. Na vratih je dejala: «V posteljo ležem. Ali te smem obiskati še jutri?»

«Pridi.»

«Kar je bilo, naj bo pozabljeno. Vsak dan bom prišla... vsak dan ob tej uri!»

Ko je šla po stopnicah, je šepetala: «Vsak dan!»...

Književna poročila.

Francè Zbašnik: Pesmi. Uredil in uvod napisal Pavel Karlin. Ljubljana 1922. Založila «Tiskovna zadruga». XVII + 92 strani.

Pesmi so iz treh napisanih zvezkov izbrane in urejene šele po pesnikovi smrti. Kar se je z naravnost nerazumljivo lahkoto posrečilo drugim začetnikom — ki so veliko manj pomembni in manj originalni, pa znajo skriti svojo duševno plitvost pod gromoglasne, bombastične fraze raznih marinetistov — namreč, da so njihovi pesniški proizvodi že brž po rojstvu zagledali svet v naših revijah: Domu in svetu, Slovanu in Zvonu, tega naš rahločutni pesnik ni dočakal vse življenje.

Res je, da se tudi mnogim Zbašnikovim pesmim pozna, da so bile zložene pod vplivom tega ali onega pesnika naše prve moderne (str. 8., 17., 20., 22., 29., 46. itd.). Vendar diha iz vse zbirke oni pomladanski čar, ona prisrčna preprostost, ona naivnoljubka vzvišenost in otroškoigriva šaljivost, ki je lastna le mladim, resnično pesniško navdahnjenim naturam.

In zraven so ti verzi vsaj odkritosrčni. Kot «motto» je zapisal Zbašnik te-le besede:

Prišel trenutek — snel sem krinko raz obraz,
pokazal svetu v vsej goloti lastni «jaz» —
sedaj naj zgrabi kamen, stopi naj naprej
in ga zažene vame, kdor je farizej! (str. 4.)

Slog je povečini lehak, tekoč, muzikalen in marsikatera pesem kar kriči po uglasbitvi. Vzemimo na primer to-le:

Tam med drevjem, med zelenim
sami beli dvori,
med pšenico — zlatolico
črni so razori...

Jaz pa moja mlada pesem
prek poljane greva,
in škrjanček tam v oblakih
mi nekje odpeva... (str. 14.)

ali «Fantovsko» na str. 38., ali «Poletje» na str. 43., ali pa ta-le «Kitajski motiv»:

Moja misel — kakor cvet oranžne veje,
moj pogled prek neba zlate zvezde šteje:
v tihi dalji hrepeneči zvoki lutnje
v mojem srcu trepetanje sladke slutnje...

Bel labud vzprhutnil plaho je iz mraka —
tam na bregu jezera nekdo me čaka,
tam na bregu jezera nekdo se smeje:
«Tvoja misel — kakor cvet oranžne veje»! (str. 86.)

Kakšno razpoloženje, kakšna ubranost!

Kjer zaide pesnik v modrovanje, se mu na prvi hip spozna njegova neizkušenost, njegova neprepričanost v govorjenem, misel ni dosledno izpeljana in pesem te ne ogreje (str. 42., 43., 55....).

Najboljše so pač one, v katerih je najbolj preprost, najbolj domač, a takih je v zbirki precej. (Glej str. 10., 14., 15., 17., 25., 30., 39 itd.) Pristen humor kažejo: Dolenjska (str. 10.), Kmečka romanca (25.), Žarki (31.), Zjutraj (32.).

Svoje matere se spominja v treh toplih, prečustvovanih pesmih: Materi (27.), Vseh mrtvih dan (76.) in v krasnem Večernem razpoloženju (71.), ki se ti zdi kakor slovo iz tujine pred smrtjo.

Moja majka, moja majka, da bi se k meni skoz mrak približala,
da bi me tvoja bela desnica ljubeče na čelo pokrižala,
kakor nekoč:
«Moj sinko, lahko noč!»

Moja majka, moja majka, jaz iščem tvoj bledi obraz;
v mojem srcu je strah, v moji duši je mraz:
moje oko od bolesti je v noč zaplakalo,
moje hrepenenje, o majka, ne bo te dočakalo! —

Tako zgodaj in tako tragično umrlemu pesniku — komaj dvajset let starega je 15. julija 1918. l. na italijanskem bojišču ubila granata — je napisal njegov prijatelj Pavel Karlin krasen uvod. Knjigi je dodana tudi pesnikova slika. Ko gledaš njegov lepi, sanjavi obraz, ti postąne še bolj žal nadarjenega mladeniča, ki je postal žrtev nenasitne vojne.

Tiskovna zadruga je storila prav, da je izdala Zbašnikove pesmi in s tem ohranila potomstvu marsikatero čedno pesmico tega v življenju nepriznanega resničnega pesnika. *R. P. Petruška.*

Jean de La Fontaine. (1621—1695.) Lani je Francoska Komedija proslavila tristoletnico našega naslovnika s tem, da je poslala večjo družbo igrat v njegov rojstni kraj Château-Thierry, kjer je La Fontaine prebil brezdelno mladost, potem ko se je nekaj časa pripravljal v Reimsu za duhovnika. V 22. letu je, poslušaje neko Malherbovo odo, začutil veselje do pesništva. Da bi ga priklenil na dom, mu je oče odstopil svojo službo gozdnega sodnika in ga oženil s 15letno Marijo Héricartovo. Neskrbni umetnik pa, ki je dejal o sebi: «Begotna sem stvar in letam od cveta na cvet», pozabi na svojce ter odide v Pariz poskušat literarno srečo. Živeč po tedanji šegi na stroške bogatih pokroviteljev, zlasti višjega finančnega nadzornika Fouqueta, poslednjih 20 let pa pri gospe de la Sablière, se udaja fejaškemu sanjarstvu, zaljubljen v «igro, ljubezen, knjigo, glasbo, mesto, poljano». Znan je njegov epitaf o razpolovljenem času: prvo polovico je prespal, drugo prelenaril.

V La Fontainovem značaju prevladuje nagnenje do nagonskega, naravnega kvijetizma, ki je amoralen kot priroda. Brez zlobe je ta skitalec, a tudi brez izrecnega altruističnega čuvstvovanja. Bil je tako detinsko preprost, tako favnovsko nezavesten, da mu ni mogoče zameriti zanemarjanja državljanskih dolžnosti. Venomer in veliko je govoril o sebi, to pa z neposnemljivo dobrodušnostjo. Njegov prijatelj Maucroix je mogel reči o njem: «To je najbolj iskrena ter odkrita duša, kar jih poznam: nikoli se ni pretvarjal, ne vem, ali se je kdaj zlagàl v svojem življenju.»

Ko je proti koncu hotel izkazati čast Najvišjemu, je svetoval svojemu spovedniku, naj dá ponatisniti njegove Povesti (razuzdane, opolzle!) ter izkupiček porabi za pobožne ustanove. — Vendômskemu vojvodi je poslal prošnjo za posojilo s pripombo, da bi si z denarjem rad pridobil naklonjenost lahkoživih gospodičen. — Nekoč naleti v salonu na prikupnega mladeniča. «Kdo pa je ta ljubeznivi gospodič?» Povedo mu, da je njegov sin, katerega je bil docela zgrešil. — Druga zgodbica pripoveduje, da je dremal v gledališču, baš ko so prvič uprizorili eno njegovih iger: ni ga zanimala. — Če diši ta anekdota po legendi, se pa naslednja zdi verjetna: Povabljen je bil k prijatelju na obed, a čakali so dve uri nanj; na polju je gledal, kako so mravlje zagrebale mrtvo tovarišico. — Zgodovinsko je dejstvo, da je po smrti njegove zaščitnice Sablièrove prišel k njemu plemič d'Hervart in mu ponudil svoje stanovanje na razpolago. «Ravnokar sem nameraval iti k vam,» se odreže dobričina z genljivo neprisiljenostjo.

Star 47 let je pričel objavljati Basni, ki so ga ovekovečile. Dasi je snov večidel posneta po Ezopu in Fedru, šteje vendar med izvirne pisatelje po samoniklem načinu pripovedovanja, čudovitem slogu, iskrečih razbleskih duhà in prisrčnem tonu, kakor ga ne srečate pri nobenem sovrstniku. Saj so njegovi spisi zvest odsev njegove neskaljene notrine. Slikovito opazovanje, ki zagrabi naravo pri viru in napravi iz basni pravzor realističnega popisa, se druži z lastnimi doživljajčki, z neprekinjeno pustno burko, ki našemlja živali v človeka, da se mu naroga, se izprepleta z izbrano smehljavo modrostjo in psihologijo, žgoščeno v jedrovitih podobah, ki se vtisnejo ljudstvu na veke v spomin, se menjava z liričnimi poleti, ki slednji trenotek ponašajo predmet v območje višjega pesništva, in z izrazito gibkimi ritmi. Sleherna basen zase nudi zaokrožen svet istine in poezije, celota pa «obširno stodejanko, ki v vesolju se vrši». Ljubiti La Fontaina se pravi skoro isto kakor ljubiti Molièra, zagotavlja Sainte-Beuve. Eden ko drugi sta izrecno reprezentativna za svoj narod, vtelešajoč eno njegovih bistvenih potez, zdravi razum. «Dobričina» — tako so ga klicali vrstniki — je znatno prispeval za ustaljenje te trajne podlage v francoski duhovnosti, saj ga čita staro in mlado, deca se ga uči na pamet, odrasli segajo često še po njem, dosti njegovih krilatic leta od ust do ust. Je-li čudo, če so nekateri videli v njem največjega francoskega pesnika? Kako je živ in aktualen, more presoditi zgolj oni, ki je čul njegove verze iz ust dobrega igralca. Naj omenim, da je pred nekaj meseci obelodanil Franc-Nohain zbirko Fables v njegovem slogu in da so leta 1898. izšle v Alžiru slične Kaddourove Basni in Pravljice v «sabiru», t. j. arabski francoščini. Danes oživljajo tudi ostala njegova dela. Opozoriti hočem samo na Discours à Madame de la Sablière, s katerim se je predstavil kot nesmrtnik pred Akademijo. Tu gre za Descartesovo teorijo o živalih-avtomatih, ki je poet ne priznava; more-li fabulist odobriti trditev, kakor da bi bile životinje samo stroji? Na bister način loči med dvema dušama, katerih eno bi rad postavil na mesto hladnega Kartezijevega mašinizma.

Vsaka doba ni enakomerno čislala Basni. Sedemnajsto stoletje, zaverovano v nepogrešno vnanjost in brezhibno vedenje, ni jemalo La Fontaina povsem resno, ker je s svojim obnašanjem kršil to načelo. Razen tega so tistikrat na dvoru zares vpoštevali le tragedijo in epopejo. Povest ali živalska pravljica sta veljali za manjvredni slovstveni obliki. «Parnasovski zakonodajec» Boileau ni v svoji Poetiki niti enkrat omenil osebnega prijatelja La Fontaina, ki se ni pokoril Malherbovi tehniki, marveč rabil svobodni stih mesto dvanajsterca kakor Molière v Amfitrionu. Značilno je, da so za njim morali stopram simbolisti takorekoč od mrtvih obuditi prosti verz.

Osemnajsti vek, ki znači odpor proti svojemu predhodniku in po versko kadí nagonom, ogrevaje se za «prirodnega človeka», se sicer ne pohujšuje nad zgodbicami iz Dekamerona in Heptamerona; enciklopedijcem ugaja izvestna merica umstvenega in nravnega anarhizma, bolj nego kdaj, izdajajo in bero La Fontaina, toda njih rogoborna ironija se ne streže s posmešno modrostjo samohotnega diletanta. Poleg tega še sveto spoštujejo slovstvene vrste «vélikega veka»: ključ do njih estetike je še vedno junaška pesem in žaloigra. Voltaire nazivlje La Fontaina «staro dete», «ljubkega pisatelja», ki kot avtor za mladino spada v odred: poetae minores. Pa vam prilomasti čemerni Rousseau in jame dvomiti nad vzgojno vrednostjo nekaterih basni.

Romantiki — bi človek menil — mu ne bodo strogi zaradi nagonskih življev njegove narave, z zadovoljstvom utegnejo opaziti pri njem premoč čutnosti nad razumom; vrhutega zametajo malikovanje plemenitih književnih oblik, hotoma iščejo pestri, domači slog; in njih prozodična reforma se dozdeva v skladu s fabulistovim ustvarjanjem. A mehki Lamartine ga še huje obsoja nego Rousseau, češ da je La Fontainova filozofija trda, mrzla, sebična: «To je žolč».

Popolno priznanje in splošno čeo ščenje se pričenja jedva v drugi polovici prošlega veka s kritiki kot Walckenaer, Girardin, Taine, Lefenestre, Nisard, Faguet, Régnier. Njim se je pridružil naš prevajalec, sedanji pokrajinski namestnik[1], čigar lično opremljeni prvi zvezek s 94 naslovi nas je edini opomnil na preteklo tristoletnico.

La Fontainovi arhaizmi so vzbujali sodobnikom dojem smešne, a nizke vsakdanjosti, za današnjike pa vsebujejo slasten okus, enako utegnejo tudi starinske besede v slovenski prestavi dospeti nekoč do veljave. Evo jih nekoliko: navlašč, dade, priznade, bližnjej mravlji, kakim načinom, oblekša, tacega i. dr. Stritar je pokopal opuščaj, zato ne maramo obujenk kakor nek namesto neki. Samosevski pravopis nahajamo pogostem pri našem slovenitelju: dalječ, gnjezdo, lažnjiv, komej, polen (poln), trnik itd. Marsikomu bo nejasna češka spregatev pozve (pozove, str. 12.). Neizrekljiva in neetimološka se mi vidi pisava obvsorej (obsorej, iz: ob sej uri, str. 121.). Mal se glasi prav mali, nedoločno pa majhen (114). Zamorem je po Miklošiču «dem deutschen Verbum nachgebildet», nam zadošča morem. Ali nimamo domačih besed za: movsati se (44), gamz (116)?

Dr. Breznik je zavrgel konstrukcijo vzročnega rodilnika: strahu se tresem, prav od strahu (32, 37, 72, 180). Tiskarski škrat je morda zakrivil nadraven, t. j. nadnaraven (101). Najnovejši slovničar opušča vezaj med dvema imenoma: čevljar krpač (72). Odkod pa deležnik vidši (95)? Neumljiv bo galicizem: nič ko obeti = sami obeti (93). Razluščiti mi ni bilo dano teh orehov: Naposled vrh valovja palic pa je (95), ko pokaže lovec zdajci S prostom (prstom?) proti njemu zajci (180). Drzno je rabiti samostalnik za glagol: Drobcene tekalke So kmalu pridne ga ovohalke (40). Dušeslovno bi bila bolj mikavna sledeča atrakcija: Čaka te morda podobnega česa (= kaj, 13), da je ni privedla zgolj ujema «ušesa». Qui dira les torts de la rime? se vprašujemo tupatam z Verlainom ob stavkih, razkosanih zaradi stika.

Kdor je sam prelagal verze, pozna vse Skile in Karibde takega početja ter ne bo grajal avtorja, ker se ne oklepa vselej izvirnika v spolu in razporedbi stikov. Posnemati bi se dale tudi aliteracije: **d**ébonnaire et **d**oux — **m**ehak in **m**il (33). Dober prevodnik posveča posebno pažnjo učinkovitim obratom. Chamfort n. pr. hvali mesto, kjer spava pastir, njegov kužek kakor tudi njegov meh ali dude: «Ta poslednji hemistih je srčkan. Smelost izraza, da dremajo tudi diple, postane preprosta in prirodna, ker nas nanjo pripravi sen ovčarja in psa.» Slovensko besedilo pa je zabrisalo to drobnjavo: «... pri čredi pravi spi Luka In... miruje pastirja piščal» (30). Ravno tako treba krepke rečenice, ki so duša basni in danes že pregovori, podati čim bolj jedrnato. Ugodno se je n. pr. iztekel ta-le vzgled:

---

[1] Jean de La Fontaine, Basni I. Prevel Ivan Hribar. V lastnej založbi. Dobiva se vezan pri Schwentnerju in v Jugoslovanski knjigarni po 10 Din.

Pač mnogo ljudi je na sveti,
O kojih se mora zapeti:
Od daleč še tič,
Od blizu si — nič. (95.)

«Kratkoča je duša povesti», je bilo La Fontainovo geslo, v pričujočih prevodih često pozabljeno. Vzemimo prvo basen, ki originalovo priredje zamenjava z odvisnikom «ko» v lastno škodo:

Maître corbeau, sur un arbre perché,
Tenoit en son bec un fromage.
Maître renard, par l'odeur allêché,
Lui tint à peu près ce langage:

Hribarjev tekst:

Ko mojster je vran, na drevesu čepé,
Imel v svojem kljunu kos sira,
Se mojstru lisjaku koj sline, ko čuti ta sir, pocedé,
Na vejo se k vranu ozira, takole besede izbira:

Krajše bi se glasilo:

Mojster gavran, na drevesu sedeč,
Ima v svojem kljunu kos sira.
Mojster lisjak mu pa, sline cedeč,
Takole besede izbira:

Pri tem smo še posnemali francosko verzifikacijo, kateri ne zadostuje en sam vokal za rimo: per c h é - allê c h é: sedeč - cedeč.

Med uspelimi primeri se odlikuje mogoče najbolj Čevljar in bankir; od obeh izvirnih pesnitev, pridejanih na koncu, pa bi prisodil prvenstvo gladkim trohejem Otrokovega poletnega jutra, ki so prikladni mladim ustecem za recitiranje. *A. Debeljak.*

Miroslav Krleža: Hrvatski Bog Mars. (Narodna knjižnica, vanredno izdanje.) Zagreb 1922.

Kogar je bila vojska telesno in duševno razmrcvarila in so se mu po vojni rane kolikor toliko že zacelile in če bi slučajno zahotel, da nanovo zakrvave v bolestnem srdu, ki pa ne pozna nobene določne usmerjenosti, temveč razbija in trga krog sebe do brezumnosti, naj vzame to knjigo v roko.

Knjiga obsega samo 117 strani in vendar je v njej z brezobzirno odkritosrčnostjo narisan v vsej svoji goloti ostudni obraz vse dobe, dobe največjega nesmisla, demonske blaznosti in kaosa. «Sve nema ni repa ni glave,» kakor pravi avtor. Koga je treba poklicati na odgovor, komu moraš naložiti na ramena vsa ta strašna, črna dejstva? Sili, ki je izven človeka samega, bogu Marsu, bogu brezobzirnosti, krvoločnosti, nesramnosti in blazne strahopetnosti, bogu, ki se poslužuje lepodonečih fraz in vsakemu človeku najsvetejših bitnosti, da vrže že itak vrtoglave ljudi s tira in jih naščuje drugega zoper drugega. Hudič se zmeša z Bogom, kasarna z biblijo: «Čudna je ta melodija kasarne i biblije, koja može čoveka da baci nekud duboko i da probudi u njemu sablast mrtvu, koja gazi preko požara krvava i luda i zver je i nije čovek, a opet ako mu uzmete još i to zversku dubljinu, što je onda još ostalo u toj jadnoj kreaturi.»

(Str. 71.) Te jadne kreature se grizejo med seboj kakor stekli psi, izgubljajoč se v trenotkih v raznežcnost in sentimentalnost. Višji, sami pridavljeni, davijo brezobzirno njim podrejene, ki se gazijo med seboj, neuki in pod vtisom kasarniške pedagogike, kot splašene ovce; vsi skupaj pa ne vedo, zakaj in čemu, in se otresajo strašne more na ta ali oni način in drve nekam v polblaznosti za življenjem in od življenja zopet proč. Bistvo vsega pa jim izginja izpred oči, saj nimajo niti volje, niti časa, niti razumevanja več za to bistvo. «Svi smo mi promašeni i svi smo promašili. Samliveni smo kao medju dva žronja. I mene ganjaju isto tako kao i tebe. To što ti zlatne porte nosiš i ostruge, a ja bakanče, to je smešna diferencijacija. Nas u stvari ganjaju!» (Str. 51.) Ni jim za ta «u stvari», vse se brezglavo meša, postaja glupo in nesmiselno, se potaplja, izginja in zopet bruha na dan bolestno razdraženo, grabeč v tmino in dalje za nečem slajšim in boljšim, dokler ne butne vse skupaj v breznadnost in obup. «Nema vremena! Nema ničega! Samo bol!» (Str. 56.) Ta strašna, tisočobrazna bolest in bolečina, ki si v neugnanosti grize prste, divja na vse strani, trga grudi, stiska pesti, zmerja, meče vse pod noge in gazi v prah, se zaliva s solzami, se krohoče in smeje, uprizarja zoprne komedije, filozofira in se v svojem akutnem štadiju zateka k samemu Gospodinu Bogu kot zadnjemu pribežališču, se končno preko resignacije poganja v samomor. Kdor že nima svojega Boga in svoje vere, si vse to nujno poišče, da ne telebne strmoglavo v propad obupa. Kakšen pa je pravzaprav ta Gospodin Bog, ki je poslednja opora v boju z bogom Marsom? «Oh, da! Ja sam vidio pred našim krčmama visiti Kristuša! Ono je bio pravi hrvatski Kristuš, i sva su mu trideset i tri rebra bila prelomljena, i sise prorupljene, i krvavio je na bezbroj rana! A ja nisam nikad verovao u njega! Onakov drveni Kristuš na blatnoj cesti kud se cedi gnojnica; kraj koga ne prolazi nijedna pijanica, a da ga ne bi proklela; onakav drveni bog, gol, bedan, kome fali leva noga, oh, bog sa soldačkom kapom, on, on — njemu da se pomolim, da mi pomogne —

Lieb Vaterland, magst ruhig sein!
Wir wollen alle Mütter sein —
Treu steht und fest die Wacht am Rhein.»

Mars triumfira, Bogu, ki leži pred njim razmesarjen v blatu, je celo nataknil vojaško kapo. Človek, bedna zver — stoji sam brez opore in sile, ne ve, kam bi se obrnil in vse mu postane glupo in brezmiselno in se zažene v polblaznost.

In vendar bi ne smelo biti tako, kakor je! Vsi hočejo iz sebe ven k boljšemu in lepšemu. Pa kako iz zagate? Sam vase naj poseže do zadnjega živca razbičani človek, z lastnimi silami naj se iztrga iz strašnih kremplјev in domobran, med bednimi najbednejši, naj stisne v pest vso svojo strašno bolest, naj plane in naj udari, ker je najbolj upravičen: «Ustaj, ustaj domobran, vani sviće dan!» (Str. 117.)

Kje je ta «vani»? Krleža ni teoretik-revolucijonar in vendar je od vrha do tal izrazit revolucijonar, ki stoji sam s svojo razbičano bolestjo v prsih in mu je žal kljub podivjanosti vendarle dobrega in sentimentalnega človeka, ki pa nima sile, da bi udaril nazaj. «Zašto tuče čovek čoveka? Zašto ovi ne udaraju natrag? Oh, kad bi barem jedan jedini udario natrag!» (Str. 36.) Da, čisto nič drugega, kakor udariti nazaj, pa če se pri tem tudi sam razbiješ.

V vsem tem bolestno razdraženem kaosu pa se vije ženska in vlačuga, nerazdružljiva Marsova ljubica, da do kraja dotolče, kar je od človeka še ostalo.

Krleža s surovo brezobzirnostjo meče iz sebe vse, kar in kakor je sprejel vase in kakor se je v njegovi razboleli notranjosti prekvasilo in izobličilo, govoreč popolnoma kasarniški in obče soldaški jezik, iz ogorčenosti in preziranja nad vsem ostudnim ne olepšava ničesar, temveč daje vsej sliki še groznejši obraz kakor pa je v resnici, kar izpričuje le njegovo silno ljubezen do neukega najbednejšega človeka iz spodnjih plasti, ki ne razume ničesar in si v tolažbo po svoje razlaga vse vojne pojave. Njegov slog je čisto samosvoj, ki pa nosi na sebi tudi Marsov obraz. Na estetično stran podajanja ne pazi, ker je v njem preveč produktivne, surove sile, ki se mora realizirati v isti neugnanosti, kakršna biva v njem. Krleža je danes kljub vsem ugovorom in nepriznanju od gotovih umetniških struj neoporečno največja pripovedna sila na našem jugu. *Milan Fabjančič.*

Oskar Wilde: Lady Windermere, prevel R. Rehar, Maribor, Mariborska tiskarna. 1921.

Čim dalje sem čital, tem hujše mi je kipela jeza; našvrkal bi bil prevajalca za drzko brezstidnost, s katero skruni svetišče našega lepega jezika. Kdor se na svoje oči ne prepriča, kaka nasilstva počenja prevod z domačo govorico, ne bo verjel, da se najdejo v njem te-le sorte cvetke:

Nočete mi nesti **mojo pahljačo?** **Nesel** jo boste **tako** gracijozno — vi bi **nesel** sploh vse tako gracijozno; vi bi **moral** biti; vi ste ljubeznjiva (to opičje spakovanje srečaš 80krat); zakaj **jo** niste **pridržala?** Ti si izgubil **figuro** v **tvojem dobrem glasu** (posesivni refleksiv je 35krat nápak rabljen); s škatljam (ni tiskovna napaka, ker ima še množinski orodnik: z **moškim**); bi se **ga smelo** soditi; kaj takega se ne stori, dokler **se** še količkaj lepo **izgleda** (solange man... aussieht; to je menda višek in zasluži korobač); stvar je **izpadla; dopade se** mi; ne misli **govorit.**

Menda bo dovolj vzgledov. Če ta vonjavi šopek 30krat povečaš, si precej dokraja obral pašnik, koder pase prevajánt svoje kozle.

Tudi stilistično je prevod tako mahedravo skrpucan, da imaš pri čitanju občutek, ko da se v sodu kotališ po bregu. Glede točnosti prevoda ne morem ničesar reči, ker nimam izvirnika pri roki. Vem pa, da se glasi originalov naslov: Lady Windermere's fan, torej «Pahljača g. W.». Stvar sumljivo diši po nemškem.

Prevod je greh in surovost napram slovenščini; sabotaža je, ki ji ni in ji ne sme biti odpuščanja. Cankar je smatral naš jezik za največji umotvor našega rodu; tako mislijo vsi, ki ga z umevanjem ljubijo. Pa ti pride rovtar in ti onečedi sleherno gredo tvojega lepega vrta! Kako je mogla M. T. založiti to prevajalsko brozgo, mi je uganka, ki ji moji možgani ne morejo do živega.

Ubogi Wilde, da moraš v taki posodi romati po Slovenskem, ubogi Slovenec, da moraš iz take posode piti dobro Wilde-ovo vino! *Sovrè.*

M. Skrbinšek: Diletantski oder. (Nova Talija I.) Natisnila in založila Zvezna tiskarna.

Kolikor mi je znano, predstavlja Skrbinškova knjižica prvi zvezek prepotrebnih publikacij teoretsko-praktičnih razpravljanj o drami, igranju, režiji itd. Misel, oživotvoriti prepotrebno Talijo, je bila nad vse srečna. S tem je ustreglo založništvo vsem onim mnogoštevilnim odrom po Sloveniji, ki pošiljajo dan za dnem prošnje v Narodno gledališče za izposojo dramskih del. Zbirke Slovenske Talije, Gledaliških iger itd. so po večini razprodane, zato bodo vsi diletantski odri z veseljem segli po tej novi zbirki.

Avtor pove v uvodu namen, ki ga ima knjižica — in ta namen, dvigniti nivo diletantskih predstav v bližino umetnosti, bo z vsemi praktičnimi navodili, ki jih daje, gotovo dosegel. V poglavju «Izbira iger», ki se mi zdi morda največje važnosti, pogrešam rubricirane tabelice s podrobnejšimi navedbami (koliko dejanj, oseb, založba, oziroma ali je delo sploh prevedeno). S tem bi napravil avtor vsem načelnikom odrov in podeželskim režiserjem veliko uslugo.

Ostala poglavja so stvarna navodila, ki pričajo, da je avtor strokovnjak, in ki so lahko ne samo diletantom, temveč tudi poklicnim igralcem na korist. Poglavje «Aplavz in priklanjanje» in «Kritika» naj si vsi, ki stoje v zvezi z ustvarjanjem v igralski umetnosti, in pa oni, ki se bodo po teh navodilih ravnali, podčrtajo z rdečim svinčnikom.

Gledališče in oder imata svojo lastno terminologijo, ki je znešena vkup iz vseh delov sveta. Avtor jo je ohranil po večini tudi v svoji knjigi, v kolikor se mu ni posrečilo dobiti primernih izrazov. *O. Š.*

Kronika.

K novi ureditvi slovenske Narodne opere. Zadnji čas se je mnogo pisalo in govorilo, da je slovenska Narodna opera v Ljubljani v nevarnem položaju, pot, ki jo je hodila, da baje ni bila povsem prava, pokazal se je velik deficit, in — morda tik nad prepadom — se je spoznala potreba, kreniti v novo smer.

Ne maram preiskavati, kaj je na tem resnice: to bodo opravili drugi. Tudi nočem razmotrivati, kako naj se uredi finančno stanje, vpelje nov pameten red in zagotovi eksistenca pridnih in zanesljivih članov opere: to je stvar vlade in novega upravništva. Pač pa moram izjaviti, da je treba opero na vsak način rešiti in postaviti na trdna tla, ker je eden izmed najvažnejših činiteljev narodove kulture, kultura pa je ena najvažnejših potreb narodovega življenja. Dà, lahko rečemo: narod brez kulture je narod brez značaja in nekulturni narodi — prav kakor neznačajni ljudje — le zelo težko ali pa sploh ne dosežejo pravice, da jih v življenju vpoštevajo. Ker pa ima mlada slovenska kultura kljub neugodni preteklosti in težavni sedanjosti polno znakov, ki vzbujajo opravičene nade v lepo bodočnost, je upati, da se ukrene vse, kar je potrebno za rešitev opere in da se to tudi posreči. Seveda bo treba dela, resnosti in vestnosti zmožnih oseb, od katerih je usoda opere večalimanj odvisna.

In kdo so tisti, od katerih je usoda opere odvisna?

1.) **Vsi, ki so dolžni skrbeti za prosveto** (vlada, ministrstvo, poslanci); 2.) **vsi, ki jim je mar za prosveto** (izobraženstvo, občinstvo, ozir. narod); 3.) **vsi, ki so v službi opere** (od intendanta do neimenovanega delavca, ki postavlja kulise, ali ženske, ki pometa in briše prah) — skratka, veliko jih je, in če bo vsak po svojih močeh delal za dobro ideje, ki jo opera predstavlja, bo gotovo stvar uspevala v splošno zadovoljstvo, stare napake bodo v kratkem popravljene, ogorčenje nad njimi pozabljeno in Ljubljana, ž njo pa ves narod, bo imel opero, kakor se spodobi...

Kakor smo že začetkoma omenili, se ne maramo vtikati v stvari, ki jih lahko opravijo drugi, od katerih je pričakovati dovolj zmožnosti in razsodnosti. Toda imamo nekaj misli, o katerih vemo, da lahko operi koristijo po **umetniški** strani, in to je pravi namen našega članka.

Pod besedo **opera** si predstavljamo umotvor, v katerem se poezija in glasba dejansko spajata v eno misel: **služiti drami.** Drugače povedano: **opera je muzikalno stilizirana drama.** To je glavno in ostane glavno. Koliko sodelujejo pri tem druge umetnosti, je sicer tudi večalimanj važno, ampak najvažnejše ni.

Razmeroma najpotrebnejša za opero, kakor tudi za dramo, je upodabljajoča umetnost, ki daje obema okvirje. Toda tudi brez tega je opera in drama mogoča: to so dokazale predstave v prosti naravi in moskovski igralci, ki so čestokrat igrali brez kulis, in sicer s polnim uspehom. S tem seveda nikakor ne svetujemo k preziranju drugih umetnosti. Bog varuj! To ne bi bil korak naprej, pač pa nazaj. Pojasniti hočemo samo pravi pomen besede opera, pod katere ime so razni ljudje tekom časa natrpali toliko neokusnosti, neslanosti in neumnosti, da je marsikak tak «operni umotvor» videti kakor neka zelo čudna žival, ki jo je z vsemi barvami poslikal kak podjeten — trileten deček.

Čisti slog opere je bil že večkrat v zgodovini tako pokvarjen, da so se morali pametni glasbeni dramatiki hudo boriti za njega očiščenje. Kako globoko pade včasih okus, vidimo najbolje v **opereti**. Umetniško-estetična opereta je bela vrana; po navadi je to zmešnjava stilov, v kateri nobena umetnost ne pride do prave veljave, ker je druga drugi na poti, druga drugi v škodo, druga drugo profanira, dejanska vsebina in dramatična celota pa je po navadi tako raztrgana in razmetana, da ima naobražen človek vtis, da ga sleparijo ali imajo za norca, kar je velikokrat tudi res. Operetni slog je sploh nesrečna, umetniško nedovršena kombinacija, ki je v izobrazbi ljudstva napravila veliko več škode nego nudila užitka, zato bo bolje, ako jo slovenska opera pusti popolnoma pri miru ali pa le izjemoma uprizarja.

Čisti slog opere kvari tudi veliko **ples**. V misli imamo namreč oni splošno znani, za časa Molièra baje lepi, a sedaj močno degenerirani balet, ki pravzaprav ni z dejanjem v nobeni potrebni zvezi in je v opero takorekoč za lase privlečen le zaradi «raznovrstnosti», ki mika in privlači nerazsodno občinstvo. Ta navada se je posebno hudo razpasla na Francoskem in pokvarila veliko oper. Proizvajanje takih pokvarjenih del gotovo ne bo slovenski kulturi v korist.

S tem seveda še ni rečeno, da hočemo nasploh zanikati vsak ples. Ne! Zanikamo samo tak ples, ki kvari slog opere, v nagrado pa nudi le par stereotipno stoječih pôz, navadno vrtenje in skakljanje bodisi posameznikov, bodisi kretajočih se gruč. Umetnost te vrste je zelo dober kup in ni vredno kvariti opere zaradi nje. Obratno pa imamo drugo mnenje o plesu tam, kjer imajo poze in geste estetičen pomen, najbolj pa čislamo oni ples, ki s pomočjo mimike in lepih kretenj izraža izvestno duševno stanje in delovanje. Tukaj priznavamo radi, da imamo opravka z umetnostjo in ne oporekamo, ako se na opernem odru izvede včasih kaka samostojna baletna pantomina, kjer se ples popolnoma uveljavlja brez žalitve in ne na škodo dramski poeziji.

Vendar pa stavimo dobro opero pred vsako pantomino, ker ima pantomina napram operi velik nedostatek: **pomanjkanje besedi**. Ker je beseda najboljše sredstvo za izražanje človeškega mišljenja in čustvovanja, stoji opera kot umotvor visoko nad pantomino, ki se je odrekla temu tako neizmerno važnemu sredstvu.

A preidimo k najvažnejšemu!

Rekli smo, da je opera v svojem bistvu muzikalno stilizirana drama, in povedali smo, kak pomen ima beseda v operi, oziroma drami: **brez besede ni mogoča ne opera, ne drama**. In tu smo pri jedru, kjer zasačimo ogromno večino pevcev pri njih naglavnem grehu. Zdi se neverjetno, a je resnično, da preko 90 odstotkov opernih pevcev večalimanj **slabo izgovarja** prepevane besede; s tem se naravnost žali poezija, ki mora vendar imeti v operi polno pravico, da se uveljavi. Nekateri pevci namreč obračajo (ali iz nevednosti ali iz nemarnosti) vso skrb na muzikalni zvok — **ton**, prav nič ali le malo pa se brigajo za zvok, ki ga je treba dati besedi, ako jo hoče poslušalec razumeti. Pevec — hrepeneč junak — prepeva **o slavi**, toda poslušalec prav tako lahko domneva, da prepeva o slami, travi, kravi ali čemerbodi. A ne mislite, da se šalim; so še hujši slučaji: marsikaterega pevca razumeš komaj vsako peto, deseto besedo, so pa tudi taki, ki jih sploh ne razumeš. Greh slabe izgovarjave je med pevci tako razširjen, da si marsikdo domneva, da ne gre drugače, da v operi mora tako biti. To pa nikakor ni res. Pravilno pojočega in dobro izgovarjajočega pevca razumeš z lahkoto vsako besedo in to lastnost bi v prvi vrsti moral imeti vsak operni pevec. Izrazita izgovarjava je predpogoj za vsakega govornika, recitatorja, igralca in pevca. Posebno pa je na gledaliških odrih in sploh v velikih dvoranah že zaradi prostora treba govoriti jasno in razločno — glasneje in markantneje nego pri navadnem pogovoru —, treba razumljivost besede **povečati!** Operni pevci pa to razumljivost navadno zmanjšujejo.

In vendar je princip pevske deklamacije tako preprost in enostaven! Treba je namreč samo dobro znati **peti vokale** in dobro **izgovarjati konzonante.** To je vse! Pri petju se namreč konzonanti le izgovarjajo, torej **ne** pojejo, iz tega enostavnega razloga, ker se večinoma sploh ne dado peti. Tako je n. pr. če pojemo besedo «kralj»: zapoje se le srednji vokal **a,** začetni in končni konzonanti pa se v isti višini samo izgovore, seveda tako, da jih je razločno slišati. Pri brezvokalnih besedah (kakor n. pr. **prst**) si pomaga pevec pri dolgih tonih s tem, da med začetne konzonante vsune negotov, a vseeno **zveneč psevdovokal,** ki spominja na polglasni **e.**[1]

Pevska deklamacija bazira torej na lahkoumevnem principu in tragikomično je, da marsikak «sloveč» pevec tega ne ve. Največ greše s tem, da začetne in srednje konzonante nemarno izgovarjajo, končne konzonante «požrô», vokale pa pojo tako nerazločno, da ne vemo, ali pojo **«a»** ali **«e»** ali **«o»**; posledica je, da poslušalec ne razume besede, ne ve, za kaj gre ter se pri operi pogostoma dolgočasi. Zelo važno in v interesu vsake opere je torej, da pevci dobro izgovarjajo, in želeti je, da se tudi pevci slovenske opere v tem smislu radikalno izpopolnijo. To velja v isti meri o tistih, ki jim slovenščina ni materni jezik.[2]

In končno še par misli o orkestru in dirigentu!

Naloga gledališkega orkestra je velika in precej težka, vsaj v marsičem težja nego naloga sinfoničnega orkestra. Razlika tiči v tem, da godbeniki v sinfoničnem orkestru rešujejo predvsem le tehnične probleme absolutne glasbe, dočim morajo v gledališkem orkestru poleg tega imeti še polno ozirov do drame. Koliko pazljivosti n. pr. je včasih treba pri spremljevanju recitativov? In ne le to. Godci morajo podpirati sceno, morajo hitro parirati na nepričakovane izpremembe temp, se morajo včasih potisniti za besedo, včasih multiplicirati izraz in pomen besede, morajo barvo zvoka prilagoditi značaju posameznih prizorov — tako n. pr. ne zadošča tiha igra, kadar je predpisan «piano», marveč je treba tudi igrati ali mirno ali otožno ali žalostno, ne zadošča močna igra, marveč je treba tudi dati zvoku ali veličastnost ali veselje ali grozo, obup, kakor pač momentano zahteva dejanje na odru — in vse to zahteva od orkestra, posebno pa od njega dirigenta jako inteligenco in prisotnost duha. Gledališki dirigent mora imeti poleg muzikalne izobrazbe razvit smisel za dramo in tega vsak dirigent nima. (Poznamo n. pr. genijalnega dirigenta, ki je s svojim simfoničnim orkestrom žel silne uspehe, ko pa je postal šef Ljudske opere na Dunaju, je čez pol leta sam zaprosil za odpust, češ, da se je prepričal, da ni za opero.) Dober operni dirigent mora biti obenem dober psiholog, ki se zna vživljati v značaje dramskih figur, mora umevati njih dobre in slabe lastnosti, mora svoje razumevanje sugerirati pri izkušnjah vsem, ki opero proizvajajo in tega razumevanja nimajo. Dober dirigent je srce in duša opere. In če ima ta duša peroti, dvigne v polet duše vseh sodelujočih, za temi pa letijo duše poslušalcev in opera slavi zmago: **glasba in dramska poezija sta se objeli in združili v eni ideji.**

---

[1] Sicer pa pameten komponist, ki pozna šibke strani deklamacije, na tako ali slično besedo napiše le eno kratko noto. *(Op. pis.)*

[2] Vsem pripadnikom drugih slovanskih narodnosti, ki so angažirani pri slovenski operi (ali drami), polagamo na srce, da se za slovenščino prav temeljito pobrigajo, ker je vsakemu čutečemu človeku naravnost mučno poslušati, kako se na odru pači njegov jezik. Spočetka človek potrpi, toda če traja predolgo, postane stvar absurdna in žaljiva. *(Op. pis.)*

S tem smo povedali vse, kar se nam je zdelo za danes potrebno, in ne bo škodovalo, ako bi izvršujoči člani opere o našem naziranju stvarno razmišljali. Kdor pa je mnenja, da naše naziranje v tem ali onem oziru ni pravo, naj se oglasi: veselilo nas bo vse, kar pripomore slovenski operi na višjo stopnjo umetnosti. Prisotni članek je namreč diktirala ista želja, obenem pa trdno prepričanje, da je **umetnost izvršujoče članstvo slovenske opere zmožno doseči večjih uspehov** in jih tudi doseže, ako bo imelo pred seboj višje cilje in se **napoti za njimi.** Na pot pa naj vzame s seboj tri vodnike: **razumen idealizem, trdno vero,** da se s kulturo srca in duha dvigne vrednost in veljava naroda, ter **strogo zavest,** da je v to svrho treba resnega in poštenega dela. *J. M.*

Nove knjige.

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Goršič Francè. Socialna zaščita dece in mladine. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1921. 126 str. 10 Din, po pošti 75 p več. (Zbirka političnih, gospodarskih in socialnih spisov. — IX. zvezek.)

Jerajeva, Vida. Iz Ljubljane čez poljane. Pesmi in slike za mlade ljudi. Risal Gojmir Anton Kos. Ljubljana. Slovenska Matica. 1921. 31 str.

Koledar za leto 1922. Uredil dr. A. Pavlica. Risbe izdelal A. Bucik. Gorica. Goriška Matica. 1921. 93 str.

Krleža, Miroslav. Magyar királyi honvéd novela. Kr. ug. domobranska novela. Lirski fragment iz ciklusa Hrvatski Bog Mars. Zagreb. Naklada Jos. Čaklovića. (V komisiji Stj. Kuglija.) 1921. 146 str. (Jugoslavenska literatura, svezak 6.)

Machar, J. S. Konfesije literata. Z avtorjevim dovoljenjem izbral in prevedel dr. Joža Glonar. Ljubljana. Umetniška propaganda. 1921. 211 str.

Remec, Alojzij. Naši ljudje. Gorica. Goriška Matica. 1921. 94 str. (Zabavna Knjižnica za leto 1922., zvezek II.)

Sič, Albert. Narodni okraski na pirhih in kožuhih. Ljubljana. Kr. zaloga šolskih knjig in učil. 1922. Obsega 41 slik z ilustriranim uvodom. Cena za finejšo izdajo na kartonu z mapo 100 Din, na navadnem papirju 75 Din, v 8 zvezkih po 10 Din.

Stražar, Anton. Praprečanove zgodbe. Povesti, stare zgodbe in črtice. Kamnik. Samozaložba. 1922. 60 str.

Urednikov »Imprimatur« 28. aprila 1922.

LJUBLJANSKI ZVON
Mesečnik za književnost in prosveto

XLII. letnik 1922 6. številka

France Veber:

O umetniškem ustvarjanju.

(Donesek k analitiki umetniškega doživljanja.)

Umetniško ustvarjanje in znanstvena psihologija.

Orisati hočem neke strani umetniškega doživljanja, ki se mi zde važne za točnejše umevanje tudi drugih psiholoških pojavov. Na morebitni ugovor, da kot neumetnik nisem kompetenten, govoriti o umetniškem doživljanju, odgovarjam v prvi vrsti tole: umetniško doživljanje je vsekakor psihološki pojav, čigar analiza spada torej pod jurisdikcijo psihologije. To ne velja samo o kakih posameznih doživljajih ustvarjajočega umetnika, temveč vseskozi tudi o onem kompleksu, ki ga nazivljemo «umetniško ustvarjanje». Naj bo ta pojav karkoli, gotovo ga ne gre istovetiti s katerimikoli fizikalnimi dogajanji; bistveno jedro tega pojava je iskati v umetnikovi duševnosti, to je v izvestnih njegovih psiholoških dispozicijah in v njegovih iz teh dispozicij izvirajočih doživljanjih. Kdor si odmisli to specifično psihološko ozadje umetniškega ustvarjanja, za tega mora tudi ta izraz izgubiti vsak poseben pomen, ker bi se v tem slučaju moralo to ustvarjanje v resnici istovetiti le s procesi, ki stoje na isti stopnji kakor katerikoli drugi zgolj fizikalni procesi. Že dejstvo samo, da se o umetniškem ustvarjanju more govoriti le pri gotovih **subjektih**, dokazuje, da gre pri analizi tega pojava v prvi vrsti za analizo izvestnega doživljanja.[1] Če je temu tako, tedaj pa je le psihologija poklicana, orisati jedro tega pojava.

---

[1] Da se umetniško ustvarjanje baš po svojem psihološkem ozadju razlikuje od drugih zgolj **fizičnih** pojavov, sledi naknadno še iz dejstva, da je za vsako tako ustvarjanje od strani umetnika neobhodno potrebno izvestno **doživljanje** (ne samo golo predstavljanje, temveč tudi n. pr. izvestno mišljenje, čustvovanje in stremljenje); kdor hoče umeti to ustvarjanje, mora v prvi vrsti umeti odgovarjajoče doživljanje umetnika, in kdor hoče to ustvarjanje razlikovati od drugih pojavov, mora v prvi vrsti izkušati, da najde razlike tega umetniškega doživljanja od drugih doživljanj.

Seveda bi lahko še kdo ugovarjal, da psihologija kljub temu ne more podati zadovoljive analize umetniškega ustvarjanja, ker bi v tem slučaju moral psiholog sam biti obenem ustvarjajoč umetnik: le v tem slučaju bi mu namreč iz lastne izkušnje bilo znano vse ono doživljanje, ki tvori v svoji celokupnosti jedro umetniškega ustvarjanja. Kakor pa ustvarjajoči umetniki po navadi niso znanstveni psihologi, tako tudi znanstveni psihologi po navadi niso ustvarjajoči umetniki in v kolikor to niso, jim kljub omenjenemu psilohoškemu ozadju umetniškega ustvarjanja ta pojav ostane in mora ostati neznan. Saj je vendar znano, da more psiholog o kateremkoli doživljaju govoriti navsezadnje le na podlagi **lastne** izkušnje, kakor velja sploh načelo, da moremo o doživljanjih katerekoli druge osebe vedeti karkoli le na podlagi lastnega doživetja, to je: le po analogiji naše lastne duševnosti. Jaz torej, ki nisem ustvarjajoč umetnik, že načelno ne morem podajati zadovoljive analize umetniškega ustvarjanja.

Temu ugovoru se pridružujem samo v toliko, da moremo o duševnosti druge osebe govoriti nazadnje v resnici le po analogiji tega, kar de facto sami doživljamo. Da pa iz tega še daleko ne sledi, da bi torej psiholog znanstvenik, ki sam ni ustvarjajoč umetnik, ne mogel podajati analize takšnega doživljanja, ki mu je samemu po gotovih straneh tuje, dokazuje že primer dobrega sodnika, duhovnika, pedagoga in drugih takih oseb, ki v danem slučaju prav dobro umevajo in tako rekoč po svojem poklicu morajo umevati tudi ono notranjost drugih oseb, ki jim je po vseh svojih straneh prav za prav tuja: sodnik, ki sam ni zločinec, pa mora v danem slučaju vendar imeti in tudi ima sposobnost «vživeti se» v duševnost kakega in eventuelno najhujšega zločinca. Isto velja za duhovnika in pedagoga, ki morata tudi imeti sposobnost, umevati notranjost njima v duhovno oskrbstvo poverjenih oseb in najsi so te osebe od njiju samih še tako različne. Ti primeri kažejo jasno, da je kljub omenjenemu načelu umevanje še tako različne tuje duševnosti vendarle možno. Nastane torej le vprašanje, kako si lahko ta fakt tudi teoretično razlagamo.

Kakor zunanja, tako sestoji tudi notranja, duševna narava iz gotovih **elementov**,[2] ki so sami povsod enaki. Taka elementarna doživljanja so torej lastna vsem subjektom ali vsaj subjektom ene vrste, n. pr. ravno človeku. Med temi psihičnimi elementi so tudi takšni, ki jih doživljajo le nekateri subjekti. Tudi o teh elementih pa velja, da so kot elementi enaki pri vseh subjektih, ki jih doživljajo. Vidi se takoj, da se zgorajšnji ugovor ne more tikati v tem zmislu elementarne duševnosti, po kateri se subjekt ne loči od subjekta, vsaj v kolikor je njegova duševnost zgrajena na ravno teh elementih. V kolikor velja to za psihologa znanstvenika in ustvarjajočega umetnika, lahko od te strani tudi ta subjekta drug drugega umevata. Pač pa se obenem vidi, da je vsako takšno medsebojno umevanje dveh subjektov v toliko izključeno, v kolikor gre pri tem za umevanje psihičnih elementov, ki pripadajo notranjosti subjekta A, ne pa oni subjekta B. Ako je neka oseba po svoji notranjosti glede gotovih strani te notranjosti tudi v elementarnem zmislu besede od nas različna, tedaj je pač za nas katerokoli umevanje teh strani njene duševnosti vnaprej izključeno: te strani ostanejo za nas v tem slučaju le prazen abrakadabra, vsaj tako dolgo, dokler se iz katerihkoli razlogov tudi v naši notranjosti ne pojavijo isti elementi. Zgorajšnji ugovor bi veljal torej od te strani le pod pogojem, da zadeva omenjeno psihološko ozadje umetniškega ustvarjanja psihične elemente, pripadajoče le duševnosti umetnika, ne pa oni navadnega psihologa znanstvenika. Ako pa to ne velja, to je, ako gre pri tem ustvarjanju za psihične **komplekse,** tedaj izgubi ta ugovor že precej na svoji ostrini.

---

[2] Pod psihičnimi elementi razumevam taka doživljanja, ki se v nobenem zmislu ne dado reducirati na katerakoli druga doživljanja in ki torej v tem zmislu niso kompleksnega značaja. Nekaj takih elementov sem navedel v svojem «Uvodu v filozofijo».

Toda naše načelo o dojemanju tuje duševnosti ne velja samo za psihične elemente, temveč — strogo vzeto — tudi za psihične komplekse. Četudi je neki subjekt A v elementarnem zmislu enak subjektu B, mu vendar ostanejo in morajo ostati popolnoma tuji vsi oni psihični kompleksi subjekta B, ki jih sam **v nikakem zmislu** ne doživlja. Situacija je tukaj le v toliko drugačna, da se za umevanje tujih psihičnih kompleksov gotovo ne zahteva doživljanje povsem **istih,** vsekakor pa vsaj več ali manj **podobnih** kompleksov. V tem stiku pa moram opozoriti ponovno na ono fundamentalno razliko v vsem našem doživljanju, ki sem jo drugod (n. pr. v svojem «Uvodu v filozofijo», še točnejše pa v svojem «Sistemu filozofije I.») označil kot razliko med **pristnim** in **nepristnim** doživljanjem. Ta razlika se tiče dvojnega načina kateregakoli, elementarnega ali kompleksnega doživljanja, v tem zmislu namreč, da je n. pr. naše gledanje barve ali poslušanje glasu pristno, kadar gledamo in poslušamo tako rekoč z odprtimi očmi in ušesi, nepristno pa, kadar doživimo to gledanje ali poslušanje, recimo v spominu, fantaziji itd. Ravno tako je naše mišljenje pristno, kadar ga doživljamo v zmislu tako zvanega lastnega prepričanja, nepristno pa, kadar doživljamo eventuelno iste misli, čitajoč kak roman, ali kadar in v kolikor le umevamo neki stavek, ne da bi sami bili prepričani o njegovi vsebini itd. Isto velja tudi za vsa druga naša doživljanja in se obenem vidi, da tukaj ne gre za razlike v tem, **kaj** gledamo, poslušamo, mislimo, želimo, cenimo, temveč le zato, **na kakšen način** nekaj gledamo, mislimo itd., t. j. ali na pristen ali na nepristen način. V zvezi z omenjenimi psihičnimi elementi bi bilo še reči, da je katerokoli nepristno doživljanje takih **elementov** od strani katerihkoli subjektov možno le na podlagi prejšnjega pristnega doživljanja istih elementov. Kdor še ni nikdar na pristen način slišal nobenega elementarnega glasu ali kdor še ni nikdar na pristen način videl nobene posamezne barve, zanj je tudi vnaprej izključeno katerokoli nepristno (n. pr. v spominu, v domišljiji itd.) slišanje glasu, gledanje barve: tak človek ostane za te elemente a priori popolnoma «slep». Nikakor pa ne velja ta zakon odvisnosti nepristnega doživljanja od prejšnjega pristnega za katerekoli psihične **kompleksе.** To dokazujejo že vse mitološke tvorbe narodove fantazije, kakor kentaver, Hades, psoglavec, pekel, Martin Krpan, Deseti brat, vojska kralja Matjaža, njegova brada itd. Grk ni pristno videl ne kentavra ne Hada, Slovenec ne psoglavca ne Matjaževe vojske, a je zato neštetokrat pristno videl vse one **elemente,** iz katerih ti pojavi sestojijo, in ravno tako vse one manjše komplekse, ki tvorê z onimi elementi vred omenjene in druge tvorbe narodove fantazije. Grk in Slovenec sta neštetokrat pristno videla barve, dlako, človeško glavo, konjsko telo, oborožene vojake. Isti Grk in Slovenec sta neštetokrat pristno občutila temperaturo ognja, pristno zaznala telesno orjaške osebe, od usode preganjane subjekte, in le na podlagi tega sta potem potom vsakojakega **kombiniranja** vseh teh in drugih poprej pristno zaznanih elementov in manjših kompleksov mogla priti do onega nepristnega doživljanja, ki jima je pokazalo na ta način kentavra, kralja Matjaža in druge takšne kompleksne pojave, čeprav nista nikdar poprej zaznala teh pojavov na pristen način. Ti primeri, ki jim stoji ob strani nebroj drugih, kažejo jasno, da za kompleksna nepristna doživljanja omenjeni zakon ne velja, ker vede do takšnega doživljanja že **kombinatorična energija lastne duševnosti** dotičnega subjekta: Ako je ta subjekt doživel kdaj pristno le kakšne elemente a, b, c, č, d ... in ako doživi pozneje na podlagi tega prejšnjega pristnega doživljanja na nepristen način iste elemente a, b, c, č, d ..., more le potom vsakojake kombinacije teh elementov priti do najraznejših kompleksnih in nepristnih doživljanj, katerim ne odgovarja nikakšen pristen korelat v njegovi prejšnji duševnosti. Za nepristna kompleksna doživljanja velja torej v nasprotju s psihičnimi elementi principijelna neodvisnost od takih prejšnjih pristnih kompleksnih doživljanj.

Šele ta zadnji zakon nam povoljno razlaga, kakor more n. pr. sodnik, duhovnik in pedagog umevati duševnost svojega bližnjega, četudi je ta od njegove lastne povsem različna. To umevanje se vrši na ta način, da ima sodnik, duhovnik, pedagog sposobnost vsaj za nepristno doživljanje vseh onih kompleksov, katerih **pristno** doživljanje pripada nekemu subjektu, kot na priliko: efektivnemu zločincu, grešniku, pijancu... Saj gotovo ne bo nihče dvomil, da imajo te, recimo, etično in intelektualno malovredne osebe psihične **elemente** skupne z drugimi osebami, razlikujoč se od teh le po **svojih** pristnih **kompleksnih** doživljanjih. Nadarjenost sodnika, duhovnika in pedagoga pa obstoji v veliki meri baš v njegovi sposobnosti, priti tudi od svoje strani do onih nepristnih kompleksnih doživljanj, katerih pristni korelati značijo omenjene malovredne osebe. Na podlagi takšnega **lastnega**, a nepristnega kompleksnega doživljanja se more sodnik ali duhovnik ali pedagog vživeti v notranjost svojega klijenta in v tem zmislu to notranjost «umeti». Z drugimi besedami: sodnik, duhovnik in pedagog, ki morajo v danem slučaju znati presoditi notranjost zločinca, morajo imeti sposobnost, da postanejo za ta trenutek tudi **sami** «zločinskega» značaja, s to razliko, da gre pri tem značaju za trenutno **nepristno** doživljanje onih kompleksov, ki jih «pravi» zločinec doživlja konstantno in na **pristen** način. Ker smo pa videli, da je katerokoli nepristno kompleksno doživljanje možno brez istega prejšnjega, a pristnega kompleksnega doživljanja, ne nudi zdaj od izkušnje tolikrat potrjeno umevanje tuje in še tako različne notranjosti od strani sodnika, duhovnika in pedagoga nikakšnih teoretičnih težkoč. Sodnik kakor tudi zločinec doživljata pristno iste psihične elemente: zločinec doživlja na pristen način še posebne in zanj značilne psihične komplekse; sodnik pa mora imeti sposobnost, da doživi vsaj več ali manj podobne psihične komplekse na nepristen način, in sicer vsaj za čas svojega opazovanja dotičnega zločinca. Ta sposobnost je lahko večja ali manjša, načelno ne nasprotuje prav nič aksijomu, da je doznavanje tuje duševnosti možno le po analogiji lastne duševnosti. Tudi sodnik, ki doživlja na nepristen način omenjene «zločinske» komplekse, črpa svoje znanje o zločinčevi notranjosti le po analogiji lastne duševnosti.

S tem smo pa prišli vsaj deloma tako daleč, da lahko zagovarjamo tudi analizo umetniškega ustvarjanja od strani psihologa neumetnika. Veliki razliki med vseskozi poštenim, nadarjenim sodnikom (duhovnikom, pedagogom) in, recimo, najokrutnejšim zločincem odgovarja tudi tukaj velika (a prav za prav vendar mnogo manjša) razlika med ustvarjajočim umetnikom in psihologom znanstvenikom. Tudi tukaj ni dvoma — podrobneje govorim o tem še pozneje —, da imata umetnik in psiholog (kakor tudi katerikoli drugi subjekt) skupne psihične elemente in da se torej umetnik od psihologa loči v prvi vrsti le po **svojih** pristnih **kompleksnih** doživljanjih, namreč po onih doživljanjih, ki tvorê psihološko ozadje umetniškega ustvarjanja. Torej ni nobenega zadržka več, da pride psiholog v danem slučaju do umevanja umetnikove notranjosti, ker mu v to svrho, kakor smo videli, ni treba ničesar drugega, nego imeti sposobnost, doživeti vsaj na nepristen način one komplekse, ki so več ali manj podobni odgovarjajočim pristnim kompleksnim doživljanjem ustvarjajočega umetnika. Le za psihologa, ki bi mu tako rekoč načelno nedostajala tudi ta sposobnost, je vnaprej izključeno katerokoli umevanje ter iz tega umevanja izvirajoče povoljno znanstveno raziskavanje umetnikove notranjosti. Le tak psiholog je in ostane za pojav umetniškega ustvarjanja naravnost «slep», kar pa velja, kakor smo videli mutatis mutandis, tudi za sodnika, duhovnika, pedagoga napram notranjosti zločinčevi i. dr. Kakor pa imamo n. pr. sodnike, zmožne nepristnega doživljanja «zločinskih» kompleksov, tako obstoji tudi nadarjenost psihologa znanstvenika v veliki meri v tem, da more na nepristen način doživljati one komplekse, ki jih hoče raziskavati, najsi mu tudi nedostajajo odgovarjajoči pristni korelati teh kompleksov. Tudi tak psiholog mora tedaj, v kolikor hoče raziskavati n. pr. psihološko ozadje umetniškega ustvarjanja, imeti sposobnost, postati vsaj za trenutek tega raziskavanja i sam ustvarjajoč umetnik, s to razliko, da mu v to svrho zadoščajo že odgovarjajoča nepristna kompleksna doživljanja.

Še lažja postane ta situacija za psihologa, če pomislimo, da pri znanstveni analizi umetniškega ustvarjanja kakor sploh tudi kateregakoli drugega pojava nikakor ne gre za podajanje celokupne individualne totalnosti tega pojava, temveč le za več ali manj točno izklesanje vseh onih elementov, ki so ravno za ta pojav značilni, in za obris zakonov, po katerih se sklapljajo ti elementi, n. pr. baš v kompleksu umetniškega ustvarjanja, ki jih pa nahajamo tudi na ostalem psihološkem polju, to je izven tega ustvarjanja. Ako je namreč to ustvarjanje psihološki pojav, tedaj morajo tudi zanj veljati splošni psihološki zakoni in to v istem zmislu, kakor veljajo tudi za katerikoli individualni pojav v zunanji naravi splošni naravoslovni zakoni.[3] Vsemu temu se pridruži v našem slučaju še dejstvo, da gre baš pri umetniškem ustvarjanju za psihične komplekse, ki jih le v neki posebni meri doživlja ravno ustvarjajoči umetnik, katerih sledovi pa se nahajajo tudi v notranjosti velikega števila ostalih subjektov. Tudi to nam osvetli na nevtralnem polju primer zločinca, ki se, kakor znano, tudi graduelno razlikuje od večine ostalega človeštva, dočim se vsaj sledovi «zločinskega» kompleksnega doživljanja nahajajo tudi v notranjosti večine ostalih subjektov, kakor zveni to že iz znanega izreka, da greši tudi pravičnik malone pri vsaki priliki. Isto velja nedvomno tudi za razmerje med umetnikom in navadnim človekom: v umetniku nahajamo le v posebno veliki meri komplekse, ki jih v manjši meri doživljajo tudi ostali subjekti, kar dokazuje že dejstvo, da nahajamo med umetniki samimi tozadevne graduelne razlike in da tudi na drugi strani ni stroge meje med umetnikom in neumetnikom. Kakor nahajamo večje in manjše poštenjake ali zločince in kakor tudi tukaj ni nobene stroge meje med notranjostjo enega in drugega, ker se oba jasno ločita med seboj le na gotovih v graduelnem zmislu izrazitih točkah, isto velja za razmerje med enim in drugim umetnikom, kakor tudi med umetnikom in neumetnikom: če nahajamo med umetniki samimi «večje in manjše» umetnike, tedaj v danem slučaju pač lahko ločimo kakega posebno velikega umetnika od vsakdanjega «normalnega» človeka, torej recimo neumetnika, nemožno pa je, podati tudi v znanstvenem zmislu zadovoljiv odgovor na vprašanje, na kateri točki se torej začenja umetnik ali neumetnik. Vse to pa se ravno ne pravi nič drugega, nego da stroge meje med obema ni in da nahajamo navadno tudi pri vsakem «neumetniku» vsaj sledove «umetniške» notranjosti.[4]

---

[3] Tudi psihološka znanstvena analiza kateregakoli še tako individualnega doživljanja ni namreč kaka «individualna» psihologija tega pojava, ker bi v tem slučaju sploh ne mogla priti do nobenih «zakonov» in bi torej tudi prenehala biti znanstvena. Psihologija umetniškega ustvarjenja si torej tudi ta pojav ogleduje in mora ogledovati več ali manj le od onih strani, v katerih se zrcalijo zakoni tudi ostalega celokupnega doživljanja.

[4] Za tukaj postulirano kontinuiteto med umetnikom in med neumetnikom govore sploh tudi vse naše izkušnje, ki se tičejo takih in podobnih diferenc. Umetniki, znanstveniki, zločinci, «svetniki», norci, don Juani itd. se ločijo od drugih oseb več ali manj le po tem, da nastopa v njih baš izvestno doživljanje v mnogo večji meri nego pri drugih subjektih in tako rekoč na škodo razmahu ostalega človeškega doživljanja. Pri teh bodisi v «dobrem» ali «slabem» zmislu

Če je temu tako, tedaj ne razumem, zakaj bi tudi psiholog ne mogel prodreti vsaj do onega umevanja umetnikovega ustvarjanja, ki zadošča njegovim znanstvenim svrham. Če gre pri tem umevanju le za več ali manj splošne strani umetnikove notranjosti, če se sledovi te notranjosti tudi v zmislu pristnega doživljanja nahajajo tudi v notranjosti psihologa in če ima vrhutega tak psiholog sposobnost, da na nepristen način projicira te sledove v vedno večje dimenzije, tedaj so po njegovi strani dani vsi pogoji, da more tudi on kot «neumetnik» podati zadovoljivo analizo «umetnikove» notranjosti. Pri tem je treba pomisliti, da tak psiholog s svojo teoretično analizo vendar ne izreka ocen in sodb in tudi ne namerava postati sam «umetnik», kakor tudi sodnik v trenutku, ko se vrši v njem proces golega umevanja zločinčeve notranjosti, še prav nič ne «sodi», kaj šele, da bi nameraval sam postati zločinec. Obratno ima psiholog v našem slučaju le to nalogo, da se izkuša le toliko prilagoditi umetnikovi notranjosti, v kolikor je ta prilagoditev na podlagi zgorajšnjih izvajanj potrebna (in možna) za **teoretično** umevanje umetnika, ne pa za lastno «umetniško ustvarjanje». Umetnik in psiholog se nahajata v našem slučaju torej v tem razmerju, da ima prvi sposobnost efektivnega umetniškega ustvarjanja (stvaritev kipa, simfonije, drame), drugi pa sposobnost znanstvene analize tega ustvarjanja; dočim je torej umetniku njegovo umetniško pristno kompleksno doživljanje **sredstvo** za proizvajanje tako zvanih umotvorov, je psihologu znanstveniku to doživljanje **objekt** njegovega znanstvenega raziskovanja. Med umetnikom in psihologom ni torej nikakšnega nasprotja, iz katerega bi sledilo, da se psiholog kot znanstvenik «vmešava» v zadeve, ki ga kot neumetnika prav nič ne brigajo. Delo psihologa je torej tudi v tem slučaju po svojem smotru in objektu drugo nego ono ustvarjajočega umetnika, kar nam hkrati razlaga od stoletnih izkušenj neštetokrat potrjeno dejstvo, da so najboljši umetniki običajno slabi **znanstveni** psihologi in najboljši psihologi po navadi slabi umetniki in da zato kažejo najboljši umetniki slabo teoretično umevanje svoje lastne notranjosti, izražajoč jo večkrat na način, ki je za znanstvenega psihologa povsem neporaben, dočim se izražajo najboljši psihologi po navadi na način, ki le prečesto bije v obraz estetičnemu čutu ustvarjajočega umetnika. Vse to ne znači nikakšne nevrednosti

---

posebnih subjektih gre torej za nekako **hipertrofijo** izvestnega doživljanja, ki pa se vsaj v zmislu nekih sledov nahaja po večini tudi pri ostalih subjektih. Le to dejstvo nam razlaga možnost in efektivno danost splošnih psiholoških zakonov kljub omenjenim diferencam med tem in onim «individuom».

nekoga kot umetnika ali psihologa, ravno zato ne, ker imata vsak svoje opravilo, ki ga navadno vršita tem boljše, čim večja je diferenca med enim in drugim delom. Na nevtralnem polju nahajamo podobno razmerje n. pr. med pedagogom znanstvenikom in praktičnim vzgojiteljem, ki je večkrat tudi takšno, da je lahko najgenijalnejši znanstvenik pedagog slab vzgojitelj praktik in narobe. Razliki med teoretičnim in praktičnim delom tu odgovarja tam razlika med psihološkim raziskovanjem umetniškega ustvarjanja in med tem ustvarjanjem samim, ki stojita, kadar pripadata istemu subjektu, glede svoje dobrine po navadi tudi v nekem recipročnem razmerju.

Poleg vsega tega pa govori za možnost znanstvenega raziskovanja umetniškega ustvarjanja še en kriterij, ki je tem boljši, ker izvira tako rekoč iz umetniškega ustvarjanja samega. Kakor vsak drug prosvetni delavec, tako hoče tudi ustvarjajoči umetnik s svojimi proizvodi podajati nekaj ne le zase in ne le za svoje umetnike vrstnike, temveč predvsem za vse «občinstvo». Umetnik, ki bi se postavil na stališče, da so njegovi proizvodi namenjeni le zanj ali le za druge umetnike, bi si s tem ipso facto izpodrezal vsako vez z onimi subjekti, za katere prav za prav snuje in katerih priznavanje je vsaj tudi delno merodajno za njegovo umetniško kakovost. S tem ne trdim, da bi sodba ljudi, ki sami niso ustvarjajoči umetniki, bila tako rekoč načelno merodajna za kakovost kakšnega umotvora, kakor tudi ne pozabljam, da nahajamo v zgodovini umetnosti toliko velikih in vendar od njih sodobnikov nepriznanih umetnikov. Kar trdim, je le dejstvo, da bi vsak umotvor, ki bi bil tako rekoč načelno umotvor le za ustvarjajočega umetnika, ne pa tudi za ostale subjekte, v hipu prenehal biti «umotvor» v onem zmislu, ki velja za vse sodobne in pretekle faktične umotvore. Ta umotvor bi bil za vsakega neumetnika v resnici le prazen nič in to ne morda zaradi kakšne inferijorne zlovoljnosti ali nezaupnosti ali pomanjkljive estetične izobrazbe dotičnega neumetnika. Že pojav umetniške kritike govori odločno proti možnosti takšnih «umotvorov», že ta kritika priča odločno za to, da je estetska naobraženost možna in tudi efektivno dana brez ozira na vprašanje, ali je dotični kritik tudi sam ustvarjajoč umetnik ali ne. Navadno velja tudi tukaj neko recipročno razmerje, vsaj v tem zmislu, da se sposobnost najboljšega ocenjevanja katerihkoli umotvorov kaj rada veže z nesposobnostjo lastnega umetniškega ustvarjanja. Kar velja v tej izraziti meri za razmerje med ustvarjajočim umetnikom in tako zvanim strokovnim kritikom, velja več ali manj tudi za razmerje med umetnikom in ostalim občinstvom. Vsaj to mi bo vsakdo pripoznal, da bi bil kaj čuden umetnik oni, ki bi menil, da ga more kot umetnika kvalificirati izključno zopet le umetnik, ne pa kak efektiven neumetnik. De facto se tudi noben umetnik ne postavlja na to stališče, kar velja tudi v onem mejnem slučaju, kadar se ta umetnik smatra za nerazumljenega od svojih sodobnikov: tudi v tem slučaju ga more tolažiti le še zavest, da dela za poznejše rodove, ki bodo tudi njega umeli, vsekako pa za rodove, ki niso le rodovi ustvarjajočih umetnikov. Kakor znanost ni samo za znanstvenike, temveč tudi za druge osebe, katerim je prav za prav v prvi vrsti namenjena, tako tudi umetnost ni le za ustvarjajoče umetnike same, temveč v prvi vrsti ravno za druge osebe, ki črpajo iz nje oblažitev in vsakojako poglobitev svojega življenja. Temu namenu služijo gledališča, koncerti, pesnitve, umetniške stavbe... Vse te kulturne naprave bi bile nepotrebne in brezpomembne, ako bi umotvori mogli in morali biti namenjeni le ustvarjajočim umetnikom samim, ne pa tudi ostalim subjektom.

Na podlagi tega razmerja moremo govoriti naravnost o neki korelativnosti med umetnikom in neumetnikom, čije bistvo je v tem, da je vsak neumetnik, v kolikor naj pride do uživanja kakega umotvora, navezan na umetnika, da pa je ravno tako umetnik vezan na neumetnika in to celo v dvojnem pogledu, namreč ne le v toliko, v kolikor naj umetnik služi obenem socijalno-kulturni nalogi svoje umetnosti, temveč tudi v toliko, v kolikor se šele v blažilno-prosvetnem vplivu, ki ga ima njegov umotvor na neumetnika, tako rekoč v objektivni projekciji izkaže umetnikova kakovost. Če je temu tako, tedaj tudi umetnost sama zahteva vez, ki spaja umetnika z neumetnikom in ki bi bila naravno izključena, ako bi med notranjostjo umetnika in ono neumetnika zijal v resnici tak prepad, o kakršnem je v esejistični literaturi tako pogosto govora. Že dejstvo, da more neumetnik umevati umetnikov umotvor in na podlagi tega umevanja priti do estetičnega uživanja tega umotvora, dokazuje ad oculos, da imata v takem slučaju umetnik in neumetnik eno psihično stran skupno in to ne samo glede kakih zadnjih psihičnih elementov, temveč hkratu s posebnim ozirom na umetniški značaj dotičnega doživljanja. Razlika je le ta, da odgovarja aktivno ustvarjajočemu stanju umetnika nekakšno receptivno-pasivno stanje umotvor uživajočega neumetnika, izven te razlike pa je njuno notranje stanje v glavnem identično: Neumetnik, ki uživa umotvor, umevajoč ta umotvor, umeva s tem obenem ono stran umetnikove notranjosti, ki jo dotični umotvor na zunaj izraža, kar se nič drugega ne pravi, nego da v takem slučaju v psihološkem pogledu vsaj za trenutek estetičnega uživanja ni bistvene razlike med notranjostjo umetnika in ono odgovarjajočega neumetnika. Ta reciprociteta med umetnikom in estetično naobraženim[5] neumetnikom, potrjena po stoletni empiriji, po materijalu, ki ga donaša zgodovina umetnosti, in naravnost zahtevana od umetnosti same, pa zopet dokazuje možnost psihološkega raziskovanja umetniškega ustvarjanja, čeprav raziskovalec tukaj ni sam ustvarjajoč umetnik.

Na podlagi vseh teh najsitudi le na kratko podanih misli lahko rečem, kot se zdi, da samo psiholog znanstvenik more in sme izkušati, podati v znanstvenem zmislu zadovoljivo analizo tudi umetnikovega ustvarjanja. Argumenti za to trditev so torej skupno tile:

Umetniško ustvarjanje je v bistvu psihološki pojav, čigar analiza je naloga psihologije, analiza vsaj, ki hoče biti znanstvenega, ne pa le aforistično-umetniškega značaja.

Umetniško ustvarjanje je bržkone kompleksni psihološki pojav, kar olajšuje njegovo analizo od strani psihologa neumetnika, ker je vsaj nepristno kompleksno doživljanje možno brez prejšnjega istega, a pristnega doživljanja. Za umevanje tujih psihičnih kompleksov pa zadošča popolnoma že nepristno doživljanje teh kompleksov.

Med umetnikom in neumetnikom ni stroge meje, ker se vsaj sledovi umetnikove notranjosti nahajajo navadno tudi pri drugih subjektih. Na podlagi te več ali manj le graduelne razlike med umetnikom in neumetnikom je pa tudi za psihologa znanstvenika lahka stvar, priti potom fiktivno-nepristnega povečanja teh sledov do umevanja pristne umetnikove notranjosti.

Znanstvena analiza umetniškega ustvarjanja zadeva — vsaj začasno — več ali manj primitivno-splošne strani tega pojava, ki jih nahajamo tudi na drugih poljih človeškega udejstvovanja.

---

[5] Bistvo tako zvane estetične naobraženosti kateregakoli subjekta, ki sam ni ustvarjajoč umetnik, obstoji ravno v njegovi sposobnosti več ali manj adekvatnega umevanja kateregakoli umotvora. Ker pa je ta umotvor v danem slučaju več ali manj adekvatni izraz one notranjosti umetnikove, ki tvori ravno psihološko ozadje njegovega umetniškega ustvarjanja, je v takem slučaju z umevanjem umotvora od strani dotičnega neumetnika v tem neumetniku nujno realizirano obenem umevanje ustvarjajoče umetnikove notranjosti. To pa se nič drugega ne pravi, nego da so v takem slučaju in v takem trenutku vsaj na ta posredni način tudi v neumetniku realizirana v glavnem vsaj vsa ona nepristna doživljanja, katerih pristni korelati tvorê psihološko ozadje umetniškega ustvarjanja.

Med umetnikom in med neumetnikom vlada takšno korelativno razmerje, ki predpostavlja v danem slučaju enako bazo umetnikove in neumetnikove notranjosti. Raziskovanje teh notranjosti je torej od te strani naravnost odvisno od poprejšnje analize dotične skupne baze. Ko enkrat to bazo poznamo, ni več principijelnih težkoč, priti do nadaljnjih diferenc, ki zadevajo umetnika kot aktivno-ustvarjajoči, neumetnika pa kot receptivno-uživajoči del omenjene reciprocitete med njima.

V zmislu teh metodičnih predraziskovanj hočem v svojem drugem eseju poizkusiti podati analizo umetniškega ustvarjanja, in sicer na ta način, da bom izkušal najprej izklesati one **elemente**, na katerih je psihološko ozadje tega ustvarjanja zgrajeno, na to pa se hočem obrniti h **kompleksu** tega ustvarjanja samega in podati na njem one strani, ki so v danem slučaju skupne ustvarjajočemu umetniku in umotvor uživajočemu neumetniku, kakor tudi one, ki v tem slučaju še vedno ločijo umetnika od neumetnika.

Taka analiza tega pojava se mi zdi potrebna in koristna baš danes, ko se spričo pojavljanja raznih novih umetniških struj in strujic govori vsepovsod o tem pojavu, a premnogokrat na način, ki ne stoji v nobenem razmerju z resnobo in globočino tega pojava samega.

Juš Kozak:

(Nadaljevanje.)

Tehtnica.

Brajda se je nasmehnil zastrtim zavesam. Nič več ne grozé izzivajoče v noč, je pomislil, nocoj so oslepele oči, ki so vsako noč dramile hišice pod hribom. Ozrl se je in videl, da tam ne spi še nihče. Nič več bojazni, ostro uprte budne oči so mala okenca. V razsvetljenem poslopju tovarne gluha tišina. «Aha, pestí kujejo!» Toda že trenutek nato je pomislil, kako se bori zdajle mož med njimi z vso sladkostjo lažnivega srca in zbal se je: «Nemara jih vendar pregovori.»

Lina je stopila prihajajočemu naproti. Rdečica na licu je izdajala ves njen nemir in oči so ga poljubljale z bleščečim pozdravom: «Kako dolgo vas že nismo videli!» Dvoje belih golobov mu je priletelo na dlani.

Žakljeve, s krvjo podplute oči, so se umaknile. Molče je zajemal, se vmešal le s kratko opazko, pogledujoč ves čas nestrpno na uro in k vratom.

«Čas bi že bil, da odneha, prekleta drhal!»

«Brajda, ste že rešili kdaj žensko iz vode?» Lina se je sklonila čez mizo.

«Ne, gospa!»

Njene oči se niso mogle odtrgati od njega: «Slišite, zdajle se potaplja ena.» Celo Žaklja so neprijetno dirnile njene besede. Bliskoma je pogledal oba, toda takoj zopet povesil oči. Od minute do minute ga je napihoval srd in ves je bil zabuhel v lica.

Njej pa se je tresla roka, dvigajoča čašo: «Brajda, par kapljic krvi sem vam potočila v čašo!»

«Bedastoče!» godrnja mož in Brajda pomisli: «Kaj neki namerava? Saj blazni!»

«Čudne sanje sem sanjala nocoj, inženir. Lep vrt sem imela, pa ga nisem še v življenju pogledala. Oj, jaz nemarnica! Veste, lep fant je prišel po cesti, zasadil je čudovit nagelj sredi vrta. Od tedaj pa sem vsako noč preležala pod rožami, joj, kako sem ljubila svoj vrt! In fanta tudi, pa kako! Ti grdi fant, kakšen prevarant je bil. Hudobne ljudi je pripeljal in mi je ves vrt razdejal. Kaj pravite, ni grdo ravnal z menoj, ubogo nemarnico?»

«Ni bilo lepo!» je siknil Brajda, peneč se od jeze nad njenimi izbruhi.

Žakelj se je oglasil: «Kako mislite? Se posreči Pribi?»

«Kdo ve!»

«Devet, in še niso pričeli.»

«Eden bi jih lahko ukrotil, pa je nima kapljice ljubezni več v duši. Vse mu je posrkala strupena ženska!» Zvonko se je zasmejala.

«Škrinjar ima svoje kremplje vmes.»

«Motite se, gospod Žakelj.»

«Dobro ste poučeni, inženir,» se je zopet smejala. Brajda je videl, kako drhti in se ji prsi ne morejo več umiriti.

Med tem je vstopil Priba. Sopihajoč je sedel poleg Žaklja.

«Izgubljeno je. Vrnili so se!»

«Ka . . . a . . . aj? Drhal! Z bičem nanje, na pse!» Težko sopenje je vzvalovilo tišino, kakor bi sova prhutala nad njimi.

«Jaz se ne udam! Jaz ne! Morajo in morajo na delo. Bič zažvižga nad njimi, da brizgne kri. Prekleta sodrga, da se drzne v najhujšem trenutku, tik pred zmago, napovedati štrajk. Kaj sledi jutri, če jih ne užutenemo? Polom tovarne, ne pedi zemlje nimamo več pod seboj. Povem pa, da jim bo izza prstov kapala kri, take bodo posledice.»

Lina je požirala besede in vse telo se ji je šibilo. Skočila je kvišku, valovom podobna je vzkipela. Prisiljen nasmeh smrtne groze ji je skrivil ustnice:

«Brajda bo rešil tovarno! O jaz vem, da jo reši! On se mora pogajati. Le ti si mož, ki odvrne zločin in vrne mojo last. Ti sam si tisti lepi fant!» Omahnila je nazaj in vino se je razlilo po mizi. Brajda je grizel ustnice in dolgo sta se merila z Žakljem. Sovražen, porogljiv smeh je butal v uporno obličje. Že je odprl usta, da mu pljune v obraz, kar se v hipu dvigne in izpregovori skoraj dostojanstveno: «Če vam je, gospod inženir, res sveta lastnina moje žene, poizkusite ukrotiti drhal. Plačati in delovnih ur zmanjšati ne morem. Vse drugo jim lahko obljubite. Če ne dosežete ničesar, je tovarna na bobnu. Staremo ali pademo in z nami pade tudi tovarna, njena last.» S posebnim poudarkom je omenjal ženo, ki je sedela tam, bleda in voščena, vsa ugašajoči mrtvaški sveči podobna.

«Pojdem in se pomenim!» Trdo so zvenele besede. Brez slovesa je vstal. Med vrati ga je ustavil Žakelj.

«Jutri zvečer skličem sejo naših ljudi. Tam vas pričakujem.»

Komaj je stal na stopnicah, je planila Lina za njim.

«Brajda, reši me! Reši nas zločina!» Vrgla se mu je krog vratu in se mu blazno zastrmela v oči: «Veš, zločin se zgodi, če ne pomagaš. Usmili se moje lastnine, iz roda v rod podedovane. Vzemi jo, ampak reši.»

«Miruj, Lina! Ne vem, kaj se bojiš?»

«Jezus, ti nočeš?»

«Ne!»

Zgrudila se je na kamnite stopnice.

«Brajda, potem je konec vsega.»

«Mora biti!»

«Ali blazniš, Brajda?» Krčevito se je oklenila njegovih nog.

«Pomiri se, Lina, vse se dobro izteče,» je izpregovoril v mučni zadregi.

«Saj sem vedela, da me rešiš!» Naslonjena na zid, ga je spremljala z očmi. Še enkrat se je ozrl in groza mu je odvrnila pogled od črnih globin, zevajočih sredi prstenega obličja, kakor dvoje krvavih ran.

Pred hišo se je srečal zopet z žarečimi pogledi hišic pod hribom. «Zdaj se pripravljajo za težko breme!»

Sklonil je glavo in noč mu je zašepetala Janezove besede: «Na sodnji dan gredo!»

Stisnil je pest, siknil trdo in ostro: «Ne!»

8.

Ves dan so ležale jesenske megle nad molčečo pokrajino. Počivajoča tovarna je zatisnila svoje oči. Če je stopil človek mimo zaprtih oken in vrat, ga je prešinila čudna groza in zdrznil se je, ker je zastalo srce pokrajine in je nebo zastrlo svoj obraz z žalnim pajčolanom. V prejšnjih, jasnih dneh so kipele visoko pod nebo bele gore in zdelo se je, da držé globoko pod seboj varno na svojih dlaneh tiho mestece. Danes pa je visoki, mračni dimnik zrastel v velikana. Mračno čelo poslopja je sikalo svoje temne poglede tja pod breg v majhne hišice, ki so dobro čutile tleče besede njegovega sajastega kamenja: «Zakaj ste mi storile to?» In odgovarjale so ponižne hišice: «Nismo ti storile zla. Ljubimo te kot mater, ki nam režeš vsakdanji kruh. Oči se nam smejejo, kadar bruhaš in sopeš svoje temne oblake dima pod jasno nebo in zapiraš váse naše gospodarje, njih žene in otroke. Kako bi ne verjela naši ljubezni? Vse smo ti dale, kar smo le mogle. Gola rebra ti razkazujemo, saj že dve leti ni zakrpala gospodarjeva roka naše strehe, luknje v zidovju pa so zadelane z blatom. Dva količka je zabila ženina roka, da postavi lično klopico in uto pred nami, pa se je izvilo iz matere tretje dete. Ko je vstala iz postelje, je morala vate, da jim ohrani življenje, katerim smo za dediščino zapisane po postavi. Ginemo in razpadamo, že bo nad zibelko posijalo nebo, pa kaj, saj veš, kako trda je pot gospodarjeva!» Žakljevo poslopje za tovarno je s svojimi zastrtimi okni sovražno motrilo pogovor. Neprestano je švigal avtomobil semintja ter kot preplašena, begajoča vest dramil mesto s svojim nemirom. Zagrizeno je drvel črni krt, od jeze mu je nabreklo telo, poizkušal se je zariti v zemljo pred pogledi izpod hriba.

Na večer se je pretrgalo mračno nebo. Skozi razpoko je posijalo krvavordeče solnce, beli robovi oblakov so vzplamteli v škrlatnih plamenih in izgoreli. Ognjeni curki so lili na zemljo, zalesketala so se velika okna tovarne. Vsepovsod so metala svoje plameneče baklje. Brajda, ki se je napotil mimo nje pod hrib na poslednji pogovor z delavci, se je ustavil in začudeno ozrl vanjo, ker tako lepe in tako pošastne sredi polj je še ni videl nikoli. Sajaste zidove je prevlekla polt žarečega marmorja in v njegovem okviru so trepetala velika, drhteča srca. Zločesta slutnja se je porodila v njegovi duši, da jo zdajle gleda poslednjič in prvič pred seboj. Tega veličanstvenega telesa niso mogle ustvariti človeške roke; mračni, podzemeljski zidarji so jo sezidali ter jo dvignili sredi viharne noči v naročje zemlje. Pred njim ni stalo ogromno, mrtvo telo; v teh srcih, gorečih pod lesketajočim se nebom, so trepetala srca vseh, ki so si v njej gnetli in mesili svoj kruh med jeklenim železjem. Ne krase je beli zidovi cerkvic po hribih, katere je nebo postavilo na zemljo, prekletstvo tajnih globin pod zemljo deli v njej svoje darove, črpa in izsesava do golih kosti.

Po baržunastotkanem prtu zemlje je nadaljeval svojo pot k delavcem, ki so mu sporočili, naj pride zvečer na zborovanje, kjer bodo poslušali njegove nasvete in se odločili za poslednji korak. Dopoldne se je že mudil med njimi, toda v zaklenjenih hišah so mu neradi odpirali; posameznikova volja ni več odločevala in usta niso dajala odgovora.

Pred očmi so mu še vedno bleščala plamteča delavska srca. Kakor brezštevilna solnca, ki se ne morejo zliti v eno samo, so nihala pred njim. Zazdelo se mu je, da ga spremljajo vsi mrtvi in živi v tem tihem večeru, katerega je dramila le enoličnost časa, zveneča z visokega stolpa. Minute so nehale biti minute, v večnost so se raztegnile in v tem brezčasju so gorela pred njim srca rodov, črnih in zamazanih obsojencev, in sence so spremljale te goreče zublje kot tihe neizražene misli, kakor so jih že pokojniki ponesli seboj v grob. Molče žive v dušah sedanjih rodov in kdove, ali jih izgovore bodoči. Danes prihaja trenutek besede, je pomislil Brajda.

V stoletjih se oglasi sredi noči temna pesem, ki bi rada pretočila v spev te neizrečene misli. Poje jo tica mračne noči in srca vseh posluhnejo, kadar začujejo njeno prhutanje; kladiva zapojo, pesti ojeklene; toda pesem ugasne še pred zarjo in roke se povesijo. Pesem upora je ta klic mračne tice, pesem pomladi, ko semena, nosna že stoletja, komaj čakajo, da se razpočijo. In ni pridiga, ne molitev, vriskanje zemlje bruha svoj praspev.

Posluhnilo je srce Brajdino, kakor bi baš nad njim zaprhutala vračajoča se tica, ki bije ob zemljo s svojimi kreljuti, da se trese črna prst na njej, podobno telesu matere, bruhajočemu iz sebe obupne krike. Udarila je to telo minuta, ko se mu izloči plod iz drobovja. Telo se odpira in v potokih teko po čelu potne srage, rodeče se bitje zahteva materino smrt. Ko ji prerežejo zadnjo nit, na kateri drhti rojeno bitje, je umrla za svet. A čas ni zaklenil v svoje ozke obroče njene smrti, v bitju, oživelem sredi bolečin, bo dalje živela, dokler ne izgori zanj. Ni ga poznala pred rojstvom, nikdar ga ne bo doumela in vendar je edino njemu usojeno njeno življenje.

Težke misli roje v inženirjevi glavi. Z večernimi mrakovi se je nocoj zopet vrnila strašna oznanjevalka upora in glej, že bije s svinčenimi kreljuti po zemlji ter trosi grozo rojstva. Tudi zanj se je izluščil čas iz svojih bronastih lupin. Ena sama skromna misel ga tolaži, vsa se trese v srcu sama pred seboj: «Kaj ni morda to večno rojstvo edino usmiljenje tistega, ki nas je poklical v življenje?» — «Toda pretrdo za naše uboge duše.»

Prispel je med hiše. Kakor se življenje igra z ljudmi, tako brezskrbno so se igrali na pragovih otroci. Sključene so hodile molčeče matere, možje so ga pozdravljali skoro sovražno.

Stopil je v zakajeno sobo krčme, kjer so se zbrali praznično oblečeni delavci. Vse je poznal, tudi pisarja iz tovarne. Že davno se je izogibal dobro rejenemu človeku, ki mu starost iz nagajivosti ni hotela zarezati brazd v obličje, podobno rožnatonadahnjeni kepi testa. Ves ta obraz se je svetil od zadovoljstva in rdeče, polne ustnice so se smehljale v idiličnem uravnovešenju možgan in telesa. Kakor bi se v smehu potresala dobro prebavljajoča trebušna votlina. Nikdar se še niso te lene oči razvnele v ognju žarečih zvezdnih utrinkov, udano so tipale po božjem svetu, za vratom pa so se druga vrh druge gromadile težke plasti tolšče, neizbežno znamenje vseh, katerih oči še niso pogledale k nebu. Brajda se je bal besedi tega človeka, gladko in mehko se cedečih, brez konca in kraja, ker se niso mogle povzpeti nikdar do trditve ali dokaza; vse polno stranpotic so jim odpirali možgani. A že ga je dregnil s komolcem in zaupljivo prisedel.

«Tudi vas je poslal gospod Žakelj?»

«Vraga, je že senca za menoj,» je pomislil Brajda. «Da bi se mu izpovedoval? Ne!»

«Trda bo šla, nihče ni naklonjen tovarnarju,» je mrmral zavaljenec vsiljivo, «moji ljudje so mi pravili.»

«Aha, vohun je že s hlapci na delu!» Sam zase pa je sklenil: «Prekleto bo treba paziti, da mi ne zmede mojih vlaken.» Po prvi besedi je pričakoval, da bo že lahko razločil, kako se nocoj razvozlja.

«Kako ste rekli? Hm, veste, gospod inženir, človek se nikoli ne sme prepustiti tem neukim, za bleskom drvečim ljudem. Svoje prepričanje mora ohraniti, globoko prepričanje, in le njemu slediti. Koliko bi lahko dosegel, da se postavim nocoj na čelo teh zaletačev in izprožim njih misli v bleščečo raketo. Njen žar bi mi spletel krono na glavi. Meni pa je sveto, presveto moje prepričanje.»

«In če prihaja iz trebuha, ga istovetiš s srčnim in možganskim,» mu je hotel zabrusiti v lice.

Tisti hip pa je vstal najstarejši delavec.

«Vpraša se, možje, je li tovarna njegova last, ali naša?» Neokreten glas se je krhal iz globoko sopečih prsi. Že s prvimi besedami je izpovedal, da se jih je odvadil: «Vpraša se, ali garamo zanj ali tudi zase? Ko je bila še v povojih, sem ji stregel z malto; vse smrti sem doživel v njej. Pod tremi gospodarji sem služil, pa ga ni bilo, ki bi bolj sovražil človeka ter ga bil v obraz, ko ta. Po zobeh nas kreše, da nam kri brizga iz čeljusti. Jaz pa pravim: dopovedati mu moramo, da je tovarna tudi naša last in mu ni nihče dal pravice, zapravljati njo in nas. Če mu zdaj ne dopovemo, ko za žive kože baranta, mu ne bomo nikoli. Stran s tem napuhom in ošabnostjo!» Mislil je, da je povedal vse in odrekel vsako poravnavo. Mlajši so vzkipeli v pritrjevanju, starejši so sklonili glave v resno premišljevanje, ker zanje je beseda očakova že odločila.

Čeprav so se v Brajdo od vseh plati ozirale oči, je trdovratno molčal, ker je namenil svoje besede za tja, ne njim. Mladi fant, ki je tisto noč spremljal Janeza k pokoju, je vzprhnil, od veselja so mu žarele oči, da izpregovori možakom:

«Možje! Janezov testament vam povem. On je vedel, da je prišel naš čas, ko izravnamo krivice milijonov. Toda hiteti moramo, da ne ostanejo med nami in njimi, s katerimi obračunamo za vse grobove, mlačni dvoživci, imenovani tretji stan. Ti so tiste lene, široke vode, da ne moremo drug do drugega. Na obeh straneh rušijo bregove ter jih odnašajo na svojih udanih in pokornih hrbtih. Kakor hitro se razpasejo med armado gospodarjev in armado upornikov, oslabe naš udar in zastrupe ozračje.» — «Ni Janez, ta bi drugače povedal, le učenec je njegov,» je pomislil Brajda. — «Zato, možje, udarite zdaj, ko si gledamo oči v oči, ne pa preko mrtvih ograj!» Starce so preplavile težke misli, da se niti zavedli niso, kdaj je končal, mlajši pa so v šumečih slapovih vriskali od veselja.

«Kdo bo vodil te prestopajoče vode?» Zavedel se je Brajda, da je resnica bruhnila iz globin in je nihče več ne ustavi.

Medtem je vstal pisar in vse oči so se nezaupno ozrle v svojega prejšnjega voditelja, ki pa mu že izza Janezove smrti niso več zaupali.

Mirno in važno je beseda božala besedo, ena slajša od druge, a nad sklonjenimi glavami je votlo odmevala praznina. Kakor bi satan sejal svoja semena; nihče se ni drznil, ozreti se.

Vodil jih je po potih svojih bližnjic in zaplotnic, obetal jim hlebce belega kruha, s cedečo se naslado opisal moža, ki ga jim bo rezal, priporočal potrpljenje, udanost in zahrbtne misli.

Toda starec se je uprl ob mizo: «Nisi govoril po vesti, pisar.» Koščene besede so ustvarile mrtvaško tišino. «Od belega kruha si se vpijanil, žival, kakor od litra vina. Narobe si obrnil svoj rep, pisar, pomoli ga tja, kjer si se učil migati z njim. Mož, ki je zagnal na cesto zblaznelo ženo, nam ne bo rezal belega kruha! In ne gre nam zanj. Doslej nas je prešteval kot repe v hlevu, pa se je oštel. Tebi, pisar, privoščimo belega kruha, za nas pa ni njegova moka. Kaj je obljubil? Bo izpolnil naše zahteve? Ne, še hujše je nategnil vajeti!»

Pisar se je zopet laskajoče zapletel v besede, a Brajda se je zbal za mehka srca pod raševino. Sklenil je, da odloči.

«Žakelj vam ne primakne beliča! Ne more! Nima denarja in zahteva, da se udaste!»

Vsi so ostrmeli: «Za Boga!» Jeklena pest je zarohnela po mizi. «Prekleti pisar! Prevarant!»

Možje so se dvignili in hripavi starčev glas je prevpil zbesnelo množico: «Povejte, gospod inženir, da med nami in njim ni besede!»

Osupel se je opotekel pisar. «Gospod inženir!» je jecljal.

«Tako je dejal meni, molčite!» je odslovil inženir omahujočega in stopil na cesto.

Vsa vas je že vedela: «Žakelj nas vrže na cesto, on se ne pogaja z nami!» Šlo je od praga do praga in vračajoči sinovi in možje so potrjevali.

Tovarno so že zavili mrakovi in nič več ni videla stisnjenih pesti, ki so kakor grčave veje molele izpod hriba. Brajdo so pekli sovražni pogledi žena. Izpregovoriti je hotel besedo, toda preveč je bilo odprtih ušes. Gorel je od pričakovanja, da tam spodaj med onimi izreče svojo besedo.

Noč ga je prehitela na hribu in v njen plašč je zamotal svoje tleče misli.

Sredi pota se je še enkrat ozrl in videl, da gori ves kolobar hriba v ledenih plamenih.

«Ta ogenj ponesem seboj in ga vtaknem v njihovo ognjišče!» Zdrznil se je, da se jasneje zave privrelih misli, ki so razbrzdano kipele, da je butalo v sencih.

«Torej jih bom vodil sam, nocoj zagrmi nakovalo!»

Pospešil je svoje korake, jih izpremenil malone v tek, kajti boječe misli so tkale:

«Da pridem pred njim, da udarim z vso silo!»

Pa se je zmotil, pred vrati je srečal pisarja.

«Kam?»

«Naznanit!»

«Razumete, pisar, nikamor se ne ganete! Niste pozvani na sejo, zato se ne vtikajte, kamor ne spadate. Blebetate, kakor vam teče. Po seji lahko pridete. Sporočimo vam!»

Še osuplejši je strmel vanj, toda inženir je vstopil in zaprl vrata za seboj.

Pet ljudi je sedelo pri zeleno pogrnjeni mizi; inženir jih je že davno poznal. Pred njimi par steklenic vina, razmetani papirji, pod stropom le dvoje prižganih svetilk, da so z bledoto obsipale lica. Dva izmed njih sta se očividno dolgočasila, ker se nista niti ozrla na vstopivšega. Le Žakelj je hlastno lovil odgovora s svojimi kalnimi očmi: «Kako je?»

«Pričnite, prosim. Razložim pozneje!»

Žakelj je govoril sedé. Razložil je najnovejše dogodke, katerih Brajda še ni poznal. Popoldne so prišli od banke in zahtevali natančnega vpogleda v račune, ker bi drugače terjali svoj denar, češ, da ga je preveč nevarno nalagati v njegovo podjetje. Če ne zlomi štrajka, je izgubil vse zaupanje, kar je očividno Škrinjar napeljal. O stranki ni govora, denar zanjo se je razkotalil. Nikjer nikake zaslombe več. Edino steze so še ostale, in sicer vodi ena v Škrinjarjevo mišnico, kjer bi vse žive dni ne našli izhoda, ali pa po drugi do konkurza, ki bi ne bil baš tako zoprn, ker je blago že na varnem. Seveda, preko delavskih pesti in njihovega štrajka pa vodi bela cesta v jasno bodočnost. «In gospoda inženirja sem naprosil, da uravna zadevo z njimi.»

Vse oči je speljal Žakelj seboj in razvrstile so se pred Brajdo proseče in vprašujoče. Zapazil pa je med njimi hladne in mrzle, ledene, kakor številke. «Naj zvesta bankirja, kam sta nalagala svoj denar.» Obrnil se je naravnost k njima.

«Štrajk je napovedan, gospoda, drži in bo držal!» Žakljevi ljudje so vstali. Težko sopenje ni moglo verjeti. Denarna moža sta obsedela, njuni prsti so bobnali, se poigravali po zelenem prtu, kakor da njune roke prestavljajo lutke.

Le Brajda je dobro razločil težki udarec svinčenih kril mračne tice. Pred vrati se je zganilo in šum se je prikradel v sobo. Posluhnil je: «Pisar oprezuje, razodene, udari!»

«Dà, štrajk, gospoda, drži! Povedal sem jim, da nimate ničesar, niti drobtine, da jim zamašite lakoto. Še več sem jim rekel. Vse njihove črte na papirju so blaznost v vaših pogledih in trde pesti so vam zažugale.»

«Kako, kako? Saj sem vendar dejal, da lahko obljubite vse, kar hočete. Kajne, gospoda!» se je obrnil pretrgano in razdraženo k povabljenima. «Ne bodite nespametni, nekaj denarja še in zlomimo štrajk. Zopet zajezdimo položaj in za procente na obe plati se zmenimo pozneje. Tako sem vam naročil, gospod inženir.» Molče so ga poslušali, skoro jih je narahlo pomiril. Sedli so in le Brajda je stal. Pred vrati se je zopet zganilo.

«Kaj ni pritisnil na kljuko, prekleti pisar?» Toliko, da se mu ni stemnilo pred očmi. Sredi teme, pod trepalnicami, pa so zagorela plamteča srca. Tedaj je dvignil pest in udaril čez obraz.

«Jaz hočem tako! Nocoj ste se zbrali, vi mrtvi sodniki, da sodite nad živimi, večno živimi srci. V tej vaši seji vidim in spoznavam vedno ponavljajočo se sodbo, ko stoje živi obtoženci pred mrtvimi sodniki. Sodili boste z možgani, pa se ne zavedate, da posegate z njimi kakor z ledenimi kleščami iz groba v žareča ognjišča utripajoče krvi. Poslušajte, da odprem pred vami bukve vseh živih in mrtvih.

Zapisani ste v bukvah mrtvih, ker so vam srca še živečim izgorela in ta vaš rod sega nazaj do tistih dni, ko se je zemlja ohladila. V svojih drobovjih smrdite po grehu in zločinu. Pozivljali ste množice ubogih in nevednih na upor. Zato ste jih izmučili, da ste jih slekli do golih kosti, ki so v besnem obupu bile kot blazne krog sebe. Vi pa ste sodili naprej, vi obsojenci že od početka, dobro vedoči, da palijo vaše sodbe uporne misli vašim podložnim. Toda zaman, nič hujše se niste mogli rogati, nego s prelepimi kipi, postavljenimi na njih grobovih in z žarečimi napisi: za svobodo! za človeštvo! Tam spodaj pa so trohnele resnično človeške kosti. O, nikar ne mislite, da so strohnela tudi njih srca. Na Oni svet so romala in od tam se vračajo v dolgih procesijah, ker večno živi ne morejo umreti. Prekleta je dediščina vaših duš. Človeštvo trepeta pod njeno težo, kajti, karkoli si je ustvarilo v tolažbo in uteho, vse ste izpremenili v ječo in zatiranje. In bojim se, da se je ne otresejo zanamci. Zato ste se sami sodili. Le poglejte v knjige mrtvih. Vsi gospodarji so zapisani tam, od Faraonov do vas, do vaših bratov. Toliko jih je, da že pešajo koščeni prsti Parke. Še nerojeni nosijo vaš Kajnov žig in ne izpere ga jim molitev rodeče matere. Kakor sedite zdaj tukaj, z lažjo v svoji duši, z zankami za hrbtom, tako sede vsepovsod vaši bratje in sodijo nad tovarnami, deželami, državami in narodi. In se ne zavedajo, da so že mrtvi in morajo umakniti svoje roke od živih.

Da sem mašnik, posvečen od njih, bi vam bral evangelij iz njihovih bukev, ki so popisane za stoletja naprej s trpečimi, upornimi dušami. Semena vaša so bila grabež, lakomnost, oholost in napuh, sladostrastje in srd, vsi poglavitni grehi, katerim se upirajo duše, ki niso nikoli okusile gospodstva in si niso oskrunile ustnic iz tega keliha. S silo ste jim krčili dlani v pesti, zato padejo na vas. Njih greh in kri pa pride na vaše otroke, tako stoji zapisano. Sezidali ste jim cerkve in hodili so, da so se komaj razvrstili, molit in lajšat svoje grehe. Vi pa ste stali pred cerkvijo in zanje barantali. Nikdar utrujene roke so zidale vaše domove, greble do krvi pod zemljo, prerile jo zgoraj in spodaj, da uteše vašo nenasitnost. Pa je niso, le razdražile so jo. In kar so gradili, kopali, ustvarjali črni žulji, ste jim v krohotu topov pokončali. Z železnimi beti ste jih zabili v zemljo, da se ne dvignejo več, toda zmotili ste se. Vstali so milijoni in pomoleli svoje ožgane kosti iz grobov. Nocoj je odjeknil klic živih: boja hočemo! Hoteli ste ga, zdaj ga imate. Dokler vas ne zrušimo, nam ni pokoja.

Tu stojim in vam povem: Teh upornikov ne prevara lažnivi jezik. Zvezdo upora nam je poslal bog za znamenja in kar se je zgodilo nocoj v malem, zgodi se z vašim bratom. Vsi ste enaki. Za njih žulje ste vadljali, iz rokavov ste stresali goljufijo in sleparstvo med sabo, toda ti žulji so dijamanti zemlje, rodeče svoje otroke.

Spretno ste tehtali krive mere, pa se je pogreznila skodelica upora. Nobene uteži nimate več, da obtežite vašo praznino, ki se obupana lovi med nebom in zemljo.»

Brajda je s svojimi bliski motril osuple, ozelenele obraze, na prsih si je prekrižal roke. Tisti hip so se odprla vrata in videl je, da se je zmotil. Ni stal tam zunaj pisar, v sobo je planila Lina.

«Brajda, vse si uničil!» Obvisela je na kljuki in strmela vanj kakor blazna.

«Tega gada sem sam dojil!» je siknil Žakelj. «Gospod inženir, predložite račune, še je denarja dovolj, da vam z njim namažem podplate. Tovarno ste uničili, ogrinjajoč se v plašč njene službe!»

«Povedal sem vam, da ne jaz, ampak vi. Odprta vam je še pot dela, dokler ne pride poslednji, največji obračun.» Prikloniti se ni hotel, niti poslovil se ni, le Lina se je opotekla za njim; toda na stopnicah se je obrnila in odšla v svojo sobo, kjer se je zaklenila.

Mrtvaški tišini sta goreli žarnici pod stropom. Po dolgem molčanju sta vstala bankirja: «Sprejmite Škrinjarjevo ponudbo in udinjajte se! Ostalo sporočiva!» Komaj se je Žakelj zavedel, je ostal sam in edino ravnatelj Priba je stal tam, povešajoč svojo glavo pred njim.

«Jutri se odločim, prosim, pustite me samega, gospod Priba.»

«Nekaj, nekaj bi vam rad povedal.»

Malomarno se je ozrl vanj: «Povejte!»

«Če bi — če bi Škrinjar prodal, bom ostal pri Kolarju!»

«Razumem, razumem,» je odsotno mrmral Žakelj. Toda ustnice se niso mogle nasmehniti. Pred dvigajočim se poslednjim viharjem je zamrl v njegovi duši vsak utrip. (Konec prihodnjič.)

Ivan Lah: (Nadaljevanje.)

Angelin Hidar.

Starokorotanski roman.

11. Pred sodbo.

Kralj Rišar se ni vrnil v gorsko samoto ne ob solnčnem vzhodu ne pozneje, ko je jasen dan svetil nad gozdovi in gorami. Bil je v rokah svojih sovražnikov, ki so ga obdali s stražami, ga uklenili v verige in zaprli v temne ječe brežiškega gradu. Grof brežiški je dal takoj razglasiti po vsej deželi, da je kralj Rišar ujet in je pozval vso gospodo, plemiče in viteze, grofe in barone na svoj grad, kjer jim je v znamenje zmage pripravil veliko gostijo. In prišli so vsi s svojimi oprodi in služabniki, da so napolnili s konji ves dvor brežiškega gradu. Tam so se pogovarjali hlapci o kralju Rišarju, prepevali o njem zasmehljive pesmi in se pri vinu rogali tujemu vitezu, ki ni mogel niti preko mej zemlje korotanske. V dvoranah pa so se gostili plemiči in vitezi in slavili god zmagoslavja. Ko so se opili, so dali pripeljati kralja Rišarja v dvorano. Vsi so hoteli videti njega, ki se je drznil priti v njih zemljo in hotel prevarati njih zvestobo do cesarja.

Stražniki so ga privedli v dvorano in grofje in baroni so zagnali velik krik, kajti njegovo lice je bilo shujšano, njegove oči upadle in njegova postava je bila sklonjena. A zdajci se je kralj vzravnal pred njimi in jim z ostrimi očmi pogledal v obraz, da so strahoma obmolknili. Bil je med njimi tudi Godvin, Jutin brat; ta je stopil iz njih vrste, skočil na trdi stol z mečem v roki kot sodnik in rekel z zaničljivim glasom:

«Tako se zopet vidiva, gost moj, vitez Angelar in kralj Rišar! Kakšno pesem nam zapoješ danes, ti izmišljeni junak!» In je dvignil pesti.

Toda drugi so ga zadržali, da bi ne zasramoval jetnika, kajti zdelo se jim je neviteško, nastopati proti neoboroženemu junaku. Razjarjeni Godvin jih je sunil proč in vzkliknil:

«Kje je moja sestra?»

«Taki bratje nimajo sester,» je odgovoril mirno kralj Rišar, «kajti kako naj brat povprašuje po svoji sestri, ako jo ima.»

«Imel sem jo, a ti si jo odpeljal!» je zarjul brat Godvin in grabil po meču.

«Bratje ljubijo svojo sestro, vi pa ste jo sovražili,» je rekel kralj Rišar, «nisem je odpeljal jaz, sama je zbežala.»

«Tu pred vsemi vitezi zahtevam,» je rekel Godvin s srditim glasom, «da nam poveš kraj, kamor si jo skril.»

«Bilo bi neviteško, izdajati skrivališče deklice njenim sovražnikom,» je rekel kralj Rišar. «Ako ji ne bo ugajal njen novi dom, se bo vrnila sama!»

Tu se je dvignila iz množice dolga postava temnega Gerona, ki se mu je še poznala bolečina na obrazu in je rekel z grohotom: «Vrnila se bo gotovo, a kakšna!» Vsi so se zgenili.

Geron je z divjim pogledom dvignil svojo pest.

«Kot kraljica kralja Rišarja,» je odgovoril kralj Rišar mirno. Nato se je obrnil h gospodom in vitezom in je rekel s povzdignjenim glasom:

«Ako je vaša volja in dolžnost, da me izročite cesarju, storite to, kakor vam veleva viteška čast, kajti z vami nimam pravde in nočem, da bi moral dvomiti nad častjo korotanskih vitezov.»

Tedaj so se začutili osramočene zaradi svojega početja in grof brežiški je rekel:

«Nismo hoteli tu obravnavati rodbinskih zadev, ako pa hoče kdo braniti svojo čast, naj se zgodi po naših starih viteških šegah.»

Vsi so se ozrli na Godvina in Gerona, ki sta molčala z jeznimi očmi.

Grof brežiški je ukazal stražnikom, naj spremijo kralja Rišarja v posebno sobo, ker ni hotel omadeževati svoje časti pred tujim vitezom. Plemiči in vitezi pa so popivali in veseljačili še ves teden na brežiškem gradu, igrali viteške igre in hodili na lov.

Medtem so prišli cesarjevi glasniki, ki so prinesli grofu brežiškemu lastnoročno cesarsko pismo v zahvalo za njegovo zvesto službo. Jetnika so odpeljali s seboj.

12. V samoti.

Ko se je Juta vzdramila iz svojih mamljivih sanj in je zagledala solnce na nebu, se je preplašena ozirala okoli sebe. Takoj se je zavedla vsega, kar se je bilo dogodilo. Planila je s svojega ležišča, sklenila je bele roke in je padla na kolena:

«Rišar, vitez moj in kralj moj,» je vzkliknila, «kje si, kam te je zanesla pot, odkod se mi vrneš? Ali te je zadela nesreča v gozdu, da si se spustil v boj z zverjo, ki je bila silnejša od tebe, junak moj! Kje bi bilo mogoče, da bi te ukanila divja zver, ti junak nad junaki, ki si premagal zemljo in morje in si utrgal prvi cvet z groba jeruzalemskega? Ti, ki si bil nepremagljiv na obzidju svetega mesta, kako bi te ne varoval Bog v naših tihih gozdih korotanskih? Ali si padel v roke svojih nasprotnikov, ki te zasledujejo povsod? O ti, ki si bil v boju silnejši od njih vseh, kako bi mogel sedaj postati njih plen, ko si se že nekoč srečno rešil iz njih rok? O, da bi vedela, kateri grad te skriva, z rokami bi izkopala rov, da bi prišla do tebe. O, ni mogoče, da bi te obvladali tvoji zasledovalci: preveč previdna je bila tvoja hoja, preveč dobro zadene tvoj lok, preveč junaška je tvoja roka, da bi postal njih jetnik. Kje si, kje si, moj Rišar? Ali si me zapustil sam in se napotil v svojo domovino, da se vrneš s spremstvom in me odpelješ s seboj? O, preveč viteška je tvoja beseda, da bi me bil ostavil v tej skrbi in bolesti! Preveč kraljevska je tvoja ljubezen, da bi hodil svoja skrita pota. Preveč junaško je tvoje srce, da bi ne preneslo trpljenja, dokler ne pride zmaga in odrešenje! O, Rišar, moj kralj in vitez, kam si odšel, kje naj te iščejo moje misli, kam naj grem za teboj?» Tako je tožila Juta v svojem obupu. Srna poleg nje je dvigala svojo glavo in se je stiskala k nji, kakor da jo hoče na ta način potolažiti, kajti čutila je obupno žalost svoje gospodinje. Juta jo je objela okoli vratu, edino živo bitje, ki je z njo čutilo in trpelo, in je rekla:

«Zdaj mi ostaneš ti edina družica, moja zvesta žival, in kakor sem te našla tedaj ranjeno in zbegano z mladiči ob potoku, tako bom jaz tu kmalu mati z otrokom brez pomoči in opore. O, kdo bo z menoj v onih težkih trenutkih?» Tako ji je govorila Juta in bridko jokala. Srna pa se je pritiskala k nji, kakor da jo razume in ji hoče nuditi svojo pomoč. Toda Juta je čutila, da je sama in zapuščena in da ni človeka pod nebom, ki bi jo sprejel pod svojo streho. Ves svet krog nje je bil kakor izpremenjen, bujni gozdovi so se ji videli kakor gluhe pustinje in vse je bilo mrtvo in prazno. Iz te praznote pa je odmevala ena sama velika pekoča bolečina, ki jo je žgala v srcu. Odšla je iz svojega bivališča in hodila po gozdu; srna z mladiči jo je zvesto spremljala; stopala je ob potoku in gledala v bežeče valove: naročala jim je pozdrave zanj, ako ga vidijo; ptice so se zbirale okoli nje po vejah in ji prepevale: ona pa jih je pošiljala k njemu, da mu poneso vesti o njeni zapuščenosti; veter je vel preko gore in ona mu je govorila sladke besede. Tako je hodila ves dan in iskala, kar je bilo nemogoče najti. Spuščala se je ob skalah navzdol in prisluškovala v gozd, ali ne zadoni odkod njegov glas, zvečer pa je stala na najvišjem vrhu in zrla v dolino... Utrujena in onemogla se je vrnila domov in legla sama na svoje trdo ležišče: v njenem srcu pa so umirale nade. —

Tako je pohajala po gozdu dan na dan; vstajala je ob prvi zori in hodila je spat v trdi noči in od nikoder ni bilo glasu o njem.

12. Menih.

Nekega dne, ko je sedela sama pred votlino in je premišljala o svoji žalostni usodi, sta pribežala srnina mladiča v ogrado in naznanjala s svojo zbeganostjo prihod človeka. Juta se je vsa prestrašila. Toda pomislila je, da je morebiti prišel kak tujec in prinesel vest o njenem ljubljencu. Zunaj so se zaslišali tihi počasni koraki in skozi ograjo je stopil star menih s sivo brado, slabo oblečen, s palico v roki.

«Mir božji temu domu,» je rekel sveti mož, ko je zagledal mlado ženo pred seboj.

Juta se je prestrašila svetega moža, a takoj je pomislila, da ji je nemara Bog poslal tega pobožnega starca v pomoč. Zato je obrisala solze in rekla:

«Sam Bog mi vas je poslal, pobožni mož, da me potolažite v težki uri.»

«Bog je usmiljen in ljubi nas vse,» je rekel sveti starec. «Dovoli, hčerka moja, da počijem tu pred tvojo skromno kočo, kajti utrudila me je dolga pot.»

Starec je sedel na kamen in je pogladil oba mladiča, ki sta se mu zaupljivo približala in mu legla pred noge.

«Ta dva sta me pripeljala k tebi, mlada žena, nemara si potrebna božje utehe.»

Juta je pokleknila k starcu na tla in mu takoj hotela razkriti vso svojo bolest. Toda njenim mislim so naenkrat pošle besede, kajti tisti trenutek se je zavedla, da je živela v grehu, da je bila njena ljubezen pregrešna, da je pozabila na svet in na Boga, ko je ljubila. In zdaj je ostala sama s svojo ljubeznijo! O, kako težka je kazen božja! In ta težka zavest nje krivde jo je prisilila, da je pričela izlivati starcu vso svojo izpoved in obtožbo v tihe, jecljajoče besede:

«Nesrečna grešnica kleči tu pred vami, sveti mož, in čaka vaše tolažilne besede. Velik je bil moj greh, ker je bila velika moja ljubezen. Bog je blagoslovil moje telo, toda ob času, ko se imajo dopolniti moji dnevi, sem ostala sama in zapuščena! In to je največja kazen, ki sem jo mogla prejeti za svoj greh. Tu visoko v tem osamljenem gozdu čakam brez človeške pomoči dneva, ko naj dam življenja novemu bitju. Edino ta moja srna mi je tovarišica ob tej težki uri.»

Menih je sklonil glavo in rekel:

«In kje je on, ki te je zapeljal v te kraje in te tako brezvestno zapustil?»

«O, sveti mož, ne govorite mi tako o njem!» je rekla Juta. «Ni me zapeljal, niti me ni zapustil — sama sem šla z njim, ker naju je vezala sveta ljubezen, in nikdar bi me ne bil zapustil iz lastnega nagiba.»

«Velika je tvoja vera, žena, ker je močna tvoja ljubezen. A grešila si in zato se te je dotaknil prst božji.»

Juta je zaplakala in rekla:

«Presilna je moja vera v Boga, da bi mogla verovati v kazen za greh, ki ga je rodila ljubezen. On je usmiljen in odpušča svojim otrokom, ker vidi in ve za vse naše življenje in trpljenje. On sam je vodil njegovo pot, ki ga je pripeljala k nam, in moje srce ne najde greha nad seboj, ker je ljubilo v čisti ljubezni junaka, ki je prvi razvil svoj prapor zmagoslavja nad mestom jeruzalemskim . . .»

Zdajci je Juta obmolknila, ker se je bala izdati ime svojega junaka. Toda menih jo je prijel za roko in dejal s tresočim glasom:

«Kdo je bil tisti, ki je zmagal nad pogani in ni znal zmagati nad samim seboj?»

Juta je zaihtela v težki bolesti in iz njenih prsi se je prvič pred tujim človekom izvilo njegovo ime:

«Kralj Rišar —»

Menih se je stresel pri tem imenu, potem pa se je sklonil nad njo in ji je položil svojo roko na glavo.

«Juta,» je rekel in otrl solzo iz svojih dobrih oči.

Juta se je začudila, ko je zaslišala iz ust tujega meniha svoje ime. Dvignila je glavo in mu je pogledala v obraz.

«Ne poznaš me, dete moje,» je rekel menih, «a jaz te poznam. Iskal sem te po vseh teh gorah, da te najdem in ti pomorem, zakaj kralj Rišar se ne vrne nikoli več.»

Juta je sklenila roke; globoko v srce so jo zabolele te besede.

«Zakaj, govorite, zakaj! Kako je to mogoče?»

«Ne vem, zakaj, niti ne vem, kako je to mogoče, kajti čudni so božji sklepi. Toda kralja Rišarja so ujeli njegovi sovražniki pri Brežah ter ga odpeljali v roke cesarju, ki ga je dal zapreti v neznan grad.»

«On se vrne, on se vrne!» je govorila Juta, da ne bi slišala krutih besedi, ki so jo kot nož rezale v srce. «Bog je dober, Bog je usmiljen. Moj dragi je utrgal prvi cvet na svetem grobu in zato ga osvobodi Bog s svojim čudežem, da se povrne k meni.»

«Bog je dober, Bog je usmiljen,» je govoril menih, «on ga more osvoboditi s svojim čudežem — a za sedaj ni nobene nade, da bi se vrnil. Zato je treba poskrbeti zate, kajti tako ne moreš ostati zapuščena v divjem gozdu, ko se izpolnijo tvoji dnevi. In zavoljo tega sem preiskal vse te gozde naokrog, dokler me nista privedla ta dva mladiča v to tvoje skrito domovanje. Vem vse, kar se je zgodilo, kajti poznal sem tvojo mater...»

Tu je staremu menihu beseda zastala, kakor da skriva v sebi globoko skrivnost. Ko pa je slišala Juta besedo o svoji materi, je bila njena bolečina še večja in z otroško udanostjo je prosila meniha:

«Pripovedujte mi o nji, o moji materi, ki je nisem nikoli poznala in mi je spomin na njo vedno svet.»

«Drugikrat ti bom pripovedoval o nji, dete moje. Zdaj si preveč utrujena in potrebuješ počitka. Moja skrb bo, da ti najdem zavetja, predno se izpolnijo tvoji dnevi; jaz nisem lovec, da bi ti mogel loviti divjačino po gozdu in moj stan mi ne dovoljuje, da bi prebival s teboj pod eno streho in ti stregel v bolezni. Zato pojdem k tvojemu očetu, da se vrneš v njegovo hišo in da tam počakaš na svoj čas, kajti otrok, ki se bo rodil, je kraljevskega rodu...»

Ko je Juta slišala, da namerava menih prositi zanjo pri očetu, se je prestrašila, kajti poznala je strašno jezo svojega roditelja, sirovost svojega brata in maščevalnost črnega Gerona. Zato je rekla:

«O, duhovni oče, pustite me, da rajša umrjem tu s svojim otrokom, nego da bi se vrnila domov, kjer me bodo mučili moji domači. Rajša bi prebivala pri preprostih dobrih ljudeh, ki bi me ne poznali in bi iz usmiljenja sprejeli k sebi tujo izgnanko.»

«Rad bi storil po tvoji volji,» je rekel menih, «toda tvoj oče te je dal iskati povsod in ko te najde, te bo ukazal s silo odvesti na skrit kraj, da maščuje svojo sramoto.»

«Tedaj pobegnem odtod in pojdem sama po svetu, dokler ne najdem zavetja pri dobrih ljudeh,» je rekla Juta in si je z rokami zakrila obraz in vroče solze so ji oblile lica pri misli, da ni v domovini prostora za njo in za njeno še nerojeno dete.

«Tudi za njega, ki nas je odrešil, ni bilo toplega mesta med njegovimi ljudmi,» je rekel menih. «Njegova sveta mati je morala nočevati v preprostem hlevcu med pastirji, ko so potekli njeni dnevi. Toda pisano je bilo tako in se je moralo zgoditi. Ti pa si grešila in samo pokora more izbrisati tvoj greh. Zato ne odklanjaj roke, ki ti jo je poslal Bog na pomoč, in poslušaj besede starega moža, ki hoče dobro tebi in tvojemu otroku.»

Te besede so Juto potolažile, položila je svojo izmučeno glavo udano v tresoče se roke starega meniha in rekla:

«Storite z menoj kakor hočete, samo ne zapustite me v tej sili.»

«Ne zapustim te nikoli več, dete moje. Vrnem se kmalu zopet k tebi.» S temi besedami je menih vstal in položil roke na klečočo Juto, kakor da jo hoče blagosloviti.

«Blagoslovite me in podelite mi sveto odvezo za moj greh,» je prosila Juta.

Sveti mož je molil tiho molitev, blagoslovil jo in ji podelil odpuščanje grehov. Nato je odšel šepetaje svete besede. Srnina mladiča sta ga spremila na pot in sta se potem vrnila v ograđo, kjer je Juta še vedno klečala, vsa zatopljena v svoje misli. Njeno srce je bilo olajšano, ker je čutila dobro usmiljeno roko, ki se ji je v stiski izprožila v pomoč. Pripravljena je bila sprejeti vsako pokoro in ponižanje, samo da reši svoje dete.

13. Rojstvo.

Dan za dnem je čakala Juta, da se vrne menih z radostno novico, da je zanjo našel pribežališča med ljudmi. Toda dnevi so potekali in meniha ni bilo. Juta mu je vsak dan hodila naproti po stezi ob potoku navzdol, da bi ga že od daleč mogla pozdraviti. Spremljala jo je srna in njena dva mladiča, ki so čutili njeno nemirno in nestrpno pričakovanje in tudi oni begali okoli ter iskali sledi. Toda našli niso ničesar. Pri tem je Juta vsak dan trgala bičevje in protje ob potoku in spletala košek, ker je čimdaljebolj čutila, da se približuje njen čas. Po gozdu je natrgala mahu in trave in je tako pripravljala v košku mehko posteljico; z rožami je ovenčala košek in radovala se je, ko je gledala pred seboj zibko, pripravljeno za svoje dete. Mnogokrat jo je obšel strah, da jo bo čas prehitel in da bo ostala sama v oni težki uri: tisti hip je hotela pobegniti v dolino in si poiskati zatočišča pri dobrih ljudeh. Toda verovala je v besede dobrega meniha, zato je odlašala svoj odhod od dne do dne v trdni veri, da pride menih ali kdo drugi, ki jo reši iz gorske samote. Živela je tako zaupajoča tej svoji misli, da niti ni čutila, da se njeni dnevi že izpolnjujejo. Večkrat jo je obšla sladka misel, da pride on sam, njen kralj Rišar, da se reši iz neznane ječe in prispe k nji prej, predno napoči odločilni dan. Sanjala je o njem vsako noč: obiskovala ga je v mislih v njegovi temnici, videla ga je, kako lomi železne okove med skalnimi okni, kako pleza po skalah med bršljinom, kako izginja v temni gošči in hiti nazaj, nazaj, v zemljo korotansko. Pogosto ga je videla, kako blodi po gozdih, kako plava preko rek, se vzpenja po strminah in se bliža, bliža vrhovom, ki so mu znani iz časov, ko je prebival z njo na tej skalni višini. Videla ga je, kako jezdi kot kralj s svojim spremstvom sredi belih cest, zmagovalec nad sovražniki, in prihaja, prihaja, da jo reši še pravi čas.

Toda zjutraj se je zbudila sama na trdem ležišču in potem je slonela dolgo na ograji in gledala v svet.

Odkar se je izpovedala menihu in prejela njegovo odvezo, se je čutila očiščeno in olajšano, nje duša je bila kakor bel cvet, ki ga je krepilna rosa očistila prahu in vsega nečistega. Zaupala je v Boga in neprestano tiho molila, da bi je ne zapustil v njeni stiski in sili.

Tako se je zbudila nekega jutra in začutila, da se je približala njena ura. Težke bolečine so jo obhajale in ni vedela v svojem brezupu, kam bi pobegnila. Gozdi so šumeli naokrog s svojo veličastno pesmijo; gore so kakor kraljevska straža obdajale njeno gorsko samoto. Pokleknila je pred svojo gorsko votlino in molila:

«O, Bog, ki skrbiš za ptice pod nebom in za lilije na polju, ne zapusti me v tej nesreči, bodi milostljiv meni grešnici.»

Srna, ki je čutila globoko žalost svoje prijateljice, se je stisnila k nji, kakor da ji ponuja svojo pomoč. Juta jo je objela in rekla:

«Ako ne bo prišel človek, ki bi me rešil, me boš ti krmila v moji bolezni, dokler se mi ne vrnejo sile, da odidem odtod.»

Srna je razumela njene besede in ji je hvaležno lizala roke. Srnina mladiča sta stala ob ograji na straži in sta zrla s povešenimi glavicami svojo gospodarico.

Juta je prinesla košek, ki si ga je bila spletla za zibelko, pregrnila ga z belim robcem, na katerem je bilo všito ime kralja Rišarja, potem pa je onemela od bolesti, padla na tla in obležala tako v svoji onemoglosti. Slišala je šumenje lesov, ki je rastlo bolj in bolj in se širilo naokrog, kakor da so se vzbudile vse neznane podzemske sile in zahrepenele po solncu, po življenju; zadivjalo je v koreninah, tla so se oživila, debla so se stresala in vrhovi so šumeli, kakor da se hočejo iztrgati drevesa s koreni iz zemeljskih globočin in se dvigniti k nebesom. Toda veje so bile prešibke, da bi nosile drevesa s seboj, zato so se vzpenjale v vetrovih in plahutale po zraku, kakor krila ogromnih ptic. A niso se ganile z mesta: Njihovo hrepenenje po vzletu navzgor, ki je prihajalo iz zemeljskih globin, se je izpremenilo v neskončno pesem, ki je napolnila vse gore naokrog.

«K solncu hočemo in ne moremo, kajti na zemljo so privezane naše korenine in iz nje pijemo svoj sok. In če se odtrgamo iz njenih temnih objemov in sledimo vetrovom, ki nas vabijo s seboj, nam v hipu omaga sila in padamo iz višav na tla, kjer umiramo brez življenja in strohnimo na zemlji, ki nas je rodila . . .»

Tako pesem je slišala Juta v svoji nezavesti. Čudno se ji je zdelo, zakaj so se razburili gozdi naokrog, kakor da je prišel zanje veliki trenutek. In videla je v sanjah, kako so se zazibale gore pod veličastno pesmijo šumečih gozdov; vsi zakladi v gorah so se zasvetili v svoji bajni svetlobi; tema je izginila in vse se je zablеščalo v zlatu in srebru in dragih kamnih. Ali niso to darovi, ki jih prinaša v dar zemlja na veliki dan, kadar se razodevajo njene najglobje skrivnosti? In vse živali v gozdih so se vzbudile in so se zbirale v nepreglednih vrstah in so se spustile na pot, kakor da gredo na slavnosten pohod. In vsi ptiči nad gozdi so se dvignili visoko nad vrhovi dreves in so letali v gostih jatah, krožeč pod nebom, kakor da oznanjajo svetu velik dogodek, ki se godi sredi gozdov.

Solnce je sijalo veliko in mogočno in je objemalo s svojimi žarki v neskončni ljubezni vso zemljo, ki je trepetala v njegovem vročem objemu in mu je razkladala vsa svoja čuda, ki jih je hranila skrita v svojih skrivnostnih globočinah. Vse to je videla Juta v svojih sanjah in se je zavedala, da je ta velika slavnost, ki šumi okoli po svetu, pozdrav njenemu kraljevskemu sinu.

Še napol v omotici je planila iz svojih sanj, strašne bolečine so v trenutku prešle, divji šum gozdov, ki se je v njem slišalo pokanje korenin, je mahoma utihnil — čudna tišina je zavladala vsenaokrog in iz nebeških višav je odmevala angelsko mila pesem miru in tihote. Juta je odprla oči in v svojem naročju je stiskala toplo telesce svojega otroka, ki je dvigal svoje slabotne ročice in iskal zavetja pri svoji materi. Stisnila ga je k svojim prsom in polnila vse njegovo telesce z vročimi poljubi. Iz njenih prsi je vzklila zahvalna molitev k Bogu in po njenih licih so tekle vroče solze.

«O, Bog, ki si me v svoji ljubezni rešil v tej uri, bodi mi dober oče, ki skrbi za svojega otroka in če jaz nisem vredna te milosti, prizanesi vsaj temu drobnemu črvičku, da se otme smrti in ostane pri življenju.»

Čutila je svojo slabost, zato se je bala, da bo onemogla in umrla: strašna je bila misel, da bi ostalo živo dete pri mrtvi materi in bi ne bilo nikogar, ki bi ga rešil v življenje.

Ko je zbrala svoje moči, je okopala dete v vodi in ga položila v košek. Srna in oba mladiča so obstopili košek in so z začudenjem gledali drobno dete, ki je odpiralo svoje jasne oči in gledalo proti nebu. Juta je slonela nad njim in ga je klicala s sladkimi imeni. (Dalje prihodnjič.)

Pastúškin:

Pesmi.

Nova sfinga.

Poglejte, bratje, ženo: trd ponos
v negibnost kuje čelo ji in lica,
a polne prsi poljejo in skoz
prebelo polt kipeča slast pronica.

Ni žena — levji trup in dvoje šap,
grozeči rep, še bolj grozeča griva...
Če vam, ugankarji, bo duh preslab,
ne pridete uganki tej do živa.

Od Adrije in Soče širni vzhod
vam Samo dal, branila sta ga Ingo
in Ljudevit... Kdo vam poslal na pot
je od zapada zdaj to novo sfingo?

Vsi so dojili jo, kar je vekov
vršalo preko nje med tremi morji,
in blagih sokov polna in strupov
se zvijala ob našem je obzorji.

A zdaj se nam ulegla je na prag,
zaslanja Triglav in Snežnik in Istro
in Kras Dalmacije. Zdaj bodi jak,
moj rod, in môtri pazno jo in bistro.

Sokove blage strumno razigraj
i v njej i v sebi, da se naveliča
dvoumne igre in se njen sijaj
za istino ali za laž izpriča.

Bližajočim se srcem.

Ali so, bratje, dnevi taki,
da bi srca prosto sijala,
da bi svobodno se poznala?
Kje so lopovi, kje poštenjaki?

Srečamo se in — hladno mimo;
smela srca si krotimo.
Včasi, v znamenje vere prave,
žarek si pošljemo iz daljave.

Srca, čuvajte toplo žarenje;
tisočpostajni križev pot
trdo kalí vas za trpljenje,
ne za udobnost lenih usod.

Poln solnca.

V prisojno reber ležat goloud
spomladi se izgubljam in jeseni,
poleti na obali se peščeni
mi proti solncu pne ožgana grud.

Kako preraja žarkohlepni trud!
In kot bi strele v tarči se ognjeni
vse pšice solnčne sekajo se v meni
in krešejo stotisoč zlatih rud.

Zdaj pridi, draga, da izprožim vate
vse iskro seme za iskrejši rod.
Z žarenjem svojim naj ošinem brate,

ki vedrih niso zrli še usod.
Vesoljstvo vabim k sebi v solnčne svate,
moj smeh oznanja v solncu preporod.

Blagi večeri.

Blagi večeri plovejo
mimo vrhov,
preko doline sejejo
bisernih snov.

Daj mi srebrne peruti,
blagi večer,
daj mi s tabo pluti
v sinjo smer.

Človek zaprede se vanje
in ni več slab,
brige odveje vsakdanje
tisoč pozab.

Ivan Zorec: (Nadaljevanje.)

Beg Bukovac.

Ko je prišel beg Ali domov, ga je že čakal Risto Živanović. «Slišiš, Risto, Vukósavi sem vzel jagnje; ob desetini ti ga vračunam.» «Tvoje je bilo, sebi si vzel, gospodar!» «Dobro si rekel, a poslušaj dalje: Vaso Radović bi rad Vukósavo. Kaj praviš?» «Siromak je Vaso in slaboten. Ne imel bi rad slabiča za zeta. — Oprosti, če misliš ti drugače!»

«Ne mislim. Vukósava ni za Vasa in za nikogar ne!»

«Dà, mlada je še.»

«Risto,» je dejal po kratkem molku beg Ali Bukovac in se mu je zdelo, da razodeva že staro svojo misel. «Risto, oče mlade ali nemlade Vukósave, pazi, kaj ti povem: Vukósava bo moja kakor je bilo danes njeno jagnje moje!»

«Gospodar —,» se je prestrašil Risto, «mogočna ti je roka, silna ti je oblast, kakor ti je jaka in sijajna bela kula — in zdrav bodi v sreči in zdravju in v junaštvu nesmrtnem! Ali prosim te, ne pljuni mi na moško čast, ne daj, da bi mi hči izginila za zidove turške kule!»

«Pusti, Risto, odločil sem se, da dobi Vukósava drugo usodo.»

«Narodni pevci razglašajo čast tvojega imena, o, gospodar, in vsi vemo, kako blago srce imaš, dobrotnik naš! O, usmili se mi otroka in pusti nas, da živimo v svojem siromaštvu! Bog ti daj zdravje —!»

«Na čast in poštenje ti obetam, da bom skrbel za njeno srečo!»

«Sreča ji bo, če jo pustiš meni in usodi preproste žene.»

«Sreča ji je v moji sreči, a tvoja sreča bo v njeni sreči.»

Risto ni mogel več govoriti; po brazdastem, trdem licu so mu polzele tihe solze.

«Risto, ali se spomniš, da bi bil jaz kdaj prelomil besedo ali da ne bi bil izpolnil obljube?»

«Ne spomnim se, gospodar!»

«Pomni torej, da sem ti obljubil vso skrb za srečo Vukósave. In da se boš zmerom spominjal te obljube, te že od jutri oprostim desetine in vseh dajatev. Prost si!»

Risto je rignil od neznanske sreče.

Beg Ali je udaril roko ob roko in na vratih se je pokazal star sluga:

«Vukósava, hči Rista Živanovića, naj pride semkaj!»

Risto je dvignil roko, ali beg mu je s trdim pogledom ubil besedo na ustih.

«Molči,» mu je ukazal, «in tu počakaj, da se vrnem!»

Tako mu je gospodovalno rekel, ne da bi ga pogledal, in je šel k ženi Zulejki. —

Zulejka se je leno valjala na debeli, široki preprogi v skoraj mračni sobi, razsvetljeni samo z majhno oljenico, valjala se je in se nestrpno ozirala na vrata.

Blizu nje je stala komaj za pedânj visoka mizica, na mizici se je svetilo bakreno in porcelanasto posodje za pripravljanje črne kave, zraven je leno slonel dolg, dragocen čibuk.

Ko je beg Ali naenkrat vstopil, je Zulejka v pridušenem veselju tiho kriknila in skočila na noge.

«O, sokole, prišel si, o, prišel si!»

«Ostani, kakor si bila,» je pokimal mladi beg in še sam počenil na njeno mehko ležišče.

«Da si prišel! Čakala sem te ... zmerom te čakam ... zmerom sem sama, sama.»

«Ne boš več sama, Vukósavi sem ukazal, da pride in ostane tu.»

«Vukósavi, hčeri Rista Živanovića?»

«Prav tisti.»

Zulejka ga je nemo gledala. V očeh ji je gorelo vprašanje, ki si ga usta niso upala izgovoriti.

Beg Ali je bral vprašanje in je odgovoril:

«Poklical sem jo, ker lepo poje, tako lepo poje, da umiram, če je ne slišim.»

«Kako dolgo bo ostala tu?» ji je ušlo.

«Zmerom, zakaj mila je mojemu srcu.»

«A kaj sem ti storila jaz — ?» je zaihtela uboga Zulejka.

«Ti si mi žena in si vsa v mojem srcu. Zakaj dvomiš? Vukósava mi ne more biti žena, ker je kristjanka; a kar mi bo, brez škode zate bo.»

«Gospodar si. Ne bom dvomila več in izpraševala,» je tiho, vdano rekla, po obrazu se ji je razlila topla rdečica.

Beg Ali se je nagnil k nji in je počasi in polglasno govoril:

«Glej, zaradi svojega grla in svoje pastirske lepote je mila mojemu srcu. Prosim te, ne sovraži je zato! Uči jo stvari, ki jih sama znaš, in bodi ji sestra! Zaradi nje bom imel rad tvojo sladko ljubezen, s pametjo in z dobrim srcem me boš silila k svojim nogam. Zakaj Alah je eden, kakor je Zulejka samo ena za bega Alija... Beden in nemiren sem; pričujočnost Vukósave mi povrne mir in spanec.»

Beg je malo razširil roke, zibaje se nagnil nekoliko naprej in se počasi dvignil s svojih čepečih nog, kakor bi se motal iz zemlje.

«Vrnem se,» je dejal, ko se je obrnil k vratom.

«Čakam te,» je tiho rekla Zulejka, na belem obrazu se ji je utrnila rdečica. Kipeča ženska se je zleknila po debeli preprogi in se obrnila v steno. Ali kmalu je sedla na prekrižane noge, obrisala si nekoliko oči in se nasmehnila. S kratkim smehljajem po vsem vročem licu je v koprnečem pričakovanju obstala z očmi na vratih.

«Čakam te, dragi, dobri, modri... !»

Vukósava se je takoj prikupila lepi Zulejki in dobri begovi materi. Pomagala ji je pri domačih opravilih in pazila, čakala in se bala bega. Ampak že v drugič se je pomladil mesec, odkar je na gradu, pa gospodarja ni še videla. Kakor bi ga ne bilo. Kje je, zakaj se ji skriva?

Zulejka jo je večkrat kar nenadoma poklicala in ji velela, naj pusti delo in naj zapoje, zapoje tisto in tisto pesem.

In ko je najlepše pela, je Zulejkin pogled nekoliko postal na težkih zavesah, ki so zastirale vrata v sosednjo sobo; potlej je legla vznak, priprla žareče oči in se blaženo, tiho smehljala.

«Res, lepo poješ,» bi pohvalila nazadnje.

«Ne verjamem. Pesem je lepa samo na planini.»

«Ali se ti toži po planini, Vukósava?»

«O, lepo je na planini! Ali gospodar mi je ukazal in tu sem. Dobro je.»

«A kaj ti pravi gospodar?»

«Kje je gospodar? Odkar sem tu, ga nisem še videla. Ali je odpotoval, ali bíje kje boj junaški?»

Vukósava jo je proseče gledala.

Pa Zulejka je burno sedla, težko je dihala in drhtela:

«Ali je res, dobra Vukósava, da nisi videla gospodarja?»

«Res. Prosim te, kje je? Ali je bolan ali ga celo skeli junaška rana? O, povej — !»

Zulejka ni nobene odgovorila. S tresočimi rokami si je pokrila lice in je spet legla.

«Moje pesmi je rad poslušal... morda bi ga razvedrila... Naj grem do njega, da mu zapojem...,» je plaho poizkušala Vukósava.

A Zulejka se je preblaženo smehljala in si šepetala:

«O, sokole dragi, dobri, modri —!»

Ko se je begu Aliju zdelo, da je Vukósavino pričakovanje že zadosti nemirno in nestrpno in njeno srce zvrhoma polno vroče ljubezni, je naenkrat stopil prednjo.

Na Vukósavinem licu so se prižgale lepote vseh večernih zarij, iz srca ji je planil krik sladke groze in sreče:

«O, gospodar —!»

V čudni omotici, v prijetni nemoči je omahnila predenj. —

Zaželjeno svidenje z begom ji je vzelo pesem iz grla in utrnilo tisto nežno rdečico z lica.

Ali počasi se ji je pesem vrnila, vsa Vukósava je zacvetela in se razbohotila v zdravju in obilnosti.

Pa se je spominjala planin in svoje krasne prostosti sredi ovčic in jagnjičev?

Zmerom. In vendar ni šla več iz gradiča. Le iz ozkih lin in zamreženih oken se je ozirala po belih pečinah, žarko se bleščečih v visokem solncu in trudno krvavečih v drhtečih večernih zarjah; samo iz svoje sladke ječe je z motnimi očmi pozdravljajoče in ljubeče božala tiho rodno vas, ki je ubožna in umazana strahoma koprnela v prisojni breg. Ni šla iz gradiča. Sram jo je bilo pred vrstnicami in vrstniki, pred vso vasjo in bala se je Vasa.

Mati jo je obiskovala, oče ni prišel več blizu in nihče ne.

Odkar pa je dobila v lepo pisano zibelj svojega malega begiča, je tudi mati izostala.

O, Vukósava ni več gledala iz ozkih lin in zamreženih oken po beloblešččeči solnčni planini, domače strehe v revni rodni vasi ni več iskala in božala z motnimi očmi; — vse žarko solnce belih pečin, vsa blestava lepota drhtečih večernih zarij, vsa sladko-otožna tihota domače sreče je preblaženo domovala v velikih, jasnih sinčkovih očeh in ji je vela iz njegovih presladkih glaskov v neizmerno srečno in zadovoljno srce.

O, na belem, silnem gradiču je zagospodoval Vukósavin sinek, silni begič. Samo dihnil je bolj glasno, in že so se skrbeče sklanjale nad njim trepetajoča mlada mati, stara begica in lepa Zulejka, ki je vdano in radostno postala prava sužnja mogočnega begiča, najskrbneje pa je posedal ob zibeli sam presrečni beg Ali Bukovac, gospod in gospodar vse široke doline in vse visoke planine.

Kadar je begu Aliju srce hotelo razgnati od preblaženih čuvstev in od očetovskega veselja nad krepkim sinkom, jezdečim mu na kolenu in lovečim ga za ponosne brke, je srečni oče pograbil handžar bridki in puško kremenjačo in je zarajal v solnčne planine, ker mu je bil gradič preozek in pretesan za preveliko srečo in radost, ki mu jo je poslal pravični Alah ... Ali to mu ni bil gosposki lov na plemenito divjačino in ni iskal plahih sledov za maščevalnimi, bojevitimi hajduki, da bi prišel nadnje z junaško četo, — o, ne: splezal je po nazobčanih grebenih škrbastega gorskega slemena na najvišji vrh, tam gori široko sopel vase močni vonj planinskih trav in vroči soj visokega solnca pa gledal v dolino, kadečo se v potu svojega trudnega, zdelanega obraza, z očmi obstal na gradiču, belem ko jagnje, in s srcem, poljočim in vriskajočim, videl sina svojega, sokoliča bistrega, junaka bodrega, gospoda in gospodarja mogočnega in dobrega... «E, sinko, sókole sivi, veliko ti zdravje, junaška ti duša, široka ti sreča...! Alah je velik!»

In beg Ali Bukovac je počenil na izpodvite pete, položil puško na prekrižane noge, sklonil glavo na kosmate prsi junaške in od sreče in blaženstva rignil v sladki jok...

«Dà, Boga mi!» (Konec prihodnjič.)

A. Debeljak:

Gustav Flaubert.

⟨1821–1880⟩.

Vse svetovno knjištvo menda ne premore bolj čudne, zamotane in nezadovoljne umetniške osebnosti, nego je Flaubertova. Kakor da se podedovani vplivi niso mogli strniti v ubrano celoto. Vsi očetnji predniki, doma iz ušive Champagne, so bili živinozdravniki, oče pa je bil 34 let v Rouenu načelnik v kirurgični bolnici, dočim je bilo vse sorodstvo po preslici iz Normandije. Pogosto so ga prispodabljali z Vikingom, sam pa pravi o sebi v **Pismih**: «Jaz sem divjak, imam barbarski nagon, trmo, jezljivost. Kar nas je Normandcev, se nam pretaka nekoliko lesnikovca po žilah. To je kisla, kvašena pijača, ki včasi raznese sod.»

Že v svojem 9. letu se je zanimal za slovstvo. Še na pravniški fakulteti v Parizu se je večinoma bavil z leposlovjem. Takrat se mu je primerila naslednja zgodbica: Oče se zlekne v naslanjač in mu veli: «Čitaj mi nekoliko, kar si napisal!» Bilo je po kosilu. Vročina. Gustav je že bral pol ure, oče pa je brzo zadremal. Končno se sin oglasi nejevoljno: «Menda imaš dovolj!» Stari se zbudi in se zasmeje, rekoč: «Pisanje ni ravno slaba zabava; bolje je, kakor da bi hodil v kavarno ali tratil čas z igranjem. Ampak česa je treba za pisanje? Peresa, črnila in papirja, drugega nič. Književnost, pesništvo, čemu je to? Nihče ni doumel tega.» Gustav pa vzklikne: «Slišiš, doktor, ali mi moreš razložiti, za kaj je vranica? Ti tega ne veš, jaz tudi ne, toda neobhodno je potrebna človeškemu telesu, kakor je poezija potrebna človeški duši.» In svoje žive dni ni pozabil roditeljevih nespoštljivih besedi o umetnosti.

Kot mož je bil Flaubert lep, visok, plečat, belopolt, rdečenadahnjenih lic; lasje so mu bili tenki in vihravi, nosil je gosto svetloplavo brado, izpod črnih obrvi so mu virile velike morskozelene oči. Vzgoja mu je bila izrecno romantična. Še v poznejših letih je ohranil nekaj čudaških običajev. Pisal je n. pr. pri dveh svetiljkah z zelenim senčilom, a vselej z gosjimi peresi, katera si je sam skrbno prirezoval. Odločno je odklanjal jeklena ali železna peresa. Pivnika tudi ni maral, sušil je samo s sipo. Čeprav je gojil romantično mržnjo do meščana, je bil vseeno v svojih šegah zelo praktičen: živel je kot ura. Vstajal ob desetih, delal takoj po zajutrku dopoldne, često do treh ali štirih zjutraj. Razen daljšega potovanja po Vzhodu, je prebil po očetovi smrti do mala vse svoje dni z materjo na posestvu v Croissetu kraj Rouena, samo pozimi je prihajal za par tednov v Pariz. Mrtvoud ga je spravil s sveta.

Objavil je romane: Gospa Bovaryjeva (1857), Salambô (1862), Sentimentalna odgoja (1869), Izkušnjava sv. Antona (1874) in Troje povesti (1877) ter neuspelo šaloigro Kandidat (1874), po smrti pa je izšel nedovršeni roman Bouvard in Pécuchet (1881) ter Dopisi (1884—1906). V vseh teh delih lahko zasledujemo pristnega romantika, ki pa se čez nemoč pehá in potí, kako bi ubegnil liriki. Stremeč kakor znanstvenik po neobčutljivosti ter objektivnosti, je ustvaril najboljši realistični umotvor, Madame Bovary, ki ga je poslovenil V. Levstik. Ema Rouaultova se je vdala za vdovca Karla Bovaryja, človeka brez volje, misli in zanosa, brez ideala. Redno se hraniti mu je višek modrosti in blaženstva. Žena pa je nasprotno sanjarska duša, hrepeneča po čarobnem in nedosežnem; nikoli se ni otresla vpliva vznositih povesti, ki jih je prebirala v samostanu. Je-li čudo, če podleže miku in čaru mladega Leona, ki ji zna govoriti o zanimivih rečeh? Vse bi bilo šlo mirno svojo pot, da ni moral njen vzornik odpotovati in prerušiti Emin zamik. Ona pa se poslej oklene Rudolfa, ker je Leonu sličen. Ali novi znanec je brezobziren in ume izkoristiti njeno šibkost. Tako Ema nravstveno propada, ne reši je niti dete, otel bi jo kvečjemu romantizem.

S točnim opazovanjem je Flaubert tolikanj pogodil nastopajoče osebe, da so postale skoro brez izjeme tipi. «Bovarizem» pomeni danes ono človeško stremljenje, kjer se pojmuješ drugačnega, nego si zares. Ema je bedasto sentimentalna, verujoča v lepoto čustva na sebi, ne glede na predmet, na katerega se čustvo nanaša. Poleg te karikature čustva zastopa lekarnar Homais pokveko misli: to je Molièrov plemeniti meščan, ki si je nabral peščico puhlic iz moderne vede, ne da bi jih bil doumel, in jih uporablja o priliki in nepriliki. Abel Hermant je nekje postavil zanj protives v osebi Surhomaisa, kar naj bi bilo narobe nadčlovek (surhomme).

Flaubert je sanjaril o slavi za svoja dela, sam pa je hotel ostati v senci. Molčal je o sebi, a vztrajno robotal. Nerad se je kazal. Toda namenjeno mu je bilo drugače. Pred sodišče je moral zaradi moràle. Kako se je izpremenilo dandanes javno mnenje, dokazuje ploskanje državnega pravdnika ob odkritju Flaubertovega spomenika (12. dec. 1921), kjer je slavnostni govornik Haraucourt izjavil: «Ko je prišel ta Rouenec k nam, mu Akademija ni odprla svojih vrat; zato pa mu je sodnija otvorila duri v zapor.» Flaubert spada namreč med one žrtvovane veleume, ki niso bili sprejeti med nesmrtno štiridesetorico, hkratu pa med one, ki so trpeli preganjanje zaradi «pohujšljivega» pisanja, kakor pozneje Baudelaire (Bolno cvetje), Richepin (Potepuške pesmi), Descaves (Podčastniki), Paul Bonnetain (Šarlot se zabava), Fèvre-Desprez (Okoli zvonika), Seylor (Pomorščaki), Marinetti (Mafarka) i. dr.

Da bi se popolnoma skril, je zbežal v afriške puščave, proti mestu, ki je docela zbrisano s površja. Ustvariti je želel slike, ob katerih ne bi bilo nikjer in nikdar opaziti njih početnika. V **Salambi** je popisal hčer pomorskega sufeta. Toda iz sentimentalnega romančka, kakor si ga je zasnoval prvotno, se je razvila široka podoba nekdanje Kartagine, njenega gospostva na morju, njenih bogastev in podjetij, njenega mišljenja, njenih logov, njene omike. In zgodil se je čudež: od mrtvih je obudil pokopano mesto. Koder so stari teksti molčali, je ustvarjal pesnik, ugibal zgodovinar ali starinoslovec. «Hudi možje» so mu ugovarjali, da je njegova Kartagina preveč feničanska, prevztočna. Toda ne pozabimo; da je bila sredi preteklega stoletja afriška arheologija še v povojih. Nekatere izmed antičnih razvalin še niso izkopane. Sohe, mozaiki, kiparski ali stavbarski drobci, zlatnine, keramike, mrtvaški steli, ki se kopičijo danes po tamošnjih muzejih, še niso bili vnovič ugledali belega dne. Tedaj se še ni vedelo, da sta bili v Salambini dobi Kartagina z Afriko do korena pogrčeni, oziroma polatinjeni v zunanjih oblikah svoje omike in v življenskih potrebščinah. Tit Livij ima prav, ko nam predstavlja Kartagino jedva za spoznanje različno od Rima ter ostalih sredozemskih pokrajin. Ako še pristavimo vpliv starega Egipta, dobimo dovolj točno predstavo hibridne, šarovite, neoriginalne Kartagine. Vendar, to je samo vnanjost, okrasek. V jedru se Flaubert ni zmotil. Videl je, kako je Kartagina neenotna, kako plemensko vprašanje nadkriljuje vsa druga: Kartagina je zgolj prehodišče, koder se je srečaval zapad z iztokom, mešanica raznovrstnih narodov, kamor je vsakdo prinašal svoje šege in običaje, nošo in bogastva. Razdvojena dežela, kamor je morala venomer posegati oblast od zunaj, da bi napravila mir in red. A vkljub temu je ta svetovljanska zemlja v srcu in duhu globoko afrikanska. Megleno čustvo skupnosti jih veže. In to zavest slednjega Afričana je Flaubert simboliziral v boginji Taniti, ki je duša Kartagini kakor vsej deželi.

Kako dlakocepna se nam vidi dandanes kritika, če oponaša avtorju «kuzlino mleko», «višnjeve kamene», če zbija šale na rovaš nečistujoče «kače», če ga sumniči razuzdanosti. Brunetière vam jemlje njegove najlepše prispodobe in graja njih neverjetnost. A čez štirideset let piše Marcel Proust: «Flaubertove prispodobe so v splošnem tako šibke, da bi jih bile do malega mogle najti njegove najneznatnejše osebe.» Skratka, po končanem knjižnem boju je akademik Lebrun opravičeno dejal o Flaubertu: «Prav za prav je postal še večji gospod, nego je bil prej.»

Iz početne zamisli: opisati žensko, ki je zaljubljena v boga, to je Ema Bovaryjeva, hlepeča po nemožnem in nedosežnem, prav za prav pa Flaubert sam in ves njegov neukročeni romantizem, iz te zamisli se je porodil umotvor, brez katerega morda danes ne bi čitali France-ove **Thaide,** Louysove **Afrodite,** Adamovega **Neznanega mesta** in cele redí afriških romanov, kakor jih gradé Jean Lombard, Robert Randau, Louis Bertrand, Pierre Benoît po mojstrovem geslu: pri starem veku uporabljaj sredstva modernega romana, smatraj starino kot sodobno, živo istino!

V sedanjost se je vrnil Flaubert s **Sentimentalno vzgojo,** ki pušča še bolj bolesten in siv dojem nego Bovaryjeva: ta poslednja junakinja doseza tragično veličino v strastnih trzavicah in končni pogibeli, dočim predstavlja Friderik Moreau povprečneža, slabiča, ki po malem izgubi vsak polet, vse višje pohtevice, vso mladeniško prožnost. Življenje se mu zamočviri v glupem, enozvočnem malomeščanstvu. Poleg njega je kipno načrtana gospa Marija Arnouxova, «čestita» žena, protives vzhičene Eme, torej čustvena brez lirične primesi. Sicer se ne upira, dasi je poročena, razmerju s Friderikom, privija se k njemu iskreno, z občutjem, a ne na škodo svojemu zakonu. Prisrčnost traja dokaj dolgo, brez globine, pa tudi brez viharjev, dokler se naposled postopoma ne oslabi v blagem pozabljenju. Ema in Marija sta po Flaubertovem nazoru dva poglavitna ženska značaja v sočasni francoski družbi. Ne prvi ne drugi mu ni pogodu, ker vidi v obeh obče slabosti srca in razuma. Naj dodam iz te knjige čudovito iver, ki se pogostokrat omenja. Ob koncu **Prečutljive vzgoje** pride gospa Arnouxova k Frideriku, ki ga bo za vselej ostavila, in tu čitaš krilatico: «Pri slovesih nastane trenutek, ko ljubljene osebe že ni več pri nas», besede, kakor naletiš nanje tudi v njegovi mladostni noveli **November.**

(Konec prihodnjič.)

Marija Kmetova:

Pogovor.

(Odlomek iz «Meteža».)

Pa sem mislil, da so vam grozote všeč, je dejal Pirc, ko sta že zavila navkreber na drugo stran mesta. — «Zakaj?» — «Ker sami drevite takole skozi življenje.» — «Drevim? Meni se zdi, da gre vse silno počasi,» je odgovorila Tina nekako lahkomiselno, vendar se ji je za hip zmračilo lice in je za trenutek švignila vsa njena življenska pot mimo nje, da se ji je zazdelo, kakor bi ji legla črna senca na oči. Nehote je potegnila z roko preko čela in je nalahno zavzdihnila. A bilo ji je koj žal, da se je za hip izdala, ker je zaslišala Pirčeve besede:

«Le ne varajte se, gospa! Sami sebe slepite! Sicer se pa slepimo venomer,» je dodal, «in smo sámi sleparji vsenaokrog in vsepovsod.»

Tina se je spet hotela zasmejati, a smehljaj je le zaokrožil ustnice, glas pa se je prelomil. Molče sta šla dalje, čeprav je bilo obema, da bi govorila in sta v mislih oba iskala pripravne besede in je bilo obema sitno, ker nista našla izraza, ne prave točke v sebi. Pa je dejal Pirc, da se je Tina kar zgenila:

«Le čemu se spet hočete poročiti, gospa, to mi ne gre v glavo.»

«Ali ste resni zdajle?» je vprašala Tina in nezaupno pogledala Pirca, ki je imel nenavadno resen izraz v obrazu.

«Zelo resen sem zdajle.»

«Bom pa tudi jaz resna, čeprav mi solnce tako lahkomiselno sije v obraz, da bi se najrajša smejala. Torej vam odgovorim: Kako morete tako neumno vprašati!»

«Nasprotno — to je pametno vprašanje in veliko mi je do vas, zato vas vprašam.»

Morda ni bil Pirc še nikdar tako odkritosrčen, kakor je bil pri teh besedah in še njemu se je zazdelo čudno, da govori tako iz srca. Kar nejevoljen je bil sam nase, da je snel krinko s sebe in ni razumel tega novega občutka, ker se je bil namenil, da bo govoril popolnoma drugače s Tino; kakor si je bila uravnala tudi Tina doma vse drugače svoje besede, ki jih bo govorila Pircu na izprehodu. Noge so šle nevede svojo pot, v glavah obeh pa se je mračilo in ni bilo prav nič podobno mlademu življenju solnca in ljudi in drevja krog njiju.

«Da se ne marate vživeti v moj sedanji položaj! In nihče se ne mara — od matere preko vseh znancev do vas,» je dejala Tina in nagubančila čelo.

«Saj prav to je, ker vas tako natančno vidim — še preveč natančno.» Pirc se je spet začudil sam sebi in je nejevoljno stresel z glavo.

«Torej?»

«Kaj torej! Ne da bi zavrisnili od veselja, da se vam je posrečilo tako izlahka sneti zakonski jarem z vratu — v novega silite in si ga kar oberoč natikate čez glavo! Stepel bi vas!»

V silnem začudenju se je zazrla Tina v Pirčev obraz, ki je kar gorel od nemira, da so se bliskale oči in so podrhtevale ustnice. In tudi v njej se je prekrhnilo, se zateknilo, da jo je zabolelo v srcu in je zaprla oči. Dejala je:

«Ni mogoče drugače.»

«Vse je mogoče!»

«Ne!»

«Pa kaj?»

«Denar.»

Zamolklo je izgovorila Tina besedo in se prestrašila temnega glasú in zdelo se ji je, kakor bi bil nekdo drugi izgovoril to ledeno besedo. Nenadoma pa se je zdrznila in se za korak odmeknila:

«Izkušat ste me prišli? Pa menda vendar ne po Gornikovem naročilu?» Kakor bi umazala lepoto, se ji je zazdelo, ko je bila toliko odprla svojo dušo. «Potem je bolje, da se koj razideva,» je nadaljevala ogorčeno, «ker ste mi vendar tujec in zato . . .»

«Gospa, nikar, nikar!» Pirc jo je nalahno prijel za komolec in jo potegnil dalje. «Ták pa vendar še nisem, čeprav sem precej neokusen, nevljuden, grd, če hočete — in tako dalje! Pa glejte, zunaj mesta sva že, kaj ni tu v bližini kake gostilne? Nimam več veselja do hoje.»

«Tamle je gostilna — in tudi jaz bi rada sedla,» je odvrnila s tujim glasom Tina in si v resnici zaželela odpočitka. Zakaj toliko trudnosti je čutila v sebi, čeprav ves ta izprehod ni bil dolg.

«Me veseli,» je dejal Pirc in molče sta šla do gostilne in sta vstopila v prijazno solnčno sobo. Le malo gostov je bilo ondi in solnčni praški so se medlo motovilili v širokem žarku sredi sobe in se svetlikali na mizi, ki se je v sredini bleščala kakor zrcalo. Sedla sta, Pirc je naročil vina in ko je zablestela že mavrica steklenice in kozarcev pred njima in je Pirc natočil obe čaši, sta se šele spogledala s Tino in Pirc je dejal:

«Pa oprostite, gospa! Na zdravje!» Dvignil je kozarec in Tina je kar nehote trčila s Pircem, a je koj povzela:

«Oprostite tudi vi, gospod doktor! A — le pustite, da govorim,» je dejala s poudarkom, ko je videla, da je Pirc zamahnil z roko, in nadaljevala: «Ne le denar, kakor sem bila treščila kar tjavendan...»

«Ne slepimo se...»

Tina je hote preslišala Pirca in glasno poudarila:

«... tudi ljubezen me sili v novi zakon.»

Pirc je pretegnil noge pod mizo, dvignil obrvi, zavzdihnil in odvrnil:

«Če bi bil, kakršen sem navadno, — pa ne vem, imate li tu tako ozračje ali kaj! — ali ste vi — torej bodi kakor že: če bi bil, kakršen sem vedno, bi se vam zdajle na ves glas zasmejal.»

«Gospod doktor!» je karajoče vzkliknila Tina, vendar jo je zaskelelo, ko se je spomnila zmešane štrene svojih misli z doma. Pirc pa je povzel:

«Saj me nič ne briga, vem, pa bi se res zasmejal, takole bi se: ha-ha-ha.» In v resnici se je zagrohotal, da so se s sosednje mize začudeno ozrli vanj in je Tino oblila temna rdečica. «Pa me ni prav nič sram, zdajle, veste —»

«Pa kaj vam je, gospod doktor?»

«A vi, gospa, vi ne ljubite,» skoro sikajoče je šepetal besede, da se je Tina kar odmikala, «vi ne ljubite Gornika. In ga ne — pa pika.»

«In tole ste mi prišli povedat iz Trsta? Ah — prihranili bi si bili rajši ves ta trud! Kako ste — no, prav milo rečem: čudni.» Tina se je zaničljivo zasmejala in se zazrla skozi okno.

«Dobro veste, kaj sem vam prišel povedat in sem vam bil že dopoldne povedal. Vse drugo je prišlo, — kaj vraga vem, odkod je prišlo! Saj sem sicer ves drugačen.»

«Vem, slišala sem, videla — in čudim se.»

«Torej! In mi je končno vseeno, ste zaljubljeni, niste zaljubljeni, je denar — ni denar, kaj me briga! Res pa je, da me zanimate.»

«Kakor sploh tudi druge ženske.»

«Sem mislil.»

«Zdaj pa?»

«Vidim, da ne.»

«O, gospod doktor, kako ste padli iz vloge! Nisem mislila, da ste tako slab igralec! Ki ste vendar vedno le igralec.»

«Ne bom odgovarjal in ugovarjal.»

Molčala sta precej časa. Tino pa je še vedno pekla ona beseda: denar — pa je spet pričela:

«Torej res ne verjamete v mojo ljubezen do Gornika?»

«Ker izprašujete, tudi sami ne verjamete. Iz tega sledi: če ne verjamete sebi, tudi ni ljubezni v vas.»

Kakor nož so se zarezale te besede v Tino; spomnila se je materinih besed, spomnila razmišljenosti in dolgočasja pri pisanju Gorniku in spomnila se je, kako se je tolažila, ko ni čutila hrepenenja po združitvi, ampak je bilo v njej le veselje do razkošnega življenja. Zato ni odgovorila, le silno nesoglasje se je zarinilo v njeno dušo in tako je čutila, kakor bi imela vso premočeno obleko in obutev na sebi.

«In čeprav ne verjamem v srečne zakone iz ljubezni,» je nadaljeval Pirc, «ljubezen kaj kmalu izpuhti — in sploh! Sreča in tako dalje — sleparija! Pa če je že, kar je — bodi! A vi ste se izmotali iz teh stvari — ste spet, kar ste bili; ste vsi v nemiru, ki drevite, drevite dalje in boste še drevili, — pa da spet iznova — nak, to je neumnost! In vse le, ker si nekaj domišljate, česar ni.»

Že je hotela spet reči Tina, da zaradi denarja ni mogoče drugače, a se je vgriznila v ustnico. Pa se je koj spomnila, da ima zdajle Pirca pod seboj in je ona na višku. Dejala je:

«Ali veste, gospod doktor, da ni prav nič lepo od vas, takole govoriti z menoj, ki ste nekak zaupnik Gornikov in sem tik pred poroko z njim? Ali je pa to že kar v poklicu odvetnikov, da rabijo take besede v takih in podobnih slučajih?» Nasmehnila se je in se poredno zazrla v Pirčeve oči.

«In zdaj menite, da bom zardel, da se bom razjezil, se oproščal in podobno? Dobro veste, zakaj sem govoril prejšnje besede, ki ste jih prav dobro razumeli tudi vi. Človek je govoril človeku — nič drugega. Spesniti se mi hočete, pa vas imam le v pesti.»

«In me hočete še nadalje pestiti? Kje je ostal kavalir?»

«Milostljiva, oprostite! Služabnik sem vaš. Izvolite govoriti o čem drugem? Dobro.»

«Kako ste poredni! In izvrstno igrate!»

«Saj sem igralec — in vi — igralka. — V Trstu vas čaka razkošno opremljena vila.»

«Vi veste?»

«Vse vem. Gornik je noč in dan na nogah in je ženin prav po paragrafu.»

«Ali mu to štejete v zlo?»

«Nikakor. On je rojen ženin po paragrafu in to je njegov značaj.»

«Ljubi me.»

«Dà.»

«In jaz njega,» je spet poudarila Tina kljubovalno.

«Ne.»

«Zakaj govorite tako?»

«In zakaj ne bi? Njegovega bogastva in udobnega življenja se veselite.»

Tina se je zdrznila in je čutila, da se ne more več izmikati. Že je hotela vstati in oditi sama domov, a nekaj jo je s silo zadržalo in zazdela se je sama sebi kakor grešnik pred izpovednikom.

«Vidim, da vam je sitno pred menoj,» je povzel Pirc, kakor bi bil prebiral Tinine misli in je nadaljeval: «In tudi meni je sitno. Vendar je danes nekaj v meni, kar me sili, da govorim z vami, kakor pač govorim že ves čas. Da bi se opraščal zaradi tega, bi bilo odveč, ker vem, da se ne bom premagal in ne govoril drugače.»

«Pa če vam prepovem?»

«Ne morete mi prepovedati, ker vidim, da je v vas samih tisto nekaj, ki vas prav tako sili, da me poslušate.»

«Čuden človek ste.»

«Nič čuden — samo človek. Sicer pa slišim enake opazke večkrat o sebi in me prav nič ne motijo. — Pa zakaj ne marate pogledati brez vsakršnih ovir vase in zakaj si ne upate priznati resnice?»

V Tini je vse drhtelo in vsaka Pirčeva beseda jo je urezala, da jo je zabolelo v srcu.

«Ker resnica v oči bode, kajne?» je povzel spet Pirc. «Pa ne bojte se sebe — vsaj sebe se ne bojte!»

«Saj se ne bojim,» je tiho odvrnila Tina.

«Pa še kako se bojite! In to ni prav. Kako morete potem tako v svet? Pa vem, tenčice so mehkejše od trnja — pri vas — pri ženski pa so še mehkejše — in je trnje še bolj bodeče.»

«Tako zavito modrujete, da vas ne razumem,» se je hotela spet izogniti Tina, čeprav je vedela, da se je že vso oddala.

«In Gornik ni za vas,» je dejal spet Pirc, kakor bi moral vleči nit pogovora v tej smeri. «Ni za vas — in je za vas.»

«Zakaj ni — in zakaj je?»

«Ni, ker nima ognja, ki ga potrebujete vi; in je, ker ima denar, ki ga prav tako potrebujete.»

Tinino lice se je zmračilo in tudi v sobi so pojemali solnčni odsevi in lahek mrak je polzel skozi okna.

«Pojdiva,» je kar zaprosila Tina. Pirc ni odgovoril, plačal je in molče sta odšla. Ko sta že nekaj časa hodila po cesti, je nalahno prijel Pirc Tino za roko in dejal komaj slišno:

«Mučil sem vas, vem, pa mi odpustite! A vi ste mi več, kakor so mi bile doslej druge ženske.»

Če bi bil Pirc izpregovoril te besede pred uro, bi se bila Tina začudila; zdaj jim je verjela in zasačila je v sebi misel, ki je že iskala teh besed. Tudi mu ni izmeknila roke, še oprla se je na njegovo in ni vedela, če sanja ali bdi.

«Ali ste zato prišli?» je dejala končno in utrujenost je bila v njenem glasu.

«Prav za prav sem tudi zato prišel, a sem mislil, da mi bo, kakor mi je bilo vedno v takih slučajih. Zdaj pa vidim, da sem popolnoma brez krinke, kar me jezi in me vendar spet ne jezi.»

«Kakor bi govorili iz mene,» je dejala Tina, «tudi v meni je vse tako.» Pa je začutila pri teh besedah toliko žalost v sebi, da so ji nehote prišle solze v oči.

«Glejte,» je dejal Pirc, «takole tavamo — tavamo — zaneti se žarek — in ne da bi ga bili veseli — žalostni smo.»

«Prepozno,» je dehnila Tina in je nenadoma zaslišala oni ‚prepozno‘, ki ga je bila izrekla pred ločitvijo zakona Gorniku. A zdaj je občutila z vso jasnostjo, da je res prepozno in najrajša bi bila padla na zemljo in se razjokala za vse dneve.

«To ni ljubezen,» je povzel Pirc, kakor bi nadaljeval ono tretjo misel, ki je bila v obeh. «A je ona vez dveh bitij, ki sta ustvarjena drug za drugega. In — da vam povem popolnoma odkrito: midva sva drug za drugega in sva bila zvezana že od nekdaj in bova do konca. Jaz sem vaš človek in vi ste moj človek. Tragika je v tem, da je za oba prepozno: jaz sem raztrgan na dvoje, na troje in mi je življenje le še komedija in vi — vi se v kratkem poročite.»

«In šele danes ste spoznali vse to?» je vprašala Tina.

«Šele danes. — In kakor sem bil zatrl že vse občutke v sebi — zdajle mi je hudo.»

Tina ni odgovorila in oba sta molčala prav do Tininega doma onkraj mesta. Pred vrati je obstala Tina in dejala:

«Niti v sanjah od sanj bi si ne bila mislila, da se bova takole vrnila s tega izprehoda.»

«Da se bova našla, kajne? In zdaj vam je hudo.»

«Kakor vam.»

«A jaz sem prost — vi se pa vežete iznova.»

«Usoda. S te poti ne morem več.»

«Vem.»

Pirc se je sklonil in poljubil Tini roko in Tini je bilo tako čisto v duši, da bi ga bila najrajša pobožala po licu. A obstala je kakor lesena in gledala za Pircem, ki je odšel s počasnimi in težkimi koraki.

Zvonimir Kosem:

Avrelija.

Po kosilu so šli z verande. Gospod Dominik, ki je bil ves dan sijajno razpoložen, je svetoval, naj se odpeljejo na morje. Mira je ugovarjala, češ, da je trudna; naj sedejo rajši v senco pod smokve in naj jim gospod Dominik pripoveduje, kako je živel v Parizu. Z Mirinim predlogom je soglašal tudi gospod Mavricij. V hiši družine Klariničeve, kamor je došel na oddih dva tedna prej, nego gospod Dominik in se je že nekako udomačil, se je sploh rad strinjal z željami domačih; še celo pa je skrbel, da ni prišel v nasprotje z Miro. Samo Avrelija, Mirina starejša sestra, ki je, kakor razposajen otrok skakljala pred vso družbo, se je vprašanja, ali na morje ali v senco, dotaknila le s svojim zvonkljajočim smehom — ko pa so dospeli pod smokve, se je naglo obrnila in vzkliknila:

«Glejte morje, otroci!»

Njen pogled je poblisknil preko vseh obrazov in se razlil žareč na licu gospoda Dominika.

Vsi so obstali in gledali na safirno morsko plan, ki je migljala skozi smokvino vejevje in se v visokih pobrizgih lomila ob pečevju pod bregom.

«Stopimo torej v čoln, gospodična Avrelija?» je vprašal gospod Dominik.

V vijoličastem trakovju solnčne svetlobe, utrinjajoče se med vejevjem, se je svetil pred njim Avrelijin obraz in se samo smehljal. Še pred trenutkom na njegovih licih počivajoči pogled je krožil v zlate dalje nad morjem. Gospod Dominik je čutil, kako ga je v tej svetlobi njena kipeča mladost povabila s seboj in nehote je iztegnil roko, kakor da hoče zagrabiti blesk vse te šumeče lepote, v čigar krogih se je zibal Avrelijin smeh, sijali njeni lasje in gorela belina njenih lic in njenega vratu; za hip mu je zaigrala med prsti njena vroča dlan — mimo njegovih oči je zablestel njen smehljaj — in njegova roka je bila prazna.

«Kopat se pojdem, gospod Dominik!»

Stal je na drobnem pesku z začudenimi očmi — pred živo zagonetko. Kakor tisti dan, ko se je pripeljal s parnikom in se napotil iz mesta na izprehod, ko se mu je prvič zasmejala iz zelenja na bregu bela Klariničeva hiša, in je sklenil: Tu se hočem odpočiti! Pred njim so se iz večernih senc zaoblile polne dekliške prsi in iz živahnih oči je zavel do njegovega srca pozdrav, ki ga je zdaj vabil, se mu zdaj umikal, se zdaj zopet skril v smeh in kljubovalnost in ga tako spremljal iz dneva v dan.

Z veselimi očmi ji je zakljuboval še sam.

«Vi v morje, gospodična Avrelija, jaz v čoln!»

Zasmejala se je. Njena laket se je izprožila svetla in gibka iz kratkega rokava, veja se je upognila in prstiči so trgali smokve. Ena smokev je padla na klop, kjer je že sedela Mira in je odlagal na mizo gospod Mavricij debel roman; Mira se je sklonila, a prehitel jo je gospod Mavricij — Avrelija pa je zavrisnila:

«Sreča se je utrgala in ti padla v naročje, Mira!»

Izpustila je vejo, da je vzprhutala nad mizo, in njen smeh se je razletel v vetru, ko je planila po izjedeni stezi navzdol proti morju — —

Nekoliko pozneje je sedel gospod Dominik pod napenjajočim se jadrom sredi morja, sam s svojimi sanjami in slikami, sam s svojim svetom, do katerega ni segal več Avrelijin glas. Mrgoleča morska površina, na njej zibajoči se pajčolan iz solnčnih žarkov. Na enakomerno dvigajočih se in padajočih valovih čoln — nad njim veter, v solncu veter, v vetru odmev daljnjih pesmi. In gospod Dominik se je zleknil pod jadrom in se z valovi vred zazibal v sanje; nad njim vijoča se modrina neba, krog in krog vzdrgetajoče morje, na bregu gaj, sredi gaja smehljajoča se Klariničeva hiša — on počivajoč med svojimi sanjami.

Iz morja je plusknil vrisk:

«Gospod Dominik — —»

Dvignil se je v čolnu in se ozrl; v njegove sanje se je nagnil zlat cvet.

«Vi ste, gospodična Avrelija? Pa si upate tako daleč od brega?»

Iz valov je blestelo žensko telo, kakor velika bela riba, in med škropečimi penami iztegnjena prelestna roka je vrgla proti čolnu perišče vode, da so se zaiskrile v solncu pršeče kapljice kakor biseri.

«Bi radi, da bi utonila, gospod Dominik?!»

«Če utonete — vaša krivda! Zakaj niste hoteli z menoj v čoln?»

To je bila njegova kazen.

Avrelija pa je smehljaje obrnila glavo:

«Tam je skala, gospod Dominik — — »

In melodija njenega glasu se je z roko vred zasekala v valove.

Gospod Dominik je še zaklical za njo:

«Igrate se z valovi, ker jim ne poznate dna, gospodična Avrelija!»

Iz pen se je dvignil njen smeh:

«In mi ne odpustite tega greha, gospod Dominik?»

«Drugje si boste morali poiskati odveze!»

«Samo vi ste moj izpovednik, gospod Dominik!»

In zopet ji je ramo zagrnil val.

Nad morjem je zapihal močnejši veter in napel jadro, da se je zagugal čoln in je zaškropila voda čez rob gospodu Dominiku v razpaljena lica. Nato je švignil čoln kakor galeb preko valovja. Ko je zaobrnil gospod Dominik jadro, je pognal naraščajoči jugovzhodnik čoln naravnost proti samotni, iz morja štrleči skali, da je frfotala na jamboru rdeča zastavica — —

Počivala je vrhu skale, na okrogli pečini, visoke prsi nastavljene solncu v poljub, z rokami pod glavo.

«Gospodična Avrelija — —!»

Tik pred skalo je obstal čoln z gospodom Dominikom.

«Žal mi je, da nimam s seboj barv, čopiča in platna! Bil bi to lep akvarel — — nimfa sredi morja — —»

Samo napol se je dvignila.

«Pariz ima boljših slik na izbiro, gospod Dominik — —»

«Zdaj smo na Adriji, ne v Parizu, gospodična Avrelija!»

Videl je, kako se ji burno dvigajo prsi, kako ji žaré oči in ji plamté lica. In vprašal se je: Ali ni namenoma priplavala iz zaliva v njegovo bližino? Če je — zakaj razdira most, ki ga je zgradil do njegovega srca že vonj njenega prvega pozdrava?

Jugovzhodnik je postajal vedno silnejši, morje se je dvigalo. V zagonu čofotajočega valovja se je pozibaval čoln med visokimi, preko skale brizgajočimi penami. Gospod Dominik je prestrašeno pogledal na obzorje.

«Vihar bo, gospodična Avrelija!»

Z radostnim vzklikom je planila pokoncu in objela z razprostrtimi rokami val, kakor objame hrepeneča žena najdenčka.

«Vihar! In zato ostanem tu na skali, gospod Dominik, pa če treba, do večera — —»

In vnovič je zajela z rokami vode in jo razpršila okrog sebe.

«A jaz se odpeljem nazaj k bregu, gospodična Avrelija! Čoln vam je na razpolago — —»

Z zmagovalnim smehom je zaplesala na skali.

«Rekla sem, da ostanem!»

Gospod Dominik je nategnil vrvi, in ko se je dvignjeno jadro napelo v vetru, se je poslovil mirno:

«Saj skala nima srca! Zato na svidenje pozneje, po viharju!»

In z brega vabeča Klariničeva hiša ga je gledala kakor začaran grad, nad njo v ostrih trikotih bodeči oblaki pa so se zavrtali v njegove sanje kakor temni vprašaji — —

Tistikrat je prišumel do plahutajočega jadra visok val, iz njegovih pen je zrastlo v čolnu drhteče žensko telo, gospoda Dominika se je oklenilo dvoje svetlih, še mokrih rok in v njegov obraz so se strastno vsesale Avrelijine ustnice.

Janko Glaser:

Elegija.

Pol dneva vožnje na vsako stran:
od juga do sevéra,
od jutra do večera —
in že iz tal mejniki štrle
in že je konec naše zemljé:
še je tam preko brat, je tujcu tlačan!

In niso milijoni, komaj tisoči so,
ki ljubijo majhno zemljo to;
o, morda niti tisočev ni:
brez ljubezni ta bedna zemlja leži!...

Brez preteklosti narod, brez razmaha,
v epopeji rodov, ki buči čez zemljó,
ponosne tuje lepote samó
trubadurska ponižna pesem plaha. —

Književna poročila.

Fr. Milčinski: Drobiž. V Ljubljani 1921. Založila Tiskovna zadruga. Natisnila Delniška tiskarna.

V tej knjižici je zbral pisatelj 13 humoresk, spisanih v razdobju od leta 1909. do leta 1920. Milčinski je priznano dober pripovedovalec, causeur, ki umeje tudi prav vsakdanje dogodke obravnavati šegavo ter jih soliti z rahlo satiro, ki ugrizne, vščipne, pa ne boli preveč. Najboljši je tam, kjer poseza v sodno stroko; tukaj je njegova domena in take njegove sličice se kar iskre od ironije in humorja. V pričujoči zbirki gre torej vsekakor prednost črticama «Za čast» in «Predsednik Groga», ob katerih se moraš nasmehniti, ako že nisi najbolj zagrizena čemerika. Prijazno pripoveduje o malih otrocih, katerih duševno življenje odkriva v jasnih odtenkih; imena vredne so n. pr. črtice «Nazori mlade Brede», «Naši in vojna», «Dedno obremenjen», «Morski strah in Dimež, strah kranjske dežele». To vse skupaj je drobiž, ki ga istotako preveva rahel humor; seveda pa bi mu bilo v prid, ko bi pisatelj tam, kjer ne navaja direktno otroške modrosti, nekoliko manj rabil izrazov iz otroškega jezika («smejčati se», «pupica in papica» itd.) in pa nekoliko manj deminutivov. — Milčinskemu niti ob vojnih grozotah ni otrpnila humorna žilica; o tem pričajo tri črtice: že navedena «Naši in vojna», «Aprovizacija ali red vlada svet» in «Tenda Lala». Zlasti «Aprovizacija» je izborna satira na birokratsko poslovanje, ki smo ga vsi skupaj le preveč čutili v vojnih letih. Na literarni svet spušča Milčinski puščice v črticah «Sanje» in «V gorskem zakotju», pa je zraven ljubezniv, da ne more biti nihče nanj hud. Skratka: «Drobiž» je prijetno čtivo, zajeto sicer iz malenkostnih razmer, a s široko perspektivo na neminljivo tragikomedijo človeškega življenja. — Jeziku seveda bi bilo marsikje treba še zadnje pile. V tem oziru bodi omenjena ona zoprna konstrukcija à la «Išče se Uršo Plut» kakor v stavkih: Najprvo se je je treba privaditi, potem se jo že razume, str. 23.; «treba je časih tudi krepke pesti, predno se jih poravna izlepa», str. 28; «ki se ga ne dobi povsod» str. 58. Nekakšna posebnost pri Milčinskem je inverzija za veznikom «in» v priredju, kjer imata stavka različni osebkovi besedi. Takih zvez je vse polno; tukaj naj stoji samo ena: «To mi je bilo novo in sem jo vprašal.» To zveni po vsej priliki tako, kakor bi zapisal nemški birokrat: «Das war mir neu und fragte ich sie.» Isto je pri stavkih, zvezanih z «ali» in «kajti». Manirirano je začenjati glavne stavke z enklitičnimi oblikami: «Mi je koj odgovorila» (str. 60.) ali: «Sem jo vprašal» (str. 61.). Doslednosti bi bilo želeti pri zmanjševalnih oblikah za besedo «roka»; nekje se čita «ročici», drugje «rokcama», zopet drugje «rokici». (NB. Pri telesnih delih, ki jih imamo po dvoje, je vendarle navadnejša množina namesto dvojine.) Izmed drugih hib naj bosta samo še omenjena italijanizem «v okom priti» («S takimi slavlji [recte: slavji] ne pridemo zlu v okom», str. 116.) in germanizem «zapasti čemu» («ugibam bodočnost, kakršni zapadeš», str. 123.; «neizprosno zapade mrkemu svetobolju», str. 126.). *A. Funtek.*

Začetki Slovenske Matice. Spominski spis k 50letnici, sestavil dr. Ivan Lah. V Ljubljani 1921. Založila Slovenska Matica.

Leta 1914. je slavila Slovenska Matica svojo petdesetletnico, a razpustitev Slov. Mat. in konfiskacija njenega premoženja ob izbruhu vojne je onemogočila izdajo spominske knjige in tako smo dobili šele post festum namesto spominske knjige «spominski spis», ki šteje 72 strani in čigar sestavitelj v predgovoru skromno zatrjuje, da podaja «le nekaj spominov» in «nekaj podatkov».

Nekak uvod knjigi tvori prvo poglavje, v katerem podaja dr. Lah kratek pregled ustanovitve drugih slovanskih Matic, ki so bile vzorec naši Matici. Stare hvalevredne navade navesti pri takih sestavkih tudi literarne pripomočke pa dr. Lah ne pozna; sicer pa ni težko določiti temu sestavku vir, to je Ottův Slovník naučný. Popoln ta sestavek ni, ker ne omenja n. pr. ustanovitve Matice v Zadru, ki je bila naši Matici neposredna predhodnica.

V drugem in tretjem poglavju «Prvi začetki» in «Ustanovitev» je ponatisnil dr. Lah članke in notice iz «Novic» l. 1845. in 1863. do 1864., ki se tičejo ustanovitve Slov. Matice, ne da bi s tem odkril in pokazal sile in razmere, ki dado šele pravo sliko, kako se je ustanovila Slov. Matica. Kup opeke še ni hiša, barve na paleti še niso portret in ponatis vseh letnikov «Novic» še ni zgodovina slovenskega slovstva. Dr. Lah podaja samo gradivo, a še to je nepopolno, in v isti meri je tudi slika nepopolna in celo kriva, ki si jo mora čitatelj, ki drugega gradiva ne pozna, sam ustvariti na podlagi Lahovega materijala. Čitatelju, ki se hoče poučiti iz Lahove knjige o ustanovitvi Slov. Matice, ne bo torej nudila ta knjiga prav nič, ker mu nepopolna zbirka gradiva ne more reproducirati dobe, v kateri so žive sile našega naroda ustvarile dve izrazito kulturni družbi, Mohorjevo družbo in Slov, Matico. Za strokovnjaka pa je Lahova knjižka brez vsake vrednosti, ker ne podaja vsega gradiva, še manj pa novega, in ker bo moral literarni zgodovinar vedno znova sam poiskati in pregledati vire. A tudi popolna zbirka vsega materijala, kar ga nudijo «Novice», «Glasnik» in drugo časopisje štiridesetih do šestdesetih let, bi bila, še tako vestno sestavljena, le nekak luksus, ker je časopisje one dobe našim raziskovalcem še v raznih javnih in zasebnih knjižnicah na razpolago. Naj obračam stvar kakor hočem: prave eksistenčne pravice za Lahovo knjižko — za takšno, kakršna pač je — ne morem najti.

Svojo zbirko materijala prične dr. Lah s poročilom iz «Novic» 1845. l. ter jo nadaljuje s pozivom iz «Novic» od 9. marca 1863. Vmes je velika vrzel. In baš med tem časom se je šele polagoma izčistila in razbistrila misel, kaj naj bo Slovencem «Matica». Vmes so se oglasili skoraj vsi veljavni možje one dobe za «Matico», a tudi proti «Matici»: Janežič v «Glasniku», Cegnar v «Novicah», Levstik v «Napreju», dopisniki iz raznih krajev, z Dunaja, Maribora itd. O vsem tem ni ne duha ne sluha v Lahovi knjigi. Prav nič ne izveš, da so smatrali nekateri «Matico» za nepotrebno, ker smo imeli tedaj že Mohorjevo družbo in da se je šele polagoma opredelila meja med delovanjem Mohorjeve družbe in Matice. Pojavili so se še drugi nasveti, naj bi se Slovenci oklenili Jugoslovenske Akademije v Zagrebu, «ki bo gotovo tudi ubogo slovenščino vzela pod svoje krilo», ker smo «za lastno matico doslej prenezmožni, mecenatov pa nimamo, da bi jej v materijalnem oziru na noge pomagali» (Glasnik, 1861.). Zanimiv je tudi Cegnarjev poizkus razširiti in poglobiti delovanje Čitalnic, to je njegov predlog za ustanovitev društva, ki bi bilo nekaka zveza vseh čitalnic in ki bi «iz nabrane društvenine razpisavalo darila za dobre izvorne dela, kupovalo dobre spise in izvrstne prestave...» (Novice, 1862.), predlog, ki nas živo spominja, da je nameravala že poprej tržaška Čitalnica (Cegnar-Levstik!) izdajati časopis.

A tudi iz «Novic» 1863. l. je omeniti več, nego ima Lah. Prvi poziv ni namreč šele v «Novicah» od 9. marca, temveč že v prvem listu od 7. januarja, kjer pravi Dr. L. (ovro) T. (oman) v članku «1863.»: «Mislimo in nabirajmo moči, da ustanovimo tudi «matico slovensko», iz katere, kakor bčele iz ulnjaka, naj prileté podučivne knjige za narod naš mili», česar bi ne bil prezrl dr. Lah, ako bi bil vzel v roko prvo knjigo, katero je izdala Matica, namreč Koledar slovenski za navadno leto 1865., kjer najdeš na 77. str. in dalje Levstikov sestavek «Zgodovina slovenske matice». Ob istem času kot Toman, se je tudi Levstik zavzel v «Napreju» za ustanovitev Slov. Matice, ko poroča o ustanovitvi Matice v Zadru. V prvem oddelku svoje knjige pripoveduje dr. Lah o ustanovitvi češke, srbske, ilirske, lužiško-srbske, slovaške in poljske Matice — prezrl pa je ustanovitev zadrske Matice (tudi Ottův Slovník naučný je nima), ki je povzročila, da sta se Levstik in Toman istočasno zopet javno spomnila tudi Slov. Matice.

Četrti oddelek Lahove knjige «Ustanovni občni zbor» lahko prečitaš v ravno tako čitljivem tisku v «Novicah» 1865. l.

Dr. Lah nam je torej podal materijal iz «Novic», samo iz «Novic», in tudi iz njih ne vsega, ne da bi se bil sam ob tem gradivu poglobil v zgodovino ustanovitve Slov. Matice, ne da bi izkušal rešiti obilico vprašanj, ki se pojavljajo, ko prebiraš vesti o Slov. Matici v časopisju ustanovitvene dobe. Že sama poročila v «Novicah» zahtevajo včasih pojasnila, katera bi moral podati pač oni, ki sestavlja «spominski spis» z naslovom «Začetki Slov. Matice». Tako na primer je s tem gradivom še prav malo razjasnjena vloga štajerskih rodoljubov ob ustanovitvi in njihova «opozicija» pri prvem občnem zboru (glej tudi Vošnjakove «Spomine»), saj poročilo samo dvakrat jasno namiguje, da se je «opozicija» javila že pred prvim občnim zborom v časopisih. In končno mislim, da ustanovitev Slov. Matice ni in ne more biti le zasluga «Novic», Novičarjev ali Bleiweis-Tomanovega kroga. O Matici so toliko pisali drugi pred Tomanom in pred 1863. l., da nudi šele ves oni drugi materijal, ki ga Lah niti ne omenja, pravo sliko one dobe, vsega njenega literarnega in političnega ozračja, ki tvori delu za Matico podlago. Matica se ni ustanovila zavoljo Tomanovega oklica — Matica je bila v oni dobi nujna potreba, ustanovila se je, ker se je morala ustanoviti — zakaj in kako, vsega tega nam Lahova knjiga ne pove. In zakaj so ravno mariborski Slovenci tako silno angažirani, zakaj ravno najsevernejša meja? Vprašanje, ki izzove zopet drugo, o kulturnem središču v drugem obmejnem mestu, v Celovcu, odkoder se je oglasil Janežič — proti ustanovitvi Slovenske Matice! In zopet drug problem — ali so bile res le literarne potrebe, ki so rodile Slov. Matico? Ravno to, da so se Štajerci ob jezikovni meji tako zavzeli zanjo, kaže tudi na politično polje in Vošnjak sam pripoveduje v «Spominih», da se je njihov odbor (Šuman, Majcinger, Sernec, Chocholovšek) konstituiral, «ko smo dobili **nasprotnega** škofa», namreč M. Stepišnika, katerega so bili «Nemci silno veseli»!

Kaj pa najrazboritejša glava one dobe, Levstik, in njegovo delo za Matico? Povedal sem že, da dr. Lah nikjer ne omenja Levstikovega vprašanja v «Napreju» od 6. januarja 1863. l., ne omenja pa tudi ne Levstikovega polemičnega spisa «Slov. Matica» iz istega leta, kjer je Levstik z njemu lastno pregnanco ugotovil za naše slovstvo nujnost Slov. Matice, ki je «Slovencem tako potrebna, kakor je slepec potreben vida» in ker moramo izobraževati «svoje slovensko narečje, ker to nam silno ukazuje sedanji čas; to nam ukazujejo naše politične okolnosti in naša zemljepisna lega.» To je Levstikova polemika s «Slov. Prijateljem», ki je svetoval, naj se ne ustanovi Slov. Matica, temveč naj bi se združili s hrvaško Matico v Zagrebu, ki bi bila potem Matica vsem južnim Slovanom. Tem zanimivejši je ta Levstikov spis, ker je nadaljevanje njegove ostre zavrnitve predloga, naj bi sprejeli Slovenci hrvaščino za književni jezik.

Ako pa je bil drju. Lahu znan Levstikov spis «Zgodovina Slov. Matice» v Koledarju 1865. l., ponatisnjen v Levstikovih Zbranih spisih, tedaj se res lahko vpraša, zakaj je ponatisnil tudi ves oni materijal, ki ga ima že Levstik? Odgovor «radi popolnosti» ne drži, ker Lahova zbirka itak ni popolna.

Kakor zatrjuje dr. Lah v predgovoru, je hotel podati le **nekaj** spominov in podatkov o prvih začetkih Slov. Matice, ki «kažejo, s kako ljubeznijo se je narod oklenil svoje ustanovljene Matice». A tudi to se mu je ponesrečilo, ker ni znal izbrati z veščo roko spominov in podatkov, ki bi dali jasno in pravo sliko in ker nam ni pokazal dela onih mož, ki so v večji meri kot Toman, Costa in Bleiweis nositelji idejnih vrednot dobe, ki je rodila Slov. Matico.

Usoda je preprečila ob petdesetletnici Slov. Matice l. 1914. izdajo spominske knjige — dolžnost Matičinega odbora pa bi bila, da prepreči l. 1921. izdajo «spominskega spisa». *A. Pirjevec.*

Pravljice. Spisala in jim slike narisala Ilka Waschtetova. V Ljubljani, 1921. Založila Tiskovna zadruga.

Umetnih pravljic niti ni kdo ve kaj v književnosti velikih narodov, kaj šele v slovenski. Nekaj ličnih stvarc smo sicer dobili v novejših mladinskih knjižicah; a kolikor toliko so te pravljce vendarle stilizirani narodni motivi. Samonikle in samorasle niso. Ilke Waschtetove delce pomeni v tem oziru nekaj napredka. Saj je gotovo težko, ako ne celo nemogoče, izumiti lastne pravljične motive, ker so ti motivi povsod isti in relativno prav tako maloštevilni kakor barve za slike, toni za skladbe. Ali da se dado tudi iz skromnih elementov ustvarjati nove oblike, to vemo vsi in to se vidi tudi v pravljicah Ilke Waschtetove. Pisateljica kaže v njih dosti zmisla za otroško dušo; zato pa je tudi vrlo pogodila preprosti pravljični ton ter svojo dikcijo vseskozi prilagodila otroškemu čustvovanju in pojmovanju. Druga njena vrlina je ta, da so nekatere pravljice nekako moderne, t. j. da srečno spajajo stare elemente z dogodki iz pol minulega časa, z motivi iz svetovne vojne. Take so: «Znamenje devojke vile» (kjer služi aeroplan za bajnega ptiča), «O zmaju» (vojska) in «Pripovedka s soških planin» (kjer se pripoveduje, kako so vile zbežale od zelene Soče pred grdogledimi kozorogi). Iz drugih diha topla materinska ljubezen («Materini biseri», «Zaklad uboge mamice»), ali pa so v njih obdelani vobče vzgojni nauki v nevsiljivi, prikupni obliki («Dobruško», «Čarek in začarani lešniki»). «Mali Tin» kaže v pravljičnem odelu pogubni vpliv nikotina (mali Tin = nikotin). — Pisateljica je opremila pravljice z ličnimi slikami, ki so večinoma izvedene v barvnem tisku; škoda samo, da je prva, ki bi morala kazati dolgo vrsto palčkov, tako neusmiljeno odščipnjena. — Knjižica je vredna vsega priporočila; v naši mladinski književnosti ji sodi vsekakor eno izmed najuglednejših mest. *A. Funtek.*

Dr. Fr. Ilešič, Vežbenica hrvatskosrbskega jezika za srednje in njim slične šole. 1921. Str. 283. Založila «Tiskovna zadruga» v Ljubljani.

Koj po prevratu je Višji šolski svet za Slovenijo vpeljal po srednjih šolah (od petega razreda dalje) obligaten pouk srbohrvaščine; sedaj se poučuje tudi v osnovnih šolah in v nižjih razredih srednjih šol. Pouk na srednjih šolah so večinoma prevzeli slavisti, ki so pa le deloma praktično obvladali srbohrvaščino. Kako težavno je bilo to, vedo posebno oni, ki so morali pričeti prvikrat v življenju poučevati jezik, ki ga sami niso obvladali. Največ težkoč pa je povzročalo pomanjkanje primernih učnih knjig. Pomagali smo si pač, kakor smo mogli. Vzeli smo si knjige, ki so bile vpeljane na Hrvatskem, in jih primerno tolmačili. Te knjige pa so za naše razmere neporabne, ker nimajo naglasnih znakov, ki so za nas vsaj še za nedogleden čas neobhodno potrebni, saj vemo, da dela Slovencu pri pouku in učenju srbohrvaščine razlika v naglasu največje težkoče. Najbolj idealno bi pač bilo, če bi poučevali srbohrvaščino rojeni Srbi ali Hrvati, ker bi se učenci od njih najlažje naučili pravilnega naglasa. Mogoče bi pa tudi Slovenec, ki popolnoma obvlada srbohrvaški jezik, dosegel iste — če ne boljše — uspehe, kot rojen Srb ali Hrvat, ker bi poznal natančno oba jezika in bi znal bolje tolmačiti razlike v obeh jezikih. V tem oziru pa ima naša vlada lepo priliko, da pošlje na svoje stroške nekaj učiteljev v srbske in hrvaške kraje, posebno v Bosno in Hercegovino, da se na mestu nauče pravilnega akcenta.

Do se vsaj kolikor toliko odpomore potrebi po primernih učnih knjigah, je izšlo v zadnjih dveh letih nekaj več ali manj dobrih del; med vsemi je pa Ilešičeva vežbenica najobširnejša in najboljše delo te vrste. Prvi del obravnava slovnico z vajami, drugi ima vaje v cirilici in cirilske tekste, vmes pa so še vzorci nazornega nauka. Čisto pravilno je podlaga slovnici ekavsko narečje. Znamenj za naglase je dvoje.

Materijal, ki ga je Ilešič zbral z veliko vestnostjo, še ni popolnoma dobro metodično obdelan. Dobro je glasoslovje, vendar je primerov več kot preveč in tudi oznaka glasov «ć» in «dj» ni zadostna. Z velikim trudom je pisan oddelek o naglasu, vendar je premalo jasen za učno knjigo. Preobširna je sklanja; še veliko bolj preobširni pa so oddelki o zaimkih, predlogih in veznikih. Pri glagolih bi si želel tudi mnogo izpremememb. Vaje so mnogokrat prenaivne in nepraktične. Najbolj pa motijo v knjigi oni «glej paragraf ta in ta!» — Vaje v čitanju različnih rokopisov so na mestu, vendar bi si želel bolj karakterističnih pisav. — Tudi je stvar okusa, da se začenja vežbenica kakega jezika z naukom o «vejici». — Na koncu knjige pogrešam kratek slovar manj znanih besed. — Izmed vzorcev nazornega nauka bi iztrebil razne tujke in bi si ravno to partijo želel zelo razširjeno. Mnogo takih praktičnih izrazov bi lahko prišlo v vaje.

V podrobnosti se nalašč nisem spuščal, ker tu ni mesta za to; to spada v strokoven list. Gornje opazke pa gotovo ne bodo zmanjšale vrednosti knjige, ki bo v rokah izvežbanega in vestnega učitelja sigurno dosegla izborne uspehe. Zato jo lahko priporočamo. *Dr. R. Molè.*

Pogonowski Jerzy: Twórczość Milana Begovića. We Lwowie. 1922. 31 str.

Ta zanimivi «Studjum ze współczesnej literatury chorwackiej» je izšel kot ponatisk iz znanega lvovskega «Przewodnika naukowego i literackiego». Pogonowski prinaša v njem podrobne življenjepisne in biblijografične podatke o Begoviću, obenem pa tudi razbor in oceno njegovega umetniškega delovanja, najbolj obširno seveda, kar je za Poljaka umljivo, o njegovi «Gospé Walewski». «Milan Begović — tako govori v uvodu — lirik, dramaturg, prozajik in esejist, vedno živahen in življenje sveže dojemajoč, a obenem miren psiholog — sijajen prikazovatelj renesančne kulture v italijansko-hrvaškem stilu, nje odmev — obenem pa tipično moderen tvorec tako glede vsebine kakor oblike, zaslužuje zaradi nenavadne mnogostranosti svojega talenta poleg Vojnovića in Nazora med vsemi današnjimi hrvaškimi pesniki najbolj poljsko monografijo. K tem tukaj navedenim ozirom prihaja še ozir na presrčno razmerje Begovića do Poljske, ki jo posebno dobro pozna, saj obravnava v svojem delu celo poljske motive. Begović je skromen; v korespondenci s piscem te razprave pravi, da sploh noče biti «velik poet», ker je prepričan, da se ta naslov lahko meri samo po onih, ki jim ga je priznala zgodovina. Za življenja pa se lahko dá komaj onim, katerih starost je jamstvo, da je zlata knjiga njih ustvarjanja definitivno zaprta. Proti koncu življenja je že bilo mogoče imenovati «velikega» kakega Hugoja, Tolstega ali Ibsena. Begović je popolnoma zadovoljen, če se mu prizna odkrit artizem. Več si ne želi. Vse življenje je posvetil poeziji in umetnosti, čas pa, najpravičnejši kritik, bo kdaj dobro ocenil njegovo delo. Veliko priznanje, ki ga dobiva — in ne samo doma — že danes, je pač dovolj dokaza, da njegov napor in trud ni bil brezploden.»

V nadaljnjem Pogonowski podrobno opisuje Begovićevo življenje in podaja podrobno bibliografijo njegovih del od prvih pesmi, ki jih je priobčil kot realec leta 1892. v «Vijencu», pa tja do najnovejših del, ki še niso natisnjena ali dovršena. Ocenjuje ga kot erotika — med južnimi Slovani je po njegovih mislih največji — in kot finega artista, ki mu umetniški impulzi prihajajo pred vsem iz miselnega sveta. Sledeči odstavek bo menda dovolj značilen za način, kako ga ocenjuje: «Če naj reasumiram, imam težavno nalogo: kateri skupni imenovalec naj vzamemo za te neštete divergence, ki jih Begović ljubi in v svoji umetnosti uporablja? Menda se ne bom zmotil, če za glavne, njih vzdihe, sanje, čustva in poljube — misli (ob spremstvu bistroumnih opazk iz psihologije tipov in značajev epizodičnih ali sekundarnih oseb) vzamem kot imenovalca zmagovito ljubezen, katere ponosna boginja kakor stvarnik nad svetom kraljuje in v osehlo apatijo in sivino vsakdanjosti treska s svojim prastarim, večnim in večno novim bleskom».

Knjižica je lep in zanimiv dokument stoletnih kulturnih zvez med Poljaki in Hrvati, ki se sedaj na novo oživljajo, vsled svojega bogatega in zanesljivega gradiva bo dobro služila našim literarnim zgodovinarjem, dasi menda ne bodo sprejeli vseh njenih rezultatov. *J. A. G.*

U. Donadini: Kroz šibe. Zagreb. 1921.

Ulderiko Donadini, komaj osemindvajset let star mož, je plodovit pisatelj hrvatske moderne, novelist in dramatik.

Njegova najnovejša knjiga je bolesten vzklik obupa, klic k idealizmu, ob zadnji uri svarilno znamenje zbeganemu in trpečemu človeštvu. Zakaj strašno je v naši dobi, ko so «svi autoriteti propali. Nitko više nikomu ne vjeruje, i to je početak društvenog raspadanja ... Kroz redove naših bankara, trgovaca, posjednika, poživinčalih u želji za sticanjem sve većeg imetka, prolazi ponižen čovjek od srca i volje za radom: ismijan, podrta odjela ... Duh kod nas mora početi da sumnja, nije li možda posve nepotreban ... Svi smo otrovani ... Pokopali smo sve lijepo, što smo imali ...!»

Junak našega časa je novelist Martin Semić, idejni nositelj romana «Kroz šibe». «On je bijedan, ali je junak», ki si iz dni našega «osvobajanja» ni rešil prav ničesar. V novo dobo stopa bolan in nesrečen, obupan in nezadovoljen. Najmanj enkrat na mesec se napije do nezavesti. Ko se iztrezni, je še bolj nesrečen in nezadovoljen in hud na vse, tudi na kulturo, ki «... ubija nerve ... Ništa nema ogavnijega od neurastenika ... što će biti, kad taj pauk neurastenije, histerije i modernog ludila razplete svoje mreže iz gradova u provinciju i mala, mala seoca ...»

Tragično svojstvo vseh mladih modernih umetnikov je silno svetožalje. Mladega človeka je včasih podžigala ta ali ona vzvišena misel in ga je nosila vroča ljubezen. A kaj je ljubezen, kje so ideali? Dr. Žgalin, siti blaziranec in brezobzirni afarist, pravi: «Ljubav je povišena tjelesna toplina. Preobraženi seksus». Mladi rod je svetožalen in ciničen morda tudi zato, ker je že v njegovo vzgojo posegel trdi materijalizem, da mu duša nikoli ni prav mogla piti ob čistem viru svetlih idealov. Ali je končno čudno? Kaj nam ne izpodnaša tal sleherni dan? In nam ne ubija starih idealov, rušečih se v prah in v skrajni materijalizem? A kje je kdo, ki bi jih še znal in pošteno smel braniti? Izobraženstvo strada, trpi pomanjkanje, pada v dekadenco ali pa v indolenco. Kjer bi morali stati izobraženci kot idejni voditelji ljudstva, so se kot tipični povzdignjenci vrinili razni brezvestni samozvanci in drzni zajedavci ali pa plitvi politični rokomavhi.

Martina Semića je to strašno grizlo. Okoli njega pa se je «... život razvijao u znaku borba političkih stranaka i ministarske lisnice. Svaka stranka nabrajala je svoje narodne mučenike... Prestao svaki rad. Svi su trgovali.»

Iz svete jeze nad hinavstvom se ni mogel več premagovati in je «zažviždao u jednom društvu, dok su nekoji sumnjivi patrioti pjevali narodnu himnu. Patrioti se pobuniše i izbatinaše ga.»

Reveži, ki so trpeli krivico in so bili preganjani zaradi pravice; krivičniki, ki so živeli ob grehih napuha in lakomnosti; mogočniki in očitni sleparji, ki se jim ni smililo zasužnjeno ljudstvo; nevoščljivci, blaziranci in potuhnjenci, ki so bili sami nesposobni velikih, plemenitih misli in dejanj; — vsi, ki ga zaradi svojega pokvarjenega in zavistnega srca niso mogli ali niso hoteli razumeti, so z glavo zmajevali nad njim in so ga razglasili za človeka zmot in neplodnih, zmešanih sanj.

Lačen in zapuščen je srdito grizel svojo jezo in bol, dokler se ni «... u njegovoj duši probudila neka apstraktna ljubav prema svima ljudima. Sve je opravdao. Nikoga nije osudjivao.»

V Svetem Pismu nove zaveze je našel vozal za vse svoje krize. Zakaj spoznal je, da je rešitev sveta samo v altruizmu in ljubezni do bližnjega.

Značilno je za hudo-hudo bolno današnjo dobo: Če ji je dano spoznanje, morajo pasti cinizem, sofizem, mizantropizem, ateizem in še premnogi, premnogi «izmi», in ubogi, po grdobiji in hudobiji greha tepeni, mučeni človek se vrača k **začetku pravice in vse etike**, ki more pomagati in odrešiti, h — **katekizmu! Zakaj nepojmna, neizmerna globočina in veličina je v nauku in v zapovedi: Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe!**

Moderna, kakor jo zastopa in razume Donadini, mi je všeč, ker mi njen kratek in jasen način izražanja razločno kaže pravo, neponarejeno podobo našega sramotnega in obupnega časa in ker brez ozira na kake tako zvane svetovne nazore, mogotce in oblastnike tepe in krvavo biča razmere, ki smo jih sami krivi in ki na njih vsi konjederimo.

Pot, ki jo hodi Donadini, ni nova, ali je sveža. Taka modernistična smer je dobra, ker vodi v večjo popolnost pozitivnosti. Pozitivist v tem zmislu je bil tudi naš Ivan Cankar, ki je z «novo pisarijo» potegnil za seboj vse in je dal našemu slovstvu blesteč slog in zares domač, naraven jezik.

Premnogi mladi objestneži, ki se jim na prvi pogled vidi pomanjkanje dobre očetove vzgoje, se po nemarnem **tudi** imenujejo «umetniki» in «modernisti», a so v resnici dekadentni, negativni in neresni jecljavci, so vredni prav za prav samo pomilovanja, ker so tudi žrtev našega časa in le izrodek vsesplošne zlorabe tako imenovane svobode.

Donadini pa je Jugoslovan poštenega starega kova. Zato se mu, čeprav je bolan, godi kakor mnogim slovenskim kulturnim delavcem, ki so ostali zvesti samim sebi.

Ivan Zorec.

Kronika.

Drama. Goljeve «Peterčkove poslednje sanje» in «Hamlet» so pritegnile široko ljudstvo v letošnji sezoni. Izvzemši «Pohujšanja» — mislim — se gledališče še ni razveseljevalo toliko prodanih hiš. Prva je morala kot edina slovenska noviteta v tekočih sezonah prestati težke boje. Postavili so jo na sramotišče, ji očitali, da se je izlegla iz kukavičjega jajčeca in šele tribunal je zaključil nehonetne literarne boje.

Mistični čar božične noči, v kateri sluti človeška duša bližino svojega odrešenika in se ji odpirajo bajni svetovi narave, nakloni revnemu Peterčku njegove poslednje sanje, da se po Jakobovi lestvici povrne k svoji materi, med kore angelov. Vsebino povesti — ne drame — tvorijo elizijska polja sanj, po katerih išče otrokova duša svojo mater, prvo osebo vsežrtvujoče ljubezni, na poti človeškega življenja. Drzna pesnikova intuicija jo je kot duha pripeljala z onega sveta ter ji udahnila tudi v onem življenju večno živo ljubezen do svojega deteta. Otroška fantazija pa si je ustvarila še dvoje spremljevalcev: princa lazurnih dalj, Mesca, in čarodeja gorjanskih hribov, Grčo. Druga slika odpira otroškim očem tajne globine pod zemljo, kjer spi Matjaž s svojo vojsko. Očitke, da umotvor ni povsem harmonično izveden, opravičuje ta del božične pravljice. Pesnik je tolikanj vzljubil povest o Matjaževi vojski, da jo je preživel preveč po svoje in premalo vibrira v njej vlaken otroške fantazije. Oplojena z bogatim doživetjem komaj minulih dni krvave vojne je bolj kot vsi drugi deli ustvarjena «za» otroka in ne toliko iz njegove domišljije. Vkljub vsemu, da bi kot samostojna enodejanka ne pogrešala prav ničesar, je priklenila otroške oči s posrečenimi, bajnimi vojaki in njihovim spevom. V njem počiva vsa barvitost pesnikovega ustvarjanja, njegove individualnosti. Pesem in sanje stražarjev nosijo pečat iz globin duše privrelih vrednot. Menim pa, da bi zahteval nekoliko poprave dramatični konflikt, ki mora tudi v dramski povesti razgibati dejanje. Dvomim, da bo sedanji ljubosumni oficir, za katerega se nisem mogel prav posebno ogreti, zadostoval v tem oziru mladim srcem. V tretji sliki, božični noči v gozdu se je razbohotila pesnikova ustvarjajoča sila do prelestnega bisera v mladinski literaturi. Predstava ni vezana na nikakršno režijo; s komplicirano lahko uspešno tekmuje najpreprostejša in vendar tudi ta ne bo razbila resnične poezije, ki veje iz tega dela. V njem najde otroška duša vse, kar so iskale sanjave oči v gozdnih globinah do čarodejne mizice, ki jo slutijo pod zelenim mahom. Poosebljena gozdna bitja, kakor oče Hrast, robata čarovnica Bukev, Meglica krasotica, bodo romala z malim gledalcem v njegove sanje in živela bodo v njem, ko bo sam stikal za gozdnimi skrivnostmi. Pesnikov duh je v pravljičnem svetu ustvaril novo predstavo, polnočno mašo v gozdu. Dramatične niti, segajoče v četrto sliko, so vidnejše in Petrčkovo življenje v sanjah se združi z realnim življenjem, odkoder ga reši njegov vnebohod. Kakor mnoge mladinske igre, tako je posebno četrta slika vezana na bizarno režijo, ki mora nebesa naslikati z najpestrejšimi barvami. Zabrisala pa je ta slika v nežni in občutljivi duši poslednjo žalost, kajti nebesa niso otroku nikaka mistična nagrada za pozemeljsko življenje in ne odrešijo Petrčka trpljenja, temveč ga sprejmejo v realno srečo ter radost.

Največ pile bo potrebovalo prvo dejanje, katerega mora pesnik v bodoče jačje oživeti v dramatičnem oziru. Da bo tudi nekatera prebohotna mesta nekoliko pristrigel in poglobil, mu, mislim, lahko mirne duše prepustimo. Kdor pa želi še brskati po njej, bo imel priliko prihodnje leto.

Režijo je vodil Šest. Lepo posrečenim slikam bosta čas in razmišljanje vzporedila še druge, ki so šle letos nekoliko na hitro roko. Mogoče se mu posreči tudi množico nastopajočih skladnejše voditi, kakor doslej, ter poenostaviti izpremembe. Vsekakor pa so vodile predstavo veščе roke. V zasedbi potrebna predrugačenja bo zahtevala predvsem oseba matere. Če bi ji Šaričeva žrtvovala svojo Meglico krasotico, bi igra trpela manj, kakor je. Wintrovi se namreč ni posrečilo oviti svoje matere s pajčolanom nadzemlja, govor preliti iz deklamacije v življenje. Vera Danilova je zadovoljivo utelesila Peterčka. Gregorinov glas je neposlušen organ in se ne ukloni tudi taki ljubezni, s kakršno je to pot igral njegov oče Hrast. Oba skupaj bi dosegla mnogo lepše uspehe. Kralj in Šubelj sta bila edina poklicana voditi težki spev stražarjev. Mladini se je Lipah s svojo kreacijo takoj priljubil, mi pa smo opazovali njegovo vestnost in natančnost. Brezdvomno je pokosila Rakarjeva kot resolutna soproga svojega moža Grčo. —

Najsilnejša drama svetovnega slovstva je še vedno **Hamlet.** Objektivna, da lepi na njej prst sleherne zemlje, sega z duhom človeka v kozmične dimenzije. Njeno dogajanje ne pozna časa in zato se ji odpirajo vedno novi načini uprizarjanja. Pred nedavnim je razburila Evropo uprizoritev Hudožestvenikov. Dejstvo je, da je naš Hamlet predramil občinstvo in ga navdušil za klasično dramo. Če iščem vzroka, moram potrditi, da je Hamlet razgibal množice, ker se nam je vprizoritev posrečila. Ne zanima me dejstvo, da sicer res ni povsem samorodna tvorba, kajti prednjačili mi ne bomo v enakih predstavah. Gre le za življensko silo uprizoritve.

Še nedolgo je tvorila Hamletova oseba središče drame. Sledilo je, da se je patetika kosala z verbalistiko; celó razumevanje njegove osebnosti je zahtevalo različno prednašanje psihičnega stanja. Modernemu človeku se je Hamlet zopet približal. Sinteze iščoči duh se zaveda, da preveva dramo harmonija vesoljstva. Mož, ki edini na dvoru danskem ni odložil črne obleke, sprejme poslanstvo z onega sveta, da uredi ta svet, ki je zablodil v pregrehe in zločine. Krog njega se zgrnejo razvratneži, hinavci, udani hlapci ter potegnejo v svoj kolobar čisto devico Ofelijo. Mož osami in bíje boj s strašnim orožjem, maskirano blaznostjo. Edini prijatelj, Horazio, mu ne služi v oporo. Široka ledina je, kamor lijejo prekipevajoče misli in čustva, katerih se mora tudi najsamotnejši človek v gotovih urah izpovedati. Za te izpovedi si je izbral Horazia. Kajti v njem samem ni pokoja, drama sile in moči, ki jo bije Hamlet v znamenju sveta, divja z isto silo v notranjosti. Vsak človek preživlja v svojem mikrokozmu več ali manj to najsubjektivnejšo dramo. In tragika je njena usoda. Tajnih vrat skrivnega razodetja ne bo odprla z lastnim ključem, duh klone glavo, kakor Hamlet v grobni sceni. Kaj so Yorickove oči videle v onostranstvu, ne razodeva njegova lobanja. Spoznanje vanitatis vanitatum ošibi kolena in intriga, zločin, ki je do kolen pogreznjen v zemljo, izvrši svojo osveto. Čeprav se s Hamletom zruši ves živeči svet, in stopi na oder novi človek, Fortinbras, ni strašna tragedija niti za las obledela.

V brezčasje je postavila Hamleta tudi naša režija. Morda ga je celo preveč potencirala z razsvetljevanjem in izločanjem. Samogovor «biti, ne biti» ne pomeni več kot monolog ob grobu, čeprav se to pot prvič duša sama bori s sladkostno grozo smrti. Mnogo posrečenejši so bili duševni momenti v materini sobi, na grobu, pri kraljevi molitvi, kjer je scenerija dihala odgovarjajoče ozadje. Te varijacije bodo gotovo trajno plodovite v inscenaciji Hamleta. Vprašanje godbe se mi zdi gotovo najkočljivejše. Shakespeare je ne predpisuje nikjer, razen fanfar.

Pač pa je napisal verze, slajše od melodije in groznejše od mrtvaške zone. Meni samemu se zdi muzikalno spremljanje enakih verzov le nepotreben dodatek. S tem pa prihajamo do jedra naše predstave. Pregelj je napisal sledeče besede o besedi sami: «Slišiš jo, vidiš jo, kako izreže, kako je ustvarila iz temnosti misli in želje, da vidi sto oči.» Vse besede v Hamletu bi se morale na ta način roditi. In tega je pogrešala predvsem glavna, Rogozova kreacija. Monologi, zgoraj navedeni, in drugi so ostali deklamacije brez življenske sile. Hamlet sam ne izproži nikdar besede, ki bi obenem že ne postala aktivna sila v drami. Tako izrečene besede se morajo lomiti kakor skale, krhati in se podsipati v duši, ne pa iskati zunanjega učinka. Resnično, kjer je zunanji efekt na mestu, kot v prizoru s flavto, se je razvnel tudi Rogoz. Notranje drame je pogrešal. Šaričeva in Lipah sta n. pr. podala zapisanim črkam Shakespearjevo moč besede. V blaznosti razvozljani najtajnejši utripi ženskega bitja so govorili z ustnicami Šaričeve srce pretresujočo melodijo. Spominjam se le, kako je podala besede: «vse bo še dobro,» tisto rdečo nit, za katero se lovi potapljajoča se kraljeva in Hamletova duša, Lipahov govor pa je Hamleta iskreno razvnel in trdim lahko, da je prvi igralec našel najprimernejšega interpreta našega ansambla. Ostali značaji ne nosijo nič manj kot glavni pečat večnosti na sebi. Zato se ni čuditi, da so se jim kreacije bolj ali manj približale, nikakor pa jih dosegle. Tudi Kraljev Laertes ni zadostno pokazal protipola Hamletove nature. Daneš je bil med vsemi še najboljši. Šest se mi zdi nekako poklican poglobiti Shakespearja na našem odru. Velika pohvala, katero je zasluženo žel letos, bo gotovo podkrepila njegovo neumorno iznajdljivost.

Predstave Putjatove režije, **Gardist, Žlahtni meščan** in **Anatol**, nam niso razodele ničesar novega, temveč le pokazale, da ta vešči režiser preveč stremi za tem, kar smo pri Revizorju odklanjali. Prilagoditi se želi občinstvu, bodisi v bleščečih vlogah ali v režiji. Posebne iznajdljivosti v kreaciji različnih značajev ni pokazal od Revizorjeva sem. Morda je neznanje jezika precejšnja ovira, toda ponavljajoče se kretnje izpričujejo majhno bogastvo. Priznati pa mu moram, da so osebe vselej dosledno izpeljane, vkljub temu, da se izživljajo v prenapetem patosu. Ni čuda, da se vsled te lastnosti človeku vsiljujejo, pa ga ne prepričujejo.

Molnarjev Gardist je šibkejše delo, ki kot komedja ne izvablja kipečega smeha. Tretje dejanje ohladi gledalca docela, ker se že tako slabo koncentrirano dejanje razblini. Več pozornosti je vsekakor vzbudil Schnitzlerjev Anatol. Videli smo ga v treh odlomkih, ki so pa vseeno docela ustvarili enotno sliko. Šaričevi je ta predstava darovala krasno priliko, da se poizkusi v vlogi, katere bi ji do sedaj ne bil nihče prisodil. Kdor se ni povsem udal plehki psihologiji Dunajčana, mestoma prav spretno napisani, je občudoval mojstrsko podano grizetko. Šaričevi je že od nekdaj tuja vsaka zloraba občinstva in tudi topot je z diskretno fineso odigrala svojo pasivno vlogo.

V francoskem slogu je Molierovo slavnost praznoval njegov Žlahtni meščan. Dobro, do skrajne podrobnosti naštudirana predstava je izzvala obilu smehu. Nekdo je ob tej priliki pripomnil brez vsakega postranskega namena: Molière roma, kakor je pravično, po vsej državi, Dostojevskega so pa skromno proslavile samo idealne revije.

Glede Putjatovih predstav bi omenil edino še, da se mi zdi Medvedova zmožna tudi drugačnih vlog, kakor vednih demimondk. Morda ji te utegnejo celo škodovati v nadaljnjem razvoju, ker jo odtujujejo samoniklemu ustvarjanju in jo izobražujejo preveč enostransko.

Ob svečanih prilikah igrajo Korolijevo **Jugano, vilo najmlajšo,** ki tudi Šaričevi ne nudi prilike, da razgiblje svoj talent.

Hauptmannova **Roza Berndova** je svoje čase vzbudila mnogo zanimanja, ki je danes precej splahnelo. Dejanje samo se plazi po zemlji in psihologično zainteresiranje vzbudi le konec, ki edini vsebuje dramatično silo. Vsekakor bi bila boljša kot novela, kakor pa podana v dramatični obliki. Z vnemo je igrala Rozo Danilova, razvijajoč vse svoje moči. Bila ji je kos in se lahko postavi z njo. Enako sta Daneš in Železnik pogodila dobre tipe. Gaberščik bi to vlogo po svojem naturelu lahko sprejel mirne duše, a oviral ga je vedno isti furioso. Schönherjeva **Vražja ženska** pa je v dramatičnem oziru brezdvomno boljše delo. Gregorin je to pot doživljal svojo najposrečenejšo vlogo. Je prepričal in tudi Juvanovi nudil lepo soigro. S prirojeno svežostjo je Juvanova izzvala prav dramatične efekte in z dobrimi prehodi razvijala svoj značaj. Kralj se to pot ni posebno odlikoval, slabši momenti njegove igre so bila baš najkočljivejša mesta. Bratov Mrštikov **Maryša,** zajeta iz češkega kmečkega življenja, je dobro zasnovana ljudska igra v najboljšem pomenu besede. Dejanje teče gladko, enostavno, a spretno dramatizirano. Hvaležno vlogo Lizala je Šest preslabo karakteriziral. Dočim ima primerne kretnje, mu marsikaj skvari organ. Primerno vlogo je imel to pot Gaberščik in je bil mnogo boljši, kakor doslej. Tudi Rogozova ni bila slaba. Drenovčevi ljubimci pridobivajo.

Prekrasne Sabinke L. Andrejeva so ostra satira na ljudi zakonov, paragrafov. Sveža sila «starih» Rimljanov dominira nad plesnobo pisanih postav. Drama vidno narašča z drugim dejanjem, ki smeši s svojo jedko zbadljivostjo civilizacijo in napredek človeštva: dva koraka stori naprej, a takoj enega nazaj. Mož, kateremu je dala oblast v roke to zaspano ljudstvo Sabincev, ni nič manj smešen od njih samih in fino ozadje tvorijo sivolasi profesorji, ki slede vsakemu utripu življenja le po večnih in trajnih zakonih... Peček je vodil zadnji dve dejanji z znano virtuoznostjo, ki jo pokaže vselej v enakih stiliziranih osebah. Jasnega napredka pa ne more nihče odrekati Rakarjevi. Manj sreče je imel letos Danilo. Nušićev **Svet** mu ni nudil razmaha, dasiravno se je pošteno potrudil. Še težja je bila uprizoritev Kvapilove **Pampeliške.** Presajanje tako specifično nacijonalne in edino le češkemu duhu odgovarjajoče otroške igre je drzen poizkus. Že nerazumevanje besednega pomena, da je namreč pampeliška regrat, je nevarno; poleg tega je jasno predstavljanje nečesa mogoče le tedaj, če je pojmljivo vsem brez komentarja. Vkljub vsemu prizadevanju Vera Danilova ni ogrela. Enako ni našel Drenovčev Honza tistega odziva, s katerim pozdravlja češki gledalec svojega Honzo. Prepričan sem, da je delikatna, lirična pesnitev na domačih tleh žela velečastne uspehe in bi jih najbrž tudi brez Vojana. Toda neuspeh pri nas nikakor ni Danilova krivda. *Juš Kozak.*

Čehi in Slovenci. V feljtonu «Ostravskega Dennika» je pričel izhajati dne 6. oktobra 1921 dr. Iva Šorlija «Človek in pol» v prevodu prof. Evgena Stoklase. Prevodu je prevajalec napisal strokovno informativen uvod.

V proslavo sedemdesetletnice rojstva Alojza Jiraska je bil izdan v redakciji vseučiliškega docenta dr. Miroslava Hyska zbornik študij in spominov, tičočih se jubilantovega življenja in njegovega življenskega dela. Med drugim srečavamo tu članek univ. prof. Jana Máchala, v katerem primerja Jurčičevega «Tugomerja» in Jiraskovega «Gerona». Najprej pripoveduje avtor, kako se je Jurčič bolj oddaljil od zgodovinskega sporočila nego Jirásek in kako zategadelj njegovi tipi niso vzrastli naravnost iz zgodovinskih tal, marveč jih je ustvaril po določenih tipih, zlasti shakespearskih. Nadalje naglaša različna stališča obeh dramatikov, v kolikor se kažeta z ozirom na minule dogodke in sedanjost, na sodobno razmerje Slovanov do Nemcev. Jurčičevega «Tugomerja» nazivlje tragedijo zaupljivosti, smisel drame Jiraskove pa je, pokazati, kam vodi nesložnost in needinost Slovanov.

V drugem članku govori Dragutin Prohaska o pomenu Jiraskovem za Jugoslovane, zlasti za Hrvate, poudarja, da se je med Hrvati najprej poizkusil s pravim zgodovinskim romanom Avgust Šenoa, prišedši s praške šole, za njim pa Vjenceslav Novak, po rodu deloma Čeh. Na koncu obžaluje, da se Jugoslovani doslej ne morejo pobliže seznaniti z Jiraskovim delom iz prevodov ter pravi, da je temu vzrok dosedanja šolska vzgoja naroda, ki je potrebna temeljite reforme.

Seznam teh prevodov najde čitatelj na koncu zbornika v «Bibliografiji Jiraskovih del» od Františka Páte, kjer je omenjenih sedem prevodov srbohrvatskih in štirje slovenski: Gardist (Benkovič), V tujih službah (Přibyl), Psohlavci (najprej l. 1888., drugič v «Slovanu» l. 1906./7) in Filozofska historija (Zalar). Da ta seznam ni popoln, priča okolnost, da ne navaja «Seljanke» (Vojnarka), o katere ljubljanski premieri je pisal «Ljub. zvon» l. 1897., str. 62. Istotako moramo obžalovati, da se Páta v poslednjem oddelku svoje «Bibliografije» omejuje zgolj na češke stvari, tako da med «Literaturo o Jirasku» ne omenja niti enega slovenskega glasu.

Jubilej dr. Ivana Tavčarja je žal malone vsa češka žurnalistika prešla molče. Med častne izjeme spada «Venkov», praški osrednji list republikanske stranke češkoslovaške dežele, ki je 13. oktobra prinesel jubilejni članek izpod peresa Julija Hilberta, ki živi že preko 30 let med Slovenci in dobro pozna razmere.

Nove knjige.

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Ambrožič, Matija. Materinska pomoč zdravemu in bolnemu dojenčku. Z 21 slikami. Ljubljana. Knjižnica zdravstvenega odseka za Slovenijo. 1921. 100 str.

Bleiweis-Trsteniški, Demeter. O zdravstvenih nalogah socialnega zavarovanja. Ljubljana. Bolniška blagajna za Slovenijo. 1921. 26 str.

* **Bojić, Milutin.** Soneti. Beograd. S. B. Cvijanović. 1922. 32 sonetov.

Fink, Fr. Posebno ukoslovje pouka v elementarnem razredu osnovnih šol. Slov. Šolska Matica. 1921. 76 str.

Futurisme, le. Revue sintetique bimensuelle, dirigée par F. T. Marinetti. Milan. 11. Janvier 1922. N. 1.

Gangl, E. Sfinga. Drama v štirih delih. Ljubljana. Učiteljska tiskarna. 1922. 130 str.

* **Heine, H.** Florentinske noći. Preveo Nikola Polovina. Beograd-Sarajevo. J. Gj. Gjurgjević. 1921. 110 str. Cena po broju Din 1·50. (Mala Biblioteka, 176 do 179.)

* **Ivić, Aleksa.** O srpskom i hrvatskom imenu. Beograd. S. B. Cvijanović. 1922. 50 str. Cena 2 Din.

* **Janković, Milica.** Ispovesti. Drugo izdanje. Beograd-Sarajevo. J. Gj. Gjurgjević. 1922. 231 str.

Kogoj, Marij. Zbori: Barčica. — Requiem. Ljubljana. Umetniška založba «Treh labodov». 1922. — Vsak zbor po 12 K.

Koporc, Srečko. Trije mešani zbori. Ljubljana. Umetniška založba «Treh labodov». 1921.

Lah, Ivan. Češka antologija. I. Ljubljana. Slovenska Matica. Izredno izdanje. 1922. 322 str. Cena 12 Din.

Lermontov, M. J. Junak našega časa. Prevel dr. Vladimir Borštnik. Ljubljana. Slovenska Matica. 191 str.

Lončar, Dragotin. Politično življenje Slovencev. (Od 4. januarja 1797. do 6. januarja 1919. leta.) V predelani in pomnoženi drugi izdaji. Ljubljana. Slovenska Matica. 1921. 177 str.

Lovrenčič, Joža. Gorske pravljice. Podobe narisal Avg. Bucik. Gorica. Goriška Matica. 1921. 94 str.

Mašić, B. Deda-Joksim. Narodni poslanik, lihvar i predsednik svakojakih društava za pomoć i humanitarnost. Ilustrovao J. Kljaković. Zagreb. «Književni Jug». 1922. 180 str.

* **Massuka, V.** Vedre i tamne noći. S predgovorom S. Pandurovića. Beograd. 1922. 73 str. Cena 8 Din.

Novak, Fr. Slovenska stenografija. Drugi del: Debatno pismo. Druga predelana izdaja. Ljubljana. Jugoslovanska knjigarna. 1922. 34 + 43 str. Cena 16 Din.

Pivko, Ljudevit, in Schaup, Adolf. Telovadba. I. stroka: proste vaje, redovne vaje, hoja in tek, rajalne vaje. (2. zv.) Maribor. Slov. Šolska Matica. 1921. 200 str.

* **Popović, M. Dj.** Da sam znao ranije! Razgovor o trezvenosti. Beograd. 1921. 31 str. Cena 1·50 Din. (Izdanje Ministarstva Narodnog Zdravlja, 41.)

Pripovedke, srbske narodne. Preložil Fran Erjavec. Ljubljana. Učiteljska tiskarna. 1922. 198 str. Cena 18 Din.

Rape, Andrej. Mladini. VII. zvezek s 5 slikami. (Ujedinjenje.) Ljubljana. Last in založba Društva za zgradbo Učteljskega konvikta. 1922. 116 str. Cena vez. knjigi 9 Din.

Robida, Ivan. Boj alkoholu! Ljubljana. Knjižnica zdravstvenega odseka za Slovenijo. (Št. 3.) 1922. 15 str.

Shakespeare, William. Kralj Henrik IV. I. dio. Preveo Milan Šenoa. Zagreb. Izvanredno izdanje «Matice Hrvatske». 1922. 84 str. Cena 32 K.

Stříbrný, Dominik. Simon Gregorčič. Prevel dr. J. Glonar. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1922. 152 str.

Štépánek, Vincenc. Dnevnik mladega človeka. Prev. Vida Pivkova. Maribor. Sokolska župa Maribor. 1922. 39 str. Cena 1·50 Din.

Tagore, Rabindranat. Vrtnar. Poslovenil Al. Gradnik. Ljubljana. Zvezna tiskarna. 1922. 107 str.

Tičar, Josip. Boj nalezljivim boleznim. Opisi važnih kužnih bolezni z navodili za nego bolnikov. S slikami. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1922. 155 str. Cena 10 Din, po pošti 75 par več.

Vida, Lepa, mesečnik lit. krožka «Lepa Vida». Leto I. Št. 2.—3. Urednik Srečko Kosovel. Ljubljana. Liter. krožek «Lepa Vida». 1922. 16 str.

Zarja. Glasilo ruske narodne misli in vseslovanske vzajemnosti. Urejuje Andr. R. Milevski. Celje. Januar—Februar 1922. No. I.—II. 32 str. Cena 1. in 2. št. Din 6·50.

Zbornik, pedagoški za leto 1921. XIX. zvezek. Uredil dr. K. Ozvald. Ljubljana. Slov. Šolska Matica. 1921. 164 str.

Urednikov «imprimatur» 31. maja 1922.

LJUBLJANSKI ZVON
Mesečnik za književnost in prosveto

XLII. letnik 1922 7. številka

M. Murko:

Slovenski jezik v Jugoslaviji.[1]

Mnogo nesporazumov in težav prihaja v Jugoslaviji od nepoznavanja stvari in prilik. To bi se moglo dogoditi tudi z vprašanjem **slovenskega** jezika. Odobravam, da Hrvati in Srbi rabijo izraz **slovenački**, ker je najbolje, da uvajajo povsod pravilne oblike jugoslovjenski (ekavski seveda jugoslovenski), Južni Slovjeni[2] in Slovjeni sploh namesto Slaveni ali celo Slavjani. Treba je torej razlike, kakor govorimo in pišemo vsi tudi **slovaški**, Slovaško, Slovakinja, najsi imajo Čehi in Slovaki izraze **slovenský**, Slovensko, Slovenka. Ne more pa se govoriti o srbohrvatskem **jeziku** in slovenskem **narečju**, kar se dogaja tudi v znanstvenih krogih. Ti pojmi sicer niso vedno enaki. Prve stolice slovanskih jezikov na ruskih univerzah so se imenovale «kafedry slavjanskich **narěčij**» in nemški se je tudi pisalo slavische Mundarten ali Dialekte. Danes to ni več navadno in tako se v znanosti med slovanske **jezike** šteje tudi slovenski, ki je razvil književnost v vseh panogah (ne samo v pesmi in pripovedki) ter je po težkih bojih postal tudi organ javnega življenja. Ta slovenski književni jezik ima seveda tudi svoja narečja kakor vsak drugi jezik.

Ni dvoma, da je slovenski jezik najbolj soroden srbskohrvatskemu in da se je iz njih, kakor sploh iz narečij vseh južnih Slovanov (torej tudi Bolgarov), mogel ustvariti en jezik, ali vemo, zakaj se to žalibog ni zgodilo in ni moglo zgoditi. Mi moremo biti prav zadovoljni, da imajo zares vsi Hrvati in Srbi en književni jezik, kar je delo stoletij, ne samo zagrebških Ilircev in Vuka Karadžića, kakor se večkrat površno pravi. Tu se pa vsiljuje vprašanje: zakaj ne bi mogli Slovenci iti za primerom hrvatskih čakavcev in kajkavcev? Kajkavsko narečje na Hrvatskem je vendar skoro identično s slovenskim jezikom, posebno z njegovimi vzhodnimi narečji. Zagrebški Ilirci so tako združitev pričakovali in razen Stanka Vraza so se našli tudi drugi Slovenci, ki so se pridružili Ilircem, ali to so bili samo poizkusi, ki niso imeli uspeha in ga tudi niso mogli imeti, ker so Slovenci, že sami razcepljeni po raznih deželah, bili politično in kulturno popolnoma ločeni od Hrvatov in Srbov ter v svoji sredini niso imeli nobenih štokavcev, od katerih bi se bili mogli naučiti novega književnega jezika. To je storil edini St. Vraz, ki se je tudi preselil v Zagreb, ko ni mogel svoje vzhodnoštajerske slovenščine povzdigniti na literarni prestol proti književnemu jeziku, ki so ga ustvarjali Kranjci od 16. stoletja. Vendar se tudi sam Vraz, ki je spaval z Vukovimi narodnimi pesmimi pod zglavnikom, nikoli ni naučil popolnoma štokavski ter je tragičen primer pesnika, ki se ni mogel popolnoma razviti, ker ni v mlajših ni v starših letih ni imel svojega prirojenega književnega jezika.

---

[1] Za «Novo Evropo» v Zagrebu sem na prošnjo dr. Milana Ćurčina napisal srbohrvatski članek «Slovenački jezik i književnost» ter ga čital v «Jugoslovenskem kolu» v Pragi. Na željo več praških Slovencev ga objavljam tudi slovensko, ker se mi samemu zdi potrebno, da se razbistrijo neki pojmi tudi v domovini. *(Op. pis.)*

[2] Najbolje bi bilo tudi pri nas uvajati: jugoslovenski, jugoslovenstvo. *(Op. pis.)*

Krivo je torej, ako se večkrat trdi, da bi tudi Slovenci pisali danes srbskohrvatski jezik, ako bi bil «pobjedio» (zmagal) St. Vraz, a ne Prešeren. Prešeren ni nikogar premagal, ostal je samo v svoji sredini, pel je večino svojih divnih pesmi in povzdignil slovensko umetno poezijo v almanahu «Kranjska Čbelica» (1830.—1833.) takoj na evropsko višino pred Gajevimi «Novinami» in «Danico». Vraz se je mogel od Prešerna samo učiti in se je tudi res mnogo naučil. Na drugi strani pa je imel tudi ilirizem velik vpliv na razvitek slovenskega književnega jezika in književnosti, tako da je «zmagal» tudi Vraz, kolikor je bilo to takrat mogoče.

Dobro. Historične in politične razmere, posebno po dualizmu, so Slovence ovirale, da se niti književno niso mogli združiti s Hrvati in Srbi, ali zakaj to ne bi šlo v svobodni Jugoslaviji? Žalibog zopet ne, ker so razmere v nekem oziru danes še slabše. Prej so skoro vsi Slovenci živeli vsaj v eni državi, ali danes je velik in najboljši del pod Italijo, lepo število pa pod Avstrijo, ker ljudstvo na Koroškem še ni bilo dosti prosvetljeno ter se je med njim baš najbolj s tem agitiralo, naj ne gre v Srbijo in naj se ne posrbi. Z ozirom na Slovence zunaj naše države ne more torej biti ni govora, da bi se opustil ali opuščal slovenski književni jezik, ker bi se s tem slabili zamejni Slovenci in bi se dajalo našim neprijateljem v roke najmočnejše orožje proti naši državi.

To so takoj občutili italijanski Slovenci in njihov vodja, dr. Josip Wilfan, je v «Slovenskem Pravniku» leta 1921. (št. 1—4, str. 39—40) napisal članek «Jezikovno pravo v ustavi», kjer zahteva za slovenski teritorij popolno ravnopravnost slovenskega jezika ter naglaša, da v ustavi ni zajamčena, ker bo «tako zvani srbsko-hrvaškislovenski državni jezik» v teoriji, v praksi samo srbsko-hrvaški jezik. Moram priznati, da so tudi meni prihajale take misli, posebno ko sem videl, kako se važna načelna vprašanja rešujejo s stališča politične taktike in tajne diplomacije. Vendar sem ostal miren, ker popolnoma enako govori tudi ustava češkoslovaške republike o uradnem (oficijalnem) «československem» jeziku, a temu odgovarja tudi praksa.

Sploh je način, kako so Čehi in Slovaki rešili svoje jezično vprašanje, velike važnosti in more služiti za primer tudi drugim Slovanom kakor Rusom in Ukrajincem ter Poljakom in Ukrajincem. Pri tem je treba vedeti, da so Slovaki pisali stoletja češki in da govore narečja, ki so mnogo bližja češkemu jeziku nego slovenski jezik srbskohrvatskemu. Za najbolji dokaz navajam, da Miklošič, ki ima v svojih gramatičnih in drugih spisih «srbski in hrvatski jezik» ter posebni «maloruski jezik», govori vedno samo o «češkem jeziku». Šele na koncu 18. stoletja so začeli katoliški Slovaki uvajati svoje narečje v književnost, protestanti pa šele v štiridesetih letih preteklega stoletja (v cerkvi pa se deloma še danes moli in poje češki). Zakaj, to je jako zamotano in poučno vprašanje, ali največ so vplivali politični vzroki. Najboljši dokaz so Slovaki na jugovzhodni Moravi, ki so kulturno ostali Čehi. Danes je položaj tak, da tudi oni Slovaki bivše Ogrske, ki stoje popolnoma na stališču državnega in narodnega edinstva, zahtevajo za Slovaško («Slovensko») kulturno avtonomijo, češki uradniki, profesorji in učitelji se morajo učiti slovaške oblike (to je glavno) in izraze, uradovati in poučevati slovaški, če tudi ni bilo nikakšnih šolskih knjig ter je praško ministrstvo šolstva in narodne prosvete moralo začeti izdavanje šolskih knjig z abecednikom. Nekaj časa je bil minister narodne obrane dr. Markovič, ki je svoj prvi proglas na celo armado izdal — slovaški. Sedaj se pripravlja zakon, po katerem bo avtentični tekst zakonov češki ali slovaški, kakor je bil predložen v državnem zboru. Ni treba, da je vse v Jugoslaviji enako, ali na vsak način kaže od Masaryka in njegovih sodelavcev se učiti tudi tega, kako se v pravem demokratskem duhu rešujejo jezična in plemenska vprašanja. Naj ne bo pri nas lažnih masarykovcev tudi na tem polju! Tudi to ne bi smelo biti, da neki hrvatski časniki iz strankarskih ozirov krivo pišejo o slovaških razmerah ter črpajo svojo modrost še danes iz «Pester Lloyda».

Ni prvikrat, da naglašam, kako bi bilo treba proučiti tudi razmere med Švedi, Norvežani, Danci in Islandci, ki uvajajo vedno bolj svoja narečja v književnost, ali čitajo tudi knjige svojih najbližnjih sorodnikov. Tudi v tem oziru so obveljale besede Prešernove, ne pa Vrazove.

Treba je tudi vprašati, kaj Slovenci sami mislijo o bodočnosti svojega jezika. L. 1913. je priredil dr. Bogumil Vošnjak, sedanji poslanik naše kraljevine v Pragi, v «Vedi» anketo «o jugoslovanskem vprašanju», pri tedanjih razmerah glavno o razmerju med Slovenci in Hrvati. Ne more se reči, da stojé vsi odgovori 32 učenjakov, pisateljev, umetnikov in javnih delavcev na posebni višini; našli so se n. pr. še Hrvati in Slovenci, ki so mislili, da ovira približanje — Vukov fonetični pravopis. Za popolnoma nepotreben je proglasil «slovenski jezik (dijalekt)» Franjo Supilo ter je našel «u zadnjem upravo ostentativnom isticanju slovenskoga dijalekta samo pogibelj za potpuno narodno jedinstvo Hrvata, Srba i Slovenaca». Vseučiliščni profesorji Josip Šilović, Ladislav Polić in docent Bogumil Vošnjak, smatrajoči Slovence, Hrvate in Srbe «za jednu etničku i jezičnu skupinu», so prišli do sklepa (Veda III. 312): «Slovenski jezik, koji se lijepo razvio tijekom druge polovice prošloga vijeka i stvorio svoju literaturu, mora uz južnoslavensko kulturno jedinstvo ostati sačuvan u strukama, u kojima je njegova eksistencija posve opravdana. Lijepa će se književnost i u napredak služiti slovenskim jezikom. Slovenski će jezik ostati i jezik javnog života, službeni jezik u kraljevinama i zemljama, zastupanim na carevinskom vijeću. Saobračaj sa narodom ne može se vršiti inače nego slovenskim jezikom. Lijepa književnost, novine i pučka literatura štampat će se i nadalje u slovenskom jeziku.» Za to so potrebne «funkcije narodnog saveza, jedinstvo na polju znanosti i jedinstvo trgovačkoprometnog jezika». Temu gibanju naj pomagajo: «Zajednički znanstveni jezik, zajednički stručni časopisi i zajednički rad Akademije» (t. j. zagrebške). Ali tudi od tega je B. Vošnjak v svojih «Študijah k problemu jugoslovanske narodne misli» (Veda IV. l. 1914.) nekoliko popustil, kajti zagovarjajoč centralizacijo v znanosti, vendar piše (str. 218): «Da se bo vporabljala v našem jednotnem znanstvenem slovstvu še slovenščina, je gotova stvar. Glavna dolžnost je za slovenskega znanstvenika, da smatra vse dežele, kjer bivajo Južni Slovani, za svoje znanstveno področje, da natančno zasleduje vse pojave in je informiran o vseh smereh. Ta jedinstvenost je mogoča, ne da bi se pisalo samo v hrvatskem in srbskem jeziku.»

Prof. Fr. Ilešič, ki se je mogel pred vojno smatrati za največjega zagovornika pretapljanja Slovencev v Srbohrvate, vendar pravi (Veda III., 166): «Ni želeti, da Slovenci sedaj hipoma in za vse kulturno javno življenje opuste svoj jezik.» Treba je širiti znanje srbskohrvatskega jezika ter pisati «čisto znanstvene stvari» srbskohrvatski.

Še bolj priporočajo, naj se zbližujemo polagoma in previdno, drugi zagovorniki. Zanimivo je, da je socijalni demokrat **dr. H. Tuma** s socijološkega stališča zastopal jezično in narodno avtonomijo. Pripovednik **dr. Ivo Šorli** je smatral na podlagi svojih opazovanj, pač največ v Istri, vsako «hrvatarenje» za škodljivo, dokler se Slovenci ne odločijo za poslednjo konsekvenco, da opuste popolnoma svoj književni jezik, kajti «kot Slovence-Kranjce se noben **inteligenten** Hrvat za nas ne zanima **in nima tudi nobeden simpatij za nas.** Večjega preziranja naše kulture nisem našel niti v srcu Nemca ali Italijana, in kar je na vrhu tega omalovaževanja, je — fraza» (Veda III., 99). Treba je pomniti tudi ta glas, ker marsikaj pojasnjuje, posebno tudi to, da se i neki Slovenci preveč ponašajo s svojo kulturo ter gledajo čez rame Hrvate in Srbe.

Med staršimi pisatelji je zanimiv pojav Janez Trdina, ki je služil v Bachovi dobi na Reki in kot ognjevit Jugosloven moral zapustiti svojo službo; živel je dalje v svoji dolenjski domovini in postal eden izmed najboljih **slovenskih** prozajikov.

Med najnovejšimi pisatelji je treba omeniti **Ivana Cankarja.** Ko sta zagrebška in beogradska akademija s pomočjo Slovenske Matice pripravljali južnoslovensko enciklopedijo, je dobil tudi Cankar povabilo, naj napiše svoj životopis. Napisal ga je, ali ne za Slovensko Matico, ampak najprej za podlistek «Slovenskega Naroda» ter ga je začel takole (Moje življenje, v Ljubljani 1920): «Nedavno je ‚Slovenska Matica‘ razpošiljala po naših krajih formular, na katerega naj bi ljudje napisali poglavitne zanimivosti iz svojega življenja in nehanja. Tudi jaz sem dobil tak formular, pa nisem vedel, kaj bi z njim. Besedilo je namreč hrvaško, moj občevalni jezik pa je doma edinole slovenski. Državni uradi so se naučili slovenščine, morda se je bo sčasoma tudi ‚Slovenska Matica‘. Še hujše pa je bilo, da so vprašanja na tisti poli razodevala za svojega očeta c. kr. profesorja, ki deli človeško delo v

‚perijode‘ („Schildern sie mir die zweite Periode Schillers!‘), človeško življenje pa v rubrike sub a), b) in c). Iz teh in takih razlogov sem izročil formular dekli, da podkuri z njim.»

Vsekako je Cankar storil krivico našim kulturnim zavodom, kajti mogel je prav lepo odgovoriti na hrvaška vprašanja, ali takšen je bil oni Cankar, ki je bil med svetovno vojno interniran za svoje jugoslovensko mišljenje in napisal v največjem trpljenju najlepše delo jugoslovenske vojne književnosti (Podobe iz sanj).

Po zedinjenju se v književnosti ni mnogo izpremenilo. Razširilo se je najbolj število časnikov, ki izhajajo vsi v slovenskem jeziku. Za srbskohrvatski jezik se je moglo storiti mnogo v znanosti, ako bi bilo ostalo pri namenu, naj se ne odpre takoj univerza v Ljubljani, ampak naj se slovenski profesorji in docenti zberejo na zagrebškem vseučilišču in naj polagoma pripravljajo ljubljansko. Ni tukaj časa in mesta razpravljati, zakaj ni došlo do tega. Danes se predavajo v Ljubljani bogoslovske, pravniške, prirodopisne, historičnofilološke, tehnične in deloma medicinske znanosti slovenski in vsak učenjak najrajši tudi največ piše v jeziku, v katerem predava. Stavba slovenske kulture je torej do strehe dozidana, četudi ni popolnoma izzidana. Ustanovilo se je tudi «Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani». Ko je beogradski «Novi Život» obrnil «pažnju svih političkih i kulturnih radnika» na tako nevarno početje, je dokončal «Ljubljanski zvon» (1921., str. 638—640) kratek odgovor z «zlatimi» besedami: «Čuvaj svoje i ne diraj u tudje!» Ustanovitelji društva pa so se mogli že sklicevati na govor Jovana M. Žujovića, predsednika srbske kraljevske akademije, ki je v prvi slavnostni seji po vojni izrazil željo, da se poleg obeh središč za višjo znanost, v Beogradu in Zagrebu, «što skorije otvori slično i u Ljubljani, i da sva tri stupe u najprisnije zadrugarske veze, koje će takodjer ujamčavati naše narodno i državno jedinstvo». Tem besedam se morem samo pridružiti, kajti znanstvenih središč, v katerih se resnobno dela, ne more biti nikoli dovolj. Tako imajo tudi Poljaki že sedaj poleg svoje krakovske akademije, ki prekrasno deluje, Towarzystwo naukowe v Varšavi, Lvovu, Poznanji in Torunju.

Po vsem tem ni nobenega upanja, da bi se mogla raba slovenskega jezika v doglednem času zmanjšati ali da bi ga bilo popolnoma konec. To bi se moglo doseči samo tako, da se srbskohrvatski jezik uvede izključno v vse šole, urade in cerkev. Ali kdo hoče na to misliti in kdo more to izvesti! Mislim, da za to nimajo volje in moči niti ljudje, ki še živijo v romantičnih pojmih velikosrbstva ali hrvatskega «steklištva» (njemu so bili Slovenci «planinski Hrvati»), ki bi hoteli kopirati lažni nemški liberalizem in madžarski imperijalizem, niti oni, ki vidijo napredek v pohlepnem materijalizmu in grobi sili. Priznavam, da bi jaz tudi kot slavist imel rajši čim manj slovanskih jezikov in da bi bil za svojo osebo srečen, ako bi imeli vsaj v Jugoslaviji samo en književni jezik; drage volje bi tudi deloval za tako jedinstvo, kakor sem se vedno boril za književno jedinstvo Hrvatov in Srbov, ali kot znanstvenik moram iz dejstev preteklosti in sedanjosti slovenskega jezika delati resnične sklepe in se ne morem pregrešiti proti pojmom prave demokracije.

Treba se je ozreti na vprašanje, jeli slovenski «separatizem» tako velika nesreča, kakor se misli in govori. Ne, mnogo večja nesreča bi bila, ako bi bil «zmagal» St. Vraz ter Slovenci ne bi bili dali jugoslovenskemu edinstvu Prešerna, Levstika, Jurčiča, Stritarja, Gregorčiča, Kersnika, Tavčarja, Aškerca, Župančiča, Ivana Cankarja in drugih pisateljev in ne bi tudi v bodočnosti razvijali vseh moči svojega nadarjenega ljudstva.

Razume se, da se morajo v bodočnosti Hrvati in Srbi seznanjati s slovensko književnostjo, Slovenci pa še bolj s hrvatsko in srbsko. Slovenska pesem, narodna in umetna, se vendar že rada poje v celi državi, zakaj ne bi bila pristopna tudi tiskana pesem in pripovedka? Kdor ima dobre volje, lahko odkrije z malim trudom mnogo lepote v neznanem mu, ali vendar tako sličnem svetu. Po smrti Ivana Cankarja, ki je bil tudi mnogim Slovencem težko razumljiv, je napisal Niko Bartulović v «Književnem Jugu» najboljši nekrolog z analizo in karakteristiko pesnikovega delovanja. Pri Isidori Sekulićevi pa sem opazoval, kako se je naučila slovenski, kolikor je treba, ko je predelala Prijateljevo knjigo o ruskem realizmu. Neki hrvatski in srbski pisatelji so tudi že opazili, da ima slovenski jezik svoje posebne lepote, n. pr. naglas na poslednjem zlogu, tako da se lahko delajo dovršeni jambični in anapestični verzi ter močne moške rime in asonance. Kdor se hoče o tem prepričati, naj prečita samo Prešernove pesmi «Kam» in «Pevcu». A kolikokrat sem slišal od ruskih filologov, kako jim ugaja slovenski jezik zaradi istih in drugih posebnosti.

Že St. Vraz se je bal, da slovenski pisatelj ne bo mogel živeti od svojega dela. Sicer je že tudi to mogoče, kakor smo videli pri Ivanu Cankarju, ali vprašajmo se, je li prava sreča za književnost, ako je pisatelju njegov poklic obrt. Od same žurnalistike pa se more tudi pri Slovencih lepo živeti. Slovenske knjige tudi niso bolj drage nego srbskohrvatske, pač pa nasprotno. Znanstveni spisi imajo povsod omejeno število čitateljev in ne morejo izhajati brez državnih in drugih podpor. Mnogo je odvisno tudi od stroke. Ne more biti znanstvenega jezika z večjim področjem nego je nemški, ali tudi za Nemca je bolje, da piše o nekih predmetih, n. pr. orijentalistiki, angleški ali francoski. Pri «Vedini» anketi je tožil prof. Fr. Ilešič, da leže znanstvene knjige Slovenske Matice nerazrezane pri članih. Res, ali kriva je bolj Slovenska Matica, ker ni že davno razdelila znanstvenega dela od popularnega in beletrističnega. A kar se tiče učnih knjig, ki jih bodo pisali naši univerzitetni profesorji, morejo biti Hrvatu in Srbu vsaj toliko razumljive, kolikor so mu danes nemške, francoske in češke, iz katerih se navadno uči z večjo muko. Glavno je, da bodo dobre.

Moramo torej računiti z dvema književnima jezikoma v Jugoslaviji, ali storiti vse, da se to zlo čim bolj pomanjša in ublaži. Kakor v mnogih vprašanjih, iščimo tudi tukaj zdravila in tolažbe v jugoslovenstvu. Ako smo ena država in eden narod v višjem pomenu te besede, moramo enako ljubiti ali vsaj spoštovati vse naše, kar je lepo in dobro, in zato je treba najprej vse poznati. Prvo nalogo imajo vse šole od ljudske do univerze. Čitanke morajo podajati sliko cele države, buditi smisel za kulturo vseh krajev. Že rano se morajo Slovenci seznanjati s srbskohrvatskim jezikom, ali naj se ga jih ne uči kakor kakega tujega, posebno ne kakor latinskega ali grškega. Jaz sem še danes hvaležen svojemu profesorju slovenskega jezika — bil je matematik in fizik — ki nam je že v drugem gimnazijskem razredu čital Vukove narodne pesmi.

Hrvati in Srbi se morajo vsaj v srednji šoli itak seznanjati s svojimi narečji, s čakavskimi in kajkavskimi narodnimi pesmimi in pisatelji; torej je popolnoma naravno in lahko, da se smisel za kajkavsko narečje razširi še na slovenski jezik. Mnogo more pri tem pomagati stari cerkvenoslovenski jezik, ker temeljni pojmi o polglasniku, jatu, nosnikih itd. so jako porabni pri razlaganju zgodovine naših jezikov in njihovih narečij. Zaradi tega se naj staroslovenščina uči dalje v srednjih šolah ali zopet uvede; o tem niti ne govorim, da je potrebna za srednjeveško književnost, ki je vendar sestavni del srbskohrvatske kulturne zgodovine. Seveda se tudi staroslovenski jezik ne sme učiti kakor kak klasični, iz stare književnosti pa se zbira samo ono, kar ima kulturno vrednost. Razume se, da je za vse to treba v vsej državi jako dobrih učiteljev srbskohrvatskega in slovenskega učnega jezika, katere nam mora ustvariti naša slavistika. Tu se ne sme čakati, da pride nov naraščaj z naših in drugih slovanskih univerz, ampak treba je prirejati tudi kurze za sedanje učitelje srbskohrvatskega in slovenskega jezika, da popolnijo svoje znanje v tem oziru.

Vsi visokošolci, ne samo slavisti, naj ne sedé ves čas v enem mestu, vsaj en semester naj gredó v vsako naših glavnih mest. Tudi profesorje kaže zamenjavati ali vsaj klicati na predavanja, kakor se to dela v drugih državah in se pripravlja tudi pri Čehih in Poljakih. Sploh mora tekmovanje med našimi univerzami roditi dober sad; vzajemna kontrola in stvarna kritika znanstvenega dela bo dvigala njihov nivo ter posebno ovirala, da ne pridejo na vseučiliške stolice samo «domači sinovi» ali protežiranci različnih klik, kakršnih je povsod na svetu.

Domača slavistika mora še sploh mnogo delati za šolo in življenje. Za široke kroge je treba **kratkih** gramatičnih pregledov, v katerih se Slovencem točno opisujejo in dobro razlagajo **bistvene** razlike srbskohrvatskega jezika, za Hrvate in Srbe pa knjig, ki jih enako uvajajo v slovenski jezik. Posebno važni so diferencijalni slovarji, v katerih se zbirajo in razlagajo besede, ki so popolnoma različne ali pa se enako glasé, imajo pa drug in sem ter tja prav neugoden pomen. Potrebne so tudi čitanke, v katerih se Slovencem kratko opisujejo dežele in mesta, zgodovina, književnost, življenje in navade Hrvatov in Srbov in narobe (pr. Smetánkovo češko čitanko v Goeschenovi zbirki). Strašno naivni članki in potopisi v časnikih in časopisih pričajo, kako malo se še poznavamo. Dalje je treba izdajati vzorna dela hrvatskih in srbskih pisateljev z dobrimi uvodi in razlagami in podobno slovenskih za Srbe in Hrvate.

Naj bodo strokovnjaški listi skupni in naj piše v njih vsak po svojem, je stara in upravičena želja. To velja tudi za terminologijo, ki naj bo kolikor mogoče skupna. Na to se mora posebno paziti pri novih zakonih in novih znanstvenih delih; staro terminologijo pa naj sistematično in razumno revidirajo strokovnjaki, filologi in pisatelji (ne samo filologi ali strokovnjaki!). Seveda morajo najprej sami Hrvati in Srbi izenačiti svoj jezik v raznih strokah, posebno pravniški, in ne smejo misliti, da je vse dobro, kar so stvorili srbski zakonodavci že v prvi polovici 19. stoletja, ko se še v Srbiji niti ni pisalo v čistem narodnem jeziku, ali kar so prevedli in skovali hrvatski pravniki. Tudi pri Slovencih je dobrih domačih izrazov in neologizmov, ki zaslužijo, da se občno sprejmejo, kar mi je še lani omenil pokojni profesor Tihomir Ostojić. V interesu samih oblasti se je treba tudi izogibati izrazom, ki imajo v raznih krajih popolnoma drug pomen. Kakor

Zagorec more tudi Slovenec zahtevati, naj ga ne sodijo po «krivičnem» (kazenskem!), ampak po «pravičnem» zakonu. In kaj more biti za Slovenca hujšega nego «nadležni» (beseda je v srbščini še nepotreben rusizem!) urad! Najlepši primer za definicijo ironije. (Glej tudi «počasni adjutant» i. dr.)

Kar se tiče nalog književnosti in gledališča, ni treba tukaj posebe govoriti. Poudaril bi samo, da morajo posebno časopisi in revije mnogo več paziti na važnejše kulturne pojave v celem narodu. Treba je tudi povsod poleg dobrih časnikov bolj širiti še časopise in knjige. V slovenskih kavarnah se more n. pr. še najti vse nemške ilustrirane in beletristične liste kakor do vojne, zastonj pa tam iščeš hrvatske in srbske. Naše knjigarne, ki sploh niso dovolj organizirane, ne vršijo svojih dolžnosti. Tega niti ne vprašam, koliko se nahaja slovenskih knjig v Zagrebu, da o Beogradu niti ne govorim, in zakaj so tam bolj drage nego v Ljubljani.

Mnogo ustvari življenje sámo, posebno uradno, parlamentarno, trgovsko in vojaško. Jaz bi predlagal, naj se zmirom več uradnikov, posebno mlajših in neoženjenih, seveda tudi najboljših, pošilja na krajši čas iz Slovenije v Beograd, beograjskih in drugih pa v Slovenijo. Za Slovence bo dobro, ako se seznanijo s centralno upravo in s tamošnjimi nazori, da se tudi otresejo nepotrebnega formalizma in pedantnosti, Srbom pa ne bo škodilo, ako vidijo bolj napredno upravo tudi na mestu ter se prepričajo, da so n. pr. dobre registrature, arhivi in knjižnice v ministrstvih in druge «švapske bespolice» vendar potrebne in koristne. Srbski in hrvatski profesorji, uradniki in vojaki pa naj ne bodo nesrečni, ako morajo njihovi otroci hoditi v slovenske šole, ker ravno tem potom se odgajajo najboljše moči za centralne in druge urade, ki imajo delo s Slovenci, toliko moči pa ima vendar vsaka rodbina, da se otrok nauči dobro tudi njenega jezika.

Slovenci sami se zavedajo, da so razmerno majhen del cele države in naroda, oni računijo z državnimi potrebami ter so pripravljeni na neke žrtve. Takoj na početku svojega parlamentarnega delovanja v Belgradu so slovenski poslanci izjavili, da zapisnika ni treba čitati tudi slovenski, uradniki so se navadili cirilice, dasi to mnogim ni bilo lahko, posebno ako je slabo pisana, v ljudstvu se ni nikdo branil cirilskih napisov na železnicah, v mešanem društvu Slovenci radi «hrvatarijo», sem ter tja več nego je treba, kajti mislim, da je tudi Hrvatu in Srbu bolj prijetno slišati čisti, pravilni slovenski jezik nego da Slovenec lomi njegovega. Da se lahko razumemo, se vidi povsod, kjer se shajajo Slovenci, Srbi in Hrvati. Seveda je treba malo vaje in dobre volje.

Tudi tukaj dela čas svoje delo. Ne ovirajmo prirodnega razvoja, ljubimo in spoštujmo se vzajemno, ne stvarjajmo nikakšnega slovenskega vprašanja, tudi ne s tem, da ležé slovenski akti v uradih dalje, nego je to žalibog itak navada! Samo tako more v bodočih pokolenjih izginiti tudi slovenski književni jezik, kar pa bodi njihova skrb.

Juš Kozak: ⟨Konec.⟩

Tehtnica.

Sam! V pretrganem sopenju se krha onemogla jeza. Pod stropom umira dvoje bledih žarnic. — Zunaj se je zgostila tema, da bi se je človek lahko oprijemal. Skozi zastrte zavese sili v sobo, kjer begajo blodne oči pod oroselim čelom pred žgočimi slikami. — Altar vriskajočega zlata leži v razvalinah. Poleg njega stoji on, osameli svečenik samopašja in pogoltnosti. Krčevito love prsti izmuzle cekine, pa se zavedajo, da grebejo le med penami lastnih sanj.

Gleda in gleda bežeče malikovalce svoje osebe. Kako jadrno ga zapuščajo!

V Škrinjarjevo in Kolarjevo naročje jih goni smrad njegovega pogina in onadva se škodoželjno hahljata. Razkoračena in napihnjena od prešernosti, odpuščata grehe prejšnjega izdajstva. On pa plačuje za njih botanje.

Od zadej ga nekdo davi, da mu vro mravljinci po životu, pa se ne upa ozreti. Predobro čuti mrzle roke, naštevajoče mu grehe, za katere ni poslednjega kesanja. Ogoljufani za skorjo kruha, stoje neizprosno med njim in bogom.

«O, poznam te, skovir, ki si noč in dan skovikal krog moje hiše, da si zdramil svojo golazen! Procesije z Onega sveta, praviš, da si speljal na svet.»

Skrivil je svoj vrat od jeze in strahu, kajti zapekli so ga inženirjevi pogledi na tilniku.

Skozi množico se rine čevljarček, žrtev njegovega očeta. Prvi bi se rad oprijel izprožene Brajdine roke.

«Hišico ti ponujam, za katero te je moj oče ogoljufal, slišiš, čevljarček!»

Toda že odgovarjajo zanj brezštevilni: «Če palačo, ni odveze!»

Med razvalinami se valja ponorela ženska, objemajoča z levico dvoje otrok, z desnico pa zbira Janezove kosti. Razum ne ugladi več njene pesmi.

«Ne poj, skovir, vse ti dam, kar zahtevaš!»

«Za to žalitev ni pokore,» vrišče za njihovim hrbtom.

«Le trenutka oddiha vas prosim, da zlezem vase in se vam skrijem!» Med široko vzbočenimi pleči se pogreza glava. Kakor bi se ovile njegovega tilnika mrzle kače, so ga zgrabili koščeni prsti; in planil je kvišku, da so se mu zamajala tla pod nogami.

«Ne in ne! Ne udam se vam, golazen, lačna in nenasitna. Tudi na razvalinah ne napasete svojega pohlepa.» Pogled krvi, z globokimi sledovi za seboj, se jim reži v izsušena obličja. «In če vas vstane še en milijon ali dva, ne boste me žrli, skovirji! Moje gospostvo ne pozna usmiljenja. No le dajte, zgrabimo se! Tudi ti potuhar, ti Brajda, s svojimi bataljoni z Onega sveta!»

Med stoli in mizami si je izvrtal pota, po katerih bega z zločinom v duši.

«Moja last je in kar hočem lahko storim z njo,» sika predse, da zaduši črva zajedavca. «Kdo je sodnik nad menoj? Ni ga!» Ušel je vesti, preubogi pred obličjem zločina. «Novo poslopje vzraste in tedaj se maščujem nad njimi in vami! Satan, satan, kje si zdaj, da omadežuješ svoje kremplje namesto mene? Bagatela zate, zame nerodna zadeva.»

Obstal je pred mizo. Iz skrivnega predalčka izvleče orumenele papirje, na katerih že preperevajo skrbno zapisane črke. Razcefrani robovi se tržejo pod njegovimi trepetajočimi rokami.

«Blago je na varnem!» V hipu se je prelilo pred zakrvavelimi očmi v denar. «Dvakratna vrednost zavarovalnine! Ha, starec, ali si se obrnil v grobu? Le obračaj se, ti razumni človek, ki nisi vedel, kaj bi počel s tem prekrasnim zavarovanjem. Le veruj mi, na svetu je vse denar, tudi tvoja koža bi se izpremenila v cekine, če bi te človek pravočasno polil s petrolejem. Vidiš, po tele papirje lahko prideš, kadar hočeš, spravim jih in če ti je dolgčas tam, pa povej, da si zavarovan za življenje in še nisi dvignil denarja. Gotovo te izpuste. Tudi tam obrajtajo cekinčke. Vidiš, takole, da jih najdeš. Ampak tale se je preobjedel obresti, tega pretopimo za tvojo hčer, mojo ženico, s katero si se hotel tudi ti maščevati nad menoj. Če bi vedel, kakšen dolgčas je, z njeno materjo vred. Zdaj pa zbogom, stari, dobrega dediča si našel, le potolaži se, tudi koščka papirja ne zavrže.»

Misli uničevanja so ga tako prevzele, da se je siloma krotil: «Pametno in previdno! Brez prič in nihče vam ne pomaga, psoglavci, tudi Škrinjar ne. Enkrat so že izdržale njegove moči, ko pa vstane Žakelj iz groba, zadene kap debeluha. Videli boste, kako se zboji strahov, njihovih pekočih pesti. Kako se je rogal? Boj do poslednjih utripov! Še zvrti se ti od tega boja, počakaj le to noč in ne umri pred zoro. Le previdno in pametno!»

«Kako je zapisano? ‚Izplačljivo po ogledih.‘ O, še toliko potrpi, starina, da boš z njimi pregledoval in videl, kako se ti bo kamenje rogalo.»

Da se umíri, je nalašč meril korake in privil luč, smehljajoč se drhtečim rokam.

Na zofi ležeč, oblečen in pripravljen, se je zadovoljno šalil: «Mirna in pokojna je vest. Kaj se ne bojiš, ti uboga sirota? Kako lepo bije srce.» Z očmi je vrtal brezdanjo temo, oplodil jo z blazno grozo.

9.

Veliki voz je zapeljal čez vzbočeni klanec in baš je obrnil navzdol, da iznova premeri svojo večno pot, ko je stopal oblečeni mož previdno po temnih tovarniških dvoranah in sejal iz nevidnega sita rdeče, žareče proso. Kamorkoli so padla semena, nikjer niso našla zemlje in trepetala so na trdih tleh.

Nočni sejalec je posejal, zaklenil poslopje in odšel. —

Brajda pa je sedel pri oknu, sklenivši, da počaka jutranje napovedi. Zaspati ni mogel, ker je gorel od razburjenja in pričakovanja. V tilniku in sencih so brnele strune razbolelih živcev, skozi okna je uhajal trepetajoči pogled.

Toda niti sence pokoja ni bilo k njemu v vas, sredi tihe sobe so glasno vrele njegove misli: «Prihajati vidim Škrinjarja in morda še koga za njim. Beseda pa je izprožena. Tovarna je naša last. Nočem jim biti le za jeroba, popeljem jih do zmage, do poslednje ure.»

Dirjajoče misli, črni vranci iz bajk, so prevozile že milje v bodočnost, da so pešale njegove telesne sile pred daljavami, v katerih je zrl duh prosto ljudstvo in sebe na čelu. Nad razvalinami prevzema tovarno in vroče pesti podpisujejo pismo. «Če nam ne zapišejo v dediščino ti zlobni starci vsega svojega bremena in prekletstva, tedaj se izpolnijo besede Janezove.» In izpraševala se je tenka vest: «Brajda, stopi iz sebe in preglej se od nog do glave, če si ti tisti mož s črnimi mačehami v očeh, razpaljenih od večne ljubezni? Boš odrešil duše osata in plevela njih dediščine?»

Po temni sobi je meril neizprosna pota.

«Naj se zgodi! Ko se zapro bukve mrtvih, bodo živi brali iz bukev razodetja; same od sebe se jim popišejo. Ne boj se, Brajda, v udarcih kaljena pest ne pozna laži, ki je le izrodek udobnega naslanjača. Gospodarji sveta, ki prodajate duše že v maternem telesu, na tej zemlji ne najdete pokoja! Ni se še ohladila in v varnih gnezdih vre lava človeških duš, da brizgne nekoč pod nebo in jih kamenà, kdor je kriv!»

«Kdo ve, koliko skritih laži še ni izrekel Žakljev jezik. Prav je bilo!» je pomislil za kratek hip, počivajoč v svojih vrtoglavih vrtincih.

Oglasilo se je sredi tišine, kakor bi pozvanjalo k jutranjici. Že so se vzbočile prsi, da se nasrkajo rose. A zvon je zategoval žalostno in trdo, kakor bi se ne drznil nasmejati, ampak golči pesem globoko v bakrenem loncu.

«To ni pesem jutra!» Stopil je korak nazaj in miril prekipevajoče srce.

Zvon prosi, zamolklo grmi, pred seboj gleda strahove, črne in strašne prikazni.

«Za boga! Pa vendar ni...»

Zvon trepeta. Boječe utriplje, pojema mu beseda in potapljajoč se v razburkanem breznu toži, se nosi poslednja prošnja: «Moli, moli!»

Tisti hip je prekipela krvava tekočina žareče lave iz svojega kotla in se prelila čez nebo in zemljo. Sredi sobe se je Brajda z dvignjenimi rokami zgrudil na tla. Bledo obličje je v mrtvaškem strahu strmelo v prihajajoči ogenj. V potnih kapljicah, lijočih mu čez obraz, je lesketala zbesnela plamenica in šepetaje je vil roke k nebu: «Kriv, kriv.»

Pred hišo stopivši, jo je zagledal. Ogenj je bruhal iz vseh oken, valeč težke oblake dima proti nebu, da se je vse bolj zastrupljalo ozračje, v katerem je živina boječe tulila. Poslopje je ječalo, obupno so prasketala stekla, se topila in v brezmejni muki so mu kapale velike solze po začrnelem zidovju. Drevesa so vila svoje veje, da se izrujejo iz zemlje smrti. V razsvetljenem zvoniku je ura odvijala poslednje minute in trdovratno, uporno, da je bobnela zemlja pod njo, je pričela tovarna poginjati.

Njene krvave oči so prosile pod hrib na pomagaj; možje, žene in otroci so vreli iz razsvetljenih hišic.

Zvon je ugasnil in sikajoči plamen je razsvetljeval travnik, vse rešnje steze in pota.

Mrtvaške tice so se dvignile iz zatišij in plule nad tovarno in zgrinjajočo se množico, ki jo je obhajala groza, ko jih je gledala v jatah padati in izginjati v plamenih.

Rušeča se streha je potresala pod nogami se zibajočo zemljo. Pršeli so tisoči švigajočih isker, da jih oko ni razločilo od zvezd.

Prekrižale so se ženske in zaječale. Možje so odstopili, obupno zrli v plamene, omamljeni od neizprosnega pogina.

Glas božjastnika se je začul. V kolobarjih se je opotekal proti ognju in kričal: «Jezus, Satanas je prišel na zemljo, udaril s svojim repom po nas in nas poberačil.» Spačene ustnice so krčevito sikale pene in omahnil je v ogenj.

Besede njegove pa so se v nemi grozi obešale od ust na usta: «Satanas je udaril s svojim repom!»

Poslednji ostanki strehe so zdrčali v naročje zemlje, vzbesnelo je v kotlu in pohlepni jeziki so lizali začrnele zidove.

Božjast je zvila množico v črne kolobarje in rjuli so temni valovi, preklinjale stisnjene pesti.

«Povej, Žakelj, kdo je zažgal?»

Od vseh plati so ga stisnili, prešali v svojih krogih, da je hreščalo, kakor bi se vedno iznova odpirali grobovi in šklepetale vroče kosti.

«Govori, kdo je zažgal naš kruh, našo last, kdo je popalil naše žulje? — V tem ognju, ti prekleti, gori naša zemlja. — Kdo se še usmili beračev? — Ta ogenj je posušil mleko doječih mater!»

Tisti hip se je pojavil Brajda, zamazan, počrnel, razmršen, krvavordeč v svitu plamenov iz tovarne, kjer je poizkušal rešiti poslednje. Goreče zvezde so mu deževale na glavo.

Žakelj je vztrepetal pred pekočimi pogledi, katere je ozrl nad seboj. Pokazala je njegova roka: «Ta je zažgal!»

In še enkrat je ponovil z iztegnjenim prstom: «Zažgal, ker mu nisem plačal njegovih strojev. Prekleti!»

Delavci so odstopili za korak, v poslednjih vrstah med starci je zavreščalo: «Ubijte ga, kdor je zažgal!»

Sfrčalo je, kar so imeli pri rokah. Kri je kapala v curkih po čelu padajočega Brajde.

«Jezus, ubili so ga! Pobijte še nas!»

Iz okna Žakljeve hiše je obupen vrisk svisnil v temo.

Lina je zagledala omahujočega Brajdo, oblitega s krvjo. Ves čas je s prezirom strmela v gorečo tovarno, v njeni duši se ni zganila ne ljubezen, ne sovraštvo. Zdaj pa je planila v sobo, napol se oblekla, zdrvela na dvorišče, iztaknila hlapca in zaukazala pripraviti avtomobil. Razsrjeno je prhala črna zverina pred njo.

«Vozi, kolikor moreš!» Zgrudila se je v blazine.

«Kam?» je zarjul Žakelj, preteč hlapcu, veleč mu ustaviti. Lina se je vzravnala, od ognja osvetljeno lice je izbruhnilo ves svoj gnev.

«Ta je zažgal! Po žandarje! Na sodnijo!» Ko je brnelo na ovinku v daljavi, so se mu pošibila kolena. Ni razločil minute, odkar je švignila Lina mimo njega. Dolga večnost ga je zrušila na zemljo.

Udarci polen so ga pognali kvišku. Razoglav je drvel pred množico, valečo se za njim, krvoločno od maščevanja.

Zaklenil je sobo, se uprl v vrata z vsem telesom. Toda udarci tam spodaj so odmevali, kakor bi bíli po njegovem hrbtu: «Ubijte satana! Zažgite mu in posvetite hudiču!»

Zločin je stegoval proti njemu svoje blazne roke.

«Satan je zamahnil. Žandarji gredo!» je šepetal nezavestno in se tresel kot list trepetlike.

Mrzel pot mu je ledenel na čelu, da ga je skorja pokrila.

«Kdor se hoče umazati z njegovo krvjo, naprej! Odprite mu gobec, izrežite jezik in srce!» Tresk in tresk na vrata, topotanje nog po stopnicah.

«Otroke v drobovju je požgal!»

Tiščal je vrata, pa so se zamajala. Vroča sapa je šinila vanj. Skočil je k mizi in odprl predal. Odskočil je v svoji blaznosti. Okrvavljeni starec je čepel v predalu in tiščal na prsih svoj papir.

«U, u,» je tulil od groze pred steklenimi očmi njenega očeta. Planil je h Križanemu, ki je žarko sijal v ognju. Toda angel smrti je zamahnil s svojim mečem. «Udari, udari!» je prosil.

«Stori sam!» je zavreščalo iz vseh kotov. «Hitro, hitro!» V dve gubi je omahoval po stopnicah. Gost dim mu je sledil in spodaj so kričale ženske: «Oči mu izžgite!»

V podstrešju nad grmadami blaga se je ustavil. Prav v kot, sredi tovorov je stopil in obesil zanko.

«Ne, ne, morda mi odpuste!» Odstopil je in se oprijel blaga. Tisti hip pa je zagrmelo iz goreče tovarne, od spodaj, izpod neba, kreljuti smrtnega angela so ga bíle v lice: «Ni rešitve! Stori!»

«Naj bo! Eh, eh,» je golčal in se zvijal, otepal z nogami po blagu, kri se je pocedila iz razsekanih nog in rok in telo je opešalo. Z vso težo se je zgrudilo vase, da se je dvignila glava in posinjeli obraz. Izbuljene oči so skozi špranjo upirale svoj mrtvi pogled v zvonik, kakor bi prvič v življenju pojmile vso grozo kazalca, ki se noče ustaviti. Še enkrat se je zagugalo telo in se sesedlo. Pogled se je povesil pred premikajočim se kazalcem v zvoniku.

Pod njim pa so se že valili težki stolpi dima, prasketale so zofe, plapolale pernice in okrvaveli, zakajeni so se umaknili maščevalci. Pretresla jih je groza in molče so obstopili poslopje in sklenili vrste.

Vse mesto je planilo kvišku. Grozna sodba jih je tako zmedla, da so tavali nalik veščam krog gorečih poslopij in se niso upali približati sklenjenim vrstam delavcev.

Ogenj je puhnil v osrčje tovarne. Voda v kotlu je blazno vzkipela, ključ sirene se je stopil v vročini in zabrnelo je, da je tuleči pisk odmeval od gora. Presunljivo, kakor tromba angelov maščevalcev je sodil vrisk sirene nad vso pokrajino. Prelahko bakreno železje je brizgnilo, da so sikali nad glavami kosci kotla, ki ga je razneslo. Sirena je obmolknila in med črnimi zidovi je vrela tekoča lava, razsvetljevala visoki, tovarniški dimnik, dvigajoč se nad odprto zemljo, kakor mogočen teman križ.

Tisti čas je pregorela vrv in težko Žakljevo truplo je padlo v žareče žrelo poslopja. Upepeljene oči niso več videle kazalca. Nad njimi pa se je goreče blago izpreminjalo v pekoče zlato.

Poslednji glas sodbe je predramil Brajdo, kjer se je zgrudil. Nad zemljo se je pretakal dušljivi, smolnati zrak.

Žgoča vročina je izžemala ranjeno telo, rana na čelu ga je pekla in koprneče ustnice so hlepele po rosi. Toda niti kapljica ni orosila zemlje, globoke brazde so zevale v njeni izsušeni skorji. Nepremično telo je pretresala mrzlica v mozgu in drhtelo je kakor list nad ognjem. — Vročične oči so zrle visoki, črni križ na svoji levici, na desnici je dogorevalo Žakljevo poslopje. Ljudi ni ugledalo oko, uho ni čulo njih mrmranja. Zdelo se mu je, da leži sredi dogorevajočega sveta in da tudi on kmalu zdrkne v odpirajoče se žrelo, iz katerega se je lava prelila že po vsej pokrajini.

Visoko nad seboj so strmele oči v plavajoča bitja sredi temnega vesoljstva. Njih prozorna telesa so posuta z utripajočimi demanti, med katerimi zvene strune svojo večno razpeto pesem. Srce je utripalo v tajni grozi. Devica je odpevala Levu.

Prisluškoval je, kakor bi sam plul pod temnim obokom. Proseči pogled je iskal svoje kraljične, da se z njo odreši, predno razpadejo šklepetajoče kosti in brizgne kri iz prevročega telesa.

Kolikor ni umrlo spomina, je ustvarjal v njem sliko dogorevajoče zemlje in njenih stavb. Zagledal se je med plešočimi belimi kostmi, ki potrkavajo po razbeljenem tlaku zemlje pod nebeškim svodom. Mrzli vrtinci vetrov ga srkajo vase, toda on leži za altarjem, pričakujoč odrešenja svoje duše.

Vedno večje množice se vale iz grobov, razpoklih to noč, in ves trepetajoč čuti, da ga vsak hip potegnejo v svoj kolobar, kjer mu na veke ne posije rešitev z altarja.

«Moj Bog! resnično prihaja Sodnji dan!» šepečejo skorjaste ustnice. «In od nikoder rešitve ubogi, izmučeni duši?»

Oživeli spomin se obupno oklene zemlje, grebe po njenih ranah in vprašuje, nad kom se maščuje usoda za požig ustvarjenega. Tisti hip se utrnejo v možganih besede, izgovorjene na sodbi mrtvih nad živimi: povešena skodelica je puhnila visoko med nebo in zemljo vaše gospodstvo.

In primera, s katero je iskal ravnotežja na valovih življenja, je našla usmiljenje božje.

Ponižalo se je nebo do trpečega zemljana in prsteno, iz prahu zgneteno uho je zaslišalo nebeško melodijo razpete Tehtnice nad pogoriščem. Njeni demantni tečaji nad visokim križem in upepeljenim Žakljevim srcem utripajo kakor struna med njima, ki razodeva svojo pesem srcu trpina. Blaženost je umirila prosečo dušo, da se je v svečanem miru zlila beseda neba z besedo zemlje.

«V svojih nevidnih skodelicah meriš smrt in življenje in nikdar se še niso prevesile.

Tvojega večnega miru se je prestrašilo srce. Ne more se ti približati in objeti božjega stvarstva, zato se je tvoja podoba razvozljala njemu in našemu življenju v tolažbo.

Nihaš, tehtaš prazna in jalova semena, ponižuješ težka in plodna. Človeško srce je vajeno sodbe in ti nam jo polagaš na jezik. Mi, ubogi trpini, begamo neuki, ker le dobro pred večnosti smo zajeli v možganih in srcih, pa ne razločimo, da so jalova semena tako težka, kot morejo plodna biti prazna.

Razvozljala si se med nami, veličastna podoba, ker je prestrašno razodetje, da je življenje en sam boječ utrip večnega srca.

Saj veš, da nas večerni zvon vabi v pokoj noči in jutranja pesem iz lin naznanja rojstvo vsak dan.

Blagohotno nam meriš te utripe in tolažiš nevedne.

Toda v uri spoznanja ugasneš pred našimi očmi in pesem tvoje matere, večne Tehtnice, odjekne v duši zemljana in odvrne smrt od umirajočega.

Božje srce je usmiljeno objelo v svojem naročju srce človeka in ga uči, da so dnevi preteklosti že v bodočnost raztegnjeni, kakor so dnevi v daljavah pred nami umrli v preteklosti.

Uravnovešena sta smrt in življenje izpočetka in skrivnost tvoje podobe lije na zemljo svoj večni: Biti.

Da ne opešamo, ne izgrešimo pota v tvoje naročje, si nam poslala na svet svojo hčerko.»

Seme, dozorelo in oplojeno, se izlušči iz lupine svojega rojstva, pade na zemljo, ljudem in ticam pod nebom namenjeno. Tako je dihal Brajda pod zvezdnatim svodom čisto sam in brez strahu je zatisnil svoje oči.

Zavedel se je zopet doma, kjer mu je skrbna roka s hladno vodo izpirala rano, ki je prenehala skeleti. Tudi kri ni več vrela in temne oči so se iskrile v solnčni svetlobi, vsipajoči se v širokih pramenih skozi okno.

«Minile so strašne noči in je dan,» je šepetal duh. Prevzelo ga je oznanenje dneva, kakor bi ne ležal več na beli postelji, ampak bi ravnokar vstal ves prsten izza altarja, na katerem so vzplamtele vse luči od zemlje do neba in ga nevidne ustnice mazilijo z blagoslovom in posvečenjem, ker je odrešil svojo kraljično.

Smehljaje je zaprl oči.

Zaman je prosila žena, Line ni mogla ustaviti. Planila je v sobo in se zgrudila pred njim.

«Brajda, požgali so mi dom in tovarno! Žakelj se je obesil.»

«Vedel sem.» Položil ji je svojo bledo roko na svilene lase.

«Gorje, gorje meni!» je sklanjala svojo glavo in srce je tonilo v solzah. «Sovražila sem nekoč vso to zemljo, streti in uničiti sem hotela te stavbe, ki so mi povzročile toliko trpljenja. Ljubezen pa je ozdravila moje sovraštvo. Kar sem prej grizla, sem zdaj poljubovala. A kdo, Brajda, ozdravi mojo ljubezen, ki je izgubila vse, vse?»

«Lina, življenje jo ozdravi!»

«Ne, ne, Milan! Vzemi vse, kar je ostalo, ustvari novo življenje in daj mi, da se oprem nate!»

«Zaman, Lina! Na teh razvalinah bodo zidali bodoči rodovi. Ti pa prodaj Škrinjarju, kakor je moralo priti.»

«Bože moj, njemu?»

«Dà, njemu, ker zdaj prihaja zopet njegov čas. Star je že in kmalu bo opešal. Gospodarstvo pa je zapisano mladim, kipečim rodovom. Valovi že butajo ob stare domove in ne bo se upokojila zemlja, dokler jih ne zrušijo. Voditi sem jih mislil, pa mi je nocoj spoznanje odvzelo oblast nad njimi. Zato jim bom služil.»

«Milan, Milan, tudi tebe sem izgubila. Pokojna je tvoja duša, v meni pa blaznita sovraštvo in ljubezen. Nikdar ne ogrejeta tvoje.»

«Lina, njim posvečam svoje življenje.»

«Jaz ne morem ... Bodi torej! Vrnem se med razvaline.»

«Stori, kakor sem rekel!»

«In potem ... o, Bog!» Krčevito ihteča se je vračala, kjer se je dvigal v nebo visoki križ upepeljene tovarne.

«Minile so strašne noči in zdaj je dan. Solnce pa stoji v znamenju Tehtnice,» je ponavljal Brajda.

Nato je zatisnil oči, da se počije.

Stano Kosovel:

Žalostna jesenska pesem.

Listje na tleh leži,
veter v vrhéh ječi,
izza poljane se
megla kadi.

Tam za poljano pa
sladek je smeh doma;
blagor, oj blagor mu,
kdor ga ima!

Jaz ga več ne poznam,
sredi ljudi sem sam,
sam s svojo dušo, pa čakam, kdaj polože
v črni me hram...

Stano Kosovel:

Spomin na Marijo.

Ljubila sva se. Bolj kot sestra in brat,
in bolj nego ptica zeleno pomlad,
bolj sva se iskala.

Hodila sva še po nedolžnih potéh,
po cvetnih stezàh, po nebeških vrtéh,
in duša je tkala

svoj prt o življenju in čarala vanj
vse tihe skrivnosti in moč svojih sanj,
ki ti si poleta jim dala.

A sredi noči in ljubezni in zvezd
na dušo mi pala je senca; bolest
te je obiskala:

ti legla si, in si zaprla oči,
odnesli so te, in odtlej več te ni
moja duša dozvala.

Odnesli so te štirje črni možje,
in niso te več mi vrnili; o kje,
povej, si ostala?

Ivan Lah:

(Nadaljevanje.)

Angelin Hidar.

Starokorotanski roman.

14. Dete.

Juta je slutila, da je vsa oslabela vsled težkih bolesti zadnjih časov in da se ji bliža smrt. Toda rešitve ni bilo od nikoder. Menih se ni vrnil, kakor je bil obljubil, in kdo drugi bi vedel, kaj se godi v skritem, samotnem gorskem skalovju, obdanem od gostih gozdov! Čutila je, kako jo od dne do dne zapuščajo moči. Ležala je na svojem ležišču, stiskala k sebi svoje dete in ga grela z zadnjo toploto svojega slabotnega telesa. Srnino mleko je bila njena edina hrana, in srnina mladiča nje edina družba. Sama je z vodo krstila svoje dete in mu dala ime: Angelin. Pogosto je slonela nad njim, ko je ležalo v preprosti košarici in mu pripovedovala o njegovem očetu, o svoji ljubezni, o trpljenju, ki ga je prestala, in o krivičnem svetu... In ko je dete pod njenimi ljubečimi poljubi mirno zaspalo, je molila k Bogu, naj ga obvaruje smrti in naj mu dodeli srečno življenje. Njene moči pa so pojemale in čimdalje bolj je čutila, da bo nemara kmalu obležala in ne bo mogla nikamor več. Kdo bo takrat skrbel za njeno dete? Tudi če bi ga srna dojila s svojim mlekom, bi samo ne moglo živeti brez človeške pomoči sredi zvestih živali. Lahko bi prišla divja zver in ga raztrgala. Kake strašne misli so jo obdajale, ko je gledala svojega angela in poljubljala njegove speče roke! Na leseno deščico je vrezala njegovo sladko ime in jo je privezala h košku, da ga je mogla zopet in zopet čitati. Gledala je vsa zamaknjena v njegov obraz in je videla v njem poteze viteza Angelarja, kakor so se ji vtisnile v spomin v onih prvih trenutkih, ko ga je videla. Veter je zavel mimo njene votline, ona pa je govorila s pridušenim glasom:

«Kralj Rišar, čuj, kjer si že, rodil se ti je sin, kraljevski sin, ki nima, kamor bi položil svojo glavo. O, da bi vedel to, ti hrabri, ti silni junak, razbil bi stene svoje ječe in prišel k meni, da ga vidiš, da ga poljubiš in vzameš v svoje naročje. O, ko bi mogla, bi ga poslala k tebi v svet, kajti ti si silen in močan, jaz pa sem slabotna in moči me zapuščajo. Čuj, kralj Rišar, njegovo sladko ime: imenuje se Angelin, ker si prišel ti k nam kot vitez Angelar. Tvoje ime ima in tebi je podoben.»

Toda Juta je začutila, kako ji ugašajo njeni dnevi. Nekoč se je z zadnjimi silami približala potoku in hotela klicati na pomoč ljudi, ki bi jo rešili. Tedaj je zapazila, kako plava po vodi majhno gnezdece, ki je nekje padlo v potok, ker so se bili mladiči že izvalili in odfrčali iz njega. Gnezdece je plavalo sredi valov, ogibaje se kamnov in se zložno neslo proti dolini. Tu je prišla Juti rešilna misel: ko bi vrgla nekaj v vodo, kar bi ljudi opozorilo nanjo. Toda kaj? Kako bi ljudje vedeli, odkod je priplavalo? In nemara bi ne prišlo ljudem v roke! Tako je premišljala in ugibala potem ves dan, dokler ni utrujena zaspala. Zasanjala je krasen sen: videla je, kako plava po potoku košek z njenim detetom, kako se ziblje na valovih, ki ga neso iz kraja v kraj; potok raste, šumi mogočno in ponosno, noseč svoj dragoceni zaklad. Ob potoku se zbirajo ljudje in gledajo in strme v ta čudež; ob jezu se košek ustavi in glej, tam stoji menih in ga sprejme v svoje naročje. Vse se čudi krasnemu detetu. «Angelin, Angelin,» šepetajo vsi, kajti na košku so našli vrezano njegovo ime.

Tako je sanjala Juta. Ko se je drugo jutro zbudila, je bilo njeno telo onemoglo in na ustnih je čutila dih smrti. Solnce je sipalo svojo žarko luč, ptiči so prepevali belemu svežemu jutru in potok je šumel vedro in bodro. Juta je vzela dete, zavila ga je v robec z znakom in grbom kralja Rišarja ter ga položila v košek. Srna in oba mladiča so z gobčki poljubljali bele otrokove ročice, kakor da so čutili, da se poslavljajo od njega. Mlada žena je vzela košek in se približala potoku. Razjokala se je in močila obraz svojega deteta s solzami:

«Pojdi, moj sin, na pot življenja,» je govorila, «kamor te zove usoda, kajti mater tvojo kliče Bog k sebi. Naj te varno nosijo valovi tega potoka, ki prihajajo z gorskih višin, in jim lažje zaupam tebe, moj zaklad, nego rokam človeškim. O, da bi te čuval Bog na tej poti, dokler ne prideš do dobrih ljudi, ki te sprejmô. Ko boš velik in boš iskal svojo mater, boš tukaj našel njen grob. Nihče razen smrti bi te ne mogel iztrgati iz njenega naročja. Moja duša pojde s teboj po svetu, moja ljubezen bo spremljala tvoje korake, moja nevidna roka te bo vodila. Angelin, sin moj! Nemara te zanese pot kdaj do tvojega očeta, kajti slavno je njegovo ime, in prišel bo čas, ko se vrne v te gozde korotanske, iskat, kar je ostavil. Takrat bo spoznal svojega sina in bo počastil moj spomin. Dete moje sladko, naj tebi sveti v življenju sreča, ki ni bila usojena tvoji materi. Iz ljubezni si se rodil — o, da bi živel v nji lep in velik . . .»

Njena usta so onemela. Vrgla se je na svoje dete in ga poljubljala s poslednjimi blaznimi poljubi. Dete jo je gledalo z mirnimi, srečnimi očmi in iztezalo svoje ročice, da se je dotaknilo njenega lica. Božanska radost je polnila njeno srce pri tem dotiku, božanska in boleča tako, ko je vedela, da so to zadnji poljubi, ki jih sprejema njen sin od svoje matere, in da je to zadnji pozdrav, ki ji ga daje v slovo njeno dete. S tresočo roko se je bližala vodi. Že je držala košek nad vodo in ga ni mogla izpustiti. Še enkrat je dvignila dete, stisnila ga na svoje prsi in rekla:

«Bog nebeški, ki si neizmeren v svoji dobroti, ti vodi njegovo pot iz kraja trpljenja v poveličanje!»

In je položila dete v košek, ga lepo ovila s cvetlicami, prekrižala ga in rekla, kot da je hotela povedati vsemu svetu:

«Angelin je njegovo ime...»

In je spustila košek v vodo, košek pa se je zazibal nad valovi in se jel počasi pomikati proti dolini. Gledala je za njim, dokler ni izginil za grmovjem in se je sklanjala, da bi ga videla, ako se zopet pokaže.

«Zbogom, zbogom, Angelin, sinko moj zlati!» je jeknila v divji bolesti. Zdajci so jo oblile solze, stemnilo se ji je pred očmi in omahnila je na tla. Kakor v motnih, predsmrtnih sanjah je še videla, kako plava košek srečno sredi valov, pozdravljal ga je njen gasnoči duh. Videla je svoje dete, kako dviga ročice, ko ne vidi poleg sebe svoje matere — potem pa je vse izginilo. Zbledele, zledenele ustnice so ji dahnile še poslednjikrat:

«Angelin!»

Srna je legla kraj nje in položila svojo glavo na njene prsi, mladiča pa sta odhitela ven in sta ob bregu spremljala košek na vodi.

15. Košek.

Košek je plaval po žuboreči gladini veselega potoka, srečno se ogibal kamnov in vrtincev, zibal se lahno, kakor drobna ladjica in se spuščal skozi ozke skalnate soteske na široko strugo nezamudno hitečih gorskih valov. Z brega so se sklanjale nad njim vrbove veje in ga pozdravljale, kakor da so ga že davno pričakovale z gorskih vrhov. Cvetlice so se pripogibale prav do deročih vod in namakale svoje cvetne glavice. Listi so padali z dreves in se vsipali nad košek, pokrivali ga s svojim svežim zelenjem, drugi pa so popadali v vodo in plavali za njim. Ptice so posedale na bregu in žgolele pesem popotnico, da je odmevalo daleč na okrog, kakor da bi s svojo pesmijo oznanjale svetu to nenavadno vožnjo. Premnoge iz njih so spremljale košek od veje do veje, spreletavale se z brega na breg in se čudile lepemu detetu, ki je spalo v svoji plavajoči zibelki tako mirno in blaženo kakor v varnem zavetju materinega naročja. Druge zopet se v svoji radovednosti niso mogle vzdržati na drevesih, ampak so se spuščale prav nad košek, obletavale ga z glasno pesmijo in se celo vsedale na rob koška, da so gledale detetu v obraz in se prepričale, ali je res živo dete, ki se vozi v tej pleteni ladjici. Njih število je rastlo bolj in bolj, tako da jih je kar mrgolelo nad vodo, posedle so se košku na rob in, ker ni bilo mesta za vse, so se prepirale z živim čivkanjem, dokazujoč druga drugi, da ni treba, da bi bile vse na istem mestu. Lastavica, ki je letela detetu nad glavo, pa je dokazovala vsem, da se ne spodobi tako kričati okoli spečega deteta, ko so vendar vsem dane peruti, da lahko lete s koškom, kamor ga zanese pot. Ob potoku pa sta hitela srnjačka, vsak na eni strani in sta neprestano gledala, kako se pomika košek z valovi naprej. Kadar je priplavala košarica na nevarno mesto sredi skal, sta pazno obstala in kakor bi nemirno motrila valove, pripravljena vsak trenutek, skočiti vanje, da rešita otroka nesreče. Ko pa sta videla, da je košek srečno preplaval čez deroči strmec, sta veselo poskočila in brzela naprej. Tu in tam so skale tako tesno pokrivale breg, da so jima zastavljale pot in da nista mogla tik ob vodi naprej. Takrat sta pohitela po ovinkih skozi gozd, obšla strmo sotesko in se o prvi priliki zopet približala bregu, čakajoč, da dospe košek z detetom.

Taka je bila pot Angelinova z gorskih višav v dolino.

In zgodba pripoveduje, da je nad koškom v višavi plavala bela golobica, duša njegove matere, ki je tedaj zapustila telo, da je mogla spremljati svoje ljubljeno dete na njegovi nevarni poti v novo življenje.

Potok se je širil bolj in bolj, skale so izginjale, tok se je miril — pot se je bližala tihi zeleni dolini. Koncem doline je stal mlin in pred mlinom jez, kjer se je ustavljalo vse, kar je prinesla voda s seboj z gor. Tiho in veličastno je zaplaval košek, ko je potok prešel v svojo mirno dolinsko strugo. Mirno so ga nesli valovi ... Takrat je prišel od mlina stari mlinar in opazil s cvetjem in zelenjem ovenčani košek in jato veselih lastavic okoli njega. Mislil je, da se je kje ob bregu utrgal rožni grm in priplaval v vsej svoji gozdni bujnosti v dolino. Zato se ni mnogo menil za plavajočo stvar: kajti voda z gor je prinesla že marsikaj s seboj. Sedel je na zavoro ob jezu in gledal, ali dobro drži; bližala se je jesen, ko planejo hudourniki iz gorskih višav in napolnijo gorski potok, da s povodnijo preplavi vso dolino. Toda njegov pes je zasledil nekaj nenavadnega: dva srnjačka sta stala ob robu gozda in si nista upala naprej. Čutila sta, da bi ju v bližini ljudi utegnila zadeti nesreča in da so nevarni psi, varuhi človeških bivališč, njih protivniki. Zato sta obstala pri zadnjih drevesih in s solznimi očmi gledala na košek, ki se je ustavil sredi vode in ni mogel naprej. Njiju tenke nožice so se tresle od strahu. Toda v tem je zalajal pes in morala sta pobegniti. Bežala sta po strminah navzgor, čez skale in višine in sta si oddahnila šele, ko sta stopila na visok vrh, od koder se je videlo v dolino. Tam sta videla, kako je stari mlinar čakal ob bregu, kako se je košek pozibaval vse bliže k bregu; mlinarjev pes se je mahaje z repom vrgel v valove in plaval h košku; srnjačka sta trepetala pri tem prizoru. Toda pes je prijel z gobcem košek za rob in je plaval z njim k bregu; in srnjačka sta videla, kako je pes s košarico srečno prijadral na breg, kako so se zdajci od vseh strani vdrli ljudje iz hiš, moški, ženske in otroci; kako je stari mlinar začudeno posegel z roko in dvignil košek iz potoka. In vsa množica ljudi se je sklonila nad njim, moški so dvigali roke, ženske si brisale solze, otroci pa so zagnali vrišč, da nikoli tega. Slavnostno so odnesli košek v mlin in oba srnjačka, ko sta to videla, sta radostno odbrzela čez drn in strn.

16. Oče Evstahij.

Tisti čas je prispel starec menih v gorsko samoto: pot je bila zanj težka in utrudljiva; zato je hodil počasi skoraj ves dan in se je bližal vršičku nad potokom šele, ko je zahajalo solnce. Čudno se mu je zdelo, da ne vidi mladih srnjačkov, ki sta navadno stala na straži ob potoku in ga prvič tako lepo spremila v skalno zavetišče. Zakljuvala mu je v srcu težka misel, ki mu je očitala, da ni izpolnil svoje besede, kakor je bil obljubil, zakaj hudobna roka grofa Gorata mu je to onemogočila. Pospešil je skrbno svoje korake in ko je prestopil ograde, je pozdravil z jasnim glasom:

«Mir božji!»

Toda od nikoder ni bilo odgovora. S strahom se je ozrl po zapuščeni votlini, vse je bilo tiho in prazno, niti srne ni bilo ob vhodu, kjer je ležala dan za dnem kot zvesta prijateljica; le nekaj rož je ležalo po tleh in so bile že ovenele. Poznalo se je, da gre jesen čez deželo, kajti ves prostor v ograji je bil nastlan z velim listjem. Menih je sedel na kamen pred votlino, kjer je tako rada posedala Juta. Naslonil je glavo na roke in obšla ga je težka žalost. Tu se je nekaj zganilo v grmovju ob potoku, listje je zašumelo in izza vej se je pokazala otožna glava stare srne. Menih je vstal in ji šel naproti, kajti videl je, da je slabotna in onemogla. Zvesta žival mu je pritisnila glavo k roki, obrnila se je in ga vedla s seboj na breg ob potoku. Trepetaje in s težkimi koraki ji je menih sledil in ko je razgrnil veje, je zagledal na bregu mrtvo Juto.

«Prepozno, prepozno!», je vzkliknil in solze so ga zalile.

Juta je ležala, kakor je padla v svojem smrtnem vzdihu, ko je pošiljala svojemu otroku zadnji pozdrav na pot. Solnce je popolnoma obelilo njeno mrtvo lice, na ustnicah se je še poznal zadnji sled bolesti in trpljenja, njeni zlati lasje so bili razsuti po tleh in žolto jesensko listje je pokrivalo njeno telo. Bila je kakor živa v vsej svoji krasoti, kakor lepa slika, kakor sen, ki se nenadoma pojavi utrujenim popotnikovim očem. Roke je imela razprostrte, kakor so ji padle v smrtni onemoglosti, in zdelo se je, ko da čaka s svojim objemom, da se vrnejo k nji oni, ki jih je ljubila... Svečana tihota je vladala naokrog. Veje so se skoraj brezglasno pripogibale nad njo, kakor da čutijo smrt pod seboj: ptiči so peli nekje daleč in, če je kateri priletel v bližino, je zažgolel žalostno in odletel spet na daljno drevo. Edini potok je šumel mimo mirno in enakomerno, kakor da ne ve o ničemer...

Srna se je bližala k mrtvemu truplu in legla poleg njega; tako je preležala vse dni in noči od onega časa, ko se je zgodilo tisto, česar ni mogla razumeti. Menih je stopil k Juti in pokleknil: «Mrtva, mrtva!» je vzdihnil tiho in pred njim se je takoj pojavilo strašno vprašanje: «Kje je otrok?»

Sklonil se je nad mrtvim bledim obrazom, kakor da bi hotel tam najti odgovora na svoje vprašanje. Toda Juta je ležala nepremično in ko je posegel po njeni roki, je čutil, da je kraljevala smrt že nekaj dni v tem gorskem zatišju. Sklenil je roke in molil za dušo nesrečne mlade matere. «O, Bog,» je rekel, «ti, ki si videl trpljenje in zadnje trenutke te nesrečne žene mučenice, ti, ki si velik v svojem usmiljenju, si sprejel njeno dušo v raj.»

Solnce je zahajalo in se z zadnjimi žarki utrinjalo na gorskih vrhovih. Menih je vstal, poiskal leseno orodje, ki ga je rabil kralj Rišar, ko je napravljal ograjo okoli votline. Pričel je kopati grob. Srna je zdaj pa zdaj dvignila glavo in pazno motrila starca pri njegovem delu. Celo ptiči, ki so od daleč slišali udarce kot znamenje življenja, so se zopet približali, posedli po vejah in obletavali meniha. Listi z dreves so se vsipali na sivolaso glavo menihovo in padali na sveže izkopano zemljo.

Ko je ugašal dan, je bil grob izkopan. Čez gozde je padal mrak in na zapadu se je dvigal mesec izza gor. Prve zvezde so posijale na nebo. Menih je dvignil mrtvo truplo in ga položil v grob. Srna se je dvignila in se priplazila k grobu. Menih je pokleknil, izmolil je molitve za umrle in pokril vse telo z rumenim listjem in z zadnjim cvetjem, ki ga je našel okoli votline. S solzami v očeh je s slabotnimi rokami zasipal grob. Dvoje svežih vej je v znamenju križa položil nanj. Srna je legla na grob, stegnila je glavo in zaspala kakor mrtva.

Starec je odšel v votlino, pokleknil k steni in molil dolgo v noč: za Juto, za kralja Rišarja in za njuno dete. Tiha jesenska noč je krila gozde na okrog, kakor da hoče s svojo temoto pokriti za vselej veliko skrivnost, ki jo je čuvala v sebi. Drugo jutro se je menih poslovil od preprostega groba in tihega gorskega selišča ter se podal v dolino, da bi se tam okrepčal, ker sta ga oslabila težka hoja in naporno delo.

Ko je prišel v vas, so ga ljudje z veseljem pozdravili, kajti oče Evstahij je bil znan v vseh vaseh pod gorami in vsi so ga ljubili, ker je prihajal k njim vedno z božjim blagoslovom na ustih. In pripovedovali so mu o skrivnostnem čudežu, ki se je dogodil te dni pod gorami, ko je voda z vrhov prinesla živo dete v košku; vsi so povpraševali, odkod bi bilo to dete, ko ni nikogar, ki bi prebival tam gori v tisti gozdni samoti. Oče Evstahij pa jim je rekel:

«Velik je Bog in čudna so njegova pota. Mogoče je nesrečna mati izročila dete gorskemu potoku, da ga reši smrti. Kdo bi doumel dejanja in nehanja Gospodova?»

In je odšel iz vasi proti mlinu ter že od daleč zagledal starega mlinarja, ki mu je prihajal naproti. Kajti mlinar je bil v težkih skrbeh, kaj naj stori z otrokom, ker ni vedel, ali je krščen ali ne, in se je bal, da ne bi zadela nesreča njegove hiše. Zato je povedal očetu Evstahiju vse, kakor se je zgodilo. Oče Evstahij je odšel v hišo in našel na postelji dete, ki je mirno gledalo neznane ljudi okoli sebe. Sklonil se je nad njim ter ga prekrižal z znamenjem križa. Mlinar pa mu je pokazal košek, ki je bil priplaval po vodi, in robec, ki je bilo dete vanj zavito. Oče Evstahij je pogledal robec in je spoznal na njem kraljevsko znamenje kralja Rišarja.

«Poiskal bom očeta tega otroka,» je rekel in spravil robec v svoj žep na prsih.

«Angelin je njegovo ime,» je rekla mlada mlinarica, «tako stoji napisano na deščici, ki je bila v košku.»

«Moj dom je brez otrok,» je rekel mlinar, «in radi bi otroka sprejeli za svojega.»

«Skrbite zanj, dokler ne pride čas, ko se razjasni njegova usoda,» je rekel oče Evstahij in s trepetajočimi ustnicami poljubil malega nebogljenčka. (Dalje prihodnjič.)

Janko Samec:

Čakanje.

O, če samó bi slutil ti, moj dragi,
kako težkó, težkó nocoj te čakam,
kako za tabo gledam tu na pragi
nestrpna vsa in grenke solze plakam;

o, če bi znal, kako te ljubim zvesto
bolj od beline svojega telesa
in od zenice svojega očesa,
prišel bi k meni in bi kot nevesto

natihoma peljal me v tiste kraje,
kjer sanje se pletó iz rože vsake,
kjer zlato solnce sije skoz oblake
in trudni zemlji moč življenja daje! —

Ob tistih virih novega življenja,
bi se vse moje solze posušile
in moje misli vse bi se napile
moči za nova, globlja hrepenenja...

Ivan Albreht:

Imel sem sen.

Imel sem sen: Visoko pod nebeškim svodom
zakrožil silen ptič je črnokril,
plahutal je, se nižal, dvigal, nižal
in naposled me v mrzlo noč zavil.

In kot sem bil, sem čutil razdejanje,
razpadali so udje mi — in vse telo
na sto strani v atome se je razbežalo,
in le srce je živo, živo še bilo.

S tem srcem toplim, v smrt trepetajočim,
zakresal luč sem v novi svet...
In glej, moj ptič, moj silni, črnokrili,
naenkrat z zlatim žarom je odet.

V ljubezni molim zdaj to tajno prerojenje,
ki v smrti hrani vedno živi kal;
o, ptič iz sanj, ti daljni, tajni, nedosežni,
očisti duše še nenajdeni kristal.

Anton Vodnik:

Spokorna.

Bled je stopil v naše ječe...
Trudna je bila Njegova svetiljka
kakor da nas že dolgo išče...
Ni nas zbudila Njegova stopinja
v grozni omotici spečih...
Bled je stopil v naše ječe...

Neveste, raztrgajte vence!
Ženini, treščimo čaše v noč...
Dvignimo v mraz se iz cvetja ležišč!
Pokleknimo v molka raševino
kakor v svetišče,
kjer daruje Njegovo se vino!
Bled bo stopil med nas nekoč...

Mirko Pretnar:

Cantus mysticus.

Kje sem srečal se s teboj, o brat?
Nisem že po tvojih potih hodil,
ni nam že korakov skupnih vodil,
naš nevidni duh, nebeški svat?

Kdaj govoril sem s teboj, o brat?
Bilo davno je, pač sila davno,
kar sem točil v kupico ti slavno,
vino svoje, tebi, gost bogat.

Kdaj in kje sem videl te, o brat?
Stopaš kot neznanec zdaj pred mene.
Kaj naj bodo knjige mi učene?
Pojdiva, oj pojdiva orat!

Ivan Zorec:

(Konec.)

Beg Bukovac.

Sreči bega Alija Bukovca ni kalil noben oblaček svetlega solnca. Na belem gradiču je srebrno pela vesela pesem vdane Vukósave, njen cvetoči sinek je skakal okoli gradiča, stara begica se je pomlajala v zadovoljnosti svojega sina, a lepa Zulejka je bila vesela mirne moževe sreče, ker ji je iz nje rastla njegova močna, moška ljubezen. Vse je bilo dobro in prav, nič ni manjkalo do popolne sreče brezskrbnega Alija. Niti takrat se ni bil vznemiril, ko je videl, da ga maščevalno zasleduje Vaso Radović, bivši ženin mlade Vukósave.

Samo enkrat se je nekoliko ustrašil, pa bolj zaradi svojih dragih kakor zaradi sebe.

Šele z mrakom namreč se je bil nekoč na visoki planini predramil iz omamnih pisanih sanj. Na zahodu se je razlivala blaga večerna zarja, on pa je hitel, hitel v mehko naročje svoje mile sreče na belem gradiču. Srce mu je drhtelo iz pretesnih prsi in se jadrno neslo s svojim hrepenenjem.

Iz visokih lin, iz zamreženih oken so ga iskale in težko pričakovale ljubeče oči.

Beg se je naslajal v radostnih domislekih in se smehljal...

E, zdravje vam vsem da Bog dá!

Ko že ni bil več daleč od doma, je škrtnila pečina nad stezo. Postal je in zaklical:

«Kdo je?»

Na stezo je skočil človek.

«Kaj se skrivaš? Kdo si?» ga je kratko vprašal beg.

«Ne skrivam se! Vaso Radović sem in čakal sem te!» je mirno odgovoril človek; roke je miroljubno držal na hrbtu.

«S poti!» je trdo rekel beg, ki ga je mladeničeva predrznost ujezila.

«Za Vukósavo —!» je Vaso siknil med zobmi in zamahnil z nožem, ki ga je skrival za hrbtom.

Beg se je nagnil nazaj, da bi se ognil besnemu udarcu; tako mu je izpodletelo in je omahnil vznak.

Napadalec je takoj planil in izginil med pečinami.

Ampak beg je vstal in si odpel srajco. Na prsih je bila podolgovata rana, hudo krvaveča.

«Sreča, da sem omahnil... tako je bolj vrezal ko zabodel... in ni šlo globoko...,» je pokimal ranjenec, hitro si odrezal kos srajce, zamašil rano in šel domov.

«Ni strahopetec ta Vaso, ni... Najbrž se bova še srečala...,» je premišljal beg in se nasmehnil, ko se je spomnil, kako malodušen in boječ je bil Vaso.

Ni bil hud na Vasa, še čudil se mu je, da se je upal skoraj pred vrati gradiča napasti mogočnega bega; ali rana ga je skelela, pekla in v srcu se je začel jeziti sam nase zaradi lahkomiselnosti, ki je prav za prav kriva te nejunaške rane.

Selim, čuvaj na glavnih vratih gradiča, je kljub veliki svoji lenobnosti prestrašeno poskočil, ko je zagledal bledega bega in kri, polzečo po roki, ki je zatiskavala rano.

«Molči — nič ni!» je rekel beg in je urno šel k materi.

Od tistega časa sta Zulejka in Vukósava strahoma trepetali, kadar je beg Ali šel iz gradiča.

«In vendar je Vaso — junak!» se je bala in čudno zamislila Vukósava.

«Velik junak je, ki se je upal napasti mojega sokola —!» je premišljevala in se bala Zulejka.

Stara begica pa je bila mirna.

«Ni ga, ki bi zmogel mojega junaka!» je zasmehljivo mahnila z roko, ko sta mladi ženi skrbeče tiščali in buljili zakrvavele oči iz grajskih lin in oken in čakali ljubljenega moža.

Beg Ali ni več dosti mislil na Vasa, čeprav je drzni mladenič kmalu po tistem napadu pripeljal v temni noči četico hajdukov in srdito naskočil trdni gradič; ni mislil, saj je s svojimi čuječimi hlapci gladko odbil nenadni naskok.

Ne, to ga ni več vznemirjalo.

Ali naenkrat je po deželi planil glas, da hočejo neke tuje vojske zavzeti Bosno zlato in Hercegovino junaško ter udušiti pravice in svoboščine begov mogočnih in ag silnih, pregnati sultana, gospoda vseh gospodov, in islam blagoverni — o, in tedaj je zadrhtel, se ustrašil.

Potujoči goslarji in pevci starih narodnih junaških pesmi so se oglašali na belem gradiču, da bi se poklonili pred blagim begom in da bi mu s svojimi pesmimi razveselili junaško dušo; z njimi so hodile hude vesti o drznih tujcih, lačnih te junaške zemlje.

«A kdo ti je rekel, da nam grozi tuja vojska?» se je razburjal beg Ali.

«Da ti po pravici povem, dobri beg: kamorkoli pridem, povsod to govorijo,» je vztrajal goslar.

In beg Ali je šel in je ves v skrbeh slonel v visoki lini svojega silnega gradiča, prežečega s kamnitega gorskega slemena v široko, ravno dolino, slonel in se bal.

«E, sinko, sókole sivi, veliko ti zdravje, junaška ti duša —! Kaj bo, če goslarji in pevci ne lažejo?»

Mogočni beg se je grizel v srce in je žalostno in jezno gledal po dolini in po strmi in široki planini.

A kaj je tamle?

Po stezi v dolini je dirjal jezdec naravnost proti gradiču.

«Kdo bi bil to?» je ugibal beg, ki že dolgo ni imel gosta.

Jezdec je pridirjal že pod gradič, ustavil na dvorišču spenjenega konja, razjahal in vrgel uzdo hlapcu, ki je bil pristopil.

«Kje je beg Ali?» je hlastno vprašal in se oziral, kakor bi se mu mudilo.

Beg Ali pa je že sam prišel na dvorišče.

Zaprašeni jezdec se je globoko priklonil enkrat, se je priklonil dvakrat in se s plosko roko počasi in dostojanstveno dotikal znojnega čela.

«Da si mi živ in zdrav, junak!» je beg počasi odzdravil. «Odkod si, kdo te pošilja in kam?»

«Beg Ibrahim Pašić iz Gabele me pošilja do tebe, mogočni beg, in do drugih.»

«Iz Gabele? Moj tast? — Dobrodošel, dragi! No, pojdi z menoj!» je vabil utrujenega gosta.

Daljni sèl je potrdil vesti goslarjev in pevcev. Avstrija zbira svojo vojsko, da jo vrže v deželo. Beg Pašić nabira vstaše, da se ji upre. Njemu, begu Aliju, naroča, naj spravi ženske in dragocenosti v Mostar, naščuje kmete in oborožene privede, ko dobi njegovo zapoved.

Beg Ali Bukovac je stegnil roke predse, kakor bi se hotel česa ubraniti, lice mu je nekoliko pobledelo, a glava mu je padla na prsi.

Sèl je umolknil in se je zagledal v krivo sabljo damaščanko, ki je visela na steni med noži in kratkimi puškami in se motno svetlikala v srebrnem okovu in bunčikastih zakovicah.

Ampak beg Ali je dvignil glavo in obraz mu je zardel, ko je odločno rekel in si pogladil silne brke:

«Alah je velik!»

Sèl je umaknil željne oči z dragocenega orožja, obrnil se proti vzhodni strani, sklonil glavo in z obema rokama pokril obraz.

Beg Ali je vstal in se vstopil k lini, gledajoči po dolini in revnih vaseh.

Kod, po kaj so mu hitele vroče misli?

Ko se je odmaknil od line, slà ni bilo več v sobi.

«Dà! Udari, bíj, kolji!» je sikal beg in se oziral po orožju na steni. Ves obraz mu je žarel v čudnem ognju, iz oči so mu švigali bliski.

V nekaj dneh se je utaborila pred gradičem močna četa vstašev, oboroženih in opremljenih z vsemi vojnimi potrebščinami.

Beg Ali je hodil med njimi, pregledoval orožje in opremo, štel junake in se jih veselil.

Med njimi je zagledal tudi Vasa Radovića in je osupnil.

«Kaj hočeš — ti?» je kriknil nanj.

«Mi smo z njim!» je dejala in se stisnila okoli njega četica brkatih, začrnelih, strašno oboroženih hajdukov. «Vodi nas v boj nad tujo vojsko!»

«No, le potrpite, da pridemo do bega Pašića —!» je grozeče mislil, ker se mu je zdelo, da ne bi bilo prav, če bi jih kar tu prijel. Na glas pa jim je mirno rekel: «Dobro, bojev bo dosti!»

Ponoči je pridirjal Pašićev sèl z zapovedjo, naj bega Alija četa takoj pride v Gabelo.

S prvim jutranjim svitom so se že gnetli na dvorišču žilavi mezgi in majhni dolgodlaki konjiči. Vešči vodiči so živalim spretno natovorili večje in manjše zavojce.

Potlej so tiho priihtele stara begica, Zulejka in Vukósava s sinkom in so sedle na mehko osedlane mezge.

Preden se je četica uredila za odhod, je počasi prišel beg Ali, lep in prazničen in sijajen, ko sam velemožni paša vse zelene Bosne zlate.

Kratki, komaj do srede hrbta mu segajoči suknjič brezrokavnik iz težkega črnega bagra je bil na gosto in prekrasno izvezen z debelimi zlatimi nitkami; na prsih so mu v štirih navpičnih vrstah bingljali ohlapno prišiti veliki srebrni gumbi; okoli pasu mu je bahatil z drobnimi srebrnimi in zlatimi bunčicami obloženi široki usnjati pas, nabodičen z noži in samokresi; do kolen so mu segale široke, v ohlapne gube nabrane hlače iz težke črne svile, na krepkih mečah so mu pokale bele volnene nogavice, rdeči fes, ovit z dolgim rdečim turbanom, mu je sedel nekoliko postrani, a ob boku se mu je v jutranjem solncu lesketala bridka sablja, kriva damaščanka.

Krasen junak je bil beg Ali Bukovac.

Vsa četica je onemela, vse oči so ga božale, a Vukósavin sinek je veselo klical in stezal ročice po lepem očetu.

Beg Ali je trdo ukazoval in naročal četici in se počasi bližal ženskam.

Obstal je. Ko je premagal trenutno ginjenost, je stopil k materi, poljubil ji velo roko in ni rekel drugega kakor: «Mati!» Potlej je pobožal Zulejkinega mezga po dolgem vratu in burno segel po Vukósavinem sinku, svojem dragem begiču, stisnil ga k sebi in ga naglo posadil v naročje ihteče Vukósave in vsem skupaj zamolklo dejal: «Idite! Alah je velik!»

Četa se je zganila, vodiči so kriknili in živali so zapeketale po kamnitem tlaku proti izhodu.

Beg Ali se je počasi obrnil in mirno odšel v svojo sobo. Tam se je stisnil v ozko lino in je z zameglenimi očmi gledal za četico, ki je počasi tonila v dolini. Srce mu je šlo z njo in je ostalo pri njej.

Truden in top in kakor postaran je prišel k junakom pred gradičem.

Čuvaj Selim se je globoko priklonil in mu je resno javil:

«Ponoči je skrivaj odšel Vaso z vsemi svojimi pristaši.»

«Vaso — odšel?» se je ustrašil beg Ali. «Zakaj mi nisi takoj javil?»

Selim se je dotaknil čela in se še globlje priklonil.

«Nisem te hotel motiti, ko si odpravljal svojce, in mislil sem, da je prav, ker je odšel.»

Beg Ali ni mislil tako in je takoj poslal za popotnimi svojci močno krdelce v ojačenje njih spremstva.

Pa ni bilo treba. Zakaj prisopihal je človek iz spremstva in naznanil zavzetemu taboru, da jih je iz zasede napadel Vaso, otel jim Vukósavo z otrokom, vsem drugim pa ukazal, da nadaljujejo pot.

Beg Ali je pobesnel. Ves bled je drhtavo ukazal Selimu, naj gre in zažge rojstno vas Vasovo in pokolje vse njegovo sorodstvo.

V par urah je zvesti Selim izvršil hudi ukaz; iz lastnega divjega nagiba je zapalil še sosednjo vas, češ, da skriva pobegle sorodnike hajduka Vasa Radovića.

Z gradiča je beg Ali gledal Selimovo divjanje, penil se je od togote in se jokal ko otrok in žal mu je bilo, da ni ukazal upepeliti vseh vasi in poklati vse doline.

Potlej je zajezdil iskrega žrebca in odšel s krvi lačnimi vstaši. In najmanjši vzrok je zadostoval, da je puščal za seboj krvave sledove.

Še tisti večer so hajduki napadli, izropali in zažgali begov gradič. —

Ko se je dežela umirila, bega Alija Bukovca ni nikoli nihče več videl v tistih krajih.

Iz doline, še ubožnejše in umazanejše, strahoma koprneče v prisojni breg, je k razvalinam razrušenega gradiča vodila lepega dečka Vukósava, vdova med vojno ubitega hajduka Vasa Radovića, in se vselej bridko jokala.

Za kom: za begom Alijem ali za hajdukom Vasom?

Ej, dà, duše mi, junaka sta bila oba —!

A. Debeljak: ⟨Konec.⟩

Gustav Flaubert.

⟨1821—1880⟩

Izkušnjava sv. Antona — poslovenjena v rokopisu — je ogromna vizijonarna gravura, ki jo je avtor spočel pred neko Breughelovo podobo, kakor je pozneje zanosil legendo o sv. Julijanu Strežniku pred Caudebecovimi steklorisi. Henriku Mazelu je to «eden najslavnejših proizvodov francoske književnosti in celo človeškega duha». Prvo zasnovo je izdelal v svojem 27. letu in jo prečital Bouilhetu in Du Campu. Pobratima pa sta mu dopovedovala, da vodi ta pot v pustinjo in samoto, svetujoča mu, naj zgradí delo z domačo vsebino, naj opiše «Delaunayjevo zgodbo», iz katere je vzkalila Bovaryjeva: umotvor jima je bil pretuj, predaljen, preučen, utrudljiv. Druge verzije, polovico krajše in mestoma omiljene, ni objavil, ker se je bal vnovič priti paragrafom v kremplje. Tretji zasnutek pa je zagledal beli dan ob stoletnici Goethejevega Fausta, ki ni mogel doživeti dostojnejše proslave v človeškem ustvarjanju. Saj to je neizmerna sinteza, dovršena umetnina brez primere.

Poslednja edicija je težka trilogija, razbrzdan in vihrav skokot prikazni; prividi se sklepajo in spajajo, porajajo se brez konca in kraja. Da pa si more bralec oddahniti na tej dirki v prepad in brezno, je pisec razdelil v sedem stadijev svoj Sen vražje noči. Dočim je v prvem in drugem zametku mrgolelo dolgočasnih abstrakcij, živí tu sv. Anton naravno, krepko življenje; ni samo stroj za vprašanja ter odgovore, temveč ubog puščavnik, ki se spominja svoje matere in sestre, pa tudi male Amonarije, tekajoče s frfotajočo tuniko za njim, ko je odhajal z doma. In ta stari asket, ki je prišel po Antona, jo je zaman odganjal.

V prvem stadiju vidimo svetnika v pustinjski koči. Brada mu je dolga, lasje veliki, tunika iz kozine. Napenja se, kako bi ušel puščobi strašne samostanske acedije. Mladostni spomini izprožijo dolgo vrsto njegovih preizkušenj: misli na prva leta svojega samozatajevanja, na prve boje z Arijanci, na neko mučenico iz Aleksandrije, čigar slika se zliva z Amonarijino. Veter obrača pred njim liste Svete knjige in zapored mu beže pred očmi vrstice, iz katerih se bodo porajale bližnje izkušnjave: hrana apostola Petra, pokolj Amalecitov, Nabukodonozorjev sijaj, Ezehijev zaklad, obisk kraljice Sabe kralju Salomonu. Podobe in spomini se množe, vrtinčijo, glasovi se križajo, prikaže se hudič.

V drugem stadiju ga naskočijo bolj človeške napasti, vsi naglavni grehi razen lenobe. Obložena miza upodablja Požrešnost; prikazen zlate čaše in biserov predočuje Lakomnost; upor v Aleksandriji, naval pravovernih pustinjakov na arijanske razkolnike simbolizira Jezo itd. Pri teh bežnih in blestečih prikaznih je vse živo, poduševljeno: jedva zaslutiš, da predstavlja kraljica Saba nečistost. Naglavni grehi toliko da nejasno kažejo svoje glave izpod peroti Zlodeja, ki jih pokriva «kakor ogromna pirh-pogača, doječa svoje mlade».

V tretjem stadiju se pojavi Hilarion, najljubši Antonov učenec, prav za prav pretvorjen Vrag, in naznani bodočo sliko Razkolov. Četrti stadij obseza skoro tretjino dela. Puščavnik je poprej trdil, da Nova zaveza žari v čisti luči, Vrag pa ga bo prepričal o nasprotnem z vrtinčastim nizom herezij. Anton je nadalje priznal, da hoče spoznati skrivnost človeških in božjih reči, Vrag pa ga pahne v omotično kôlo sistemov. Góvori in prepiri se odigravajo zaporedoma v baziliki, nizki čumnati, ječi, gozdu, na gori.

V baziliki vse mrgoli herezijarhov: Manes, Tertulijan, Montanus, stari Ebioniti, ki so poznali Sinú tesarjevega. Nizka soba je ona, kjer Knufisovi častilci ponujajo posvečeni kruh kači: «Brzec, ki tekaš brez nog, grabež, ki jemlješ brez rok.» Temnica je tista, kjer obsojeni kristjani čakajo mučeništva. Gozd daje les, na katerem se živ sežge indski gimnosofist. Na hribu pa se pojavita zaporedno Simon iz Samarije in Apolonij iz Tijane.

Da bo še bolj raznolik in pester vrtinec doktrin, je Flaubert uvedel še indskega fakirja, ki se po pravici ne bi smel šteti med heretike, in cirkuškega mučenika, ki pa bi bil bolje pristojal donatistom, saj so pravoverci smatrali njih žejo po mučeništvu za prenapeto. Zato je njih navzočnost med heretiki neumljiva.

Za krivoverci sledi vrtlòg Božanstev, katerim so v dokončnem besedilu dodani še azijski bogovi, saj Anton jih je moral poznati. Ko se srdi na Izido, mu Zlodej zašepeta: «To je božica tvojih dedov, njene amulete si nosil v svoji zibki.» Izprevod bogov ima dalekosežen filozofski pomen. Ko se Anton roga dežetvorcem, mu oponaša Hilarion Hudič: «Čemu pa ti izganjaš zle duhove?» Kadar se huduje nad spolno predstavo Božanstva: «Saj si jo domišljaš kot živo osebo!» Čim se pojavi Budha, ga Vrag opozarja na vse njegove podobnosti s Kristom. In ko sveti mož toži in tuguje ob misli na vse te duše, pogubljene zaradi krivih bogov, mu Zapeljivec mrmra: «Ali se ti ne zdi, da so tu pa tam slični pravemu?»

Za nomadskimi boštvi, katera so nekdaj nosili na rokah liki velike hrome otroke, pridejo predpotopni maliki, potem indski bogovi, potlej azijski: Oanes, Belus, Ormuz, Artemis, Izis, device, ki se prostituirajo Boginji na babilonskih vrtéh, Atysov pogreb. Nato sijajni, čudoviti Olimpijci, pred katerimi se Anton reši moleč «Vero».

Končno nastopijo severni, etrurski, latijski bogovi, skromna kmetska božanstva, za katerimi nas ne preseneti Crepitus, a Crepitus je tu samo zbog opreke, Jehova se pokaže v blisku in tresku: izprevoda je konec. «Vsi so šli mimo!» jekne sv. Anton in Hudobec mu odvrne: «Jaz sem ostal!» — «Moj si, moj si!» ponavlja peklenšček, napovedujoč Antikristov prihod. «Veš-li, kje je pristni pekel? Tu! Grehi so v tvojih prsih... Vrnem se... Vrnem se...»

Tako se je končal prvi zametek te ljudske legende. A ničnost teologij je zgolj podrobnost v razvoju človeškega duha. Veliki problem tiči v iskanju. V definitivni redakciji vpraša Hilarion: «Hočeš videti Hudiča?» Anton pritrdi, meneč, da se ga odkriža zastran prehudega gnusa in studa — in tako se začne šesti stadij.

Anton leti skozi zvezdna prostranstva na krilih hudobnega duha, katerega pa ne vidi: «Morda sem umrl in plavam k Bogu,» si misli. Repatice švigajo, solnca se sučejo, puščavnik se meni sam s seboj in vragov odgovor «se mu zdi odmev lastne misli». Vsa posvetna filozofija ga napada, in Hudoba hipoma sklene: «Môli me in prekolni senco, katero imenuješ Boga!» Anton se molče upre in Protivnik ga zapusti.

Za metafiziko nastopi ob zadnjem stadiju fizika, drevo spoznanja predstavlja poslednjo izkušnjavo. Kot edini abstraktni bitji se javljata Smrt in Nečistost, pomešani med bajne živali. «Če bi človek mogel spoznati — ugiblje Anton — prvotne oblike, katerih telesa so zgolj podobe, bi vedel za vez med snovjo in med mislijo ter za samo jedro Bitja.» Tedaj se privalé bajeslovne životinje, najprej Sfinga in Himera, za njima pa vse stvarstvo, počenši s polljudmi: Nizne, Blemije, Pigmeji, Skiapodi (za prehod od pojmovnih do živečih pošasti služijo Astomi, «malo več nego sanje, še ne cela bitja», namesto da bi stali na koncu z atomi vred); nato človeške opice, psoglavci, pozemske živali od Sadhuzaga do Enoroga, zračni, morski, prvotni nestvorci, životinje, ki so zelišča, rastline, ki se stapljajo s kamenjem, atomi, in Anton zmedeno vzklika: «O sreče, videl sem vznik življenja... Hotel bi pronikniti sleherni drobec, prodreti v dno stvari, biti snov!» To je pač poslednji greh. Drevo spoznanja premore svetnika, toda dolgotrajni odpor mu pridobi milost, zdani se, Kristov obraz sine v solncu, Anton se prekriža in se poglobi v molitev. Vrag je poražen in izkušnjave konec.

Flaubert ni zasnoval te spekulativne freske v protiverskem namenu, drugače bi bil Anton po brezbožni želji «biti tvarina» omedlel, ne pa se povzpel v molitvi. Opozoril sem že, zakaj ni zbližanja med bogom Prdcem in Jehovo tolmačiti kot nespoštljivost... V legendi je sv. Anton izkušan telesno, Flaubert pa je za polteno napastjo popisal še vse težnje človeškega duha, brezbožnost, znanstveno vedoželjnost. Rešil pa je zadatek pesimistično, po svoji mržnji napram učenjakom. On ne priznava veličine možganov: prednost izkazuje umetnosti, ki razkriva in razkraja življenje, drugo mu je odveč.

Pri **Izkušnjavi** sem se pomudil nekoliko dalje, ker je stoprav danes obrodila sad: Roland Dorgelès, avtor **Lesenih križev**, je letos obelodanil v istem duhu svojo mojstrovino **Saint-Magloire**. «Drzno je vzel v roke orožje dovršenega realista, katero mu je predal njegov prednik (Flaubert), ter ustvaril kakor on neistin svet, da bi nam pokazal polom slednjega človeškega napora» (Journal des Débats, 15. febr. 1922.).

Od **Treh povesti,** ki jih je ponašil Oton Župančič, sta dve, Legenda in Herodijada, smela poizkusa, kako je obnavljati ter oživljati davne šege in daljne duše, dočim je Preprosto srce prevejano enostavna slika, dogotovljena s povsem siromašnim predmetom: nekaj genljivega in velikega se nam očituje v okornih ali smešnih učinkih.

Bouvard in Pécuchet ovajata najkrepkeje Flaubertovo subjektivnost. Oba junaka sta nezadovoljna, hlepeč po znanju. Bavita se z vednostjo. Ker pa sta že od početka umstveno za nič, opešata pri svojem zaletu popolnoma ter se pobebita. Veda ju je resda pokvarila, vendar je pisateljevo dokazovanje pristransko: učenost še ni jalova, če je ugonobila dva slaboumnika.

Kritiki — vse od Cuvillier-Fleuryja pa do Fagueta — so radi Flaubertu zamerili, ker jih vodi po tujih, nepristopnih deželah. A slaba bi predla razvoju in napredku, če naj bi se znanstvenik ali slovstvenik ukvarjal zgolj s poznanimi rečmi. Mar ni baš Corneilleva žaloigra sama vzrok, da vendarle kdo zna za Pruzijo, za Nikomeda, za Bitinijo? Kaj ni Chateaubriandova **Atala** ohranila v naši zavesti Meššasebé ter izumrle Načeze? Sicer je res mestoma težko stopati za mojstrom, to pa zato, ker je delal vestno: tolikanj se je zatopil v svoj posel, da je gubíl tla pod nogami in živel le s svojimi osebami. Zavedal pa se je, da nosi v sebi posebno silo, moč evokacije. Zategadelj je vztrajal. V pojmovnih mislih je Flaubert okoren, ume pa izborno **slikati.** Za oznako mu služi preprosta kretnja; kadar to ni mogoče, pa prispodoba, s katero odkriva resničnost. In slikarski dar mu je omogočil čudež: v galeriji njegovih slik ne najdeš njegovega portreta. To izločevanje lastnega jaza so hoteli nekateri razlagati kot plahost, bojazen pred prenaglo sodbo množice, češ, spomnite se na njegovo boječnost pred ženskami, na trouvillesko neznanko, ki je zmedla sedemnajstletnika, ne da bi si jo bil mladič upal nagovoriti. Domislite si, da se v svojem 29. letu ni drznil odpotovati brez materinega dovoljenja. Ta normandski gusar, ki se je bahal z ameriškim divjakom med svojimi pradedi, je bil koncem koncev skromen in ponižen: zato baje ne priznava svojega romantizma, pač pa ga podtika svojim osebam, kakor da se jim posmehuje.

Toda ta razlaga je puhla in prazna. Flaubert je znal nastopiti, biti silovit ko vihra, dasi je bil blag. Meščana se ni plašil, preziral ga je. Samozavesten je bil tolikanj, da je lahko pisal tri leta, pa nikomur črhnil o svojih načrtih. Brez oklevanja se je navdušil za povprečnega glumca ali za roman Edgarja Quineta. Zaprt in zapet se je kazal premišljeno, iz spoštovanja do umetnosti. «Ne suženj, ampak gospodar moraš biti svojemu navdihnjenju.» V tem verskem češčenju pisateljevanja se je umaknil v Croisset, čuteč se osamljenega ko Stello, nerazumljenega ko Chatterton. Umetnost je presveta, da bi bila komu dekla, pa celo moráli. Ločena mora biti od vsakdanjega vrveža, biti mora **neobčutna.** Pisatelj, ne mešaj se v noben izprevod, ampak sej cvetje po pustinji. To geslo ga je tiralo v večno borbo s svojo notrino. Po prvi izkušnjavi je dejal prijateljima: «Razjedal me je rak lirizma, vidva sta me izlečila.» Poslej je zatiral v sebi vso literaturo, vzmike, slasti, in čeprav božjasten, je nameraval ozdraviti leposlovje umetelnega, čudnega romantizma. To samoubojstvo se mu je zdelo zlasti lepo: «Kleopatra» — pravi — «je umrla enako vedra ko sveti Frančišek.» Ljubil je samo zabranjene, nedosežne cilje. Brodeč po Nilu, si je mislil: «Nikoli ne bom videl Ganga.» Posluha ni imel, a iskal ter občudoval je nad vse ubranost. Kolikrat si je ponovil Micheletov izrek: «Samo nemogoče me mika.» Zato ni razvoja v njem. Bil je os, ako so drugi platišče, da govorim z njegovim oboževancem Hugojem. Ne pozabimo, da je razglabal 20 let o Salambi.

Vriva se nam dojem, da je v tej dušni drami nekaj izumetničenega, bolnega. Pa saj so biseri posledica školjkine bolezni. A Flaubert ljubi svojo muko. Če ni maral izlivati svojega življenja v slovstvo, je pa slovstvo vsrkalo pigmalionista vase. «Ko sem pisal zastrupljenje Eme Bovaryjeve, sem čutil tak okus po arzeniku v ustih, da sem parkrat bruhal.»

Prečitajmo le nekaj Flaubertovih poglavij, pa bomo spričo harmoničnega vtisa s težavo verjeli, da je mogoče «dospeti do sloga samo s krutim napenjanjem, z zagrizeno ter udano trdovratnostjo». Vendar je temu tako. Flaubert je popisal nešteto listov, čital na glas, pilil, popravljal, preden se je dokopal do prosojne, ubrane oblike. On je najboljši primer, kako se trudoma ustvarjajo umetnine, pa da ne čutimo nikjer napona in napora.

Jacques Boulenger ne more doumeti, da bi bil Flaubert stokal, ječal, se znojil in se zgrudil včasi ter obležal topo na divanu, napisavši dve strani v osmih dneh. To bi že bila nadnaravna težkoča v proizvajanju, zlasti ker je v svoji korespondenci neobičajno nagel, gostobeseden, a pri vsem tem izklesan. Jules Lemaître je razlagal «Flaubertov slučaj» z lenobo: češ, pušil je vivček za vivčkom, polegal po naslanjaču, segal po bogati knjižnici, prežvekal pridevke, to mu je bržkone pomenilo «delati ko črna živina».

André Delacour ga tolmači z boleznijo, ki je ka-li nagibala Flaubertovega duha v mračnost in negibnost. A ni-li slednja nepravilnost bolezen? S tem še ni torej nič objasnjeno. Sicer pa je ta bolezen precej zagonetna: eni jo nazivajo epilepsijo, drugi mentalno patologijo. Kdo naj ji premeri duševslovni učinek? Gotovo je samo to, da je zbog nje zapustil pusti juridični študij, ko se je pojavila prvič l. 1843. A temnogleden je bil že iz mladega, videl je povsod «človeško bedarijo»; tako se je našlo iz njegovega devetega leta pismo, ki se pričenja takole: «Dragi prijatelj, prav praviš, da je Novo leto neumno.» Toliko, da ni rekel, da je buržujsko!

Charles Du Bos je izkušal razbrati Flaubertovo uganko z «notranjim okoljem», kakor pravi temu pojavu Claude Bernard. «V jedru sem človek meglá,» trdi pisatelj Izkušnjave leta 1852., «in samo s potrpežljivostjo in učenjem sem se izločil iz belkaste tolšče, ki je poplavljala moje mišice.» To vam je zajetna, vendar nerazčlenjena in nekam otrpla gmota, kjer vse gomizljá in mrgoli, vsakatero majceno gibanje pa zanima celokupno gmoto sámo. Iz tega morja sanjarij, iz goste, pa dovzetne prasnovi se je mukoma izobličila Flaubertova osebnost. Poleg tega ne pozabimo, da je bil zdravnikov sin, odgojen v bolnici: odtod v njegovem prvem pismenstvu toliko mrličev, črvov in muh, njegov rabelaisovski zmisel za kosmato skatologijo, zaradi katere ga ni maral Mérimée. Toda razen gadnega realizma se nahajajo v bolnici še okna, kakor jih opeva Mallarmée: skozi ta okna beži duša v daljno sinjino, proti veličastnemu zatonu. Tako bomo razumeli Flaubertovo lastno sodbo: «V meni sta, knjižno povedano, dva možica; eden je zamaknjen v besedništvo in lirizem, v orlovski razmah, v stavčne zvočnosti in miselne vrhunce, drugi pa brska in brba po resnici do dna, poudarja podrobnosti tako krepko kot velika dejstva in bi vam dal rad otipati malone telesno stvari, ki jih obnavlja.» Premagal pa je svoj notranji ustroj z umetnostno vero, z umetnostnim misticizmom. Udejstvil je tisti kompromis med umetnostjo in vedo, ki je Bourgetu formula za roman.

V Flaubertovem jeziku trčite ponekod ob slovniško hibo, slog pa mu je velikolepen, odlikujoč se pred vsem po kipovitih vrlinah: mogočen, enoličen ritem, tako rekoč izven pomena, katerega spremlja nalik pljuskotu valov ob krasnem govoru kraj obale.

Flauberta vsakdo časti, ker on je klasični primer pristnega književnika: kakor laičen benediktinec živi samotarsko zgolj za popolnost umetnosti, zaničujoč slednjo nizkotno, nepošteno spletkarstvo. Ob tej dušni borbi pa ni utegnil živeti. Je-li bila Luiza Colletova res njegova izvoljenka? Naj zaključim z odposlanikom belgijske akademije, Albertom Mockelom, ki je dejal pred najmlajšim kipom na Luksemburškem vrtu: «Flaubert! vzor brez para v nedosežni dovršenosti svojega dela in v svojem življenju! Da bi mu mogli vselej slediti, temu zgledu klene poštenosti, nesebičnosti in možatosti, zgledu plemenite vneme in nebrzdane neodvisnosti.»

Viri: Flaubertovi spisi; Lanson, Histoire de la littérature française, 1909; Le Correspondant 10. dec. 1921; Mercure de France 15. dec. 1921 in 1. jan. 1922; Opinion 31. dec. 1921; Revue des deux Mondes 1. dec. 1921 i. dr.

Alojz Pikel:

Junak.

Pski pajčolan, ko sta odhajala iz trga. Molče in zaski pojčolan, ko sta odhajala iz trga. Molče in zamišljena, sklonjena vase, sta stopala po cesti; s poljubom skrbi na čelu, z bremeni na srcih, ki jih mladina občuti tem težje, ker vidi pred seboj vedno vse vedro in svetlo. — Tu pa tam na kakšnem oknu raztresenih hiš se je živo pojavil ženski obraz s sramežljivo prikrito radovednostjo; kmalu nato skoro slučajno še drugi tik njega, oba pa zato, da bi videla mlademu paru v lice. Kdor jima je prihajal naproti, jima je že od daleč gledal naravnost v obraz in se še dolgo oziral za njima, ko sta bila davno že mimo. Celo kuštravi gologlavci na cesti in za ogli so sredi krika obstali z velikimi očmi.

Saj je vsakdo bil vajen, videti ju prej vedno skupaj.

Medtem, ko on tega niti opažal ni, se je ona pod vsakim pogledom vzravnala kakor pod pikom, dvignila je glavo in umetno razjasnila obraz. Zakaj neugodno je, biti opazovan, če v srcu boli. Ko pa ni bilo več hiš ne mimoidočih, je pala njej glava zopet na prsi, vzbudil se je drget v njenem životu, v očeh pa ji je ugasnil ponarejeni žar miru in srdit boj s težko užuganimi solzami se je vnel na novo.

Tako sta hodila dolgo pot proti kolodvoru, ki naj bi ju zopet ločil; kajti on se je moral odpeljati.

Nihče ni izpregovoril besede. Ona je bila vsa zaverovana vanj kakor v Boga, in zdelo se je, da čaka, da bi mu ne bila nadležna z ogovorom, ko se mu je vendar videlo, da je otožen, ker mora oditi, dà, ki prav za prav vesel že niti ni bil prišel. Ali zato ga je mnogokrat, mnogokrat od strani pogledala tako mehko, s tako globoko ljubeznijo in bridkostjo obenem, da se je vselej nemirno zganil, kot bi ga ti pogledi zapekli. Takrat je vselej nehote posegla po robcu, pa ga skoro prestrašeno potlačila naglo nazaj v torbico. Ker rekel ji je bil že prej, da ne trpi pozornosti ulice, nje zoperne zvedavosti. In ima prav; že zato, ker je on. Tako je mnoga njena solza pala prikrito v cestni prah.

On je korakal navidez brezbrižno poleg nje in mahal z malim kovčegom, ki ga je držal v eni roki z njenim šopkom jesenskih cvetlic, že vse pomečkanim. Enkrat bi ga bil že skoro nekje pozabil, pa takrat ga je bila ona pogledala tako preplašeno vprašujoče, da se ga je spomnil in ga zopet pobral.

Na neprespanem obrazu mu je čepela nemirna napetost, v njegovem pogledu je ležalo nekaj trdega, kot da melje v glavi mračne misli. Že včeraj bi se bil moral odpeljati, pa zadržala ga je bila ta neumna družba, ki ne zna drugega nego popivati.

Ravno štiri mesece je minulo, odkar je bil od tu prestavljen v večje oddaljeno mesto; obenem je napredoval in se čutil zdaj nekako vzvišenega nad temi razmerami tod, kjer je bil služboval dve leti. Saj je vse tako majhno in skromno tod, enakomerno in vsakdanje. Le poglejmo te hiše na primer! Kako neokusne so in razmetane, kakor da jih je bil veter prignal črez hribe ter jih pustil tu v zatišju, v tej pusti, enolični pokrajini. In prebivalci? Teh že celo ni vredno omenjati. Mali ljudje, male misli! Ni čuda, če se človek, ki mora živeti v takem ozračju, končno tudi sam počuti skromnega in majhnega, tako majhnega, da kmalu več ne čuti, kako mu pogled otopeva za velike stvari, da ne vidi, kako je vse to malo življenje krog njega velika ovira razvoja osebnosti, kakršna je na primer on; in da se naposled, oh gorostasnost, še celo domišljuje, da je zaljubljen, dasi ni!

Kako je prav za prav mogel tu živeti, on, in kar dve leti! No, pa saj je zato današnji njegov obisk prvi in menda tudi zadnji. Prišel je sem, sevé, za en dan, na obiske, saj se spodobi; saj je človek svoje omike nekako moralično prisiljen k temu. Pa radi nje tudi ni mogel kar tako, da se ne bi reklo, da je vihrav in nepremišljen; da je morda celo brezznačajen. Brezznačajen, moj Bog, to je tudi tak star izraz posebne vrste. Sami družabni okovi, ki bi morali prav za prav odpasti sami od sebe, če je človeku neugodno ob njih. Po kaj je že prav za prav prišel sem? No torej, po to, da ji pove, da je konec, da je ne ljubi več, da je sploh nikdar ljubil ni. In zakaj tega še ni storil? Čemu še čaka?

Ugriznil se je v ustnico in izstopil je široko, kot bi hotel ubežati tej neprijetnosti.

Moj Bog, da ljudje vendar vsega tega sami ne opazijo, ne razumejo! Seveda, saj prav zato bi zanj ne bila deklica iz teh razmer in krogov, ker ravno ničesar ne razumejo. Čisto naravno je, da bi bil tak zakon nemogoč, izprijeno življenje; kakšno življenje neki, o tem ne bi bilo niti govora!

Tam je pač vse drugače, vse bolj velikopotezno je in vzvišeno nad vsakdanjimi malenkostmi. Ljudstvo je krepkejših gest in misli, ki ne meri stopinj posameznika, ne gleda hrapavosti pota njegovega pod povečevalnim steklom.

In Anica, hotelirjeva hčerka! Ne da bi kakor kakšen vsakdanjec, naglašal tisto njeno veliko, lepo premoženje, polja, gozdove, vrt in krasno hišo — doto edinega otroka, kaj to! Toda, le oglejmo si jih pobliže obe! Anica, solnčno dete mehke nravi, elegantnega stasa, krasnega lica, vedno zdrava, živahna in vesela; bitje samih velikih misli, povsod, v literaturi in gospodinjstvu. Saj se ne ukvarja z vsako žlico v kuhinji.

In ta? Oh, pedantinja, učiteljica pač! «Ali ti je pohištvo temne barve morda zoprno?» «Ali si bolan, Jožko?» kadar enkrat zakašljam. In zopet: «Včeraj; ko si bil itak že izkrokan, pa si še dalje pil in si bil nato tako čuden, in ne bi hotela, da bi se v družbi prepiral z gospodom nadučiteljem, glej, premlad si še, Jožko; oh, bilo mi je tako hudo pri srcu!»

To so neznosnosti male duše! In to naj bi človek poslušal vse življenje? Ne, kako se more človek ukvarjati s takim bitjem dve leti! In da ji povrh tega pozneje še piše, kako se mu toži po njej in po kraju, to naj kdo razume! Popolnoma neumen postane človek, kadar je zakopan v takem gnezdu. Oh, Anica, ti bi imela za vse te stvari svoj nebeški nasmeh, ki je brez primere, in ki pove vse!

Zavzdihnil je globoko, ali misel na lepo, bogato deklico ga je naenkrat tako prevzela, da se je nehote nasmehnil.

Anica, sladko bitje! Tvoji smehljaji so kakor gorke zvezdice, ki se utrinjajo s tvojih ustec, in moje oči jih pobirajo hlastno. In tvoji sladki poljubi so čist studenec, pri katerem se napijem, kadar hočem utešiti žejo svoje ljubezni. In še danes te bom smel zopet gledati, poslušati tvoj glas, smeh tvoj. Človek bi zavriskal samega veselja — tako pa...

Preko obraza, jedva razžarjenega, mu je pala mračnost in ozrl se je po strani na spremljevalko. Ta pa, ki je bila morda ves čas tiho sanjala, zroč na hribčke desno in levo, na katerih sta prebila nekdaj toliko lepih trenutkov skupaj, in ki ga je bila medtem tolikrat pobožala z mehkimi pogledi ter srečala z njimi tudi tisti smehljaj sreče, je sprejela njegov pogled zaljubljeno vprašujoče. Tedaj pa ga je naglo umaknil, in ona je žalostno povesila oči.

Ali ti je tega treba? se je jezil na tihem. Mar bi ji bil že takoj vse povedal! In čemu še odlašaš? Zdaj takoj ji povej!

Pogledal je na uro in vprašal naglo:

«Koliko imamo še do kolodvora?»

Dvignila je hipoma glavo in obraz se ji je za trenutek razjasnil v hvaležnosti, kajti čula je bila besedo od njega.

«Še četrt ure,» je odgovorila tiho, skoro boječe; ali koj nato se je stresla kakor od groze. «In potem bom sama...» Zadrhtel ji je glas in pritajen, trepetajoč vzdih se ji je izvil iz razbolele notranjosti.

On pa ji ni odgovoril, samo iztegnil se je bolestno, kakor da mu je obleka pretesna in ves život ena sama rana. Čemu je prišel semkaj, saj bi ji bil lahko pisal in si tako prihranil vse težave!

Cesta je tekla na prostem, med samimi poraslimi holmi, nikjer okrog ni bilo nobene hiše. Ona se je borila, ustavljala je svoj izmučeni korak, in videlo se je, da bi mu rada nekaj povedala, ker uprla je bolestno svoje oko vanj, ki je zamolklega pogleda korakal poleg nje z dolgimi, predolgimi koraki. Ali prišel je nekdo mimo, in stopila je, kot da mu ni hotela ničesar povedati. Ko pa sta bila zopet sama, je plaho izpregovorila:

«Dva dni, kako hitro sta minula!»

Pa zaman, si je mislil on jezno; toda zdaj je skrajni čas, da ji povem resnico. Še tretjino poti imam za to na razpolago. Kako naj le pričnem? Vse je tako samo ob sebi umljivo, in vendar je težavno izreči.

Ozrl se je počasi nanjo, ki je stopala udano zraven njega; videti je bila zelo utrujena, na obrazu so ji bile začrtale muke svoja pota.

«Ali ne greva prehitro?» je pričel obotavljajoče.

«Sem že opazila, pa si nisem upala reči,» je zgrabila hlastno, kakor dolgo pričakovan dar.

Pogledal je na vse strani, toda v tem hipu je začul nekoga prihajati; bil je znanec, pozdravili so se in on je veselo zaklical za njim. Nato pa je naenkrat ubral svoj korak še urnejše, kajti domislil se je bil zopet svoje težke naloge. Ta vrag me je zmotil, se je hudoval zase in zamrmral: «Kakšni so ti ljudje!» Pa se je vendar čutil olajšanega.

In koj nato so prišli še drugi; kar trije skupaj, sami veseli znanci, ki so nekdaj bili tolikrat z njim skupaj popivali. Že od daleč so pozdravljali in se smejali ter pričeli z njim vesel razgovor. Ona je stopila nekoliko v stran, prilagodila je mukoma svoj obraz veseli družbi ter s polsmehom sledila plehkim, važno poudarjanim besedam; ali poznalo se ji je na nestalnem pogledu, s katerim je zrla tja preko hribov, kako zoprno ji je tako duševno vlačuganje.

«Torej, zdaj greš?» je dejal eden. «O, tebi je dobro, ki si proč od tu; saj veš, tu itak nič ni!»

In pogledal je od strani nanjo, ki je za hip pobledela.

Pozdravili so se in se razšli. Toda oni so se še enkrat obrnili: «Kod si pa kaj sinoči hodil?»

«Eh, malce smo ga polomili,» se je zasmejal, «kaj pa hočeš!»

«Pojdiva, pojdiva, Jožko!» je prosila ona polglasno.

«Kje pa?» se je nekdo zopet oglasil.

«Pri ‚Sodčku‘.»

Oni trije so se zasmejali.

«Torej zbogom, pa srečno pot!»

«Zbogom!»

In zdirjal je s tako silo naprej, da je ona v hipu zaostala za njim ter ga preplašeno pogledala.

«Jožko, nikar tako hitro, lepo te prosim!»

«Prej pa se ti je tako mudilo!» je odgovoril z razdraženim naglasom. In zadel jo je leden pogled, pod katerim se je ušibila in pogledala s širokim pogledom v tla, kakor plaha žival, po krivici udarjena. Za trenutek se ji je na obrazu pojavilo neizmerno gorje, le za trenutek; naenkrat pa, kot da jo je obšla neka svetostna misel, se je njen obraz zasvetil, obsevan od neznanega dušnega miru.

Kar zdaj ji povem, pa je, si je mislil on; saj vendar nima pomena, mučiti jo s praznimi nadami.

Šla sta dalje, tiho, s povešenimi glavami. Pa ji ni rekel ničesar, le jezil se je strašno sam nad seboj.

Na kolodvoru ji povem! se je nenadoma posvetila rešilna misel v njegovi glavi in oddahnil si je.

Prišla sta izza ovinka, in zdajci se je zableščala postaja pred njima. Tedaj so njej odpovedale noge in obstala je za hip, vsa prepadena v obraz, trepetajoča po vsem telesu.

«Jožko ... saj je še časa dovolj!» je vzkliknila bolestno kakor v smrtnem strahu, kot da ji hočejo iztrgati kos srca iz prsi.

«Hočeš, da zamudim vlak?» se je obregnil nanjo, a naposled vendar skrčil bežni svoj korak. Ona pa je zaihtela.

«Kaj se cmeriš! Beži, beži, neumnost!» jo je karal skoro odurno in nekoliko sovraštva je ležalo v pogledu, ki ga je bil vrgel nanjo.

Obrisala si je oči in gledala boječe predse. S široko odprtimi očmi, kot da strmi v votlo praznoto, je gledala v ljudi na postaji, ki so stali ob progi; morda je z grozo slutila skrito in očito škodoželjnost, s katero jo bodo ženske opazovale ob grenkem slovesu.

Na kolodvoru je bilo žè vse polno ljudi, ki so se vsi ozrli na prišleca. On je stopal med njimi krepko naprej, pozdravil se z nekaterimi in odšel kupovat listek; ostala je sama sredi teh ljudi, teh čudnih, sirovo zvedavih obrazov. Znani, napol znani in tuji, vsi so jo pogledavali, vsi so si šušljali na uho. Njej pa se je bralo na licu, da trpi pod temi pogledi kakor pod bodljaji. Kakor obsojenka, kakor bi se bala premakniti se, obdana od samih bodal, je stala tam s povešeno glavo ter vrtala v zadregi s peto v pesek. Njega pa dolgo ni bilo nazaj; gotovo je našel zopet znance in se razgovarjal z njimi.

Naposled pa je vendar dvignila pogled in se zazrla predse. Ljudje so stopali s kratkimi koraki gori in doli, nekateri so posedali, drugi zopet stali; pogovarjali so se polglasno. Nad progo je komaj vidno trepetalo od medlega solnca razgreto ozračje. Ena edina bilka med kamenjem, že napol suha in v osamljenosti umirajoča, se je v komaj čutnem vetriču tresla kakor v smrtnem boju. Tam zadaj se je nekje iz množice dvignil zevajoč železničar in šel z drsajočimi koraki pogledat po progi. Gledal je nekaj časa, nato pa se je polagoma obrnil ter odkorakal nazaj na prejšnje mesto. In trudna zaspanost je legla zopet na sliko.

Tedaj se je on povrnil in v tistem hipu se je zopet vse ozrlo vanjo. Zdelo se je, da gledajo ženske njega ljubeznjivo, njo pa prezirljivo, s pogledi, v katerih se zrcali zavist in posmeh obenem, iz katerih veje tista neosnovana sovražnost, ki se ji ne ve izvora.

Tudi on je počel hoditi sem in tja, in sledila mu je ubogljivo. Premišljal je in presojal, preudarjal in ugibal ter prišel do zaključka: Oh, saj se mi počne naposled še tu dreti, vpričo vseh! Nič, pisal ji bom! se je odločil. Bil je naenkrat nekoliko potolažen, a vendarle slabe volje.

«Jožko, kje nameravaš prebiti ostale dni dopusta?» ga je vprašala tiho.

«Kar tam, doma,» je odgovoril suho, «saj se drugod vse preveč potroši.»

Nekaj časa sta oba molčala, nato pa je ona dodala s plahim glasom:

«Tu bi ne potrošil ravno mnogo...»

Ali v jezi ji ni odgovoril; in zavzdihnila je, kakor da se je bil ta molk dotaknil pekoče rane v njeni notranjosti.

Zdaj! Zdaj so se železničarji nenadoma urno zganili, in začuli so se njih brzi koraki po ostrem pesku. Kakor blisk se je prenesel učinek na čakajoče; naenkrat je postalo vse nemirno in živahno. Ljudje so pograbili prtljago, začeli so glasneje govoriti in si podajati roke. Nekaj tujega, neka trudna tesnoba pričakovanja se je trdo oklenila mnogih prsi; srca so utripala hitreje, misli so se prekopicavale po vijugastem potu.

Vlak je prihrumel grmeče v postajo in se ustavljal sikajoč in sopeč, kot s silo ukročena besna pošast. Ona se je počela tresti, ali on tega ni opazil; pregledaval je mimo drveče vozove in stopil naprej.

Zaškrtalo je med kolesi, vlak je obstal in nastalo je šumno vrvenje. Vstopil se je pred odprta vrata voza, iz katerega so se usipali izstopajoči, zrl je tja predse, pokimal nekomu ter iskal nekaj naglo po žepih. Pri tem pa je tako urno premetaval kovčeg iz roke v roko, da so njene uboge rožice mnogo trpele; nekatere so izgubile glavico, nekaj jih je popadalo na tla. Pobrala mu jih je in ujela smehljaj opazujočih. Ali zdaj se ni zmenila za nikogar več, samo vanj je imela uprte svoje rosne oči. Borila se je obupno s solzami, dasi je njen pogled izražal veliko udanost, neizmerno ljubezen in bol obenem.

Oglasili so se dolgi žvižgi, že so se nekatera vrata s treskom zapirala. Tedaj sta si podala roke; njena je trepetala kakor v mrzlici.

«Torej...» je rekel on.

Pogledala ga je s tistim pogledom, ki odpre vso notranjost človeka, ki hoče dati dušo in srce in vse, kar ima.

«Kdaj prideš zopet?»

«Ne vem... kakor bo.»

Povesil je oči.

«Piši mi, piši mi mnogokrat, Jožko! Tako se vselej veselim tvojega poročila!»

Vstopal je in pokimal.

«Zbogom!»

«Zbogom! Pa srečno potuj in zdrav mi ostani!»

Vrata so udarila za njim in izginil je v vozu.

Kakor v težkem snu je čula krog sebe šumenje in tekanje, hitro govorjenje, vpitje in pozdravljanje.

Dano je bilo znamenje za odhod in zajela je zraka globoko váse.

Zastokalo in zaškripalo je v kolesju in drogovju, zapiskalo in zacvililo je v pljučih železnega orjaka, ki se niti nagnil ni, ko je potegnil breme z mesta. Vlak se je premikal.

Zrla je v okna.

Tam spodaj je parkrat zaporedoma jezno bušknilo proti nebu in črn dim se je zavalil tja pod solnce, da je gromko udarjalo od bregov kot brutalen krohot. Izpod nog črnega velikana pa so divje zasikale bele megle.

Zdajci se je on pojavil na oknu, in bliskoma je dvignila robček:

«Na svidenje!»

Tudi on je zamahnil z roko.

Vlak je šel hitreje in hitreje ter se je počel zvijati v loku. Kakor zamaknjena je zrla vanj, ki je gledal skozi okno. Ali še predno ga je zakril ovinek, je nenadoma umaknil glavo. Ona pa, vse bleda in drobna, je strmela nepremično za vlakom, ki je postajal vedno manjši in manjši, ki je izginjal in izginil za strmim hribom. Poslušala je še dolgo njegovo bobnenje, ki je umiralo v daljavi; poslušala ga je še, ko ga že več ni bilo čuti.

Prebudila se je iz toposti in se preplašeno ozrla. Nikogar ni bilo več okrog nje, vsi so že bili odšli; ostala je sama. Tiho in mrtvo je stalo poslopje postaje pred njo. Nad progo je še vedno narahlo trepetalo ozračje. Tudi tista bilka je še podrhtevala kot prej. Solnce pa si je bilo medtem nadelo novih tančic na velo lice in se smehljalo z zoprno prijaznostjo starca. Vse je bilo mirno, samo tisti zaspani železničar je stopal počasi čez tir in mahal leno z neko stvarjo v roki.

Še enkrat se je ozrla v smer, v kateri je bil odšel vlak ter poslušala napeto. Ne, nobenega glasu ni bilo več čuti od tam. Vzpela se je kot ranjena in je zbežala ven na cesto. Tam daleč za kolodvorom nekje se je začul bedast smeh, in okrenila se je prestrašeno. Dva možakarja sta se pogovarjala svoje stvari.

Tekla je nazaj v trg. Naglo, hlastno, boreč se s silno utrujenostjo, ki ji je težko oklepala ves život. Toda v šolo mora in zakasnila se bode, kajti pozno je že! Kakor bič izmučenega konja, jo je gnala ta misel, dasi bi se bila najraje kar tu ob poti ulegla v travo. Saj ji ni dalo niti dihati več. Uklenjeno gorje, porojeno iz drobne slutnje, ji je v prsih naraščalo v zmaja, ki je bíl na vse strani, ki je hotel ven, pa se ga je bala pokazati tujim očem, ki bi ga občudovale s prikritim veseljem. Pogled ji je hlastno iskal vse na okrog, kakor pomoči... Ne, tam so že hiše! In zabolel jo je v grlu stisnjeni jok.

Oko ji je hitelo na desno po bregu. Tam gori se vije tista samotna pótika. Tam jo je stiskal k sebi in vroče poljubljal, ona pa je prožila svoje gibko telo tesno k njegovemu.

Topla groza jo je preletela in odvrnila je pogled. Ali ta vroči nemir je izginil v hipu, in hlad, stoteren hlad jo je oblil po vsem telesu; v prsih ji je suvalo, kljuvalo, da bi zakričala od bolečin.

Tedaj so ji prišli ljudje naproti, in ustavila se je v zadregi, sklonila se počasi nad rožico ob cesti ter jo utrgala. Pa komaj je bila zopet sama, ji je rožica pala pozabljena iz roke. Hitela je dalje in se zamislila: Kje mora on že zdaj biti...

Tiho je pelo žalostinko listje nad njo v bregu. Čez cesto so bežale tihe sence, kakor slutnje smrti. Pred njo je vstal in zaplesal droben stebriček prahu, tako droben, da ga je jedva razločevala skozi debelo solzno plast, ki ji je bila zavesila oči. Solnce je zatemnelo in hladen veter je potegnil preko vrhov.

Streslo jo je.

Bolno bleda mlada jesen je zaplula nad travniki in gozdom ter dahnila skozi vejevje.

Ona pa je vrgla glavo vznak in ponujala svoje vroče čelo vetru, ki ga ji je ljubeznjivo poljubljal in se igral z lasmi.

In zadišalo je z bregov po umirajočem zelenju, po umrlih rožah, ki jih je bila tolikrat spletala v šopke njemu.

Ali je mogoče, da je odšel? Odšel — brez poljuba?

Obstala je sunkoma, brez diha.

... Drevje je zavzdihnilo v jesenskem vetru. Po golih prostranih travnikih se je izprehajala smrt. Preko polja so plaho letale ptice pevke in iz gozdov so se oglašale vrane...

Vihar v prsih je silil na dan. Iz strahu pred njim je bežala, bežala s poslednjimi močmi in prispela je domov v svojo sobico. Zdelo se ji je, da vlada v njej zatohla tesnoba, mrtvaško hladna tihota vse okrog.

Pogledala je na uro. Je že zamudila! Ošteta bo, tovarišice pa jo bodo zbadljivo gledale! Ali, kaj bi vse to...

Planilo je na dan; kakor silna vročica ob hudi bolezni, kakor neurje iz napetih oblakov, presekanih od prvih bliskov.

«Oh, saj danes ne morem v šolo!» je zaplakala na glas in se zgrudila na divan, kjer jo je divje stresal jok, jok...

Mirko Pretnar:

Pismo.

Zdaj ljubim vse:
drevo in travnik in bilke in cvetke,
ki na njem cveto,
in goro in gozde in vas domačo
in to nebo,
ki pod njim kakor monštranco
v srcu nosim svojo tiho ljubezen.
Zdaj ljubim in čutim prav vse,
kakor da pada tvoja daljna,
tvoja draga senca na nje.

Književna poročila.

Cankarjev zbornik. Uredil dr. Joža Glonar. V Ljubljani 1921. Izdala in založila Tiskovna zadruga. Str. 180.

Bodoči slovenski literarni zgodovinar bo Ivanu Cankarju gotovo zmirom ohranil častno mesto med tistimi, ki so s tvornostjo svoje besede in sugestivnostjo svojega umetniškega izraza posegali do bistva in do korenin tega ljudstva. Brezdvomno ga bo nazval največjega in najneposrednejšega slovenskega pisatelja svoje dobe. Kot izrazit produkt časa, ki se je snoval na križišču dveh zgodovinskih faktov, bo Cankarjev umetniški profil zmirom privlačil ne samo literarnega, marveč tudi kulturnopolitičnega raziskovalca slovenske zgodovine. S preredko odkritosrčnostjo in brezobzirnostjo se zrcali ta doba v Cankarjevem delu: tista do svojih najglobokejših korenin otrovana, bolestno-paradoksna doba, ki je z vsemi svojimi vlakni in organi hlepela po enem samem cilju: po razkroju in uničenju same sebe. In ko je Cankarjev čas dosegel ta cilj, se je tudi on sam — njegov obrazovatelj in kritik — poslovil od nas.

Mi, sodobniki njegovi, smo bili Cankarjevemu delu zmirom nepravični sodniki, kakor je človek krivičen i v ljubezni i v sovraštvu. In kot je doraščajoči rod pretiraval v svojem češčenju, ki ga je zavajalo v odurno opičje posnemanje blestečih mojstrovih zunanjosti, prav tako so se starini izgubljali v jecljajočo nekritičnost, najčešče pa v neko sovražno, fanatično, onemoglo odklanjanje. In še danes ni drugače, ko razni nekromanti ne puste pri miru nezaščitenega groba pisateljevega. Nekritičnost, nestvarnost, ugibanja in podtikanja, ki si sama pišejo izpričevala svoje nekulture. Iz tega sledi, da si danes pri nas premnogi pigmejski duh drzne po oštarijsko fraternizirati s Cankarjevim delom in njegovo osebnostjo, katerih globin in ostrin ni niti izdaleč doslutil; da se obletnice pokojnikove smrti izpreminjajo po naših dnevnikih v nekakšne farse; da se skromen in izredno odkritosrčen izrek najjačjega sodobnega slovenskega duha, češ, da ne razume vseh Cankarjevih del (to se pravi, da jih ne more kritično pretehtati), sme reproducirati kot psovka! — Sodbe sodobnikov so zmirom povsem labilne. Ako tako vestno tehtajoč duh kot je dr. Prijatelj v svojem spominskem eseju «Domovina, glej umetnik!» pravi: «Markantnih, realnih tipov, lapidarnih faktov, monumentalnih prizorov, ki bi te spremljali v spominu vse življenje, nam Cankar torej ni zapustil» — je ta sodba nemara pravična, ki bo čez desetletja jasna ko beli dan, a je danes, ko živi za premnogega izmed nas — recimo — tip «Hlapca Jerneja» kot inkarnacija teženj in stremljenj tega ljudstva ter kot razodetje njegovega bistva, prav tako markantno, realno, lapidarno in monumentalno življenje kot živi za ruskega človeka — na priliko — tip kakega Gogoljevega Čičikova — samo dvomljive objektivne vrednosti: zakaj tudi «Hlapca Jerneja» ni mogoče pozabiti vse življenje.

Ampak čas, ta najbrezobzirnejši véjavec zrna in plevela, srditi rušilec vseh nekritičnih sodb in dogem — je pravičen sodnik. Kakor so pretekla desetletja obsodila v smrt in pogin marsikaj iz slovenske literature, kar je bilo po mnenju sodobnikov namenjeno nesmrtnosti, tako bo tudi jeklo desetletij kovalo na Cankarjevih delih in preizkušalo: kaj je vzraslo iz osrčja, kaj pognalo iz dneva v dan. Zato bo razmerje bodočega literarnega raziskovalca napram delu in umetnosti Ivana Cankarja izčiščenejše, pravičnejše in objektivnejše.

Ugladiti pot temu bodočemu monografu Cankarjevega dela (ako nas seveda tudi to pot — v našo lastno sramoto — ne prehiti kak dobroten tujec, kot se je to zgodilo pri Gregorčičevi monografiji) je — mislim — smatral urednik Glonar kot poglavitno nalogo pri urejanju «Cankarjevega zbornika», ki ga je «Ljubljanski zvon» za triletnico pisateljeve smrti poklonil spominu svojega najodličnejšega sodelavca. Zato ta «Zbornik» ni toliko spominski spis, kakor pred vsem zbornik gradiva, doneskov in materijala o Cankarju: škice avtobiografij, lit. prvenci, pisma... (Nobenega dvoma torej ni, ali spada Cankarjeva mladostna bojevita pesem o Mahniču v «Zbornik» ali ne; Cankar jo je pač napisal — iz kakšnega razpoloženja in iz katerih nagibov, naj ugotovi poznejši literarni sodnik! — in ne more ta pesem žaliti danes ne Cankarjevega, ne Mahničevega spomina!) Zato je urednik v «Zborniku» prepustil besedo pred vsem Cankarju samemu in mu je s priobčitvijo policijskega akta kot značajnemu slovenskemu človeku postavil lepši spomenik, ko da mu je naprtil cel koš superlativov.

Ne da bi hotel zmanjševati vrline Prijateljevega eseja «Domovina, glej umetnik!», ki z redko pronicavostjo poizkuša očrtati genezo Cankarjeve umetniške poti in opozoriti — dasi seve ne rešiti — na njegov problem (to je problem vsega naroda!) in ki bo poleg Bartulovićeve simpatične analize «Cankarove subjektivnosti» podal bodočemu monografu niz estetsko-kritičnih sodb in domnev sodobnikov, so vendar med vsemi štirinajstimi prispevki tega «Zbornika» najvažnejša «Cankarjeva pisma Aškercu» in policijski akt «Cankar pred sodnijo», ki vsebuje pisateljevo sijajno predavanje «Slovenci in Jugoslovani».

V obeh teh doneskih vidimo Cankarja bojevitega, smelega, impetuoznega, kar je bila osnovna črta njegove nature. Človek puntar, ki se upira in dviga proti krivemu in zločinskemu pojmovanju države kot organiziranega nasilja; s suvereno smelostjo in odkritostjo razodevajoč svoje in svojega naroda nacijonalne in kulturne aspiracije; mlad tipajoč umetniški instinkt, ki se s plahim češčenjem bliža priznani umetniški avtoriteti in jo nato, v razmahu svojih lastnih sil, brezobzirno tehtajoč in ocenjujoč njeno stopnjevano hiranje in propadanje, rezko odklanja... Ta «Pisma Aškercu» tvorijo celo dramo; to je večna borba starih in mladih. Škoda samo, da se uredniku ni posrečilo zbrati več takih prispevkov, ki bodo osvetljevali pisateljevo osebnost našim potomcem v najbolj jarki luči: v policijskem aktu Cankarja glasnika narodovih teženj, v «Pismih» apostola svoje umetnosti. — Kar se tiče formalne strani «Pisem Aškercu», bi urednik storil prav, ako bi komentarje, ki so mestoma preveč za šole prikrojeni, po možnosti skrajšal.

Drugi prispevki v «Zborniku» so nemara manjše važnosti. R. Moleta članek «Kette v novomeški zadrugi» — dasi velezanimiv — je s Cankarjem samo v toliko v zvezi, v kolikor nam kaže sliko tedanjega naraščaja in mlado lice Cankarjevega najožjega prijatelja in sobojevnika; Šerkova paradoksna študija «Polikarp» bi sodila v knjigo razprav o elementih Cankarjeve umetnosti, ne v zbornik materijala. Iz Vybiralove biblijografije čeških prevodov Cankarjevih del «Cankar a my» pa bo tudi marsikateri Slovenec lahko z rešpektom zaznal, koliko je Cankar — sploh napisal!

Marsikdo bo začuden opazil, da v «Zborniku» ni zastopan ta ali oni Cankarjevih najožjih drugov, pred vsem O. Župančič. To molčanje bi se dalo razlagati s tem, da so bili odnošaji med Cankarjem in Župančičem povsem drugačni, nego razmerje Cankarja do drugih njegovih prijateljev, pa najsi so ti, kakor dr. Prijatelj, stali z njim v eni bojni vrsti. Odnošaji umetniško enakovrednih duhov med seboj so zmirom subjektivno kritičnejši, globlji in bolj zastrti. Za razmotrivanje teh odnošajev pa danes še ni pravi čas.

«Cankarjev zbornik» je poleg Cankarjeve številke «Doma in sveta» prvi resni in dostojni poizkus, podati čitatelju na temelju gradiva kolikor mogoče kritično objektivno sliko zagonetne umetnikove osebnosti. Njegove ambicije segajo višje nego zgolj esejistično. Edicija nosi dokaj okusno zunanje lice. — Knjiga vsebuje nekaj formalnih in tiskovnih nedostatkov. Na str. 149. se mora začetek petega odstavka glasiti «Der Kannonendonner» in ne «Kannendonner». Pismo, priobčeno na str. 170., je pisano Jos. Maziju in ne V. Maziju, kakor pravi opomba na str. 178. Ali je Cankarjevo štetje verzov ob «Junaški pesmi», o katerem govori opomba na str. 178., v tisku izpadlo po krivdi urednika ali tiskarja, ni ravno razvidno. *Fran Albrecht.*

Štrekelj K.: Historična slovnica slovenskega jezika. 1. snopič. Izdalo s podporo Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu Zgodovinsko društvo v Mariboru. Na Prevaljah. 1922. 64 str.

V dve strani dolgem uvodu govori «Odbor Zgodovinskega društva» v Mariboru o usodi rokopisa tega dela in o načinu njega izdaje. Pravilno se tukaj poudarja, da je delo prav za prav rokopis predavanj na univerzi, ki ima vsled tega svoje posebne lastnosti — ali recimo naravnost: slabosti — kakor jih knjiga, določena za tisk, ne sme imeti. Štrekelj rokopisa niti dijakom ni dal na vpogled in prepis, kamoli da bi dovolil, da se ta predavanja v tej obliki natisnejo. Uvod ima prav, če pravi, da delo ni «ne popolno, ne za tisk prirejeno», moti pa se, če pravi, da je bila Štreklju «pravo življenjsko delo baš ta slovnica» in da ga je dohitela smrt sredi dela. Ta predavanja so res nepopolna; obsegajo namreč samo fonologijo in morfologijo nominov in pronominov, glagol je obdelan že nenavadno sumarično in kje so še ostala velika poglavja, ki so potrebna za historično slovnico. V njih je podan samo podroben, sumaričen referat o tem, kar so na tem polju opravili drugi, prepleten s Štrekljevimi kritičnimi opazkami. To je bil za Štreklja nekak «Pflichtkolleg», ki ga je vsako četrto leto po svojem kontraktu moral čitati. Prava njegova «življenjska naloga» ni bila historična slovnica, ampak etimologija! V tej je njegova prava sila in moč, njej velja večina njegovih publikacij, z njo si je pridobil slavo ne samo med slavisti, ampak tudi med germanisti in romanisti. Štrekelj se je vsega tega dobro zavedal: on ni naznanil predavanja o «historični slovnici slovenskega jezika», ampak n. pr. «o historični fonologiji (oziroma morfologiji)» itd. Naslov publikacije zato ni Štrekljev in obljublja več, ko bo publikacija nazadnje dala. Tudi ni rad poslušal, če ga je kdo vprašal, kdaj bo izšla njegova slovenska slovnica, ki jo je heidelberški založnik Winter že leta obljubljal. Zaslovela pa so ta predavanja takoj — in po pravici — ker so bila prvi poizkus sinteze in ker je bil po Oblakovi smrti Štrekelj edini, od katerega smo lahko pričakovali zgodovino našega jezika. Ni njegova krivda, da tega željnega pričakovanja ni utešil. Ni mu bilo dano! Na črešnji ne rastejo višnje.

Uvod pravi, da odbor Zgodovinskega društva «ni odgovoren niti za vsebino niti za obliko dela samega» — stališče je popolnoma pravilno, toda javnost bi morala izvedeti, kdo je odgovoren za način, kako se je rokopis natisnil. Ali je za to odgovoren celokupni odbor, ali kak anonimni urednik ali celo samo korektor Mohorjeve tiskarne? Publikacija je prevažna, stavek tako težak in važen, da moramo vedeti, kdo skrbi za to, da dobimo natisnjen res Štrekljev tekst. Ali je Štrekelj res pisal «Dobrowsky», kakor nam tisk dosledno kaže? Malenkostne tiskovne napake v literarnozgodovinskem uvodu ne motijo toliko, mnogo težje pa bo vsled njih pozneje v tekstu slovnice same odločiti, jeli kako besedo v njem res Štrekelj tako zapisal, ali pa je samo neznani urednik prezrl kako tiskovno napako. Korektura takega spisa mora biti na vso moč skrbna, v tem prvem zvezku pa je zelo površna. Kar na prvi strani Štrekljevega teksta se človek začuden vpraša, kako je bilo mogoče in ali je res Štrekelj napačni latinski naslov Bohoričeve slovnice pravilno prestavil v slovenščino? Ali je ta napačni naslov prepisal res iz Simoniča, njega pravilni prevod pa iz Marnovega «Jezičnika», kjer je latinski naslov natisnjen pravilno in odkoder je prepisal tudi dobršen kos Marnovega prevoda Bohoričevega uvoda? Ali pa je urednik zakrivil napačni latinski tekst, ker on ne razume dovolj latinščine, da bi v tem slučaju videl, da se Štrekljev prevod ne strinja z originalom? Erkläret mir, Graf Oerindur — — —!

Pa recimo, da se je Štreklju primeril ta — sicer popolnoma neverjetni — lapsus, tedaj pa bi bila urednikova dolžnost, da ga molče popravi. Ravno tako bi brez vsake škode lahko popravil nekatere kronološke neskladnosti Štrekljevega biblijografskega uvoda, ki so v nasprotju z besedami založnikovega uvoda, n. pr. da je delo Štrekelj «do svoje smrti sestavljal». Že površen pogled nam kaže na Štrekljevem uvodu, da je delo sestavljeno v raznih časih in da nima enotnega lica. Če pravi na str. 25.: «Mimo teh študij si je Valjavec pridobil zaslug za naš jezik tudi z izdajo pridig v ogrski slovenščini po rokopisih iz začetka tega (!?) stoletja» in če se spomnimo, da meni s tem njegove «Predge z letnicami 1802—1830», ki jih je prinesel Letopis Matice Slovenske leta 1874., vidimo takoj, da je ta stavek napisan pred letom 1900! Trditev (str. 27.), da je Škrabec «samo enkrat pribežal» v Jagićev «Archiv», je mogoča samo pred letom 1903., ko je Škrabec v njem priobčil svoj drugi članek: «Über den Gebrauch der Verba perfectiva und imperfectiva im Slowenischen». Ves odstavek «Iz novejšega časa» na str. 32., kjer navaja Štrekelj spise, ki so izšli v 26. in 27. letniku Jagićevega «Archiva» in Tominškov «Antibarbarus», pa je leta 1910. mehanično vrinjen v tekst in desavuira kronologijo podatkov o Valjavcu in Škrabcu! Take diskrepance bi bil izdajatelj moral izgladiti, kakor bi tudi ne smel kratkomalo dati natisniti «Baudouin de C.» ali pa v tisku nekoliko smešnega stavka: «... vendar se nahajajo v njegovih spisih tudi prav lepe etimologije, zlasti v Erjavčevi potni torbi, katero je razlagal z etimološkega stališča (str. 23.)». Namesto tega potrebnega dela pa se je izdajatelj oglasil v treh opombah (str. 26., 29., 33.), ki so vseskozi nepotrebne; ali ni bilo mogoče citirati, če se že naj, druge izdaje Breznikove «Slovenske slovnice», ki je vendar že marca leta 1921. izšla iz iste tiskarne, ki je natisnila tudi ta prvi snopič?

Misel, da se naj izdajo ta skripta, je bila pametna in vsega priznanja vredna; naj bi si izdajatelji samo ne prikrivali, da je treba za tako izdajo več skrbi in pozornosti, kakor so je pokazali doslej! Ta prvi poizkus sinteze našega tedanjega znanja zgodovine našega jezika v tej obliki ne bo zmanjšal Štrekljevega slovesa, če bo pravilno izdan, pravično ocenjen in previdno rabljen. Saj je bil Štrekelj sam izmed onih ljudi, ki vedó in se zavedajo, da služi naše delo večkrat tudi za to, da imajo — kakor je rekel Vodnik — zanamci kaj popravljati in brusiti. To je običajna, vsakdanja pot napredka. Zato je res želeti, da se izdaja čim bolj pospeši in posreči; da bo našla primeren odziv, o tem v naših časih skoro ni mogoče dvomiti. *J. A. G.*

Dr. Alojzij Remec: Naši ljudje. Zabavna knjižnica, zv. II. Izdala in založila «Goriška Matica». Tisk Narodne tiskarne v Gorici. 1921.

Ta zbirka realističnih črtic in novelic je dober vzgled za našo epično beletristiko iz polpretekle dobe, ki se je odlikovala po svojem dolgočasju.

Vpliv Cankarjevega lirizma je nad vse značilen in usoden za naše prozajike onih let, ko je bil književni trg poln docela neepskih črtic, sanjarij in meglenih zgodeb brez dejanja. Kakor da mora biti umetniški spis skrajno dolgočasen in prenatrpan solzavih vzdihov in trudnih, črnogledih domislic. To pa je docela stališče povprečnikovo, ki vidi le to, kar mu pokažejo njegove telesne oči, medtem ko bo za pravega umetnika življenje — vedno in povsod! — silno impulzivno in dinamično, zagonetnejše in napetejše kot še tako ostroumno sestavljene filmske drame.

Tu pa — da se povrnem k pričujoči knjižici — naletim le v «Klementini» na mesto, kjer se je hotel avtor zavihteti nekam globlje, na strani 85., ko se ubogo dekle po prestanih udarcih življenja mahoma vpraša, čemu živi.

«To je bil prvi klic večnosti. A izzvenel je v par dneh in Klementa je pričela staro življenje iznova.»

Dà, ta klic izzveni in močno bi se zmotil, kdor bi ga hotel ujeti iz «Burje», ki je docela koledarsko, diletantsko blago; «Dobrotnik» bi morda napravil veliko dobroto kakemu «Domačemu prijatelju», «Nova soba» bi bila dobrodošla za kak listek v ponižnem tedniku.

Z zanimanjem pa sem čital «L. 1682...», ki bi mogla ravno vsled svojega romantičnega dejanja služiti kot ogrodje za daljšo, seveda v vseh ozirih poglobljeno in plastično zgodovinsko povest, ki bi jo današnjiki gotovo raje uživali kot realistične, pa čisto «literarne» črtice. *Miran Jarc.*

Koledar za navadno leto 1922. Uredil dr. A. Pavlica. Risbe izdelal A. Bucik. Izdala in založila «Goriška Matica» v Gorici. Letnik tretji. Cena 5 L.

Vanitas vanitatis — je moto vsakemu koledarju. Kar je zapel Fr. Levstik o uri, velja tudi za koledar:

Dokler ne sprahnímo,
Meriš ti nam čas:
Léto gre za letom,
Vene cvet za cvetom,
Vene nam obraz.

In v predgovoru slovenskega koledarja iz leta 1582. je napisal Primož Trubar, da nas opominjajo «te Vre, ty Dneui, te Nozhi, ty Meſci, ta Leita inu ty zhaſi, kir ſo minyli inu ty kir bodo, de ſmislimo na tá kratig zhas nashiga shiuota, inu de vſe rizhi na tim ſueitu, ſuſeb te zhloueske, ſe hitru premyne, myne inu konez vſameio... Danas ſo eni Mladi, Lipi, Sdraui... Jutri pag ſo Stari... Mertui inu Pocopani...»

Z novim letom ni več koledar aktualen in morebiti je to vzrok, da se običajno tako malo brigamo za zunanjo opremo in vsebinsko vrednost takih publikacij. Založniki, uredniki in pisatelji pozabljajo, da ima koledar izmed vseh knjig največ čitateljev, in ker je šel lanski goriški koledar v 20.000 izvodih med narod, je s tem dana nujna zahteva, da bodi koledar najboljša knjiga, ker je najbolj razširjena, da bodi vzorno opremljen in vzorno urejen.

Za to pa ne zadošča, da ni v koledarju «nič neplemenitega, nič opolzlega» in da ga je «odobril preč. knezonadškofijski ordinariat», kar nam zagotavlja uredništvo «Goriške Matice» o letošnjem koledarju, ker morala ni in ne more biti edino merilo za njegovo vrednost. S pravico smemo zahtevati, naj ne bo koledar občinska gmajna, kjer pasejo nepoklicani pastirji svoje pesniško kljuse. In takih nepoklicanih pastirjev je v letošnjem goriškem koledarju še precej. Menda so vsi primorski pismouki zaorali po slovstveni njivici in od imenitne rime «sunil — pljunil» do nesrečnega samomorilca, ki si odveže na odru (!) s samokresom v roki «pas od hlač» (kar je menda prezrl preč. knezonadškof. ordinarijat) ter potem zbeži in se — ustreli, najde vsak prijatelj humorja še marsikaj za smeh in kratek čas, dokler ga ne spomni

«Statio ad Frigidum:
Bibite ad libitum!» —

da «minuli sreče so in slave časi».

Pregovor «ni vse zlato, kar se sveti» ima dve plati; če gledamo koledar z druge strani tega pregovora, lahko mirno priznamo, da vsebuje marsikaj, kar je bilo vredno, da zagleda luč tega sveta, marsikaj, kar bo narod z veseljem in s pridom čital. A povsod manjka roka kritičnega urednika, ki bi znal koledar res urediti, prispevke krajšati, konfiscirati in narediti iz kaosa celoto. Škoda, da se je ob tej razdrapanosti razbil tudi Bucikov poizkus enotne notranje opreme.

Med prozo se nahaja tudi S. Gregorčiča spisek «Govoreči bankovec», ki nas spominja dveh Mencingerjevih spisov v Janežičevem «Glasniku». Uredništvo pa nam ni povedalo, kje, kako in od koga je prejelo ta spis, ker bi nas vendarle zanimalo izvedeti, kaj je z Gregorčičevo literarno zapuščino!

Letošnji koledar je brezdvomno boljši kot sta bila njegova dva predhodnika in prav iz srca želimo «Goriški Matici», da bi se uresničilo njeno hotenje «napredovati in se od leta do leta izpopolnjevati». *A. Pirjevec.*

Stanislav Krakov: Kroz buru. Roman. C. B. Cvijanović. Beograd, 1921.

Na koncu 224 strani obsežne, s čudno, čisto neumljivo karikaturo opremljene knjige je opazka: Na frontu 1917.—1918. in tudi naslov sam da slutiti dejanje v burji in vihri vojnega meteža. Pa ni hudega. Vsa vojna «burja» je taka, da je pisatelju ne moremo verjeti. Vojni «dogodki» so neverjetni, nemogoči, kakor bi jih gledal na vežbališču, opisane «bitke» pa so čisto nevojaške.

Na srečo v tej knjigi ni dosti vojne burje; zato pa je več romantične in tudi prav naturalistične ljubezni.

O Stanislavu Krakovu, mladem srbskem pisatelju, vem samo, da ga Srbi precej cenijo. Ker drugih njegovih del ne poznam, ne morem reči, ali in koliko je to češčenje pretirano; vem pa, da si ga s tole knjigo po mojih mislih ni utrdil.

Kaj je St. Krakov s tem svojim delom prav za prav hotel, res ne vem. Ni nam pokazal zavojevane Srbije, ni spoznal trpeče duše srbskega vojaka, ni videl trpinčenega in križanega srbskega človeka v najstrašnejši dobi, ki jo je kdaj doživel: — skratka, iz tega romana ne vidimo prav ničesar, a po svoji notranji revščini in po svoji zunanji okornosti nas niti ne zabava, niti ne zanima.

Nespretno in po polževo leze na star, medloromantičen način pripovedovana, sunkoma in slabo zgrajena povest. Štejem jo med vojno slovstvo.

V njej je dosti dejanja, dosti nepotrebnega, a drugače raztrganega in izgubljenega, da se nikjer ne more zvezati in zmiselno zliti v zaokroženo celoto. Iz vsega se le s težavo prikazuje glavni junak; junakinja, lepa Jela, se redko izmota na površje, in še takrat čisto po pravilu «deus ex machina», kakor «sreča v nesreči».

Posamezne situacijske slike so pa dobre.

Pisatelj pripoveduje v preteklem in sedanjem času, vse križem, kakor mnogo srbskih pisateljev, ki nimajo nobenega okusa za jezik, slog in za — ločila. Jezik mu je birokratski in kakor tista znana latovščina slabo urejevanih srbskih časnikov; prav nič ni izbran, tudi v opisih ne, ki naj bi bili poetični. Brezglavo in brez potrebe seje pisatelj tuj plevel na dobro domačo njivo. Zakaj? Ker nima nobenega stika s pravim domačim jezikom, ker mu je za izraz trda in je premalomaren in umetniško neobčutljiv, jezikovno estetsko premalo rahločuten, premalo vešč in prav nič vesten.

To ne velja samo za St. Krakova, ampak za velik del srbskih pisateljev, ki jih poznam.

Tak leposlovec bi rad kaj rekel o steklenici, pa čvekne: «flaša»; domisli se vrčka, pa rigne: **«krigla»** (!!); potrebuje čevljarja, pa pokliče «šustera»; hoče biti vljuden, pa se odreže: «stojim vam na usluzi» itd. itd., da o neslovanskih tvorbah in rečenicah (škola igranja [plesna šola], u ostalom, medjutim itd.) niti ne govorim.

In v meni se zmerom bolj utrjuje prepričanje, da «leposlovci», ki pišejo tako neokusno jezikovno zmes, niso pravi umetniki in niso dobri sinovi svojega naroda. Zakaj kot umetniki bi morali nagonsko najti pot do čistega vira jezikovne popolnosti in lepote. Ta vir je živa narodna govorica. Med srbskimi ljudmi nisem nikoli slišal srbščine, ki jo berem v srbskih knjigah, **časnikih** ali celo v uradnih spisih, ampak sem naravnost užival, ko sem poslušal, kako krasno, blagozvočno in čisto **«zbori» ali «govori» srbsko ljudstvo.** Pisatelji bi morali, če so res dobri sinovi svojega naroda, biti vsaj včasih **zares, prav zares** nekoliko demokratični in priti med ljudstvo.

Ampak tam doli je vse to povečini samo bobneča, puhla in zlagana rečenica, potrebna za gotove čase le kot okrasek kake demagoške tirade o nekem «narodu».

Tudi St. Krakovu uide dvakrat, trikrat beseda «demokratičnost». Ali kako jo razume, pokaže, ko nekje našteva, koliko je bilo «dama, **žena,** dece».

Slovanske duše ne pozna prav nič, ker misli, da je po svojem občutju bliže laški teatralnosti in francoski frivolnosti nego germanski kontemplativnosti in resnosti; o velikem ruskem narodu ne ve menda ničesar.

Zdi se tudi, da je St. Krakov slišal le o vojni med Srbijo in Bolgarijo. Bolgari so mu sovražniki, strašni in krivoločni divjaki, ki streljajo samo z razpočljivimi «kuršumi» (kroglami); o Avstrijcih, Madžarih in Nemcih ne ve ničesar.

Včasih se ti zazdi, da bi pisatelj rad pokazal nekatere domače rane; pa jih ne more, ker se mu rado blešči od narejenega bleska. V svoji tipični gostobesedni navlečenosti in malenkostnosti človeka samo zmede.

Prikupno in lepo govori o prostem vojaku, tej dobri, zvesti duši, topo vdani v temno usodo, a zmožni krasnega junaštva in otroške dobrosrčnosti. V vseh armadah sveta je prosti vojak takega značaja, ker mu je srce zmerom — doma, na rodni grudi, kamor venomer hrepeni. Častniki so dostikrat podli izprijenci, brezobzirni častilakomneži in neredko tudi — strahopetci, ki junačijo najrajši kje daleč za fronto med ustrahovanim, bednim prebivalstvom, posebno pa med osamelimi, željnimi ženskami malopridnicami.

Do zdaj je še povsod bilo tako.

To se zdi najbrž tudi pisatelju, ker med častniki, ki jih nam kaže, ni niti enega, da bi nam bil simpatičen, še glavni junak podporočnik Bora Pavlović je vihrava, včasih sanjava, včasih lahkomiselna šleva; kjerkoli se srečamo s častnikom ali kakim pismenim človekom, vidimo, da je podišavljena in polizana, v lakaste čevlje (med vojno, tako rekoč na fronti!) obuta in razuzdana spaka.

Dejanje povesti je zmerom nekako v zraku. Kjer pa se zastavi v realno življenje, postane okorno, neverjetno in včasih zelo odurno.

Če je St. Krakov na tak način morda hotel pokazati kos domače Azije, se mu je to naravnost na rafiniran način sijajno posrečilo. Dasi zasnova in tenor, ves široki in komaj pregledni timbre povesti, ne govorita izzivajoče za to, me potrjuje v tej misli med drugim tudi tale vzdih o javni upravi: «Težkoće, koje stvara uredna neuredjenost orijentalska, pojaćana sad još prolaznom neurejenošću ratnom» (str. 9). —

Drugače gre pisatelj «kroz buru» vojne vihre z neko čudno ravnodušnostjo in neobčutnostjo. Zanj ni naroda in njegovega trpljenja, ni od vseh strani napadane in stiskane Srbije, ni nevarnosti za občni blagor, — on vidi po svojem čudnem Bori Pavloviću samo za pêd daleč predse, sebično išče osebnih naslad in misli, da je to vse.

Ob tem romanu se spominjam **starina** Branislava Nušića. Tudi on je napisal roman, ki je vihral «kroz buru» vojne. Ali kako krepke, jasne, jedrnate so njegove vojne slike; kako pretresljivi so njegovi opisi kalvarijske poti srbskega naroda! In kaki zmazki so slike, ki se je z njimi vical **mladin** St. Krakov! —

Ivan Zorec.

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. Urednik Pavle Popović. Knjiga prva. Beograd, 1921. 304 str.

Ta znanstveni časopis je zamišljen kot dopolnek Belićevemu «Južnoslovenskemu filologu», ki je začel izhajati že pred vojsko in ki se peča samo z našo filologijo. O njegovih nalogah in namenu govori urednik že v uvodu: «Odavna je, kako je nama potreban časopis ove vrste. Po struci humaniora, kod nas zapravo nije ni bilo naučnog organa, kakav već od dužeg vremena postoji za izvesne grane prirodnih nauka ili za nauke pravne i društvene. Međutim, interes za humanistične nauke, naročito nacionalne, danas je mnogo širi nego što je nedavno bio. I rad na njima danas je intensivniji, kao što je i broj radnika znatno veći.»

To svojo nalogo je list v tem prvem letniku lepo opravil. Kar bi mu mogli očitati, izrekamo bolj v obliki želje: naj bi — vsaj v praksi, če že ne tudi v naslovu — omejil svoj delokrog na naš teritorij in na probleme, ki nas direktno zanimajo. Lepo je, da prinaša poročilo o dantologiji, Shakespearju, apuljski keramiki in zgodovini cerkvene umetnosti, toda vse to gre na kvar intenzivnosti dela, ki je nam danes v prvi vrsti potrebno. Tudi smo danes menda že toliko napredovali, da lahko začnemo s specijalizacijo in ne hodimo drugim strokam v zelje. Torej: sistematična in čim popolnejša poročila o vsem, kar zadeva našo «književnost, jezik, istoriju i folklor». Tako delo je nujno potrebno in tudi mogoče, saj dobiva beograjska «Nacijonalna biblioteka» vse tiske iz naše države kot dolžne izvode. Ti podatki pa morajo biti zanesljivi (ali je Stojšićeva «knjiga» res izšla? — str. 128) in ekonomični; boljša je sistematična biblijografija, ko pa raztresene notice, ki niso niti biblijografski podatki, niti referati (dasi bi radi bili), kaj šele kritike. Toda to so očividno začetne težkoče, ki se bodo počasi same po sebi uredile.

Slovence bodo v tem prvem letniku zanimala v prvi vrsti poročila o slovenskih publikacijah, ki jih piše beograjski srednješolski profesor Uroš Džonić, dober poznavatelj slovenske književnosti, tudi starejše; n. pr. o slovenski biblijografiji (zgodovina in podroben opis), o Levstikovih izbranih spisih za mladino, Golarjevi izberi «Sto let slovenske lirike», mariborskem «Časopisu za zgodovino in narodopisje», Planinčevem «Nekdanjem brodarstvu po Savi», Glaserjevi «Slovenski narodni liriki», novem natisku «ljudske izdaje» Prešernovih poezij, «Stritarjevi antologiji» in šestem zvezku Tavčarjevih zbranih spisov. Informativno poročilo drja. Fr. Kosa o Grudnovi «Zgodovini slovenskega naroda», ki prinaša vrsto popravkov, je natisnjeno v slovenščini. *J. A. G.*

M. B. Knežević: Miozotis. Beograd. 1921.

Kaj je «miozotis»? Pisatelj nam ga je opisal takole: Miozotis. Konji spremni čekaju: ti ćeš otići. Zbogom! — Kada budeš jednom za trenut ostala sama, zaklopi oči i usni onaj dan, kad smo išli u šumu i ukraj puta ubrali spomenak! — Spomeni me se!»

Založniku se je z veliko potrato papirja vendarle posrečilo spraviti 25 takih odlomkov in drobnarij na celih 28 strani srednje osmerke.

Knjiga je torej prav pohlevno drobna. Če ne bi bil ovojni papir pošteno debel, je sploh ne bi bilo kaj videti.

Človek pa kolikor toliko prikima nekaterim teh drobcev, odlomkov, igračk ali **«špilerajev»**, kakor se lepo po jugoslovansko zna izražati v jezikovnem oziru prav nič nežnočutni g. Knežević, — večini pa skomigneš z ramo, ker so z vso posiljeno poezijo vred kakor «presovano cvieće». Kaj bi n. pr. rad sledeči «miozotis», res ne vem: «**Pauk.** — Crni krstaš pauk razapeo je svoje tanane mreže i uhvatio malu šarenu poljsku leptirku. — Leptirko, sećaš li se crnog krstaša pauka?! —.»

Prav močno duhovit in poetičen se mi takisto ne zdi «miozotis» o «Jesenji grizeti(!)», za katero modro ugotavlja, da «došla je jesen» in da «ti nisi više ono vragolasto devojče, u providnoj svili, sa zabačenim golim rukama...», ampak zdaj je na tebi «... cicana **rekla** (Rock!!)...»

Takole je: Kadar se iz jezikovne indolence ne morem ali ne znam izraziti, grem in junaško ukradem kletemu Švabi besedo, zapišem jo po svoji okorni fonetiki in nanjo še obesim zares domači sufiks **«ić»**, pa dobim besedo n. pr. šporetić, ki se ji kajpada prav nič ne pozna **«Sparherd»**!

Drugače ni v vseh 25 odlomkih prav nič tipičnega srbskega, narodnega. Beseda gre samo o «ružama u providnoj svili itd». Tudi ves način izražanja kaže, da ta «poezija» ni torej zrastla doma, med tistim toliko obgovorjenim «narodom», ampak da je revna in nerodna snimka tujih vzorcev, a ne najboljih.

Pravemu umetniku raste prava umetnost samo iz domače zemlje!

Ivan Zorec.

Kronika.

Opazke k uvodu Dantejevega «Pakla» Isa Kršnjavega. — Leta 1919. je izdal Grafički, umjetnički i nakladni zavod «Jugoslavija» v Zagrebu drugo izdajo Dantejevega «Pakla» izpod peresa znanega hrvatskega prevajalca in dantologa drja. Isa Kršnjavega z ilustracijami slikarja Mirka Račkega. Izdaja — v velikem formatu — je za naše razmere naravnost razkošna, o njej so potanko že poročali listi in revije, ko je izšla, tu naj se omejim le na neprijetno ugotovitev.

V uvodnem pismu (faksimile) se dr. Kršnjavi zahvaljuje nekaterim sotrudnikom in med temi je tudi «prof. barun Ljubibratić, koji mi je osim toga poslao lijepu raspravicu o Danteu i njegovim manjim djelima. Uvrstio sam ju ponješto skraćenu pod brojem II. u moj uvod». Vse bi bilo dobro in lepo, ko bi bila «lijepa raspravica» v resnici Ljubibratićeva, kar pa, žalibog, vsaj deloma — ni! Kajti g. baron jo je od str. 3. do 5. dobesedno posnel iz dobre priročne zgodovine italijanskega slovstva, ki jo je napisal rimski univ. prof. Vittorio Rossi (Storia della letteratura italiana. Vol. 1°. Settima edizione riveduta. Casa editrice Dottor Francesco Vallardi, Milano 1917), in sicer iz poglavja «Dante e le sue opere minori», str. 106 sl.

O uvodnem stavku: «Alighieri bijahu stari plemeniti gradjani Firence» ne bom trdil, da je prepisan, oziroma preveden, ker je preveč srednješolski. Pač pa ugotavljam to o sledečih odstavkih.

Baron Ljubibratić piše (n. d. str. 3): «Po svojem političkom mišljenju bijahu Alighieri pristaše guelfske stranke. Iza poraza kod Montaperti-a, septembra mjeseca 1260., moradoše fiorentinski Guelfi poći u progonstvo. Moguće je, da je Alighieri-u, Danteovu ocu, kao prostom i neznatkom pristaši stranke, bilo dopušteno da ostane u gradu; ili da je njegova žena Bella, Danteova majka, smjela da se povrati u grad još prije nego je pobjeda kod Beneventa g. 1266., prognanicima otvorila vrata Firence. Nema potom sumnje, da se pjesnik rodio u Firenci i da mu je ime Dante, pokraćeni oblik od Durante, bilo nadjenuto na krštenju v lijepoj krstioni Sv. Ivana (bel san Giovanni), gdje se nadao, da će na svoju glavu postaviti i pjesnički lovor».

Vittorio Rossi pa pravi (n. d. str. 107): «Gli Alighieri erano guelfi, e come tali la rotta di Montaperti (1260) doveva averli cacciati fuori della patria; ma forse ad Alighiero, come ad umile gregario del partito, il bando fu risparmiato, oppure alle madre fu concesso il ritorno prima che la vittoria di Benevento (1266) riaprisse agli altri esuli le porte di Firenze. Certo si è che il poeta vide la luce a Firenze e che il nome di Dante, accorciativo di Durante, gli fu imposto in sul fonte battesimale del suo bel S. Giovanni.»

Ljubibratić nadaljuje (ista stran): «Malo se za sigurno zna o Danteovim prvim naucima. Iz djela i žive riječi Brunetta Latini-a crpao je korisnih pouka, savjetâ i uputâ, što sve ostavi duboke tragove u njegovoj duši, kako to dokazuje i onaj ganutljivi susretaj u Paklu, ali je izvan svake sumnje, da Brunetto Latini nije bio Danteov učitelj u pravom smislu riječi. Upućen, kao i svi ostali njegovi vršnjaci, na učenje gramatike, imenice latinskoga jezika, mladi Dante stade s osobitim interesom čitati latinske klasike, koji su se tada učili u školama, a u prvom redu zavoli Virgila i radi savršene forme i radi nježne poezije. S osamnaest godina Dante je već znao pisati u stihovima. Uz ljubavne pjesme talijanskih i franceskih pjesnika, marljivo je čitao i filozofska djela i viteške romane, nalazeći u prvima zgodne hrane za svoj ozbiljni i strogi duh, a u drugima za živu svoju maštu. Bez sumnje bit će i on učestvovao u viteškim igrama, u lovu, u veselim sastancima ostalih mladih odvjetaka prvih i najuglednijih obitelji grada. Zanimala ga takodjer glazba, pjevanje, ples; vježbao se po svoj prilici i u risanju. Sigurno je, da je još prije godine 1288. pohadjao visoku školu u Bolonji, premda nije polučio nikakav akademski čin.»

V originalu se pa glasi (n. d. str. 107—108): «De' suoi primi studi ben poco sappiamo per diretta via e con certezza. Avviato, come i suoi coetanei, allo studio della grammatica, cioè del latino, il fatale adolescente prese piacere alla lettura dei classici che andavano per le scuole, in specie del suo Virgilio, di cui intendeva fin d'allora lo squisito magistero della forma e sentiva l'alta e delicata poesia. È propabile che alla scuola di Brunetto Latini apprendesse le regole della rettorica medievale; certo dalle opere e dalla viva voce di lui ebbe ammaestramenti e consigli e conforti di dottrina e di prudenza, che devono aver lasciato traccia profonda nella sua anima; tanto e sí tenero è l'affetto, con cui rinnova col vecchio notaro il ricordo dela sua familiarità nella Commedia (Inf., XV, 79). A diciott'anni già aveva «veduto da sé medesimo l'arte del dire parole per rima», certo leggendo e studiando le rime d'amore scritte nei volgari d'Italia e di Francia. Nel tempo stesso le sacre carte dovevano porgere vitale nutrimento al suo intelletto e al suo cuore, e i romanzi di cavalleria proffitevole svago. Ed ai cavallereschi esercizi, all'armeggiare, alle cacce, ai ginochi, alle cortesi radunanze dei giovani delle più cospicue famiglie, egli avrà pure partecipato. Si dilettò altresi di musica, di suoni, di danze, e pronto com'era a gustare il bello delle arte figurative, apprese probabilmente il disegno. Quasi certo è che prima del 1288 frequentò la Studio di Bologna senza però conseguire nessun titolo accademico.»

Kakor je razvidno, je to baron Ljubibratić skoro doslovno prevedel, izpustil, oziroma skrajšal par brezpomembnih fraz, napačno prevedel «le sacre carte» s «filozofskim djelima» (ker se je Dante pečal s filozofijo v pravem pomenu šele po smrti Beatrike 1290.) in napisal trditev, da «Brunetto Latini nije bio Danteov učitelj u pravom smislu riječi», ne da bi to izkušal dokazati.

Naslednji odstavki so zopet doslovno ali prosto prevedeni iz Rossija vse do tja, ko prične Ljubibratić v zadnjem odstavku na str. 5. pripovedovati o Dantejevi čutni liriki in o njegovem prijatelju Foreseju Donatiju. Ali se tu in pri naslednjih straneh, kjer tako na dolgo in široko popisuje florentinske politične boje, da se bralec, ki ni dobro podkovan v politični zgodovini srednjega veka, popolnoma izgubi v tem ohlapnem (in na tem mestu popolnoma nepotrebnem) navajanju raznih dejstev, imen, ustavnih odredb itd. poslužuje Ljubibratić drugega vira, ali pa je to produkt njegovega študija (kar se mi zdi z ozirom na zgorajšnjo ugotovitev malo verjetno), nisem mogel dognati. Na vsak način bi bilo bolje, ko bi se i naprej držal Rossija, ki podrobno analizira Dantejeva manjša dela in navaja le dotične politične dogodke, katerih znanje je nujno potrebno za umevanje Dantejeva mišljenja in izgnanstva. Izsledil sem pa vseeno še nekaj mest, ki so zopet prepisane iz Rossija, in sicer: na str. 12., zadnji odstavek (Rossi, str. 122), na str. 13.: Usprskos raznim zabludama... (Rossi, 127, «Nonostante gli errori...») in na str. 18.: Ove su dvije knjige upererene... (Rossi, 129: Questi due primi libri...)

Nihče ni zahteval od Ljubibratića, da bi napisal originalno študijo o Danteju in njegovih manjših delih, ker je to pri takem pregledu izključeno, a njegova dolžnost bi bila, da je navedel vire kjerkoli: pod črto, nad črto, spredaj ali na koncu. Toda tega ni storil nikjer, tudi g. Kršnjavemu ne, ki se mu je v dobri veri celo zahvalil za «lijepu raspravicu». S tako «prijateljsko suradnjo» je prof. baron Ljubibratić izredno lepi izdaji «Pekla» drja. Isa Kršnjavega storil zelo slabo uslugo. *Dr. Alojzij Res* (Trst).

Pregled francoskega leposlovja l. 1921. Izprašujoč si literarno vest, so bili Francozi lahko zadovoljni koncem preteklega leta. Izšlo je dosti zanimivih knjig. Kritik je mogel položiti na stran vsak teden vsaj eno boljše delo. Nesmrtni seveda ne bodo tolikeri umotvori, ko pojde čas mimo njih. Oglejmo si v naglici cvet najnovejše produkcije, ne da bi hoteli dati svojemu okusu obliko estetičnega imperativa.

Že izza Platona velja načelo, da imajo pesniki najbolj plastično, dovzetno dušo; v tisočerih dojmih in vtisih, katerih se niti ne zavedajo, se bodočnost oblikuje v njih. Bogovi prihodnosti govoré skozi njih usta; v sleherni dobi so vedé ali nevedé njih klici postajali geslo drugim pisateljem. Začnimo torej pri Homerih.

Po svetovnem pokolju je več poetov, zamenjavši slavo s hrupom, objavilo eksotične ter omotične razglase, ki so smatrali za bistvo umetnosti: pisan ništrc. Lani se je ta ropot polegel; nobena nova struja ni vzklila. Splošno se pesniki bolj nagibajo proti glasbenikom nego proti slikarjem. Samo nazor o metriki in harmoniji jih loči. Skrajneži se ogrevajo za vse svoboščine simbolističnega stihotvorstva, verslibrizma in Claudelove kitice v prozi. Semkaj bi sodile pesmi, katere sta obelodanila po obzornikih Max Jacob in André Salmon, ali pa plemenite Élégies Georgesa Duhamela.

Popolnoma na drugem koncu se sučejo Apolonovi desničarji, ki se vračajo h klasičnim pravilom; Malherbe in Mallarmé sta jim bogova. Paul Valéry pa njun prorok. Označimo v tej skupini vznesene Poèmes pour Aricie od Luciena Dubecha in sijajne stihe Charlesa Maurrasa.

Večina pa se ne veže z nikakimi teorijami. Rabijo ter izpopolnjujejo podedovane pripomočke, ki jih je ustvarila dolga veriga lironošev od Ronsarda do Régniera, žgoleč kakor tica na veji... Glasnika ljubezni se je pokazal Ernest Prévost v Ame Inclinée, ki vas domisli na notranji žarek Sully Prudhommovih verzov. Navdušeni Joachim Gasquet je lani ugasnil ob svojem Bûcher Secret; Gaston Picard pa se daje v le Coeur se donne.

Pri regijonalistih poveličuje Emil Ripert Provanso med vojno v Sirène blessée; Louis Pize slavi Vivarais in lyonsko okolico z les Pins et les Cyprès; Saisons normandes so bohotne slike od A.-P. Garniera. Pierre Jalabert je vnet aed «Terre d'oc». Nekateri osamljenci se zapirajo vase: Louis Lefebvre uglaša v La Prière d'un Homme drhtaje dolge bolečine; Maurice Brillant ubira versko čustvo na velikih orglah, goslih in piščalih v Musique sacrée in Musique profane. Fernand Divoire obnavlja orfistične simbole v resnih in čistih kiticah.

Elegiki so obširni: pripovedujejo vtise, ki vznemirjajo in oplajajo njih duše. V njih se zrcali vesolje. Charles Derennes nas vodi s Perséphone na turobne vrtove, koder občujejo drage sence. Jean-Louis Vaudoyer spleta v Rayons croisés najnežnejša čustvena priznanja z jedrnatimi, slikovitimi osnutki v neobične umetnine. L'Ombre dorée od Charlesa Clerca je prožeta z mehko melanholijo, lamartinovec Julien Ochsé (Repose ailleurs) in André Delacour (La Victoire de l'homme) vzporejata ljubavne in vojne doživljaje.

Med mladeniči se je izkazal kot izviren in izboren Roger Gaillard v L'If et les Constellations. François Montel, Stéphen Severt, Georges Benaben bratsko odsevajo iz Le Miroir infidèle, samonikla in ljubka Georges Gabory in Raymond Radiguet očitujeta rahlo zbadljivost in duhovitost. Pogosto so omenjali zadnje čase mistika Loisa Labèqua.

Fantazisti obžalujejo izgubo vernega pristaša P.-J. Touleta, čigar labodnica se zove Contre-Rimes; Tristan Derême, iznajditelj «kontrasonanc», se kaj rad igra z ritmi in rimami, prim. Poèmes de la Pipe et de l'Escargot. Raoul Ponchon je stekel od Acad. Française nagrado za popevke La Muse au Cabaret, Franc-Nohain pa je virtuozno pozdravil La Fontainovo tristoletnico z modernimi Fables.

Največja sočasna pesnica grofica de Noailles, romunskega pokolenja, je dosegla višek svojega lirskega loka s Forces éternelles: razdvojenost v tragičnem boju med ljubeznijo krepke narave in težnjami duše, ki stremi za enoto, to je znak knjige, posvečene po Akademiji z veliko nagrado za slovstvo (10.000 frc.). Henri de Régnier pa je pred tedni objavil Vestigia Flammae, globoko čustvene ognjevite verze. Pierre de Nolhac je izdal dovršene domoljubne sonete Vers pour la Patrie in Frédéric Plessis plete umetno Couronne de Lierre, dočim ovija Paul Fort svoje vence okoli nizozemskih Ailes des Moulins.

Predlani je zmagoval povsod avanturni roman kot reakcija proti vojni realistični literaturi. Pa še sedaj je Pierre Benoît našel dovolj odjemalcev za Lac Salé, Louis Chadourne pa za Terre de Chanaan. Frédéric Rouqette je napravil Le Grand Silence blanc. Dostikrat se čuje ime Pierre Mac-Orlan (A bord de l' Étoile matutine; la Cavalière Elsa), dasi meša med dogodivščine smešnost in simbol. Oni dan umrli Jean Pellerin je zapustil za seboj «Sous le Règne de la Débauche».

Med eksotične knjige, odgovarjajoče potrebi po neznanem in po tajni, je prišteti patetične Suprêmes visions d'Orient, ki sta jih priobčila Pierre Loti in njegov sin Samuel; mestoma nas uvajata v tolikanj tesnobno ozračje, da se čutimo kakor pod vplivom Poea ali Quinceya. V isti predal sodijo Charles Géniaux (les Musulmanes; Une Sultane marocaine), Claude Farrère (l' Extraordinaire Aventure d'Achmet pacha Djemaleddine; Les Condamnées à mort), Victor Margueritte (Un coeur farouche), André Salmon s svojo zgodbo brezkončnih posilstev in nasilij L'Entrepreneur d'Illuminations in slednjič črnec René Maran, kateremu je Goncourtova akademija priznala ceno za pravi zamorski roman Batouala.

Vkljub velikemu slovesu naštetih del opažamo, da pustolovski roman pojema in prepušča prostor dušeslovnemu. Antoine Albalat (Comment il ne faut pas écrire) ugotavlja z obžalovanjem: «Eden najgotovejših vzrokov za propadanje in povprečnost današnjega romana je brez dvoma zloraba psihologije», češ, vselej bo lažje umovati in modrovati brez kraja in konca, nego pripovedovati dejstva, risati značaje, opazovati natančno ter ustvarjati pravo psihologijo, ki je dejanje, točno razkladanje strastvenega kolesja, od nepotrebnega večnega komentarja, brezplodnega čvekanja.

Med mojstri te vrste se odlikuje Paul Bourget z enim najlepših svojih romanov Un drame dans le Monde, zgoščenim, utesnjenim, močnim umotvorom neusmiljene usodnosti: zgrajen je docela okoli dušeslovno drznega predmeta. Strani, slikajoče zamislek zločina v duhu žene, katera ni bila nikakor usposobljena za hudodelstvo, štejejo med najbolj genljive in jasnovidne pri Učenčevem avtorju. Edmond Jaloux pravi, da «občuduje pri njem to splošno žarenje razuma, ki slednji posamezni slučaj takoj okoplje v toku vesoljnih zakonov». Henri Lavedan nadaljuje z Gaudias, obsežno družabno fresko, početo prejšnje leto z Irène Olette, in ki bi jo človek primerjal s sodobnimi Misérables. René Boylesve nudi v Elise bolestno analizo ženskega srca, strtega po teži njenih sanj. Abel Hermant, najresnejši kandidat za Akademijo, predstavlja v le Crépuscule tragique zadnji čin zajetne trilogije čustev in misli, kjer je dogotovil portret generacije med obema vojnama. Léon

Daudet razkrinkuje v Entremetteuse zapleteno kovarstvo pokvarjene slavohlepnice. André Beaunier proučuje v Suzanne et le Plaisir kot bister moralist šibko dušo neznatne sodobnice, ki hira ter umira vsled izrazite ljubezni do plesa in poltenosti. (Konec prihodnjič.) *A. Debeljak.*

Nove knjige.

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Cankar, Ivan. Romantične duše. Dramatična slika v treh dejanjih. Ljubljana. L. Schwentner. 1922. 86 str. Broš. 12 Din, po pošti Din 13·50., vez. 18 Din, po pošti Din 19·50.

Gerbec, Ivan. Glasbene točke k Ribičičevi mladinski igri «V kraljestvu palčkov». Ljubljana. Založba «Jug». 1922. 34 str.

Gobineau. Preporod u Italiji. (La Renesance.) Prva knjiga. Preveo s francuskog D. Grdenić. Narodna knjižnica. (Svezak 61.—69.) 1922. 168 str. Cena 12 Din.

* **Knežević, M. V.** Miozotis. Beograd. 1921. 28 str.

Lah, Ivan. Začetki Slovenske Matice. Spominski spis k 50letnici. Ljubljana. Slovenska Matica. 1921. 72 str.

Milčinski, F. Tolovaj Mataj in druge slovenske pravljice. S 15 risbami Ivana Vavpotiča. Druga izdaja. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1922. 151 str. Broš. 12 Din, po pošti 1 Din več.

Novaković, Vlaho. Iz moga dnevnika. Pesme. Zagreb. St. Kugli. 1922. 80 str.

* **Pesme, srpske narodne.** Antologija. Priredio Vojislav M. Jovanović. Beograd. Geza Kon. 1922. XLVIII + 350 str.

* **Petrov, G. S.** Evangjelje i život. Preveo s ruskog Stanimir Budim. Beograd-Sarajevo. J. Gj. Gjurgjević. 1922. 172 str.

Pogonowski, Jerzy. Twórczość Milana Begovića. We Lwowie. «Gazeta Lwowska». 1922. 31 str.

Rechnitz, Emil. Kako da othranjujem, njegujem i odgajam svoje dijete u prvoj godini života? Pet predavanja za pouku majkama i budućim majkama. Sa 31 slikom. Osijek. Hrvatski štamparski zavod d. d. 1922. 54 str. Cena 40 K.

Ribičič, Josip. V kraljestvu palčkov. Otroška igra s petjem v treh dejanjih. Ljubljana. Založba «Jug». 1922. 32 str.

Shakespeare, William. Julij Cezar. Žaloigra v petih dejanjih. Poslovenil Oton Župančič. Druga, izpremenjena izdaja. Ljubljana. Nova Založba. 1922. 121 str. Cena broš. Din 12·—, vez. Din 18·—. (Nova knjižnica, 7.)

Strug, Andrej. Jutri... Iz poljščine prevel Vilko Mazi. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1922. 85 str. 8 Din, po pošti 75 para več. (Prevodna knjižnica, VII.)

Štrekelj, K. Historična slovnica slovenskega jezika. Snopič 1. Maribor. Izdalo s podporo Jugoslovenske Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu Zgodovinsko društvo v Mariboru. 1922. 64 str. Cena 10 Din.

* **Vasić, Dragiša.** Utuljena kandila. Pripovetke. S predgovorom Slobodana Jovanovića. Beograd. Geza Kon. 1922. 183 str. Cena 15 Din.

Verne, Jules. Kaj si je izmislil doktor Oks. Slovenski mladini priredil E. V. Ljubljana. Narodna založba. 1922. 65 str. Cena 7 Din, po pošti 8 Din.

Urednikov «Imprimatur» 28. junija 1922.

LJUBLJANSKI ZVON
Mesečnik za književnost in prosveto
XLII. letnik 1922 8. številka

Otakar Březina-Igo Gruden:

Cilji.

(Iz knjige «Hudba pramenů»; prvič priobčeno v češkem «Koledarju neodvisnega delavstva» leta 1900.)

Njim, ki žive v naši dobi, je dano slišati, česar zemlja v dosedanji svoji zgodovini ni slišala. V glasu njenih vetrov in ognjev, butanju morij in lomljenju skal se je vzdignil nov glas, veter in ogenj hkratu, morje in potres: glas množic. Tisočletja je tlel v globinah življenja. Rdeči in lilijasti plameni njegovih gehen in upov so plapolali v nemi krvi ljubečih. A noč je ležala nad množico: v nemiru se je valila iz zemlje v zemljo, puščajoč za seboj ogljene sledove svojih ognjev ter grobove. Groza tajinstvenosti je stražila njen vzhod in zapad. Oboževala je norce, ki so jo gnetli kakor glino, in je dajala iz svojega plodnega naročja življenje modrijanom, ki so jo prezirali. Trpela je, kakor trpe polja, vsevprek razrita od plugov, kopit in črvov ter bičana od deževja, nema in otvorjena, odplačana samó z dolgimi, ljubezni polnimi pogledi solnca in zvezd. S kakšnimi polnočnimi demoni in pošastmi, s kakšnim svetom groze se je v podzavesti bojevala Množica, da se je v vročičnem potu prevračala na ležišču vekov ter izmučena kamenela brez volje in ne zavedajoča se svoje mistične moči? Kakšne bolesti je bilo treba, da so se tudi v teh globinah rodili prvi srebrni somraki? Kakor vstaja polagoma pred masami v prvi bledi zarji obraz zemlje, krogle, leteče skozi prostor svetov, ki jo privablja solnce. Ali ne zro oči vseh njenih prebivalcev na ta edini misterij nebes? Niso vsi jeziki brezploden poizkus duše, da bi izrazila svojo grozo nad stvarmi? Počasi izgublja dalja svojo obupano zamolklost. Morje in gore nehavajo deliti človeški rod. Množice, ki so jih dosegli prvi udari nastajajočega valovanja, so se jele zavedati svoje skupnosti in sile. Znamenje bliskov, ki je bilo ognjeni bič na težkih višinah prerokov, postaja signal, s katerim se sporazumeva nevidni z nevidnim. Vetrovi omamne vsepričujočnosti so zaveli skozi duše. Od vseh krajev, kjer trpi človek, prinašajo vzdihe do njih. Po zraku, ki ga dihamo, se širi drugačen zvok in prostor je drugače akustičen, kot je bil. Bolest enega deluje kakor kvas v bolesti vseh. Od dne do dne se porajajo novi tajinstveni zmisli za tisoče odnošajev duševnega dotikanja, neznanega minulim vekom. Ni mogoče več v onemelostih daviti bratov kakor nekdaj. Zmirom zasliši kdo njih agonijo in ji dá poleteti od ust do ust preko vse zemlje nalik viharju, ki razpihava svete ognje. Ni mogoče položiti na vse veke šape moči poleg žetve zemlje in jo krvavo dvigniti proti mršavim, plahim rokam gladnih. Z vihrajočim plaščem pleše zemlja pred pogledi duš. Že dokaj njene skrite krasote in zvijačnosti smo spoznali. Vemo, kako je bogata zrnja, olja oljk in zlatih sadov, enako sladkih za vsa usta, kakor solnce, čigar lepoto upodablja. Poznamo globine njenih vodnjakov in vemo, da bi v njih imeli naši otroci in otroci naših otrok dovolj napoja za svojo žejo. In tudi vemo, da smo rojeni za drug glad in drugo žejo kakor sta glad in žeja zemlje.

Vztrepetali bi močni, če bi videli mapo naše zvezde, kakor se razodeva ekstatičnim pogledom ljubavi. Bilo bi brezplodno iskati na nji meje kraljestev in oblasti jezikov; z višin, s katerih je vidna arhitektura trdnjav in skupnost otokov v zelenih zrcalih oceanov, ni več videti belih kamnov, zasajenih na mejah njiv in vinogradov. Cela prostranost zemlje, s tropično razcvelostjo razkošja in spoznanja, bi se jim razodela, kakor eno najmanjših duševnih mest, iz katerega vodijo ceste v vsa vidna in nevidna kraljestva vsemira, v omotične duševne metropole, katerih slika se ne dá sanjati s snom človekovim. Najvišji ledeniki ljudske misli, še goreči med nebom in zemljo, dočim je noč že ugasila pokrajino, iz katere so vzkipeli, se vzpenjajo v svojem zlatem hladu k zvezdam drugega blankita kakor nekoliko triangulačnih točk, s katerih je mogoče izmeriti samo malenkosten odsek očarujočih prostranstev duhovnih kraljestev. In vendar se samo s pogledom v te azurne dalje, kjer se vse zvezde vidnega kozmosa tresejo kakor zlat jutranji oblak, ki se razblini v solncu, krepí naš vid in se uči ceniti višino in težo pozemskih stvari. Pred pogledom na ta obljubljena in nepristopna kraljestva se stiskajo k sebi otroci zemlje, čuteči notranje bratstvo, ki združuje njih upe in bo nekoč združilo žetev zemlje, bogastvo pšeničnih njiv in vrtov. In čeprav se je zdelo, da ni bilo nikoli večje zmedenosti v mislih kakor v dobi jutranjih somrakov, v kateri živimo, vzdržuje ta tajnostni cilj vsa srca v utripanju in zasužnjuje svojemu zakonu njih zmedene utripe. Zakaj srca niso poslušna naši volji; najvišja modrost jih je osvobodila te poslušnosti. Poslušni so samo prilivu in odlivu življenja, spevu in ihtenju njegovih svetlobnih valôv, treskanju njegovih bliskov, njegovi vladi, njegovi višji harmonični volji. Zaman zapirate njegov glas, zaman zaklinjate s svojimi besedami setev, ki raste. Ugasiti bi morali najprej solnce, ki mu daje življenje in ki mu ga vzame, ko bo potreba.

Ni mogoče, da bi ljudstvo ne umelo, da pomeni dosedanje gospodarstvo narodov izgubo najnežnejših radosti in ogrožanje cele duševne žetve zemeljske. S smrtno tesnobo gleda jasnovidec v globine, kjer se iz temin v temine valijo narodi in odkoder zveni kakor pri vesoljnem potopu ihtenje in se v belem trepetu dvigajo duševne roke. Med temi množicami, zakletimi k delu in gladu, nemara umirajo k molku prisiljeni pevci, ki bi mogli razvneti bratska srca z opojnostjo nesmrtnosti in v vrtovih sanj, kjer se še vsi odmevi spominjajo zmagoslavnega speva duhôv pri ustvarjanju svetôv, natrgati rož na poti ljubečih in zmagujočih. V podzemskih temah nemara pešajo oči, ki so bile ustvarjene, da bi gledale najtajnejše usmeve lepote in znamenja, ki nam jih dajejo prebivalci sestrskih zemelj; hromijo nemara roke izdanih vitezov, ki edini bi smeli odpreti zaklade svojega rodú, tajne shrambe tisočletnih žetev, zaklenjene od ljubosumnih let, in v znemeli gorečnosti odsluhniti nekaj magičnih besed samogovora zemlje, ko sklada v svojih delavnicah atom k atomu in pripravlja féerije svojih pomladi za svatovske slavnosti kraljic. Ni-li duševna žetev skupni imetek vseh narodov in ne bi-li morala biti njena ohrana edini predmet razgovora v vrsti modrijanov in kraljev? Ne ležê vse besede lepote onemele v množici kakor teža na prsih vsega človeštva? Ne gasnejo bakle genijev v smrtni atmosferi bolestnega diha, ki se brez prestanka vali iz nižin množice? Kajti množica trpi in njeno trpljenje se tajno preliva iz duše v dušo, pronika tudi v misli tvorcev, kali srebrno čistoto njih intonacije in vsako pesem sreče oropa v dušah milijonov močnih resonanc, s katerimi more šele v vsemir zaoriti svoj krik povratka in osvobojenja.

Glejte, brezštevilne oči otrok se venomer odpirajo nad skrivnostjo zemlje, se pogrezajo v čudesa njenih dni in noči, v nemo srečo njenih cvetočih dreves, v blagoslov njenih bežečih oblakov, v obsevajoči sèn njenega življenja, kakor se razvija pod pomembno molčečo in vznemirjajočo sugestijo solnca. Kakšna razodetja, nevidna za nas, se odbijajo v magičnih zrcalih otroškega pogleda, da hrani dolga leta odblèsk serafične jasnosti? Kakšen svet lepote in čistote se nam v njem približuje in kakor razočaran v solzah ugaša? Kaj pomeni duševno izžarevanje na licih ljubečih se? Niso to žarki našega lastnega dneva, ki so nam nevidni v drugih trenutkih?

Vse govori k nam, da je še drug pogled na zemljo in svet, kakor je oni, ki ga poznamo iz izkušnje oči, iz knjig mojstrov iz slik slikarjev, pogled, o katerem govori slednja opojnost slave, ustvarjajoče sile, milosti in pokore. Vsaka pomlad, ki se vrača na kristalnih splavih po izstopivših rekah in s spevom, ki ga ne slišimo, in ima vendar moč, preleteti morje, trga k nam ptice iz oljčnih gajev juga; vsak solnčni vzhod, pripravljen od zvezd, ki poletavajo — se zdi — kakor izkresane iskre skozi temo in razplamtevajo vnetje jutranjega ognja za molčeči obred misterija, slavljenega v spomin ustvarjanja sveta; vsaka ekstaza ljubavi, ki ugaša nalik smrti našim očem vse luči zemlje in nebes, da bi nam dala občutiti omotico brez časa. A naše gledanje je spojeno z gledanjem vseh. Globina luči, ki razvršča v novih groznih perspektivah stvari pred nami, je odvisna tudi od čistote duševne atmosfere bitij, med katerimi živimo. Toda vsa duhovna žetev zemlje se lahko razcvete samo pod žgočim solncem svobode, kakor ga naša zvezda do sedaj ni poznala in ki bi se danes zdelo tudi najmočnejšim ljudem zapisano smrti. Oglaša se klic množic... Je to znamenje dobljenih zmag v podzavestnih globinah življenja? Verujemo in pripravljamo nov človeški rod. Sladke in silne bratske duše vzgajamo, tesnobno se tresemo nad njih nevarnostjo, hrepenimo vedno po glôbljem in glôbljem dotiku ljudi, po občutljivejšem zajetju duševnih razmer. Mi vsi poginemo danes v puščavi in ne ugledamo obljubljene zemlje. In najsi bi misel že postavljala svoje šatore pod obzorji drugega veka, nosimo mi v svojem telesu še prekletstvo minulosti. Vojne z vso zemljo in z vsem življenjem na nji so pustile sledove v naši krvi. Pogorišča zmagovalcev pokrivajo s pepelom naše vinograde in naše sanje. S smolastimi baklami gredó naši upi, ne samo da bi razsvetljevali, marveč tudi da bi zažigali. Proti svoji volji sovražimo, kjer bi morali obmolkniti v sočustvovanju. Ne pojmimo, da je ljubav edina atmosfera, v kateri more pronikniti beseda do duše bratov in povzročiti v nji žaromèt luči, da so vse besede sovraštva neme in ovirajo samo razvoj. V kruto razkošje nam je iskanje vsega, kar nas razdružuje, in zato smo kaznovani z osamelostjo, ledenimi puščavami prognanstva, kjer se nam dih naših besed oprijemlje lic kakor ivje in trpnejo roke, ozeble in dela nezmožne.

Toda en sam človek je od pola k polu z isto kozmično usodo in z isto tajinstvenostjo, ena mistična enota v milijonih, ki so bili, so in bodo. V njegovem večnem vrenju, v bojih, molčanjih in blaznostih narodov, v heroizmu modrijanov in učenjakov, v jasnovidnosti umetnikov, v ozdravljajoči volji svetnikov, v bolestih in sreči ljubečih se, v duševnem razvoju žene, v vzkrikih ekstaze in smrti, v silah, ki dremljejo v nas nevzdramljene, vplivajo od bitja na bitje v daljavo in izpreminjajo v vsepričujočo luč poglede posvečenih: v vsem deluje nevidni osvoboditelj, človek kraljestva Duha, edini v milijonih, mojster sil in src, v katerem mora doseči vse zemsko življenje svoje odrešenje.

Tisti, ki so se bali žara svobode, plapolajočega zmirom močneje v atmosferah duha, ter videli v izpremembah, ki se pripravljajo na zemlji, nevarnost za razvoj človeka, niso razumeli omotične tajnosti ljubavi, ki jo nosi v sebi naš rod kakor skrit zaklad in ki tako razžarja nade ljubečih se, da presegajo vse, kar smo doslej slišali iz razgovora zemlje z zvezdami.

Miran Jarc:

Izgon iz raja.

Enodejanka.

Osebe: Valerij,
Klavdija,
mati.

Mesečna noč. V sobi gorskega gradiča. Pri odprtem oknu stoji Valerij. Na mizi z zelenim senčnikom zastrta ugasla svetiljka in cvetlice. Poleg klavirja, na katerem stoji vaza z daturami, sedi v naslanjaču Klavdija in si zamišljeno podpira glavo. Zdaj pa zdaj krikne pav na slemenu sosednje strehe, ki jo skoro popolnoma zakrivajo vrhovi lip. Iz dalje bije v zvoniku vaške cerkve enajsta ura.

Valerij: Enajsta ura bije.
Bronasti udarci padajo kakor pesti na mesečinsko tkanino željа,
pavovi kriki pa se režejo vanjo kakor meči hudobnih pogledov.
O!

Klavdija: Tudi včeraj in predvčeraj in sleherno noč
je bila ura in je klical pav;
tedaj pa si rekel,

da so udarci kladiva v zvoniku zlati pečati na tajno pismo
tvoje sreče,
v krikih mavrično repatega ptiča pa so se zrcalili burni
loki tvojega hotenja v sinje daljave.

Valerij: Med včeraj, predvčeraj in prejšnjimi nočmi pa med
nocojšnjo
je današnje jutro
v znamenju brzojavnega lista,
ki je pozvalo tvojo mater v mesto v bolnišnico
k smrtnobolnemu možu tvoje sestre,
morda k že mrtvemu možu!
O,
ali veš, kaj je smrt?
Ne smrt združevalka,
ki je po preminitvi tvojega očeta — mojega strica —
zapovedala temu tihemu kraju še opojneje
cvesti, zeleneti in sanjati, da sta z materjo za
vedno skleniti ostati v tem odljudenem jezerskem
zavetišču pobožnosti —
ampak smrt razdruževalka,
ki razdvaja telesa in duše,
ki ima tisoč obrazov in imen:
pred otroka stopi kot strog učitelj,
pred mladeniča kot služben predstojnik,
pred mater kot bolno dete,
pred moža kot krvoločen poveljnik,
pred starca kot zrcalna slika njegovih sivih las...
za vsakogar takrat, ko ga ob udarcih ure zmrazi — —
Kako se povrne mati?

Klavdija: Ah!
Morda se povrne z mojo sestro, črno oblečeno gospo
s tremi sirotami, ki jim bodo pogrebni zvonovi
priklicali v spomin le velikonočne piruhe in potice,
kakršnih ne bodo več imeli.
Črna gospa, za katero je moral doslej njen mož v banki
pretvarjati svoje živčevje v zlate verižice in
dijamantne uhane, v baržunasta oblačila in
svilena pregrinjala — črna gospa bo zdaj
s svojimi zapovedujočimi očmi zasužnjila
mojo mater in mene.
Še preden bo odložila znake žalovanja,
bo že žarela kot kraljica med vdanimi ji gosti iz mesta,

ki bodo te tihe sobe in te skrite vrtove
napolnili s sikanjem kačjega smeha
in z žvenkom denarja!
Valerij: Te tihe sobe
in ti skriti vrtovi! — —
Moj duh jih je obiskaval,
ko se mi je telo krčevito upogibalo pod tulečimi meteori topov,
ko je v odmorih kot trhlo deblo drevenelo v zakopu,
in so se me moji tovariši,
sinovi večnega romanja po brezkončnih ilovnatih strugah,
zasmehljivo ogibali
in kadar so jim pri vinu in kartah
postale ustnice že okorne od težkih, žoltih besed,
so pokazali name s trudnimi rokami:
glejte, norega svetnika z lilijo!
Moje uho je te psovke požiralo brez odmeva
kot noč tuljenje psov —
podobe vaših gozdov, poljan, vodâ, solnca, zarij in mesečine
pa so pozibavale moje duhovne oči v čarodejno vsepozabljenje.
Vsepovsod
so šumeli tvoji koraki,
je svistelo tvoje krilo,
so se smehljale tvoje oči!
Klavdija: Tri dolga, gluha leta
so bila moja ušesa tvoje govorice žejna kot prazni vrči,
ki sem jim zlato vodo izpila v večerih in nočeh osamelosti.
In v prazne vrče
sem nalivala zrak spominov, ki so veli
iz sleherne bilke, vejice, lista in cveta,
iz jutranje in večerne zarje,
iz solnčne in lunine luči.
Kadar sem prilivala rožam,
sem se vsa srečna zdrznila
v slastni samoprevari,
da si kakor včasi pristopil ti
in mi ure in ure tolmačil žitje
cvetlic in dreves,
mravelj in čebelic
in si mi odstiral zagrinjalo pred odrom življenja
neznanih in znanih, izgubljenih in rešenih,

razvpitih in slavnih,
in si ves zavzet sanjal o bodočnosti,
ko boš z vijolino raz oder
v sladki grozi pretresal srca godbe žejnih
in jim brez besed pravljičil o začaranih svetovih,
ki jih njihove od dela zasužnjene roke še slutijo ne.
Ob prvih zvokih večernega zvonenja
pa sva utihnila in z rokami vred združila misli
v preprosto molitev.

Valerij: O!
Deklica, mnogo veš! Še zdaj veš vse to?!
Ah,
tudi jaz sem vedel nekoč.
Toda,
divji možje so me iztrgali z doma in me učili sovraštva.
Medtem mi je umrl oče, tvoj stric, edini veznik
moje otroške dobe z mladeniško.
Osemletnega
me je pripeljal k vam po smrti moje matere,
da me je teta tolažila
in sem se s teboj in s sosednjimi otroci igral na vrtu.
Od tedaj sem preživel tu vsako poletje
in zdelo se mi je, da je takrat čas miroval;
kakor jezerska gladina je bil ves solnčen, pokojen, večno isti.
In mislil sem, da bo miroval vedno. — — —
Ko pa sem od bolezni ves skljčen in bled,
od doživljajev ves truden in molčeč
priromal iz zakopov kot neprostovoljni, izgubljeni sin
v domovino,
ste se me usmilili in me sprejeli v vašo hišo.
Štiri mesece sem že tu... jaz puščavnik, puščavnik!
Ha! — —

Klavdija: Naši ljudje so te začudeno opazovali,
ko si pohajal po okolici
in trgal redke rastline,
ko si se ustavljal pri otrocih, bolnikih in starčkih
in se z njimi pogovarjal o modrih rečeh
in jim čital Sveto Pismo.

Valerij: Štiri mesece sem že tu in nič ne delam!

Klavdija: Ali niso tvoja pota k dobrim ljudem in v gore
najlepše delo?

Kako te zavidam!
Jaz pa moram pomagati materi pri delu,
v kuhinji in pri gospodinjstvu.

Valerij: Glej, tvoje delo je resnično — Bog ti ga je določil,
ne smeš me zavidati!
A jaz:
nabiram rastline in se pogovarjam z otroci, bolniki
in starčki in jim čitam Sveto Pismo, kot da sem že
sivolas starec,
ki je že videl prvi smehljaj svoje bodoče žene,
in objel svojo nevesto v divnem pričakovanju
in zavrisnil ob rojstvu svojega prvega otroka;
ki mu je bilo delo za svojo družinico najslajši balzam,
in se mu je v škrtajoči boli vilo srce, ko je stopal za krsto
svoje žene
in vztrepetal kot nemočno dete, ko mu je tujina ugrabila
sina;
ki se mu je utrnila pekoča solza, ko je moral
od zavistnih tovarišev doživeti zaničevanje in posmeh,
in je zapuščen in v bedi spoznaval nestalnost in laž ljudi,
ter je na večer svojega življenja prižgal luč
svojemu edinemu Bogu,
ki ga je šele zdaj našel, ko ga je zapustil svet
in ga šele zdaj častil, ker je živel le zanj in v njem.
A jaz?!
Moji lasje so črni kakor nočni viharji,
ki lomijo hraste,
kakor misli, ki z razdivjanostjo morskih valov
grizejo skale še nemega, nezbujenega življenja.
Moje oči se iskrijo kakor meči,
ki trepetajo v pričakovanju, da začno sekati
v pragozde temne bodočnosti, v katero si moram priboriti
pot.
Roke se mi napenjajo kakor strune,
ki jih navija godec, da bo z njihovim zvenenjem zavzel
svet,
kajti:
osvojiti, osvojiti, osvojiti moram zemljo in življenje.
Glej,
noge mi včasi vztrepetavajo kakor konj, ki je
postal vsled predolgega čakanja nemiren.

O,
kdaj pride gospodar,
da švigne z bičem po mojem hrbtu in se spustim v dir?!
Čakam... čakam...
O, dovolj sem se že nasanjal in zdaj bijejo ure,
ko bom moral te sanje uresničiti.
Dovolj sem že počival!
Ali sem bil sploh vreden počitka?

Klavdija: Oh,
semkaj si prišel
tako ubog, bolan in žalosten.
Mnogo si videl in mnogo pretrpel.
Kadar sem čitala o ranjenih in padlih vojakih,
sem vedno vztrepetala ob misli nate.
Kako si se mi smilil...
In vendar ti je bilo dodeljeno, da si se povrnil k nam
v pokojno zavetišče.

Valerij: Ne,
nisem zaslužil počitka, ker nisem delal.
Bil sem le suženj krvnikov.
Delo
pa je vtelešenje duha in je zato od Boga blagoslovljeno
in rodi blagoslov.
Jaz pa še nisem nikoli delal.
Pred mano je še vse življenje kot deveta dežela za pragozdi,
in vendar vzbujam videz puščavnika, ki je osemdesetleten
starec.
O, kako lažem, lažem!

Klavdija: Odkar si tu
mi še nisi tako govoril.
Bojim se teh besed,
kajti,
doslej si bil kakor jaz:
skupaj sva zalivala cvetlice in jih trgala za šopke
in sva čitala povesti o čudežnih, daljnih ljudeh
in si tolmačila oblike oblakov in sestave zvezd,
ali pa sva se šalila kot deca na travniku.

Valerij: Čudiš se mi?
Ali si mi že kdaj pogledala v oči?
Si že kdaj otipala moje roke?
Si se že kdaj sklonila nad moje srce?

Klavdija: Zakaj? — — —

Valerij: O, vem:
nisi še videla mojih oči
in nisi še otipala mojih rok;
še nikoli se nisi sklonila nad moje srcé,
kajti,
sicer bi se ne zgrozila šele nocoj!
O,
moje oči palijo, ker v njih gori, dolgo časa le tleči
ogenj rastočega moža.
Moje roke niso bele in volneno mehke,
ampak so kakor iz jekla, da lomijo in iztrgavajo
debla, ki me ovirajo na poti.
In v vrču mojega srca ne utripa pokojen plamenček,
ampak včasi se tu notri razvihari požar,
ki upepeljuje mene in vsako stvar, ki se je dotaknem...
A
čemu mi roke, ko se morajo v brezdelju mehčati
kot testo, ki ga nikdar ne ožari ogenj življenja. — —
Nekam moram, nekaj moram!
Ali bom večno živel tu, proseč miloščine kot berač?!
Klavdija: Kaj ti je?
Moj Bog, kdo ti daje miloščino?
Ah, ne muči sebe in mene s temi bodečimi besedami!
Sedi semkaj, ne bodi žalosten, Valerij!
Valerij: Tu stojim pred tabo
jaz, otrok naše grozne dobe.
Že davno bi moral služiti sebi kruh,
drugim pa koristiti s svojim delom.
Iz učilnice, kjer sem se pripravljal za vstop v delavno
  celico ogromnega človeškega mravljišča,
me je ugrabil klic žoltih lepakov
in moral sem vse zapustiti.
Tam pa so mi odtrgali raz oči odišavljeno, svileno tančico,
skozi katero sem gledal le dišečo luč,
trohnive teme pa nisem videl.
A zdaj vidim, vidim
in sramoval bi se spet vstopiti v učilnico,
kjer sede otroci z odišavljeno svileno tančico preko oči.
Nedolžneži bi se prestrašili mojega mrtvaškega obraza,
ki bi jih vznemirjal pri lepih knjigah in v šolskih klopeh.
— — —
Zbogom, bom rekel, zbogom teti in tebi, Kdavdija!

Klavdija (ga prime za roko): Valerij!
Valerij: Zbogom bom rekel.
Odromam v mesto, da poiščem kak skrit pisarniški kot, pa če blodim po ulicah tudi mesece in mesece kot izgubljenec med švigajočimi avtomobili in kočijami in valečimi se množicami.
Klavdija: Ostani, ostani!
Pri nas si kakor moj brat in moj dom je tvoj dom!
Valerij: Brat sem ti?
Klavdija: Prijatelj in brat!
Valerij (vstane): O, Klavdija,
da si izgovorila to strašno izjavo!
Odgovorila si mi na še zamolčano vprašanje!
Klavdija: Moj Bog: nocoj te vsaka besedica...
Valerij: Ne vsaka besedica, temveč usodna izjava.
Klavdija: Ah, ti se šališ!
Toda ta šala je tako kruta.
Valerij: Brat se s sestro nikdar ne šali.
In če se šalim s teboj, torej nisem tvoj brat.
Če pa sem tvoj brat — se ne šalim.
In v resnici: ne šalim se.
Praviš, da je tvoj dom — moj dom?
Ali je tvoj dom
dovolj širok za mojega duha?!
Klavdija: Kako?
Ti, ugankar!
Valerij: Domislil sem se, da je včasi moj duh
zelo nepuščavniški in viharen, vaš kraj
pa je samotarski in pokojen.
Toda pri vas ne bo prostora tudi za moje telo!
Klavdija: Za tvoje telo?
Valerij: Si že pozabila?!
Če je umrl tvoj svak,
se bo tvoja sestra z otroci preselila k vam!
Klavdija: Ah!
Valerij: In potem bi nerad igral vlogo vsiljivca.
Ona mnogo bolj potrebuje zavetišča kot jaz,
ona — vdova — potrebuje usmiljenja!
Klavdija: Tudi ti si žejen usmiljenja, ubogi!
Valerij: Tudi jaz sem žejen usmiljenja... usmiljenja...
jaz... ubogi...?!
Ha!

Klavdija: Valerij! Valerij!
Valerij: Povej mi,
ali ljubiš svojo sestro?
Klavdija: Zakaj si vprašal?
Ali veš?
Valerij: Vem.
Klavdija: Ah,
vsa moja otroška leta, ko je živela še ona pri nas,
mi je zagrenila.
Povabila je ponosne tovarišice,
ki so se igrale kraljične,
meni pa podelila vlogo pepelke.
In kesneje,
kadar se je vrnila iz mestnih šol,
me je zasmehovala, ker sem ljubila
cvetlice in sanjala o lepih oblekah.
In ni pustila,
da bi mi mati izpolnila kako tiho željo.
Branila mi je v gledališče in na izlete,
kamor so me povabili dobri ljudje.
Kadar sem hotela čitati sama v lopi na vrtu,
je pristopila z opreznimi koraki k meni,
da sem se vsa stresla in me je oropala
bisernega nakita zlatih popoldanskih ur
moje prostosti.
O,
kako svobodno sem zadihala,
kadar se je spet vrnila v mesto nazaj!
Ljudje pa, ki so nas prišli ob nedeljah obiskat, pa so bili z menoj dobri in se čudili moji ponižnosti.
Ob njih sem šele ozdravela!
In zdaj — — —
Valerij: — — bo ona spet vstopila v te zasanjane sobe, ne za nekaj ur ali dni,
temveč morda za mnogo, mnogo let!
In vabila bo družbo iz okolice:
mogočne bogatine z gladkimi obrazi in z rokami,
dišečimi po naropanem denarju.
Njih smejanje in vzklikanje in trkanje s čašami
bo prepodilo ptičke iz vrta, ki si jim uredila varno domovje.
Še veje dreves bodo ječale pod žgočo težo njihovih besed.

Kajti
oni so otroci vsemogočnega zlatega teleta;
vsa zemlja je njihova:
od vzhoda do zahoda, severa in juga.
Pripovedovati znajo kratkočasneje kot knjige
in živahneje kot igralci.
O,
znajo igrati in priigrati!
In ko ti bodo segli v roke,
bodo vztrepetali v bolni radosti:
kajti še tako zavržen človek
vztrepeta, ko zagleda lilijo.
Z očmi te bodo objemali
in njihove ustnice, žejne tvojega telesa, se bodo tresle v strašnem viharju;
toda njihovo govorjenje bo balzamsko in osvežujoče kot vetri iz neznanih dežel.
In tebi bo dobro, ko te bodo božali vetri iz neznanih dežel!

Klavdija: Ne! Ne!
Valerij!
Ušla jim bom kot srna pred lovci,
skrila se bom v svoji spalnici, da me ne bo nihče več videl...

Valerij: Toda čula jih boš skozi stene in ne bo ti do spanja.
Dvojna ujetnica, kako in kam boš zbežala.
Kajti:
tvoj dom ne bo več tvoj...

Klavdija: Ah!

Valerij: Vem za trojen beg iz takega doma.
Nekateri
odromajo v samotne votline v goščavah
in čakajo, kdaj se zamaknjencem odpre nebo.
Drugi
so kakor žive piščalke, pozavne ali svetiljniki,
ki so že pri rojstvu izstopili iz kroga zemljanov in,
kadar se povračajo med nje, so čudni tujci
svirajoči onstranske napeve.
Tretji
pa so oni, ki jim rože barvajo lica,
zarje roke,
ptice pa pripevajo utripanju njihovih las
in ti odhajajo iz očetove hiše na — poročno potovanje!

Klavdija: Čemu mi to pripoveduješ?
Valerij: Ker ti si izmed onih,
ki jim rože barvajo lica,
zarje roke
in ptice pripevajo utripanju njihovih las...
Klavdija: Jaz... jaz...
Valerij: ...in ti odhajajo na poročno potovanje. — —
(Oba molčita kot okamenela.)
Klavdija (se zdrzne): Čuj, ni zašumelo?
Valerij: Dà, zašumelo je.
Veter je zdrsnil mimo kostanjevih vej.
Klavdija: Ne, drugačen šum je bil. — —
Že zopet...
Si čul?...
Valerij: Ne, ne!
Zavesa se je zganila.
Klavdija: Ne pri oknu, temveč šum tik mene...
Zdaj — zdaj — —
prav rahli koraki...
Valerij: Dà — — nekdo stopa. — —
Ne, ne...
Klavdija: Valerij!!
Valerij: Ne boj se, saj sem jaz tu.
Klavdija: Ah,
tak hlad... kot da stopa — smrt — — —
Valerij (čez nekaj trenutkov): Morda je bila smrt...
Klavdija (krikne): Smrt! —
Tam!! —
Valerij: Ne, ne, ničesar ni.
Le noč,
le gluha in brezmejna noč, prazna kot moja bodočnost!
— — — — — — — — — —
Klavdija! (Stopi k njej in jo prime za roko, ostro ji zroč v oči.)
Klavdija (se zgane): Tvoja roka razodeva nemir kakor gnezdo mojih lastovic, kadar se mu približa tujec.
Valerij: Toda tvoja roka je blazinasta kakor sen.
Pokrij z njo lastovice mojega srca.
Klavdija: Valerij!
Kaj ti je? (Se mu odmakne.)

Valerij: Odmikaš se mi!
Kaj sem zagrešil, da ravnaš z mano
kakor bogovi s Tantalom?
Klavdija: Ali nisem kakor zmirom?
Tu sedim in te poslušam zvesto kot v nekdanjih večerih.
Toda ti
nočeš ničesar več pripovedovati
in me vznemirjaš s plamenečimi raketami krikov.
Kaj ti je, Valerij?
Valerij (stopi par korakov nazaj in se ozre skozi okno. Govori kot v snu): O,
deklica, deklica,
ki si mi nad črnimi obzorji življenja
razprostirala sanjska valovja svojih las,
ki si izpreminjala kamnita in trnjeva tla mojih cest
v svilene preproge, dehteče po cvetju vztočnih dežel!
Glej,
tu sem,
ki sem nate čakal štiri kot večnost dolga leta,
molčeč kot skala nad prepadi.
Hotel sem, da bi ti bilo moje srce kot roža, ki si jo vtakni v lase,
moji možgani — blazina, ki bi na njej pokojno zasanjala,
moje kosti — piščalke, ki bi ti v vetru krožečih zvezda
zapele vsemirsko himno mojega hrepenenja.
Ti me ne vidiš, nikoli nisi videla
mene,
ki sem v duhovnem gledanju tebe
opravljal najvišje češčenje vesoljne lepote.
Videla si le brata!
Toda — —
Klavdija! Klavdija!
Klavdija: Valerij,
to nisi — ti!
Kateri tujec se je v tebi prebudil?
Nekoč sem te bila tako vesela,
zdaj pa,
ko odlagaš predme plašče,
ki so zakrivali tega tujca v tebi,
se zgrozevam...

Valerij: O,
ni to tujec v meni —
to sem jaz, jaz sam!
Ali nocojšna noč mi je s tajno roko
odpečatila moje srce, da te je oškropilo
z rubinastim žarkovjem svojih hribov.
Tudi ti si bila nekoč
dete in si letala za metuljčki
in se z otroci igrala na tratah.
Takrat še nisi vedela,
zakaj so tvoje roke bele in mehke,
zakaj so tvoji lasje ko svila božajoči.
O,
tudi jaz sem mislil, da bom večno igrajoče se dete!
Ali si že opazovala kdaj rastoče drevo?
— — — — — — — — — —
Klavdija,
daj mi roko! — (Jo prime za roko.)

Klavdija: Valerij,
bojim se te:
oči ti žare kot dva meča
in tvoje roke palijo.
Pusti me... ah... pusti me...

Valerij (odstopi): O,
Klavdija:
tudi ob tej uri še nisi izpregledala!
Joj mi!
Prej si mi rekla brat
in prijatelj
in tolažbe potrebni. (Pristopi k nji.)
A jaz sem bogat, bogat: (Kot v zamaknjenju.)
Jutranje nebo, ki se boči nad planinami,
je prepojeno z vzduhom morja, pristanišč in kopališč;
popoldansko nebo je nasičeno z zelenilom pokrajin
in z vonji rožmarina in rož;
večerna zarja pa je slika mojega krvavega
koprnenja po morju, pristaniščih, kopališčih, pokrajinah,
po rožmarinu in po rožah,
po Tebi, Tebi, Tebi!
O,
na vseh svojih daljnih potih sem se izpraševal,
ali vidiš,

Klavdija,
v tej vesoljni večerni roži na nebu moje rubinasto srce?
— — — — — — — — — —
Nazivljem te lilijo
in to noč si vsa bela lilija.
Naj te pregrnem s pajčolanom svojih želja!
Zakaj si še vedno kot ona cvetka ob vodi,
ki se skriva sramežljivo pred solncem?
Prihajam k tebi
z besedami, ki sem jih imel ujete dolgo vrsto let,
nocoj pa so se razbila vrata molčanja
in zdaj sproščene vpijejo:
Ti si moja, moja, moja!
Ali ne čutiš, kako so se zveneče besede razprostrle v dehtečo kopreno,
ki omamlja kot vztočne dišave?
Klavdija, Klavdija!
(Prisede k njej, jo vso prepoji z objemi in ona se mu kot brez volje vrže v naročje.)
(Hipoma nastane šum vetra, luna se je skrila za oblake, oba se zdrzneta, pav je kriknil v noč. Oba sta se zdramila iz opojnih sanj; trudna in kot izpremenjena sta. Klavdija vstane in hoče oditi.)

Valerij (jo pokliče): Klavdija!
(Klavdija molči in gleda v tla. Potem stopi k mizici in prižge svečo. Iz vaze vzame rožo, ki jo razmišljena drobi na lističe. Igra se s škrlatnimi listi, ki se ji izpod prstov vsipajo na tla. Popravi si lase in vzdihne.)

Valerij (pristopi k njej): Klavdija,
glej, krvave liste ... v nemi bolesti padajo na tla.
Tvoje oči pa so ledeno mirne.
Čemu si prižgala svečo?

Klavdija (s čudno mirnim glasom): Ker je nastala temna noč. —

Valerij: Temna noč — —
temna noč vseokrog. — —
Na rdeči list si stopila in nisi vzdrhtela?

Klavdija (hladno): Ali si ti vzdrhtel, ko si stopil na rožo nekdanjih sanj?

Valerij (ona se mu umakne): Klavdija,
tudi v tebi se je nocoj prebudil tujec.
Tvoje živo rožnato krilo in svileno ogrinjalo lažeta,
ker ti odevata mramornato telo.

Klavdija (se zdrzne): Moje telo ... telo!
Prvič slišim to besedo iz tvojih ust,
iz tvojih,
ki so doslej pele le zvezdne pesmi ...
Valerij: ... le zvezdne pesmi, ki pa so bile prispodoba
za kipnost tvojega telesa!
Klavdija: Valerij!
To govore oni ... oni ... z žvenketajočim zlatom ...
(Sama zase:) Joj meni:
kako sem bila srečna, dokler sem imela tebe — brata.
Brat — sveta beseda!
Dve duši, druga nad drugo sklonjeni in goreči,
osvobojajoči se spon časa in prostora,
prelivajoči se v molitev, ki izžareva na vse dobre
ljudi sveti plamen. — —
Joj meni:
nimam več brata!
Valerij: Klavdija! Ne plakaj!
Še sem tu — tvoj brat, tvoj brat, Klavdija! (Jo prime za roko.)
Klavdija: O,
kako vroča je tvoja roka!
Valerij (drži njeno roko v svoji): Ker se je užgala ob dotiku s tvojo,
ker oba goriva, goriva, goriva ...
Klavdija: Nikar ... Valerij ... nikar ...
Valerij (v naraščajoči strasti): Ne, ne,
nocoj je zagorela noč izpolnitve! (Jo objame.)
Donebesen kres,
blazen vihar,
rožnat in mavričen!
Klavdija, ti, ti!
Vsa moja, moja, moja.
Klavdija: Valerij ...
usmili se me ...
nikar ...
Valerij ...
ah ...
o ...
to je strašno — — —
Va-le-rij ... (Omahneta. Pritajeni kriki, vzkliki, vzdihi.)
— — — — — — — — — —

Klavdija (nenadoma plane kvišku): Proč!
Valerij (zakrili z rokami za njo): Ti, prelestna,
ti, bajna deklica,
Klavdija! (Skoči za njo, jo vjame pri klavirju, ki se zgane, da strune rezno zapojo. — Klavdija se brani, vaza z daturami pade na tla. Slednjič se mu ona iztrga in zbeži.)
Klavdija: Ne dotakni se me!
Valerij (ves drhteč): Ne ubijaj me, ne ubijaj me!
Klavdija (zapovedujoče): Ne dotakni se me!
Valerij (v onemogli razljučenosti): Ha!
Tvoja kri je zledenela od koščenih molitev.
(Ona ihti, sklonjena nad omarico za knjige.)
Ti stroga učiteljica,
samostanska sestra,
neuka in neizkušena,
dorasla med pobožnimi ženskami in deviškimi rožami!
Soha svetnice!
Žalna boginja na grobu!
(Začuje se drdranje voza. Oba prisluhneta. Voz se je ustavil. Oba začudena. Deklica hoče pogledati skozi okno, v tem hipu se od spodaj oglasi **mati:** «Klavdija!» — Oba sta vznemirjena, zmedena. Medtem je že vstopila v sobo mati.)
Mati: Torej sta me počakala!
Pridna sta!
Klavdija (čudno mirno): Ah, da: čakala sva.
Valerij (vzhičeno): Pozdravljeni!
Mati (vznemirjena): Klavdija!
Kaj ti je? — —
Valerij: Klavdija,
ne bodi žalostna,
ker se ti je vaza razbila. (Pokaže na steklene drobce na tleh.)
Mati: Zaradi vaze?
Klavdija: Da, razbita je, za večno, vaza, ki so v njej
dehtele moje najdražje cvetlice.
Mati: Ne bodi žalostna,
drugo dobiš. — —
O,
tudi ti, Valerij, si kakor okamenel!
Valerij: Povejte, povejte,
vse veva, ne zakrivajte!

Mati: Kaj vesta?
Valerij: Povejte, povejte!
Klavdija (Valeriju): Kaj hočeš zvedeti?
Ravnokar sva zaznala za ločitev duše od telesa.
Mati (prestrašena): Ločitev... duše... od... telesa. Kaj govoriš??!
Valerij: Z mrtvaškimi domislicami sva se kockala.
Mati: Valerij! Klavdija!
Klavdija (mirno): Nisva se kockala z mrtvaškimi domislicami, ampak...
Valerij: Klavdija!
Ne govori, naj mati pove!
Klavdija: ... zaigrala sva kraljestvo zarje in mesečine,
kraljestvo zvokov in zvezd
in pravljic in polnočnega koprnenja,
ki se je bočilo nad nama kot rimska cesta...
(Mati se čudi.)
Valerij: Ne čudite se,
spet sva preveč premišljevala
kakor stari modrijani.
Povejte, povejte,
kajti
lok mojega pričakovanja je do skrajnosti napet.
Klavdija: Je že strt.
Valerij: Klavdija!
Mati: Bodita vesela z mano vred.
On je rešen!
Valerij (ves zavzet): On? On?
Mati: Da,
on, moj zet:
rešen je;
čez nekaj dni odide iz bolnišnice ozdravljen.
Valerij: Ozdravljen?! — —
Pozdravljena,
ki ste razlili to blagovest
na osušeno polje najinih src.
Mati: Kako je ona srečna in — njeni otroci!
Ah, rešeni smo tudi mi. — —
Klavdija?!
Valerij: Klavdija, zakaj se ne raduješ z nami?
O, ali ne vidiš spet davne mesečine,
ali ne pošumevajo listi v gozdičku kot takrat,

ko so nama pošiljale zvezde pozdrave,
Klavdija?!
Vzklikaj v radosti!
Klavdija (kot kip): Zame ni radosti več.
Vaza je ubita!
Mati (očitajoče): Klavdija!
Klavdija: Zame ni radosti več,
Cveti so pohojeni!
Valerij: Natrgava jih še bolj svežih in dehtečih!
Klavdija: Nekoč jih nama ni bilo treba trgati,
kot metulji so prileteli na vrt najinih duš!
Ne, ni več radosti:
v tej sobi je bila nocoj smrt!
Mati: Klavdija! Klavdija! (Sveča ugaša, ugasne.)
Valerij: Jutri odpotujem v mesto.
Jutri ko bo dan!
Kajti mesečna noč se nagiba k zatonu!
(Klavdija ihti, Valerij stopi k njej in ji dá roko.)
Zbogom, Klavdija. (Odhaja k vratom.)
Mati (kot da je hipoma vse razumela): Moj Bog!
Vi-dva??!
(Klavdija razproste roke za odhajajočim Valerijem.)
Klavdija: Valerij, Valerij!

Ferdo Kozak:

Pesem.

Glej, večen boj, udano padanje v sladkost dozdevnih sreč,
srdit, polslep pogon za svojo pot,
odkar oko je zaslutilo tvojo silno luč.
Si res? A kdo si? Nisi?
In vendar včasih kakor kres
preseka plamen tvoj temo srca,
iz čaše zvrhane dero studenci radosti in sanj
in v razodetja glorijo ves svet odet
mi proži tvoj obraz.

Drevo v teminah sem, razsekano od strel,
drevo na gori — trmast plod zemlje
in čim ostrejše žgo plamenov dirjajočih meči,
tem trše bode v noč okleščeno vejevje,
in strastnejše kriči v bohotno rast.

O si, vrtnar moj, večna smer!
O si, ti jez voda brez strug, voda brezciljnih!
Ti, ki z brzicami vetrov pojočo, razvihrano slast
zajel z bregov si svojih oblast,
da sredi mrež kipečih žil
je kriknilo srce.

Prilij zdaj iz studencev svojih!
Prilij ljubezni svoje sočno blagodat,
da v večno školjko zlatih dni
plazovi hrepenenja se vlijo,
globoko v prst, da žejni curki se vdero
in se razpne kakor šator skrivnosti med nebom in zemljo
na gori rastoče drevo.

Ljubavna pesem.

Ob uri, ko vzcveto v vrtovih mojih rože hrepenenja,
naliva skrivna slutnja v čaše žejne zlat napoj:
sijoč odsev samotnih, tihih rek,
ki v strnjenih, pokojnih se tokovih
neso neslišno v večnih morij spev —
In kakor pozlačene v zarji tajnih harmonij
odklepajo roke srca svetišče,
kjer svetla glorija podobe tvoje
spočenja iz mladosti moje najčistejših se kali.

V ta sen ujet popotnik iščem tvojih strug,
da sedel bi na breg gladin,
ki z bleskom njihovih globin kramlja nebo.
Vse vroče cvetje svojega srca razsul bi v tvoj objem
in kakor čoln zlat
uzibal posvečeno strast v skrivnost deviških bi voda,
da kot zamaknjene, v zamišljenem smehljaju razsvetljene
s seboj v svoj tihi beg jo poneso.

Kakor v krajih, z zavesami zastrtih . . .

Kakor v krajih, z zavesami zastrtih,
zveniš, življenje moje.
Od bogvekod prši skrivnostna luč
in riše v mrak kraljestvo senc
tuj svet podob neznanih sanj..

Kam romate, roké!

Dva bela zublja prožita se v ples zveriženih kontur,
kot dvoje čaš zajemata zabrisanih obrisov bežni val,
kopneči sneg obrazov slutenih,
iz mraka v mrak plahneči čar oči.
Dva nerazcvela cveta v kraju senc.

Kam romate, roké!

Srce mi razgrebla skrivnost je brezkončnih bregov,
ob robu zaves
z ognjenim prstom zavabil je v svet mrakov
življenja svobodnega kres.

Vzcvetite, razpnite se, roke!
Kot meči hrepenenja razgrnite vse meje,
da v požarih večnih tajnosti se bo umelo,
da bo kakor zrno dišav zgorelo
pojoče srce!

Ivan Lah: (Nadaljevanje.)

Angelin Hidar.

Starokorotanski roman.

17. Kralj Rišar v domovini.

Glasniki so bili odgnali kralja Rišarja s seboj, kakor jim je bilo ukazano. Gnali so ga po javni cesti od gradu do gradu ter priganjali konje z biči v urni tek. Daleč pred njimi je jezdil trobentač, ki je oznanjal ljudem prihod cesarskega jetnika. Ljudje so stali ob cesti in gledali izprevod, ki se je pomikal mimo. Vsi so strahoma izgovarjali ime kralja Rišarja, kajti mnogo so govorili o njem. Pot je vodila čez gore in doline in kadar je izprevod obstal, se je oziral kralj Rišar nazaj, kjer so za gorami izginili gozdi korotanski. Tako so jezdili naprej dan za dnem, dokler niso dospeli na grad Dürnstein ob Donavi, kjer so kralja Rišarja zaprli v globoko ječo, dokler se ne pobota s cesarjem. Po svetu pa je šla od tistih dob skrivnostna govorica, da je kralj Rišar srečno prebrodil viharno morje, da je zašel v gozde korotanske in padel v roke svojih nasprotnikov. Zato so šli pevci, ki so opevali njegovo slavo od gradu do gradu, po vseh deželah in prepevali pod zidovi nemških gradov, da bi izvedeli, v katerem gradu je zaprt kralj Rišar. Vedeli so, da bo junak spoznal njih pesem in se bo oglasil. Dolgo so hodili pevci tako, prepevajoči pesmi o njem, preden se je iz zidov gradu dürnsteinskega nad Donavo oglasil obupen vzklik, ki je oznanjal pevcu, da živi za temi trdimi skalami kralj Rišar. In ko je vest o tem prišla v svet in je segla v starodavno zemljo anglikansko, se je vzdignila velika nejevolja proti cesarju in od vseh strani so se oglašali vitezi, ki so hoteli rešiti kralja Rišarja. Cesar pa se je zbal, da se ne bi zbrala cela vojska proti njemu, zato je izpustil kralja Rišarja na svobodo in ga s spremstvom poslal čez mejo svoje države. Tako se je kralj Rišar po dveh letih srečno vrnil v svoje kraljestvo in vladal slavno na svojem otoku, opevan od pevcev, obdan s častmi in oboževan od vitezov in vsega ljudstva. Toda težka žalost je ležala na obrazu junaškega kralja in nihče ni mogel razveseliti njegovega lica; zapiral se je v svoje dvorane in tiho premišljal o svoji dolgi poti; nobeden pa ni vedel, kaj je vzrok njegovi bolesti in molčečnosti. Vsi so mislili, da ga je potrlo dolgo trpljenje, težka pot, vožnja čez morje, boji v sveti deželi, beg pred nasprotniki in dveletna ječa ... Toda kralj Rišar se ni dal potolažiti. Domnevali so, da ga muči želja po maščevanju nad cesarjem in da tiho snuje načrte proti svojim nasprotnikom, toda kralj Rišar ni hotel iznova oditi na vojsko. Menili so, da ga boli, ker ni slišal svoje lastne slave, ki mu jo je pel svet za njegova dejanja; zato so mu poslali pevcev, ki so s petjem napolnili ves dvor: toda kralj Rišar ni hotel poslušati njihovih pesmi in ni izpremenil svojega obličja. Kajti njegove misli so uhajale nazaj v gozde korotanske, kjer je ostala Juta sama, zapuščena v svojem gorskem zavetju, s plodom ljubezni pod srcem, prepuščena sebi, Bogu in usmiljeni prirodi ...

Zato je hodil zamišljeno po svojih dvoranah, skrival se po vrtovih svojega dvorca in v nočeh dolgo klečal pred svetim razpelom, v katerega je dal vdelati utrgani cvet z groba jeruzalemskega. Zjutraj, ko je vstajalo solnce, je hodil na visoki stolp svojega gradu ter gledal proti jutranjemu nebu, pod katerim se je v daljavi skrivala zemlja korotanska. Razprostiral je roke in pošiljal pozdrave v skrito gorsko samoto, kjer se je rodil njegov sin, in izpraševal tihe vetrove, ali se je srečno otela deklica, ki je ostala sama v svoji najtežji uri, ko se ni mogel več vrniti k nji. Toda odgovora ni dobil od nikoder in od žalosti so mu osiveli lasje. Prihajali so pevci in vitezi iz daljnega sveta, pripovedovali o dalekih, tujih krajih, o junaških bojih in čudovitih dogodkih, toda o rojstvu in smrti v tihi korotanski samoti ni pripovedoval nobeden izmed njih. Kdo bi bil vedel o skriti korotanski bajki, ki je izzvenela v šumu jesenskih lesov, ko je vso skrivnost sprejel vase molčeči grob in je čez gore zapadel sneg...

Tako je živel kralj Rišar svoje težke dni. V njegovem srcu je ležala žalostna pesem, ki ji ni našel besedi, in je ni mogel zapeti ne sebi ne svetu, kajti bolest mu je zadrževala glas v prsih.

18. Angelin.

Angelina pa je redil stari mlinar kot svojega lastnega otroka. Vsi so ga ljubili. Mlada mlinarica je skrbela zanj kakor rodna mati in mladi mlinar se je igral z njim vsak večer in ga nosil v svojem naročju. Žene, ki so hodile v mlin, so ga z radostjo ogledavale in ga nagovarjale z nežnimi imeni. In spletali so o njem čudovite, tajinstvene povesti; domnevali so, da je orel kje odnesel otroka in ga spustil v deroče valove gorskega potoka. Bog vedi, kje je njegov dom, kjer plaka za njim ljubeča mati. Zato so vsi z ljubeznijo gledali ubogega nebogljenčka in ga pomilovali zaradi njegove nesreče. Staremu mlinarju se je zdelo, da je prišel z otrokom v hišo božji blagoslov, zato se je bal trenutka, ko bi prišel k njim neznan tuj človek in zahteval otroka nazaj.

Ko je Angelin začel hoditi, je rad posedal na trati poleg mlina in gledal v vodo, ki se je peneč in iskreč se razlivala pred jezom. Šumenje valov, ki so grmeli z gorskih pečin, je vzbujalo v njem veliko radost in poslušal jih je zamišljeno, kakor da prisluškuje vabljivo skrivnostni pesmi. Ko je tako posedeval na zeleni travi, so ptiči okrog njega polnili drevesa in ga obletavali, ko da se hočejo igrati z njim; celo vrabci so pustili svoje strehe in se bližali otroku, skakljali okrog njega in ga razveseljevali s svojim bornim čivkanjem; beli golobi pa so spremljali dečka povsod, sledili mu na njegovi poti ter se mu spuščali na ramena in v naročje. Tako je rastel Angelin sredi preproste prirode ob mlinu, ob šumenju deročih vodâ in ob petju ptičev pevcev. Ljubil je rože, ki so rastle krog njega in opajal se je z njihovim vonjem.

Stari mlinar je sedel ob jezu in pazil, da se ne zgodi nesreča, ako bi šumeče vode otroka privabile k sebi. Ob takih prilikah je prišel Angelin k njemu, naslonil se mu v naročje in ga začel izpraševati z razumnimi besedami, da je bilo staremu mlinarju težko odgovarjati.

«Odkod prihajajo te vode, ki se zlivajo ob mlinu?» je vprašal Angelin.

«Z gor, moj mali,» je odgovoril mlinar.

«In kako pridejo na gore?»

«Pridejo iz zemlje in z neba.»

«A odkod pridejo v zemljo in na nebo?»

«Bog je naredil tako.»

«Pa zakaj tako šume?»

«Ker padejo valovi drug na drugega.»

«In kam gredo odtod, od mlina naprej?»

«Po svetu, daleč, daleč.»

«A kje je svet?»

«Tam za gorami.«

«In kako pridejo za gore?»

«Po dolinah.»

«In kaj je tam za gorami?»

«Doline, mesta, ceste, morje . . .»

Tako sta se pogovarjala stari mlinar in Angelin: in oči otrokove so gledale na vrhove gor, odkoder prihajajo šumljajoče vode, na nebo, odkoder padajo na zemljo, «ker je Bog tako naredil», in po dolini preko gora, kjer leži za njimi svet in morje. In v mladi duši se je budil sen o teh neznanih svetovih, ki leže daleč naokrog in imajo v sebi toliko lepega.

«Ali bom tudi jaz velik?» je vprašal Angelin, ko je videl, da stari mlinar mnogo ve.

«Tudi ti dorasteš.»

«Takrat pojdem na goro, kjer izvirajo vode in ob vodi pojdem naprej v svet in po cestah v mesta in na morje,» je govoril otrok.

«To je daleč,» je ugovarjal mlinar, «in lepše je tu doma.»

Toda Angelinu se je zdelo, da bi poletel kakor ptica preko gor in dolin, daleč pod oblake in v tuji svet. Zavidal je tem brzokrilkam, ko je videl, kako se nosijo po zraku z gore na goro.

«Ali bi ne mogel biti ptica?» je vprašal mlinarja.

«Tega ne moreš,» je odgovoril mlinar, ki se je čudil takemu vprašanju. «Pa zakaj bi bil rad ptica?»

«Joj, kako bi zletel z njimi pod nebo! In pod seboj bi gledal vse: mesta, gore, ljudi, vode . . .»

«Toda ptice ne govorijo in kadar zapade sneg pozimi, morajo spati v gozdu. Mnogo jih umrje od gladu in mraza.»

Angelin je preudaril te besede in rekel:

«A zakaj ptice pojejo?»

«Zakaj?» je vprašal mlinar, kakor da izprašuje samega sebe. «Bog jih je ustvaril tako . . .»

«Zakaj pa mi ne pojemo kakor ptice?» je vprašal Angelin.

«Oj, norček, saj pojemo mi še lepše pesmi!» se je zasmejal stari dobričina, toda Angelin je čutil, da ni dobil odgovora na vprašanje.

«Še lepše pesmi,» je pomislil in se spomnil pesmi, ki jih je pela mlada mlinarica. Njemu pa se je zdelo, da ni lepše pesmi, nego šumenje valov v potoku in žgolenje ptic po zraku.

Ko je Angelin nekoliko dorastel, je jel ljubiti samoto in pogosto se je zgodilo, da ga je zanesla pot iz mlina preko zelenih trat in da je prišel v gozd, kjer so se kakor začarane kače vile veje dreves med grmovjem, bujnimi rastlinami in velo suhljadjo, se košatila mogočna stoletna debla in je brez števila listov vsokrog pošumevalo pretajno pesem širokih lesov. Obsedel je tako sredi gozda in je kakor zamaknjen poslušal to pesem ves dan, dokler ga niso vsi preplašeni našli zvečer domači ljudje, ki so ga že povsod iskali. On pa se je čudil, da so bili preplašeni, kajti zdelo se mu je, da je presedel v gozdu samo nekaj trenutkov in da je poslušal prelepo pravljico, ki jo je šumel mogočni gozd s svojo pesmijo njegovemu mlademu, dovzetnemu duhu.

Ljubil je polje, ki se je razprostiralo po dolini in je polnilo ves kraj s svojimi pisanimi barvami. Gledal je mlado zemljo spomladi, ko je ozelenela pod nežnimi solnčnimi žarki, radoval se je nad prvimi cveti, ki so pognali iz brazd in se naslajal nad šumenjem žitnega klasja, ko se je zibalo po bogati njivi. Izgubljal se je med njivami in poslušal tihi šepet, ki je trepetal nad zrahljano zemljo in se razgubljal med razori. Tako so ga našli, ko so ga iskali zvečer. In ko so ga izpraševali, kaj je videl, je sedel molče med njimi in ni mogel razodeti svoje sreče. Stari mlinar je zmajeval z glavo in premišljal, kaj bo iz tega otroka. A dečko je gledal s svojimi jasnimi, zasanjanimi očmi in rekel samó, da je poslušal pesem.

19. Samostan.

Ko je bilo fantu šest let, je prišel oče Evstahij k mlinarju in mu rekel:

«Deček je lepo vzrastel in je treba poskrbeti za njegovo vzgojo. Bog ga je določil za višje stvari. Vzel ga bom s seboj, da se med brati menihi v samostanu posveti božjim naukom.»

S sklonjeno glavo je poslušal stari mlinar te besede ter privolil brez ugovora. Kaj bi bil mogel ugovarjati, ko otrok ni bil njegov in oče Evstahij je mogel poskrbeti njegovemu rejencu lepše življenje, nego bi ga imel, ako bi postal mlinar. Poklical je Angelina, ki je sedel zunaj na trati, zasanjan v beli dan nad gorami, kjer so počasi plavali preko neba lahni oblaki. Angelin je pozdravil očeta Evstahija in boječe stopil k njemu, kajti bal se ga je zelo, kakor vseh ljudi, in mu je nezaupno gledal v njegov stari, čestitljivi obraz.

«Z menoj pojdeš, Angelin,» je rekel oče Evstahij, «v samostanu sem ti pripravil prostor, da boš hodil v šolo, pel na koru čast božjo in se pripravljal za sveti poklic...»

Angelina so oblile solze, kajti zdelo se mu je, da ga hoče oče Evstahij odpeljati v tuji svet med zidove, kjer ne bo ne gozdov, ne trat, ne šumečega jeza ob potoku. Tudi mlada mlinarica, ki je prihitela v sobo, se je razžalostila in je osuplo vzkliknila, ko je slišala, da hoče oče Evstahij odpeljati dečka s seboj. Toda stari mlinar je sklenil roke in rekel:

«Kakor je božja volja. Ni nam dano, da razumemo vse, kar se na svetu godi. Greh bi bilo vmešavati se v sklepe božje: nimamo pravice, motiti srečo otroku, ki ne vemo, čigav je. Angelin ga je pogledal pri teh besedah in se privil k mladi mlinarici, ki jo je ljubil kot svojo mater. Medtem pa je vstopil mladi mlinar in ko je čul novico, je rekel:

«Dobro je tako. Angelin bo postal menih in velik mož.»

To je Angelinu ugajalo. Stekel je k očetu Evstahiju, ki se je bil medtem utrujen vsedel k mizi, in dejal z drhtečim glasom:

«Z vami pojdem, oče Evstahij, samo ako tudi pri vas pojejo ptice kakor tukaj.»

«Oh, še lepše, dragi moj!» je smehljaje rekel oče Evstahij. «Okoli in okoli samostana je vrt, v vrtu pa polno najzaljših cvetlic; potok šumi ob zidovju in ptice prepevajo po drevju. Vse je, kakor tukaj, še lepše pa je v cerkvi, kjer se poje božja čast: tam boš videl oltarje z božjo glorijo, slišal povesti o svetnikih in postal boš služabnik Bogu, ki te bo sprejel v svojo službo.»

Staremu mlinarju so se orosile oči. Vsem je bilo tesno in tegobno pri srcu, kajti ljubili so tujega otroka kakor svojega in neradi so se ločili od njega. Ko se je oče Evstahij pokrepčal, je vzel Angelina za roko in ga odpeljal s seboj. Mlinarica je prekrižala Angelina in vzkliknila:

«Bog bodi s teboj, otrok moj!»

Angelin pa je odšel z očetom Evstahijem po poljski poti in se oziral nazaj na mlin, na jez, na potok, na polje in gozde. Čudno težko mu je bilo, toda njegova mlada duša je že sanjala o velikem samostanu, o lepem vrtu in o oltarju v cerkvi, kjer se poje božja čast. Videl je, kako so stali na pragu stari mlinar, mlinarica in mladi mlinar in gledali za njim z žalostnimi očmi. On pa je stopal poleg očeta Evstahija in se lovil za njegovo roko. Še enkrat se je ozrl, noga mu je zastala — potem pa je pot zavila skozi gozd in dolina z mlinom in jezom, s poljem in potokom je izginila izpred njegovih oči.

Pot je vodila skozi goste gozde in planjave, po strmih klancih in pečinah vedno nazgor, bolj in bolj so se kazale daljne gore in svet je postajal bolj in bolj tuj.

«To je oni svet, o katerem je pravil stari oče mlinar,» je pomislil Angelin, ko se je oziral po tuji okolici. In se mu je zdelo prav, da je odšel, da bo videl tujino in vse, kar leži za temi gozdovi in gorami. In ptice so prepevale na vejah povsod in Angelinu je bilo, ko da ga spremljajo prav od mlina, da potujejo z njim v neznane kraje. Zdelo se mu je, da ga poznajo, da ga kličejo po imenu in ga izprašujejo, kam gre. On pa jim je na tihem odgovarjal in jih vabil s seboj. In res so šle. Od veje do veje so letale, nekatere so ga celo prehitevale in čakale ob poti, da jih je dohitel. Oče Evstahij pa je bil vso pot zatopljen v tiho molitev.

Ko je solnce že zatonilo in so se ptice ob potu utrudile in začele zaostajati, kakor da obupujejo nad dolgo potjo, ki se je zdelo, da ji ne bo konca, se je pokazala obema popotnikoma široka bela cesta, za cesto zelen grič in vrh njega ogromno zidovje, napol zarastlo z drevjem in zelenjem.

«Evo ti, naš samostan,» je rekel oče Evstahij in Angelin je obstal pri tem pogledu z začudenimi očmi. Take krasote še ni videl, še sanjal ni o nji.

Krenila sta z očetom Evstahijem po kamniti stezi navzgor in sta se počasi bližala samostanskemu obzidju. Angelin je gledal visoko zidovje, ki se je vzpenjalo nad trdimi skalami ter nosilo nad seboj veliko poslopje, iz katerega je molel visok zvonik, kakor da sega do oblakov.

Zdajci je zazvonil zvonček iz visokega stolpa, oče Evstahij je obstal in molil polglasno molitev; tudi Angelin je sklenil roke in s toplim čustvom zahvalil Boga, da ga je pripeljal v te svete kraje. Po dolini je padal mrak in zagrinjal váse vse daljne gore in vse široke gozde.

Oče Evstahij je prijel Angelina za roko in stopal z njim po skalnatih stopnicah do velikih vrat, ki so zapirala obzidje. Pozvonil je in vrata so se odprla. Molčeč menih je stal pri vratih in se s svetim pozdravom naklonil očetu Evstahiju. Angelin je stopil poln svetega strahu preko praga: zagledal je velik dvor in na dvoru so se izprehajali menihi v svojih resnih haljah. Oče Evstahij je stopil k njim ter se nekaj pomenkoval z njimi v nerazumljivem jeziku. Vsi so gledali Angelina. V tem je prišlo nekaj dečkov, ki so obdali Angelina in ga izpraševali, kako mu je ime. Angelin je bil utrujen; odvedli so ga v veliko dvorano, kjer so postavili pred njega skledico z jedjo; Angelin je jedel in gledal velike slike, ki so visele po stenah. Njegove oči so bile tako utrujene vse te doslej nepoznane lepote in tega novega tujega sveta, da so se naposled izgubile v lepih daljnih sanjah, ki jih oko ni videlo, uho ni slišalo: mlad menih ga je odnesel s stola v tiho sobico, kjer ga je položil v mehko posteljo. Tam je sanjal naprej vso dolgo noč o mlinu in jezu, o pticah in gozdu, o dolgi poti in visokem samostanu. Slišal je zvonenje zvonov, ubrano molitev glasov, bučanje orgelj in slavnostno pesem na čast Bogu. Videl je rajski vrt, poln najlepših dreves, in nebeške ptice so prepevale na njih nezaslišane pesmi, po gredicah naokoli pa so cvetele rože opojno dehteče, kakršnih né pozna pozemeljski log. Nad vsem tem pa doni ubrani, čuda lepi spev nebeščanov. Tako je sanjal Angelin v tej prvi noči v samostanu.

(Dalje prihodnjič.)

Rad. Peterlin-Petruška:

Zgodnji obisk.

Vzšlo že solnce je nad daljnimi gorami,
v njega žarkih rosa biserno blišči,
že nad svežimi, dehtečimi poljami
spev škrjančkov k nebu hrepeni.

Kot kadilo vernih, kot molitev blaga
dviga dim se, šum nad mestom pod gorô;
ona pa še spi, nevzdramno spi predraga
in krog nje je vse temnô, mrtvô...

Tisoči ležijo tukaj zbrani v vrsti,
vendar vsak tako je čisto zase sam...
In s solzô v očeh, z drhtečimi ji prsti
okrog rož na grobu prst rahljam. —

Josip Vidmar:

Bogoiskanje Leonida Andrejeva.

I.

V dobi čustvenega upora proti klasicizmu, ki jo zgodovina imenuje dobo romantike, je polagoma v človeštvu dozoreval nov specifično evropski faktor, ki je imel v prihodnjih desetletjih prevzeti vodilno mesto med sodobnimi duševnimi pojavi. Ta faktor je bila veda. Okrog sredine preteklega stoletja je siloviti napredek vede prišel do tako visoke stopnje, da je mogočno posegel v življenje najviših duševnih pojavov — v umetnost in filozofijo. Posledica tega vpliva je bil v filozofiji Comte-ov pozitivizem, ki je izrazil ves zanos mlade vede, vse njene neustrašne cilje in želje. In ko je prešel evropskemu izobraženstvu v kri in meso, je posredno ustvaril novo umetniško strujo — francoski naturalizem.

Pozitivizem kot sistem, brez osebnih humanističnih primesi Comte-ovih, je filozofska konštrukcija, ki zanika vsako filozofijo. Vse življenje se v vseh svojih pojavih reši po naravnem zakonu, treba je najti ta naravni zakon (ki ga more najti le znanost — filozofiji je torej odvzet delokrog) in življenje postane človeštvu jasno do poslednjega svojega bistva. Zato zanika pozitivizem vsako metafiziko. Toda v jedru ni zanikanje metafizike drugega ko nova metafizika, samo da negativna. Kljub svojemu zanikanju metafizike mora pozitivizem odgovarjati na ista vprašanja kot vsaka religija, le da daje nanje zanikujoče odgovore. Če človek vpraša: «Ali je posmrtno življenje?» mu religija odgovori: «je», pozitivizem pa: «ni ga», toda odgovoriti mora. Temu nauku je Comte pridejal idejo humanosti. In ker mu je bila le pridejana, namesto da bi rasla iz njega, jo je evropsko človeštvo, ki je nenavadno hitro sprejelo pozitivizem, enostavno odločilo od njega in jo pozabilo. Sam po sebi, brez te ideje, pa postane pozitivizem sirov materijalističen svetovni nazor, ki ne razreši dvojnosti duha in telesa in ki je tudi ne spoji v smotreno enotnost, temveč enostavno zanika duha in vsako dvojnost. Vse je snov, mišljenje, čustva so snovni pojavi, ki so kot taki po svojem bistvu objektivnemu razumu dostopni. Raziskovanje pojavov po razumu je veda, ki bo razrešila vsa vprašanja in vse uganke.

Ta materijalistični svetovni nazor je po 50 letih obvladal dušo Evrope. Vera v vedo se je razširila preko vseh evropskih šol in je zamrežila vso inteligenco v novo, posebno ozračje. Glavna znaka nove religije sta prešla v življenje: njen materijalizem in poudarjena hegemonija razuma. Materijalizem je provzročil kratkovidno vero v «razvoj», je pridal evropskemu življenju še ostrejši gospodarski značaj, kot ga je že imelo, in je povzdignil posvetni element v njem. Negativna metafizika pa je polagoma provzročila tudi negativno čustvovanje, to se pravi, ostrejši misleci so postajali neuzadovoljeni, življenje je izgubljalo zmisel in pomen, perspektiva v večnost je postala brezupna in življenje v njeni luči — tragedija. V medsebojnem razmerju duševnih sil pa je pozitivizem zahteval prvenstvo razuma, ki je postal božanstvo časa; biti človek, postane biti razum. Podčrtano kultiviranje razuma provzroči zanemarjenost drugih duševnih sil. Skratka: človek končujočega se stoletja je enostranski posvetnjak, njegove razumske sposobnosti so pritirane preko možnosti, ki jo dovoljuje notranja harmonija; njegovo slabotno čustvo pa čuti obupnost brezzmiselnega življenja, toda postaja preslabo za revolucijo zoper razum in disharmonijo, se opaja v fantazijah materijalne smotrenosti kozmosa in išče utehe v dejstvu, da se vse vrši po zakonih in nujnosti in da vodi vse k napredku.

Veliki evropski duhovi preteklega stoletja, ki so tako rekoč rasli s pozitivizmom in njegovim ozračjem, kot Tolstoj, Nietzsche in drugi, so se borili z njim in so se dvignili preko njega do svoje meje in do svoje harmonije; toda slabejši duhovi in ljudje, ki so ga že podedovali od svojih predhodnikov, so se ga osvobodili težje. —

V ruski literaturi je Čehov še popolnoma pijan njegovega strupa. Toda že v njem je čutiti, da omamljenost upada, začujejo se prva vprašanja po končnem zmislu razvoja in življenja, prve zahteve po metafiziki, in se oglasi prvo čustvo kot reakcija na zanikanje — otožnost, mučen nemir, tegoba in pritajeno iskanje. To čustvo je našlo svoje stopnjevanje v Leonidu Andrejevu, v katerem se je razgorelo v obup in grozo in v katerem je dokončalo svoj boj — za notranje ravnotežje.

Andrejev je tip evropskega inteligenta, ki je vzrasel v dobi kraljevanja vede in pozitivizma: premočno poudarjen razum, slabotno čustvo, razbita osebna enotnost.

Njegovo čustvo — groza — je zgoščeno do skrajnosti, toda je premalo obsežno, da bi zajelo celokupno njegovo osebnost, zato si Andrejev grozo silovito dokazuje, jo razumsko izsiljuje iz sebe in jo umetno stopnjuje, da bi vžgal v sebi požar duševnih moči, ki bi jih vse spojil v en sam plamen. Glavno je enotnost, spojitev vsega, kar je raztŕgalo bodisi življenje ali dobo...

Delo na tej spojitvi je vsebina in jedro njegovega življenja. Vprašanja dobe in problemi, ki jih postavlja in rešuje v svojih delih, so le sredstva in simboli za ta akt, ki se je vršil v njegovi notranjosti. Obračun z boleznijo dobe pa je prišel sam ob sebi, kot se zgodi vselej, kadar iz človeka nastane osebnost.

Rojen je bil Leonid Andrejev 1871. leta v Orlu. Končal je juridično fakulteto ter je šele pozno vstopil v literaturo. Kot dijak je izvršil tri samomorilne poizkuse, ki so se mu vsi trije «ponesrečili». Važni letnici njegovega življenja sta: letnica vstopa v «veliko» literaturo 1901. in vojno leto 1904./1905., ki ga je prebil deloma v Mandžuriji. Velikega pomena za njegov razvoj je bilo prijateljstvo z Gorkim, ki ga je končno raztrgala velika revolucija. Poslednja leta svojega življenja je preživel Andrejev deloma v Petrogradu, deloma pa v svoji vili na Finskem, kjer ga je tudi 1919. leta iznenadila smrt.

Podlistki in članki Andrejeva so pisani še popolnoma v razvojni dobi. V njih govori o vseh mogočih dnevnih vprašanjih, ironizira meščanskotopa mnenja inteligence o njih, govori o «ločitvi zakona», o «potrebnosti organizacije», o «sodobni sfingi», o protialkoholnem gibanju, o razvoju tehnike, o «slabem spolu», z eno besedo: o vseh mogočih pojavih v ruski družbi in o važnejših dogodkih izven Rusije. Značilna poteza v vseh teh člankih in podlistkih je ona navidezna odločnost in jasnost v nazorih, za katero je pa lahko opaziti večno nemirno in večno iščočo pisateljevo naravo. In iz njegovega posmehovanja nad napačnim mnenjem končno vedno zazveni pritajeno vprašanje: ali pa se ne motim tudi jaz sam? Zato mu je tako potreben bralec, ki bi hotel z njim razpravljati o problemih, katerih se je dotaknil. Najznačilnejša za poznejšega Andrejeva pa so mesta, kjer se izpoveduje svoje osamljenosti. Ko razpravlja o «bralcu», pove, da ne ljubi tega svojega bralca, da mu je tuj, ker išče od njega samo zabave in razvedrila namesto iskrenosti in resnice. In končno se vpraša: «Za koga pa potem pišem, če je bralec tako slab? Kajti tudi to, kar govorim danes, očividno meri na razumevanje in sočutje — sicer bi ne imelo zmisla pisati... Je pa kakih deset, dvajset ljudi, ki so mi blizu po mislih, razpoloženju in čustvu, in zanje pišem. Ne vem, ne kje so, ne kdo so; kajti prav tako so molčeči kot drugi, toda nekje so — morajo biti. In zanje pišem danes.» To je začetek tistega notranjega razpoloženja, ki doseže pozneje svoj višek v vprašanju: «Kaj nisem sam?» —

Notranje življenje Andrejeva se je tedaj moralo vršiti v hitrih in rezkih preobratih razpoloženja. Pred kratkim časom srečamo v njegovem življenju tri samomorilne poizkuse, ki gotovo niso znak veselja in vere v življenje. V teh prvih svojih podlistkih pa govori že naenkrat v popolnoma drugačnem tonu. «Naj bo zmagoslavno življenje samo iluzija, toda jaz verujem vanj, in nesreča današnjega dne mi ne odvzame vere v bodočnost. Življenje bo zmagalo — pa naj bi ga zadrževalo še toliko rok, pa naj bi ga še toliko brezumcev poizkušalo prekiniti. In ali ni pametneje: živeti in hvaliti življenje, kakor kleti ga — in vseeno živeti!» Ubranost, ki govori iz teh besed, je že mlada in bodra, dasi tli v zadnjem stavku še boleča preteklost pod brezbrižno gesto. In ta nenaden prehod iz samomorilskega razpoloženja v vero v življenje ne obeta trajnosti. Preobrat se je očividno izvršil vsled vnanjih vplivov, ne vsled notranje nujnosti, in vse v Andrejevu govori za to, da se mračnost še vrne, da se vrne z novimi, vse močnejšimi udarci. Veselost in brezbrižnost ne moreta ostati trajno vezani, ubranost, ki izvira iz njiju, bo prešla in čim trdnejša je vera danes, tem silnejši bo potem pretresljaj. Končni mir prinese šele prava vera in te človek ne najde, dokler se ne približa in ne doseže tistega nečesa, nejasnega, neznanega in vendar najvažnejšega v življenju, kar se skriva za vsemi boji, katastrofami in iskanji.

V tej žurnalistični dobi Andrejeva nastopa prvič v ruski literaturi Gorkij — koncem devetdesetih let. In mogoče je, da je njegov pojav deloma v zvezi z notranjim preobratom v Andrejevu. Na vsak način pa je silno zanimivo mnenje poznejšega — več kot pesimističnega Andrejeva «o bodočih potih ruske literature, ki mu ga vzbudi Gorkega prvi nastop». «Sedaj je pesmica (čehovskega) pesimizma izpeta in naj si izmišljujejo kakršnekoli nove napeve zanjo, zvenela bo lažnivo, pa naj jo póje magari največji artist.» In na drugem mestu: «Sicer se pa sedaj razpoloženje dviga. Nastopajo časi Maksima Gorkega, tega najbodrejšega med bodrimi, in obenem s tem je opaziti nezadržljivo padanje kurza melanholije (čehovske) in njenih zastopnikov.» — Videti je, da se je Andrejev iskreno in vendar le površno otresel pesimizma, kakor človek, ki je videl nekaj neprijetnega, pa se je okrenil stran. Toda vestnost napram življenju in napram samemu sebi je težila z vsem svojim prekletstvom in blagoslovom na njem in prišlo je drugače, kot je napovedoval.

Razpoloženje «najbodrejšega med bodrimi» je spremljalo Andrejeva v začetno dobo njegovega literarnega delovanja. Za prvimi, začetnimi poizkusi, katerim se v marsičem pozna vpliv Čehova, slede prva njegova literarna dela 98. leta: «Mladina», «Bargamot in Garaska», «Iz življenja štabskapitana Kablukova», «Zagovor». Te prve njegove slike in črtice so še popolnoma epične in večinoma res bodre, mlade in zdrave, dasi se jim pozna artistična šola Čehova. Toda čim bolj se Andrejev uživlja v literaturo, čim jasnejše vidi dolžnosti ruskega pisatelja napram svojemu narodu, tem resnejši postaja, tem globlje in neizprosnejše posega po vsem onem, kar pritajeno tli pod bodrostjo in zdravjem. V delih tega prvega literarnega leta zazveni med mladimi in krepkimi glasovi presenetljivo suh in strgan glas zagovornika v «Zaščiti». In značilno je, da se je pojavila prva temna barva pri Andrejevu v prvem delu, v katerem je skrit majhen košček lastnega njegovega življenjepisa. V naslednjih črticah se temna barva razraste in razlije v osnovno potezo. «Pri oknu», «Petka na letovišču», «Valja», «Angelček», v vseh teh delih ni nikakšne bodrosti več. Življenje je polno nerazumljivega, tesnobe, ki jo včasi olajša slučaj, da se pozneje tem silnejše vleže na dušo; polno je krivic in grenke nujnosti odrekanja. Grenkoba avtorja doseže svoj višek v črtici «Drug». Tu se nahaja tudi druga stopnja omenjenega čustva osamljenosti.

Iznenada pa izreče Andrejev še v istem letu 99. besedo, ki pojasni vse tisto, kar se je skrivalo v njem in kar je provzročalo, da so postajale njegove slike vse bolj in bolj temne. In ta beseda je — **smrt.** Smrt je središče in izhodišče vseh tistih prekletih vprašanj, ki so ga tolikokrat izmučila v življenju. Grmada misli, sistemov in bojev je nakopičena okrog te besede, toda vse to odlušči Andrejev od predmeta in se omeji samo na orisanje tistega momenta v človeški notranjosti, ko smrt z vso svojo zagonetnostjo, grozo in brezzmiselnostjo prvič postane človeku doživetje. In sila, s katero uprizori Andrejev introitus smrti v svoje literarno delo, govori o pomembnosti in intenzivnosti tega doživetja v njem samem. In kakor je bila smrt začetek iskanja v njegovi notranjosti, tako pomeni «Veliki šlem» začetek njegovega iskanja v literaturi.

V črtici opisuje pisatelj četvorico ljudi, ki se shajajo k igri. Nikolaj Dimitrijevič ima posebno nesrečo v igri. «Toda v četrtek 26. novembra» se sreča nenadoma obrne: Nikolaj Dimitrijevič dobiva vse lepše karte, dokler ne dobi končno kombinacije, ki mu omogočuje najvišjo igro, «veliki šlem» brez aduta. Treba je tvegati na prikup. Nikolaj Dimitrijevič se odloči, toda preden je pogledal v prikup, ga zadene kap. In sedaj nastopi važen trenutek. Jakob Ivanovič, tovariš pokojnika, pregleduje prikup in vidi, da se v njem resnično nahaja karta, ki bi jo Nikolaj Dimitrijevič rabil za svojo igro. In neka misel, «znana v svoji preprostosti», izpreleti Jakoba Ivanoviča:

— Ampak on nikdar ne izve, da je bil v prikupu as in da je imel v roki dobljen «veliki šlem». Nikdar!

In Jakobu Ivanoviču se je zazdelo, da do tega trenutka ni vedel, kaj je smrt. Toda sedaj je izvedel in to, kar je jasno uvidel, je bilo tako nezmiselno, grozno in nepopravljivo. Nikdar ne izve! In če počne Jakob Ivanovič kričati o tem prav nad njegovim ušesom, jokati in kazati karte; Nikolaj Dimitrijevič ne bo slišal in nikdar ne izve, kajti na svetu ni nikakšnega Nikolaja Dimitrijeviča. Ena sama kretnja še, ena sama sekunda nečesa, kar je življenje, — in Nikolaj Dimitrijevič bi zagledal asa in bi izvedel, da ima «veliki šlem», tako pa je vse končano in on ne ve in ne izve nikdar.

— Nikdar — je izgovoril Jakob Ivanovič počasi, po zlogih, da bi se prepričal, da taka beseda sploh eksistira in da ima zmisel.

In taka beseda je eksistirala in je imela zmisel, in ta zmisel je bil tako pošasten in grenak, da se je Jakob Ivanovič iznova sesedel v naslonjač in je brezpomočno zajokal iz sočutja napram onemu, ki nikdar ne izve, iz sočutja napram sebi, napram vsemu, kajti isto strašno — in brezzmiselno kruto doleti tudi njega in vse.

Dalje si Andrejev v novelici ne stavi nikakih vprašanj in ne išče nikakih odgovorov. Senca te nove postave v njegovih spisih pa se vleže na vso vrsto del, ki slede za njo. Že itak težka ubranost postane še težja in dušeči tlak raste z naraščanjem pisateljevega talenta. Prehod iz smeha v trpkost, ki ga je Čehov doživel proti koncu svojega življenja, srečamo pri Andrejevu že takoj v početku, in v sledečih dveh letih, 1900. in 1901., si najde novo pisateljevo osnovno občutje poln izraz. Življenje, prej zmagoslavno, mu je nesreča, kamor pahne človeka neznana in slepa sila; in ista slepa sila vodi vse življenje, deli bogastvo in srečo nevrednim, daje moč in veličino samo nekaterim, druge pa brezobzirno pritiska k tlom in jih duši. Ljudje sami pa pobijajo do konca le tiste, ki jih je pobilo že življenje, polno laži, sirovosti in nesporazumljenj. Iz tega ostudnega in brezzmiselnega gomazenja, ki mu pravimo življenje, vodi le ena pot, samo «strašna in brezzmiselno kruta smrt» — in smrt doleti vse. Vse je smešno, vse brezpomembno, kajti vse se konča s smrtjo. In edino čustvo, ki ga mora nositi vse živo v sebi, je groza, velika, neizrečena, obupna groza. —

Najizrazitejše za to razpoloženje so slike: «Laž», «Molčanje», «Stena» in «Plat zvona». V vseh teh slikah vzbudi njihov predmet občutek groze, ki pa se mahoma razgori v ogromne dimenzije, da popolnoma prevzame človeka. Kajti Andrejev mu je neopazno prilival svoje lastno čustvo groze, ki se ga pritajeno izpoveduje povsod in vedno. Te slike so čiste izpovedi groze in naravnost bolestne pisateljeve sprejemljivosti za jarke pojave. V istem času je pa nastalo tudi nekaj del večje objektivnosti, ki pa zato tudi niso tako individualno andrejevska.

S svojimi povestmi prvih let je Andrejev nastopil nasledstvo po Čehovu. Za čehovskim dolgočasjem in tegobo je nastopila andrejevska groza, utemeljena za sedaj le časovno in zgodovinsko. Osebna njena utemeljitev pa se izkristalizira šele iz pisateljevega svetovnega nazora nadaljnjih del.

II.

Predhodnik Andrejeva, Čehov, si je izposodil od zapadne Evrope svoj svetovni nazor. Njegov razvojni pozitivizem veruje v enega samega boga — v vedo, v človeški razum, v razvoj. Dobi, ki je vso svojo pozornost osredotočila v revolucijo, je nazor za kratek čas zadostoval; ko pa je revolucija končno počela iskati svoj višji smoter, ji je polagoma postajal pozitivizem nezadosten. In tok časa je odnesel s seboj tudi Čehova. Vzrok, da je postal Anton Pavlovič koncem svojega življenja tako trpek, ne leži le v težkem vnanjem življenju ruske družbe, temveč tudi v tem, da se je v njem, v Čehovu samem, omajalo ono, kar je dajalo življenju zmisel, — njegov nazor. Čehov je to dejstvo opazil in ga tudi izpovedal v «Dolgočasni storiji» in še v nekaterih drugih povestih. Toda preko spoznanja ni prišel in nove resnice ni utegnil niti najti niti iskati. In približno tam, kjer je jenjal on, začne Andrejev s svojim Sergjejem Petrovičem (1900).

Čehovski nazor se je sedanjemu, sodobnemu stremljenju po smotrenosti vedno izogibal v tolažilno slikanje bodočnosti. «Čez kakih dve sto, tri sto let bo življenje prekrasno, in nekoč ljudje iznajdejo tudi nesmrtnost» — ponavlja pomirjujoče. Na nestrpno vprašanje pa: «Kaj mi je začeti?» — to je, kaj naj počnemo vsi mi, ki smo se rodili pred ono zlato dobo, v kateri ljudje iznajdejo nesmrtnost, je odgovoril: «Po pravici povedano, ne vem...» Edino, kar bi še mogel odgovoriti, bi bilo: vdajmo se v svojo usodo, delajmo, žrtvujmo se za one, ki pridejo čez dve sto, tri sto let, in — umirajmo, tonimo v neskončnost. Čehov pa tega jasno ni dejal, «ker se je bal, da bi mu ruska inteligenca jenjala verjeti v njegov ‚raj'». Toda Čehov se je bal brez potrebe: «inteligenca mu je verjela in se mu klanjala kakor preroku,» pravi Merežkovski. — Da, verjela mu je, toda ne za dolgo. In prvi odpadnik je ravno čisto navadna postava iz sive mase čehovske inteligence: Sergjej Petrovič, človek, ustvarjen za pisalni stroj, vsakdanja, brezdarna, siva duša v povprečni in navadni vnanjosti. Tudi Sergjeja Petroviča bi pomirila tiha, otožna, uspavajoča čehovska pesmica: «vdajmo se v svojo usodo; čez dve sto, tri sto let...», uspavala bi ga v lene sanje o vedi, razvoju in zemskem raju, ki pride. Vdal se je polagoma v svojo povprečnost, v slabost in velost svoje misli, v vsakdanjost svojega obraza, v pomanjkanje talentov in v vse, «s čimer se mu je rogala sirova narava». Preživljal je po malem čas upornosti, sanjavosti, ko je snoval o nemogoči sreči in «čim bolj jarka je bila predstava o onem, kar bi Sergjej Petrovič mogel in hotel biti, tem težje se je bilo vdajati v sirovi fakt — življenje». Polagoma pa je zavest neizprosne povprečnosti otopela v njem, postajala je nevažna in brezpomembna. In le redko so še «prihajali momenti, v katerih se je nekako zavedel, kakor iz globokega sna, in je z grozo spoznaval, da je še vedno isti majhni, ubogi človek... Potem pa ga je iznova obvladalo življenje in zopet si je poudarjal, da je življenje fakt, v katerega se je treba pač vdati.» Iz tega globokega sna čehovskega življenja pa ga predrami — Zaratustra s svojim nadčlovekom. «Sergjej Petrovič ni zapazil momenta, ko se je v njem končalo pokojno premotrivanje dejstev in topa tuga, ki ga je mirila z njimi. Bilo je, kakor da je nekdo zapalil sodček s smodnikom, toda koliko časa je tlela netilna vrvica, ni vedel. Vedel pa je, kdo jo je zažgal. To je bila prikazen nadčloveka... In pri jarkem njegovem svitu je Sergjej Petrovič pregledaval svoje življenje...» Prvo, kar je videl v novi pravični luči, je bil on sam. In spoznanje je bilo grozno. Spoznal se je kot bitje brez vere in morale, brez poguma za iskanje resnice, brez nravnega čustva — z eno besedo, kot človečka strašne, obupne povprečnosti. S tem spoznanjem, ki pa se pojavi v njem brez vsakega dejstvujočega hotenja, pade v njem vse, pade slabotni njegov zanos in Sergjej Petrovič se oprime — kakor vsa njegova doba — edine rešilne deske — koristnosti. Tu se snide njegov obup s čehovsko tolažbo: udajmo se, trpimo za one, ki pridejo za nami, bodimo koristni. Toda luč nadčloveka ne prizanese ničemur. V ostrih in zlokobnih besedah stopi iz molka vse tisto, kar je skrbno zatajil in previdno očuval Čehov za svojim odgovorom: «Po pravici povedano, ne vem (kaj nam je početi).» In Sergjej Petrovič vidi, da je «koristen, in sicer koristen z mnogimi svojimi svojstvi. Koristen je bil za trgovino, kot oni nekdo brez imena, ki kupuje galoše, sladkor, petrolej in ki v masah ustvarja dvorce silnim tega sveta; koristen je bil statistiki in zgodovini kot enota brez imena, ki se rodi in umira, in ki na nji proučujejo zakone prebivalstva; tudi progresu je bil koristen, ker je imel želodec in telo, ki je bilo občutljivo za mraz, in zaradi katerega je moralo brneti na tisoče statev in koles ... Kapitalistu je bil koristen kot vir njegovega bogastva, pisatelju kot stopnica k spomeniku, učenjaku kot količina, ki ga je približala k spoznanju resnice, bralcu kot objekt za vežbanje v dobrih čustvih, — to je koristnost, ki jo je našel v sebi Sergjej Petrovič.» To je tudi vsebina onega čehovskega odgovora. In ko je Sergjej Petrovič vse to videl in spoznal, se je uprl življenju, družbi in koristnosti in je jel zahtevati vse, do česar je imel pravico. In spoznal je, «da ima pravico do vsega, do česar imajo pravico drugi, in da ni na svetu takih dejstev, v katere bi se moral človek vdati». Ker pa ni našel v sebi sile, da bi dal duška svojemu uporu in da bi si sam vzel vse, na kar ima pravo, zavrže svet in življenje. «Nejasno je veroval v novo življenje in se ga ni bal, ker bo odnesel s seboj samo svobodni ‚jaz', ki ni odvisen ne od slabih možganov ne od velega srca, telo pa ostane v plen zemlji, ki naj tvori iz njega nove možgane in novo srce.»

Tako je Andrejev v začetku svojega dela v svetlobi nadčloveka pokazal vso gnilo strahopetnost plitvega čehovskega nazora, ki je popolnoma nesposoben dati zmisel človeškemu življenju, in je s tem izpregovoril tisto, kar je Čehov sam le namignil. Koristnost je postala smešen in prazen izgovor bojazljivcev in kdor ne pozna ničesar razen te resnice in zahteva od življenja zmisel, mora slediti Sergjeju Petroviču. Tolažba pozitivizma je umrla; kaj stopi na njeno mesto? Toda ali nazor sploh mora dajati tolažbo? In če je resnica taka, da je ni tolažbe, da ni življenju zmisla? — Sergjej Petrovič nejasno veruje v novo življenje in v neodvisni in večni «jaz», ne veruje pa vanj Andrejev in tega tudi ne skriva. Nekje govori o «ravnodušni, slepi sili, ki je pozvala Sergjeja Petroviča iz temnih neder nebitja». S tem je zanikan «**svobodni** jaz». Kaj pa misli o novem in večnem življenju, pove Andrejev istega leta v povesti «Laž», kjer pravi:

«Toda, o Bog! To je vendar laž. Tam je tema, tam je praznina vekov in neskončnosti...»

In to je nova resnica. Namesto raja na zemlji ima bodočnost nov, neprikrit obraz: **«temo in praznino vekov in neskončnosti»**. In na mesto razvoja stopi «ravnodušna in slepa sila». Andrejev ne tolaži, temveč vzame življenju vsako upravičenost, vsak zmisel, zato pa tudi ne prikriva ničesar, ne sebi ne drugim, in govori samo resnico. To je poslednji, strašni herojizem v ruski literaturi. Človeški pogled ne more nikamor več; življenju je odgrnjena zavesa, ki je skrivala grozno resnico in odslej sije od te resnice pošastna luč, v kateri vene vsako življenje in se izpači vsak obraz v masko groze in globokega, neozdravljivega obupa. Človeško spoznanje se lahko le še razširi na strani in nazaj, naprej pa ni več mogoče niti koraka, kajti tam dalje «je tema, je praznina vekov in neskončnosti», je «stena». In pred to temo in steno ostane Andrejev kakor v težki omotici dolgo vrsto let. Vse njegove rešilne poti, ki jih poizkuša ubrati, privedejo nazaj. Stari pozitivizem dobi več novih imen, namesto «ravnodušne slepe sile» nastopi najprej ime «usoda», pozneje dobi usoda etično vsebino v «Zakonu Maščevalcu», pozneje se Andrejev še bolj približa pozitivizmu z izrazom «železna sila privlačnosti», toda v bistvu ostane nazor prav tako brezupen in grozen kot prej. Ena sama svetla prikazen spremlja Andrejeva po njegovi nadaljnji poti; to je Nietzschejev nadčlovek. Z njegovo ogromno in neizprosno silo izkuša Andrejev prodreti do novih spoznanj in pogledati preko «stene», toda v temi in praznini vekov in neskončnosti obledi in uvene tudi ta svetla prikazen, dokler je Andrejev ne spoji s predsmrtno resnico Sergjeja Petroviča v novo bitje, ki mu ga pa še dolgo časa zakriva vrsta problemov sledečih del.

(Dalje prihodnjič.)

Ivo Šorli:

Miška v pasti.

Slika.

Ni me še človek zlepa tako spominjal miške: majhna glavica z neverjetno všpičenimi ustkami, nad njimi šop naprej štrlečih dlačic, očke majčkene, žive, na vse strani švigajoče, postavica drobna in gibčna. Tak je stopil k meni: Piše da se za Jerneja Živca in je kočar z majhnim posestvom, ki meji na trop veleposestnikov. Ti veleposestniki pa so sami razbojniki, ki mu delajo škodo, kjer le morejo. Glavni je Jakob Gajšek, mejaš njegovi hosti, ki da mu je podrl že lani dva hrasta, letos spet enega. Naj tožim!

Pa sem ga opozoril, da se iz te pravde skoraj gotovo izcimi komisija, a komisija je draga stvar. Že res, da je pred vojno iz hleva pobrala vsaj en rep, sedaj le polovico; toda s to polovico tudi ni kaj začeti, ako ima človek le enega. Naj bi rajši najpoprej sklical občinske može, ki bi vzeli vrv in jo potegnili od mejnika do mejnika, da se vidi, kaj je mojega, kaj tvojega. Če potem še ne bo miru, naj pride spet.

In je prišel čez mesec dni približno. Župan Strašek, prvi svetovalec Železnik in še občinski mož Cilenšek, da so bili z vrvjo pokazali tako, da bi bilo troje dreves v spornem pasu njegovih, dvoje Gajškovih, eno pa skupno. To naj bi — da se ne bi rodil nov spor, čigavo je — podrl on, Živec, kot nekako odškodnino za lani posekani hrast, če bi se mu bila res zgodila krivica; zakaj za ona druga dva od lani je bila stvar itak že zaspala in je bolje, če je ne zbujajo. Tako so napravili možje. Zdaj pa da je predvčerajšnjim Gajšek podrl tisti hrast na meji in mu noče dati niti lesa, niti odškodnine, češ, da je bilo drevo na njegovem.

Pa bodo občinski možje potrdili, da je bilo drevo prisojeno njemu? I, moj Bog, kako da ne, saj so sami ukazali tako! Stvar je jasna ko beli dan!

Tudi jaz nisem dvomil in sem vložil tožbo.

Ko sem na prvi razpravi prebral, kaj hoče Živec, je vstal Gajšek in priznal, da je posekal neki hrast, toda ne tistega na meji; ta da še danes stoji, ker je res priznan nasprotniku.

Zdaj: quid juris — kje je pravica, kje resnica? Ne pomaga nič: treba je iti pogledat na lice mesta. Stranki vzameta na znanje, da pride sodna komisija ven, čim izgine sneg.

In nekega lepega marčnega dne smo se odpravili iz trga. Moj Bog, kam vse je zaneslo ljudi! Že po više in više vzpenjajoči se cesti celo uro, potem da ni konca ne kraja daleč noter na desno stran. Toda nič divjega ni drugače na ti pokrajini: prelepo se prelivajo holmci v dolinice in ti spet v holmce; za gladkimi snožetmi temne šume, iznad katerih, če pogledaš nanje z grička, kamor si sopeč dospel, se veselo poganjajo v zrak zlatorumeni vrhovi že bujno razcvetelega mačkovja. Samo to moti, da se kopičijo z juga sem črni oblaki in veje čim bolj neprijetno skozi zevajočo odprtino med najvišjima hriboma.

«Tista je naša hiša!» pokaže Gajškov hlapec, ki nam ga je bil poslal gospodar naproti, ko smo dospeli spet na enega izmed gričev, in se je pred nami razgrnila obširna planota skoraj samih njiv, travnikov in sadovnjakov, po obronkih pa kakor nalašč za oko razvrščenih goric; vmes tu tam, po deset do dvajset minut narazen, lepo število belih hiš z visokimi gospodarskimi poslopji. Vodnikov prst kaže na najlepšo, v sredi skoraj.

«A Živčeva?»

«Živčeva je skrita za onim brdom,» pokaže mož bolj na jug. «Tam je tudi tista njegova hosta.»

«Saj je videti vse sama bogatija tod!» omenimo.

«Pet jih je veleposestnikov, naš največji. Drugi pa so tudi trdni gospodarji. Edini Živec je kočar. Pa za pravdanje le ima . . .»

Človek bi odgovoril, a bolj pametno, da ne.

Še deset minut in smo pri hosti. Tam pa ljudi, kakor listja in trave — vsa dolina skupaj! Teater pač, kakor vsaka komisija na kmetih, v takih krajih že celo. In je vse dobro rejeno, dobro oblečeno in skoraj razposajene volje, da je videti še bolj majčken in neznaten moj ubogi Živec s svojo borno, razdrapano kočico vred, ki gleda navzlic vsej revščini tako kljubovalno izza skrivljene jablane tam onstran grape sem. Sreča božja, da je resnica na njegovi strani, a pravica slepa!

«Kaj pa vas je Bog toliko dal?» se pošali sodnik.

«Vse moje priče, prosim, če bo treba!» se oglasi dolgi Gajšek.

«Rad bi vedel, čemu! Gre vendar samo za to, kako so takrat določili občinski možje!»

Potem se vzpnemo po brdu navzgor in pridemo k svežemu štoru, ostanku hrasta, ki ga je posekal toženec.

«Ta tu je bil prisojen Živcu!» pokaže Gajšek drugo drevo. «In ta še stoji, kakor vidijo gospodje. Parobek pa je na mojem.»

«To bi bilo že mogoče. Toda vidva z Živcem sta sklenila nekako poravnavo, da se bosta držala tega, kar razsodijo občinski možje. Zdaj naj povedo oni, ali so prisodili Živcu to ali to drevo!» je rekel sodnik in se obrnil k Cilenšku, ki je stal najbližje.

Cilenšek, visok in za kmečkega človeka nenavadno rejen mož, je skomizgnil ter odgovoril:

«Toliko vem, kakor da je bilo pred tisoč leti!»

«Kaj se to pravi?»

«Da se ničesar več ne spominjam.»

Toda v tem sta bila pristopila tudi Strašek in Železnik, in vsi trije so pojašnjevali: Da so imeli tisti dan še neko drugo komisijo prej in prišli tod mimo le slučajno. Pa sta se Gajšek in Živec ravno prepirala zaradi te meje in naprosila nje, naj odločijo. In so res imeli neko vrv v rokah in tudi nekaj ongavili z njo, toda ne da bi jo bili prav nategnili; «kakor kača» da je ležala na travi in da je bilo sploh vse nekako, le da se odkrižajo Živca, ki da je siten deda.

Živec vzroji, jaz tudi. To se pravi vendar ves svet za norca imeti, da bi se ljudje, ki poznajo vsako ped zemlje, po še ne petih tednih ne mogli spomniti, katero drevo so označili, celo s sekiro označili!

S sekiro označili? Potem se mora vendar poznati brazgotina! Kako se bo poznala, če je pa Gajšek prav to drevo posekal in razsekal! No, in kaj pravijo možje? Možje pravijo, da je že i to mogoče, da so s sekiro kaj zaznamovali, a spomniti se tudi tega ne morejo in ne morejo.

Skratka: tu stojimo in ne vemo ne naprej ne nazaj. Glede drugih dreves v pasu sta si nasprotnika še precej edina, a zdaj gre kajpak le za dve, ali celo samo za eno. Potegnimo vrv, da vidimo vsaj, kako je stvar po mapi! No, vrv pokaže sploh vse drugače: posekano drevo bi bilo res na Gajškovem, a drugače je to, kar naj bi bilo po tisti poravnavi Gajškovo Živčevo, kar Živčevo pa Gajškovo.

«Saj je bilo tudi od vekomaj tako!» kriči stara, suha ženska, Gajškova mati. «Kaj bo par napol pijanih dedcev — vrv je pokazala! In če to ni dovolj, priče naj vprašajo! Še eden ali dva mejnika postavite tudi tod po sredi, pa bo mir za zmerom!»

Drugega tudi res ne ostane. «Prej ko končamo, manj bo stroškov,» pravim svojemu Živcu. «Saj vidite, da so vas priče pustile popolnoma na cedilu.»

Pri novi poravnavi se pokaže Gajšek že kar velikodušnega. Stroškov sicer ne vzame nase niti vinarja, tem manj, ker si on, zaupajoč svoji pravici, ni iskal zastopnika; toda če hoče Živec, pa naj podere še teh par dreves v pasu, dasi so prav za prav njegova! Tudi svoje poti mu daruje; in s pričami bo on opravil.»

In ko smo zabili dva vmesna mejnika, smo stopili še teh par korakov vkreber, kjer je stala hiša nekega soseda, da vse to zapišemo.

Spotoma se mi pridruži Cilenšek in mi tiho pravi: «Jaz sem invalid z osemdesetimi procenti nevrastenije in ni čudno, če se ne spomnim; toda onadva bi se lahko, saj nismo bili tako pijani.»

Zadej pa župan glasno očita nesrečnemu Živcu: «Ali nisi mogel prej vprašati, kako bomo pričali? Pa greš kar tožit!» A Železnik: «Zapisnik bi bil zahteval, pa bi bil imel kaj trdnega v rokah. Tako pa imaš!»

Spišemo, podpišemo.

In zdaj nas povabi Gajšek vse skupaj v svojo hišo, pet minut od tod. Poravnava je sklenjena, ni pomisleka. Tudi padajo že prve debele kaplje. Celo podvizati se moramo, da nas ploha ne najde na planem, ko s slabim vremenom nismo računali.

Gajšek stopa s sodnikom naprej, meni se priključijo župan, Železnik in Cilenšek. Pa nisem dobre volje. Ne zaradi izgubljene pravde, — samo spet enkrat vidiš, kako je življenje grdo in siromaku težko. Tam v svoji koči sedi zdaj ubogi Živec in morda niti ne razume, kako se je vse to zgodilo. «Toda kdo mu je kriv?» vprašujejo spet možje. Oni gotovo ne. Prej naj bi bil vprašal! Ali pa zapisnik naj bi bil zahteval!

Gajškov dom pa je lep in visok, in kakor sneg bela soba, v katero zdaj stopimo. Gori na stropu je v beli stukaturi izdelana velika zvezda na šest rogljev, a mreže iz črnega železa v oknih niso dolgočasne štirikotne, ampak z naravnost umetniškim okusom zapognjene. In tudi prt na dolgi mizi je kakor sneg. Po njej pa velike steklenice zlatega vina, nekatere še polne, druge do polovice in manj izpite. Tudi čaše niso vse prazne.

Torej se gostija samo nadaljuje? Tam gori na gorenjem koncu mize so še trije prostori, ki so čakali na nas: sodnika, zapisnikarja in mene. Veliki ovali izborne svinjine pa so še nedotaknjeni ali pa na novo naloženi.

In se takoj razvije veselo življenje. Strežeta Gajškova lepa žena in njegova mati.

«Veseli me, da sta si s sinom spet dobra!» ji tiho reče sodnik, ki pozna ta kraj že mnogo let.

«O, če ima spet kakšno pravdo, pa da naj potegnem z njim, je seveda vse dobro,» odgovori starka s precej kislim nasmeškom.

«Le pijte, gospodje!» prigovarja mlada Gajškovka. «Ne veste, kako je našega ta stvar skrbela! Saj ni za tistih par grošev, ampak za sramoto.»

«In pa za pravico!» se obrne župan h Gajšku, ki je bil med tem zunaj in se je zdaj vrnil s tremi novimi steklenicami rujne kapljice. «Mi nismo mogli drugače govoriti; zakaj človek ima le eno dušo.»

«Jaz že celo ne, ki imam osemdeset odstotkov nevrastenije. Na zadnjem pregledu bi mi jih bili kmalu še pet primaknili,» reče Cilenšek. «Zato tudi županstva nisem maral.»

«Naj bo, kakor hoče, vsa stvar ni vredna toliko besedi. Pijte rajši!» prigovarja Gajšek in naliva.

Toda še potem, ko se že poznajo učinki praznih in spet polnih steklenic, se vračata — Bog vedi zakaj! — k svojemu pričevanju zdaj nevrastenik, zdaj župan. Samo Železnik je očividno že vse pozabil in pripoveduje vesele dogodbe. In ko le ni miru, se obrne k onima dvema in pravi: «I, kaj bi to neki toliko premlevali! Tako je, kakor si rekel ti, gospodar, preden so prišli gospodje: ‚Naj me stane tudi tri polovnjake vina, tako boste govorili, kakor je resnica!‘ In smo pač tako govorili, pa amen!»

Rad. Peterlin-Petruška:

Uspavanka.

Zaspi! — V polnočni uri kasni
še v tvoji sobi luč gori,
le hitro, draga, jo ugasni
in da te dan ne dohiti,
zapri, zapri očesci jasni, —
zaspi!

Odženi s čela vse skrbi,
trpeti, mreti nič ne hasni,
če bolj premišljaš, bolj boli...
Življenje mine kakor v basni,
mladost je tu in — že je ni;
zato: predraga, luč ugasni,
v odejo tesno se zavij,
zapri, zapri očesci jasni, —
zaspi!

Vilko Mazi:

Iz zadnjega poglavja.

Že izdaleč se mi je zdel znan, spoznal pa sem ga šele, ko me je ustavil. — «Gospod Brezovar, kajne?» — «Gospod župnik — iz Zakraja — saj se ne motim. Pozdravljeni! — Kakor da vas srečam na drugem svetu...» — Zelo se je bil postaral. In tudi shujšal je. Obleka pa je bila menda še iz tistih let, ko sva se seznanila tam v Zakraju, samo bolj ohlapna in strašno zavaljana. Nad površnikom, ki se ga je držal še en sam gumb, je nosil pelerino z ogoljenim žametastim ovratnikom. Posvaljkan klobuk mu je nerodno čepel na kuštravih laseh, ker mu je bil premajhen. Kavčukast ovratnik je bil nalomljen in okršen, poln potnih marog. Črni naprsnik se je vihal nad telovnikom, da se je kazala z obeh strani zamazana srajca. V roki je držal majhen usnjat kovčeg, prevezan s trakom in napol odprt; morda je bila ključavnica polomljena...

«Pa kaj vas je zaneslo v našo samoto, sredi zime?»

Najbrž je preslišal moje besede, zakaj namesto odgovora me je pogledal še enkrat ves začuden in mi stiskal roko: «Gospod Brezovar, ha, gospod Brezovar!» Nato se je ozrl gori k samostanu pod gozdom, izpustil roko in se prijel za čelo.

«Kam greste?» se je zopet obrnil k meni.

Povedal sem mu, da grem domov h kosilu.

«Škoda!» je obžaloval menda čisto nepremišljeno.

«Ali ste že kosili, gospod župnik?» sem ga vprašal brez ovinkov, ker se mi je zdelo, da je lačen.

«Kosil — hm — kaj to izprašujete?» se je upiral z votlim usmevom in prestopal z noge na nogo.

«Povabil bi vas na kosilo, če vam je prav. Kar brez obiranja, gospod župnik, nekaj se bo že dobilo, saj nas je precej družine.»

Šel je za mano, ker je bil visok sneg in je držala samo ozka gaz ob drevoredu.

«V tem kraju stanujete?»

«Tam doli,» sem mu pokazal na hišo, ki se je videla med kostanji. Pa se ni ozrl tja, kakor da me ni čul.

«Ali ste že bili na Prevesju?» je vprašal, ko sva bila že blizu doma.

«Nisem še bil.»

«Niste — hm — škoda, da še niste bili!»

Čakal sem, da bo dejal še kaj drugega, pa je molčal. Zavila sva k hiši. Capljal je za mano in zdelo se mi je, da bi ga lahko vodil kamorkoli že, da bi se ne bil obotavljal niti do večera.

«No, pa sva doma.»

Niti zdaj se ni ogledal. Stopil je za mano v vežo, po stopnicah, v stanovanje, brez zanimanja, kakor mesečen. Komaj da je pozdravil ženo, ko sva šla skozi kuhinjo.

Ponudil sem mu obešalnik, toda zmetal je pelerino, klobuk in kovčeg na posteljo in se vsedel v površniku k mizi, dasi je bila soba topla. Zdaj sem videl, da mu je segla pleša že čez vse teme. Pred desetimi leti je imel samo nad senci zažeto. Še deset let bi mu lahko navrgel. Pogledoval je samo na police s knjigami in na kletko, kjer se je plašil mlad lišček. Skoro slehern trenutek pa se je pogledal v zrcalo, samo mimogrede, od strani.

«Postarali smo se, kajne?» je dejal kakor v samoljubju in zapičil vame pogled, da bi mu ne ušel s pravim odgovorom.

«Nič čudnega v teh časih.»

«Pa sem še možak, kaj?»

Moral sem mu lagati, ker sem uganil, da mu je tako všeč.

«Koliko jih imate vi?»

«Trideset.»

«Mojih je eno in štirideset; saj jih še ni veliko.»

Skoro da mu nisem verjel.

Žena je prinesla juho. Zajel je skoro zvrhan krožnik. V razmišljenosti pa je zagrabil vilice namesto žlice. Ko jih je že omočil, je opazil pomoto. Naglo in glasno je srebal in se polival, da mu je kapalo od brade.

Spomnil sem se tiste nedelje, ko sem ga obiskal v Zakraju. Povabil me je k maši in mi dejal, da je pripravil hudo pridigo. Da je treba Zakrajce «narešetati», ker so najnegodnejši farani v vsej škofiji. «Narešetal» pa jih je, da ni bilo razen evangelija in amena nobene božje besede. Nagnal jih je s pijanci in potepuhi, z razuzdanci in prešuštniki, ki spravljajo pankrte na svet, potem pa se ne brigajo zanje...

Po maši so pevke zapele «Tantum ergo». Župnik se je obrnil z monštranco in ministrant je pozvonil. Vse je klečalo globokosklonjeno in se trkalo. Župnik pa še ni dal blagoslova, ampak je položil monštranco na prsi in se oglasil:

«Nekaj sem vam pozabil povedati.»

Vsi so se čudoma ozrli k oltarju.

«Bil sem v Ljubljani pri deželnem odboru zaradi nove ceste. Povedal sem gospodom, da je treba to cesto speljati mimo farovža in cerkve. Povedal sem jim tudi, da je sedanja cesta v sramoto vsej deželi, da mi je že parkrat ostal čevelj v blatu, ko sem gazil v cerkev ali domov. Gospodje so mi vse obljubili. Torej ne mislite, da sem šel v Ljubljano brez opravka, na potep ali na kak vesel dirindej.»

Nato je dal blagoslov. Ljudje so se vsuli iz cerkve in se spogledovali na cesti: «Tudi temu se meša; ne bo dolgo.» Jaz sem se izgubil brez slovesa... Od takrat se nisva več videla.

«Vi še niste bili na Prevesju?» se je domislil, ko si je nalagal prikuho. Zopet se je mimogrede pogledal v zrcalo.

«Ne še.»

«Mhm...»

Meso je prijel z roko in ga trgal v kosih.

«Mene vleče tja,» je dejal čez nekaj časa.

«Ali vam ne ugaja več v Zakraju?»

«Nisem več tam, že pol leta ne.»

«Kje pa ste?»

Ni dal odgovora. Naložil si je zopet prikuhe, vse, kar je še ostalo.

Ko sva pokosila, sem mu ponudil cigareto. Zapalil si jo je tako nerodno, kakor da puši prvič v življenju. Gledal je po krožnikih, kakor da je še lačen. Ponudil sem mu kruha, ker ni bilo drugega pri hiši. Ničesar ni rekel, pa se tudi kruha ni dotaknil. Naglo je puhal dim. Hipoma je odložil cigareto in prijel za obrano kost na mojem krožniku. Glodal je, kjer se je še kaj dalo. Roke si je obrisal v prt, nato je šele vzel servijeto in se obrisal okoli ust. Potem je vzel ostanek cigarete in še parkrat hlastno potegnil.

«Jaz še nisem za penzijo, kaj mislite?» se je zopet okrenil od zrcala.

«Kako, za penzijo?»

«Vi še ne veste, da so me porinili v Leonišče?»

«V ljubljansko Leonišče?»

«Po vsej sili hočejo, da sem bolan. Kamor pridem, mi pojejo to pesemco: bolan, bolan, bolan... Kje bolan? Jaz se ne čutim prav nič bolnega. Edino lani sem trpel na hudem revmatizmu. Tako me je dajalo, da par mesecev nisem mogel s postelje. Poslali so mi mladega kaplana za namestnika. Tako se je vleklo pol leta. Komaj pa sem se skobacal, so me izrinili iz farovža in začeli govoriti o penziji. Kar ponujali so mi jo. Trikrat je bil dekan v Zakraju. Saj vem, to so bile same spletke, kaj! — Norec sem bil, da sem se jim pustil. Še danes bi bil lahko v Zakraju. Tam imam še pol oprave, pol pa je je na Prevesju. Star župnik je tam, ne bo več dolgo. Složno sva delala in rad bi prevzel za njim faro. Niso me pustili. Poklicali so me v Leonišče. Tu naj čepim in čakam, da se mi zmeša od dolgega časa. — Povejte, ali sodi zdrav človek v penzijo, če ima komaj štirideset let? Po kateri postavi?»

Nisem bil v dvomu, da mu ne delajo krivice, ali čemu bi žalil siromaka. Zato sem se pošalil, ker nisem vedel boljšega odgovora:

«Jaz bi se morda ne upiral...»

Segel mi je v nerodno besedo:

«Vi seveda ne, ker ste navajeni lenobe. Tako je v mestu. Tu se ljudje samo pomehkužijo, da začno že živi gniti. Fej! — Zame je dežela. Ne kje ob železnici, ob šundru, ampak daleč, daleč vstran od kulturnega gnoja. Tam se človek čuti domačega, čisto domačega, kos zraka in zemlje...»

Prijel je zopet za kost in začel glodati. Pa jo je takoj zalučil na krožnik in si podprl glavo.

«Čemu me ne puste na Prevesju? Nihče se ne bo pulil za ta kraj, meni pa je všeč, kar se da. Leonišče je za betežne starce. Kaj bi jaz med njimi, ki sem zdrav in še nisem v letih!»

Planil je s stola in stopil naravnost pred zrcalo.

«To so same spletke. Jaz bi jim moral o pravem času pokazati zobe, pa bi bilo vse prav.»

Začel je hoditi po sobi kakor splašena žival po zverinjaku. Ob vsakem koraku mu je žmikala voda v čevljih. Parkrat se je ustavil pred policami in ogledoval naslove knjig.

«Toliko knjig imate?»

«V podstrešju jih imam še dva zaboja.»

Skomizgnil je in se vrnil k zrcalu.

«Ali ste oženjeni?»

«Že davno.»

«Vas ne bi mikalo na Prevesje?»

«Težko!»

«Tam je lepo; skoro tako kakor v Zakraju.»

Posilil me je smeh.

«Ne verjamete?»

«Z Zakrajem se še živ človek ni pohvalil.»

«Seveda — kak tak razbrzdanec kakor ste vi! —»

Zmetal je nase pelerino in klobuk, stopil še enkrat k zrcalu, se ogledal z desne in leve in zagodrnjal:

«To so same spletke! Ne bom odnehal!»

Pograbil je kovčeg in hitel iz sobe brez pozdrava. Med vrati bi bil skoro podrl otroka, ki je silil k meni.

Književna poročila.

Rabindranat Tagore: Vrtnar. Poslovenil Alojzij Gradnik. V Ljubljani 1922. Natisnila in založila Zvezna tiskarna. Str. 110.

Rabindra Nath Tagore (* 1861.) je sin naroda, ki je imel poleg Grkov in Keltov najizrazitejši dar pesništva in premore iz XV. ali XVI. stoletja pr. Kr. slavne sanskrtske Vede in ep Mahabharato. Zaslovel pa je naš Indijec po vsem svetu, ko je kot prvi ter doslej edini Neevropejec dobil l. 1913. Noblovo nagrado. Najprej se je kajpada razneslo njegovo ime po britanskem imperiju, saj je pisatelj svoja dela, zasnovana prvotno v bengalščini, preložil sam na angleščino. Ti prevodi, ki niso vselej doslovni, temveč okrajšani tu pa tam ali ponekod opisani, nam rabijo kot izvirnik.

Odkar se je v Franciji ustanovilo društvo Les Amis de l'Orient, ki pospešuje umstvene stike z bližnjim vzhodom in daljnim iztokom, je našel seveda Sir Rabindra Nath vernih tolmačev v uglednih slovstvenikih. Razen drugih je treba imenovati Andreja Gidea, ki je oskrbel čudovito prestavo zbirke Gitanjali, morda najlepše mojstrovine, v kateri nežno in brezbrežno snuje stara indska duša. Med kritiki pa ga uvaja med svoje rojake zlasti Léandre Vaillat s pravkar obelodanjeno razpravo, ki baje obeta več naslednic.

Največji sloves pa uživa danes Tagore gotovo na Nemškem, deloma iz političnih primislekov, deloma iz drugačnih razlogov. Nemštvo prestaja nravno ter umstveno krizo. Nietzschejanski gospodi se je podrlo sijajno poslopje v svetovni poplavi. Zdaj kaže graditi na novo. Toda kaj in kako? Pred dobrimi sto leti je vladala slična razbranost po Napoleonovi zmagi pri Jeni, kar je brez dvoma pospešilo razvoj romantizma. Če se Nemčija tokrat odvrača od literarne Francije, po vsej priliki ni temu krivo samo sovraštvo do zmagovalcev, marveč obče pomanjkanje ideala po vsej materijalistični Evropi. Povsod se pretresajo gospodarska in denarska vprašanja; toda človek ne živi zgolj ob kruhu. Evropa je izrabila, zničila svoje vzore v preteklem veku. Potrebujemo politične, filozofske, moralne hrbtenice. Mogoče prvič, odkar obstoja omikani svet, je človeštvo brez božanstev. V tej stiski se nemštvo nagiblje proti Aziji, kakor sta se že svoje dni Schopenhauer in Wagner pojila z budhistično modrostjo. Vendar je nemogoče reči, bo li našlo utehe v tem svetu, ki valovi od Perzije pa do Japonske, v ogromnem filozofskem morju, kamor vabi Nemca veselje do prirode, do gorostasne in zmedene mrgoljave, kjer se potapljaš, ga kliče in miče strast metafizične špekulacije. Kdo vé, ali se ne usmerijo še druge narodnosti proti taistemu solnčnemu vzhodu?

Podoba je, da Rabindranat Tagore pomeni prvega znanika nravstvene prekucije. Kdor je videl njega, se baje ne more nasramovati naše kramarske vnanjosti in mešetarskega videza. Duhovna luč ovija njega. Dolgi lasje in bujna kodelja bele brade mu lijejo okoli resnega obličja kakor Michel Angelovemu Mojzesu. Zlasti oči so mu neobičajne; človek bi dejal, da vidijo nekaj, kar nam ni dano: svetovje čistejših in popolnejših oblik. Globoki, zamaknjeni pogled odseva svetal razum in neskončno dobroto; pogled, pred katerim si mislimo, da se nahaja nekje resnica!

Ni čudo, če je Tagore lani na svojih predavanjih po zapadnih deželah in Ameriki žel tolikero priznanje. Azijsko življenje, osnovano na spiritualizmu, privlači marsikakega zapadnjaka, kateremu preseda mehanizem okcidentalne omike. Preproščina Tagorejeve besede, občutena in globoka doživetja segajo v živo. Ko sem pred par leti dobil nemško besedilo Vrtnarja v roke, so me ti deviški ljubavni stihi tolikanj osvojili, da sem si preložil dobro dvanajstorico spevov na svojo materinščino.

Danes pa premoremo že petero ali šestero zbirk, deloma še v rokopisih, pridnega prevajalca in paznega presajalca tujih cvetlic. Naš goriški rojak je veščc in vestno opravil pri Vrtnarju težaven posel, držeč se strogo angleške izdaje. Da početje ni prelahko, zlasti spričo angleške besedne enospolnosti, vidite iz Velikanovićevega Vrtlara v letošnjem Domu i Svijetu, kjer je moški nekolikokrat zamenjan z žensko: nemški tekst pa se ujema z Gradnikovim.

Doslej so vsi izvestitelji z odobravanjem poročali o tej lepo opremljeni, uspeli knjigi, ki pa pri vsem tem vendar ni spočeta brez madeža in izvirnega greha. Sicer je malokateri naši publikaciji dana čast, iziti izpod stroja v takšni popolnosti, kakor bi pri drugih večjih narodih. V prepričanju, da se bo v bodoče možno izogniti sedanjim nedostatkom, osobito v ritmični prozi, ki ni utesnjena v železni suknjič ozkih pesniških oblik, hočem ovaditi nekaj opaženih pegic.

Tiskarski škrat je izkotil dvojico hib, n. pr. jecljavi «nenehajajoči» dež (str. 95.). Geometričnemu duhu ne more biti pogodu, da se zaznamenjujejo neštetokrat običajni, torej nepotrebni poudarki: zánje, lokávo, očéh, lásih, sijále, métal, na grédi, téme (na glavi), povésiš, molčánje, v pristánu, na dvóru, češčénje, zavečéra (za večera) itd. Nadalje: če hočete, da nam diakritični znaki res kaj povedo, naj se rabijo pravilno, ne pa takole: mré, stotèro, končà, nevedè i. dr. Slovensko naglašanje še daleko ni enotno, vendar dvomim, da bi kako narečje poznalo takele mestnike: v strahú, v kotú (52, 53, 59), ki so prihranjeni deblom s prvotno kratkim naglasom na zadnjem zlogu: stebèr, na stebrù. Vendar pa je mogoče, da jih je zakrivila nedostatna korektura. Rodilnik na u ima vselej poudarjeno končnico, drugače se nadomešča z a, torej ne: iz stráhu (52). Zaradi enotnosti bi kazalo privzeti Breznikov pravopis, ki je utemeljen, razen par malenkosti. Potemtakem veljajo sledeče oblike: bakla (sl. plamenica), domov, dreviti, klavrn, kopel, nagnjenje, ničemrnost ali ničemurnost, modrc (iz nem. Mieder, sl. životnik), preden, preprost, svetiljka, svetloba, usoda, ve (2. os. mn. ž.). Razen tega bi slovničar zavrgel naslednje izraze: poročilo iz onega sveta (z), veter iz juga (od), prikazen izprhne (odp.), izpoznati (sp.), preiskušni kamen (preizkusni). Kjer po stari šegi še kramljajo, bi germanski drenj izpodrinili s prerivanjem ali z gnečo, za Prešernov znabiti nam služi morebiti, Dolenjec ne utegne, kadar obmejni rojaki nimajo časa. V zanikanem velelniku rabi le nedovršnik: ne zapuščaj nam. ne zapústi (94, 84). Breznaglasnice (enklitike) začenjajo stavke kvečjemu pri vprašanju, ne pa v trdilni izjavi: Je čas (42, 94 bis, 101). Ločila so razsejana po nedoumnem načelu, niti po gramatično germanskem, niti po logično romanskem običaju.

Francosko-angleškim neodvisnim konstrukcijam je dr. Breznik napovedal boj: «we fly wing to wing» ni «letiva krila ob krilih», ampak «letiva s krilom ob krilu» (9), ali: sva lice pri licu in srce pri srcu (101, 82, 96). Neorganski so deležniki: brenčaje nam. brenčé (21), molčeče sediva nam. molčé (40), iskajoč (43) ima večkrat tudi pravo enačico «iščoč» (82), prizanešen (7), prav prizanesen. Koruzovo polje naj se prelevi v koruzno p. ali koruzišče. Goli genetiv se najraje nadomešča s svojilnim pridevnikom ali z dajalnikom: zardela so nevesti lica (5, 69). Tuje zveni: čakam na vratih (67), ali: naberi duhteče spomine (duhtečih spominov, 105), ali: ocean vedno stegne roke k nebu (stega, steza, izteguje, dviga, 82).

Nekega znanstvenika, ki proučuje našo dvojino, bolno po mestih in mejnih pokrajinah, bo zanimal primer: najina imena mi nista prišla v spomin (77, večkrat 98). Vsaj v verzih opuščajmo švabski besedni red: Koča ob vodi je zasenčena **od čez** kraj visečega drevesa (22) = viseče drevo je zasenčilo kočo kraj vode. Ali: veje mečejo svoje sence na s travo zaraščeno pot (80) = ... na pot, zaraslo s travo. V 31. pesmi slove začetek:

> Moje srce, ptič v pustinji, je našel svoje nebo v tvojih očeh.
> So zibélka jutra, so kraljestvo zvezd.

Iso Velikanović je pohrvatil ista stiha bolj umljivo:

> Srce moje, ptica iz pustinje, našlo je u tvojim očima nebo svoje.
> Tvoje su oči kolijevka jutru, tvoje su oči kraljevstvo zvijezda.

Poleg tega je mojim ušesom ptič v pustinji (42) trdota kakor koprneč strepetava (10), ki se dá igraje ublažiti (koprné). Tudi naslednja zveza hrešči: otirajoč vrč s pestjo (96).

Posamezni slovenski pridevniki so navadni zgolj v določni obliki, n. pr. slehrni (67); a little boy, ki ga še ne poznamo, ni mali deček, temveč majhen d., a wandering madman je potujoč norec (82). Ako čitaš 77. pesem na glas, boš dojel izrazito aliteracijo: there she has no end of scouring and scrubbing of pots and pans, kar pa ne doni v našem besedilu: tam otira in pomiva lonce in na žive in mrtve (96), morda: otira piskre in ponve brez kraja in konca.

Za «glad» bi zadostoval doslovni «vesel» (čemu: vriskajoč? 13). Tawny locks ne ustreza bledim lasem (82); tawny, iz franc. tanné, pomeni žoltorjavo barvo čresla; prav je prevedeno drugje: rjavi lasje (100).

Dvoje izrazov me ni zadovoljilo v 42. pesmi, iz katere navedem prvo četrtino:

O BLAZNI, divno pijan;
Če odloputneš svoje duri in igraš norca pred množico;
Če izprazniš svojo mošnjo v eni sami noči in osle kažeš modrosti;
Če hodiš po čudnih potih in se igraš z nekoristnimi rečmi;
Ne skrbi za rimo in pravico;
Če razpneš svoja jadra pred viharjem in se veslo prelomi na dvoje,
Tedaj ti bom sledil, tovariš, in se opijem in pojdem med pse.

Rima in pravica! Izvirnik vsebuje rečenico: Reck not rhyme or reason. Poslednji samostalnik znači najprej pamet. Da je slovenitelj dejal rimo in razum, rimo in razsodnost, bi bil z aliteracijo vzbudil dojem stalne fraze kakor nemški Reim und Recht, dasi tolmačijo nemški slovarji omenjeno reklo z Sinn und Verstand. Ker pa v pričujoči kitici ni govora o pesništvu, ne gre jemati rhyme v sodobnem pomenu, ki se je razvil iz grške besede rhythmos, ampak v staronemškem zmislu: rim = red, vrsta, število. Z angleškim recilom bi se skladal tale stavek: Ne maraj za red in razum. — Trubar bi bil lahko posnemal trojni angleški r: Ne ródi za red in razum! saj je živel v protestantski dobi glagol róditi (= brigati se), kakor ga je slišal Fr. Erjavec nedavno v Podkrncih.

Druga netočnost tiči v besedah: pojdem med pse! Tagore pravi o možu, ki se namerava pobarabiti, kar po domače: I will go to the dogs. Premalo sem proniknil v svojstvo nemščine, da bi si upal soditi o pravilnosti sedanjega nemškega prevoda, ki je morda zavedel Gradnika: Ich werde unter die Hunde gehen. Splošno pa je razširjena rečenica: auf den Hund kommen (na nič priti, pasti na zadnjo zarezo, na dolnjo vejo, po zlu iti), ki je po Klugejevem mnenju nastala iz stare germanske navade, kockati za plen: ako se je pokazal pes, si propadel, ako pa svinja, blagor tebi. Odtod še v narečju Sau-As im Kartenspiel in buršikozni izraz: Sau(glück), Schwein haben. Skratka, Tagorejev junak se hoče zapiti, izgubiti, zavreči, ni mu do dostojnosti. *A. Debeljak.*

H. Barbusse: Ogenj. (Dnevnik desetnije.) Poslovenil Anton Debeljak. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1921. 337 str. Cena 18 Din.

Prav za prav je vseeno čudno, da je zagledal «Ogenj» brez ovinkov luč škrlatnih dni leta 1916.! Kajti malokatero delo morda je tako strašen, preprost, a ravno vsled tega grmeč protest proti najgorostasnejšemu sadizmu, ki ga izkušajo na vse mogoče načine opravičiti in ki se sicer imenuje «militarizem»!

Dočim so prva krvava leta opijanila celo tako resne duhove kot so bili Richard Dehmel, Gerhart Hauptmann in povzročila, da so razni D'Annunziji rastli pri vseh narodih kot gobe po dežju, so se našli le redki, ki so se upali povedati človeštvu na ves glas, kar so doživeli v zakopih.

Večina tačasnih (n. pr. Joachim Jasquet, Verhaeren i. dr.) duhov je imela o vojni menda isto sliko kot ona gospa v nekem francoskem mestu («Ogenj», str. 286.), ki v svojem izobilju sanjari: «... Takle naskok mora biti krasen, kali? Vsi ti možje, ki gredo kakor na slavnost! Potem pa trobenta, ki na polju trobi za napad: ‚Tam gor' dobomo kapljico!' In vsi ti mali vojaki, katerih ni mogoče zadržavati in ki vpijejo «Vive la France!» ali pa umirajo z nasmehom! ... Ah, mi nismo rojeni za to čast kakor vi ...»

Pričujoči «Dnevnik desetnije» je čisto svojevrstno delo. Ne moreš ga uvrstiti v nobeno «strujo», ker te se načrtavajo le v udobnem naslanjaču, dočim je življenje celota, ki se ne pusti opredeljevati. In «Ogenj» — kaj je drugega kot slika življenja samega, onega življenja, ko so človeškega duha pregrnili in obložili s svinčenotežkimi plašči in se je gibalo le ubogo živalsko bitje. Le od časa do časa se je zganilo v pod žival ponižanem človeku — toda tak hipni odsev razuma je moral ugasniti pod nalivom blazne groze. — Barbussova «kronika» je kakor čudna enomerna godba, ki te preplavlja in ovija, da se ne moreš otresti njene sugestivnosti. Toda ta sugestivnost ne izvira iz kakega skrivnostnega filozofiranja in je ne spremlja kopica «mistično» našemljenih fraz, temveč iz resničnih doživljajev, popisanih z najskrbnejšo vernostjo, ki pa vendarle ni samo — naturalistična, temveč vpliva kot Whitmanovi stihi. Sredi najmučnejših prizorov, ko slišiš vzdihovati ujeto človeško žival in ne veš, ali joka duša, ki so jo odtrgali iz zvezdnih carstev, ali pa telo, ki kriči po kruhu, sredi vsega mrzličnega životarjenja pa naletiš ne redke stavke, opazke, primisli, ki se vanje ravno zaradi njihove osamljenosti z nenavadno dojemljivostjo poglobiš, n. pr.:

«V prenehljajih se porajajo človečanski kriki, globoki drhtaji iz mraka in molka njih velikih ljudskih duš» (str. 47.), ali: «Vojaki v vojni imajo za velike in male reči otroško filozofijo: ne ozirajo se nikdar daleč okoli sebe niti predse. Mislijo približno od dne do dne. Danes je sleherni med njimi prepričan, da bo živel še nekaj časa» (str. 52.), ali: «Poizkušamo se poglobiti v posamezna obličja. V tem zverinjaku senc, v tej kletki odsevov razodevajo pretresljivo globino potez. A ne posreči se nam. Pač jih vidimo pred seboj, ali njih notrine ne prederemo.» (Str. 177.) Kako zamolklo udarja sicer čisto enostavna vojakova izpoved (str. 252.): «Oh! ... Vsi skup smo dobričine, po vrhu pa še nesrečni in ubožčeki. Ampak neumni, preneumni smo!» Edina svetla minuta — ko pade v razgovoru ožarjena beseda imena: Liebknecht! Ti preprosti vojaki, «vse so žrtvovali; po malem so dali vso svojo silo, nazadnje pa so se dali v celoti. Šli so preko življenja; njih napor ima nekaj nadčloveškega in popolnega»! Zato je bilo nujno, da se je v preživelih rodilo «svitanje». — To zadnje tako naslovljeno poglavje pa je naravnost gorjupa obtožnica vsem onim, ki so vzbudili zver v človeku in se pristopnjuje v truden krik: «Po današnji vojni ne sme biti nikoli nobene več!» Da, «ko bi se vsega spominjali, ne bi bilo več vojne!» — — — ko bi ne pozabljali!

To delo, ta plemeniti in vnebovpijoči memento, je napisano za bodoča pokolenja vseh narodov in kot tako zasluži, da ga vsepovsod prevajajo.

Izvirnik otežkočujejo vojaška «žlobudravščina in latovščina» pa tudi težak, zelo utesnjen slog. Kar se tiče Debeljakovega prevoda, bi pripomnil sledeče: Velika napaka prevajalca tiči v tem, da je slovenitelj preveč izbirčen v izrazih in se prestrogo drži načela, da se ista beseda ne sme na isti strani večkrat ponoviti. Če bi imel prevajalec pred seboj delo kakega artista ali izključnega stilista, bi mu ta purizem dopustil, tako pa se zdi marsikak izraz le preveč iskan. Dočim ima izvirnik ne neki strani za besedo «vino» parkrat isti preprosti izraz «vin», se prevajalec zateka k «vinku loziču», «delancu» i. p. Razumevanje prevoda otežkočajo tudi pogosti malo znani izrazi, ki so mogoče shranjeni v slovarjih ali kot redkost pri kakem našem pisatelju, n. pr.: «zažara» (à la fin de la nuit — svitanje!), «tačka» (bagnole — Hütte!), «udrija» (tribulation — Schererei), «skenči» (grognonne), «uma greša» (i' s' affole), «deber» (ravin).

Ponekod so tudi celi stavki pretesno naslonjeni na izvirnik in se močno oddaljujejo od slovenščine. Tako se n. pr. glasi v izvirniku: Sur la terre, champ de mort, se juxtapose étroitement le champ de tristesse du ciel, kar je v nemškem prevodu (Max Rascher, V. Zürich) zelo lepo in točno: «Der Himmel hat sich auf die Erde gedrückt, und so lehnte sich das Feld der Trübsal an den Acker des Todes, dočim je v slovenščini: Na zemlji, mrtvaškem polju, sloni na tesno tožno nebeška poljana — s čimer je izgubila krepka metafora vso svojo moč. Dočim se glasi izvirnik: J' aurai sur le drap mes deux mains, čitaš v slovenščini «na rjuhah bom držal krtice (str. 57.). Na te «krtice» naletiš še večkrat. — L' homme-boeuf ni isto kot «volovski korenjak», ki s svojo narejenostjo mnogo manj pove kot enostavni «vol» ali «bik». Na strani 83. čitam: «Prebere še enkrat list, ves razdragan... (s' en caresse... fühlt sich glücklich). Tudi izraz «kazno je» (paraît) je prepogost kot tudi stopnjevanje s «pre», n. pr. presilno, ki včasih provzroča nejasnost izraza. Res, da se često sliši «po njem bo», toda «C' en sera fini des jours rapetissés et étroits» = «V kratkem bode po skrčenih in pristriženih dneh», je vendarle ne samo nerodno, temveč tudi napeljuje čitatelja k ugibanju in iskanju slovniškega zmisla tega in podobnega stavka. Prepogosti «premore» namesto dokaj krepkejšega in splošnejšega «ima» (a) se mi istotako zdi iskan.

Str. 192.: Dež in nemar sta pustila ognju umreti... (La pluie et la négligence ont fait mourir le feu) se sliši trdo in je nerodno. Za poste d'écoute (Horchposten) rabi prevajalec «sluhovt», za voiture dentiste — «zobozdravni voz». Res, da je težko prevesti vojaške termine, ker so pri nas rabili le nemške izraze, pa bi bilo bolje dotične besede in oznake opisati, kar bi bilo vsekakor bolje slovensko in lažje razumljivo. Debeljak ima sploh neko posebno nagnjenje do nenavadnih besed, n. pr. En bas, parmi la multitude des immobiles (unter der Masse)... «Spodaj med silino negibnih»... ali il y a un fait anormal — «pripetilo se je nekaj nepravotnega». Jaz bi pustil tudi v slovenščini izraz nimbus, dočim ga je prevajalec ponašil z «obstret». — «Un peu» (ein wenig) je «mrvičko»; že v začetku knjige sem se začudil nad stavkom: «Nekateri se iztezajo, «bljujejo zehe», in šele izvirnik «vomissent des baillements» mi je bil razumljiv; nemški prevajalec je to mesto prevedel prav dobro in preprosto: «...laut gähnend». Francoska skladnja je posebno očitna v sledečem stavku: «Naval množice nas odrine, uboge tujce, kakor smo (str. 288.). (L' avancée de la multitude nous refoule comme des étrangers pauvres que nous sommes.)

Omenil sem le vidnejše trdote in neskladnosti prevoda. Priznati pa moram, da je slovenitelj opravljal svoje delo z redko skrbnostjo, saj je moral ravno tu orati skoro ledino. Pričujoče delo zahteva izvrstno poznavanje vseh potankosti francoskega jezika in raznih narečij, ki jim je moral prevajalec poiskati vzporednosti v slovenščini. Naslovno stran knjige «krasi» dokaj neuspela slika; koliko bolje bi bilo, če bi slikar izpustil oni posnetek po «bursko-japonski vojski» in bi pridržal le stilizirano oznako ognja. *Miran Jarc.*

Srpske narodne pesme. Antologija. Priredio dr. Vojislav M. Jovanović. Školsko izdanje. Beograd. 1922. XLVIII + 350 str.

Cela publikacija, posebno pa nje obširni uvod, je dokaz, da je pri nas narodna poezija še vedno bolj nekak objekt občudovanja, včasi celo že pravega kulta, ko pa predmet resnega, treznega študija. Za Srbe velja to še v prav posebni meri. Slava, ki jo je njih poezija dosegla v svetu, zamaknjenem v Rousseaujeve in Herderjeve ideale, ki je danes stara že nad sto let, je prinesla tej poeziji tudi obširno in bogato zunanjo zgodovino. Ob tej zgodovini se raziskovalci srbske narodne poezije navadno tako dolgo zamudijo, da ne pridejo do tega, da bi študirali bijologijo narodne poezije, ki bi jim šele odkrila nje bistvo. In vendar so redkokje na svetu razmere za študij narodne poezije tako ugodne, kakor ravno pri Srbih! Razdelitev in klasifikacija vsebine te antologije kaže tradicijonalno pogreznjenost v nazore in metode «antikvarične» šole, ki je v narodni poeziji iskala gradiva za narodno kozmogonijo, mitologijo, zgodovino itd., ne da bi se prej vprašala, jeli to gradivo za tak študij porabno in v koliki meri. Analogije z narodno poezijo zapadnih svetovnih narodov nam ne pomagajo nič; saj je vendar že nad sto let star problem, da pričakujejo ti narodi od študija naše narodne poezije pojasnil za genezo in razvoj svoje lastne! Ali naj čakajo še sto let? Odkar je pred nedavnim (prim. «Revue des deux mondes», 15. marca 1920) sam Bédier izrekel nazore, ki niso kar nič tradicijonalni, je menda upati, da se bodo tudi pri nas za ta študij uveljavili principi, ki jih je že pred dvajsetimi leti fiksiral John Meier, in da bodo tudi drugi sledili Murku, ki je pred sedmimi leti pokazal vzorno metodično pot. In če si bomo vedno svesti, da imamo pri tem poslu opraviti z objektom, ki je tako rekoč in navsezadnje umetnost, bomo mogoče kdaj le prišli do tega, da ne bomo samo gostobesedno premlevali tega, kar so drugi že pred sto leti izrekli s takrat še običajno preciznostjo.

Bogastvo posameznih pesniških tipov daje tej antologiji posebno ceno; vendar pa je v nji premalo zastopana čista ljubavna lirika. To se je zgodilo menda z ozirom na namen knjige, toda pretiran strah je ravno pri narodni poeziji nepotreben. Narodna lirika je v veliki meri akustičen fenomen in če jo zna učitelj v šoli, kjer treba razlagati zmisel in vsebino, obravnavati s taktom, ni nobenega povoda za kake moralične pomiselke. Dobra stran te antologije je tudi nje obširni komentar, ki spremlja tekst vedno pod črto. Vendar pa bi bilo mogoče bolj ekonomično, če bi se splošne opazke (kakor n. pr. ona o mešanju narečij na str. 66.) vzele v uvod, leksikon nerazumljivih ali težje umljivih besed pa postavil na konec knjige. Potem bi ne trebalo tolikokrat ponavljati razlag besed, kakor so n. pr.: vezir, šestoper, čelenka, kaur, breška itd. In če se že — za prekomodne ljudi! — razlaga sproti, pa je vsekakor boljše, da se razlaga ponovi, ko pa da se opozarja na stran, kjer je prvič priobčena. Pač pa bi bilo pri taki ureditvi treba razložiti pod črto vse, kar je za dotično pesem kot individuum potrebno razlage.

Komentar sam se mestoma zdi potraten, včasi pa ni pravilen. Človek razmišlja, komu razlaga urednik črnogorska «troje vrata» (str. 1.), pirotsko «natrgati» (6), risanski «pošten glas» (36) ali dubrovniški «hud» (42), ter se vpraša, ali so pri nas res ljudje, ki ne vedo, kaj je «danica» (2), «uspavanka» (37) in katerim je treba povedati, da je «stremen» (169) «ono, na čemu jahač drži noge, kad je u sedlu». Pri tujkah je v taki knjigi dovolj povedati, iz katerih rok so prišle; če urednik po nepotrebnem učeno razlaga (78), da je «avlija grčka reč, došla preko turskog», bi moral isto reči tudi o «harraču» (140)! Razlaga «taobor» (m. tabor, turska reč): «vojska» (151) pa je naravnost napačna. Ta značilni «hapax liremenon» je treba enako razložiti, kakor n. pr. če zapoje narodni pevec «dro (nam. drvo) suho», ali «lijest (nam. list) knjige bile», t. j. iz metričnih potreb.* Sicer pa bi že pogled v Vukov slovar zadoščal. Vuk opozarja pod «taobor», kjer navaja baš te verze, na »tabor», ki ga pravilno tolmači. Tam bi bil urednik videl, da «tabor» ni nikaka «turska reč» in da ni «vojska», ampak «logor»!

V knjigi, ki je namenjena šoli, morajo stati pravilne oblike imen, torej: Šižgorić, Kuripečič (str. XXl) in «Taloj», ne «Talfi» (XLV). Čudno je, da v knjigo samo ni sprejet tekst «Hasanaginice», o kateri se vendar v uvodu toliko govori! Da srbska narodna epika «po vrednosti dolazi na prvo mesto među usmenim književnostima drugih slovenskih naroda» (XIX), je preveč primitiven poizkus estetične ocene in trditev brez vsake realne podlage; isto bi z enako pravico lahko trdil vsak Rus o svojih «bylinah». Enako prazna, samo na neznanju temelječa je trditev (XIX), da je «narodna» književnost velikih starih narodov «od vrlo slabe vrednosti».

V celoti je knjiga lep in dobro uspel poizkus, zbližati narodno poezijo in šolski pouk. Tukaj grajani nedostatki pri pouku ne bodo toliko motili, če bo zbornik v rokah razumnega učitelja. Tak pregled dosedanjega znanja je koristen že zaradi tega, ker nam pokaže, kaj nam še manjka; zato je od časa do časa naravnost potreben! Slovencem, ki se hočejo seznaniti s srbsko narodno poezijo, lahko to okusno in brez pretenzij natisnjeno knjigo mirno priporočim. *J. A. G.*

Tiskarska pisma. Izdal in založil Alojzij Höfler. Tiskala Zvezna tiskarna v Ljubljani. 1.—4. Po 3 Din.

Ta «tiskarska pisma», skrita vijolica in zapuščena pepelka v košatem zboru naših listov in časopisov, so si postavila za namen «prospeh in napredek naše lepe črne umetnosti». Večini našega čitajočega občinstva so ravno tako neznana, kakor ne več ravno ozkemu krogu naših knjigoljubcev. In vendar niso pri nas nikaka novost. Že v letih 1909. do 1911. je izhajal «Tiskarski obzornik», strokovni list za tiskarsko umetnost in obrt, v mnogo večjem obsegu, ki mu je bil izdajatelj in založnik isti idealni in požrtvovalni A. Höfler.

Da se je list sedaj med nami poživil, ni bila samo pametna ideja, ampak naravnost nujna potreba. Danes smo v tiskarstvu odrezani od direktnega pritoka strokovnega osebja iz krajev, ki v tej reči stojijo neprimerno nad nami. Pojav, ki ga lahko opazimo skozi stoletja tiskarstva, da namreč tiskarska umetnost izumira in se polagoma izgublja, se kaže pri nas od prevrata sem z naravnost vratolomno naglico. Samo eden, toda značilen primer: pri nas so že začele izhajati «knjige» brez — naslova!!! Zato je bil skrajni čas, da tiskar, ki kolikor toliko še pozna boljšo staro tradicijo, poseže vmes in naš današnji tiskarski naraščaj opominja, da je tiskarstvo prav za prav umetnost, ona čudna črna luč, ki sveti iz vekov v veke in da ga je zaradi tega treba posebe spoštovati in negovati. Zato so ta «pisma» v prvi vrsti namenjena tiskarskemu naraščaju v daljnjo izobrazbo. Res, da taka vprašanja zanimajo pri nas tudi mnogo ljudi, ki imajo opraviti s knjigami, dasi niso ravno tiskarji, vendar pa je ob dobrem tucatu naših tiskaren krog teh odjemalcev še vedno preozek, da bi se tak list lahko vzdržal. Da so vkljub temu izšle že štiri številke, to nam kaže poleg potrebe takega lista pač tudi precejšnjo požrtvovalnost založnika.

---

* Prim. Murko: «Bericht über eine Reise zum Studium der Volksepik in Bosnien und Herzegowina im Jahre 1913. (Sitzungsbericht der k. Akademie der Wissenschaften in Wien. Phil.-hist. Cl. 176. Bd. 2. Abh.) Wien, 1915. Str. 33.

Na same tiskarske kroge pa list s svojo vsebino ni omejen. To bo pokazalo sledečih par naslovov iz njegove bogate vsebine: vzgoja našega naraščaja, nekaj o oglasih, oksidiranje črk po tiskarnah, početek in razvoj tiskarja, razvrstitev strani, strojnik, iz prakse in teorije, naše tehnično nazivoslovje, trobarveni tisk, grafična umetnost in tiskarstvo, nekaj o kalkulaciji, tiskarstvo in umetnost, sedmobarvni tisk — enkratni tisk, papir itd. Vsaka številka ima par posebnih prilog, mnogo raznobarvnih, ki so porabne kot vzorci za tiskarje in naročnika. Četrtemu pismu je priloženo podrobno navodilo, kako se opravljajo tiskarske korekture, ki zanima pač vsakega našega pisatelja, ki ima opravka s korekturami. Dobi se tudi posebe za dva dinarja.

Kdor pozna enake publikacije pri drugih narodih, se bo pač pomilovalno nasmehnil, če bo vzel ta naša tiskarska pisma v roke! Dokazal pa bo, da ne razume njihovega položaja in ne razume njihovega pomena. One višine, na kateri stoji tiskarska umetnost drugod, n. pr. pri Angležih in pri Nemcih, ki so v tej stvari učenci Angležev, ne bomo dosegli kar čez noč. Neumno bi bilo in je, v taki stvari samo križem rok stati in jadikovati. Treba stopiti na isto pot, po kateri so drugi dosegli svojo višino in usmeriti svoj pogled kvišku. Vsak začetek je težak (kakor prvi koraki otroka!), toda vsak začetek na poti, ki vodi k lepim ciljem in sijavim višinam, je simpatičen in vreden vsestranske podpore.

Naj bi torej podprli založnika vsi, ki so na tej stvari interesirani: stanovski tovariši (s pisanjem in naročanjem), ker bodo po tej poti iz ceha rokodelcev stopili v krog umetnikov, kar so njihovi predniki res bili, in vsa naša kulturna javnost, ki ji ne more biti vse eno, kako se postavlja slovenski tisk med nami in pred tujci. Danes gre v enem mesecu več slovenskih knjig v inozemstvo, ko prej v enem letu; naj bi pričale o višini in solidnosti naše «črne umetnosti»! — Ko je padovanski tiskar Joannes Herbort dotiskal «Expositio Petri de Ebano in librum problematum Aristotelis», je 25. februarja l. 1482. na koncu knjige še postavil stavek, v katerem govori o svoji «arte», da «non solum summam curam adhibet, ut sint haec sua suave quoque sine vitio, verum ut laute sint etiam elaborata». Pri nas bi bil ideal, če bi se vsak tiskar smel pohvaliti, da je njegov tisk ne samo korekten, ampak tudi lep. Tako pa imamo celo tiskarje, ki jih je njihovega dela tako sram, da se na svojih tiskih niti ne imenujejo!

«Tiskarska pisma» bi lahko izpolnila še eno vrzel in pridobila na svoji razširjenosti, če bi v vsaki številki prinašala biblijografsko natančen seznamek vseh novih slovenskih tiskov. Takega seznamka ni, zelo pa ga pogrešajo pri nas kupci knjig, knjigotržci in razne knjižnice. Brez dvoma lahko danes pri nas baš «Tiskarska pisma» začnejo najlažje s takim delom, saj bodo tiskarji podpirali delo, ki gre tudi njim v korist, če že ne drugače, vsaj s tem, da bodo uredniku pravočasno poslali točne in izčrpne naslove. Ker bi se ta biblijografija lahko stavila na stroj, bi jo bilo na koncu leta prav lahko — in brez prevelikih stroškov — na novo preurediti in natisniti v posameznem zvezčiču, ki bi tako kazal vso našo tiskarsko produkcijo kakega leta. Ker bi se stavek lahko shranil, bi tako dobili počasi katalog vseh onih slovenskih knjig, ki so še na prodaj, ki bi se od časa do časa v primerno izpremenjeni obliki odtisnil. Stvar bi, dosledno in solidno izvedena, koristila ne samo našim tiskarjem (naj mi verujejo, da so na uspehu takega podjetja sami interesirani prav živo in direktno!), ampak tudi vsemu našemu javnemu življenju. Pred vsem pa bi «Tiskarska pisma» po tej lepi in naravni poti dobila oni široki krog čitateljev, ki jim je ne le potreben, ampak ki ga tudi v resnici zaslužijo. J. A. G.

Tomislav Prpić: Madona Bistrica. Regijonalističko-tradicijonalistički misterij. Zagreb 1921. Samozaložba.

Potrudil sem se, da bi komponentam tega enodejanskega delca našel križišča in zadnjo smernico, pa po večkratnem čitanju ni šlo. Najprvo se je treba odreči pojmovanju misterija in iti na pot simboličnega ugibanja, ker šele potem to delo, ki ima precej pesniškega na sebi, zaživi na posameznih mestih, a v celoti ostane neizvedljiv poizkus racijonalističnega misterija.

Vsebino bi najlažje označili, če Župančičevi Na Bledu pridamo še Golijevo Procesijo in situacijo prenesemo na hrvatsko božjo pot Marije Bistrice — po vojni. Tu se steka narod, invalidi, trgovci in komunisti, ženske v procesijah, verniki in neverniki — in Marija se pojavi, ker noče biti več zlata ikona, temveč bolest naroda, niti historije noče, temveč živeti hoče. Pojavi se grabancijaš, kot simbol minulih vekov, in komunisti obljubijo Mariji vero, če odloži krono in plašč. Tega noče dopustiti blaznozaneseni slikar Krunoslav: «Mi molimo te svi, koji smo nosili tebe u srcima svojim, ovakvu kakva si sada. I ako odbaciš ono, što je svima nama veliko, milo i sveto, bit će nam, kao da si nam iščupala srce, dio nas samih. Mi još smo narod, nacija, jedna tužna, ranjena Hrvatska, ispaćena i umorna. I kad nam uzmu sve i polja naša, kuće naše, vinograde naše, i kad nam uzmu slobodu i život naš, onda mi još imamo ime... ime...!» (str. 31). — Pa Marija odloži grabancijašu krono in plašč in se poslovi od žen in delavcev in vseh skupin in se ob otroškem Krunoslavovem oklepanju njenega krila umakne v cerkev. Ko narod začuden stoji in začne groziti župniku, ki ga Marija ni hotela poznati, se scena polagoma izprazni. Krunoslav se ob razmotrivanjih čitalčevih zastrupi na pokopališču. V epilogu pa pravi avtor:

Dobro je biti kral i kralu brat
ja velim, da još bu, još bu rat. —
Lepo je tebi, mama, pri miru,
vse drvje stoji ti v špaliru.
Je l' vidiš, kak bela je cirkva
i turen se zvija
vu nebo.
Marija! Marija!

Tako nam končno tudi simbolika odpove in stojimo res pred — «misterijem».

Imenu misterij je treba tu odločno oporekati. To, kar zahteva pisatelj za svojo regijonalistično skrivnost, bi bil občutek, ki ga izliva kraj na posamezne obiskovalce. Tu na dnu zvoni Župančičev blejski zvonček, je psihološko estetski pojav in poglavje o avtosugestiji. Druga, tradicijonalistična skrivnost, je gola nacijonalna in socijalna simbolika, oboje skupaj pa duši hud realizem v začetku in koncu, ki se kreta v živem dijalektu. Tako je to, kar naj bo mističnega: pojav Marijin, mrtvi grabancijaš, dva mučenika, vmes lektor in melodramatični vložki — ravno isto, kar pripoveduje znano Lessingovo mesto o strahovih o belem dnevu, in tu celo sredi mesta.

To, kar mora pred vsem označevati misterij, je enotna razdalja, bodisi krajevna, časovna ali umstvena. Kljub temu, da navadni zakoni verjetnosti tu ne prihajajo v poštev, mora tem močnejše biti estetska verjetnost, trdo podprta iluzija. Razdaljo med življensko neposrednostjo in kraljestvom neposredne vere more prava poezija vsekdar premostiti, ker ti v loku meče mostove nad prepadi nevere. Pri tem se pesnik sam ne sme ozirati nazaj, kaj še, da bi mislil, da je simbolika že skrivnostnost. Zdi se, da so pisatelja oplodili Claudelovi motivi, ko pa mu je lebdel pred očmi misterij, si ni bil na jasnem niti o legendi.

Fr. Koblar.

Kronika.

Drama. Novih vrednot zaključek letne sezone ni pokazal. V Namišljenem bolniku je Daneš precej dosledno posnel tip malomeščana bodisi v svoji lastni igri kakor tudi v režiji. Molière še zmirom potuje preko odrov v historičnem kostumu, nerazdružljiv s časom, v katerem se dogajajo njegove komedije. Zdi se mi, da je blizu trenutek, ko bomo slekli tudi njemu staromodno haljo in ga postavili v sedanjo dobo. Seveda bodo enaki poizkusi zahtevali od igralcev premišljene in dobro naštudirane interpretacije karakterjev, ki jih kar mrgoli v naši soseščini. Baš Namišljeni bolnik ne vsebuje nikake ovire za tak poizkus, ki bi ga nam najbrž mnogo bolj približal ter bi nas posmeh nad lastno smešnostjo pretresel do drobovja. Suponiram seveda, da bi igralci vestno naštudirali značaje, ne pa tako površno kot Wintrova ali Peček, ki mu je ustvaritev tega ali onega značaja danes pač še povsem tuja. Molière sam ni pisal komedije časovnih razmer ali kakih podobnih odnošajev; pod njegovim ostrim peresom cepeta človek v svoji lastni smešnosti, izvirajoči iz značaja. Tragični pol človeške osebnosti bíje nevidno v komično plat. Obe sta večni v človeštvu. Pisatelj, kakor Molière, ki je odkril enega izmed obeh polov z vsemi neizpremenljivimi zakoni, stoji izven časa ter pričakuje sebi vredne kreacije. Na našem odru je še ni doživel.

Schillerjeva Marija Stuart nam je pokazala, da se sredi današnjih razburkanih dni oživlja stari svet klasikov. Kakor visoki obloki gotskih katedral se pnó napeti loki njegovih izpiljenih, premišljenih verzov. Napete dramatične situacije, obilica značajev, mnogobrojnost dejanja, vse to prelito v skoro hladne vode umirjenosti, diha čar preteklosti, iz katere žari le lepota veličastnih osebnosti. Režija je mogočnost klasične besede fino ujela v stiliziranih kulisah, ki jih poznamo že iz Hamleta. Če bi dramo nekoliko pristrigli, črtali vsaj v zadnjih treh slikah predolga, novelistična mesta, bi bil najbrž uspeh uprizoritve še očitnejši. Schiller je mojster zgradbe in jezika. Čeprav navaja Schlag Marijo Stuart kot vzor dramatične izpeljave, se mi zdijo baš v tem oziru Schillerjeve druge drame kot Tell in Wallenstein mnogo posrečenejše. Dočim nastopa v teh precej značajev, ki jih je ustvaril genijalen pogled v človeka, se zapleta v Stuartovki pesnikov duh v presilno konstrukcijo dejanja in oseb, s pomočjo katerih odkriva tajne motive zgodovinskih dogodkov. Baš v tej drami se ne povzpne Schiller do občečloveške note v osebah in pogreša tiste genijalne pesniške intuicije, ki ustvarja človeka kot mikrokozmos v vesoljstvu. Tragičen konec junakinje ustvarjajo mnogo bolj zunanji kakor notranji dogodki. Iz istega vzroka prično naposled poslušalca njegovi slapovi krasnorečja utrujati. Vso našo pozornost je vzbudila Marija Vera, ki je gostovala v obeh glavnih junakinjah. Jasno se je razlikovala njena preživljena, z vsemi finesami toplega, obsežnega organa podana kreacija od hitro naštudiranih domačih stvaritev. Dočim bi ji v Mariji ta ali oni lahko še v marsičem oporekal, je bila Elizabeta tako izklesana, da je z vsako kretnjo in besedo izžarevala strašni fluidum, ki gazi in stare Marijo. Zazdelo se mi je včasih, kakor bi se odpirala globoka brezna, iz katerih lije lava človeškega srca. Toda krivično bi ravnal, če ne bi poleg teh odličnih kreacij omenil tudi fine, pasivno vdane Marije Šaričeve. Nekoliko prešibak je bil Železnik, čeprav je pogodil ton, v katerem je nastavil svojega Mortimerja. Kralj ustvarja enotno postavo, vendar pogrešam pri njem poglobljenja do poslednjih utripov, zaradi česar se bojim, da ostane na pol pota. Lipah ni zmogel svojega Talbota, kakor tudi je pač stremel za ravnotežjem.

V Otoku in Strugi je Medvedova pokazala, da zmore več, kot smo videli do sedaj. Če premislim njeno igro v Revizorju in tukaj, mi je jasno, kar sem doslej le sumil, da je njena letošnja pot vodila po stranpotih. Tavčarjevo slavnost pa bi v dramski obliki uprizorjeno «Cvetje v jeseni» ali vsaj dela «Visoška kronika» gotovo povzdignila do trajnejšega spomina.

S Sardoujevo Madame Sans Gêne nam je Danilova podala eno svojih rajboljših vlog. Kdor pa je videl v Napoleonih preočitno razliko, je bil pač brljav. Poleg glavne junakinje se je edino Kralj odlikoval, kot še ne zlepa.

Nušićev Knez Semberijski je bil ena najmizernejših predstav letošnje sezone, čeprav ni zaslužila, da jo zagrnemo s plaščem pozabljenja.

V Molnarjevem Liliomu je nenavadno oživel oder. Rogoz tekmuje v tej vlogi lahko z najboljšimi igralci. Diskretnost, lastna njegovemu podajanju, je njegovo kreacijo začrtala z nepozabnimi konturami. Celo Wintrova je to pot zadovoljivo igrala in njena vdana resigniranost je dihala prepričujoče življenje. Trebuhoviću Peček ni kos, ker ni ustvaril nikakega tipa, dočim je prvi kot gost nekatera mesta psihološko odlično podal. Šestova režija je iz harmonične igre, dobro premišljenih efektov razsvetljave ustvarila lepa razpoloženja, ki so igralcem dobesedno pomagala. Realistične osebe Rakarjeve, Železnika in Rogozove so razodevale krasno pojmovanje in skupnost igre. Tako so skoro vsi sodelujoči storili vse, da je postal Liliom ena najboljših predstav prošle sezone. Drama sama pa izgubi v svojih zadnjih dveh dejanjih prvotno moč in preide v novelo.

V zadnji predstavi Svatbi Krečinskega je Putjata igral tako umirjeno, kakor ga še nismo videli. Lahko trdim, da to leto ni podal boljšega, kot je bil njegov v vsakem ozru dovršeni Razpljujev.

S «Svatbo Krečinskega» in z dokaj simpatičnim poizkusom Sem Benellijeve «Ljubezni treh kraljev», ki so jo vprizorili gojenci dramatične šole gospe Danilove, se je zaključila sezona in za zaprtimi vrati v Gradišču se vrše priprave za bodočo sezono. Letošnja je strmoglavila prejšnjega intendanta in nova uprava z g. Hubadom na čelu ni prevzela baš lahke dediščine: materijelno ogromen deficit, artistično neizpolnjene obljube lanskega repertoarja ter pomanjkanje slovenske drame, za katero je gledališče zgrajeno. Daleč je še ideja popolnega slovenskega gledališča, toda vnema in delavnost letošnjih igralcev omogočuje vodstvu pot naprej. Po vseh dosedanjih predstavah leže na dlani zmožnosti osebja in izpričujejo, da brez koncentracije boljših sil ne kaže nadaljevati. V žarišču in pri zibelki slovenske dramatske umetnosti bi se morali strniti vsaj vsi boljši igralci. Kjer to ni mogoče, n. pr. v slučaju Marije Vere, bi morala uprava prirediti vsaj par predstav, v katerih bi gostovali pomembnejši odsotni slovenski igralci. To bi bil korak naprej, dokler ne vstane osebnost, režiser ali igralec, ki bo s svojim ognjem posvetil v temo dosedanjih slovenskih igralskih poizkusov. Pot do nastopa osebnosti mora biti, je potrebna, a brez take osebnosti, pa če hočete dramatika, igralca, režiserja, ne bo slovenskega gledališča.

Juš Kozak.

Pregled francoskega leposlovja l. 1921. (Konec.)

Za temi prvaki ubira pot darovit naraščaj. Henri Duvernois nam je podaril la Brebis galeuse in Gisèle, eno najlepših podob deviške sramežljivosti v vseh časih; prvovrstnemu Marcelu Proustu se imamo zahvaliti za le Côté de Guermante II in za Sodome et Gomorrhe, nadaljevanje široko zasnovane zbirke «A la Recherche du Temps perdu». Edmond Jaloux popisuje v la Fin d'un beau jour gnusobo razdejanja, katero zakrivi ljubav v srcu nadarjenega starca. La Protectrice, posmrtnica Paula Ackera, razkriva brezdno, kamor vleče posvetnjaška častilakomnost čistega umetnika. Gospa Marcelle Tinayre razgalja bogastvo ženskih duš, katere je varala usoda (Lampes Voilées).

Valentine Pacquault od Gastona Chérau-a predočuje zgodbo ponižnega, poprečnega, vsakdanjega životarjenja. Tolstojanec Chardonne je v širokopoteznem Epithalame, ki je bil blizu Goncourtove nagrade, načrtal dvoje antipatičnih bitij, ki ju zakon in trajna navada končno vendarle zedini. L.-L. Martin je utelesil v Tuvache ou la Tragédie pastorale omejenega duha in preprosto srce oratarja, prikovanega na grudo. Maurice Brillant promatra v Années d'apprentissage de Sylvain-Briollet ostroumno in naklonjeno duhovske kroge. Evo še nekoliko nadaljnjih analitičnih romanov: F. Mariac: Préséance; J. Schlumberger: Un Homme heureux; Georges de Lauris: Germaine Ravenel, mal mariée. Pernette Gille: Un Amour, ob katerem podčrtajmo dejstvo, da bi bila gospodična skoro odnesla prix Femina.

Četvorica sledečih naslovov vsebuje neki fatalizem kot skupno vez. Auguste Bailly: Hélène Jarry (kornelijanska sramežljivost); Ernest Foissac: Fatum, Ojdipova legenda v moderno dobo presajena, ki je upala na Goncourtovo nagrado kakor tudi Martiala Piéchauda genljiva Dernière Auberge. Enaka usodnost preveva pretresljivo zgodbo Mea Culpa Alberta Emila Sorela. V to skupino uvrstimo še Un Coquin od gospe Elie Dautrin, avtobiografske spise, kot Emila Henriota Temps perdus ali Henrika de Montherlant Relève du matin in naposled Eurydice deux fois perdue od Paula Drouota, ki je padel na polju slave.

Dušeslovnega romana mlajši bratec, idejni roman, je slabše zastopan. Omenimo Pilori, sramotni oder, kamor pribija Maurice Rostand ženija, žrtev človeške neumnosti; Anathème Louisa Autina, ki se sočutno sklanja nad dušo mladega svečenika, razdvojenega po modernizmu.

Pokrajinski roman se bavi domala samo z vnanjim vsakdanjim bitjem in žitjem. Tu pa tam se pa povzpne nad vso deželo, kakor Ronde des Faunes, kjer Izabela Sandy ovija Pireneje v čar prvotnih bajk; nadarjeni gospodični je država naklonila narodno ustanovo za potovanje. Da ga ni povozil vlak v Ameriki, bi bil dobil prvo slovstveno nagrado francoske Akademije rajni Louis Hémon, ki je v Marie Chapdelaine spretno predočil daljno francosko naselbino, svojo domovino Kanado. Ožji okoliš objema Joseph de Pesquidoux z narodopisnim Chez Nous, opevajoč običaje in šege po kmetski Gaskonji. V Or des Ruines primerja Ripert današnjo Provenco z Mistralovo. Pozabiti ne smemo Abeilles mortes od Léona Lafagea, Abbesse de Guerande Charlesa Le Goffica, navsezadnje pa še Cantegril, za katerega je ženska akademija prisodila konservatorju Edmondu Escholieru nagrado Femina.

V nasprotju z mladini se mudé priletnejši romanopisci še pri bojnih doživetjih, zasledujoč posledice groznega klanja. Opomnimo na bujne in burne les Pures et les Impures Rosnyja starejšega, na La Résurrection de la Chair, plemenito, patetično dramo izpod Bordeauxovega peresa.

Veliko nagrado za roman je dosegel Pierre Villetard za nežno, otožno Château sous les roses; v mehkobi se mu približuje Paul Cazin z zgovornim Humaniste à la guerre, med tem ko tuli na drugem bregu viharni Ouragan (Florian-Parmentier); dočista nespravljiv pa je profesor Louis Dumur v silovitem Boucher de Verdun.

Fantastični roman je sila bohoten. Gospa d' Houville je izdala hudomušni; sanjarski Tant pis pour toi; ga. Colette pa nam je poklonila Chéri. Jean Giraudoux je iznašel nov način pisanja v Suzanne et le Pacifique, kjer paradoksalno stavi dekličjo dušo pred vesoljno brezkrajnost. Navedimo duhovito Souris Japonaise od gospe Rachilde; razborite transpozicije antičnih legend v Etienne Reyevi L'Ariane; Pavillon du Mandarin, kjer se zbira prevejana modrost Francisa de Miomandre. André Lamandé nas je seznanil z zvonkim in zvitim Castagnolom; L'Aventure des 13 filles de Mlle d'Oche je moderna mrtvaška fantazmagorija, kjer spominja François Poncetton na srednjeveški fabliau, predelan po Edgarju Poëu. Iz podobnega vira se zde zajete jedre novele Georgesa Duhamela, ki najjačje udejstvuje nauk unanimistične struje: Hommes Abandonnés. Paula Moranda Tendres stocks so sveže razjedanke najznačilnejših šeg iz naše razvalovljene dobe. L'Enfant qui meurt je najboljše, kar je pokazal dosorej Binet-Valmer. Louis Artus je zgradil neobično Maison du Sage, Gilbert de Voisins pa napisal čudovito la Conscience dans le mal.

Med izvrstne začetnike spadajo Marcel Jouhandeau (La Jeunesse de Théophile), Benjamin Crémieux (Le Premier de la Classe), Georges Imann (Les Nocturnes), Gonzague Truc (Tibériade), Louis Aragon (Anicet).

Med kritičnimi zvezki zabeležim samo Suarèsov Poète tragique in Jacquesa Boulengera Mais l'art est difficile, da preidem na zgodovinske spise, ki so večkrat zanimivejši mimo beletrije.

Le Roi Louis XVII (G. Lenotre) je osvetlil zelo zamotan problem. Frédéric Masson je obdelal na dramatičen način La Vie et les Conspirations du général Mallet. Pravielov Assassinat de M. Fualdès oživlja celokupno provincialno življenje za Restavracije. Slovstvenemu historiku bo poseben užitek La Joyeuse Jeunesse de Tallemant des Réaux, kjer je Emil Magne obudil vso Francijo v dobi preciznosti in Fronde, dočim je André Beaunier zasledoval la Jeunesse de Mme de La Fayette in še nekaj drugih eksistenc iz 17. veka. Ob priliki Napoleonove stoletnice je nastopil Lacour-Gayet s prigodnico mojstrovino Napoléon, sa vie, son oeuvre, son temps. Ernest Lavisse in sotrudniki so do svetovnega spopada nadaljevali Sočasno Zgodovino kot dodatek ogromni enciklopediji Histoire de France. Vzporedno, toda po drugačnem osnutku stavijo Gabriel Hanotaux in njegovi pomagači Histoire de la Nation Française; zadnjič so ji primeknili l'Histoire des Lettres, segajočo do Ronsarda; tu je novopečeni akademik Joseph Bédier jedrovito povzel, na kak način je vrnil narodu njegove velike epske pesnitve. Picavet je izbrskal zajetno francosko književnost, pisano v latinščini, Jeanroy pa stika po starofrancoskih pisateljih.

V povestnico in poezijo sega Barrèsov domoljubni Génie du Rhin. J.-J. Rousseau je našel novega raziskovalca v Ernestu Sellièresu. Maeterlinckovo razglabanje o našem poslednjem koncu (Le grand Secret) izzveni v Dubois Raymondov «ignoramus et ignorabimus», Bernard Latzarus osvežuje les

Idées Religieuses de Plutarque; Pierre de Nolhac je po 40letnem iskanju raztolmačil v zlati knjigi Ronsard et l'Humanisme, kako sta moderna umetnost in sodobni duh oplojena po starodavni misli in modrosti.

Opomba. Pričujoče poročilo sem si zamislil kot kažipot ljubiteljem francoske kulture pri nakupovanju knjig. Opiral sem se pri sestavi seznama na le Sennove vsakdanje kritike v La France, na La Presse, zlasti pa na novoletne številke novin: Le Figaro, L'Éclair i. dr. O prvovrstnih leposlovnih delih nameravam izpregovoriti podrobneje. *Anton Debeljak.*

Popravek. V 7. številki se je v črtico «Junak» vrinila groba korekturna napaka, ki jo izvoli čitatelj popraviti. Prvi stavek črtice se mora glasiti: Poldansko solnce je dremotno sijalo skozi fini jesenski pajčolan, ko sta odhajala iz trga.

Nove knjige.

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Andrejev, Leonid. Plat zvona. Novele. Poslovenil Jos. Vidmar. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1922. 132 str. Cena 12 Din, po pošti 1 Din več.

* **Collodi.** Neposlušni Ćira. Priča o jednom nestašnom lutku. Sa 40 slika. Za našu decu po italijanskom udesio Mihailo Dobrić. Beograd. S. B. Cvijanović. 1922. 144 str. Cena 15 Din.

Farrère, Claude. Gusarji. Preložil F. J-o. Ljubljana. «Jutro». 1922. 201 str.

Gradnik, Alojz. Pot bolesti. Ljubljana. «Jug». 1922. 90 str. Cena nevezani knjigi 10 Din, vez. 13 Din, v usnje vez. s pesnikovim podpisom 50 Din.

Ibsen, Henrik. Gospa z morja. Igra v petih dejanjih. Iz norveščine preložil Vojeslav Molè. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1922. 160 str. Cena 15 Din, po pošti 1 Din več.

Kočevar, F. Mlinarjev Janez, slovenski junak ali Uplemenitba Teharčanov. Šesti natis. Celje. Goričar & Leskovšek. 1922. 142 str. Cena 7 Din.

Niva, lidový měsičník obrázkový. Roč. X. Čis. 4. Za redakci odpovidá Fr. V. Pokorný. V Brně. 1922. Na rok Kč. 10·80.

Nušić, Branislav. Gj. Navaden človek. Šala v treh dejanjih. Poslovenil Fr. Govékar. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1922. 69 str. Cena 6 Din, po pošti 40 para več. (Zbirka «Oder».)

Ribičič-Vouk. Šest mladinskih iger. Trst. Mladinska knjižnica «Prosvete». (Prvi zvezek.) 1922. 111 str.

Sienkiewicz, Henrik. Z ognjem in mečem. Povest iz davnih let. Iz poljščine prevel dr. Rudolf Molè. Ilustracije Olivove. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1923. 64 str. (1. snopič.) Cena snopiču 7 Din, po pošti 7 Din 50 par.

Tolstoj, L. N. Narodne priče. Preveo J. Pasarić. Ilustrirao Lj. Babić. Zagreb. Matica Hrvatska. 1922. 142 str. Cena za člane 72 K, za nečlane 88 K.

Verbic Franc. Blagoznanstvo za dvorazredne trgovske šole. Del I. Anorgansko blago. Ljubljana. Kr. zaloga šolskih knjig in učil. 1922. IV + 122. Cena 11 Din.

Verbic, Franc. Blagoznanstvo za dvorazredne trgovske šole. Del II. Organsko blago. Ljubljana. Kr. zaloga šolskih knjig in učil. 1921. VI + 223 str. Cena 21 Din.

Wendel, Hermann. Von Belgrad bis Buccari. Eine unphilosophische Reise durch Westserbien, Bosnien, Hercegovina, Montenegro und Dalmatien. Frankfurt. Frankfurter Societäts-Druckerei. 1922. 144 str.

Urednikov «Imprimatur» 4. avgusta 1922.

LJUBLJANSKI ZVON
Mesečnik za književnost in prosveto

XLII. letnik 1922 9. številka

K. Ozvald:

O nalogah univerze in inteligence.

(Uvod v Masarykov govor* o istem predmetu.)

Pesem o **boljših časih** je postala trivijalna, hreščeča pouličnica, ki kar noče več utihniti. Ne vrti je samo danemu trenutku živeči bedak na svoji lajni, «boljših časov» si marveč danes želi tudi premišljen človek in bolj «daljnih carstev sin». — A kdo neki jih prinese zbeganemu človeštvu, boljše čase, nego so sedanji? Kdo mu jih prej ali slej pokloni v dar? Čujte, — prinesti so mu jih v stanu edinole **boljši ljudje,** nego so današnji, to se pravi: od današnjih boljši posamezniki iz vrst narodove «inteligence». To je nekak kulturni aksiom, ki ga bo kulturna politika morala prav resno uvaževati!

Ako se skozi miselno prizmo tega aksioma danes ozremo po naših razmerah, se našim očem nudi precej klavern pogled. Jugoslovani smo postali državljani velike zajednice SHS in **najširše ljudske plasti** so poklicane k političnemu sodelovanju pa k politični soodgovornosti, to se pravi: k reševanju velikih in največjih vprašanj, ki se tičejo javnega blagra. Kolika in pa kako lepa naloga je v tem stavljena ljudstvu! Ali jo ljudstvo razume, ali se zaveda, kaj da v tem oziru zavisi od prave, kaj od napačne rešitve? S težkim srcem bi človek danes odgovarjal na to vprašanje.

Ali jo bo vsaj v bližnji bodočnosti razumelo ter vršilo kakor treba, to pa zavisi od naše — **inteligence.** Toda ta inteligenca se danes nahaja v istem neprijetnem položaju, kakor svetopisemske device, ki niso bile pripravljene na prihod ženinov. Naša inteligenca se danes sicer spogledava z demokratsko mislijo in morda celo veli, da je prav za prav že prej vedno bila v srcu demokratska (ne v strankarskem, ampak v kulturnem pomenu besede!). Ali od istinite, to je take demokracije, ki bi tudi ljudstvo imela kot nad vse važno postavko v računih svoje ideologije, je današnja inteligenca neskončno daleč. Saj bi ta inteligenca ob pogledu na ljudstvo čestokrat, kakor sramežljiva lady, najrajši siknila: shocking! Ljudstvo! — oh, to diši po ulici!

---

* Glej «Kroniko».

In v tem je zlo. Zato, ker taka inteligenca ni v stanu, ljudstvo voditi mimo političnih pa socijalnih skal in prepadov, ki z njim ni po duhu eno. In vendar bi našemu ljudstvu trebalo danes vodstva bolj nego kdaj poprej, trebalo bi mu naravnost roke Mojzesove.

Pa odkod se sploh jemlje oni kulturni kvas, ki mu pravimo inteligenca, zlasti še vodilni duhovi na poprišču te ali one kulturne panoge? No, glavni rezervoar, kjer je v deviško prirodnem, neobdelanem in neočiščenem stanju shranjen kulturni materijal človeških sil, je tista kulturna zajednica, ki se imenuje **narod.** V enem narodu so te sile razmeroma gosto, v drugem bolj redko sejane, vse v smislu globlje segajočih zakonitosti.

Te v posameznih članih naroda dremajoče kulturne sile poiskati, očistiti, ali bolje rečeno, osvoboditi vsakojakih primesi ter na ta način njihovo dejstvovalnost ojačiti, pa je naloga — **države.** Zato bodi krepko podčrtano, da je potemtakem svrha prave kulturne politike v prvi vrsti negativna: ne «organizirati napredek», temveč odstranjati ovire, ki tiščijo k tlom duševne in telesne sile, kakor so posamezniku dane po njegovem rojstvu, ter onim izmed teh sil, ki to zaslužijo, tako pomagati do čim večjega razmaha. Znameniti lipski filozof in pedagog Spranger ima namreč prav, ko trdi, da je beseda o organiziranju napredka zmotna, ker se to, kar je zares produktivnega v človeku, pač ne da zajeti v bolj ali manj komodno pripravljene zanke naših pojmov, ampak uspeva samo v neomejevani svobodi. A najvažnejše sredstvo, ki ga ima država pri negovanju kulture na razpolago, je — **šola,** osobito nje najvišja oblika: vseučilišče; saj si je danes pač težko misliti na tem ali onem voditeljskem mestu uspešno delujočega moža brez «fakultetne izobrazbe», to je takega, ki svojih prirojenih duševnih sil ni prej dobro prečistil v čistilnici prav urejenega univerzitetnega študija. Zato pa je — in bo — naša inteligenca do velike mere takšna, kakršne so in bodo naše univerze. In kdor zares hoče dobrih, to se pravi boljših mož, ki nam naj čimprej prineso boljših časov, ta mora pred vsem drugim skrbeti za dober ustroj in razvoj naših univerz.

Sodobno življenje zahteva od univerze kot najpomembnejšega kulturnega organa, da vrši **trojno** nalogo: da išče resnico, da svoje učence pripravlja na praktično dejstvovanje v poklicu in da jim daje priložnost, si pridobiti čim več splošne izobrazbe, skratka: da goji **znanstvo,** da **vzgaja** in da nudi **splošno izobrazbo.**

I. Gojitev znanstva.

Tisti paladij, ki univerzi pač za vse čase zajamčuje pravico do obstoja, je in ostane — **iskanje resnice** z ozirom na toli različne probleme, ki jih našemu umu stavita svet in življenje. Iskanje resnice ali z drugimi besedami: gojitev znanstva, **teorija** je glavna, najplodovitejša in naravnost blagoslovljena naloga, ki je stavljena univerzitetnemu obratu in ki jo najvišje vrste šola ne sme niti trenutek prezreti, ako noče podžagati veje, na kateri sedi. Šele v drugi vrsti prihaja v poštev vprašanje, kako bi se na tem ali onem področju najdena resnica dala v praksi življenja tudi uspešno porabiti.

Ker pa je brezpogojno iskanje resnice sine ira et studio tudi najuspešnejša pot za gojitev čuta resničnosti, brez katerega si medsebojnega življenja danes niti misliti ne moremo, zato ima profesor na univerzi obenem biti — **confessor,** to se pravi: neustrašen izpovedovalec tega, kar smatra za resnično. Zavest odgovornosti, ki jo tukaj nase jemlje od svojega poslanstva prešinjeni vedec in videc, pa je za vse čase označil in posvetil «vzgojitelj človeštva» z veličajno formulo: «... Jaz pa vam pravim ...» In njena «podoba iz sanj» je tale: «Tebi, romar, je ukazano od nebes, da gledaš, kar drugim ni dano gledati, da poveš, kar drugim ni dano povedati. Nimaš pravice, da bi zaklepal duri, tudi tistih ne, ki jih sam le s trepetajočo roko odpreš. Če te vabi luč iz brezdanje globočine, se moraš spustiti vanjo brez obotavljanja in brez bojazni, da prineseš ljudem to luč. Mnogokdaj ti je beseda okorna in težka, skriva se, boji se, kakor plah otrok tuje družbe; mnogokdaj okreneš glavo v stran, povesiš oči, ker tudi tebe, najbolj še tebe, na glas govorečega je sram ljubezni. Ali vsaka beseda, iz sramu zatajena, bi te vekomaj žgala na srcu: in ti, o romar, poznaš to bolečino!» (Ivan Cankar.)

II. Vzgajanje bodočih inteligentov «voditeljev».

Druga naloga univerze, nič manj važna od prve, je gojitev stika z živim, to je z življenjem kakršno je. Teoretično in praktično poznavanje predmeta, ki si mu posvetil svoje sile, je kajpada prvi, brezpogojni zahtevek, ki mora biti izpolnjen, ako hočeš kdaj uspešno izvrševati izbrani poklic. Toda strokovno znanje še nikakor ni vse in kdor zapušča z izpričevalom v žepu vseučilišče samo kot nekak spoznavni stroj za znanstvene činjenice s svojega področja, ta nastopa svoj poklic skorajda — nepripravljen.

Zanesljivemu poznavanju strokovnega predmeta mora ali recimo rajši: bi moralo stopiti ob stran nič manj zanesljivo poznavanje življenja, človeka. Ker te namreč prva «služba», ki jo kdaj nastopiš, postavi v ta ali oni življenski krog, sredi med žive, to je ljudi, ki — mislijo, se na zunaj tako ali tako udejstvujejo, čutijo, hočejo, ljubijo, sovražijo, se upirajo, verujejo..., zato bi moral kot vseučiliščnik neprestano imeti pred očmi, da je poleg strokovnega predmeta tvoj pravi študij — živ človek.

Razmeroma največ pogleda v živo (= doživljajočo) dušo človeka odnese danes z vseučilišča absolvent **teologičnega** oddelka, čeprav je tudi tam v vse prebohotnem cvetju — «učeni bogoslovni intelektualizem». S pravim življenjem seznanja tukaj bodočega duhovnika več okolnosti. V prvi vrsti bi omenil važni pojem «dušno pastirstvo» ali skrb za dušni blagor posameznega vernika, ki ima v bogoslovnem študiju velevažno vlogo, ter tistega, ki se ukvarja s tem študijem, sam po sebi neprestano navaja k resnemu opazovanju vsakdanjega, to je pristnega življenja, pa k vestnemu razmišljanju o tajnah človeške duše na podlagi lastne notranjosti. Dalje ne smemo nikdar prezreti, da se poslušalstvo te fakultete skoraj brez izjeme dopolnjuje iz kmetskih, to se pravi poglavitnih plasti našega naroda. In to je veliko, zakaj, le tisti si bo kot duhovnik osvojil dušo te ali one skupine ljudstva, ki neposredno (in ne iz knjig) pozna to dušo v vseh njenih utripih, ker sam «spada k tej skupini in je šel skozi njeno tradicijo». In še to bodi omenjeno, da se mladim bogoslovcem, pač s pridom, v zadnjem času nudi prilika, znanstveno poglobiti to, kar iz izkustva vedo o gospodarskih in socijalnih razmerah našega naroda.

Pesem z **juridične** fakultete je v tem oziru manj vesela pesem. «Ne samo poznavanje paragrafov, ampak tudi poznavanje življenja!» — bi imelo kot napis stati nad predavalnicami te fakultete. «Jurist, ki opravlja tako različne posle, se nikoli ne more dovolj poglobiti v realnost modernega življenja. Le ako to stori, spozna vzvode, ki se ob njih da ljudstvo premikati, le tedaj izve za vse rahle pojave neopazno rastočega in se izpreminjajočega pravnega čuta, le tedaj doumeje tiste vedno znova nastajajoče nesoglasnosti med pravnim redom in socijalnim življenjem. Pa ne da bi nemara samo kriminalist moral obvladati tole živo socijalno psihologijo in pa iz nje klijočo socijalno etiko, marveč še bolj je tega treba upravnemu uradniku, ki brž ko izgubi stik z bitjem in žitjem naroda, postane birokrat». (Spranger.) In ravno birokratizem bi utegnil biti eden izmed najnevarnejših zajedalcev, kar jih pije kri državnemu organizmu. A v prepolni meri zahteva življenje svojih pravic od diplomacije, ki ji je toliko neuspehov prineslo samo — omalovaževanje življenja! Votek državniški umetnosti je poznavanje duš, zlasti tujerodnih duš.

O bodočem **zdravniku** bi pač mislili, da se najuspešneje pripravlja na svoj poklic, če izkuša teoretično in praktično svoje zanimanje osredotočiti na to, kako se da izlečiti ta ali oni bolni del telesa, ter se ne briga za življenje bolnika v celoti. Da je taka misel huda zmota, to na ves glas izpričuje n. pr. naša «nervozna» doba, izpričuje v prid trditvi starega Hipokrata, da se telo ne da ozdraviti brez — duše. «Sodobni zdravnik mora znati do skrajnosti individualno postopati; in takisto mora biti v stanu, da prav presodi, kako vplivajo na ljudsko zdravje splošne okolnosti družabnega življenja. Socijalna higijena je v zadnjem času dobila silen pomen; vsak posamezen primer se da motriti z vidika socijalnega zdravstva, osobito zdaj po vojni, ko bo narod v celoti zahteval mnogo več pozornosti.» (Spranger.) Samo zdravniška tehnika še nikakor ni vse v zdravnikovi praksi; nič manjše vloge nima pri izvrševanju tega morebiti najtežjega in najbolj ljudomilega poklica — zdravniška etika, ki se doslej ni dovolj uvaževala.

Slušatelja **filozofske** fakultete opozarjam na usodepolni nedostatek v ustroju njegovega študija, kakor je bil do sedaj običajen. Ako ti, bodoči učitelj, sedaj nemara celo s ponosom zatrjuješ, da ti je samo za čisto znanstvo in nič ko za čisto znanstvo s tvojega področja, boš najbrž kriv hudega greha, ko kdaj stopiš pred svojega učenca. Bojim se, da boš i v svojem učencu hotel razvijati samo spoznavno plat njegovega duha ter da na ta način iz njega napraviš boljše ali slabše vrste spoznavni stroj. Kakor bi za praktično izurjenost in tehnično obvladanje stvari, za politično mišljenje, socijalno uvrstitev, lepočutno doživljanje, ljubezen, verstvo ... ne bilo tudi v duši učenca prostora in pa pravice za obstoj! Tvoja naloga ne bo, gojiti ali pa podajati znanstvo, temveč **s pomočjo znanstva — vzgajati,** to se pravi, izročene ti duše — **voditi.** Zato pa nikakor ni dovolj, če se za časa svojih študij ukvarjaš le s čistim znanstvom. Spoznavanje mlade individualnosti bi marveč za bodočega vzgojitelja imelo biti — suprema lex. In vrh tega tudi spoznavanje življenja, ki imaš gojenca nanj pripravljati. Omalovaževanje življenja, istinitega življenja z vsem njegovim bogastvom, z njegovo pestrostjo in velikokrat tudi z njegovo — neskladnostjo, po dvoreznem geslu «znanstvo zaradi znanstva!» je za šolo isto, kar klic «l'art pour l'art!» za umetnost: bankerot. Ob taki miselnosti je šola postala, je morala postati priskutna puščoba brez življenja, kjer pred mlado dušo ne stopajo istiniti, ampak **šolski** predmeti: šolska berila, šolski klasiki, šolski primeri iz matematike, šolska fizika, šolska geografija, šolska zgodovina... kakor da fizike in kemije ne veže tisočero niti z gospodarstvom in socijalno politiko ali pa zoologije in botanike s poljedelstvom in gospodarstvom. Kdor hoče dobro naši šoli, ta mora visoko dvigniti prapor z geslom: «Znanje v službo življenja!» (Spranger.)

In veliki tvoj opravek, prijatelj **tehnik,** ki se pripravljaš na reševanje civilizatornih nalog, bo obvladanje mrtve prirode po mehanskih zakonih. Ali opozarjam te, opozarjam z najboljšim namenom, da delavec, usposobljen in neusposobljen, ki bo dejanski izvrševal načrte tvojega duha ob stroju, na stavbenem odru, sredi vode..., ni le kos mrtve prirode, temveč — živ organizem, ki mu nikar ne izkušaj vladati po zakonih prirodne mehanike! Lahko bi mislil, da se glavno vprašanje v takem položaju glasi, kako da postaneš «energičen». Nikar! Vprašati se temveč imaš, kako narediš druge energične ter v tem ali onem smislu kar najbolj zbereš njih sile, ki bi se, sebi prepuščene ali pa napak rabljene, prav lahko na neljub način udejstvovale. Če hočeš uspeha, boš moral poleg tehnika biti še tudi precej — pedagoga. «V ta namen pa je treba umetnosti v vodstvu duš, umetnosti, ki uči, se vživeti v druge ljudi, spoznati dušeslovne pogoje njihovemu veselju do življenja in dela, spoštovati njih častičutje ter samega sebe vzgajati za pravo drugovanje z njimi». (Foerster.)

Sklepam. Visokošolska pedagogika ima dolžnost, opozarjati slušateljstvo vseh fakultet na njega veliko — **vzgojno nalogo,** ki bi jo jezikovno določil takole: Ne skrbi samo, da postaneš kdaj cel uradnik, učitelj, tehnik, zdravnik, duhovnik..., temveč prav v isti meri glej, da postaneš tudi cel, to je tak **človek,** ki bo umeval i druge, v vodstvo mu izročene ljudi v vseh individualnih odtenkih, zlasti še v finejših vitrah njihovega bitja in žitja, dejanja in nehanja. To se pravi: razumu ima stopiti ob stran duša, znanju duh, prizadevanju etično hotenje. Za zgled si vzemimo tukaj ameriško visoko šolstvo, ki mu hrbtenice ne tvori samo logika, kakor evropskemu, zlasti nemškemu, temveč tudi — psihologija živega človeka, ne papirnate sheme!

III. Podajanje splošne izobrazbe.

Veljati za izobraženega, to je danes nekaj, česar si marsikdo vsaj na tihem želi. Vprašanje, spadaš li med izobražene ali pa med neizobražene ljudi, to vprašanje dobiva v življenju od dne do dne bolj odločilen pomen. In vseh vrst šole, od najnižje do najvišje, izobraževalna društva, razstave, muzeji in podobne naprave, kaj so neki drugega, če ne — sredstvo in pot do izobrazbe? Kdo je torej zares izobražen, to se pravi splošno izobražen?

Večkrat slišimo bolj ali manj prikrito mnenje, da je izobražen tisti, ki se je kaj več učil, nego vsi oni, kateri so obiskovali le ljudsko šolo, in ki zato tudi več «zna». Po takem mnenju bi pač najbolj izobražen bil «strokovnjak», to je vsakdo, ki se je do vsakojakih podrobnosti izuril na tem ali onem ožjem poprišču in ki mu radi pravimo «specijalist» (n. pr.: zdravnik za pljučne bolezni ali oči, botanik s posebnim ozirom na to in to vrsto rastlin, graditelj za betonske stavbe itd.). Toda ali takšen, brez dvoma visoko učen človek, res tudi tedaj zasluži pridevek «izobražen», če n. pr. svojega slugo zmerja s sirovimi psovkami, če ne drži dane besede, če ne odgovori na pismo, ki vsebuje važno vprašanje, če se roga ljudem, ki žive po predpisih svoje veroizpovedi...? Težko!

«Izobraževanje je notranje oblikovanje.» Zato pa ni tisti izobražen, ki se je morebiti do vrha natrpal z vsakovrstno šaro mrtvega znanja, a sicer ostal isti Janez, kakor nekoč. Zares izobražen je marveč le tisti, ki — «je organsko zrastel v notranjo in vnanjo kulturo svoje dobe in svojega naroda», to je tisti, ki vse svoje duševne sposobnosti brez prestanka razvija, jih razvija do take stopnje, da mu je mogoče, ako si n. pr. tega zaželi, v kar najobilnejši meri postati deležen kulturnih zakladov, ki jih vsebuje znanstvo, umetnost, javno življenje, pravni red, tehnika, verstvo itd.

In prav zato, ker gojitev znanstva ali teorija, ta najvišja naloga univerze, po svojem bistvu vodi bolj ali manj v specijalistovstvo, to je v enostranski intelektualizem — prav zato bi morala univerza svojim obiskovalcem nuditi dovolj prilike, da se čim bolj očvrstijo in razmahnejo tudi neintelektualne plati njihove duše, zlasti hotenje kaj vrednih ciljev in pa ocenjevanje sveta in življenja.

Le ob takem pojmovanju in izvrševanju svojih nalog, ki druži iskanje resnice z vzgojo pa z izobraževanjem človeka, bi univerza ustvarjala resnično inteligenco, ki ima biti okostje v socijalnem organizmu naroda. In na ta način bi univerza, sicer indirektno, pa vendar zanesljivo, silno veliko storila za — vzgojo najširših plasti naroda. Na zgoraj očrtani način vzgojena inteligenca bo namreč najzanesljivejši antiseptikum zoper vse tiste nevarne in hudo nalezljive bolezni v sodobnem državnem življenju.

Indirektno pot, ki vodi od narodove inteligence in njenega zgleda do narodovega jedra, pa bi trebalo izpopolniti z direktnim učinkovanjem na vse sloje naroda — recimo v obliki **«ljudske» univerze** ali ljudske visoke šole, katere idejni votek bi naj bil vzet iz bitja in žitja prave univerze, ustrojene v smislu gorenjih troje načel. Ljudska univerza, oziroma ljudska visoka šola, bi namreč ne smela biti kaka žalostna potvora sedanje prave univerze v obliki bolj ali manj pisanega predavalnega omnibusa, temveč — «princip in organ nove kulture pa vzgoje ljudstva».

Vse zavisi od tega, da jo prav pojmujemo, to je v tem smislu, da ljudska univerza ne bodi samo znanstvena, temveč tudi ali pa celo v prvi vrsti **izobraževalna, vzgojevalna** šola, ki ima namen, iz človeka, kakršen je, napraviti takega človeka, **kakršen bi imel biti** v svojem interesu in pa v interesu svojih sočlanov v rodbini, občini, narodu, državi ... In dostopna naj bi ta šola bila vsakemu državljanu, ki je normalen po duhu, ne samo gospodi, ampak tudi delavcu, hlapcu in dekli!

Tudi ljudska univerza ne more izhajati brez znanstva. Samo da se tukaj nima podajati zgolj teoretično in tudi ne zgolj tehnično, za ta ali oni poklic potrebno znanje, kar je naloga strokovnih šol; tukaj bodi marveč znanstvo spojeno z vsem položajem tistega človeka, ki pohaja to šolo! Namen ljudske univerze ni, iz kmeta, malega obrtnika, industrijskega delavca ... napraviti inteligenta v današnjem smislu besede; prej bi njen namen utegnil biti ta, da današnjega «intelektualca» — počloveči. Ljudska univerza namreč naj v življenje kmeta, malega obrtnika, industrijskega delavca ... zanese nekaj takega, kar jim njihovega poklica ne bo priskutilo in osovražilo, kakor to dela današnji način izobraževanja, temveč kar jim ga pomaga vzljubiti ter jim ga pokaže v lepši, to je v plemeniti luči duha! Lepe misli v tej smeri je nedavno izrazil Ragaz v svoji knjigi «Die pädagogische Revolution» (1920).

Ljudsko univerzo pri nas na najširši podlagi organizirati, nemara po **danskem** zgledu, ter skrbeti za njeno uspešno funkcioniranje pa ni toliko naloga vseučiliščnih profesorjev, ampak bi v prvi vrsti bila dolžnost od vseučilišča prav vzgojene inteligence.

In tako torej vidimo, da sta univerza in pa inteligenca dvoje silno važnih činiteljev v kulturnem življenju današnje družbe. Ves narod in celotna država bosta namreč taka, kakor ju vzgoje njuni najboljši sinovi.

E. Rostand-Oton Župančič:

Roksanin poljub.

Tretje dejanje heroične komedije «Cyrano de Bergerac».

Majhen trg v nekdanjem Maraisu. Starinske hiše. Progled v več uličic. Na desni Roksanina hiša in vrtni zid, preko katerega visi gostolisto vejevje. Nad vrati okno in balkon. Poleg vrat klop.

Po steni pleza bršljan, pò balkonu se opleta jasmin, drhteč, upognjen.

S klopi je po kamenju, ki moli iz zida, lahko splezati na balkon.

Nasproti starinska hiša v istem slogu, iz opeke in kamena, z vhodnimi vrati. Tolkač na teh vratih je ovit s platnom kakor bolan palec.

Ko se dvigne zastor, sedi na klopi duenja. Okno na Roksanin balkon je na stežaj odprto.

Poleg duenje stoji Ragueneau, oblečen v nekako livrejo: briše si oči in končuje pripovedovanje.

Prvi prizor.

Ragueneau, duenja, pozneje Roksana, Cyrano in dva paža.

Ragueneau: ... Nato jo z mušketirjem tem pobriše!
Jaz, od sramote in od reve same,
kar vrv za vrat. A Cyrano me sname
in spravi me za dvornika te hiše.
Duenja: A kdo vam je razvlekel vse imetje?
Ragueneau: Njeni vojaki in moji poetje!
Apol in Mars skup jedla sta kolače:
šlo je navzdol, kako naj bi drugače!
Duenja (vstane in kliče proti odprtemu oknu):
Roksana, bo že kaj?
Roksanin glas (skozi okno): Takoj, takoj.
Duenja (pokaže Ragueneauju vrata na nasprotni strani):
Nasproti tukaj čaka nas Klomira.
Danes sprejema; družba se že zbira;
o nežnem bo predavanje nocoj.
Ragueneau: O nežnem?
Duenja (izprenevedaje se): Da ... (Zakliče proti oknu:)
Roksana pa bo kriva,
počasnica, če nežnost zamudiva!
Roksanin glas: Takoj! (Godba na strune se približuje.)

Cyranov glas (za kulisami): La, la, la, la!
Duenja (presenečena): Podoknica?
Cyrano (za njim dva paža s teorbami):
Mi boš prijel osminko, ti oslinko!
Prvi paž (ironično): Mar ločite, gospod, zares osminko?
Cyrano: Kot vsak učenec Gassendijev, da!
Prvi paž (igra in poje): La, la!
Cyrano (mu iztrga teorbo in nadaljuje arijo):
Daj sem. Ti goniš me iz kože!
La, la, la, la!
Roksana (se prikaže na balkonu):
Ste vi?
Cyrano (pojoč na arijo, ki jo nadaljuje):
Jaz; iz srca
pozdravljam vaše lilije in rože!
Roksana: Že pridem! (Odide z balkona.)
Duenja (kažoč na paža): Kaj pa virtuoza ta?
Cyrano: Dobil sem ju pri stavi. Z Assoucyjem
sva nekaj glede slovnice se sprla.
On gode svojo, jaz pa svojo vijem.
Naenkrat mi pokaže tadva čmrlja,
ki vsepovsodi krog njega brenkljata:
«Jaz stavim en dan godbe!» — In zgubi.
In dokler spet ne vstane zora zlata,
tadva strunarja, z mano brez presledka,
obkrožata me z rojem melodij.
Zdaj pa ni več prijetno, kot spočetka.
(Godcema:)
Hej! — Montfleuryju pojdita igrat!...
(Paža proti ozadju. — Duenji:)
A jaz bi od Roksane zvedel rad,
če ni... (Pažema, ki odhajata:) Le praskajta na vse pretege! —
(Duenji:) našla na ljubčku še nobene pege?
Roksana (stopi iz hiše): Ah, lep je, duhovit, in ljubim ga srčnó!
Cyrano (nasmehoma): Res duhovit?
Roksana: Res; bolj celo od vas!
Cyrano: Da, da, priznam.
Roksana: Po mojem malokdo
vsak nič tako v besedo zna ujeti;
kedaj pa kdaj mu obledi izraz;
a bliskoma se zopet mu zasveti!

Cyrano (neverno): Res?
Roksana: Moški s sodbo naglo ste gotovi;
lep dečko, to pomeni vam: bedak!
Cyrano: Kramlja li o ljubezni kot veščak?
Roksana: On ne kramlja, gospod, on krasnoslovi!
Cyrano: In piše?
Roksana: O, še bolje! To kar poje:
(Deklamira:)
«Pij — srcu mojemu ne vsahne vir!...»
(Zmagoslavno Cyranu:)
No?
Cyrano: Pha!...
Roksana: In to: «Dal sem ti srce svoje,
da tudi ti spoznaš, kaj je nemir!»
Cyrano: S tem srcem torej je precej kočljivo:
kje je? Pri njem? Pri vas?
Roksana (zacepeta z nogo): To je žaljivo!
Vas grize...
Cyrano (tresoč se): Kaj?
Roksana: Pisateljska zavist?
— In te vrstice, nežne, vse sanjave:
«Le k tebi hrepeni srce pobožno,
in da poljube pisati je možno,
ti z ustnicami brala bi moj list!...»
Cyrano (se nehote z zadoščenjem nasmehne):
Ha, te vrstice, da... (Se ovlada in reče prezirno:) precej
piškave!
Roksana: In to...
Cyrano (vesel): Mar ste zapomnili si vse?
Roksana: Vse!
Cyrano (si viha brke): Nič ne rečem: laskavo zelo!
Roksana: Cel mojster!
Cyrano (skromno): No, no!
Roksana (odločno): Mojster!
Cyrano (s poklonom): Pa naj bo!
Duenja (ki je bila odšla v ozadje, se naglo vrne):
Grof Guiche! (Cyranu, ki ga sili proti hiši:)
Stópite v hišo, bolje je.
Če tukaj vas uzre, lahko zapazi...
Roksana (Cyranu): Mojo skrivnost, da, da! Za mano lazi,
mogočen je, in če poseže vmes,
po mojem srcu padel bi udar!

Cyrano (odhajajoč v hišo):
Prav, prav!
(De Guiche pride.)

Drugi prizor.

Roksana, De Guiche, duenja (oddaljena).

Roksana (De Guicheu z reverenco):
Jaz sem hotela ravnokar
od doma.
De Guiche: Jaz sem prišel po slovo.
Roksana: Vi odpotujete?
De Guiche: Na vojno.
Roksana: Res?
De Guiche: Še danes.
Roksana: A?
De Guiche: Arras oblegamo.
Roksana: Tako?
De Guiche: Vas, vidim, bogvekaj to ne boli.
Roksana (uljudno): O!...
De Guiche: Meni je hudo... zavoljo vas.
— Pa saj ne veste še, da sem polkovnik?
Roksana (vnémar): Bravo!
De Guiche: Pri gardi.
Roksana (presenečena): A — pri gardi, vi?
De Guiche: Kjer je vaš bratranec, ta véliki gromovnik.
Tam mi bo plesal, kot bom godel jaz!
Roksana (tesnobno):
Kaj! Garda pojde v boj?
De Guiche (smehoma): Moj polk, seveda!
Roksana (se zgrudi na klop, zase):
Kristijan!
De Guiche: Kaj pa vam je?
Roksana: Strašno je, joj!
On, ki ti je pri srcu, mora v boj!
De Guiche (presenečen in vesel):
Iz vaših ust prva mehka beseda!
Roksana (izpremeni ton, se pahlja):
Torej — bratranca čaka vaša osveta?...
De Guiche (nasmehoma):
Ste zanj?
Roksana: Narobe.
De Guiche: Često k vam prihaja?

Roksana: Poredkoma.
De Guiche: Zdaj nek kadet ž njim leta...
Neu... Neuvi...
Roksana: Velik?
De Guiche: Plav.
Roksana: Rdeč.
De Guiche: Lep!...
Roksana: Pha!
De Guiche: A strašno glup.
Roksana: Ga že obraz izdaja!
(Izpremeni ton.) A ta osveta, hm... če Cyrana
pošljete v ogenj... on se rad bojuje!
Jaz vem, kaj ga udarilo bi huje!
De Guiche: No?
Roksana: Če v Parizu ga ostavite
z njegovimi preljubimi kadeti,
da moral bo oddaleč vojno zreti...
Samo tako ga v ogenj spravite.
Izven nevarnosti, to zanj bo kazen.
De Guiche: O ženska glava, polna vseh ukan!
Roksana: Z drugovi vred se grizel bo kot blazen,
da je doma v brezdelje zakovan:
in vaš užaljeni ponos bo maščevan!
De Guiche (se ji približa): Torej — nekoliko sem vam le drag!
(Ona se nasmehne.)
Z menoj ste potegnili: to je znak
ljubezni, ne, Roksana?...
Roksana: Ne tajim.
De Guiche (pokaže več zapečatenih papirjev):
Tu so povelja, ki jih na vse čete
takoj razpošljem... tole... za kadete,
(Vzame eno pismo.)
to pa lepo pri sebi obdržim.
(Ga vtakne v žep, smehoma:)
Ha, ha!... Zdaj rogovilež bo ugnan!...
— Vi, vi ste nagajivi?...
Roksana: Včasih res.
De Guiche (tik nje):
Vi ste me zmedli! Danes iti stran,
baš ko med nama se je splela vez!...
Ne, poslušajte! Tukajle v bližini
imajo klošter patri kapucini.

Lajik ne sme stópiti v to zavetje.
A mene vem, da dobri ti očetje
radi skrijó v rokav široki svoj.
— Pri Richelieuju služijo doma;
kjer vlada stric, i stričnik kaj veljá. —
Za druge bom že za goró nocoj,
za vas še v krinki tu do jutrišnjega dne!...
Roksana (živahno):
A če se to izve, vaš glas...
De Guiche: Pha!
Roksana: In oblega...
De Guiche: Nič! Dovolíte!
Roksana: Ne!
De Guiche: Dovoli!
Roksana: Tega
ne morem.
De Guiche: Ah!
Roksana: Ne! (Zase:) Kristijan ne gre.
(Na glas:) Bodite mi junak, — Antoine!
De Guiche: O, ta poziv!
Vi ljubite?...
Roksana: Njega, ki zanj sem trepetala.
De Guiche (ves vesel): Odidem! (Ji poljubi roko.)
Vam je prav?
Roksana: Da, srčna hvala!
(De Guiche odide.)
Duenja (oponaša Roksanino reverenco za njenim hrbtom):
Da, srčna hvala!
Roksana (duenji): Cyrano se bi jezil,
ker sem mu ukrala vojno. Le molčiva!
(Zakliče proti hiši:)
Bratranec!

Tretji prizor.

Roksana, duenja, Cyrano.

Roksana: Nama je h Klomiri čas.
(Pokaže proti vratom na levi.)
Predavanje!
Duenja: Uj, če ga zamudiva!
Cyrano (Roksani): Da, da, nikar ne zamudite pusta!
(Prišli so pred Klomirina vrata.)
Duenja (navdušena): Tolkač pa s platnom je ovit! Aj, aj,
(Tolkaču:)

ti butec, so ti zamašili usta,
da nas ne zmoti glupi tvoj klop-klop!
(Ga dvigne neizmerno skrbno in nalahno udari.)
Roksana (videč, da odpirajo):
Če pride Kristijan, počaka naj!
Cyrano (naglo, ko hoče ona vstopiti):
Ah!... (Roksana se okrene.)
Dobro; in smem vedeti, na kaj
boste nocoj pogovor napeljali?
Roksana: Na...
Cyrano: Na?
Roksana: A boste li molčali?
Cyrano: Kakor grob.
Roksana: Na nič. Porečem mu: Prostó se vzpnite!
Ljubezen mi proslavljajte! Blestite!
Cyrano: Prav.
Roksana: Ne besede! (Vstopi in zapre za seboj vrata.)
Cyrano (s poklonom, ko so vrata že zaprta):
Kot ste ukazali!
(Vrata se zopet odpro in Roksana pomoli skozi nje glavo.)
Roksana: Sicer bi se pripravil!...
Cyrano: Brez skrbi!...
Oba (hkratu): Niti besede!... (Vrata se zapro.)
Cyrano (pokliče): Kristijan!

Četrti prizor.

Cyrano, Kristijan.

Cyrano: Pripravi se!
Nocoj lahko pred njo se proslaviš.
No, kaj se kujaš? Veš, da se mudi.
Kar k tebi, da ti v glavo vtepem...
Kristijan: Ne!
Cyrano: A?
Kristijan: Tukaj je počakam.
Cyrano: Kaj noriš?
Učit se pojdiva...
Kristijan: Ne, zdaj mi že preseda
uloga, v kteri večno trepetam!
Na pósodo prav sleherna beseda!...
Spočetka — nič ne rečem... toda zdaj,
ko ljubi me, stopim na prste sam.
Cyrano: Šment!

Kristijan: Misliš, da ne pojde ali kaj?
Boš videl! O ne, nisem tak bedak!
Moj dragi, tvoja šola kaj zaleže.
In če mi jezik odpove, ni vrag,
da moj poljub ničesar ne doseže!...
(Zagleda Roksano, ki se vrača od Klomire.)
— Ah, ona! Cyrano, ostani z mano!
Cyrano (se mu pokloni):
Gospod, kar samí govorite! (Izgine za vrtni zid.)

Peti prizor.

Kristijan, Roksana, nekaj precijozov in precijoz in trenutek duenja.

Roksana (se poslavlja od družbe, ki je prišla z njo od Klomire: reverence in pozdravi):
Draga!...
Duenja (obupana): Predavanje pred nama že končano!
(Odide v Roksanino hišo.)
Roksana (se še vedno poslavlja):
Zbogom!...
(Vsi pozdravljajo Roksano, se poklanjajo drug drugemu, se ločijo in razidejo po raznih cestah. Roksana zagleda Kristijana.)
Vi ste!... (Stopi proti njemu.)
Mrak in tišina blaga...
Samota... govorite.
Kristijan (sede na klop poleg nje. Molk.): Ljubim vas.
Roksana (zapre oči):
Da, o ljubezni!
Kristijan: Ljubim te.
Roksana: Krasite
to temo.
Kristijan: Ljubim vas.
Roksana: Naprej!
Kristijan: Nad vsak izraz.
Roksana: Da — in?
Kristijan: In — zdaj, Roksana, vi odkrijte,
odkrij: me ljubiš, roža vseh deklet?
Roksana (se našobi): To je suhljad, a jaz bi rada cvet!
Kako me ljubite?...
Kristijan: Kako — zelo.
Roksana: Razvijte čustvo...
Kristijan (ki se je približal in požiral z očmi njen beli tilnik):
Daj, da te objamem!

Roksana: Kristijan!
Kristijan: Kako te ljubim...
Roksana (hoče vstati): Prepusto!
Kristijan (živahno, zadržujoč jo):
Ne, ne! Ne ljubim!
Roksana (zopet sede): No?
Kristijan: Ker obožujem!
Roksana (vstane in se oddalji):
O!
Kristijan: Kar brez uma sem!
Roksana (suho): Rada verjamem!
In to je zoperno kot grdo lice.
Kristijan: Jaz...
Roksana: Vaš dovtip mudi se kje na tujem!
Kristijan: Jaz...
Roksana: Ljubite me, vem. Zbogom. (Gre proti hiši.)
Kristijan: Nikar!
Čuj...
Roksana (odpre vežna vrata): Obožujete me, vem; te govorice mi je dovolj!
Kristijan: Jaz bi... (Roksana mu pred nosom zapre vrata.)
Cyrano (ki je trenutek prej neopažen prišel): To je uspeh!

Šesti prizor.

Kristijan, Cyrano, nekaj časa paža.

Kristijan: Pomagaj!
Cyrano: O ne!
Kristijan: Moram v nje očeh
spet zrasti...
Cyrano: A kako — prokleta stvar! —
ta hip ti v glavo vtepsti?...
Kristijan (ga prime za roko): Glej, tam gori!
(Okno za balkonom se je razsvetlilo.)
Cyrano (ginjen): Nje okno!
Kristijan (na glas): Jaz bi umrl!
Cyrano: Tiho govôri!
Kristijan (prav tiho): Umrl...
Cyrano: Temno je...
Kristijan: No?

Cyrano: Vse se popravi.
Zaslužil nisi... Tjakaj se postavi,
nesreča, pod balkon! Jaz bom tu stal
in ti šepêtal.
Kristijan: Toda...
Cyrano: Mir, gospod!
Paža (se prikažeta v ozadju, Cyranu):
Hep!
Cyrano: Pst!... (Jima dá znamenje, naj govorita potihoma.)
Prvi paž (poluglasno): Tam sva odpela že!...
Cyrano (potihoma, naglo): Zdaj pa se skrijta vsak za en ogál,
in ako koga sem nanese pot,
naj brž mi kratka arija pove!
Drugi paž: A kakšna arija, da ne bo pomot?
Cyrano: Mehkobna za moža, za žensko rezka!
(Paža izgineta vsak za nasproten ogál. — Kristijanu:)
Pokliči jo!
Kristijan: Roksana!
Cyrano (pobere par kamenčkov in jih zaluči v okno):
Malo peska!

Sedmi prizor.

Roksana, Kristijan, Cyrano (odkraja skrit pod balkonom).

Roksana (odpre okno na pol):
Kdo kliče?
Kristijan: Jaz.
Roksana: Kdo — jaz?
Kristijan: Kristijan.
Roksana (prezirno): A — vi?
Kristijan: Rad bi govoril z vami.
Cyrano (pod balkonom Kristijanu): Prav! Le tiše!
Roksana: Preslabo znate...
Kristijan: Srce k tebi vzdiše...
Roksana: Ne ljubite me več.
Kristijan (kateremu prišepetava Cyrano besede):
Kdo to veli?...
Ne ljubim več — ko... ljubim več!
Roksana (ki je hotela zapreti okno, se ustavi):
To je že bolje!
Kristijan (kot zgoraj):
Ljubezen, ki pojil sem jo s krvjo,
zdaj nehvaležna me po prsih kolje.

Roksana (stopi na balkon):
Res — bolje! — A če kruta je tako,
zakaj je niste v zibki zadušili?
Kristijan (kot zgoraj): O kolikrat sem hotel po vsej sili,
a Herkul v zibki bil je ta mladič.
Roksana: Vse bolje!
Kristijan (kot zgoraj): In zadavil je dve kači,
Ponos in Dvom kar meni tebi nič.
Roksana (se opre s komolci ob balkon):
Krasno. — A kaj se govor vam ustavlja?
Mordà vam môra domišljivost tlači?
Cyrano (potegne Kristijana pod balkon in smukne na njegovo mesto):
Tako ne gre!
Roksana: Kaj se vam obotavlja
nocoj beseda vsaka?
Cyrano (poluglasno kakor Kristijan):
Ker je noč,
po mraku do ušes mi vaših tava.
Roksana: A mojih ne ovira ta težava.
Cyrano: Ker moje srce pazi na vso moč,
da jih prestreza; mojim pa težko
v temì je najti vaše malo uho.
In pa: beseda vaša pada lahno,
a moja múkoma vstája do vas!
Roksana: Zdaj se gibljó i vaše bolj živahno.
Cyrano: Navadile so pleze se tačas!
Roksana: Saj res da z vami z viška govorim.
Cyrano: Da, če z višine te mi na srce
trd. pade zvok, ga ubije, se bojim!
Roksana (ganjena): K vam pridem.
Cyrano (naglo): Ne!
Roksana (mu pokaže klop pod balkonom): Pa vi na klop!
Cyrano (se preplašen umakne v mrak): Ne gre!
Roksana: Kako?
Cyrano (ki ga bolj in bolj premaguje čustvo):
Skrivnostna ura, omamljiva,
ko si besede ljube govoriva
in ne poznava se.
Roksana: Se ne poznava?

Cyrano: Le slutiva se... To je bajen čar...
Za vas po mraku dolga halja plava,
in zame letne obleke beli žar:
jaz sem le senca, vi ste le jasnina!
Ta hip je meni večna dragotina!
Če bil sem kdaj zgovoren...
Roksana: O, bilí ste!
Cyrano: Nikoli še globine svoje čiste
nisem odkril...
Roksana: Zakaj?
Cyrano: Ker sem dozdaj
nem bil zamaknjen...
Roksana: V kaj?
Cyrano: V ves vaš sijaj!...
Kot vsak, ki se zagleda vam v obraz!
A zdaj me zmamil je noči opoj,
in prvič duša z vami govori!
Roksana: Res, i vaš glas ves drugi se mi zdi.
Cyrano (se ji približa, vročično):
Ohrabril me je mračni ta ovoj,
in zdaj si vendar upam biti jaz,
in zdaj si upam... (Se zmeden ustavi.)
Kam? Vse to... vse to...
je zame — morete mi oprostiti? —
tako divotno... in tako novó!
Roksana: Novó?
Cyrano (se zmeden lovi za besedo):
Novó... iskreno govoriti:
bojim se vedno, da se ne osmešim.
Roksana: S čim pa?
Cyrano: Z zanosom... Da, jaz srce vedno
v duhá zagrinjam, da se smeha rešim:
in ko bi zvezdo snel z neba, od srama
utrgam skromno rožico besedno.
Roksana: I to je užitek.
Cyrano: Ne nocoj med nama!
Roksana: Iz vaših ust so to mi novi zvoki!
Cyrano: Kaj Amor in njega puščice, mreže!
Bežimo med stvari preproste, sveže!
Kaj nam po kapljicah osladni soki,
ki v zlat naprstnik kak poet jih sceja! —

Kjer se lijó prirode veletoki,
se duša nam očisti in odžeja!
Roksana: A duh?
Cyrano: Za vabo sem se z njim naličil;
a zdaj bi skrunil blagi vonj te ure,
to noč in veličanstvo vse nature,
če bi besede puhle pleteničil!
— En sam pogled v nebo, na zvezdne kroge
ozdravi nas umetnosti uboge:
če le ni tenkočutni naš razkroj
razcepkal čustev nam do zadnje dlake,
da smo v igračkanju brez duše vsake,
in naš razvoj izteka se v razdvoj!
Roksana: A duh?...
Cyrano: Proč z njim v ljubezni! Ker jo ubija,
ko okrog nje norčavo se previja!
A neogibno dušam dan zasvita,
— in smili se mi, kdor ga ne dočaka! —
ko v nas ljubav tako bo plemenita,
da nad dovtipom vsakim se razplaka!
Roksana: In kaj mi boste govorili vi,
ko pride nama čas?
Cyrano: Vse to, vse to, vse to,
kar cvetja mi iz duše prikipi,
vam zmečem, predno v šopke speto bo:
jaz ljubim te, brez uma, ves gorim;
kot v zvončku v srcu mi ime je tvoje,
in ker, Roksana, brez miru drhtim,
tvoje ime brez konca v meni poje.
Vse, vse na tebi mi spomin opaja:
lani, še vem, dvanajstega si maja
drugače kot navadno splela kite!
Omamil me je njih blesteči kras:
kdor dolgo gledal v solnce je žareče,
povsod rdeče vidi še odsvite;
tako i moj pogled povsod razmeče
ognjeno sliko tvojih zlatih las!
Roksana (zmedena):
To je ljubezen...
Cyrano: Da, to čustvo vroče,
ki me pehá nevzdržno v strah in slast,
to je ljubezni sila in oblast!

Ljubezni — in vendar nič zase noče!
Za tvojo srečo svojo dal bi rad,
čeprav bi ti nikdar ne zaslutila,
samo da ujel od daleč bi enkrat
smehljaj, ki žrtev ta ga je rodila!
— Vsak tvoj pogled, ki me doseže kdaj,
kreposti nove, nov pogum mi vžiga!
Razumeš zdaj, o, čutiš, slutiš vsaj,
kako se v mraku duša k tebi dviga?
O ta večer! Sladko-opojna zona!
Jaz govorim, in ona sluša, ona!
Srce mi plava v blaženosti čisti,
nesanjani... le smrt mi še ostane!
Besede sluša v mrake šepetane
in vsa trepeče sredi sinjih vej!
Da, vi trepečete kot list med listi!
Da, ti trepečeš! In jaz čutim, glej,
v jasminovih mladikah trepetanje,
ki se iz tvojih rok pretaka vanje!
(Poljubi omamljen konec viseče veje.)

Roksana: Trepečem, da, in ljubim, in sem tvoja!
Opojil si me!
Cyrano: Smrt, kaj mi tvoj strup!
Jaz, jaz sem čarnega ji dal opoja!
Ničesar več ne prosim, le...
Kristijan (pod balkonom): Poljub!
Roksana (se vrže nazaj):
Kaj?
Cyrano: O!
Roksana: Želeli ste?
Cyrano: Da... jaz... (Kristijanu potihoma:)
Nikar no!
Kristijan: Sedaj je zmedena, sedaj je čas!
Cyrano (Roksani):
Da... prosil sem, zares... a moj Bog... jaz...
Zavedlo me je srce previharno.
Roksana (nekoliko razočarana):
In že ste se odrekli?
Cyrano: Ne... Ne vem...
Čeprav... da, da... ker vidim, da vas žali!
Vendar, poljub... Jaz se mu odpovem!

Kristijan (potegne Cyrana za plašč):
Zakaj pa?
Cyrano: Kristijan, mir!
Roksana (se skloni čez ograjo): Kaj ste zašepetali?
Cyrano: Za drznost sebi dal sem opomin:
Tiho, Kristijan!... (Teorbe zasvirajo.)
Le hip!... Nekdo prihaja!
(Roksana zapre okno. Cyrano posluša teorbe, katerih ena poje razposajeno, druga žalostno arijo.)
Mehko? Rezko?... Ta arija izdaja...
Bo žena? Mož?... A, glej no, kapucin!
(Nastopi kapucin s svetiljko v roki, hodi od hiše do hiše in ogleduje vrata.)

(Konec prih.)

Ivan Lah: (Nadaljevanje.)

Angelin Hidar.

Starokorotanski roman.

20. Vzgoja.

Ko se je Angelin drugo jutro prebudil, je začudeno gledal po belih stenah okoli sebe in na zamreženo okno, skozi katero so padali zlati solnčni prameni in razsvetljevali veliko podobo svete Magdalene, ki je klečala pred temno votlino ter pritiskala mrtvaško glavo na svoje ustnice. Ves začuden je gledal Angelin sliko, kajti še nikoli je ni videl in nikoli ni slišal o nji. Občudoval je dolge zlate lase spokorne svetnice in ni mogel razumeti, zakaj poljublja mrtvaško glavo s tako ljubeznijo. Ogledal se je okoli sebe in se začel spominjati svoje včerajšnje poti od mlina do samostana. Zdajci pa je vstopil pater Evstahij in se približal njegovi postelji. Prekrižal je dečka na čelu in rekel:

«Danes smo te pustili dolgo spati, da se odpočiješ; poslej boš vstajal ob treh zjutraj in boš hodil na kor, kjer molijo bratje skupno jutranjice. Sedaj pa pojdi z menoj, da greva k opatu, ki te bo sprejel v naš samostan.»

Angelin je pokleknil na postelji in se je ozrl proti oknu, kakor da bi hotel videti jutranje vzhajajoče solnce. Otec Evstahij pa ga je prijel za roko in mu dejal:

«Pri nas moraš biti poslušen na besedo in pokoren vsem, ki so višji od tebe; kajti tvoja služba je namenjena Bogu.»

V Angelinu se je vzbudila sveta misel in je pobožno sklenil roke, kajti hotel je služiti Bogu, mogočnemu stvarniku, in z radostjo je objel patra Evstahija, ki je stal pred njim. V njegovih očeh so zaigrale solze in sam ni vedel, zakaj mu je postalo otožno pri srcu.

«Nič se ne boj, dragi moj,» je rekel oče Evstahij, «roka Gospodova te je pripeljala v ta kraj, da posvetiš svojo dušo Gospodu.»

Angelin je prijel patra za roko in tako sta šla po dolgih hodnikih mimo ozkih celic na širok prehod, kjer so se križale stopnice: tu je bilo svetlo in lepo in najraznovrstnejše svete podobe so visele po stenah. Oče Evstahij je odprl široke duri in vstopila sta v veliko sobo, kjer so stale ob strani knjige po policah. Angelin se je boječe oziral okoli, medtem pa so se odprla stranska vrata in vstopil je visok menih s sklonjeno glavo; dolga siva brada mu je obkrožala lice. Oče Evstahij se je priklonil pred njim in Angelin je od strahu zatrepetal. Nato je prišel v sobo siv starček slabotne postave in smehljajočega obraza. Oče Evstahij se je zopet priklonil in Angelin je takoj spoznal, da je to opat.

Opat je pozdravil patra Evstahija v tujem jeziku, potem se je približal Angelinu in mu položil belo, tresočo se roko na glavo. Izgovoril je nekaj besedi, ki jih Angelin ni razumel, a je dobro čutil, da govori o njem. Visoki menih s sivo brado je ves čas stal pri mizi in gledal dečka z resnimi očmi, tako da je Angelina postalo strah. Pater Evstahij pa je pripovedoval opatu dolgo povest in opat se je smehljal s prijaznim starim obrazom. Nazadnje je visoki menih odprl knjigo in vanjo zapisal: Angelin Hidar. Opat je pobožal Angelina po licu ter mu govoril lepe besede, ki jih Angelin ni razumel. Oče Evstahij pa je rekel:

«Gospod opat te je sprejel v naš samostan, da boš zvesto služil Bogu. Tvoje ime je sedaj: Angelin Hidar, ker te je voda prinesla.»

Angelin se je radovedno ozrl v patra Evstahija, kajti ni si mogel misliti, odkod ga je voda prinesla. Še nikoli ni premišljal o tem, odkod in kako je prišel na svet. Spomnil se je na vodo ob mlinu, ki je prinašala v dolino razne stvari z gor in postalo mu je jasno, da je najbrž tako prinesla tudi vse druge ljudi, ki žive v dolini. Toda preden je mogel pomisliti, kako je vse to, je oče Evstahij poljubil opatu roko in rekel: «Zahvali se gospodu opatu za veliko milost, da te je sprejel med naše brate.»

Angelin se je priklonil in vdano odšel z očetom Evstahijem na hodnik. Odšla sta po hodniku naprej in obstala pod visokim obokom.

«Tu je cerkev,» je rekel oče Evstahij in odprl težka, okovana vrata. Vstopila sta na kor in Angelinu se je zažarelo pred očmi. Jutranje solnce je vlivalo svoje žarke skozi visoka zamrežena okna in v svetli zarji se je bliščal koncem cerkve veliki glavni oltar v polnem sijaju nebeške glorije. Oltar je bil kakor iz čistega zlata, sredi angelov je sedel Bog na zlatem prestolu in pod njim so stali svetniki, obdani od zlate luči. Okoli oltarja so bile klopi in menihi so klečali v njih. Pater Evstahij je pokleknil in Angelin z njim.

«Tu bo tvoj dom, v cerkvi Gospodovi, tu boš opravljal njegovo službo,» je rekel in pobožno sklenil roke. Angelin je začutil v sebi tiho srečo in solze so mu orosile oči.

V tem so zadonele orgle na koru in pod visokimi oboki se je razlegala veličastna pesem, ki je ni slišal Angelin še nikoli. Menihi so prepevali psalme. Oče Evstahij je šepetal pobožno molitev in Angelin je v srcu hvalil Boga, da ga je pripeljal v ta svoj nebeški raj.

Dolgo sta klečala tako, ko so že orgle utihnile in so po cerkvi odmevali zadnji glasovi pobožne meniške pesmi. Oče Evstahij je prijel Angelina za roko in ga odpeljal s seboj. Odšla sta po hodniku naprej in po stopnicah navzdol ter stopila v širok prostor, kjer se je čulo zamolklo mrmranje človeških glasov.

«Tu je šola,» je rekel oče Evstahij, «učil se boš čitati in pisati knjige v latinskem jeziku, ki je v njem pisano sveto pismo.»

Odprl je velika vrata in vstopila sta v prostorno sobo, kjer so sedeli v klopeh mladi učenci v preprostih kutah, pred njimi pa je stal mlad menih s strogim, resnim obrazom. Učenci so imeli knjige pred seboj in so se radovedno ozrli, ko je vstopil pater Evstahij z Angelinom. Pater Evstahij je pozdravil meniha s tujimi besedami, menih je prijel Angelina za roko in ga je vprašal po imenu. Angelin je molčal.

»Angelin Hidar,» je odgovoril oče Evstahij namesto njega in je pridal par opomb v nerazumljivem jeziku. Menih je posadil Angelina v klop, oče Evstahij pa se je poslovil in odšel.

Tako je ostal Angelin v samostanu. Spal je skupaj z dečki, ki so služili pri službi božji. Zjutraj je vstajal zgodaj in je na koru prepeval s pevci, dopoldne je sedel v šoli, kjer je menih učil učence latinskega jezika, opoldne je stregel menihom pri mizi, popoldne se je zopet učil v šoli in prepeval zvečer s pevci na koru svete pesmi; po večerji pa je molil z menihi dolge molitve, dokler se niso razšli molče in zamišljeno v svoje spalnice.

Oče Evstahij je takoj drugi dan odšel. Tedaj je Angelin začutil, da je med samimi tujimi ljudmi. Ponoči, ko so spali učenci okoli njega, je plaho dvigal glavo in gledal skozi okno na vrt, kjer so se košatila visoka drevesa in so spale ptice na njih vejah. Mislil je na ono tiho dolino ob mlinu, na trate in gozde, kjer je presanjal svoje detinstvo sredi čudnih nerazumljivih pesmi. Stožilo se mu je po domu, po mlinarju, po jezu in solze so se mu vlivale po licih. Toda spomnil se je, da je njegova služba namenjena Bogu, in je s spokorno molitvijo prosil odpuščanja za svojo nehvaležnost. Zjutraj, ko se je vračal od jutranjic, je postajal ob visoki lini, odkoder se je videlo daleč na okoli po gorah korotanskih: svetile so se vse sveže in zelene in pozdravljale iz daljave visoko samostansko zidovje. Zvečer je postajal na samostanskem vrtu, kjer so posedali menihi v pobožni molitvi ali v tihem, resnem pomenku. Tam na koncu vrta so bila vrata, ki so vodila na prostrano polje. Postajal je tam in gledal v dolino pod samostanom, kjer je šumela tiha reka skozi goščave in so se videle ob nji koče in mlini. Iz doline so prihajali ptiči ter sedali na drevesa okoli samostana in gostoleli svoje večerne pesmi. Poslušal jih je kakor pozdrav iz mlina ob jezu in jih blagroval za njih svoboden polet. Tako je preživljal Angelin svoja mlada leta sredi samostanskega zidovja.

21. Svet.

Kadar se je vrnil v samostan oče Evstahij, je bil za Angelina slavnosten dan. Takrat je začutil, da ni sam na svetu. Kajti oče Evstahij je govoril z njim v jeziku, ki so ga govorili ljudje v mlinu, in Angelinu se je zdelo, da pojde nekoč on tako po svetu, kakor hodi oče Evstahij, in takrat bo prehodil vse one znane kraje v dolini in daleč na okrog. Ljubil je očeta Evstahija kakor vdan sin svojega roditelja in se je z njim pogovarjal o mlinarju, o dolini, o svetu in o vsem, kar je bilo njegovemu srcu blizu. Ko je oče Evstahij zopet odšel, se je lotevalo Angelina čudno hrepenenje, da bi zapustil samostan in pobegnil v svet, tja v dolino, čez gore po neznanih potih naprej do daljnega širokega morja. Takrat je vselej zlezel visoko v zvonik in od tam gledal gore in gozdove, ki so pokrivali svet okoli samostana. Čutil je, da bolj in bolj doraščajo njegove mladeniške sile; z lahkoto je čital latinske knjige in pesmi, govoril s tovariši v tem tujem jeziku in pri petju psalmov so vsi občudovali njegov zvonki, krepki glas. Toda ob večerih, kadar je postajal na samostanskem vrtu in gledal na visoko nebo, se je v njem budila druga lepša pesem, ki ji ni našel ne napeva, ne besedi. Zdelo se mu je, da prihaja ta pesem odnekod iz daleka, da se je rodila v daljni prelestni deželi in jo nosi s seboj veter preko morja, preko gor in višav in odmeva nad dolinami skozi večerni mrak, vsa obkrožajoča samostan nalik skrivnostno šumečemu viharju. Takrat mu je postalo tesno v prsih, zaplalo mu je v srcu, začutil je strašno osamelost in poslušal je dolgo v noč, da bi razumel pretajne in presladke glasove te pesmi. Vzbudilo se je v njem neskončno hrepenenje, da bi odšel ven v svet in našel kraj, kjer je ta pesem doma. V takih nočeh ni mogel spati, slonel je ob malem okencu svoje celice in strmel v temno noč, ki je pokrivala zemljo z mrkimi zavesami. Pogosto ga je tako prebudil iz sanj jutranji zvon, ki je vabil menihe k molitvi. Odšel je na kor in težki zrak cerkvenega zidovja je padel z vso težo na njegovo dušo. Z ustnicami je izgovarjal tuje besede, v mislih pa je pel ono nepoznano, slasti polno pesem nebeških višav, ki mu je vso noč donela iz daljnega sveta. V takih trenutkih se mu je zdela cerkev tesna in temna. Zagledal se je v solnčne žarke, ki so se vsipali skozi okna in jim je sledil v mislih tja do samega solnca. Zgodilo se je včasih, da so se razgrnili zidovi krog njega, cerkev je izginila in zagledal je pred seboj vso mnogolično pisano pestrost sveta, ki mu ni bilo konca do skrajnih daljav; za gorami je šumelo morje, za morjem so bili otoki z novimi mesti in kraljestvi in nad vsem se je vzpenjalo zvezdno nebo, kjer je na prestolu iz samih oblakov sedel Bog kralj v svojem veličanstvu. In Angelinu se je zdelo, da bi stopil v ta svet, poln krasote in življenja, in bi zapel zahvalno himno Bogu, kralju na višavah. Zato se mu je videlo tako slabotno tisto bučanje orgel pod cerkvenimi oboki in pesem menihov se je izgubljala v podnožju oltarjev kakor nerazločno jecljanje...

Nekoč se je vrnil oče Evstahij zopet v samostan in ostal doma delj časa nego po navadi. Angelin si ni upal nikoli vprašati dobrega starca, zakaj pohaja on bolj zunaj med svetom nego drugi njegovi tovariši. Sedaj pa se mu je zdelo, da je prišel čas, ko bi mogel zvedeti to skrivnost; pri tem se mu je vzbudila misel, da bi mogel tudi on z očetom Evstahijem oditi v svet. Ko sta zvečer hodila po vrtu, je pokleknil Angelin na tla in je prijel za roko očeta Evstahija:

«Vzemite me s seboj, oče Evstahij, samo enkrat, da vidim svet, dolino, mlin ob jezu...»

«Pojdeš, sin moj, pojdeš,» je odgovoril oče Evstahij in mu je položil roko na glavo. «Jutri po jutranjicah odideva...»

Angelin mu je iz hvaležnosti poljubil roko.

«Pripravi se na pot in priporoči se Bogu.»

Angelin je odšel v cerkev in je zahvalil Boga za to milost. Klečal je dolgo na trdem kamnu, in ko je šepetal zahvalno molitev, so ga zanesle njegove misli daleč iz temnih prostorov v svet njegovih sanj — — —

Drugo jutro se je poslovil od bratov in je odšel poleg očeta Evstahija skozi vrata na polje; prvič po dolgem času je zopet stopal po poti med poljem in drevjem in zdelo se je, da ni nikjer več one steze, po kateri je hodil kot mlad deček v samostan. Molče sta stopala z očetom Evstahijem naprej, prehodila sta teman gozd in sta se vzpenjala po skalah navzgor po ozkem grebenu; tam sta dospela na grič, odkoder se je videlo nazaj na samostan in na vso okolico po dolini. Oče Evstahij je bil utrujen od pota in se je želel odpočiti. Angelin je sedel kraj njega in si ogledoval svet naokoli.

«Kam greva, oče Evstahij?» je vprašal v svetem strahu, ki ga je čutil v duši.

«K meni greva, sin moj, v moje domovje.»

Odšla sta naprej, pot je vodila vedno navzgor; bolj in bolj se je razkrival svet, da so se videli daljni nebotični snežniki. Angelin je postajal in gledal to veličastno krasoto, ki si jo je mogel prej komaj v sanjah predstavljati. V dolini je šumela reka, nad njo so se dvigali griči, večji in večji, in nad njimi gore: in tam za gorami, tam je svet večji in še obširnejši, tam so nove dežele in za njimi zeleno, nepregledno morje.

Solnce je vstajalo nad svetom in ga oblivalo s svojo svetlobo. Steza je vodila skozi gosto šumo naprej in drobni ptiči so začudeni obletavali samotna popotnika.

Dospela sta do šumečega potoka, ki se je spuščal po kamniti strugi navzdol. Ob njem je vodila steza, zasekana v skale in korenine. Oče Evstahij je počasi stopal, opiraje se ob drevesa, in Angelin mu je zamišljeno sledil. Šumenje potoka se mu je izpremenilo v znano pesem, kakor da jo je nekoč že slišal; obstajal je in prisluškoval in zdelo se mu je, da bi pokleknil k potoku in poljubil njegove neoskrunjeno čiste valove. Čuden nemir mu je polnil vso dušo.

Nazadnje se je drevje razgrnilo in obstala sta pred majhno kapelico.

22. Kapelica.

S počasnimi koraki je stopal oče Evstahij po zadnjih kamnitih stopnicah in ko je prišel na vrh, se je utrujen sesedel na skalnato klop, ki je stala pred peščeno votlino. Poleg votline se je dvigala bela skala in v nji je bila izdolbena majhna globina, ki je bila zgoraj zavarovana z mahom, spodaj pa se je vzpenjal krog nje zelen bršljan. Po tleh je bila nasuta prst in iz nje so rastle preproste cvetlice, ki so se vzpenjale ob skali navzgor, da je bila videti kakor naraven oltar, ki ga je priroda okrasila s svojimi zelišči. V globini je stala podoba Matere Božje, ovenčana s cvetjem in rožami. Njen obraz je bil smehljajoč, njene roke so bile razprostrte, krona se ji je svetila na glavi in ob nogah so ji cvetele trnjolice. Čudno lepa je bila ta podoba v tej preprosti naravi, sredi cvetja in zelenja, kakor da je vzrasla sama iz sebe in da je niso ustvarile človeške roke. Njene oči so gledale polne ljubezni in življenja v jasni dan; bila je kakor živa, polna dobrote in milosti. Ob robu skale so se belile breze s svojim šepetajočim listjem in za njimi je žuborel gozdni potok. Po tleh so bile razstlane suhe in uvele cvetlice, pobožen dar onih, ki so v samotnih dneh obiskovali čudodelno podobo. Poleg skale je bil vzvišen kraj, podoben grobu, ob straneh ves z zelenjem porasel in z rožami na vrhu. Nad skalo so visele košate ježe, ki so s svojo dolgo travo delale streho nad kapelico. Ptiči so se spreletavali okoli dreves, posedali po vejah in žgoleli svojo pesem.

Angelin je obstal pred kapelico in se zagledal v čudodelno podobo božje Matere. Stal je dolgo tako kakor omamljen od nenadne prikazni, ki jo je zagledal pred seboj. Pokleknil je na trda tla in začel moliti, pobožno in iskreno. Zdelo se mu je, da je stopil v skrivnostno svetišče, lepše od samostanske cerkve, v visoki raj blaženosti in samote, kjer vsa priroda živi v srečni bližini nje, ki je postala gospa zemlje in kraljica sveta. Oče Evstahij je naslonil utrujeno glavo na roke in dolgo sta počivala tako po naporni poti, vsak v svojih mislih.

«Tu je moj dom,» je izpregovoril oče Evstahij, «tu je moje pribežališče in zavetišče. Ona je kraljica mojega domovja. Tu je moj raj, moja sreča. Vstani, Angelin, in jej z menoj!»

Oče Evstahij je vzel suh kruh iz svoje torbice in ga prelomil na dvoje.

«Glej, tam je bistra voda, ki nama bo ohladila žejo,» je rekel in mu podal lončeno skodelico. Angelin je vzel posodo in se bližal potoku. Oče Evstahij je pa vstal in vzkliknil:

«Poklekni, dečko, kajti kraj, kjer stojiš, je svet!»

Angelin se je spustil na kolena in ko se je sklonil nad potokom, se mu je zdelo, da ga je odnekod poklical znan glas. Ozrl se je, toda nikogar ni bilo. Le oče Evstahij je sedel tam s sklenjenimi rokami in zaupno gledal v oltar Matere Božje.

«Zakaj si se ozrl, dečko?» je vprašal oče Evstahij, ko se je Angelin vrnil z vodo.

«Zdelo se mi je, da me je nekdo poklical,» je odgovoril Angelin.

«Da, to je skrivnost te vode,» je rekel oče Evstahij in si z obema rokama zakril obraz. Sedla sta na skalnato klop in použila trdi kruh. Angelin se je ozrl v votlino in videl, da je pripravljena za prenočišče.

«Tu je moje bivališče,» je rekel oče Evstahij.

Votlina je bila obrasla z gostim zelenjem, ki je prikrivalo vhod; znotraj je bilo nekaj slame po tleh in majhen stolček iz trdega lesa; na steni je visel križ, s suhim cvetjem ovenčan. Pod njim je ležala na trhlih vejah lutnja z napetimi strunami.

«Odkdaj stoji tukaj ta kapelica?» je izpraševal Angelin, «kdo jo je postavil, čemu?»

«To je dolga povest, dragi moj, v nji leži vsa skrivnost, ki je še ne moreš razumeti.»

«Ali jo bom zvedel kdaj?» je vprašal Angelin.

«Zvedel jo boš, ko pride čas,» je odgovoril oče Evstahij. «Prinesi mi lutnjo!»

Angelin je stopil v votlino in vzel v roko lutnjo s svetim spoštovanjem. Dotaknil se je strun s tresočimi se prsti in strune so zazvenele v sladkih, ubranih glasovih. Podal je lutnjo očetu Evstahiju; starec je prijel za strune in iz njih je zadonela čudno doneča vznesena pesem hvalnica kraljici kraljic. Angelin je gledal na tresoče se roke očeta Evstahija in videl, kako spretno ubirajo strune njegovi stari, okoreli prsti. Ptiči po drevju naokoli so umolknili, ko so zaslišali to pesem:

Marija, zarja jutranja...

Angelin še nikoli ni slišal pesmi v domačem jeziku, kakor so ga govorili ljudje okoli mlina. Skoraj sam je bil že pozabil ta jezik, zdel se mu je tuj in grd, kakor da v njem ni mogoče povedati lepih misli; menil je, da bi žalil Boga, če bi mu v njem prepeval hvalo. Sedaj pa mu je razkrila preprosta pesem vso krasoto tega neolikanega jezika, in zdelo se mu je, da bi na tem kraju ne mogel govoriti k Mariji z drugimi besedami; zakaj tu je bilo vse naravno in preprosto, in ko je začul ubrano pesem domačih glasov, mu je bilo, kakor da je prišel domov. Domov! A kam? Kje je njegov dom?

«Kje je moj dom?» je neposredno vprašal očeta Evstahija, ko je izzvenela pesem v jasni gozdni zrak.

«Kje je tvoj dom?» je počasi ponovil ves presenečen oče Evstahij, kakor da se je predramil iz dolgih sanj.

«Vsak človek ima svoj dom,» je rekel Angelin.

«Nas vseh dom je v nebesih,» je rekel oče Evstahij, «tam smo vsi doma in tja se vračamo.»

«Toda vsak človek ima svoje starše,» je rekel Angelin in solze so mu zalile oči.

«Tudi ti jih imaš, Angelin,» je rekel oče Evstahij.

«In kje so, govorite!» je vzkliknil Angelin prevzet od čudnega hrepenenja, da bi zvedel neznano skrivnost. Oče Evstahij ga je objel in dolgo molčal. (Dalje prihodnjič.)

A. Funtek:

Na jug.

Na jug gre vlak, skoz led in sneg,
na jug, kjer cvete dol in breg.

Iz vlaka deklica strmi
na plan s širokimi očmi.

Vročina pali ji obraz,
a vse telo ji stresa mraz.

In kašelj grabi jo dušeč,
na ustnih sled ji pušča rdeč...

Brez konca je snežena plan,
brez konca pot na južno stran:

kjer toli rož je miljenih,
da žarek vsak dehti od njih;

kjer sape tople vejejo,
telo in dušo grejejo...

O, morda gleda že sedaj
med snegom ta prelestni raj

in pije v dno bolečih pljuč
cvetični vonj in solnčno luč...

A zopet kašelj, suh, dušeč,
na ustnih sled krvavordeč.

Na prsi glava klone ji,
v solzàh oko utone ji.

In kakor nezadržen vzdih
iz prsi jok ji sili tih...

Tako ihti, kdor zgodaj strt
sam svojo objokuje smrt!

Idila v mesečini.

Mesec trosi luč po vasi,
stkano iz srebrnih sanj.
Tu in tam se pes oglási
in srdit zalaja nanj.

Pasji glupci! Kaj vas moti,
da tako razgrajate?
Mesec gre po svoji poti,
pa če vsi nanj lajate...

Jos. Kostanjevec:

Sprevod.

Nedelja je bila. Nebo čisto, gore kakor bi se bile ponoči skopale. Dišalo je po bezgu in lipovem cvetju, visoko po zraku so krožile lastovice, po belih kamnih sredi pašnikov so se preletali belorepki, na visoki navpični skali je prepeval slegur. Vse praznično, umito in preoblečeno. Vse svetlo, obšito z zlatimi prameni vzhajajočega solnca. — Počasi je stopal v reber naš stari znanec Joža Mrak. Počasi je stopal, ne zaradi teže svojih let, ne zaradi strmine kamnite poti in ne zaradi vročine, ki je začela pritiskati na njegovo sivolaso teme. Počasi je stopal, ker so bile njegove misli težje od teže njegovih let, bolj strme od strmine kamnite poti, bolj vroče od vročine izpod neba. Tako je stopal, odkrit, s slamnikom v roki, s sklonjeno glavo.

«Na vrhu sem že?» se je začudil. «Kako je šlo to hitro... Res, do vrha gre hitro, a še hitreje gre navzdol. Koliko let je tega, ko sem bil na vrhu, na vrhu svojega življenja, svoje moči? Pet, morda deset... pa sem v teh petih ali desetih letih prehodil daljšo pot kot je bila ona, ki sem po njej hodil do vrha celih petdeset let... Pa se morda motim. Morda pa sem hodil do vrha samo pet ali deset let in se valim sedaj navzdol že celih petdeset. Kdo ve? Toliko se spominjam, da me je na vrhu čakala smrt. Nisem se ustrašil, naglo sem stopil še tista dva koraka naprej, tista dva koraka, ki sta me ločila od nje. Vdano sem hotel položiti svojo glavo v nje mrzlo naročje, zatisnil sem že oči, da bi sladko zaspal in zasanjal. Toda ko sem zopet pogledal, ni bilo smrti nikjer. Nekdo me je prehitel. Tiho, neslišno je hodil za mano, še zakašljati si ni upal, da bi me lažje prevaral. Ko sem zamižal, je smuknil mimo mene in se vrgel v široko odprte koščene roke. Smrt ni čakala več name, hitela je dalje... izginila za zadnjim ovinkom. Jaz pa sem videl, da je nesla s seboj mlado žensko s komaj porojenim otrokom. Kdo je bil to? Morda je bila zakonska mati, morda samo mati, ki je bila ogoljufana za svojo veliko ljubezen. Tako sem videl, da tudi smrt misli človeško, da rajša objame mlado, v polni krasoti se razvijajoče bitje kakor pa staro, že oguljeno kost. Ko sem se zdramil iz bridkosti, ki je bila preplavila vso mojo dušo, sem se vrnil v mesto. Stopil sem v kavarno in vzel v roko najnovejši časopis. In tu sem čital, da je umrla tisti dan zjutraj na porodu soproga mojega najboljšega nekdanjega prijatelja. To je bila torej ona, ki me je prehitela. In to je bila ona, ki sem jo ljubil tako blazno in z vsako žilico svojega ubogega srca takrat, ko sem bil na vrhu svoje poti in še preden me je bil za njeno ljubezen opeharil moj prijatelj... Od tistikrat sem hodil čestokrat na ono pot, kjer sem videl smrt, prežal sem nanjo kakor ropar na popotnika. Ali zaman. Po drugih potih je hodila, meni neznanih. A prihajala so mi dan na dan poročila, čudna in žalostna. Ni se več zadovoljevala s poedinci, jemala je s seboj cele trope v svoje podzemsko stanovanje. Odšel je z njo med prvimi moj prijatelj Štefan, ki je imel komaj dva meseca poročni prstan v žepu. Odšel je z njo šele štiriindvajsetletni Lojze, ki je nosil v svojem srcu samo zlato božje solnce, odsevajoče iz vsakega njegovega otroškega smehljaja, iz njegovih globokih modrih oči. In kako se je rad smejal! Koder je hodil, je hodila pred njim pomlad, kjer je obstal, so vzklile iz tal vijolice in rože. Tedaj se je pa smrt nenadoma zaljubila vanj in ga začela zalezovati. Ni mu mogla blizu, prekrepak in prezdrav je bil, da bi se bil vdal pohotni trski. Tedaj si je pa izmislila hudobijo, bolj črno od črne noči. Na Doberdobu se mu je nenadoma približala. Ne v večernem mraku in ne v temni polnoči. Zjutraj, prav ko je solnce z vso svojo milostjo lezlo tam daleč za njim izza sivega Nanosa, zjutraj, prav ko se je vsedel slavec v leskovje kraške dolinice za njegovim hrbtom in božal s svojo pesmijo srce valeče ljubice in srce Lojzetovo, je nenadoma začutil nje ledeni poljub na svojem čelu. Vdal se je brez glasu in odpora, obležal sredi golih skal, iz čela je prilezla tenka črnordeča nit. Solnce pa ni nehalo razlijati svoje luči po sivih stenah, po oni ubogi redki travici, ki se je z zadnjimi silami borila za življenje, po onem začrnelem brinju in redkolistem leskovju. In slavec ni nehal peti, odgovarjal mu je sosed iz druge in tretje dolinice. Tam daleč, tam daleč za tretjo goro, v nizki hišici sredi zelenega vrta, za okni, prepletenimi z rožmarinom, gorečo ljubeznijo in rdečimi nageljni, pa je mislil v tistem hipu nekdo na onega, ki je ležal s prestreljeno glavo sredi skal. Mislil je nanj z vsem bogastvom velike ljubezni, upal je in se bal. Zaročenka njegova, lepa Anka. Stala je ob oknu, nje velike temne oči so strmele v daljo čez hribe in doline, izkušale so prodreti vse zapreke in se zopet zagledati v njegov od smehljaja ožarjeni obraz. V tistem hipu je plul mimo solnca črn oblak. Senca je legla na hišico in na vrt, nenadna in neodoljiva žalost na Ankino srce. Ali je zaslutila, kaj se je zgodilo? Ali ni morda v tistem hipu priplul do nje njegov duh, da se zadnjič poslovi nemo in vdano? Njeno telo se je hipoma streslo, ljuta bolest je presekala nje dušo. Omahnila je na posteljo in zagrebla obraz v blazino. Krčevito se je stresalo telo, ubogo in od vseh zapuščeno. Ko se je z velikim naporom zopet dvignila in izkušala otreti divje solze, je solnce že zopet sijalo skozi zelenje in cvetje, na vrtu je tesala žolna na preperelі jablani... Osem dni potem so jo obvestili o dogodku. Previdno, z vsemi potrebnimi oziri. Poslušala je mirno, niti s trepalnicami ni trenila. Samo sedla je na bližnji stol in strmela predse. Nihče ni čutil in ni videl, kako so se natiho odprla vrata, kako je stopil nekdo neslišno v sobo in se bližal stolu, na katerem je sedela Anka. Kako jo je objel in s koščenimi rokami pritisnil k sebi. Ko so jo še tolažili z veliko gostobesednostjo in so se hoteli od nje posloviti, so opazili, da so Ankine oči osteklenele. Groza jih je obšla, začeli so jo tresti in klicati z najljubeznivejšimi imeni in pridevki. Ni se dala več priklicati. Žalost ji je zalila srce, da je v njej utonilo. Drugi večer so jo pokopali, ko se je solnce v vsej svoji veličasti bližalo zatonu na oni strani, kjer je snival oni, ki ga je do smrti ljubilo nje ubogo in izbičano srce...»

Tako je pripovedoval Joža Mrak samemu sebi, trgal obveze s še nezaceljenih ran. Zakaj vsi, ki je nanje mislil, so bili njegovemu srcu tako blizu, kakor je blizu mati svojim od vsega sveta zapuščenim otrokom. In še niže je klonila njegova glava. Koliko jih je še bilo, krepkih in čvrstih, ki so šli v dolgem sprevodu mimo njega v težkih mislih in ki se resnično ne povrnejo nikdar več. Daleč so, tako daleč, da ne sežejo misli do konca te daljave...

Marija, k Tebi uboge reve,
mi zapuščeni vpijemo,
objokani otroci Eve
v dolini solz zdihujemo.

Joža se je obrnil in postal. Odkod ta pesem, ta odmev iz davno proślih časov? Se li oglašajo griči, ki so spoznali starega znanca, ali stoletna drevesa, ki so videla njegovo mladost? Tako od blizu zveni ta pesem na njegova ušesa, da bi neznanega pevca lahko otipal. Ali Joža Mrak ne iztegne roke, zave se in ves začuden spozna, da jo poje njegova duša in da odmeva na njegovih lastnih trepečočih ustnicah. Marija, k Tebi ...

Dospe na vrh. Tam stoji kapela. Tri lipe, stare znanke, jo čuvajo. Vse polne so rumenega cvetja, ki dehti naokoli. Vse se koplje v svetlobi in zlatu. Čebele šume med cvetjem, obilna je njih žetev. Od daleč se oglaša zvon, nekje pokajo možnarji. Čez pot pri kapelici šine jata jerebic in se izgubi visoko gori v bregu ...

Joža si obriše pot z nagubanega čela. Pogleda gori na lipe, pogleda naokoli, posluša zvonenje in pokanje možnarjev. Razjasni se njegovo mračno lice, v očeh se ukreše iskra življenja. Ej, prelepo poje sv. Vida zvon, preveselo pokajo možnarji okoli šentviške cerkve, da bi se Joža cmeril. Lahen veter potegne od severa, v lipah zašumi, rumeno cvetje obsiplje samotnega popotnika. Na zahodu se hipoma razprši rahla megla, ki je zakrivala razgled. In zasveti se v zlatu jutranjega solnca bela pleša starega znanca Nanosa. Joža dvigne roke, maha s klobukom.

«Pozdravljen, milijonkrat pozdravljen! Ti stari ded, ki si nas videl samosrajčnike, Ti, ki si zvesto spremljal našo mladost, Ti, ki se ne rogaš naši starosti! Trden si, vedno enak, vedrega lica, dasi so butali ob Tebe grozni valovi, ki so tudi Tebe uklenili v verige sramotnega robstva. Ali ostaneš v nje vkovan vekomaj? Pozdravljen, junak, ki ne jokaš, milijonkrat pozdravljen!»

Joža pozdravlja junaka, ki ne joka, samemu pa hipoma zalijejo solze oči. Njegova uvela desnica se stisne v pest, stari slabotni zobje zaškripajo. Sede na prag kapele in se zamisli ...

«Kakor ptica v kletki smo,» govori sam s seboj. «Par korakov, in že butnemo z glavo ob žico. Na naša senca in čela pritiska stena, ki so jo zgradili z nasilstvom in krivico proti nam. Težko pritiska, da boli, boli ... Zakaj ni bilo nobenega, ki bi bil sprožil sive kraške skale z vrhov in brd, da bi se bile valile navzdol v groznem, divje naraščajočem vrtincu, vedno hitreje in hitreje, ter zdrobile v prah ostudnega roparja naše svete zemlje, naših dedov in pradedov dedovine, naših svetinj, naše srčne krvi? Skale same so se tresle v pričakovanju in ječale... Zakaj ni bilo nobenega, ki bi bil posekal te črne šume, nepopisnega gneva drhteče, da bi padala težka debla na pohlepnega tujca nesramne glave? Poklekovali bi na sveto pot, koder bi hodil, in s solzami poljubljali sled njegovih stopinj. Kje si bil, odrešenik?!...»

V daljavi se še vedno sveti Nanos, njegova glava žari kakor plamenica sredi temne noči. Ponosno stoji in se ozira naokoli, z jasnimi očmi gleda čez mejo. Tako se ne vede oni, ki je obupal in vdano vtaknil svojo glavo v tujčev jarem. In Joža Mrak sliši njegovo besedo, ki se vali mogočno čez brda in šume, čez široko skalnato planoto, od sela do sela, od trga do trga, od mesta do mesta, tja do sinjega morja. In poleg Jože jo slišijo tisoči in tisoči zbeganih src, obrazi se jasnijo, upanje lije v plahe duše.

«Essetai hemar... pride dan... dan plačila in povračila!»

Oddaleč se zopet oglasijo nedeljski zvonovi, svečano pritrkavajo, veselo pokajo možnarji. Lipe šume in dehte, za kapelo na visoki skali drobi slegur svojo hvalnico...

Joži se ne mudi dalje. Pozabil je na brašno, ki ga nosi s seboj v nahrbtniku, pozabil na cilj svojega potovanja. Nepremično sedi, brado vprto v koščene roke, oči strme v daljavo, hočejo prodreti hribe, ki jim ovirajo razgled. In prodro jih. Joža zre v obljubljeno deželo, v deželo svoje mladosti, v deželo prvih sanj in nad, v deželo prve ljubezni, polno solnca in cvetja in slavčjega petja. V deželo, blagoslovljeno od božje misli, obdarjeno z rajsko lepoto. Ne mudi se mu dalje, nepremično sedi, strmi v daljo in govori sam s seboj.

«Kako si lepa, domovina moja! En sam velik solnčni žarek si, ena sama sladka pesem, ena sama velika misel. Kako si lepa, a kako z bridkostjo prepojena, pribita na križ! Prebodeno je Tvoje srce, prebodene Tvoje prsi in udje, iz stotero ran vre gorka kri in se zbira v potokih. O, vidim jih, verige, s krvjo oškropljene, od solz že zarjavele. Kako so debele in močne, kako dolge! Čez ceste in pota, čez hribe in doline, od sela do sela, od vzhoda do zahoda, od severa do juga so razpete, v nje je vklenjenih tisoč in tisoč drhtečih rok, v njih medlijo srca in duše... O, vidim jih, tuje, nadute obraze z gnusnimi smehljaji na tolstih ustnicah, z rejenimi trebuhi od Vaših žuljev, trpini! Vidim jih, kako stojijo z žilavko v roki za Vašimi hrbti, kako kakor gladni volkovi sledijo vsaki Vaši stopinji, omamljeni od vonja Vaše krvi, po kateri koprnijo kakor žejen jelen po hladnem studencu. O, vidim Vas, mučeniki! Sklonjene so sicer Vaše glave, upognjeni so Vaši hrbti, a v Vaših očeh tli iskra upanja, ki se ne da pogasiti. Obrnjene so proti staremu dedu Nanosu, razumejo njegove besede: Pride dan... dan plačila in povračila!...»

Nekdo potrka Joži na ramo. Tako tiho je prišel za njegov hrbet, da ga ni čulo njegovo uho. Joža se zdrzne, se obrne in vstane. Pred njim stoji človek, visok in širokopleč, z dolgo, čez prsi lijočo sivo brado. Širok ponošen slamnik pokriva njegovo štirioglato glavo, izpod nagubanega čela gleda dvoje modrih dobrohotnih oči. Njegova obleka ni baš najnovejšega kroja, tudi mu je ni prinesel krojač šele včeraj na dom. Samo precej široke hlače in dolg tesen jopič, srajca na več krajih zakrpana, z odprtim, čez jopič visečim ovratnikom. Bose noge v rujavih brezpetnih sandalah. V koščenih rokah je imel navadno, nekje v šumi vrezano gorjačo. Joža ga je hipoma premeril od nog do glave s strokovnjaškim pogledom. Tujčeva vnanjščina je nanj vplivala ugodno, vendar ni vedel, v katero kategorijo dvonožcev bi ga uvrstil. Lahko da je bil mogočen gospod, plemenitaš, dvorni svetnik ali še kaj večjega, lahko skromen davčni upravitelj iz bližnjega trga, morda celo carinik z bližnje obmejne postaje ali učitelj od Svetega Vida. Samo to je vedel za sedaj, da ni odvetnik in ne verižnik. Sam Bog ve, iz česa je Joža Mrak to sklepal, iz česa črpal to prepričanje. Toda vedeti je moral, s kom ima opraviti, in ker je Joža Mrak navadno kar od kraja vse ljudi tikal, je vprašal:

«Kdo si, božji? Če bi živeli še v onih časih, ki so bili, bi rekel, da si deseti brat, morda večni popotnik Ahasver, morda celo sam kralj Matjaž. V sedanjih časih pa ne vem, kam bi Te dejal. Oprosti!»

Tujec se nasmehne in lahno prikloni.

«Jaz sem Večna resnica.»

«Kdo?» se zavzame Joža.

«Večna resnica, brez šale. Tako mi pravijo tukaj ljudje. In prav imajo. Toda dovoli, tudi jaz najrajši tikam vsakega, ki imam spoštovanje do njega, dovoli, da prisedem. Samo lopovov ne tikam.»

Joža zopet sede in na njegovo levico prisede Večna resnica.

(Konec prihodnjič.)

Dragutin M. Domjanić:

Zbogom.

A vous ces vers de par
la grâce consolante
De vos grands yeux où rit et
pleure un rêve doux . . .
P. Verlaine.

Vse je vre zaspalo; lugi i vrti,
Zlatne šenica je prignula klase.
A meni samomu spati neda se,
Moja je duša žalostna do smrti.

Oči me pečeju, senje dojt nećeju,
Z kutov me sence glediju.
One po noći ne spiju,
Po danu su skrite al budne.
Njihove oči su slepe i čudne,
I lepe, žalostne kak smrt.

Zvana zadišal je vrt.
Tam rože još zadnje cveteju,
A venci med svrži se pleteju,
Srebreni venci od mesečine.
Kaj rože to kesne senjaju?
Valjda od leta, kaj gine.

Vse je vre zaspalo: lugi i njiva,
Vse si počiva.
A ja Vam nemrem da spim,
Zaprtimi očmi gledim:
Prehajaju leto za letom,
I vidim, da cvet je za cvetom
Povehnul zabadav kak puste senje,
Kak moje življenje
I ljubav i nada vsa.
I pak sem — tak sam Vam ja.

Ruke v molitvu se stiščeju,
Misli mi reči iščeju,
Koje bi vse to rekle,
Kaj me vu srcu boli.
Koje kak suze bi pekle.
Koje bi prositi znale,
Kak te molitvice male,

Kaj ih govoriju deca,
Koje i Bog posluša.

Al moja već nezna ih duša.

A ruka navek mi još ćuti,
Kak, valjda za zadnji krat,
Vi ruku ste mirno mi dali,
Kad naši razišli se puti.
— A vusta bi štela mi zvat
Vas, Vaše ime tak sladko,
Kak da Vaš glas kušujem.

Al sad samo srce si čujem,
I ono ne spi, kak niti ja.

Ja čekam, kak vura prehaja
Za vurom. I noć je bez kraja.

I zmirom gledim Vaše oko
Tak dobro, tak tajno, gliboko,
Kak mene gledi, kak meni veli:
«Tak žal mi je Vas, ja znam, to boli.
Al zbogom! Kaj ne? Za navek!»

Josip Vidmar: (Nadaljevanje.)

Bogoiskanje Leonida Andrejeva.

Tako žalostno pogine svobodni duh smelega in silnega doktorja Kerženceva v noveli «Misel» (1902). Keržencev veruje v človeško misel, veruje, da je misel človeku zagotovilo, da nekoč postane Bog. In ker veruje v božanstvo misli, ne more verovati v kako božanstvo izven nje. In to edino božanstvo nosi v sebi, božanstvo je del njega — zato je njegova izpoved o samem sebi tako neustrašna in ponosna: «Zame ni sodnika, ni zakona, ni nedovoljenega. Vse je dovoljeno. Ali si lahko predstavljate svet, v katerem ni zakonov privlačnosti, v katerem ni ne ‚zgoraj‘, ne ‚spodaj‘, v katerem se vse podčinjuje le trenutnemu hotenju in slučaju? Jaz, doktor Keržencev, sem ta novi svet. Vse je dovoljeno!» In ker je doktor Keržencev silen in neustrašen človek, zato tudi živi, ali pa vsaj poizkusi živeti po resnici, ki jo je spoznal s svojo mislijo. Ko pa končno izvrši svoje «popotovanje na severni tečaj nravnega sveta» in ubije

Savelova, tedaj se pojavi v njem nova sila, ki mu odpre oči in mu pokaže njegovo božanstvo — misel v pravi luči. Pod tlakom nečesa nepoznanega se je njegova edina misel razdvojila v dve enako ostri, enako jasni in enako točni misli, in doktor Keržencev se zastonj vprašuje: «Ali sem igral blaznega, da bi ubil, ali sem ubil, ker sem bil blazen?» S svojima mislima si dokaže oboje, njegovi dve misli mu lahko ustvarita dve laži, ne moreta mu pa pokazati ene in edine resnice. In kot je Keržencev prej verjel v vsegamogočnost svoje misli, tako je sedaj strašen njegov notranji položaj. Izgubil je svojega boga, izgubil je cilj in smoter življenja in vsa prejšnja ogromna njegova sila se mahoma poruši in ostane samo še zapreka za vsako pot v novo smer: «Nikogar ni, ki bi bil silnejši od mene, jaz, jaz pa sem ravno edini sovražnik svojega jaza.» Toda v prihodnjem trenutku umre tudi ta poslednji žalostni občutek sile in na njegovo mesto stopi čustvo zapuščenosti, ničevosti in ubogosti: «Velika in grozna je osamljenost, če sem jaz, ki živim, čustvujem, mislim, ki sem tako drag in edini, tako majhen, neskončno ničev in slab in lahko vsako sekundo ugasnem.» In v tem svojem velikem obupu išče opore, pomoči; tudi zanj je prišel trenutek, ko se znajde oko v oko s «temo in praznino vekov in neskončnosti», — groza v njem naraste do blaznosti in sedaj šele začuti novo veliko potrebo: «Kje naj najdem ono večno, k čemur bi se mogel prilepiti s svojim ubogim, brezsilnim, do groze samotnim jazom?» Toda ista misel, ki ga je izdala in ki jo je on sam zavrgel in preklel, je še vedno vsesilna v njem, ne da mu, da bi poiskal utehe, in mu neizprosno odgovarja: «Nikjer, nikjer.» In ko se razboli njegova notranjost do skrajnih mejâ, se mu izvije v polblaznem kriku obupa poslednja resnica o tragediji, ki se vrši v njem: «Vse je dovoljeno. In jaz, doktor Keržencev, vam to dokažem. Pretvorim se, da sem zdrav. Dosežem svobodo. In vse ostalo življenje se bom učil. Obdam se z vašimi knjigami, odvzamem vam moč vašega znanja, s katero se ponašate, in iznajdem neko stvar, katere neobhodnost je že davno dozorela. To bo eksplozivna snov. Tako silna, kakršne ljudje še niso videli: silneje od dinamita, silneje od nitroglicerina, silneje od same misli o nji. Nadarjen sem in vztrajen in iznajdem jo. In kadar jo najdem, poženem v zrak vašo prekleto zemljo, **na kateri je toliko bogov, ni pa edinega, večnega Boga»**. Za vsem tem pa, kar je doslej preživel in premislil Keržencev, more slediti le še smrt ali blaznost, ali pa življenje, hujše od obeh — življenje človeka, ki nosi v sebi «temo in praznino vekov in neskončnosti».

Tako sledi za Sergjejem Petrovičem sam njegov kažipot — «svetla prikazen nadčloveka» in oba končata z uporom proti življenju. Kje pa tiči vzrok temu uporu, pove šele Keržencev v svoji besni sovražnosti napram vsemu svetu, ko pravi: «...na kateri je toliko bogov, ni pa edinega večnega Boga». Za oba, za malega in za velikega, je življenje brez Boga grozno, nesmiselno in neznosno. Zakaj konec vsega je tema ali smrt in vse je brezupno brezpomembno in pošastno minljivo, če ni nekje «onega nečesa večnega, k čemur bi se mogel človek prilepiti s svojim ubogim, brezsilnim, do groze samotnim jazom».

Vse možnosti in probleme svojega doživljaja je prekombiniral in premislil duhoviti doktor Keržencev, samo en važen moment je pozabil. Pri vsi svoji veliki iznajdljivosti ni pomislil niti enkrat, kje prav za prav tiči vzrok, da se je njegova misel razcepila in razkrojila. In če bi bil to storil, bi našel v sebi element, ki ga do tedaj sploh še opazil ni, ali pa če ga je, ga je imenoval z napačnim, lažnivim, «znanstvenim» imenom: «upor v izvestnih tradicijah vzgojenega telesa». Našel bi v sebi etično osebnost. In mogoče je, da bi mu potem življenje postalo znosno.

Tragedija Kerženceva je Andrejevu potrdila misel: Življenje je strašno, ker ni Boga. S to svojo trditvijo pa je napravil pisatelj nekak skok. Kajti ne Sergjej Petrovič ne Keržencev nista dognala, da Boga ni, temveč sta enostavno živela brez njega in sta poginila, kajti tako življenje je strašno. V prihodnjem svojem velikem delu «Življenje Vasilija Fivejskega» (1903) pa Andrejev svojo trditev okrene in pravi: Boga ni, kajti življenje je strašno. — To se pravi, Andrejev je občutil potrebo utemeljiti svoje zanikanje Boga in s tem utrditi in podčrtati vse ono, kar je izpovedal prej.

«Vse življenje Vasilija Fivejskega je ugnetala sirova in zagonetna usoda,» začenja Andrejev svojo povest o popu Fivejskem. Po sedmih letih srečnega rodbinskega življenja utone popu edini sin. Žena začne piti iz obupa in v pijanosti izsili popu spočetje drugega sina, — ki se rodi kot idijot. Od tega trenutka postane življenje popove rodbine neznosno. Žena, ki je v nosečnosti jenjala piti, pijančuje iznova, v pijanosti jo mučijo prikazni v podobi polotroka-polzveri — sina idijota. Pop mirno in vdano prenaša svojo nesrečo in ponižanja, toda teža življenja neopazno gloda njegovo vero in vzbuja v njem silno in veliko misel «o Bogu in ljudeh in o tajinstveni usodi človeškega življenja». Ves čas «je bil oče Vasilij sredi ljudi, njihovih poslov in pogovorov tako očividno oddeljen, tako nerazumljivo tuj vsemu, kakor da bi sploh ne bil človek... Delal je vse, kar delajo drugi ljudje, se pogovarjal, delal, pil in jedel, toda včasi se je zdelo, da samo oponaša delovanje živih ljudi, sam pa živi v nečem drugem, kamor ni dostopa nikomur. In kdorkoli ga je videl, vsakdo se je vpraševal: o čem premišljuje ta človek? tako jasno je bila zarisana globoka misel v vseh njegovih kretnjah». Sam pop niti ne sluti, kako mu je omajana vera v Boga, toda žena mu zakriči nekoč v pijanosti: «Jaz pa vem, o čem premišljuješ. Ti... ti... ne veruješ v Boga.» Pop se komaj prestraši teh besed, toda njih resničnost kmalu postane jasna tudi njemu samemu. Pri izpovedovanju faranov se popu nenadoma odpro oči. Njegovi lastni nesreči se pridruži spoznanje, ne samo spoznanje, temveč silno doživetje nesreče drugih ljudi, in videl je, «da žive na svetu razen njega še drugi ljudje, bitja, ki so podobna njemu, in ta bitja žive svoje življenje, imajo svoje gorje, svojo usodo». V popu se izvrši velika izpremememba. «Doslej je bilo tako: bila je majčkena zemlja in na nji je živel en sam, ogromen oče Vasilij s svojim ogromnim gorjem in ogromnimi dvomi, — drugih ljudi pa kakor da sploh ni bilo. Sedaj pa je zemlja zrasla, postala neobsežna in po vsi zemlji so se naselili ljudje, ki so podobni očetu Vasiliju. Bilo jih je na množice in vsak izmed njih je živel po svoje, trpel po svoje, se nadejal po svoje in dvomil po svoje...» Vsak izmed teh ljudi je nosil svoje ogromno gorje in za vse ga je moral nositi služabnik božji, pop Fivejski. Njegovo gorje se je potisočerilo z vsakim dnevom. V onemoglosti, ki jo je občutil «vsegamogočnega Boga brezsilni služabnik», omaga njegova vera pod bremenom gorja in namesto vdanosti se pojavi nevera, polagoma pa upornost in sovraštvo — ter zanikanje Boga.

Tako je dospel oče Vasilij do istega mesta kot prejšnji romarji, do «zijajočega, brezdanjega prepada in večnega molčanja» — ali pa kot je Andrejev prej imenoval večnost brez Boga: do «teme in praznine vekov in neskončnosti». In kakor da ni že Sergjej Petrovič razkril čehovske tolažbe, tako se je oklene sedaj oče Vasilij v prvem trenutku, ko izgubi vero. Samo da pop pri tej tolažbi pozabi na vse ljudi izven svoje družbe in da pozabi na tisto gorje, ki ga je bil prej nosil. Toda on je hodil pot v nasprotni smeri kot Sergjej Petrovič, zato ga taka tolažba ne poteši in mogoče se pop niti trenutek ne moti v njeni ceni. «Lepo je na zemlji,» pravi nekoč v tistem času, zraven pa se je «smejal s svojim zagonetnim in temnim smehom, kakor da se posmehuje samemu sebi ali pa nekomu drugemu.» In res pokaže najbližji preobrat v njegovi notranjosti, kako trenutno je bilo to razpoloženje. Kmalu nato ga doleti največji udarec v življenju: zgori mu hiša in na pogorišču se smrtno ponesreči žena. Ta največji udarec usode ga privede k Bogu nazaj. Oče Vasilij doživi globoko prosvetljenje in spozna svojo zablodo: «Mislil je, da je bila tam, kjer je videl kaos in zlobno brezsmiselnost, z mogočno roko zarisana večna in ravna pot... Vse njegovo življenje je Bog izpremenil v puščavo le zato, da ne bi blodil po starih izvoženih cestah, po krivih in varljivih potih, koder blodijo ljudje, temveč da bi v brezbrižnem in svobodnem njegovem prostoru iskal nove in smele poti... Izbran je.» In komaj je zagorela v njem zopet vera v Boga, takoj se prebudi v njem tudi ogromna teža vsečloveškega gorja, ki je v času nejevere odšla od njega. In on, izbranec, prej «brezsilni služabnik vsegamogočnega Boga», mora najti srečo in tolažbo ne samo za svoje gorje, temveč tudi za neskončno trpljenje vsega sveta. Neskončno trpljenje pa more odtehtati samo neskončna milost, in ta milost bo v njem, očetu Vasiliju, božjem služabniku, izvršila čudež za odrešenje vsega sveta. Z vso silo svoje notranjosti se oklene pop te grozne misli. Vera v njem je neomajna, treba je le še poslednje priprave, v postu in molitvi, za delo velikega dne. In ko pride čas, pride tudi vera, ki bi lahko prestavljala gore, — toda čudeža ni; torej tudi Boga ni, ni je tolažbe ogromnemu trpljenju vesoljnega človeštva, ni ga smisla življenju in ne veliki, toda brezsilni ljubezni do bližnjega, — je samo obup, groza, in okrog vsega in za vsem «tema in praznina vekov in neskončnosti».

Keržencev in Vasilij Fivejski sta Andrejevu dokazala in potrdila spoznanje in resnico Sergjeja Petroviča. Kar je manjkalo temu ubogemu, imata ta dva. Keržencev božanstveno, silno misel, oče Vasilij vero in neizmerno ljubezen do bližnjega. In vendar tira oba njihovo bogastvo prav tako v smrt, kakor Sergjeja Petroviča njegovo uboštvo. Zakaj življenje je za vse, silne ali slabe, enako sirovo, ostudno in brezsmiselno in kdor je neustrašeno iskal in našel resnico, mora poginiti, ali pa vsepovsod in v vsem videti samo grozo nesmiselnosti življenja.

V gnusobo razdejanja tega črnega sveta posveti v «Življenju Vasilija Fivejskega» luč, ki jo je že prej, še čisto slabo, ugledal Sergjej Petrovič, v svoji nejasni veri v svobodni in nesmrtni človeški «jaz». Ta pojav se v očetu Vasiliju ponovi z novo, nepričakovano silo.

Toda to doživetje, ki ga Andrejev opisuje v Fivejskem, je samo napoved pravega prosvetljenja, kajti v prihodnjem trenutku ugasne in za njim zavlada stara tema. Andrejev ga v delih, ki slede v prihodnjih štirih letih, ne omenja več, kajti doba, ki sledi, tako silno zahteva vse sile zase, je tako važna za zemeljsko življenje, da potegne vse za seboj, in Andrejev se dolgo, dolgo ne more približati samemu sebi.

Za splošno razpoloženje Andrejeva v delih te dobe bojev in strastnega, toda neizpolnjenega hotenja, obdržati v sebi in objeti ono neznano svoje lastno bistvo, so značilne besede, ki jih Fijevskemu govori žena: «... Strašno tesno mi je. In vsega me je groza. Nekaj se godi, toda kako, tega pa prav nič ne razumem.» To je osnovni ton vseh njegovih — dejal bi — nepremičnih del, ki poleg vodečih ali iščočih vedno in pri vsakem pisatelju nastajajo v trenutkih zatišja in novega koncentriranja. Taki deli sta predvsem obe «pornografski» povesti «Brezno» in «V megli» (1902), ki sta v Rusiji vzbudili veliko trušča in debat. Med drugimi je z neveščo roko posegla v razpravljanje o njih tudi grofica Tolsta in je Andrejeva obsodila kot pornografa — seveda popolnoma neupravičeno. Skoroda proti volji avtorja mora poginiti vse, kar je lepega, čistega, in obveljati mora samo groza, neizprosno in kruto. Zgodba tihe, vroče in čiste ljubezni med Njemoveckim in Zinočko, s svojim pošastnim koncem najbolj boli Andrejeva samega. Umreti mora ono čisto čustvo, ki ga celo pri Njemoveckem opisuje s tako ljubeznijo (pri prehodu preko jarka), kajti «slepa sila», ki vodi življenje, zatre vse človeško, svobodno in lepo. In ne strast, ne slabost, temveč sirova in besna usoda tira Njemoveckega «onostran človeškega, razumljivega in preprostega življenja» in ga pahne v brezno.

Ista sila leži nad Pavlom iz povesti «V megli». In samo na ta način lahko človek razume ta pošastni vrtinec, ki vleče Pavla na dno. Človek, ki je mogel prečustvovati in preživeti ono «temno julijsko noč», pogine tako žalostne in grozne smrti. In neprestano se ti zdi, da se vrši tragedija proti volji Andrejeva, da se ji Andrejev upira, da se brani in zoperstavlja, toda vedno podlega in ponavlja: «Strašno tesno mi je. In vsega me je groza. Nekaj se godi, toda kako, tega prav nič ne razumem.» Sredi teme, ki ga obdaja, Andrejev strastno koprni po nečem svetlem in jasnem, ustvarja jarke utrinke lepote, ki kmalu ugašajo, in se vdaja tlaku mogočne sile teme in groze. In kakor je velika njegova sila pri ustvarjanju svetlih momentov, tako je naravnost nedosegljiv v risanju groze in strahotnih dogodkov. In čim bolj temne so barve, tem lažje jih obvlada, tem silnejše se kreše njegova misel.

Najbolj značilna za to potezo v njegovi umetnosti je povest «Tat» (1904) s svojimi prehodi od tatove osamljenosti do popolne odtujitve od sveta, v začetek strahu in njegovo naraščanje v blazno, čisto živalsko grozo in — smrt. Tudi «Strahovi» (1904) spadajo v to vrsto. Povest se vrši v blaznici, poteka mirno in normalno in šele, ko si popolnoma izgubil čut za mejo med zdravjem in blaznostjo, opaziš, da te nosi isti vrtinec, ki je požiral vse one prejšnje siromake in nesrečnike.

Do četrtega leta je Andrejev zavzel in si utrdil s svojim delom mesto, ki ga je podedoval po Čehovu. Jedro tega njegovega dela tvori vrsta vodečih in iščočih proizvodov: «Veliki šlem», «Povest o Sergjeju Petroviču», «Misel» in «Življenje Vasilija Fivejskega», kajti ta vrsta ne nosi samo osebnega pisateljevega razvoja, temveč je obenem s tem tudi tista glavna struga vse ruske literature, ki jo je naznačil že Čehov. «Bil je čas,» piše o tem času enostranski Aleksandrovič popolnoma pravično, «ko nam je bila vsaka vrsta Leonida Andrejeva kakor razodetje.» In vendar je med prvenstvom Čehova in prvenstvom Andrejeva dokaj razlike. Čehov je bil tip svojega časa in se je razlikoval od ruske inteligentne mase le v izkristaliziranosti vsega tistega, kar je inteligenca v neizdelanih oblikah nosila v sebi. Zato jo tako dobro pozna in ji lahko tako globoko govori iz duše. Andrejev pa je samsvoj. On more biti svoji inteligenci le propovednik, kajti njegova osebnost ni tipična za dejansko stanje inteligence. Lahko ji kaže pot, toda le toliko časa, dokler se inteligenca zanima za njegova vprašanja in dokler soglaša z njegovimi odgovori. Čehov je, Andrejev se išče; zato je Čehov objektiven in popolnoma izgine za svojim umotvorom; Andrejev pa je subjektiven in njegovo iskanje govori iz vsakega njegovega dela. Subjektivnost Andrejeva je prišla v poznejši dobi do popolne veljave. Hodil je pozneje svoja pota, kot jih je hodil poprej, svoja pota pa je šla tudi ruska inteligenca, zato je končno moral nastati, in je tudi nastal, razpor med njo in pisateljem.

Koncem svoje prve razvojne dobe je Andrejev tik pred poslednjim korakom, ki ga literatura mora napraviti prej ali slej. Dognal je, da Boga ni, občutil je grozo in nesmiselnost življenja, in preden izgovori poslednjo konsekvenco svojega nazora — izbruhne vojna, za vojno revolucija, življenje sveta je za trenutek prevpilo življenje človeka, in Andrejev obstane, dogodi se pa v njem vendarle važen proces. Doslej je mislil, iskal in se mučil vedno le zase; zanj eksistira «majčkena zemlja in na nji ogromni Andrejev s svojim ogromnim gorjem in ogromnimi dvomi . . .»

Njegovi lastni doživljaji v japonski vojni in revolucija petega leta ga pa dvigneta na nov, širši nivo, v življenje in iskanje za vse in z vsemi. V tej novi ravnini prehodi Andrejev prejšnjo svojo pot v drugič, toda prehodi jo do konca, do poslednjega zanikanja, ki je bilo v ravnini osebnosti — nemogoče.

III.

Kdor opazuje razvoj ruskega duševnega življenja, mora videti, kako naraščata duhovni nemir in notranja tegoba vse do važnih let 1904. in 1905. Japonska vojna in revolucija petega leta trenutno sicer zmanjšata napetost, toda takoj po udušeni revoluciji se prično sile nabirati iznova. In od tedaj se polagoma stopnjuje napetost do poslednjega, odločilnega trenutka. Vzporedno s tem pretvarjanjem energij v ruskem življenju teče tok literature, v prvi vrsti zopet delo Andrejeva. Tik pred temi težkimi časi je doživela grozna resnica novo zmago nad vero Vasilija Fivejskega, in razpoloženje, s katerim vstopi pisatelj v neveselo vojno in revolucijsko dobo, je popolnoma življenju odgovarjajoče. Med ubranostjo Fivejskega in ubranostjo, ki jo srečamo v «Rdečem smehu» (1904), ni bistvene razlike, samo da je groza v «Rdečem smehu» nepopisno zgoščena in učinkujoča, ker je vlita v najbolj prikladno snov. V splošnem pa je vojna Andrejevu isto kot njegovemu narodu — prehod in prilika za revolucijo.

Revolucija je od Turgenjeva in Dostojevskega nadalje pogosta tema ruske literature. Pri Čehovu se ponavlja vedno in vedno že s popolnoma izdelanim programom. Najbolj točna opredelitev čehovske revolucije se mi zde besede, ki jih govori njegov slikar v povesti: «Hiša z mezaninom».

«Po mojem mnenju,» pravi slikar, «medicinske postojanke, šole, biblioteke, apoteke v sedanjih razmerah samo pospešujejo zasužnjenje. Narod je zvezan z veliko verigo in vi (ustanavljalci apotek in bibliotek po deželi) teh verig ne trgate, temveč le pribavljate k nji nove sklepe... Vsa groza njihovega (narodnega) položaja je v tem, da nimajo nikdar časa pomisliti o duši, da nimajo nikdar časa spomniti se svoje podobe in bogupodobnosti. Glad, mraz, živalski strah, grmada truda so jim kakor sneženi zameti zagradili vsa pota k duševnemu življenju, to je uprav k onemu, kar loči človeka od živali in kar tvori sploh edino vrednost, zaradi katere je vredno živeti... Ljudi je treba osvoboditi težkega telesnega truda. Treba jim je olajšati jarem, dati jim oddiha, da ne bodo prebili vsega svojega življenja pri pečeh, koritih in na polju, ampak da bodo imeli tudi čas pomisliti o duši, o Bogu, da bodo mogli tudi širje udejstvovati svoje duševne sposobnosti...» Kajti «vsak človek je poklican k neprekinjenemu duševnemu delu — k neprekinjenemu iskanju resnice in smisla življenja». To mora ljudem omogočiti revolucija. Dokler bo pa to nemogoče, je vse drugo brezsmiselno, lažnivo, pesek v oči — ali pa slepo. Prav tako tudi kultura. «Če so vede in umetnosti res prave, streme ne k začasnim, ne k delnim ciljem, temveč k večnemu in splošnemu, — resnico iščejo in življenski smisel, Boga, dušo iščejo, kadar pa jih prikrajajo k trenutnim potrebam in zahtevam, k apotekam in bibliotekam, tedaj samo obtežujejo, zaustavljajo življenje. Mnogo imamo medikov, farmacevtov, juristov, to se pravi, dosti izobraženih ljudi, toda popolnoma nam manjka biologov, matematikov, filozofov, poetov. Ves um, vsa duševna energija, se trati v zadostitev začasnih, prehodnih potreb... Pri učenjakih in umetnikih kipi delo, po njihovi milosti rastejo življenske udobnosti z vsakim dnem, potrebe telesa se množe, do resnice je pa še daleč in človek je najpožrešnejša in najnečistejša žival kakor prej, in vse se približuje temu, da bo človeštvo v svoji večini degeneriralo in za vedno izgubilo svojo življensko sposobnost. Pri takih razmerah je življenje umetnika brez smisla, in čim bolj nadarjen je, tem bolj čudna in nerazumljiva je njegova vloga; kajti če se dobro premisli, je videti, ko da dela za zabavo požrešne in nečiste živali, saj vendar s svojim delom podpira obstoječi red.»

Globlji smisel teh besed je zatrjevanje, afirmacija enega cilja za vse človeško, kamor vodijo tri velike poti: religija ali metafizika, znanost in umetnost ter revolucija ali politika. V čehovskem svetu seveda odpade vse drugo razen znanosti in revolucije, ki je le posebna oblika politične evolucije, ali pa je Čehov kot filozof prisiljen umakniti svoj pozitivizem. Tako je Čehov pravilno opredelil revolucijo, dasi je ni mogel spraviti popolnoma v sklad s svojim nazorom.

Pri Andrejevu se problem revolucije ne pojavi prvič v «Rdečem smehu». Že leta 1900. izpregovori o nji v povesti «V temno daljo» kakor da govori o popolnoma razjasnjenem pojavu. V «Marseljezi» (1903.) zasledi Andrejev med revolucijo in «človeško dušo» neko globljo odvisnost, ki jo je poudarjal tudi Čehov; toda njegov nazor o revoluciji še ni zgrajen. V prihodnjem letu odide Andrejev na vojsko in to, kar doživi in vidi tam, mu izsili vero v neizogibnost reakcije, divje, blazne reakcije na blazno vojno. Ves «Rdeči smeh» je pretresljiv protest, ne več samo proti vojni in ruski avtokraciji, temveč proti vsemu svetu, ki more dopustiti take grozote, proti vsemu in vsem, proti morali, ki se je izpačila v lažimoralo, proti kulturi, ki se brezsilna in topo samozadovoljna šopiri na svojem privilegiranem mestu, gleda silnim skozi prste in blagohotno poučuje slabe. Protest in grožnja je «Rdeči smeh», njegovo vidišče pa tvori izpoved polblaznega doktorja. «Sedaj šele zgubivam pamet,» pravi doktor, «in zato sedim in se pogovarjam z vami; kadar me pa razum končno popolnoma zapusti, bom šel na polje, zavpil bom, zbral okrog sebe te junake, te viteze brez strahu (blazne) in bom napovedal vojsko vsemu svetu. V veseli tolpi bomo z muziko in pesmimi vstopali v mesta in vasi, in na naši poti bo vse rdeče, vse se bo krožilo in plesalo bo kakor ogenj. Kdor ne bo poginil, se bo pridružil nam in naša hrabra armada bo rasla kakor plaz in bo očistila ves svet. Kdo je dejal, da ne smemo ubijati, žgati in ropati?... Ubijali bomo in ropali in žgali. Vesela brezskrbna tolpa junakov — vse porušimo: njihove zgradbe, njihove univerze in muzeje; veseli fantje, polni ognjenega smeha — na razvalinah zaplešemo. Za našo domovino razglasim blaznico; za naše sovražnike in norce vse, ki še niso znoreli; in kadar zavladam velik, nepremagljiv, radosten, nad svetom kot edini njegov vladika in gospod — kakšen vesel smeh bo zadonel po vsemirju.»

Ta krik blaznega doktorja je napisal Andrejev na predvečer prve ruske revolucije. Dasi prihaja iz ust človeka, ki je zblaznel sredi grozot vojne, vendar nosi v sebi mogoče jedro — napoved in grožnjo — onega procesa v ruski duši, ki ga je v prihodnjem letu označil Merežkovskij z besedami: «... tu se vrši nekaj strašno nevarnega... Pri nas je vse v ognju... Ruska revolucija ne prizanese ničemur...» (Car in revolucija.)

V prihodnjem njegovem delu pa že začne nastopati revolucija kot najvažnejši problem. V globini pojma revolucije je skrit pojem «dobro», zaeno z njim pa tudi «zlo»; problem revolucije postane Andrejevu etičen problem; kot tak pa zahteva tudi skladne metafizike. Nova pot torej, ki si jo je izbral Andrejev, vodi preko revolucije — etike v metafiziko. V početku si pisatelj ni svest te smeri in poizkuša spraviti nov element v sklad s starim svojim nazorom. Vsi poizkusi so brezuspešni in šele to dejstvo opozori Andrejeva na pravo pot. Vendar je že v teh poizkusih jedro one važne sinteze, o kateri piše Merežkovskij: «Andrejev ima pa še nekaj večjega, nekaj, česar še ni bilo v ruski inteligenci: stik med družabnostjo in religijo.»

V «Gubernatorju» (1905.) poizkuša Andrejev vgraditi v svoj stari fatalistični nazor nekak etičen sistem, katerega daljnja posledica bi bila tudi revolucija. Prejšnja njegova «usoda» dobi novo ime: «Zakon — Maščevalec». Vse se vrši po zakonih. In ona bistvena zakonitost vseh pojavov, vršečih se v nas in izven nas, ki je opazovana in izražena v zakonu o akciji in reakciji, je Andrejevu princip Pravičnosti, ki se v «Gubernatorju» imenuje «Zakon — Maščevalec». Vsebina povesti je silno enostavna. Gubernator ukaže streljati na lačno množico in ubije sedem in štirideset ljudi. Zato pa neznan terorist ubije njega. To je vse. Toda Andrejev natačno opisuje proces, ki se vrši v duši gubernatorja in ki ga izsili «Zakon», da pripelje generala teroristu v roke. In kot je povest genijalno komponirana in izvršena, tako je obratno, preprosta in — kot pravi Merežkovskij — naivna pisateljeva filozofija. Poizkus, da bi zavzela revolucija v njegovem prejšnjem nazoru svoje mesto, se izjalovi. S čustvom doznava Andrejev v revoluciji velik in silen etičen moment, ki pa ostane razumu nedostopen in tuj. Kajti jasno je, da v fatalističnem sistemu etika nima svojega prostora, čeprav je ves sistem zaostren v prazno ime: «Zakon — Maščevalec». Najjasnejše se pokaže ta neskladnost med razumom in čustvom uprav tam, kjer je etičen moment najvažnejši. Kadar Andrejev posluša čustvo, govori: «... po svojem naziranju sem zoper smrtno kazen, zoper politične umore in sploh zoper kakršnokoli ubijanje ... Iz slabega ne more nastati nekaj dobrega ... Revolucijo priznavam samo kot propagando idej v smislu krščanskih mučencev.» Njegov sistem, oziroma razum, pa pripoveduje o Zakonu, ki «ga smrt poplača s smrtjo», ki zahteva «kri za kri» — smrtno kazen torej. Ta njegov Zakon more poznati kot greh v vsakem slučaju samo prvi umor, ali pa je ravno v njem samem utemeljena vsa neskončna veriga umorov in zločinov. In če kljub temu Andrejev pravi: «... po svojem naziranju sem zoper kakršnokoli ubijanje», mora poleg in izven «Zakona — Maščevalca» priznati še nekaj drugega svobodnega in neodvisnega.

In kako ostro, dasi nezavedno, je to priznavanje v njem, pokaže dejstvo, da istega leta v opisu francoske revolucije — «Tako je bilo» — obsodi sodobno revolucijo precej očividno zaradi etičnega momenta, kajti on sam je «zoper kakršnokoli ubijanje». To pa se ravno pravi: zaradi onega nečesa svobodnega in neodvisnega od «Zakona — Maščevalca». (Dalje prih.)

Zvonimir Kosem:

Vihar.

Pod visokim bregom, med ostrimi skalami, je hitela kakor ranjena srna, z očmi okrvavelimi in blodečimi — — Tam zgoraj je hreščala harmonika, veselo, razposajeno — tu spodaj je šumelo morje kakor velik odprt grob — — Življenje! — Vso noč in ves dan so plesali in vriskali mornarji, vino je teklo z miz, skozi okna so zvonile pesmi. Po cesti pred belo gostilnico, v senci kostanjev, pa so se izprehajala dekleta — sama žareča, od pesmi, vina in ljubezni kipeča mladost.

Življenje!

Tam zgoraj pesmi in smeh — tu spodaj v grob vabeči valovi — —

V daljavi — pod zahajajočim solncem — so se premikale jadrnice s širokimi, razpetimi jadri in vzžarevale v zlati svetlobi.

Daljnji, odmikajoči se zlati krogi, nad njimi razprostrte albatrosove peroti — —

Življenje daljnje, na razprostrtih perotih bežeče — —

«Stipe!»

Zakričala je in se zgrudila na pečevje.

Ubil jo je — njeno srce, njeno mladost — in še so izgovarjala njena usta njegovo sladko ime:

«Stipe!»

S šklepetajočimi zobmi je vsekala v skalo in roka je trgala s telesa obleko in metala od sebe kos za kosom, da jih je raznašal veter na vse strani. Do belih prsi so se zagrebli prsti in se zajedli s konci nohtov v meso — do srca niso segli, da bi ga izpulili, ga razsekali in ga kakor obleko kos za kosom pometali od sebe.

Morje je bučalo.

Drug za drugim so butali ob pečevje valovi in brizgali preko mrtvih skal. Preko groba — preko ubitega srca, preko ubite ljubezni — je pljuskala voda. Srce si je želelo utehe — ni je našlo. Še na dnu groba ga je videla, v vrvenju mornarjev vriskajočega, kako se odmika od nje njegov pogled, njegova duša. Kakor v tujko so strmele njegove oči, nekoč prijazne samo njej. Njegova roka — tista roka, ki je nekoč objemala samo njo — pa se je ljubeznivo oklepala pasú druge. Ob oknu je slonela, med ovenelimi rožami, obraz v dlaneh; onadva sta sedela zunaj pod kostanji, prsi na prsih, ustnice na ustnicah. Še je slišala harmoniko; onima dvema zunaj je prepevala življenje, njej ob oknu smrt — —

«Darinka!»

Z brega se je utrgal proti skalam navzdol glas, prestrašen, proseč.

Planila je pokoncu in vihrala dalje. Zaman je klicala za njo prijateljica.

Visoko je pljusknilo pred njo morje in se odprlo kakor na stežaj — —

Obstala je za hip, kakor pred zevajočim žrelom. Proti njej so sikali valovi — kače z usločenimi glavami, z drgetajočimi, na smrten pik pripravljenimi želi. Že se je ovijala njenih bosih nog voda... voda deroča in hrumeča po opolzkih skalah. In mlado telo je omahnilo... Pa že je drvela naprej — z iztegnjenimi, v daljo grabečimi rokami — —

Sredi vrisanja je utihnila harmonika — iz gostilne pa so se razlili po bregu navzdol ljudje in še videli, kako se je zapenilo proti nebu morje, kako se je iz valov nasmehnil bel obraz in je bela roka zadnjikrat zamahnila v slovo krvavi večerni zarji — življenju daljnjemu, tujemu, na krvavih perotih bežečemu.

Ferdo Kozak:

Pred vrati . . .

Pred vrati srebam med tvojega glasu. V topli radosti drhtim, kadar kane skozi okna luč na moje bele, tebi cvetoče roke.

Pred vrati ostajam in mižé razpredam v duši sen, ko klonem v sladko slast ljubezni tvoje, da zgorim, da cela se v nji, kakor voda v jutru, izživim.

Kar te poznam, prihajam vsako noč. A zjutraj skrivam obraz v dlaneh in plačem.

Na polja se umaknem, kjer zore klasovi; z družicami nabiram cvetje, posedam s starci v senci tihih gajev, kakor roža, loveča v svoj kelih vino dišav. Ko pa razprede mrak se med vejevjem, se nemirna gubim v rastoče temine. O, da bi potrkal v ta hip cvetočih rok na dušo tvoj glas!

Nikar! Ne kliči, dragi! Ti sam si moja pot.

Ko oslepi oko v žarenju razodetja in bo povsod tema, brez polj in brez vrtov,

ko se v gladinah vod uziblje cvet najvišjih zvezd — takrat, o dragi — prestopim tvoj prag.

Književna poročila.

E. Gangl: Sfinga. Drama v štirih delih. Ljubljana, 1922. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna. Cena vezani knjigi 13·— Din.

Če bi režiser vse nastopajoče osebe posadil za mizo sredi odra in bi sprožil te čudne deklamacije in ta nenaravna modrovanja, bi gledalec imel od drame vse, kar mu more dati. In dati mu more samo besede; besede, nobenega pravega dejanja, kamoli dramatičnega dejanja.

Niti ena oseba ne živi, ni verjetna; vse so zgolj — papir. Papir, slab papir je tudi Poljakov samogovor o rajnki materi; ta samogovor z očitki res precej čudni ženi Katki je nenaraven in prisiljen, oduren in nemogoč. Hudo je, da takle samogovor — samogovore moderna dramatika odklanja — hoče pojasniti duševno razmerje med možem in ženo. Zdi se mi pa, da je avtor bolj kot to hotel pritisniti na solzne žleze gledalca, prav za prav: poslušalca, kakor je to takisto storil «V dolini solz», zbirki treh enodejank.

Ampak prava drama je slika dejanskega življenja. V njej ne sme biti umetničenja in besednega igranja; pokazati marveč mora resnično ali vsaj verjetno, dozdevno življenje. Drama ni lirika, ni filozofija, najmanj pa ni karikatura filozofije!

«Sfinga» ni igralna; a če bi jo igrali, bi se šele pokazalo, da nikakor ni za oder. Tudi najspretnejši režiser bi ji le iztežka dal vsaj nekaj živega gibanja in vsaj nekaj dramatičnih odtenkov. Napetosti, ki manjka popolnoma, ji seveda ne bi mogel vliti.

«Sfinga» kot odrska drama torej ocene ne prenese; kot o knjigi z neko gotovo tedenco se dá o nji govoriti.

Med branjem sem spočetka mislil na Gončarovega «Oblomova», a spomin me je vlekel še nekamo. Končno pa mi je na str. 114. avtor sam pokazal svoj vir. To je Tomaž Carlyle, znani škotski učenjak (1795—1880), čigar misli in nauke o delu in o uspehu dela je l. 1916. izvlečkoma izdala znana založba v Lipskem «Die blauen Bücher» pod naslovom «Arbeiten und nicht verzweifeln».

Pa to ni nič hudega. Nekatere misli so prav lepe in modre. Škoda je le, da so njih nosilci čisto nemogoče osebe. Kako strašno je, da daje — preprosta postrežnica, vdova ponesrečenega zidarja, lekcije iz nekakega življenskega modroslovja gimnazijskemu suplentu, filozofu vseučiliščniku in vsem drugim. Čudovita ženska govori v sentencah kakor kak star profesor. Učene modrosti kar poka sicer tudi Katka, suplentova žena; modruje še Anka, njegova sestra, in modruje igralka Lina, ki so vse menda ravno toliko «izobražene», da se znajo gosposko oblačiti. Ampak poseka jih nenavadna postrežnica. V njen modroslovni seminar hodijo vsi od suplenta do igralke Line. Zato morda ni čudno, da ta hišna modrica občuje z vsemi tako nekako po domače, kot enaka z enakimi! Zakaj njena duševnost je tako globoka, da ji celo v prostem govoru (zopet samogovoru) o življenju kar vró nekakšni stihi, ki jih «pol govori — pol poje» (str. 47)! Kaj se ji mara!

Vsi ti ženski modrijani so se mi smilili. Zakaj tako napeto modrujoča ženska je kakor politikujoča — baba: ob ves čar ženskosti je! In zoprna je, zoprna, ker je nenaravna in prisiljena!

Zato je v tej knjigi tudi dikcija nenaravna in prisiljena, priskutna in dostikrat celo neslovenska. —

Imamo lepo gledališče, a svojega dramatičnega slovstva nimamo še dosti. Vsakega novega dramatičnega dela bi se morali veseliti. Ali s «Sfingo» si res ne bomo nič pomagali. Škoda! *Ivan Zorec.*

Novi prevodi iz Shakespearja.*

Bližamo se časom, ko široke plasti naših državljanov ne bodo obvladovale v popolni meri drugega jezika, razen domačih narečij; le-ta bodo morala služiti v veliko večjem obsegu kot doslej pri posredovanju tujih literatur. Na žalost pa še s svojo osamosvojitvijo v tej točki nismo dospeli predaleč. Kjer bi morale stati lepe, dovršene edicije tujih klasikov, zijajo širom jugoslovanske književnosti praznine, in občinstvo nima kaj vzeti v roke. Res, da prihajajo dnevno novi prevodi — plevel in žito — brez izbere. Hvalevredno je torej, da so osredotočili naši literarni zavodi in od njih zaposleni prevajalci svoj trud okrog nekaterih najvažnejših nalog. Tako smo, recimo, dolžni svojemu ugledu v evropski javnosti, omisliti si popolnega Shakespearja v prevodu; večja monografija o pesniku bi bil dostojen zaključek takega dela. Pri Slovencih leži delo prevajanja na Župančičevih ramah, pri Hrvatih se je pridružil neutrudnemu Bogdanoviću sedaj Šenoa; njuni prevodi izhajajo pod okriljem Matice Hrvatske; pri nas se delita dve novejši podjetji v nalogo: Tiskovna zadruga in Nova založba. Sedaj, ko leže sadovi tega sistematskega prizadevanja že deloma pred nami, je primerno, da mu posvetimo nekaj vrstic. Mogoče se nam tako odkrije, kaj lahko dosežemo, kam dospemo ob dosedanjem načinu dela.

Začnem s pripazko, da se bore naši prelagatelji tako rekoč golih prsi s Shakespearjem. Imena vrednih anglističnih pripomočkov je doslej v naših krajih bore malo; o vzrokih tega pomanjkanja ni treba razpravljati. Treba le, da ta nedostatek čim brže odpravimo, da ne zraste med nami in drugim svetom kitajski zid. Od pesnika prelagatelja sicer nikdo ne zahteva globlje filološke naobrazbe, a imeti mora vpogled v vprašanja shakespearske tekstne kritike, da ne bo uporabil za svoj prevod prve izdaje, ki mu pride v roke, da se tudi more spoznati med inačicami in konjekturami. Tudi v shakespearski tekstni kritiki je mogoč napredek; novejša šola je pomedla z različnimi izboljševalnimi predlogi, ki jih je iznesla «preanglistična doba» (A. Schröer, Neuere und neueste Shakespeare-Ausgaben und die Kritik des Textes. GRM I, 119). Bogdanoviću je služila n. pr. pri prevodu Otela (leta 1919.) Dicejeva recenzija (l. 1857—1866.); A. Schröerjev paralelni ponatis Otela, obsegajoč besedilo 1. kvartne in 1. folijske izdaje z varijantami 2. folijske, mu je očividno ostal nepoznan (Heidelberg, Winter 1909). Ni treba omeniti, da je tudi Delius 1854—1861 et pass. že zastarel. Kot slovarski pripomoček je služil pri nas in pri Hrvatih samo A. Schmidt, Shakespearelexikon in ne tudi Onionsov The Oxford Shakespeare Glossary (Clarendon Press 1911). Poslej se bo moral rabiti še tudi Shakespearjev slovar, ki ga je izdelal L. Kellner, znameniti literarni zgodovinar (Tauchnitz, Leipzig

---

* 1. **Julije Cezar.** Tragedija u pet činova. Preveo dr. Milan Bogdanović. Zagreb 1920. Izvanredno izdanje Matice Hrvatske. 148 str.

2. **Julij Cezar.** Žaloigra v petih dejanjih. Poslovenil Oton Župančič. Druga izpremenjena izdaja. Ljubljana 1922. Nova knjižnica 7. Založila in izdala Nova založba v Ljubljani.

3. **Kralj Henrik IV.** Prvi dio. Preveo Milan Šenoa. Zagreb 1922. Izvanredno izdanje Matice Hrvatske. 84 str.

4. **Na tri kralja ili kako hoćete.** Komedija u pet činova. Preveo dr. Milan Bogdanović. Zagreb 1922. Izvanredno izdanje Matice Hrvatske. 125 str.

1922). Tudi brez splošnega slovarja na historični podlagi bo jedva izhajal kakšen prelagatelj; Muret-Sanders (naveden pri Bogdanoviću, Otelo, str. 34.) je po splošni sodbi filološkim idealom znatno oddaljen. Neskončen vir pouka je nedovršeni N. E. D. (A New English Dictionary by Murray, Bradley and Craigie). Neobhodno je nadalje potrebno, da so ti prevodi opremljeni z literarnimi uvodi in s tolmači, ki pojasnijo na kratek način stvarne težkoče. To zahtevo je treba uveljaviti napram onemu delu čitateljev, ki hočejo «zauživati pesnika čistega». Ti uvodi se lahko omeje na obravnavanje zgolj najbližjih literarnih vprašanj; estetska razprava se v teh shematskih črticah ne bi mogla razmahniti. Podatki, ki se tičejo literarnih vprašanj, bi morali zrcaliti sedanjo stopnjo znanja; to gre tem lažje, ker je število publikacij, ki pomenijo resničen napredek, neznatno. V uvodu k Juliju Cezarju govori Bogdanović o razmerju Shakespearja k Plutarhu, navodnemu viru: tukaj bi se moral dotakniti vprašanja, ki igra sedaj važno vlogo: da li je Plutarh posredni ali neposredni vir pesnikov. Čuje se vedno izraziteje mnenje, da je pesnik obdeloval starejše drame: prim. o tem: A. Boecker, A probably Italian source of Shakespeares Julius Caesar. 1918. Ta razprava bi bila lahko Bogdanoviću že znana. V najnovejšem delu te vrste I. M. Robertson, The Shakespeare Canon, London 1922. se pokazuje na starejše, pobližje nepoznane angleške komade. Nujno je svetovati nadalje, da se naslanjajo naši literarni kritiki predvsem na angleške publikacije. Čisto naravno je, da morejo samo domačini preiskovati preteklost z uspehom, ker so njenim virom najbližji. V najizvrstnejših delih inozemcev o Shakespearju (n. pr. pri Brandesu, ki ga navaja Bogdanović) se razpečavajo v strogo znanstvenih vprašanjih zgolj izsledki angleških avtorjev.*

Dočim bo izdajatelj v takih uvodnih skicah beležil izsledke svojega in tujega razmišljanja o literarnih zadevah, bo odložil obravnavanje estetskih in drugih vprašanj za druge priložnosti. Estetske sodbe vise v zraku, ako niso podprte z izčrpnim materijalom, iz katerega izvirajo; za obširno nabiranje in obdelovanje vseh slučajev pa v danem primeru ni časa. Nebistveno z našega stališča je, kar so izrekli o Shakespearju drugi duhovi, n. pr. Tolstoj in Shaw: poleg dobrih opazk tudi mnogo šepastih! Obdelovanje literarnih vprašanj, ki se tičejo pesnika, pa prav za prav ni naloga prevajalčeva; ta je dovršil svojo nalogo, čim nam je priboril kak nov prevod. Da naša književna organizacija še ni popolna, se razodeva v tem, da sta izšli dve najnovejši publikaciji (slovenski Julij Cezar, hrvaški Kralj Henrik IV.) brez uvoda in tolmača. To je korak nazaj; na ta način ne pridemo ne do «kritičnih edicij», o katerih je govoril neki hrvaški list preuranjeno, niti do takih, ki bi se dale primerjati nemškim šolskim tekstom. Preostaje torej, da si naši književni zavodi preskrbe literarne sotrudnike v zaželjeni kakovosti, ki bodo razbremenili prevajalce. Nič se ne dá improvizirati, kar zahteva resnega dela nekaj let.

A obrnimo se k prevodom samim. Ni treba omeniti, da je slovenskemu Juliju Cezarju prišlo v prid vse izkustvo dosedanjega prizadevanja. Prevodi so narejeni v tej drugi dobi, v kateri se bavi Župančič z njimi vedno po originalu, dočim zavzema Schlegel zgolj vlogo komentarja. Kjerkoli jih odprete, povsod vam dokazov pesniške jezikotvornosti:

---

* Znamenito delo te vrste je: A Life of William Shakespeare. By Sir Sidney Lee. Third edition of the revised version. John Murray 1922. Neko prejšnjo izdajo je prevedel na nemško R. Wulker, Leipzig 1901.

Oprosti mi, krvavi kos prsti,
da sem mehak in mil z mesarji temi.
Ostanek si najblažjega moža,
ki kdaj živel je v časa bujnem toku.
Gorje rokam, ki so to kri prelile. (Cezar, III, 1.)

Prevajalca samega razvname neodoljiva sila strasti, ki pretresa tretje dejanje. Tako bo govorila naša tragična muza, upajmo, ako se naši pesniki ne bodo izogibali, kot doslej, dramatskim nalogam v globokem loku. Semtertja se nam zazdi, da je Župančič vendarle predvsem lirik, toliko mehkeji so slovenski stihi proti originalu. Nekaj prispeva k temu vtisu tudi sam habitus slovenske govorice. Prevajalec se pri nas ne more naslanjati na že oblikovani dramatski jezik, temveč ga šele ustvarja. Vzemite samo to: potrebno je, označiti govorico preprostega moža in vendar pri tem ne zabresti v neznosne germanizme. Priznati je treba, da se jim Župančič rajši ko ne izogne:

As proper men as ever trod upon neat's leather have gone upon my handi work (I, 1).

Tako fletni ljudje kakor so kedaj hodili po goveji koži, so hodili po delu svojih rok (str. 6.). Hrvaški prevajalec ima: najvidjeniji ljudi, kar tudi ni ravno primerno. — Neki drug podmenčič, tolikanj omiljen kranjskim avtorjem, gotovo ker slutijo v njem ne vem kakšno prastarino, bo moral polagoma misliti na umik: klavrn ‚klageboere'.

Ker je izza mlada tako nevljudno klavrn.
(Beneški trgovec, I, 2.)

Ne morem tolči klavrnih teh Kernov. (Macbeth, V, 7.)

V razmerju do originala je velika razlika med našim in hrvaškim prevajalcem. Bogdanović se oklepa izvirnika tesno, sledeč mu od verza do verza, od stavka do stavka; Župančič pa pograbi misel kot tako in jo pove po naše, kakor more in ve. Slovanski prevajalec Shakespearja mora pri svojem poslu obiti dve težkoči: ohraniti mora vsebino neokrnjeno, ne da bi razrušil pesniško obliko in strukturo kakor jo je ustvaril original. Župančič se drži srednje poti: žrtvujoč tu in tam kako posamičnost, ohrani prvotno obliko; Bogdanoviću se pri njegovi akribiji podvoji in potroji število verzov. Kdor bi mogel zadostiti obem zahtevam v enaki meri, bi iznašel kvadraturo kroga.

I blame you not for praising Caesar so;
But what compact mean you to have with us?
Will you be prick'd in number of our friends,
Or shall we on, and not depend on you. (Jul. Caes., III, 1.)

Ne karam Vas, da Cezarja slavite,
kako pa mislite nasproti nam?
Ste z nami? Ali naj prodiramo?
in ne zanašamo na Vas se nič. (Župančič, 64.)

Ne korim Vas,
Što Cezara toliko slavite,
Al kako s nama mislite se složit?
I hoćete li, da vas brojimo
U prijatelje svoje, ili dalje
Da pođemo ne osvrćuć se na Vas?
(Bogdanović, 90.)

Od fraze:: will you be prick'd in number of our friends je ostal pri Župančiču samo neznaten ostanek: ste z nami? Tukaj je tudi izraz: «ali naj prodiramo» preveč pregnanten za «shall we on», dasi ga ima tudi Schlegel. Dočim je ohranjeno v slovenskem prevodu prvotno število verzov (4), jih je v hrvaškem prevodu postalo 5½; hrvaški Julij Cezar izgleda v celoti proti originalu znatno obilnejši. Nasprotno obledi v slovenskem prevodu, ki noče žrtvovati prvotne pesniške oblike, marsikatero mesto; prevajatelj je povrh prisiljen rabiti eliptične konstrukcije ne v prilog jasnosti:

If it be anght toward the general good,
Set honour in one eye and death in the other.
And I will look on both indifferently. (I, 1.)

Če je v prospeh kaj blagru občemu:
pred eno oko čast, pred drugo smrt,
in gledal bom oboje ravnodušno. (Župančič, 12.)

— Ako je
Za opće dobo, postavite čast
U jedno oko, a u drugo strah
I ja ću hladno gledat vam u oba. (Bogdanović, 40.)

Fellow, come from the throng, look upon Caesar. (I, 1.)

Iz gneče, človek! Cezarju pred lice! (Župančič, 9.)

Izrađi iz te hrpe, čovječe,
I Cezaru u lice pogledaj! (Bogdanović, 37.)

Tako je postavil Župančič s svojimi prevodi vzor, ob katerem bomo merili naše prevode glede njih točnosti in lepote. Važnost njegovega dela postane tedaj očitna, ko pronikne zanimanje za Shakespearja globlje v narod, ko se bo vdomačila med nami vsa sila novih od Župančiča oblikovanih izrazov. Naravno da prevod ne more biti to, kar original; z angleškega stališča bo nudil prevod seveda drugačen pogled kot z domačega. Tako vam razkrije daljnogled na luni razorane pokrajine tam, kjer vam pričara neoboroženo oko v bajno luč odete ploskve. Tragika prevajalčeva je, da posveti samozatajevalno svoje sile v proslavo tujega genija. (Konec prih.) *J. Kelemina.*

Češka antologija. I. Uredil dr. Ivan Lah. Ljubljana. Slov. Matica, 1922. 322 str.

Pisati recenzije o takihle publikacijah je neprijetno in vendar potrebno delo. Neprijetno je gledati, kako se je v današnjih, za slovensko knjigo tako težavnih časih potratil poldrug stotisoč za slovensko «publikacijo», ki je v resnici samo kup makulature. Potrebno pa se je oglasiti že zato, da nam Čehi — ki danes take stvari že lahko sami kontrolirajo! — ne bodo očitali, da molčé in mirno gledamo, kako ravna slovenski literat s češko poezijo kakor svinja z mehom. V resnici za oceno tega Lahovega dela v našem sicer krepkem jeziku ni dovolj ostrega izraza, ki bi se smel natisniti v literarnem mesečniku. Lah takemu delu ni kos; njegovo znanje češkega jezika je preveč primitivno, njegova malomarnost, ki jo je pokazal pri tem delu, mogoče brezvestna, mogoče naivna, njegova slepota za vse elemente, ki kako pisanje kvalificirajo kot umetniško, pa naravnost neverjetna. On prevaja stvari, ki jih ne razume, in ustvarja prevode, na katerih lahko kritik samo s pomočjo njemu znanih tipičnih Lahovih napak identificira original. Samo par najbolj kričečih, tipičnih primerov; komur ne zadoščajo, jih lahko najde še na kupe.

Lah iz češčine kratkomalo prepisuje — namesto da bi transponiral — neglede na to, da nastajajo vsled takega prepisavčkovanja v slovenskem tekstu nesmiselnosti. Iz češčine prepiše kratkomalo «bajni» (143), «bujni» (182, 187), «laskavi» (184), «v polju» (v půli, 248), «iz brk (kakih neki?) kril Velikanoviča (189, češki «brk» pomeni pero!)», «nevědomo» mu je «nepovedano» (185), «těmi» «temnimi» (181 dvakrat!), «syrý» = «siv» (183, 186). Ker gleda samo s polovico očesa v češki izvirnik, sloveni «slunce jasná» s «solnca žarkega» (248) in ne opazi, da je vsled tega vsa ona poetična astronomija uvoda Máchovega «Maja» — ki ga je tukaj priobčil že drugič! — popolnoma neumljiva, «nejeden» prevede mirno z «noben» (184) in pri tem pokaže, da «Zapuščene», ki šteje borih 28 verzov, sploh ni razumel. Enako je «do jediného» poslovenil (186) enkrat z «brez edinega», drugič pa z «do edinega», ne da bi se zavedal, kako neumljivo kolobocijo je s tem ustvaril. Lah pravi:

> Poslal je knez Vladimir in razposlal
> tri sto junakov brez edinega
> na tega ptiča Velikana Velikanoviča
> in vse je pozobal do edinega,
> ta se je vrnil in sporočil o tem...

Če so oni junaki šli «brez» tega «edinega» nad Velikanoviča, kako je potem mogel pozobati «vse do edinega», in če ni šel in ga Velikanovič ni pozobal, kako se je potem «vrnil in sporočil o tem»? Qui capere potest, capiat! To reč razume samo Lah in z njim vred vsi oni, ki mislijo, da ima kako klopotanje že svoj smisel, samo da je ritmično! Češki «podle» mu je «preko» (180), «kalina» «cvetlica» (183), «do smrti kulhal» je po njegovem «do smrti je noge polomil si» (188), «po jeho žadosti» se pravi baje «k njegovi radosti» (190) «svadlé růži» je «deklici cvetoči» (199) kajpada! — «upřímná» je «dobra» (238), «shledání» je «ljubezen» (250), saj kaj drugega biti ne more! Zato pa nas za svoje neznanje češčine izkuša drugod odškodovati s tem, da pomenljivo oamežikne, da zna — ruščino; «po jehoto vůli bohatýrské» se glasi po njegovem slovensko: «po njegovi junaški voljuški!» Brez šale! Le poglejte na str. 190.!

Veliko število napak v tem prevodu izhaja iz prokrustovske regule «Reim' dich, oder ich fress' dich!», po kateri se Lah očividno ravna. Kaj smisel, pravilnost in lepota, samo da je verz poln in da se stvar kakor že koli rima! Zato mirno sloveni: «V tom cos Lada Milku šepce hezká» «v tem Amor nekaj Ladi zašepeče» (141), «podle měru» «iz misli prave» (!, 144), «če v moči mi je kaj storiti zate» nam. «če v moči ti je kaj storiti zame» (144), «Nedávej se doubravou» «ko boš jahal po dobravi» in malo niže — neverjetno! — «nejel Toman doubravou» res zopet pravi «Ko je jahal po dobravi» (178), «nekaj le mi vest očita» nam. «samo nečesa mi nisi zaupala» (238), «ne dočaka» nam. «ne zbudi» (238), samo zaradi rime sedi pri Lahu povodnji mož nad jezerom «na topolu sredi rož» (244)! Kaj si je neki Lah mislil pri tem? Ali sploh kaj? Iz enakih vzrokov je naravnost bedasto smešen prevod konca «Vrbe» (241—242). Ali bo kak razsoden čitatelj res verjel Lahovemu prevodu, da pravi vrba svojemu možu v izvirniku:

«Iz potoka me izvleci,
veje rumene mi poseci,
deske si iz njih (! vej?) izreži,
lepo zibko skupaj zveži (!),
— — — — — — — — — — —
Ko bo na piščalko vdarjal (!),
z majko se bo pogovarjal.»

Rifmoplet — naj se tukaj tudi meni dovoli ruska beseda! — ki je tak umetnik, da zna, če mu (zaradi rime!) treba, na «piščalko vdarjati», bo ob prvi priliki, če bo (zaradi rime!) treba, na klavir piskal! No, to bo lepa muzika!

Pomanjkanje literarnega okusa in nepoznanje literarne tehnike je zakrivilo, da je prevajalec samovoljno spreminjal ton, tehniko in vsebino originalov in v prevode spravil reči, ki jih v originalu sploh ni. Čelakovský pravi «smelo moj čolniček plava», Lah pa (176), da «mirno», jezdec «jede», pri Lahu pa «dirja» (179), veter «fouká», pri Lahu (ravnotam) pa naravnost «tuli». V Erbenovi «Poldnevnici» (242) otrok kriči, naravnost «vrešči», pri Lahu pa «plaka», ravnotam je verz «a mně hasne u vaření» preveden «v peči vse mi prekipeva»! Dočim je v teh slučajih tekst po nepotrebnem podčrtaval, njegovo občutje potenciral, ga drugod — da se račun izravna — trivijalizira: «dám radostí na tisíce» sloveni (180) «tvoja bom nocoj še jaz», «za ruku ho ujala» pa (ravnotam) «ga je krog pasu obvila» (? objela?). Ker ravna zelo svobodno s tekstom, mu ga včasih zmanjka in zato mirno porabi kot mašilo «Lepa čednost res je snaga» (245), fenomenalno modrost, ki je v originalu sploh ni!

Poleg drugih tujih prevodov je Lah v to antologijo sprejel tudi skrben Benkovičev prevod «Kozmičnih pesmi» Nerude in vzoren Stritarjev prevod iz Erbena. Namesto da bi se iz njih kaj naučil, je ne samo malomarno ravnal z njimi, bili so mu naravnost v pohujšanje. V Benkovičevem prevodu je ostala (285) fatalna tiskovna pogreška «zakruli» nam. «zagruli» in v prevodu XVII. «Kozmične pesmi» (orig, štev. 22 — zakaj niso ohranjene originalne številke?) je izpuščena cela, za umevanje celote jako važna kitica. Decentni in precijozni Stritar se je ustrašil Erbenovega naslova «Svatební košile» — za božjo voljo, ali je mogoče zapisati «Poročna srajca»! — in je namesto njih postavil «Mrtvaški ženin», v tekstu pa pregrešno «srajco» zamenil z decentnejšo «košuljo»! Lah caplja slepo za njim in postavi spodobno «košuljo» namesto nespodobne (?) «srajce» tam (177), kjer za to ni Stritarjevega razloga. Čelakovský ne more Čehom naše besede «vila» drugače prevesti, ko da jo opiše z «gozdna deklica» (lesní panna), Lah vsega tega ne vidi in sloveni «gozdna vila» (177).

Lah sploh marsičesa ne vidi, pred vsem tega ne, kar bi kot literat in prevajalec literarnega dela videti moral: literarnega stila in literarne tehnike. Najsi bo tega krivo njegovo nezadostno znanje literature in njene tehnike (ki jo mora v šoli vendar razlagati!) ali njegova naravnost suverenska malomarnost, dejstvo je, da ga ta očitek zadene v polni meri tako glede «narodne» kakor «čiste» umetnosti. Pri njem so zabrisane tehnične značilnosti originalov in prevodi vsled tega po večini le brezbarvni prepevi, često pa naravnost travestije občutja in vsebine izvirnika. Značilni «narodni» diminutivi «botičky, vodičky» so v njegovem prevodu izginili (244), značilno narodno palilogijo «vzali se od nekud» in «vzav se tu od nekud» je prestavil (182): «In prišli na mah (!) so, priskakali — od nekod se konj lep pojavil je». Zabrisane so značilne besedne — za prevod ne težavne — igre: «rozpůlil v dvě půle» — «razsekal je v dela dva»

(182); přebyva: příbyva + odvíva: zavíva» — «prebiva: je + obdaja: napaja» (184); «dvě žebra ve dvě» — «polomil na dvoje si rebra je» (188). Lah nima nobenega čuta za pesniško funkcijo kontrasta. Čurilo Plenkovič nagovori neznana junaka: «Odgovorita mi z besedami ravnimi in ne stavita mi besed povprek», kar je pri Lahu (185) zabrisano z «niti besede mi ne prikrivajta». Značilno negacijo «Niso sivi volkovi» je «popravil» v «Po plani so volki iz gozdov razgnali se» (187) in prepesnil iz Máche (195):

Kakor golob snežnobel
pod modrim nebesom leti —

ker ni prav vedel, zakaj kontrastira Mácha belega goloba s črnim oblakom. (To «modro nebo» je značilen košček iz trivijalnega inventarja obrabljenih poetičnih klišejev, s katerimi Lah travestira preciznost in plastiko originalov!). V prevodu Kollárjevega soneta (I, 67, str. 144) poje Lah:

o mati Slavija, podaj mi krila,
da bi na njih me čudotvorna sila
nosila daleč med slovanske brate,
med Čehe, Ruse in Hrvate,
kjer Visla, Volga vode je razlila.

Kakor metulj, ki nad cvetovi leta,
odletel bi v oddaljene svetove
neznanega slovanskega mi sveta —

Ta prevod je prava uganka! Čudno je naštevanje slovanskih «bratov» in čudna Kollárjeva trditev, da mu je slovanski svet «neznan». Uganka se takoj pojasni, če pogledamo original. Tam stoji «med Čehe, Srbe in Hrvate in potem k virom Visle in Volge» in namesto «neznanega» stoji «vsega». Ker ni razumel funkcije poetične figure, ki tiči v «virih Volge in Visle», je osupnjen pogrešil Ruse in Poljake in da to reč vsaj nekoliko «popravi», izbacnil Srbe in vstavil na njih mesto Ruse, največji slovanski narod. In ker po njegovem vkljub tej «korekturi» še ni «vsega slovanskega sveta» spravil v sonet, je dalje niže — da reši Kollárjevo (?) znanje — njegov «veškerého» diskretno «popravil» v «neznanega slovanskega mi (!) sveta». Plaudite, amici!

Nekak višek Lahovega «traditorstva» je njegov prevod 79. pesmi iz Čelakovskega «Stolistne rože» (pri Lahu štev. II. na str. 175). Ker je pesmica kratka, postavim izvirnik in prevod v splošno kontrolo sem:

Již ve vísce mezi bory
svatvečer se odzvonil,
a přes obrůžene hory
letní den se překlonil.

Jak zlatý štít bohatýra
luna plá ve blankytu:
vlij, ó duše všehomíra
lad i mého do citu.

Ztiš ty vlny v pláni hladkou,
dej, by přítomnost tvou sladkou
srdce moje poznalo,
v souzvuku tvém plesalo.

Med gozdovi, med borovi
je odpel večerni zvon
tam za daljnimi vrhovi
vtonil dan je v nebesklon.

Kakor zlati ščit junaka,
mesec v nebu se blišči,
v mraku moja duša čaka,
da se v noči pomiri.

Plovi, misel moja, plovi,
med nebeškimi svetovi,
združi se v en glas in dih
tam v vsemirja tisočih.

Ta značilna «profession de foi» čistega romantika, v kateri v nekaki panteistični zamaknjenosti prosi «dušo vesoljstva» — znano «Weltseele» nemških romantikov — naj vlije miru v njegovo razburkano čustvovanje, da bo potem njegovo srce harmonično zvenelo v skladu z njo — kaj je postala pri Lahu? Kopica žvenkljajočih verzov, ki se jim original komaj še oddaleč pozna, pojoča z gluhim žvenketom obrabljenih pesniških fickov kakor n. pr. «nebosklon»; na mesto «duše vesoljstva» je pomaknjena Lahova «duša», na mesto pesnikovega «srca» Lahova «misel». Take substitucije in transpozicije so za Lahovo prevajanje značilne; naj se v originalu glasi pastirčkova piščalka, bojni rog, gosli ali orgle ali naravnost cel orkester, v Lahovih prevodih zveni vse kakor iz obrabljene lajne, ki premore komaj dober tucat davno znanih, banalnih akordov.

J. A. G.

Praprečanove zgodbe. Povesti, stare zgodbe in črtice. Spisal Anton Stražar. 1922. Samozaložba. Natisnil A. Slatnar v Kamniku.

Pojavila se je nedolžna knjižica črtic in zgodb, iz katerih vejejo spomini na nekdanjo Aleševčevo dobo. Avtor teh ponižnih povestic je preprost deželan samouk, ki ima do «literarnega delovanja» uprav otroško veselje in izkuša s pridnim samoizobraževanjem zadostiti svoji vedoželjnosti in «spisovateljskemu» nagonu, kar mu je v prijeten oddih od dela na polju in travniku.

Pričujoče zgodbice, ki naj ga označujejo kot nekakega ljudskega pripovednika, so seveda le več ali manj zaokroženo kramljanje in le sestavek «Zadnji Rožeški graščak» izkuša biti, seveda začetniška, «povest». Vsa zbirka je pač iz dobre volje porojen poizkus, napisan v še dovolj čistem jeziku. *Miran Jarc.*

Camilla Lucerna: Aseneta. Po staroj predaji. Zagreb 1922. Str. 52.

«In dal mu je (sc. Faraon Jožefu) za ženo Aseneto, hčer Putifarja, duhovnika heliopolskega.» (M. I. 41. 45.) Te preproste besede svetega pisma v povesti o egiptovskem Jožefu so delale mnogo preglavic pravovernim Judom; nastale so najrazličnejše pravljice in legende. Eno, pač najljubkejšo izmed njih, podaja Camilla Lucerna v res uspeli in lepi obliki. Zgodba je čista, preprosta in naivno enostavno razpletena.

Aseneta, hči velikega duhovna Putifarja, noče nič slišati o Jožefu, potujočem po egiptski deželi in se skrije pred njim v svoje sobe. Sloneč ob oknu ga vidi vstopiti na dvor in njegova lepota jo vso prevzame. Hiti mu naproti in ga hoče ob pozdravu poljubiti; Jožef pa jo zavrne, ker še ni pila iz kupe nesmrtnosti in še ni jedla od kruha življenja. Ko odide On, v katerem je ona ugledala sinu Najvišjega, neizmerno dobrega, močnega in silnega, vzplapola v njej plamen hrepenenja, ki jo očisti vsega, kar je bilo zemeljskega: odpovedala se je zlatim bogovom, katerih svečenica je bila, in pometala njihove kipce na cesto, postila in pokorila se je sedem dni in sedem noči, zanemarjala zunanji blesk in lepoto svojega telesa. Osmi dan se vrne On, živa Beseda, in Aseneta, spokorjena, izmirjena, v notranjosti trdna kakor stolp, postane njegova žena.

To je vse: enostavno, prozorno in preprosto, brez katastrofalnih zapletkov in digresij. Zdajinzdaj vzklije med pripovedjo kakor ponižna skrita cvetlica mistična misel, prepletajoča in izgubljajoča se povsem v pestri tkanini zunanjih dogodkov. Eno pa prerašča vse in odeva kot vonljiv oblak podobi lepe Asenete in močnega Jožefa: nižje bitje spoznava nad seboj neko višje bitje, kateremu se pokori in mu služi, kar je pramotiv in jedro vsake mistike. Ta preprosta slika je obenem tudi alegorija, ker poroka Jožefa z Aseneto je združitev Logosa z Dušo, Kristusa s Cerkvijo. Vse to pa ji ne vzame njenega poetičnega bleska in v tem leži v prvi vrsti njena odlična vrednost.

Staro srbsko redakcijo iz XI. stoletja, neposredni prevod iz grškega originala, ki se je menda našel v VI. stoletju, je priobčil St. Novakovič v Starinah IX., str. 27. — Na to se po večini opira pričujoča ideja, ki je v prvi vrsti namenjena estetskemu užitku in je kot taka dosegla svoj namen. Slog, ki že v starosrbski redakciji živo spominja na biblijo s svojo slikovitostjo in notranjo ritmiko, je prirediteljica ugladila, izpolnila vse vrzeli in «podvrgla rečenice nepisanim, a ipak strogim zakonima jezične melodike i blagoglasja» (str. 8). Posrečilo se ji je v polni meri, kar je njej in knjigi v čast.

Tekstu je pridejan dodatek, v katerem učena profesorica (pa zato prav nič suhoparna), razlaga smisel in zgodovino romana. Oprema knjige je zelo lepa, preprosta in razkošna obenem in bi se v tem tudi slovenski izdajatelji mogli marsičesa naučiti. *M. Pretnar.*

Kronika.

Masaryk o nalogah univerz in inteligence. Na prvi skupščini češkoslovaških vseučiliških profesorjev, ki se je vršila letos sredi maja v Pragi in katere sta se kot odposlanca ljubljanske univerze udeležila tudi rektor prof. dr. Gregor Krek in prof. dr. Zdenko Frankenberger, je Masaryk na pozdrav predsednika zborovanja odgovoril s sledečim govorom:

«Hvala Vam, gospod predsednik, za Vaše prijateljske besede; če pa naj ne bo ta moja hvala in moja navzočnost na zborovanju gola formalnost, mi dovolite nekoliko besed. Po Vašem programu boste govorili o reformi visokih šol, o zbližanju vseučilišča in naroda, o mednarodnem pomenu visokošolskega študija in o zelo važnem dijaškem vprašanju. Po pravici boste obravnavali tudi vprašanja, ki zadevajo Vaš stan, posebno docente, vprašanje, ki ga je v naših razmerah treba rešiti. Razume se samo po sebi, da tudi sam premišljam o teh vprašanjih s stališča države.

Vaše zborovanje je viden dokaz, kako se je naše visoko šolstvo razvilo. Spominjam se, kako sem takoj, ko se je osnovala naša prva univerza, čutil potrebo druge; danes imamo tri in poleg tega še ostale visoke šole. Šole torej imamo — sedaj treba le, da bi bile res visoke, na višku znanosti, izobrazbe in vzgoje.

Znanost je svojo popolnost in moč dosegla s specijalizacijo; v specijalizaciji moramo iti naprej. Toda človek že po naravi ne stremi samo po spoznanju posameznih delov sveta, ampak tudi po spoznanju celote sveta in življenja. Zato je poleg strokovnjaštva vedno živelo hrepenenje po splošni izomikanosti in filozofiji. Človeku učenost in množina znanja ni dovolj, on stremi — kar je program moderne dobe v vseh duševnih strokah — po resnici. On hoče imeti odgovor na življenska vprašanja in razmišlja o smislu življenja in sveta.

Visoka šola mora dajati potrebno znanje, ona mora učiti. Poleg tega pa mora svojo mladino učiti samostojno raziskovati in jo — hočeš nočeš — tudi vzgajati; vsak profesor je vzgojitelj, dasi tega mogoče ne ve ali mu ne gre za to. On je mladini vzor s svojo besedo, metodo in delom.

Že pred vojsko se je po vsem svetu mnogo razmišljalo o reformi visokih šol, ki nujno predpostavlja reformo srednjih in nižjih. Vojska in revolucija sta stremljenje po koreniti šolski reformi ojačili. Reforma šol pa je najprej v reformi učiteljstva. Vzgajati mlade — so besede nekega naučnega ministra — ni težko; težja je vzgoja starejših. Potrebno je, da vsak učitelj, posebno pa na visokih šolah, obseg in globino te zaželjene nove reformacije premisli in v sebi preživi. Češki visokošolski profesor ima tukaj marsikaj dopolniti in — dovolite mi to besedo — tudi kaj popraviti.

Republika in demokracija sta nam prinesli svobodo in s tem svobodno šolo in svobodno učiteljstvo. To je ogromna, še ne ocenjena in še ne popolnoma razumljiva pridobitev. Od svobodne šole pričakujem za razvoj naroda mnogo; učitelju in učencu na naših šolah ni treba več sklanjati svoje duše pred nikomer, kakor se je včasih godilo.

V reformnih zahtevah se sedaj povdarja želja, naj bi se visoke šole približale narodu. Zahtevajo se ljudske univerze, zopet in zopet se zahteva univerzitetna ekstenza in podobne reči. Tudi zahteva visokošolske izobrazbe ljudskega učiteljstva sodi sem. To je brez dvoma dokaz splošnega duševnega gladu. Kar se je doslej storilo v tej smeri, se mi zdi samo poizkus in prehod h končni rešitvi. Visoke šole se ne morejo in ne smejo odreči znanstveni preciznosti in strokovnjaštvu, popularizacija znanosti ne sme voditi v površnost, izobraženiško sladkosnednost in nevarno polizobraženost, toda — naloga je postavljena in visoke šole se morajo z njo resno baviti. Ni dvoma, da dajejo vse naše šole mnogo nepotrebnega in da bi se z boljšo metodo poučevanja dalo podati več in boljše. Dotaknili ste se, gospod predsednik, tudi vprašanja nivelizacije izobrazbe. To je v resnici težaven problem našega časa vsepovsod; sam se moram z njim večkrat pečati in delati praktične sklepe. Bridko občutim, da nimamo točnejših pravil za napredovanje uradnikov z višjo šolsko izobrazbo v primeri z uradniki z nižjo. Šolsko in uradno izpričevalo še ni vedno samo po sebi zadostno merilo za sposobnost in porabnost; poleg šole se uveljavlja tudi življenska izkušnja in samoizobrazba. Aristokracija izobrazbe in učenjaštva je socijalno najmanj upravičena. Soglašam sicer s Platonom, toda Platon si je na vladi želel modre ljudi in ne pedante.

Vojna in revolucija sta uveljavili demokracijo z načelom majoritete in parlamentarnim režimom. Razširitev in veljava splošne glasovalne pravice rodi nujno težave, s katerimi se demokratski režim povsod bori. Večina sama po sebi še ni nikak porok za pravilnost, resnico in pravico; boj političnih strank krepi strankarstvo, stranke pa v državne urade in parlament ne pošiljajo vedno svojih najboljših ljudi. Administrativna in politična sposobnost in praksa nimata v volitvah dovolj jamstva, in zato je ravno v demokraciji postavljen veliki problem vodstva: kako izobraziti politične voditelje in jim omogočiti vodstva. Monarhije takih težav niso poznale.

Ta problem zadeva visoke šole v najvišji meri; dijaki in profesorji so volilci, vojaki, dijaki so bodoči učitelji in uradniki, profesorji so poslanci in višji uradniki. Že zaradi tega je izdatno sodelovanje pri rešitvi socijalnih in političnih problemov naloga visokih šol. To ne pomeni udeležbe pri vsaki politični akciji v strankah in parlamentu, ampak predvsem nalogo, da naj visoke šole podajajo ono znanje in izobrazbo, ki sta potrebna za politiko, ki naj bo v pravem pomenu besede kulturna. Pravi politični voditelj naroda ni le poslanec, minister ali prezident, večkrat vodijo narode bolj in boljše nevidni, ali celo že ne več živeči voditelji. Visoka šola je predvsem poklicana, da vsaj teoretično vodi znanstveno politiko, da se bodo učitelji in dijaki izmotali iz neplodnih abstraktnih gesel, iz vrveža strank in strančic, ki le prerade pozabijo na narodno in državno celoto.

Vojna in revolucija sta poleg dobrih posledic prinesli ravno tako tudi slabe; njim se morajo upreti visoke šole in šole sploh, učitelji in učenci. Vsem nam je treba energičnejše in uspešnejše delavnosti in vestnosti. Znanost je delo, visoka šola ima torej danes vzvišeno nalogo, da s svojo delavnostjo daje zgled in da z njo vodi.

Visoke šole in šole sploh se morajo zavedati, da rešitev samo materijalnih vprašanj še ni dovolj. Ne pravim, da gmotna vprašanja niso važna; naravnost zelo važna so. Vsak delavec je vreden svojega plačila. Toda enako važna so za posameznika in narode duševna vprašanja.

Visoke šole ne smejo gojiti enostranskega intelektualizma, sicer bodo postale duševne kasarne. Inteligenca ni samo v množini znanja; vprašanja umetnosti, vere, nravnosti, izobrazbe niso nič manj važna. Stari politični režim in kapitalizem sta s podpiranjem enostranskega intelektualizma privedla v ono površnost, iz katere se je rodila vojska. Zato mora socijalizem, kot nasprotnik kapitalizma, in vsa reforma baš v tej stvari kreniti na popolnoma nova pota.

Zelo pogosto, posebno od strani inteligence, se poudarja potreba organizacije. Da, organizacije je treba, in v vseh strokah; treba je tudi organizacije celote. Toda ne pozabimo, da organizacija sama prav lahko postane mehanična in materijalistična. Poleg organizacije treba tudi ustvarjanja; vsak posameznik mora na svojem polju množiti fundus instructus in se truditi, da ustvarja novo in boljše.

Zato se tudi ne strinjam z ono inteligenco, ki tako često kliče po «politiki močne roke». Sama politika nas sploh ne bo rešila; potrebno je, da vsak misleč poedinec, posebno pa visokošolski inteligent, v sebi najde in ima duševni centrum, ki mu je v kaotičnem vrtincu idej in idejic nravno stališče in izhodišče. Zunanja avtoriteta, pa bodi še tako spretna in organizirana, ne zadostuje. To nam je vendar vojska jasno dokazala. Samo zunanja avtoriteta, slepa poslušnost, nagrade in kazni, niso dovolj. Visokošolski izobraženec se mora truditi za priznanje duševne avtoritete; ta je v avtonomiji duha in kritičnega razuma; toda vsako znanstveno delo je znanstveno sodelovanje. To in baš to mora pravi inteligent razumeti; našel bo sebe, toda ne bo se izoliral, ne precenjeval in poviševal, ampak bo priznal delo vsakega posameznika in zavzel svoje mesto v harmonični celoti znanstvenega sistema. Znanost je v pravem smislu besede demokratična, ni aristokratična.

Veda in visoke šole so same po sebi in po svojem bistvu svetovne; izkušajo spoznati celoten svet in s svojim naukom in s svojo metodo bližajo posameznike in narode. Pošteno in vestno opazovanje in proučevanje istih predmetov narave in družbe, pravilne sodbe vodijo k soglasju in enoti vseh mislečih; moč znanosti tiči v dokazih in ne v nasilju. V vedi poudarjamo metodo; kdor si je osvojil znanstveno metodo v svoji stroki, se bo tudi v drugih slučajih trudil ravnati znanstveno. Znanstvena metoda označuje in veže izobražence.

Veda je mednarodna; s tem pa ni rečeno, da nima nekega narodnega značaja; kajti znanstvenik, raziskovalec ima kot član kakega naroda svoje nravne in narodne lastnosti. V metodi, v izberi predmetov itd. se v vsaki vedi kaže narodni značaj. Razen tega mora biti znanstvenik kot član svojega naroda glasnik in čuvaj narodnih idealov. Prava univerzalnost in mednarodnost izhaja iz organizacije zavedajočih se narodov. Narodna zavednost pa ni istovetna z narodno domišljavostjo in ekskluzivnostjo — prava znanost je skromna, človeška in vodi k človečanstvu.

Danes stojimo vsi pred problemi, ki sta nam jih postavili vojska in revolucija; kriza povojne dobe nalaga vsakemu mislečemu učitelju, posebno pa visokošolskemu, da razmišlja o usodi in nalogah našega naroda in naše države. Vašemu posvetovanju želim srečo v blagor znanosti, šolstva in republike.»

Nove knjige.

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Božičević, Ema. Alemka. Roman. Split. «Jugoslavenska knjižara». 1918. 127 str. Cena 4 Din.

* **De Amicis, Edmondo.** Srce. Za srpsku decu udesio prema talijanskom originalu S. Kalik. Četvrto, popravljeno izdanje. Sa 34 slika. Beograd. S. B. Cvijanović. 1922. 165 str. 15 Din.

Gvozdanović, Dimitrije. Unuk kraljevića Marka. Drama u dva dela. Zagreb. Komisionalna naklada Hrvatskog štamparskog zavoda, d. d. 1922. 319 str.

Herben, Jan. T. G. Masaryk. Prevel Božidar Borko. Maribor. Sokolska župa Maribor. 1922. 39 str.

Jelenc, Vitomir Feodor. 1914.—1918. Spomini jugoslovanskega dobrovoljca. Ljubljana. Učiteljska tiskarna. 1922. 286 str.

Katekizem, mali doktorja Martina Luthra ali glavni nauk svete krščanske vere. Ljubljana. Kr. zaloga šolskih knjig in učil. 1922. 22 str. Cena mehko vezani knjigi 2·50 Din, poltrdo 3 Din.

Krleža, Miroslav. Tri kavalira gospodjice Melanije. Staromodna pripovijest iz vremena kad je umirala hrvatska moderna. Zagreb. Matica Hrvatska. 1920. 143 str.

Mažuranić, Giovanni. La morte di Smail-aga Čengić. Versione, prefazione e commentario di Vladimiro Bakotić. Split. Hrvatska knjižara. 1922. IX + 106 str. Cena 15 Din.

Podkrajšek, H. Računstvo za lesne obrte. Ljubljana. Kr. zaloga šolskih knjig in učil. 1922. 170 str. Cena mehko vezani knjigi 13 Din, poltrdo 15 Din.

Potočnik, Aneta. Premier livre pour l' enseignement du français des jeunes filles. Ljubljana. Kr. zaloga šolskih knjig in učil. 1922. 74 str. Cena mehko vezani knjigi 5 Din, poltrdo 6 Din.

Popović, Jovan Sterija. Rodoljupci. Veselo pozorije u pet djejstvija. Zagreb. Pozorišna Biblioteka, V. 1922. VI + 58 str. 5 Din.

* **Preradović, Petar.** Antologija. Uredio i predgovor napisao Branko Vodnik. Zagreb. Narodna knjižnica. 1922. XVI + 115 str. Cijena 7 Din., na finom papiru i elegantno vezano 10 Din. (Naši pjesnici, I.)

Sič, Albert. Računske naloge za trgovske šole. Ljubljana. Kr. zaloga šolskih knjig in učil. 1922. 188 str. Cena mehko vezani knjigi 13 Din, poltrdo vezani knjigi 15 Din.

Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. S podporou ministerstva školství a národni osvěty vydávaji O. Hujer a M. Murko. Ročnik I. Sešit 1. Praga. 196 str. Za Jugoslavijo letno Kč. 100·—. (Izhaja štirikrat na leto.)

Strindberg, Avgust. Bedakova izpoved. Preložil Fran Albrecht. Ljubljana. Umetniška Propaganda. 1922. 232 str.

* **Velimirović, Nikolaj.** Nove besede pod gorom. Beograd. S. B. Cvijanović. 1922. 101 str. Cena 10 Din.

Zakon o zavarovanju delavcev. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1922. 152 str. Cena 8 Din, po pošti 40 para več. (Zbirka zakonov, IV.)

Zakon o zaščiti delavcev. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1922. 70 str. Cena 6 Din, po pošti 50 para več. (Zbirka zakonov, V.)

Urednikov «imprimatur» 19. septembra 1922.

LJUBLJANSKI ZVON
Mesečnik za književnost in prosveto
XLII. letnik 1922 10. številka

E. Rostand-Oton Župančič: (Konec.)

Roksanin poljub.

Tretje dejanje heroične komedije «Cyrano de Bergerac».

Osmi prizor.

Cyrano, Kristijan, kapucin.

Cyrano (kapucinu):
Kaj išče novi ta Dijogen tod?
Kapucin: Hišo gospe ...
Kristijan: Vrag nesi to priskuto!
Kapucin: Robinove ...
Kristijan: Kaj hoče?
Cyrano (pokaže kapucinu eno ulic): Tale pot,
pa kar naprej.
Kapucin: Gospod, do tja ves čas
prebiral rožni venec bom za vas. (Odide.)
Cyrano: Pa srečno pot! Bog blagoslovi kuto!
(Se vrne v ospredje h Kristijanu.)

Deveti prizor.

Cyrano, Kristijan.

Kristijan: Preskrbi mi poljub! ...
Cyrano: Ne!
Kristijan: No, prej ali slej ...
Cyrano: Da, blizu je minuta, neodložna,
ko res se strneta v omamni strasti
tvoj plavi brk in njena usta rožna.
(Zase.)
Pa naj bo rajši ...
(Zgoraj zažvenketa okno, Kristijan se skrije pod balkon.)
Roksana (stopi na balkon): Vi ste? Nisva prej ...
že govorila ... o ...
Cyrano: Poljuba slasti:
Zakaj ga vaša ustnica ne tvega,
ko vendar njega ogenj jo že pali?

Zakaj se ga bojite, kaj vas bega?
Ni kdaj pogovor vam prešel v smehljaj,
in ni nepazoma, brez vsake žali
smehljaj se v vzdih, vzdih se v solze prelil?
Neznaten še premik, neobčutljiv:
solze, poljub — vmes je en sam zgrozljaj.
Roksana: Molčite!
Cyrano: Kaj v poljubu res tiči?
Prisega, bolj od blizu, tajna, tiha,
obljuba, ki priznanje vroče diha,
rožna točka na i v besedi «ti»;
čebele šum in etra valovanje,
vonj večnosti in rož večernih sanje,
skrivnost, ne ušesom, ustnicam izdana,
ko nam na usta pritrepeče duša,
in čaka, da jo ustnica okuša!
Roksana: Ne več!
Cyrano: Poljub — dragost, tako izbrana,
da še francoska je kraljica z njim
najsrečnejšega lorda nagradila!
Roksana: O!
Cyrano: Jaz kot Buckingham molče trpim,
kot on častim kraljico — tebe, mila,
kot on otožen, zvest.
Roksana: In lep tako!
Cyrano (iztreznjen, zase): Da, da, in lep, to sem pozabil, to.
Roksana: Pridi in vtrgaj rož večernih sanje!...
Cyrano (potiska Kristijana proti balkonu):
No, gor!
Roksana: Čebele šum...
Cyrano: Gor!
Roksana: Etra valovanje...
Cyrano: Gor!
Kristijan (se obotavlja): Zdaj ne; v glavi čutim tako zmedo!
Roksana: Vonj večnosti!...
Cyrano (ga porine): Tak spravi se, govedo!
(Kristijan se zavihti na klop in se povzpne po vejevju in stebričih do balkonske ograje, ki jo okobali.)
Kristijan: Roksana! (Jo objame in se ji skloni k ustnicam.)
Cyrano: Aj! Srce mi v živo reže!
Poljub, ljubezni svatba! Jaz pa, ah,
ubogi Lazar, ki drobtine streže!

Da, res je — nekaj vživam z mize tvoje,
Roksana: na njegovih ustnicah
poljubljaš prejšnje le besede moje.
(Teorbe se oglase.)
Mehkó — rezkó: spet kutar!
(Dela, kakor da je pravkar pritekel in zakliče na glas:)
He!
Roksana: Kdo je?
Cyrano: Jaz sem prišel. Je Kristijan tukaj še?
Kristijan (zelo začuden):
Cyrano?
Roksana: Stričnik moj?
Cyrano: Zdrava, sestrična!
Roksana: Pridem takoj!
(Izgine v hišo. V ozadju kapucin.)
Kristijan (ga uzre): Že spet!
(Odide za Roksano.)

Deseti prizor.

Cyrano, Kristijan, Roksana, kapucin, Ragueneau.

Kapucin: Ta gospodična
Robin ...
Cyrano: A rekli ste Ro-lin.
Kapucin: Kedaj!
Bin, B, i, n, bin!
Roksana (stopi na prag, za njo Ragueneau s svetiljko in Kristijan):
Kaj je?
Kapucin: Pismo.
Kristijan: Kaj?
Kapucin (Roksani):
O, prav gotovo kaka sveta stvar!
Častit gospod ...
Roksana (Kristijanu): De Guiche!
Kristijan: Si upa? Kaj pa hoče?
Roksana: O, česar ne doseže prav nikdar!
(Odpre pismo.)
Tvoja sem, in ...
(Pri Ragueneaujevi svetiljki čita potihoma zase:)
Madame, boben ropoče;
moj polk se danes je na pot odpravil;
na videz tudi jaz — a sem se vstavil.
Nisem vas slušal. V kloštru sem ostal.

Da vas posetim, sem vam list poslal
po bedasti ovčici božji tej,
ki nič ne sluti. Vaš smehljaj poprej
me je zbodril, da gledal bi ga spet
na samem rad. Dobrotno oprostite
predrznežu, ki upa, da sprejet
bo milo, in je vdani vaš... etcetera...»
(Kapucinu:)
Moj oče, čujte list; bliže stopite.
(Vsi se približajo, ona čita na glas:)
Tako je volja kardinalova:
nič ne pomaga vam se brániti.
Zatorej vam po možu tem spoštljivem,
razumnem in docela zanesljivem
hitim stričev ukrep naznaniti.
Ta sveti mož naj še nocoj pri vas
Kristijana z vami (Obrne list.) tajno poroči;
vem, ženin ta po vašem srcu ni.
A vdajte se, čeprav je trd ukaz.
Saj za pokoro vso in vse težave
vas bo poplačal Bog. Iz misli prave
vam to sporočam, in udan do dna
ostanem vedno vaš... etcetera...»

Kapucin (žareč): Pobožen to gospod! Saj sem dejal!
Svete stvari! Prav nič se nisem bal!

Roksana (potihem Kristijanu):
Znam čitati?

Kristijan: Hm.

Roksana (na glas, brezupno): O, nadloga!

Kapucin (ki je s svetiljko obsinil Cyrana):
Ste vi?

Kristijan: Jaz!

Kapucin (obrne svetiljko proti njemu, in kakor da je nekaj podvomil, ko je videl, kako je lep): Ampak...

Roksana (živahno): Še pripis! Oho!
«Za klošter tisoč frankov.»

Kapucin: O, za boga!
Pobožen mož! (Roksani:) Udajte se!

Roksana (z mučeniškim glasom): Naj bo!
(Ragueneau odpre vrata in povabi kapucina, naj vstopi; tačas Roksana potihem Cyranu:)
A vi prestrézite De Guicha!

Cyrano: Pràv!
(Kapucinu:) Bo dolg obrèd?
Kapucin: Petnajst minut samó.
Cyrano (sili vse v hišo):
Sedaj pa noter, jaz bom tu ostàl!
(Roksana povabi Kristijana v hišo. Odidejo.)

Enajsti prizor.

Cyrano sam.

Cyrano: Petnajst minut ga naj držim — kako?
(Skoči na klop in pleza po zidu proti balkonu.)
Tako bo, da!
(Teorbe zasvirajo žalostno arijo.)
Ho, ho, to je možak!
(Tremolo posebno mračen.)
O, pa še kak!
(Dospel je na balkon, tam si potisne klobuk na oči, odloži meč in se zavije v plašč, nato se skloni in gleda dol.)
Visoko — no, vseeno!
(Stopi čez ograjo, potegne k sebi vejo drevesa, ki sega čez vrtni zid, se obesi ob njo z obema rokama; pripravljen spustiti se na tla.)
Le čakaj, jaz zagodem ti pošteno!...

Dvanajsti prizor.

Cyrano, De Guiche.

De Guiche (nastopi zakrinkan in tava po temi):
Da bi jih vrag, meniške te koštrune!
Cyrano: A strela, če spozna moj glas?
(Se spusti z eno roko in dela, kakor bi obračal neviden ključ.)
Krik! Krak!
(Svečano:)
Sedaj pa po gaskonjsko, Bergerac!
De Guiche (si ogleduje hišo):
Tu bo. Ta krinka je očem na poti!
(Hoče vstopiti. Cyrano skoči z balkona, držeč se za vejo, ki se upogne in ga položi med vrata in De Guichea. Dela se, kakor da je priletel iz velike višine, se iztegne po tleh ter obleži kakor brez zavesti. De Guiche odskoči.)
He, kaj?
(Ko vzdigne oči, se je veja že sprožila nazaj; vidi samo nebo in ne ve, pri čem je.)
Odkod je pal ta človek?
Cyrano (sede in z gaskonjskim naglasom): Z lune!
De Guiche: Kaj... z...

Cyrano (kakor bi se mu sanjalo): Koliko je ura?
De Guiche: Se mu moti?
Cyrano: Kak kraj? Kak dan? Kateri letni čas?
De Guiche: Ampak...
Cyrano: Vrti se mi!
De Guiche: Gospod...
Cyrano: Bum, bum —
z lune na tla!
De Guiche (nestrpno): Ah, kaj!
Cyrano (vstane, z grozovitim glasom): Da, z lune — jaz!
De Guiche (se odmakne): No da, pa z lune!... Mož je zgubil um!
Cyrano (korači proti njemu):
Zares, ne metaforično samó!...
De Guiche: Ampak...
Cyrano: Sto let, ali minuto slabo,
je trajal padec moj — a kdo to vedi! —
Prej pa sem bil na tisti krogli bledi!
De Guiche (skomigne):
Da, da! Zdaj grem!
Cyrano (mu stopi na pot): Kje sem? Vse bi vam storil,
če mi poveste! V ktero deželó,
gospod, odkrijte, sem primeteoril?
De Guiche: Sto strel!
Cyrano: Izgubil sem oblast nad sabo —
brez cilja, brez krmila in brez vesla...
Na kakšno luno me, na kak planet
je peza moje zadnjice zanesla?
De Guiche: Gospod, odkrito...
Cyrano (s prestrašenim vzkrikom, da se De Guiche odmakne):
Ha, za božji svet!
To črno lice! Ste divjak?
De Guiche (si seže z roko v obraz): Kako?
Cyrano (z emfatično grozo): Sem v Afriki? So ljudožerci blizu?...
De Guiche (ki je zatipal svojo krinko):
A, krinka!...
Cyrano (kakor da se je malo potolažil):
Torej so Benetke to?
De Guiche (hoče mimo njega):
Sestanek z damo imam!...
Cyrano (čisto pomirjen): Torej v Parizu!

De Guiche (se nehote nasmehne):
Ta norec je šegàv!
Cyrano: Vam je na smeh?
De Guiche: Je. Zdaj pa grem.
Cyrano (ves vesel): V Parizu! Oprostite.
(Čisto pomirjen, si smeje iztepe prah in pozdravlja.)
Frčal sem skoz vrtince strahovite;
vtepèn sem malo z etrom. In v očeh
skeli me zvezdni prah. Ostrog pa, veste,
prijel se mi je pesek z rimske ceste.
(Si pobere nekaj z rokava.)
Na janki, lej, lasje od repatic!
(Si te lase kakor odpihava.)
De Guiche (ves iz sebe):
Gospod! ...
Cyrano (iztegne nogo, ko hoče Guiche mimo, kakor da mu hoče nekaj pokazati):
Za méča me je Ràk ukleščil,
nato zašel v Medvedovo sem ležo;
hudó zarenčal je kosmati stric,
kar vznák od straha v Tehtnico sem treščil —
zdaj kaže njen jeziček mojo težo!
(Ko hoče De Guiche mimo, ga prestreže in ga prime za gumb na kamižoli.)
Če kihnem, iskre iz nosa mi prše!
De Guiche: Kaj, iskre?
Cyrano: Od utrinkov, da, gospod!
De Guiche: Peklensko!
Cyrano: Ne, z nebá gre moja pot.
(Prekriža roke.)
Ha, Sirij — videl sem mimoleté —
zvečer si glavo s šalom je zastrl.
(Zaupno:)
Mladi Medvedek še ne more grizti.
(Smejé se:)
Med padcem Liri strune sem potrl!
(Ponosno:)
A v knjigi bom opisal svoj sprehod,
in okrašeni bodo njeni listi
z zvezdicami, ki sem jih vzel s seboj,
da bo žarela kakor nočni svod!
De Guiche: Zdaj pa bi rad ...
Cyrano: Vem, vem; da, da — takoj!

De Guiche: Gospod!...
Cyrano: Kajne, vi radi bi odkritja
o luni, kakšna je, če živa bitja
prebivajo na buči tej nabuhli?
De Guiche (zakriči):
Ne, ne, jaz čem...
Cyrano: Izvedeti, kako
sem prišel nanjo? Moj izum!
De Guiche (je izgubil pogum): Strašnó!
Cel norec!
Cyrano (prezirno): Orel Regiomontanov,
golob Arhitov — vse poskusi puhli!...
De Guiche: Nor, a učen.
Cyrano: Ne, prejšnjih modrijanov
duha mi ni oplodil prav noben!

(Guicheu se je posrečilo priti mimo njega; stopa proti Roksaninim vratom. Cyrano preži, da ga bo prijel, če treba.)

Izumil sem šestero zrakoletov.
De Guiche (se obrne):
Šestero?
Cyrano (radobesedno):
Nag kot riba si obvežem
živòt nagosto s steklenicami,
ki vanje sem nastregel kapelj s cvetov;
nato z oklopom tem na solnce ležem,
in izpuhtim v nebo z rosicami!
De Guiche (presenečen, korakne proti Cyranu):
No, eden!
Cyrano (stopa nazaj in ga vleče za seboj na drugo stran):
Dalje v skrinji od cedrovine
z ikozaedrskim zrcalom prežarečim
lahko si zrak tako zelo razredčim,
da kot vihar požene me v višine.
De Guiche (naredi še en korak):
Dva!
Cyrano (se še vedno umika):
Ali pa sestavim skokostroj,
naprožim ga z jeklenimi vzmetmi,
solitra vžigam sproti za odbòj,
in z mano vred pod solnce poleti!
De Guiche (stopa ponevedoma za njim in šteje na prste):
Tri!

Cyrano: Ker ni dim nikoli rad pri tleh,
se dvignem z njim, če si ga vjamem v meh!
De Guiche (kakor zgoraj, le vedno bolj začuden):
Štiri!
Cyrano: Bedaka rada trka luna —
zvečer privoščim si kaj rad koštruna!
De Guiche (osupel):
Pet!
Cyrano (ga je privedel polagoma na drugo stran blizu neke klopi):
Ali si čelado nasadim
jekleno in zalučam v zrak magnet!
Jeklo, seve, se vrže brž za njim,
a jaz magnet poganjam spet in spet
in se tako prilučam prav do zvezd!
De Guiche: Šest! Krasno! In katero od teh šest
sredstev ste vi rabili?
Cyrano: Sedmo.
De Guiche: Vraga!
In kakšno?
Cyrano: Kaj preprosto; a — brez hvale! —
sto proti eni stavim, da pomaga!
De Guiche: Ta norec, bogme, da me res zanima!
Cyrano (posnema z misterijoznimi kretnjami šum morskega valovja):
Huj! Huj!
De Guiche: No?
Cyrano: Ne uganete?
De Guiche: Ne!
Cyrano: Plima!...
Ob uri, ko privlači luna vale,
se v morju skopljem, stopim tja na kraj;
kar se nenadoma mi dvigne glava,
(ker največ vlage se nabere v kodrih)
za njo pa vse telo mi v zrak zaplava,
in kakor angel po višavah modrih...
kar — silen stres!... Tedaj...
De Guiche (seda v najvišji radovednosti na klop):
Tedaj?
Cyrano (s svojim navadnim glasom): Tedaj...
mine petnajst minut... Gospod, zdaj srečno!
Poroke konec.

De Guiche (plane s klopi): Kaj, kaj? Se mi sanja?
Ta glas!
(Hišna vrata se odpro, lakaji pridejo s prižganimi svečami. Cyrano si odviha krajevce.)
Ta nos!... Cyrano?
Cyrano (s pozdravom): Se vam klanja!
— Prav zdajle sta združila se za večno.
De Guiche: Kdo?
(Se obrne. — Tableau. Za lakaji roko v roki Roksana s Kristijanom. Kapucin se prismeje za njima. Tudi Ragueneau nosi plamenico. Zadnja duenja, začudena, v nočni halji.)
Moj Bog!

Trinajsti prizor.

Ista, Roksana, Kristijan, kapucin, Ragueneau, lakaji, duenja.

De Guiche (Roksani): Vi?
(Ostrmi, ko spozna Kristijana.)
On?
(Se občuduje pokloni Roksani.)
Res prebrisano!
(Cyranu:) A vi, gospod iznajdnik zrakoletec,
ob vaših zgodbah bi pozabil svetec
na raj! Imate vse zapisano?
Škoda, če kaj bi izpustili v knjigi!
Cyrano (se nakloni): Hvala za svèt! Imel ga bom na brigi!
Kapucin (kaže De Guicheu ljubimca in stresa z zadoščenjem svojo belo brado):
Sin moj, res parček lep združili ste!
De Guiche (ga pogleda z ledenim očesom):
Da. (Roksani:) Zdaj slovo vzemite od soproga.
Roksana: Kaj?
De Guiche (Kristijanu): Polk odhaja. Torej le hitite!
Roksana: Kaj, da bi šel na vojno?
De Guiche: Brez odloga!
Roksana: Pa saj kadeti ne gredo.
De Guiche: Da ne?
(Potegne iz žepa papir, ki ga je bil vtaknil vanj.)
Tu je ukaz. (Kristijanu:) In vi ga izročite.
Roksana (se vrže Kristijanu v naročje):
Kristijan!
De Guiche (porogljivo Cyranu):
Še daleč je poročna noč!

Cyrano (zase): Pa misli, da me je potlačil s tem!
Kristijan (Roksani):
Še en poljub!
Cyrano: Opravita gredoč!
Kristijan (objema Roksano):
Pustiti njo... ah ti ne veš!
Cyrano (ga vleče proč): Vem, vem!
(Od daleč bobnajo koračnico.)
De Guiche (ki je stopil proti ozadju):
Naš polk!
Roksana (Cyranu, oklepajoč se Kristijana, ki ga Cyrano vleče proč):
Vam ga zaupam! Obljubite,
da boste vedno skrben mu čuvar!
Cyrano: Poskusil bom... čeprav, seve, ta stvar...
Roksana (kot zgoraj): Da bo previden, prosim vas, pazite!
Cyrano: Kar bo mogoče...
Roksana (kot zgoraj): Da mu kak prehlad
ne škodi!
Cyrano: Že... samo da ta oblega...
Roksana (kot zgoraj): Da mi bo zvest!
Cyrano: Da, da, če le...
Roksana (kot zgoraj): In poleg tega,
da pisal bo vsak dan!
Cyrano: To — vam obljubim rad!

---

† Dragotin Kette:

Čuj sanjo mi.

(Iz Murnove beležnice, leta 1898.)

Čuj sanjo mi sinočnega večera:
Dva ljuba, draga sta umrla,
še jedenkrat sta se ozrla
na zemljo in sred nočnega zefira
sklenila v strasten, vrôč objem —
on bil je v nji in ôna bila v njem.
In angela teh duš sta stala
pri kraji in čakála in čakála...
A duši sta pozabili na križ,
na večnost in na paradiž...

Ivan Lah: (Nadaljevanje.)

Angelin Hidar.

Starokorotanski roman.

23. Povest.

Tudi jaz sem bil nekdaj mlad in sem živel v tem svetu tam daleč, ki se komaj vidi od tod,» je začel otec Evstahij, «bil sem plemenitega rodu, ki je vladal na gradu Oborskem. Slavna je bila takrat zemlja korotanska, iz daljnih dežel so prihajali vanjo vitezi, prepevaje po gradovih svoje pesmi. Na Ostravicah in na Brežah so se borili v slavnih bojih in jaz sam sem hotel postati vitez, njim enak. Takrat je nastal spor zaradi cesarja in po deželi so zavladali hudi boji. Tujci so prišli v deželo in gradovi so jim odprli svoja vrata. Oborožene čete so naskočile vse tiste, ki se niso hoteli podati. Takrat je živela na ostraviškem gradu krasna deklica Tuznelda. Vitezi so daleč naokoli opevali njeno krasoto. Med temi vitezi sem bil tudi jaz, najsrečnejši med njimi.» Tu je oče Evstahij za trenutek prenehal, kakor da zbira spomine iz starodavnosti. «Bil sem pevec, ki so ga poznali vsi korotanski in štajerski gradovi. Zato sem našel milost pred njenimi očmi, ki je bila opevana od najslavnejših vitezov v deželi. Takrat se je pojavil na gradu Ostravicah grof Gorat. Bil je pristaš cesarjev in je s svojo četo premagal in razrušil Črngrad, ker je našel izdajalca, ki mu je odprl pot v grajsko obzidje. Grozno se je maščeval nad branilci: nekaj jih je pobil, druge je dal zapreti v podzemeljske ječe; hlapce je prisilil, da so mu postavili nov grad na razvalinah. Zvest si svoje moči in slave se je pojavil na Ostravicah in se laskal lepi Tuzneldi. V ošabnih besedah je žalil staro korotansko slavo. Na Ostravicah je takrat živel stric Samon, najmočnejši vseh korotanskih vitezov: bil je orjaškega telesa, z eno roko je dvignil ogromno skalo in pred njegovo močjo so trepetali domači in tuji vitezi. Ko se je nekoč grof Gorat bahal s svojimi junaštvi, se je zamračil stric Samon in ga je pozval na dvoboj. Vsi so upali, da bo dežela rešena nasilnega Gorata. Toda v dvoboju se je stricu Samonu izpodtaknil konj in Gorat mu je zasadil sulico v prsi, da je kakor mrtev na mestu obležal. Takrat je zatrepetalo srce uboge Tuznelde, kajti vedela je, da Gorat zahteva njeno roko. «Reši me, moj vitez,» je prosila, «reši me iz rok Goratovih.» Jaz pa je nisem mogel rešiti, kajti njen oče je bil Goratov prijatelj. Pobegnil sem v svet, da najdem pomoči. Šla je takrat po deželi pravljica o svetem Gralu in njegovih vitezih. O, ko bi našel pot do njih, da pridejo in rešijo nedolžnost pred nasiljem! Prehodil sem mnogo dežel in sem se končno vrnil sam na Ostravice. Tuzneldo so medtem poročili z Goratom. Prisegel sem strašno maščevanje: hotel sem zbrati ljudi in naskočiti Goratov grad. Tu pa je prišla nenadna izprememba, prišlo je razsvetljenje! Nekoč sem v svojem obupu zašel v samostan, da najdem tolažbe v molitvi. Klečal sem v cerkvi, proseč Boga podpore v svojem boju zoper krivico. In zdajci se je zgodil čudež: zagledal sem pred seboj podobo Matere Božje, ki je iztezala k meni roke, vse njeno lice me je zvalo in klicalo k sebi, kakor da hodim po krivih potih. «Postani moj vitez na vekomaj!» je govorila podoba. In zagledal sem pred seboj njeno veliko kraljestvo in narod korotanski, ki jo časti v cerkvi Gospe Svete! Padel sem na kolena, pretresen v dno svoje duše. In hipoma sem se odločil: Postal sem menih ter sem šel med ljudstvo, delit srečo in blagoslov. Tuznelda je umrla v žalosti in nesreči; zapustila je tri otroke: Godvina, Valdemarja in Juto. Godvin je bil enak svojemu očetu, Valdemar in Juta pa sta bila dobra in blaga otroka po svoji materi. Rastli so na Črngradu in niso imeli prilike, da bi zvedeli to, kar se je zgodilo pred leti. V tistih burnih dneh pa se je naenkrat zgodilo nekaj nenavadnega: skozi deželo korotansko je bežal kralj Rišar Levjesrčni, ki se je sprl v sveti deželi s cesarjem na obzidju jeruzalemskega mesta. Blodna pot ga je zanesla v korotanske meje na Črngrad, kjer je živel pod tujim imenom kot vitez . . .» Tu je oče Evstahij zadržal besedo, kajti spomnil se je imena, ki je bilo slično Angelinovemu. Zamišljen v svojo povest je nadaljeval: «In zgodilo se je, da je hčerka Juta pobegnila z njim in je prišla v te gore. Kralja Rišarja so vjeli cesarjevi ljudje ter ga zaprli v trden grad — Juta pa je umrla v samoti in zapuščenosti. Tu je njen grob . . .»

Očetu Evstahiju so solze orosile oči. Stopil je k grobu, pokleknil in prijel za roko Angelina, ki je stal za njim.

«Tu je njen grob. Pokopal sem jo sam. Tu je votlina, kjer je prebivala in nad njenim grobom sem postavil oltar; kajti bila je mučenica.»

Oče Evstahij se je sklonil nad grob in jel šepetati tiho molitev. Težke solze so mu polzele iz oči. Angelina je premagala globoka bolest. Ves zatopljen v nenavadno povest, ki jo je bil slišal, je naenkrat zagledal svet drugačen, nego se mu je zdel poprej in sredi tega sveta se mu je zdel ta grob tako svet in čist.

«Poljubi ta grob, Angelin,» je rekel oče Evstahij s tresočim glasom, «kajti v njem leži tvoja mati.»

In Angelin je zatrepetal, kakor da je slišal glas iz višav, padel je na grob in ga objemal s svojimi mladimi rokami, poljubljal njega cvetje in listje in zemljo in iz njegovih ust je prihajala samo ena beseda: «Mati, mati!»

Dolgo je ležal tako, kakor da hoče iz groba izvedeti vso skrivnost, kakor da hoče v suho prst izliti vso bolest.

«Mati, mati, čuj, prišel je tvoj sin... Angelin!» je odmevalo po listih naokrog.

24. Skrivnost.

Ko se je Angelin zvečer vrnil z očetom Evstahijem v samostan, se mu je zdelo, da se je vse izpremenilo. Tuje in mrtvo so ga zrle stene, kakor da še nikoli ni videl teh zidov, ki je preživel v njih toliko let: čutil je, da je njegov dom daleč odtod v gozdni samoti, pri kapelici ob grobu. Ponoči ni mogel spati, zlezel je k oknu in gledal ven v noč in zdelo se mu je, da mora pobegniti in se naseliti kot mlad puščavnik v votlini, kjer bo molil vsako jutro in vsak večer na grobu svoje matere. Premišljal je vso čudno skrivnost svojega rojstva. Zdelo se mu je, da oče Evstahij ni povedal vsega: mučila ga je misel na one hudobne ljudi, o katerih je bil slišal. Sklenil je zvedeti vse in maščevati krivico. Toda kaj more storiti ubog menih, ki ne pozna sveta? Moral bi oditi v svet, postati vitez, močan in silen, da bi se ga bali ljudje. Hotel je o tem govoriti z očetom Evstahijem. Toda oče Evstahij je drugi dan odšel in se dolgo ni vrnil. To so bili težki dnevi za Angelina, ki je pričakoval rešitve iz mučnih dvomov in duševnih bojev. Vsako noč je romal v mislih na samotni grob sredi gozdne tihote in obljubljal materi, da pride k nji.

Ko se je vrnil oče Evstahij, je obležal v svoji celici utrujen od dolgega pota in bolezni, ki se je navalila nanj. Pozval je k sebi svoje samostanske brate, da se poslovi od njih, kajti čutil je, da se mu bliža smrt. Prišel je tudi Angelin in ko so se vsi drugi bratje poslovili, je pokleknil k postelji slabotnega starca in rekel:

«Oče Evstahij, jaz sem tu, vaš Angelin.» Oče Evstahij je odprl oči in zašepetal z ugašajočim glasom:

«Sin kralja Rišarja, poišči svojega očeta...» In stisnil mu je v roko bel robec. Angelin je poljubil skrivnostni dar in zapazil na robcu kraljevsko krono. Skril ga je na prsi in dejal:

«Povejte mi, oče, pot do njega . . .»

Toda usta menihova so molčala in ni bilo glasu iz njih.

Angelin je zaplakal. Dolgo je tako klečal ob postelji, kakor da pričakuje odgovora iz mrtvih ust.

Drugi dan so menihi pokopali očeta Evstahija v grobnici poleg cerkve. Ko je ljudstvo v dolini zvedelo o njegovi smrti, je trumoma prihajalo v samostan molit na njegov grob. Ko pa so odhajali, je z njimi tudi Angelin zapustil samostan. Bilo mu je, kakor da je dovršil del svojega življenja in sedaj odhaja v svet, da izpolni svojo dolžnost. Pod samostanom je krenil na gozdno pot, ki jo je v mislih preromal sleherno noč: gledal je gruče ljudi, ki so odhajali v dolino in v mogočni samostan vrh gore. In tedaj je začutil, da je popolnoma sam: on ne spada niti med množico v dolini, niti med brate v samostanu; popolnoma drugam vodi njegova pot. Čutil je na prsih znamenje s kraljevo krono.

Padal je že mrak, ko je dospel do kapelice in poln sreče je pozdravil materin grob. Ležal je ob njem še pozno v noč, ko so že zvezde gorele na nebu. Prvič se je pogovarjal z materjo, kakor si je to želel v tistih nočeh, ko ni mogel do nje:

«Glej, mati, prišel sem, kakor sem ti bil obljubil. Oprosti, mati, da prihajam tako pozno. Kaj bi rekel oče Evstahij, če bi bil brez njega zapustil samostan. A sedaj je vse končano. Oče Evstahij je umrl in tvoj sin, tvoj Angelin se je vrnil. Ali me čuješ, mati, v grobu? O, da sem te videl, samo enkrat v življenju, da sem te poznal, da sem ti kdaj gledal v oči! O, mati moja, izpregovori vsaj v grobu . . .»

In bilo je, kakor da je vse cvetje in listje po grobu zašumelo, zašuštelo:

«Angelin, Angelin.»

In po skalah je odmevalo to ime, po drevesih in po nočnem mraku naokrog.

«Kaj hočeš, mati, da storim? Kam naj gre moja pot? Kaj naj delam na svetu? Oče Evstahij je rekel, da naj poiščem svojega očeta. Ali naj ga iščem, o mati?»

In kakor da je dahnila iz groba ista misel: potok je zažuborel — zašepetal, kakor da ga je klical s seboj na daljno pot.

«A kdo bo čuval tvoj grob, mati, v gozdni samoti, kdo ga bo krasil s cvetkami, kdo bo molil pesmi na njem? Ali ni moja dolžnost, da ostanem pri tebi vse življenje in živim s teboj, kakor otrok z materjo? Oče Evstahij je umrl, kdo bo poznal tvojo skrivnost, kdo bo prebival ob tebi, ako odidem jaz?» In zapele so ptice po drevju, obletavale so grob z radostno pesmijo in ves kraj je oživel, kakor da se je prebudil.

Angelin je položil glavo čisto blizu k grobu, da bi slišal besedo svoje matere. In zdelo se mu je, da sliši glas iz tihih globočin:

«Pojdi, sin moj, pojdi na pot življenja, ki te bo vodila k njemu, ki ga je ljubilo moje srce. Pojdi, dete, in jaz bom čakala, dokler se ne vrneš z njim. Moja misel te bo spremljala po vseh potih in ti boš zmirom v duhu z menoj. K nam pride drug puščavnik služit Bogu, ti pa pojdi v življenje, kajti mlad si in blagoslovljena bo tvoja mladost. Samo enkrat sva se videla, moj sin, samo v trenutku, ko si zagledal luč sveta na tej skali — potem pa sem te morala izročiti svetu, ker sem sama odhajala iz njega. Velika je bila moja bolest, o dete, ko sem te prepuščala valovom — vrnil si se k meni, moj sin. O, rekla bi: ostani! ko bi ne bilo življenja, ki sem ti ga namenila. Pojdi in poišči očeta v njegovem sijaju, da bo spoznal povest iz korotanskih lesov in tebe, ki si otrok ljubezni in bolečin!»

Vso noč je poslušal Angelin materine besede. Razumel je vse. Čutil je vso veliko ljubezen, ki je bila pokopana v tej gomili. Niti črna prst ni mogla zadržati besedi materine ljubezni in kakor da ni moglo umreti srce, ki je tako ljubilo. Zato je sedaj razumel skrivnostni pomen in smisel življenja svoje matere.

Ko se je zjutraj prebudil, se je zlatila na vzhodu prva zora in oltar v skali se je svetil v jutranjem sijaju. Angelin je poiskal lutnjo v votlini in prvič je pod njegovimi prsti zadonela velika zahvalna pesem, jutranji spev tisti krasni noči, ki jo je preživel v pogovoru s svojo materjo. Ko je dokončal svojo molitev, je ovenčal oltar s cvetjem in ko je iztegnil roko proti podobi Matere Božje, je začutil na sebi njen pogled in zdelo se mu je, da sta se njeni roki zgenili proti njemu. Obšla ga je čudežna radost in vse žale misli so ga zapustile. Vzel je lutnjo pod pazduho, sklonil se nad grob in se poslovil od matere: «Zbogom, mati moja . . .»

In iz groba je zadonelo:

«Zbogom, moj sin!»

V zarji jutranjega solnca je Angelin odhajal v svet. Še se je ozrl na skrivnostni kraj vrh skale, dokler ga niso zakrila drevesa v svoje varno zavetje. Ustavil se je in zamahnil materi v pozdrav, kakor da jo vidi živo stati tam ob skali, da ga spremlja na njegovi poti v svet. Steza ga je vodila ob potoku navzdol do mlina ob jezu, kjer se je odpočil, potem pa je stopal naprej, dokler ni prišel na brežiški grad, kjer je stopil kot pevec v grajsko službo.

25. Grajski pevec.

Angelin je živel na dvoru vojvode Bernarda, ki je ljubil petje in viteške igre. Brežiški grad je stal na skalnem grebenu ob zeleni dolini, kjer je vodila pot iz dežele korotanske v gorato deželo štajersko. Po cesti od juga so prihajali pevci, ki so se vračali iz Provanse in iz Italije in so potovali na sever na dvor češkega kralja, ki je bil sorodnik vojvode Bernarda. Pevci so se ustavljali na brežiškem gradu in prepevali najlepše pesmi, kar jih je rodila solnčna Provansa: mnogi iz njih so bili v boju v sveti deželi; peli so o slavnih bojih, ki so jih videli na obzidju jeruzalemskega mesta. Angelin je poslušal njih pesmi in jih prepeval zvečer v tihi samoti, ob spremljevanju svoje lutnje v jeziku korotanskem. Bil je najboljši pevec na dvoru, zato ga je ljubil vojvoda in vsi vitezi, ki so prihajali tja na viteške igre. Spočetka so ga grajski služabniki spraševali po njegovem rodu: Angelin jim je pripovedoval svojo zgodbo, da so ga nekoč našli pri mlinu ob jezu, kjer so ga ostavili neznani ljudje: pustili so mu znamenje, ki dokazuje, da je plemiškega rodu. Toda to je skrivnost, ki se ne bo pojasnila prej, dokler ne pride zopet k svojim ljudem. Tudi vojvoda Bernard je poznal to Angelinovo zgodbo ter je verjel nje resničnosti, zato je sprejel Angelina v svoje spremstvo. Angelin pa je rad poslušal pripovedovanje starih služabnikov, ki so mu pravili o dogodkih na gradu: pripovedovali so mu tudi o kralju Rišarju Levjesrčnem in mu kazali okna celice, kjer je bil zaprt. Nekoč je prišel na grad pevec, ki je prihajal iz dežele brabantske in ko je izpil pri večerji mnogo vina, je zapel novo pesem: pesem o kralju Rišarju. Slavil je njegovo pot po morju v sveto deželo, boj na obzidju jeruzalemskega mesta, njegovo pot v domovino, viharje na morju ilirskem, beg skozi deželo korotansko in osvobojenje iz močnega gradu dürnštajnskega. Vojvoda Bernard je molče poslušal ta slavospev, kajti tudi on je spoštoval junaštvo kralja Rišarja. Angelin pa je ves ostrmel in njegova duša je pila vsako besedo kakor pozdrav iz daljnega znanega sveta. Roko je tiščal na prsih, kakor da je hotel v sebi zadušiti svojo skrivnost. Ko je pevec dokončal svojo pesem, je vse obmolknilo, kakor da se po dvorani bude davni spomini.

«Odkod prihajate, pevec, s to novo pesmijo?» je vprašal vojvoda Bernard.

«Prihajam iz dežele brabantske, ki je sosednja deželi kornvelski: loči jo samo morje od kralja Rišarja. Vsi pevci pojo tam njegovo slavo.»

«Ali veste, da stojite v gradu, kjer je bil nekdaj kralj Rišar?»

«Vem, kajti po njem je zaslovelo ime tega gradu.»

«Ali še živi kralj Rišar?» je vprašal Angelin s tresočim glasom.

«Še živi,» je odgovoril pevec.

Vojvoda Bernard pa je rekel:

«Pijte, pevec, utrudila vas je pesem, ki je bila lepa in nam prijetna.»

Drugi dan pa je Angelin prosil vojvodo, naj mu dovoli stanovati v sobi, kjer je bil zaprt kralj Rišar. Vojvoda mu je to dovolil, ker je na tihem cenil in občudoval kralja Rišarja, dasi je vedel, da je v deželi še mnogo njegovih sovražnikov, zlasti odkar sta grof Godvin in grof Geron osramotila njegovo ime z nečastnimi pripovestmi.

Od onega časa, ko so odpeljali kralja Rišarja, še ni nihče stanoval v tej sobi, kajti hlapci so pripovedovali, da se v nji pojavlja črna senca. Ko pa je Angelin prvič stopil vanjo, se je zaprl in pokleknil sredi nje na tla. Vzel je iz naprsja robec in ga poljubil: «Oče moj,» je rekel, «glej, vedno bliže ti prihajam. Tu si trpel v tej celici z zamreženimi okni, ko je ona ostala sama v gozdni samoti. Koliko si moral trpeti, ki so ti ugrabili prostost ti razbojniki. Tu se hočem pripravljati na pot k tebi!»

Odslej se je Angelin še bolj pridno vadil v pesmi in v orožju: bil je lep vitek mladenič, ki so ga vsi ljubili. Spremljal je vojvodo povsod in je prehodil vso deželo, poznal je vse gradove in se spuščal v boj z najbolj spretnimi junaki. Prišel je nekoč z vojvodo na lov na Črngrad ter spoznal tam svoja dva strica Godvina in Valdemarja in grofa Gerona, ki je prebival na gradu. Stari grof Gorat je bil umrl od žalosti: na vrtu ob skali je bil njegov grob. Angelin je čutil ves tisti dan tesnobno bolest v svoji duši; zvečer je zapustil družbo pri pojedini in odšel na vrt, naslonil se na star hrast in se zagledal v okna; pred njegovimi očmi se je pokazala podoba mlade deklice, bledega obraza in zlatih las.

«Mati!» je zašepetal.

In pred njim se je razlila vsa njena mladost, videl je na vrtu njenega viteza — zaslutil krasoto ljubezni in vso njeno skrivnost. Začutil je svoje viteško znamenje na prsih. Zavedel se je, da ga čaka velika dolžnost. Prisegel je pri tem svetem spominu v tihi noči, da jo izpolni.

Ko se je vrnil v dvorano, je rekel vojvoda Bernard: «Zapoj nam, pevec, pesem o junakih, nam na veselje in gostom na zabavo!»

Angelin je stopil pred goste in zapel pesem o kralju Rišarju, ki je zablodil v zemljo korotansko in so ga ujeli vitezi, da ga izroče cesarju. Tu se je dvignil grof Geron in zavpil:

«Kako more peti pevec o sovražniku naše dežele, ki je zapustil v deželi nečasten spomin?!»

Angelin je utihnil; čutil je na sebi črni pogled grofa Gerona. Grof Godvin pa je rekel:

«Odkdaj se poje slava vitezu, ki je odpeljal deklico in jo izročil sramoti?» Takrat je Angelin ves zatrepetal in čuden ogenj je zažarel v njegovih žilah.

«Pustimo pevca, da zapoje pesem do konca, da slišimo, kako se je končala ta zgodba!» je rekel grof Valdemar, ki mu je ugajal mladi pevec in je hotel slišati pesem o svoji sestri.

Tu se je razvnel velik spor med obema bratoma, da sta pograbila za meče. Vojvoda Bernard se je dvignil in rekel: «Ne maramo pesmi, ki bi ne bila vsem gostom po volji.» In dal je znamenje za odhod.

Angelin je jahal v vojvodovem spremstvu domov in njegovo srce je bilo polno žalosti. Čul je, kako so žalili njegovega očeta in ni mogel braniti njegove časti. Kdaj mu bodo vzrasle sile, da bo mogel povedati in braniti resnico? Ali še ni prišel čas, da odide za očetom? Kaj ga zadržuje na njegovi poti?

(Dalje prihodnjič.)

Tone Seliškar:

Zimsko jutro.

(Iz zbirke «Trbovlje».)

Včasih se pripeti, da sem velikan:
Takrat stopim z eno nogo na Kum,
z drugo na Sveto Planino,
svoj obraz vržem v dolino,
raztegnjeno pod seboj.

V belo svilo, ki so jo stkale nebeške sviloprejke,
je zavita dolina —
(O, kako nerodno sem se zmotil
v svojem pogledu!)
To ni dolina — kje pa naj bi vzela svilo —
to je devica,
to je bela devica,
spavajoča v naročju zveriženih gor.

Skozi gosto svilo sem natančno spoznal
prelepe vijuge njenega telesa,
čul sem neslišne vzdihljaje
njenih ozkih prsi
in slišal sem neslišni klic njenega srca:
«Ti si moj edini, preljubi!»

Moje telo se je nagnilo čez njo
prepolno skušnjav
in še razločnejše sem čul:
«Ti si moj edini, preljubi!»

Nič več nisem vzdržal njenih poželjivih pogledov.
Z brezprimerno pohotnostjo sem zaril
svoje prste v mehko svilo,
v nepopisni nasladi sem zatisnil oči ob vročem poljubu.

Sam bog ve, koliko časa sva bila tako objeta.

Ko sem spregledal,
so bile roke do komolcev krvave,
ustnic se je prijela gorka kri njenega obraza,
oči so mi bile polne lepljivega gnoja —
zakaj devica je bila nagnita
kakor indijski gobavec.

Napolblazen sem se zravnal od prevelike groze,
napolmrtev sem čutil žalostni jok svojega srca,
ki je ponavljalo njene besede:
«Ti si njen edini, preljubi!»

Iz odprtih ran so planili Liliputanci
kakor mravlje iz razburkanega mravljišča
in so začudeni opazovali
spačeno senco med Kumom in Sveto Planino.

Jaz pa sem spoznal, da je ta senca
strahotna ljubezen, ki so mi jo vžgale tvoje rane,
o, ti, razpadajoča devica.

……

Josip Vidmar: (Nadaljevanje.)

Bogoiskanje Leonida Andrejeva.

Se istega leta je izdal Andrejev svojo prvo dramo «K zvezdam». Delo se komaj more imenovati drama in je v vsakem oziru zelo slabotno; vendar pa tvori v pisateljevem razvoju korak dalje. Obsojena revolucija se z novimi, vedno silnejšimi argumenti pojavlja v njegovem mišljenju. Mesto temne pouličné revolucijske mase, presmatra Andrejev zavedne, prave revolucijonarje, način za te analize pa govori za to, da ima Andrejev še nejasno in nezavedno slutnjo o pravi važnosti revolucije. Revoluciji je Andrejev v tej drami postavil nasproti najvišjo človeško dolžnost — iskanje resnice v osebi znanstvenika. Astronom živi svoje življenje, išče v vsemirju **novih resnic**, kaj pa se godi na zemlji, mu ni važno. Boj človeštva za **udejstvitev** resnic se njega ne tiče. In če ta borba slabih proti silnim zahteva še toliko žrtev in med njimi njegovega sina, ga to ne razburi, kajti koliko velikanskih tragedij se izvrši vsak trenutek v vsemirju! Njegovo nasprotje tvorijo revolucijonarji, ljudje tega sveta, bojevniki za **udejstvovanje večnih resnic**. Andrejev se ni hotel odločiti ne za eno ne za drugo stran in je hotel s tem mogoče reči, da sta oba načina življenja dobra — i astronomov i revolucijonarski. V opazovalcu pa ne vzbudi tega prepričanja, temveč vsakdo, kdor sledi obema stranema, bo občutil nezaupanje proti astronomu. Pri problemih kot je revolucija ima človek vedno izbirati med dejanskim sodelovanjem, ali pa samo opazovanjem vršečega se procesa. In pri vseh takih problemih se sme odločiti za opazovanje in še celo za brezbrižnost le človek, ki se je razvil do višje resnice. In v tem tiči vzrok za nezaupnost, ki jo občutimo napram astronomu. Kajti kakšna je njegova resnica? Svoj nazor razlaga astronom takole: «Pokorni železni sili privlačnosti drve neskončni svetovi s hladno besnostjo po svojih potih — in nad vsemi njimi gospoduje en sam velik, nesmrten duh.» Človek bi pomislil — Bog. Toda ne. «Govorim,» pravi dalje, «o bitju, ki je podobno nam, ki prav tako trpi in prav tako išče kakor mi. Ne poznam ga, — toda ljubim ga kakor prijatelja, kakor tovariša.» Astronom torej veruje v bitja, ki že niso več ljudje, ker so se **razvili** dalje, ker so pač starejša od nas, in ki žive tam zunaj nekje v vsemirju, po drugih zvezdah. Še jasnejšo predstavo o teh bitjih nam dajo sledeče astronomove besede: «V onem hipu, ko je pri slučajnem srečanju dveh neznanih sil zatlelo prvo malo, drobčkano življenje algine protoplazme — že v istem hipu so vse te bleščeče grmade našle svojega gospoda. To smo mi, ki smo tukaj, in oni, ki so tam.» Ves stari čehovski razvojni pozitivizem je vstal od mrtvih, z njim vred pa tudi stara tolažba, ki ima sedaj zopet prenovljeno nekako duhovno obliko. «Ni je smrti za človeka,» pravi astronom. «Umirajo samo zveri, ki nimajo osebnosti. Umirajo samo ubijalci, tisti pa, ki so bili ubiti, mučeni, sežgani, — tisti žive večno... Ali je mogoče umrl Giordano Bruno?» vprašuje. Vsak «človek» živi po smrti v dušah drugih ljudi. Res Giordano Bruno živi še danes v dušah vseh nas, toda ali ne živi prav tako recimo Ivan Grozni? Tolažba je pa tudi tako dosti bleda, da ne more olajšati srca nikomur, komaj samemu astronomu. In kot je slaba tolažba, tako je slabotna vsa zgradba o «Sinu večnosti». Nastal je ta njegov «Sin večnosti» v «slučajnem srečanju dveh neznanih sil», in bleščeče grmade niso našle svojega gospoda, temveč so ga same ustvarile. In zelo verjetno, ali vsaj popolnoma lahko mogoče je, da se tisti dve neznani sili nekoč razideta; neodvisnost astronomovega «gospoda bleščečih grmad» postane dvomljiva. S tem pa je omajan ves njegov svetovni nazor in oni edino⸗opravičujoči vzrok astronomove brezbrižnosti napram revoluciji. Nezaupljivost postane utemeljena in zavedna. Astronom ni pravi človek, ni človek, ki bi gorel za resnico, in ko bo dočakal svoje dvainšestdeseto leto in bo začutil, da ga v dveh, treh mesecih čaka smrt, bo najbrž začel preživljati nekaj neprijetnega in nekoč mu bo prišla misel, ki bo čudno podobna mislim čehovskega profesorja Nikolaja Stepanoviča v «Dolgočasni storiji»: «... Vsako čustvo in vsaka misel živi v meni zase in v vseh mojih sodbah o vedi, gledališču, literaturi, učencih in v vseh slikah, ki jih riše moja fantazija, niti najspretnejši analitik ne najde tistega, čemur se pravi splošna ideja, ali bog živega človeka.» Zaradi vsega tega ga pa tudi revolucijonarji tako ostro odklanjajo. Njegova snaha čisto pravilno zasluti pravo vrednost astronomovega nazora in ga zaradi tega rezko odbija: «Našla sem,» pravi, «sedaj vem, kaj bom delala. Mesto zgradim in v njem nastanim vse stare, ... vse uboge, pohabljence, norce, slepce. Tam bodo gluhonemi od rojstva in idijoti, tam bodo gobavci, mrtvoudni. Tam bodo morilci ... Tam bodo izdajalci in lažnivci in bitja, podobna ljudem, toda strašnejša od zveri. In hiše bodo prav take kot njihovi prebivalci: krive, grbaste, slepe, razjedene, hiše⸗morilke, izdajalke. Rušile se bodo na one, ki se nastanijo v njih, lagale bodo in mehko dušile. In večno bomo imeli umore pri nas in glad in jok, in za carja nad mesto postavim Judeža in mesto nazovem: ‚K zvezdam‘.»

Iz teh besed je že mnogo določnejše čuti očitanje, ki ga vrže človeštvo tako zvani znanosti v obraz.

Oba nakazana problema: razmerje med vero ali nazorom in revolucijo ter med kulturo in revolucijo prideta do enostranske razrešitve v drami «Sava» (1906.).

Pojem revolucije, ki je bil v vseh dosedanjih delih Andrejeva še nejasen in nedoločen, dobi v «Savi» točno obliko. Kaj odgovarja revoluciji v posameznem individuju? Osebnost, ki stremi in se razvija izven svojega animaličnega razvoja v gotovo smer, preživlja krize, ki nastajajo na sledeči način: Poleg vodilne resnice se v človeku podzavestno razvija in utrjuje nova resnica, ki jo izpopolnijo nove izkušnje. Kadar nova resnica po svoji sili in dovršenosti doraste staro, stopi v osebno zavest, v kateri se potem odigra boj — kriza. Tudi človeštvo se kot osebnost višje vrste razvija v gotovo smer in revolucija v človeštvu pomeni boj za novo popolnejšo in svetejšo resnico — in končno tudi boj za poslednjo resnico in nje udejstvitev. Tu se snide revolucija z religijo ali s svetovnim nazorom. Človeštvo pozna dve poslednji resnici: materijalistično in idealistično. Eksistirata torej tudi dve revoluciji in ker se je Andrejev že prej odločil za pozitivizem, je njegova pot popolnoma določena, kajti že mnogo drugih je šlo po nji pred njim. Poznan je Bakuninov dilema: «Bog je, torej je človek suženj. Človek je svoboden, torej ni Boga.» Poznejši kažipot mu je bil lahko tudi Kirilov v «Besih» Dostojevskega, ki pravi še jasnejše: «Boga ni, torej sem jaz bog.» Predhodnika Save sta to resnico dognala, on sam pa jo sklene tudi udejstviti. Obhodil je pol sveta in nikjer ni našel srečnega, svobodnega človeka, povsod žive sami sužnji; povsod je srečal samo grozno in grdo človeško življenje, «v katerem je umrlo veselje». Na zemlji «ni ničesar strašnejšega od človeka in njegovega življenja». Človeštvo se duši in z obupno silo išče izhoda v svobodo; pa ga ne najde. Toda Sava čuti, da ga najti mora, da je treba samo seči za pravim orožjem. Pridruži se teroristom. Kakor ti, tudi on ne priznava Boga. Vendar se teroristi omejujejo na majhne teroristične akte, ubijajo po nepotrebnem različne nevažne državne osebe. Sava pa občuti nujnost nasekati drevo pri korenini. Po njegovem bi človek našel pot do sreče na tem svetu, če bi ne bilo zanj nobene tolažbe na onem svetu, če bi ne bilo — Boga. Fantom Boga — to je ovira na zmagoslavnem pohodu človeka. Treba je izrezati to izmišljotino iz človeškega srca. Treba je ljudem pokazati, da Boga ni, vzeti jim vero — tolažbo, dokazati, «da je dinamit silnejši od Boga, človek pa silnejši od dinamita. Tedaj bodo začutili, hlapci, da je končano carstvo njihovega Boga in da je nastopilo carstvo človeka.»

To so iste misli kot sta jih pred Savo v ruski literaturi dognala Ivan Karamazov in hudič: «V človeštvu je treba porušiti idejo Boga, **tukaj** je treba prijeti za delo. Ko se človeštvo nekoč za vselej odpove Bogu, tedaj nastopi novo.» In k tej veliki novi svobodnosti človeka, ki zanj nastopi po smrti Boga, stremi Sava. Cilj vsega je, osvoboditi človeka, tako da bo Bogu enak; kajti če ni Boga, je človek Bog,» in Boga ni. — «Kaj hočem?» pravi Sava. «Osvoboditi človeka in uničiti vso to dvonogo mnogobesedno golazen!» Sava je prerok nadčloveka, Človeka-boga; kdor pa pozorno posluša njegove besede, bo čul iz njih pravi zmisel njegove ideje. Ko govori o smrti Boga in o bodočem carstvu Človeka, pridene še sledeče besede: «In koliko jih pocrka samo od groze, blazneli bodo, skakali v ogenj. Antikrist, bodo dejali, je prišel... pomisli Kondratij!»

— Pa se vam ne smilijo?

— Oni meni? — Ječe so mi postavili, jaz pa naj jih pomilujem?» Ne iz ljubezni do ljudi začenja torej Sava svoje grozno delo, temveč vsled neke fiksne ideje o nekakem, njemu samemu še nejasnem svobodnem nadčloveku. S tem se strinja tudi njegovo lastno mnenje o sebi: «Ne, Kondratij, jaz sem zastrupljen človek — po njihovi mrtvačini smrdim.» Da, prerok Človeka-boga smrdi po človeških truplih in ne ljubezni, temveč ogenj in smrt prinaša ljudem. In obračun življenja z njim je kratek in preprost. Atentat na sveto podobo znamenite božje poti se ponesreči. Sava pogine pod pestmi romarjev in v zmagoslavni procesiji stopa zmagoslavni Krist preko njegovega trupla.

Zdi se mi malo verjetno, da bi Andrejev namenoma hotel podčrtati zmago Krista. Po mojem mnenju je le življenje premagalo smrt in tudi «čudež», ki je obvaroval sveto podobo pred eksplozijo, govori za to. Eno pa je gotovo. Andrejev je v ravnini družabnosti še jasnejše spoznal, da je Človek-bog vkljub zanikanju edinega večnega Boga nemogoč v življenju in da je ni človeku svobode. In da revolucija brez in zoper Boga pelje v smrt, ne pa v svobodo.

Tako je v «Savi» razrešen prvi problem, problem revolucije in religije. Do gotovih mej je izdelal Andrejev tudi drugo važno vprašanje, vprašanje o revoluciji in kulturi (znanosti in umetnosti), dasi končne oblike tega vprašanja ni dosegel.

Ko namreč Sava razvije svoj program v glavni točki, nadaljuje takole: «... Tako torej. Za Bogom pa se lotimo njih. Mnogo jih je tistih Tizijanov, Shakespearjev, Puškinov, Tolstih. Iz vsega tega napravimo — takole — grmadico in jo polijemo s petrolejem . . .» In pozneje še enkrat: «Treba je uničiti vse, do tal, vse staro: stare hiše, stara mesta, staro literaturo, staro umetnost . . .» Njegova revolucija zahteva torej obračuna ne samo s civilizacijo, temveč še ravno prav posebno s kulturo. Pa tudi v poznejšem pisateljevem delu «Car Glad» se ponovi ista napoved obračuna v še silnejši obliki. Tam gorí «Narodna galerija» in v nji uničuje plamen Murilla, Velasqueza, Rubensa, Giorgona. Nekaj umetnikov gleda požar in vsi plačejo nad poginjajočimi umetninami. Kdor pa je videl priznano in vendar sramotno in ponižujočo pozicijo, ki jo umetnost in umetniki zavzemajo v oni družbi iz drame (to se pravi: v današnji družbi), ima pri prizoru občutek, da so vsi ti jokajoči umetniki ljudje, ki jim je postala «kapa dražja od glave». Kajti revolucija se ne bije samo za osvobojenje nekih stanov, temveč za osvobojenje celega človeštva ravno od vseh stanov sploh, bije se pa tudi za osvobojenje same umetnosti, da jo dvigne iz tistega mrtvila, ki ga je označil Čehov: «Pri takih razmerah je življenje umetnika brez zmisla, in čimbolj je nadarjen, tembolj čudna in nerazumljiva je njegova vloga; kajti če se dobro premisli, je videti, ko da dela za zabavo požrešne in nečiste živali; — saj vendar s svojim delom podpira obstoječi red.» Umetnost torej ne sme podpirati obstoječega reda, ne sme ga podpirati **nikdar,** to se pravi: umetnost mora biti vedno revolucijonarna, vedno mora kazati nove cilje in nove smeri. Če se pa nekje ustavi, pomeni to, da se je izživela, da je postala suha veja, ki jo je treba odžagati. Obenem naj si pa vsakdo predoči dejstvo, da sta znanost in umetnost vsled materijalnih vzrokov postali privilegij gotovih stanov, ki so ju izrabili kot silno orožje proti revoluciji in ju obenem ponižali v sport, in da resnično eksistira «umetnost», ki se je udinjala pri silnih tega sveta, pa bo gotovo globoko občutil v groznih Savinih besedah — jedro resnice in upravičene mržnje.

Spoznanje, ki ga je Andrejev doživel s smrtjo Save, je sledeče: Človek-bog je v življenju nemogoč, svobode ni, in revolucija, ki pelje stran od Boga, vodi tudi stran od svobode. Toda Boga ni in ker ga ni, je vse brez zmisla: revolucija in napredek so prazne besede, vse se vrši po nam neznanih zakonih in vsaka svoboda je samo prevara. Spoznanje, ki se je rodilo na širši ravnini, na ravnini družabnosti, ima tudi širši obseg in kakor nekoč Vasilij Fivejski, tako občuti sedaj Andrejev sam, «da je zemlja zrasla, postala neobsežna in da so se po vsi zemlji naselili ljudje, ki so podobni njemu.» «Tema in praznina vekov in prostranstev» zavlada nad človekom, obup in groza življenja postaneta neizmerna in v primeri z njihovo ogromnostjo gine brezsledno človeška osebnost. Čehovskemu pozitivizmu, ki pravi: **ni Boga,** sledi novo zanikanje: **ni človeške osebnosti.** V «Življenju Človeka» je Andrejev izpovedal tudi to poslednjo resnico. «Ogromna zasluga Andrejeva je ravno to, da je šel to pot do konca, da je do konca in neustrašeno, brez skrbi za svojo dušo, ‚kdor pogubi svojo dušo, jo otme‘, izrekel to bogoskrunsko, toda neobhodno resnico.»

Ta skrajni pesimizem, ali bolje rečeno nihilizem, pomeni zanikanje vsega in pomeni konec umetnosti. V vesoljni tragediji — brezzmiselnosti vsega in neizprosnosti večnih zakonov — gine vse osebno, vrši se ena sama, vedno enaka, velikanska tragedija in v žarkih svetovnega požara je vse le večno ponavljanje enega in istega, — kakor Röntgenovi žarki pri vseh ljudeh dopuščajo vedno eno in isto senco — okostje. Umetnost postane shematična in vsaka možnost varijacije odpade. Tako je prišel Andrejev do te končne oblike, do shematizma, v drami «Življenje Človeka» (1906.).

«Glejte in poslušajte, vi, ki ste prišli sem za zabavo in smeh. Pred vami se bo vršilo celo življenje Človeka s svojim temnim začetkom in temnim koncem. Ni ga bilo doslej; tajinstveno prikrit v brezmejnosti časov, nemišljen, nečuten, nepoznan, — bo tajinstveno pretrgal zavese nebitja in bo s krikom oznanil začetek svojega kratkega življenja. V noči nebitja vzplameni svetilnik, od nepoznane roke zažgan — to je življenje Človeka. Glejte njegov plamen — to je življenje Človeka.

Z rojstvom navzame podobo in ime človeka **in postane v vsem sličen drugim ljudem, ki žive na zemlji. In njih kruta usoda postane usoda njemu, in njegova kruta usoda — postane usoda vsem ljudem.** Neizprosno ga vleče tok časa in on neizogibno preide vse stopnje človeškega življenja, od spodaj, od zgoraj navzdol. S svojim omejenim pogledom ne bo nikdar videl bodoče stopnje, na katero že stopa netrdna noga njegova; s svojim omejenim spoznanjem ne bo nikdar vedel, kaj mu prinaša bodoči dan, bodoča ura — minuta. In v slepem svojem neznanju bo v težkih slutnjah, v razburjenju nad in strahu pokorno dovršil krog železne predestinacije.»

Ljudi ni več, so samo še okostja, je samo še Človek s svojo predestinacijo, s svojo potjo iz teme v temo. Pot v svetlem gre od spodaj navzgor in zopet od zgoraj navzdol in Človek jo hodi plašno tipaje vsako novo stopinjo, s težkimi slutnjami v srcu, s trenutnimi nadami in strahom: Boga ni. — Človeka hladno spremlja skozi življenje «Nekdo v sivem», brezčustven, tuj fantom — človekova lastna misel o življenju in smrti. Svet je mravljišče brezosebnih lutk, ki se gibljejo v enakih shematičnih kretnjah, govore iste shematične besede in imajo enake obraze — grimase groze, groze nad tragiko brezosebnosti. Pot navzgor in navzdol razdeli Andrejev na pet slik: «Rojstvo Človeka in muke matere», «Ljubezen in bednost», «Ples pri Človeku», «Nesreča pri Človeku», «Smrt Človeka». Tretja slika «Ples pri Človeku» predstavlja tisto, kar v vsakdanji perspektivi imenujemo v življenju — sreča. Andrejev se je čisto logično izognil tej prazni besedi.

Z «Življenjem Človeka» je Andrejev sam doživel tisto, kar je doživel rimski kipar, ki je obiskal «Lazarja». Skozi Lazarjeve oči je na kiparja pogledala večnost in mu izžgala srce in umetnost. Za Andrejeva nastopi trenutek najsilnejšega upadka sil. V prihodnjem letu 1907. sledi shemi človeškega življenja shema revolucije «Car — Glad» in približno v istem času nastanejo dela, ki glasno pričajo o stagnaciji v pisatelju, kajti vsa nosijo na sebi pečat zgrajenosti, prisiljenosti in nemirnega iskanja. To so dela: «Juda Iškarijot», «Tema» (1907.) in «Prekletstvo zveri» (1908.). V tem času so nastale nekako tudi one Tolstojeve besede: «Andrejev nas straši, ampak mi se nič ne bojimo.»

Upadek sil je pa popolnoma naraven in naravnost nujen. Literatura, ki ji je dal Čehov izrazito smer, se je v Andrejevu izčrpala do kraja; in za umetnika, ki mu v roki umre cela literaturna struja, mora nastopiti kriza. Nazor, ki počenja s čehovskim: nì Boga in doseže končno obliko v andrejevskem: ni človeške osebnosti, ne more več voditi umetnosti, ne more pa tudi voditi življenja, temveč ga pelje v razkroj. Prava resnica pa ne more uničevati življenja, temveč mu mora vedno in vedno nuditi novo gorivo. In če je Andrejev s svojo končno resnico dosegel le veliko spoznanje, ne pa velike ljubezni, ki edina more ohranjevati življenje, in če se je iz tega njegovega velikega spoznanja rodila mesto visoke pesmi, gola — shema, tedaj mu je moralo biti jasno, da njegova resnica ni bila prava in da mora biti prava ona druga pot, ki se ji je on izognil. In res ga je njegovo iskanje pripeljalo čisto drugam, kot kamor je stremel: namesto v svobodo — v zanikanje vsake svobode. Andrejevski nadčlovek je samo podoben in le po obliki soroden svobodnemu človeku in v besedah: «ustvariti vse možnosti, ki so vložene v človeško osebnost» še ni izraženo vse, kar je treba svobodnemu človeku. Ali je svoboda Kerženceva, očeta Fivejskega ali Save res prava svoboda? Ali ni že sama njih predstava svobode uklenjena v njihov lažni in samo dozdevni «jaz»? Vsaka prava notranja svoboda mora izvirati le iz spoznanja in zato je predvsem potrebno iskati in najti pravo bistvo človeka in to pravo bistvo osvoboditi od neresničnih predstav, najti vse **resnične** možnosti, ki so vložene vanj in te razviti do kraja. Potem šele nastopi svoboda in življenje gole kontemplacije, nastopi blaženo čustvo vesoljnosti, tajinstveni stik do skrajnosti provedene osebnosti s popolno brezosebnostjo. Kajti šele tedaj človek spozna in more spoznati, da je «en sam človek».

Komaj je Andrejev izrekel poslednjo besedo v svojem prejšnjem nazoru, se je zamajala cela zgradba. Občutil je nenadoma, da je v njem ves čas na dolgi poti iskanja rasla nova resnica, vera v človeka, v življenje, v ljubezen. V alegorični dramski sliki «Črne maske» (1907.) vzplapola ta nova njegova vera sredi največje teme in najbolj napornega iskanja. Vzplapolala je in navidezno ugasnila. Toda ostala je živa, se zarasla, se okrepila in dozorela. Andrejev obračuna s svojim starim delom in ubere to novo pot. Obračun je odkrit in neizprosen: «S turobnim smehljajem, včasih z začudenjem, včasih z globokim ogorčenjem sem pregledal, kar sem napisal. Komu je to potrebno — kaj nisem sam? Jaz pa sem venomer nekoga iskal, hotel nekoga prepričati, se mučil z zavestjo, da mi ne verjamejo in sem se često — lagal! . . . Zakaj sem delal vse to — kaj nisem sam? In kaj neki pomenita nekakšna resnica ali laž v primeri s tem groznim in velikim, kar nosim seboj v svoji duši. Kakor ubog igralec sem iskal nekakih nezmiselnih odobravanj in sem se nizko klanjal praznemu zijalu, ki je plačalo groše, da bi me videlo, medtem pa me je ravno tam, v temi kulis, čakala gladna Večnost!» (Moji zapiski, 1908.)

V poslednjih odmevih velike krize se pojavi zopet ono staro pisateljevo čustvo osamljenosti, ki ga ne zapusti nikdar več. Tu se tudi zadnjič ponovita obup in resignacija: — življenje in delo, vse je brez pomena, brez zmisla, konec vsega je le — «Gladna Večnost». Toda poleg resignacije se pa ravno tu zopet z vso silo ponovi mlada vera v človeka, v življenje, v ljubezen, ponovi se in končno prevlada temo. «Dan za dnevom sem videl, kako se je boril v duši človeka pradavni večni kaos z žejnim stremljenjem k harmoniji in redu; kako je v krvavem boju pradavne laži z nesmrtno resnico laž po nerazumljivih potih prehajala v resnico in resnica postajala laž. Vse sile, kar jih je na svetu, sem našel v človeški duši, in niti ena med njimi ni dremala, in v bojnem svojem vrtincu je postajala vsaka duša podobna vodenemu stebru, čigar temelj je morsko brezno, vrh pa — nebo . . . Moj ljubeznivi bralec bo lahko razumel, da se je k čustvu strahu, ki sem ga občutil, kmalu pridružilo globoko navdušenje in celó ljubezen: kajti kmalu sem videl, da je premagan večni kaos in da se dviga k nebu zmagoslavna pesem svetle harmonije.» To je vera v večno načelo dobrega, ki se nahaja v vsakem človeku, vera v zmago tega načela nad načelom zlega. To so začetki, prvi pojavi nove vere, s katerimi Andrejev pripravlja zanikanje starega nazora, pripravlja novo iskanje in daje svojemu delu novo smer.

IV.

Kakor že rečeno, se pojavi možnost za izhod iz skrajnega pesimizma v dramski alegoriji: «Črne maske» (1907.). Črne maske so mogoče najtežje razumljivo delo Andrejeva. Že prva njegova alegorija «Stena» nosi vse tipične hibe, ki jih imajo tudi «Črne maske». Poleg bistvenega nakopiči pisatelj v obeh toliko nepotrebnih, motečih in umetniško neutemeljenih podrobnosti, da je bistvo težje dostopno, kot bi smelo biti. Mogoče je, da je Andrejev sam občutil to napako, vsaj v nastopnem letu je v nekem drugem svojem delu vpletel mimogrede komentar «Črnim maskam». Alegorija slika dušo, v kateri se vrši prebujenje. Človek mogoče prvič pogleda resno vase in prvič ugleda resnično sliko samega sebe. In če je človek vesten, je obračun s samim seboj neizprosen in trd. Poleg hotenih misli se mu vsiljujejo nehotene in nezaželjene, razburjajo njegovo notranjost in ji ne dajo, da bi se umirila. Z njimi pa se vtihotapljajo tudi elementi kaosa, teme, in med temo in lučjo se izvrši boj. Človek sodi in obsodi samega sebe, izgubi poslednjo oporo pod nogami, tava po temi, toda končno le najde pot, se loči od sveta, od vsega, kar mu je drago in mu je bilo prej zmisel življenja, zavrže vse drugo in hodi le po poti, ki jo je našel, k resnici in k zmagi dobrega nad zlom. Alegorija je zelo sorodna Župančičevemu «Samogovoru», dasi sega Župančičeva pesem le do trenutka, ko človek nepričakovano brezobzirno in strogo poseže v svojo notranjost. Toda po svojem bistvu le ni «glas globin» nič drugega kot andrejevsko stremljenje «k harmoniji in redu». Župančič je preklel svet in je preklel samega sebe — ker bi «rad v očetovo hišo spet», zato zaman kliče predse svoj «skriti obraz». Vojvoda Lorenzo di Spadaro pa v «Črnih maskah» zavrže svet, se mu odreče, nastopi svojo novo pot in se posveti Gospodu, zato pa tudi doživi oni svoj «skriti obraz». Ko vojvoda zažge svoj grad (dušo) in pričakuje prihoda Gospodovega, moli molitev, ki priča o tem doživetju in ki izpoveduje najvišji «credo» novega nazora Andrejeva: «Pozdravljam vas, Signor! Ko sem ležal še v zibelki, se me je oče dotaknil z mečem in me posvetil v viteza sv. Duha — dotaknite se me tudi Vi, Signor, če sem vreden Vašega dotikljaja. (Poklekne.) Toda zatrjujem Vam, Signor, to je znano vsemu svetu: Lorenzo, vojvoda Spadaro, nima kač v srcu.» Izven alegorije torej — «skriti obraz» vsakega človeka ne pozna zla, poslednje bistvo vseh ljudi je dobro, je pri vseh enako in v zadnji svoji realnosti je vsak človek tisto, o čemer pravi Cankar: «en sam človek je, visok v svojih mislih, plemenit, brez zlega in hinavščine v svojih čustvih, čist, nesebičen...»

Jedro «Črnih mask» je prvi izraz nove pisateljeve filozofije. Misel je povedana komaj na polovico in njene posledice ostanejo še nerazpredene. Vendar pa je nova spoznana doba nastopila z vso silo in prinaša pisatelju tudi izpremembo v intenzivnosti in načinu stvarjanja. Njegov nekoliko preveč intelektualen način opazovanja, ki je pogosto provzročal nekako neprijetnost v tonu in konstruiranost notranjih doživetij njegovih junakov, postane globlji in bolj čustven. Nasilna graditev njegova se polagoma izgublja in glas mu postaja veren, topel in preprost. Subjektivnost po čudežni poti prehaja v objektivnost — preobrat, ki ga preživi v svojem delovanju skoro vsak velik umetnik.

Dela te nove vrste se pojavijo že leta 1908.: «Dnevi našega življenja», «Povest o sedmih obešenih» in še nekatera druga. V njih ni več notranje pisateljeve razbolelosti, ki je prej bila in gnetla snov in ljudi in jih osvetljevala z bolečimi, jarkimi barvami. V «Dnevih našega življenja» je ozračje čisto kot prozoren kristal, le kaplja vdane žalosti je mogoče kanila vanj. Osebe so življensko preproste in jasne, osvobojene lastnega pisateljevega demona, ki je bruhal iz prejšnjih. Tako je tudi dejanje lep, resničen, žalosten doživljaj iz študentskega življenja, opazovan in pripovedovan brez notranjega viharja. In nad vsem otožen smehljaj.

Mnogo pomembnejša in zanimivejša pa je «Povest o sedmih obešenih». S tem delom se je Andrejev vrnil k svojemu staremu problemu, k revoluciji, in je zopet na revoluciji preizkusil vrednost svojega novega, še nedograjenega nazora. In preizkušnja se je izrekla i za njegov nazor i za — revolucijo, za katero se Andrejev v tem delu prvič odločno izreče. Revolucija mu je sveta. Videl je za to sveto stvar umirati ljudi, ki so zaradi iste svete stvari ubijali druge. V njihovem delu je očividno nekaj protislovnega: najvišja svetost je združena z ubijanjem. In ne da bi poizkusil razrešiti to protislovje, izpove pisatelj v «Povesti» predvsem svoje visoko mnenje o revolucijonarjih. Svetniki so mu ti ljudje, ta «majčkena trojica strašno mladih ljudi, brez očeta in matere, brezupno osovraženih pri onem svetu, s katerim se bore, in pri onem, za katerega se bore.» «V svojih sanjah», govori Andrejev dalje o njih, «so se preselili v daleko bodočnost, k ljudem-bratom, ki se še niso rodili in preživljajo svoje kratko življenje kot blede, okrvavljene sence, pošasti, s katerimi ljudje straše drug drugega. In njihovo življenje je brezumno kratko: vsakega izmed njih čakajo vešala ali katorga ali blaznost, drugega se jim ni nadejati: katorga, vešala, blaznost.» In pet takih teroristov spremlja Andrejev v «Povesti o sedmih obešenih» na poslednji poti. In kot je strašna njihova življenska pot, tako jim je lahka smrt. Govorim o pravih dveh revolucijonarjih — o Vernerju in Musji. Predsmrtna čustva njiju obeh so blaženost in zmagoslavje. In ta čustva so nepričakovana in presenetljiva njima samima. Verner se vprašuje pred smrtjo: «Zakaj mi je tako lahko, tako radostno in svobodno? Da, ravno svobodno. Pomislim o jutrišnji kazni — in glej, kakor da je ni. Pogledam te stene — tudi sten ni več. In tako svobodno mi je, kakor da nisem v ječi, temveč kakor da sem ravnokar zapustil neko ječo, v kateri sem sedel vse življenje. Kaj je to?» In skoro popolnoma isto preživlja Musja: «In to naj je smrt? Moj Bog, kako prekrasno je! Ali pa je to življenje? Ne vem, ne vem. Gledala bom in poslušala.» To visoko čustvo pa izvira odtod, ker sta sedaj izvršila tisto, kar je za revolucijonarja bistveno in kar končno tvori glavno vsebino njegovega poklica: «Ne, golobček», govori Musja v ječi, kakor da se pregovarja z Vernerjem in ga prepričuje, «vse to so malenkosti, to ni prav nič važno, ali si ubil N. N. ali ne. Pri tej stvari je važno, Verner, **da smo mi sami pripravljeni umreti.** Razumeš? . . .» Nekoč prej je Andrejev v «Gubernatorju» zapisal besede: «. . . revolucijo pripoznam samo kot propagando idej v zmislu **krščanskih mučencev»,** in te besede so mu tedaj služile proti revoluciji, bile so mu obtožba. Sedaj pa je našel v revolucijonarjih ono, kar je iskal v njih, jim priznal njih svetost in jih blagoslovil s svetim imenom krščanskih mučencev. Večjega priznanja revolucija ni doživela nikdar.

(Konec prihodnjič.)

Ivan Albreht:

Korenova zgodba.

V splošnem je bil tih, molčeč, vedno plah in nekam zamišljen, kakor da leži nevidno breme na njem. Seznanil sem se bil z njim na vojski. Čepeli smo po pobočju skalovite gore in naša postojanka se je vila kakor hinavska kača še daleč po dolini. Okrog polnoči smo dobili rezerve in z njimi je bil on, poročnik Koren. Ko je prišel, je jel brž poizvedovati o položaju. «Zdaj tako, zdaj tako,» sem povedal z negotovim glasom.

«Kakor povsod,» je zatrdil kratko.

«Proti jutru nas menda napadejo.»

«Prav. Zato smo tu.»

Potem sva molčala. Noč je bila temna, tiha in zagonetna kakor mir, ki je vladal po bojišču. Tu pa tam je počil osamljen strel, včasi nas je nasprotnik obsvetil z žarometom, sicer pa mir kakor smrt okrog nas.

«Takole bi se obesil,» je dejal. Nisem vedel, kaj bi mu odgovoril, čutil sem pa jasno, da ima prav. Tako prijetna mi je bila njegova beseda, da bi se splazil k njemu in bi ga objel: Prijatelj, kaj nisi moj brat? — V zmedenosti sem brskal po mislih in rad bi mu rekel kaj prijaznega, toplega, besedo, ki bi razodela človeku človeka, trpečega in sorodnega v boli. Namesto vsega tega sem suho vprašal:

«Zakaj?»

Tisti hip nas je obsvetil žaromet. Kakor v bledem snu sem zagledal tedaj, kako je Korenov obraz spačen in grd, kup pepelnato voščene mase, prežeče na plen.

Na moje vprašanje ni odgovoril. Šele zjutraj, ko je že segal dan v dolino, se je oglasil:

«Včeraj mi je umrla žena.»

Izgovoril je suho, kakor da mu pada žerjavica iz ust.

Hotel sem izreči sožalje, ali začutil sem takoj, da bi bila beseda grda in lažniva na tem mestu.

«Trpko je to,» sem menil tjavendan in z občutkom, da sem izrekel izmed vseh neumnosti najslabšo.

Tedaj je začelo rohneti. In bilo je kakor v starodavnih prerokbah. Po zraku je sikalo, žvižgalo, tulilo in pokalo, od gorskih sten je jekalo in odmevalo, skale so se rušile in so z velikanskim hruščem razbesnele divjale na nas, zemlja se je tresla in rohnela v dimu, a na zemlji smo čepeli mi, prestrašene gosenice, hvaleče Boga in bogove, proseče vse vidne in nevidne moči trenutka, vsaj še minute življenja. V tistih kratkih presledkih od enega topovskega strela do drugega, v časovnih razdaljah po tri, štiri, pet minut smo preživljali čisto novo, dotlej nepoznano življenje, življenje golega, ničesar zahtevajočega obstanka. Samo biti, le biti in se zavedati tega, zavedati se dvajset, trideset, štirideset let, kakšna sreča in kakšna blaženost! Videti človeka kraj sebe, ki kriči, vpije in se z vso energijo razmesarjenega telesa bori s smrtjo, ležečo že napol na njem, to je naslada nebeškega pekla! Videti ga in vedeti: pred dvema, tremi minutami si bil še zdrav kakor jaz, kaj si nosil glavo sem!?

Slučajno in le mimogrede sem pogledal po Korenu. Tičal je za veliko skalo, nepremičen klopčič, in je tiščal glavo v tla. Nenadoma me je obšlo tedaj nekaj satanskega in z zločestim naglasom sem zavpil proti njemu:

«Prijatelj, kaj se ne bi obesil?!»

Poročnik se je dvignil, je planil kvišku in je zarjul z nečloveškim glasom. Nato je spet omahnil, se je zvil v klopčič in se priplazil proti meni.

«Pes,» mi je siknil prav na uho in je odlezel nenavadno mirno na svoje mesto...

Morda je trajalo tisto strašno rohnenje pol ure, morda že celo uro, meni se je zdelo večnost, grozovita večnost. Vsak las se je kopal v svoji znojni kaplji in vsaka mišica je drhtela v božjastnem krču. Naposled, ko je bilo že tako rekoč vse pri kraju, je nenadoma še enkrat bušilo in zarohnelo. Ko sem pozneje pogledal, sem ležal — v bolnici. Ozrl sem se okrog, potipal z roko sem, tja — in sem molčal. Vse se mi je zdelo naravno in nujno, čisto v redu in potrebno: razstreljena noga, opraskana in v povoje zavita glava, bolniki okrog in okrog, sestre in strežaji, ki so brezbrižno hodili mimo nas, samo nečesa nisem mogel razumeti in sem se začudil, da me je nehote pretreslo in presunilo: poročnik Koren je ležal bled in brezbrižen v moji bližini. Obraz je bil sivkast in na beli posteljnini skoro prosojen. Oči je imel zaprte in roke so počivale skrite pod odejo.

«Kje smo?» sem vprašal sestro in imenovala mi je kraj, ki mi je bil čisto neznan.

«Ali smo dolgo tukaj?»

«Izza sinoči.»

«Nas je bilo mnogo?»

Sestra je zavila oči in je molčala.

Ponovil sem vprašanje.

«Prvi kirurg je jokal davi,» je odvrnila zamolklo. Takrat sem se zopet domislil Korena.

«Kaj mu je?» sem vprašal in sem pokazal z roko na njegovo posteljo.

«Desno roko je izgubil. Tudi sicer ima več ran, ki pa niso nevarne. Se poznata?» je nazadnje pristavila z glasom prijetne, brezskrbne radovednosti.

«Bila sva skupaj,» sem pojasnil.

«A vi ste dobili manj,» je menila resno in z važnim naglasom. Domislil sem se tistih občutij na fronti, ko je bljuvalo na nas, in sem se zasmejal. Bolelo me je v glavi, zaskelelo v nogi, vendar sem se moral smejati.

«Zakaj se smejete?»

«Ker vidim, kako ljubeznivo enaki smo ljudje, enaki vedno in povsod.»

«No?»

«Nič! Prej sem mislil, da smo samo pred očesom groze in smrti taki —»

Končal nisem; kajti sestra se je zdrznila in je odšla. Bogve, kolikokrat je že čula podobne meditacije! Umevno, da so ji polagoma postale zoprne in odveč.

Misli so se začele plesti trudne in dremotične iz slike v sliko, dokler se ni zameglilo vse skupaj in izginilo . . .

Ko sem se prebudil in zavedel, je slonel Koren na visokem vzglavju. Bil je še vedno bled in oči so gledale trudno, toda jasno. Ko me je zagledal, se je nasmehnil.

«K njemu bi rad,» je rekel zdravniku, ki je prav tedaj prišel v sobo, in je pokazal name. Strežaji so brž prestavili postelje in ležala sva vštric in gledala drug drugega.

«Prijetno, kajne?» je dejal počasi in je nagnil glavo proti meni.

Tedaj mi je zazvenel tisti «pes» s fronte po ušesih. Zdelo se mi je, da sem razgaljen in nag, a njegove oči so se smehljaje pasle po meni.

«Vem, vem,» je dejal, «jaz sem ob roko, ti pa imaš še vse ude; toda to ni poglavitno! Ti ne poznaš mene, jaz ne poznam tebe in nihče naju ne pozna in midva ne poznava nikogar. To je več vredno nego roka in več nego misel na obešanje.»

Govoril je vedno hitreje in zmirom tiše.

«Zdaj šele vem: Mrtvi bodo vstajali, slepi izpregledovali, mutastim bo dana beseda in gluhim sluh. Jaz čutim razodetje. Bilo je treba silne groze in neizmernega potresa, da se je začel cediti gnoj iz nas. In bilo je zadnji čas! Kajti pride ura in potlej nobena več, resnica pa je samo ena, čeprav je mogoče stokrat sto tisoč potov do nje.»

Poslušal sem ga kakor stroj, njegove besede so mi begale ušesa, v srce pa mi ni segla niti ena.

Kaj govori! sem pomislil, ko je vendar vseeno. Čemu toliko pompa za opičjo krinko?!

«Ali se še spominjaš, ko sem ti dejal, da mi je umrla žena?» me je nenadoma prepodil iz misli.

«Še, seveda. Hotel sem ti takrat tudi brž reči besedo v tolažbo, toda verjemi, da je nisem našel. Vendar čutim s teboj.»

Nervozno je zgibal z ustnicami:

«Pusti to in nikar se ne šemi, saj nisem iskal tega! Samo nekaj sem ti hotel povedati. Sicer pa —»

Nezaupnost mu je zameglila pogled.

«Nikdar in nikoli ne bi bil mislil, kako je človek človeku vedno blizu,» je vzdihnil in obraz se mu je zjasnil. «Kako smo vendar smešni, vsaj jaz sem bil! Vse svoje žive dni sem iskal uganke življenja: zvezdam bi meril pot in rastlinam bi določal rast, za človeka pa se nisem niti zmenil. Še oženil sem se kar tako iz navade, morda zaradi mode ali kako, iz notranje duševne potrebe gotovo ne. In kaj je bila ženska, žena zame? Okrasek v sobi, kakor lep kos oprave ali slika na steni! Nikoli nisem iskal ničesar v njej in nikdar nisem gledal v zrcalo njene duše. Edino svojo poltenost sem ji dal in še tiste ne vse; kajti imel sem je toliko, da sem jo brez skrbi lahko razmetaval po gnojnih mlakužah in jo razsipal kakor gliva trose, Irena pa mi ni rekla nikoli žal besede. Nekaj let je bila moja žena, toda vsa ta leta nisem čul očitajoče besede iz njenih ust, razumeš?»

Nekaj božajočega je bilo v njegovih besedah in počasi sem začutil, kako se taja v meni vsa tista narejena in nepristna divjost, ki me je bila prepojila tako do mozga, da sem jo bil smatral celo v najresnejšem položaju kot nekaj bistvenega, nekaj takega, brez česar mene ni. Megla se je dvignila z oči in čisto jasno sem sedaj razumel njegove besede: «Takole bi se obesil.» Toda on je srečnejši; razodetje mu je prišlo prej in je zato širše in popolnejše.

Ko sem razmislil tako, sem bil kakor vosek v ognju njegovih besedi; vse sem sprejel, odrazil v sebi in ohranil.

On je povzel:

«Ko sem zadnjič odhajal z doma, sem začutil, kako se podira v meni stavba, ki sem jo gradil vse svoje življenje. Taka praznota je nastala v duši in taka tema, ki ji ni mogoče dati imena. Saj ne vem, kako je s teboj in tudi ne vprašam po tem, samo olajšanja se mi hoče in izpovedi, razumeš? Kar sem ti prej rekel o ženi, je le odlomek in malenkost, ki pa vendar razločno pojasni dušo, kakršna je tavala okrog. Senco sem lovil, po luči nisem vprašal; kajti pri vsem razmišljanju se vendar nisem zavedal, da ni sence brez luči. In to je tako preprosto, ali ne?

Poslušaj! Takrat mi je torej rekla Irena: «Bog s teboj!» Mogoče se ti bo zdelo smešno, jaz pa vem: te tri besede so podrle v meni vse, kar je bilo dotlej. Misliš: živci in tako. Le nikar! Nič živci, ampak trenutki so, ko se nenadoma odgrne človeku luč, ki jo je prej prikrivalo devet črnih zaves. Jaz vem in verujem in moja vera je resnica.»

Pogledal je srepo, skoro stekleno.

«Ti nisi še nikoli mislil, povej!»

Kakor na ukaz sem jeknil:

«Nikoli.»

Tedaj on hlastno:

«Še to, — da poravnava, kar bi utegnilo izzivati nesoglasje med nama. S psom sem te zunaj nahrulil zato, ker sem vedel, da lažeš, a meni je bila laž v tistem trenutku že ogabna.»

«Ni vredno,» sem dejal malomarno.

Koren je preslišal in je krenil zopet v svoje:

«Tiste besede, da, nerazumljivo je to! Saj veš, kakšni smo. Iz mladosti prinesemo lepo bajko, ki nam urejuje svet naznotraj in navzven. Potem zajadramo in napenjamo vse sile, da bi jo potlačili, pregnali in zatrli, dokler sama nekam ne obledi in ne izgine. Nazadnje človek pozabi na bajko in na borbo zoper njo ter se zarije kamorkoli. Jaz sem se v naravoslovje in sem mislil, da sloni ves svet na mojih ramah. Delal sem sisteme, iz laži v laž sem pletel girlande svoje modrosti in z zaprtimi očmi sem gledal solnce in ga nisem videl. Takrat je prišla Irena s tistimi tremi besedami...

Bog! Padlo je v dušo in je obležalo. Od daleč nekje se je oglasila bajka, jaz pa sem jo objemal in sem se ji smejal, ali eno je bilo očito v meni: da lažem jaz, ti, mi vsi, kolikor nas je in kakor je komu ime.»

Obraz njegov je bil bolj in bolj bled, glas slaboten, toda razločen, oči pa so se upirale vame kakor dvoje jedkih osti. Čutil sem, kako mi polje kri hitreje, in obhajala me je nekšna podzavestna bojazen. A Koren je nadaljeval:

«Nikar se me ne boj, saj sem človek, kakor ti, in sem bil v zmotah, kakor ti. Ves naš čas je ena sama velika in strašanska zmota. Kako bi sicer mogli zabresti v ta labirint gorja, ki ne kaže izhoda? Nič se me ne boj in veruj: tudi jaz se ne bi bil rešil, da me ni otela ona, Irena. Predno sem tisti večer prišel k vam, je bila pri meni, razumeš?»

Zadnje besede je izgovoril z naporom, oko mu je zablodilo nekam daleč, kakor da vidi stvari, ki so meni še skrite, in se je počasi zaprlo. Enakomerno dihanje je naznačilo, da ranjenec spi.

Od nekod je prišla sestra. Ko je videla Korena spečega, je pristopila k moji postelji:

«Vaš drug je siromak.»

Nisem vedel, kaj bi ji dejal. Bil sem še ves omamljen od njegovega pripovedovanja in sem le napol slišal sestrine besede.

«Zdajle je prišlo sporočilo, da mu je umrla žena. Dan prej, predno je bil ranjen, mu je umrla. Zdravnik je naročil, da mu ne smemo povedati.»

Šele zdaj sem se za trenutek predramil.

«Saj že ve,» mi je ušlo.

«Kako?»

«Tisto noč, ko sem bil potlej zjutraj ranjen, mi je pravil.»

Sestra je zastrmela:

«Ni mogoče.»

Nadaljnji razgovor je prekinil Koren, ki se je predramil. Ko sva se zopet srečala z očmi, sem po vsem telesu vztrepetal pred pogledom, ki ga je nenadoma zadrl vame. Naenkrat ni bilo sestre, sobe nisem videl in čutil nisem postelje, samo njegove sršeče obrvi sem gledal in pod njimi goreče oči in grozo, grozo sem čutil tedaj. Hotel sem krikniti, hotel sem planiti kvišku, toda udje so bili brez moči. Korenov glas pa je bil krepak in ljubezniv, ko je veleval:

«Pozabi in nič se ne boj! Zdaj pride sama in se porazgovorimo.»

Ta hip je prišla Irena, vzvišena in lepa, odraz večne lepote in kakor lepota sama. Po ramenih so se ji usipali bogati lasje in bujno telo je ovijala tančica, kakor tkanina iz luči. Ubranost je bila v vsaki njeni kretnji, v glasu, v pogledu in v slehernem vzgibljaju čarobna sladkost. Bili smo na velikem, lepo gojenem vrtu in sočno poletje se je bohotilo po gredah. Koren me je pogledal kakor iz silne daljave.

«Govori nama o Bogu, Irena.»

Ženska se je nasmehnila.

«Govori slepemu o barvah,» je rekla ljubeznivo in prsi so se ji za spoznanje vzbočile.

Koren je bil videti zmeden. Iskal je besede in jezik se mu je zatikal, ko je govoril:

«Saj nisem mislil tako, oprosti! Nikoli nisem vedel, kaj sem imel v tebi, in še danes ne vem popolnoma. Ali vendar: samo zaveso bi odgrnila, tako, veš, kakor si storila včasih, da je pramen luči šinil v sobo.»

«Kako naj ti govorim z besedami, ki niso znane tvojim ušesom?»

«Samo, Irena, kje si in kako?»

Nasmehnila se je in ta smehljaj je bil skrivnosten slavospev sreče.

«Zame ni kraja, ni časa, ni prostora. Zame ni tvojih pojmov, kakor zate ni mojih. Če bi hotela nazaj v besede človeka, živečega v oklepu, bi ti rekla: moje življenje je sedaj popolnost.»

Zopet me je pogledal Koren, in zdelo se mi je, da še bolj iz daljave.

«Slišiš? Razumeš, kar sem ti pravil? Vprašaj jo, reci ji besedo!»

«Ni treba,» se je nasmehnila Irena. «Saj ga slišim in čujem njegovo bojazen. Življenja ne pozna in ga je strah smrti. Le brez skrbi: smrti ni, tiste smrti ni, ki jo gledate vi.»

«A Bog,» je še enkrat zaprosil Koren. Irena se je zganila in za trenutek so prepregle bolestne poteze njen lepi obraz. Vendar je bila lepota tudi v teh in blaženost.

«Bog: tam ga ni, kjer ste ga iskali; tudi tam ga ni, kjer ste ga tajili. Bog je vse tisto, pred čemer trepeče duša v redkih trenutkih najtišje zavesti... Kako naj ti rečem, ko nimaš besede? Bog je ono vseobsežno in neizrazno, kamor prideš, kadar poteče čas. Hodi po poti, ki ti je dana v srce.»

«Kdaj bo to?»

Irena se je smehljaje odmaknila in ni rekla ničesar.

«Irena —»

Počasi in trepetaje je zdrknil na kolena pred njo. Šele tedaj sem opazil, kako krvavi na desni strani, kjer so mu odrezali roko.

«Odpusti, Irena, vse blodnje,» je jecljal na kolenih, «odpusti zmote, ki sem jih zagrešil v slepoti. Nisem vedel, kako blizu smo si ljudje, nisem vedel, kako blizu smo Bogu —».

In kakor je molil, se je sklonil čisto k tlom in je hotel poljubiti rob Irenine prosojne haljine, ona pa se je odmaknila in je rekla z žalostnim glasom:

«Nikar; kajti prah zemlje je še v tebi. Zato ni mogla jasno teči moja beseda in tvoja roka ne more do moje.»

Zdajci je obledela in se je zopet nasmehnila:

«Ko ti poreko, pridi! Čakala te bom.»

Kakor je izrekla, se je zameglilo vse, in ni bilo vrta in ne Irene. Zdrznil sem se in sem naenkrat začutil, da ležim na postelji. Na sosednji je ležal v smrtnem boju poročnik Koren. Kakor prej v viziji, tako sem videl zdaj, kako mu je na desni strani skozi vse obveze sikala kri. Par krčevitih sunkov, beseda, ki je zamrla v nejasnem grgranju, — in poročnika Korena ni bilo več.

Jos. Kostanjevec:

Sprevod.

(Konec.)

Če si Večna resnica, moraš tudi vse vedeti,» pravi Joža. — «Ne bom trdil tega. Rekel sem, da so mi ljudje samo nadeli ta priimek, torej ne more biti sad tega priimka vsegavednost. Imenujem se prav za prav Jože Pevec, dasi nimam niti posluha in sem v svoji mladosti rjul kakor mlad tiger, ko so me silili, naj pojem. Tedaj so zbijali iz mene šale, takšne, da so se od smeha držali za trebuhe. Jaz sem ob takšnih prilikah vselej dejal: Resnica je, da sem Pevec, pa je tudi resnica, da nisem pevec. Ker sem le prevečkrat ponavljal to resnico, so mi podtaknili ime Večna resnica. Tako pride človek čisto poceni do slave in imenitnosti. Toda vidiš, prijatelj, ta priimek, ki se me je oprijel kakor bršljan drevesa, me ni nikdar jezil, pa mi tudi ni nikdar škodoval. Da, celo koristil mi je, pomagal je izčistiti mojo notranjščino. Večna resnica ne sme lagati, ne sme hinavščiti, sem si dejal ob vsaki priliki, ponavljal tisočkrat v velikih izkušnjavah. Izprva je šlo počasi, o, laž ima prevelike posvetne dobrote na razpolaganje, da jih dá onim, ki jo ljubijo! In vsak hoče, da ga nalažeš, če ne je Tvoj sovražnik. Ko sem pa videl, kako so nosili in še nosijo lažnivci in hinavci na mizo sveto resnico kar v velikih čebrih, da vtone v njej Tvoja čuječnost in opreznost, tedaj se mi je vse pristudilo in z veliko lahkoto sem se počlovečil. Sedaj mi je lahko. Imam veliko sovražnikov, poveličevalcev laži in hinavstva, imam pa tudi nekaj prijateljev, ki me ljubijo. Mimo prvih hodim, kakor bi jih ne videl, drugi hodijo sami za menoj z jasnimi lici in čistimi srci ... Vidiš, tako je, Joža Mrak!»

Joža Mrak osupne.

«Odkod me poznaš, Večna resnica? Nikdar me še nisi videl, pa Ti je znano moje ime in moj priimek.»

«Kako si naiven, ljubi moj Joža, da tako vprašaš,» se nasmehne Pevec. «Prej sem že rekel, da nisem vsegaveden, ker vsegavednost nima ničesar opraviti z vulgo Večno resnico. Nekaj pa vendarle vem in znam. Znam namreč čitati z obrazov in kar sem čital, znam sestavljati. Takole, vidiš! Tule pod desnim očesom, na tejle kosti se Ti je zavozljal klopčič drobnih žilic v majhno, zobčasto in temnozeleno, zelo značilno kapico. Tako kapico je imel pod očmi tudi Tvoj oče, ki sem ga poznal, ker sva bila krščena pri enem kamnu, pri kamnu v cerkvi Sv. Štefana, njegovega patrona. Blag človek je bil Tvoj oče, čudim se le, da mu niso nadeli priimka «Večna poštenost», ali «Večni trud in delo», ali «Večni garač in zastonjkar», zakaj odšel je k svojim očetom suh kakor cerkvena miš, ker ni znal ceniti vrednosti svojega dela in ne požrešnosti svojega bližnjega, kateremu je delal napol zastonj. Odnesel pa je s seboj dober kos poštenosti, zakaj od tistikrat sem jo tam doli le redkokdaj srečal. Vidva sta si podobna kakor Ti je podobna Tvoja glava v zrcalu... Pa ne zameri, še nekaj drugega je, na čemer sem Te takoj spoznal in kar me je prav za prav spomnilo na kapico Tvojega očeta in kar Te še posebno krasi in časti. Ali misliš, da ne znam čitati? Ali nimaš na srajci všitega svojega imena, popolnega imena: Joža Mrak? Prav, ko sem videl Tvojo belo srajco in sem Te že hotel vprašati, kje si jo ukradel v teh časih, da bi si šel tudi sam po eno, me je zbodel v oči Tvoj priimek. In tako vidiš, da ni nobena coprnija ta moja vsegavednost. Vso čast pa Tebi, ko z všitim priimkom kažeš, da je srajca Tvoja poštena last in me s tem dejstvom glasno opominjaš, da prav za prav tudi vulgo ali psevdo Večni resnici ni dovoljeno krasti.»

Joža Mrak ne ve, kaj naj bi si mislil o svojem sosedu. Nekaj je v njegovem govorjenju, kar se ne dá spraviti v soglasje z izrazom njegovega obraza, z bleskom njegovih oči. Vidi se, kakor da trpi muke samo duša in je telo zanje popolnoma brezbrižno.

Nekoliko časa molčita oba, vtopljena vsak v svoje misli.

«Kaj pa si prav za prav, oprosti,» izpregovori prvi Joža Mrak. «To se pravi, s čim se baviš, kaj navadno delaš? Jaz na primer, nisem nič. Prileten penzijonist, ki ga nobeden ne mara in ki tudi sam nikogar ne mara. Uživam svobodo na vseh koncih in krajih in se preživljam od zraka in če gre popolnoma po sreči z rjavo žlobudro, ki ji pravijo kava, ali pa s prismojeno prežganko. Samo pred letom dni me je srečal nekdo, ki mi je kupil klobaso. Kaj bi z njo? Poizkusil sem ugrizniti vanjo, pa ni šlo, ni hotelo po grlu. Odvadil sem se bil. In tako sem jo podaril beraču, sedečemu na obcestnem kantonu, ki je bil bržčas bolj privajen taki hrani kot Joža Mrak. In tisti nekdo mi je tačas celo obljubil, da bodo on in njegovi prijatelji že v kratkem nekaj storili zame, ki izgledam tako potepuško, da se Bog usmili. „Saj se pa tudi spodobi,“ je dejal s pokroviteljskim glasom, „ko ste tako dolgo molčali za narod.“ Zavil je proti bližnji gostilni, dasi je bilo še zelo zgodaj. Vendar se je prej še enkrat obrnil proti meni in me posvaril: „Pa piti seveda ne smete, če hočete kaj doseči!“ Od tistikrat ga nisem več videl in on mene tudi ne. Toda njegovo svarilo je pomagalo, od tistikrat nisem več pil, začel sem spravljati vinarje, kolikor jih je ostalo od kave in prežganke in čez dobro leto sem imel toliko skupaj, da sem si kupil tole srajco, edino, ki jo imam. Kadar jo dam prat, ležem v postelj in potrpežljivo čakam, da jo perica prinese. Celo za rdeči sukanec sem nahranil v dobi enega leta, da se na tej srajci blišči popolno moje ime, ki je danes nekoliko pripomoglo, da sva se tako hitro popolnoma spoznala. Izkratka in še enkrat, jaz nisem nič, jaz ubijam samo čas in čas ubija mene. Le včasi, včasi se mi zdi, tako iz nepoznane dalje prihaja misel, po prstih kakor mamica k bolnemu otroku, in mi prinaša hladila, leka mojim ranam. Misel, da vsaj nisem škodil svoji domovini, če ji nisem mogel koristiti. Toda, odkod ta sentimentalnost, ki je nisem vajen? In danes že ves dan...»

«Da, že danes si mislil na smrt. Ne vprašuj, odkod to vem, ko si mi nehoté povedal sam. Čemu se izpostavljaš smrti, ko še ni čas zate? Res je, mnogi so Te prehiteli, mlajši in krepkejši, toda to je bilo potrebno. Sedaj pa ni potrebno, da samo eden izmed nas izgine, pa bodisi mlad ali star. Mladi so naša bodočnost, stari morajo biti naša sedanjost, ker je prošlost umrla in ker je na nje mesto stopila sedanjost, ki ni še bodočnost. Vsi so potrebni, kolikor jih je lepih misli in poštenih src. In teh je še mnogo... Pa Ti si hotel vedeti, s čim se bavim jaz in kako ubijam svoje dolge ure od dne do dne in od tedna do tedna. Bil sem svoječasno učitelj, tamle takoj ob meji. Vidiš oni rdeči zvonik za najnižjim črnim obronkom? Komaj da se vidi kos strehe z jabolkom in križem. Vse hiše so skrite med drevjem in za brežinami. Tam sem bival nad štirideset let. In kakor so skrite hiše, tako je bilo skrito tam moje življenje. Toda ljudje so me imeli radi, potrpeli smo drug z drugim, če ni bilo meni ali njim kaj všeč, in smo — delali. V naši vasi ni bilo večnih prepirov med sosedi, v najkočljivejših nesoglasjih so se zatekali v šolo, tam je bilo domače naše sodišče. Ne sodišče, ki obsoja na globe in na smrt, marveč sodišče, ki je pogledalo človeku v dušo in srce in je tamkaj skoro vedno našlo kleno zrno, ki je iz njega vzklila sprava in poravnava. Šola je bila posvetovalnica in zatočišče vseh, ki so iskali pomoči, od najmanjšega do največjega. Nisem bil sam, podpirali so me možje, ki so imeli srca in možgane na pravem mestu. Naj preidem dobo, ki je tudi iz naše vasi zahtevala žrtev skoro iz sleherne hiše, ko so se solze držale skoro slehernih duri in so klonile glave pod težo velike bolesti. Tačas sem hodil od hiše do hiše in sem tolažil kakor sem vedel in znal. Pa je prišlo nenadoma veliko veselje, pesmi so orile iz dolin v bregove, iz bregov v doline, svirala je godba, po vrhovih so goreli kresovi, na najbolj zapuščenih strniščih so vzklile cvetice. Prišlo je naše odrešenje, tako nenadoma je prišlo, da je ubilo vso opreznost in čuječnost. Do nezavednosti smo se opajali in rajali, v tej nezavesti nismo videli črnega oblaka, drevečega proti nam od zahoda. Ko smo se iztreznili, je bilo prepozno. Zopet je padla tema na naše pokrajine, zarožljale so verige novega robstva, ki je hujše od prvega... V naši vasi je trepetalo sleherno srce, ljudje so se zbirali v gručah, šepetaje govorili med seboj; zaupali niso več niti drevju okoli svojih hiš, da ne bi izdalo njihovega govorjenja in trpljenja. Pričakovali so odločitve v smrtnem strahu. Ali pripademo sem ali tja? Tiste dni je bilo, ko ni hotelo nobeno delo izpod rok in ko nismo niti mogli presoditi, katerega bi se lotili. Izkratka, začelo bi se bilo upropaščanje na vseh koncih in krajih, materijalno in moralno, da nas ni bilo v vasi treh, štirih, ki smo se polagoma zavedli opasnosti položaja in začeli trezno misliti. Ljudstvu je bilo treba predvsem ohraniti mirno kri, dati mu vsestransko moralno podporo, zavladati nad njim s pošteno in odkritosrčno voljo. Tistikrat sem zaprosil za vpokojenje, ker je bilo novo delo med odrastlimi začasno nujnejše od onega med šolsko mladino... Zgodilo se je, da so potegnili mejo nad našo vasjo, da smo ostali na tej strani. Vse se je oddahnilo, a srca niso mogla biti vesela. Dvignila se je tista strašna stena, ki butamo obupno ob njo, mi na tej strani, naši bratje in sestre na oni, vsi, ki spadamo pod en krov, vsi, ki nas vežejo srčne vezi v eno veliko družino. In naša gruda na oni strani, naša polja in travniki, naše šume in lesovi, naši hribi in doline, vse vpije na pomoč in se zvija v bolečinah. Naša mladina v vasi pa, ki je nekdaj prepevala: Hribci, ponižajte se, dolin'ce, povišajte se, da se bo videlo ravno poljé, kjer fantič moj gre, poje danes v velikem hrepenenju:

Hribci, ponižajte se,
dolince, povišajte se,
da se bo videlo tja na morjé,
kjer bodo naše mejé.

In drugo kitico:

Fantje, pripravite se,
na vojsko odpravite se,
Soča je videla naše solzé,
tam hoče naše mejé.»

Joža Pevec, Večna resnica, je nekoliko prenehal in se zazrl v daljavo. Solnce je stalo že precej visoko, naokoli je bilo svetlo, da je jemalo vid, trava se je krivila v veliki vročini. Nanos se je v daljavi zastrl s tenko soparno kopreno, da je bil videti kakor bi bil iz sladkorja. Pod lipami pa je bilo hladno in udobno, in nobenemu obeh novih znancev se ni mudilo dalje. Vedela sta, da si imata še mnogo povedati.

«Pa vprašal si me, kaj počenjam sedaj,» začne zopet Pevec. «Vidiš, v naši vasi se sedaj skoro vsi pečamo s tihotapstvom. Jaz sem načelnik tihotapcev, skoro vso mladino imam za seboj. Ko smo dovršili delo na polju in drugod, se zbiramo in odhajamo v temno noč. Znane so nam vse najskrivnejše stezice, znan nam je vsak grm in kamen na poti. Na zvezde gledamo in v najčrnejši temi spoznamo mesto, kjer se je ustavila ali dalje premaknila naša noga. Nikdar še nismo zabredli s prave poti, vsako tihotapstvo se nam je do sedaj posrečilo.»

Joža Mrak se nemirno premika na svojem kamnitem sedežu, ne veruje, da je prav slišal.

«Tihotapci? ... Kako me je naenkrat zazeblo ... Šališ se, tovariš ...»

Večna resnica ga pogleda resno od strani in nadaljuje:

«Da, tovariš, tihotapci ... Toda ne tihotapci tobaka in svile, zlata in srebra in lir. To, kar tihotapimo mi, je dragocenejše od zlata in draguljev, to je, dragi moj — človeško življenje, to je — svoboda, ki jo prinašamo vsakomur, ki po nji hrepeni. In rešili smo že marsikatero življenje, prinesli smo marsikomu prostost. Vidiš tamle ono preseko med najvišjimi smrekami na nasprotnem hribu? Od tukaj jo lahko opazi Tvoje oko, če pa zaide Tvoja noga tja čez, je ne najde nikoli. Tudi noga našega sovražnika je še ni našla in brez skrbi hodimo po njej. Strma je na tej strani, človek bi se lahko stojé pasel na njej, a mi smo v polpreteklih nočeh sopihali skoro po sedemkrat na teden po njej navzgor in še tisto noč proti jutru navzdol. In za nami je stopal vsakokrat sprevod betežnih, z bremeni obloženih ljudi. Težja od bremen na njih hrbtih pa so bila bremena, ki so tiščala njih duše. Marsikatera trpka in krvava solza je padla na travo ob težki poti, iz obupa porojena, še danes ne pozabljena. Mnogo smo jih spravili semkaj v soparnih poletnih nočeh, a še več v nočeh, ko bi niti psa ne bil zapodil iz hiše. Naša vas jim je bila prvo pribežališče in zatočišče, od tu dalje pot širša in svetlejša. Vidiš, to je bilo tisto naše tihotapstvo v dneh groze in strahote ...

V Tvojih očeh, tovariš, čitam vprašanje, zakaj jih je toliko odšlo od tamkaj. Težko je zapustiti rodno grudo in kdor jo zapusti, kaže, da je ni ljubil. Ne, prijatelj, pretežna večina jih je bila, ki so to rodno grudo zapuščali s krvavečimi srci in ki bi bili dali svoje izveličanje, da jim ni bilo treba iti. Oni bodo trdna vez med brati to- in onstran meje, in ko pride čas, ne bodo med zadnjimi. Oni, ki so odšli brez potrebe, so bili od nekdaj nadloga vsem, ki so pošteno mislili. In le prav je, da so se umaknili, ker tam bi bili več škodovali kakor morejo škodovati tukaj. Ni jih škoda, izginili bodo kakor kaplja na veji... In vidiš, tovariš Joža Mrak, sedaj, ko smo že davno opravili najnujnejše delo, ko ni treba več tihotapiti s človeškim življenjem, nikakor še nismo odložili tega posla. Še vedno hodimo tja čez, še vedno tihotapimo. A sedaj tihotapimo z lepimi mislimi, ki jih prenašamo z ene strani na drugo, tihotapimo z vsem, kar je potrebno, da izpodkoplje meje, ki so jih postavili nam v sramoto. Te meje mora pogoltniti sinje morje, jih mora preplaviti Soča!... Joža Mrak, Ti, ki praviš, da nisi nič, pojdi tudi Ti med tihotapce, da bodo izbrisani Tvoji grehi in da ne boš mislil na smrt, dokler sama ne pride po Tebe! Pa ne obotavljaj se! Zdravo!»...

Večna resnica se je dvignil lahko kakor mladenič in elastičnih korakov je stopal po stezi v dolino. Joža Mrak je zrl za njim in je videl, kako ga je tam doli med travniki sprejela v svojo sredo družba mladeničev in mladenk, prihajajočih iz cerkve. Sredi njih je stopal z vedrim čelom, lahko in gibko kakor oni.

Naenkrat pa je zazvenela iz doline na Joževo uho pesem, glasno odmevajoča od skalnatih robov:

Fantje, pripravite se,
na vojsko odpravite se,
Soča je videla naše solzé,
tam hoče naše mejé.

Basisti so pritiskali refren:

Ampak še dlje, še dljé,
naše mejé, naše mejé,
še dlje!...

Tam na križišču glavne ceste so pred stražnico topo gledali zarjaveli tipični obrazi obmejnih stražnikov na mimo idoče pevce. Iz daljnega juga so bili prišli, pri nas jih je zeblo sredi vročega poletja. Bulili so in se režali, nihče izmed njih ni razumel besede.

Oddaleč pa se je s preroškim mirom smehljal sivi Nanos.

Stano Kosovel:

Trudna pesem.

Črni bori, stražniki življenja,
bele breze, sestre hrepenenja,
kje je čarna noč mladostnih zvezd?
Kje je moč in kje so čvrsta krila,
ki so se za cilj z viharji bíla
sredi težkih teh življenskih cest?

Kje so časi, kje so tista leta,
ki jih z rožami spomin prepleta,
da v dišečem šopku sam izgine trn?
Kaj vse to je bilo? Ali sanje,
ki mladost prevaro kupi zanje,
preden z lic izgine smeh srebrn?

Gluha noč spustila izza gore
svoje neprozorne je zastore
in zaprla me v osamljen svet.
In v tem svetu zdaj nevzdržno plakam
in v tem svetu zadnje ure čakam,
ko da sem umrl, od vseh preklet.

Refren iz mladosti.

Rad sem imel te kot ljubi mož
deklico z rožo med kitami rož.

Zaupno so vprašale moje oči:
Zakaj li te v gaje ljubezni ni?

Saj grm cvete in poje ptič,
kaj s tvojim življenjem ne bo nič?

In ti si pogledala v črna tla,
in s solzo v očesu si dalje šla,

a jaz sem ostal na tem bregu sam...
Od tistih dob lastnih stopinj ne poznam.

Miran Jarc:

«O, človek!»

Če ti niso borzna poročila poleg dnevnih novic še edino čtivo in če si ohranil iz dobrih starih časov še kaj mile volje do leposlovja, umetnosti in glasbe, si se prav gotovo — poznam te kot ustaljenega moža, čuvarja reda in okusa — ujezil nad temi mladimi Evropejci, katere je — kot misliš — obsedla vrtoglavost povojnega sodomskega plesa, ki ni prizanesla niti ponižnim Kranjcem, kakor si se lahko prepričal ob Labodovcih, dasi si imel upravičen strah predvsem le[*] pred J. in C. Vidmarjem, mimo katerih nisi mogel s priučeno tolažljivko «literarni kričači».

Toda ne gre za imena posameznikov, tudi ne za imena najrazličnejših struj, ki so se — hočeš, nočeš — globoko zarezale v široke ravnine pridnih leposlovnih delavcev, temveč važno je dejstvo, da si se ob tem pojavu začudil in vznemiril.

Tega vznemirjenja pa se ne smeš in slednjič tudi ne moreš osvoboditi z enostavnim zanikanjem nastopa «tujcev» — sam si jih krstil «tujce», «vsiljive goste». —

Nad kom si se vznemiril?

Gotovo ne nad bednimi modnimi posnemači in dnevne slave željnimi mladiči, saj je bilo takih sebe praznih spremljevalcev v vseh dobah in pri vseh narodih odveč, ki pa niso bili nikdar in nikomur nevarni, temveč vznemiril si se nad vsebino vseh resnih del sedanjosti, ki ti, izostrena v krik «o, človek!», rezko žvižgajoča, ne dado miru ne podnevi, ne ponoči; o, šele ponoči te prešine ta krik s prej nesluteno grozo, da slednjič, potapljajoč se v kalnih valovih in vrtincih mrzličnega nočnega doživljanja, ne veš več, ali ti je ta vekovečni krik zaklical nekdo iz Nemčije, Francije, Rusije ... Indije ... ali si si ga pa — po njegovi duhovni indukciji — zaklical ti sam!

O, poznam te: pod tem krikom se zgrozevaš in zato bi rad uničil vse knjige, vse slike in kipe in kompozicije «o človek». V takih trenutkih se z bolestjo spominjaš svojih prednikov ali pa sebe nekdanjika, ki si po dnevnem opravilu pohitel z veselo družbo v okolico, ko si se ob večerih zabaval in «raztresal» ob zgodovinskih romanih, ob široko razmahnjenih epskih slikah romancierjev 19. stoletja, ali pa se razneževal ob akordih fin-desiècle-ovskih strunarjev, ki so se ti — stilisti — laskali s svojimi odličnimi stavki in stihi, pozibavajočimi se po jezeru melodije, kajti njihovo življenje je bilo bajno trpka melodija, še bolest so pretopili v prelest. Pri romantikih pa začuješ prvi razzvok, ki ga je povzročil na vrata zemskega življenja trkajoči — Duh.

---

[*] Tu se oziram le na leposlovje.

Vem, da me boš takoj zdaj prekinil, rekoč: «Torej ni ‚zasluga‘ sedanjikov, da so izstrelili pod oblačno nebesje «o človeka», saj so ob tem kriku trepetali že romantiki!»

«Da, že romantiki! Toda duhovnega razvoja vendar ne smeš meriti s historičnim časom, ki velja le za izpremembe v fizičnem in psihofizičnem svetu, temveč z merilom, po katerem se živalska nrav človeka odigrava v fiktivni preteklosti, boj živali in Boga v človeku sedanjosti, bodočnost pa je stanje človeka-Duha.

Morda se boš čudil, kako daleč preko tvojega leposlovja sem zašel, toda tvoje čudenje te označuje za nezmožnega podoživljati «krizo» novodobne umetnosti.

Že prej sem te opozoril na tvoj strah pred sličnimi umetninami. Spomni se, kako občutje te je prevejalo na primer ob čitanju Sienkiewiczevega «Potopa» ali Finžgarjevega romana «Pod svobodnim solncem». To so bile zate ure ugodja, saj si se oprostil vseh dnevnih skrbi; obilica dogodkov, skrb za junakovo srečo te je vsega tako prevzela, da si popolnoma pozabil nase in si knjigo odložil z neko olajšanostjo in duševno nasičenostjo, poleg zavesti, da si nad vse dober in blag človek.

Zdaj pa obudi občutje, ki ti ga je izzval n. pr. Paul Claudel s svojimi dramami ali pa Pregljev «Plebanus Joannes».

Kaka razlika!

Prej si bil le brezskrben gledalec ali vsaj sočuten spremljevalec, zdaj pa te je že početo kaj neprijetno dirnil občutek, da te avtor — razgaljuje, začel si gledati v obraz — samemu sebi, kateremu si že tolikokrat ubežal in ki si se njegove «vsiljive» prisotnosti rešil s pomočjo prijatelja, družbe, lahkega čtiva, vesele prireditve itd. Ta «on», ki si pa ti sam v svojem najglobljem bistvu, se je ob takem čtivu prebudil in stopil pred te kot neizprosen — sodnik, ki ne pozna nikake obzirnosti, nikakega usmiljenja. Glej, in po taki knjigi se čutiš zmletega, strtega, poteptanega v prah. In premišljuješ. Prav za prav ne premišljuješ samo, temveč v tebi se začne odigravati neko svojevrstno doživljanje, ki sčasoma preide v stalno stanje vedno večje vznemirjenosti, boječnosti, strahu ... groze. Tvoj korak postaja omahujoč, tvoja beseda redka, pogled plah. Začneš se družbe izogibati, prepad med tabo in svetom se veča in veča, dokler se ne znajdeš v popolni samoti in tu se začenja vekovečna pradrama med satanom in Bogom za človeka v tebi.

«Toda to kot bliskavica posvetlikavajočo grozo sem že doživljal ob Strindbergu, ob Dostojevskem...» boš vzkliknil. Seveda, saj tu — kot sem že poudaril — ne pride historični čas v poštev. To grozo bi tudi občutil ob Goethejevem Faustu — toda pred davnimi leti, ko si ga moral čitati, je bil tvoj duševni pogled še ves obrnjen nazven. Kot bilka v viharju bi se bil zvil pod Tolstim (Kreutzerjeva sonata, Oče Sergej, Izpoved itd.), tudi Ibsenov «John Gabriel Borkmann» bi te prav občutljivo zadel v živo.

Sčasoma pa ti postanejo vsi ti «tujci» neločljivi prijatelji, ki te verno spremljajo na čudnem samotnem romanju, zapuščajoč te kot Virgil Danteja v višinah, preko katerih ne morejo več, kjer pa te čakajo že novi vodniki, kojih besede se kot silni zublji posvetijo iz pramolčanja, kojih telesa so vedno bolj zdaljšana — živi, pod zvezde rastoči obeliski, dokler se ne zgrudiš pod strašno podobo vtelesenega križa, pred — Kristom.

Iz leposlovja v religijo, iz estetskega ugodja v etično življenje! Etos!

To pa se tiče mene, tebe, slehernega izmed nas. Zdaj si lahko povevа brez ovinkov: oni «strah», ki te je prevzel ob «novi» umetnosti, ni ničesar drugega kot napor živali v tebi, da bi obdržala nadvlado nad duhom, ki se ti je zdaj prebudil vsled zato «ugodnih» razmer — pomanjkanja materijelnih dobrin. Isto, kar doživljajo zdaj s tabo vred «trpeči tisoči in tisoči», so doživljali v vseh dobah bolj ali manj redki izločenci in izobčenci sveta, dočim so osobito dandanes dani vsi predpogoji, da se množica Evropejcev odpravlja na pot na znotraj in odtod ti bo tudi razumljivo rastoče hlastno zanimanje za okultne in ezoterične vede, obenem pa propadanje filozofskega materijalizma, ki je le afirmacija naše telesne narave.

Po vsem tem je «nova» umetnost nova le po vsesplošnem izrazitem poudarjanju etičnosti, ki je pa bila in je vedno podlaga vsaki pravi, seveda redki umetnini, obenem pa je nastajajoča umetnost izrazito — krščanska*, kajti šele zdaj se vzporedno z vsesvetskim sodomstvom in gomorstvom pričenja zavedno krščanstvo, ki obenem pomenja končni obračun z antično kulturo, s katero je Evropa še vsa prežeta (grška umetnost, rimski ius in militarizem), a tudi obračun s «preroki», ki hočejo potom programov od zunaj — torej z intelektualno ali fizično silo — pretvoriti človeka, v blazni veri, da ga s tem odrešijo (prim. v «Rdečem Pilotu» Podbevškove članke o umetnosti!).

---

* «Krščanska» tukaj ni mišljeno, kakor ga pojmuje sodobna rimskokatoliška, pravoslavna ali protestantska konfesija, marveč tako, kot so krščanstvo ob razpadu rimskega imperija z zanosom izpovedovali prvi njegovi oznanjevalci in mučenci. (Op. ured.)

Seveda se ta razvoj v duhovnega človeka vrši silno počasi in je odvisen od spoznanja slehernega posameznika. Vendar pa se zdaj opaža izrazito stremljenje po duhovnosti, kar seveda vzbuja videz tavanja, tipanja in iskanja, silovitega odtrgavanja od telesnosti, na drugi strani pa se etični slabiči «rešujejo» v divji vsepijanosti in do skrajne sebičnosti razpaljenemu uživanju, ki jim je še edina «uteha» v obupu velikega razkola.

Kadar pa dospe umetnik do stopnje zavednega krščanstva, preneha z dotedanjim načinom izražanja ter začne uporabljati vso svojo produktivno energijo za ustvarjanje v sebi in na sebi, kar se odigrava v skrivnostnem molčanju (prim. samo Tolstega!).

Ali ti ni vzklila misel, da je torej umetnost le začasna luč na poti do samega sebe, ki je pa nič ne potrebuje človek na višavi, ki ga je obsvetila — Luč Sveta!

Mirko Pretnar:

Pred hišo.

Solnce je šlo za goré;
lahen ovija me hlad,
tebe že vidim mižé
táko kot zadnjikrat.

V daljah gubi se glas
Ave Marije v večer;
v molk se zavija vas,
vsakdo zapira dver.

Vsakdo zapira dver,
moje odprte so:
danes je tih večer,
rane odprte so.

Književna poročila.

Alojz Kraigher: Umetnikova trilogija. (Ivanu Cankarju v spomin.) V Ljubljani 1921. Samozaložba. 134 str.

«Povem vam tudi, da tistih veselih in žalostnih zgodb nisem pisal jaz, ki govorim z vami in ki vas imam od srca rad, pisal jih je človek, ki ga ne poznate in ga nikoli ne boste poznali.» Teh Cankarjevih besed sem se domislil, ko sem prebral Kraigherjev dramski triptihon «Umetnikovo trilogijo», posvečeno spominu I. Cankarja. In našel sem, da tudi «junak» te «Trilogije», ki ga je avtor nazval Janeza Umetnika, ni pisal Cankarjevih «veselih in žalostnih zgodb», dasi nosi njegov verni zunanji obraz in je ves, kakor se kreta in šeta ter smeji s svojim «brnečim» smehom, on sam, Ivan Cankar z ulice in iz kavarne. Umetnikov notranji obraz, edino resnični in pravi obraz, kakor je zatrjeval Cankar neštetokrat, je navzlic trilogiji ostal še nadalje nekje skrit in zakopan, dostopen samo vernemu čitatelju, da ga dvigne in razbere iz zastrtih globin poetovih del in umetnin. Ne, popolnoma ni ostal skrit ta obraz: tedaj ko Janez Umetnik hromi Malči pripoveduje zgodbo o zrcalcu, se za hip — kakor luč skozi špranjo — zablišči in čitatelju se zazdi, da bi tale Kraigherjev Janez Umetnik vendarle utegnil biti umetnik Ivan Cankar. Za trenutek samo; zakaj takoj nato spet vsevkup zagrnejo valovi z ulice, vsakdanjosti, neglobokc duhovitosti, mestoma celó banalnosti. In človek si mane oči: zunanjosti, preveč zunanjosti!

V svetovni literaturi ne srečavamo dosti del, ki bi nam z umetniško-kritično točnostjo in nazornostjo v obliki umetnine mogla predočiti vso dinamičnost in kompliciranost človeštvu znanih, zgodovinskih genijev, silnih, svet vodečih osebnosti, mislecev, raziskovalcev, umetnikov. Take osebnosti so zmerom privlačile ne samo pisatelje in literate, marveč tudi — naravno z večjim uspehom — upodabljajoče umetnike. Poizkus je smel in vabljiv. V geniju se je izkristaliziral duh rodu in človeštva, v žaru genijevega dejanja in nehanja se ogleduje pritlikavi človek, kakor se ogledujejo ponižni holmci in griči v nedostopnem svitu nebotičnih snežnikov. Projicirati vso izkristaliziranost genijevega duha v svoje delo, eliminirati lastno osebnost ter jo preliti v posodo genijeve osebnosti, to bi bil umetniški čin, dostojen oblikovane osebnosti. In zato bi pomenilo, umetniško zajeti mogočno osebnost, biti ji duševno raven in enakovreden? Skoraj da! Menim, da bi se pisatelj, ki bi z umetniško objektivirano nazornostjo izoblikoval vse vidne in nevidne strani, vse podzavestne gibalne sile, vsa iskanja in snovanja, strasti, ljubezni in sovraštva Napoleonovega vojnega genija, mogel nazvati Napoleon v literaturi. To pa je nemogoče že radi tega, ker je notranje lice vsakega genija preveč diferencirano, ker se dve osebnosti nikoli povsem ne krijeta in ker je končno vse opravilo pisateljevo že po svoji naravi — Dichtung und Wahrheit. Iz tega sledi, da se je razbilo nešteto poizkusov oblikovati v drami ali v romanu osebnosti Jezusa, Buddhe, Sokrata ali Napoleona, Leonarda da Vincija, Goethcja in dr. Edina izjema v črtanju močnih historičnih tipov so Shakespearjeve drame (ne glede zgodovinske «točnosti», marveč glede suverenega slikanja notranjega obraza oseb, njih borb, strasti, naporov), ki so silne, kakor priroda sama, igraje ustvarjajoča genije in bedake ter — Tolstega «Vojna in mir», ta najgenijalnejša zgodovinska koncepcija v modernem romanu. Pisatelji manjših kvalitet pa se pri črtanju močnih zgodovinskih značajev predajajo ali svoji fantaziji, da bi se na ta način pritipali do gorečega centra genijevega, ki živi bodisi v ljudski legendi, bodisi v delih genijevih, ali pa se omejujejo na več ali manj točno in interesantno podajanje zgodovinskega posnetka (Gobineau «Renesansa», Merežkovskij «Leonardo da Vinci»).

Kraigher je volil drugo pot — pot zgodovinskega posnetka. S tem je brez dvoma storil literarni zgodovini (ki ji je življenje človeka sredstvo za razumevanje njegovih umetniških del) precejšnjo uslugo, a manjšo morda umetnosti in še manjšo Ivanu Cankarju, ki je bil ves, kakor ga vidim in kakor je sam poudarjal, človek notranjih vrednot, notranjega sijaja, a na zunaj nebogljen otrok, obložen s hibami in nadlogami, ki jih je prenašal z naporom in odporom kakor breme svoje telesnosti. Prejarko poudarjanje telesnosti mora nujno biti na škodo duševnosti. Temu se Kraigher ni izognil. Podal nam je človeka I. Cankarja, ne umetnika. Zato je netočnost že v naslovu, ki bi se ne smel glasiti Umetnikova trilogija, ker je to trilogija človeka, ki mu je ime Janez Umetnik.

Toda ne glede na to, ali je ta Janez Umetnik pravi in pristni Ivan Cankar (dasi je to avtor očividno nameraval) ali ne, je treba delo pretehtati in preiskati kot delo samo, kot dramo, kot umetnino. Organska vez, ki spaja te tri enodejanke, — dve drami (prav za prav sliki) in eno komedijo — v trilogijo, je oseba Janeza Umetnika. Fabule vseh treh enodejank so skrajno preproste in enostavne, a vendar očitujejo avtorjev instinkt za odrske in dramske efekte. Spretno očrtano poslavljanje na odru je zmiraj nekaj učinkovitega, pretresljivega. Podlaga vsem trem delom trilogije je slovo: slovo od tujine in od neveste, slovo od sveta in življenja, slovo od vsega zemskega in posvetnega ter hkratu zadnji posmrtni obračun in vhod v transcendentalnost. O dejanju skoro ni mogoče govoriti. Vse to je zgrajeno v živahnem, sočnem, včasi brutalno naturalističnem, a tupatam tudi naravnost mojstrskem dialogu ter v spretni in okretni tehniki. Zlasti se tehnično odlikuje prvi del, ki ga preveva fluid naravnega, neprisiljenega razvoja. To je karakteristična slika slovenskega literata bohema na Dunaju, uspela vzlic kinematografsko brezdušni in viharni karakteristiki Umetnikovih prijateljev, ob katerih mora čitatelj citirati Ibsena: «Teh ljudi ne vidim pred seboj.» (Imena Janez Pesnik, Janez Pisatelj, Janez Poslanec še ne morejo biti dovoljne karakteristike!) Boljše so očrtane ženske, zlasti hroma, tajinstvena Malči (pristna Cankarjeva «junakinja»!) in končno seveda Janez Umetnik s svojo zagonetno pasivnostjo in ravnodušnostjo, ki ga obkroža, ki pa je v svojem bistvu resignacija, odeta in maskirana z nekim čudnim prešernim smehom. — Tehnično šibkejši od prvega je drugi del s svojima nekoliko naivnima in mestoma malo okusnima vložkama licejk in študentov. Tudi ženske so očrtane slabše: Ana je samo druga izdaja Pavline v prvi sliki, Helena je podana preveč vnanje. Vzlic temu je konec druge slike, zlasti sklepni prizor, ko odhaja Janez Umetnik v dolino — v smrt, nekaj najlepšega, najpretresljivejšega, kar sem čital v slovenskem dramskem slovstvu. Po tem eno stran dolgem prizoru, ki je tako poln pregnance in lapidarnosti, kakor Prešernovi «Sonetje nesreče», je treba meriti umetniške zmožnosti Kraigherjeve!

Vse drugega kova je tretja slika! Tu se je podal avtor na spolzka in nevarna tla najbolj pereče sodobnosti, hoteč jo v obliki aristofanske komedije izbičati in osmešiti s cankarskim smehom. Pograbil je par živečih sodobnikov, ki zastopajo izvestna kulturnopolitična mnenja, ter jih vrgel na oder. Toda — Ivan Cankar je s svojimi kulturnimi in političnimi nasprotniki najuspešneje in najgenijalnejše obračunal v svojem življenju sam! Kar je postavil na oder Kraigher, je bolj karikatura, nego satira, bolj polemika in pamflet, nego umetnina. Res da bodo naši zanamci sodobno slovensko kulturnopolitično življenje nazvali najbrž plehko in pusto burko vendar avtor ni našel dovolj objektivirane distance napram temu življenju, ni poglobil njegovih perspektiv ter ga je odel z vse preprozornim pajčolanom feljtonskočlankarskega značaja. Tako je razbil enotno linijo, ki bi jo moral vzbočiti preko svoje trilogije, podati Umetnikovo tragično hrepenenje po breztelesnosti, njegovo žarko slo po kozmični brezprostornosti in brezčasnosti ter je navezal to linijo šele ob sklepu v preprostolepi sceni svidenja Umetnika z materjo. Zato je zadnja slika umetniško najslabša.

Mnogo bi se še dalo povedati za in proti tej «Trilogiji», zakaj delo je zanimivo, izzivajoče kritiko in pohvalo; in to je znamenje, da delo živi. Eno je jasno: napisano je iz iskrenega, poštenega srca, umetniško vzlic številnim hibam in nedostatkom brez dvoma najjačje dramsko delo zadnjih let. Zato bi sodilo v repertoar slovenske drame, ali ne? To sporočam upravi Narodnega gledališča, odgovorni čuvarici slovenske drame, v resen in vesten premislek!

Fran Albrecht.

Novi prevodi iz Shakespearja. (Konec.)

O Bogdanovićevih prevodih je «Zvon» že govoril. Ista točnost in solidnost kot prejšnje odlikuje tudi ta prevod. Sicer to ni prvi prevod Julija Cezarja v hrvaščino; pred Bogdanovićem so že dramo prelagali: Špiro Dimitrović, A. Kasali, Stevo Petranović, dr. Svetislav Stefanović in Miloš Zečević, neke «ustriške» je podal tudi A. Krespi. Pot je torej kolikortoliko uglajena, dasi niso nekateri prevodi potekli iz originala. Bogdanovićevo delo bi torej lahko pomenilo nekakšen završetek teh prizadevanj; želel bi mu samo več pesniške lahkoče in gibčnosti. Vsekakor je dober temelj za nadaljnje delo postavljen.

Ta drama bo posebna pridobitev za naše šole, kjer bo služila za pojasnjenje dramatskega in tragičnega pesništva. Prezreti pa ne smemo tudi mogočnega vtisa, ki ga mora narediti ta borba za politične ideale na mlade duše. Izdajstvo, v grški zgodovini nekaj vsakdanjega, je v rimski zgodovini nepoznano. —

Milan Šenoa nadaljuje s prevodi iz Shakespearja tradicije svojega očeta, ki je podaril hrvaški književnosti Romea in Julijo ter Mnogo vike ni za što; a sin je poleg obeh delov Henrika IV. še presadil v hrvaščino Kako vam drago in odlomek Noči sv. triju kralja. — Drami o kralju Henriku IV. spadata v srednjo dobo Shakespearjevega ustvarjanja. Henrik IV. je zasedel leta 1399. angleški prestol, ko je bil upropastil Riharda II., in je vladal do leta 1413. Prvi del drame obravnava začetke Henrikove vladavine; od zmage, ki jo izvojuje mladi Percy pri Homildon Hillu leta 1402. za svojega vladarja, pa do poraza, ki ga doživi Hotspur (zakaj ni dobil hrvaškega imena?) pri Shrewsburyju leta 1403.; ta poraz šele je zasigural Henriku kraljevi prestol. Dvorske intrige vstaje in meščanske vojske, ki tvorijo ogrodje dejanja, bi mogle le malo vleči, da jih ni pesnik oživil z mičnimi posamničnostmi. Širok prostor n. pr. je dobil odkazan Sir John Falstaff in njegov drug Bardolph, «vitez goreče svetiljke» (ta priimek mu izmisli Falstaff po nosu, ki razodeva njegovo slabost).

Prevod Šenoe dela vtis, da je šel prezgodaj v tisk in da bi še dobro prenesel novo pilo. Prelagatelj se trudi, ohraniti metrično ogrodje, kakor ga je ustvaril pesnik sam, a vsebina hrvaške verzije leži često znatno stran od tega, kar pove original. Ljubavni razgovor med Mortimerom, ki ne zna vališki (Welsh), in njegovo ženo, ki ne zna angleški, prinese lepo izpremembo v politične razprave tretjega čina:

I understand thy looks: that pretty Welsh
Which thou pourest down from these swelling heavens,

I am too perfect in; and but for shame,
In such a parley would I answer thee. (III, 1.)

Razumem tvoj pogled: mili vališki govor, ki ga rosiš s teh razcvelih nebes, mi je predobro znan; in da me ni sram, bi ti odgovoril v takem razgovoru...

Razumijem tvoj pogled Walesa kćeri,
Što prosiplješ sa izvora nebeskih
Predobro. A kad sramio se ne bih
I opet počeo bi takav razgovor. (Šenoa, 42.)

Tukaj sta zabrisana zmisel in lepota originala. Mortimer hoče reči nazadnje: da me ni (kot vojnika) sram, bi ti tudi jaz vrnil zaljubljen pogled... Tudi v nadaljnjem kontekstu prevajalec ni posebno srečen.

For thy tongue
Makes Welsh as sweet as ditties highly peun'd
Sung by a fair queen in summer's bower
With ravishing division to her lute. (l. c.)

Tvoj govor čini
Taj Waleski (!) jezik slatkim, kao ljubav,
Što lijepu kraljicu uznese san,
Pa slutnjom pjeva usred ljetnog vrta. (Šenoa, 43.)

To je zelo površna prestava: ditties highly peun'd so umetne pesmi, ki jih lepa kraljica prednaša očarujoče k svoji plunki v letnem vrtu (Division: in music execution of a rapid passage of melody, Onions, Gloss). Lady Percy odvrne svojemu možu, da ne mara peti. On ji pritrdi, češ, petje je posel nižje vrste:

't is the next way to turn tailor, or be red breast teacher. (III, 1.)

Pa da. Treba da čovjek postane krojač, ili da uči sjenice (str. 50). Natančneje: Na ta način (da se vkvarjaš s petjem) kmalu postaneš krojač... Vsekakor so prozaična mesta prevajalcu boljše uspela kot pesniška, kjer tudi ni pravega vzleta. Marsikateri dovtip, ki ga je prevajalec srečno presadil, bo ostal — neumevan — brez učinka:

«Prema tebi mogla bi crnačka pljesačica Marjana proći za gradskoga nadglednika stanova.» —

O šaloigri Twelf night spregovorim kaj več, ko izide še Župančičeva prestava. Je to eno izmed najlepših pesnikovih del, ki ima za nas še to zanimivost, da se vrši v «Iliriji».

Viola. U kojoj to smo zemlji, prijatelju?
Kapetan. U Iliriji, gospođice.
Viola. Šta ću
Ja tu u Iliriji...

Prevod je opremljen z literarnim uvodom in izdatnimi opazkami. Istotako izpod roke Bogdanovića je izšla pravkar «Ukroćena goropadnica». — Treba je torej reči, da se kaže mnogo dobre volje, a vse bo treba postaviti na solidnejšo podlago. Tedaj bo odkazano tudi kritiki drugo stališče.

J. Kelemina.

Aleš Ušeničnik: Uvod v filozofijo. 1. zvezek: Spoznavno-kritični del. Ljubljana 1921. 504 str.

1. Svoj uvod v filozofijo začenja Ušeničnik s problemom izvestnosti, z vprašanjem, ali je naša izvestnost osnovana na dejanstvu, v objektu, torej objektivno

osnovana, in ali je mogoče to tudi filozofično dognati. Izvestnost samo pa definira kot ono duševno stanje, v katerem je človek, ki trdno pristaja na kaj, v svesti si, da se trditev sklada z dejanstvom in se res sklada. V takem stanju je po Ušeničniku človek, ki se zave samega sebe. Cogito, ergo sum; ko mislim, sem sam sebi prisoten, v mojem delovanju se mi javi moje bitje, moje delovanje je prav moje, jaz sem, ki mislim, in zavedam se, da sem jaz. To zavedanje je neposredno. Cogito, ergo sum ni noben sklep, temveč le interpretacija tega, kar mi zavest neposredno očituje. Prvotno je prav dejstvo zavesti in sodba, da sem, je le izraz tega prvotnega dejanstva. Toda ista intuicija zavesti priča, da se ta sodba objektivno krije z dejanstvom. Sodba cogito, ergo sum je objektivno osnovana in zavedam se, da je objektivno osnovana. Ta sodba je torej v zmislu definicije prave resnične izvestnosti resnično izvestna. Človek je torej zmožen spoznanja.

Tako Ušeničnik.

Iz poznejših izvajanj in iz definicije izvestnosti se da povzeti, da razumeva Ušeničnik pod «dejanstvom» (v katerem naj bi bila osnovana izvestnost) izvenizkustveno, metafizično-transcendentno realnost, das Ding an sich, nekaj, na čemer slone šele naši doživljaji. Če je temu tako, moram reči, da ne razumem, kako naj bo naša izvestnost osnovana v dejanstvu, in še manj, kako bi se dalo to filozofično dognati. Izvestnost je brez dvoma neke vrste doživljaj, ki ga doživimo istočasno z drugimi doživljaji. Vzporedno z miselnim doživljajem, n. pr. z mislijo, da kar je, je, doživimo doživljaj izvestnosti. Izvestnost se nanaša torej na doživljaje, in sicer kot neki način doživetja vsebine onih doživljajev. Jaz vidim n. pr. pred sabo drevo, to se pravi, jaz doživljam neki doživljaj. Vsebina tega doživljaja je uprav drevo in ne n. pr. hiša, neki način tega doživetja je pa izvestnost, da doživljam drevo in ne hiše. V trenutku, ko vidim drevo, sem izvesten, da doživljam in da doživljam uprav drevo. Če iz že kakršnega koli vzroka o vsebini svojega doživetja nisem zadostno izvesten, pristopim k drevesu in ga otipljem. Ako tudi s tipom doživim drevo, ne dvomim več o resničnosti svojega doživetja, to se pravi, jaz sem izvesten, da v resnici doživljam drevo. Ker je pa pristopanje k drevesu in otipavanje drevesa zopet le neke vrste doživljaj, je osnovana moja izvestnost vsebine mojega doživetja v teh doživetjih samih in ne v kakem transcendentnem dejanstvu.

Da je pa moje razumevanje Ušeničnikove misli pravo, dokazuje, kakor rečeno, poleg poznejših izvajanj definicija prave izvestnosti kot onega duševnega stanja, v katerem je človek, ki trdno pristaja na kaj, v svesti si, da se trditev sklada z dejanstvom in se res sklada. Z dostavkom «in se res sklada» je izrečeno, da se mora naša trditev «res», to se pravi preko naše zavesti, torej v metafizično-transcendentnem zmislu skladati z nekim dejanstvom, ki ni naš doživljaj. Zakaj, če bi bilo to dejanstvo naš doživljaj, bi zadostovala za našo izvestnost zavest, da se naša trditev sklada s tem dejanstvom.

Problem ugotovitve tega transcendentnega skladanja skuša rešiti Ušeničnik z dejstvom samozavesti. Tu pa moram reči, da ne najdem v svoji samozavesti ničesar, kar bi šlo preko zavesti, da se moje pristajanje na moje bivanje sklada z dejanstvom. Onega «in se res sklada» ne najdem nikjer. V sebi ne najdem ničesar, kar bi šlo preko mene v transcendentnost. Res je, da sem, ko mislim, sam sebi prisoten, res je tudi, da sem jaz, ki se zavedam in mislim, jaz; to pa je le izraz dejstva, da sem si v svesti, to se pravi, da se zavedam, da se trditev «sem», sklada z dejanstvom, ne pa izraz dejstva, da se «res», to se pravi, v transcendentnem, izvenizkustvenem zmislu sklada z dejanstvom. Zato je tudi trditev, da se mi javi v mojem delovanju moje bitje, dvoumna; pravilno bi se moralo reči, da se mi javi moje zavestno bitje. Kaj tiči namreč «za» mojo zavestjo, mi je vkljub vsej samozavesti absolutno neznano.

2. V mišljenju — tako razvija Ušeničnik svoje misli dalje — se subjekt sebe zaveda kot subjekt, spoznava se pa tudi kot objekt. To se pravi: ko mislim, vem vnaprej, da mislim, ne da bi bil misleči subjekt v pravem pomenu objekt. Česar se pa subjekt neposredno zaveda, na to se potem lahko povrača s pravim spoznavnim dejem in se tako motri kot objekt. Zaveda se, da je sam, subjekt, tisti, ki se motri kot objekt. Tu se mu pa odkrije velika skrivnost spoznanja: zave se, da je umu dano dojemati objekte, tudi realne objekte. Kako se to zgodi, tega zavest natančno ne podaja. To je prav ista svojstvenost spoznanja, ki jo imenujemo z metaforo «intencionalnost». Jaz kot spoznava sem le miselno vsebina sklada z realnostjo subjekta. Um je torej zmožen, da v sebi miselno izrazi in spozna tudi objekte, ki niso njegova tvorba, ampak mu stojijo nasproti prav kot objekti.

K temu pripominjam sledeče:

Moje samoopazovanje mi pravi, da se zavedam samega sebe in da se v refleksiji samega sebe motrim. Šele ko se samega sebe motrim, si ustvarim istočasno pojem subjekta in objekta. Ne zavedam se torej neposredno samega sebe kot subjekt. Samo na podlagi notranjega izkustva bi nikdar ne prišel do pojma objekta, ki bi ne bil istočasno subjekt, in obratno do pojma subjekta, ki ne bi bil istočasno objekt. Pa tudi v momentu, ko se motrim, se doživljam in se motrim le v toliko, v kolikor se doživljam. Um je torej kvečjemu zmožen, da v sebi miselno izrazi in spozna tudi objekte, v kolikor so ti objekti doživljaji.

3. Po refleksiji ob prvi spoznavi: cogito, ergo sum, snuje um prve pojme: «nekaj», «bitje», «misleče bitje» itd., in tvori prve splošne sodbe. Prvo spoznanje ob misli cogito, ergo sum, pa rodi še druge spoznave. Duh se zave, da se spoznanje mora ravnati po dejanstvu, ne pa dejanstvo po spoznanju. Že v prvem spoznanju se torej duh zave, da je resnično spoznanje bistveno objektivno. Prva načela torej niso zakoni mišljenja, temveč zakoni bitja. Ne zato, ker se meni tako zdi, je, kar je, ampak ker je, se mi tako vidi.

Razlog in vzrok, da duh ob misli: cogito, ergo sum, ne dvomi o svojem bivanju, da tako trdno pritegne spoznavi, je razvidnost dejanstva. Dejanstvo se mu tako razvidno javi, da noben dvom ni mogoč. Prav ta razvidnost je pa duhu tudi sodilo in pravec resnice. Ni pravec resnice sama subjektivna jasnost spoznanja, marveč iz dejanstva, iz objekta izvirajoča, objektivna razvidnost.

Tako Ušeničnik. (Konec prih.) *Dr. Alfred Šerko.*

Slovenska stenografija. Priredil Fran Novak. I. del. Korespondenčno pismo. V Ljubljani 1921. Cena 13 Din.

Nujna potreba je rodila v razdobju dobrih dveh desetletij že 4. izdajo poslovnega pisma Novakove slovenske stenografije, katero je založila Jugoslovanska knjigarna in natisnila tiskarna Blasnikovih naslednikov. V naši še skromni stenografski literaturi svedoči ta izreden pojav, da je učenje slovenske stenografije iz tesnega šolskega objema proniklo že v širšo javnost. Vsem slovenskim stenografom je v veliko zadoščenje, da je ta važna in velekoristna panoga grafične umetnosti prebolela mučno dobo 40letnega pastrkovanja pod bivšim neprijaznim tujim režimom ter stopiav v lastni narodni državi našla vse pogoje za nadaljnji uspešni razvoj. Toda kljub temu, da se je morala slovenska stenografija od leta 1863. počenši nekaj desetletij v najneugodnejših okolnostih boriti za svoj skromni obstoj, je vladalo vendar v naših stenografskih krogih skoro neopaženo intenzivno snovanje, prenavljanje in izpopolnjevanje. Preporod se je pa izvršil, ko je slovenskemu stenografskemu prevodu leta 1900. sedanji gimnazijski ravnatelj Novak stalno začrtal smernice, ga v vseh podrobnostih izpopolnil ter končno zasidral v varnem pristanu kot njegov dovršitelj. Novak je svojemu srčnemu detetu vrsto let posvetil najskrbnejšo pažnjo in negovanje, ker si je nadel za svojo življensko nalogo ustvariti svojim rojakom duhu slovenskega jezika povsem odgovarjajoči stenografski prevod Gabelsbergerjevega sestava. Novakov dolgoletni trud je bil venčan s sijajnim uspehom. Oskrbel je Slovencem strogo znanstven in grafično docela dovršen prevod slovenske stenografije, ki so ga ne-le slovanski, ampak tudi tujerodni stenografski strokovnjaki najlaskavejše ocenili. Ker se je Novakova stenografija uveljavila v šoli in v javni praksi z najlepšimi uspehi, se Slovenci po njegovi zaslugi lahko ponašamo z najtemeljitejšim in najpraktičnejšim prenosom Gabelsbergerjevega sestava v slovanske jezike. Pri tem pa nikakor ne smemo utajiti dejstva, da so nam bili Čehi tudi in rebus stenographicis vzorni učitelji in prijateljski svetovalci.

Četrta izdaja Novakovega poslovnega pisma je v bistvu neizpremenjeni ponatis tretje izdaje iz leta 1916. Razlikuje se vsebinski le toliko od prejšnje izdaje, da je avtor poedine stavke v izberi primerov prikrojil sedanjim razmeram, manj prikladne izpustil, odnosno nadomestil z novimi, ponajveč povzetimi iz jugoslovanske povestnice. Med samoznake je na novo sprejel činjenico Srb kot končno okrajšavo ter njene izpeljanke. Jako prikladen pripomoček k poglobitvi in popolnitvi učne snovi tvorijo v novi izdaji k prvim 19. paragrafom učnega gradiva pregledno sestavljene naloge, ki bodo učencu kot učitelju pri pouku dobro služile. Škoda, ker pogrešamo primere še k paragrafoma 20. in 21., v kojih se obravnava najtežja stenografska tvarina. Metodična razvrstitev učne snovi povsem ustreza praktični šolski knjigi, ki bodi vedno enostavna, jedrnata, lahko umljiva in temeljita. Kakovost papirja pa bodisi v tiskanem delu toliko manj še v stenogramu nove izdaje nikakor ne zadovoljava, ako vpoštevamo dejstvo, da so slične učne knjige vse šolsko leto mnogo v rabi. Žal, da v tem oziru oprema IV. izdaje daleko zaostaja za prejšnjo. Glede stenografskih vaj velja vobče načelo, da je stenogram le tedaj razločen in brezhiben, ako je papir trpežnejši, močnejši, a nikdar prosojen. In temu nedostatku bi se založnica pri količkaj dobri volji lahko izognila, da ni bila v izberi kakovosti papirja neodpustljivo skeptična. Iz navedenega razloga je umljivo, da tudi sicer lični avtogram profesorja Osane mestoma ne pride do one točne izrazitosti in veljave, ki sta glavni pogoj jasnega in lahko čitljivega stenograma. Pretenek in prosojen papir povzroča presenčnato lineaturo na prvih straneh stenograma, vsled česar se določne konture poedinih zaokroženih znakov pogosto zlivajo ali docela poizgube v lineaturi, kar je nesporno v kvar avtogramu, ki zlasti stenografa početnika zavaja v opravičene dvome. Stenogram je v splošnem pravilen, netočno pa so pisane besede: mnog (2. stran, 21. vrsta), biva (9., 7.), drsk (12., 4.), breg (12., 7.), jelene (15., 21.), šiva (17., 20.), drahma (18., 1.), v besedi «gizdalin» (20., 2.) naj se «i» simbolično označuje v prvem zlogu, težen (21., 13.), ilovo (25., 4.), prošnje (28., 17.), skrhan (28., 20.), Savica (29., 15.), vojaški (33., 2.),) je (34., 8.), izvir (34., 11.), prehiter (34., 17.), izvzet (35., 13.), osramotil (37., 9.), monarhiji (39., 9.) bi se pač moralo nadomestiti z «državi», brutalnost (41., 19.), izboren (42., 6.), ni treba (50., 3.), ravnopravnost (50., 17.), prislužijo (50., 20.), je treba ((51., 1.), šole (51., 4.), za nas (53., 6.), predsnočnjim (63., 18.), ravnotam (64., 5.).

Seveda gredô navedene pomanjkljivosti v stenogramu v pretežni meri na rovaš domačega litografskega zavoda, ki se še ne more vzporejati z onim Farskega v Pragi, kateri je po avtografiji profesorja K. Bláhe skoro brezhibno izvršil litografski del III. izdaje Novakovega Korespondenčnega pisma. Priporočljiv se mi zdi v vseh naših stenografskih proizvodih manjši stenogram, ki napravlja na oko prikupljivejši vtis nego velike oblike stenografskih znakov. S tem se tudi obseg knjige precej skrči, kar nedvomno vpliva tudi na prodajno ceno knjige, ki je v prvi vrsti namenjena naši učeči se mladini. Na členke, na katerih je slovenščina osobito bogata, je Novak polagal veliko važnost ter tvarino izčrpno obdelal. Svetujem pa, da se v prihodnji izdaji dá prednost vertikalni dve- ali tristopni alfabetični razporeditvi členkov po vzorcu Magdičeve hrvatske stenografije v prireditvi profesorja Jamnickega iz leta 1917. Iz lastne izkušnje vem, da je učencu obvladanje številnih členkov v predlagani razporeditvi dokaj olajšano, ker je preglednejše prikrojena za redno ponavljanje obširne tvarine. Ker se slovenska stenografija kot obvezen predmet predava le na naših trgovskih šolah in nekaterih zasebnih zavodih, bi bilo umestno, da se prihodnja izdaja tudi gledé primerov iz trgovinstva in trgovskega izrazoslovja izpopolni in razširi, da bo tudi v tem oziru ustrezala svojemu namenu. Sicer sem pa uverjen, da bo višja šolska oblast, vpoštevajoč neprecenljivo korist stenografije v javnem življenju, končno vendarle morala priti do zaključka, da uvede stenografijo kot obligaten predmet v vseh višjih razredih naših srednjih šol, ker le na ta način si vzgojimo izvežban in zadosten stenografski naraščaj. *Rudolf Binter.*

Nikolaj Velimirović: Nove besede pod gorom. Beograd, 1922. IV + 101 str. Cena 10 Din.

Tercijalstvo! Tako skoroda porečeš, prebravši prvi dve strani te knjige, na katerih je, kot podlaga vsemu delu, odtisnjeno 1. poglavje Janezovega evangelija, verzi 1—18. Na koncu pa se najbrž ogrneš v haljo pravične jeze, češ, srbski klerikalizem prav za prav ni za las boljši od našega. Tako bi utegnilo biti temu, ako ne spadaš med — «duhovne» ljudi, kajti «težko, da bi razumeli to neduhovni ljudje, kateri človekovo dušo istovetijo s telesom» (76).

Ako bi hoteli kar hitro vedeti, kaj da je vsebina pričujoče knjige, vzemite in prečitajte njeno 3. poglavje (str. 24.) z napisom «Život i svetlost». Tukaj opozarja pisatelj na tole svojevrstno nasprotje: Dočim evangelisti o Kristusovih zapovedih, ki se tičejo našega življenja pa dejanja in nehanja na zemlji «tako izčrpno in podrobno govore, da ne puščajo nikakega dvoma, kaj nam treba storiti, ako se hočemo spasiti», se evangelist Janez najglobljih misterijev, kakor so — bitje božje, početek sveta, stvarjenje sveta, mešanje svetlobe in teme samo z desetimi stavki dotakne, počenši z besedami «V početku je bila beseda in beseda je bila pri Bogu in Bog je bil beseda...»

«Samo desetorica stavkov je najljubšemu učencu Kristusovemu premišljeno zdrknila z jezika. Toda sleherni izmed teh monumentalnih stavkov se pred očmi duhovnega človeka dviga kakor planina, do vrha polna zlata in srebra. To, o čemer so svetovni modrijani napisali debele knjige, je svetnik božji izrekel v nekoliko stavkih. V par stavkih je ta svetnik božji izrekel tajno notranjega bitja božjega, tajno početka, tajno stvarjenja, tajno zla na svetu, tajno našega odrešenja. Čitajte, bratje, prvih 18 stihov v Janezovem evangeliju, razmišljajte o njih 18 let, Janez je o njih razmišljal 80 let, in jasno se vam bo razodelo petero naštetih največjih tajen» (24).

In kakšno nalogo neki si je stavil Velimirović v svoji knjigi? Veliko in hvaležno! Le glejte! Bog postaja ljudem čim dalje bolj «težka hrana» (34); a vendar brez nje ne morejo obstati, kajti «vsak človek se rodi kot sin teme in sin božji» (41). A to, kar je evangelist v desetorici lapidarnih stavkov zapisal o zadnjih vprašanjih, ki se tičejo našega bitja in žitja, je zlasti za neduhovnega človeka naših dni težko, kakor klade težko berilo. Velimirović je vso to težino občutil v svoji globoki in široki duši. Zato pa je šel in napisal «Nove besede pod goro», ki so neke vrste, poprečni duševnosti potrebno, «tolmačenje istine» ali z drugimi besedami — utemeljevanje, razumljivo utemeljevanje onih besed, katere je o «zadnjih» vprašanjih v tako zgoščeni ali nemara celo v prezgoščeni obliki zapisal «očividec» Janez.

Kdor se je dokopal do shakespearskega spoznanja, da je med nebom in zemljo več stvari, nego o njih sanja naša šolska modrost, ta bo z užitkom prebiral Velimirovićevo knjigo. *K. Ozvald.*

E. Navinšek: Lepa maska. (Nova Talija II.) Natisnila in založila Zvezna tiskarna.

Na štiriindvajsetih straneh nam je podal avtor dragocena navodila za šminkanje. Diletantski odri in podeželski maskerji bodo s pridom segli po teh navodilih. Maska je zadeva, ki zahteva svojega moža. Ali se znaš šminkati ali pa se ne znaš. Iz knjig se nihče ni naučil, kako se naredi maska. Je to umetnost zase. One grobe pregreške, spake namesto mask, pa gotovo izostanejo, ako bodo z razumom uporabljali vse nasvete, ki jih daje Navinšek, priznani strokovnjak, ki mu bo sigurno v največje zadoščenje, ako doživi njegovo delce čimprej drugo izdajo. Ker pa že govorimo o drugi izdaji: založba naj si pridobi vsaj nekaj klišejev in primerov, na podlagi katerih bi avtor lahko mnogo plastičneje razlagal posamezne zgibe, oziroma značaje. Obenem bi dejal, da naj se pri eventualni drugi izdaji ustanove enotni tehnični izrazi sporazumno s Skrbinškom, ki v «Diletantskem odru» tudi na štiriindvajsetih straneh razpravlja o isti temi. N. pr. gube — brazgotine, temeljna boja — osnovna barva, očesne veke — očesna zaklopka.

Sicer pa ta knjiga povsem odgovarja svojemu namenu ter dokazuje, da se založništvo zaveda, kaj je najvitalnejša potreba naših odrov po deželi. *O. Š.*

Kronika.

Mnenje o stališču duhovnikov do umetniških struj. Pod tem naslovom je prinesel «Ljubljanski škofijski list» v 6. štev. l. l. dvoje mnenj dveh najodličnejših predstavnikov slovenske duhovščine, zastopnika moderne katoliške filozofije, univ. prof. drja. Ušeničnika, ter zelo cenjenega jezikoslovca, prof. drja. Breznika. Obe mnenji, dasi v celoti nepopolni, ker nedostaja še tretje sodbe, sodbe ustvarjajočega pisatelja-duhovnika (dr. Iz. Cankar ali F. S. Finžgar), ki bi bila bržčas nekoliko drugačna od prvih dveh, sta v svojih izvajanjih velezanimivi, zlasti ker se izkušata v izvestnem pogledu oprostiti tesnosrčnih naziranj amuzičnega Mahniča. Zato jih sporočamo tudi širšemu občinstvu. Naš namen sicer ni, da bi napram tema dvema stališčema podrobno precizirali svoje, ker nas končno ne zanima «praktična poraba» umetnosti in ker mi kake «pohujšljive» in «nenravne» umetnosti ne moremo priznavati drugače, v kolikor priznavamo pohujšljivost ognja ali kakega drugega elementa. Zakaj umetnost je element, je prvina! Nje korenike so skupne vsemu človeškemu rodu: to so etos, človečanstvo, boj za lepoto in resnico! V kolikor se žeja človeškega srca po lepoti približuje oblikam prirode ali izkuša dvigniti iznad nje ter v kolikor se iščoči duh človekov dotipava s svojimi odkritji in spoznanji proti carstvu Misterija, se menjajo izrazna sredstva in idejna izžarevanja umetnin posameznih dob in to imenuje umetnostna zgodovina struje, šole itd. Osnovni prazvok pa je zmerom isti, je isti pri Ajshilu, pri Shakespearju, pri Danteju, pri Tolstem — ali pa, recimo, pri Gorkem, pri Barbussu, pri Sinclairju... Homer je opeval bogove, Shakespeare kralje, Flaubert in drugi meščansko gospodo, moderni umetnik pa trka na socijalno vest zakrknjenega pokolenja in dviga trpečega proletarca na svoj ščit. Ampak vse to je vnanje, nebistveno, je samo sredstvo, snov. Vsaka pristna in resnična umetnina je suverena in univerzalna, je človeška in ni ne katoliška, ne liberalna, ne meščanska, ne proletarska.

Zato je naše mnenje to-le: ker je n. pr. pisatelju Preglju pri črtanju duhovnika njegov strogi umetniški genij velel, naj ne gleda v osebi duhovnika kakega vzvišenega, ekscepcijonelnega bitja, marveč — človeka, mora biti «Plebanus Joannes» tudi s katoliškega stališča dober roman! Zdi se, da velik del slovenske duhovščine ni bil tega mnenja in je dokazal, da ne zna in ne sme soditi umetnine! Zato je tem zanimiveje, kako menita o vsem tem dva najinteligentnejša zastopnika tega stanu. Njuna izvajanja se glase:

Dr. Aleš Ušeničnik.

1. Zmotno bi bilo, če bi si mi duhovniki prisvajali odločilno sodbo o umetniških strujah. Vemo sami, da ne moremo po veliki večini samostojno in pravilno soditi o glasbenih delih. To pa velja prav tako za slikarstvo in tudi v veliki meri za leposlovna dela. Umetnost je nekaj svojega, in kdor hoče odločilno presojati, mora biti umetniško naobražen. Naša naobrazba pa v tej stvari na splošno ni in ne more biti tolika, da bi si tako sodbo mogli prisvajati. Tudi za pravo sodbo ni dosti, če kdo površno prečita kako leposlovno delo. Za to je treba globljega študija cele umetnine in nje posameznih delov, študija značajev in njih razvoja, umetniških misli in njih izraza itd.

Izvečine mi duhovniki uživamo in presojamo leposlovno umetnost, kakor se pravi, «snovno», kakor jo uživa in presoja sploh velika večina ljudi. Sodba na taki podlagi pa ne more biti zares umetniška. V tem pogledu umetniki in literatje našo sodbo po pravici odklanjajo.

2. Seveda pa prav iz tega zopet sledi, da pa mi navadno bolje vemo, kako na večino ljudi umetnina dejansko vpliva. Zakaj na večino vpliva tako kakor na nas, ker jo mi vsi primeroma na isti snovni način sprejemamo in dojemamo. V tem pogledu je torej naša sodba zanesljivejša kakor pa sodba umetnikov samih. Umetniki sodijo o tem, kako bi moralo kako delo umetniško vplivati, mi sodimo o tem, kako dejansko vpliva.

Je prav mogoče in je dejansko dostikrat tako, da bi bil umetniški vpliv neoporečen, morda globoko nraven, a da je dejanski snovni vpliv kvaren in nemoralen, kakor je n. pr. v kiparstvu očividno naga Venera lahko umetniško čisto delo, a je snovno za večino ljudi kvarna umetnina. Ker je pa prav duhovnikom izročena skrb za nravno neomadeževanost ljudstva, zato morajo umetniki in pisatelji v tem pogledu sodbo o umetninah prepustiti duhovnikom.

3. Kajpada duhovniki ne smemo biti tesnosrčni, kakor Presvetli v poslanici duhovnikom dobro naglaša. Jezuit Kreiten, svoj čas literarni kritik «Stimmen a. M. L.», je dejal nekdaj, da tudi v teh rečeh treba nekaj «knajpanja», to se pravi, da se je treba z nekim prezirom in neko hladnostjo proti takšnim vplivom utrjevati. Kaj lahko ljudje v južnih deželah preneso, ker so izmlada na to

vajeni! Priderija, je dejal isti mož, je nekaj nezdravega in bolestnega. Žali Bog, bomo dejali mi, da je sodba o tem, kaj je priderija in kaj ni, težka! Dvakrat težka za duhovnika, ki bo dajal odgovor ne le zase, temveč tudi za druge. Trikrat težka, če mora presojati, ali bi kako delo ali kak list priporočal ali ne! Brez umetnosti človek za silo že še živi, brez milosti božje pa ne, in izkušnja uči, da so knjige že toliko srcem zamorile življenje milosti božje.

«Čas» je svoj čas po daljših razpravah prišel do sklepa, ki mu bo težko ugovarjati: Ali naj pisatelji tako pišejo, da bodo njih dela tudi snovno neoporečna, torej nravno in vzgojno brez kvari, ali pa naj pišejo samo zase in za svoje, a naj ne zahtevajo, da bi duhovniki take spise priporočali ali jih sploh puščali v rokah mladine in ljudstva. To ni nobeno omejevanje umetniške svobode, a je nujna obramba nravnih vrednot mladine in ljudstva.

Kakor so naše razmere, bi si človek želel zlasti pri leposlovnih listih neke zlate srede list, ki bi bil umetniški, a obenem pozoren, da bi izločil vse, kar more in skoraj mora povzročiti dijaštvu in ne popolnoma utrjenemu čitatelju — in koliko je takih! — nravno kvar. Kajpada je tudi tu mnogo relativnega, vendar je neko zlato sredo že mogoče ubrati.

Dr. Anton Breznik.

Da moremo umetnost (tu govorimo o leposlovni) pravilno presojati, je treba pred vsem vedeti, da je umetnost posebna **stroka** in je treba zanjo strokovnega študija, kakor za vsako drugo stroko.

Ker je torej posebna stroka, je naravno, da umetnost **napreduje** in ji torej ne smemo z naše (katoliške) strani braniti napredka in napovedovati boj novim strujam, v kolikor niso veri in nravnosti škodljive. Če hočemo videti, kako umetnost napreduje, si predočimo n. pr. napredek v 19. stoletju. V tem času imamo romantizem, realizem, naturalizem ter simbolizem, ki obsega impresionizem in ekspresionizem. Vsaka nova struja je bila sad sodobnega znanstvenega napredka in filozofskih stremljenj. Romantizem je bil plod poglobljenega zgodovinskega študija narodove preteklosti in individualnosti. Realizem, ki je sledil romantizmu, je bil sad nanovo zbujenega realnega, prirodopisnega študija. Umetnost je znanstvene rezultate porabila ter skušala podati nekak znanstveni, na resničnem življenju sloneči prirodopis človeka; življenje je slikala na podlagi natančnega opazovanja. Naturalizem je ustvaril Darwin s svojo teorijo in Taine s svojo filozofijo. Zahteval je naturalizem, da podajaj umetnik «kos resničnega življenja», kakor se človek kaže v odvisnosti okolice, v kateri se vzgaja in biva, in v odvisnosti podedovanih lastnosti. Temu je sledil impresionizem, ki je bil plod novih psihologičnih najdb, ki so odkrila lastnosti človeškega dojemanja, čuvstvovanja, mišljenja in hotenja. Ta struja je hotela podati absolutno resničen izraz pesnikove notranjosti; to pa je skušal podati s pomočjo metafore in metonimije, t. j. simbolov (simbolizem). Poleg psihologije je vplival na to strujo poglobljeni študij fizikalnih ved, predvsem optike in kemičnih odkritij. Na podlagi fizikalnih izsleditev so slikali predmete ne tako, kot so jih gledali grški kiparji in za njimi renesančni slikarji in umetniki, ampak po vtisih, kakor se umetniku, ki pozna nove fizikalne zakone, vidijo. Način novega slikanja (pleinarizem) so prenesli na leposlovno umetnost. Ekspresionizem, ki je sledil oni struji, pa hoče enako simbolično predmetu vdahniti svojega duha, hoče «predmet poduhovniti» in slika, kip, umetnina ni realna, ampak le simbol tega, kar hoče umetnik izraziti. Ta struja je zdaj moderna in naravno je, da za njo dere mladina, kakor je bila mladina vedno nositeljica novih stremljenj.

Iz kratkega pregleda umetnostnih struj 19. in 20. stoletja spoznamo sledeče: Vsaka struja se vzdrži le nekaj časa in se mora umakniti novi; toda to se zgodi radi tega, ker vsaka nova struja prinese nove vrednote in uveljavi v umetnosti nove znanstvene rezultate, ki prejšnji struji še niso bili znani. Toda vsaka teh struj je obogatila umetnost z novimi vrednotami, ki so v umetnosti ostale in jo dvignile: realizem je zbudil zanimanje za resničnost oseb in motivov; naturalizem za socialno vprašanje; simbolizem za lirično subjektivnost in globoko psihologično analizo. Res pa je, da vsaka nova struja nove pridobitve rada pretirava in ji vzame s tem dobro ime; toda tako delajo le mlajši umetniki, majhni duhovi; zreli umetniki sprejmejo od nove struje le, kar je na njej dobrega.

Vse te struje so šle po slovstvih in drugih umetnostih (glasbi, kiparstvu in slikarstvu) vseh izobraženih narodov — zato je jasno, da se jim tudi slovenski umetnik ni mogel odtegniti. Ali naj jih prezira katoliški umetnik? Ali naj bo nasproten novim strujam in pridobitvam, ki so znane vsemu izobraženemu svetu? Cerkev sama poudarja, da je treba upoštevati znanstvene pridobitve v umetnosti in znanosti. Sv. vatikanski zbor pravi: Quapropter tantum abest, ut Ecclesia humanarum artium et disciplinarum culturae obsistat, ut hanc multis modis juvet atque promoveat (in še več o tem glej Denzinger, Enchiridion, 7. izdaja, str. 391). Pripomniti je treba, da struje kot take po svojem bistvu ne nasprotujejo krščanskim dogmam in nravnosti, saj vsebujejo znanstvene resnice; nasprotovali so le posamezni zastopniki teh struj (prim. Flaubert v realizmu, Zola, Maupassant v naturalizmu, Maeterlinck v simbolizmu, Meštrović v upodabljanju Kristusa, ki ga ne pojmuje kot Bogočloveka itd.), ki so brezverni ali nenravni. Škoda pa je, da so največkrat uprav brezverci in nenravni umetniki okoristili se z vsemi sredstvi izobrazbe, in so s tem toliko duš premamili in zastrupili, dočim katoliški umetniki niso bili na višku izobrazbe in tehnike. Vendar je pa danes to že bolje, v Franciji n. pr. so danes uprav katoličani največji umetniki, Paul Clodel v drami, Bazin in Bourget v povesti itd. Enako imamo pri nas katoličani sedaj prvenstvo v nekaterih panogah, n. pr. v pripovedništvu Finžgar in Pregelj.

S tem je dovolj dokazano, da je umetnost stroka in da jo je treba temeljito proučevati, ako jo hočemo presojati in razumeti. Nasprotno pa je jasno, da je ne moremo in ne smemo obsojati in odklanjati, ako je ne študiramo. Ravno tako je gotovo, da bo tisti, ki je ne študira, tožil: «Saj nič več ne razumem sedanjih umetnikov.» Gotovo! Umetnost ni nič več prosto narodna, kakor je bil Homer za Grke, narodna pesem in po njej posnete pesmi naše in pesmi drugih narodov.

Iz tega dalje sledi, da je katoliški umetnik prisiljen, študirati tehniko in vse pridobitve v umetnosti tudi pri nasprotnikih, kakor moramo v znanstvu študirati znanstvene rezultate večinoma tudi pri nasprotnikih, ker je, žal, navadno več učenjakov brezvernih kakor pa vernih. Toda temu smo katoličani sami krivi, ko podcenjujemo resno znanstveno in umetniško delo in se zadovoljujemo navadno s podrejeno in nižjo vlogo.

Ker je torej umetnost strokovna, sledi dalje iz tega, da je tudi **individualna.** Drugačne umetnosti, drugačnih listov je treba umetnostno izobraženemu občinstvu in drugačne umetnosti preprostejšemu občinstvu, drugačne mladini kakor pa odraslim. In uprav to je za nas posebne važnosti. Manjka nam namreč lista, ki bi ustrezal potrebam preprostega in manj izobraženega občinstva, zakaj «Dom in svet» zadnjih 8 let je bil le za umetnostno visoko izobraženo občinstvo, kar je seveda tudi prav, in je ravno tako ali pa še bolj potreben. Na vsak način je sedaj glede tiska najvažnejša zadeva, da imamo dvojen list: enega v smeri prejšnjega «Doma in sveta» (letošnji je slab!) za izobraženo občinstvo in enega za širše in preprosto občinstvo (po priliki tak, kakršnega imajo Primorci z «Mladiko», le da je ta premalo katoliški!). Utemeljil bi rad potrebo vsakega lista posebej.

I. List za umetnostno izobraženo občinstvo bi moral biti strogo umetnostna katoliška revija, razume se, da za odrasle. Da je tak list možen, nam dokazujejo zadnji letniki «Doma in sveta»; list je imel n. pr. lansko leto 2300 naročnikov in je imel 16.000 K dobička, dasi je bil bogato ilustrovan in je imel lepo opremo. Kadar je zadnja leta «Dom in svet» izšel, je bila med občinstvom naravnost senzacija. Med liberalnimi akademiki in izobraženci je budil zanimanje, dočim «Ljubljanski Zvon» ni imel ugleda. To vem jaz n. pr. od akademikov in liberalnih pisateljev, s katerimi sem govoril, in od slušateljev na konservatoriju, kjer sem predaval — in ti so bili razen enega, liberalni. List je naročalo naše katoliško izobraženstvo (akademiki, uradniki, duhovniki, učitelji, dijaki višjih srednjih šol) in zmerni nasprotniki. Brala pa ga je vsa slovenska inteligenca, zlasti liberalni krogi, ker si svojih listov ne upajo dati v roke svojim hčeram! Da je prinesel v povestih dr. Preglja nekatere stavke, ki so bili preveč prostaški (toda dr. Pregelj piše take reči z ironijo in jih biča, kar dovolj očitno podčrtava — kdor misli, da piše zavestno prostaško, ta ne pozna umetnikovega podajanja in trga take stavke ali prizore iz konteksta!), je vzrok urednik, ki jih Preglju ni črtal z ozirom na mladino, ki ironije, šibanja ne umeje. Enako je bilo nekaj pesmi, Podbevškovih takih, — toda previden urednik bi bil vse take ostrine odbil. Da bi se zanaprej zavarovalo Katoliško tiskovno društvo zoper kake take reči, naj nastavi duhovnega cenzorja, in naj zahteva od urednika, da mora dati prej njemu v odobrenje vse, kar pride v list. Seveda mora biti cenzor duhovnik visoko teološko in umetnostno izobražen, ne pa kak tak, kakršni so nastopali v lanski «Vzajemnosti», ki vidijo v vsaki stvari hudobijo in podtikajo celo stvari, ki jih v umetnini ni.

Tak list je skrajno potreben, to čutimo zlasti letos, ko je «Dom in svet» tako padel (mučno je, da je «Ljubljanski zvon» za 10 kron cenejši, a ima mesečno 16 strani več in ima prekrasen papir in razkošno opremo!) in je izgubil ugled med izobraženci. Posledica tega je, da se liberalni izobraženci bolj oklepajo svojega lista (ki je pa tako brezversko in nenravno pobarvan, da je strah!)* in da tudi naši izobraženci segajo bolj in bolj po njem, ker je «Dom in svet» slab. Koliko ugleda izgubimo s tem pri zmernih nasprotnikih! Kolika škoda torej v dušah našega izobraženstva! Mi imamo toliko našega in zmernega nasprotnega občinstva, da mu moramo **nuditi zdrave, strogo katoliške, a umetnostno** na višku stoječe hrane. List mora biti razkošno opremljen, če nasprotniki (in «Zvon» ima le malo naročnikov!) to zmorejo, moramo tudi mi. (Treba je dobre volje — toda gospodje, ki nimajo opraviti s svetno inteligenco, ne uvidijo potrebe!)

II. Potreben je ravno tako leposloven list za širše občinstvo. In tudi tega mora prevzeti Katoliško tiskovno društvo, ker je poklicano v to. Nasprotniki tiskajo toliko povesti in umazanega berila, da je za nas sramota, da se tako malo brigamo za širše občinstvo. Ker se od naše strani premalo stori, se širijo med ljudmi slabe povesti — to vem iz lastne skušnje in skušnje več tovarišev. Gosp. Šolar mi je pravil, da v njegovi rojstni vasi (Selca) tožijo, zakaj ni več ljudske knjižnice, zakaj nič povesti iz Jugoslovanske knjigarne ne izide — ljudje hočejo brati in če bi bil list živahen, bi se sam izplačeval — če pa to ne gre, pa Katoliško tiskovno društvo prispevaj — saj je to katoliško in dobro delo.

---

* To se sliši, kakor bi se v «Ljubljanskem Zvonu» kar na debelo prodajala pornografija in bogotajstvo! Tak očitek rezko odklanjamo in ga ne moremo smatrati za resnega, tembolj, ker ni podprt z nikakimi stvarnimi dokazi. (Op. ured.)

Narodu! Pred desetimi leti je nagloma odšel v večnost naš pesnik Anton Aškerc. Ob pogrebu njegovih zemeljskih ostankov je ves naš narod na dotlej najsijajnejši način izrazil, da se zaveda, koga je izgubil. Anton Aškerc je bil najdoslednejši in najpogumnejši bojevnik za duševno svobodo, za resnico in pravico. Kot ustanovitelj slovenske moderne poezije je spesnil balade in romance, ki so po svoji vsebini in obliki vrhunec naše epske umetnosti. Bil je prvi slovenski poet, ki je zajemal globoko ne le iz zgodovine našega naroda, nego je črpal iz povestnice skoro vseh svetovnih narodov. Nihče ni razširil obzorja slovenske poezije tako mogočno kakor Anton Aškerc. Bil je prvi poet našega delavca in našega kmeta, njunih borb, trpljenja in triumfov; bil je poet naših narodnih, socijalnih in verskih mučenikov in junakov, iz kojih žrtev in krvi sta nam zrastli svoboda in ujedinjenje; bil je poet-filozof naših dvomov in hrepenenj, naše ljubezni in nade, naše mržnje in osvete. Kakor slavec je umel zagostoleti o sladkih čustvih ljubeče mladenke, kakor z bičem in škorpijonom je znal usekati, kakor vihar zagrmeti. Bil je velik pesnik v vsakem oziru, velik kot Slovenec, kot Jugoslovan, kot Slovan, kot človek-borec-mislec.

Rusi, Švedi, Čehi, Jugoslovani so prevajali Aškerčeve pesnitve; tudi v nemških prevodih so izšle njegove balade in romance. In še izidejo.

Lirik, epik, dramatik, esejist, kritik, urednik, potopisec, prevajalec in odličen novinar je bil Anton Aškerc. Obogatil je slovenski jezik z novimi narodnimi izrazi in oblikami, obogatil slovensko poezijo z novimi idejami in pesniškimi formami, obogatil slovensko slovstvo notranje in zunanje, navzgor in na šir kakor nihče pred njim in za njim. Štirinajst knjig je podaril narodu, od rojstva nesrečen in beden, a do svoje prezgodnje smrti neomahljivo plodovit, energično vzpodbujevalen in sredi najtemnejšega narodovega robstva brez prestanka junaško odkritosrčen in bojevit. Kot prerok je napovedoval brez oddihljaja, da se nam bliža dan osvobojenja, da že vzhaja solnce Jugoslavije. Dočakal ni te sreče, ki je neomajno veroval vanjo in ki jo je utrjeval v dušah svojih rojakov...

Strašna vihra svetovne vojne je bila hkratu smrtni boj prepotentnega Germanstva. V tej vihri smo malone pozabili tega glasnika svoje svobode.

Ob desetletnici Aškerčeve smrti pa se je svobodni naš narod spomnil svoje dolžnosti. Sklenil je postaviti vélikemu jugoslovanskemu bardu v Ljubljani dostojen spomenik: iz hvaležnosti slavnemu pokojniku in v vzpodbudo mladini ter zanamcem.

Vso jugoslovansko javnost pozivljamo, da zbira prispevke, prireja koncerte, slavnosti, dramatske predstave in veselice v korist Anton Aškerčevemu spomeniku! Počastimo ga, saj počastimo s tem sebe, počastimo misli in čustva, ideje in ideale, za katere je véliki pokojnik živel, deloval, trpel in umrl.

Denarni prispevki naj se pošiljajo na naslov blagajnika dr. Vekoslava Kisovca, ravnatelja Slavenske banke v Ljubljani.

Ljubljani, 15. septembra 1922.

Odbor za Aškerčev spomenik v Ljubljani.

Nove knjige.

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

* **Andrić, Ivo.** Put Alije Gjerzeleza. Drugo izdanje. Beograd. S. B. Cvijanović. 1922. 45 str. Cena 5 Din.

Bernot Zvonimir. Socializem in vera. Ljubljana. Pokraj. tajništvo SSJ v Ljubljani. 1922. 128 str. Broš. 7 Din, vez. 9 Din.

Dostojevski, F. M. Stepančikovo. Preveo J. Pasarić. Zagreb. Matica Hrvatska. 1920. 246 str.

* **Förster, F. V.** Vaspitanje volje. (Jedno pitanje iz knjige «Kako treba živeti?») Preveo iz nemačkog Vuk Vrhovac. Beograd. S. B. Cvijanović. 1922. 53 str. 6 Din.

Foerster, Jaroslav. Stavbna mehanika. I. Nauk o trdnosti. Ljubljana. Kr. zaloga šolskih knjig in učil. 1922. IV + 205 str. Cena mehko vezani knjigi 18 Din, poltrdo vezani 20 Din.

* **Janković, V. V.** Ivan Mandušin. Portre-novela. Beograd. Geza Kon. 1922. 211 str.

* **Kisch, Heinrich.** Zašto postaje žena neverna. Prvi deo: Preljubnica. Po trećem, umnoženom nemačkom izdanju preveo dr. Teodor Živanović. Beograd-Sarajevo. I. Gj. Gjurgjević. 1922. VIII + 181 str.

* **Musset Alfred.** Frederik i Bernereta. Roman. Preveo s francuskog Čedomir B. Marković. Beograd. «Osvit». 1922. 86 str.

* **Nansen, Peter.** Marija. Knjiga ljubavi. Preveo s nemačkog Strahinja M. Gjorgjević. Beograd. S. B. Cvijanović. 1922. 93 str. 8 Din.

* **Nicodemi, Dario.** Zlatna Dora. Roman. Preveo s italijanskog Mihajlo Dobrić. Beograd. S. B. Cvijanović. 1922. 181 str. 15 Din. (Moderna Biblioteka, 24.)

* **Pandurović, Sima.** Posmrtne počasti. (S piščevim predgovorom.) Drugo izdanje. Beograd-Sarajevo. I. Gj. Gjurgjević. 1922. 91 str.

* **Petrović, Veljko.** Tri pripovedke. Beograd. S. B. Cvijanović. 1922. 125 str. 12 Din.

Seznam imen za slov. biografski leksikon. Ljubljana. Zadružna gospodarska banka. 1922. 117 str.

* **Sombart, Werner.** Socijalizam i socijalni pokret. Preveo Gjorgje Pejanović. Beograd-Sarajevo. I. Gj. Gjurgjević. 1922. 383 str. (Savremene knjige, 4.)

* **Schopenhauer, A.** O religiji. Preveo Milan Vujaklija. Beograd-Sarajevo. I. Gj. Gjurgjević. 1922. 300 str. (Mala Biblioteka, 266—73.)

* **Stendhal, de.** O ljubavi. S francuskog preveo Veljko Milićević. Beograd-Sarajevo. I. Gj. Gjurgjević. 1922. XXII + 436 + IV str. (Odabrana Biblioteka, 25.)

Štebi, M. A. Vzgoja in zaščita obrtnega in industrijskega naraščaja. Ljubljana. Kraljevina SHS., Ministrstvo socijalne politike. 1922. 62 str.

* **Varoši, naše.** Njina sadašnjica, privredni i prosvetni im značaj, pravci daljeg razvića. Uredjuje dr. Nikola Miljutinović. Beograd. Nik. Miljutinović. 1922. IV + 135 str. + oglasi. (Širom naše otaćbine, knjiga prva. Sveska prva: Pančevo.)

Zorman, Ivan. Pesmi. Cleveland, Ohio. Samozaložba. 1922. 105 str.

Urednikov «imprimatur» 2. oktobra 1922.

LJUBLJANSKI ZVON
Mesečnik za književnost in prosveto
XLII. letnik 1922 11. številka

A. Funtek:

O besedilu naših popularnih pesmi.

Mizerno stanje slovenske lirike v drugi polovici 19. stoletja od «Novic» pa do «Glasnika» in deloma še do dunajskega «Zvona» je tako znano, da ni treba še posebej razpravljati o njem. Do malega vsi pesniški proizvodi Bleiweisovih «slavnih domorodcev» ali «nadebudnih pesnikov» bi bili tudi že davno pozabljeni ali pa bi jim bilo določeno zadnje pribežališče v slovstvenih čitankah, da niso dobili prikupnih melodij in z njimi vred življenske moči, ki je preživela pol stoletja. Obžalovati pa bi bilo, ko bi se uveljavljala ta moč še kopo desetletij na kvar zdravemu razumu in dobremu okusu.

Tedanjih skladateljev ni povsem dolžiti za greh «zoper dobre šege». Da so imeli boljše besedilo, bi bili ukoriščali to besedilo. Miroslav Vilhar in Blaž Potočnik sta bila vrhu tega skladatelja in pesnika obenem; kaj čuda, če sta brez avtokritike uporabljala za svoje skladbe izključno svoje tekste, ponajveč seveda dvomljive literarne vrednosti? Vobče pa je videti, da skladateljem tudi ni bilo toliko do dobrega besedila kolikor do tega, da so sploh uveljavljali svojo glasbeno potenco, zlasti ker so se zaporedoma ustanavljali pevski zbori, ki jim je bilo treba napevov, lahkih, melodioznih, takih, da so «šli v uho»; besedilo je bilo pri tem kolikor toliko postranska reč. Samo nekaj domorodnih «ocvirkov», pa je bilo ustreženo vsem — skladateljem, pevcem in poslušalcem. Da ima glasba v prvi vrsti ilustrativen namen in pomen, tega se menda takrat ni še nihče zavedal med nami. Odtod tudi marsikdaj ohlapna muzikalna deklamacija; odtod n. pr. nonsens, da je položil Davorin Jenko v verzu «Blagor mu, ki se spočije» ves težki akcent na brezpomembni zaimčič «se», ki zveni — vsaj meni — tudi ob žalostni priliki, ko se poje Cegnarjeva pesem, malone smešno, prav tako kakor v žalostinki nemškega izvora, v kateri ima verz «Da vid'mo v kraju večnem se» zaradi okornega prevoda tudi težak muzikalni poudarek na zanikarnem zaimku «se».

Kar se tiče takih pevcev, ki se ne bavijo s strogo umetniškimi, težkimi skladbami, torej pevcev diletantov, je značilen pojav, da se kar nič ne menijo za besedilo. Pojo ti pesem po stokrat, a je ne umejejo ali pa se sploh ne zavedajo, kolik nezmisel krožijo časih. Klasičen dokaz temu je mimo drugega pesem «Hej Slovani». Kadar prikipi narodna navdušenost do vrha, zazveni ta ponosna himna, ta «Hetzlied», kakor so jo vedno nazivali naši rajni ljubljanski kazinoti. Prijatelj, ki si že tolikokrat pel to pesem, ali si kdaj razmišljal, kaj pomeni verz: «Grom in peklo, prazne vaše proti nam so steke»? Ali si šel morda celo gledat češko besedilo? Nisi šel, ker te ni zanimalo ali pa ker nisi imel prilike; zato poješ tudi še dandanes one «steke» in ne veš, kaj poješ. Stvar bodi tukaj razjasnjena vsaj tistim, ki hočejo vedeti, kaj pojo. Češko besedilo pravi: «Hrom a peklo, marné vaše proti nám jsou vzteky». Beseda «vztek» pomeni v slovenščini «besnost, srd» (cf. «steklina, stekel pes»); zmisel tega verza je torej: Grom in peklo (običajna češka interjekcija), izlivi vaše besnosti so prazni proti nam = nam ni nič do vašega onemoglega srda. — Ne vem, kdo je zagrešil klaverni prevod te pesmi; izvestno pa ni poznal češkega jezika, drugače ne bi bil besede «pevně» poslovenil z besedo «pevši» (sic!), tako da so Slovenci dolgo časa brez pomisleka peli: «Bratje, mi stojimo **pevši** kakor zidje grada», dokler se ni nekomu vendarle zdela stvar preglupa, pa je šel in je za češko besedo «pevně» pravilno postavil besedo «trdno».

Tudi Zajčeva pesem «U boj» iz opere «Nikola Zrinjski» je še dandanes repertoarna točka naših diletantskih pevskih zborov. Ko je pred nekaj leti na ženskem učiteljišču ljubljanskem nanesla beseda na to opero, odnosno na pesem «U boj», sem vprašal gojenko, kako umeje besede «mač iz toka». Pa se mi je odrezala, da so ji te besede pomenile «mačè stoka»... Mislim, da je pri nas še dosti pevcev, ki mislijo pri teh besedah na stokajoče mačè ter jih pojo «čuvstveno, iskreno, s finim umevanjem», kakor se pozneje tako pogostoma čita v časniških poročilih. —

Ali ta zgleda še nista najhujša; zaradi njiju tudi ne bi bil spisan ta članek. Kar mi je potisnilo pero v roko, je tisto neodpustno šušmarstvo, tista neverjetna glupost, ki je tolikokrat oznaka naših starejših pesmi — kdo ve ali ne kot posledica destruktivne ignorance Bleiweisove v pesniških stvareh? Slovenski cerkveni krogi so začeli pred nekaj leti energično akcijo, da so se skrbno opilile starejše cerkvene pesmi, t. j. da so dobile obliko, kakršna se jim spodobi. Prav je bilo tako. Nič manj prav pa bi ne bilo, ko bi se tudi popularnih posvetnih pesmi iz starejše dobe lotile vešče roke ter izločile iz njih vse, kar je trivijalnega, neokusnega in zlasti kar je glupega. Saj se pojo te pesmi od rodu do rodu; večinoma se jih uči že šolska mladina in tako je z melodijo vred usojeno tudi njih besedilu dolgo življenje. Prav za prav samo **zaradi** melodije! Zakaj neizpodbitna resnica je, da ni še nobena pesem, bodisi še tako lepa, obnarodela zaradi vsebine (tudi «Luna sije» ni izvzeta); ampak obnarodela je zgolj zaradi melodije, ki se ljudem omili, da jo pojo, kadarkoli je treba in tudi, kadarkoli ni treba...

Naši «poetje» do primeroma 80. leta minulega stoletja, žal, niso bili pesniki. Bili pa so pošteni patrioti, ki so radi žrtvovali čas, glavo in roke, da bi zbudili med Slovenci narodno zavest in narodni ponos. Zato je poglavitna vsebina njih popevanja domovina; zato so ponajveč in najrajši proslavljali lepoto slovenske domovine in kar je v zvezi z njo. Najbolj jih je seveda navduševala gorenjska stran: Triglav, planine, blejsko jezero. Te pesmi tvorijo skupino zase in so dandanes najbolj priljubljene, dasi so izmed vseh naših pesmi — najslabše. Skrajnji čas je že, da se ali popolnoma izločijo iz našega pevskega repertoarja ali pa da se temeljito popravijo, odnosno da se podstavi njih napevom novo besedilo, kar bi po vsej priliki ne bila prevelika umetnost. Taka akcija bi seveda med **narodom** ne imela nobenega uspeha; pač pa bi uspela v **šoli**, ako se iztrebi njih sedanje besedilo iz šolskih pesmaric. V predelani obliki bi si potem vse te kakor tudi druge pesmi, o katerih hoče razpravljati pričujoči spis, polagoma že utrle pot med preprosti narod.

Namenoma postavljam izmed «gorenjske skupine» na prvo mesto čemšeniškega župnika Kajetana **Hueberja** (ali Huberja) «Otok bleški», dasi je Vilharjeva pesem «Po jezeru» starejša in mu je očito služila za zgled in vzor. Svoje dni sem na ženskem učiteljišču ljubljanskem označil to pesem za najbolj neumno, kar jih ima slovenska obnarodela lirika. Če trdim to tudi sedaj, utegne završeti med pevskimi krogi prav takšen protest, kakršen je takrat završel med gojenkami ljubljanskega učiteljišča. Toda oglejmo si to «pesem» natančneje.

Najprej bodi ugotovljeno, da je oblika «bleški» popolnoma nemogoča, bodisi po glasoslovnih pravilih, bodisi po narodni govorici; občina je vedno le blejska, nikoli pa ne «bleška». Mimo tega zbode vsakogar, ki ima kaj jezikovnega čuta, tisti madžarski «kinč», ki ga je veliki Koseski — po Levstikovo povedano — «zapljunil» v slovenski književni jezik. Ali to le mimogrede; v prvi vrsti gre za vsebino. Torej: ti blejski otok si nebeška dika kranjske zemlje. Prav. Samo da človek ne ve, ali je mislil avtor res le na blejski **otok** ali na blejsko **jezero**. Na otok skoro gotovo ni mislil, — dasi bi ga bila kot duhovnika, ki je prvič prišel na Bled, utegnila uprav očarati Marijina cerkev na otoku — ampak po vsej priliki je smatrati «otok» za «jezero», ki ga po nadaljnjem besedilu «obdaja ven'c iz raja». Kakšen venec je to? Rajski venec vsekakor, torej nebeško lep; samo da ni jasno, iz česa je prav za prav ta venec. Ali ga tvorijo planine ali polja ali vse skupaj, torej vsa okolica? Če ga tvori okolica, ne more biti ta okolica **venec**, ki **obdaja** jezero, zakaj venec samo **ovija**; nezmiselno pa je zopet reči: Rajskolepa okolica te ovija. — In prihodnji verz: «Vse se veseli». Ali spada ta stavek k prejšnjemu pripovedovanju ali pa je v zvezi z naslednjo kitico? Če spada k prejšnjim verzom, visi brez sintaktične opore v zraku; če pa je v zvezi z naslednjo kitico, je nezmisel celó popoln. Zakaj valovi bi morali igrati od samega veselja, ker je jezero tako lepo; ribice bi morale imeti iz istega vzroka «dobrovoljni ples» — ribice in dobrovoljen ples! — in od samega veselja bi se morala ladja gibati in nas zibati k nebeški kraljici. Toda ne! Stvar je pač taka, da se veseli vse ono, kar se vozi s poetom na ladji proti otoku, in tedaj se zdi poetu in z njim tudi tebi, ki poješ to pesem, že to nebeško lepo, da se poigravajo valčki in da imajo ribice okoli čolna «dobrovoljni ples»... Kaj bi se torej še nadalje menil za «kinč nebeški» in za «ven'c iz raja»!

Vendar ne tako; krivice ti nečem delati. Od valov in rib ti pohiti oko drugam; saj poješ takole: «Z vrhnja srede skale blede stari Grad je rob; čez od Grada mutast strada strmi Babji zob.» Ali pa veš, kaj je to: «Z vrhnja srede skale blede»? Ne veš, poješ pa vendarle; tudi se ne zavedaš in niti ne razmišljaš, **čigav** rob je stari Grad, poješ pa vendarle tako, ker si tolikanj navdušen, da se ti še misliti ne dá! In tisti božanstveni prizor, kako «čez od Grada mutast strada strmi Babji zob»! Prevzet si tako, da niti ne slutiš, kolik hudomušen humor je položil tvoj poet v te besede: Prvič je Babji zob mutast, dasi je — salva venia — babji, in drugič nima kaj jesti, ker ne more obirati ljudi in gristi njih besed, tako da je siromak obsojen na večni stradež in gladež!

Popolnoma po pravici torej zazveni sedaj tvoj vzklik: «Kdor si tukaj, le zaukaj brez vse skrbi». Zaukaj, prijatelj, zaradi otoka, zaradi rajskega venca, zaradi valov, ribic, ladje, starega Grada in

Babjega zobu! In celo brez skrbi zaukaj, zakaj v čolnu je prostora za vse drugo, samo ne za vsakdanjo skrb. Pomisli poleg tega, da bi se ti pač ne ljubilo vriskati, ko bi te trla skrb; to je tvoj poet vedel jako dobro in zato je to samo dokaz njegove globoke življenske filozofije, ko te izrečno pozivlje, da zaukaj brez skrbi. Zavrisneš pa res, ko pripoješ do semkaj, in sicer zavrisneš tem laže, ker je postavil skladatelj v ta namen polovično pavzo; v tej pavzi zazveni tvoj vrisk nekako tako kakor brlizg v dunajski popevki pred besedami «Dös is dem Weana san Schan». — Nato še zapoješ piano: «Krajna mati v svojem zlati» in naposled forte: «draga naj živi» in pri tem se ti dozdeva, da utegne biti ta «Krajna mati», za lase privlečena v popevko, ljuba kranjska dežela, ki te je rodila; nemara se ti še zazdi, da utegnejo besede «v svojem zlati» pomeniti «v svoji lepoti» in — če si kritičen — da je «zlato» samo licentia poetica zaradi stika; sedaj pa je že čas, da pristaneš k otoku, stopiš v cerkev zvonit in potem hajdi k Petranu ali kamor je že, tiste prijazne ribice krmit, da bodo imele resnično ples, sicer ne «dobrovoljnega», pač pa srdit, požrešen ples za tvoje krušne drobtinice...

«Otoka bleškega» Kajetan Hueber vsekakor ne bi bil smel poslati med slovenski svet. Dandanes pozna ta nestvor že vsa srbska in hrvatska gospoda, ki zahaja poleti na Bled; na vso srečo takega letoviščarja ne zanima toliko besedilo kolikor napev. Ko bi se pa vendarle kdo hotel natančneje poučiti o besedilu, ga itak ne «shvati» in ko bi poizvedoval po zmislu, mu je treba kratko in malo reči: «Nema ga».

Vilharjeva pesem «Po jezeru» kaže isto konfuzno koncepcijo kakor «Otok bleški». V čolnu, ki plava semtertja po blejskem jezeru, se prepeva, da odmeva od goré. Iz besed «V čolnu glasno se prepeva» bi sklepal normalen človek, da je zbrana v čolnu večja družba, ki prepeva, in sicer tako glasno, da prihaja odmev od gorskih sten. Ali ta družba bi morala kričati na vse grlo, da bi zbudila odmev — ko bi ga sploh mogla zbuditi na blejskem jezeru. Od **gore** namreč! Seveda pa te družbe niti ni v čolnu; to vsaj sklepaš iz naslednje kitice: «Mile ptice po dolinah in planinah se bude; ker so čule pesem **mojo**, vsaka svojo žvrgole». Torej sedi in vesla v čolnu samo **ena** oseba — poet, ki poje to pesem! Iz te kitice pa si zvedel še nekaj drugega, kar te utegne zanimati. Prvič to, da prepeva ta poet na vse zgodaj, in sicer tako, da se bude ptice po dolinah in planinah — in te doline in planine niso kar takole tik pred njim, ampak jako daleč so — in zato je izredno čudno, da jih sliši, kako žvrgole vsaka svojo pesem! Vrhu tega se moraš diviti mogočnosti pevčevega petja — saj žvrgole ptice vsaka svojo pesem **zato**, ker so čule njegovo. In diviš se tudi lahko samemu sebi, ker si, pojoč o tem čudovitem učinku, sam identičen s poetom, kakor si identičen z njim, ko nadaljuješ: «Ribam srca vsem igrajo (!), da skakljajo nad vodo; še valovi šepetajo in šumljajo med sebo.» Morda ne igrajo srca ribam ravno zato, ker so čule tvojo pesem — vsaj povedal nisi tega — ampak igrajo jim prav tako, kakor igra srce tebi ob prelestni poeziji teh besed. Skoro bi z ribami vred skakljal še ti nad vodo; škoda samo, da ne moreš. Ribam pa se kar neče ostati v valovih; saj **še** (= celo) valovi **šepetajo** (morda zato, ker ribe ne morejo) in šumljajo med seboj. Zopet pa je treba razmišljati, ali se godi to zaradi tvojega petja ali pa zato, ker si valovi ne morejo kaj, da ne bi šumljali «med seboj» ob toliki lepoti zgodnje jutranje ure... Toda kaj ribe, kaj valovi! Zdajci si se domislil nečesa, kar ni v nikakršni vzročni zvezi z njimi. «Tukaj Slava vence vije, srce bije nam glasnó.» Saj je to irelevantno, kje jih vije (nekje na skali à la Lorelei?), kako jih vije, kakšne jih vije in za koga jih vije. Dovolj je, da **nam** zato bije srce glasnó. Nam? Torej je vendarle večja družba v čolnu? In vsi so molčali in prepeval je edino poet? Da ni imel tolike sugestije do njih, kolikršno ima vsak tenorist do tovarišev, čim sede z njimi v gostilno? Nič zato! Srce nam bije tako glasno, da moramo vzklikniti: «Čujte, gore in bregovi, da sinovi Slave smo.» Situacija je torej ta: Ti poješ, ptice žvrgole, ribe skakljajo nad vodo, valovi šepečejo; Slava vije vence — ali te ne tira vse to z neodoljivo silo do prisege, da si Slave sin? S slepoto bi bil udarjen, ko bi trdil, da ni tako. Zato pa si po pravici prepričan, da se tak umotvor ne sme vreči med staro šaro, ampak da se mora izražati melodično z glasbo in da se mora celo plastično prikazovati v obliki telovadskega poema...

Gorenjsko stran, specialno pa «Bled širokoznan», opeva Andrej **Praprotnik** v «Pozdravu» takole: Pozdravljam te, gorenjska stran; pozdravljam te, širokoznani Bled; pozdravljam te, množica sivih snežnikov; pozdravljam te, kipeči Triglav, močni «var»; pozdravljam vas, rožno venčane planine; pozdravljam te, mila cerkvica na otoku; pozdravljam te, nebeška kraljica in gospa! In še enkrat te pozdravljam, gorenjska stran, in tebe, širokoznani Bled, in tebe, množica sivih snežnikov!... Ali te ne spominjajo ti pozdravi živo slovesnih shodov, ko je otvarjal predsednik zborovanje: Pozdravljam vas, mili bratje iz zelene Štajerske (Živeli!); pozdravljam vas, mili bratje iz tužnega Korotana (Živeli!); pozdravljam vas, mili bratje iz solnčne Goriške (Živeli!); pozdravljam vas, mili bratje iz kršne Istre (Živeli!)? — Ako ti še ni dosti teh pozdravov, lahko pričneš spet od kraja itd. ad libitum. O tem skrpucalu, ki je mimo vsega skodričano v strašni obliki, bi bila pač vsaka nadaljnja beseda odveč.

«Gorenjska stran» je dobila še enega poeta, M. **Semrajca**, ki je zložil pesem na čast Triglavu. Fleišmanova glasba je lična, efektna, kakor nalašč za manj izurjene zbore. Poje pa se, hvala Bogu, samo ena kitica, ki slove, vestno transkribirana v prozo, takole: Oziram se v skalnato gorenjsko stran; vrhovi Triglava se bleščé; velikan kipi proti jasnemu nebu in gleda, kaj delajo sinovi. Videl je zgodbo otrok Slovenije, slišal njih petje, vrisk in jok. Vse je razdejal vihar, narod pa je zmerom stal in gledal nad Triglavom neba obok. — Silni Triglav torej gleda na sinove (to so namreč otroci Slovenije); zanima ga, kaj delajo, ker je bil priča njih zgodovini. Dasi je vse razdejal vihar, je vendarle narod zmerom stal in gledal nad Triglavom neba obok. — Ti, ki poješ te besede, seveda ne veš, kaj vse je razdejal vihar, ker ne poješ nikoli druge kitice, iz katere šele bi zvedel, kako so pridrli Turki v slovenske krajine in kako so jih pobijali junaški Slovenci, dokler niso zadobili venca zmage! Toda saj ti je dovolj, da je narod zmerom stal, in ponosen si, da je gledal nad Triglavom neba obok. Zakaj to ni kar tako, gledati ravno nad Triglavom neba obok ali pa neba obok ravno nad Triglavom! Ponosen in navdušen si tolikanj, da se tudi ne meniš za iskreno vabilo, ki ga kliče pesnik vilam v tretji kitici: Ko so nas žulile verige do kosti, ko so nam krivice klonile vrat — sedaj že blešči zarja omike (!) po svetu; torej zapojte veselo tudi ve, vile, slovenskim sinovom, da ni višje in slavnejše dolžnosti, nego delati za čast, «blagor» in rast domovine, dokler stoji naš Triglav... Vidiš, ravno v tem vabilu pa tiči pravi pomen vse pesmi: Ko ne bi pesnik gledal na Triglav, izvestno ne bi pozival vil, naj zapojo tako veselo... Glej torej, kako čudovito domoljubne občutke zbuja pogled na Triglav človeku, ki ima zmisel za lepo našo domovino!

Za slovo od gorenjske strani bodi semkaj postavljena še **Tomanova** «Savica», zložena v sedmih kiticah, od katerih pa se po navadi pojeta samo prva in peta. Poslušajmo, kako Toman proslavlja Savico: Noč prižiga zvezdice na nebu (konstatacija, da jih prižiga **na nebu**, je potrebna, kakor je n. pr. potrebna v pesmi «Soča voda je šumela, mesec je **na nebu** s'jal»; pesnik že ve, kako je treba izražati nočno ubranost, vse bolje od šušmarskega Prešerna, ki je kar na kratko zabrusil predte besedi «Luna sije», pa ti ni povedal, kje sije!); vse je mirno, samo Savica, hči kraljeva, pribobni (prej namreč še ni bobnela ta princesa!) in poje o svojem «slavno mirnem» domu. — Dani se, vsa narava diha le radost; kraljeva hči pa pribobni in poje, da je slovensko srce milo. — Kar nastane vihar; kraljeva hči pa pribobni in poje, da Slovenca nihče ne premaga. — Blisk obžari višino, grom pretresa žile (!) sive glave; kraljeva hči pa pribobni in poje, da slovenske hrabrosti ne bo konec. — Okršeno kamenje pleše pod slapom; kraljeva hči pa pribobni in poje, da Bog brani slovenski rod. — Vihar mine, kraljeva hči pa pribobni in poje o prelepih svobodnih časih. — Vsa narava že mirno počiva; kraljeva hči pa pribobni in «razglasno» poje «od Slovenije slavno pesmico». — Saj približno uganeš Tomanovo «pesniško idejo»; ustvariti je hotel nekakšno paralelo med pojavi v okolici Savice (zakaj neki ravno Savice?) in slovenskim svetom: miloba jutra — miloba slovenskega srca; preteči vihar — Slovenca ne premaga nihče; skalovje je stalno — slovenske hrabrosti ne bo konec; kamenje se suče v vrtincih — slovenski rod je v božjem varstvu (imenitna paralela!); čisto nebo po viharju — Slovencem nastopijo prelepi svobodni časi — — toda vse to je tako frazasto in bombastično, da moraš biti res dobrega želodca, ako hočeš prebaviti toliko «domorodno» navlako, mimo vsega servirano v ogabni zunanji obliki! (Konec prihodnjič.)

Ivan Lah: (Nadaljevanje.)

Angelin Hidar.

Starokorotanski roman.

26. Hema.

Takrat so se začele na gradu velike priprave za sprejem vojvodove hčerke Heme, ki se je vračala s kraljevskega dvora češkega na svoj dom. Velik oddelek jezdecev ji je odšel proti severu naproti, da jo spremi po dolgi poti čez štajerske gore. Doma je družina ovenčala vrata z zelenjem in s cvetjem in vse se je pripravljalo na slavnostni dan. Vojvoda Bernard je pozval k sebi Angelina in mu rekel:

«Vrača se mi ljubljena hči princesa, ki je po materi visokega kraljevskega rodu. Želim jo sprejeti slavnostno: pozdravi naj jo pesem na pragu mojega gradu.»

Angelin je razumel to povelje. Odšel je v svojo sobo in se zagledal na cesto proti severu, kjer je imela priti gospodična s svojim spremstvom. Videl jo je v duhu, kako prihaja na belem konju, obdana od vencev in trakov. Njen obraz je žareč od mladosti, oči jasne ko zvezde, lasje zlati ko solnčni žarki, roke bele kakor lilije, dolga bela obleka ji odeva vitko nežno telo in dva paža na vsaki strani vodita njenega konja. Videl je njen nasmeh, sladak kakor rajska pesem, in njen pogled je pozdrav iz daljne dežele sreče in radosti. V njegovih prsih se je budila pesem, ki je doslej še ni poznal niti občutil: pesem ženske lepote; same so vstajale misli in besede so se zlivale v pesem in pesem je našla svoj napev, kakor da je vse to že davno ležalo skrito v srcu, pa se je šele zdaj prebudilo v pravi podobi. Bil je srečen in ni vedel, komu bi govoril o tej sreči. Položil si je roko na prsi: začutil je svoje znamenje in se zavedal svojega poklica. Odkod prihaja ta radost, ta slutnja, ta nerazumljiva bojazen, polna negotovega upanja in sladkega pričakovanja, polna hrepenenja in vdanosti? Ali je to dar matere ali poslanstvo očeta?

Prišel je slavnostni dan. Ves grad je oživel: rogovi na najvišjem stolpu so naznanjali prihod. Končno se je pokazala na cesti vesela četa jezdecev: jahali so na razigranih vrancih s svetlimi zastavicami v rokah, za njimi je prihajalo dvoje vitezov v srebrnih oklepih, nato je jezdil kraljevski glasnik, za njim na belem konju pa vojvodova hčerka s spremstvom. Približali so se gradu in sam vojvoda Bernard je odšel svoji ljubljeni hčerki naproti.

Angelin je stal sredi grajske družine ob vratih in gledal gospodično, ki se je zganila na svojem belem konju ter z ljubeznivo kretnjo podala vojvodu roko v pozdrav. Bila je kakor jo je videl v sanjah, preden jo je zagledal s svojimi telesnimi očmi. Obraz ji je žarel od mladosti, oči so se jasno utrinjale kakor zvezde, lasje vsi zlati ko solnce samo, roke bele in lilijaste, nasmeh sladak ko rajska pesem, pozdrav ljubezni in radosti. Bližala se je vhodu na svojem belem konju in bela njena obleka se je svetila v solnčnem sijaju. Vitezi so obstali, paži so prijeli njenega konja za uzde, vojvoda Bernard se je priklonil dragim gostom in Angelin je stopil pred gospodično in ji pel pesem v pozdrav. Vsi so ostrmeli; sama gospodična je bila kakor očarana od lepe pesmi in je z ljubezni polnimi očmi gledala pevca. Pevec je slavil dvor, kjer je preživela princesa svojo mladost, slikal je krasoto dvornih vrtov in visoke družbe, ki jo je obdajala: pevci in umetniki so tam ustvarili nov svet, da ozaljšajo srečo življenja; ona pa se je poslovila od tega lepega sveta in prišla po dolgi poti v deželo korotansko, kjer ni še kraljevskih dvorov, toda je vsa zemlja en sam dvor velike božje umetnosti, ki je polna skrivnosti za vse, ki prihajajo vanjo.

Angelin je med petjem čutil, kako mu kri zaliva srce, kako mu žari čuden ogenj iz oči, kako raste pesem sama v visoki slavospev krasote.

«In v tem dvoru boš cvetoča roža ti, gospa, ki boš oživljala ta svet s svojo dobroto.» Tako se je končala Angelinova pesem. Gospodična se je nasmejala in vrgla pevcu cvetko v zahvalo za njegov pozdrav. Angelin je ujel cvetko in jo pritisnil na srce. Začutil je, da je v tem trenutku prišlo nekaj novega v njegovo življenje. Gospodična je stopila s konja in je ob roki vojvode odšla v grad. Angelin pa je pobegnil v svojo sobo, vrgel se z lutnjo na preprogo in dolgo ležal na tem mestu, premišljevaje o vsem, kar se je bilo zgodilo.

«Odkod si prišla, ti žarja solnčna, roža čudovita, ti sen moje pomladi? Kako naj te razumem, kako naj ti razodenem svojo srčno skrivnost? Prišla si z dvora kraljevskega in jaz sem prišel iz gozdne samote. Ali boš razumela pesem teh naših gora?»

Bolest in obup sta divjala v njegovem srcu: ljubezen se je vzbudila in je iskala besedi, da izpregovori o radosti in sreči življenja. Angelin pa je komaj razumel, kaj pomeni neznana sladkost. — — —

Prebudil se je šele, ko so ga poklicali k večerji, ki jo je dal vojvoda gostom na čast. Priklonil se je družbi in gospodični, ki je sedela poleg vojvode. Bila je vesela družba v dvorani in pojedina je trajala pozno v noč. Angelin pa je čutil sredi smeha in radosti sladke poglede gospodične Heme in si ni upal k nji dvigniti svojih oči.

Ko so drugi odšli spat, je on izginil na vrt in gledal v visoka okna, kjer je bila njena spalnica. Okna so bila dolgo razsvetljena; ko pa je luč ugasnila, se mu je zazdelo, da vidi pri oknu bele roke in zlate lase.

«Sedaj je prišel čas, da odidem po svojo kraljevsko dediščino,» je govoril Angelin. «Toda sedaj oditi in ne videti nje . . .»

Odšel je v svojo sobo in je preležal na tleh do ranega jutra, smotreč skozi okno na visoke zvezde, kakor da bi v njih hotel zvedeti, kód gre pot v svet.

27. Pot.

Leto se je že nagibalo k jeseni, ko je zapustil pevec Angelin Hidar brežiški grad in odhajal po cesti proti severu, proti oni strani, odkoder je v rani pomladi prišla princesa Hema. Z zadnjega klanca se je Angelin še enkrat ozrl na okrogle stolpe brežiškega gradu, pozdravil tiho njegove svečane dvorane, kjer je pel prve pesmi pred vojvodo; pomislil je na zaprto sobo, kjer je preživel toliko noči v sanjah na svojo preteklost in bodočnost, in videl je visoka okna, kjer je prebivala ona, ki je postala kraljica njegovega srca.

Ko je stopal naprej in ni videl več niti grajskih stolpov, se je ozrl po vrhovih naokrog in se spomnil skrite gorske samote, kjer leži grob v zatišju belih skal in kjer cveto nad njim zadnje rože. Tam čaka mati, kdaj se vrne njen sin. Potok šumlja z gor po strmi strugi in žubori svojo večno pesem o življenju, ki prihaja iz neskončnosti in se vrača v svet, da izgine v neznanih globinah morja. Tam se je začelo življenje iz trpljenja in je šlo svojo pot v dolino, da odide v daljni svet iskat sledov svoje preteklosti. Bodi pozdravljena, mati, na gorski višini, tvoj sin odhaja v svet, da izpolni tvojo željo in svoj poklic.

Pot je vodila naprej čez gore in Angelin se je spomnil, da je stopal po nji nekoč kralj v verigah, ujetnik cesarjev, junak na prestolu, ki je ljubil nesrečno deklico iz korotanskega gradu in jo je moral zapustiti v bedi in samoti sredi lesov, ne da bi ji mogel prinesti pomoči v njeni težki bolesti. Kako mu je bilo, ko je hodil po tej poti brez druga-prijatelja, obdan od divjih grajskih hlapcev, ki so se rogali njegovi nesreči? Kako so mu hitele misli nazaj v gorsko samoto, kjer ga je v obupu pričakovala zapuščena žena. Kako trudna je bila njegova pot pri misli, da ga vodijo v kraj, iz katerega ne bo rešitve zánjo in za njeno še nerojeno dete. In vendar je Bog razsodil drugače. In sedaj stopa on, pevec Angelin, po tej poti v svet, da najde svojega očeta in mu pove vso zgodbo. Ali se je bo še spominjal? Ali je ostal zvest svoji ljubezni? Ali bo spoznal svojega sina?

Ko se je nagnil dan, je dospel do prvega gradu v deželi štajerski. Vstopil je kot potujoči pevec in je bil povabljen na večerjo in prenočišče, da je pel pesmi o vitezih in junakih. Pel je tudi pesem o kralju Rišarju in vsi so se spominjali njegovega imena, kajti tu mimo je šel v spremstvu cesarske straže.

Tako je nadaljeval Angelin svojo pot dan za dnem, dokler ni prišel do široke reke Donave, kjer je stal grad Dürnštajn, in je na njem prenočeval. Vso noč je preslonel na oknu in gledal pod seboj valove mogočne reke, ki se je zaganjala v ogromne skale, na katerih se je dvigalo grajsko zidovje. Videl je pod seboj ozko odprtino, ki je vodila v ono ječo, kjer je bil zaprt kralj Rišar, dokler ga ni slišal potujoči pevec, ki je naznanil njegovemu narodu kraljevo bivališče. V gradu so še služabniki in čuvarji pripovedovali o kralju Rišarju, ki je pel pesmi v svoji podzemski ječi, da bi kdo potnikov slišal njegov glas. Angelin je poslušal njihove povesti in ko je v temni noči gledal v šumeče valove pod seboj, je v njegovi duši vstajala čarobna pesem jetnika, ki čaka odrešenja v težkih mislih nánjo, ki je takrat novemu bitju darovala življenje sredi korotanskih lesov. Poslovil se je od groznega kraja in nadaljeval svojo pot na dvor kralja češkega, kjer so se shajali pevci iz vseh krajev sveta. Prišel je na kraljevski grad praški ter videl visoke katedrale in množice delavcev, ki so stavili nove. Videl je sijajne palače in razkošni dvor, kjer je princesa Hema preživela svojo mladost. Nastopil je pred kraljem in mu pel korotanske pesmi, ki so budile pri gostih občudovanje. Pel je tudi pesem o kralju Rišarju, ki so jo poznali na dvoru. Enoglasno so priznavali, da je niso še nikoli slišali v taki krasoti, kajti tuji pevci niso poznali lepot korotanske zemlje. Zato je povabil kralj potujočega pevca, naj ostane na dvoru, Angelin pa se je zahvalil za gostoljubje in odvrnil, da mora hiteti, da prinese kralju Rišarju s koroških gor veselo oznanilo.

Bil je omamljen od radosti in sreče, ko je hodil po vrtovih, kjer se je sprehajala ona, ki jo je pozdravil pri njenem prihodu na brežiški grad; čutil je, da mu daje misel nánjo posebno silo in ko se je poslavljal od gradu, je v njegovem srcu donela pozdravna pesem nji, spremljevalki njegove poti v svet.

Hodil je po lepi zemlji češki proti zapadu za solncem, kajti dvor kralja Rišarja je bil tam, kjer solnce zapada. Prehodil je nemške dežele, mesta in gradove in dospel v deželo brabantsko. Vedno bolj se je bližal novemu svetu, kajti po gradovih je bilo zmirom več pevcev, ki so peli o sladki Provansi, o vinu in ljubezni, o čudovitih avanturah, o Lohengrinu in Parsivalu, o Tristanu in Izoldi in o vitezih sv. Grala. Tako je dospel Angelin Hidar na morski breg in se je v burji in viharju prepeljal preko morja v kraljestvo kornvelsko.

28. Na dvoru.

Sklonil se je na bregu kraljestva, ki je bilo last njegovega očeta, in poljubil zemljo, ki je postala sveta njegovi materi. Vihar je bil zanesel ladjo na strmo obal, kjer je obstala sredi skal in čeri in mornarji so ostali na ladji, da zavejejo ugodni vetrovi. On pa je stopil v gozd ob bregu in je skozi gosto šumo nadaljeval svojo pot za solncem. Prehitela ga je noč in poiskal si je ležišča sredi dreves na porasli skali. Legel je in poslušal v mrak, kako so gozdne ptice z glasnim prhutanjem polnile vso okolico. Gozd je oživel v nočnih strahovih, svetile so se žarke luči sredi temine in prežale v noč, kakor grozne pošasti, čakajoče na plen. Čudni glasovi so odmevali naokrog in se izgubljali v temni gošči, kakor da kličejo daljne znance na poset. Črne sence so se valile skozi temo in se grmadile v ogromne gore, kakor da hočejo zapreti ves svet naokoli, da ne bi našel potnik rešilne poti iz njih. Angelin je ležal na trdi skali in se domislil poti svojega očeta, ki je hodil po morskem viharju z ilirskega obrežja v deželo korotansko. Spomnil se je svoje matere, ki je preživela težke dni v gozdni samoti in čakala odrešenja.

«In zdaj je nemara meni prisojena težka pot, da dokončam trpljenje, ki vodi v radost in srečo. In v tej temni noči si mi zvezda ti . . .»

In zagledal je princeso Hemo na oknu brežiškega gradu, obsijano od čudovite luči: njen obraz je ves mlad in sladak, nje oči žare od radosti in njene bele roke ga vabijo k sebi. — Noč se je pomirila, luči so izginile, glasovi utihnili, črne sence so se razgubile: razgrnilo se je drevje in na nebu je zasvetila zvezda, ki je obsevala utrujenega spečega mladega viteza.

Drugo jutro je Angelin nadaljeval svojo pot: po deželi je vladala jesen in viharji so divjali preko gozdov, da so ustavljali potnika na cesti in mu zapirali nadaljno pot; drevje se je pripogibalo do tal in veje so prepregale debla, da se je moral mladi vitez boriti z njimi, kakor z zakletimi ograjami, ki so mu branile prehod: Angelin je stopal sredi viharja skozi gozd preko vej in se spominjal vitezov sv. Grala, ki so si morali priboriti pot preko zaprek v svetišče skrivnosti. V mislih je spremljal kralja Rišarja, ki je v boju in viharju premagal sovražne vrste in ponesel zastavo zmage na obzidje svetega mesta; spomnil se je svoje matere, ki je stopala skozi trnje in robidovje, da je svojemu vitezu otela življenje iz podzemske ječe; posvetilo je solnce in Angelin je stopal naprej po lepih zelenih tratah, koder ga je vodila pot proti vrhovom belih gora.

Padla je noč in zagrnili so vse nebo snežni oblaki; ledeni vetrovi so divjali čez plan in sneženi zameti so pokrili vso pot. Gore so se razširile naokrog, kakor da ni prehoda čez nje, z njih so se valile snežene plasti v dolino in s pečin so grmeli preteči plazovi. Angelin je stopal po težki zasneženi poti in je komaj dvigal noge iz trdega snega, ki je zasipal stopinje za njim.

Spet se je spomnil kralja Rišarja, ki je uklenjen hodil težko pot preko gora in se ni mogel vrniti tja, kamor je želelo srce; spomnil se je svoje matere, ki je v mrzli jeseni izdihnila svoje življenje, žrtvujoč ga sinu. Legel je utrujen na beli sneg in zasanjal sanje o beli princesi, ki je prišla iz daljave v brežiški grad, da je mogel peti pevec pesem o nji...

Drugo jutro se je vzbudil na beli postelji in siv starec je stopal po sobi.

«Kam si namenjen, mladi vitez?» je vprašal Angelina.

«Na dvor kralja Rišarja,» je odgovoril Angelin.

«Saj si zablodil na svoji poti, ubogi,» je rekel starec.

«Kako bi zablodil, če grem za solncem,» je odgovoril Angelin.

«Ostani pri nas in odpočij se,» je rekel starec.

«Kdor gre za ciljem, ne pozna obstanka na poti,» je rekel Angelin.

Domislil se je, da bi to mogla biti izkušnjava, ki ga hoče odvrniti od njegovega cilja.

«Kje sem?» je vprašal, ko se je razmislil.

«Zašel si na pot, ki vodi v svetišče sv. Grala. Lahko bi prišel do njega,» je rekel starec.

«Pridem, ko izpolnim svojo dolžnost.»

Vstal je in odšel po poti naprej: gore so izginile; stopal je po lepi pokrajini, kjer se je iz daljave svetil jasen grad, dvor kralja Rišarja. Bližal se mu je utrujenih oči in radostnega srca. Psi ob vhodu so naznanjali njegov prihod. On pa je vstopil veselo in samozavestno. Naznanil je straži, da prihaja kot pevec in prosi za sprejem na dvoru. Odpeljali so ga v sprejemnico, kjer so ga pogostili.

29. Pesem.

Dvor kralja Rišarja je ležal sredi vrtov ob tiho šumeči reki, ki je prihajala z gor, polnih lesov, kjer so lovci dan za dnem lovili divjačino, zvečer pa posedali ob bogatih mizah, polnih vina in jedi, ter poslušali pevce, ki so jim peli o starih časih. Na dvoru samem sta vladala tihota in mir, kajti kralj Rišar ni ljubil glasnih gostij, odkar se je bil vrnil iz bojev v sveti deželi. Le včasih, kadar so bili veliki prazniki in obletnice slavnih dogodkov, je povabil k sebi svoje najožje prijatelje in je sredi njih slavil davne spomine in svoja lastna junaštva. Njegov dvor je slovel daleč po svetu in nešteto pevcev je prihajalo iz daljnih dežel. S svojo pesmijo pa so razvedrevali samo goste, ki so se shajali v veliki dvorani na pojedine; kralj sam je prebival v svojih sobah in le redko se je zgodilo, da je povabil k sebi kakega pevca, da mu je zapel pesem v zabavo. Okoli dvora so stale velike palače, pripravljene za goste-plemiče in za gospodo: za njimi so bile orožarne, kjer je prebivala straža in spremstvo; v veliki dvorani so visele zastave in vojne trofeje, ki si jih je pridobil kralj Rišar v bojih; za obzidjem pa so bili hlevi, polni najlepših konj, ki so se pasli po širokih pašnikih okoli gradu in mladi jezdeci so se vadili na njih v ježi in boju.

Kraljevski grad je bil zidan iz belega kamna z osmerimi stolpi na obzidju; po širokih hodnikih so visele slike, ki so predstavljale boje vitezov in junakov, na glavni strani pa je bila podoba, ki je predstavljala boj na obzidju jeruzalemskem: toda ta slika ni bila dogotovljena: umetnik, ki jo je slikal, je pobegnil, ker ni bila slika kralju po volji. Iz hodnikov so vodile stopnice navzgor v prostore kralja Rišarja, toda tja so imeli dostop samo visoki gostje, ki so prihajali iz drugih držav; sem so prihajali tudi slavni pevci, toda le redko, kajti pevci niso umeli utolažiti kraljeve žalosti. Mnogo jih je že poizkusilo svojo srečo, toda nobeden ni ostal dolgo na kraljevem dvoru.

Angelin Hidar je živel že nekaj dni na gradu in čakal prilike, da bi videl kralja. Toda kralj ni zapuščal svojih dvoran; prepuščal je svojim gostom, plemičem in gospodi, da so se veselo zabavali; tu je imel Angelin priliko, spoznati dvorne šege in navade in poslušal je pevce, ki so peli na pojedinah. Bil je čas vinske trgatve, ki se je slavil po vsi deželi s posebnimi slovesnostmi. Takrat je prihajalo izredno mnogo gostov od blizu in daleč; vitezi so tekmovali v borbah, gospoda se je radovala, zvečer pa so donele pesmi pri polnih posodah in bokalih. Bili so pevci, ki so peli tudi pesem o kralju Rišarju, toda nobeden ni znal pesmi tako, kakor jo je znal Angelin Hidar; peli so samo o viharju na morju, o bitkah in bojih in o slavni zmagi, nobeden pa ni vedel o tem, kaj se je zgodilo v gozdih korotanskih. Ko je nekoč pel Angelin Hidar svojo pesem in popisoval gore korotanske v živih besedah ter pel o ljubezni kralja Rišarja do lepe deklice, ki je pobegnila z njim v svet in zapuščena na gorskih skalah rodila sina, takrat so vsi ostrmeli in so izpraševali, odkod je prišel pevec, ki je prinesel to novo pesem s seboj. Toda starejši pevci si niso dali vzeti svoje slave: izpopolnili so svojo pesem s pesmijo iz korotanskih lesov, prepevali so o lepih deklicah, o lovih in o ljubezni in izkušali dobiti priznanje pri kralju. Ko je kralj Rišar zvedel o tem, je dal prirediti veliko gostijo in jo sam počastil z vsem svojim spremstvom. Okoli miz so sedeli gostje, plemiči in gospoda, na koncu pa je sedel kralj Rišar; Angelin je stal med pevci in videl njegov obraz, žalosten in zamišljen; srce mu je zatrepetalo, roka je segla sama na prsi, kjer je nosil s seboj njegov znak in vsa duša je zadrhtela ob misli, da gleda svojega očeta. Dvorana je šumela, polna vesele družbe, služabniki so nosili na mize bogate jedi in točaji so točili vino v čaše. Ko je bila pojedina končana, je nastopil najstarejši pevec in pel svojo pesem o lovu in ljubezni; vsa družba je tiho poslušala in ko je končal, so ga pozdravljali gostje z radostnimi vzkliki; za njim je nastopil drugi pevec, ki je pel pesem o skalah korotanskih in o potovanju kralja Rišarja; tretji pevec pa je zapel o mogočnem gradu, ki ga je premagal kralj Rišar v boju. Oba pevca sta zaslužila priznanje in sta dobila pijače v dar. Nato je nastopil Angelin Hidar in pel o vrtu pod gradom, kjer je stal junak in čakal na deklico, ki je prebivala visoko za razsvetljenim oknom; prišla je k njemu na dvorišče in šla sta v gaj, ki so ga obdajale naokoli korotanske gore; in zgodilo se je, da se je oče razsrdil na tujega viteza in ga je dal zapreti; ona pa ga je rešila iz podzemske ječe in pobegnila sta skozi gozde korotanske na visoko skalo ob potoku: tam sta si ustvarila svoj dom; a viteza so ujeli hlapci graščakovi, ona pa je ostala sama in je v samoti rodila sina...

Tu se je kralj Rišar zgrudil ob mizi in nastal je velik nemir. Angelin je utihnil. Kralj se je pomiril in rekel:

«Kdo je prinesel to pesem in odkod?»

Rekli so mu:

«Pel jo je pevec Angelin Hidar.»

Kralj se je zanimal in vprašal:

«Odkod je ta pevec?»

Ker niso vedeli odgovora, so poklicali Angelina pred kralja.

Angelin je stopil pred kralja Rišarja in se je poklonil.

«Odkod prihajaš, pevec, v našo deželo?» je vprašal kralj.

«Prihajam iz dežele korotanske,» je odgovoril Angelin Hidar.

«Jutri hočem dalje poslušati tvojo pesem,» je rekel kralj. «Vi pa, gostje, se veselite pri vinu in pesmi.» In odšel je s svojim spremstvom. — —

Naslednji dan je bil Angelin povabljen h kralju. Kralj je sedel pri visokem oknu, kjer se je videlo po vsej pokrajini. Pravkar je zatonilo solnce in po nebu se je razlivala rdeča zarja. To je bil čas, ko je bil kralj najbolj zamišljen in žalosten. Angelin se je priklonil pred kraljem, ki se je skrivaj ozrl nanj. Nato je zadonela po sobi tiha pesem iz gozdov korotanskih, nežna in sladka, kakor lep spomin iz preteklosti: kralj je zakril obraz in molče poslušal. Ko je pevec končal, ga je povabil zopet na drugi večer; tako je postal Angelin pevec kralja Rišarja. Ko je prvič pel pred kraljem, se mu je tresla roka, kajti zdelo se mu je, da bo sama iz prsi prikipela velika skrivnost, toda bal se je kralja in hotel je, da počasi v njem vzbudi spomin in spoznanje. Zato je bil srečen, da je bila kralju po volji njegova pesem in je pel vsak večer lepše in jasnejše.

Padla je zima na vso deželo in gostje so se razšli po svojih gradovih; tudi pevci so odšli z njimi. Tako se je bližal božič, ki se je slavil na dvoru v vsej svečanosti.

30. Spoznanje.

Na sveti večer je slavil kralj Rišar vsako leto svojo zmago na obzidju jeruzalemskem. Ta praznik je posvečal samo svojemu dvoru; zato so plemiči in gospoda praznovali ta dan doma na svojih gradovih in so ostali na dvoru samo kraljevi svetovalci in služabniki s svojimi družinami. Kralj Rišar je v teh dneh ljubil samoto in je preživel po cele ure v grajski kapeli. Tam so duhovniki napravili jaslice, izrezane iz lesa in zložene v kotu, kakor je to običaj še danes. Zvečer so blagoslovili dvor in prestol, kajti to noč, ko se je rodil novi kralj sveta, so se morali posvetni kralji spomniti svoje slabosti in ničevosti; do polnoči so peli v cerkvi psalme, o polnoči pa se je vršila slavnostna služba božja.

Ko so se prazniki približali, je velel kralj Rišar svojim služabnikom, naj mu pokličejo pevca Angelina, da bo pel z njim božične pesmi v grajski kapeli. Tako se je zgodilo. Ko so duhovniki zvečer blagoslovili dvor in prestol, je stopil Angelin v sobo kralja Rišarja; slaba luč je razsvetljevala izbo, v ozadju pa so se svetila velika vrata, ki so vodila v grajsko kapelo. Tam je bilo še vse tiho, kajti duhovniki in dvorniki so bili v cerkvi, kjer so peli zahvalne psalme. Kralj je vstal in odšel v kapelo, razsvetljeno s čarobno lučjo. Ob steni je stal visok križ z Odrešenikom sveta; pod njegovimi nogami je bila vkovana v les zlata pušica in v njo je bil vdelan medaljon z belo rožo, ki jo je utrgal kralj Rišar na božjem grobu v svetem mestu, ko je prvi premagal sovražne vrste. Po deželi se je govorilo, da ima ta cvet čudotvorno moč, zato ni bilo nikomur dano priti v grajsko kapelo razen onih, ki jih je povabil kralj Rišar sam ob posebnih priložnostih, ko so se slavile na dvoru verske svečanosti. Tihota je vladala pod poltemnimi oboki, ki so se vzpenjali nad razpelom in skozi visoka okna je trepetal blesk svetonočnih zvezd.

Kralj Rišar je pokleknil pred oltar in Angelin Hidar se je komaj upal dotakniti strun, da ne bi motil svete tišine; padel je tudi on na kolena in se spomnil samostana in svojih mladih let, ko je tako klečal na samotnem koru in premišljeval in sanjaril o svetu.

«Zapoj pesem božičnico,» je rekel kralj in Angelin je pel pesem, ki so jo prepevali v samostanski cerkvi in jo je pozneje ponavljal oče Evstahij v svoji samoti. Kralj Rišar je poslušal to pesem in se klanjal pred bogom; čutil je na svoji duši greh, ki se ga ni mogel spokoriti. Angelin je klečal na preprogi in čudna sila ga je vlekla k oltarju, da bi pokleknil poleg kralja in bi mu izpregovoril besedo, ki mu je tako bolestno ležala na srcu. Ko je dokončal božičnico, kjer je popisoval mater in dete v betlehemski votlini, se mu je pesem kar sama nadaljevala in začel je peti del pesmi o kralju Rišarju, kjer je popisoval rojstvo na skalni samoti sredi gozdov, ko je zapuščena mati izročila svoje dete valovom, da so ga odnesli v svet, ona pa je umirala v zadnji misli na njega, ki ga je ljubila.

Takrat se je Angelinu zazdelo, da je oživel obraz Kristusov in da so se zganile njegove pribite roke, kakor da hočejo objeti svet v svoji ljubezni. Približal se je po kolenih do oltarja; kralj Rišar je molil s sklonjeno glavo in ostala sta dolgo tako oče in sin in nista mogla izpregovoriti besede; šele ko je Angelin posegel po kraljevi roki, da jo poljubi, se je obema izvil iz prsi bolesten vzdih:

«Moj sin!»

«Moj oče!»

Luč je zatrepetala na oltarju in vzplamtela jasneje: bilo je, kakor da so se odprle oči svetega razpela, od daleč kakor iz daljnih temin svete noči so se zgrnile božanske roke in so ju objele: veličastna radost je napolnila vse ozračje, kakor da se bliža iz samih nebes božična pesem.

«Pripoveduj, moj sin, pripoveduj o nji, o materi . . .» je rekel kralj in objemal svojega sina Angelina. Angelin pa je najprej razpel ovratnik in mu podal robec s kraljevsko krono:

«Glej, njeno edino imetje in moja edina dediščina.» In nato je pravil o vsem, kar je vedel iz svoje mladosti in kar so drugi pripovedovali o čudni zgodbi sredi gozdnih samot.

«Juta, Juta,» je vzkliknil kralj Rišar, ko je čul njeno težko povest. V globinah svoje duše je prosil Boga odpuščanja.

«Pojdiva k nji, oče,» je rekel Angelin, «kajti svet je njen spomin in velika je tvoja oblast.»

«Pojdeva,» je rekel kralj in ostal do jutra pred razpelom, slaveč Boga za dobroto, da mu je razjasnil bolestno skrivnost.

Ko so se po praznikih začeli shajati gostje na dvoru, je kralj Rišar povabil viteze in vpričo njih povišal pevca Angelina v viteza z imenom «beli vitez». Podaril mu je najlepšega belca z bogato opremo in ga nagradil z zlatim darom.

Toda obljube, ki jo je dal tisto sveto noč svojemu sinu, kralj Rišar ni mogel izpolniti. Ni se podal na grob Jutin v samoto korotanskih gora. Bilo je, kakor da mu je milostna usoda naklonila samo še to, da zve do kraja povest svoje ljubezni, da spozna svojega sina. Nato mu je milosrčno zatisnila trudne oči in zaključila tako eno najburnejših življenj, kar jih pozna zgodovina starih dni.

Ko se je raznesel po svetu glas o smrti slavnega junaka, so prišli pevci od vseh strani na njegov grob. Vsepovsod so se pele pesmi o njem. Na dvoru je zavladala velika žalost, ki je trajala tri mesece, dokler se niso sešli plemiči in gospoda in se poklonili njegovemu bratu, ki je prevzel kraljestvo po njem. Takrat se je poslovil Angelin Hidar od groba svojega očeta in odjahal na svojem belcu. Obšel je vso deželo kornvelsko, da je spoznal ljubezen plemstva in gospode do mrtvega kralja — potem pa se je ločil od dvora in se podal proti morju, da se vrne v svojo domovino. (Konec prihodnjič.)

Pastúškin:

O da se mi je pomuditi!

O da se mi je pomuditi
pri prvi čebeli,
ki gleda v resju v lilaste lampijončke;
o da mi je piti
z njo cvetovom srčno kri,
polniti z njo šesterokotne lončke!

Ali pa da mi je poganjati
s popjem zelenim iz šib.
Če pa to ne, da mi je švigati
pod gladino s tropom rib
od skalice do skalice in mimo trnkov,
nudečih mastne, dišeče gliste,
oblizniti se in švigniti dalje
in z zadnjo plavutjo iz vodice čiste
pomigati ribjim lovcem: «Kanalje!»

O da mi je sekati stoletno deblo,
naslajati se ob njegovem ječanju,
nato pokloniti se staremu panju
na tleh: «Oho, smo pa le padli.»

Ali pa da mi je drveti z vetrovi
preko streh in v dimnike tlačiti sajasti dim,
pripogibati ponosite šume,
slapu krasti pršeče dragulje,
cefrati oblake v majčkene, majčkene krpe.

V srpanu da mi je biti zrelo žito,
krhati mladim ženjicam svetle srpe,
skakati pod cepci iz klasovja
in polniti skednje in kašče.

Še kaj da mi je biti — kamen,
stati tisoč vekov v piramidi
in še tisoč vekov nepremično
kakor žarka sinjina v nadglavišču.

In morda tudi: da se mi je muditi
ob grobovih z lučicami in venci
in istočasno ob zapuščenem grobu
in pri črvih pod lučicami in venci
in pri črvih zapuščene gomile
in rajati s črvi, s temi in onimi.

Pa da mi je biti morda železen steber,
podpirati most sredi deroče reke
in ugibati, naj li odmaknem ramo,
ko priropoče vlak poln vojaštva,
hitečega na brezumen pokolj.

O da mi je biti še to in ono in vse obenem,
imeti neprestano podroben izvid
o vsem, kar giblje se in kar miruje,
kajti krog mene pleše preveč lepot,
jaz pa sem le ena sama sredi med njimi,
dasi lažem, ker vem, da sem skupek
neštetih, neslutenih, nedostopnih lepot.

O da se mi je pomuditi,
preden kaj drugega sodim ali verjamem,
vsaj pri svoji lastni biti,
vsaj pri sebi samem!

Josip Vidmar: (Konec.)

Bogoiskanje Leonida Andrejeva.

S «Povestjo o sedmih obešenih» se zaključuje vrsta njegovih pripovednih del. Po letu 1908. se Andrejev posveti skoro izključno le drami in ostane pri nji do svojega konca; le dva romana: «Saška Žeguljev» (1911.) in «Jarem vojske» (1916.) prekineta dolgo vrsto dramskih del. — Tako je Andrejev v «Črnih maskah» dognal resnico o notranji in najglobljі človeški osebnosti; v «Povesti o sedmih obešenih» je našel to notranjo človeško osebnost do skrajnosti izraženo v revolucijonarjih in prejšnjemu spoznanju se je pridružilo novo: ta notranja človeška osebnost je ono, kar je v človeku nesmrtnega. Bistvene lastnosti tega nesmrtnega dela v človeku pa je povedal že prej v «Črnih maskah», toda ne vseh. Tam so veljale Cankarjeve globoke besede, mogoče najglobljе, kar jih je bilo kdaj zapisanih v slovenski literaturi: «en sam človek je, visok v svojih mislih, plemenit, brez zlega in hinavščine v svojih čustvih, čist, nesebičen...» Toda tem besedam manjka cela polovica, najvažnejša polovica. Vse nedogovorjeno in pa ves svoj nazor je podal Andrejev v letu 1909. v drami «Anatema».

Njegov svet se deli na dva dela, na svet, ki ga razum lahko doseže, in svet, v katerem živi in je «začetek vsakega bitja». V prvem svetu vlada demon razuma, Anatema, in vse živo in bitno, človek in snov, vse je v njegovi oblasti. Drugi svet, v katerem je «začetek vsakega bitja», ni dostopen razumu. «Vsakdo, kdor je dejal besedo: ljubezen — je lagal. Vsakdo, kdor je dejal besedo: razum — je lagal. Vsakdo, kdor je izrekel ime: Bog — je lagal poslednjo, najstrašnejšo laž. Kajti ni števila — ni mere — ni teže — ni imena,» večnemu začetku vsakega bitja. In Anatema, prekleti duh, demon razuma, zastonj išče poti, besede, imena prvemu začetku, kajti razum je po svojem bistvu snoven pojav, ki se nikdar ne more otresti pečata svojega postanka. In vendar se vedno in vedno vzpenja in muči, da bi pogledal preko «stene», vedno in vedno poizkuša zvedeti Anatema ime onega neznanega, vedno in vedno se ponavlja tragedija razuma, ki udarja ob steno. Tragedija Anateme je pa obenem tragedija človeka. Vse svoje življenje se muči človek v svojem razumu z razreševanjem nerazrešljivih vprašanj o Bogu, o življenju in smrti. In vse te muke so skoro zaman, odgovora človek ne najde — v razumu. Da, razum ga ne najde, najde ga pa ona notranja osebnost človekova, ono najgloblje in tako težko dostopno človeško bistvo, ki se skriva za boji, katastrofami in iskanji.

In ta možnost spoznanja je dana vsakemu človeku. Vsi so poklicani, toda malo je izvoljenih, malo ljudi najde pot do te možnosti. Eden izvoljenih pa je David Lejzer. — Težko življenje mu je dalo plemenitost, nesebičnost, visokost misli, čistost in ga postavilo pred poslednjo izkušnjavo: dalo mu je moč in veliko, neizmerno ljubezen do ljudi. In kakor pri očetu Fivejskem se položaj Davida Lejzera nenadoma poostri tako, da more njegovi ogromni ljubezni do ljudi zadostiti le še čudež. Fivejski, ki se je bil za trenutek oprostil okovov svojega «jaza», ni vzdržal velikega in strašnega trenutka in je zapadel v vero v čudež, ki ga bo Bog izvršil v njem, svojem služabniku. David Lejzer pa preraste nesrečnega Fivejskega, njegov oproščeni duh zavrže oholo misel o čudežu in ostane «brezmejno vdan **v svoji vesoljni, vsako božjo stvar objemajoči ljubezni»**. Zato pa «doseže nesmrtnost in živi nesmrtno v nesmrtnosti ognja, doseže nesmrtnost in živi nesmrtno v nesmrtnosti luči, ki je življenje». V Davidu Lejzeru je Andrejev povedal poslednjo, najvažnejšo opredelitev notranje človeške osebnosti, prvi polovici se je pridružila druga in za celoto zopet veljajo one, že navedene Cankarjeve besede.

Pri pozornem razmotrivanju dane opredelitve notranje človeške osebnosti, najglobljega človeškega bistva, se pred nami oblikuje ono, kar navadno imenujemo s stalnim izrazom — etična osebnost. In ta etična osebnost je torej Andrejevu nositeljica možnosti poslednjega spoznanja. Za to govore mesta, v katerih se David Lejzer v Anatemi osvobodi vsega dozdevnega, osebnega, vsega, kar bi v njem moglo vzbuditi občutek «jaz». V enem izmed takih trenutkov izpregovori iz njega brezosebno njegovo bistvo: «Ni je smrti za človeka. Kakšna smrt? Kdo si je v žalosti svoji izmislil to žalostno besedo? Mogoče tudi je smrt, ne vem, — toda jaz sem nesmrten... Oj, kako strašno je to: jaz sem nesmrten! Kje je konec nebu — izgubil sem ga. Kje je konec človeku — izgubil sem ga. Nesmrten sem. Oh, od nesmrtnosti tišči človeka bolečina v prsih, in radost žge kakor ogenj. Kje je konec človeku — jaz sem nesmrten!... Brezmejni dalji vekov posvečam duha človeškega: naj živi nesmrtno v nesmrtnosti ognja, naj živi nesmrtno v nesmrtnosti luči, ki je življenje...» Tako govori «glas globin», Anatema — razum, pa ne pojasnuje, se muči in besno zanika: «To je laž! To je laž!» — V resnici, ki jo je povedal Lejzer v zamaknjenosti, je vsebovano vse ono, za kar se je boril in mučil Andrejev vso dolgo vrsto let. Iskal je Boga — in ga našel v sebi samem. Iskal je zmisel življenja in ga našel v svojem Bogu. Iskal je svobodnega človeka in ga našel v njegovi etični osebnosti, ki je edino pravo in resnično in večno bistvo njegovo. Tisto, kar so zaman iskali vsi njegovi velikani: Kéržencev, Fivéjski in Sava, to je našel Andrejev v predsmrtnih slutnjah majhnega, ubogega, sivega — Vasilija Petroviča. In v tem končnem spoznanju se srečata prvi in poslednji junak pisateljevega iskanja v resnici o sveti človeški osebnosti in se razideta v nasprotne strani; mali upornik Vasilij Petrovič v smrt in sovraštvo, veliki, vdani mučenik Lejzer pa v najvišjo ljubezen in večno življenje.

In s to novo najdeno resnico se Andrejev poslednjič vrne k revoluciji v romanu «Saška Žeguljov» (1911.). V «Povesti o sedmih obešenih» je sicer končno blagoslovil teroriste, ki jih je bil prej v «Gubernatorju» preklinjal, toda nekaj je ostalo nerazjasnenega.

Revolucija je postala nevzdržljivo nujna in **ljudje, ki občutijo v sebi** vso njeno neobhodnost, so zapisani strašni usodi: «... kaj moremo čakati? Prisili me čakati, tak se me že jutri poloti — onga — steklina, da začnem popadati ljudi. Ali pa pojdem za rablja!» govori terorist Koljosnikov. «Ni mogoče čakati,» mu pritrdi Saša. Zakaj «kadar toguje duša velikega naroda, — tedaj se upira vsako življenje, vsak živ duh trepeta in ljudje čistega srca gredo na pokolj», razlaga Andrejev. To je zakon v življenju narodov in človeškega duha, kot imajo svoje zakone telesa in njih gibanje. S tem dejstvom pa stoji Andrejev na mestu, ki je vedno odločilno za njegovo razmerje napram revoluciji. Na eni strani vidi: «... gredo na pokolj», na drugi pa občuti: «ne ubij»; v srcu nosi oster odpor proti moritvi in nasilnosti, obenem pa čustvuje globoko občudovanje in naravnost pobožno spoštovanje do revolucijonarjev in teroristov. Kje je pot, ki bi spojila obe krajnosti? V «Temi» je našel prve stopinje za ta skrivnostni prehod: njegov revolucijonar je pri svojih osem in dvajsetih letih čist, ne pozna žene, in sicer je ne pozna namenoma, smotreno, ne pozna nikakih užitkov in ne pozna — strahu pred smrtjo. To se pravi: zatrl je v sebi vse dozdevno in razvil bistveno. In zato je tudi človek take vrste, da mu misel ni le igračka, temveč sila, ki neizprosno zahteva udejstitve. V «Saški Žeguljovu» pa Andrejev pot dovede do konca. — Prvo, kar zahteva Koljosnikov od Saše, je zopet čistost: «Daj mi čistega človeka in na razboj pojdem z njim,» pravi nekje. «Dà, na razboj in sam razboj —

onga — posvetim z njegovo čistostjo. Iz žganjarije napravim cerkev, dà, dà! Če je pa pop pijan, je pa tudi cerkev — žganjarija!» In revolucija je kakor cerkev, revolucija je «narodna kri; zanjo bo treba dati odgovor — kakšen odgovor pa boš dal, če nisi čist? Kakšen — onga — zmisel pa je v tebi. Življenje žrtvuješ, dà? Kaj ga žandar ne žrtvuje? In detektiv, ali ga ne žrtvuje? Ali pa poljuben tepec v avtomobilu, ali ga ne žrtvuje tudi ta?» Glavno je čistost, čistost v najstrožjem zmislu. Vsaka najmanjša osebnost lahko oskruni revolucijonarju njegovo delo: «Če imaš le količkaj osebnega, živi po zakonu, in če si nezadovoljen, čakaj novega! Iz izkušnje ti povem, **umor je strašna stvar in samo tisti ima pravico nanj, ki ne pozna osebnega.** In samo tak ga — onga — lahko prenese. Če nisi čist kakor jagnje, mladenič, pusti rajši! Prosim te, onga, zaradi človečnosti.» In končno še poslednja zahteva, najvažnejša, najstrašnejša in najplemenitejša v svoji grozoti: **«če terorist ni obešen, tedaj je, onga, izpolnil samo polovico dela in še to — slabšo.** Ubije lahko tudi tepec, sicer je pa sploh za tepce ubijanje bolj priročno.»

Tako si je Andrejev razrešil najtežje etično vprašanje v revoluciji. Ubijati sme človek, ki je zatrl v sebi vse dozdevno osebno in ki ga k umoru tira nepoznana brezosebna in neizprosna sila, ki je celo močnejša od njegovega etičnega občutja. Zavedati pa se mora obenem, da je njegovo delo zločin, ki zahteva kazni. In še se mora zavedati, več kot zavedati, z vsem svojim bistvom mora čutiti težo svojega zločina in mora občutiti težnjo po tem, da se opere, da s svojo smrtjo poplača svoj greh. Želeti mora umreti in vendar biti toliko brezoseben in se izogibati nevarnosti in se izkušati oteti za vsako ceno. Breme, ki si ga pravi revolucijonar vzame nase, je nepopisno težko in «vsakega izmed njih čakajo ali katorga — ali smrt ali pa blaznost». Kot neliteraren primer za revolucijonarja, v katerem se vrši razkroj njegove duše res v takem zmislu, kot ga je pokazal Andrejev, naj služi revolucijonar, ki ga opisuje Zinajida Hipius v «Carju in revoluciji». To dvojno težo — ubijanja in odpora proti moritvi, koprnenja po smrti in prisilnega bežanja pred njo — pa more zopet nositi samo človek, ki «nima osebnega».

In če novo spoznanje Andrejeva, ki ga je končno spravilo z revolucijo, pozorno razkrojimo, in če resnici, ki jo je našel v Anatemi in v «Saški Žeguljovu», resnici o etični osebnosti — kot nositeljici najglobljih spoznavnih možnosti, poiščemo temelje, bomo v nji našli isto misel in zakon, kot se skrivata v besedah — Krista: «Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe.» V novem svojem spoznanju se je torej Andrejev približal Kristu, dasi ga ni imenoval z imenom. In človek se pri tem nehote spomni čudno preroške želje Merežkovskega, ki jo je napisal v letu 1908. o Andrejevu: «In kako si želim, da bi on (Andrejev), ki se je v ruski revolucijonarni družabnosti prvi spomnil Krista, tudi prvi prišel h Kristu.»

Kakor že omenjeno, se je Andrejev po letu 1908. posvetil skoro izključno samo drami. Največji boji za osnovno važna vprašanja so končani in sedaj nastopa doba kontemplacije in mirnega gledanja. Ustali se tudi oblika drame. Začel je Andrejev v letu 1905. z realistično dramo «K zvezdam»; prav tako realistična je tragedija «Sava» (1906.). Toda še istega leta privede pisatelja pot njegovega notranjega življenja do skrajnega pesimizma — v obliki, do shematizma, ali kakor Andrejev sam imenuje čisto dosledno novo obliko — do neorealizma. Čisto neorealistična je drama «Življenje človeka» (1906.). «Car-Glad» (1907.) pa že nosi nekoliko tujih, simboličnih elementov. Nov skok napravi pisatelj s «Črnimi maskami» (1907.) — v alegorijo. V prihodnjem letu pa se vrne k realistični drami, pri kateri z dvema izjemama vztraja do konca. V tem času nastanejo «Dnevi našega življenja» (1908.), ki jim 1910. sledi «Gaudeamus» in pa še cela vrsta drugih dram: «Anfisa», «Jekaterina Ivánovna», «Profesor Storicin», «Ne ubijaj», objektivno dramatizirano dejanje novele «Misel», «Tisti, ki dobiva klofute» in pa «Kralj zakon naroda»; to vrsto realističnih dram pretrgata dve simbolični: «Anatema» in «Ocean».

Poleg teh dram je napisal Andrejev več dramatičnih del, manjših po obsegu in po važnosti. Predvsem dve karikaturi: «Ljubezen do bližnjega» in «Prekrasne Sabinke», „simbolično“ «Papigo», dramo-parodijo «Čast», farso «Dogodek» in pa tendencijozno snov za kinematografski film «Administrativno navdušenje» v slogu «Dogodka». Končno spada k drami tudi «Pismo o gledališču», ki je polno globokega poznavanja in razumevanja kritične dobe, v kateri se nahajata gledališče in drama. Kakor mnogi drugi, je tudi on uporno iskal v dramatični obliki novih izraževalnih možnosti; — našel jih je malo. —

Vzrok pisateljeve nemirnosti do osmega leta je jasen. Z dramama «Življenje človeka» in «Car-Glad» je končana cela doba — ne samo njegovega razvoja — temveč tudi cela doba v razvoju ruske literature. Nastopiti mora novo gibanje, novo življenje, ki ga je treba razkolebati z vso notranjo silo tragičnega konca. Odtod naporno pisateljevo iskanje kakor v spoznavanju tako tudi v obliki. Tako postane razumljiva tudi alegorija «Črne maske» in vrnitev k realistični drami. Toda idejni temelj novega dela še ni položen in njegova razsežnost preko naravnih, nazornih meja zahteva nove oblike. «Anatema» nosi vso novo metafiziko, ki razžene preozke meje realistične drame in si navzame obliko, ki ni ne enotno simbolična, ne neorealistična, ne alegorična, temveč je sorodna vsem tem oblikam. Čisto simbolična je drama «Ocean», ki je najpopolnejše dramsko delo Andrejeva. Problem drame tvori boj ali pa mogoče samo primerjanje dveh aristotelovskih elementov: morja in zemlje. Morje je Andrejevu — kakor Župančiču — element neskončnosti, heroizma, neodvisne, svobodne sile. Ljudje morja so ljudje svobode, krutosti in neizprosne brezobzirnosti in poštenosti napram samim sebi. Element zemlje pa je večno omahovanje, iskanje kompromisov, ozkosrčnost in podla zvijačnost. Ljudje zemlje so pri vsakem vprašanju za in proti in vedno in povsod iščejo ovinkov, ki bi jih brez velikih dogodkov privedli do zadovoljnosti.

Izmed njegovih realističnih dram poznamo po ideji dramo «Misel». «Anfisa» in «Jekaterina Ivánovna» govorita o problemu razmerja med možem in ženo, «Ne ubijaj» ima etično tendenco. Drame «Kralj zakon naroda», ki je izšla med vojsko, ne poznam.

Najbolj dosledno andrejevski sta pa drami: «Profesor Storicin» in «Tisti, ki dobiva klofute».

V svojem notranjem razvoju se je Andrejev visoko dvignil iz nivoja okrožujočega ga sveta in življenja. Človeku njegove vrste je sirovo vsakdanje življenje mučno in tuje, zgrešeno in nezmiselno. In bivanje v takem življenju mu je muka. Vera v višjo resnico, ki jo je dognal v samem sebi, zahteva od njega, da oblikuje življenje po svoje; s tem pa se zoperstavi življenju vse svoje okolice in namesto harmonije nastaja med njegovo notranjostjo in življenjem okrog njega še večji razkol. «Pojasnite mi tole uganko . . .» pravi nesrečni profesor Storicin, «to prežalostno uganko mojega življenja: zakaj je okrog mene tako malo lepote? Nadejam se, verujem, da je med mojimi poslušalci odnesel nekdo, ki ga ne poznam in ki ga nisem nikdar videl od blizu, s seboj mojo oporoko o lepem življenju in da je že zasadil cel vrt lepote — toda zakaj je okrog mene taka . . . Arabska puščava? Ali pa mi je sojeno samo iskati, govoriti — delati in uporabljati pa morajo drugi? Toda to je težko, to je zelo težko . . .» Tako težko je to čustvo in sirova usoda profesorja Storicina tako nerazumljiva in nepravična, da mora človek, ki jo hoče popolnoma razumeti, videti marsikaj, česar s samim razumom ni mogoče videti.

Tako izpregovori profesor Telemahov po Storicinovi smrti besede, ki jasno izražajo nemoč razuma pri razreševanju življenskih paradoksov: «Laž — laž — laž! (Divje kriči in grozi s pestjo navzgor.) Morilec!» Ali se ni v Telemahovu prebudil Anatema? Kajti razumu je nedosegljivo, odkod ta razpor med resnico in življenjem. In v takih trenutkih stopi predenj vprašanje — ali ni to višje življenje zgolj dozdevnost? In to vprašanje res zveni iz Telemahovega krika, kateremu manjka pogleda, s katerim bi lahko prodrl v ono temo, kjer se spajata in segata drug v drugega «začetek vsakega bitja» in življenje. Andrejev pa je nekoč že pogledal v ono temo v svojem Davidu Lejzerju in njegova vera ostane nedotaknjena. Zanj obvelja tista resnica, ki jo je nekoč odkrila Musja: «Kadar tisoči ubijajo enega, tedaj se to pravi, da je zmagal ta eden.» Z drugimi besedami: Kadar življenje ubija posameznika, ki se mu zoperstavlja, tedaj je ta posameznik premagal življenje. S to mislijo pa se nadkriljevanje življenja le še poveča, osamljenost raste in življenje bije z večjo brutalnostjo svoje udarce. Stanje postaja neizrečeno mučno in prejšnji osamljenec beži z grozno ironijo v srcu iz življenja v cirkus, izpod udarcev življenja v masko pajaca, «ki dobiva klofute», in ko ga še tu dohitita sirovost in prevara življenja, — v smrt.

Tako ostro je razpoloženje in čustvo osamljenosti v Andrejevu zadnja njegova leta; toda s silo čustva raste v njem tudi neomajno prepričanje in vera v spoznano resnico, kajti čim silnejše bije življenje, tem bližja je zmaga, tem bližji je veliki mir.

S svetovno vojno pa se je za Andrejeva izvršil poslednji najtežji spopad med življenjem in njegovo notranjostjo. V prvi svoji dobi je iskal resnice v nivoju individualnosti, pozneje v nivoju družabnosti, celokupnosti. Direktno je ni našel ne v enem ne v drugem, našel pa je tajno vez med osebnostjo in celokupnostjo — nravni moment v človeku, ki ga je opozoril na pravo pot in ga dovedel do resnice, ki zadovolji osebnost in celokupnost: — «en sam človek je...» To je poslednja resnica o eksistiranju osebnosti in vsega človeštva. Toda človeštvo je danes še razbito, neenotno, vsako skupino vodi druga resnica in vse te resnice so lažnive in neresnične. Vodilna resnica evropske skupine v človeštvu je narodno-gospodarsko-državna ideja in je silno nevarna, ker je tako zelo podobna pravi narodni ideji. In s to nevarno vodilno mislijo izvojuje Andrejev svoj poslednji boj v romanu «Jarem vojne» (1916.).

Najsilnejše orožje one evropske narodno-gospodarsko-državne ideje in njene posledice — vojne, je lahno in komaj opazno potvorjeno apeliranje na ljubezen do domovine in naroda. To apeliranje je v svojih začetkih mirno in zdržano, toda polagoma narašča, postane zahtevanje in končno neizprosno velevanje. Prav tako je tudi z lažjo v tem procesu. Prepričanje, ki se je v početku popolnoma neopazno ločilo od svoje smeri, se razvija, s tem pa raste tudi razdalja od prave smeri in postane opazna šele tedaj, ko je pot nazaj že nemogoča. In res je marsikdo opazil v vodilni ideji Evrope laž šele tedaj, ko je bilo prepozno — v vojni. V vojni se ji je moralo vkloniti vse in v prvi vrsti človekova etična osebnost. Človek ni nastopal več kot osebnost, temveč le še kot sestavni del celote, ki je na vse svoje dele prenesla svoje bistvo in svoj zmisel. In temu nasilnemu preoblikovanju se zoperstavi Dementjev, junak romana «Jarem vojske».

«Jaz kar poslušam,» pravi nekje, «prej smo bili stanice, sedaj pa naj postanemo opeke.» Kajti treba je posnemati Nemce: «Nemec ve, da se nepravilno zgrajen zid poruši, zato se prostovoljno preoblikuje v opeko in si obrusi vse ogle in konce, ki bi gradnjo lahko ovirali.» To zahteva od njega narodna zavest. Toda Dementjev spozna v tej narodni zavesti laž: «Vsakemu svetujejo najodločnejše, naj pozabi, da je človek, in Iljó Petróviča povišajo v številko, v opeko, številka taka in taka. Toda recimo, da postanem opeka; kdo pa naj bo potem arhitekt? In ali moram mirno ležati tudi tedaj, če bi nenadoma gospodu arhitektu padlo v glavo, da bo namesto cerkev in palač zidal javno hišo? Ne — jaz nisem stanica, nisem opeka; kot sem bil od začetka Iljá Petróvič, tako tudi ostanem do konca dni. Stanic in opek je mnogo enakih, jaz pa sem edin in samo eden svoje vrste, nikdar še ni bilo na svetu kakega drugega Ilije Petróviča in ga ne bo. In dokler mi še ostane moč, bom jaz ostal **jaz**, se ne bom opustil, se ne bom pokoril vojni...» Toda sugestivna sila vojne narašča, večina človeštva je prikrojila svoj nazor vojnim prilikam in človeku je silno težko vzdržati svoje mišljenje, če se to mišljenje protivi mišljenju vsega sveta in če vidi, da dejansko življenje sveta ne odgovarja njegovemu mišljenju. Temu ogromnemu boju v človekovi notranjosti se pridružijo še vsakovrstni drugi momenti, in pod tlakom večne notranje napetosti omaga — ne resnica, temveč človekova odporna sila. Dementjev zvesto ohrani svojo resnico in se ne poda vojni in v svoji oslabelosti zasluti za vsem tem ogromnim bojem, ki se vrši v človeštvu in v njem samem, nekaj ogromnega, daljnega, daljnega in z mislijo in občutkom komaj, komaj dosegljivega:

«Moj srd je ugasnil,» konča Dementjev svoj dnevnik, «žalosten sem in srce me boli in zopet mi tiho teko solze. Koga naj kolnemo, koga preklinjamo, ko smo pa vsi tako nesrečni. Vidim vsesplošno trpljenje, vidim stegnjene roke in vem, da bo velika luč razsvetlila vse, ko se dosežejo, i mater zemljo i njene sinove — jaz pa tega ne bom več videl. In čemu sem živel? Kot «stanica» sem živel, kot «stanica» umrjem in prosim svojo usodo le tega, da moja smrt in trpljenje, ki ju ponižno prenesem, ne bi ostala zaman.»

«Vidim stegnjene roke...» pravi Andrejev in se vprašuje: «Kdo in komu proži roko k združitvi? In kdo ji zabranjuje večno in vselej?» Tako se vprašuje Andrejev in izpregovori s tem o novem, še ne stavljenem, toda globokem in nad vse važnem vprašanju. «Kdo in komu?» Dva torej; nekaj dvojnega je v človeštvu in v vsakem posamezniku. Zdi se mi, da se skriva za tem vprašanjem misel o večni dvojnosti in vendar enotnosti vsega človeškega, misel o večni resnici v človeku in v človeštvu in o večnem koprnenju k tej resnici, koprnenju tistega dela v človeku, ki ni (morda, ki še ni) — resnica, in o njegovem stremljenju spojiti se z resnico v človeški zavesti, kakor je spojen v človeški naravi. «In kdo to zabranjuje večno in vselej?» Odgovor na ti dve vprašanji bi mogoče prinesel oni veliki mir, katerega je iskal Andrejev vse svoje življenje — mir v resnici. Toda na tem svetu se prekine njegovo delo.

Poslednje njegovo literarno delce: «Na pomoč» govori in odkriva še vedno nemir in bojazen in nejasnost. Stvar je napisana ob koncu svetovne vojne in govori o boljševizmu. — Andrejev kliče antanto na pomoč proti boljševikom. Iz več prejšnjih njegovih del je čutiti, kako narašča v njem nacijonalna ideja, ki dobi najostrejšo obliko v «Saški Žeguljovu» in pa v «Jarmu vojne». Zdi se mi, da je Andrejev v svojem nacijonalizmu vkljub vsemu podlegel sličnici iste narodno-gospodarsko-državne ideje, ki jo je v «Jarmu vojne» zavrgel menda le zaradi «arhitekta» — carizma.

Stališče, ki ga je zavzel Andrejev napram boljševizmu (doslej končni obliki ruske revolucije), je odločno zanikujoče. O upravičenosti ali neupravičenosti tega zanikanja revolucije bo lahko govorila šele pozna bodočnost. Poudarjam pa, da je andrejevska nacijonalna ideja, ki je podana v njegovih delih, v primeri s komunistično, zelo meščanska in banalna.

V začetku boljševiške revolucije se je umaknil na Finsko, kjer ga je koncem septembra 1919. leta zadela srčna kap.

V življenski poti Leonida Andrejeva sta zapopadena misterij in zagonetka težke naše dobe. — Nekaj nevažnega se je v človeku današnjega časa razvilo preko mere, preraslo je ono najvažnejše v njem in tako si je človek tuj sam sebi in svojo notranjost gleda kakor v megli. In ne vere, ne poguma ni v njem in življenje se upira, se pači in ga počenja dušiti. Vse išče in nihče ne more niti pričeti iskati, ker nihče nima več moči, hoteti silno in neomajno. —

In tako je tudi z Andrejevim, s tem velikim, mračnim bogoiskalcem. — V početku njegovega dela stojita smrt in nesmrtnost, laž in resnica, čudežna soigralka v «Velikem šlemu» in predsmrtna, nejasna vera ubogega Sergjeja Petroviča. Toda Andrejev ne more verovati, nima s čim verovati, kajti nekaj nevažnega se je v njem razvilo preko mere. Zato se s tem večjo silo njegov razum oklene smrti in se bori z zagonetko življenja silno, grozno, toda brezupno. Ves čas tega boja nosi Andrejev v sebi grozo zavesti, da je ta boj brezupen, kajti zaveda se, da se bojuje zanj samo majhen neznaten del njegove notranjosti, glavna sila pa leži mrtvoudna in neizrabljena. In vse njegovo veliko hotenje, oddati se temu važnemu boju z vso svojo osebnostjo, je brezsilno in ostane neizpolnjeno. Njegov duh se je kakor duh vse njegove dobe razkosal, razdelil in se razvijal v eno samo smer. Zato tudi ni mogel več ustvariti vere, ki je izraz spojene in nerazdeljene duševnosti. Namesto vere ustvarja le mučno žejo po nji. Muka onemoglosti se razraste v ogromno neizrečeno bolečino umirajočega elementa, in šele v to bolečino se izlije vsa moč njegove osebnosti. In tedaj nastopi novo: brezdelne sile so si našle izhod, možnost udejstvovanja; ono nevažno, ki se je razvilo preko mere, izgubi svojo moč; Andrejev je prišel do svoje podobe. Z združeno in nerazdeljeno notranjostjo objame resnico pravega življenja in nastopi s tem večno pot vsega človeštva, ki jo je daleč preko njega izhodil v ruski literaturi Tolstoj in po kateri so hodili po besedah Tolstega «vsi največji ljudje pred in po Evangeliju, vsi od Mojzesa, Izaije, Konfučeja, starih Grkov, Bude, Sokrata, pa do Pascala, Spinoze, Fichteja, Feuerbacha in vseh onih, mnogokrat neopaženih in neproslavljenih, ki so iskreno, ne v slepi veri v prejete nauke, razmišljali in govorili o zmislu življenja».

Andrejev je to večno pot šele spoznal. In glavno delo njegovega življenja obstoji v boju za mesto v početku te poti, v iskanju poti same. V tem oziru daleč zaostaja za največjim bogoiskalcem poslednjih stoletij — Tolstim, ki se je vse svoje življenje boril — ne več za resnico, — temveč za nje udejstvovanje. V današnjem evropskem svetu pa je posegel Andrejev silno visoko in nekatera mesta njegovih del so izraz duševnih doživetij, «ki se vrše v času najvišjega duševnega razpoloženja, v trenutkih, ki jih preživlja vsak človek in ki jih včasi povzroči trpljenje ali bližina smrti; ki pa včasi tudi pridejo nad človeka brez vsakega zunanjega povoda in ki jih mora človek ceniti kot največjo dragocenost in jih uporabiti zato, da se vse bolj in bolj razbistri njegova zavest, kajti samo v teh trenutkih se vrši naša pot naprej in naše približevanje k Bogu». To so doživetja, ki jih Tolstoj smatra za molitve najvišje vrste in ki kot take tvorijo najvišjo možno vsebino umetnosti.

Slavko Grum:

Solza.

Lože, sekt, fraki.

Muzika valovi na oblakih cigaretnega dima, tipa po listnicah, dviga damam krila.

Natakar se sklanja s pergamentnim obrazom k trebuhu, s servijeto pokritem. Vlačuga dvigne nogo na mizo in prevrne šampanjko.

Ob pianinu mlad človek z neznansko trpečim obrazom. Prsti padajo kot kladiva fabriškega stroja.

— Gospod, ali žalujete?

— Ne, sožalujem.

Na odru se klanja repertoarna številka 7. Ni ločiti, ali je obraz njegov, ali je maska. Ta obraz se ne spominja več, kako se joče in smeje. Linije igrajo kot zahteva repertoar. Pod noge mu lete bankovci in cigarete. Od nekod se zlije vanj vino.

Igralec se zdrzne in jeclja komično:

— Oprostite, tega ni na programu.

Tedaj se od nekod priguga pijanec in ga udari po ustih.

Takrat se zgodi čudež. Maska, ki se ne spominja ne smeha ne joka, vzdrgeta in od šminkanih trepalnic se odloči solza. Velika, težka solza, kot jih imajo otroci, ter pade na bankovec pod nogami.

V disonanci jekne godba in vse je smrtno tiho. In vsi pijani fraki, vse gole vlačuge padejo kot psi na kolena. On pa stoji velik nad njimi.

Vojeslav Molè:

Iz varšavskih zapiskov.

(XVIII. stoletje. — Wyspiański. — Gledališča.)

I.

Poljska ima dve prestolici — Krakov in Varšavo — ki imata le malo skupnih potez. Krakov je mesto preteklosti, mesto zgodovinskih spominov, kjer je vsaka ulica zgodovinski spomenik, kjer ugleda oko pri vsakem koraku kamne, ki govorijo in so bili priče tisočletne narodove usode. Nad slikovitimi ulicami z gotskimi cerkvami in renesančnimi in baročnimi palačami kraljuje poljska Akropola — kraljevi grad Vavel, ki je še dandanes in bo pač tudi vedno ostal srce Poljske, mesto najdražjih spominov vsega onega, kar je bilo v razvoju poljskega naroda najsvetejšega in najdragocenejšega. Vkljub vsemu temu, kar so ustvarili v Krakovu časi humanizma, baroka in konec 19. stoletja, ko je bilo mesto nad Vislo spet enkrat živo središče in izhodišče poljske moderne umetnosti — pa je za Krakov vendarle najznačilnejša poteza gotska linija, ki dominira najizrazitejše v arhitekturi in preveva tudi dela največjega umetnika krakovske preteklosti, kiparja Vita Stwosza. — Dandanes pa je Krakov vkljub svoji bogato razviti trgovini, vkljub industriji v prvi vrsti vendarle živ muzej; tok glavnega, narodnega življenja se je prestavil drugam in vodilno mesto zavzema Krakov samo še v sodobni poljski znanosti. Ob večerih so krakovske ulice tihe in prazne in kadar gre človek pozno nočno uro čez Rynek, zalit z mesečino, mu govorijo gotski obrisi stavb in ogromnih zvonikov Marijine cerkve čudovito pesem brez besed, a ta pesem je pesem preteklih lepot, kakršnih so polne sence najlepših trgov davne Evrope v Florenci, v Rimu, v Benetkah...

Čisto drugačna je Varšava. Gotska linija je v njej skorajda popolnoma zamrla, le tu pa tam se še pojavlja pred začudenim očesom v najstarejših delih mesta, a takoj izginja sredi baroka in modernih stavb. Varšava je tako polna življenja in glasnega vrvenja, kakor da se sploh ne spominja svoje preteklosti, kakor da je vsa usmerjena skozi sedanjost v bodočnost. Kdo bi pač pomnil preteklost v mestu, kjer so ulice še opolnoči polne elegantnega, veselega življenja, kjer se uživa vsak hip, ki se le da vloviti, kjer se vrstijo druga za drugo široke, zračne ulice z visokimi, modernimi (včasi nekoliko neokusnimi) stavbami, kjer je poleg predmestnih tovarn in neštetih mestnih trgovin vse polno gledališč in zabavišč?

In vendar ima tudi Varšava mesta, kjer vstaja preteklost kakor živa iz mrtvega sna, in pozabi človek na ulično vrvenje. Kakor spremljajo posameznega človeka celo življenje neki momenti — tvoritelji njegove osebnosti — ter se jih ne more otresti, ker so živ sestaven del njegovega lastnega jaza, tako ima tudi življenje mest večnožive spomenike, ki se ne dajo izločiti iz njih, ker so pretesno spojeni z njegovim bistvom. Starih Aten si ne moremo misliti brez Akropole, antični Rim nima zmisla brez predstave o Kapitolu, Foru in Palatinu, Pariz je brezbarven brez cerkve Notre Dame. A Varšave si ni mogoče misliti brez spomenikov XVIII. stoletja.

In ti spomeniki se ravno zdaj spet budijo k novemu življenju. Kakor se vrača v Krakovu s pomočjo velikopotezne akcije stari Vavel iz razvalin v nekdanji blesk, tako obnavlja tudi Varšava svoje najdražje stavbe z inventarjem, ki je bil dolgo v ruskem izgnanstvu. Kar so bila oropala cela pokolenja ruskih carskih generalov in njihovih žena ter krasila z njim ruske dvore, zbirke in knjižnice, se vrača zdaj po rusko=poljskem mirovnem dogovoru v Rigi spet nazaj v domovino (vsaj deloma, ker je mnogo stvari sploh propadlo) in Varšava bo v kratkem imela svedoke svoje velike zgodovinske in kulturne preteklosti v tistih prostorih, za katere so bili ustvarjeni. Sredi vseh teh spomenikov, ki so javno dostopni in niso privatna last (v privatnih rokah starih varšavskih rodbin so nakopičeni umetnostni zakladi celih stoletij), pa je najzanimivejša umetnost galantnega XVIII. stoletja, tistega časa, ko je vladal zadnji poljski kralj Stanislav Avgust in ki pomenja enega izmed razcvetov poljske duševnosti, obenem pa tudi konec samostojne poljske države.

Čudno in zanimivo je to zadnje poglavje samostojnega poljskega kraljestva. Po dobi saksonskih kraljev, sredi vedno bolj naraščajoče demoralizacije in vedno bolj zamirajoče državne in narodne zavesti, sredi kratkovidne sebičnosti posameznih velikaških rodbin — se prebuja v prosvetljenih duhovih spet stari ponos in viteška misel že davno izumrlih pokolenj, a žalibog prepozno. Na prestolu Piastov, Jageloncev, Vasov in Sobieskega sedi spet kralj = domačin, človek nenavadno naobražen, z rafinirano razvitim umetniškim čustvovanjem, a kot kralj slabič, brez lastne volje, orodje tujih rok. Bliža se konec poljske državne samostojnosti. In vendar vzklije nad vsem tem močvirjem še enkrat opojen cvet kraljevskega bleska ter se ovekoveči v umetnosti, s katero se je obdajal dvor zadnjega poljskega kralja.

Kakor v Franciji in v Nemčiji, so v XVIII. stoletju tudi v Varšavi izginile težke, masivne baročne oblike in jih je nadomestil smejoči in igrajoči se rokoko, četudi nekoliko različen od njih in soroden temu, kar je v tistem času ustvarila zlasti Anglija, kjer so umetnostne forme našle hitrejši in lažji prehod h klasicismu, k posebne vrste helenizmu, ki je značilen za vso poljsko tvornost tja do najnovejšega časa.

Tej stilistični izpremembi se je moral podvreči predvsem varšavski kraljevski grad «Zamek», ki je imel že dolgo zgodovino za sabo; iz prvotne gotske zgradbe se je bil koncem XVI. stoletja izpremenil v renesančno stavbo, v polovici XVIII. stoletja je dobil baročne oblike, a po požaru l. 1767. je postal poleg Versaillesa brezdvomno najkrasnejša rezidenca v Evropi. Današnje dvorane gradu so ohranile seveda le malo sledov nekdanjega sijaja. Od galerije slik, ki je štela za Stanislava Avgusta več kot 2300 umotvorov prvih evropskih mojstrov, ni ostalo skoraj nič. Pa saj niti ni čuda. Roparsko delo je začel Suvorov že l. 1794., mojstrski ga je posnemal Paskjevič, ki je po ponesrečeni novemberski vstaji poleg drugih umetnosti odpeljal v Rusijo kraljevi prestol, 288 gobelinov in še čez 600 slik. Da, žena generala Hurka je odnesla po l. 1863. celo čudovite intarsia-parkete kraljevskih dvoran; l. 1915. pa so Rusi odpeljali 90 vagonov inventarja z varšavskega gradu, tako da so ostale samo še gole stene.

Vendar pa so tudi te gole stene in tisto malo število umetnin, ki so jih Rusi do zdaj vrnili, takšne, da nudijo vsaj približno predstavo o tem, kakšna je bila v Varšavi umetnost XVIII. stoletja. Ogledoval sem si te grajske dvorane neko septembersko predpoldne; skozi visoka okna je segal pogled na Vislo in čez Prago tja čez na neskončno ravnino, poraslo z zelenjem, ki ga je že zlatila jesen. Jesen pa je v resnici najprimernejši čas za ogledovanje umrlih lepot. Bleščala so se lesena, barvno mozaicirana tla, marmornate stene, okrašene z belimi in zlatimi stukaturami ob oknih in nad marmornatimi kamini, na stropih «malinove» in «plesne» dvorane so še vedno ohranile svoj prvotni sijaj slike dvornega slikarja Bacciarellia; na njih in na supraportah zrejo iz alegoričnih in historičnih kompozicij portreti osemnajstega stoletja. In kakor za časa Stanislava Avgusta stoje v dvoranah spet ogromne zlate in pozlačene ure z alegoričnimi figurami — izdelki najvišjega okusa —, kakor da se ni nič izpremenilo in beži samo čas, kakor da se je premaknil samo kazalec na uri — za poldrugo stoletje. A kaj pomenja eno stoletje v zgodovini človeštva?

Je pa še drugo mesto v Varšavi, kjer se je ohranil blesk XVIII. stoletja tako svež, kakor da je bilo vse to šele včeraj in ni medtem minula dolga noč sužnosti in propasti. To mesto so Łazienki (kopeli) s svojim parkom. Tu je ustvaril Stanislav Avgust svoje najoriginalnejše delo in gotovo ima malokatero mesto v Evropi zavetišče takšne tišine, lepote in poezije, kakršen je ta varšavski park s svojo minijaturno arhitekturo.

Zdaj, ko šumi zgodnja jesen v visokih starih drevesih, se zdi ta lepota še večja. Veter odnaša pozlačene liste z vej v jezero na obeh straneh Łazienkovske palače, po katerem plovejo labodi, beli kakor stene obeh pročelj in marmor številnih kipov, stoječih nad zelenim bleskom vode in razsejanih po parku. — Palača, glavna zgradba v parku, je bila prvotno baročna in so jo začeli graditi Lubomirski že koncem XVII. stoletja, definitivne oblike pa je dobila šele po l. 1770. Rokoko je stopil tukaj v ozadje in zavladal je klasicizem. Ta ljubka stavba, v sedanji obliki delo Merlinija, Fontanne in Kamsetzerja, z Bacciarellijevo ornamentiko, s svojim klasičnim portikom, s kipi nad strešnimi balustradami, s plastičnim okrasom na terasah obeh pročelj palače, s svojimi svetlimi, solnčnimi dvoranami, v katere so se zdaj vsaj deloma spet vrnili nekdanji okraski, je živ spomenik konca XVIII. stoletja. Vse je v nji, kakor je bilo nekdaj, in človeku se zdi, da bi morali oživeti samo še portreti na stenah in stropih — in oživelo bi vse tisto pokolenje, ki je živelo v dobi zadnjega razcveta poljskega kraljestva. Nehote navdaja človeka v teh zidovih čuvstvo, podobno čuvstvu, ki nas prešinja ob lepem solnčnem zahodu, — saj je bilo vladanje Stanislava Avgusta zaton poljske svobode.

Sredi številnih zgradb łazienkovskega parka, skritih med drevesi, pa je poleg omenjene glavne palače najzanimivejši «Amfiteater». Na bregu umetnega jezera se dviga odkrit, amfiteatralno zgrajen prostor za gledalce iz klesanega kamena, pod njim pa stoji na majhnem otoku oder s klasicističnimi stebri, obdan od šuma dreves. Samoten in tih je ta kot parka, ki se zdi kakor uresničena vizija Claude Lorraineovih pokrajin. Nad zelenim vodnim bleskom stoji osamljen kamenit oder, poln otożnosti zlasti zvečer, ko se človek spominja slavnosti, ki so se tukaj vršile — n. pr. svečanosti odkritja spomenika Janu III. Sobieskemu — pred poldrugim stoletjem —, onega «okamenelega junaka», ki stoji tam zadaj na mostu nad vodo sredi drevja in mimo katerega so hodila cela pokolenja s sanjami o slavi in svobodi v duši.

II.

Lepota Łazienek se je seveda mnogokrat zrcalila v poljskih slovstvenih proizvodih in gotovo jih ni nihče opisal tako blesteče, kakor Żeromski v svojih «Brezdomnih ljudeh». Pravi pesnik tega kraja pa je Stan. Wyspiański, ta najoriginalnejši duh na polju slovanske dramatične poezije. Wyspiański je razvil celo akcijo svoje drame «Noc listopadowa», dramatične epopeje o poljski vstaji 1831. leta, na tleh varšavskih Łazienek in sosednjega Belvedera. Tu se je — v sedanji oficirski šoli — zažgala iskra revolucije, odtod se je prenesla na Belveder, stanovanje velikega kneza Konstantina, na celo Varšavo in Poljsko.

Kakor pa je popolnoma originalna zgradba cele drame, tako je tudi originalno razmerje pesnikovo do njenega ozadja — do Łazienek. Wyspiański ne postopa — kakor n. pr. tudi v svoji «Akropoli» s spomeniki vavelske katedrale — z Łazienkami kot z mrtvim predmetom, pred katerim se razigravajo usodni trenutki poljske zgodovine. Łazienki so mu živ kompleks, tisočera sila, ki posega tudi sama v dramatično akcijo in jej šele daje zmisel in globino. Zato pa je «Noc listopadowa» skorajda nerazumljiva brez poznanja Łazienek.

Wyspiański je bil samo enkrat v Varšavi in je tedaj videl in prehodil tudi łazieńkovski park. Par let pozneje je nastalo njegovo čudovito delo o novemberski revoluciji in je zbudilo ogromno zanimanje v knjigi. Na odru pa se je pojavilo šele po njegovi smrti. Spominjam se premijere v krakovskem gledališču; slika se je vrstila za sliko, z odra so zveneli čudoviti verzi, vsak prizor je ponavljal v vedno novi in vedno močnejši varijanti motiv, ki je bil — četudi brez glasbe — že skoraj čisto muzikaličen: raznetil se je požar revolucije, duše hočejo dejanja, vodečega k svobodi — toda vse to je samo začetek, pride še dolgo gorje — a nekoč, nekoč pride dan rešitve, zadnjega boja in svobode. Nastopajo same zgodovinske osebnosti tiste usodne noči, izklesane s par potezami kakor iz granita; a poleg njih in sredi med njimi živi še popolnoma drug svet in se meša s prvim in odločuje in posega v akcijo: Palas Atena, boginja Nike, Hermes, Haron, Ares, Satirji.

Ta čudni simbolizem se zdi na prvi pogled pač jako baročen, a vendar je — sit venia verbo — realističen. Wyspiański, čigar dramatična poezija je v gotovem pomenu besede sicer res «učena», ker njeno umevanje ni dostopno brez neke stopnje erudicije, je uzrl s svojimi očmi slikarja te simbolične kreacije v Łazienkah in jih prestavil v svojo dramo ne kot dekorativno štafažo, ampak kot delujoče činitelje. Kip Sobieskega se je pri njem izpremenil v živega mističnega junaka, ki se ga boji in se trese pred njim in mu grozi veliki knez Konstantin v svojih mrzličnih sanjah o moči in oblasti in ki je živa sila za njegovo ženo Poljakinjo Joanno, katera bi rada rešila moža in obenem videla svojo domovino svobodno. Satir je zašel iz goščave parka v mestno gledališče in se norčuje na odru pod krinko igralca Kudlicza iz velikega kneza in neti v občinstvu revolucijonarne misli. Kip počivajočega Aresa iz veže łazieńkovske palače pa je postal eden glavnih motivov drame: Aresova blaznost poraja vstajo, hoče se mu boja in krvi, toda ko so padli prvi streli, ko so se odločili prvi boji in je Varšava v poljskih rokah in se je bojni bog napil krvi, se mu noče več boja — loti se ga blaznost ljubezni — in pred vhodom v palačo si odvežejo boginje Nike krila in sandale in praznuje Ares poroko z Afrodito-Joanno, pozabi na boj — in vstaja je samo kratka epizoda v borbi za svobodo, ki bo še dolgo trajala.

Z istega sveta so ostale mitološke kreacije: boginja Atena, boginja Nike, bog Hermes, ki prihaja po dušo Lelewelovega očeta, boginja Kora — simbol svobode Poljske — ki se poslavlja od matere Demetre ter odhaja pod zemljo k možu Plutonu, a se spet vrne, ko pride čas. V Amfiteatru pa se zbirajo duše padlih v prvih bojih, Poljakov in Rusov, in čakajo na Haronovo ladjo, da jih povede v kraj pozabljenja. — Z vsemi temi postavami grške mitologije pa se prepleta realni, historični svet novemberske noči in ustvarja nepozabne slike otožne jesenske lepote, strahu, trepeta in neutešenih nadej velike in krvave poljske revolucije.

Izprehod po Łazienkah nam razreši marsikatero uganko pesniške tvornosti Wyspiańskega; najvažnejša je pač ta, na katero je opozoril Borowy.[1] To prepletanje mitiških predstav z realnim svetom, ta čisto posebni element umetnosti Wyspiańskega ima v sebi nekaj povsem muzikaličnega. Wyspiański je bil velik pesnik, toda manj velik pisatelj, in ni imel dovolj moči, da izpove in izrazi jasno vsa svoja čuvstva in predstave; niso mu zadoščala literarna sredstva in zato se je posluževal drugih pripomočkov, predvsem muzikalnega značaja: onomatopeičnih ritmov in aliteracij, anafor, refrenov, ponavljanj, narodnih pesmi (tako preveva n. pr. «Varšavjanko» neprestan refren revolucijonarne pesmi). In v isto kategorijo spadajo tudi njegove fantastične figure, ki se zdijo pri čitanju baročne, ki pa na odru popolnoma dosegajo svoj namen: ustvarjajo popolnoma plastične vizije in predstave o globinah čuvstvovanja in preživljanja, ki se ne dajo izraziti z nobenimi besedami.

---

[1] Waclav Borowy, Łazienki a «Noc Listopadowa» Wyspiańskiego. Warszawa 1918., zlasti str. 8. i. sl.

Če pomislimo, da je bil Wispiański tudi prvovrsten slikar, nam postane jasno, kako so se v njegovi dramatični tvornosti prepletali trije osnovni elementi: pesniški, muzikalični in slikarski, ter ustvarjali umetnostno sintezo, ki so jo kritiki začetkoma krstili kot simbolizem, ki pa je vendarle veliko več: realizem, potenciran s pomočjo ne samo literarnih sredstev, razraščajoč se v ogromne vizije, za katere pesnik sam ni imel besed. — Le tako je bilo mogoče, da je zašla v Novembersko noč tudi grška Kora in odhajala mimo spomenika Sobieskega pri poljski svatovski godbi v podzemlje ter ji je šumel v slovo novemberski vihar.

Łazienki pa, ki so že same po sebi lepe kakor okamenel sen konca XVIII. stoletja, so v drami Wyspiańskega še enkrat oživele in bogovi in junaki, ki so začarani v marmornatih kipih, so izpregovorili misli, ki jih je sanjal eden največjih poljskih pesnikov in jih je rodilo eno najbolj gorečih poljskih src. (Konec prih.)

France Bevk:

V globini.

(Igra v enem dejanju.)

Osebe: Jožef Grivar, narednik.
Tone Grivar, njegov brat, vojak.
Korporal.
Telefonist.
Nekdo. Prvi. Drugi. Tretji. Četrti. Peti. Eden izmed njih. Drugi izmed njih. Tretji izmed njih. Glas iz kota. Drugi glas iz kota. Nekdo iz kota. Več glasov. Vsi.

Podzemska luknja z zaprtim vhodom zadaj na levi. Ob steni je telefon. Od ležišč štrle sama ogrodja. Vojaki čepé na njih in po kotih, večinoma zgnečeni v desnem kotu v živ klopčič. Pod medlo svetiljko piše nekdo pismo. Eden igra na ustno harmoniko komaj slišno, drugi komaj slišno poje.

V globini se slišijo topovi, katerih besnost od hipa do hipa narašča. Nihče se ne zmeni zanje. Narednik, ki sedi v ospredju, pogleda zdolgočasen na uro.

Narednik: Korporal!

Korporal: A?

Narednik: Korporal!

Korporal: Čakam povelja, gospod narednik!

Narednik: Ali si korporal ali si baba? Tu ni — aaa — tu je povelje. Si razumel?

Korporal: Sem, gospod narednik.

Narednik: In če bi bil tudi moj brat. Menjaj stražo!

Korporal: Takoj, gospod narednik! (Bere z lističa.) Lipnik Jože, Zelnik Peter! Alo! Nahrbtnik, patrone — vse v redu? Pripravite se! Puška, bajonet.

Prvi: O sveta Pomagalka!

Drugi: Prekleti vrag! Jedva sem zaspal, je že vrsta na meni.

Nekdo: Ne jemlji duše s seboj, da ti je ne navrtajo.

Drugi: Če mi uteče, je ne bom lovil. Mislila bo, da mi ni bogvekaj do nje, vrnila se bo.

Korporal: Hitro! Zunaj čakajo.

Prvi: Če nista ta čas učakala smrti, zdajle je tudi ne bosta! Če ju pa zadene tisto minuto, ki je nama namenjena, ji bova hvaležna. Le glej, da naju ne pustiš čez uro zunaj; še zase ne bi hotel umreti, nikar za druge.

Drugi: Nikar ne misli, da si moder. Bogu ne prekrižava načrtov. Če zdajle prideva kesneje, bova rešena kesneje... (Odidejo.)

Nekdo: Govore o smrti kot o kupčiji.

Prvi (ne tisti, ki je šel na stražo): Dobé se taki ljudjé. Nikoli ne veš, kaj se skriva v globini človeka, kot ne veš, kaj je v sredini zemlje. Dobro ali slabo? Ali oboje?

Drugi (čez hip molka): Smrt? Kakšna smrt? Ne poznamo smrti.

Tretji: Tudi mene še ni doletela. Če je čakaš, ne pride.

Četrti: Misli o smrti ali ne misli, kadar pride, pride, kakor volk iz hoste.

Narednik (dvigne glavo): O čem čvekate? Ali nimate drugega?

Eden izmed njih: Še mesar govori o teletih, pa bi mi ne o smrti. Po pasje nas dajejo — nocoj je že peklensko. Poročnika smo izgubili, še zagrebsti ga ne utegnemo. Četovodjo je vrag vzel. Da nisi prišel ti, bi bili brez poveljnika.

Drugi (tišje, da bi ne slišal narednik): Vem, kaj mu je. Pri materi je bil. Trije tedni dopusta. Človek ravno okusi življenje in smrt postane strašilo. Mi pa, ki garamo že leto in dan...

Eden izmed njih: Ali ni bil celo ženin?

Drugi: Svojemu bratu.

Eden izmed njih: To se pravi... khm! — biti za namestnika pri poroki... Ali ni bilo nekaj med njima?

Drugi: Eh, čudne stvari so to! Nekoč nisem spal in sem poslušal. V noči sta se skoraj davila. Ne vem, zakaj je popustil narednik in mu šel še za namestnika...

Eden izmed njih: Ej, ej — zakaj?

Prvi: No, no...

Narednik: Kje je Tone?

Eden izmed njih: Vaš brat je bil na straži v levem rovu, da ga niste videli; zdaj prihaja.

Korporal (pride z enim možem): Tu smo. Samo dva. Eden se je zopet iztegnil.

Vsi: Kdo?

Korporal: Lazarič je legel v grob, ne obudi ga nihče.

Prvi: Čemu pa je treba straže, dokler streljajo? A? Čemu dva moža mesto enega?

Narednik: Vprašajte generala!

Drugi: Generala? Pamet je treba vprašati.

Prvi: Le vprašaj pamet, boš že videl.

Tretji: Vsi smo na vrsti.

Tone (se približa naredniku): Jožef, ali si prišel z dopusta?

Narednik: Ravno pravi čas, da poginem.

Tone: In kaj — je novega?

Narednik: A — kaj je novega? Nič. To se pravi: pozdravljajo te. Poročen mož si in ženo imaš.

Prvi: Zdaj lahko umrješ. Otrok ne boš imel.

Drugi: Tvoja žena jih bo imela, a tvoji ne bodo.

Tone: Kaj čvekaš, čeljust? — In nič drugega?

Narednik: Kaj drugega? Poroka je bila, malo pojedine... to je vse.

Prvi: Ali hočeš, naj ti prinese ženo? Kam jo boš del, govno?

Tone: Nič pisma ni poslala, nič drugega?

Prvi: Kaj pa drugega hočeš? Vsega ni mogoče pošiljati.

Drugi: Brez skrbi bodi. Tvoj brat je vse sam opravil, saj si ga poslal za namestnika.

Tone: Tiho, prase! Kdo te je vprašal, da iztezaš svoj umazani gobec?

Narednik (z lahnim nasmehom): Ali si ljubosumen?

Tone (naglo): Nisem! Ampak, to rečem, če je to pravica...

Narednik (razdražen): Zopet cikaš name. Ali sem se bil jaz pregrešil zoper predpise, ali si se bil ti?

Tone: No, saj nič ne rečem. Toda, če si moj dobri mlajši brat, mi povej, kako je bilo. Eno besedo vsaj je rekla..

Narednik: «Da» je rekla. Na tvoj rovaš, ne na moj.

Tone: Na moj? In čemu naj bi rekla na tvoj — saj si se vendar prepričal...

Narednik (bruhne): Nič se nisem prepričal! (Lahno.) Torej si vendar — ljubosumen?

Tone: Če sta se gledala iz mlada? A znaj, da si jo odstopil meni! Čuješ!

Narednik: Odstopil? Seveda sem jo odstopil! Peljal sem jo celo k poroki, nato k kosilu, nato... (Hudoben smeh.)

Tone: Nato... kaj nato?

Prvi: Nato — še vprašuješ. Ali ni jasno? Oženi se, da ima ženo na papirju in je še ljubosumen. Govedo!

Tone: Po čem se vam cedé sline, praseta!

Drugi: Po gruntu gotovo ne kot tebi. Kaj ti bo zemlja, če jo boš podpiral z nosom. Ženo bi imel vsaj en dan.

Tretji: Saj jo ima.

Četrti: Kot sv. Gol na pratiki.

Drugi: In če jo je narednik imel rad? A? Mlad je še. In ne taka trlica.

Prvi: Prav je imel, da je šel spat z njo prvo noč.

Tone: Barabe! Fej! Praseta! Vsi ste priča! Jožef, govori!

Narednik (sedi na brunu, gleda v tla in se smehlja predse).

Nekdo iz kota: Pustite človeka, da živi v miru! Kaj vam je storil?

Drugi: Moli svoj rožni venec in molči!

Tone (stopi pred narednika, trese se po vsem životu, oči se mu bliskajo): Zdaj spregovori! Kaj praviš na to?

Narednik (dvigne glavo): Kaj?

Tone: Vse te besede. Ves ta čas so krulile te svinje vsak dan eno in isto. Vem, da ni res, a vendar me je zadelo. Tudi če bi je rad ne imel, zadene. In danes je vendar moja žena...

Prvi: Tudi svoje pipe ne maraš posoditi.

Tone: Zato hočem slišati od tebe... Vsi naj slišijo...

Narednik: Kaj hočeš vedeti?

Tone (nestrpno): Če je res, ali če ni res?

Prvi: Še vprašuje!

Narednik: Mnogo je lahko res, mnogo tudi ne. Povej, kaj?

Tone: Žeblje mi zabijate v meso. Še po noči mi ni do spanca. Da si vsaj prišel! Ali je res, ali ni res... da si bil moj namestnik tudi v postelji?...

(Vse je tiho.)

Nekdo iz kota: Pustite človeka, da živi v miru.

Prvi: Lep mir, ko tuli nad teboj kot tisoč zlodjev!

Narednik (se dvigne, smeh mu še ni popolnoma izginil z obraza): Brat Tone! Povedal bi ti, če bi vedel, da jo imaš resnično rad, da ti je mnogo zanjo, samo da razbremenim tvojo dušo.

Tone: Saj sem dejal: ta hip mi je vse zanjo. Vse...

Narednik: Ali je resnica?

Tone: Če zahtevaš, se pri živem Bogu zakolnem...

Narednik: Ne! (Počasi.) Potem ti povem, česar bi ti ne povedal, če bi je ne imel rad. Bil sem tvoj namestnik tudi v postelji...

Tone: Ni res!

Vsi: Hahaha...

Narednik: Kaj hočeš, da naj lažem?

Tone: Tedaj si me ogoljufal. Niso me varale slutnje in drugače ni bilo mogoče. Vsi so vedeli, le jaz ne... Tepec, tepec!

Več glasov: Hahaha! Saj si vedno govoril, da si ti oslepari1 brata! Haha!

Narednik: Tako, brat?

Tone: Molčite, svinje! Saj ni res! Dokaži mi!

Narednik: Lepo telo ima tvoja žena. Belo polt, mehko... Ali ni celo južne krvi?

Tone: Molči! Boš molčal! Še eno besedo in četudi si... Boš tihooo! (Hoče planiti nanj, v tem hipu se narednik odmakne in ostane hladen.)

Narednik (z gromkim glasom): Pozor!

Tone (omahne v ravnotežje, obstoji kot kip pod sugestivnim klicem. Izčrpan je, njegove oči gledajo zbegano.)

Narednik: Na tla!

Tone (se vrže po predpisu na tla).

Narednik: Kvišku! — Odstopite! Konec besedi.

Tone (gre omahovaje do stene in počene na tla ter se zagrize v misel, telo se mu potresa kot v ihtenju ali silni groznici).

(Nekaj časa je vse tiho, le silno bobnenje potresa okolico.)

Nekdo iz kota: In vendar ni prav, kar se godi s človekom. Zakaj ne ležete ali ne govorite resnice na dobro, ampak le na slabo človeku.

Prvi: Blede se ti.

Drugi: Kaj ti pomaga vse dobro ali slabo. Slabše ne more biti.

Tretji: Zdaj bi stavil glavo, da je narednik lagal.

Prvi: Ne stavi! Izgubiš jo vseeno dovolj zgodaj.

Drugi: Če je lagal, ali če ni lagal, kdo bi mu verjel. Katera ženska bo nam verjela, da to uro nismo imeli žensk v zakopih?

Prvi: Pred neko ofenzivo je bilo. Ali mi verjamete? Častniki so šli k vlačugam; tako so se pripravili na smrt. Res je vse pokosilo.

Nekdo iz kota: Oh, ti moj Bog!

Tretji: Čudno je to v človeški naturi. Bližje smrti ko si, večje prase si. Niti ne maraš srečnega človeka poleg sebe, niti za piko bolj srečnega ne.

Nekdo iz kota: To nam ne pomaga. Če pride smrt, pride vseeno.

Drugi: Pasja logika. Kar pride, seveda pride. Samo ti primoliš. (Molk.) Prekleta ofenziva!

Tretji: To bobnenje poznam. Gre zares. Tisto prekleto grmenje, ko se vse razbije in preluknja. Ali mislite, da ne leže tik za žico že sovražniki. Kdor bo zadnji na straži, bo gotovo ubit. In mi, če ne gremo pravi hip na prosto, tudi... Brumt! sveženj pred vrata, pa nas stisne kot mlinec...

Nekdo: Bodimo tiho. Saj se nič ne sliši, če bo nehalo.

Prvi: Ali si gluh? Meni razbija po glavi.

(Telefon zvoni.)

Telefonist: Halo!

Narednik: Tiho! Mir!

Telefonist: Halo. Da. Prosim. (Piše.) Sovražnik prekoračil reko. Leži pred ovirami. Ogenj poneha vsak hip. Naskočili bodo vhode. Zastražite jih še z enim možem. Ta je odgovoren za kritje s svojim življenjem... Kaj? Da, da! Razumel.

Nekdo: Kaj bo?

Narednik: Kaj bo? Slišal si, kaj bo.

Telefonist: Javim pokorno, telefonično poročilo.

Narednik: Dobro. Prepiši ga na čedno. — Eden mora na stražo. S seboj vzame revolver in tri ročne granate. Pazi naj, kdaj se dvigne senca za žično ograjo in se zavihti v jarek. Naj gleda, da ostane živ, dokler ne ubije sence, prekleto — no, potem je lahko mrtev...

(Tihota. Grmenje.)

Nekdo: Kdorkoli — zunaj ne ostane živ.

Narednik: Mrtev ali živ... Bolje eden nego vsi. Ta čas se mi priborimo na dan. In preden nastopi druga vrsta, imamo jarke in življenje.

Nekdo: Kdo bo šel?

Narednik: Kdor ima dovolj poguma, se bo oglasil. Umreti uro prej ali pozneje, ni razlika, da bi ravno nanjo pazil.

Nekdo: Ni mnogo razlike. A upanje ostane vseeno. S tem smo se prikopali skozi vsa leta. Vidite, to je!

Narednik: Kdo si upa? Kateri je junak med nami? — (Molk.)

Narednik: Jaz ne morem iti, to vidite. — S prstom bom pokazal nanj in šel bo.

Nekdo: V smrt!

Narednik: V smrt si šel že pred leti, pa še zdaj živiš! (Meri vse s pogledi. Lahek, čuden smeh mu skrivi ustnice za hip. V prostoru ležita molk in napetost. Vsi ga zró, le Tone sedi mrk in bulji v tla, kot da zanj ni okolice. Narednikov pogled se ustavi na njem... Čez hip dvigne prst in pokaže nanj.) Ti!

Tone (se ne gane).

Narednik: Anton Grivar!

Tone (dvigne glavo): Kaj se je zgodilo? Ali je vrsta na meni?

Narednik: Ni zamena straže! Ti greš!

Tone (zmeden): Kam?

Narednik: Vzemi puško in tri ročne granate.

Nekdo: Nahrbtnik pusti tu; ne boš ga rabil več!

Tone: Kaj je? Zakaj me ne pustite? Vsaj danes, da — razmislim...

Narednik: Vzemi puško in tri ročne granate si deni za pas. Pojdi!

Tone (vzame mehanično granate in puško): Čemu ravno zdaj? Pravkar sem mislil, kam bom šel. Če se ne izplača iti v Brazilijo, kamor ne pride glas — sramote! — —.

Narednik: Tiho! — Pazi! V bližino vrat se ostavi. Nihče ne sme pred vrata, drugače nas podavijo z enim zamahom vse kakor zajce. Eno minuto pred tvojo smrtjo mora biti vsakdo mrtev.

Tone: Tako? Ti? Ti! — Ne, ne, ne; ne morem! Glej, Jožef, saj... (Vrže puško.)

Narednik: Narednik sem!

Tone: Brat!

Narednik: Narednik sem!! Kaj bi rekli drugi, da sem svinja: sam ni šel, brata ni poslal...

Tone: Gospod narednik! Drugi so, ki nimajo otrok ne žene. Kaj jim je življenje! Ne! Prepustim ti vse, pojdem v Brazilijo; tam bom živel tiho in zase; nobeden ne bo vedel zame!

Narednik: Poberi puško!

Tone: Gospod narednik!

Narednik: Izvrši povelje! Če boš padel, pazi, da padeš tako, da se ne bomo spodtikali nad teboj. Marš!

Tone: Ti si volk! Ti si hijena, ki žre mrliče! Oba ene matere sva. Ena žena naju je dojila. Bodi! Imej njo — imej jo —; če mi je nezvesta, bo zvesta tebi! Ne duha več ne bo po meni.

Nekdo: Ogenj ponehava. Ali ne bo že prepozno?

Narednik: Pojdi! Padel boš, ali tu ali tam zunaj. Ne morem več nazaj! (Vzame revolver.)

Tone: Kdo izmed vas se oglasi zame? Vsaj eno leto bi rad še živel! Do zdaj še živel nisem!

Vsi: Pojdi, kanalja! Ali je tvoja smrt dražja kot naša? — Poberi se, zajec, če ne, te izženemo s kopiti! — Morilec naših otrok in nas! Upornik! Naženimo ga! Mi bomo zanj umirali? On bi rad šel v Brazilijo? Smejal bi se nam! Za grlo ga primite, kaj ga gledate! Pojdi in napravi križ čez grehe! — Kaj bi mi bilo življenje, če bi ga živel kakor ti! — Še ni spal pri ženi, pa hoče, da mu mi odkupimo tisto noč! — Potuhnjenec!

Tone: Kaj sem vam storil, da lajate name?

Vsi: Umreš, če umreš sam. Umreš, če umremo vsi!

Tone (s spačenim obrazom): Psi! Volkovi!

Vsi: Ti nedolžni angel! Narednik, ubij ga, če noče! Ubijte ga! — Gre naj! Ne, ubijte ga! Vrzite ga skozi vrata!

Tone (omahovaje, s strašnim pogledom na vse. Bolj zasé kot za druge): Grem. Grem in izvršil bom povelje. Kot volcjé boste tulili! Kot volcjé! (Nese lopato.)

Nekdo: Kaj neseš?

Tone: Lopato ... da si izkopljem grob. Psi! (Odide. Vsi ga spremljajo z očmi. Vrata se zapro.) (Konec prihodnjič.)

Marija Kmetova:

Elegija.

Dobra je bila naša hiša, lep je bil pogled njenih oken in stene so nas prisrčno objemale. Naši travniki so bili polni metuljev, naša ajda dišav prepolna, rdeča detelja vesela od smeha. Mati niso poznali počitka, roke so jim drhtele v delu, še preden je bil dan in še v noč, dokler ni zamrla svetiljke luč. Ko pa je bil brat izginil v tuji zemlji in se je ondi grob odprl zanj, se je prelomilo materino življenje. Se jim je zateknilo delo, se jim je razparal pogled, pajčevina drobnih gubic se je razpredla čez njih obraz. Od časa do časa so se zamislili in so jim onemele roke v naročju.

Pa sem jim dejala:

«Mati, na polje bo treba.»

«Na polje?»

Posedali so ob žitu in so v mislih prekladali žitne bilke iz roke v roko in molčali. In potem so se jim v trepetu razklenili prsti in bilke so obstale v naročju.

«Tako se mi je sanjalo,» so pravili, «da je prišel Jože in je dejal: Mati, z menoj morate. — Kako, sem dejala, ko je žito zrelo in bo treba žeti. — Kesanje obudite, mati, z menoj pojdete. — In je izginil.»

«To so bile sanje, mati, in nikamor ne pojdete.»

«Niso bile samo sanje.»

Prej tako delavni, so posedali mati doma in zrli po dolini; prej tako varčni, niso nič pazili na izdatke in so se oblačili v pražnje obleke.

«Saj ni božič, mati, tudi velika noč ni!»

«Kaj bom hranila.»

Zaskrbelo me je. «Mati so bolni, kaj bo?»

In kakor bi bilo nocoj, še danes vem: ležali sva v postelji, zunaj je stala mesečina, tepka je risala veje na steno, mir je držal hišo in vrt. Pa je potrkalo na stropu.

«Slišiš?» so v šepetu zadrhteli mati.

«Slišim,» sem v trepetu odvrnila.

«Slišiš?» so dehnili mati.

«Slišim.» Še enkrat sem vzdrhtela.

«Svoj lastni spomin slišim,» so pritajeno šepnili mati in zdelo se mi je, da so se nasmehnili.

Pogledala sem jih.

«Kaj drugega je bilo; ne mislite teh strašnih misli.»

Mati pa so dejali:

«Tudi ti móli — jaz kesanje obujam.»

In prišel je dan in prišel je drugi dan. Zemlja je zevala v širokih razpokah. Sluzasta vročina nas je párila, težke so nam bile roke v delu. Prišle so megle na nebó, privlekli so se oblaki kakor huda beseda težki in črni kakor greh.

«Nevihta bo,» sem dejala, «po žito moram.»

«Tako sem trudna,» so odvrnili mati, «nikamor ne morem in tudi ti ostani doma.»

«Pa žito?»

In sva se naslonili na okno.

Že je pripihal veter, tepka se je krivila; v črnem zastoru je drhtelo obzorje, težke kaplje so potrkale na šipe.

Mati so zrli kakor zamaknjeni, a hip za hipom so se stresli, že sem mislila, da jim je slabo.

«Mati!»

Tedaj se je zablisnilo, rezek piš se je vrgel na okno. Zabobnelo je, kakor bi se podrla zemlja. Omahnili sva.

«Mati!»

Potem sem se zbudila: ljudje so govorili vame, gledala sem jih, gledala in joj! — izpregledala: mrtvi so ležali mati poleg mene.

Hudo sem zbolela.

Zdaj ni naše hiše več, v tujih rokah so njene bele stene, naše ajde dišijo drugim ljudem.

Jaz moram v službo.

Tako se bojim.

Miran Jarc:

Poletje.

I.

V naslanjaču si podpira glavo slikar Mihajlo Samonikel. Skozi odprto okno mu šepetajo črne daljave brezzvezdnate noči in lahna brisavica drsi čez spečo rušo spominov, ki zanihajo za hip kakor prameni njegovih temnih las. — Wien, Praha, München, Leipzig, Dresden, Berlin, Hamburg, Rügen ... — Veličastna in nežna, divje škrtajoča in kot nočni pogovor valoveča simfonija! — Mrtvi pogledi izstradanih ženâ v predmestjih, uporni vriski v očeh zasoplih delavcev, molčanje ladij v pristaniščih, ki so jim na burno dihajoče prsi stopili stavkujoči skladiščniki, drdranje avtomobilov mimo bančnih palač, promenadni koncerti ob ribnikih in jezerih, valovi besed, šepetov, vonjav in misli, pošumevanje dreves in kril, ječanje stopinj po ozkih, temačnih ulicah, vzklikanje, vriskanje in tuljenje množice pri demonstracijah in v velikih gledališčih, smrtno spanje cesarskih gradov, skrivnosten šah na borzah, izmozgani obrazi modrijanov, vsevidcev in jasnovidcev — — vse to je gledal slikar le s telesnimi očmi, njegovi duhovni pogledi pa so se radovali nad sočnim zelenjem travnikov, nad toplorjavimi njivami, nad claudelorrainskimi pokrajinami in rafaelskim nebom; njegova notranja ušesa so slastno pila zvočje pastirskih piščalk, gozdov, ptic, potočkov, rek, morja.

Mimo ljudi je šel, kot da ni izmed njih. Celo v strelskih zakopih je bil gluh za rjovečo zver v človeku in ob strahotni godbi granat in šrapnelov je sanjal o barvitosti Monetja, Pissarroja, Turnerja, Jakopiča in Böcklina. On, ki je vzdrhteval v nadzemskem vzhičenju ob veličini Apolona in Atene, on, ki mu je duša tolikrat klonila v plemeniti grozi pred Michelangelovo Pietá, pred Rodinovim Balzacom, pred Meštrovićevim Kristom, on, ki se je vznemirjal v slastni drhtavici ob Rembrandtovi Pokrajini z razvalino — ni videl plašno v bodočnost uprtih oči svoje matere, ki so ga prosile: «Kdaj nam boš dal kruha, kruha?!» ni slišal besed svoje sestre, ki je tiho koprnela po pogovoru z bratomčlovekom, on ni vztrepetal pred živo Pietá tolikih od bede razbičanih mater, pred živim Balzacom tisočerih tovarišev, ki so se krčevito izvijali iz brezumnega dna v solnčne višine, on se ni zavedal, da je vse lepši tisti Apolon, ki bi ga izklesal iz svojega telesa, združivši v sebi umetnika s človekom.

Edina vez med zemljo in onostranostjo je bila zanj Zinka, ki se ji je po žilah pretakala kri bogatega trgovca in ugledne, računajoče gospe.

Obrisi njenega telesa so mu bili pritajeni in zamolkli odmevi njegove podzavestne godbe, ki je pljuskala ob bregove prividne večnosti.

Kadar se je za nekaj tednov vrnil domov v to neznatno mestece, so ga vabile vse odličnejše rodbine, ki pa se jim je umetnik za svojo negibčnost v kretnjah in zgovornosti oddolžil s slikami, ki jim je v sočno barvitost vlil močno čustvovanje. Ker so bile vse slike jasne kot solnčne pokrajine, dehteče kot grmi španskega bezga v mesečini in pojoče kot potočki v mraku, so vsi ti ljudje — obilni in oblastni očetje, nekoliko romantične matere in radovedne pa vedno se smejoče gospodične — svojega mladega slikarja zelo vzljubili in ga čislali, ponašajoč se z njim kot z imenitno redkostjo tega mesta.

Tako je prišel Mihajlo Samonikel tudi v družbo plavolaske Zinke, ki jo je bil po naročilu slikal več dni. Čim bolj je umetnina zorela, tem jasneje se je umetnik zavedal izpremembe, ki se je polastila vsega njegovega bistva in povzročila, da je postala ljubka deklica, sijoča iz ozadja škrlatnih vrtnic — čudovit simbol: boginja blaženega pomirjenja, smehljajoča se iz rdečega morja življenja, tešiteljica in tolažnica vseh iskajočih in pozabljenih, utešeno hrepenenje — Mihajla Samonikla.

Ko je umetnik slednje dejstvo ugotovil, je odložil čopič in se zagledal v zahajajoče solnce. Zahotelo se mu je zraka, razmaha, daljav. Odšel je v mrak ter se proti svoji navadi vrnil pozno v noči domov.

Ko je že naslednjega dne zvečer moral spet odpotovati, se je prišel poslovit tudi k L.=ovim in se Zinki opravičil, obljubivši ji, da ji pri povratku gotovo izroči obljubljeno sliko.

Pri popoldanski kavi, ki sta jo srebala v vrtni lopici, ga je gospodična nenadoma vprašala:

«Toda, gospod Mihajlo, povejte mi odkrito, ali ne občutite v svojem življenju nikoli osamelosti?»

«Osamelosti? Osamelosti v oživljenem nebu, vodi in zemlji?!» se je umetnik vzvišeno nasmehnil. «Le kdor ne vidi živih črk, napisanih po vsem vesolju, temu je dolgčas na svetu!»

«Toda,» se je obotavljala Zinka, ki jo je nesoglasje med tem kakor odsekanim odgovorom in med njegovo zanjo tako privlačno zunanjostjo razravnotežilo, — «toda . . . saj vas razumem, gospod Mihajlo, ker sem že mnogo čitala o umetnikih. — Kaj mislite o tem izreku?» in odprla je knjigo Čehova. «Umetnik in sploh človek, ki živi umetnosti, bi se ne smel poročiti. Umetnik mora biti prost.»

«Gotovo!»

«In tudi vi . . .» Pogledala ga je prodirajoče.

«Tudi jaz grem to pot!»

Oba sta kakor v zadregi umolknila. Skozi vejevje je lil potoček solnčne svetlobe čez belo roko gospodične Zinke.

Mihajlo je gledal to čudovito igro luči, pozabil na ves razgovor in samo obžaloval, da ne more barvite godbe ohraniti na platnu. Ko se je nehote ozrl dekletu v obraz, je ujel njen v daljave izgubljeni pogled, ki ga je navdal z začudenjem in tiho bolestjo. Prvič jo je videl žalostno.

Ko pa je opazila njegovo molčeče vprašanje, je klonila glavo in hladno izpregovorila:

«Torej ste tudi vi izmed njih? — Umetnik, ki mora biti samotar?»

In še preden ji je mogel začudeni slikar pritrditi, je vstala in rezko vzkliknila:

«Torej veliko sreče, gospod Mihajlo, v tujini . . . v puščavi . . . in kadar — —»

Naglo se je premislila. Ko mu je podala roko, jo je spreletelo: «Komaj, da se je s prsti dotaknil moje roke. Njegove misli so bogve kje...»

Še mu je dejala: «Pa mi pošljite sliko, kadar jo izgotovite!»

In v hipu, ko sta se razstala, se je bolestno vprašala: «Ali je čutil vso težo želja, ki sem mu jih stisnila v roko?! O — ni jih čutil, ni jih, nikoli jih ne bo! —»

Vso noč je prečula. Drugega dne ji je odleglo. Tretjega dne pa je podala materi roko v znak sprave in njeni starši so se čudili njeni nenavadni izpremembi, ki jih je silno oveselila, saj so bili zdaj prepričani, da bo bančni uradnik K. vendarle postal njihov zet. —

Zinka se je motila, kajti njen slikar je ure in ure po slovesu sanjal o toploti njene roke in se mučil nad zagonetno trpkostjo, ki je bila takrat razlita na njenem obrazu.

V oddelku brzovlaka Trst-Wien je doživljal kot še nikoli prej strašno izpremembo: prvič je pozabil na svojo umetnost. Vrteča se pokrajina, ki jo je ogrinjal bajno lep mrak, ni izzvala nobenega odmeva v njegovih mislih, ki so se osredotočale samo okrog imena meščanske gospodične, poveličane v kraljico sanjskih pokrajin.

Na otoku Rügenu, ob obali Vzhodnega morja, je sliko dovršil. Nato se je zazrl v morsko ravan, ki je trepetala pod zlato solnčno tančico.

Kakor antični svečenik je razprostrl roke in z mislijo razprožil lok preko obzorij. Vse telo se mu je zdolžilo v silen klic: Zinka, ki ga je odrešil muke vseh teh mesecev. —

V naslanjaču si podpira glavo slikar Mihajlo Samonikel in premišljuje.

Danes se je vrnil po štirih dolgih mesecih. Na poti iz postaje v mesto je srečal v drevoredu Zinko z njeno materjo. Obe sta mu naglo in hladno odzdravili. Morda se mu je le dozdevalo. Toda ko se je hotel za hip skoro ustaviti, se je Zinka okrenila od njega.

Domov prišedši je odgovarjal domačim suho in presekano, da se je sestra prestrašeno vprašala, ali je obolel. Toda on se je opravičeval z utrujenostjo zaradi dolgotrajne vožnje in se je takoj po večerji podal v svojo sobo.

Ko je upihnil luč, ga je obšla osamelost, kakršne ni še nikdar prej občutil.

Stopil je k oknu. Iz dalj je prihajalo šumenje reke, ki se je s kipenjem njegovih misli zlilo v mrzlično vretje, porajajoče iz brezprostornih temin fantastične podobe mavričnih rož, trakov, nitk, kolobarjev in lokov, ki so jih njegove zaprte oči izškropile na prividno črno ekrano.

Ko se je Mihajlo s topo naslado opojil nad plesom teh slik, ki so pa bile upodobljena godba njegove nad prepadom neznanega sveta vrteče se duše, je opotekaje se pritaval do postelje in se vlegel.

Tedaj ga je žarko kot blisk obsvetila neka nova zavest, ki mu je izvila iz duše skoro kriku nalikujočo obupno misel:

«O, umetnost, usodna lažnivka! Tolažila si me z videzom, ker sem ti verjel kakor otrok! Ali tvojega videza nočem, nočem, nočem. Zakrivala si mi resnično življenje in mi, ovijajoča me v pajčolan dehtečih barv, pomehkužila roke, oči in ušesa, da niso več mogle otipati, videti in slišati zemlje in človeka! O, umetnost, zvodljiva igralka!» (Konec prihodnjič.)

E. Gangl:

Zemlja, zemlja!

(Iz «Ruskih pesmi»).

Kaj si storila, zemlja plodovita,
da orjejo po tebi kremplji smrti,
da bijejo po tebi kônj kopita?
Kje je ljubezni Bog? . . . Še on te črti!
O, zemlja, zemlja, mati, mati!
ti ljubljena, nam darovana,
vsa si kot krvaveča rana,
a še v bolesti polna blagodati:
iz tebe vate se nagiblje pot,
v objemu tvojem ni prevar in zmot!

Krvi semena padajo naté —
s čim materinstvo tvoje oplode?
Priklenjeni smo nate — tvoji, svoji —
živeči in mrjoči,
uničujoči in ustvarjajoči —
ljudje v nikdar dobojevanem boji!

Književna poročila.

Josip Ribičič-Ivan Vouk: Šest mladinskih iger. Mladinska knjižnica «Prosvete» 1. zv. Izdala in založila Prosveta. Trst. 1922. 110 str.

Predpogoj vsake dobre mladinske igre je, da je dejanje prav lahko umljivo in ni samo dijalogizirana poučna razprava, da vpliva igra vzgojno, kar mora neposredno doseči s prikazovanjem takih in takih iz življenja vzetih prizorov, da jo odlikuje skrbno izpiljen in oblikovan jezik in da je zaokrožena umetnina. Pred sabo imam lično in okusno izdano knjižico mladinskih iger, ki v marsičem ustrezajo navedenim predpogojem.

Prednost bi dal vsekakor «Vražam». To veselo igro v treh dejanjih odlikuje dramatično napeta vsebina, ki na odru prav gotovo ne bo izgrešila svojega učinka. Pisatelju se vidi, da dobro pozna svoje vaščane, ki je vsakega posebej podal z veliko kipnostjo in jih je opremil s tako točno in kleno govorico, kakor je ne najdeš zlahka v sličnih dramatičnih spisih. Brezdvomno bi se avtorju posrečila kaka resna realistična drama. V dobro mu štejem tudi to, da se dejanje res odigrava pred očmi poslušalca in ne samo kje za kulisami, kar je za mladinsko igro gotovo zelo važna prednost. Vse osebe so tipične, enovite in ostro očrtane.

Kar sem omenil z ozirom na jezik in značaje delujočih oseb, velja tudi za ostale igre, pri katerih pa ne morem izreči iste pohvale z ozirom na vsebino in dejanje samo.

Že koj naslednja dvodejanka «Škrati» ima glavni nedostatek, zdi se brezvsebinska. Človek ima od vsega vtis, da se po odru gori in doli prekucujejo samo pritlikavci, ki nagajajo ubogemu krojaču. Delce utegne doseči svoj uspeh le pri živahni in mikavni opremi in vloženih pesmicah, ki jih je uglasbil J. Grbec; samo po sebi pa je delce bledo in zelo razvlečeno.

«Čudodelna srajca» je «dramatizirana» zlata resnica, da obstoji sreča le v preprostosti, zadovoljnosti in ponižnosti. Prizor ima pomen le za čitatelja, mladina pa bi ob tej uprizoritvi ne imela nikakega pravega užitka.

Najslabša se mi zdi sličica «Mladje», kjer se učitelj prav petošolsko vpričo učenk razneži in razžalosti ob spominu na svojega umrlega sinčka-edinčka, no, pa «potolaži se in pozabi, če nosiš v srcu žalostne spomine! Čas je dober zdravnik, mladost pa najboljši.» V mladini ne more taka solzavost najti nobenega odziva.

Če omenim še «Pri svetem Petru», ki se lahko uporabi kot primerna božična igrica, sem z Ribičičevimi igrami pri kraju.

Kot zadnje delo v knjigi je po neki Milčinskega pripovedki prirejena Voukova veseloigra v treh slikah «Trije snubci», katera nekam tuje dirne čitatelja, ki se nikakor ne more vživeti v milje dejanja. Tudi tu je sama na sebi borna snov prerevna, da bi zadostila trodejanki, vsled česar kazi to igro razvlečenost in neprava komičnost.

Vendarle pa bo knjiga v tem ali onem oziru prav primerno čtivo za mladino ter bo tudi dober prispevek mladinski dramatiki. Naslovna slika pa prav gotovo ni primerna za zvezek mladinske knjižnice. *Miran Jarc.*

Milan Ogrizović: Vučina, drama u tri čina. Tisk in založba St. Kuglija v Zagrebu, 1921.

Nikoli, prav nikoli ne sme umetnik, ko ustvarja, misliti na občinstvo in se mu laskati. Pot mu marveč gre pred občinstvom in pred časom, z močjo svoje umetnosti premaga svet in svojo dobo in vse.

Leposlovno delo, vsaka umetnina je dogodek, velik dogodek, kakor je rojstvo človeka dogodek. Ali bo delo živelo krajše ali daljše življenje, odloča njegova absolutna vrednost, kakor je odvisno človeško življenje od zdrave ali manj zdrave narave.

Absolutne, umetniške veljave umetnini ne določajo nravstvene, ampak najbolj ali prav za prav samo estetične vrednote.

Tako resnično umetniško vrednost ima najnovejša Ogrizovićeva drama «Vučina». —

Tam pod Velebitom nekje živi Vuk Šašić, šestdesetleten kmet, hud, trd, močan mož, Vučina imenovan zaradi svojih prasilnih, mogočnih in samozavestnih lastnosti. V njem vihrajo pranagoni zdravega človeka, živci so mu kakor iz žice, iz oči mu gori hipnotizujoča magnetičnost osvajajoče volje in vse se ga boji. Ženo, ki mu je rodila sinove slabiče, zadavi, ker se mu ni zadosti voljno pokorila; najstarejša dva sina zvijačno ugonobi v hosti, le najmlajši, Nikola, mu uide v Ameriko. Zdaj Vučina kakor volk mogočno strahuje vso okolico, razmahne se na vse roke in zalezuje ženske in si jih jemlje s pravico močnega, zdravega, neizčrpne strasti in življenja polnega junaka. Brez cerkvenega blagoslova si za gospodinjo privede v hišo Jeko, ki ima lepo osemnajstletno hčer Stano. Med Stano in sinom Nikolom, ki se je vrnil iz Amerike, se začne plesti ljubezen. Ali Vučina si je močno in zdravo Stano odločil zase, zato se sin slabič zgrabi z očetom junakom in obleži — mrtev.

To je vsebina prvega dejanja, kipečega iz veledramatičnih in napetih prizorov.

V drugem dejanju se merita Vučina in Stana, oba močna, oba odločna, oba strastna, zdrava in samozavestna človeka. Vučina spretno ubija v upornem dekletu spomin in ljubezen do rajnkega Nikole in si zvitorepo in željno osvaja njeno sočno mladost. Stana je femina univira, ženska, ki ljubi samo enega moža; a ta je nazadnje zmerom le tisti, ki je močan, da jo premaga in si jo vzame nasilno in kar na mestu, ker mu je všeč. Človek kar drgeče, ko gleda strastni boj med umikajočo in nudečo se Stano ter naskakujočim in osvajajočim Vučino. Dejanje plane do najvišjega dramatičnega viška, obema se razklene neobzirni življenski, spolni nagon, ki ga ni moči zajeziti in ustaviti.

V tretje dejanje se jima zapodi silna moč življenja. Ali Stana je premaganka, voljna ljubica pa še ni. Vučina si jo mora vselej sproti siloma vzeti, celo zvijačno in v spanju. Dekle se mu le nerado podaja, sovraži ga, ker jo je premagal in ji zlomil moč, a naposled, ko začuti, da bo mati, ga začne zares rada imeti. Ampak zato, ker ji je vzbudil ljubezen in klico novega življenja, gre in s sekiro zamahne po spečem Vučini.

Stana in Jeka mrtvega gospodarja zavlečeta v klet. Hči se spoveduje prestrašeni materi, zakaj je ubila silnega moža.

Ali Vučina je trde betice. Ne ubije ga vsaka sekira; samo omamila ga je. A ko sliši Stanino spoved, zagrmi pokoncu neznansko vesel, da se ga je upala udariti «majka djeteta moga pravog i junačkog» in ker je slišal iz njenih ust, da se mu torej ohrani «pasmina». Stana mu je odslej žena. Takole se vzameta: «Vučina (držeći joj ruku u ruci): A ti meni, Stano, jaš pravo ne kaža — 'nako čisto i bistro: voliš li me sad, kad «voskreso'» iz groba — sád, kad si... moja i kad i ti ispuni' sve, što sam govorio? Voliš li me, grle — a? Voliš li me, kaži 'ednom! — Stana: Ta znaš, Vuče...! — Vučina: E, ženske glave! Nigda sáme reči ono pravo! — Stana (vedro): Pa ono je pravo sad istom počelo...!»

Drama «Vučina» je torej res dogodek, lep leposloven dogodek, ki zgrabi in te drži z močjo svoje umetniške vrednosti od začetka do konca; — je umetnina zelo napetega, veledramatičnega dejanja, mojstrsko prepletenega s psihološkimi momenti in z narodopisnimi epizodami.

Ta zares odrska drama mora v spretni režiji z igralci, ki bi se znali vživeti v svoje hvaležne vloge, imeti velik, pretresljiv uspeh. *Ivan Zorec.*

M. J. Lermontov: Junak našega časa. Prevel dr. Vladimir Borštnik. Izdala in založila Slovenska Matica. V Ljubljani 1921.

«Junak našega časa» je zadnji dve leti menda tretja knjiga dr. Borštnikovih prevodov. Po vsej svoji notranjosti je zopet delo istega delavca Borštnika, ki smo ga spoznali iz prvih dveh. Knjiga ima uvod, kakor prvi dve, uvod, ki je od konca do kraja varijacija neštetokrat napisanih splošnosti. Prevod pa je delo majhnega znanja in še manjšega čuta. Poznanje slovenščine je sila borno, — toda to je bilo že povedano. Tudi glede majhnega znanja ruščine morem spet samo ponavljati tisto, kar sem že izrekel pri prvih dveh knjigah. (Res je, da se je dr. Borštnikovo znanje ruščine za nekoliko oblik razširilo, toda pokazale so se tudi nove vrzeli.) Da pripomorem tistim, ki so prevod prebrali, pa si o Lermontovu niso na jasnem, vsaj v nekaterih slučajih do jasnosti, navedem nekoliko primerov:

Na 2. strani berem v zadnjem odstavku: «Veselilo ga je samo narisati sodobnega človeka, kakor ga on pojmuje in — v svojo in vašo nesrečo — kakoršnega se mu je prevečkrat pokazal. Tudi to bo: bolezen sem odkril, kako pa jo izlečiti, — to pa sam bog ve!» Da ne govorim o stilistični nerodnosti prvega stavka (ki ga navajam samo radi razumevanja). Kaj pomeni tisti: «Tudi to bo?« Kaj pa bo? — Mesto je dobeseden prevod izraza, ki pomeni približno: «Zame je dosti, da sem bolezen odkril, kako bi se pa ozdravila ...» Na 3. strani stoji v 17. vrsti sledeč stavek: «na dnu pa se vije Aragva v objemu z drugo brezimno rečico, šumno drveč iz črne, ...» Tukaj se «šumno drveč» nanaša na subjekt Aragva, v resnici pa bi se moral izraz nanašati na brezimno rečico, «ki šumno drvi iz ...» Zanimivo je mesto v 13. vrsti 11. strani: «Pravi pravcati glavorez vam je bil, sposoben na vse. Metal vam je čepico v polnem diru in streljal,» prevaja dr. Borštnik. Mesto je prevedeno zelo nesigurno in zato zelo previdno. Toda govorimo točno. Metati čepico v polnem diru poljubno kam, ne velja menda nikjer za posebno umetnost, zlasti pa ne na Kavkazu. Metati čepico v zrak in streljati v polnem diru vanjo, je večja umetnost, toda ljudje tega tudi na Kavkazu (ki je sicer zelo eksotična dežela) navadno ne delajo radi, ker bi bilo to predrago. Druge možnosti pa dr. Borštnikov prevod ne dopušča. Original pa pravi nekoliko drugače: «... vse je znal, ali pobrati čepico (s tal) v največjem diru, ali s puško streljati (vse je znal)». O teh mestih, ki sicer mogoče niso bogve kakšne važnosti za potek in razumevanje dejanja, govorim tako podrobno zato, ker bi rad pokazal, kako bi morala mislečega prevajalca že sama logika dotičnega mesta navesti na pravilen prevod. V tem oziru je z omenjenimi mesti sorodno tudi mesto na 16. strani v tretji vrsti od spodaj. Original pravi po zmislu sledeče: «... veš, njegova sablja je prava gurda. Pritakni ostrino k roki, sama se vpije v meso, takle oklep pa, kot ga imaš ti, je zanjo ravno toliko kot nič.» Prevajalec ni mesta popolnoma razumel, premislil ga pa tudi ni toliko, da bi bil videl, da je govor o oklepu v tesni zvezi z ostrino sablje. Zato je stavek raztrgal: «Pritakni ostrino k roki, sama se vpije v meso. Tak oklep, kot ga imaš ti, ni nič vreden.» S tem pa je pretrgal tok misli; to se pravi, mesto ni več organično. Kdor si bo mislil, da z navajanjem takih podrobnosti cepim dlako, naj premisli in videl bo, da ravno take podrobnosti tvorijo umetnino, kakor stanična tkanina organizem. V isto skupino spadajo še sledeča mesta: na 175. strani pravi prevod v 9. vrsti: «njena obleka je bila precej lahka...» — original pa: «njena obleka je bila več kot lahka» (ker je dekle vedelo, da bo najbrže moralo v vodo!). Na strani 115. stoji v 17. vrsti: «kneginja mi jo je predstavila kot svojo sorodnico» — razume se, da se je zgodilo obratno: «kneginja me ji je predstavila kot svoji sorodnici». Na str. 125. berem v 18. vrsti: «lica so (ji) plamtela: žal mi je je bilo!» Položaj je obraten. Stati bi moralo: «lica so ji plamtela: smilil sem se ji.» On se je vendar smilil nji, zaradi svoje umrle «polovice duše». Za to govori tudi nadaljevanje: «Sočutje — čustvo, ki tako lahko obvlada vsako žensko, je zasadilo svoje kremplje v njeno srce.» Kako je mogoče premišljeno napisati tako mesto v eni sapi? In najmanj vsaj premišljeno mora biti vsako mesto tudi pri prevajanju. V končnem govoru med kneginjo in Pečorinom govori kneginja po prevodu na 175. str. v 12. vrsti med drugim sledeče: «Vse mi je povedala (hči namreč)... Vedno si mislim: Razodeli ste ji svojo ljubezen — ona vam svojo... No, bolna je...» itd. Kakšen zmisel naj ima tukaj ta «vedno si mislim»? Zakaj si kneginja vedno misli vse to, kar potem našteva? Odgovora si ne morem misliti, fraza je popolnoma brez potrebe na tistem mestu. Original mi stvar pojasni. Mesto se v njem glasi takole: «Vse mi je povedala.. mislim (vsaj), da vse...» — točno tako. Zdaj ni več treba male začetnice za prvim mnogotočjem izpreminjati v véliko, ni treba drugega mnogotočja izpreminjati v dvopičje in ni treba več odgovarjati na ono vprašanje, ker je mesto sedaj čisto jasno, in — kar je glavno — fraza je smotrena in nujna.

To so v glavnem slaba mesta, kjer gre predvsem za razumevanje momenta in šele v drugi vrsti za znanje ruščine. Naj navedem še par mest, katerih nepopolnost je posledica prevajalčevega pomanjkljivega jezikovnega znanja. Na str. 14. berem v 6. vrsti sledeč popis konja: «... močan od sile, jaši na njem makar 50 vrst.» — Stati bi moralo: «... in kakšna moč! zdrži ti magari 50 vrst dirke». Na str. 61. vrsta 21. prevaja dr. Borštnik ukrajinski izraz: «Pobigla v slobodku» z «Je zbežala v slobodko» mesto «Je skočila (za trenutek, po opravkih) v slobodko». Na str. 106. stoji v 27. vrsti: «... v daljavi so kot srebrna rosa bliščale gore...» mesto «... v daljavi so kot srebrne čipke (franže) bliščale gore...» — Na 128. str. stoji v 3. vrsti od spodaj «njegova prozaična zunanjost» mesto «njegova praznična zunanjost». — Na str. 142. prevaja dr. Borštnik v 17. vrsti ruski «rosni večer» z «rožnati večer» — kakšen naj bi bil tak večer? — Na str. 183. napravi prevajalec iz preprostega stavka: «Gotovo je bil nabit, če je visel pri vzglavju» nekaj precej drugega: «Gotovo je bil nabit, če je visel navzdol s cevjo» itd.

V knjigi poleg vsega tega ne manjka lapsusov (vzrok jim more biti edinole površnost). Dr. Borštnik piše na primer: str. 11., vrsta 17., «drugi dan» mesto «drugo noč», potem str. 21., 6. vrsta, «v tvojih» mesto «v mojih rokah», str. 34., 14. vrsta, «na desno» mesto «na levo».

Na več krajih sem videl, da prevajalec izpušča po več besedi, včasih po cele stavke. Na strani 11. pa sta med 6. in 7. vrsto izpuščena kar dva odstavka. Ne bom jih navajal, ker bi referat še bolj narastel.

Končno se vračam še enkrat k vprašanju slovenščine. Naštel sem menda sedemkrat prezoperno besedo «pravi pravcati» in vseh sedemkrat še ne na posebno odgovarjajočih mestih. Ta besedica mi je bila novo opozorilo na nedostaten prevajalčev okus. Ta besedica in pa stavek, ki je unicum svoje vrste: «Vroč poljub je zadonel na mojih ustnicah».

Navedel sem vse te napake in hibe nekoliko podrobneje zato, da lahko drzneje vprašam Slovensko Matico, kako je mogoče, da tiska ta zavod podobne knjige? Ali pa, da povem še razločneje, kako je mogoče, da je natisnil ta zavod v preteklem letu kakovostno skoro izključno same take knjige? *Josip Vidmar.*

Sienkiewiczevi romani, I. Z ognjem in mečem. Povest iz davnih let. Iz poljščine prevel dr. Rudolf Molè. Ilustracije Olivove. V Ljubljani, 1923. Tiskovna zadruga. Izhajajo v snopičih po 4 pole. Snopič 1. in 2. po 7 Din.

Odkar se je pred tridesetimi leti z Mračetovim prevodom prvega dela slavne Sienkiewiczeve trilogije med nami raznesla slava tega najbolj popularnega poljskega pisatelja, se je pri nas število prevodov njegovih del vedno bolj množilo in z njim vred krog čitateljev. Ker so ti prevodi po večini že razprodani, je samo pozdraviti namero, da se naj izdajo najvažnejši v novih izdajah in v novih prevodih. Želeti bi samo bilo, da bi ti prevodi bili boljši kot sta ta dva prva zvezka.

Mračetov prevod uživa pri nas sloves, da je v njem fino pogojen epični kronikalni stil, v katerem je vsa Sienkiewiczeva trilogija napisana. Trebalo je torej — tako bi človek mislil — njegov prevod samo revidirati, popraviti eventuelne napake in retuširati sintaktične posebnosti, ki jih je takratna doba vrinila našemu jeziku. Tako bi dobili nekaj boljšega kot je Mračetov prevod in bi v tej reči napredovali. Molè pa je krenil po drugi poti: izkušal je napisati popolnoma nov prevod. A priori te namere ne moremo obsojati — saj jo lahko opraviči končni efekt. Tega pa ob teh dveh snopičih — žal! — ni mogoče reči.

Molè pušča prav po nepotrebnem in brez pravega razloga v svojem prevodu besede originala; tako dobimo pri njem stavke, ki so poprečnemu čitatelju neumljivi, ali pa dajejo zmisel, ki ga v originalu ni. Mirno prepiše besede, kakor: fantazija, invidia, modestia, adolescentia, diskrecija, majdan, ne da bi pomislil, kako mnogoobrazen je v stari poljščini — ki jo Sienkiewicz posnema! — pomen besede «fantazya»! Latinščina je integralen element stare poljščine, slovenščine pa ne! Mračè je take besede rabil, toda vestno jih je tolmačil pod črto! Pri Moletu (str. 12., 13.) in pri Mračetu nas sreča neki «hetman V.», v katerem bodo ljudje iskali ime, ki se začenja z «V». V resnici je to samo običajna poljska okrajšava za «hetman wielki», ki je po svojem činu višji kot «hetman polny». Drugod zavedejo Moleta v napake besede, ki so v poljščini enake ali podobne slovenskim, pa imajo drugačen pomen. Takoj na 7. str. ga je zapeljala poljska beseda «chronić», da je prevedel: «hranil (Mračè ima živil!) v divji stepi» namesto pravilnega «skrival v divje stepe»! Ali ni opazil, da se ta glagol v izvirniku veže z acc. pl., in ni pomislil, zakaj neki? «Tuman» ni «tema» (str. 15.), ampak «megla», «kącie» ni «koncu» (str. 109., ima tudi Mračè), amp. «kotu», poljska «pokora» je naša «ponižnost» (str. 110.), poljski «sejm» ni naš «sejem», amp. «zbor» (119.). «Kramny ataman» ni «kramov a.», kakor je mirno zapisal na str. 107., tudi ne «kramni a.», kakor stoji na sledeči strani, amp. «kramarski a.», kakor stoji pravilno nekaj vrst niže. Ali teh neskladnosti ni opazil vsaj pri korekturi? Večini nerazumljivi «kiji do kopij» (str. 108.) so prepisani po orig. «kije do spis». Poljski «kij» ni naš «kij» in poljski «do» nima enakih funkcij kakor naš. Pravilno bi bilo «ročniki (držaji) za kopja»! (V Moletovem prevodu mrgoli konstrukcij, v katerih je poljski «do» napačno postavljen nam. našega «k» ali «za».) Enako pravi orig. «hrastove palice» in ne «kiji» (str. 109.). Poljski «odbiwszy» ga je — kakor tudi Mračeta — zapeljal, da je napisal, da so trume «odbile vojskino zakladnico» (str. 110.), kar je neumljiva fraza; prav bi bilo «vlomile v». Nam. «vrat» nas na str. 118. osupne poljska «brama» (ki jo je Mračè prav poslovenil), na naslednji strani pa celo «brana» (ki jo ima tudi Mračè), ker si pač oba nista mogla prav misliti, da bi stali topovi v vratih taborišča.

Cela vrsta mest se nahaja, ki so iz drugih razlogov slabo ali napačno prevedena. N. pr.: str. 6. «w poludnie» ni «na jugu», amp. «opoldne» (oba sta prezrla temporalen akuzativ!); str. 7.: ne «kjer bi se imele poti strniti», kakor imata oba, amp. «ko so se imele poti napolniti (z ljudmi; «gdy» ni «gdzie»); «bardziej» ni «hitreje», amp. «bolj»; str. 8.: «złowrogi» ni ne «vražji» niti «sovražen» (str. 112.), amp. «zlovešč»; «zawtorować» ni «ponavljati», amp. «odgovarjati», «sekundirati»; str. 9.: «oczeret» ni «bičevje», amp. «trstje», «kaganek» ne «plamenica», amp. «svetiljka», «stos» ne «ogenj», amp. «grmada»; str. 10.: «obcy» ni «navzoč» (obecny!), amp. «tuj», «cienki» ne «temni», amp. «tanki»; str. 11.: «mimowolnie» ni «mimogrede», amp. «nevedé», «pewny» je «neki», ne «znan»; «Vaše moštvo je izkoristilo mojo opreznost» (Mračè: «Tvoji ljudje so se pognali za mojo neopreznost») — prav: «Vaše junaštvo je izravnalo (odtehtalo, nastopilo za) mojo neprevidnost»; «Sicer je imel opraviti s polkovnikom, o katerem se je na lastne oči prepričal» — prav: «Povrh pa je imel opravka s polkovnikom, o čemer se je takoj na...»; str. 12.: «To je bil tvoj posel, gospod» (Mračè: Ta posel si imel, gospod!») nam.: «Torej si bil poslanec; str. 14.: «Modestija tvoja tako govori, ta diči moža» (Mračè: ki diči moža) nam.: «Tako govori tvoja skromnost, ki je enaka tvojemu junaštvu»; str. 109.: «w izbie radnej» je poslovenil «v izbi» (Mračè ima prav «v zbornici»), ker očividno «radnej» ni razumel, saj piše na str. 111. in 114. za «obradującej» res «radujoče» (nam. zborujoče, posvetujoče se) in na str. 119. za «obrady» celó «obredi» (to bi bili «obrzędy»!) nam. «posveti»; str. 115.: «Kilka» ni «Koliko», amp. «Nekoliko»; «Trenutkoma sta dvigali kvišku roke dve brezlični kepi», prav: «Zdaj so dvigale krvave roke kvišku dve brezlični kepi...».

Večkrat je težko odločiti, ali ima človek pred seboj napačen prevod, ali tiskovno pogreško; očividno pa je, da se je kakor prevod, tako tudi korektura izvršila s preveliko naglico. Kaj naj reče človek slučajem: «sledovi obljudenega življenja» (str. 6.), «vzbuditi pozornost na človeku neznanega imena, zablodivšega v gluhi stepi» (str. 14.), «ob holmičnem vznožju» (str. 15.), dosledni pisavi «Zaporošci», «vudka», oblikam «registrovani», «svinojedi», napačni rabi prezenta perfektivnih glagolov in stavljenju pripovednega sedanjika namesto preterita, kar tako neprijetno seka kronikalni tok epopeje? Silna naglica dela se vidi tudi na premnogih slučajih, kjer Molè izpušča besede originála, atribute in važne členice, ki delajo zvezo med posameznimi stavki. Odtod menda tudi prihaja, da prav nič ne pazi na funkcijo perfektivnih in imperfektivnih glagolov in zapiše, kar mu pač poteče iz peresa. Klasičen primer je konec I. poglavja: «To rekši, je zajahal z vzgorja, a za njim molojci. V kratkem jih je zakrila tema in noč. Šele, ko so prehajali že nekaj poti, je veter prinašal od njih glasove kozaške pesmi (sledi pesem 11 vrstic). Glasovi so polagoma potihnili, potem pa se stopili z vetrom, šumečim po trstju.» Prav bi bilo: «To rekši je zajahal z vzgorja, a za njim so krenili molojci. V kratkem sta jih vzela megla in noč. Šele, ko so prejahali že nekaj poti, je veter prinesel od njih glasove kozaške pesmi... Glasovi so polagoma ugašali, potem pa se stopili z vetrom, šumečim po trstju.»

Ti primeri, vzeti samo iz dveh poglavij (I. in XI. — za podlago mi služi «Wydanie Jubileuszowe. Warszawa. Gebethner i Wolff. 1903»), so pač dovolj dokaza, da se bo moralo delo nadaljevati neprimerno bolj skrbno kot se je začelo. Poizkus, priobčen v teh prvih dveh snopičih, kaže, da je Moletov prevod za Mračetovim daleč zaostal. Kako neizmerno zaostaja njegov popirnati in vsakdanji jezik za bogatim in sočnim besedjem Mračetovega teksta, o tem se lahko prepriča vsak, ki oba primerja. *J. A. G.*

Ivić Aleksa: O srpskom i hrvatskom imenu. Izdanje knjižarnice S. B. Cvijanovića. Beograd. 1922. 20 str. Cena 2 Din.

Južni Slovani se niso naselili na balkanski polotok kot enotno pleme, temveč so prinesli svoje plemenske formacije in plemenska imena iz severne domovine. Od teh raznih plemenskih imen sta se do danes ohranili v sredini južnih Slovanov imeni Srbov in Hrvatov. Že v začetku sta ti dve plemeni živeli vsako svoje politično življenje, pozneje jih je še bolj ločila verska razlika, latinska kultura na zapadu in bizantinska na vzhodu. Po izvajanjih prof. Ivića pa še do danes ni docela dovršen proces opredeljenja naroda za hrvaško ali srbsko ime; a ko je prejel del naroda pravoslavno vero, drugi pa rimsko-katoliško, se je s tem večinoma tudi družilo opredeljenje srbskega, odnosno hrvaškega imena, medtem ko so muslimani v Bosni, Bunjevci in Šokci v Baranji po večini še do danes neopredeljeni.

Na hrvaško ozemlje so se tekom stoletij priselili južni Slovani pravoslavne vere, katere imenujejo zgodovinski viri z raznimi imeni. Nastane vprašanje, ali naj te priseljence — ker so pravoslavne vere in ker uporabljajo cirilico — istovetimo s Srbi ali ne? Prof. Ivić sklepa v VII. poglavju svoje brošure tako: «Medju mahinacijama, kojima se služila Austro-Ugarska monarhija u politici, omiljeno sredstvo njeno bilo je stvaranje zbrke u narodnosnim pojmovima ... Naučenjaci su nesvesno uvlačeni u službu tih političkih ciljeva austrijskih. Hrvatski naučenjaci su, svakojako nesvesno, ... poslužili mnogo austrijskoj politici ... da pisući o prošlim stolećima, u celoj Hrvatskoj i Slavoniji ne nalaze ni jednog jedinog Srbina, nego mesto Srba nalaze samo Vlahe.» O Klaićevi zgodovini Hrvatov pa sodi: «Ali kako strašno pada vrednost i ozbiljenost njegovom (i. e. Klaićevom) naučnom radu, kada prelistate njegovu Poviest Hrvata pa nalazite posvuda Vlahe u Hrvatskoj i Slavoniji, a o Srbima nigde ni spomena nema.» Ker sega Klaićeva zgodovina šele do l. 1608., odpade pred vsem priseljevanje Srbov pod vodstvom Arsena Čarnojevića (l. 1690.) in moramo natančneje ogledati le one priseljence prejšnje dobe, ki jih Klaić nazivlje Vlahe, a jih Ivić prideluje Srbom.

Vlahi so bili prvotno romanskega pokolenja, a so že zgodaj prevzeli — z malimi izjemami (Krk, Istra) — govor obdajajočih jih južnih Slovanov, ne da bi se istočasno tudi socijalno z njimi združili. Ostali so pastirji in trgovali s proizvodi živinoreje. Na Hrvaškem se pojavljajo najprej okrog leta 1320. ter infiltrirajo polagoma vso deželo. Razume se, da so govorili že ob tem prvem naseljevanju na Hrvaškem srbsko-hrvaško in da so bili po večini pravoslavni, a njihov socijalni položaj je ostal tudi v novi domovini neizpremenjen in se niso istovetili ne s Hrvati, ne s Srbi. Te priseljence imenujejo zgodovinski viri dosledno Vlahe ali Morlake in tudi sami se ne imenujejo drugače nego Vlahi. Prim. iz 1330. l.: «Srьbinь da se ne ženi u vlasěhь.» (Miklosich, Monum. serb. 98.) Statut iz 1436. l.: «... da ne drže Hrvati Vlahov mimo jednoga bravara ... i Srblin da nemore otdati na Vlaha, ni Vlah na Srblina.» (Klaić, Povjest V. 17.) Leta 1481./82. razglasuje Ajaspaša, gospodar hercegove zemlje, «svake vrste ljudem, vlahom i srblem», da je Dubrovnik zopet ozdravel (Truhelka, Turskoslovjenski spomenici, str. 67.). Po Jirečku pa so dalmatinski Vlahi še v 16. in 17. stoletju vsaj deloma še govorili romansko. Tudi poznejši priseljenci 16. in 17. stoletja se še vedno imenujejo Vlahi, še leta 1668. se podpisuje episkop «slavonskih Srba» (tako imenuje prof. Ivić te priseljence) Gabriel Mickich, episcopus Valacorum in Croatia (Ivić, 3). Ob tem času pa se pojavljata že tudi naziva Rasciani in Seruani (gradivo gl. pri Iviću), kar nam predvsem dokazuje, da so se zavedali verske sorodnosti s Srbi, odnosno da jih je identificirala rimsko-katoliška duhovna in posvetna gosposka zaradi njihovega pravoslavja s Srbi. Mimogrede naj omenim, da nima odlomek pisma kralja Ferdinanda iz leta 1538. na str. 9. Ivićeve brošure: «Rasciani sive Serviani atque Valachi, quos vulgo zrbschy vocant» dokazilne moči, ker čitajo drugi zgodovinarji na tem mestu «Zytschy» (= Čiči), a ne «zrbschy» (gl. Monum. spect. hist. Slavorum merid. XXXVIII. 411., Klaić, Povjest. VI. 26. in v «Hrvatu» 1922., br. 650). A baš to pismo razlikuje med Rasciani — Srbi in Valachi ravno tako kakor n. pr. prošnja J. Jurišića iz iste dobe, naj podeli kralj Ferdinand Vlahom («Walächen») iste svobode kot Srbom («Sirfen»). Klaić, Povjest. VI. 26. Dokazano pa s tem gradivom še ni, da se vsi priseljenci «u to doba već ni po čemu nisu razlikovali od Srba u Srbiji ili u Crnoj Gori» (Ivić, 8), in da jih je zaradi verske pripadnosti in uporabljanja cirilice prideliti Srbom. Spričo dejstva, da jih viri tudi še v tej dobi imenujejo Vlahe, odnosno da razlikujejo med Vlahi in Srbi, nastane pred vsem vprašanje, ali in v koliko so ti novejši Vlahi s starejšimi priseljenci v zvezi in sorodstvu, odkod so se sploh posamezne skupine priselile in ali so bili že v prejšnjih bivališčih opredeljeni. Tu bi bilo treba zastaviti nadaljnja preiskavanja, ki bi potrdila ali ovrgla Klaićevo mnenje, da moramo smatrati Vlahe 16. in 17. stoletja «gomilom puka jezika hrvatskoga ili srpskoga, koja tada nije imala nikakve narodne svijesti» (Povjest, V, 409). Dejstvo, da je dobil pozneje naziv «Vlah» sramotilen pomen[1], je za raziskovalca starejših dob popolnoma postranska stvar; sploh ne kaže projicirati sedanjih razmer v preteklost, ker bi moglo nastati «stvaranje zbrka u historijskim pojmovima», mislim pa tudi, da ne gre očitati zgodovinarjem, ki so Klaićevega mnenja, da «su nesvesno uvlačeni u službu političkih ciljeva austrijskih». Taki pojavi rahločutnosti, ki z mikroskopom gleda, spadajo v dnevno časopisje in «grešnik» se bo našel celo v častni družbi našega pokojnega Levstika in Aškerca!

Škoda, da ne moremo obuditi kakega spornega Vlaho-Srba iz 16. in 17. stoletja, da bi njega samega vprašali, kako in kaj — najbrž bi nam odgovoril v istem zmislu kakor dubrovniški ribič prof. Murku na vprašanje, kak jezik govori: «Gospodine, mi govorimo, kako nas je majka naučila, a jeli je to jezik srpski ili hrvatski, o tom neka se svadjaju gospoda.» *A. Pirjevec.*

Aleš Ušeničnik: Uvod v filozofijo. (Konec.)

Ne spuščam se v podrobno kritiko teh izvajanj, pripominjam samo, da zamenjava Ušeničnik konstantno doživetje z metafizično-transcendentnim dejanstvom. Po mojem mnenju se duh ob prvem spoznanju kvečjemu zave, da se spoznanje mora ravnati po doživetjih, ne pa doživetja po spoznanju, ne zave se pa, kakor trdi to Ušeničnik, da se mora spoznanje ravnati po dejanstvu kot metafizični realnosti. Ne oporekam, da ne snuje um pri refleksiji ob prvi spoznavi prvih načel, mislim pa, da so ta načela zakoni doživetja in ne zakoni bitja. Istotako, razlog in vzrok, da um ob misli: cogito, ergo sum, ne dvomi o svojem bivanju, ni razvidnost dejanstva, marveč razvidnost doživetja. Doživetje izključuje vsak dvom. Če je že razvidnost sodilo in pravec resnice, ni ta razvidnost razvidnost dejanstva, marveč razvidnost doživetja.

---

[1] Kako daleč je segala animoznost med bratom Hrvatom in Srbom v šestdesetih letih minulega stoletja, torej v dobi narodnega prebujenja (!), nam priča dr. Tkalac leta 1864., ko poroča, da je bil on edini Hrvat, ki je izkazoval srbskemu narodu svoje simpatije. A zato so ga zaznamovali kot odpadnika hrvaškega naroda in katoliške cerkve (!): «Und dies sind nicht die unteren Schichten des kroatischen Volkes, die sich des Spitznamens «Vlasi» und «Vlaška crkva» bedienen, um die Serben und die orthodoxe Kirche damit zu bezeichnen, es sind dies besonders sogenannte «Gebildete», die in dieser Art Patriotismus und Toleranz excelliren.» (Ost und West. 1864. št. 16., str. 698.)

4. Če mislim nase, je misleči subjekt obenem objekt. Ker se pa subjekt zaveda samega sebe kot realnosti, izraža torej tudi spoznani objekt, ki je isti s subjektom, realnost. V spoznanju realnosti ni torej nobenega protislovja. Ker se ob spoznanju te prve realnosti po refleksiji duh zave tudi prvih načel, ki so obenem zakoni bitja in mišljenja, ker se zlasti zave tudi načela vzročnosti, je že tudi na sploh ugotovljena vez med idealnim in realnim svetom. Skepticizem je v živo zadet. Objektivno spoznanje je mogoče. Možne so tudi splošne spoznave in tudi v njih se izraža objektivnost. V zavesti se javi vse, kar se javi, kakršno je. Če je pa zavest nezmotljiva, so nezmotljive tudi sodbe, ki so neposreden izraz pričevanja zavesti. Predmet zavesti je tudi spoznanje, da merijo čutne zaznave na vnanje objekte.

Ušeničnik se moti, če misli, da je z njegovim argumentiranjem skepticizem v živo zadet. Skepticizem se ne obrača proti razvidnosti doživetij, temveč proti naziranju, da se da potom logičnih operacij s pojmi, ki slone koncem koncev vendarle na naših doživetjih, priti do spoznanja transcendentne realnosti, do realnosti, ki je a priori izven vsakega doživetja. In ker temelji tudi vsak poizkus dokazati možnost takega spoznanja na takih logičnih operacijah, se nanaša skepticizem tudi in predvsem na take poizkuse. Skepticizem zanika vrednost vsake spekulacije, ki prekorači meje možnega doživetja in se izgublja v razmotrivanja o notranjem bistvu tega, kar je, ki operira n. pr. s pojmi, kakor je pojem nujnega bitja, to je bitja, ki ima samo v sebi zadosten razlog ne le za to, da je takšno in takšno, da tako ali drugače deluje, da je v tem ali onem stanju, da ima to ali ono bitnost, temveč da je. Realnost, ki ni dostopna nobenemu doživetju, se ne da doseči z nobenimi načeli, ne z načelom protislovja in ne z načelom vzročnosti. Kako se naj tudi iz dejstva, da sem in da se zavedam, da sem, prerijem do nečesa, kar nikakor ne more biti vsebina mojega doživetja. Po načelu zadostnega razloga sicer lahko sklepam na nekaj kot na razlog mojega bivanja, s tem je pa tudi vsa stvar končana. Dokazano je, da mora po tem načelu eksistirati tak razlog, ni pa dokazano, da faktično eksistira.

Pa čujmo avtorja dalje!

5. Zavedamo se, da gledamo pestrobarven svet, torej da gledamo. Prav tako jasno se zavedamo, da je to, kar zaznavamo, nekaj objektivnega, to se pravi, nekaj, kar se ima vsaj v idealnem oziru kot objekt k spoznavajočemu subjektu. Vprašanje je le, kako je z realno objektivnostjo. Da so predmeti, ki jih zaznavamo, res izven nas, o tem imamo najprej naravno izvestnost. Ta naravna izvestnost ni drugega kot izraz razvidnosti. Razvidnost je pa zadnji razlog izvestnosti in pravec resnice. Refleksivno pa utrdimo izvestnost o vnanjem realnem svetu s sklepanjem po načelu vzročnosti. Ker se pa imajo občutki k zunanjim predmetom kakor učinki k vzrokom in ker je med učinki in vzroki vedno vsaj odnos analogije, je vnanji svet vsaj primeroma tak, kakor ga zaznavamo.

Izraz, da se zavedamo, da gledamo pestrobarven svet, ni točen. Nekaj drugega je doživljaj gledanja in nekaj drugega doživljaj videnja. V različnosti teh dveh doživljajev leži vzrok logične objektivacije sveta. Tudi ni točno povedano, da utrdimo izvestnost o vnanjem realnem svetu s sklepanjem po načelu vzročnosti. Po tem načelu kvečjemu svet logično objektiviramo, izvestni o njem smo neposredno v doživetju. Zmotno je nadalje naziranje, da so transcendentno-realni objekti vzroki naših občutkov in da je vsled tega «vnanji svet» vsaj primeroma tak, kakor ga zaznavamo. Prvič ne morejo biti materijalni objekti vzrok psihičnih pojavov: kako naj vpliva materija na psiho? in drugič, kaka analogija naj vlada med psihičnimi občutki in materijalnimi objekti, za slučaj, da bi bili oni učinki teh?

Vsa nevzdržnost Ušeničnikovega sistema se kaže v njegovi teoriji spoznav.

6. Izkustvo in refleksija učita, da nimamo spoznav od početka, ampak da jih dobivamo le sčasoma pod vplivom objektov. Ker pa objekt sam na sebi ne more biti tisto, kar spoznavalno zmožnost formalno določa in udejstvuje, saj je objekt izven subjekta, spoznavalna zmožnost pa subjektu imanentna, more spoznavalna zmožnost vzprejeti od objekta le neki vpliv, nekak vtisk in odtisk, v katerem se objekt subjektu razodeva. Zato lahko trdimo, da spoznavalna zmožnost prejme od objekta neko spoznavno determinanto. Izkustvo in refleksija nas dalje učita, da je naše spoznanje objektivno in mnogokrat realno objektivno. S tem se razodeva druga svojstvenost naših spoznav. Kar spoznavamo, niso spoznavne determinante, te so namreč samo sredstvo, ki v njem spoznavamo objekte. Spoznanje samo meri naravnost na objekte. Objekt je v subjektu intencijonalno, to se pravi, v subjektu je spoznavni lik, ki v njem spoznavajoči subjekt vsled svoje svojske spoznavne energije zre objekt sam. S tem, da spoznavajoči subjekt pod vplivom objekta objekt v sebi nekako vitalno spočne in obnovi, ga že tudi spozna, in sicer ga spozna samega v sebi. Tu notri tiči tista skrivnostna posebnost spoznanja. Napačno je namreč, da bi spoznavajoči subjekt zrl samo sliko objekta, zre marveč objekt sam. Bistvo spoznanja je prav v tem, da subjekt sprejema vtiske in v tistih vtiskih, kakršni so, dozira objekte. Le način je subjektiven, vsa vsebina, ves izraz z vsemi potezami je objektiven. Vtiski kajpada še niso zaznave. Zaznava je vitalni dej spoznavajočega subjekta, dej čisto svoje vrste. Reči moram, da vsega tega, izvzemši stavka, da je spoznanje skrivnost, ne doumem. Ne glede na to, da mi, kakor rečeno, ni jasno, kako naj vpliva materijalni (razsežni) objekt na imaterijalni (nerazsežni) subjekt, tudi ne uvidim, kako naj v spoznavnem liku subjekt zre objekt sam in ne lika. Kako naj subjekt spozna v nerazsežnem liku razsežni objekt. Kaj naj to znači, spoznavajoči subjekt spočne pod vplivom objekta v sebi objekt in ga spozna. Leži v liku nujnost tega spočetja? Lik objekta, ki determinira subjekt tako, da zre subjekt v njem objekt sam, kakršen je sam na sebi, v svojem bistvu, vendar ni več lik objekta, ampak objekt sam. Kako pa pride razsežen objekt v nerazsežen subjekt? Če je pa lik samo lik, to se pravi, če ni v liku objekta v svojem bistvu, kako ga more subjekt iz sebe spočeti? Kje je rečeno, da ga spočne takšnega, kakršen je izven subjekta v svoji materijalni razsežnosti? Kako pride subjekt sploh do spoznanja razsežnosti, če ni niti sam niti lik objekta v njem razsežen? Vse to so nepremostljive uganke, nerazumljivi odnosi med subjektom in objektom, ki ne samo, da nam ničesar ne pojasne, temveč ki naravnost izzivajo skepticizem.

Dr. Alfred Šerko.

Samoznaki slovenske stenografije. Sestavil prof. Adolf Robida. Ljubljana 1921. Cena 2 Din.

Prvo zbirko «Samoznakov in okrajšav v slovenski stenografiji» je priredil zaslužni nestor slovenskih stenografov, Novak. Izšla je v izvestju novomeške gimnazije za šolsko leto 1893./1894. ter zbog svoje temeljitosti vzbudila v vseh stenografskih krogih največjo pozornost in priznanje. — Leta 1896. pa je isti avtor izdal zelo priročen in še popolnejši «Zaznamek okrajšav korespondenčnega pisma» na 105 straneh. Ker je Novakova zbirka v knjigotrštvu malone pošla, smo sprejeli s prijetnimi občutki jedva 16 strani broječi skromni vademecum, ki vsebuje poleg odločnih samoznakov tudi nekatere končnice, navadnejše kratice, označbe za dneve in mesece ter nekaj najbolj pogosto rabljenih okrajšav. — Pisava v prof. Robidovi zbirki se vobče strinja z Novakovo učno knjigo. Prireditelj v početku zbirke pregledno navaja one besede, ki so slične ter se prav lahko zamenjavajo. Razen besede «kraljev» na 9. strani, ki je pomotoma osenčena, je stenogram brezhiben ter po prof. Osani tudi lično izveden. Za označenje novega samoznaka za «Jugoslavija» uvaja avtor začetnokončno okrajšavo s spajanjem prvega in zadnjega zloga. Meni se vidi brzotečnejše in prikladnejše spajati začetni zlog s poslednjim zlogom ter pisati «Ju-vija». — V pridevniku «stenografičen» se je prof. Robida oddaljil od Novaka, ki izpušča «grafi» ter piše steno-čen in ne steno-ičen. Znak za sto tisoč je povzel po Magdičevem hrvatskem prenosu ter ga označuje s črtico pred ničlico navzdol, medtem ko ga piše Novak po češkem tesnopisu s črtico navzgor. Samovoljne premembe Novakovih ustaljenih oblik iz ozirov potrebne enotnosti in edinosti v slovenski stenografiji ne morem odobravati, dokler ni bodoči stenografski kongres kot edino merodajni, za presojo in ukrepe upravičeni forum razpravljal o konkretno utemeljenih izpreminjevalnih predlogih glede danes v slovenski stenografiji splošno priznanih in veljavnih Novakovih načel. — Umestno bi bilo označiti v zbirki samoznake s podčrtanjem, kakor jih loči od ostalih okrajšav prof. Jamnicky v leta 1893. prirejeni zbirki «Samoznaci i pokrate hrvatske stenografije». Sicer pa Robidova zbirka kot delno nadomestilo Novakovega zaznamka okrajšav, čigar novo izdajo bi kazalo v doglednem času pospešiti, začasno ustreza svojemu namenu in bo dobro došla našim mlajšim stenografom. *Rudolf Binter.*

Mlinarjev Janez, slovenski junak ali uplemenitba Teharčanov. — Spisal po narodni pripovedki iz srede petnajstega stoletja F. Kočevar. Šesti natis. Založila Goričar & Leskovšek, Celje. 1922. 142 str.

Ta med narodom zelo priljubljena povest je izšla že v šestem natisu, kar je dobro izpričevalo njene privlačne sile, ki obstoja v spretno zamišljenem dejanju, ki mu je za podlago uplemenitba Teharčanov pred dobrimi pet sto leti. Slog spominja na naše idealizujoče pisatelje-pripovednike prejšnjega stoletja, ki so imeli navado deliti osebe kakega romana ali povesti v dva tabora črnih in belih ter so na ta način znali preprostemu čitatelju izvabiti celo solze genotja. Ker te izdaje ne kazi slab jezik, kakor «odlikuje» večino slovenskih povesti za ljudstvo, je knjiga simpatično ljudsko berilo. *Miran Jarc.*

Kronika.

Moderna ruska lirika. V zbirki «Kniga dlja vsjeh», ki izhaja v založništvu «Misli» v Berlinu, je izšlo več zbornikov novejše ruske lirike. V celoti nam ti zvezki podajajo nekako antologijo ruske moderne od Baljmonta do najmlajših, dasiravno v nobenem zborniku ni sistema in preglednosti in se že na prvi pogled opažajo kričeče vrzeli. Najnovejših (futuristi, dadaisti) emigracija sploh ne upošteva, kar bi bilo navsezadnje odpustljivo, tudi če stara poezija ne more biti sodnik novi; manjka pa več resnejših, tudi izven Rusije znanih imen. Tako n. pr. ni niti z besedico omenjen fini erotik Igor Sjeverjanin, ki ima vzlic iskanemu artizmu močno lirično noto. Kljub vsem nedostatkom in izrednim težkočam pa so 4 zborniki ruske lirike, ki nam jih nudi omenjena zbirka, pravo bogastvo poezije: greda cvetlic, ki se po svoji slikovitosti in globoki lepoti približuje cvetličnjakom romanske poezije, zlasti francoski moderni liriki. Nek poseben čar leži v teh liričnih zbornikih; zdi se, da tudi iz najdrobnejših cvetk veje skrivnost velike revolucije, ki pretresa ruska tla in še silneje rusko dušo. Ledena rosa smrti se oprijemlje teh verzov, tu debela kakor solza, tam fina kakor najdrobnejši biserni prah. Skoraj brezupen je ruski beg od realnosti v imaginarne dežele simbolistične poezije; tam, kjer je Rus najdalje od sebe, je podoben relikviji, ki jo mati hrani po umrlem sinu. Povsod se razgalja kruta nujnost, neizbežna kakor smrt, in od vsepovsod zro votle oči apokaliptičnega okostja, ki se mu pravi: Ruska Realnost. Lirikova duša je od vseh najfinejša in zato mu je bolest najbolestnejša, krutost najkrutejša, resničnost najresničnejša. Tudi če skriva svoje oči z drhtečimi prsti in svojo bližino potaplja v mistične daljave, mu vendar resničnost privre skozi prste kakor sok iz grozda, ki ga je stisnila drobna ženska pest.

Ton prikrite groze, pritajene bolesti in do dna izmerjene nižine življenja — je osnovni ton najnovejše ruske lirike in na tem tonu nastajajo najeksotičnejše melodije in najbolj ekspresijonistične slike. Zato je ruska lirika na potu k osamosvojitvi in samoniklosti. Morda bo Rus odkril vrelce pesniških emocij, ko bo Evropa najbolj žejala za njimi, vračajoč se s praznimi vrči od izsušenih studencev. Mlada ruska lirika ima danes v svoji sredini tako svež in čist pojav, da jo lahko zavidajo vsi zapadnjaki, ki iščejo poti med simbolizmom in ekspresijonizmom. To je Vjačeslav Ivanov. Prezgodaj umrli Blok je premalo znan, da bi v čistih vodah njegove poezije iskal zapadnjak svoj najfinejši odraz. Drugi poetje gredo za Nesmrtnimi. Miselni preobrat, ki se pripravlja v Rusiji in katerega najbolj označuje neobičajno vzrasli nagib k religioznim ekstazam, k metafizični poglobljenosti življenskega nagona, bo osvežil tudi lirične talente in prepojil ustvarjajoče duhove s tisto silo, ki jo dajejo le večne ideje, obsegajoče neskončne horizonte. Vjačeslava Ivanova in Aleksandra Bloka se je že dotaknil Puškinov «šestokrili serafim» in jima pokazal v rdečih revolučnih plamenih sledove Krista, mističnega sina božjega. Ruska lirika kakor tudi ruska umetnost sploh ne gre s koraki somnambule in razširjenih rok k obzorjem Absolutnega.

V omenjenih zbornikih je ta sled še rahla, neizrazita, saj dobršen del verzov poteka iz predrevolučne dobe, na drugi strani pa vrve epigoni, emigračni pesniki, patriotični stihotvorci itd. Zato se pa metafizična linija opaža pri lirikih, ki so se že iskristilizirali kot pesniške individualitete. Zbornik «Iz ruskih poetov» prinaša na slepo roko izbrane najnovejše proizvode K. Baljmonta, V. Brjusova. A. Bloka, F. Sologuba in D. Merežkovskega. Najsilnejši med njimi je Blok in zato je tudi stopil najdalje od stare obale; vendar pa tudi že ostali slutijo bodoča jutra in iztezajo roke k zarjam Absolutnega. V «Antologiji sodobne poezije» sta «večna sopotnika» Ivanov in Kuzmin. «Poezija boljševiških dni» vsebuje večinoma proizvode emigrantov poleg Blokove «Dvanajstorice». Tu prevladuje nacijonalistični ton, ki tu in tam nagloma vzkipi k preludiju vsečloveštva. Najboljši je zbornik «Poezija revolučne Moskve», ki ga je uredil pesnik Erenburg in opremil s kratkim uvodom. Tu je posebno bogato zastopan Vjačeslav Ivanov. Njegovi «Zimski soneti», ki jih je spesnil l. 1920., so globok izraz ruskega hrepenenja v mrzli zimi materijalistične revolucije. Misli so vklenjene v strogo formo soneta, kakor je ruska duša zaprta v forme vsakdanjosti in neizprosne borbe z notranjim in zunanjim življenjem. A preko pravilnosti in zaokroženosti forme se odpirajo neskončna obzorja iskanja in hrepenenja. Zima čisti zrak in drobi zemeljsko prst, da je rodovitnejša; tako pripravlja pot sejalcem. Te sejalce oznanja nova ruska umetnost. Prišli bodo kakor je prišel Mesija, ko so ga videli preroški duhovi. *B. Borko.*

Nove knjige.

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Angjelinović Danko. Latice. Pjesme. Zagreb. Hrv. štamparski zavod, d. d. 1922. 163 str. 20 Din.

Brinar Josip. Slovenska vadnica. Višja stopnja. Celje. Goričar & Leskovšek. 1922. 152 str. Broširano 14 Din.

Gvozdanović Dimitrije. Arditi na otoku Krfu. Zagreb. Hrv. štamparski zavod. 1922. 73 str. 30 Din, po pošti 2 Din več.

Koledar, komunistični za nav. leto 1922. Uredil ing. Drag. Gustinčič. Trst. Socialna Matica Ljudskega odra. 1922. 242 str.

Kozina Pavel. Pevska šola za ljudske, meščanske, srednje in glasbene šole. Ljubljana. «Jug.» 1922. VII + 59 str. 9 Din.

Kunaver Pavel. Kraški svet in njegovi pojavi. Poljudnoznanstven spis s slikami. Ljubljana. Učiteljska tiskarna. 1922. 104 str. 36 Din.

Lišće, jugoslovensko. II. preradjeno izdanje. Sakupili dr. Mirko Deanović i Niko Stipčević. Split. «Jugoslovenska Matica». 1922. 335 str.

* **Milojević Miloje.** I., II. Horske pesme. Beograd. Društvo za zaštitu jugoslovenske dece. 1920. 31 in 29 str. Zvezek po 10 Din.

Mladina, proletarska. Glasilo S. M. J. D. «Iskra». Izhaja štirinajstdnevno. Odgovorni urednik Kusold Al., Ljubljana. «Iskra». 1922. 12 str. Štev. po 2 Din.

Nauk, državljanski za obrtna učilišča. I. Obrtnik v svojem poklicu. Po K. Bergmanna naučni knjigi priredil s sodelovanjem A. Mikuša Henrik Podkrajšek. Ljubljana. Kr. zaloga šolskih knjig in učil. 1921. IV + 104. 10 Din.

Podkrajšek Henrik. Knjigovodstvo za lesne obrti. Ljubljana. Kr. zaloga šolskih knjig in učil. 1922. 346 str. Mehko vezana 26 Din, poltrdo vez. 28 Din.

Rozman Ivan. Naša bol. Nekoliko zgodovine k položaju na Koroškem. Ljubljana. Zvezna tiskarna. 1922. 65 str.

Sinclair Upton. Jimmie Higgins. Z dovoljenjem avtorja prevel Ivan Molek. Chicago, Ill. Leposlovna in znanstvena knjižnica Slov. nar. podporne jednote. 1921. 481 str.

Slovnica, slovensko-angleška. Chicago, Illinois. «Književna Matica». S. N. P. J. 1922. 364 str.

Šah. Št. 1—2. I. let. Maribor. Izdaja mariborski šahovski klub za «Jugoslovenski šahovski savez». 1922. 16 str. Za pol leta 12 Din.

Šarabon Vinko. Gospodarska geografija. Ljubljana. Jugoslovanska knjigarna. 1922. 310 str. 45 Din. (Znanstvena knjižnica, zvezek 3. in 4.)

Umetnost, slovenska. I. (Franke, Gaspari, Jakopič, Klemenčič, Sternen, Saša Šantel, Henrika Šantel, Tratnik, Vavpotič.) Ljubljana. Umetniška propaganda. 1922.

Vlahov Šimun. Misli i fantazije. (U hrvatskom i slovačkom jeziku.) Zagreb. Naklada piščeva. 1922. 31 str.

Urednikov «imprimatur» 24. oktobra 1922.

LJUBLJANSKI ZVON
Mesečnik za književnost in prosveto

XLII. letnik 1922 12. številka

A. Funtek: (Konec.)

O besedilu naših popularnih pesmi.

Druga skupina naših popularnih pesmi je sestavljena iz takih, ki poudarjajo slovenstvo in slovanstvo ali pa samo vobče proslavljajo domovino in rojstni kraj. Prvenstvo med vsemi gre, kar se tiče malovrednosti, **Razlagovemu** naročilu «Mladini» z uvodno fanfaro «Od Urala do Triglava». Kakor znano, čuva po tej pesmi majka Slava gorostasnega velikana — slovanski narod. Od vzhoda in od zapada se razlega mila pesem; narod «zĕva», toži Bogu svoje muke, «dĕtca sklapa svoje ruke. Oj mladino, k majci leti, hvataj uma svĕtle meče za slobodu i krst sveti! Mladež slavska ne odreče.» — Kaj pomeni vse to? Mati Slava **čuva** slovanski narod. Ali se pravi to, da ga brani ali da skrbi zanj, da ga neguje, varuje, ščiti ali kaj sploh za ves božji svet? In ta slovanski narod je velikan, pa še «gorostasen» velikan, torej velikanski velikan, ki mu pač ne bi bilo treba nikakršnega materinskega skrbstva. O da, treba mu ga je, ker trpi, ker «zĕva». Kaj je to zopet? Pleteršnik registrira za «zevati»: 1.) zijati, zevati za čim = hrepeneti; 2.) kričati, bahavo govoriti in 3.) dihati. Kateri pomen utegne biti tukaj pravi? Ali narod **hrepeni** (po čem?) ali **kriči?** V hrvaščini je «zijevati» = zijati; to je treba konstatirati že zaradi tega, ker tonejo Razlagovi verzi v tisti ogabni jezikovni brozgi, ki se imenuje «ilirščina». In ko narod zeva, «sklapa» mladež, «nada majke bistra, živa», «ruke» (morda pomeni to, da krči pesti?). To mladino apostrofira pevec, naj pohiti k majki Slavi pa naj poprime («hvata») uma svetle meče (Cegnarjeve!) za svobodo in sveti križ! Kakor vse kaže, je treba duševnega dela za svobodo in krščanstvo — namreč pri vsem gorostasnem velikanu, ali pri vseh njegovih delih od Urala do Triglava, Krkonoš in do Balkana; takšno delo pa se dá pričakovati samo od mladine. In ta mladina je dostopna za to delo — saj se končuje pesem učinkovito z besedami «Mladež slavska ne odreče». — Naj sučem to zmes, kakorkoli jo hočem, do živega ji vendarle ne morem. To je tip rodoljubarskega govoričenja brez logične zveze in brez vodilne ideje, ako ne tiči vodilna ideja v pozivu, naj začne slovanska mladina intenzivno delovati za svobodo in — krščanstvo (za krščanstvo seveda tudi pri vseh Slovanih, ne morda samo pri južnih, ki so takrat še tičali v turškem robstvu). Poleg vsega tega pa ne morem preko personifikacije slovanskega naroda kot «gorostasnega velikana», ki ga čuva majka Slava, in do tal bi se odkril umetniku, ki bi mi postavil to veličastno personifikacijo z deco vred, ki «sklapa ruke», naslikano ali pa izklesano pred strmeče oči...

Še druga **Razlagova** pesem bodi postavljena semkaj, pesem «Domovini». Njeno besedilo je sicer občeznano; vendar pa se mi zdi potrebno, da ga obnovim v skromni prozi. Ti, slovenska domovina, si meni zemeljski raj. Tuje šege, «tuje ljudstvo» so sicer prijatelji, niso pa «braća»; mene veseli samo slovansko čuvstvo. Sprejmi moj poljub, moje srce; da bi bila vedno matka, nepozabljena nikdar! — Prijatelj, ki poješ to pesem, jo poješ brez misli, ker si samo zaverovan v prikupno melodijo. Zato pa se v prvi kitici ne zavedaš, da ni domovina nikoli **kraj**, ampak da je vedno le **zemlja, dežela**; tudi te ne moti naglas «zeméljski» namesto zémeljski. V drugi kitici ti prav tako ne kvari lepe domoljubne ubranosti stilistično-logični nestvor, da so tuje šege, tuje ljudstvo prijatelji, «braća» ne; ko pa bi bil malo razsodnejši, bi si dejal, da tuje **šege** ne morejo biti ne prijatelji ne «braća», in morda bi tudi postavil «tuje ljudstvo» rajši v množino, ker že poješ o prijateljih. Ampak verza «Slava le, slovansko čuvstvo srce moje veseli» obračata vendarle tvojo pozornost od melodije na besedilo. To je krepko, to je slovansko! Samo: **čigavo** slovansko čuvstvo veseli tvoje srce? **Tvoje** slovansko čuvstvo? To bi se torej reklo, da si vesel samega sebe, ker čutiš slovansko? Toda glej, to se ne ujema z besedami, da tuja ljudstva niso **braća**; tebi se hoče **bratov**, ne tujcev; zato pa trdim, da to slovansko čuvstvo ni **tvoje**, ampak da veseli tvoje srce samo, če utripljejo druga srca od slovanskega čuvstva, druga srca v tvoji domovini. Tej domovini pošiljaš naposled svoj poljub (svoj «cělov»), poklanjaš ji v dar svoje srce (kaj, šele sedaj, ko bi ga morala imeti že od nekdaj?) in želiš, da bi bila vedno «matka», nepozabljena nikdar. I seveda bo vedno «matka», saj te je rodila slovenska zemlja; «matka» ti ostane, če hočeš ali če nečeš, in nevarnosti ni, da bi bila kdaj pozabljena — vsaj ti je ne pozabiš, ko je prejela tvoje srce v dar. — Skratka: po ušesih in v duši ti zveni samo melodija;

drugače bi si dejal, da ni v tej pesmi niti enega resnično pesniškega domisleka, ampak da je to vse skupaj zgolj medla, verzificirana proza, katere notranjo zvezo si je treba šele trudoma in siloma skonstruirati.

O slovenske domovine raju poje tudi Blaž **Potočnik** v pesmi «Slovenska domovina», ki se začenja takole: «Kdor ima srcé, zna za dom solzé, za slovenske domovine raj.» Po teh uvodnih besedah bi človek pričakoval, da ubere pevec najbolj elegično struno. Toda nič takega. V nadaljnjih kiticah pripoveduje, da prebiva v tem raju čvrsti rod Slovencev (seveda, zato pa je **slovenski** raj!); da cvete tu čista prijaznost; da ima vsakdo prijatelja, ki ga zvesto objame (objemlje), kakor je to tukaj stara navada; da pojo povsod mile pesmi «od snežnìh planin do trtíc dolin»; da je Slovenec rad vesel in kaj da ne bi prepeval, ko mu pesmi vro iz srca. — Uvodna otožna nota je torej docela neupravičena; pevec Potočnik bi moral biti še na vso moč vesel, da je tako v slovenskem raju, ki je zanj in za vso pesem menda najbolj značilno to, da cvete pri nas čista prijaznost in da ima vsakdo prijatelja, ki ga zvesto objemlje po starodavni navadi... Zaradi te čiste prijaznosti in zaradi vseobčega petja je slovenska domovina brez dvojbe — celo še dandanes v dobi verižništva, dobičkarstva in koritarstva — raj, ki mu ni enakega na vesoljnem svetu!

Ista čista prijaznost cvete tudi v **Potočnikovi** pesmi «Dolenjska». Vsi vemo, da je led mrzel; zato pa vabi dobrodušni Dolenjec Gorenjca v **gorke** doline, kjer sije solnce **gorkó** in se trta ljubó «gor ovije». Premraženega gorenjskega hribovca pa vabi tem rajši, ker ju ne brati samo rod, ampak tudi — Sava. Zato naj kar pride s triglavskih vrhov na krški brod, da «ga» bosta skupaj pila. Poznavatelj dolenjskega cvička bi utegnil sicer nasvetovati za ta sestanek kakšen drug kraj, ne ravno krškega broda; ampak nič za to, da se le dobita ta dva vinska bratca! Važno pa je seveda vprašanje, ali bodi ta sestanek samo za eno «pijačo» — če je tako, bi bilo pač malo nerodno hoditi s Triglava na krški brod — ali pa vabi Dolenjec gorenjskega bratca kar za vselej k sebi — če je tako, pa bi bil to že višek «čiste prijaznosti» in vzornega altruizma. Bodisi kakorkoli: «Trta rodi, trud pozabimo (trud, ki smo ga imeli s **trto**?), vince blešči, Kranjcem (Slovencem) napijmo, bratom okrog, živi jih Bog!» Da, napijmo jim, to drži, pa bodi že v zvezi s prejšnjimi besedami ali ne — pri pijači je že tako, da krepka zdravica na slovenske brate bliskoma reši vso zavoženo «govoranco» ter zbudi občeznano «navdušeno odobravanje».

Domovina je kakor Razlagu mili kraj tudi Andreju **Praprotniku** v pesmi enakega naslova, in sicer oni mili kraj, kjer so visoke gore, zelene planine, mile trate in doline, bele cerkve; kjer cveto rožice, teko bistre vode, pojo drobne ptičice, prebivajo ljubi svojci; kjer je ležal v zibelki, gledal mili mamici v oko, spletal prve vence, užival zlate dni... Kdor bi prepel vse tri kitice, bi zakrožil vsega skupaj 18krat verz «Domovina, mili kraj», besedo «mili» pa še dvakrat po vrhu. Toda, pevec slovenski, ali si zasledil v vsem tem naivnem naštevanju le **eno** besedico, ki bi označevala **slovensko** domovino? Besedilo te vsebine lahko pojo vsi drugi narodi — morda razen Eskimov in Samojedov ali pa prebivalcev v osrednji Afriki; o pesniški dikciji, kaj šele o literarni vrednosti pa niti ni da bi govoril.

Vse bolj se zaveda slovenskega rodu in je ponosen nanj Jakob **Gomilšak** v pesmi «Slovenec sem». Da je Slovenec, to ve prvič zato, ker je tako dejala mati, ko ga je dete pestovala, in drugič zato, ker mu to velita jasna pamet v glavi in blagi čut v srcu. — Ako pa je ponosen Gomilšak in si ponosen ti, ki poješ njegove besede, so ti verzi, bogme, vse prej nego ponosni! V formalnem oziru je njih težka hiba, da nima refren «Slovenec sem» sploh nikakršne rime (sèm — vém — smém tudi najbolj kosmatemu ušesu ne morejo zveneti kot stiki!); še bolj nedostatna pa je njih vsebina. Mati že je dejala: «Slovenec sem!» (iz česar bi se dalo celo sklepati, da je sama sebe označevala za Slovenca); ti pa si moral biti že tedaj, ko te je pestovala, čudovito bistra glavica, da si umel njene besede. Nadalje pomisli, da te je pestovala kot **dete** in ne morda kot desetletnega ali še starejšega dečka. Vrhu tega ti pravi jasna pamet v **glavi** (ne morda v petah!) in blagi čut v **srcu** (ne morda v prstih!), da si Slovenec, dasi niti ne veš, kateri **blagi** čut je to. Naposled še pomisli, da bi bil sploh brez pameti, ko ne bi trdil s ponosom, da si Slovenec — prav tako, kakor bi bil brez pameti Francoz, Anglež, Italijan, ko ne bi poudarjal s ponosom svojega rodu. — Tisto, kar poješ v zadnjih dveh kiticah — če ju sploh poješ — pa priča, hvala Bogu, vendarle še nekoliko o pameti, ki je, žal, ni v prvih dveh.

Ker si tako zaveden in ponosen Slovenec, je seveda čisto prav, da si vesel tudi slovenskega dekleta in da jo hočeš proslaviti na ves glas. Jožef **Virk** ti je poskrbel primerno besedilo, ki mu je naslov «Slovensko dekle». Rad poješ to popevko in jo urežeš kar najiskreneje; «Venček na glavi se bliska ti s kitice rožic zelenih, slovensko dekle!» O tem, kaj so te **zelene** rožice, ne razmišljaš preveč; zdi se ti sicer, da vesoljno umetno vrtnarstvo z vsemi mogočimi okulacijami in križanji doslej še ni moglo proizvesti zelenih rož — ampak kaj bi si belil glavo s takimi malenkostmi! Te zelene rožice bi utegnile biti rožmarin; toda križ je zopet to, da rožmarin ne poganja zelenih cvetov. Zato si tudi jaz nečem beliti glave z rožicami, ki se navzlic zeleni barvi bliskajo dekletu s kitice, in sicer na glavi, da je vse povedano kar najtočneje in najrazločneje! — Nadaljnjega besedila po navadi ne poješ razen štirih zadnjih vrst — škoda! Zvedel bi najprej, da krase slovenskemu dekletu ličece: lilija, vrtnica in šmarnica. Skoro bi mislil v prvem trenutku, da nima slovensko dekle rožic samo v laseh, ampak da jih ima tudi na licu; toda to vendarle ne more biti — te tri cvetice pomenijo barve. Potemtakem je lice slovenskega dekleta belo, rdeče in — rumenkastobelo! — O drugi vsebini sicer ni vredno govoriti; opozarjam pa te, prijatelj pevec, vendar še na verze: «Žlahtna kot trtica, mila kot lunica, solnce deklet je slovensko dekle!» Tako kumulirati vrline, to je res prava umetnost, zlasti še, če pomisliš, da je slovensko dekle milo kot lunica in da je obenem solnce deklet. To je vse kaj drugega nego tisto, kar pravi Prešeren o Lejli: «Vseh lepot bilà je solnce, ki so tisti čas sijale.» — Vobče pa se menda nihče ne bi upal trditi, da so vse te telesne in duševne vrline, s katerimi diči Virk slovensko mladenko, izključna last slovenskega dekleta; nekaj takih pobožnih, modrih, ponižnih, nedolžnih deklet utegne biti tudi še pri drugih narodih.

Toda poslušajmo, kako označuje sama sebe slovenska deklica, ki jo je krstil Jeriša za Milko. Ta Milka se hvali, da je bistrega obraza, hrabrega srca; njen ljubi je čvrst rojak in lep slovenski junak, poleg tega obenem sin Slave in sin planin. Mati jo je nežno dójila in jo v sladkem domoljubju odgójila; zato ji poje hvaležna: «Bog vas živi, mamica, vrla Slóvenka!» — Ali je res vredno razpravljati, kako jo je «nežno» dójila ta vrla Slóvenka? Ni. Toda nekaj je še treba pribiti: Ko se bo ta slovenska deklica, ki ji je Milka ime, možila, takrat «mora strašnih topov grom tresti zemlje tlak» in na grada razvalin' hoče potem objeti hrabrega planinca; saj je ta Milka slovenskega rodu, ve, kaj je «slava» in v srcu ji «do ‚slavnega' divji snuje plam»... Dovolj. Slovenska dekleta, posnemajte to Milko, ko se hočete možiti; drugače niste pristne Slóvenke in drugače tudi ne smete peti te popevke, ki je vendarle zložena samo za vas, najsi vam ni vsem ravno Milka ime!

Od slovenske deklice do slovenske matere menda ni neupravičen skok, zlasti ne, če je slovenska mati taka vzorna rodoljubkinja, kakršno nam kaže Lovro Toman v pesmi «Tri rožice». Ta mlada, lepa mati trga na travniku cvetice ter plete «kite, venčike»; mali sinček, sinček zali, pa jo naprosi, naj tudi zanj splete šopek, ter ji zaporedoma nosi cvetic. Najprej ji prinese mak; mati ga rodoljubno pouči, da mora njegovo srce žareti za «domače reči». Nato ji prinese slak; mati ga pouči, da mora ostati njegovo srce čisto; naposled ji prinese modriža (plavic) in mati ga pouči, da mora ostati zvest sin Slovenije, kakor so zveste zvezde — nebeški cesti. Ko je šopek narejen, ga «vleže» mati sinku na srce, češ: te cvetice raséjo vkup v žitu in objete padéjo z njim; zato jih imejte za simbol, kar vas je slovenskih junakov! Držite s preljubo materjo, «ak' zapústi jo nebo!» Sinka pedenj-človečka pa tako prevzamejo te besede, da vzklikne: «Rož'ce bodo povenele, al' za vek so želje vnele, slavne želje v dnu srcá!»... Pesem je zložena v pristni «tomanščini» ter ima brez števila kitic. Ko bi jih kdo prepel od prve do zadnje, bi učinkovale primeroma tako neprostovoljno humoristično kakor one nemške «Muritaten», ki so jih svoje dni na ljubljanskih semnjih prepevali potujoči «umetniki», razlagaje obenem skupino strahovitih «dogodivščin». — Čudno pa je v tej strašni pesmi, da je razvrstil «slavni domorodec» Toman cvetične barve po redu: rdeča-bela-modra, da se torej niti ni držal razporeda slovenskih narodnih barv!

Sinek, tako poučen, kakor je Tomanov, izvestno v poznejših letih rad proslavlja slovensko zemljo. Besede za to dobiva tudi v pesmi Josipa **Cimpermana** «Moj dom». Ko bi se tega besedila kdo usmilil in mu predelal nekatere verze, bi bilo še dosti dobro. Nezmiselno pa je govoriti o malih in **velikih** holmcih; istotako potrebujeta popravila verza: «Tam, kjer Kranj na trdi skali sedež star svoj kaže zali.» Kje ga kaže? Kako ga kaže? In **svoj** sedež da kaže? Ko bi že kazal sedež, bi bil to samo sedež nekdanjih kranjskih grofov! Glupi so naposled verzi: «Kjer slovenski mili rod zemljo orje, mirno hod', tam mi zibka prvočasna tekla je, tam dom je moj.» Čemu je treba govoričiti, da slovenski rod zemljo orje in da mirno hodi? Ali ne bi bilo dovolj reči, da **tod** prebiva ta mili rod? In **prvočasna** zibelka je tekla — kakor bi komu ne tekla samo v prvem času, ampak še tudi tedaj, ko odklada in sklada v verze take... naivnosti.

Ker pa že pevec te pesmi konstatira, kje je njegov dom, ni odveč nekaj besed o pesmi «Kje dom je moj?», po češkem izvirniku prikrojeni za slovenske potrebe. Nad eno kitico se itak ne vzpne slovenski pevec; ko bi pa pel še nadalje, bi krožil brez pomisleka: «Bister um, **dušic** krotkost sta med drugim njih (t. j. «slavskih» sinov) lastnost», nadalje: «Tam, kjer Soča v **blagem** kraju vije se — podobnem raju; tam kjer žlahtne trtice venčajo goričice» (čemu ta deminutiva?); še nadalje: «V sinjega morja zrcalu, čudapolnem ogledalu, se primorski kraj blešči z **brežčeki** prijaznimi» in končno: «Kjer slovensko slišiš peti pesmi, kjer junaki vneti si slovenske deklice 'zbirajo za drúžice.» Vse to so stvari, ki jih je treba nadomestiti z novim, pametnim besedilom.

Dom je pač dom; tega se zavedaš najbolj, ako živiš na tujem. Zato je že ta in oni poizkusil v pesniški obliki izraziti hrepenenje po domu. **Strelov** «Popotnik» je občeznan in navzlic vsej naivnosti in nerodni dikciji še precej užiten; samo izpustiti bi bilo brez škode in brez nadomestila peto in šesto kitico, kjer se pripoveduje, kako se prijatelji objemajo, kako pojo in si napivajo, nadalje kako se na tujem ljudje može in ženijo, kako so veseli in ukajo — siromaku popotniku pa raste rožmarin v preljubi domovin'!

Kakor si želi Strelov popotnik perutnic, da bi zletel domov, tako si jih želi tudi **Urbasov** Slovenec, ki vzdihuje v tujini po domu, kjer je užil «tol'k radóst'». Drugače ima ta «Želja Slovenca na tujem» še dosti čuvstva; izločiti pa bi se morale nekatere gluposti. Prvič je zoper zdravi zmisel, da vzdihuje ta Slovenec po blagem kraju, kjer so «draga mati, dragi oče, časni raj»; zakaj skupina mati-oče-raj ni logično trojstvo. Borniran je nadalje kontrast: «**Žarneje** tam solnce sije, vetrič **bolj hladan** pihlja», ker pevec menda vendar ne misli reči, da se na ta način — izenačuje temperatura; uprav otročje pa je zakrožil tretjo kitico. Da mu gora (ena sama!) ovira vid (pogled na dom), ni še tolika nesreča — vzemi gorsko palico in obuj si podkovane čevlje, pa jo že obvladaš — in tista siva megla, ki leži vmes, menda tudi ni permanentna! Kako pa potlej pozivlješ goro, naj zbeži, ko vendar veš, da ne bo zbežala in ne bo, ker niti ne more? Boga že lahko prosiš v božjem imenu, naj ti dá perutnice (dasi veš, da jih ne dobiš); ampak samo ne prosi ga: «In na tuje me ne veži», ker te ni Bog kar nič privezal na tuje in ker hočeš samo reči: Bog daj, da bi se skoro vrnil v domači kraj. — Kdorkoli zlagaš pesmi, se zavedaj, da ne smeš biti stiku **suženj**, ampak da mu moraš biti **gospod!**

V isti obliki kakor «Želja Slovenca na tujem» je zložena «Tiha luna», katere avtorja ne poznam. Po besedilu bi moral biti doma tam nekje pri Zemunu . . . Pevec slovenski, ti poješ z njim: «Tiha luna jasno sije, duh moj misli na svoj dom.» «Tiha» luna je bržkone nekakšna metonimija, ker postavlja učinek namesto vzroka — ali potemtakem bi moralo biti solnce «glasno» solnce. Bodisi, naj sije «tiha» luna in še **jasno** naj sije po vrhu, ker je namreč res, da sije časih dokaj medlo; toda zakaj misli tvoj **duh** na svoj dom, zakaj ne misliš **ti**, kakršen si, z dušo in telesom («jaz pa mislim na svoj dom»)? Da so vmes hribje in doline, je neoporečna resnica; ko ne bi bilo hribov, ne bi bilo dolin in obratno; a nadalje poješ, da je «vmes šumenje bistrih rek». Prijatelj, da sem jaz ti, bi mi kar nič ne bilo do **šumenja** teh rek, ker šumenje nič ne ovira poti proti domu, ampak **reke** same so tisto, kar napravlja sitnosti, ako namreč nimajo mostov, in pri tem je popolnoma irelevantno, ali so **bistre** ali kalne! Če pa poješ nadalje: «Daleč Save je iztek», je jasno, da te moram imeti vsaj za naturaliziranega južnoslovanskega rojaka tam nekje od Zemuna, dasi te je po vsej priliki zibala slovenska mati. — V drugi kitici te kar vidim, kako se ti k domači zemlji obrača srce «sred **težavnih** bolečin»; umejem pa tudi, koliko je tvoje «**radóstno** veselje», ko ti sije mesec, in kako si želiš iz vsega srca, prav sedaj, sredi «radóstnega veselja», ko sije mesec, biti v krilu domače zemlje slednje dni... Vsega tega ne bi bilo, da ne sije tako jasno tiha luna! Ko bi kje tičal v temni noči na tujem, premražen do kosti, v goli stanici pod streho, izvestno ne bi čutil takega hrepenenja po domu, kjer imaš vendarle še morda usmiljeno dušo, ki se ne meni za tiho luno, pač pa za živega trpečega človeka...

S tem bodi konec skupini domovinskih pesmi; na vrsto naj pride še nekaj «raznoterih». — Valjavec je opeval danico, Davorin **Trstenjak** pa le zvezdo brez druge označbe nego s to, da sveti «tam za góro». Ta zvezda seveda lahko sveti za goro; toda čudno je, da jo pevec vidi **za** goro. Vidi pa jo vsekakor; drugače je ne bi prosil, naj mu sveti in naj mu dá vsako noč upreti oči vase. Upajmo, da zvezda ugodi tej prošnji. In zakaj jo prosi? Zato, ker ga spominja «tak' milo, kaj za goro svetlo je, kaj za goro je svetilo, kaj glasilo milo se». Kdor prvič sliši to pesem, tega seveda obide radovednost, kaj bi neki to bilo. No, **deklica** je, ki je svetila kakor danica, «tak je bil nje duše žar», in pesmi so se ji izlivale iz prsi kakor srebrne — strune, «b'le so vse ljubezni polne, vsakega tolažile»... Prijatelj, če si še tako zaljubljen, povej po pravici: Ali te je že kdaj zvezda spomnila tvoje deklice tam «za góro», spomnila zato, ker se blešči tako jasno, ker je torej baje nekaj ali pa veliko podobnosti med zvezdo in tvojo deklico? Ni te spomnila, ker nisi tako zaljubljen, da bi ti prihajale na misel take stupidnosti. Toda — **poješ** jih vendarle, rad in pogostoma.

Isti očitek glede stupidnosti zadeva tebe, pevka slovenska, ki se zamikaš v pesem neznanega avtorja «Soča voda je šumela». Bridko povzdigaš glas, kako je šumela ta voda in kako je sijal mesec (na nebu namreč, kakor je bilo že nekje prej ugotovljeno). Takrat si, praviš, slonela pri oknu, «on» pa je jemal slovo od tebe. To je že zmerom tako ob taki priliki, da sloni punca pri oknu, fant pa stoji spodaj in jemlje slovo. In kako je jemal slovo? Podal je desnico — drugi «in poljubil jo sladkó», tebi pa je «dal levico in še to tako hladnó». Pa menda vendar ne, da bi bila stala tudi ona druga z njim pod oknom? Da bi jo bil poljubil vpričo tebe? Da bi bil tebi podal levico zato, ker je držal z desnico novo ljubico? Ne, podal ji je menda desnico in jo poljubil, še preden je prišel k tebi slovo jemat; to si le vse živo in ljubosumno videla v mislih. Ampak to že drži, da ti je podal samo levico; morda je tako navada pri tistih, ki so se izneverili ljubici, pa imajo vendarle še toliko vesti, da se pridejo poslavljat od nje, preden jo puste na cedilu. Seveda je tudi še v tem usodnem trenutku sijala «mila» luna in gledala tvoj bledi obraz; ti pa si zadnjikrat segla ljubemu v roko (zakaj vsako pristno slovensko dekle mora storiti tako ob takem slovesu!); segla si mu v roko, «zadnjič, oh, za večni čas». Ej, nemara pa takrat še nisi vedela nič pozitivnega o njegovi nezvestobi; nemara si jo samo slutila? Saj ti je takrat, ko je «izginil tvoj raj», reklo srce, da ga ne bo več k tebi, nezvestnika nezvestega. Kako pa se to veže s prejšnjim tvojim vzdihovanjem in s tisto levo roko, ki ti jo je podal «tako hladnó»? Bodisi že kakorkoli — nazaj ga res ni bilo več. Mnogo let je že temu; sedaj živi nekje v tujem kraju — oh, kak' sŕce te boli (prav tako kakor Orožna, ko se poslavlja od lastovke); v tujem kraju uživa srečo z drugo, spomin nate pa ni tako živ, da bi mu kalil to srečo. — Oh, vse to je jako, jako žalostno, tem bolj, ker si vendarle ostala zvesta zanikarnemu lažniku in ker te po toliko letih še danes boli srce, ko si sicer že zarjavela devica, pa vendar še željna rajske prve ljubezni ... Ali pa veš, kako je to zoprno, da takole stokaš in ječiš, ko si že starikavo ženišče, pa vedno še vsa zaljubljena? Ali misliš, da si kaj boljša od stare kokete, ki si zamaže vse gube in gubice na obrazu z debelo plastjo lepotila, se odene v kratko krilce ter se mladostno v kolkih guglje po ulicah? Bogme, da nisi nič boljša od nje! —

Ker je že nekolikokrat nanesla beseda na «tiho» in na «milo» luno, bodi izpregovorjenih še nekaj besed o tistem **Vilharjevem** zmašilu, ki se še poje časih — hvala Bogu, da čimdalje manj — in ki mu je ime «Mila lunica». Že Stritar je svoje dni obsodil to omledno popevko tako, kakor ji gre; tu bodi rečeno še to, da živ krst, ki je zdravih možganov, ne izprašuje «mile lunice», kje je njegova ljubica in ali še misli nanj ta Milica. Potem pa naj jo ta mila lunica še zbudi in naj jo privabi k okencu, da bo gledala nanj in mu dala rožice, zbrane, oh, le zanj!... Človeka grabi jeza, ko čita ali posluša takšne osladne neokusnosti, ki je zanje edino primeren naziv: erotična oslarija najogabnejše vrste!

Nič dosti boljši ni «Bledi mesec» Ferda **Rusana,** ki je zašel iz hrvaščine v slovenskem prevodu med naše popularne pesmi. Naravnost genljivo je, kako tam nekakšen jokav troubadour toži mesecu svoj «revni stan», kako proži roke k njemu in išče leka svojim ranam — pri bledem mesecu namreč! Vse **spi** in vse **molči,** zato pa tem bolj učinkuje na sentimentalno dušo, da **plava** le pevčeva solza in da **ječi** le njegovo srce! In ker si ti, ki poješ te besede, istotako sentimentalna duša, učinkuje oboje tudi nate, tako da se smiliš samemu sebi in zbujaš zato iskreno pomilovanje.

V taki klavrni druščini je **Potočnikova** «Zvonikarjeva» še dokaj prijazna pesemca, ki jo kazi le tisti «Adamovi sin», namesto katerega pa bi se dal s primerno izpremembo poslednje kitice postaviti «utrujen trpin». — Za silo bi se dala akceptirati tudi **Orožnova** pesem «Vse mine» («Kje so moje rožice»), ko bi se primerno opilila. V mislih imam namreč zlasti oni hladni potok, kjer se je pevec izprehajal, ko ga je **«obdajal»** nevarni boj izkušnjav. (Kogar obide izkušnjava, naj kar uporabi Orožnov recept, pa naj se gre izprehajat k hladnemu potoku; prepričan sem, da ga zdajci «vse mine»!) Poleg tega v četrti kitici «zelena utica» in «hladna senčica, 'z lipice spletena» kar kričita po izpremembi in popravi. — **Vilharjeva** pesem «Solnce čez hribček gre» je sicer jako naiven stvor, pa vsaj izjemoma ni glupa, razen zadnjih dveh verzov v kitici: «Solnce čez hribček gre, pesmi v nebo done; rajati tudi sme moje srce.» Pa naj **raja** srce, ko sme rajati, in **tudi** naj raja zato, ker ne raja v vsej pesmi nič drugega. — Drugače pa seveda operira ta pesem zgolj z zvezdicami, rožicami in ptičicami, torej z najbolj priljubljenimi, a tudi najbolj obrabljenimi rekviziti naše lirike v «Novicah» in za «Novicami».

A **Vilharjevi** «Planinarici» ni v mislih nič drugega nego rožice. Pravi, da jih ne bo trgala, nego «mirno, svóbodno, ljubó po planinah naj cveto». Zakaj jih ne bo trgala? I, zato ne, ker bi sicer rožica umirala, «glavico pobesila, solnca ne bi včakala». Tako, sedaj vsaj veš, kaj bi se zgodilo z rožico, če jo utrgaš!

Planinarica pa ima še drug vzrok, da ne trga rožic: sama je tudi rožica, v božji vrtec vsájena — ampak taka rožica, ki se skriva «zdaj tu, zdaj tam» in ki se ne dá trgati. Poleg tega so vse te rožice nedolžnega **srca** in zato naj uživajo z njo vred «mir, ljubezen (čigavo?), svóbodo». — Dobro si povedala, planinarica; človek niti ne bi bil slutil tolike nežne obzirnosti pri taki kravarici.

In sedaj v slovo še **Orožnovo** pesem «Lastovki v slovo». Izredno je popularna, a prav tako izredno je bedasta. Ti, ki jo poješ, poznaš izmed vseh štirinajstih kitic samo prvo in predzadnjo. Rad imaš to lastovko, ker je to lastovka prav posebne sorte: iznad lipice zelene ti je pela kratek čas. Torej niti ne **na** lipici, ampak **iznad** lipice, in **pela** ti je — da, res, lastovka je pela! Pa še kako! Vsako jutro na vse zgodaj je prepevala, vsako noč te je njena pesem zazibala v sladko spanje; vselej, ko je zletela v gnezdo, ti je zapela «milo pesem v srčece». Seveda te boli srce, ko te zapušča; zato vzklikaš: «Oh, da ni mi perje dano! Rad, o rad bi spremljal te; pa v ledovje zakovano moje revno je srce!» Oh, škoda res, da nimaš perja — le pomisli, kakšen bi bil, ko bi ti zdajci zrastlo perje po vsem telesu! Tako pa moraš, siromak, ostati doma brez perja, a z revnim srcem, zakovanim v ledovje! In škoda je tudi, da ne poješ vsega, kar tvoj poet še vmes naroča drobni ptičici. A meni se zdi škoda nadaljnjih besed o tem priskutnem, solzavem popevčkanju, v katerem ni trohice poezije in tudi ne sledu o najprimitivnejši pesniški tehniki. —

Vrsta onih popularnih pesmi, ki jih je hotel pričujoči sestavek «vzeti na muho», je s tem zaključena. Morda bi sodila v ta «kriminalni album» še ena ali druga; toda po vsej priliki je dokazal že ta pregled, kakšne smeti hranimo in čuvamo poleg pristnih biserov v svojem pevskem zakladu. Kakor že rečeno, se te pesmi razen dveh, treh pojo tudi v šoli. In dokler se bodo pele v šoli, bodo živele med nami z dosedanjim šušmarskim besedilom. Ali vsekakor je že skrajnji čas, da vzamejo oni, ki imajo moč in priliko za to, v roko metlo in smetiščnico ter pometejo in pomečejo vso to navlako iz šole na plan, kjer bi njene kužne kali kaj hitro poginile v reznem zraku in v solnčni svetlobi naše moderne kulture. Če se tako radi ponašamo, kako smo napredovali v vsakem oziru, bi bila naravnost sramota, ko bi še nadalje trpeli — ne samo trpeli, ampak celo gojili — tako klavrne ostanke iz najbolj domišljave in kričave in prav zaradi tega tudi najbolj pozerske in frazerske dobe našega «umetnega» pesništva!

Ivan Lah: (Konec.)

Angelin Hidar.

Starokorotanski roman.

31. Vrnitev.

Čez leto in dan se je vračal Angelin Hidar po gorski cesti od zapada v deželo korotansko. Solnce mu je svetilo naproti čez visoke gore in ga pozdravljalo kot davnega znanca. Beli vitez je zadržal konja in obstal na cesti. Zagledal se je v solnce in ga pozdravil: «Pozdravljen, brat! Nekoč sva potovala skupaj v daljno deželo iskat neznanih svetov — sedaj pa se srečava vsak od druge strani. Srečala sva se zopet v deželi korotanski, ki je ni krasnejše od nje na svetu.»

In solnce je obstalo na nebu, kakor da je razumelo njegov pozdrav. Zažarelo je v vsi svoji svetlobi in pod njim se je zalesketala zemlja korotanska, kakor da je šel preko nje nebeški smehljaj. Gore so zatrepetale v solnčnih žarkih, gozdi so zašumeli v sitem, gostem zelenju, jezera so se zablestela kakor srebrni biseri, vdelani v smaragdno polje.

«Glej bogastvo in krasoto, ki ji ne najdeš na svetu enake.»

Beli vitez je stal na visokem klancu očaran od čudovitih lepot: njegove modre oči so bile vprte v kipečo zemljo pred seboj, njegova oprema se je bleščala v solncu, belec pod njim se je svetil, kakor da prihaja iz nadzemskega sveta.

«Pozdravljena, zemlja, polna najdražjih čudežev! Odhajal sem od tebe kot ubog potujoč pevec in vračam se kot beli vitez, ki je obšel pol sveta in si spletel slavo. Toda kje bi bila slava, da nisem nosil s seboj tvoje pesmi? Ti si mi vodila pot preko dvorov in gradov v hišo očetovo in iz nje v veliki svet. O zemlja!...»

Tu se je zasvetila sredi gozdov in vrhov bela skala, visoko tam gori na višini: tam je stala kapelica in grob pod njo... Beli vitez je sklonil glavo ter se odkril. «Dolga je bila moja pot, mati. Davno je, odkar sem te zapustil. Izpolnil sem svojo dolžnost. In sedaj prihajam slaven in bogat, da ti postavim dostojen spomenik na grobu. Našel sem tvojega viteza in sem mu povedal vso tvojo povest. Našel sem ga žalostnega in samotnega in pesem o tebi je razveselila njegovo dušo. Iz velikega trpljenja se rodi poveličanje. Prihajam k tebi, mati, da te pozdravim, da ti prinesem darov iz tvojega kraljestva, kajti ti si bila nevidna kraljica tam, kamor ti ni bilo dano oditi. Zdaj je vse jasno, mati. Tudi tvoj vitez je umrl. Bil je kralj in junak, ki je užival slavo širom sveta. Ljubil te je do zadnjega diha, kajti ti si bila bajka njegovega življenja. Kot kraljico bi te povišal na svoji strani, ko bi te bil našel med živimi. Tako pa je preživljal v spominu nate svoje samotne dni. Spoznal je svojega sina in ga je obdaril s kraljevskimi darovi. Tako se vračam k tebi, mati, da zavladam v tvoji zemlji, da ponižam visoke in dvignem uboge in zapuščene. Pozdravljena, mati, na gori!»

Tako je govoril pevec in gledal na skalo, ki se je svetila v solnčnem sijaju sredi gor, kakor da jo obdaja čudežen žar. Tam bo nekoč stala cerkev in množice ljudstva bodo romale k nji.

Solnce je vstajalo na nebu in šlo svojo pot na zapad, zemlja je ležala pod njim kakor prazničen dan: vse je živelo in kipelo iz temnih nižav, kakor da čuti prihod belega viteza.

Pevec je nadaljeval svojo pot. Spominjal se je svojega dolgega potovanja po deželi bretanjski, dokler ga ni zanesla pot v sladko Provanso, kjer je pel po gradovih in se boril z vitezi v slavnih bojih. Koder je hodil, je našel pred seboj slavo svojega očeta in njegova slava je šla za njim. Prišel je na porenske gradove in od tam ga je vodila pot domov.

Po deželi je vladala pomlad in vse je bilo polno novega pričakovanja. In kam sedaj? Kam z zakladi in darovi in s slavo? Napotil se je na gosposvetsko polje. Bližala se je velika noč in narod se je shajal iz vse dežele okoli cerkve Gospe Svete, da bi proslavil pomladanski praznik. Ves grič je bil poln ljudstva, ki se je pripravljalo na ta veliki dan.

Ko je množica stala na griču, se je pojavil med njo beli vitez in pel v domačem jeziku pesem, ki je dotlej še ni slišalo uho. Zdelo se jim je, da je prišel čudež iz nebes, kajti Angelin Hidar je pel pesem, ki jo je oče Evstahij prepeval v gorski votlini. Poslušali so kakor zamaknjeni v čudno skrivnost, ki se je pojavila sredi njih. Pevec pa je odšel pred cerkev in jo bogato obdaril. Nato je zbral mojstre in zidarje in jim naročil, da naj zidajo cerkev na skali nad mlinom, kjer jim bodo pokazali prostor očetje v samostanu. Sam pa je izginil, kakor se je bil pojavil, izpred oči začudenega ljudstva in je še ta dan obstal pri mlinu ob jezu, kjer je pozdravil domače ljudi in jih obdaroval z dragocenimi darovi. Nato je odjezdil po ozki poti ob potoku navzgor in ko je zapadalo solnce, je dospel do skale ob votlini. Vse je bilo tiho in mirno, le ptičji zbori so prepevali svojo pomladansko pesem in potok je veselo žuborel preko skal. Beli vitez je pokleknil ob grobu svoje matere in poljubil cvetje, ki se je divje razrastlo na njem. Kraj je bil pozabljen in zapuščen. Že dolgo ni bilo nikogar na tem mestu. Pozimi so snegovi podrli skale in zdaj v prvi pomladi je cvetje pognalo iz nanesene prsti.

«Zapuščena si bila, mati moja, zapuščen je bil tvoj dom, ko me ni bilo,» je govoril, «glej, zdaj sem prišel, da uredim tvoje bivališče. Sam bom popravil tvoj grob in ti bom pravil o vsem, kar sem doživel.»

In se je lotil dela in zraven je pripovedoval z otroško besedo o kralju Rišarju in o daljnem svetu. Konj je stal poleg njega ob votlini in gledal svojega gospodarja pri delu.

«Prišel sem z vsem, kar imam: glej, tu je moj konj in lira in darovi. Vse to sem prinesel iz sveta tebi v dar, kajti vse je tvoje, o mati. Tu ti bom sezidal hram, ki bodo vanj prihajali romarji iz vse dežele; v nji bo živela tvoja povest in moj spomin.»

Ko je vse uredil, je obstal pred podobo Matere božje v skali in je dolgo gledal v njen obraz; zapel je svojo pesem, toda podoba se mu ni nasmehnila: tiho in nemo je strmela vanj. Ali še ni izpolnil svoje dolžnosti? Ali ima greh na srcu?

Utrujen je legel v votlino in je celo noč premišljal o svojem življenju. Zjutraj se je zgodaj poslovil od groba in odjezdil v samostan, kjer je izročil menihom zaklade, da postavijo kapelico na gorski skali ob potoku, kakor je bil naročil mojstrom in zidarjem. Obiskal je grob očeta Evstahija in ostal v samostanu, kjer se je odpočil od dolgega pota. Drugi dan je odšel na brežiški grad, da se pokloni vojvodi. Ko se je bližal grajskemu obzidju, je že zagledal visoka okna, kjer se je prikazal bel obraz, zlati lasje, jasne oči:

«Hema!»

V njegovem srcu se je vzbudila vsa mlada pesem ljubezni.

Ko pa je prišel na grad, je našel tam mnogo tujih vitezov, ki so bili na poti v sveto deželo. Prišli so bili od severa in so bili križarji; šli so preko korotanske zemlje k morju. Ustavili so se na dvoru vojvode Bernarda in so se pripravljali na boje z nejeverniki.

32. Turnir.

Takrat je šel po deželi glas, da prihaja od juga slavni pevec Ulrik Lichtenstein, ki je prehodil vsa italijanska mesta in slavil v njih s svojo pesmijo lepoto žen. Pot ga je vodila preko gor na sever, na dvor češkega kralja. Prinesli so vest o njem brzi sli, ki so hiteli pred njim naznanjat njegov prihod. Zato so prihajali pevci in vitezi iz vseh dežel naokoli, da pozdravijo slavnega pevca na njegovi poti. Iz dežele štajerske sta prišla na brežiški grad pevec sovneški iz savinjske doline in vitez vildonski iz Vildona. Vojvoda Bernard je zbral viteze in pevce in šel z vsem spremstvom na mejo, pozdravit slavnega gosta. Med vitezi je bil tudi Angelin Hidar, ki je poznal slavo tega svetovnega pevca.

Pri Vratih, na meji dežele, se je ustavil vojvoda Bernard s svojim spremstvom. Dolgo se že ni zbrala tako odlična družba okoli njega. Na zeleni trati pod prelazom so mu vitezi priredili viteške igre. Med vitezi in borci se je odlikoval «črni vitez» Mojram, ki je oblastno izvabljal junake na boj. Naslednjega dne so vitezi zasedli prelaz in so kmalu opazili, kako se je na drugi strani po dolini bližal velik sprevod: spredaj so šli glasniki, za njimi je jezdil pevec Ulrik Lichtenstein, oblečen kot boginja Venera, z liro v roki in z vencem na glavi, za njim pa se je vila dolga vrsta jezdecev, ki so bili njegovi služabniki in spremljevalci. Ko je viteški pevec prestopil mejo, se mu je približal vojvoda Bernard, obdan od svojih vitezov, in dejal v jeziku svoje dežele:

«Bože vas spremi, kraljeva Venus! Vabim vas na svoj dvor, da boste naš gost v deželi korotanski, na svoji zmagoslavni viteški poti!»

Pevec Ulrik Lichtenstein je stopil s konja in objel vojvodo v znamenje, da sprejema njegovo gostoljubje.

Glasniki so oddirjali naprej naznanjat prihod slavnega pevca, vitezi in jezdeci pa so se uvrstili v sprevod in spremljali vojvodo in njegovega gosta. Z gradov so vihrali prapori in oznanjali tujemu vitezu svoj gostoljubni pozdrav.

Pri Beljaku jim je prišlo naproti posebno poslanstvo neznane gospe, ki je poslala pevcu krasno suknjo, pas in zapono s pozdravnim pismom v zahvalo pevcu, ki si je ženam na čast oblekel žensko obleko in se boril za njih slavo in čast.

Na daljni poti so jih pozdravili poslanci Zaheja Nebogorskega, ki je vabil pevca in njegovo spremstvo na svoj grad. Nato je prišel glasnik Otona Bukovskega, ki je pozdravil pevca Ulrika z besedami:

«Prežlahtna kraljica! Dobrodošla, vam kliče v tej deželi zemlja slovenska in se želi izkusiti z vami na bojišču.»

Tako so prišli na grad Breže, kjer je stala pri vhodu velika družba zbranih gostov in v sredi njih princesa Hema, ki je izročila pevcu belih rož v pozdrav z besedami:

Pesem Vaša je donela
po gradovih provansalskih
in po dvorih talijanskih,
da je v svetu zaslovela.

Vzeli ste podobo žene,
da slavite nje krasoto,
kakor bóginje lepoto,
ki nikoli ne uvene.

Naj v deželi korotanski
Vaša pesem nas pozdravi
k Vaši časti, k Vaši slavi,
pevec Ulrik Lichtensteinski!

Viteški pevec se je galantno poklonil pred princeso Hemo, poljubil njene bele rože in dejal:

«Rože, ki rastejo v tej deželi, so enake ženam, ki prebivajo v nji. Bele so, kakor njih čistost, plemenite, kakor njih srca, in dehteče, kakor njih lepota. Jasnejše so ravnine južnih dežel, a veličastnejše so gore korotanske. Visoki so njih vrhovi, strma so pota preko njih, a tudi v vaših dvorih se prepeva pesem junakom v slavo in ženam v čast.»

Vsi so odšli v grad, kjer se je začela vesela gostija. Ko so sedeli zvečer pri mizi, je rekel vojvoda Bernard:

«Štirje pevci sede v našem krogu: čujmo njih pesem po vrsti, da dobi najboljši iz njih venec zmage.»

Pa so rekli vitezi:

«Kako naj tekmujejo domači naši pevci s svetovno slavo?»

Vojvoda Bernard pa je rekel:

«Vsakega bomo presodili po njegovi zmožnosti, ker ima vsaka pesem nekaj svoje lepote; naše gospe pa bodo obdarile pevce z darovi.»

Družba je posedla po stolih okoli dvorane in prvi je nastopil po žrebu pevec sovneški iz savinjske doline. Prepeval je o krasoti zelene pomladi, ki se razgrinja po gričih štajerske dežele, da se ob nji napaja mlada zemlja, ki venča svoje griče z vinsko trto in rujnimi grozdi.

Vitezi so zaploskali, dvignili čaše in nazdravili pevcu z rujnim vinom; iz vrst, kjer so sedele gospe, pa je priletela pevcu rumena roža.

Za njim je nastopil vitez vildonski iz Vildona. Pel je o krasoti mlade ljubezni, ki se prebudi v cvetočem gaju in hodi po zelenih tratah, dokler ne pride v tiho zatišje grajskega vrta, kjer najde srečen par, ki ga ovenča s svojim cvetjem in dahne v mlada srca sanje polnočnih zvezd.

Pesem je navdušila poslušalce, da so radostno obdarili pevca s priznanjem, trčili na njegovo zdravje in iz kota je priletela pevcu modra roža.

Zdaj je nastopil vitez Ulrik Lichtensteinski. Vse je obmolknilo. Takoj, ko je prijel za strune, se je začutila v ubranih glasovih njegova čudovita umetnost. Pel je o krasoti žene. Ako je prvi pevec slavil krasoto pomladi in je drugi pevec hvalil krasoto ljubezni, hoče on opevati njo, ki je v sebi združila ljubezen in pomlad, ki krasi življenje in svet in združuje v sebi srečo in radost; nje krasota vzbuja pesem v srcu in vabi za seboj junake na slavna dela. Ona je solnce življenja in vir blaženosti, cvet skrivnosti in vir opojnosti, večna krasota, postavljena na zemljo iz nebes.

Vsi gostje so ostrmeli pri krasoti te pesmi in ko je Lichtenstein dokončal svoj spev, so zagrmeli stoli in čaše. Vsa dvorana je odmevala od navdušenih vzklikov in iz ženskih vrst se je vsulo cvetje na slavnega pevca.

Zadnji je vstal Angelin Hidar. Ker je bilo njegovo ime do zdaj malo znano na domačih gradovih, so mnogi gostje le neradi poslušali njegovo pesem, kajti vsi so priznavali zmago gostu Ulriku Lichtensteinu. Toda ko je Angelin ubral strune na svoji liri, so zadonele tako božansko in veličastno pretresljivo, da so gostje obstrmeli in z začudenjem sledili pesmi. Beli vitez je pel pesem o krasoti pesmi. Slikal jo je, kako se rodi iz nebeških višav in se približa zemlji, kjer zadoni iz gozdov in gor, iz jezer in rek, iz morja in skal, in polni svet z nebeško sladkostjo, da vsa srca odmevajo v nji. In pesem je prešla tudi v zemljo korotansko, odmevala je od gor do gor in je postala tu veličastnejša od drugih dežel, ker je videla čudeže te krasne zemlje; in da ni bilo nje, kako bi izrazili krasoto pomladi, ljubezni in žene, ker vse to je minljivo, le pesem ostane večno in hrani v sebi krasoto preteklih časov za prihodnje dni. Pesem zmaguje nad svetom, opeva slavo junakov in krasoto žen, spremlja pomlad in ljubezen na njeni poti v svet — pesem je odmev večnosti in glas življenja, vzdih bolesti in vzklik radosti, pesem je najvišji dar nebes, neskončna v svoji raznoterosti, kakor višave neba in daljave morja, polna čudotvorne sile, odkrivajoča svetove, ki strmimo ob njih . . .

Ko je Angelin prenehal, je molčala vsa dvorana, kakor omamljena od njegove pesmi; potem pa se je dvignil vihar in ploskanje po vsej dvorani; sam vojvoda Bernard je dvignil čašo in pevec Lichtenstein mu je vrgel svojo rožo. Takrat pa je priletela izza mize tudi rdeča roža na pevca; rožo pa je vrgla Hema. Angelin je dobro videl njeno belo roko, poljubil je rožo in se priklonil vojvodi in vitezu Lichtensteinu. Hkratu pa je zapazil črnega viteza, ki je sedel v kotu, ter začutil na sebi njegov sovražni pogled.

Odšel je iz dvorane v pomladno noč, tam se je ozrl po zvezdah in nekaj časa nato se je odprlo okno, kjer je v lepih večerih gledala princesa Hema po dolini.

Vitezi so dalje popivali v dvorani in ko so se napili, so prišli tudi oni na vrt. Med njimi je bil tudi črni vitez, ki je iskal pevca Angelina, da bi ga izzval na boj. Angelin je čul njegov glas in mu je prišel naproti.

«Hej, beli vitez!» je govoričil Mojram v svoji pijanosti. «Ako si junak, te vabim na boj, da boš lahko zapel pesem o svoji zmagi, ti, sin mlinarjev!»

Angelin je še držal rdečo rožo v rokah, dar priznanja za svojo pesem, ko je začul izzivajoče besede.

«Jutri, črni vitez, se spoprimeva,» je odgovoril, «da bo videlo solnce tvoj poraz.» In je odšel po stopnicah v grad.

Vitezi so se počasi pomirili in se jeli razhajati.

Angelin ni mogel spati in je dolgo v noč premišljal o svojem življenju, kajti čutil je, da je prišel čas odločitve. Kaj je vreden vitez, ki se ni boril v sveti deželi proti nejevernikom? Ali ni to oporoka njegovega očeta? Ali ni njegova dolžnost, da gre na boj na obzidje svetega mesta, da se zmagoovenčan vrne domov? Zasanjal je nov sen: zagledal je križarsko vojsko in sebe sredi vitezov, ki se bore za osvobojenje svete zemlje. Tam je prilika, da se izkažejo resnični vitezi in ko se vrnejo, se solnčijo v svoji slavi. Od tam bi se Angelin vrnil na grad Breže in potem zaprosil roko princese Heme.

Ko je zaspal, je imel težke sanje. Sanjalo se mu je, da se je poslovil od breziškega gradu in odšel s križarji čez gore na jug. Sredi tujih vitezov je jahal po strmi poti čez gore; vsa družba se je smejala in zabavala, le črni vitez je gledal temno in sovražno. Angelin se je ozrl in videl breziški grad iz daljave in visoko okno v njem: tam je opazil bele roke in obraz, obdan od zlatih las, in jasne oči, ki so gledale za njim. Pozdravljal je na tihem svojo ljubljeno kraljico, da ne bi slišali tuji vitezi njegovih besedi.

«Vrnem se, vrnem in ti prinesem zmago in slavo v dar!» je govoril beli vitez in ni mogel odvrniti oči od ponosnega gradu.

Bližali so se na vrh klanca in takrat je zažarela kapelica na gori, da je beli vitez hipoma ustavil konja. Bilo je, kakor da je zaklical tih glas in ga vprašal, kam se je namenil.

«Še posloviti se nisem utegnil od tebe, o mati, glej na pot slave odhajam, da se vrnem za vselej k tebi!»

In ga je bilo skoraj sram, da se ni bil poslovil, in s težkim srcem je jezdil naprej. Tuji vitezi pa so se smejali in zabavali.

In zopet se mu je zazdelo, da ga je zaklical glas in se je ozri in videl pod seboj lepo zemljo korotansko, obsijano z mladim solncem. Bila je kakor raj, obdan od zidovja, poln čarobnih čudežev in skrivnostnih bajk. Začutil je, kako jo je ljubil od vsega začetka in da se je iz nje rodila njegova najlepša pesem.

«Skoraj bi bil pozabil na te, zemlja moja, glej, v tuji svet odhajam, da se vrnem s slavo k tebi.»

In zdelo se mu je, da mu zemlja očita njegov odhod in ga vabi nazaj. On pa je jezdil dalje s težavo in odporom v srcu.

Prekoračili so gore in prišli na ljubljansko polje. Tam se je zbirala križarska vojska, ki je prihajala preko gor. Vse polje je bilo pokrito s tujimi četami. Ustavili so se sredi polja in Angelin se je ozrl na Karavanke, ki so mu zapirale pogled v deželo korotansko. Tu se mu je približal črni vitez in rekel:

«Sedaj je prišel čas, da se bojujeva.»

In trije vitezi naokrog so pritrdili njegovim besedam. Angelin ni ugovarjal. Zdirjal je čez polje in je čutil, da je utrujen njegov konj in slabotna njegova desnica. Ustavil se je in se obrnil proti nasprotniku. Črni vitez je sedel na črnem konju in bil pripravljen na boj. Zdirjala sta drug proti drugemu. Vsa ravan je kakor ostrmela, vitezi pa so z rastočo pozornostjo sledili zanimivemu dvoboju. Zalesketalo se je orožje, zemlja se je stresla pod konjskimi kopiti, zadel je ščit ob ščit: takrat je Angelin začutil, da je padel na zemljo, črni vitez je zdirjal na konju preko njega in nato je vse objela tema. Vrišč in hrup je napolnil ravan. Naenkrat pa je solnce pretrgalo strašno temoto in Angelin je zagledal Karavanke v daljavi za seboj: tedaj pa se je zgodilo, da so popadale gore iz svojih višav, zabobnelo je v globinah, skale so se razgrnile in za njimi se je prikazala zemlja korotanska; sredi nje je stala bela kapelica, na novo zgrajena, z belim stolpom na vrhu, grob njegove matere. In vse naokoli je zasijalo v čudoviti krasoti, kakor da so se razkrili tajni podzemski zakladi in razsvetlili zrak nad seboj.

«Pozdravljena, domovina!» je vzkliknil Angelin v neizmerni sreči, da jo vidi še enkrat. Strmel je v ta čudežni paradiž, ves pijan neke nadzemske vzhičenosti. In na beli cesti se je pojavil sprevod, jezdeci so jezdili na visokih konjih in sredi njih je bila na belem konju ženska postava: roke bele ko lilije, oči jasne ko zvezde, lasje zlati ko solnčni žarki, a na obrazu tiha žalost. Sprevod je šel po cesti do mlina in zavil ob potoku navzgor:

šel je na grob njegove matere. «Hema!» je s silnim glasom vzkliknil beli vitez in — se prebudil.

Drugi dan se je vršil na gradu viteški turnir. Vitezi so se borili v polni opremi na svojih konjih drug proti drugemu, kakor jih je določil žreb. Dame in gospodje so sedeli na terasi pred gradom. Sredi njih je sedel vojvoda, obdan od domačih plemičev, in poleg njega je sedela princesa Hema. Črni vitez je zmagal že nad dvema nasprotnikoma, ko se je pojavil beli vitez na bojišču. Zletela sta drug proti drugemu v polnem diru. Beli vitez je odbil z lahkoto težki meč črnega viteza. Zletela sta drugič: beli vitez je spodbil ščit črnega viteza in črni vitez je padel s konja. Gledalce je obšel strah, kajti videli so, da je borba resnična. Vojvoda Bernard je vzkliknil in Hema je vsa zatrepetala. Viteza sta še enkrat zletela drug proti drugemu in črni vitez je predrl prsi belemu vitezu. Beli vitez je padel vznak in obležal na tleh. Vsi so prihiteli k njemu. Rdeča kri je lila iz njegovih prsi. Odpeli so mu oklep in pod njim so našli rdečo rožo, zavito v bel robec s kraljevskim znakom. Vitezi so ostrmeli, princesa Hema se je zgrudila ob umirajočem belem vitezu in naglas zaplakala. Njegova ustna so ji še v smrti govorila nerazumljive besede. Črni vitez pa je izginil. Odnesli so truplo v grad in ga pokrili s cvetlicami. Drugi dan so ga pokopali na brežiškem gradu.

Pevec Ulrik Lichtenstein se je poslovil in odšel na sever, tuji vitezi so se odpravili naprej; na gradu je zavladala žalost in tihota.

Šele čez leta so prišli pevci, ki so peli pesem o kralju Rišarju in belem vitezu. Okrasili so z napisom Angelinov grob.

Konec.

Povest o Angelinu Hidarju je izginila kakor slovenska pesem sredi korotanskih lesov. Nekdaj je bila znana povsod; pripovedovala se je po gradovih in cerkvah, šla je od ust do ust, od koče do koče, od doline do doline, babice so jo pravile svojim vnukom. Potem pa je izginila v koroških gozdih, odkoder je bila prišla, in nihče več ni vedel o nji.

A jaz sem jo slišal.

Slišal sem jo, ko sem ležal vrh Karavank in se je pod menoj razprostirala skrivnostna dežela korotanska s svojimi gozdovi in njivami. Slišal sem jo, kako se je oglašala iz daljav, kakor izgubljen odmev iz starih časov, in se skrivala v zatišju gor in košatih lesov. Slišal sem jo v poznih večerih, ko je zadnje solnce obsevalo tihe doline in so se temne sence plazile od vrhov do vrhov.

Našel sem jo v starih knjigah samostanskih, kamor so jo zapisale spretne roke starega meniha, starim časom v slovo in bodočim v spomin. Na preperelem rokopisu sem jo našel pod streho ubožne koče, kjer jo je bil shranil pobožen mož, ki je veroval v njeno čudežno moč. Našel sem jo in jo napisal, kakor se je pripovedovala v tistih davnih časih, kakor se je ohranila napisana v starih knjigah in rokopisih in kakor sem jo slišal v njenih zadnjih odmevih, ko se je izgubljala sredi koroških lesov.

Alojz Gradnik:

Jeseni v Medani.

I.

Okrog ognjišča zbrana je družina,
dva roženkranca so že odžebrali.
Že dogoreva glavnja; iz kamina
se vrača dim; vsi so že polzaspali.

Na sredi hiše, v krogu, pa mladina
koruzo lička, poje in se šali
in si podaja polno bučo vina.
Trepetajoč po vsem telesu mali

na úho vlečejo, kako verige
pri Sirkovih ponoči rajnca vlači.
Potem se spet okrene govorica

in prickajo se o žornadni plači,
po čem rebule letos bo lodrica,
po čem penčáne češplje in suhe fige.

II.

Ognjišče: domačije mila sreda,
ki veže tesno mater in otroka,
kjer vedno toplo roko najde roka
in nezatvorjeno srcé beseda.

Ognjišče: mir, pokoj, počivališče,
ko trudna noga romarja ne blodi
v viharju, v zimi, v snegu in po vodi
in srce sanja in nič več ne išče.

Samó kdor sredi belih cest sameva
in ki mu noč nikoli ni uteha
in svet in dom in sebe je preklel,

ve kaj je ogenj in nad ognjem streha,
četudi ogenj ta že dogoreva
in je spomin njegov samó pepel.

Fran Erjavec:

Iz Cankarjeve delavnice.

(Ob četrti obletnici pisateljeve smrti.)

Spomladi leta 1915. je začel priobčevati Ivan Cankar v «Domu in svetu» drobne črtice, ki jih je potem nadaljeval leta 1916. in 1917. pod skupnim zaglavjem «Podobe iz sanj». Nekaj takih črtic sta objavila medtem tudi «Slovan» in «Ljubljanski zvon». Vse te je Cankar potem v zgodnji jeseni leta 1917. zbral, jih popolnoma na novo razporedil in par mesecev nato, proti božiču leta 1917. izdal v posebni knjigi pod naslovom «Podobe iz sanj».

Ne glede na to, da je ta knjiga ena najglobljih in najčistejših Cankarjevih umetnin, je važna in zanimiva še v dveh drugih ozirih; na eni strani nam predstavlja strašno «ogledalo... težkih dni», ki jih je preživel naš narod «v letih strahote 1914. do 1917.», na drugi strani pa labodji spev, s katerim se je poslovil umetnik od naroda in domovine. To nikakor ni konvencijonalna fraza, temveč dejstvo, ki ga je moral čutiti vsak, ki je poznal Cankarja pred vojno in zadnja leta pred njegovo smrtjo. Nekdanji rezki in brezobzirni bojevnik se je malone čez noč izpremenil v nežnega, dobrega otroka. Čutil je, da se v njem nekaj trga in pripravlja. V nekem pismu iz onih časov (datirano je z 31. majem 1917.) mi je pisal med drugim tudi: «... Že vse leto imam v sebi nekaj tako strašnega, da se naravnost bojim blaznosti. Potožiti pa ne morem in nočem nikomur, ker me je sram in pa ker se mi zdi, da bi najbrž nihče ne razumel takega trpljenja... meni je zdaj skaljeno prav vsako veselje, smeje se le obraz, v srcu pa je strah, ki nikoli ne utihne. Ali se Tebi še ni kdaj nenadoma zazdelo, da Ti tuje spačeno lice gleda preko rame, kakor da bi stala smrt za Teboj...»

V takem razpoloženju so bile torej napisane «Podobe iz sanj», ta v «bisere stisnjena bol». Sprva jih je pisal brez sistema in načrta in šele leta 1916. jih je krstil s skupnim naslovom «Podobe iz sanj», naslednje leto, nekako začetkom poletja jih je pa sklenil zbrati, dopolniti, sistematično urediti in jih na dr. Izid. Cankarja prigovarjanje izdati v posebni knjigi. Da te Podobe nikakor niso slučajna zbirka medvojnih črtic, temveč prav dobro premišljena in precizno zgrajena enota, s katero je hotel pisatelj simbolično naslikati okrutno dobo in tolmačiti težnje svojega rodu, nam najbolj jasno dokazuje usoda zadnje črtice, to je «Velike maše».

Večkrat sem prigovarjal Cankarju, naj mi izroči za spomin kak svoj rokopis. Ko ga neko popoldne, prve dni junija leta 1917., obiščem na Rožniku, je pravkar končaval kratko črtico in napol v šali ga vprašam, ali je ta zame. Pomisli trenutek, nato pa odvrne: «E, morala bi biti za Izidorja (dr. Izid. Cankarja), pa saj je vseeno, tu jo imaš!» Vzel sem rokopis in pozneje ga nisva omenila več. Par dni nato sem odpotoval v Gradec, kjer sem imel tedaj shranjen svoj inventar in tja sem odnesel tudi rokopis «Velike maše» ter ga založil v enega izmed mnogih zabojev.

Dober mesec po tem dogodku dobim Cankarjevo pismo, v katerem me je nujno zaprosil, naj mu rokopis vrnem, češ, da **«absolutno sodi»** med «Podobe iz sanj», in da bi **«zbirka brez te črtice ne bila celotna»**, zlasti ker se je odločil izdati jo v knjigi; rad mi pa da v zameno kaj drugega, «najrajši verze». Jaz mu odgovorim, da črtice nimam pri sebi v Istri, kjer sem tedaj služboval, in da mu je, žal, trenutno ne morem vrniti in to ne samo iz službenih ozirov, marveč tudi, ker se že sam nisem več točno spominjal, kam sem jo bil založil.

Ker torej vzlic Cankarjevi nevolji nisem mogel takoj ustreči njegovi želji in ker je on sam čutil, da bi bila projektirana zbirka brez te črtice nepopolna, jo je koncem avgusta ali začetkom septembra, torej okroglo tri mesece po prvem zasnutku, vnovič napisal, nakar je izšla v peti številki «Doma in sveta» istega leta.

Uverjen, da bo nudila primerjava obeh napisov zelo zanimiv, intimen vpogled v Cankarjevo delavnico, zlasti ker je nemara to edini dokument te vrste iz Cankarjeve ostaline, ga priobčujem na tem mestu in v primerjavo še drugega, kajti pisatelj ni delal, vsaj kolikor je meni znano, nikdar nobenih konceptov, temveč je nosil snov s seboj, dokler ni v njem popolnoma dozorela in oživela in jo je šele nato napisal; zato je bil njegov rokopis navadno tudi brez najmanjše poprave. Kake izpremembe je pa vendarle dobivala snov sčasoma navzunaj, bo najlepše pokazala primerjava obeh napisov sama, zlasti ker je nastala ta varijanta zgolj po naključju.

Velika maša.

(Začetkom junija 1917.)

Stopil sem v farno cerkev, ko je bila še skoraj prazna, in sem se napotil po ozkih, vijugastih stopnicah na kór. Jutranje solnce je v šumečih potokih lilo

Velika maša.

(Začetkom septembra 1917.)

Željan tolažbe in posvečenja sem stopil v farno cerkev svetega Pavla, ki je pred zdavnim, zdavnim časom videla in blagoslovila mojo mladost. Po mračsvojo svetlobo v prostrano ladjo, da so bile stene kakor pozlačene in so podobe svetnikov in svetnic trepetale in migljale, kakor z živimi zvezdami posute.

Ljudje so prihajali v cerkev. Zdelo pa se mi je, da ne prihajajo počasi in verno skozi vélika in stranska vrata, temveč da vstajajo tiho iz kamenih tal, iz grobov, kjer so spali. Ženske, tudi tiste, ki so bile navidez še mlade, so bile upognjene, trudne in izmučene, kakor da so bile pravkar odložile silno breme. Ne eno lice med vsemi ni bilo gladko in veselo, prav vsa so pričala, da jih je bila bridkost pobožala z mrzlo roko, in spomin je ostal za vselej, grenak in bled; oči so gledale zamišljeno,

nih, vijugastih stopnicah sem se napótil na kór, da bi slišal od blizu pevce in orglje in da bi blagodišeči oblaki izpred oltarja, prepojeni z molitvami, segli naravnost do mojega srca. Cerkev je bila temna, hladna in prazna; v tej tišini in samoti se mi je zdela silno večja in višja nego poprej; in tesnobno mi je bilo; mraz mi je z vlažnimi rokami tipal po licu, dihal mi v dušo plahost in strah. Svetniki so stali na oltarjih kakor sence v senci, nepremični, mrtvi; podobe na stenah so bile široke črne lise brez obličij in brez življenja; večna luč pred vélikim oltarjem je tiho trepetajoča svetila sama sebi.

«Saj ni več zgodaj!» sem pomislil. «Saj ni meglé in oblakov ne! Kako da so zaspali verniki in kako, da je zaspalo to nebeško solnce ter se nikakor noče vzdigniti iznad noči?»

bile so udane in mirne, kakor v temno globočino zamaknjene; poznalo se jim je, da so videle zgodaj in prezgodaj smrt v njeni grozi.

Pred oltar je prišepal cerkovnik s kajfežem v roki. Ta cerkovnik je vlačil eno nogo tako čudno zdaleč za seboj, kakor bi ne bila njegova; vkljub temu se je sukal spretno in se ni spotaknil, kajti bil je posla vajen. Prižigal je svečo za svečo, meni pa se je zdelo, kakor da bi ne gorela nobena; plameni so bili mirni in mrzli, mrtvaško beli in brez luči. Cerkovnik je upihnil svečo na kajfežu ter je dolg in skljućen odšepal v zakristijo.

Tiho so se odprla stranska cerkvena vrata, kakor da je bila pritisnila na kljuko trepetajoča roka plahega in zbeganega človeka, ki se še k Bogu samemu ne upa drugače kot z upognjeno glavo. Prikazala se je drobna, zgrbljena ženska, v dolgo črno ruto zavita. Njen obraz je bil tako bel, da se je svetil v mraku, kakor od čudežne notranje luči obžarjen. Res je bil nož gorja in bolečine zarezal pod očmi in po licih globoke struge solzam, ali spoznal sem takoj in strahoma, da ženska ni betežna starka, temveč da ji je komaj dvajset let. Za njo so prihajale druge, s počasnim, neokretnim, plazečim se korakom, skljućenim životom, otrplimi, razjedenimi, splahnelimi lici, udrtimi, Nič drugačni od teh sključenih, zgrbljenih, izžętih žensk niso bili otroci, ki so stali spredaj, blizu pred oltarjem. Drobni so bili, še predrobni, ali spoznanje jih je bilo zaznamovalo tako očitno, da so bili podobni odraslim pritlikavcem, ki so bili doživeli vse do kraja, kar more doživeti človek in jim ni tuja nobena žalost in nobena bolečina, tudi smrt ne več. Nekateri so imeli zelo upala in ozka lica, drugi zabuhla in sivkasta; vsi pa so gledali z vodenimi, izbuljenimi očmi, začudeno, preveč zrelo, kakor da še zmerom uróčeni strmé v tisto nezaslišano strahoto, ki jih je bila nekoč omamila in prevzela. Ob takih licih in takih očeh so se mi zdela ta kratka, pisana otroška krilca skoraj smešna in zopernaturna.

Iz groba je vstal moški in se je zibal počasi do klopi. Hodil je, kakor da bi bil prelomljen v pasu; ob enem koraku je vrgel život sunkoma vznak, ob drugem ga je prevrnil globoko predse; tako je dospel do klopi, sopeč in poten; v obraz je bil razoran, siv in star, čeprav so pravili, da mu ni dosti čez trideset. Za njim jih je vstalo, se jih je iz temè prikazalo še ne-

usehlimi očmi, opaljenimi ustnicami; vse kakor da nosijo silna bremena na šibkih, izmučenih plečih. In ni se dalo razločiti sedemdesetletne starke od nedoraslega dekletca.

V cerkev so prihajali otroci, s prav tistim plazečim se, utrujenim, omahujočim korakom, kakor so prihajale ženske, njih matere. Starikava je bila hoja, obrazi so bili starikavi in starikavo je bilo tudi vedenje teh prezrelih, izkušenih, od zgodnjega spoznanja bolnih otrok. Njih lica so bila nabrekla, sivkaste polti, kakor da se je bila nabrala umazana voda pod napeto kožo; strahota in žalost pa so bile te oči: ne v enem očesu ni bilo mladosti, ne v enem ni bilo veselja. Kakor da bi se zgrudili pod bremenom, vsak pod svojim, so pokleknili otroci za kamenito, stebričasto pregrajo pred vélikim oltarjem ter nagnili glave prav do sklenjenih rok.

Začudil sem se, da moškega ni bilo v cerkev. Ko sem se začudil, se je prizibal skozi vrata postaren človek; to se pravi, imel je lase osivele in lica razorana, obrvi in brke pa čisto črne, tako da bi lahko mu bilo šestdeset in čez, lahko pa tudi šele dvajset let. Bil je kakor prelomljen v pasu; ob enem koraku je zagnal život vznak, da se je videlo belo v očesu, ob drukaj, mnogo ne; vsi pa so bili, kakor on: spačen in strašen spomin na življenje, ki je nekoč bilo. Ob berglji je poskakoval čokat človek, pust in temnogled, kakor da je bil okusil neznano krivico, ki ji s svojo kovaško pestjo ne more do živega; enorok starec je vodil mladega slepca, oba sta hodila počasi, s plazečimi se koraki in povešeno glavo, kakor da še zmirom trudoma premišljujeta nekaj, kar se do konca nikoli ne dá premisliti; s trepetajočimi nogami je priplezal iz globočine starec-mladenič, ki se je mrzlično tresel po vsem životu, šklepetal z zobmi, potrepetaval z lici in pomežikaval z očmi, ki so begale blodno brez cilja; nekoč v enem samem hipu, je bila groznica planila nanj in mu ni izpustila več ne telesa, ne duše.

In nanje vse je usmiljeno sijalo jutranje solnce, prepevalo jim je vesele pesmi o vstajenju, da bi jih vzbudilo iz groba in smrti; ni moglo; še bledejši so bili obrazi, še bolj upali in izmučeni, ko jih je obžarila ta svetla luč, vzdignila jih iz temè, pokazala jih naravnost drugega drugemu.

Cerkovnik je prižigal sveče na oltarju; ta cerkovnik, krepak mož s kozavimi lici in črnimi lasmi, je šepal tako čudno, da je vlačil eno nogo daleč za seboj, kakor da bi ne bila njegova; toda obračal se je vendarle brez nerodnosti, umerjegem pa ga je sunil daleč naprej; tako se je poganjal do najbližje klopi.

Koj za njim je prišel visok, slok, golobrad fant; še mahu ni imel na lepo vzbočeni zgornji ustnici in če bi ne bilo gub pod očmi in na čelu, bi mislil, da je še napol otrok. Stopal je z drobnimi, previdnimi, plahimi koraki, kakor po ozki, spolzki brvi čez naraslo vodo. Tresel se je po vsem telesu, potresaval in pocincaval je tudi z glavo, pomežikaval neprestano s temnimi očmi, tipal krog sebe z obema trepetajočima rokama; tako se je pritipal do klopi ter se tam globoko oddahnil, kakor odrešen pogube in smrti.

Še so prihajali. Prišel je oče, ki je klonil glavo globoko in gledal temno in mrko v tla; levi rokav mu je omahoval prazen ob životu, z desnico pa je vodil oslepelega sina, lepega mladeniča, ki je s praznimi očmi strmel kvišku. Ob dveh bergljah je pritolkel in pridrsal čokat, plečat mož; nikamor se ni ozrl izpod košatih obrvi, njegov zagoreli bradati obraz je bil priča otrplega trpljenja, okamenelega srda.

In še mnogo jih je prihajalo, brez števila, kakor da so vstajali iz grobov.

Na vseh obrazih pa, tako mnogoštevilnih in različnih, je bilo s trdim jeklom zapisano nekaj skupnega, čisto enakega: neugasljiv, neizbrisljiv spomin no in spodobno, ker je bil tako vajen.

Ministrant je pozvonil ob vratih zakristije, župnik v ornatu je stopil pred oltar, kmalu nato so zapele orglje. Zapele so, njih glasovi pa niso bili ubrani, zvijali so se, prevračali se, gnetli se pod neokretno roko. Ozrl sem se tja in sem ugledal pred orgljami nedoraslega učenca, bledikastega fantiča z velikimi črnimi naočniki. Tik za njim je sedel stari organist, na nizkem stoličku, globoko v senci pod svojim učencem, mladim orgljarjem. Temu staremu organistu je bilo komaj štirideset let, postaral pa se je bil za nadaljnih štirideset. Sam vase stisnjen je bil, čisto siv, drobni obraz je bil podoben kepi osušenega, razpokanega ila, oči so se neprestano solzile in so gledale motno, roke so bile nagubančene, koščene in so se tresle tako močno, da bi ne držale žlice. Ko sem ga ogledaval, se mi je senca razmeknila in ugledal sem namesto nog dvoje kratkih štorov in dvoje lesenih kolcev. Obrnil sem se vstran.

S tenkim, tresočim glasom je pel stari župnik pred oltarjem, odpevale so mu na koru orglje same, ker pevcev ni bilo. Žalostna in grenkobe polna je bila ta pesem, kakor iz grobov porojena. Obrazi žensk, otrok

na neizmerno srčno bolest, na trpljenje in bolečino brez primere, na grozoto, ki ji ni imena, na krivico, ki vpije proti nebu in kliče po sodbi.

Zvonček ob zakristiji je tenko zapel in prikazal se je stari župnik v ornatu. Globoko sklonjen je počasi in trudno stopal proti oltarju; venec belih las se mu je vil ob sencih, tudi obraz je bil čisto bel in je razodeval globoko žalost.

Ko je stopil župnik pred oltar, so se oglasile orglje, njih glas pa je bil hripav in neubran, zvoki so se lovili in prevračali brez cilja. Ozrl sem se osupel; na visokem stolu pred orgljami je sedel mladoleten učenec; izsušena, jetična lica je imel in udrte oči, iz katerih je gledal bledi glad. Na nizkem stolcu globoko zadaj je sedel v dve gubé skljućen mojster orgljar; obraz, ob dlan naslonjen, mu je bil ves razdejan od velike bridkosti; pogledal sem bolj natanko tja in sem videl, da ima namesto nog dvoje štorov in da iz teh štorov mrtvo in trdo štrli dvoje lesenih kolcev.

S tresočim, bolnim glasom je molil župnik pred oltarjem, bučno in hripavo, brez radosti, brez vere so mu odgovarjale orglje na kóru; njih molitev je bila zgolj beseda. Verniki so klečali globoko doli v hladnem in zgodnjih starcev tam doli so klonili zmirom nižje k mrzlim, kamenitim tlom, k smrti, ljubi, v potrtem srcu grenko zaželjeni.

Tedaj —

Oj oko ti moje, napol oslepelo od bridkosti, ali se ti sanja?

Roka božja, na vekomaj usmiljena, je odprla nastežaj vsa okna, da so naglas zaklenketala. Solnce, ki je lilo in škropilo prej v potokih svojo luč, je v silnem loku planilo v cerkev, kakor je bilo, in razlilo se je po nji mogočno jezero svetlobe, peneče se in vriskajoče visoko nazaj do nebes.

«Te Deum laudamus!»

Župnikov glas je bil čist in jasen, čisto in jasno so mu odpevale orglje.

«Te Deum laudamus!»

Pred orgljami je sedel stari organist in bil je mladenič; lica so mu bila gladka, oči so se mu svetile.

«Te Deum laudamus!»

Tam doli so se mahoma, kakor na ukaz božji, vzdignili vsi, kolikor jih je bilo, teh preizkušenih, v trpljenju očiščenih, in zapeli so naglas veselo pesem o vstajenju in odrešenju. Na nobenih ramah bremena več, na nobenem licu bolesti, grenkobe v nobenem srcu...

Oj oko ti moje, razbolelo, napol oslepelo od bridkosti, ali se ti sanja? —

somraku; in njih molitev se je trudna in težka vila od črnih tal proti stropu. Ta molitev je bila prošnja lačnih, ponižanih, v trpljenju umirajočih, bila je očitanje, hropeči vzdih bolnika, bila je zadnji, obupni klic.

«Kaj ni dovolj, kaj ni že čas, o Bog?»

Bog je slišal in tedaj je videl, da je čas. Vsemogočna roka njegova je odprla vsa okna nastežaj. V vriskajočih, šumečih, vročih valovih je planilo solnce v mraz in noč, izlilo se je v potrta srca in jih napolnilo do roba z velikonočno radostjo, seglo je v grobove in jim je dalo življenje, obžarilo je bleda lica, ozdravilo jih je in pomladilo.

Z zvonkim glasom je zapel župnik pred oltarjem:

«Te Deum laudamus!»

Pred orgljami je sedel sam orgljar mojster in orglje so zavriskale proti nebu:

«Tedeum!»

In iz tisoč prepolnih src, iz tisoč veseložarečih oči je zadonelo po vsej svetli cerkvi:

«Tedeum!»

Minila je na vekomaj črna maša trpljenja, sramote in groze, zazvonilo je k večni véliki maši radosti in ljubezni.

Tedeum! — — —

Sanje vé moje, kam ste se zagledale? —

France Bevk:

V globini.

(Konec.)

(Igra v enem dejanju.)

Prvi: Šel je.

Drugi: Ne bo ga več nazaj.

Tretji: Brat je bil — vendarle...

Prvi: Bogve, če mi prestopimo ta prag še kdaj. Lepše bi bilo umreti na solncu... na prostem...

Drugi: Bolje je tu notri. Kakor padeš, tako obležiš; že ta hip si zakopan brez duhovnika in solza. Vse, kar imaš, gre s teboj. Mrtev si z mrtvimi sosedi; vse v isti minuti.

Drugi izmed njih (ki se še ni bil oglasil): Družino imam in otroke. Spominjam se kraške bitke. Koliko krvi! In vsak hip sem videl na mestu, kjer se je granata razletela, krvave glave svojih domačih. In Bog me je obvaroval...

Tretji izmed njih: Kadarkoli te vidim, vedno moliš. Ali si res tak grešnik?

Glas iz kota: Ali še vedno nosiš škapulir?

Drugi izmed njih (z vzdihom): Oče naš...

Drugi glas iz kota: Še bomo živeli. Ko se vrnem, izpijem vedro vina!

Narednik (ki je stal zamišljen s povešenim revolverjem v roki): Tiho! Ali se ni nad nami granata zakopala v zemljo. Ali ni butnilo ob vrata?

Eden izmed njih: Pst! Ne, nič ni! Pač!

(Molk.)

(Ob vrata je butnilo znova.)

Narednik: Odprite vrata! Poglejte!

Nekdo (poizkusi; vrata se ne odpro. Obstoji in se ne gane).

Vsi: Kaj je? Kaj se je zgodilo? Kaj to pomeni?

Nekdo: Vrata se ne odpro več...

Narednik: Vrata se ne odpro? Vrata se ne odpro!

Vsi: Zaklenjeni? Zabiti? Zasuti? Živi pokopani? Mrliči pri živem telesu! Hu!

Narednik (plane k vratom, poizkusi jih odpreti; ne udajo se mu): Halo! Odpri! Ali nas je zasulo? Kaj je?

(Tiho. Grob.)

Narednik: Anton! Ali si živ, ali si mrtev? Anton!

(Od zunaj se začuje krohot, kot da prihaja iz grozne globočine gneva.)

Vsi (ostrmé. Zro se, zro, tihi ko gluha noč, plašni kot otroci).

Glas od zunaj: Gospod narednik Jožef Grivar!

Narednik (je skrušen, molči. Ko se klic ponovi, dé): Kaj hočeš, Anton, brat moj?

Glas od zunaj: Brat? Prostak sem, podložnik tvoj, ki mu je ostala v igri zadnja karta v rokah. Vrgel jo bom.

Narednik: Anton!

Glas: Vrgel jo bom! Ali slišiš?

Narednik: Slišim! Še tvoj obraz vidim.

Glas: Poslušaj me! Odgovarjaj mi na vprašanja. Tri minute prej bom mrtev kot ti!

Vsi: Uderimo vrata! Pobijmo ga! Izrujmo mu jezik!

Narednik: Anton!

Glas: Čigava je ona? Govori resnico!

Narednik: Tvoja je! Res je tvoja!

Glas: Ti jo ljubiš in misliš nanjo v najbolj burnih nočeh.

Narednik: Res je... nanjo mislim!

Glas: Ali boš mislil nanjo tudi takrat, ko ti bo smrt segala v roko?

Narednik: Pri Bogu, res bom mislil!

Glas: Jaz ne bom mislil, če moram umreti. Zdaj vidim, da je nisem ljubil.

Narednik: Brat! Brat! Nisi še umrl in še se lahko srečava. Pomisli, da si ta hip obsojen na smrt!

Glas: Bodi! Vedel sem, da je tako, da ti zleti v naročje kot zrel sad! Vedel sem, da moram z njenim posestvom pomnožiti in izboljšati svoje, da bom mogel živeti. Samo to sem vedel!

Narednik: O, kaj si storil!

Glas: Bal sem se, da je ne iztrgaš ti. Prvi sem pisal in te izbral za namestnika, da se te obranim. Za namestnika pri oltarju in ne v postelji.

Narednik: Pošast! Ali naj te še imenujem brata? Kupiti si hotel samo zemljo ne nje. In jaz sem jo ljubil! Dvom si dvignil v meni, zato sem šel, da bi bral v njenih očeh. Skozi solze nisem videl v oči. Bilo je prepozno, ker sem molčal; če bi bil govoril... In niti dotaknil se je nisem!

Glas: Lažeš! Ti si me ogoljufal. Po tuji lasti si segel! Tat si! Tem hujše, ker si moj brat!

Narednik: Nisem! Tepec, ki ne razumeš! Glušec, ki ne slišiš! Kaj boš storil?

Glas: Umrl boš!

Vsi: Kanalja! Odpri! Zverina! Kaj smo ti storili mi?

Narednik: Kaj so ti storili? Živ ostaneš in ne boš umrl, če odpreš.

Glas: Čemu bi živel? Umrl bom: jaz od užaljene časti, ti od ljubezni! Ne prenesem te misli; poznaš me! Vse vas čaka smrt!

Več glasov: Odpri! Vrata razbijemo! Pobijemo te kakor psa!

Glas: Vrata so zabita! Na stene vas bo stisnilo kot čevelj muhe, kot lepenko v tenek mlinec.

Nekdo: Jezik mu iztrgajmo!

Narednik: Kdo bo čakal tega, kar ima priti? — Anton!

Glas: Govori!

Narednik: Hudo mi je! A bil sem pošten. Še besedice nisem dejal, ona je imela solze v očeh. Tako me je gledala, da je kipelo v meni... Spoznal sem prepozno... To me je peklo, to me je grizlo in hotel sem se maščevati...

Glas: Hahaha... Kdo ti verjame?

Narednik: Videl sem jo, ko je zrla na poročno noč skozi okno... Nisem se je dotaknil, dasi sem od bolečine blaznel...

Glas: Hahaha!...

Narednik: Prisegam ti!

Glas: Smrt je grozovit mlin; melje, melje. Mehka je postala tvoja duša. In če bi ti hotel verjeti, bi verjel samo za hip... ostalo bi v meni vse življenje... In če bi mi nič več ne bilo na tem — sem jaz na dolgu tebi — in bi ostali računi neporavnani. Plačajva danes! In če bi te hotel rešiti, je prepozno!

Narednik: Pri živem Bogu!

Glas (molči).

Narednik: Anton!

Glas (molči. Bobnenje topov).

Nekdo: Ali je že mrtev?

Narednik: Anton!

Glas (molči).

Vsi: Ali je zaspal? Zbudite ga! Kdo ga je poslal? Ustrelite skozi vrata! Anton! Tone! Oglasi naj se vrag!

Glas (se krohota).

Nekdo: Krohota se! Ali je blazen?

Vsi: Bestija! Vsi umrjemo! Če se vsi pokoljemo, umrjemo! Niti maščevati se ne moremo!

Narednik: Brat! Kri moje krvi! Na rokah te bomo nosili!

Vsi: Naš prijatelj! Radi smo te imeli. Čutili smo s teboj. Tvoja žena je bila v naših mislih. Tvoj glas nam je bil ljub.

Prvi: Vedno sem ti dal tobaka. Radi mene!

Drugi: Puško sem ti nesel, ko nisi mogel marširati.

Tretji: Roko sem ti bil obvezal.

Četrti: Ponoči si vstal in stopil na mojo nogo. Nisem rentačil nad teboj.

Peti: Jaz sem Štefan Pik. Čuj, Anton, jaz sem Štefan Pik. Ženo imam in tri otroke. Sedem ofenziv sem prestal. Jaz sem Štefan Piiik...!

Nekdo (posluhne): Nikogar več ni zunaj. Le granate tulijo.

Več glasov: Kdo je kriv tega? Vprašamo, kdo je kriv tega?

Prvi: Bog je kriv! Čemu dopušča kaj takega!

Drugi: Matere so krive, ki so nas rodile. Mati, zakaj si me rodila?

Tretji: Prekleti cesar je kriv!

Četrti: O, mi tepci, mi poslušni, mi ponižni, sinovi pasjega plemena!

Peti: Mi vsi smo krivi, vragi, samogoltneži, ki ljubimo puške, parado, ki hočemo, naj pol sveta joče zaradi nas, da se nasiti pohlep in poželjenje!

Šesti: Oni so krivi, ki leže domá in bogatijo; naše žené pa jim strežejo z blagom in s telesom.

Pik: Jaz sem Štefan Pik. Jaz imam ženo in otroke!

Nekdo: Vem, kdo je kriv. (Tiho, pritajeno.) Narednik je kriv.

Vsi: Narednik! Pes! — Kje je narednik? Hm, tu se tišči kot prihuljeno pišče. — Satan! Ubijalec! Poglejte, kakšen obraz ima! Kaj pa s tvojo svetinjo? — Poglejte, kako mu visé roke! Povej, zakaj vse to!? Povej, povej!

Narednik: Pustite me! Kaj mi hočete?

Vsi: Odgovori! Odgovora hočemo!

Narednik: Ubil me je. Kajn me je ubil.

Vsi: Kajn? Hahaha! Abel je ubil Kajna? Ti si Kajn! On je Abel! Tudi on je Kajn! Ali ni mrtev? Prekleti!...

Narednik: Nehajte! Pustite me! Smrt nas čaka!

Vsi: Smrt? No, narednik, mogočni, reši nas smrti! Reci smrti, ko pride, naj se javi pri generalu! Vlij ji discipline! — Ha! Ti bi rad živel, ki si spal z ženo svojega brata!

Narednik (hlastno): Nisem!

Nekdo: Tik pred smrtjo se ne laže.

Narednik: Ne lažem se!

Vsi: In za tvojo laž naj se mu pokorimo? Potrgajte mu zvezde! On ni več narednik! Prostak je, ki mora z nami umreti! Hahaha! (Mu trgajo zvezde.) Tako. Kaj si zdaj? Kje je tvoja vsegamogočna feldvebelska čast? Reši nas, če moreš!

Narednik: Pustite me!

Nekdo: Ubijemo te!

Narednik: Čujte! O, tepci! Rešeni smo! Rešeni smo!

Vsi: Kaznuj nas, samo da živimo! Živeti hočemo!

Narednik: Telefonist! Pokliči ...

Telefonist: Ni več mogoče ... Zveza je — pretrgana ...

Vsi (se zdrznejo).

Pik: Ženo imam in otroke.

Nekdo (pokaže na narednika): On je kriv!

Drugi: Kako gleda!

Par glasov: Hinavec! Lažnik!

Nekdo: On naj umre!

Narednik (se zravna bled): Marš! Vsak na svoje mesto! Čistite puške. Pozor! Nastop!

Vsi: Hahaha! Zdaj smo vsi enaki!

Narednik: Po=zor!

Vsi: Hahaha! Reši nas smrti in ostali bomo v pozoru. Dokaži, da boš živel le eno minuto delj kot mi. Ubijmo ga! On naj umre! Mi naj se pokorimo za njegovo laž? Ti satan! Hulja! Grdoba! Ti si kriv ... Ti ... Ti ... Ti ... (Navalé se nanj, mrtvo truplo pade po tleh. Vse je tiho, le grom topov se sliši kot poprej.)

Nekdo: Kaj smo storili?

Drugi: Nič nismo storili. Prav smo storili.

Tretji: Prav smo storili. Še uslugo smo mu napravili.

Nekdo: On je mrtev. On ne čuti več trpljenja.

Prvi: Vrzite ga proč! Čemu nas gleda? On je kriv!

Nekdo: Ti si kriv. Ti — ali nisi njegov sorodnik? Pusti mrtvega!

Vsi: Ti si mu stregel z besedo! Ti si nas izdajal! Pred njim si se plazil po trebuhu!

Prvi: Čvekate! Blede se vam!

Nekdo: Pustite! Ali ni dosti krvi? Ali vas ni sram? ...

Vsi: Molči! Molči! (Vsi obmolknejo.)

Glas iz kota: Molimo! K Bogu molimo, da nam pomaga!

Drugi: Kolnimo! Da pozabimo, kolnimo!

Tretji: Živi smo v zemlji. Ali ne primanjkuje zraka?

Prvi izmed njih: Prav imaš, ki moliš! Sveta Devica Marija! Sveta Trojica! Sveti Jožef! Vsi veliki pomočniki, rešite nas! Moj Bog, jaz ne znam več moliti!

Drugi izmed njih: Ne bom več pretepal žene! Ne bom preklinjal ... V cerkev bom hodil. Blažena moja mlada leta!

Tretji izmed njih: Sosed moj, krivico sem ti storil. Vse prekličem javno, povrnem ti škodo.

Četrti izmed njih: Kako sem zdajle dober v srcu, svet v mislih!

Nekdo: Fuj! Fuj! Fuj! Prekleta zemlja, ki nosiš zalego, ki se imenuje človeštvo! Prekleti možgani, ki so izumili vse to, za kar moramo danes trpeti! Prekleti vsi, ki ste z menoj, in jaz, in matere in vse do Adama, do prvih začetkov, iz katerih je svet!

Drugi: Kdo je ustvaril to gorje, ki je več ko gorjé?!

Tretji: Ali bom umrl in se ne morem maščevati nad vsemi, ki so me opljuvali?!

Četrti: Naj se pogrezne zemlja!

Nekdo: Molimo! Poizkusimo moliti!

Vsi: Ne! Ne! Kolnimo! Ne, ne! Saj vse nič ne pomaga! Saj je zapisano. Od vekomaj je v strašnih črtah zapisano.

Nekdo: Že se je zgodilo... Nekaj je treščilo...

Eden izmed njih: To ni. Jaz poznam smrt... (Pritajeno; vse je tiho.) Prišlo bo in tisti hip bo vse utihnilo nad nami. Tedaj bomo šteli minute... Toliko, da se človek dvigne, da vrže ročno granato, in pade zopet na tla. Ko se zopet dvigne še ena minuta... dve... tri... Tresk za vrata... in... in...

Eni: Ne, ne, ne!

Drugi: Da, da, da!

Skrit glas: Kdo me reši? Dam mu vse: ženo, zemljo, hlapec mu bom.

Vsi: Hahaha...

Nekdo (vzame puško): Ljubica moja! Meni je dolgčas... meni je dolgčas...

Vsi (planejo k njemu, mu vzamejo puško): Ne! Takrat umrješ kot mi! Počakaj! Ali bi rad lažjo smrt? Ne! Ne!

Nekdo: O joj! Pustite me! (Iz neznanega vzroka ga nekaj mož tišči ob tla.)

Drugi: Vlomimo vrata!

Vsi: Pot naredimo! Pot na zrak, na svobodo!

Prvi: Sekiro! Kje je sekira?

Vsi: Poišči sekiro! Zakaj nismo mislili na sekiro? Ali ležite na sekiri? Kdo ima sekiro?

Drugi: Tu je sekira!

Vsi: Tu je sekira! — Daj mi sekiro! — Meni jo daj! — Ne ubijte se! — Sekajte! — Daj sekiro! — Krepkeje! — Naglo! — Ne ubij me!...

Nekdo (zavpije): Ogenj je ponehal.

Eden izmed njih: Štejmo minute! . . .

Vsi: Ogenj? (Molče prenehajo in posluhnejo. Grozna tišina je v prostoru. Čuje se pok ročne granate. Začuje se bolesten krohot. Vsi se skoraj zrušijo na tla.

Nekdo (zavpije z visokim glasom): Še pet sekund . . .

Vsi (se zgrudijo, glave poskrijejo v roké, stisnejo telo k telesu, nekateri se objamejo in zagrizejo drug v drugega).

(Silen pok razžene vrata in neznano in nevidno napolni prostor, ki ga izpremeni v mrtvo duplino s telesi, kopajočimi se v gorki krvi. Molk.)

Vojeslav Molè: (Konec.)

Iz varšavskih zapiskov.

(XVIII. stoletje. — Wyspiański. — Gledališča.)

III.

Nič ne preseneča tujca v Varšavi tako zelo, kakor bujno razvito gledališko življenje. Pred vojno, zlasti koncem preteklega in začetkom tekočega stoletja, se je osredotočil glavni razvoj poljske dramatike in gledališča v krakovskem mestnem gledališču im. Julija Słowackega, kjer je vse pokolenje «Mlade Poljske» s Przybyszewskim in Wyspiańskim na čelu izvedlo veliko duševno revolucijo in so prvovrstni gledališki ravnatelji — kakor n. pr. Pawlikowski in pozneje Solski — uprizarjali vzorne predstave ter vzgojili celo generacijo izbornih igralskih moči.

Postanek nove poljske države s prestolico v Varšavi je izpremenil tudi to. Pomanjkanje denarnih sredstev v Krakovu in bujni razvoj in koncentracija umetniškega življenja v Varšavi so odtegnili Krakovu najboljše igralske moči in jih privabili v milijonsko mesto nad Vislo. In danes je Varšava središče poljske gledališke umetnosti.

Že število varšavskih gledališč je nepričakovano veliko. Naj omenim samo najvažnejša, v prvi vrsti **mestna gledališča.** V ogromni zgradbi so pod skupno streho razmeščena kar tri: **Velika Opera, Rozmaitości** (ki pa so leta 1919. pogorela in prirejajo, dokler ne bo sezidano novo poslopje, svoje predstave začasno v lesenem «Poletnem gledališču» v Saškem vrtu) in **Reduta;** poleg teh pa vzdržuje mesto še **gledališče im. Bogusławskega,** namenjeno inteligenci, v katerem delujejo mlajše in zato cenejše moči. — Ravnatelj Szyfman ima dvoje posebnih gledališč: **Poljsko** in

Malo; važni pa sta še dve prestolni gledališči: Komedija in Novosti. Poleg teh ima Varšava še celo vrsto manjših odrov, intimnih gledališč, kabaretov in varietejev.

Začetek septembra je bil vkljub začetku nove sezone še vedno nekoliko «ogórkowy», kakor pravijo Poljaki — premijere se začenjajo šele pozneje in zato mi ni bilo dano videti vseh znamenitosti varšavskega repertoarja. Vendar pa mi je nudilo tudi to, kar sem videl, dovolj jasno predstavo o visoki razvojni stopnji varšavskih gledališč.

«Rozmaitości» so najstarejše, obenem pa oficijalno tudi prvo in najboljše poljsko gledališče. V zadnjem času je višina njihovih predstav nekoliko padla, z novo sezono pa je prevzel ravnateljstvo gledališča znameniti igralec Solski, ki ima tudi velike organizatorske sposobnosti; zato je precej upravičeno upanje, da se «Rozmaitości» zopet dvignejo do nekdanje višine. Bil sem tam pri predstavi komedije «Sublokatorka» (Podnajemnica) Grzymalě-Siedleckega. Avtor, ki zavzema kot kritik morda najodličnejše mesto v današnji Poljski, je stopil s tem svojim delom prvikrat med dramatične pisatelje in napisal prijetno, četudi nekoliko starosvetsko skomponirano komedijo, ki jo je posnel iz najsvežejše aktualnosti: iz stanovanskih težav. Prvo dejanje je naravnost blesteče, drugo je že slabše, tretje pa je prav za prav čisto odveč; situacijo reši edinole sijajna igra prvih agonistov, zlasti igralca Węgrzyna kot rezervnega oficirja, brezskrbnega, veselega, lahkomiselnega človeka, ki se zdaj po končani vojni peča z «uvozom in izvozom» ter si je komaj priboril majhno stanovanje, a se mu po žilah še vedno pretaka fantovska kri kavalerista, ki so mu bile ljubše široke poljane na fronti in njihova svoboda kakor pa tesne formalnosti mestnega življenja — in druge še boljše moči igralca Gasińskega kot «ordonanca v rezervi». Ta častniški sluga Gasińskega je naravnost sijajna kreacija. Fant, ki je preživel s svojim gospodom vse peripetije pekla zadnje poljske vojne in se je z njim popolnoma zeživel in naravnost zrastel, ki bi skočil zanj v ogenj in se tudi zdaj po vojni ne more več ločiti od njega ter deli z njim vse ure «smole», žalosti, veselja in razposajenosti. Gasiński je vlil v to vlogo toliko naravnega, neprisiljenega humorja in stopnjevanega življenja, toliko prirodne prebrisanosti, da polni njegova igra večer za večerom gledališke sedeže in lože. —

Opera se mora — kakor povsod drugod — tudi v Varšavi boriti s finančnimi težkočami vkljub temu, da ima prvovrstnega ravnatelja, izboren orkester in balet in še izbornejše pevske moči.

Videl sem «Lohengrina» in odlično izvajano «Aïdo» ter ruski balet «Narciz» in holandsko «Lizeto». Toda najznamenitejše, kar je nudila tiste dni varšavska opera tujcu, je bil balet Różyckega «Pan Twardowski».

Snov nudi baletu povest o «Gospodu Twardowskem», poljskem Faustu, ki je zapisal svojo dušo hudiču ter je slednjič obtičal na mesecu, kjer tiči še dandanes. Nisem glasben kritik in se ne morem spuščati v oceno muzikalične strani baleta, ki je — sodeč po mnenju upravičenih sodnikov — neoporečen. Toliko pa mi je jasno, da izginja glasba sama pred plesnimi izvajanji, še bolj pa pred dekoracijami, ki so že same zase vseskozi originalen, blesteč umotvor poljske dekorativne umetnosti in jasen dokaz višine poljske gledališke arhitekture. Slikar **Wincenty Drabik,** ki je ustvaril te dekoracije, se je brezdvomno veliko naučil od Rusa Baksta, a je vendarle podal nekaj povsem svojega in čisto poljskega. Slika se vrsti za sliko, resničnost je prestilizirana — na par mestih čisto v duhu narodne umetnosti — v velikopotezno ornamentiko najdrznejših kompozicijskih in barvnih efektov; oder nudi iluzijo ogromne prostorne globine. Sredi teh slik pa se vrši ples z brezprimerno prvo plesalko go. Szmolcówno, ki se nosi lahko kakor povev vetra med tem kalejdoskopom barvnega ozadja, kulis in kostumov. Vse skupaj se zdi kakor uresničena bajka iz «Tisoč in ene noči», — tako drvi ta omamni ples ponoči skozi hišo Twardowskega, čez blesteče stilizirane strehe krakovskih hiš, oblite z mesečino, z Vavelom v ozadju, skozi bajno kraljestvo olkuških rudnikov, čez srednjeveški krakovski trg pred starodavnimi «Sukiennicami», skozi kraljevski grad in sobano kralja Zigmunta Avgusta, pred katerega pričara Twardowski duha umrle žene Barbare — čez opojni kraj na morskem bregu «Kraljice Vzhoda», izvedenem v zares orijentalno prenasičenih barvah in blesku — čez dvorišče pred krčmo «Rim», kjer pade Twardowski hudiču v nastavljeno past — prizor, poln sijajnega humorja — in slednjič skozi kozmični prostor med planeti, kjer reši Twardowskega pobožna pesem mladih let in obvisi mojster slednjič na ogromni srebrni mesečni obli.

Važno mesto zavzema med varšavskimi gledališči «Teatr Polski», ki goji tako zvani «veliki» repertoar in je vzorno uprizoril «Iridijona» in «Nebožansko komedijo» Krasińskega, Molièra, Shakespearja. Toda najzanimivejša je brezdvomno v vsakem oziru mala «Reduta», ki pomenja preporod poljske gledališke umetnosti.

Ustanovitelja «Redute» Osterwa in Limanowski sta se brezdvomno v precejšnji meri vzorovala na moskovskem hudožestvenem gledališču Stanislavskega, v bistvu pa je njuna kreacija vendarle poljskega izvora,[2] in sicer poizkus realizacije koncepcije gledališča Wyspiańskega, narodnega gledališča, o kakršnem so sanjali veliki romantiki Mickiewicz, Słowacki in Norwid, in kakršno je videl pred sabo Wyspiański, ko je pisal svojo znamenito knjigo o Hamletu. Wyspiańskemu je bil cilj «gledališče, ki oznanja resnico, gledališče pod obrambo tistih prav in sodb, ki jih vodi božja roka».

Tako pojmovano gledališče se izpreminja v mesto kulta velikih misterijev duha. Igralčevo ustvarjanje ni več samo sredstvo, ampak tudi cilj; obenem pa se mora igralec sam boriti s svojimi lastnimi problemi, z lastno resnico, ustvarja v resnici individualne kreacije, rešuje uganke dramatičnega dela, kakor mu to narekuje lastna duša.

Ta ideologija zahteva od igralcev seveda ogromne požrtvovalnosti in neprimernega dela. Morajo se neprestano vzgajati do vedno višjih višin tvornosti, do one sinteze, v kateri se spajajo vsi potrebni tvorni — plastični, pesniški in muzikalični — elementi v eno samo popolno igralsko umetnost. Vse to pa je mogoče samo pri vztrajnem, neprestanem skupnem delu vseh igralcev, pri metodi, ki ne pozna razlike med «prvimi» in «zadnjimi» agonisti, pri dolgem pripravljanju vsakega posameznega dramatičnega dela in medsebojnem nadzorovanju in kritiki, tako da je končna javna predstava prav za prav manj važna stran dela, ki se popolnoma izčrpuje v dolgih, mnogokrat par mesecev trajajočih pripravah.

Zato pa sta osnovni pravili za igralca — kot jih omenja Swierczewski v citiranem članku — dve: 1.) igralci morajo na odru «preživljati» in «biti», ne pa fingirati; 2.) igralci igrajo «pred občinstvom», ne pa «za občinstvo». — Redutin repertoar je izključno poljski ter se je zlasti v začetku naslanjal na realizem, v katerem so se igralci najlažje vživeli v preživljanje, prešel pa je pozneje tudi na misterije.

Samo po sebi se razume, da je pri takšni metodi, ki približuje «Reduto» še najbolj pariškemu «Vieux Colombier», tudi režija čisto svojevrstna. Vsi člani «Redute» se udeležujejo čitanja dram, vsi skupaj — in ne samo režiser — določujejo vloge. Vsak član ima pravico pripraviti vsako vlogo ter se potem obrniti na vodstvo, naj ga dopusti k vajam; soigralci pa določijo, ali sme igrati ali ne. Šele po dolgih analitičnih izkušnjah določa režiser definitivno koncepcijo posameznih vlog in določa situacijo na odru. —

---

[2] J. Swierczewski, Reduta. — Scena Polska. Organ związku artystów scen polskich. Warszawa. Rok IV. Nr. 3. Marzec 1922 r. — Glavne misli Redutine ideologije sem posnel po tem članku njenega tajnika.

Najzanimivejše pa je pri «Reduti» to, da se s teorijo popolnoma strinja tudi njeno praktično izvrševanje. Gledališče je majhno, minijaturno, komaj za kakih 300 oseb; v dvorani so razvrščeni amfiteatralno rastoči sedeži, zgoraj ob zadnji strani je galerija, na straneh dve majhni «loži». Mali oder ni prav nič vzvišen nad avditorijem, ampak je naravno nadaljevanje višine prve vrste sedežev — in tako je vsaj deloma ustvarjena iluzija četrte stene ter se odigrava drama res «pred» občinstvom. Suflerja ni, ker bi bil pri tako pojmovanem gledališču naravnost nezmiseln.

Bil sem pri dveh «Redutinih» predstavah, pri komediji Zabloc-kega «Fircyk w zalotach» (kar bi približno lahko poslovenili: «Frakar snubi») in pri tragediji K. Przerwe-Tetmajerja «Judasz». Prva igra je «stylowa» komedija zanimivega pisatelja iz dobe kralja Stanislava Avgusta, staromodna, po francoskem vzoru posneta, toda popolnoma na poljska tla prenesena in s poljskim duhom prepojena komedija XVIII. stoletja. Gledališča so bila že zdavnaj pozabila nanjo in šele njena obnovitev na «Redutinem» odru je pokazala, koliko je v njej duha, življenja, poezije in pristne umetnosti. Učinkovati pa more samo pri tako popolni igri, kakršno nudi ravno varšavska «Reduta». Preštudirano in premišljeno je v igri vse do najmanjše poteze — od najneznatnejše podrobnosti v pohištvu salona poljske graščine XVIII. stoletja in slik na njegovih stenah (ter slik, ki visijo ta večer tudi na stenah gledališke dvorane, da ustvarjajo potreben kontakt med gledalci in akcijo na odru), tja do zadnje kretnje rok in pogledov. Verzi zvenijo svobodno in vendar muzikalno, pri vsakem stavku čuti človek, da gre igralcem res za stvar, da gojijo pravi kult verza. Igra nikakor ni naturalistična; vsaka posameznost je v popolnem skladu s celoto, vse skupaj je stilizirana slika lahkosatiričnega humorja časa Stanislava Avgusta. Redutin «Fircyk» je kreacija, ki blesteče ilustrira prehod od gledališkega realizma do tiste komaj opazne višine, kjer je vkljub prirodnosti vse skupaj potencirano, v zrcalu umetnosti prestilizirano življenje.

Še zanimivejši pa je poizkus, ki ga je napravila «Reduta» s Tetmajerjevim «Judežem». Tetmajerjeva tragedija sicer ni tako globoko delo kakor sijajna drama «Judasz z Kariothu» Rostworowskega,[3] vendar pa je že po svoji obliki bleščeča umetnina — saj so Tetmajerjevi verzi zveneči in plastični kakor paroški marmor — predvsem pa originalna po svoji zasnovi. Tetmajerjev Judež je nesrečen človek, ki je prinesel greh že s seboj na svet, pretepal svojo mater in pozneje ženo, kakor ga zdaj pretepajo njegovi otroci; hči mu je pocestna vlačuga, sin — tat. Išče miru in tišine, toda povsod ga preganja nesreča in greh. Še celo tedaj, ko ga sreča apostol Jakob in ga privede med Kristusove najdražje učence, kjer skrbi za njihov vsakdanji kruh, se ne more otresti podedovanih strasti — in popolnoma se spet pogubi, ko sreča prelestno, razkošno grešnico Marijo Magdaleno. Magdalena ali «Blaznica» — kakor jo imenuje pesnik — je poosebljen greh, izliv Satana, ki jo je docela obvladal in ki vidi v strašno grdem Judežu pod pritiskom strasti — Satirja, ter se mu vda. Ko pa sreča apostole in jej odrečejo vse sile in mikavnosti greha, ves čar njenega telesa, s katerimi izkuša zapeljati apostola Janeza, ter ugleda iz daljave Kristusa samega — je premagana in se izpremeni v vzvišeno svetnico — krotko ovčico. Judež pa ne more pozabiti slasti greha, in ker je ne more več pridobiti zase in ker ga Satan sili, naj izpolni svojo življensko nalogo, se mu zdi, da postopa po lastni volji, da meri svoje sile z Bogom samim, da ga dvigne strašni greh v nesmrtno večnost, saj ubije — Boga in se obenem maščuje nad njim za izgubo Magdalene; in tedaj gre in izda Odrešenika, da pa bo greh še gnusnejši, sprejme za to plačilo — trideset srebrnikov. Toda ko je greh storjen, spozna v mukah strašnih vizij svojo zmoto, vidi, da je bil le prekleto, od samega začetka določeno orodje v Satanovih rokah, in se v obupu obesi.

«Reduta» je uprizorila «Judeža» kot misterij. Oder, čigar scenerija se tekom vseh štirih dejanj prav nič ne izpreminja, je čisto preprosto urejen. Ozadje tvori nevtralna modra barva — kakor modrina nekaterih zgodnjih krščanskih mozajikov; na levi in na desni stojita na vsaki strani po ena prekrita lopa na stebrih kot vhoda v druge notranje prostore, spaja pa ju vkupna streha. Tu se odigrava vse dejanje in razvija vsa tragedija. Desna stran (od gledalca) je simboličen izvor zla: odtod prihaja Judež, tu se pojavljata Judežev sin in hči, tu se prikazuje «mimoidoči» Satan, odtod se prikažeta Judežu Anas in Kajfa, tu uzre duha svoje mrtve matere, odtod prihajajo razni židje, tu nastopi prvikrat v jutru po noči orgij tudi Magdalena. Leva stran je simbol dobrega, svetega in čistega: tam nekje je Kristus — neviden —, od tam prihajajo apostoli. Notranja borba duš pa se vrši na prostoru sredi med tema dvema skrajnostima; tu premetavajo notranji viharji Judeža, ki ga igra naravnost genijalno Jaracz, od ene strani na drugo, dokler ne podleže svojim strastem in svoji prekleti usodi, tu se vrši morda najsijajnejši, četudi skoraj nemi prizor vse drame: borba s pogledi med Magdaleno in apostolom Janezom. Vloga Magdalene, kakor jo je razumela in odigrala Buczyńska (hči ruske pisateljice Teffi), je naravnost mojstrska kreacija in je s svojim poudarjanjem satanske razkošnosti greha in poznejše čiste miline brezdvomno daleč prekosila prvotne predstave pesnika samega.

---

[3] V nekem ljubljanskem dnevniku sem čital lani v gledališki kritiki trditev, da Poljaki nimajo prvovrstne dramatične literature...

Pri takšni igri in takšnem globokem umevanju se igra zares pretvarja v pretresujoč misterij; ta vtis pa še bolj povečava orglanje, ki tvori nekakšno uverturo k vsakemu posameznemu dejanju in ki zazveni pri najbolj svečanih prizorih. —

Eno je gotovo: poizkusi «Redute» vodijo brezdvomno k realizaciji ideologije Wyspiańskega o gledališču. Gledališče prenehava biti zabava in se izpreminja v najvišji kult umetnosti ter se spet bliža principu, iz katerega je nekoč vzniklo — h kultu samemu.

Varšava ima še celo vrsto drugih, in sicer dobrih gledališč. Saj je dovolj, če omenim, da je z novo sezono prevzel literarno vodstvo «Komedije» znameniti pisatelj komedij Perzyński, a literarno vodstvo obeh Szyfmanovih gledališč prvovrstni kritik, pisatelj in neprimerni prevajalec francoskega slovstva Boy-Żeleński. Toda «Reduta» je vendarle najzanimivejša. V njenem delu je videti pri vsakem koraku čisto, nesebično navdušenje, ogromen pietizem do umetnosti, trdno, odločno voljo in vztrajnost. To pa so stvari, ki so predpogoj za vsako resno ustvarjanje — tudi na umetnostnem polju. Morda izide ravno iz «Redute» nova renesansa poljskega gledališča. Morda poseže njen vpliv tudi preko poljskih meja; ko bi le segel s svojo resnobo in spoštovanjem umetnosti tudi do nas!

Varšava, začetkom septembra 1922.

Fran Onič:

Jekleno znamenje.

Moja pesem je pesem zavitih rogov,
ki jo pojem med Sinajem in Horebom! —
Kaj mi mar, če me kolje žareči bič bivola na stepah?!
sem si govoril, stoječ v linah svojih opazovanj in snovanj.

Že pa je prišel k meni klic, kakor klic maščevanja in borbe,
in šlo je čez celo zemljo kakor udari kopit:
vzpenjali so se vranci zapada in belci iztoka
in se borili med seboj; pod njimi je ležal na zemlji
umirajoči otrok človeškega rodu s svetlimi očmi in obrazom proti nebu.
Vzkriknil sem iz najglobljih globin svoje duše,
da je zaječalo v njenih tolmunih; in z obrazom na zemlji
sem objel umirajočega otroka človeškega rodu. —

> «Saj sem poljubil le tebe,
> ko sem poljubil to tiho in glasno zemljo,
> da vzamem prekletstvo iz tvojih oči za pozdrav! —
> Glej, vidim v njem tvojega pogleda plamen,
> poslan skozi rodove vsega človeštva,
> ki te je objel s svojim silnim jezikom,
> zato da mu daš življenje in ljubezen.
> Z njim pojdem, s pozdravom tvojih daljav,
> vriskajoč na cesto kraljic in narodov!»

Dvignil sem se in zagledal sem obraz,
ki je šel mimo mene ves jasen in čist in otroški
in spoznal sem se v njem — v obrazu jeklenem, neizprosnem,
ki je brez imena in z imenom. — —

Čez celo zemljo in nebo pa so vihrale zmagujoče grive belcev,
mogočna kopita so se ovijala ognjenih kač, segajočih v šumeče daljave,
in čul sem klic neba: šel je v bobnenju
zemlje pod mojimi nogami
skozi zemljo.

Miran Jarc:

Poletje.

(Konec.)

II.

Ko se je slikar prebudil, je bil zunaj že svetel dan. Po kostanjevih vejah tik okna so se zibali ptički, metajoč dragulje svojih ščebetov v prozorno solnčno morje. Vmes je vršela govorica mimo hiše hitečih ljudi. Dan, solnce, ptički, ljudje — Mihajlu se je vse to zdelo novo, sveže, polno volje do napora, dela in življenja. Čutil se je prerojenega in ozdravljenega, kakor da se je skopal v vodi pozabljenja, ki je odplavila vso barvo, s katero so ga oblepila vsa prejšnja leta.

Hipoma pa se mu je lice pomračilo, noga mu je obstala in roka trudno omahnila — spomnil se je zagonetnih sanj prošle noči, ki so mu oklepale čelo kakor železen obroč. Ob tem spominu ga je spreletel po vsem telesu čuden tresljaj in zbal se je, da mu postane slabo.

Sanjal pa je bil tole:

Stal je na visoki gori, odkoder je zrl na mesta, vasi, reke, doline in gorovja. Vse tam doli je bilo neznatno: hiše, cerkve, tovarne, promet po cestah in rekah — kakor igračke. Od tam je lilo ublaženo šumenje, ki se je porazgubljalo v veličasten mir nad zemljo razpetega solnčnega neba.

Sprehajal se je pod visokimi drevesi, kakršna rastejo le v prekmorskih deželah in ki so zašelestela le poredko.

Kadar pa so se veje zganile, se mu je zdelo, da se je vanje vjel neki notranji veter, ki ga niso poslale daljave, ampak je bil odmev godbe v njegovi duši. Neizrazna blaženost je prevevala vse njegovo bitje. Nenavadno ostročutno se je zavedal, da nihajo njegove misli z isto hitrostjo kakor travnate bilke pod njim, vejice nad njim in svetloba okrog njega. Stvari ni nič več gledal v prostoru, temveč imel je občutek, da se nahaja istočasno na vseh točkah obzorja, ter se je istovetil z drevesom, oblakom, gričem in goro. To doživetje se mu je zdelo docela naravno in prav za prav edino možno in resnično. Svojo vseradost pa je izražal v velikem molčanju, ki je sličilo ogromnosti vsemira.

Tedaj pa je pod košatim drevesom ugledal svoj jaz — slikarja Mihajla Samonikla, ki je kot obupanec prožil roke prihajajoči deklici naproti.

Polastila se ga je velika žalost nad izgubljenim sinom Mihajlom Samoniklom in na ves glas je zaklical: «Mihajlo, zakaj se mi izneverjaš? Ali te nisem v svoji vseljubezni za tvojo gorečnost po dobrem nagradil s kraljevskim plačilom vsemirske sreče?!»

Samonikel pa se mu je razljučen porogal:

«Obmolkni, hinavec! Postavil si me na najvišji vrh življenja, zdaj pa mi braniš zaživeti v vesoljni slasti. Od nje, ki je utelešenje mojega hrepenenja po popolni sreči, pa mi odtegaješ roke! Preklet bodi, varljivec, poberi se od mene!»

Njega pa je premrazila krčevita groza, kajti zazdelo se mu je, da so te strašne besede odjeknile iz njegove lastne notranjosti. V naslednjem trenutku se je skoroda zaistovetil z Mihajlom in le nejasno se je še zavedal, da je poslednjič kriknil kakor blaznež: «Mihajlo, pomisli! Motiš se! Ne dotakni se nje! Onesrečil boš njo in sebe! Pridi k meni, ki sem ves tvoj in ki si bil do zdaj ves moj!»

Toda ti kriki so se vtopili v kalnem valovju, ki ga je zalilo od vseh strani sveta. Ko se je ovedel, je zagledal kraj sebe Zinko, ki mu je vsa trudna šepetala: «Mihajlo, kam sedaj? — Ah, zapustil me boš!»

Slikar pa ji je molčé dal roko in odšla sta po strmem bregu navzdol.

Obdajale so ju visoke, električno razsvetljene stavbe, kjer so ropotali stroji. Po ulicah so divjale tolpe gladnih in kričale prekletstvo nad človeštvo. Nekje so odmeli streli, nad palačami je zasijal ogenj, puhnil slop črnega dima.

Ko se je Samonikel ozrl okrog sebe, ni bilo Zinke nikjer več; sam je drvel z množico vred v neznano. V mišicah je čutil moč jekla, voljo je imel, da bi uničil to velemesto, v srcu pa ga je bolela brezmejna praznina — — — — — — — — — —

Umetnik Samonikel se je zopet zdrznil, ko se je v njegovem spominu do konca odvil film prečudnih sanj. Kot glas vesti je ponovno začul v sebi spet oni proseči in roteči klic: «Ne dotakni se je! Sebe in njo boš onesrečil! Pridi k meni, ki sem ves tvoj in ki si bil do zdaj ves moj!»

Te besede pa so zdaj padale na njegovo srce kot svinčeni lističi in zbal se je, da mu zatro ravnokar vzcvetele žarke, ki so ga navezavali na ljudi.

«Ah, te zmedene sanje!» je vzdihnil in zamahnil z roko, kot da hoče odpoditi jato ujed.

Že se je hotel odpraviti in oditi iz spalnice, toda domislil se je, da bi ga zdaj zopet utegnili domači nadlegovati z vprašanji, zato je legel nazaj in začel iz klobčiča svojega srca odvijati nitko za nitko, ki jih je spletal v mrežo načrta, predahnjenega z zarjo ene same velike želje: sniti se z Zinko, govoriti z njo, izreči ji besedo, ki ji je dolgo molčanje vdalo čudotvorno vplivajočo moč. —

Pogled mu je objel njeno sliko na stojalu: iz rdečega cvetja se je sklanjal obraz smejoče se deklice. Slikarju se je zdelo, da ga te oči usodno podirajo, kot da bi rade zaznale za njegove najzavitejše misli. Prvikrat je to sliko motril vse drugače kot nekdaj.

Takrat, ko mu je Zinka sedela pri vrtni mizici, ni videl nje, ni vdihaval vonjivosti njenih las, njenega lica, njenega — telesa, ki mu je bilo le nujno sredstvo za udejstvitev njegovega umetniškega hotenja, za vtelešenje neke lepote in vseubranosti, ki jo je le slutil, za odrešenje od strašne more, ki mu je srkala v neprečutih nočeh kri in mozeg.

Kako to, se je zdaj vprašal ves osupel, da takrat nje sploh videl nisem? Zinke nisem videl!

Zdaj so se njegove oči žejno opajale nad podobo te deklice. Umetnik Samonikel jo je gledal kot — človek.

Vmišljal se je v mehkobo belih rok in mučil se je, da bi raztolmačil zagonetnost njenih komaj malo odprtih usten.

O, kaj ga niso te oči iskale, klicale njega, njega?!

Kaj ni na teh ustnicah že tolikrat vztrepetalo plaho vprašanje, ki ga je pa on — ujetnik temne sile — preslišal?!

Kolikrat sta sedela ure in ure in okrog njiju je vse cvetelo in dišalo in živelo, ona dva pa sta vso veličino takih hipov ozarjala s preprostimi besedicami, ki so se mučno sprostile iz temin molčanja.

Neko nedeljsko popoldne samo — pred enim letom — se je v umetniku oglasil človek, toda v prihodnjem hipu je komaj vzplapolali val spet utonil v morju njegovega molka. Tega hipa pa se je zdaj slikar nenavadno živo spominjal in zelo se je čudil, kako da je na ta dogodek docela pozabil.

Ono nedeljo je namreč Zinkina mati, v mestu zelo čislana gospa L., ki je prirejala s povabljenci pogoste izlete v okolico, povabila tudi Mihajla Samonikla, če hoče preživeti popoldan v njih družbi.

Ko je služkinja povedla slikarja v sprejemnico, so ga že zbrani gostje radostno pozdravili. Gospa L. se je razgovarjala s soprogo odvetnika R., ki je njenemu možu pripovedoval neko očividno nadvse zanimivo zgodbo. Bančni uradnik K. pa je zabaval gospodično Zinko in njeno prijateljico Marijo.

Slikarjev prihod pa je ravno bančnega uradnika spravil ob dobro voljo, kajti Zinka je umetnika živahno nagovorila in mu začela, pozabivša na vso okolico, pripovedovati iz življenja slavnih slikarjev, o katerih je ravnokar čitala, na kar je Samonikel odgovarjal zelo točno in jedrnato. Bančni uradnik, ki se je dolgočasil z gospodično Marijo, pa se je podvizal izraziti svoje neugodje s tem, da je umetnike pometal v isti predal s sanjači in bolniki. Posledica je bila, da se je njegova namišljena nevesta namenoma okrenila od njega k precej molčečemu slikarju.

Po kavi se je vsa družba dvignila. Ubrali so pot skozi gozd. Ker je bila stezica ozka, sta mogla le po dva skupaj. Mihajlo in Zinka sta se od ostale družbe precej oddaljila, otroško se radujoč zdaj nad cvetlico, zdaj nad šumenjem borovcev, zdaj nad skakljajočo veverico ali pa sta se divila razgledu v dolino, ki je dremala v popoldanski prigrevici.

Kmalu so ju dohiteli ostali.

Ustavili so se v gostilnici z vrtom na prijaznem gričku. Ker se je medtem nebo pooblačilo, so vstopili v sobo. Ob vinu se je razvil glasen razgovor. Posebno zabaven je bil mladi uradnik K., ki je umel zaviti pogovor na zakon, šaleč se z gospodičnama, pri čemer so mu pomagali vsi ostali razen slikarja, ki je izrabil takoj prvo priliko, da je šel na prosto. Obšla ga je čudna tesnoba. Po mislih so mu šumele K.=jeve besede: «Gospodična Zinka, ali prav nič ne mislite na popolnost v dveh?!...» Pri tem je bil začel šaljivo razlagati o večnem iskanju dveh, čemur sta oba zakonska para vneto pritrjevala in se blagrovala, da sta že prestala vse slične križe in težave, ki «mladine» še čakajo.

Ta razgovor, ki ga je spremljal smeh in krohot, se je slikarju zazdel zopern, celo ostuden.

Živali — je pomislil in spomnil se je, s kako naslado grizejo meso in v duhu je videl debele krošnjarske roke, ki barantajo za — Zinko.

Ne, ona jim ne sme pasti nikdar v plen, nikdar!

Sklenil je, da bo z njo govoril.

Ko je tako pred hišo strmel v črno oblačje, je stopila v vežo Zinka.

S tihimi koraki se mu je približala. V zadregi, kot da se hoče opravičiti, ga je vprašala, zakaj da ga ni v sobo; oditi pa le ni hotela. Morda je tudi ona želela pogovora s Samoniklom.

Toda on ji je odvrnil, da opazuje oblake, ker se mu ni še nikoli posrečilo prisostvovati tako veličastni sliki narave.

Vendar pa je bil tudi ta odgovor le izgovor in slikar je hotel nekaj povsem drugega; toda plahost mu je velevala molčati.

«Zdaj, zdaj ji povem, vse ji povem» — a oba sta molčala. Slednjič je Zinka uvidela, da je njun položaj skoro smešen in — ker so padle prve deževne kapljice — porabila to priliko in pozvala slikarja, naj gre z njo v sobo.

Vrnila sta se.

Proti večeru se je vreme spet zjasnilo in v noči se je vsa družba vrnila domov v veselem razpoloženju. —

Takrat sem zamudil priliko, si je očital slikar, ki ni od onega časa nikdar več bil v strahu pred gospodično Zinko, saj jo je obiskal le redkokdaj in še takrat za malo časa ter v družbi njene matere.

Drugače pa je živel le umetnosti in oni dogodek se mu je zdel le hipen, sploh malenkosten.

Danes ji ponesem sliko, se je nenadoma odločil in stopil k stojalu. Presolnčno se mu je zdelo občutje, ki je velo s platna. Rdeče rože je ogrnil v zagoneten mrak težkih barv, ki bi ga lahko smatral za grozne tajne življenja, ki se iz njih osvobaja prapodoba večno ženskega. Ta mrak je tudi vzbujal misel na dušo umetnika, zastrto v temino molka, ki ga ozarjajo tolažeče oči deklice in se mu na krvaveče roke vlegajo hladeči prameni njenih las.

Njenim ustnicam pa je vdal izraz žeje po odrešitelju. In tako je bila slednjič ta podoba vbarven razzvok, pretresljiva priča neskladja med človekom duha in telesa. Ker pa je mrak skoro preraščal obraz cvetličarke, se je zdelo, da je hotel slikar poudariti premoč življenja nad pesmijo.

Ko je Samonikel prenovo dokončal, se je zazdel samemu sebi tuj. Še vse bolj pa ga je osupnilo spoznanje, da se je v tej uri izvršil v njem usoden preobrat, ki ga je najtočneje označil njegov vzklik: «Ah, ta slika je prav za prav samo sredstvo, da se ji razodenem!»

Samo sredstvo!

Prvikrat je ponižal svojo umetnost, ki mu zdaj ni bila več vtelesitev onostranskega življenja, temveč pripomoček za udejstvitev njegovih čisto zasebnih človeških namenov.

Sliko je položil v kot ter se zagledal skozi okno. Oblekel se je za izprehod. Ko je stopil mimo prazne kuhinje, se je oddahnil, kajti vsak pogovor bi ga izosredotočil.

V drevoredu je sédel na samotno klopico. Zdaj pa zdaj je v bližini začul korake. Bil je kak uradnik na dopustu ali kak tujec ali pa letoviščar, ki je z zložnim korakom stopal mimo.

Vsakogar je motril pozorno: čevlji so se lesketali v solncu. poletna obleka se je redovito gubala — vsi ti ljudje so bili varuhi reda in dela. Kakor njih oblačila, so bili tudi njih koraki in kretnje v lepi ubranosti z njihovim poklicom; vse so pričakovali od zemlje in sveta, ki jih je tudi utešal, ker so mu bili zvesti in vdani služabniki.

Mihajla je zgrabilo vprašanje: «Ali pa smeš ti zahtevati, da te bo zemlja uslišala, ko si bil do zdaj sin zvezdnih carstev in si taval med ljudmi kot mesečnik, kopajoč se v morju solnca, mesečine in zvezdnih sojev!» — Imel je občutek, da leze pred njimi sam vase; polaščala se ga je negotovost, plahost, omahljivost pred samim seboj.

Kamorkoli se je ozrl, je stalo zapisano: Sanjač. Vsaka stvar mu je govorila: «Glej, tudi mi smo v službi delavca, poljedelca, trgovca, tovarnarja.»

Tudi hiše, ki so se belile skozi veje dreves, so ga zrle prezirljivo. V oni lepi vili tamle stanuje zdravnik, ne daleč leži bolnišnica, na nasprotni strani se vzpenja na malo vzvišenem prostoru sodišče — vsako poslopje nalikuje predalčku, kjer delujejo ti živi stroji človeške tvornice. Mirni in ubogljivi so, roke jim pretvarjajo vedno iste misli v denar in tudi noge uporabljajo le v službene svrhe. Včasi, na večer ali pa v nedeljah, postanejo njihove oči žejne obzorij, ušesa godbe, roke pa se izkušajo strniti v molitev. Toda kozmične lepote se napijó pri lahkoživkah, godbe vsemira pri orkestru ali ob gostilniškem gramofonu, roke pa dvigajo polne kupice. In so zadovoljni in zdravi. Vsakogar pa, ki bi se jih drznil s krivim prerokovanjem motiti, označijo za bolnika, sanjača ali za zločinca; za vse take imajo tudi pripravljena varna zavetišča.

Čim bolj je Mihajlo premišljeval o vsem, tem bolj se je zavedal, nad kako nevarnim breznom se je nagibal ves čas svojega življenja. Šele zdaj je zaznal z vso jasnovidnostjo, kako predrzen je bil v svoji zahtevi, ko je zaklical po Zinki, meščanski gospodični, ki ji je že vnaprej določeno življenje v gosposki hiši, in kako smešen je on, ki hoče zakraljevati njej in vsem tem ljudem z orožjem svojih barv in čopičev. In tako je mahoma sklenil, da za vedno opusti svoje brezplodno popotništvo in se nastani bodisi tu ali pa v kakem drugem mestu kot preprost uradnik. Nenavadno živa domišljija je razvila pred njim vso mirno bodočnost, ki jo je kronala družinska sreča...

III.

Samonikel je sedel v svoji sobi in zrl brezizrazno predse. Na nasprotni strani je viselo ogledalo in nehote se je začel gledati. Vstal je in se približal svoji zrcalni sliki. Ko je tako preteklo nekaj minut, je zamahnil z roko, se trudno nasmehnil, naveličan vsega, vsega, sebe še najbolj. In polglasno je vzdihnil: «O, kako nepotreben človek sem!»

V obraz je bil bled kakor bolnik. Bilo je pozno poletno popoldne.

Z brezobzirnostjo in mirnostjo računarja je zapisal v svojo beležnico naslednje podatke:

1.) Dopoldne sem ponesel Zinki sliko «Poletje ali osvobojajoči se duh». Služkinja me je presenetila z vestjo, da gospodične ni doma in mi je naročila, naj pridem popoldne ob treh. Sliko sem pustil tam.

2.) Opoldne sem zvedel doma — med drugimi brezpomembnimi novicami — da se jutri poroči Zinka L.-ova z bančnim uradnikom K.

3.) Popoldne ob treh sem zopet pozvonil pri L.-ovih. Sam ne vem, zakaj in čemu. Služkinja mi je povedala, da je morala gospodična po nujnih opravkih z doma, a mi je izročila njeno pismo.

4.) Vsebina pisma:

> Cenjeni gospod Samonikel!
>
> Lepo se Vam zahvaljujem za Vaš poročni dar. Škoda, da so pretemne vrtnice v nesoglasju s svežostjo, ki veje iz slike. Mislim, da so temu vzrok barvila, ki so gotovo na platnu izpremenila svoje bôje. Sicer pa tudi naslova ne razumem. Kajne, marsikak dogodek nam je nerazumljiv; usojeno je pač.
>
> Oprostite moji naglici, pa saj veste —!
>
> Iskren pozdrav! Zinka L.-ova.

5.) Da more biti človek tako neumen, da je umetnik!

Mesec dni kesneje je Samonikel sedel v uredništvu nekega dnevnika, mrk, redkobeseden, samotarski.

V svojo beležnico je še pripisal:

6.) Da more biti človek tako nesrečen, da ni več umetnik! —

Književna poročila.

Sič Albert: Narodni okraski na pirhih in kožuhih. Ljubljana, 1922. Založila drž. zaloga šolskih knjig in učil v Ljubljani. 8 str. + 41 barvastih tabel velikega formata. 75 Din, na boljšem papirju 100 Din.

Publikacija je na našem knjižnem trgu nekaj povsem novega in na vso moč razveseljivega. Z veseljem odpreš veliko mapo in z užitkom pregleduješ barvaste liste, ki ti kažejo vso pestro mnogobrojnost naših pirhov in nenavadno ornamentiko naših — starih — kožuhov. Sič je s tem lepo nadaljeval svoje dosedanje publikacije, ki se gibljejo na narodnopisnem polju: skromno brošurico o naših narodnih nošah in obsežno publikacijo o naših narodnih vezeninah.

Prvi del publikacije obsega na osmih straneh podroben opis obeh tehnik in nekaj njih zgodovine. Priobčen je v slovenščini, srbohrvaščini in francoščini. Dodane so tudi potrebne slike. Med naslednjimi tablami jih kaže prvih deset najrazličnejše oblike naših pirhov, sledečih 31 pa okraske na starih kožuhih, oboje v originalnih barvah. Vsa knjiga vpliva neizmerno simpatično tudi zaradi tega, ker trudoljubni profesor v nji samo podaja sistematično urejene rezultate svojih dolgoletnih narodopisnih študij, ne da bi kje silil s kakim vsiljivim razlaganjem in dociranjem v ospredje. Za take stvari še ni čas. Bodimo hvaležni, da smo dobili v priročni obliki in krasni opremi v roke blago, bi bo še dolgo in dolgo dajalo gradiva in pobude našim znanstvenikom in umetnikom.

V prvi vrsti bodo Siču hvaležni pač narodopisci. Oni lahko tudi izrečejo sodbo o izvoru, bistvu in umetniškem značaju naše narodne dekorativne umetnosti. Taka sodba je mogoča le na podlagi obsežnega primerjalnega materijala; znanstvenik, ki ima ali v originalih ali v lepih reprodukcijah pred seboj dovolj pirhov, ki se slikajo pri drugih narodih — predvsem pri naših sosedih — bo šele lahko podal zanesljivo sodbo o dekorativni samostojnosti naših žen in deklet. Zato ni prav nobenega dvoma, da bodo znanstveniki po tujih muzejih to našo publikacijo z veseljem pozdravili. Vsak arheolog in zgodovinar umetnosti bo z zanimanjem ogledoval Koželjevo vinjeto na 3. strani uvoda (Slika 1. Igra s pirhi), ki se zdi posneta po kaki stenski sliki iz Pompejev in ki bo narodopiscem nov dokaz, kako mednarodne so prav za prav otroške igre in igrice. Da je na posebni tabli kot «moderno» blago pokazal tudi škofjeloške nunske pirhe, za to mu bo enako hvaležen narodopisec kakor tudi vsak oni, ki iz te publikacije pričakuje pobude za našo novo narodno umetnost. Ti škofjeloški pirhi so edini slučaj, v katerem je Sič zapustil — toda zelo diskretno! — rezervo znanstvenika narodopisca. To je pedagoško nenavadno učinkoviti «Gegenbeispiel», ki je v nemški umetni obrti storil toliko dobrega.

Umevno je, da bo veselje nad temi narodnimi ornamenti naše šivilje in vezilje pripravilo do tega, da jih bodo izkušale na novo uporabiti. Pri tem pa se ne sme pozabiti, da so ti narodni ornamenti motivirani po svoji legi na originalu in da torej ni mogoče ornamenta, ki je komponiran za kot, kratkomalo prestaviti v sredino prta, in da je ornament, ki flankira precep na hrbtu starega kožuha, kratkomalo prenesen v kot kakšnega dekorativnega miznega prta, v resnici samo napačno porabljen citat. Enaka je z barvami; zanje, kakor za posebno tektoniko ornamenta treba šolanega očesa. Bodimo veseli, da smo sedaj dobili tako obširno in lepo delo, ki bo dalo našim šiviljam in veziljam dovolj prilike, da svoje oko izšolajo. Prvi poizkusi so vedno spojeni z zmotami in tipanjem; vendar pa lahko upamo, da se bo tudi v tej fazi naše narodne umetnosti, ko se izkuša oploditi in oživiti z muzealnimi sredstvi, v enaki meri uveljavil oni fini umetniški čut naših Slovenk, ki je ustvaril dela naše stare narodne umetnosti.

*

Ravno v zadnjem trenutku, preden gredo te vrstice v stroj, še lahko za enkrat na kratko opozorim na novo Sičevo publikacijo, katere 1. zvezek je ravnokar izšel. **«Narodni okraski na orodju in pohištvu»** so na 16 tablah izšli v enakem formatu v istem založništvu; v vsakem oziru so vreden vrstnik zgoraj ocenjeni publikaciji, v mnogočem jo celo prekašajo. Sedaj vsaj vidimo, kakšna je ona «škrinja pisana, vsa z rožami porisana», ki smo jo doslej poznali samo iz literature. Naši učenjaki bodo na teh predlogah umno izločili vse ono, kar je nastalo pod vplivom nemškega slikarstva na steklo, holandskih cvetličnih vencev, ki obkrožajo razne stare madone po naših kmetiških domovih in iz baroka — ki je, kakor se zdi, zadnja umetniška struja, ki je oplodila našo narodno umetnost — pa jim bo ostalo še mnogo, mnogo za gledanje, razmišljanje in uživanje. Želeti bi bilo samo, da bi se pri posameznih predmetih označila tudi provenijenca in povedalo, kje se danes nahajajo; to bi bil dober in lep prispevek k zgodovini in topografiji naše narodne umetnosti.

Na posameznih predmetih čitamo letnice 1794, 1820, 1832, 1847, 1863 in se v današnji vseskozi razviti in razbiti dobi izkušamo vživeti v one dobre, stare, lepe čase, ki jih sicer ne pomnimo, ki pa so nam v zgodovinski distanci nekak ideal skladnosti in uravnovešenosti. *J. A. G.*

Fran Erjavec: Izbrani spisi za mladino. Priredila Fr. Erjavec in Pavel Flerè. Z risbami okrasil France Podrekar. Izdala in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani. 1921. 8⁰. LXI + 486 str.

Učiteljska tiskarna hoče z novo zasnovano knjižnico «Slovenski pesniki in pisatelji» podati mladini izbor najboljšega in najlepšega, «kar so napisali doslej tudi zanjo naši največji pesniki in pisatelji» starejše in novejše dobe. Celotna knjižnica naj bi obsegala 25 zvezkov; posameznim avtorjem je določen po en zvezek. Obširni in poljudni življenjepisi naj uvajajo v izbrano, zrelejši mladini primerno vsebino, katero pojasnjuje in zaključuje «tolmač». V okviru tega načrta sta nam urednika priredila kot 5. zvezek imenovane knjižnice izbor spisov Frana Erjavca, še vedno svežega in najbolj mladinskega pripovednika naše starejše pisateljske generacije. — V Erjavčevi življenjepisni sliki so na 55 straneh izčrpani dosedanji podatki, predvsem Levec in S. Gregorčič, toda povsod s kritično kóntrolo; nekaj novih, prisrčnih potez so prispevali intimni rodbinski spomini. Tako nam je jasno očrtano Erjavčevo bitje in žitje od mračne mladosti preko enajst srečnih let med Hrvati do vztrajnemu narodnemu ter književnemu delu posvečene dobe v Gorici. In vendar se mi zdi ta podrobni življenjepis za mladinsko knjigo neprimeren. Mladina bo pač z zanimanjem sledila raznim anekdotam, ki prepletajo in oživljajo biografijo, a pojde mimo odstavkov, ki govore o Erjavčevem znanstvenem delovanju. Za skromno odmerjeni obseg ene knjige, iz katere naj govori mlademu svetu predvsem avtor, bi zadostila svojemu namenu informativna biografska črtica do ene pole; taka obsežna razprava bi pač bila na mestu v kaki popolnejši izdaji Erjavčevih del. Še manj umesten in upravičen pa je v mladinski knjigi masivni aparat «tolmača», ki na 14 drobno tiskanih straneh pojasnjuje le razne življenjepisne podatke o Erjavcu. Kdo so bili Ferd. Schmidt, K. Dežman, Metelko, Jul. Głowacki, Brehm itd., to je za umevanje dovolj označeno v življenjepisu samem; čemu torej še vse tiste dolgovezne podrobnosti v opombah, pri nekaterih celo z navedbo dneva rojstva in smrti. Nekaj imen je ostalo brez pojasnil, a par terminov je označenih netočno, tako n. pr. Kopitar je živel «v prvi polovici 19. stoletja» (483), ali: bohoričico so rabili pri nas «do začetka (!) preteklega stoletja» (475). Ako je Erjavec stopil l. 1847. v gimnazijo (467), tedaj ni maturiral l. 1854. (str. XIII.), ampak šele 1855., in sicer koncem julija, kakor ostali Vajevci. — Monotono odmevajo epiteti v radodarnih superlativih: Gregorčič je bil «najboljši Erjavčev prijatelj» (473), Jurčič je «eden najznamenitejših slovenskih pisateljev» (473), Slomšek je bil «eden najboljših slovenskih mladinskih in vzgojeslovnih pisateljev» (475), J. Stritar je «eden naših najbolj znanih pesnikov in pisateljev» (468), Fr. Levstik je bil «eden največjih slovenskih pesnikov, pisateljev, jezikoslovcev, kritikov in politikov» (469), S. Jenko je bil «eden najmehkejših (!) in najnežnejših slovenskih pesnikov», Iv. Tušek je posebno znamenit «kot eden naših najboljših in najplodovitejših prirodopisnih pisateljev» (469), Krištof Šmid «je tudi pri nas eden najbolj znanih nemških (bavarskih) mladinskih pisateljev» (475); ali: Matica Slovenska izdaja «vsako leto po več zabavnih in poučnih knjig» (473); A. Funtek je «dober» pesnik in pisatelj (477), doktor L. Toman je bil «tudi dober» pesnik (478), dr. Vidrič je bil «dober» Erjavčev prijatelj itd. — Ostale strani «Tolmača» se omejujejo le na najpotrebnejša pojasnila Erjavčevih spisov in so večinoma točna. Erjavčevo travestirano krilatico iz Horacijeve pesniške umetnosti: «Quandoque bonus dormitat Homerus», ki zamenjava Homera s prirodoslovcem Linnéjem, sta urednika podomačila takole: «Od kedaj že mirno spi dobri Linné» (480), kar utegne privabiti lahen nasmešek na resne obraze naših klasičnih filologov. Rodni grad zgodovinarja Valvasorja, rojenega Ljubljančana, ni bil «blizu Krškega» (483). Erjavčev «Ferko Tahi» (301) ni Ferdo

Tahi (483), nego znani krvoses hrvatskih in slovenskih kmetov se je imenoval Ferenc Tahi. Ako sta urednika pojasnila staro utež «libro», naj bi isto storila še z «lotom» (371). «Mršav» ni sinonimni izraz za «suh» (484).

Skrbna izbira iz Erjavčevih spisov nudi dobro sestavljeno čitanko. Osmerice Andersenovih pravljic bi ne bil sprejel v zbirko, ker je izvirnega blaga v izobilju; sloveči Danec pa zasluži novo, bogatejšo «kitico» v posebni mladinski knjigi. Ako sta med potopise uvrstila tudi «Gostbo v Mazinu», mi je neumljivo, zakaj sta spis na devetih mestih občutno pristrigla, ne da bi to nepotrebno «čiščenje» tudi označila. Vse hvale vredno pa je, da sta urednika v jezikovnem oziru pustila v veljavi prvotni Erjavčev slog in se nista ravnala po Levčevem «moderniziranju».

J. Š-r.

Fr. Erjavec: Srbske narodne pripovedke. V Ljubljani, 1922. Založila Učiteljska tiskarna. Cena 18·— Din.

Te pripovedke — trideset jih je — je zbral Tihomir Ostojić. L. 1911. jih je «Matica Srpska» v Dubrovniku izdala kot zbirko «Srpske narodne pripovijetke». To so prav čedne pravljice, ki jih bodo otroci gotovo zelo veseli. V čudovitem čaru pisane pravljične domišljije mehko dehti najlepši svet otroške mladosti. Zato so pravljice dragocen dar, ki se ga otrok nič manj ne razveseli kakor kakšne prav ljubke igrače. No, saj z igračami si tako ustvarja tudi sam najlepše pravljice. Konjički mu govorijo in psički ga razumejo, ptički ga vabijo in oblaki ga nosijo bogve kam, a z vozički potuje daleč v kraljevski grad, ki nima ne oken ne vrat...

Skoraj vse tele pripovedke mi je že pripovedovala moja mati. Oj, koliko sem jih hotel slišati večer za večerom! In koliko mi jih je pripovedoval stari Repnikov oče! Na stotine jih je poznal. A ko mi ni znal nobene nove več povedati, sem se lotil stare Preskarice. Ali jih je znala! Najlepša se mi je zdela tista, kako «hudič Trbovlje trese». Sicer so bile vse njene pripovedke močno podobne pripovedkam Repnikovega očeta. Morda jih je ravno on tudi že njej pripovedoval? sem včasih posumil.

Tako se mi tudi te srbske pripovedke zde nekoliko anektirane. Zakaj težko je reči, kaj je res pristno, a kaj je od drugod. Saj se mi prav zdi, da sem pred leti bral skoraj prav takele povesti v zbirki «Die deutschen Märchen». Tudi takrat sem Nemcem odrekal lastninsko pravico do njih.

Ali to bi bila razprava zase.

Meni se v tem slučaju predvsem zdi, da bi bilo v času, ko toliko govorimo o narodnem in celo o jezikovnem edinstvu, treba načelno govoriti, ali so nam prevodi iz srbskega in hrvatskega slovstva res potrebni ali ne. Dejstvo je, da hrvatske ali srbske matere drugače govorijo s svojimi otroki nego slovenske. Jezika nas uči mati, ne šola ali celo — politika! Dejstvo je nadalje, da je med srbohrvaščino in slovenščino poleg različnega sloga tudi dokaj jezikovnih razlik. Zato bi nemara bilo opravičljivo, da prevajamo. Prevodi iz srbščine ali hrvaščine bi bili potrebni; še potrebni vsaj za tiste Slovence, ki so slovstveno in slovnično manj zvedeni.

Ali izvirnik tudi v najboljšem prevodu dosti izgubi. Prekrasne melodijoznosti in mehkobe srbskega pravljičnega sloga in jezika ni mogoče prevesti. Zato nam morajo prevodi biti na moč dobri, drugače se prava vrednost in posebna poezija izvirnika res kaj lahko zabrišeta ali celo čisto izgubita.

Jezik se ne dá umetnjačiti; ne dá, ker je zelo tenkočuten organizem, ki mu je vsaka nenaravnost onečaščajoča posiljenost.

Jezik, iz katerega prevajam, moram prav dobro poznati, in jezik, v katerega prevajam, moram pošteno obvladati. Brez tega ni nič. Pa dar in čut za to moram imeti.

V pričujočem prevodu sem dobil besede, ki jih je prevajalec kratkomalo prepisal iz srbščine namesto poslovenil. N. pr. Zaista, životinja, oprostiti se (nam. posloviti se), nožice (nam. škarje), po lahko (nam. počasi, nalahko = srb. polako) in dr. — Medveda, volka in risa izvirnik v neki pripovedki najbrž imenuje «čuvare», in ti «čuvari» so v prevodu — «psi». «Nečasna sila» je prevedena v — «nečastno silo» (nam. peklensko silo). Na str. 17. stoji tale stavek: «Jarec se predstavi in zbeži.» Kaj je to? V izvirniku najbrž stoji: «J. se prestravi...» «Prestraviti se» pomeni po naše «prestrašiti se»! V zmislu pripovedke se je jarec prestrašil in zbežal! (Prevajalec je izjavil, da je ta pasus tiskovna pomota.)

Bojim se, da bi zasledil še hujših netočnosti, če bi imel tudi izvirnik pred seboj.

Srbi radi pišejo nekak kompliciran slog, ki se zdi neslovanski, zato okoren in lesen za naš jezikovni čut. Pošteno in jasno obliko mu damo, če takšne stavke v prevodu delimo in uredimo.

Tega se mora prevajalec zavedati!

«Gazečemu sneg mu začne teči kri iz nosa» (str. 66.) je morda francosko in italijansko, — slovansko, slovensko ni! Na str. 77. v 2. odst. se mešata glagolski pretekli in sedanji čas pripovedovanja. Slovenščina tega ne pozna in ne mara! Odvisnovprašalni stavki se v slovenščini ne začenjajo s «če»; namesto «če» je pravilno samo «ali». Napačno je torej: Pazi, če uhaja: ne vem, če...; Bog zna (!), če...! Ko berem: «Obe očesi», précej mislim na dve kurji očesi, na dve krompirjevi ali trtini očesi, nikakor pa ne na obe oči živega bitja! «Pa bi šla med volke» (str. 121., 6. odst.) je dvakrat slabo. Stavek bi se moral glasiti zaradi svojega predpreteklega pomena in zaradi bolje oblike: «Pa bi bila šla med volkove.» Na str. 180., 4. odst., 2. vrsta, bi se stavek moral začeti: «Mačeha... nam.: Hčerka...»

Prevajalec je priden delavec v reproduktivnem in kompilacijskem slovstvu. Srbščine, ki je ne zmore še popolnoma, naj bi se zaenkrat ne loteval. Če odštejem napake, ki sem jih podčrtal, je s to knjigo dal naši mladini vendarle lep dar. Zakaj vsaka knjiga pravljic je zvezek čiste poezije. *Ivan Zorec.*

Fr. Prešeren: Antologija. Uredio i predgovor napisao dr. Joža Glonar. Zagreb. Narodna knjižnica. 1922. (Naši pjesnici II.) 72 str. Cena nevezanemu primerku 5 Din.

Uredništvo «Narodne knjižnice» v Zagrebu se je lotilo hvalevredne naloge, predstaviti širji publiki «naše pesnike». Da ne prišteva k našim pesnikom samo srbskih ali hrvatskih, izpričuje zvezek, ki je sledil antologiji iz Preradovića ter prinaša antologijo iz Prešerna.

Problem, kako taki hrvatski in srbski publiki, ki po slovenskih knjigah navadno ne sega, predložiti slovenskega Prešerna in ne prevodov iz Prešerna, je rešil urednik dr. Glonar po mojih mislih vsaj v principu srečno: tekst je tu in tam moderniziral, vendar ne tako, da bi delal Prešernu preveč sile: Prešernovo akcentuiranje je izpremenil po potrebah krogov, katerim je knjiga namenjena; dodal je nekaj opomenj, na kaj je treba Hrvatu ali Srbu pri čitanju slovenskih tekstov posebno paziti, in pa tolmač tistih besed v antologiji, ki bi publiko «Narodne knjižnice» po sodbi Glonarjevi specijalno motile.

Izbira pesmi sama dela name vtis, da je urednik malo prerigorozno iskal tekstov, ki bi naj bili publiki «Narodne knjižnice» lažje razumljivi. V enem slučaju je tudi prekoračil namen antologije iz Prešerna; publiko «Narodne knjižnice» opozarja zelo prozorno na obstoj epične slovenske narodne poezije. Med pesmimi, ki jih je Prešeren sam določil za svojo zbirko, gotovo ni nobene take, ki bi po svoji estetski vrednosti ne spadala v tako antologijo. Zato je antologija iz Prešerna seveda še posebno subjektivna stvar. Namesto treh narodnih pesmi, ki jih je Prešeren predelal, bi sprejel jaz n. pr. «Zdravljico» itd. Vprašanje je tudi, kaj je pri taki antologiji, ki je sprejela izmed 111 pesnitev Prešernovih «Pesmi» 40, umestnejše: da se drži Prešernove razporedbe, kakor Glonar, ali da ustvari po svojih vidikih novo.

Glonarjev oris življenja in dela Prešernovega (7—19) v glavnem svoj namen pač doseže: da približa pesnika čitateljem ter jim služi obenem za komentar k razumevanju pesmi. Prešernov pomen za Slovence je z ozirom na publiko, kateri je antologija namenjena, pač premalo poudarjena. O posameznostih bi se dalo govoriti, toda Glonarjev namen v tem uvodu antologiji ni mogel biti, da utira prešernologiji nova pota. *Fr. Kidrič.*

Branko Mašić: Deda-Joksim, narodni poslanik, lihvar i predsednik svakojakih društava za pomoć i humanitarnost. Novo izdanje «Književnog Juga». Zagreb. 1922.

V predvojni dobi bi ne bili lahko razumeli te prav posebne, pogumno pisane knjige o orijentalstvu predvojne Srbije. Ali zdaj, ko nas vsakdanje življenje in trpljenje spominjata «... na velike i masne zarade, poslove, zakupe i nabavke, recimo, kod ishrane vojske ili siromašnih krajeva; kod iskoriščanja državnih majdana (t. j. rudnikov), šumâ, zemlje, rekâ i jezerâ; ili kod gradnje i podizanja drumova (t. j. cest), čuprija (t. j. mostov), železnicâ, javnih zgrada i još bezbroj drugih državnih potreba ...», zdaj avtorja že razumemo, ko nam z bistrim opazovanjem in z ostro satiro slika dejanje in nehanje Joksima Popadića, narodnega poslanca, oderuha itd.

Zdi se mi, da je vsa nravstvena vrednost tega socijalnega romana — po svoji zasnovi sicer nekoliko prerazstrganega in razmetanega — ravno v tem, da nam zvesto in realistično odkriva in kaže življenje, kakršno je Br. Mašić pač gledal, se jezil, smejal in jokal nad njim.

Deda-Joksim je cel ptič. Zna živeti, zmerom ve, kaj hoče. Na vesti ima silnih grehov in hudobij. Ali v njem bedi zares čisto slovanska duša, prečuvstvena, preslaba, da bi premagala strasti in zlo, pa se vendarle kesa grehov, dokler ga znova ne omamijo nove strasti, novi grehi in mu ne zatemni vsaj začasno vse, kar je lepo, dobro in pošteno.

Iz knjige diha prav posebna, močna balkanska čutnost, ki večkrat rada spolzne v čudne orgije. V bralcu vzbudi s prirodno močjo opisovanega življenja zavestno soobčutje.

Slog je krepak, v opisovanju narave tudi lep in poetičen.

Risbe J. Kljakovića so prav lepe, mojstrske in knjigi v krasno dopolnilo.

Ivan Zorec.

D. Nedelkovitch: La philosophie naturelle et relativiste de R. J. Boscovich. Paris 1922. Éditions de la vie universitaire. Cena 20 Frs.

Rude J. Bošković je Slovencem že po imenu malo znan, po svojih delih pa gotovo večini popolnoma neznan. In vendar je to edini Jugoslovan, čigar ime se lahko imenuje v vrsti z imeni svetovnih duševnih velikanov kakor Newtona, Leibniza in Kanta. O njem je po pravici trdil dr. Br. Truhelka, da je «u prilično pustoj vasioni naše nauke najkupnija zvijezda», za katero daleč zaostajajo vse druge (Jug. Njva VI. 6. 1922., str. 445.) in na temeljih Boškovićeve znanstvene zapuščine se ima po njegovem mnenju zidati hram «jedinstvene jugoslavjenske nauke» (Jug. Njiva-Obnova IV. 27. 1920., str. 570.).

O Boškoviću se je veliko pisalo in razpravljalo. Naj omenjam samo razprave Račkega, Torbarja, Dvořaka in Markovića v «Radu» ob stoletnici njegove smrti in obširno Varićakovo delo «Matematički rad Boškovića, Dio I.», takisto v «Radu» ob drugi stoletnici njegovega rojstva.

Lani je zopet izdala Jugoslavenska akademija v Zagrebu razpravo o njem, in sicer obširno delo dr. Juraja Majcena o Boškovićevi teoriji stožkosečnic kot drugi del «Matematičnog rada Boškovića» in nam je ob tej priliki obetala tudi že tretji del izpod peresa dr. Vlad. Varičaka. Letos pa je izšla v Parizu gori navedena knjiga D. Nedelkovića.

Avtor seznanja v tej knjigi čitatelja z Boškovićem in z njegovo prirodno filozofijo ter osvetljuje posebno nekatere njene točke, opirajoče se zlasti na do sedaj manj vpoštevani tretji del velike Stayeve (Stojkovićeve) pesnitve «Philosophiae recentioris, versibus traditae libri X.»

V uvodu, ki ima pod črto precej obširno biografijo Boškovića, razlaga Nedelković Boškovićevo znanstveno metodo. Stališče Boškovića napram dejstvom in vesoljstva je dvojno. Na eni strani imamo Boškovića pesnika, ki premotriva vse s svojo poetično intuicijo in idealistično kontemplacijo, na drugi strani pa Boškovića znanstvenika, ki operira s strogo hipotetičnodeduktivno metodo.

Pravo bistvo stvari nam ostane po Boškoviću vedno prikrito in tajno. Zato si izkušamo pomagati s hipotezami. Ako se opazovanja ne ujemajo s hipotezo, je leta napačna. Če se pa ujemajo, ni s tem sicer dokazana njena resničnost, pač pa je potrjena njena verjetnost. Čim več pojavov se dá s pomočjo kake hipoteze raztolmačiti, tem večja je njena verjetnost. Za raztolmačenje istih pojavov pa nam enako dobro lahko služi tudi več hipotez. Prednost bomo dali oni hipotezi, ki raztolmači največ pojavov, in ki je najbolj enostavna, prikladna in elegantna.

V prvem poglavju razpravlja pisatelj o Boškovićevih nazorih o prostoru in času. Bošković razlikuje dvojen prostor in dvojen čas: namreč imaginarni prostor in realni prostor ter imaginarni čas in realni čas. Imaginarni prostor (čas) je prostor (čas), kakršen je sam na sebi in kakršnega le intuitivno lahko zaslutimo. Realni prostor (čas) pa je prostor (čas), kakršnega zaznavamo; je torej naš znanstveni prostor (čas). Nedelković opozarja zlasti na imaginarní prostor in na imaginarni čas, ki so ju do sedaj premalo vpoštevali, ako ne celo popolnoma zanemarjali. Za filozofe je ta očitek pisateljev gotovo na mestu, za naravoslovce pa nekoliko manj, kajti predmet njih razmotrivanja moreta biti samo Boškovićev realni prostor in realni čas.

Imaginarni prostor in imaginarni čas sta nujna, zvezna (kontinuva) neskončna in večna. Imaginarni prostor je prazen. Realni prostor in realni čas pa so prostorski in časovni modi existendi materijelnih točk. Njiju realnost obstoja v različnosti prostorskih in časovnih razstojev in v različnosti gibanj in hitrosti. Realni prostor in realni čas sta diskretna (diskontinuva) in končna. Imaginarni prostor (čas) je možnost (possibilitas) realnega prostora (časa). Med prostorom in časom vlada po Boškoviću popolna analogija, razlika je samo v številu dimenzij. Sicer pa je za Boškovića trodimenzijonalnost realnega prostora le v toliko utemeljena, v kolikor je prikladna za raztolmačenje prirodnih pojavov.

Tem nazorom o prostoru primerna je tudi Boškovićeva sodba o geometriji. Geometrija je imaginarna, je «naša človeška geometrija». Geometrija je hipotetična. Od nje izpeljani izreki pa so pravilni (veri). Če so pogoji, ki jih predpostavlja geometrija, tudi dani v realnem svetu, potem eksistira v njem tudi vse, kar izvaja geometrija iz teh pogojev. Verjetnost (resničnost) geometrije bi se dala potemtakem verificirati kakor vsaka druga hipoteza ali teorija, ki si jo ustvarimo za razlago prirodnih pojavov. V tem pa vidim veliko sorodnost Boškovićevih idej z idejami o geometriji, ki jih je izražal v zadnjem času Albert Einstein. (Geometrie und Erfahrung, Berlin, Springer 1921.) Einstein imenuje ono geometrijo, ki se ne nanaša na realni svet, aksijomatično geometrijo. Ako pa vzporedimo golim pojmom aksijomatične geometrije zaznatne stvari realnega sveta, imamo geometrijo, ki je prav za prav že prirodoslovje, in to geometrijo imenuje Einstein «praktično geometrijo».

V naslednjem razpravlja Nedelković o možnih kombinacijah prostorskih in časovnih točk. Peta in šesta kombinacija bosta po Nedelkovićevem besedilu čitateljem docela nejasni, ker je izostal dodatek, ki je v Boškovićevem besedilu: «ubi plura materiae puncta considerantur». Sličnih netočnosti v prevodu je tudi na drugih mestih, toda tam ne motijo toliko, ker imamo povsod drugod v tekstu ali pod črto tudi latinski citat.

Realen prostor in realen čas sta relativna. Zato je tudi gibanje, ki je njuna združitev in realizacija, relativno. Absolutnega gibanja ne moremo nikdar in na noben način ugotoviti. V tem je Bošković v nasprotju z Newtonom, ki je bil mnenja, da se vsaj v nekaterih slučajih dá ugotoviti tudi absolutno gibanje. Prezanimivi so ugovori, ki jih navaja Bošković proti obema metodama Newtonovima za dokaz absolutnega gibanja. Nedelković jih sicer omenja in citira in slično omenja tudi na drugem mestu Boškovićeve ideje o vztrajnosti materije, toda vsekakor preveč površno in ne v oni obliki in meri, ki jo zaslužijo po svoji važnosti zlasti danes spričo Einsteinove odnosnostne teorije. Ernst Mach velja danes splošno kot idejni predhodnik te teorije, dasi je on sam to čast ogorčeno odklanjal. Toda iste ideje o absolutnem gibanju in o vztrajnosti kakor Mach je izrazil poldrugo stoletje pred njim Bošković. Tozadevne njegove razprave pa so bile dolgo časa pozabljene in zakopane, dokler jih ni leta 1910. zopet obelodanil dr. Vlad. Varićak.

Zaključek, do katerega pride Nedelković v prvem poglavju, je ta: Boškovićeva filozofija je dualistična, ker razlikuje strogo med eksistenco materije in eksistenco duha, in je idealistična, v kolikor zanikuje možnost, da bi neposredno lahko pojmili njuno eksistenco. O tem moremo imeti samo ideje. Slednje so seveda dvojne vrste: take, ki jih povzroča materijalni svet in ki jih dojemamo po svojih čutilih, in take, ki so duševnega izvora in jih pojmujemo po neposredni intuiciji.

Vsaka ideja zase je nedopovedljiva (ineffable). Le o relacijah med idejami, o relacijah imen in o matematičnih formulah, ki jih dajejo stvarem, se ljudje lahko med seboj sporazumevajo.

Gibanje, stalno porajanje (devenir) v stvarnem svetu nam vsiljuje ideje, ki imajo za vse ljudi iste relacije. In te relacije je hotel Bošković izraziti in konstatirati s pomočjo svoje dinamične atomistike, o kateri govori drugi del Nedelkovićeve knjige.

Podlaga vsej prirodni filozofiji Boškovićevi je zakon zveznosti (kontinuitete). O njem razpravlja tudi Nedelković zelo obširno in opisuje pri tem Boškovićevo metodo nepopolne indukcije.

Na podlagi zakona zveznosti in zakona neprodirnosti je Bošković izpeljal svoj «edini zakon prirodnih sil», s katerim je izkušal raztolmačiti vse prirodne pojave. Sile so po njem ali privlačne ali odbojne, in sicer prehajajo iz ene vrste sil v drugo ter pojemajo in naraščajo kot funkcije razstoja od svojega središča.

Ta središča sil so Boškoviću atomi, ki so nedeljivi in neraztezni in se medsebojno ne morejo prodirati ne dotikati se drug z drugim. Ako ni sil (t. j. ako ni razstojev in relacij z drugimi atomi), tudi o kakem atomu, ki je samo središče teh sil, ne more biti govora. In ravno to značilno stran Boškovićeve atomistike poudarja Nedelković v svoji knjigi, kjer pravi, da Boškovićevi atomi niso «monade» v Leibnizovem zmislu, in da se sploh ne smejo v ontološkem zmislu raztolmačiti, kakor so to različni učenjaki storili. Boškovićevi atomi niso nastali po opazovanju in iz izkustva, temveč po refleksiji. Zato tudi ne moremo njegove atomistike neposredno verificirati, pač pa je njena verjetnost tem večja, čim večje je število pojavov, ki se dá raztolmačiti s pomočjo sil, čijih središče so ti atomi.

Boškovićeva atomistika se dá najlepše primerjati z moderno elektronsko teorijo. Tudi elektroni so le središča sil. Jezik, ki ga govorijo naravoslovci, ko razpravljajo o elektronih, je povsem realističen. Da-li si pa sami elektrone tudi v realističnem (ontološkem) zmislu tolmačijo, je drugo vprašanje, ki ne spada več v naravoslovje. Zato je morda tudi glede Boškovićeve atomistike opravičljivo, ako govorijo naravoslovci pri obdelovanju njene fizikalne strani jezik, ki je morda prerealističen za njeno filozofsko interpretacijo.

Tretje poglavje Nedelkovićeve knjige razpravlja o razmerju med Boškovićevo filozofijo in filozofijo Lockeja, Leibniza, Newtona in Kanta. O tem je veliko že pisal tudi Marković v «Radu». Pisatelj poudarja zlasti, da je Bošković in ne Kant prvi ustvaril atomistično dinamiko, in da ni izključeno, da je Kant vedel za tozadevne razprave Boškovićeve, dasi jih nikjer ne omenja.

Zaključek knjige tvori kratek pregled vpliva Boškovićeve filozofije na filozofe in znanstvenike njegove dobe in XIX. stoletja.

Končno je knjigi še dodan popolen seznam Boškovićevih del in pregled važnejše literature o njem.

Morda bo ta kratek izvleček Nedelkovićeve knjige koga napotil, da poseže po spisih o Boškoviću, ki jih je izdala Jugoslavenska akademija v Zagrebu. Komur pa je morda tudi sedaj še Zagreb predaleč, naj prečita vsaj Nedelkovićevo knjigo in naj se tako seznani z delom tega največjega duha, kar jih je rodila jugoslovanska mati. *Lavo Čermelj.*

Zbornik za pučku prosvjetu. Uredjuje sveuč. prof. dr. Albert Bazala. Izdaje: pučko sveučilište u Zagrebu. Svezak 1.—2. (96 str.)

V Zagrebu je pravkar začel izhajati «Zbornik za pučku prosvjetu». Zbornik — puk (= ljudstvo) — prosveta: velevažna trojica kulturnih pojmov! S tem naslovom se pred čitateljevim duhom sam od sebe razgrinja velik, širokopotezen program: zbirati utemeljenih, to se pravi znanstveno osnovanih odgovorov na veliko vprašanje, kako bi se dalo čim več prave prosvete zanesti med najširše vrste našega ljudstva.

Za čitatelje pa si ta zbornik želi v prvi vrsti dejanskih delavcev na polju ljudskega prosvetljevanja. Hotel bi namreč «vzgajati vzgojevalce» ali drugače rečeno: s svojimi članki, razpravami, poročili, ocenami strokovnih knjig s tega področja, s pregledi časopisov itd. bi hotel biti nekak kažipot vsem tistim, ki so si postavili vzvišeni, požrtvovalnost zahtevajoči in veliko ljubezni izpričujoči cilj, široke vrste ljudstva čimbolj seznanjati in oplojevati s sadovi dosedanje človeške kulture. Proučevati svrho, metodo, organizacijo takega prizadevanja — to je glavna naloga, ki jo hoče vršiti «Zbornik za pučku prosvjetu».

Vsebina, ki jo prinaša 1.—2. zvezek na 96 straneh velikega formata, je tako tehtna in obilna, da bi človek temu sešitku iz srca želel — enakovrednih naslednikov. Za predgovorom izdajateljev in uredništva sledi petero pač zanimivih člankov in razprav: O ideji prosvete (dr. A. Bazala). — Nekaj misli o popularizaciji prirodnih ved (dr. V. Vouk). — Muzeji kot sredstva ljudske prosvete (dr. V. Tkalčić). — Socialno-psihološki pogoji ljudskega prosvetljevanja (dr. A. Bazala). Donesek h kulturni zgodovini Slavonije v 18. stol. (dr. Fr. Fancev).

Kot glavna institucija za ljudsko prosvetljevanje se v 1. sešitku Zbornika prikazuje «ljudska univerza» (pučko sveučilište). In iz različnih sestavkov dobiš nazorno sliko, kako se je «pučko sveučilište» v Zagrebu od skromnih početkov izza l. 1912. preko «let strahote» vzlic vsem težavam in zaprekam polagoma povoljno razvijalo ter slednjič v šolskem letu 1921./1922. doseglo lep razmah.

Predavanj in kurzov, kakor jih je prirejalo ljudsko vseučilišče v Zagrebu, so se večinoma (do dve tretjini) udeleževali ljudje iz «srednjih» stanov, to je taki, ki so končali ljudsko, oziroma meščansko ali pa po kak razred srednje šole. A — «radništvo (= delavci) u najširem značenju slabo se odazvalo»! Ta ugotovitev prof. Bazale je pač silno neprijetna, a obenem vsaj teoretski zanimiva, ker mislečemu človeku naravnost vsiljuje vprašanje, kako neki da bi trebalo organizirati ljudsko prosvetljevanje, ako hočemo pritegniti i — «radništvo u najširem značenju». Mimogrede bodi omenjeno, da se je «Akad. socialno-pedagoški krožek» na naši univerzi, ki je letos temeljito vzel v pretres svrho, metodo in organizacijo «ljudske visoke šole», osobito ustavil pri tem težkem vprašanju, meneč, da te vrste institucije ne zaslužijo imena «ljudska univerza» vse dotlej, dokler se ji ne posreči, zainteresirati za se — i širjih ljudskih slojev.

S hvaležnostjo bo, o tem sem uverjen, marsikak čitatelj Zbornika kvitiral to, da se v tolikem obilju navaja literatura, ki zadeva nemško «Volkshochschulbewegung» in iz katere se lahko sila veliko naučimo.

Končujem s kulturnoekonomično željo, da bi «Zbornik za pučku prosvjetu» postal neke vrste centralno glasilo za vsa prizadevanja na polju ljudskega prosvetljevanja širom naše države. *K. Ozvald.*

Kronika.

Drama. Nova sezona se je otvorila v znamenju borbe; v znamenju tekme, ki se vrši danes v množicah vsega sveta med gledališko umetnostjo in filmsko industrijo. Desetletja se že bije ta boj — to dvoboj med umetniško reproduktivnim življenjem na deskah in mehanično posnetim življenjem na platnu. Vroči, oplajajoči fluid življenja, ki ga mora izžarevati sleherna umetnina, se bori z gluhonemim, ledenim, sterilnim fotografskim posnetkom za prvenstvo, za priznanje publike. In množice, ne čuteče potreb svoje duše in željne močnih živčnih dražljajev, omahujejo med obema; omahujejo le navidezno, zakaj s svojimi srci so na strani filma.

A ne samo množice — ta borba je segla celó v duše njenih glasnikov, umetnikov. Pravkar čitam nemška knjižna poročila, ki resignirano očitajo svojemu uglednemu dramatiku Gerhartu Hauptmannu, avtorju brezmadežno lepe «Hanice», da je pri koncipiranju svojega zadnjega, kriminalnega romana «Fantom» nadvse sumljivo koketiral s filmom, z nerazsodnim priznanjem občinstva... Da, razumljivo je: zaslužek je lahek in obilen! Koliko je danes močnih, kljubujočih duš, danes, ko je na našem vesoljnem planetu duh zatajen in ubit, preziran in zaničevan kakor še nikoli? Ali ni skoro izključna inspiracija vsemu človeškemu dejanju in nehanju (celó «umetnikovemu», bogme!) edinole — denar? Živimo v času, ki ne tehta duš, marveč jih kupuje. Nauk je zategadelj prozoren: treba se je prodajati, prostituirati. Idi na ulico, prijatelj, mahaj z rokami in vpij na vse grlo, da si ženij! Veruj mi: ulica pojde za teboj, ne samo v gostilno, marveč celó v predavalnico, celó v cerkev! Tam sedeš za kateder in ulica bo zamaknjena poslušala vse tvoje modrosti... In slavila te bo kot mesijo nove vere, ne pa te kamenjala kot šarlatana. — Taki sleparji žive danes v obilnem številu med nami; včeraj še niso bili mogoči. Ustvaril jih je čas, željen gluhih in otlih fanfaronad, čas, ki je ubil svojo dušo ter na nje mesto postavil neko živčno zmes. To so otroci civilizacije, ne kulture, njih svetišče je kino.

Slovenska drama se je pričela v letošnji sezoni s senzacijo, ne z umetnino. Idejno namreč. Formalno si je izposodila Cankarjevo ime ter je iz prejšnjih sezon ponovila njegove «Hlapce». Toda, saj jih ni ponovila, le kopirala jih je. Zakaj vsaka ponovitev mora značiti progres, poglobitev. Tega pri vprizoritvi letošnjih «Hlapcev» ni bilo opaziti. Režijsko povsem stereotipna in šablonsko-brezbarvna, v nekaterih komparzerijskih prizorih (zborovanje v gostilni!) naravnost diletantska, igralsko pa v marsičem šibkejša od prejšnjih predstav. Mi vsi pa danes vemo, da se pri vprizarjanju Cankarja odpirajo iznajdljivemu režiserju novi razgledi, novi cilji, ki bi morali utirati samosvoja pota porajajoči se slovenski drami. Ako vprizoritev nima tega smotra pred očmi, je kulturno brezpomembna. Ako se ne izkuša dvigniti iznad provincijalne povprečnosti in šablone, je umetniško manj vredna. Kdor končno vé, da je Cankar trši oreh, kakor so si to doslej predstavljali i režiserji i igralci, vé tudi, da je treba ob njem meriti najboljše, najinteligentnejše moči.

Tega poslednjega se je menda zavedal režiser Skrbinšek pri vprizoritvi «Romantičnih duš», katerih premijero smo videli kot tretjo predstavo v letošnjem repertoarju. Te Cankarjeve «Duše» datirajo iz tistih dob, ko se je mladi pisatelj poizkušal v prvih korakih na opasnih stezah drame. Sam je pozneje čutil, kako često mu je izpodrsnilo in zato je ta svoj prvenec zavrgel, ga deloma porabil drugod («Za narodov blagor») ter ga ni dovolil obelodaniti. Ta volja pisateljeva bi se morala respektirati tudi še po njegovi smrti in bi se ta mladostni spis smel natisniti šele v kritični izdaji Cankarjevih zbranih del. Ker se je zgodilo drugače, bi morala vsaj uprava ali režija, ako je že na vsak način hotela vprizoriti tega dvajsetletnega Cankarja, igro prirediti, to se pravi: primerno črtati. Tako bi delo, zelo neekonomsko zgrajeno, novelistično razvlečeno včasi in drugič zopet sila redkobesedno, v vsakem oziru mnogo pridobilo. Da igra ni propadla, se je zahvaliti silnemu jeziku pisatelja, ki je bil že tedaj mojster besede in živo lijočega dijaloga — ter režiji, ki je z izrednim spoštovanjem in ljubeznijo oživotvorila to besedo in po možnosti izravnala opasna mesta, dasi ni mogla vliti značajem in dejanju tistega polnega, dramatično resničnega življenja, ki ga je jim bil odrekel mladi pisatelj. Vendar pa sem ob tem delu doživel veselo presenečenje, da mi je predstava na našem odru povedala več nego knjiga. To se zgodi zelo, zelo redkokdaj.

Veliki gledališki coup letošnje sezone pa so — kakor že povedano — mladega češkega pisatelja K. Čapka «Rossumovi univerzalni roboti», nepravilno označeni kot kolektivna drama, ali kakor jih je avtor nazval s senzačnim, glupim amerikanizmom «R. U. R.». Zakaj je gledališka uprava vprizorila to delo takoj začetkom sezone namesto na koncu, kamor bi sodilo, mi ni znano. Ako je hotela nemara s tem naznačiti idejno smer letošnjega repertoarja, jo je treba opozoriti, da je na krivih potih. Odtod do popolnega kiča je samo še čisto majhen korak. Res, «R. U. R.» po mojem mnenju še niso literaren šund, dasi se sila opasno približujejo mejam med umetniško dovoljenim in nedovoljenim. Še je nekaj v njih, zlasti v idejnem oziru, kar jih dviga nad šablonsko filmsko dramo, najsi ne dosezajo Wellsovih utopističnih romanov. Senzacija je to delo, ne umetnina, zato razvihari človeku živce, a duša ostane ledena; potenciran film, ker je akciji dodana živa človeška, mestoma celó poetično vznesena beseda. Mladi češki kritik F. Goetz imenuje Čapka «češkega literarnega kubista». Jaz v «R. U. R.» nisem zasledil prav nobenega kubizma, razen če kdo imenuje kubizem brutalno kopičenje kričečih in cenenih efektov ter nezadostno karakteristiko oseb. Idejno je delo tako staro, kakor je star človeški napuh, iz katerega se je rodila želja, izumiti umetnega človeka. Pol iz cinizma, pol iz pesimizma so vzklili avtorju ti roboti. Groteskna satira so, ki je postala strašna in okrutna realnost v pretekli vojni, ko se je izumljeni stroj dvignil nad človeka izumitelja in ga pretil pogaziti, da je pohlevni človeček osuplo vzklikal kakor Goethejev učenček: Die ich rief, die Geister, werd' ich nun nicht los! Nekaj etičnega jedra tiči v obsodbi modernega zunanjega življenja, ki je vse svoje stremljenje projiciralo nazven, ki hlasta po bučnih in plodonosnih efektih in ki je svojo praktično filozofijo stisnilo v kategorični imperativ: osvoboditi se vsega in vsakršnega dela! Ako bi delo Čapkovo ne očitovalo tako paradoksno ravno tiste želje po bučnem in plodonosnem efektu, ki ga obsoja, bi se ti «R. U. R.» — sami po sebi drzna satirična zamisel z mnogimi uspelimi aktualnimi reminiscencami — nemara lahko rodili kot čista umetnina. Tako pa jih mora razsoden gledalec uvrstiti med tiste vrste literaturo, kakršno piše pri Nemcih H. Ewers in ki jo s toliko naslado prebira celokupni, tudi slovenski, literarni snob.

Pri nas se je delo igralo slabo, ker se dobro igrati ne dá. Drame, ki nima značajev in notranjih usod, akcije in konfliktov, ni mogoče vprizarjati kot umetnino, marveč samo kot film, kot teater. Vzlic temu bi morala režija dati delu več meyrinkovsko mistično-grotesknega obeležja (česar pa ne bo dosegla samo s kričeče pisanimi cunjami) ter končno in predvsem: ublažiti bi morala marsikatero estetsko odporno mesto. Naša režija je podčrtavala taka mesta. To je zabloda okusa.

Kako vse drugače je, kadar se oglasi z gledaliških desk beseda velikega umetnika in modreca iz Jasne Poljane! Kakšna enostavna, preprosta beseda, kako se tro človeške usode, kako naravno in polno lije življenje! Nič izumetničenega, konstruiranega, za efekti hlastajočega: življenje sámo. To bi moral biti praznik duha, zbrane pobožnosti in zatopljenosti. Skromnejši in očiščenejši bi moral človek zapustiti gledališče, zakaj pogledal je za hip v zagonetko življenja, prisluhnil je skritemu snovanju vélikega Neznanca. To pa je znak umetnine: da s svojim suverenim veličanstvom porazi ošabnega človeka, da zaživi preprost in resničen kakor bilka na polju, da mu stre domišljavo, predsodkov polno lobanjico, zapali v njem razsvetljenje in ga povede na bregove, kjer se odpira brezbrežnost ur in meja. Vzbuditi v poslušalcu in gledalcu to — ne iluzijo, marveč višjo resničnost, pa more spet samo človek, «ki je v svoji notranjosti poln podob», kakor je rekel stari mojster Albrecht Dürer. Zato je prirodno, da smejo in morejo besede in figure velikega umetnika interpretirati in oživotvarjati samo visoko nadpovprečni duhovi. Zakaj, to že ni več gledališče v vsakdanjem pomenu besede, to so globine in prepadi.

Kam bi po vsem tem s slovensko predstavo «Živega mrtveca», to samo osnutkoma in obrisoma načrtano usodo trojice ljudi? Kako je v tej drami Tolstoj skop in redkobeseden; samó tedaj pred sodnikom zagrmi svoj anathema, drugače pa govori edinole življenje. In to je skopo z nauki, radodarno z udarci. Kako nešablonsko so raztrgane in nanizane te slike, kakor pri Shakespearju, ki ni ustvarjal po življenju, marveč življenje sámo! In kam s tem slovenskim licem brezdanjega ruskega Fedje, po obrazu in po duši krvnega brata Miškina, Karamazovih, Razkolnikova? Slovenski Fedja je brez kril. Kakó neizdelan v svoji enostranski izdelanosti! To je skandinavsko-germanski, ibsenovski junak. Tesen, ujet v svojo nemoč; predvsem strt slabiček. Ruske duše ni v njem; resničnejši, bližji je bil edino v pomenku z resničnim Pjetuškovim ter nekoliko pred sodnikom. Neresničen pa je bil v akciji s tisto nesrečno in neresnično Mašo ter pred še nesrečnejšim in še neresničnejšim ciganskim zborom, ki je stal tam kakor prilepljen. Zato je Fedjin zadnji odločilni čin skoroda nemogoč. — Izven celotnega okvirja, nekako sam zase, se je kretal knez Abrezkov; v Ivanu Petroviču je plala iskra živo tlečega življenja.

V režiji tega veledela se je poizkusil ravnatelj Golia, spretno mestoma, a v celoti ne povsem posrečeno. Predvsem pa mu ne morem odpustiti, da je s takšnim ansamblom šel vprizarjat tako delo. Fedje nimamo, nemara tudi Maše ne. Pač pa imamo Ivana Petroviča, kneza Abrezkova, sodnika in Pjetuškova. To je že nekaj; zato bi bilo dobro še počakati.

Res je, da se zazdi človeku, ki pride od bogatega večera Tolstega, kakor bi ga povabil Ibsen na skromen povečerek. Kako neelementaren, racijonalističen, uglajen in urejen je Ibsen napram Tolstemu! Kakor provincijalno severno mesto v primeri z nepregledno rusko stepo. Pri Tolstem samo bujno bogastvo, divje in bruhajoče, obzorja in širine (kaj mu mar literatura!), pri Ibsenu, aristokratskem individualistu, bistrooka rafiniranost, odmerjena duhovitost, konstrukcijska virtuoznost in preko vsega — malce zagonetnosti. A borca sta bila oba, kajti oba sta bila umetnika. Tolstoj se je boril s človeško družbo za osnove in zadnje cilje človečanstva; tudi Ibsen je izpodkopaval temelje in stebre družbe, da bi se sesuli v svojo gnilobo, ter je hrabro in učinkovito naskakoval okope nje temnih in topih predsodkov.

Eden takih naskokov je tudi njegova «Heda Gabler». Udarec po zobeh je vsem tistim filistrom in pismoukom, ki menijo, da je tam že konec vsega, kjer se neha njih omejeni razum; in da je izvržek vse, kar ni ukrojeno po njih kopitu. Kadar vidim legije teh pismoukov, ki se lasajo med seboj in sklepajo osupli roke nad nesrečno Hedo in njeno — seveda! — nespametno smrtjo, vidim zmirom hkratu Tesmana, Bracka in še madame Elvsted povrhu, v ozadju pa gospoda Ibsena, veselo mežikajočega: Le dajte, bratci, ne pridete ji do živega! — Res je tako; zakaj ta Heda vendar ni resnična ženska, to je samo pesem. In pesmi vi ne razumete; zmirom je nekaj v nji, česar ne boste nikoli otipali ne z rokami, ne z razumom. — Edino, kar vemo o Hedi, je to, da je hudo nesrečna ženska. Ona, hči generala Gablerja, je rojena, da vlada, da vodi usode, da si zgradi tempelj lepote. Kje, kako vse to s Tesmanom, teto Julo, asesorjem Brackom? Ti so plehka vsakdanjost, suha proza, ki je pesem ne prenese. Zato strelja Heda v zrak; tako dela do smrti obupan človek, preden pomeri nase. A potem se pojavi Lövborg. Lövborga Heda ljubi, ker čuti premoč njegove inteligence; ampak ga tudi mrzi, ker ni v njem kulture. In ko ta mož ogoljufa njen sen poslednjikrat, se tudi pesem jarko prekine. Heda se ustreli.

Melodijo te pesmi nam je ilustrirala Marija Vera, kretajoč se z ledeno masko obupnega prezira in ponosa na licu in v očeh ter besedujoč z odsekanimi, rezkimi, nemara včasih prerezkimi toni. Kaj zato, če veje hlad od njenega lika; ledena nepristopnost mora veti od nje! Eno je jasno: stopila je iz šablone, podala je svojo Hedo, svojevrstno in samorodno, ki naj jo človek teoretično priznava ali ne, njene velike umetnosti ne more odkloniti. Ne, to ni samo tehnična mojstrija, ne samo manira. Led njene pesmi je zapekel včasih do srca in ni je danes igralke v našem ansamblu, ki bi nam podala Hedo tolike umetniške potence, tolike tehnične izpiljenosti. Zato priporočam upravi, naj Marijo Vero čim prej angažira za slovensko dramo, ako ji je resnično mar njenega napredka. — Škoda, samo, da njeni soigralci niso bili v vseh scenah dorastli njeni umetnosti. Ejlert Lövborg se je, žal, ponesrečil ter se počutil zelo nesigurnega, interpretka Elvstedove — začetnica — je v afektu odpovedala, dasi je imela za prvi nastop tudi dokaj srečne momente. Resničen umetniški užitek pa je nudilo dvoje, troje dijalogov med Hedo in Brackom. Toda vzlic temu in kljub precej dostojni igri zelo težavnega Tesmana in iskreno podani teti Juli večer umetniško ni izzvenel harmonično. Režijo je vodil Lipah; ne manjka mu invencije tudi ne inteligence in razumevanja — kam se razvije, bo pokazala bodočnost. Naj pomni, kar je pravilno povedal Hofmannsthal: Vsak ustvarjajoč režiser je pesnik.

Za prehod od rezkih «R. U. R.» do Tolstega «Živega mrtveca» smo videli Somerseta Maughama komedijo «Jacka Strawa». Prijetna kozerija, brez banalnih efektov in brez pretenzij, zato ne nesimpatična; oddih, počitek. Igrasko je izpolnila dolžnost.

Vsa ta navedena dela so se odigrala tekom enega meseca. Nedela torej ne moremo očitati ne upravi ne igralcem. Jaz pa bi želel samo vsem skupaj, da bi to resnično marljivost venčali tudi resnični umetniški uspehi, da bi jih poročevalec z odkritosrčnim veseljem lahko zabeležil v kroniki slovenske drame. Zato bi jim skoro zaklical: manj, a bolje! *Fran Albrecht.*

Opera. Sezona se je otvorila — kakor običajno — s «Prodanonevesto», sledila sta «Triptychon» in «Lakmé». Kot umetnina je brezdvomno prva še vedno najmočnejša, «Triptychon» je duhovit, briljanten feljton, «Lakmé» pa do zoprnosti precukrana francoska limonada, prava Gartenlaubemusik. Če izgine iz repertoarja, ne bo škode. V soseščini «Prodane neveste» in «Tajnosti», prve novitete, sem še prav posebno občutil razliko med zdravo, krepko ljudsko opero in tako bolehavo, sentimentalno robo.

Pravi misli slabo predavanje ne škoduje mnogo, svojo fizionomijo ohrani tudi, če jo igraš na lajni ali če jo poje pevec druge vrste, slabotne stvari pa so navezane na lepe glasove, sijajne kostume, frapantne scenerije in druge rekvizite, ki so s pravo umetnostjo kaj malo v rodu. Zato mora «Lakmé» propasti brez prvovrstnih interpretov.

Ljubljanska predstava je bila dostojna, korektna, dolgočasna. Sam horicont, ni ga hribčka, kaj goré! Sredi vseobče zaspanosti nad in pod odrom niti opazil nisem, da gospa Lakmé ni igralka, kakor so me poučile dnevne kritike. Publika je pokazala tej operi hrbet: kljub lepim glasovom Lovšetove in Betteta. Narobe pa je «Prodana nevesta» vedno napolnila hišo in bi jo gotovo tudi pri manj vzorni zasedbi vlog. To ugotavljam zato, da načnem problem popularnosti oper. Zame namreč ne tiči vzrok popularnosti samo v tem, da gredo melodije v uho, ampak da ostanejo v ušesu, da se jih lahko zapomnim, da jih takoj spoznam med stoterimi. Močna invencija je predpogoj operne popularnosti in le taka opera je popularizacije vredna. «Lakmé» te invencije nima. Vzrok, da se igra po vsem svetu, leži v «star»-sistemu, osebnem kultu nekaterih svetovnih pevcev in pevk. Ne opera, ampak ti so popularni. Če si je nadelo gledališko vodstvo nalogo, vzgajati in favorizirati gledališke «stare», ima malodane prav, da forsira «Lakmé» že drugo sezono kljub hladni publiki. Če pa hoče popularizacijo umetnosti, bo moralo v bodoče skrbno preiskati vsako opero na njeno invenčno vsebino in intenziteto. Bojim se namreč, da tudi obljubljeni «Gorenjski slavček» vsled premajhne specifične teže ne postane popularna in kljub vpletenim narodnim pesmim ne narodna opera. Vprašanje je, če se izplačata trud in energija v dosego morebitnih drugih ciljev.

Podrobno oceno izvajanj in izvajajočih prinese prihodnja številka. Danes samo konstatiram, da so bile vobče vse predstave dobre. Včasih je zadehtelo celo po pravi umetnosti — še nepoljubljeni Trnjulčici.

Splošno bi priporočal na odru več zmiselnega, muzikalnega petja in manj kultiviranja posameznih tonov. Tudi za recitative je malo zmisla: večina jih poje v strogem taktu, da je slišati iz vsake najmanjše frazice korepetitorja — večinoma še Neslovenca. Revizija tekstov bi morda mnogo pripomogla k pravilni recitaciji. Vzorno se mi zdi Bettetovo recitiranje.

Pod odrom pa: manj metronoma, več krvnega pulza. *Niko Štritof.*

Nove knjige.

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Adamič Emil. 16 jugoslovanskih narodnih pesmi za moški in mešani zbor. II. del. Ljubljana. Zvezna tiskarna. 1922. 13 str. 12 Din.

Almanah kat. dijaštva za l. 1922. Ljubljana. Založnik ?. 1922. 101 str.

* **Filipović D. J.** Srbljak. (Kraljević Marko. — Kotarski Serdari.) Beograd. S. B. Cvijanović. 1922. 47 str. 6 Din.

Hobhouse V.-Ogris A. Liberalizem. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1922. 127 str. 25 Din, po pošti 1·50 Din več.

Jurčič Josip. Zbrani spisi, III. zv. Uredil Iv. Prijatelj. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1922. 42 + 434 str. 30 Din, po pošti 2·50 Din več. (Slov. pisatelji.)

Kunaver Pavel. Kraški svet in njegovi pojavi. Poljudnoznanstven spis s slikami. Ljubljana. Učiteljska tiskarna. 1922. 104 str. 36 Din.

Šorli Ivo. V deželi Čirimurcev. Podzemska povest za mladino. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1922. 143 str. Broš. 16 Din, vez. 21 Din, po pošti 1·75 Din več.

Tagore Rabindranath. Ptice selivke. (Stray Bords.) Poslovenil Al. Gradnik. Ljubljana. Ig. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1921. 84 str.

Tajnost. Komična opera v treh dejanjih. Spisala Eliška Krásnohorská. Godbo zložil B. Smetana. Poslovenil A. Funtek. Ljubljana. Zvezna tiskarna. 1922. 55 str. 3 Din. (Operni libreti, zv. 1.)

Vodnik Anton, Žalostne roke. Ljubljana. Založnik ?. 1922. 43 str. 10 Din.

Zakon o glavni kontroli. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1922. 52 str. 6 Din, po pošti 50 par več. (Zbirka zakonov, VII.)

Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi. — Zakon o pobijanju draginje življenskih potrebščin in brezvestne špekulacije. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1922. 22 str. 4 Din, po pošti 50 par več. (Zbirka zakonov, VI.)

Urednikov «imprimatur» 13. decembra 1922.

AP
58
L5
leto 42

Ljubljanski zvon

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY